

**CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE KARS, ERZURUM VE
ERZİNCAN'A YAPILAN KAMU HARCAMALARI VE
YATIRIMLARI (1923-1950)**

Harun AYDIN

DOKTORA TEZİ

**ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
ANABİLİM DALI**

TEZ YÖNETİCİSİ

Prof. Dr. S. Esin DERİNSU DAYI

2023

Her Hakkı Saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

HARUN AYDIN

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE
KARS, ERZURUM VE ERZİNCAN'A YAPILAN KAMU HARCAMALARI VE
YATIRIMLARI
(1923-1950)

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. S. Esin DERİNSU DAYI

ERZURUM – 2023

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP
TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof.Dr.S.Esin DAYI danışmanlığında, Harun AYDIN tarafından hazırlanan bu çalışma 20/06/2023 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman :	Prof.Dr.S.Esin DAYI	İmza:	Aslı Islak İmzalıdır
Jüri Üyesi :	Prof.Dr.Erkan CEVİZLİLER	İmza:	Aslı Islak İmzalıdır
Jüri Üyesi :	Prof.Dr.Figen ATABEY	İmza:	Aslı Islak İmzalıdır
Jüri Üyesi :	Doç.Dr.Cemile Burcu KARTAL	İmza:	Aslı Islak İmzalıdır
Jüri Üyesi :	Doç.Dr.Mustafa ÖZYÜREK	İmza:	Aslı Islak İmzalıdır

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 20/06/ 2023

Prof.~~Dr.~~ S.Esin ~~DAYI~~
Enstitü Müdürü
Aslı Islak İmzalıdır

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “Cumhuriyet Dönemi’nde Kars, Erzurum Ve Erzincan’a Yapılan Kamu Harcamaları Ve Yatırımları (1923-1950)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek herhangi bir yönteme başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yaparak yararlandığımı belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Adı ve Soyadı: Harun AYDIN

İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Tarih: 20.06.2023

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele gibi uzun savaş dönemlerinin ardından kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti'nde vilâyetlerin ve kırsal hayatın devletçe desteklenen kapsamlı imar ve kalkınma planları ile ayağa kaldırılması gerekmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren ülkeyi yöneten kurucu kadro tarafından bayındırlık eksenli olarak kamu harcamaları ve yatırımları planlanmıştır. Bu kapsamda TBMM'de oluşturulan hükümetlerin programlarında bu konu ele alınmış olup gerekli bütçeler ayrılmıştır. Yıpratıcı ve uzun savaş dönemlerinin ardından devletin genel ekonomik durumu da göz önünde bulundurulduğunda tüm yurttaki gerçekleşen kamusal yatırımların hayli güçlü bir iktisadi altyapıya ihtiyaç duyduğu açıktır.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin kadim vilâyetlerinden olan Kars, Erzurum ve Erzincan'da 1923 yılından itibaren bayındırlık çalışmaları başlatılmış, öncelikle karayolu ve demiryolu merkezli ulaştırma faaliyetlerine girişilmiştir. Vilâyetlerin elektrik ve su sorunları çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu dönemde kurulan hükümetler tarafından asayiş sorunlarının çözümüne de önem verilmiş, güvenlik kaynaklı harcama ve yatırımlarda gözle görülür artışlar yaşanmıştır.

Vilâyetlerin gelişmişlik düzeyi, aynı zamanda bu vilâyetlerde verilen eğitim düzeyleriyle doğrudan ilgili olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda Cumhuriyet Hükümetleri tarafından eğitime büyük önem verilmiş, bu alan için külliyetli bütçeler tahsis edilmiştir. Kars, Erzurum ve Erzincan'a her kademede eğitim kurumları açılması için gerekli kolaylıklar sağlanıp bunların mali altyapısı planlanmıştır.

Sağlık harcamaları kapsamında bu üç vilâyette yeni ve modern kurumsal gelişmeler yaşanmış salgın hastalıklar ile mücadele edilmiştir. Vilâyetlerin ihtiyacı olan sağlık personeli ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır. Sağlık Bakanlığı'nın personel politikaları, kurumsal giderler ve teşkilatlanma çabalarının üç vilâyete yansısı bu bölümde teferruatıyla incelenmiştir.

Tarım ve hayvancılığın Kars, Erzurum ve Erzincan için önemli geçim kaynaklarından oldukları gerçeği ortaya konmuştur. Tarımın gelişmesi için meralar ıslah edilmiş, sulama potansiyeli artırılmış ve hibe yoluyla zirai araçlar üreticiye ulaştırılmıştır. Bu durumda tarımda kalite ve üretim artışı görülmüştür. Hayvancılık faaliyetleri kapsamında hayvan ıslâhı yoluna gidilmiş ve üretimi artırıcı hamleler yapılmıştır.

Dönem itibariyle Kars, Erzurum ve Erzincan'da varlığı tespit edilen, petrol, kömür ve tuz gibi madenlerle ilgili de çalışmalar yapılmıştır. Bu üç vilâyetin gelişmesi

için Cumhuriyet hükümetleri tarafından 1923-1950 yılları arasında birçok alanda kamu harcaması ve yatırımları yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kars, Erzurum, Erzincan, Kamu Harcaması ve Yatırımları, Bütçe

ABSTRACT

In the young Republic of Turkey, which was established after long periods of war such as the First World War and the National Struggle, cities and rural life had to be revitalized through comprehensive reconstruction and development plans supported by the state. Since the early years of the Republic, public expenditures and investments were planned by the founding cadre that governed the country with a focus on public works. In this context, this issue was addressed in the programs of the governments formed in the Turkish Grand National Assembly and the necessary budgets were allocated. Considering the general economic situation of the state after the devastating and long periods of war, it is clear that public investments all over the country required a very strong economic infrastructure.

In Kars, Erzurum and Erzincan, the ancient cities of the Eastern Anatolia Region, public works were initiated in 1923, and transportation activities centered primarily on highways and railroads were undertaken. Electricity and water problems of the provinces were tried to be solved. The governments established during this period also attached importance to the solution of public order problems, and security-related expenditures and investments increased significantly.

The level of development of provinces was also directly related to the level of education provided in these cities. In this context, the Republican governments attached great importance to education and allocated large budgets for this field. Necessary facilities were provided for the opening of educational institutions at all levels in Kars, Erzurum and Erzincan and their financial infrastructure was planned.

Within the scope of health expenditures, these three provinces experienced new and modern institutional developments and fought against epidemics. Efforts were made to meet the health personnel needs of the provinces. The reflections of the Ministry of Health's personnel policies, institutional expenditures and organizational efforts on the three provinces are examined in detail in this section.

Agriculture and animal husbandry are important sources of livelihood for Kars, Erzurum and Erzincan. For the development of agriculture, pastures were improved, irrigation potential was increased and agricultural tools were made available to producers through grants. This led to an increase in quality and production in agriculture. Within the scope of animal husbandry activities, animal breeding was carried out and moves were made to increase production.

During the period, studies were also carried out on minerals such as oil, coal and salt, the existence of which was identified in Kars, Erzurum and Erzincan. Public expenditures and investments were made by the Republican governments in many areas between 1923 and 1950 for the development of these three provinces.

Keywords: Kars, Erzurum, Erzincan, Public Expenditure and Investments, Budget.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ	XVIII
KISALTMALAR.....	XXIII
KAYNAKÇA	XXIV
GİRİŞ	1
A-KAMU HARCAMALARININ TANIMI VE KAPSAMI	1
B-KAMU HARCAMALARININ ÖZELLİKLERİ.....	2
C- KAMU HARCAMALARI HAKKINDA KLASİK VE MODERN ANLAYIŞI.....	3
I- Klasik Maliye Anlayışı	3
II-Modern Maliye Anlayışı.....	4
D- KAMU HARCAMALARININ YAPISI VE TASNİFİ.....	4
I-İdari Sınıflandırma	5
II-Fonksiyonel Sınıflandırma.....	6
III- İktisadi Sınıflandırma	7
1- Cari Harcamalar	7
2- Yatırım Harcamaları.....	8
3- Transfer Harcamaları.....	8
E- KAMU HARCAMALARININ ARTIŞ VE AZALIŞ NEDENLERİ	9
I- Ekonomik Nedenler	9
II- Sosyal Nedenler	9
III-Siyasal Nedenler.....	10
IV-Teknolojik Nedenler.....	10
V- Nüfus Artışı	11
VI-Askeri Nedenler	11
F-YATIRIM KAVRAMI VE ÇEŞİTLERİ	12
I-Kamu Yatırımı Nedir?	12
G- BÜTÇE	13
H- CUMHURİYET DÖNEMİ İKTİSADINDA KIRILMA NOKTALARI (1923-1950)	18

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE KARS, ERZURUM VE ERZİNCAN'IN İDARİ YAPISI (1923- 1950)

A-OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E İDARİ YAPILANMA	25
B-KARS'IN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ	32

I-Cumhuriyet Dönemi'nde Kars'ın İdari Yapısı (1923-1950).....	36
1-Merkez Kazâ (Kars)	38
2-Ardahan	39
3-Arpaçay	39
4-Göle	40
5-Çıldır.....	40
6-Iğdır	41
7-Kağızman	42
8-Posof.....	43
9- Sarıkamış.....	43
10-Tuzluca	44
II-Cumhuriyet Dönemi Kars Valileri (1923-1950).....	44
1-Hasan Faiz ERGÜN (2 Mayıs 1923- 2 Şubat 1924)	45
2-Süleyman Sami KEPENEK (Nisan 1924- Kasım 1924).....	45
3-İbrahim Ethem AYKUT (25 Temmuz 1924 – 10 Ocak 1927)	46
4-Nazif ERGİNBAY (1927- 1928)	47
5-Ahmet Şevki Bey (6 Ocak 1927-13 Ekim 1927)	47
6-Salih Salim GÜNDOĞAN (28 Kasım 1927- 11 Ekim 1931)	47
7-Ahmet Cevdet ERTUĞRUL (17 Ekim 1931- 27 Temmuz 1935)	47
8- Ali Akif EYİDOĞAN (26 Ekim 1935 - 9 Aralık 1939)	48
9-Ömer Cevat ÖKMEN (27 Aralık 1939- 21 Aralık 1940)	49
10-Mehmet Hudai KARABATAN (4 Aralık 1940- Eylül 1943).....	50
11-Ahmet İhsan AKSOY (11 Eylül 1943- Ocak 1945)	50
12-Mehmet Esat ONAT (22 Şubat 1945- 18 Temmuz 1949).....	51
13-Rıfat BİNGÖL (18 Temmuz 1949-21 Temmuz 1950)	51
III-Cumhuriyet Dönemi Kars Belediye Başkanları (1923- 1950)	52
1- Cihangiroğlu İbrahim AYDIN (9 Temmuz 1921-1927).....	52
2-Hüseyin Han TALINLI (1927- 1930)	53
3-Hafız Kurban YURTSEVEN (1930-1932)	54
4- Hayrullah DAĞLI (1932-1938)	54
5- Mehmet Rüstem BAHADIR (29 Kasım 1938-1946).....	54
6- Tahir BARLAS (24 Haziran 1946- 1950).....	55
C- ERZURUM'UN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ.....	56
I- Cumhuriyet Dönemi'nde Erzurum'un İdari Yapısı (1923- 1950)	61
1- Merkez Kazâ (Erzurum).....	62
2-Aşkale.....	63
3-Çat	65

4-Hınıs	66
5-İspir.....	67
6-Karayazı	68
7- Oltu.....	74
8- Örtülü (Şenkaya)	75
9- Pasinler	79
10- Tekman.....	80
11- Tercan.....	82
12-Tortum	84
II-Cumhuriyet Dönemi Erzurum Valileri (1923-1950)	85
1- Mehmet Zühtü DURUKAN (26 Ağustos 1923-11 Nisan 1928).....	85
2-Mehmet Fevzi DALDAL (11 Nisan 1928- 5 Kasım 1931)	85
3-Ahmet Necati ŞUMNU (27 Ekim 1931- 3 Nisan 1935)	86
4- İbrahim Ethem AYKUT (18 Nisan 1935- 30 Ağustos 1936)	86
5-Süleyman Haşim İŞÇAN (19 Ekim 1936- 4 Mart 1940)	87
6-Mehmet Burhanettin TEKER (28 Mart 1940-18 Nisan 1941).....	88
7- Hasan Fehmi VURAL (29 Nisan 1941- 14 Kasım 1941)	88
8-Asım TÜRELİ (10 Kasım 1941- 19 Ağustos 1942)	89
9- Nuri ATAY (12 Eylül 1942- 9 Temmuz 1943).....	89
10- Haluk Nihat PEPEYİ (9 Ağustos 1943- 23 Ekim 1945).....	89
11-Cemal DİNÇ (23 Ekim 1945- 28 Haziran 1950)	90
III- Cumhuriyet Dönemi Erzurum Belediye Başkanları (1923-1950).....	90
1- Mehmet Nafiz DUMLU (1924- 1926)	91
2- Zakir Bey (1927 – 1928)	92
3-Müştak Bey (1928- 1930)	92
4- Hafızâde Seyfullah Bey (Kasım 1930- Haziran 1932).....	92
5- Mustafa Durak SAKARYA (11 Ağustos 1933- 13 Şubat 1935)	93
6- Salim ALTUĞ (1935- Mayıs 1937)	93
7- Şevket ARI (Haziran 1937- Temmuz 1939)	94
8- Mehmet Mesut ÇANKAYA (Ağustos 1939- Ocak 1945)	95
9-Kazım YURDALAN (15 Mart 1945 – Mart 1950).....	95
D- ERZİNCAN'IN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ.....	96
I- Cumhuriyet Dönemi'nde Erzincan'ın İdari Yapısı (1923-1950).....	99
1- Merkez Kazâ (Erzincan).....	101
2- İliç.....	103
3- Kemah	104
4- Kemaliye (Eğir)	104

5- Kığı.....	106
6- Kuruçay	107
7- Tercan.....	108
8- Pülümür	109
9- Refahiye	109
10- Nazimiye	110
II- Cumhuriyet Dönemi Erzincan Valileri (1923- 1950).....	111
1- Hüseyin Hüsnü BERKER (17 Aralık 1922 – 22 Kasım 1923).....	111
2- Hasan Faiz ERGUN (19 Şubat 1924- 30 Mayıs 1926)	111
3- Ahmet Cevdet ERTUĞRUL (1 Temmuz 1926- 31 Temmuz 1927).....	112
4-Mehmet Fevzi Mecdî DALDAL (11 Ağustos 1927-3 Nisan 1928).....	113
5-Ahmet Azmi HEPER (21 Nisan 1928-12 Kasım 1928).....	113
6- Hasan Tahsin BAYATLI (16 Aralık 1928- 19 Ağustos 1930).....	114
7- Ali Kemali AKSÜT (27 Ağustos 1930- 15 Mayıs 1932).....	114
8- Ahmet MUHTAR (31 Mayıs 1932-28 Aralık 1933)	115
9- Mehmet Fahri ÖZEN (4 Ocak 1934-29 Mayıs 1939).....	116
10- Osman Nuri TEKELİ (Aralık 1939-Temmuz 1940).....	116
11- Hasan Sukuti TÜKEL (1 Haziran 1940 –Nisan 1943).....	117
12-Abdullah Dilaver ARGUN (19 Nisan 1943-Haziran 1945).....	117
13-Orhan Sami GÜVENÇ (22 Haziran 1945-Kasım 1946).....	118
14- Mehmet Recai TÜRELİ (11 Aralık 1946-1948).....	118
15- Ahmet KOÇAK (5 Ağustos 1949-10 Ocak 1950)	118
16- Ekrem Talat AVŞAROĞLU (26 Temmuz 1950 -28 Ağustos 1950).....	119
III- Cumhuriyet Dönemi Erzincan Belediye Başkanları (1923- 1950)	119
1-Hakkı ALTINOK (1924- 1940)	120
2- Sükûti TÜKEL (1940- 1943)	120
3-Abdullah Dilaver ARGUN (1943- 1945).....	121
4- Orhan Sami GÜVENÇ (1945- 1945).....	121
5-Rauf BAYINDIR (9 Ocak 1946- 1948)	121
6- Naci Gürkan (6 Şubat 1948- 6 Eylül 1950).....	122
7-Nusret Bayındır (1950- 1951)	122

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE KARS, ERZURUM VE ERZİNCAN'A YAPILAN BAYINDIRLIK, ASAYİŞ HARCAMALARI VE YATIRIMLAR

(1923-1950)

A-TBMM HÜKÜMET PROGRAMLARINDA BAYINDIRLIK VE BÜTÇE (1923-1950)	123
---	-----

B- KARS VİLAYETİ'NDE BAYINDIRLIK VE ASAYİŞ FAALİYETLERİ	134
I-Kars Vilâyeti'nde Bayındırlık Faaliyetleri.....	134
1-Kars Vilâyeti'nde Karayolları Faaliyetleri	135
2-Kars Vilâyeti'nde Karayolu, Köprü ve Şose Alanlarında Yapılan Faaliyetler	140
3- Kars Vilâyeti'nde Demiryolu Faaliyetleri	143
4- Kars'ta Yaşanan Doğal Afetler	144
5-Kars Vilâyeti'nde İçme Suyu Faaliyetleri	147
6-Elektrik İşleri	150
7- Telefon İşleri	152
8- Gazi Mustafa Kemal Atatürk Anıtı	152
9-Kars'ta Park ve Bahçe Faaliyetleri	153
II- Kars Vilâyeti'nde Asayiş Faaliyetleri	153
1-Yerleşime Yasak Bölgeler	156
2- Çetecilik Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler	157
3- Kaçakçılık Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler	157
C- ERZURUM VİLAYETİ'NDE BAYINDIRLIK VE ASAYİŞ FAALİYETLERİ ..	159
I-Erzurum Vilâyeti'nde Bayındırlık Faaliyetleri	159
1-Erzurum Vilâyeti'nde Yol Faaliyetleri	161
2-Erzurum Vilâyeti'nde Karayolu, Köprü ve Şose Alanlarında Yapılan Faaliyetleri	170
3-Erzurum Vilâyeti'nde Demiryolu Faaliyetleri	175
a) Erzurum- Sarıkamış Hattı (1923)	179
b) Erzurum- Sivas Hattı	181
c) Erzurum- Hasankale Hattı	183
4- Erzurum'da İmar Çalışmaları ve İmar Birliği'nin Kurulması	184
5- Erzurum'da Yaşanan Doğal Afetler	191
6- Su İşleri	193
7- Elektrik İşleri	196
8-Telefon İşleri	200
9- Gazi Mustafa Kemal Atatürk Anıtı	201
10-Erzurum'da Park ve Bahçe Faaliyetleri	203
II- Erzurum Vilâyeti'nde Asayiş Faaliyetleri	206
1- Üçüncü Umumi Müfettişliğin Kurulması	211
2-Yerleşime Yasak Bölgeler	214
3- Çetecilik Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler	215
4-Sıkıyönetim İlanı	219
5- Kaçakçılık Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler	220

D- ERZİNCAN VİLAYETİ'NDE BAYINDIRLIK VE ASAYİŞ FAALİYETLERİ .	220
I-Erzincan Vilâyeti'nde Bayındırlık Faaliyetleri	220
1-Erzincan Vilâyeti'nde Yol Faaliyetleri	225
2- Erzincan Vilâyeti'nde Karayolu, Köprü ve Şose Alanlarında Yapılan Faaliyetleri	230
3- Erzincan Vilâyeti'nde Demiryolu Faaliyetleri	235
4- Erzincan Vilâyeti'nde İçme Suyu Faaliyetleri	236
II-Deprem Sonrası Erzincan'a Yapılan Bayındırlık Faaliyetleri	239
1- Geçici Vilâyet Alanındaki İmar Faaliyetleri	243
2-Yeni Oluşturulan Alanda İmar Faaliyetleri	243
3- Erzincan Şehri Yapı Kooperatifi	245
4- Erzincan'da Yaşanan Doğal Afetler	246
5-Elektrik İşleri	249
6-Telefon İşleri	251
7- İsmet İnönü Anıtı	251
8- Erzincan'da Park ve Bahçe Faaliyetleri	253
III- Erzincan Vilâyeti'nde Asayiş Faaliyetleri	254
1- Dördüncü Umumi Müfettişliğin Kurulması ve Erzincan'daki Çalışmaları	258
2-Yerleşime Yasak Bölgeler	259
3-Çetecilik Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler	260
4-Erzincan Depremi Sonrası Mahkumların Affı	261
5- Kaçakçılık Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler	263

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE KARS, ERZURUM VE ERZİNCAN'A YAPILAN EĞİTİM VE KÜLTÜR HARCAMALARI VE YATIRIMLARI

(1923- 1950)

A-TBMM HÜKÜMET PROGRAMLARINDA EĞİTİM, KÜLTÜR VE BÜTÇE (1923-1950)	264
B- KARS VİLAYETİ'NDE EĞİTİM VE KÜLTÜR HARCAMALARI VE YATIRIMLARI	273
I- İlköğretim Faaliyetleri	273
II- Ortaöğretim Faaliyetleri	278
III- Millet Mektepleri'nin/ Ulus Okullarının Eğitim Faaliyetleri	280
IV-Kars Erkek Sanat Okulu	283
V-Kars Akşam Kız Sanat Okulu	283
VI- Kars Halkevi ve Halk Okuma Odaları Faaliyetleri	284
1-Kars Halkevi	284

2- Kars Halkevi Binası	291
3- Iğdır Halkevi	293
4-Sarıkamış Halkevi	293
VII-Kars Vilâyeti'nde Kurulmuş Halkodaları ve Faaliyetleri	294
VIII-Mesleki Kursların Faaliyetleri	295
IX-Cılavuz Eğitimci Kursu'ndan Cılavuz Köy Enstitüsü'ne Faaliyetler	295
C- ERZURUM VİLAYETİ'NDE EĞİTİM VE KÜLTÜR HARCAMALARI VE YATIRIMLARI	299
I-İlköğretim Faaliyetleri.....	301
II- Ortaöğretim Faaliyetleri.....	306
III- Millet Mektepleri'nin/ Ulus Okullarının Eğitim Faaliyetleri	308
IV-Erzurum Öğretmen Okulu ve Faaliyetleri.....	310
V-Doğu Üniversitesi ve Üniversite Haftası Etkinlikleri.....	312
VI- Halkevi ve Halk Okuma Odaları Faaliyetleri.....	315
1-Erzurum Halkevi	315
2-Pasinler Halkevi	326
3-Aşkale Halkevi	327
4- Hasankale Halkevi.....	328
5-Oltu Halkevi	328
6-Erzurum Vilâyeti'nde Kurulmuş Halkodaları ve Faaliyetleri	329
a) Hınıs Halkodası.....	331
b) İspir Halkodası.....	331
7-Mesleki Kursların Faaliyetleri.....	331
8- Erzurum Pulur Köy Enstitüsü'nün Kuruluşu ve Faaliyetleri	332
D- ERZİNCAN VİLAYETİ'NDE EĞİTİM VE KÜLTÜR HARCAMALARI VE YATIRIMLARI	334
I- İlköğretim Faaliyetleri.....	335
II-Ortaöğretim Faaliyetleri.....	339
III-Erzincan Askeri Ortaokulları ve Faaliyetleri.....	340
IV- Millet Mektepleri'nin/ Ulus Okullarının Eğitim Faaliyetleri.....	342
V- Lise Eğitimi Faaliyetleri	343
VI- Halkevi ve Halk Okuma Odaları Faaliyetleri.....	344
1-Erzincan Halkevi	344
2-Kemaliye Halkevi.....	351
3-Kemah Halkevi.....	351
4-Cimin Halkevi	352
5- Erzincan Vilâyeti'nde Kurulmuş Halkodaları ve Faaliyetleri.....	353
6-Mesleki Kursların Faaliyetleri.....	354

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
CUMHURİYET DÖNEMİNDE KARS, ERZURUM VE ERZİNCAN'A YAPILAN
SAĞLIK HARCAMALARI VE YATIRIMLARI
(1923-1950)

A-TBMM HÜKÜMET PROGRAMLARINDA SAĞLIK BAKANLIĞI VE SAĞLIK BÜTÇESİ (1923-1950).....	356
B-KARS VİLAYETİ'NDE SAĞLIK FAALİYETLERİ	365
I-Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin (Kızılay) Kars'ta Yaptığı Çalışmalar	365
II-Kars Halkevi'nin Sağlık Çalışmaları	366
III-Kars'ta Açılan Sağlık Kuruluşları ve Faaliyetleri	367
IV-Bulaşıcı Hastalıklar İle Mücadele	371
1-Frengi ile Mücadele.....	371
2-Sıtma ile Mücadele.....	372
3- Trahom ile Mücadele	375
4- Çiçek Hastalığı ve Alınan Önlemler	376
5-Tifüs ile Mücadele.....	376
6- Tifo Hastalığı ve Alınan Önlemler.....	377
C- ERZURUM VİLAYETİ'NDE SAĞLIK FAALİYETLERİ.....	377
I- Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Erzurum'da Yaptığı Çalışmalar.....	378
II-Erzurum Halkevi'nin Sağlık Çalışmaları.....	379
III-Erzurum'da Açılan Sağlık Kuruluşları ve Faaliyetleri.....	380
IV-Bulaşıcı Hastalıklar İle Mücadele	384
1- Frengi ile Mücadele.....	385
2-Sıtma ile Mücadele.....	387
3-Trahom ile Mücadele	390
4-Çiçek Hastalığı ve Alınan Önlemler	393
5-Tifüs Hastalığı ve Alınan Önlemler	395
6-Tifo Hastalığı ve Alınan Önlemler.....	396
D- ERZİNCAN VİLAYETİ'NDE SAĞLIK FAALİYETLERİ.....	398
I-Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Erzincan'da Yaptığı Çalışmalar	399
II-Erzincan Halkevi'nin Sağlık Çalışmaları	401
III-Erzincan'da Açılan Sağlık Kuruluşları ve Faaliyetleri.....	402
IV-Bulaşıcı Hastalıklar İle Mücadele	406
1-Frengi ile Mücadele.....	406
2-Sıtma ile Mücadele.....	406
3-Trahom ile Mücadele	408
4-Çiçek Hastalığı ve Alınan Önlemler	412

5- Tifüs Hastalığı ve Alınan Önlemler	412
---	-----

BEŞİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE KARS, ERZURUM VE ERZİNCAN'A YAPILAN TARIM VE HAYVANCILIK HARCAMALARI VE YATIRIMLARI

(1923- 1950)

A-TBMM HÜKÜMET PROGRAMLARINDA TARIM, HAYVANCILIK VE BÜTÇE (1923- 1950)	413
B-KARS VİLÂYETİ'NDE TARIM VE HAYVANCILIK FAALİYETLERİ.....	425
I-Kars'ta Tarım Faaliyetleri.....	425
1- Tarım Ürünleri.....	428
II-Kars Halkevi'nin Tarımsal Faaliyetleri	435
III- Kars'ta Hayvancılık Faaliyetleri	437
1-Hayvan Islâhı.....	442
2-Veba-i Bakari'ye Karşı Alınan Tedbirler	444
3- Büyükbaş Hayvancılık	447
4- Küçükbaş Hayvancılık	447
5-Kümes Hayvancılığı	448
6-Arıcılık Faaliyetleri	449
7- Hayvansal Ürünler.....	450
C-ERZURUM VİLÂYETİ'NDE TARIM VE HAYVANCILIK FAALİYETLERİ ..	452
I-Erzurum Vilâyeti'nde Tarım Faaliyetleri.....	452
1-Tarım Ürünleri.....	454
II-Erzurum Halkevi'nin Tarımsal Faaliyetleri	459
III- Erzurum Vilâyeti'nde Hayvancılık Faaliyetleri	460
1-Hayvan Islâhı.....	462
2-Veba-i Bakari ve Karşı Alınan Tedbirler	465
3- Büyükbaş Hayvancılık	466
4- Küçükbaş Hayvancılık	467
5- Kümes Hayvancılığı	468
6- Arıcılık Faaliyetleri	469
D-ERZİNCAN VİLÂYETİ'NDE TARIM VE HAYVANCILIK FAALİYETLERİ ..	472
I-Erzincan Vilâyeti'nde Tarım Faaliyetleri	472
1-Sulama Faaliyetleri.....	474
2-Tarım Ürünleri.....	476
II-Erzincan Halkevi'nin Tarımsal Çalışmaları	481
III- Erzincan'da Hayvancılık Faaliyetleri	482
1-Hayvan Islâhı.....	485

2-Veba-i Bakari'ye Karşı Alınan Tedbirler	485
3- Büyükbaş Hayvancılık	487
4- Küçükbaş Hayvancılık	488
5- Kumes Hayvancılığı	490
6- Arıcılık Faaliyetleri	491

ALTINCI BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE KARS, ERZURUM VE ERZİNCAN'A YAPILAN MADENCİLİK HARCAMALARI VE YATIRIMLARI

(1923-1950)

A-TBMM HÜKÜMET PROGRAMLARINDA MADENCİLİK (1923-1950).....	493
B- KARS VİLAYE'TİNDE MADENCİLİK FAALİYETLERİ.....	498
I-Kömür Madeni İşletmesi.....	499
II- Arsenik Madeni	499
III- Iğdır ve Kağızman Tuz Madenleri	500
IV-Kağızman Altın Madeni	502
C- ERZURUM VİLAYETİ'NDE MADENCİLİK FAALİYETLERİ.....	502
I- Ağzıaçık Linyit Madeni İşletmesi.....	507
II- Erzurum Maden Kömürü İşletmeleri.....	508
1-Kırık Karahan Madeni.....	509
2-Henege Madeni	509
3-Kırtabaz Kömür Madeni.....	509
4-Ohannes Kömür Madeni	509
5-Sivişli Kömür Madeni	509
6- Aşkale Kükürtlü Kömür Madeni.....	509
7-Balkaya Kömür Madeni	510
III-Kara Kehribar Madeni.....	512
IV- Erzurum Bakır Madenleri	513
1- Tunkis Bakır Madeni.....	513
2- Kobalkomu Bakır Madeni.....	513
V- Petrol Madenleri	513
1-Katranlı Gaz Madeni	514
2-Hasankale Petrolleri	514
D- ERZİNCAN VİLAYETİ'NDE MADENCİLİK FAALİYETLERİ	515
I- Erzincan Erkeğan Linyit Madeni	515
II- Tercan (Pulk) Petrol Madeni	517
III-Deliktaş Linyit Madeni.....	520

IV-Erzincan'da Bulunan Tuzlalar (Kömür Tuzlası, Hıvır-Ağa, Kör, Göneli ve Yerhan Tuzlası)	521
V-Erzincan Kömür Madeni	525
SONUÇ	526
EKLER	537
TABLolar DİZİNİ	600

ÖNSÖZ

“Cumhuriyet Dönemi’nde Kars, Erzurum ve Erzincan’a Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımları (1923-1950)” adlı bu çalışma, Cumhuriyet’in ilan tarihi olan 1923’ten 1950’ye kadar geçen süre zarfında bayındırlık, asayiş, eğitim-kültür, sağlık, tarım-hayvancılık ve madencilik alanlarında yapılan kamu harcamalarını ve yatırımları inceleme maksadıyla hazırlanmıştır.

Bu çalışma kapsamında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesindeki Osmanlı Arşivi ve Cumhuriyet Arşivi, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Arşivi, TBMM Zabıt Cerideleri, TBMM Tutanak Dergileri, Düstur, Kavanin Mecmualar, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnameleri, Erzurum Vilâyeti Salnameleri, Türkiye İstatistik Kurumu, Gazete Arşivleri, Milli Kütüphane Süreli Yayın Arşivi ve Resmi Gazete Arşivi’nden faydalanılmıştır. Ayrıca telif ve tetkik eserlerden istifade edilmiştir.

Yapılan çalışmada, dönemin yazı dilindeki ifadelere bağı kalınarak; 1923-1950 yılları arasında birçok bakanlığın ismi ilk kullanılmış olduğı gibi kullanılmaya çalışılmıştır. Yazım metodunda birlik sağlanması kapsamında Milli Eğitim Bakanlığı, 1923-1935 yılları arasında Maârif Vekâleti; 1935-1941 yılları arasında Kültür Bakanlığı, 1941-1946 yılları arasında yeniden Maârif Vekâleti, 1946-1950 yılları arasında ise Milli Eğitim Bakanlığı adını aldığından, yazımda buna dikkat edilmiştir. Yazım birlikteliğı sağlanması açısından Cumhuriyet’in ilk yıllarında hangi isimle kullanılmışsa 1950 yılına kadar o isimle yazılmaya devam edilmiştir. Bu durum diğere vekaletler/bakanlıklar içinde geçerli olup ayrıca vilâyet ve kazâ ifadeleride ilk kullanıldığı gibi kullanılmıştır.

Kars’ın uzun yıllar Rus egemenliğinde kalması ve Erzincan’ın da uzun yıllar Erzurum’a bağı kalması sebebiyle çalışmaya konu olan yerlerden Erzurum, sahip olduğı jeopolitik konum ve Osmanlı döneminde eyalet merkezi olması sebebiyle asırlarca önemini korumuş, bu durum Cumhuriyet Döneminde de devam etmiştir. Vilâyetin bu önemi nedeniyle literatürde Erzurum ile ilgili daha fazla ve detaylı bilgiler yer aldığı tespit edilmiştir.

Kars, Erzurum ve Erzincan’a yapılan kamu harcamaları ve yatırımları bayındırlık, asayiş, eğitim-kültür, sağlık, tarım-hayvancılık ve madencilik şeklinde altı başlıkta incelenmiştir. Bu altı başlık ayrıntılı bir şekilde bölümler halinde incelenmiş ve gerektiğı yerlerde alt başlıklar oluşturulmuştur. Çalışma, giriş ve altı bölümden oluşmaktadır.

Giriş’te; kamu harcamalarının tanımı yapılmış, nitelikleri ve tasnifi üzerinde durulmuştur. TBMM hükümetlerinin programlarında yer alan yatırım planları ve bütçeler

ile 1923'ten 1950'ye kadar olan süre zarfında Türkiye'nin iktisadi yapısı iç ve dış gelişmeler, dikkate alınarak yine bu bölümde ele alınmıştır.

Birinci Bölüm'de; Kars, Erzurum ve Erzincan'ın 1923-1950 yılları arası idari taksimatı ve bu taksimata sebep olan etkenler ortaya konulmuştur. Bu kapsamda Osmanlı bakiyesi olan idari yapı üzerine Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren önemli değişiklikler yapıldığı tespit edilmiştir. Vilâyetlerin yüzölçümleri küçültülmüş ve taşra idaresinde yeni anlayışlar egemen kılınmıştır. Osmanlı taşra idaresinin en önemli unsurlarından olan sancaklar kaldırılarak yeni vilâyet sistemi teşkil edilmiştir. Osmanlı döneminin büyük Erzurum Vilâyeti'nin bulunduğu bölgede artık sınırları daha küçük yeni Vilâyetler görülmektedir. Kars'ın 1920 yılında anavatana katılması ile idari yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiş; Erzincan'ın vilâyet statüsüne kavuşması nedeniyle geniş çaplı değişimlere tabi tutulmuştur. Bu bölümde Kars, Erzurum ve Erzincan'ın coğrafi konumları, idari taksimatlarının yanısıra dönem içerisinde görev yapan vali ve belediye başkanları hakkında bilgiler verilmiştir.

İkinci Bölüm'de; 1923-1950 yılları arasında Kars, Erzurum ve Erzincan'a yapılan bayındırlık ve asayiş harcamaları kronolojiye uygun bir şekilde ele alınmıştır. Bu bölümde bayındırlık harcamaları kapsamında kara ve demiryolları, elektrik, su, telefon, imar planları, kamusal binalarının yapımı üzerinde durulmuştur. Asayiş ile ilgili olarak bölgede meydana gelen isyanların bu üç vilâyeti ne şekilde etkilediği incelenmiş; hükümetlerin kamu harcama ve yatırımları güvenlik endişesiyle oluşturulan yasaklı bölgeler ve çetecilik faaliyetleri gibi kronik problemler dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Üçüncü Bölüm'de; Kars, Erzurum ve Erzincan'a Cumhuriyet'in ilk çeyrek yüzyılında yapılan eğitim-öğretim harcamalarının neler olduğu tespit edilmiştir. Bu dönemde ilkokullar, ortaokullar, liseler ve köy enstitüleri gibi örgün; millet mektebi, halkevi ve halkodaları gibi yaygın eğitim kurumları incelemeye tabi tutulmuş ve bu eğitim kurumlarının faaliyetleri dönemin eğitim politikaları çerçevesinde tetkik edilmiştir. Bu bölümde, öncelikle hükümet programları ve eğitime ayrılan bütçeler tespit edilmiştir. Formel eğitimin verildiği temel ve orta düzey eğitimin yanı sıra Kars, Erzurum ve Erzincan'da halkevlerinin açılması ile okuma yazma seferberliği başlatılmış; Halk Dershanelerinin şubeleri de köylerde kurslar açmışlardır. Halkevleri aracılığı ile vilâyetlerin kültürel, sosyal ve ekonomik hayatına büyük katkılar sunulmuştur. Yeni kurulan Cumhuriyet'in mahiyetinin taşrada özümsemesi için kurulan halkevleri, okuryazar sayısının artırılması ve kırsal nüfusun meydana gelen siyasal, kültürel ve

sosyo-ekonomik gelişmelerden haberdar olması bakımlarından önemli işlevlere sahip olmuştur. Kars ve Erzurum'da bu dönemde açılan Köy Enstitüleri'nin faaliyetlerine de yer verilerek değerlendirilmiştir.

Dördüncü Bölüm'de; bahse konu dönemde TBMM'nin hükümet programlarında yer alan sağlık planlamaları incelendikten sonra Sağlık Bakanlığı'na ayrılan bütçe yorumlanmıştır. Bu üç vilâyette açılan sağlık kuruluşları ayrıntılı bir şekilde ele alınmış ve bölgede meydana gelen salgın hastalıklar ve tedbirleri irdelenip, halkevlerinin sağlık alanındaki katkıları değerlendirilmiştir.

Beşinci Bölüm'de; hükümetlerin tarım ve hayvancılık programları incelenmiş ve bu programların temel dinamikleri ortaya konmuştur. Çalışmada tarım-hayvancılığı geliştirmeye yönelik hangi tür çalışmalar yapıldığı üzerinde durulmuştur ve devletin kırsal kalkınma politikaları tartışılmıştır. Bu üç vilâyette üretilen tarımsal ve hayvansal ürünler hakkında bilgiler verilmiştir.

Tezin Altıncı Bölümü'nde; Kars, Erzurum ve Erzincan'da yer altı kaynakları ve madencilik alanında ne tür harcama ve yatırımların yapıldığı incelenmiştir. Fakat 1923-1950 yılları arasında bu üç vilâyette ne derece yeraltı kaynakları ve maden araması yapıp yapılmadığı konusu ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, iktisadi, sosyal gerçeklerin yanısıra Dünya Ekonomik Buhranı (1929) ve İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) gerçekleri dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın *Sonuç* kısmında da Birinci Bölüm ile Altıncı Bölüm arasında elde edilen veriler ve ulaşılan bilgilerin genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Danışmanım Sayın Prof. Dr. S. Esin DERİNSU DAYI Hocama, doktora öğrenciliğim döneminden başlayıp doktora eğitimimin her aşamasında yanımda olup, bana tez yazım süreci boyunca yoluma ışık tutması sebebiyle sevgilerimi ve saygılarımı sunuyorum. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdür Yardımcısı Sayın Prof. Dr. İsmail EYYUPOĞLU başta olmak üzere enstitinin değerli öğretim üyesi kadrosuna ve çalışanlarına sevgi ve saygılarımı sunarım. Ayrıca teknik desteklerinden dolayı Arş. Gör. Hayrettin PULAT, Onur DEMİRCAN ve Doğan KOÇAK'a teşekkür ederim.

Doktora Tez İzleme Komitesi Üyesi Sayın Doç. Dr. Cemile Burcu KARTAL hocama katkıları için teşekkür ederim. Doktora Tez Komite üyesi Sayın Prof. Dr. Erkan CEVİZLİLER hocama emekleri, yapıcı tavrı ve çalışmanın her aşamasında bana yol gösterdiği için teşekkür ederim. Sayın Prof. Dr. Yakup KARATAŞ'a, Sayın Prof. Dr. Figen ATABEY'e çalışma süresince sunmuş olduğu katkılardan dolayı teşekkür ederim. Sayın Doç. Dr. Bilal TUNÇ ve Sayın Doç. Dr. Mustafa ÖZYÜREK'e çalışmaya

katkılarından dolayı ayrıca teşekkür ederim. Son bir teşekkür de bu akademik yolculukta bana anlayış gösteren değerli annem, babam, sevgili eşim, Yaprak AYDIN'a ve çocuklarım Fatma Azra ve Zeynep Yüstra'ya sevgilerimle birlikte sunuyorum.

Harun AYDIN
Erzurum-2023

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
BCA	: Başkanlık Cumhuriyet Arşivi
BDAGM	: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
BOA	: Başkanlık Osmanlı Arşivi
BİUD	: Başvekâlet İstatistik Umum Direktörlüğü
BİUM	: Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü
BİGM	: Başvekâler İstatistik Genel Müdürlüğü
BM	: Bucak Merkezi
Bkz	: Bakınız
BY	: Basın Yeri Yok
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren
CHF/P	: Cumhuriyet Halk Fırkası/ Partisi
D	: Dönem
Der	: Derleyen
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DP	: Demokrat Parti
Ed.	: Editör
ETÜ	: Erzurum Teknik Üniversitesi
F	: Fihrist
GSMH	: Gayri Safı Milli Hasıla
H	: Hicri
Haz	: Hazırlayan
İ	: İçtima/İnikat
İM	: İlçe Merkezi
İA	: İslam Ansiklopedisi
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
K	: Kutu
KM	: Kazâ Merkezi
M	: Miladi

MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MTA	: Maden Tetkik ve Arama
NM	: Nahiye Merkezi
S,	: Sayı
s.	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMTD	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergi
TBMM ZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TÜİK	: Türk İstatistik Kurumu
Vb	: ve benzeri
Vd	: ve saire
Yay	: Yayın
Yay Haz	: Yayına Hazırlayan
YKY	: Yapı Kredi Yayınları
yy	: Yüzyıl/Yüzyılda

KAYNAKÇA

A-ARŞİVLER

İstanbul Üniversitesi Süreli Yayın Arşivi

Salnâme-i Vilâyet-i Erzurum, H.1315/ M.1313/1897

Türk Tarih Kurumu Arşivi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

B- RESMÎ YAYINLAR VE TUTANAKLAR

1925- 1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1926.

1926- 1927 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi Neşriyatı: 2, İstanbul, Tarih Yok.

1927-1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi Neşriyatı: 3, İstanbul, Tarih Yok.

1928-1929 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı, Matbuat Umum Müdürlüğü, Devlet Matbaası, İstanbul, 1929.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **İstatistik Göstergeler 1923-1995**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1996.

Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, **Kültür 1934-1935 İstatistiği**, Köy Hocası Matbaası, Ankara, 1936.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, **İstatistik Yıllığı 1948**, XVI, Ankara, 1948.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, **Tarla Mahsulleri İstatistiği 1940-45**, BİGM Yayınları No: 264, Ankara, 1947.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(BİUM), **Maârif 1923-32 İstatistikleri**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, **İstatistik Yıllığı 1940-1941**, XII, Yayıncı, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1942.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Maârif 1928-33 Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği**, No:28, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Maârif 1933-34 Halk Okuma Odaları Ve Umumî Kütüphaneler İstatistiği**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1935.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Tarım İstatistikleri 1928-36**, Mehmet Hasan Matbaası Yayın No: 93. Ankara, 1937.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Tarım İstatistikleri 1934-37**, Recep Ulusoglu Basımevi Yayın No: 135, Ankara, 1939.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Tarla Ziraatı Ürünleri İstatistiği 1937- 39**. Recep Ulusoglu Basımevi Yayın No. 152, Ankara, 1940.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Tarla Ziraatı Ürünleri İstatistiği 1938- 40**. Ankara: BİUM Yayınları No: 175, Ankara, 1940.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Tarla Ziraatı Ürünleri İstatistiği 1940-42**, BİUM Yayınları No: 204, Ankara, 1942.

BİGD, **Kültür 1934-1935 İstatistiği**, Köy Hocası Matbaası, Ankara, 1936.

BİGD, **Kültür 1935-1936 İstatistiği**, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara, 1937.

BİGD, **Kültür 1936-1937 İstatistiği**, Sakarya Matbaası, İstanbul, 1937.

BİGM, **Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1943-1944**, Pulhan Matbaası, Ankara, 1946.

BİGM, **Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1944-1945**, Pulhan Matbaası, Ankara, 1947.

BİGM, **Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1945-1946**, Pulhan Matbaası, Ankara, 1947.

BİGM, **Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1946-1947**, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1949.

BİGM, **Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1947-1948**, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1949.

BİGM, **Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1948-1949**, Yeni Matbaa, Ankara, 1950.

BİGM, **Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1949-1950**, Yeni Matbaa, Ankara, 1952.

BİGM, **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, BİGM Yayınları, Ankara, 1945.

BİGM, **Tavukçuluk Arıcılık İpekböcekçiliği İstatistikleri 1935-43**, Ankara, 1945.

BİUD, **Maârif 1937-1938 İstatistiği**, BİUM Yay. Suhulet Matbaası, İstanbul, 1939.

BİUM, **İstatistik Yıllığı 1934-35**, BİUM Yayınları, Ankara, 1935.

BİUM, **Kültür 1936-1937 İstatistiği**, BİUM Yay. Sakarya Matbaası, 1938.

BİUM, **Maârif 1923-32 İstatistikleri**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933.

BİUM, **Maârif 1928-35 Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği**, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1935.

BİUM, **Maârif 1932-1933 İstatistiği**, BİUM Yay. Devlet Matbaası, İstanbul, 1934.

- BİUM, **Maârif 1934-1935 İstatistiği**, BİUM Yay. Devlet Matbaası, İstanbul, 1935.
- BİUM, **Maârif 1938-1939 İstatistiği**, BİUM Yay. Ulusal Matbaa, Ankara, 1942.
- BİUM, **Maârif 1939-1940 İstatistiği**, BİUM Yay. Ulusal Matbaa, Ankara, 1942.
- BİUM, **Maârif 1940-1941 İstatistiği**, BİUM Yay. Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1943.
- BİUM, **Maârif 1941-1942 İstatistiği**, BİUM Yay. Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1944.
- CHP Beşinci Büyük Kurultayı**, “*Dilek Encümeni Raporu*”, Ankara, 1939.
- CHP, 1936 İl Kongreleri**, 1937.
- Cumhuriyet Halk Partisi, **On Beşinci Yıl Kitabı**, Ankara, 1938.
- DİE, **Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1973.
- Düstur**, 3. Tertip, I.
- Düstur**, Kanun-i Esasi, Matbaa-i Amire, IV, İstanbul, H. 1295.
- Düstur**, Üçüncü Tertip, V, 11 Ağustos 1339-19 Teşrievvel 1340, Necmi İstiklal Matbaası, İstanbul, 1931.
- Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası**, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.
- İstatistik Umum Müdürlüğü, **İstatistik Yıllığı 1930**, İstatistik Umum Müdürlüğü Neşriyatı, S.9, Ankara, 1930.
- Köy Enstitüleri I**, Maârif Vekâleti, İstanbul, 1941.
- Maliye ve Gümrük Bakanlığı, **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleştirmeleri (1924-1991)**, Ankara, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 1992.
- On Senede Yılda Türkiye Nâfiası 1923-1933**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat, İstanbul, 1933.
- T. C. Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Umum Müdürlüğü, **1- 15 Mayıs 1946 Salgın Hastalıkları Vaziyeti**, Akın Basımevi, Ankara, 1946.
- T. C. Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Umum Müdürlüğü, **1-15 Temmuz 1946 Salgın Hastalıkları Vaziyeti**, Akın Basımevi, Ankara, 1946.
- T. C. Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Umum Müdürlüğü, **1-15 Ağustos 1946 Salgın Hastalıkları Vaziyeti**, Akın Basımevi, Ankara, 1946.
- T. C. Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Umum Müdürlüğü, **15- 27 Ağustos 1946 Salgın Hastalıkları Vaziyeti**, Akın Basımevi, Ankara, 1946.
- T. C. Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Umum Müdürlüğü, **1-15 Eylül 1946 Salgın Hastalıkları Vaziyeti**, Akın Basımevi, Ankara, 1946.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, **20 Ekim 1940 Genel Nüfus Sayımı**, Başbakanlık Yayınları, Ankara, 1943.

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Müdürlüğü, **22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı**, Vilâyet, Kazâ, Nahiye ve Köyler İtibariyle Nüfus, No: 359.

C-SÜRELİ YAYINLAR

1- Gazeteler

a) Ulusal Gazeteler

Akşam

Anadolu

Cumhuriyet

Dideban

Haber

Hakimiyeti Milliye

Kurun

Milliyet

Son Posta

Tan

Tasviri Efkâr

Türk Dili

Ulus

Ulusal Birlik

Vakit

Yeni Asır

Yenigün

b) Yerel Gazeteler

Aydın

Aynalı Pazar

Doğu

Erzurum

Kars

Rize
Varlık
Yeni Erzincan

2-Dergiler

Akademik Araştırmalar Dergisi,
Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi
Amme İdare Dergisi
Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi Dergisi
Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
Atatürk Dergisi
Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakóltesi Sosyal Bilimler Dergisi
Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Aydın Toplum ve İnsan Dergisi
Ayın Tarihi
Bayındırlık İşleri Dergisi
Belediyeler Dergisi
Belleten
Çalışma ve Toplum Dergisi
Demiryollar Dergisi
Doğu Coğrafya Dergisi
Doğuş Dergisi
Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakóltesi Dergisi,
Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzurum Halkevi Kólter Dergisi
ETÜ Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Hayat Tarih Mecmuası
History Studies Dergisi
İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,
İdare Dergisi
Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Karadeniz İncelemeleri Dergisi
Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi
Nâfia İşleri Mecmuası
Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Osmanlı Tarihi Araştırmaları Dergisi
Tarih Okulu
Tarih ve Toplum
TBMM Tutanak Dergisi
Turkish Studies Dergisi
Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
Türk Coğrafya Dergisi
Türk Dili Dergisi
Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi
Türkiye Barolar Birliği Dergisi
Türkiye İdare Dergisi
Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
Ülkü Halkevleri Dergisi
Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi
Yayla Erzurum Halkevi Kültür Dergisi

D-SÖZLÜK, KILAVUZ VE ANSİKLOPEDİLER

1-Sözlükler

ACAR, Mustafa, DEMİR, Ömer, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Adres Yayınları, Ankara, 2002.

DEVELİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008.

Şemsettin Sami, **Kamus-i Türki**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2007.

2-Ansiklopediler

BİLGİ, Nejdet, “ *Cumhuriyet’in İlk Döneminde Mülkî Yapının Gelişimi (1920- 1950)*, Ed: Hasan Celal Güzel, Kemal Çicek, Salim Koca, **Türkler Ansiklopedisi**, XVII, Ankara, 2002, s.334- 346.

CEVDET, Küçük, “ Erzurum”, **DİA**, XI, İstanbul, 1995, s.334- 335.

- DARKOT, Besim, “*Erzurum*”, **İslam Ansiklopedisi**, IV, İstanbul, 1977, s.340- 345.
- DAYI, Esin Derinsu, “*Milli Mücadele’de Elviye-i Selâse/ Üç Sancak Meselesi Kars, Ardahan, Batum*)”, Ed: Hasan Celal Güzel, Kemal Çicek, Salim Koca, **Türkler**, XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 288- 313.
- DEVELİOĞLU, Ferit **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**
- İNALCIK, Halil, “*Erzurum*” , **İslam Ansiklopedisi**, IV, MEB, Eski Vilâyet, 2001, s.340-357.
- KIRZIOĞLU, M. Fahreddin, “*Kars*”, **İslam Ansiklopedisi**, VI, MEB Yayınları, Ankara, 1976, s.360.
- MİROĞLU, İsmet, “*Erzincan*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, XI, İstanbul, 1995, s.318- 321.
- ÖRENÇ, Ali Fuat, “*Mutasarrıf*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, XXXI, İstanbul, 2006, s.377-379.
- ÖZKAYA, Yücel, AKYILDIZ, Ali, “*Muhassıl*”, **TDVİA**, XXXI, s. 18-20.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet, “*Erzurum*”, **Türk Ansiklopedisi**, XV, Ankara, 1968, s.373
- ŞAHİN, İlhan, “*Kemah*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, XXV, Ankara, 2002, s.219-220.
- Türkler Ansiklopedisi**
- Yurt Ansiklopedisi (Türkiye, İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını)**, “*Kars*”, VI, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982-1983, s. 4470- 4567.
- Yurt Ansiklopedisi (Türkiye, İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını)**, “*Erzincan*”, IV, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982, s.2584 -2677.
- Yurt Ansiklopedisi (Türkiye, İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını)**, “*Erzurum*”, IV, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982, s.2678-2813

E-KİTAPLAR

1-Hatıralar

- ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk Söylev*, I, TTK, Ankara, 2012.
- ERDOĞAN, Fahrettin, **Türk Elleriinde Hatıralarım**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1998.
- İNÖNÜ, İsmet, **Hatıralar**, II. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987.
- URAN, Hilmi, **Meşrutiyet, Tek Parti Çok Parti Hatıralarım**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007.

2-Araştırma Eserler

AFETİNAN, Ayşe, **İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat- 4 Mart 1923**, TTK, Ankara, 1989.

AFETİNAN, Ayşe, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933**, TTK, Ankara, 1972.

AKAR, Hasan, **Cumhuriyet Döneminde Tokat Valileri (1923-2018)**, Berikan Yayınevi, Tokat, 2018.

AKIN, Rıdvan, **Türk Siyasal Tarihi (1908-2000)**, On iki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Ali Kemali, **Erzincan (Tarihi, Coğrafi, İctimai, Etnografi, İdari, İhsai Tatkkat Tecrübesi)**, Resimli Ay Matbaası, 1932.

ALTUNYA, Niyazi, **Köy Enstitüsü Sistemi Toplu Bakış**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2014.

ARSLAN, Nebahat, **Kars Türk Ocağı**, Sonçağ Akademi, Ankara, 2020.

ATLI, Cengiz, **Kars Halkevi ve Faaliyetleri**, Salkımsöğüt Yayınevi, Konya, 2013.

_____, **Kars'ta Siyasi Hayat**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2014.

AYBARS, Ergün, **İstiklal Mahkemeleri**, Ayraç Yayınları, Ankara, 2009.

AYDEMİR, Bünyamin, **Anılarda ve Tanıklarla Erzurum'da Tiyatro**, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 1342, Erzurum, 2023.

AYDEMİR, Şevket Süreyya **Tek Adam Mustafa Kemal 1919- 1922**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018.

AYDIN, Dünder, **Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı, Kuruluş ve Genişleme Devri (1535- 1566)**, TTK, Ankara, 1998.

AYDIN, Selda-ÇAŞKURLU, Eren, **Kamu Maliyesi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2013.

AYDOĞAN, Erdal, **Oltu Şûrâ Hükümeti ve Yasin Haşimoğlu'nun Hatıraları**, Salkımsöğüt, Konya, 2017.

BALKAYA, İhsan Sabri, **Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1880-7 Mayıs 1943)**, TTK, Ankara, 2005.

BAŞAK, Tolga, **Milli Mücadele Günlerinde Cevat Dursunoğlu**, ATAM, Ankara, 2010.

_____, **Erzurum'un Yüzleri Cevat Dursunoğlu**, Zafer Medya, Erzurum, 2016.

BAŞAR, Fahmeddin, **Osmanlı Eyâlet Tevcihatı (1717- 1730)**, TTK, Ankara, 1997.

BAYKARA, Tuncer, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı**, Ankara, 1988.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi, I/1**, TTK, Ankara, 1991.

BURGAÇ, Murat, **Türkiye’de Umumi Müfettişliklerin Kurulması ve Trakya Umumi Müfettişliği**, ATAM, Ankara, 2013.

CARTER, V. Findley, **Modern Türkiye Tarihi İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

COŞKUN, Gülay, **Devlet Bütçesi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1989.

Cumhuriyet Dönemi Yataklı Tedavi Hizmetleri 1923- 1983 ve 1982 yılı Çalışmaları, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Müdürlüğü, Ankara, 1983.

Cumhuriyetin 50. Yılında Erzurum 1973 İl Yıllığı, Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1974.

ÇADIRCI, Musa, **Tanzimat Döneminde Anadolu Vilâyetlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, TTK, Ankara, 1997.

_____, **Tanzimat Sürecinde Türkiye, Ülke Yönetimi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.

_____, **Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Vilâyetleri**, Der: Tülay Erçoşkun, İmge Kitabevi, Ankara, 2011.

ÇALAPVERDİ, İhsan **Sivas-Erzurum Demiryolu İnşası 1933-1939**, Divriği Defterleri Yayın No:6, İstanbul, 2008.

ÇANKAYA, Ali, **“Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte” Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı) (1860-1923)**, III, Mars Matbaası, 1968-1969.

_____, **“Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte” Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı) (1909-1923)**, IV, Mars Matbaası, 1968-1969.

_____, **“Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte” Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı) (1924-1949)**, V, Mars Matbaası, 1968-1969.

_____, **“Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte” Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı) (1950-1960)**, VI, Mars Matbaası, 1969-1970.

ÇAPA, Mesut, **Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)**, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara, 2010.

ÇEVİK, Savaş, **Kamu Maliyesi Kamu Kesimi Ekonomisine Giriş**, Palet Yayınları, Konya, 2019.

ÇİFTÇİOĞLU, Ömer Metin, **1945-60 Döneminde Şekillenen Dünya Konjonktüründe T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (BDAGM), Düünden Bugüne**

Başbakanlık (1920- 2014), (Haz: İbrahim Karaer, vd.), Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2014.

ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923)**, III, TBMM Vakfı Yayınları No: 6.

DAYI, S. Esin, **Elviye-i Selâse’de Milli Teşkilatlanma**, Erzurum, 1997.

_____, **Erzurum Kongresi ve Elviye-i Selâse Meselesi**, Atatürk Üniversitesi Yayınları No:88, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları No:8 ,Araştırma Serisi No:8, Erzurum, 1997.

DERVİŞOĞLU, Fatih M. **Nuri Demirağ Türkiye’nin Havacılık Efsânesi**, Ötüken Yayınları, Ankara, 2007.

DOĞANAY, Hayati, **Erzurum’un Genel Coğrafi Özellikleri**, Erzurum Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 1988.

Doğu Anadolu Coğrafyası (Tabiî, Ziraî, Beşeri, Baytari), c. XII, Genelkurmay Matbaası, Ankara, 1938.

DURSUNOĞLU, Cevat, **Milli Mücadele’de Erzurum**, Ankara, Kaynak Yayınları, 2000.

EDİZDOĞAN, Nihat-ÇETİNKAYA, Özhan, GÜMÜŞ, Erhan, **Kamu Maliyesi**, Ekin Yayınları, Bursa, 2021.

ENGELHARDT, **Tanzimat ve Türkiye**, Kaknüs, İstanbul, 1999.

ERDEHA, Kamil, **Milli Mücadelede Vilâyetler ve Valiler**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.

ERDEM, Yavuz, **Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923-1960)**, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2017.

ERGUT, Ferdan, **Modern Devlet ve Polisi Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Toplumsal Denetimin Diyalektiği**, İletişim yayınları, İstanbul, 2004.

Erzincan Valiliği Yayınları, **Erzincan İl Yıllığı 1967**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1968.

Erzurum İl Yıllığı 1967, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul, 1968.

Erzurumluların Büyük Başbakanımız General İsmet İnönü ’nüden Dilekleri, Varlık Matbaası, Erzurum, 1935.

EYYUPOĞLU, İsmail, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir İttihatçı Kâzım Yurdalan (1881/2-1962)**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları No:5- Araştırma Serisi No:5, Erzurum, 2009.

Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları I, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012.

GÜMÜŞOĞLU, Firdevs, **Sözlü ve Yazılı Belgeler Işığında Cılavuz Köy Enstitüsü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

GÜNAYDIN, Ahmet Necip **Milli Mücadelede Sivas 108 Gün 2 Eylül- 18 Aralık 1919**, Sivas, 2019.

GÜNDOĞDU, Hamza, BAYHAN, Ahmet, AKTEMUR, Ali Murat, KUKARACI, İshak Umut, ÇELİK, Adem, **Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Oltu**, Oltu Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Ankara, 2002.

GÜNEŞ, İhsan, **Türk Parlamento Tarihi I. Ve II. Meşrutiyet**, II, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:15, Ankara, 1997.

GÜNEŞ, Mehmet, **Osmanlı Döneminde Vilayet İdaresinin Esasları**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2015.

Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulasası, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.

Haz: DOLUN, Leyla-ÖNEN, Mehmet Oğuzhan, **Erzincan İli Uygun Yatırım Konuları Araştırması**, Ankara, Şubat 2017.

IŞIK, Abdulkadir **Ekonomik ve Mali Terimler Sözlüğü İlaveli Kamu Maliyesi**, Ekin Yayınları, Bursa, 2014.

İnönü'nün Söylev ve Demeçleri I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1946.

KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber I**, TTK, Ankara, 2009.

KARABEKİR, Kazım, **Birinci Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik- Sarıkamış, Kars Ve Ötesi-**, IV, Emre Yayınları, İstanbul, 1994.

_____, **Günlükler 1906-1948** , II, Çev.: Budak Kayabek, Haz: Yücel Demirel, YKY, İstanbul, 2009.

_____, **Günlükler 1906-1948**, I, YKY, İstanbul, 2017.

_____, **İstiklal Harbimiz**, İstanbul, 1969.

KARACA, Ali, **Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa 1838-1899**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri 1856-1861**, VI, TTK, Ankara, 2011.

KARDAŞ, Abdulaziz, **Cumhuriyet Dönemi'nde Van Gölü Havzası'nda Yapılan Kamu Harcamaları Ve Yatırımlar (1923- 1950)**, AAM, Ankara, 2015.

Kars İl Yıllığı 1967, Tisa Matbaacılık Sanayi, Ankara, 1967.

- KAYMAZ, Rıfık, ÖZDEMİR, Halil İbrahim, **Erzincanlılar Ansiklopedisi**, Doğu Yayınları, Erzincan, 2010.
- KIRBAŞLI, Faik, **1920-1972 Döneminde Kalkınmada Öncelikli Yörelere İlişkin Hükümet Politikaları**, Ankara, 1973.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, **Kars Tarihi I**, Işıl Matbaası, İstanbul, 1953.
- _____, **100. Yıldönümü Dolayısıyla 1855 Kars Zaferi**, Işıl Matbaası, İstanbul, 1955.
- _____, **Milli Mücadele’de Kars**, Hamle Matbaası, İstanbul, 1960.
- _____, **Bütünüyle Erzurum Kongresi, I**, Ankara, 1993.
- _____, **Bütünüyle Erzurum Kongresi, III**, Ankara, 1993.
- _____, **Osmanlılar’ın Kafkas-Elleri’ni Fethi (1451- 1590)**, TTK, Ankara, 1998.
- KİLİ, Suna, Gözübüyük Şeref, **Sened-i İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.
- KOCA, Hüseyin, **Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları**, Mikro Basım Yayın Dağıtım, Konya, B.Y.
- KOÇAK, Cemil, **Umûmî Müfettişlikler (1927-1952)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- KONUĞU, Enver, **Cumhuriyetin 75. Yılında Tercan**, Önder Matbaacılık, Ankara, 1998.
- KONUĞU, Enver, **Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Erzurum**, Erzurum, 1999.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, **Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi**, İstanbul, 1960.
- KOPAR, Metin, **Cumhuriyet Halk Partisi Döneminde Doğu Anadolu’ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1927- 1950)**, ATAM, Ankara, 2009.
- Köy Enstitüleri II**, Maârif Vekilliği, Maârif Matbaası, Ankara, 1944.
- KUBİLAY, İbrahim Hakkı, **1930 Yılından Günümüze Erzurum Beldesi ve Belediyesi**, Erzurum, 1979.
- KUBİLAY, İbrahim Hakkı, **Elli Yılda Erzurum Belediyesi 1929- 1979**, Erzurum, 1979.
- KÜÇÜKÜĞURLU, Murat- OKUR, Mehmet, **Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri**, Derya Kitabevi, 2007.
- KÜÇÜKÜĞURLU, Murat, **Erzurum Belediyesi Tarihi-I Osmanlı’dan Cumhuriyet’e (1866-1930)**, Erzurum Kitaplığı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008.
- _____, **Erzurum Belediyesi Tarihi 2**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011.

KÜÇÜKÜĞURLU, Murat-BAŞKAYA, Muzaffer, **Erzurum Özel İdare Tarihi 1913/2014**, İl Özel İdaresi Yayınları, Erzurum, 2014.

Maliye ve Gümrük Bakanlığı, **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleştirmeleri (1924-1991)**, Ankara, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 1992.

MİROĞLU, İsmet, **Kemah Sancağı ve Erzincan Kazâsı (1520-1566)**, TTK Yayınları, Ankara, 1990.

MİRZOYAN, Sonya- BADEM, Candan, **The Construction Of The Tiflis-Aleksandopol- Kars Railway**, The Institute for Historical Justice and Reconciliation Published, USA, 2013.

NADAROĞLU, Halil, **Kamu Maliyesi Teorisi**, Beta Yayınları, Ankara, 1975.

Nâfia Vekâleti, **10 Yılda Türkiye Nâfiası 1923- 1933**, Türk Anonim Şirketi Matbaacılık, İstanbul, 1933.

NEZİROĞLU, İrfan-YILMAZ, Tuncer, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları ve Genel kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, I. TBMM Basımevi, Ankara, 2013.

ORAN, Baskın,(Ed), **Türk Dış Politikası, C.I: 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

ORHANER, Emine, **Kamu Maliyesi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2007.

ORTAYLI, İlber, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840- 1880)**, TTK, Ankara, 2011.

ORTAYLI, İlber, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, Ankara, 2017.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914- 1928, Haz: Murat Uluğtekin- M. Gül Uluğtekin, Kızılay Yayınları, Ankara.

ÖNDER, İzzettin, **Türkiye'de Kamu Harcamalarının Seyri: 1927- 1967**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1974.

ÖNEN, Nazım-REYHAN, Cenk, **Mülkten Ülkeye Türkiye'de Taşra İdaresinin Dönüşümü (1839- 1929)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

ÖNER, Erdoğan, **Cumhuriyet Dönemi Türk Bütçeleri (1924-1993)**, Maliye Araştırma Merkez Yayını, 1994.

ÖZALP, Kazım, **Millî Mücadele 1919- 1922**, TTK, Ankara, 1971.

ÖZBİLEN, Şevki, **Kamu Maliyesi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2012.

ÖZTÜRK, Ahmet, **Ekonomik Planlama**, Örnek Kitabevi, Bursa, 1987.

ÖZTÜRK, Cemil, **Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası**, TTK, Ankara, 2007.

- ÖZTÜRK, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi TBMM İkinci Dönem (1923- 1927)**, III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 3, Tarih Yok.
- PAMUK, Bilgehan, **XVII. Yüzyılda Bir Serhad Şehri Erzurum**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- RODERİCH, H. Davison, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform**, I, çev. Osman Akınhay, Papirüs Yayınevi, İstanbul, 1997.
- Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1973.
- SARIHAN, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü I (Açıklamalı Kronoloji) Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918- 22 Temmuz 1919)**, TTK, Ankara, 1993.
- SENCER, Muzaffer, **Türkiye'nin Yönetim Yapısı**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986.
- SOM, Nusret Mehmet, **Tarihçe-i Erzurum**, (Yay. Haz.: Ahmet Fidan), İstanbul, 2005.
- ŞAHİN, Tahir Erdoğan, **Erzincan Tarihi**, I, Erzincan Hayra Hizmet ve Dayanışma Vakfı, Yayın No: I, Erzincan, 1985.
- _____, **Erzincan Tarihi**, II, Erzincan Hayra Hizmet ve Dayanışma Vakfı, Yayın no: I, Erzincan, 1987.
- _____, **Hayaşa Bölgesi Tarihi I**, Yukarı Ülke Erzincan, Berikan Yayınevi, Ankara, 2014.
- ŞAŞMAZ, Musa, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920- 2013)**, VI, TTK, Ankara, 2014.
- _____, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920- 2013)**, VIII, TTK, Ankara, 2014.
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (BDAGM), **Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2014)**, (Haz: İbrahim Karaer, vd.), Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2014.
- Şimendiferin Kavuştuğu Gün Erzurum**, Marifet Basımevi, İstanbul, 1939.
- TANÖR, Bülent, **Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920)**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1998.
- _____, **Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri**, YKY, İstanbul, 2019.
- TANSEL, Selahattin, **Atatürk ve Kurtuluş Savaşı (1919-1922)**, Türkiye Vakıflar Bankası Yayınları, Ankara, 1965.
- TBMM ALBÜMÜ (1920-2010)**, I 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010.
- TEKELİ, İlhan- İLKİN, Selim, **Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2009.

- TOKSOY, Nurcan, **Halkevleri/ Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak**, Orion Yayınları, Ankara, 2007.
- TONBUL, Zehra- FORTA, Özgün, **Tarihi Hastaneler: Gurebâ Hastaneleri'nden Memleket Hastaneleri'ne İlk Sivil Hastaneler**, Novartis Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler II Mütareke Dönemi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- TUNÇAY, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923- 1931)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.
- TÜĞEN, Kamil, **Devlet Bütçesi**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1999.
- TÜKEL, Sükütü, **Yeni Erzincan Nasıl Kuruldu? Ve Niçin Bitirilemedi ?**, Piyasa Matbaası, 1949.
- Türkiye Hilal-i Ahmer 1930-1931 Hesap Devresine Ait Merkezi Umumi İcraat Raporu**, Hilal Matbaası, İstanbul, 1932.
- Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkezi Umumisi 1929 Senesi İcraatına Ait Rapor**, Hilâl Matbaası, İstanbul, 1940.
- ULUTÜRK, Süleyman, **Türkiye'de Planlı Dönemde Kamu Harcamalarının Gelişimi ve Devletin Ekonomideki Rolü**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998.
- UMAR, Bilge, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, İstanbul, 1993.
- URAL, Selçuk- ARSLAN, Nebahat Oran, **Cumhuriyet Devri Kars Tarihi 1923- 1950**, Eser Basın Yayın Dağıtım Matbaacılık, Kars, 2015.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi, II**, TTK, Ankara, 2011.
- Rumeli'den Anadolu'ya 3 üncü Ordu Komutanlığı**, Afşar Matbaacılık, Ankara, 2008.
- V. STCHEPİNSKY, **Erzincan Mıntıkasının Jeolojisi ve Maden Zenginlikleri**, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1941.
- YAVUZ, Erdem, **Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923-1960)**, Arı Sanat, Yayınevi, İstanbul, 2017.
- YENAL, Oktay, **Cumhuriyet'in İktisat Tarihi**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003.
- YILDIRIM, İsmail **Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2001.
- YILMAZ, İskender, **Gümrü Antlaşması**, Ankara, 2001.
- YÜCEBAŞ, Ferit, **Cumhuriyet Döneminde Güneydoğu Anadolu (Gaziantep- Mardin- Urfa)'Ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1923- 1950)**, Hiper Yayın, İstanbul, 2019.

YÜCEL, N. Mutlu, **Bayındırlık Bakanlığı Tarihi 1920-1988**, Ankara, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 1989.

3-Lisansüstü Tezler

a) Yüksek Lisans Tezleri

AÇIK, Nurşen, **Nazimiye İlçe Merkezi'nin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Ana Bilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: M. Dursun Çitçi), Elazığ, 2009.

AKAY, Melis, **Köy Enstitülerinde Yetişen Kadın Öğretmenlerin Türk Toplumuna Etkileri**, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Adil Adnan Öztürk), Aydın, 2017.

BULAN, Sümeyra, **Türkiye’de Hayvancılık (1923-1950)**, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Sevilay Özer), Sivas, 2019.

COŞKUN, Emel, **Cumhuriyet Dönemi Anıt Etkinlikleri (1950- 1960)**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Turgay Yazar), Sivas, 2010.

ÇELİK, Muharrem, **Tekman İlçe Merkezi'nin (Erzurum) Coğrafi Etüdü**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Cemal Sevindi), Erzurum, 2014.

DAŞÇI, Zeki, **Arpaçay’da Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar**, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Akın Bingöl), Kars, 2011.

DİKME, Nurcan, **Pülümür ve Çevresindeki Halk İnanışları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Durmuş Arık), Ankara, 2018.

DİKMELİ, Hilal **Türkiye’de Sağlık Teşkilatının Geliştirilmesi Çalışmaları (1923-1938)**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı,(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Mehmet Çevik), Elazığ, 2013.

DOĞAN, Gözde, **Türk Bütçe Sisteminde Yönetişimin Yeri Ve Katılımcı Bütçe Üzerine Bir İnceleme; Manisa İli Örneği**, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal

Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Güneş Çetin Gerger), Manisa, 2017.

DOĞANAY, Serkan, **Aşkale'nin Fonksiyonel Özellikleri**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Abdullah Köse), Erzurum, 1998.

GÜNAŞDI, Yavuz, **Erzurum- Şenkaya'da Tarihi Ve Arkeolojik Araştırmalar**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç.Dr. Alpaslan Ceylan), Erzurum, 2007.

GÜRSU, Sedat, **Bingöl/ Kığı Yöresi Masal Örnekleri Ve Tahlili**, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Kürt Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi: Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yazıcı), Bingöl, 2017.

KALKAN, Ahmet, **Cumhuriyet Döneminde Oltu: İdari, Sosyal Ve İktisadi Hayat (1923-1950)**, Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Murat Küçükugurlu), Erzurum, 2018.

KARACAN, Özcan, **Atatürk Döneminde Yapılan Karayolları, Barajlar ve Lojmanlar (1923- 1938)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Yücel Özkaya), Ankara, 2005.

KÜÇÜKUĞURLU, Murat, **Cihangiroğlu İbrahim Bey**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. S. Esin Dayı), Erzurum, 2000.

ÖZBAYIK, Recep Mutlu, **Atatürk Döneminde Erzincan (1923- 1938)**, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Salim Gökçen), Erzincan, 2018.

ÖZDOĞAN, Duygu, **Başlangıcından Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Erzurum ve Çevresi**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Füsun Kara) , Elazığ, 2008.

PAÇACI, Yedigâr, **Türkiye'de Tek Parti Döneminde Salgın Hastalıklar: Sıtma Örneği (1923- 1950)**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Dr. Öğr. Üyesi. Oktay Gökdemir), İzmir, 2018.

TEMİZGÜNEY, Firdes, **Erzurum'a Demiryolunun Gelişi**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. İbrahim Ethem Atnur) Erzurum, 2008.

YAZAR, Muhsin, **İspir Kasabasının Kalkınmasını Güçleştiren Coğrafi Faktörler**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yaşar Gök), Erzurum, 2011.

YILDIZ, Hikmet, **Erzurum Lisesi Üzerine Tarihsel Bir İnceleme**, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ahmet Aydın), Erzurum, 2017.

YURGİDEN, Hatip, **Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği**, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Yusuf Ekrem Akbaş), Adıyaman, 2018.

b) Doktora Tezleri

ALTINBİLEK, M. Samet, **Planlama Sorunları Açısından Erzincan'ın Vilâyet Coğrafyası**, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Hayati Doğanay), Erzurum, 1997.

ALTUN, Tülin, **Türkiye’de Politik Aktör ve Kurumların Kamu Harcamalarına Etkisi (1950-2010)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Mali İktisat Bilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mustafa Çelen), İstanbul, 2014.

BALTAOĞLU, Ali Galip, **Atatürk Dönemi Valileri**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Süleyman Arslan), Konya, 1992.

BENHÜR, Çağatay, **Stalin Dönemi Türk-Rus İlişkileri (1924-1953)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. Osman Akandere) Konya 2008.

BİLİCİ, Ümit, **Cumhuriyet Dönemi’nde Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1923-1950)**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. S. Esin Derinsu Dayı), Erzurum, 2018.

BOY, Arzu, **Kars Eğitim Tarihi (Tanzimat’tan 2015’e)**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Yavuz Aslan), Erzurum, 2016.

ÇİFTÇİOĞLU, Ömer Metin, **1945-1960 döneminde Dünya Konjonktüründe Türkiye Ekonomisinin Gelişme ve Değişme Eğilimleri**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Bölümü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı,(Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Tiğınçe Oktar), İstanbul, 2008.

EYYÜPOĞLU, İsmail, **Elviye-i Selâse’de İdarî Teşkilatlanma (1918-1921)**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. S. Esin Dayı), Erzurum, 2003.

KARATAŞ, Yakup, **Sultan II. Abdülhamid Dönemi’nde Erzurum (Sosyal, Ekonomik, İdarî ve Demografik Yapı)**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Besim Özcan), Erzurum, 2010.

KAYA, Günay, **Posof İlçesi’nin Coğrafyası**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Erzurum, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Hayati Doğanay), Erzurum 2014.

KIZILKAYA, Oktay, **XIX. Yüzyılda Kars Sancağı’nda Sosyal ve Ekonomik Durum (1830- 1877)**, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Sakıp Selçuk Günay), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

KÖSE, Resul, **CHP ve DP Hükümetleri Dönemlerinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Politikaları**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Cezmi Eraslan), İstanbul, 2019.

ŞAHİN, İbrahim Fevzi, **Refahiye’nin Coğrafi Etüdü**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Hayati Doğanay), Erzurum, 1997.

TOPÇU, İlyas, **1946-1960 Yılları Arası Kars’ta Siyasi ve Sosyal Hayat**, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi: Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nebahat Oran Arslan) Kars, 2014.

TUNÇ, Volkan, **1946-1960 Yılları Arasında Van Gölü Havzası’nda Kamu Yatırımları Ve Harcamaları**, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. Mehmet Pınar), Van, 2019.

ULUTÜRK, Süleyman, **Kamu Harcamalarının Rolü, Gelişimi ve Etkileşimde Bulunduğu Değişkenler Açısından Kuramsal ve Ampirik Bir Değerlendirilmesi: Türkiye Değerlendirmesi, 1963- 1993**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Ana Bilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Selçuk Çingi), Ankara, 1997.

YÜCE, Mustafa, **Ücretli İş Mükellefiyeti ve Zonguldak Havzası Uygulaması**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Metin Kutal), İstanbul, 1993.

F-MAKALELER

“ *Türkler ve Maden* ”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, 5, 1936, s.3-40.

“ *Umumi Maden Durumu: Türkiye* ” **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, 24, (1941), s.257-266.

“ *Umumi Maden Durumu: Türkiye* ” **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, 25, (1941), s.423-442.

“ *Umumi Maden Durumu Türkiye Madenciliğinin 1941 Bilançosu* ”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, 27, (1942), s.189-202.

“ *Türkiye Madenciliğinin 1949 Bilançosu* ” , **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, XL/40, (30.04.1950), s.1-11.

AKBALA, Fazıla, “*1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus*”, **Belleten**, XV/ 60, (Ekim 1951), s. 617- 628.

AKDUR, Recep, “*Sıtma Ve Sıtma Salgınları*”, **Bilim Tarihi Araştırmaları**, 2, (2006), s.1-11.

AKKUŞ Yakup, YILDIRIM Kadir, “*Dünyada ve Osmanlı’da Zorunlu Çalıştırma: “Amele-i Mükellefe” Uygulaması ve Tarihsel Gelişini*”, **Çalışma ve Toplum**, 2, İstanbul, (2017), s.507-546.

AKPINAR, Deniz, M. ALTINBİLEK, Samet, “*Pulk-Balıkli (Çayırli-Erzincan) Petrol Sahasının Tarihi Süreci*”, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, VIII/I, (2015), s.35-50.

AKPINAR, Erdal,” *Doğu Anadolu Bölgesi’nde Alternatif Turizm Merkezi Olmaya Aday Bir İlçe: Kemaliye*”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, VI/ 2, (2007), s. 207-236.

AKSAKAL, Halil İbrahim, “ *Dr. Refik Saydam Önderliğinde Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetlerini Modernleştirme Çabaları*”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, XXVII/1, (2017), s.219-232.

ALANOĞLU, Murat, “*1642 Tarihli Avârız Defterine Göre Kızıuca (Pülümür) Kazası*”, **Tarih Okulu Dergisi**, XXVIII, (2016), s. 109- 140.

- ALBAYRAK, Mustafa, “*Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları (1928-1935)*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, X /29, (Temmuz 1994), s.471- 483.
- ALBAYRAK, Mustafa, “*Osmanlı- Alman İlişkilerinin Gelişimi ve Bağdat Demiryolunun Yapımı*”, **Osmanlı Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 6, (1995), s.1-38.
- Ali Rıza Gönüllü, “*Antalya’da Salgın Hastalıklar (1894-1922)*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XXIV/71, Ankara, 2008, s.445-486.
- ALTAY, Sadet, “*Bulaşıcı ve Müzmin Bir Sosyal Afet: Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Trahom Hastalığı ve Mücadele Çalışmaları (1924-1938)*”, **CTAD**, 23, (Bahar 2016), s.167-211.
- ARICI, İsmail Hakkı, “*Tercan Arıcılığı*”, **Arı**, III/8, (Ağustos 1947), s.113-117.
- ARSLAN, Mahmut, “*2. Dünya Savaşı ve Türkiye’de Savaş Ekonomisi*”, **Aydın Toplum ve İnsan Dergisi**, 2, (2016), s.1-14.
- ARSLAN, Nebahat, “*Türk Eğitim Sisteminde Köy Enstitülerine Bir Örnek: Kars Cılavuz Köy Enstitüsü*”, **History Studies**, V, (2012), s. 29-45.
- AS, Efdal, “*Erzincan’da Açılan Askeri Okullar*”, **Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu 26-28 Eylül 2019**, Ed: Kemal Taşçı, Kader Altın, Salih Kaymakçı, Erzincan, (2019), s. 836-841.
- AYDIN, Harun- DERİNSU DAYI, S. Esin, “*Erzurum’da Eğitim Alanında Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımları Üzerine Bir Değerlendirme (1928-1938)*”, **Journal of History School**, XVI/62, (2023), s. 159-182.
- AYDIN, Mehmet Korkud, “*Tek Parti Döneminde Doğu Anadolu İllerinde açılan “Gezici Köy Kadınları Kursu” Ve Etkinlikleri*”, **Turkish Studies**, XIII/ 26, (2018), s.125-150.
- AYDIN, Nurhan, ERGÜN, Elif, “*Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti Ve Bölgedeki Faaliyetleri*”, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi**, II/ 5, (Yaz 2019), s. 301- 332.
- AYDOĞAN, Erdal, “*Doğu’da Bir Kültür Ocağı; Kars Halkevi*”, **Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi**, V/1, (Ocak 2006), s. 101-121.
- AYDOĞAN, Erdal, “*Üçüncü Umumi Müfettişliği’nin Kurulması ve III. Umumi Müfettiş Tahsin Uzer’in Bazı Önemli Faaliyetleri*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 33-34, (Mayıs- Kasım 2004), s. 1- 14.
- BAL, Halil, “*Brest- Litovsk Antlaşması’ndan Sonra Türkiye ve Ermeniler*”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, 5, (2004), s. 25-51.

- BAŞ, Yaşar, “ *Kığı Demir Madeni Ve Humbarahanesi* ”, **Turkish Studies**, VI/4, (2011), s. 409-430.
- BAŞIBÜYÜK, Adem, “ *Demiryoluna Bağlı Olarak Kurulan Bir İlçe Merkezi: İliç (Erzincan)*”, **Doğu Coğrafya Dergisi**, XI/15, (Nisan- 2016), s.251- 274.
- BİNGÖL, Akın, “*Arpaçay’da Tarihi ve Arkeoloji Araştırmalar*”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1, (2008), s. 57- 71.
- BİNGÖL, Akın, “*Karayazı ’da Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar*”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 28-29, (2002), s.173-190.
- BİNGÖL, Akın, “*Arpaçay’da Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar*”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1, (2008), s. 57-71.
- BULUT, Hüseyin- TOZLU, Selahattin, “ *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Refahiye Kazâsı*”, **Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi**, X/2, (2008), s. 90-115.
- ÇAKIR, İbrahim Etem, “*1642 Tarihli Avarız Defterine Göre İspir Sancağı*”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, II/8, (2009), s. 109- 122.
- ÇETİNKAYA, Özhan, ASLANTAŞ, Mehmet Fatih, “*Merkezi Yönetim Cari Transfer Harcamalarının Mali Büyüklüğünün Değerlendirilmesi*”, **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, II/1, (2019), s.41- 50.
- ÇOLAKOĞLU, Elif, “*Vilâyet Tarihi ve Yerel Yönetim İlişkisi Yönüyle Erzurum*”, **Türkiye İdare Dergisi**, 479, (Aralık- 2014), s. 29- 57.
- DAYI, Esin Derinsu, “*1918-1920 Yılları Arasında Iğdır Ve Çevresindeki Siyasi Gelişmeler*”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 5, (1996) , s. 1- 27.
- DAYI, Esin Derinsu, “*Milli Mücadele Döneminde Elviye-i Selâse Ve Nahçıvan*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XXII/ 64, 65-66, (2006), s. 91-118.
- DAYI, S. Esin Derinsu, “*Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu Özel Sayısı*” **Hakkında**, **Atatürk Dergisi**, IV/2, (2004), s.1-9.
- DEMİR, Mucip “*Kars İlinin Arıcılık Potansiyeli Ve Değerlendirme Durumu*”, **Eastern Geographical Review**, 32, (2009), s. 209-230.
- DEMİR, Mucip, “*Kağızman İlçe Merkezinde Yerleşimin Yatay Yönlü Gelişimi ve Fonsiyonel Arazi Kullanımı*”, **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 24, (Sonbahar- 2019), s. 285- 316.
- DEMİRCİ, Hasan, “*24 Temmuz 1923 Tarihli Lozan (Lausanne) Barış Andlaşması ’nın Türk ve Dünya Tarihi Açısından Yeri Ve Önemi*”, **Anasay**, 2, s.247- 263.

- DERVİŞOĞLU, Fatih Mehmet “*Cumhuriyet Dönemi Demiryolu Tarihinde Bir Şahsiyet: Nuri Demirağ*”, **Cumhuriyet Dönemi Demiryolları Sempozyumu**, Ankara, (2010), s.101- 116.
- DİKİCİ, Ali, “*İstiklal Madalyalı Polisler Ve Yüzellilik Polisler*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XXV/75, (Kasım- 2009), s. 523- 574.
- EMGİLİ, Fahriye, “*Halkevlerinin Köy ve Köycülük Faaliyetleri*”, **Tarih ve Günce Dergisi**, 8, (2021), s.195-226.
- ERTUĞRUL, Kemal, “*Sivas- Erzurum Demiryolunda Kızıl Irmak Köprüsü*”, **Nâfia İşleri Dergisi**, (Kasım 1934), 6, s. 27-29.
- EVSİLE, Mehmet “*Cumhuriyet Döneminde Bayındırlık Faaliyetleri (1923-1950)*, **History Studies**, X/4, s.81-102.
- EYYUPOĞLU, İsmail, “*Köy Enstitülerinin Kuruluşu Ve Pulur Köy Enstitüsü Öğrencilerinden Muammer Genç'in Anıları*”, **Atatürk Dergisi**, VI/1, (2017), s.10-14.
- EZER, Feyzullah, “*1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri*”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, XX/1, (2020), s.427-442.
- GEDİK, Melek Akdoğan “*Kamu Açıklarına İlişkin Maliye Politikası Uyarlamaları Ve İktisadi Etkileri*”, **Ç. Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, XVII/1, (2008), s. 245-268.
- GÖZLER, Kemal, “*Osmanlı Mülkî İdare Sistemi Üzerinde Fransız Etkisi: 1864 Ve 1871 Vilâyet Nizamnameleri Fransa'dan Mı İktibas Edilmiştir*”, **Amme İdare Dergisi**, LII/ 1, (2019), s. 1-32.
- GÜL, Abdulkadir, “*Osmanlı Dönemi Erzincan Kazâsının Nüfusu*”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 47, (Haziran 2017), s. 39-66.
- GÜL, Abdulkadir, “*XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Erzincan ve Köylerinin Demografik ve İskân Yapısı (1835 Tarihli Nüfus Defterine Göre)*”, **Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, XI/ 2, (2009), s. 163-182.
- GÜL, Abdulkadir, “*XIX. Yüzyılda Erzincan Kazâsı'nda Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek Ve Kızamık)*”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 41, (2009), s.239- 270.
- _____, “*Erzincan Kazâsının Yerleşme Özellikleri (XVI- XX Yüzyıllar Arası)*”, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, VI/1, (2013), s. 57-94.
- GÜNAL, Veysi- ŞAHİNALP, M. Sait- ALTUĞ, Fatma, “*Türkiye'deki İdari Taksimattaki Değişimin İl Nüfuslarına Etkisi*”, **Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 13, (Eylül- 2017), s. 100-112.

- GÜNGÖRMEZ, Hakan, “İktisadi Açıdan Bir Faaliyet: Tuzluca Kaya Tuzlası”, **Coğrafya Dergisi**, 30, (2015), s.26-37.
- Hayat Tarih Mecmuası**, “Erzurum”, II/7, İstanbul, (1967), s.49-59.
- İdare Dergisi**, İdare Taksimatı,11, (1929) s. 236.
- İNBAŞI, Mehmet, “ 1642 Tarihli Avarız Defterine göre Erzurum Şehri”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, İstanbul, 4, (2001), s. 9-32.
- İNBAŞI, Mehmet, “Erzincan Kazâsı (1642 Tarihli Avârız Defterine Göre)”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, XVI/41, (2009), s.189- 214.
- İNCİ, İbrahim, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Varlık Vergisi Uygulaması”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, X/2, (2012), s. 272-290.
- KALKAN, Ahmet, “ Cumhuriyet Döneminde Oltu’da İdari Teşkilatlanma (1923-1950)”, **ETÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, III/ 7, (Aralık- 2018), s.131- 178.
- KALYON, Levent, “Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, VI/11, (2010), s.7- 26.
- KARA, Ruhi, “Erzincan Adı Üzerine”, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, IX/ 2, (Aralık- 2016) , s. 25-38.
- KARABULUT, Asuman, “Erzurum Vilâyet Salnamelerine Göre Erzincan Sancağı”, **Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu 26-28 Eylül 2019 Bildiriler**, Erzincan, (2019), s. 1079-1107.
- KARACA, Taha Niyazi, “Milli Mücadele’de Bozkır İsyanları”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, I/ 16, (2004), s.169-190.
- KARACAM, Ayşe Karataş, “Yontucu Hakkı Atamulu ve Anıt Heykelleri Üzerine”, **Malatya Turgut Özal Üniversitesi İnsanat Sanat Tasarım ve Mimarlık Araştırmaları Dergisi**, 271, (2022), s.1-21.
- KARADENİZ, Vedat-ALTINBİLEK, M. Samet, “ Erzincan İlinin Topografik Analizi ve İdari Sınırları İlişkisi Bazı Sorunlar “, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, XI/ 1, (2018), s. 283- 304.
- KARAKAŞ, Erdal, “ Kemaliye’nin Kuruluşu, Gelişmesi Ve Fonksiyonel Özellikleri”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, XIV/ 2, (2004) s. 19-48.
- KARAL, Enver Ziya, “ Zarif Paşanın Hatıratı 1816- 1862”, **Belleten**, IV/13, Ankara, (1940), s. 466- 483.
- KARATAŞ, Yakup- KARASU, Mehmet Kerem, “ XX. Yüzyıl Başlarında Hınıs Sancağı’nın İdari Statüsü”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 54, (2015), s.675- 691.

- KARDAŞ, Abdülaziz, “*Cumhuriyetin İlk yıllarında Bitlis ’te Sağlık Hareketleri*”, **Bingöl Araştırmaları Dergisi**, (Güz 2019), s.147-158.
- KASALAK, Kadir, “*Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye’de Sanayileşme Etkileri*”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 27, (2012), s.65-79.
- KAYA, Faruk, “*Iğdır İli ’nin İdari Coğrafya Analizi*”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, VIII/ 41,(2015), s.703-716.
- KIRZIOĞLU, Fahrettin, “ *Cihangiroğlu İbrahim Aydın (1874- 1948) ’Daki Milli – Mücadele’de Kars ve Atatürk İle İlgili Belgeler*”, **Belleten**, XLVIII/ 189-190, (Ocak-Nisan 1984), s. 109-165.
- KILIÇ, Selami, “ *Oltu’nun İşgali, Kurtuluşu Ve Anavatan’a Katılımı (1878- 1920)*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 94, (2016), s. 30-48.
- KILIÇ, Selda,” *1864 Vilâyet Nizamnamesinin Tuna Vilâyeti’nde Uygulaması ve Mithat Paşa*”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, XXIV/ 37, (2022), s. 99-111.
- KILIÇ, Ümit, “ *XIX. Yüzyılın İlk Yarisında Pasinler Ve Köylerinin Demografik Ve İskân Yapısı*”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 42, Erzurum, (2010), s. 241- 257.
- KOÇTÜRK, O. Murat, GÖLALAN, Meryem, “*1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi*”, **Üçüncü Sektör Kooperatifçilik**, XLV/5, (2010), s. 48-65.
- KODAY, Saliha, ERHAN, Kübra, “ *Tortum Çayı Vadisinde Yer Alan Belediye Örgütlü Yerleşmeler*”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, XIII/2, (2009), s. 47- 66.
- KONUKÇU, Enver, “ *Adapazarı Kaymakamı Tahir (1919-1920)*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 38, (Temmuz 1997), s. 521-538.
- KORKMAZ, Özge- BİLGİN, Tuba, “*Askeri Harcamalar İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Ve Amerika Birleşik Devletleri’nin Karşılaştırmalı Analizi* “ **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, 18, (2017), s.289-316.
- KÖSE, Resul “*Cumhuriyet Döneminde Doğu Sınırlarında Kaçakçılıkla Mücadele (1923- 1950)*”, **Tarih Okulu Dergisi**, 46, (2020), s.1556-1588.
- KUTLUĞ, Emin “*Osmanlı Arşivi Belgeleriyle Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Erzincan*”, **Uluslararası Erzincan Sempozyumu (28 Eylül-01 Ekim 2016)**, I, Erzincan, (2016) , s. 321-332.
- KÜÇÜKOĞLU, Mahmut-TAŞ, Hacı Yunus-ERCAN, Hüseyin “*Türkiye’de Sosyal Devlet Anlayışı İçerisinde Transfer Harcamalarının Yeri ve Önemi*”, **Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, VII/19, (2018), s. 446-466.

KÜÇÜKÜĞURLU, Murat-ZENGİN, Ersoy, “ 1965 Erzurum (Tekman, Çat, Ilıca, Hınıs) Kızamık Salgını”, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 61, (Ocak 2018), Erzurum, s. 497-518.

LOKMAN, Kemal, "Memleketimizde Petrol Araştırmaları", **Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni**, VI/2, (1958), s. 91-114.

M. Uğurlu,"Köy Enstitüsü Yerleşkelerinin Bugüne Dönüşümlerine Örnek Olay: Göl Köy Enstitüsü ve Hukuk Süreci", Ed: H. Biçicioğlu, B. Gürsoy, **Kuruluşunun 70. Yılında Bir Toplumsal Değişim Projesi Olarak Köy Enstitüleri Sempozyumu**, (14-17 Nisan 2010), İstanbul, s.192-207.

MALKOÇ, Emin Alp," Erken Cumhuriyet Döneminde Kucaklaşmayı Unutturan Hastalık Frengiyle Mücadele", **Toplumsal Tarih**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, (2018), s. 78-85.

MERT, Osman, “Kemaliye’de Eski Türk İzleri: Dilli Vadisindeki Petroglif Ve Damgalar”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 34, Erzurum, (2007), s. 233- 254.

NADİ, Yunus, “ İstanbul’a Tavuk İthalı Yasak Edildi”, **Cumhuriyet**, (16 Aralık 1946), s. 1-3.

NAMAL, Yücel-KARAKUZU, Hasan, “Türkiye’de Üniversite Açma Politikasına Bir Örnek: Doğu Üniversitesi Fikrinden Atatürk Üniversitesi’ne”, **Tarih Okulu Dergisi**, 27, s.481-517.

ÖĞÜT, Tahir, “ Milli Sınırların Olulumu Sürecinde Güneydoğu Anadolu’da Kaçakçılık Ekonomisi”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, XXXI/2, s.91-122.

ÖZÇELİK, Fatih-TUNÇ, Bilal, “ Demokrat Parti Döneminde Ağrı’da İdari Alanda Yapılan Düzenlemeler (1950-1960), **Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 3, (Kasım-2017), s. 463-477.

ÖZER, Sevilay “Türkiye’de Trahomla Mücadele (1925-1945)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 54, (Bahar 2014), s.121-152.

ÖZGER, Yunus, “ XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Tercan Ve Köylerinin Demografik Yapısı (1835 Tarihli Nüfus Defterine Göre)”, **Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi**, X/ 2, (2008), s. 59-75.

ÖZGER, Yunus, “XIX. Yüzyılda Tortum’un Nüfus Durumu”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, VIII/2, (2006), s.113- 128.

ÖZMEN, Abidin “ Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce” **İdare Dergisi**, (Ocak-Şubat 1947), s.184.

- PARLAK, Bekir, “ *Osmanlı Devleti’nin Son Yüzyılında Taşra Yönetimine İlişkin Anayasal- Yasal Gelişmeler ve Cumhuriyete Yansımaları*”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, 11, (2002), s. 37- 50.
- PAYASLI, Volkan, “*Belleklerde Bir Çınar : Düziçi Köy Enstitüsü*”, **Tarih Okulu Dergisi**, 21, (Mart 2015), s.319-356.
- PEHLİVAN, Selma, “ *Erzurum’un İlkçağ Tarihi Araştırmalarına Bir Bakış*”, **History Studies**, V/2, (Mart-2013), s. 387-395.
- SANAL, Recep, “ *Tarihi Gelişimi İçerisinde Türk Anayasalarında Genel Yönetimin Taşra Örgütüne İlişkin Düzenlemeler ve Yönetim Desenindeki Değişmeler*”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara, VI/22, (1998), s. 173-200.
- SENCER, Muzaffer, “ Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimat Sonrası Siyasal ve Yönetimsel Gelişmeler”, **Amme İdare Dergisi**, Ankara, XVII/ 3, (1984), s. 46-71.
- STCHTPİNSKY, V. “Erzincan Mıntıkasının Rusubi Yatakları”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, 19, (1940), s. 212-222.
- SUNAR, Lütfi, “*Kadro Dergisi/Hareketi ve Etkileri*”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, II/1, (2004), s.511-526.
- ŞAHİN, İbrahim Fevzi, DOĞANAY, Hayati, “*Geçmişten günümüze Kuruçay (İliç-Erzincan)*”, **Doğu Coğrafya Dergisi**, VII/ 5, (2001), s. 349-374.
- ŞENYÜZ, Doğan “*Aşar’ın Vergi Tekniği Yönünden Değerlendirilmesi*”, **Uludağ Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Dergisi**, VI/1, (Nisan 1985), s.69-73.
- ŞİMŞEK, Oğuz, “ *Tuzluca İlçesinde Nüfusun Gelişimi* “, **Kafdağı**, II/ 1, (2017), s. 38-58.
- TAŞMAN, Cevat Eyüb, “*Türkiye ve Petrol*”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, 8, (1937), s. 9-12 .
- TOPCUOĞLU, Abdullah, ORAL, Orkun İbrahim, DEMİR, Mesut, “ *Ardahan İlinin Sosyo- Ekonomik Yapısının Görünümü* “, **Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 3, (2016), s. 131- 142.
- TOPÇU, İlyas, “*Demokrat Parti Dönemi Kars’a Yapılan Kamu Harcamaları*”, **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İİBF Dergisi**, VIII/15, (2017), s.129-149.
- TOZLU, Selahattin, KÜÇÜKUĞURLU, Murat, “*Erzurum Evleri (Tarihi Kayıt ve Şahitlere Göre)*”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 20, Erzurum, (2002), s. 313- 329.

- TOZLU, Selahattin, YILMAZ, İskender, “*Erzurum (Ova) Kazâsının Nüfusu (1896)*”, **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 53, (Aralık- 2014), s. 33- 48.
- TÜRKMEN, İsmet, “*Doğu Anadolu’ya Bayındırlık Hizmetleri Kapsamında Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1920- 1938)*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 45, (2010), s.117-156.
- URAL, Selçuk-DOĞUALP, Hazine, “*Kars Belediyesi Tarihi (1920-1970)*”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, XII/12, (2015), s. 57-86.
- URAL, Selçuk-TOPÇU, İlyas, “*İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Kars ’ın Nüfusu*”, **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 12, (Temmuz 2017), s. 385-416.
- US, Asım, “*Erzurum’un Çifte Minaresi*” **Kurun**, (16 İkinciteşrin 1937/16 Kasım 1937/), s.3.
- _____, “*Erzurumda İmar Hareketi*”, **Kurun**, (25 Sontışrin 1937/25 Kasım 1937), s.2.
- UZAY, Nısfet, “*Kamu Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği (1970-1999)*”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 19, (Temmuz-Aralık 2020), s.151-172.
- VARLI, Arzu-KORALTÜRK, Murat, “*II. Meşrutiyet’ten Erken Cumhuriyet’e Milli İktisadın Sürekliliği Ve İzmir İktisat Kongresi*”, **ÇTTAD**, IX/20-21, (2010/Bahar-Güz), s.127-142.
- YAVUZ, Can, “*1939 Erzincan Depremi Kurtarma Çalışmalarında Yer Alan Mahkumların Affı Bağlamında Türkiye’deki Af Uygulaması*”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 119, (2015), s. 87-96.
- YAVUZ, Erdem, “*Erzincan’da Eğitim ve Eğitim Kurumları (1923- 1960)*”, **Turkish Studies**, XI/6, (2016), s.75-102.
- YAVUZ, Mehmet-TAVUKÇU, Ali Yalçın, “*Doğukapı- Akyaka- Kars- Sarıkamış- Erzurum Eski Demiryolu Hattı ve Mimari Yapılanması*”, **Edebiyat Fakültesi Dergisi**, XXIX/1, (2012), s. 293-312.
- YAZICI, Hakkı-BAŞIBÜYÜK, Âdem, ALTINBİLEK, Samet, “*Kemah (Erzincan) Tuzlaları*”, **Türk Coğrafya Dergisi**, 33, İstanbul, (1998), s. 53-78.
- YILMAZ, Ercan, “*Edirne Atatürk Anıtı*”, **Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, II/5, (2018) s.46-79.
- YURTOĞLU, Nadir, “*Cumhuriyet Türkiye’sinde Arıcılık Faaliyetleri (1923-1960)*”, **Journal of History School**, XXX, (Haziran 2017), s.187-219.

G- ELEKTRONİK KAYNAKLAR

BARUTOĞLU, Ömer H. “*Balkaya Linyit Yatağı ve Kuzeydoğu Anadolu Yakıt Problemi*”, s.649-665. <https://www.maden.org.tr/resimler/ekler/141.pdf>. Erişim Tarihi: 12.02.2023

<http://kaynakca.hacettepe.edu.tr/eser/367289/osmanli-devleti-nin-son-yuzyilinda-tasra-yonetimine-iliskin-anayasal-yasal-gelismeler-ve-cumhuriyete-yansimalar/> Erişim Tarihi: 29.04.2020

<https://erzurumportali.com/shf/6304/Erzurum-Havuzbasi-Ataturk-Aniti-Kac-Yilinda-Yapildi> /Erişim Tarihi: 18.11.2022

<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/>Erişim Tarihi: 04. 07. 2020.

<https://www.darussafaka.org/fark-yaratin?c=bagiscilarimizdan#teker/> Erişim Tarihi: 14.05.2020

<https://www.erzincan.bel.tr/eskibaskanlar/5/Orhan+Sami++G%C3%9CVEN%C3%87> /Erişim Tarihi: 12.03.2020

KARABULUT, Sezen “*Millî Türk Ticaret Birliği*”, Atatürk Ansiklopedisi, s.1-6. 17/03/2023 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/milli-turk-ticaret-birligi/?pdf=3472> adresinden erişilmiştir. Erişim Tarihi:17.03.2023.

TUNA, Serkan, “*Ziraat Vekâletinin Kuruluşu, Teşkilat Yapısı ve Görevleri*”, **Atatürk Ansiklopedisi**, s.1-5. tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ziraat-vekâletinin-kurulusu-teskilat-yapisi-ve-gorevleri/?pdf=3256> Erişim Tarihi: 22.02.2023

YANARDAĞ, M. Özgür, ÖZGEN, Ürün, Nüfus Kavramı Ve Türkiye’de Nüfusun Gelişim Sürecinin Değerlendirilmesi”, *Mevzuat Dergisi*, Y.6/ S.66, 2003, s. Yok. (Mevzuat Dergisinin 2003 yılına ait olan makalelerde sayfa numarası verilmemiştir.) (<https://www.mevzuatdergisi.com/2003/06a/02.htm>)

YAZICI, Nevin, “Atatürk Döneminde Meydana Gelen Ayaklanmalar (1924-1938), Atatürk Ansiklopedisi, s.11, İnternet adresi; <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-doneminde-meydana-gelen-ayaklanmalar-1924-1938/> Erişim Tarihi: 18.12.2022

YENAL,Ünal, “*Maârif Vekâleti*”, Atatürk Ansiklopedisi, s.1-5. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/maârif-vekâleti/?pdf=3513/> Erişim Tarihi:02.03.2023

Cumhuriyet Halk Partisi, **Millet Hizmetinde 40 Yıl CHP**, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/653>, Erişim Tarihi: 29.04.2023

<https://www.kgm.gov.tr/sayfalar/kgm/sitetr/kurumsal/tarihce.aspx/> Erişim Tarihi:
18.05.2023.

GİRİŞ

A-KAMU HARCAMALARININ TANIMI VE KAPSAMI

Kamu harcaması, kamusal ihtiyaçlar sebebiyle başvurulanan bir araçtır. Kamu ihtiyacı ile kamu harcaması arasında doğrudan bir ilişki vardır.¹ Harcama yapma kavramı gelirin tüketim için kullanılmaya karar verilen kısmını ifade etmektedir. Devlet giderleri ve devlet gelirleri kamusal ihtiyaçlarının kullanımından ibarettir.²

Kamu harcaması genel olarak devletin varlığını sürdürebilmesi ve üstüne düşen görevleri yerine getirebilmesi için yaptığı giderlerin tümünü kapsamaktadır. Dar anlamda devlet ve mahalli idarelerin (Belediye, İl Özel İdaresi ve Köyler) eliyle yapılan harcamalardır. Bu harcamaların içinde bayındırlık, eğitim, savunma, sağlık giderleri ile sosyal yardımlar gösterilebilir.³ Geniş anlamda devlet bütçesi ile yapılan harcamalara ek olarak kamu kurum ve kuruluşlarının (İdari) yaptığı harcamalar ile vergilerden muaf tutulmuş veya devletin almaktan vazgeçtiği vergi gelirlerinin toplamından oluşan harcama kalemidir. Harcama yapan kuruluşlar; Mahalli İdareler, Bağış, Yardımlar ve Sosyal Güvenlik Kurumlarıdır.⁴

Kamu Harcaması kavramı birçok iktisatçı tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Kamu harcaması konusunda genelin ortak bir paydada birleştiği iktisatçı A. Smith olmuştur. A. Smith'e göre kamunun temel görevleri şunlardır:

1. Ülkenin güvenliğini sağlamak
2. Adaletin sağlanması

3.Özel sektörün girmekte yetersiz kaldığı alanlarda devlet eliyle kamu yatırımlarının yapılmasıdır.⁵ Dolayısıyla A. Smith'in ifade etmiş olduğu kamu düzeni ve harcaması günümüz modern devletlerinde mevcut olan sosyal devlet anlayışı ile benzerlik göstermektedir.

Kamu ile ilgili meydana getirilecek hizmet programlarının uygulanmasında veya kamu harcamalarının belirlenmesinde birden fazla etken ortaya çıkmaktadır. Harcamalar belirlenirken politik kararlar önemli olmakla, ekonomik fikirlerin de göz önünde

¹ Halil Nadaroğlu, **Kamu Maliyesi Teorisi**, Beta Yayınları, Ankara, 1975, s.127.

² Nihat Edizdoğan, Özhan Çetinkaya, Erhan Gümüş, **Kamu Maliyesi**, Ekin Yayınları, Bursa, 2021, s.45.

³ Metin Kopar, **Cumhuriyet Halk Partisi Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1927- 1950)**, Atatürk Araştırma Merkezi (ATAM), Ankara, 2009, s.2.

⁴ N. Edizdoğan, Ö. Çetinkaya, E. Gümüş, **Kamu Maliyesi**, s.48; Osman Pehlivan, **Kamu Maliyesi**, Celepler Matbaacılık Yayın ve Dağıtım, Trabzon, 2019, s.72.

⁵ Nisfet Uzay, “*Kamu Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği (1970-1999)*”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 19, (Temmuz -Aralık 2020), s. 152.

bulundurulması gerekir. Kamu harcamalarında etkinliğin sağlanması için “*Fayda-Maliyet*” analizi geliştirilmiştir. Bu yöntemin sanayi işletmelerinde kullanım tarihi 1924 yılına rastlamaktadır. Fakat kamuda kullanılması ise ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri’nde 1953 yılında olmuştur. 20. yüzyılın ortaları ve ikinci yarısından itibaren ise dünyada kamu harcamalarına iki yeni görev daha yüklenmiştir. Birinci fonksiyon veya görev “*Keynes Teorisi*” olarak adlandırılan ekonomik düzelmeleri giderme işlevidir. Bu fonksiyonun amacı, devlet harcamalarında ekonomik durgunluğu önüne geçmektir. Toplam harcamalar içinde oldukça yüksek yer tutan kamu harcamaları, sadece kamu mal ve hizmeti üretilmesi görevini üstlenmemekte aynı zamanda ülke ekonomisini de durgunluktan kurtarma gayesi içermektedir. İkinci fonksiyonu ise 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kamu harcamalarında ekonomik birliklerin kurulmasıdır. Bu birliklerin amacı, mali müdahaleleri önleyerek kamu harcamalarının etkin bir şekilde yerine getirilmesidir.⁶

Kamu harcamalarının temel fonksiyonu, toplumsal refahı sağlamaktır. Özellikle eğitim, sağlık, ulaşım ve tarım ile ilgili olarak bütçeden ayrılan pay günden güne artış göstermektedir. Bu harcamalar ile ülkenin gelişmişliği arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır. Devlet, en çok toplumsal faydanın sağlanması için hizmet üretmektedir. Ülkenin gelişmişliği veya az gelişmişliğinin göstergesi, kişi başına düşen milli gelir ve sosyal hizmet harcamalarının bütçeye yansımalarıdır .⁷

B-KAMU HARCAMALARININ ÖZELLİKLERİ

Kamu harcamaları birtakım özellikleri içinde barındırmaktadır. Kamu harcamaları dönemin şartlarına ve harcamanın yapılacağı yer ve konuma göre farklılık göstermektedir.

Kamu harcamalarının özelliklerine bakıldığında;

1. Kamu harcamaları karşılığında bazı durumlarda para ödenmektedir.
2. Kamu harcamaları kamunun belli bir kesiminin ihtiyacını karşılar
3. Kamu harcamaları devlet eliyle kamu kurumunda görevli idarecilere yaptırılmaktadır.

⁶ İzzettin Önder, **Türkiye’de Kamu Harcamalarının Seyri: 1927- 1967**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1974, s.7-8.

⁷ Süleyman Ulutürk, **Kamu Harcamalarının Rolü, Gelişimi ve Etkileşimde Bulunduğu Değişkenler Açısından Kuramsal ve Ampirik Bir Değerlendirilmesi: Türkiye Değerlendirmesi, 1963-1993**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Selçuk Çingi), Ankara, 1997, s. 131-132.

4. Kamu harcamaları düzenli olarak artma eğilimindedir.
5. Kamu harcamalarında amaç kâr değildir.
6. Kamu harcamalarının siyasi ve iktisadi özelliği vardır.
7. Altyapı hizmetlerini sağlamak
8. Özel yatırımları teşvik etmek
9. Politik istikrarı sağlamak
10. Ulusal savunmayı sağlamak şeklinde özelliklerinin olduklarını söylemek mümkündür.⁸

Yukarıda sıralanmış 10 madde ile kamu harcama ve yatırımlarının kâr amacı gütmeyeceği, bilakis harcama ve yatırımlar ile halkın refah seviyesini artırmak olduğu sonucu çıkmaktadır. Kamu harcamaları durağan bir yapıya sahip değildir. Nüfus arttıkça ve hükümet programları değiştikçe harcamaların da seyri değişebilmektedir. Bazı dönemlerde en büyük harcama eğitime yapılırken; bazı dönemlerde ise, ülkenin ve dünyanın içinde bulunduğu koşullar sebebiyle askeri alana yapılabilmektedir.

Kamu Harcamaları ve yatırımları özel teşebbüs sermayesinin yetersiz kaldığı yerlerde, durumlarda kamusal kuruluşların ve devletin ihtiyaç duyulan alanlarda yatırım yapması sonucunu doğurur. Bu da bir yönüyle devletçilik ilkesinin (1930-1939) Cumhuriyet Dönemi'nin belli bir yarısında süreklilik kazanmasını sağlamıştır.

C- KAMU HARCAMALARI HAKKINDA KLASİK VE MODERN ANLAYIŞI

I- Klasik Maliye Anlayışı

“Klasik Maliye Anlayışı”, kamu harcamalarına büyük önem vermiştir. Bu anlayışa bağlı olan bazı yazarlar kamu harcamalarını ya reddetmiş ya da kısmen kabul etmiştir. Bu anlayışı benimseyen iktisatçılar, genel olarak kamu gelirleri, bütçe ve borçlanma üzerinde durmuşlardır. Klasik Maliye Anlayışı, kamu harcamalarının incelenmesi ve sınıflandırılmasını bütçe çalışmaları kapsamında ele almıştır.

Klasik Maliye Anlayışı'nda, kamu harcamaları konusunda “*mümkün olduğu kadar az harcama*” ilkesi benimsenmiştir. Harcamalar ne kadar az olursa vergiler de ona göre ayarlanıp sınırlı olacaktır.⁹ Yani vergi ile harcama bu anlayışla doğru orantılıdır.

⁸ N. Uzay, “Kamu Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği (1970- 1999), s. 164.

⁹ N. Edizdoğan, Ö. Çetinkaya, E. Gümüş, **Kamu Maliyesi**, s.49.

Klasik İktisat Teorisi'nde kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılaması gerekmektedir. Bu kapsamda maliye politikası devletin adalet, güvenlik, savunma ve eğitim gibi alanlarda daha az vergilendirilmesi ve bütçenin denk olmasına dayandırılmaktadır.¹⁰ Bu anlayış, bir nevi özel teşebbüsün bu harcamaları yapması gerektiği fikrini savunmaktadır. Eğer devlet harcama ve yatırım yaparsa bu doğrultuda vergi artırımına gidip gelirini artırması gerekir.

II-Modern Maliye Anlayışı

“Modern Maliye Anlayışı”, devletin mali araçlarının kamu harcamaları üzerindeki tesiri, toplum üzerindeki etkisinin adil bir şekilde dağıtma anlayışı dışında farklı amaçlar ile başka sonuçlar elde etmek için ortaya çıkmıştır.

Modern Maliye Anlayışı, günün şartlarına göre çeşitli değişimlere uğramıştır. Modern Anlayış, Klasik Anlayış'tan tamamen farklılık göstermektedir. Farklı olduğu durumlar hukuki ve iktisadi düşünceden doğmaktadır. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'ndan sonra Klasik Görüş yerini Modern Maliye Anlayışına bırakmıştır. Modern Maliye Anlayışı konusunda *“Keynesyen Görüş”* ön plana çıkmıştır. Keynes'in ekonomik kriz döneminde görüşlerini dile getirmesi ve yeni çözüm yolları önermesi iktisat biliminde yeni bir anlayışın ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Bu, ekonomide Klasik Maliye Anlayışı'nın iddia ettiği gibi tam istihdam ve denge halinin mevcut olmadığı, ekonomik istikrar ve dengenin eksik istihdam ile gerçekleşebileceği düşüncesidir. Ekonomik dengenin eksik istihdamda oluşmasının nedeni efektif taleptir. Effektif talep ise belirli bir dönemde fiilen gerçekleştirilen harcama ve yatırımların toplamıdır. Toplam harcamaların içinde; özel tüketim harcamaları, özel yatırım harcamaları, devlet tarafından yapılan harcamalar, milli gelir, transfer harcamaları, ithalat ve ihracat harcamaları vardır.¹¹

D- KAMU HARCAMALARININ YAPISI VE TASNİFİ

Kamu harcamaları, sınıflandırılması yapılan harcamaların etkin ve verimli bir şekilde yerine getirilmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda kamu harcamaları kendi içinde İdari, Fonksiyonel ve İktisadi olarak 3 sınıfa ayrılmıştır:

¹⁰ Melek Akdoğan Gedik, “*Kamu Açıklarına İlişkin Maliye Politikası Uyarlamaları Ve İktisadi Etkileri*”, *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XVII/1, 2008, s. 245-246.

¹¹ Şevki Özbilen, *Kamu Maliyesi*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2012, s. 121- 122.

I-İdari Sınıflandırma

Kamu harcaması sınıflandırmalarından ilki olan İdari Sınıflandırma; devletin örgütlenmesine, harcamayı yapan kurumun ismine ve yapısına göre kurumsal sınıflamadır. Kamu kesiminin üretici birimleri esas alınarak ortaya çıkarılan yapıdır.¹²

“5018 Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’na” göre İdari Sınıflandırma içinde şu kurumlar yer almaktadır:¹³

1. Cumhurbaşkanlığı
2. Türkiye Büyük Millet Meclisi
3. Anayasa Mahkemesi
4. Yargıtay
5. Danıştay
6. Sayıştay
7. Başbakanlık
8. Adalet Bakanlığı
9. Milli Savunma Bakanlığı
10. İçişleri Bakanlığı
11. Dışişleri Bakanlığı
12. Maliye Bakanlığı
13. Milli Eğitim Bakanlığı
15. Sağlık Bakanlığı
18. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
20. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
21. Kültür ve Turizm Bakanlığı
23. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu
24. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
25. Avrupa Birliği Bakanlığı
26. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
27. Çevre ve Vilâyetçilik Bakanlığı
28. Ekonomi Bakanlığı
29. Gençlik ve Spor Bakanlığı
30. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı

¹² Savaş Çevik, **Kamu Maliyesi Kamu Kesimi Ekonomisine Giriş**, Palet Yayınları, Konya, 2019, s.67.

¹³ Abdulkadir Işık, **Ekonomik ve Mali Terimler Sözlüğü İlaveli Kamu Maliyesi**, Ekin Yayınları, Bursa, 2014, s.103- 104.

31. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
32. Kalkınma Bakanlığı
33. Orman ve Su İşleri Bakanlığı
34. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı
- 38-39. Yükseköğretim Kurumları
- 40-41. Özel Bütçeli Kurumlar
42. Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar
43. Sosyal Güvenlik Kurumları
- 44-45. İl Özel İdareleri
- 46- 47. Belediyeler
48. Mahalli İdare Birlikleri

Yukarıda bahsi geçen kuruluşlar idari sınıflandırmayı oluşturmaktadır. Bu kuruluşlar, idari birimlerin yapmış olduğu harcamaların ve yatırımların toplamını ifade etmektedir.

II-Fonksiyonel Sınıflandırma

Kamu harcamalarında ikinci sınıflandırma şekli, Fonksiyonel Sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmada, harcamayı yapan birimin değil de harcamadan devletin ulaşmak istediği amaç ve görevler doğrultusunda harcama gerçekleşirse Fonksiyonel Sınıflandırma olur. Fonksiyonel harcamada, hedef ve hizmetlere göre tasnif yapılmaktadır. Bu şekilde ilk sınıflandırma ABD’de 1948 yılında gerçekleşmiştir.¹⁴

Devlet faaliyetleri; “*genel kamu hizmetleri*”, “ *savunma hizmetleri*”, “*kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri*”, “ *eğitim hizmetleri*”, “*sağlık hizmetleri*” gibi sınıflandırılmaktadır. Bu şekilde bir kategorize edilmesinin sebebi ise devletin yıllar içinde yapmış olduğu fonksiyonel harcamaların hangi kaynaklara ve ne ölçüde aktarıldığının tespit edilmesidir.¹⁵

Bu sınıflandırma da, amaç devletin yapmış olduğu harcama kalemlerinde kendi içinde kısımlara ayırarak bütçe düzenlemesiyle daha sağlıklı olmasının sağlanmasıdır. Yapılan harcamalarda ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum, siyasi konjoktür, uluslararası ilişkiler ve sağlık koşulları vb... unsurlar belirleyici olmaktadır.

¹⁴ S. Çevik, **Kamu Maliyesi Kamu Kesimi Ekonomisine Giriş**, s.68-69.

¹⁵ O. Pehlivan, **Kamu Maliyesi**, s.81-82.

III- İktisadi Sınıflandırma

Kamu harcamalarının üçüncü grubunu İktisadi Sınıflandırma oluşturmaktadır. İktisadi Sınıflandırma da kendi içinde üç gruba ayrılmıştır. İktisadi Sınıflandırmada milli hasılaya katkı sağlayan harcamalar, Cari ve Yatırım harcamalarıdır. Milli hasılaya katkı sağlamayan harcama ise Transfer Harcamaları olarak gösterilebilir.¹⁶

1- Cari Harcamalar

Cari Harcamalar, kamunun tüketim harcamalarını ifade etmektedir. Cari Harcamalarda faydada süreklilik yoktur. Personel giderleri, ısıtma, aydınlatma, su, kira, bakım ve küçük onarım gibi giderleri ifade etmektedir. Cari Harcamalar, gerçek harcamalar kategorisinde yer almakta olup karşılıklı yapılan harcamalardır. Milli gelirde değişikliklerin meydana gelmesine neden olur.¹⁷

Cari Transfer Harcamaları şu başlıklar içermektedir; Görev Zararları, Hazine Yardımları, Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşlara Yapılan Transferler, Hane Halkına Yapılan Transferler, Tarımsal Destekleme Ödemeleri, Sosyal Amaçlı Transferler, Yurtdışına yapılan Transferler, Merkezi İdare Gelirlerinden Ayrılan Paylar.

“Görev Zararları” kısmında; kamu teşebbüslerine, sosyal güvenlik kurumlarına, döner sermayeli işletmelere yapılan harcamalardır. “Hazine Yardımları” kısmında, derneklere, vakıf üniversitelerine, siyasi partilere, memurlara öğle yemeği, sosyal amaçlı fonlara, seçim giderleri için partilere yapılan, “Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlara Yapılan Transferler”, burslar ve harçlıklar, eğitim, sağlık , yiyecek , tarımsal , sosyal, ekonomik ve mali amaçlı “Hane Halkına Yapılan Transferler”, fark ödemesi, destekleme hizmetleri, hayvancılık destekleme hizmetleri, kırsal kalkınma amaçlı tarımsal destekler, tarım sigortası destekleme hizmetleri şeklindeki “Tarımsal Destekleme Ödemeleri”, çocuk esirgeme kurumuna yardım, muhtaçlara aylık ödemesi kapsamındaki “Sosyal Amaçlı Transferler”, “Yurtdışına yapılan Transferler” Kıbrıs’a ve uluslararası kuruluşlara yapılan, “Merkezi İdare gelirlerinden Ayrılan Paylar” vergi gelirlerinden yerel yönetimlere yapılan ödemeler, savunma sanayii fonuna ve sosyal yardımlaşma fonuna yapılan ödemeler yer aldığı anlaşılmaktadır.¹⁸

¹⁶ İ. Önder, *Türkiye’de Kamu Harcamalarının Seyri: 1927-1967*, s.27.

¹⁷ N. Edizdoğan, Ö.Çetinkaya, E.Gümüş, *Kamu Maliyesi*, Ekin Yayınları, Bursa,2021, s.88.

¹⁸ Özhan Çetinkaya, Mehmet Fatih Aslantaş, “Merkezi Yönetim Cari Transfer Harcamalarının Mali Büyüklüğünün Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, II/1, (2019), s. 44-45.

2- Yatırım Harcamaları

Yatırım Harcamaları, ekonomik gücü ve doğrudan üretimi etkileyen bir yapıya sahiptir. Bu harcamalar GSMH'ye katkıda bulunmakla beraber kamu sektöründe de birikimin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi ve ilerlemesi için yatırım harcamaları büyük öneme sahiptir. Kamu harcamaları içinde genelde kısıntı yapılan harcama türü kamu harcamasıdır. Özellikle fiziki altyapı için yapılan yatırımlar, yatırım harcamalarında önemli bir kısmı oluşturmaktadır.¹⁹

Mali sistem içinde şu harcamalar kamu harcaması sınıfına girmektedir: etüt, proje giderleri, yapı, tesis ve büyük onarım giderleri, taşıt, makine alımları ve her türlü alet onarımları.²⁰

3- Transfer Harcamaları

Kamu Harcamalarının iktisadi açıdan bir diğer sınıflandırmasını Transfer Harcamaları oluşturmaktadır. Transfer Harcamaları, kendi içinde üç gruba ayrılmıştır. Bunlar; Sosyal, Ekonomik ve Mali Transferlerdir. Transfer Harcamaları'nda amaç; devletin herhangi bir mal ve hizmet almadan, toplumun bazı kesimlerine karşılıksız olarak GSYH'yi dolaylı yoldan etkileyen harcama türüdür. Bu tür harcamalar; kamu kuruluşlarına yapılan karşılıksız ödemeler, gazi ve şehit ailelerine yapılan yardımlar, emekli, dul ve yetimlere yapılan harcamalar gösterilebilir.²¹

Transfer Harcamaları gelir dağılımında adaletin sağlanması için yapılan harcamalardır. Bu tür harcamalarda toplam ekonomik talep düzeyinde değişiklikler görülmemektedir. Devlet bu harcamada herhangi bir ürün almamakta ve üretim gerçekleştirmemektedir. Gelişmiş olan ülkelerde bütçede kamu Transfer Harcamalarına ayrılan pay, gelişmekte olan ülkelere fazladır.²² Gelişmiş ülkelerde toplam kamu harcamaları içinde Transfer Harcamalarına ayrılan pay daha yüksektir. Demografik yapıdaki artışın olması da sosyal harcamalarının artışına sebep olmaktadır. Sosyal amaçlı transferlerde, devlet toplumun huzurunu ve refahını arttırmayı amaç edinmektedir. Çeşitli grupların hayat standartlarının yükselmesi için karşılıksız ödemeler yapılmaktadır.

¹⁹Süleyman Ulutürk, **Türkiye'de Planlı Dönemde Kamu Harcamalarının Gelişimi ve Devletin Ekonomideki Rolü**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s.115-116.

²⁰ S. Çevik, **Kamu Maliyesi Kamu Kesimi Ekonomisine Giriş**, s.72.

²¹ Mahmut Küçükoglu, Hacı Yunus Taş, Hüseyin Ercan, *"Türkiye'de Sosyal Devlet Anlayışı İçerisinde Transfer Harcamalarının Yeri ve Önemi"*, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, VII/19, 2018, s. 450-451.

²² S. Ulutürk, **Türkiye'de Planlı Dönemde Kamu Harcamalarının Gelişimi ve Devletin Ekonomideki Rolü**, s.116-119.

Öğrencilere verilen burslar da bu kategori içinde yer almaktadır. İktisadi maksatla yapılan transferler ise, devletin belirli sektör ve bölgelerin üretimini desteklemek amacıyla yapmış olduğu transferlerdir. Örneğin tarım ve hayvancılık için devletin çeşitli vergi kalemlerini kaldırması gösterilebilir. Mali amaçlı transfer harcamaları ise kamunun bütçe açığını kapatmak amacıyla iç ve dış borçlarının ödenmesi veya ertelenmesi şeklindedir.²³

E- KAMU HARCAMALARININ ARTIŞ VE AZALIŞ NEDENLERİ

Kamu harcamaları milli gelirin artması veya azalması durumunda değişiklikler gösterebilmektedir. Kamu harcamalarında artış ve azalışa yol açan sebepler; ekonomik, sosyal, siyasal, teknolojik, nüfus artışı, savaş ve savunma harcamaları olarak gösterilebilir.²⁴

I- Ekonomik Nedenler

Klasik Maliye Anlayışı'nda devletin ekonomiye müdahale etmemesi ve kamu harcamalarının artış göstermemesi gerektiği savunulmuştur. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'yla hükümetler ekonomiye müdahale etmeye başlamıştır. Bu süreçte harcama ve yatırımlarda azalmalar meydana gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal devlet anlayışının değer kazanmasıyla kamu harcamaları artmaya başlamış devlet bütçeleri içinde önemli bir paya sahip olmuştur. Kamu harcamaları ve yatırımlarının artmasındaki en önemli sebepler olarak iktisadi büyüme ve vilâyetleşme gösterilebilir.²⁵

II- Sosyal Nedenler

Ekonomik yapıda meydana gelen değişimlerde, kamu harcamalarında toplumsal yapının ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmeler meydana getirmiştir. Nüfusun vilâyetlerde yoğunlaşması, sanayi alanlarının vilâyetlerde toplanması, ulaşım ihtiyaçlarının artması beraberinde çeşitli sorunlar ortaya çıkarmıştır. Vilâyetleşme oranının yükselmesi beraberinde eğitim, barınma, sağlık gibi harcamaları gerektirdiğinden; bu masraflar devlet ekonomisini bazı durumlarda sekteye uğratmaktadır.

²³ M. Küçüköğlu, H. Y. Taş, H. Ercan, “Türkiye’de Sosyal Devlet Anlayışı İçerisinde Transfer Harcamalarının Yeri ve Önemi”, s. 450.

²⁴ N. Edizdoğan, Ö. Çetinkaya ve E. Gümüş, **Kamu Maliyesi**, s.68.

²⁵ A. Işık, **Kamu Maliyesi**, s.111.

Gerek merkezi, gerekse mahalli idarelerin bütçelerinde sosyal amaçlı harcamalara yer verilmektedir. Bunlar; asker ailelerine yapılan yardımlar, askerlik karşılığı ailelere bağlanan maaşlar, işsizlere ve dar gelirli ailelere yapılan yardımlar olarak özetlenebilir. Kamu harcamalarında gerçek artışın olmasının bir diğer nedeni ise çevre sağlığıdır. Sanayileşmenin artması, çevre kirliliğinin daha fazla artmasına sebebiyet vermiştir. Devlet, halkın bu durumdan daha az etkilenmesi için bu alana yönelik kamu harcamaları ve yatırımlar yapmaktadır.²⁶

III-Siyasal Nedenler

Kamu harcamaları dönemin siyasi konjonktüründen oldukça etkilenmektedir. Ülke genelinde yapılan seçimler sonucunda seçilen kişiler, seçildikleri bölgelerde halkın istekleri doğrultusunda kamu harcamalarının yapılmasını sağlamaktadırlar.

Siyasi düşünceler nedeniyle yaşanan gelişmeler, kamu harcamaları üzerinde kişilerin fikri yapılarında değişimlerin olması nedeniyle hükümetler yeni yatırımlar ya da yeni sosyal alanlar oluşturmaktadır. Bu sebepten ötürü kamu harcamaları hem nitelik hem de miktar olarak artış eğilimi göstermektedir. Siyasi nedenlerden dolayı uluslararası ilişkiler de kamu harcamalarını arttırmaktadır. Özellikle son yıllarda küreselleşen dünya ekonomisi, ülkeler ve bölgeler arasındaki uzaklığı en aza indirerek ülkelerin birbirleriyle etkileşimini sağlamaktadır. Bu etkileşimden dolayı kurulan birçok ekonomik, siyasi, sosyal vb. ulusal ya da uluslararası kuruluşlar her açıdan dünya ekonomisine katkı sağlamaktadır. Bunu yaparken ülkelerin kamu harcamalarına gereken önemi vermeleri gerekmektedir.²⁷

IV-Teknolojik Nedenler

Kamu harcamalarında artışların meydana gelmesinin bir diğer sebebi ise teknolojik gelişmelerdir. Teknik buluşlar, insan yaşamını yeni ve farklı ihtiyaçlara bağlı olarak değişime mecbur bırakmıştır. Eğitim, enerji, sağlık, ulaşım, savunma, sınai ve ticari alanlarda hizmetlerin daha iyi bir şekilde uygulanabilmesi için kamu harcamaları yapılmaktadır. Teknoloji alanlardaki buluşların yeni hizmetlerin ve bu alanda ihtiyaçların artmasına sebebiyet vermektedir.²⁸

²⁶ N. Edizdoğan, Ö. Çetinkaya ve E. Gümüş, **Kamu Maliyesi**, s. 70-72.

²⁷ Hatip Yurgiden, **Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği**, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç.Dr. Yusuf Ekrem Akbaş), Adıyaman, 2018, s.19.

²⁸ Emine Orhaner, **Kamu Maliyesi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2007, s.112.

V- Nüfus Artışı

Kamu harcamalarının nüfus üzerinde önemli bir etkisi vardır. Nüfusun artması kamu harcamalarını doğrudan etkilemektedir. Harcamalarda nüfusun etkileri genellikle eğitim, sağlık, savunma ve çevre açısından ele alınmaktadır. Nüfusun artması, vilâyetleşmeyi hızlandırmaktadır, dolayısıyla bu durum güvenlik harcamalarının artışına sebebiyet vermektedir. Eğitim harcamaları da nüfus ile yakından ilgilidir. Eğitim, ekonomik gelişmenin ayrılmaz bir parçasıdır. İyi eğitim görmüş insan gücü hızlı bir ekonomik gelişmenin ön koşuludur. Sağlıkta nüfusun artış ve azalışına göre değişkenlik göstermektedir. Her birey eşit şekilde sağlık hizmetlerinden faydalanmalıdır. Sanayileşme sürecinde altyapı hizmetleri de önemli bir yer tutmaktadır. Fazla nüfus fazla altyapı harcamasını gerektirmektedir. Nüfusun artmasıyla beraber vilâyetleşme ve sanayileşme artış gösterdiğinden, bu durum, çevre kirlenmesine de sebep olmaktadır.²⁹

VI-Askeri Nedenler

Kamu harcamalarının bir diğer artış nedeni savunma ve askeridir. Askeri harcamalar durağan bir yapıya sahip değildir. Her dönem orduların yeniden kurulması veya dizayn edilmesi, günün şartlarına göre şekillenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda askeri harcamalar yapılırken şu alanlara harcamalar yapılmaktadır; savunma hizmetine tahsis edilmiş sivil ve askeri personeller ile ilgili harcamalar, askerlerin bakımı, eğitimi, orduların modern silahlar ile donatılmasının sağlanması, askerlik yaparken şehit ve gazi olanların ailelerine yapılan sosyal yardımlar; Bu alanlardaki harcamalar, büyük oranda kamu harcamalarında artışa sebebiyet vermektedir.³⁰

Askeri harcamalar, devletler için hem iç hem de dış tehditlerden korunmak maksadıyla yapılan savunma giderleridir. Askeri harcamalara yapılan yatırımlarla; dış devletlere karşı caydırıcılık ve koruma sayesinde diğer devletlerin ülke üzerindeki egemenlik iddialarına karşı ulusal varlığın korunması sağlanmaktadır. Kamu harcamalarında önemli bir paya sahip olan askeri harcamalar, ülkeler için oldukça önemli bir yere sahiptir. Milli güvenliğin sağlanması için askeri harcamalara önem verilmektedir. Askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ile ilgili iki görüş

²⁹ M. Özgür Yanardağ, Ürün Özgen, Nüfus Kavramı Ve Türkiye’de Nüfusun Gelişim Sürecinin Değerlendirilmesi”, **Mevzuat Dergisi**, Y.6, 66, (2003), s.Yok. (Mevzuat Dergisinin 2003 yılına ait olan makalelerde sayfa numarası verilmemiştir.) (<https://www.mevzuatdergisi.com/2003/06a/02.htm>)

³⁰ N. Edizdoğan, Ö. Çetinkaya ve E. Gümüş, **Kamu Maliyesi**, s.73-74; A. Işık, **Kamu Maliyesi**, s.112.

bulunmaktadır. İlk görüş; devletlerin ekonomisinin askeri savunmaya ayırdığı harcamaların ülke ekonomisini geriletmediği ve büyümeyi engellediği iddiasıdır. İkinci görüş ise, askeri harcamalar talebin artırılmasına sebebiyet vermekte ve bu durumda ekonominin büyümesi noktasında olumlu bir karşılık bulmaktadır.³¹

F-YATIRIM KAVRAMI VE ÇEŞİTLERİ

I-Kamu Yatırımı Nedir?

Yatırım kavramı, kamu harcamalarının bir alt başlığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yatırımın kelime anlamı; belirli bir dönemde ülkede mevcut olan üretim araç ve gereçlerine yapılan mevcut sermayeye yapılan stoklardır. Başka bir tabirle; üretim sistemini devamlı hale getirmek için devlet ve girişimciler tarafından yapılan harcamalardır.³²

Türkiye’de yatırım harcamalarının gelişimi 1923-1950 yılları arasında büyük ekonomik bunalım ve o dönemde yaşanan İkinci Dünya Savaşı etkisiyle devletçi politikalara başvurulmasına sebebiyet vermiştir. 1923-1929 yılları arasında sermaye birikiminin yetersiz olması ve dönemin içindeki gelişmeler nedeniyle devlet müdahalesi az olmuş ve piyasada sanayileşme ön planda tutulmuştur. Dönemin iktisat politikaları milli sermaye birikimi ve milli iktisat anlayışı üzerine şekillenmiştir. Ayrıca bu dönemde altyapı, sermaye, girişimci ve teknik eleman yetersizliği nedeniyle yatırım hamlesi kesintiye uğrayıp başarısız olunmuştur. 1930’dan sonra ise devlet eliyle sanayileşme ve yatırıma geçilmiştir. Bu dönemde devlet işletmeciliği esas alınmış, üretken tesisler devlet tarafından kurulmuş ve özel teşebbüsün kamulaştırılması devlet eliyle yapılmıştır. 1930’lu yıllar korumacı- devletçi iktisat politikasının hâkim olduğu yıllardır. Bu dönemde devlet dışı kapalı, devlet eliyle sürdürülen bir yatırım harcamaları hamlesini yapmıştır. 1940- 1945 yılları ise İkinci Dünya Savaşı’nın olduğu yıllar olması sebebiyle savunma ve askeri yatırımlarının yapıldığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. 1946 yılı itibarıyla ise liberal ekonomiye geçiş olmuştur. Tarımda hızlı makineleşme, yeni alanların tarıma

³¹ Özge Korkmaz, Tuba Bilgin, “ *Askeri Harcamalar İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Ve Amerika Birleşik Devletleri’nin Karşılaştırmalı Analizi* “ **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, 18, (2017), s.290.

³² Mustafa Acar, Ömer Demir, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Adres Yayınları, Ankara, 2002, s. 436.

açılması ve yatırımların daha sağlıklı yapılması için ise, Truman Doktrini³³ ve Marshall Planı³⁴ çerçevesinde bu süreçte dış yardım alınmıştır. ³⁵

Ekonomik kriz ve savaşlar sonucu, ülkede özel sermaye gelişim gösterememiş, bu durumda, devlet eliyle yatırımlar yapılmıştır. 1950’den sonra ise devlet eliyle ülkede eksik olan alt yapıya yatırımlar yapılmıştır. 1963 yılı itibariyle Planlı Ekonomik Döneme geçilmesi ile “İthal İkâmecî Kalkınma Modeli”, hem devletin hem de kamu iktisadi teşebbüslerin büyümesini sağlamış ve devletin ekonomideki ağırlığı artmıştır. ³⁶

Yatırım harcamaları, harcama yönünden ele alındığında milli gelirin unsurlardan birini oluşturmaktadır. Ekonomik büyüme ve fiziki sermayenin artışı için yatırım önemlidir. Fiziki sermayede meydana gelecek artış ile aynı zamanda işgücüne olan talebin artması da sağlanmaktadır. Yatırımlar sonucu o bölgede gelir düzeyi artar, gelir dağılımında denge sağlanır ve işsizlik azalır. ³⁷

G- BÜTÇE

“Bütçe”, batı kökenli bir kavramdır. Kelime kökeni olarak Latince “*Bulga*” sözcüğü olup Fransızca’da “*Bouge*” ya da “*Bougette*” olarak kullanılmıştır. Almanca’da “*Haushaltplan*” yahut “*Soll*” olarak XVII. yüzyıldan günümüze ise İngilizce’de “*Budget*” olarak kullanılmıştır. ³⁸

Bütçe kavramı ile ilgili olarak Fransız Maliyeci Edgar Allix tarafından yapılan tanıma göre: “*Bütçe, devletin belli bir süre içindeki gelir ve giderlerini tahmini olarak belirleyen, gelirlerin toplanmasına , giderlerin yapılmasına izin veren tasarruftur*”.³⁹

³³ Truman Doktrini,12 Mart 1947 tarihinde Harry Truman, Amerikan Kongresi’nde bölgede yayılan komünizme karşı Yunanistan ve Türkiye’ye 400 milyon dolarlık yardım yapılması için Kongre’den yetki istemiştir. Bu yardımın 100.000.000 dolarlık kısmı Türkiye için ayrılmıştır. Yardım kapsamında Türk ve Yunan askerlerinin yetiştirilmesini Amerika üstlenmiştir.Türkiye ile 12 Temmuz 1947 tarihinde yardım anlaşması imzalanmıştır. Yardımlar 30 Haziran 1948’de sonlandırılmasına karar verilmiştir. (**Cumhuriyet Gazetesi**, 13 Mart 1947, S.8107, s.1.;Ed: Baskın Oran, **Türk Dış Politikası, I: 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.528-533.)

³⁴ Marshall Planı, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’nın iktisadi ve sisyasi olarak yeniden yapılandırılması için ABD tarafından hazırlanan ekonomik yardım paketidir. ABD Dışişleri Bakanı George Marshall’a atfen bu isim ile anılmıştır. “Ekonomik İşbirliği Yasasını” Birleşik Devletler Senatosunda 17 karşı 69 ile kabul edilmiştir. Marshall Planı’nın uygulanmasını kolaylaştırmak için 16 Nisan 1948 tarihinde OEEC kurulmuştur.Türkiye’de bu kuruluşa üye olmuştur.8 Temmuz 1948’de 5253 Sayılı Kanun ile TBMM’de onaylanmıştır. 1949-1953 yılları arasında 225.100.000 dolar tutarında yardım yapılmıştır. Aynı dönemde 305.700.000 dolarlık askeri yardım yapılmıştır. 30 Haziran 1953 tarihine kadar yürürlükte kalinamsian karar verilmiştir. (Ed: Baskın Oran, **Türk Dış Politikası, I: 1919-1980**, s.553-554.)

³⁵ Selda Aydın, Eren Çaşkurlu, **Kamu Maliyesi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2013, s. 43- 44.

³⁶ A. Kesik, **Ekonominin Genel Dengesi İçinde Kamu Yatırımlarının Yapısı ve Gelişimi**, s.187.

³⁷ A. Kesik, **Ekonominin Genel Dengesi İçinde Kamu Yatırımlarının Yapısı ve Gelişimi**, s. 188.

³⁸ Kamil Tüğen, **Devlet Bütçesi**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1999, s.1; Nihat Falay, **Devlet Bütçesi**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:1513, Eski vilâyet, 2003, s.3.

³⁹ N. Edizdoğan, Ö. Çetinkaya, E. Gümüş, **Kamu Maliyesi**, s. 359.

Bütçenin temelini “*Bütçe Kanunu*” oluşturmaktadır. Bütçe Kanunu, bir devletin gelir gider dengesinin yıl içindeki değişimi, devletin gelirlerinin toplanması ve harcamalarının sağlanması olarak ifade edilebilir. Bu kanunun üç temel özelliği vardır:

- 1) Bütçe kanunu bir yılı kapsayan geçici bir kanundur.
- 2) Hükümete yetki veren kanundur.
- 3) Diğer kanunlardan farklı olarak tahminleri içerir.⁴⁰

Devlet bütçesinin beş önemli fonksiyonu bulunmaktadır. Birincisi; kamu gelir ve giderleri arasında süreklilik sağlanması için mümkün oldukça rasyonel bir durum arz etmektedir. İkincisi; bütçenin siyasi yönünü oluşturmaktadır. Burada parlamento ön plan çıkmaktadır. Neticede devlet bütçelerini hükümetlerin programları belirlemektedir. Üçüncüsü; bütçenin hukuki yönünü teşkil etmektedir. Bütçenin hukuki kurallarına uygun olması gerekmektedir. Dördüncüsü; bütçenin, kontrol edici bir yönü vardır. Önceden belirlenen mali yapıya uygun olması gerekmektedir. Beşinci olarak, gelir ve masraflar arasında her yıl denklik değil de dönemsel şartlara uygunluk önem arz etmektedir.⁴¹

23 Aralık 1876’da kabul edilen Osmanlı’nın ilk anayasası olan Kanun-i Esasi 119 maddeden oluşmaktadır. Bu fermanla bütçe hakkı yasal temellere dayandırılmıştır. Bütçe ile ilgili olan maddeler; Anayasası’nın 20. Maddesinde; “*Teklifi mukarrere nizam-ı mahsusasına tevfi kan kaffe-i tebaa beyninde herkesin kudreti nisbetince tarh ve tevzi olunur.*” Bu madde ile herkes maddi durumuna göre vergi vermesi kabul edilmiştir.. Anayasa’nın 25. Maddesinde; “*Bir Kanuna müstenit olmadıkça vergi ve rüsumat namı ile ve nam-ı aherla hiç kimseden bir akçe alınamaz.*” Bu hüküm ile vergi alınması yasaya dayandırılmıştır.

1876 Anayasası’nın 97. Maddesi’nde; “*Devletin bütçesi, varidat ve masarifatı takribiyesini mübeyyin Kanundur. Teklifi Devletin vaz ve tevzi ve tahsil emrinde müstenid olacağı kanun budur.*” Bu madde ile gelir ve giderlerin hukuki dayanağını oluşturan maddedir. Anayasa’nın 98. Maddesinde; “*Bütçe yani Muvazene-i Umumiye Kanunu, “Meclisi Umumide madde be madde tetkik ve kabul olunur. Varidat ve mesarifat-ı muhammeninin müfredatını cami olmak üzere ona merbut cetveller nizamen tayyin olunan numunesine tevfi kan aksam ve füsul ve mevadd-ı müteaddidiye münkasem*

⁴⁰ Ümit Bilici, **Cumhuriyet Dönemi’nde Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1923-1950)**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. S. Esin Dayı), Erzurum, 2018, s.13.

⁴¹ Gülay Coşkun, **Devlet Bütçesi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1989, s.37-39.

olarak bunların müzakeresi dahi fasıl fasıl icra edilir.” Gelir ve giderlerin onaylanması kararı alınmıştır. Anayasa’nın 102. Maddesinde de; “Muvazene Kanunu hükmü bir seneye mahsustur. O senenin haricinde hükmü cari olamaz , ancak bazı ahval-ı fevkâleden dolayı Meclis-i Mebusan muvazeneyi kararlaştırmaksızın fesih olduğu halde hükmü bir seneye tecavüz etmemek üzere bir kararname ile vükelaâ-yı devlet ba irade-i seniye sene-yi sabıka muvazenesinin cereyanı ahkâmını Meclis-i Mebusanın gelecek içtimasına kadar temdir ederler.” Şu şekilde ifade edilmiştir. Bu düzenleme ile bütçelerin yıllık yapılması kabul edilmiştir..⁴²

Türkiye Cumhuriyeti yenilenme sürecinde 1924 Anayasası ile bütçe hakkında modern esaslar takip edilmiştir. Bütçe ile ilgili olarak açık ve kesin hükümler içeren maddeler bulunmaktadır. 96. Maddede “Devlet emvalinden muvazene haricinde sarfiyat caiz değildir” 97. Maddede “Muvazene-i Umumiye Kanununun hükmü bir seneye mahsustur”. 100. Madde ile “Büyük Millet Meclisine merbut ve Devletin varidat ve masarifatını Kanunu mahsusuna tevfikân murakabe ile mükellef bir Divan-ı Muhasebat müessesidir”..⁴³ Bu maddeler ile bütçe hakkı tanınmıştır ve Cumhuriyet döneminin ilk düzenli bütçesi meydana getirilmiştir.

1927 yılında “1050 Sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu”⁴⁴ ile bütçenin nasıl uygulanacağı hakkında ayrıntılı bilgi mevcuttur. Daha sonraki süreçte 1921, 1924 ve 1982 anayasalarında bütçe uygulamaları ile ilgili olarak çeşitli değişiklikler meydana getirilmiştir. Bu üç anayasada da bütçeyi TBMM kabul eder ve bu bütçenin Cumhurbaşkanı tarafından veto etme durumu yoktur..⁴⁵

Türk bütçe sisteminde bütçe harcamaları üç döneme ayrılmıştır: birinci dönem; 1924- 1950 idari sınıflama, ikinci dönem; 1951- 1963 cari, Üçüncü Dönemde yatırım olarak ise 1964 yılından itibaren cari- yatırım- transfer şeklinde dizayn edilmiştir. TBMM’nin ilk bütçesi 28 Şubat 1921 tarihli “1920 Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu”dur. Bu kanun 25 maddeden oluşmaktadır. 1924 yılında ilk tam bütçe hazırlanmıştır. 26 adet genel bütçe belirlenmiştir. 1934-1943 döneminde Devletçilik

⁴² Düstur, **Kanun-i Esasi**, Matbaa-i Amire, IV, İstanbul, H. 1295, s. 6-17; Suna Kili, Şeref Gözübüyük, **Sened-i İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s.38-49.

⁴³ S. Kili, Ş.Gözübüyük, **Sened-i İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri**, s.149-150.

⁴⁴ 1050 Sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu, 26 Mayıs 1927 yılında kabul edilmiştir. Bu kanun ile Türk bütçe sistemine önemli yenilikler getirmiştir. Vergi ve devlet hizmetlerinde eşitlik ilkesi kabul edilmiştir. 2005 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.

⁴⁵ Gözde Doğan, **Türk Bütçe Sisteminde Yönetişimin Yeri Ve Katılımcı Bütçe Üzerine Bir İnceleme; Manisa İli Örneği**, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Güneş Çetin Gerger), Manisa, 2017, s. 15.

politikası doğrultusunda bütçe hazırlanmıştır. 1944-1953 döneminde ise İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945-1950 yılına kadar olan dönemde ise savaş sonrası koşullar ön plana alınmıştır. Bu dönemde bütçe şekillenmiştir.⁴⁶

Tablo-1: 1923-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Genel Bütçesi

Yıllar	Genel Bütçe	Yıllar	Genel Bütçe
1923	-	1937	231.017.776 ⁴⁷
1924	140.433.369.80 ⁴⁸	1938	249.954.020 ⁴⁹
1925	183.932.767.10 ⁵⁰	1939	261.064.192 ⁵¹
1926	190.103.544 ⁵²	1940	268.476.321 ⁵³
1927	194.454.619 ⁵⁴	1941	309.740.396 ⁵⁵
1928	207.169.388 ⁵⁶	1942	394.326.938 ⁵⁷
1929	220.408.481 ⁵⁸	1943	486.717.349 ⁵⁹
1930	222.646.523 ⁶⁰	1944	952.434.417 ⁶¹
1931	186.582.005 ⁶²	1945	603.404.824 ⁶³
1932	169.146.747 ⁶⁴	1946	990.572.884 ⁶⁵
1933	170.474.794 ⁶⁶	1947	1.136.215.530 ⁶⁷
1934	184.075.636 ⁶⁸	1948	1.243.563.197 ⁶⁹

⁴⁶ Erdoğan Öner, **Cumhuriyet Dönemi Türk Bütçeleri (1924-1993)**, Maliye Araştırma Merkez Yayını, 1994, s.13-18.

⁴⁷ Maliye ve Gümrük Bakanlığı, **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleştirmeleri (1924-1991)**, s.158.

⁴⁸ N. Mutlu Yücel, **Bayındırlık Bakanlığı Tarihi 1920-1988**, Ankara, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1989, s. 49.

⁴⁹ Maliye ve Gümrük Bakanlığı, **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleştirmeleri (1924-1991)**, Ankara, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 1992, s.160

⁵⁰ TBMM, ZC. D.II, XV., s.325.

⁵¹ Maliye ve Gümrük Bakanlığı, **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleştirmeleri (1924-1991)**, s.162.

⁵² TBMM, ZC., D.II., I, s.177.

⁵³ Maliye ve Gümrük Bakanlığı, **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleştirmeleri (1924-1991)**, s.164.

⁵⁴ 1927 Yılı Hazine Genel Hesabı, Devlet Matbaası, s.11.

⁵⁵ Maliye ve Gümrük Bakanlığı, **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleştirmeleri (1924-1991)**, s.166.

⁵⁶ TBMM, ZC. D.III, III, s.218.

⁵⁷ Maliye ve Gümrük Bakanlığı, **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleştirmeleri (1924-1991)**, s.168.

⁵⁸ Resmi Gazete, 28 Mayıs 1929, S.1201, s.7363-7364.

⁵⁹ Maliye ve Gümrük Bakanlığı, **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleştirmeleri (1924-1991)**, s. 170.

⁶⁰ Resmi Gazete, S.1502, (25 Mayıs 1930), s.8945-8946.

⁶¹ Maliye ve Gümrük Bakanlığı, **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleştirmeleri (1924-1991)**, s.172.

⁶² Resmi Gazete, S.1856, (25 Temmuz 1931), s.635-636.

⁶³ Resmi Gazete, S.6020, (1 Haziran 1945), s.8721-8722.

⁶⁴ On Senede Yılda Türkiye Nâfiası 1923-1933, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat, İstanbul, 1933, s.15-20.

⁶⁵ Resmi Gazete, S. 6194, (31 Aralık 1945), s.9793-9794.

⁶⁶ On Senede Yılda Türkiye Nâfiası 1923-1933, s.52-55.

⁶⁷ Resmi Gazete, S.6495, (2 Ocak 1947), s.11617-11618.

⁶⁸ N. M. Yücel, **Bayındırlık Bakanlığı Tarihi 1920-1988**, s.89.

⁶⁹ Resmi Gazete, S.6795, (2 Ocak 1948), s.13337-13338.

1935	195.011.053 ⁷⁰	1949	1.371.875.627 ⁷¹
1936	212.755.580 ⁷²	1950	1.487.208.563 ⁷³

Tabloda 1923 yılından 1950 yılına kadar olan süre zarfında Türkiye'nin genel bütçesi verilmiştir. 1924 yılından 1930 yılına kadar olan süreçte genel bir artış meydana gelirken 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın etkisiyle genel bütçeden bazı yıllarda artış bazı yıllarda ise azalmalar meydana gelmiştir. 1934-1950 yıllarında ise genel bütçe genel olarak hep artış göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923-1950 yıllarını kapsayan genel bütçe yukarıda verilmiştir. Kamu harcamaları ve yatırımları kapsamında ilgili vilâyetler ve bakanlıklara tahsis edilen bütçeler ise çalışmayla ilgili bölümleri içerisinde değerlendirilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra kurumsal yapıya önem vermiş kısa sürede yeni kurumları hayata geçirip personel sayısını arttırmıştır. Ancak bu dönemde kamu harcamalarında büyük artışlar meydana gelirken vergilerde ise bu oranda bir artış meydana gelmemiştir. Çünkü bazı dönemlerde devlet harcama ve yatırım yaparken dönemin ekonomik koşullarını gözönüne alarak vergiyi ya artırma ya da sabit bırakma yoluna gitmiştir. Aşağıda tabloda 1924-1949 yılları arasından vergi gelirlerinin bütçeye oranının GSYH'ya oranları gösterilmektedir.⁷⁴

Tablo-2: Vergi Geliri ve Bütçe Giderlerinin GSYH'ya Oranı (1924-1949)

Yıllar	Vergi Gelirleri/GSYH Oranı (%)	Bütçe Giderleri/GSYH Oranı (%)
1924	5,1	-
1925	4,8	-
1926	4,8	-
1927	5,9	-
1928	5,8	-
1929	4,7	-
1930	5,5	8,3

⁷⁰ **Ulus**, 1 Mart 1935, S.4883, s.1; Maliye ve Gümrük Bakanlığı, **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleştirmeleri (1924-1991)**, s. 154.

⁷¹ **Resmi Gazete**, S.7144, (1 Mart 1949), s.15609-15610.

⁷² Maliye ve Gümrük Bakanlığı, **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleştirmeleri (1924-1991)**, s.156.

⁷³ **Resmi Gazete**, S.7445, (1 Mart 1950), s.17881-17882.

⁷⁴ Tülin Altun, **Türkiye'de Politik Aktör ve Kurumların Kamu Harcamalarına Etkisi (1950-2010)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Mali İktisat Bilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mustafa Çelen), İstanbul, 2014, s. 86.

1931	5,2	8,0
1932	7,1	8,7
1933	7,0	9,1
1934	7,3	9,1
1935	7,2	9,1
1936	6,6	7,6
1937	6,9	8,0
1938	6,6	8,3
1939	6,0	8,4
1940	5,8	7,5
1941	6,0	6,9
1942	6,2	4,3
1943	4,6	3,7
1944	6,5	9,0
1945	5,4	7,0
1946	6,6	9,3
1947	7,9	10,1
1948	6,2	9,0
1949	7,9	10,0

Tabloyu incelendiğinde bütçe harcamalar ve vergi gelirlerinin GSYH'ya oranında çok büyük değişimler olmadığı görülmektedir. Vergi gelirleri birbirine büyük oranda benzerlik göstermektedir.

H- CUMHURİYET DÖNEMİ İKTİSADINDA KIRILMA NOKTALARI (1923-1950)

Osmanlı Devleti'nin son döneminde içeride ve dışarıda meydana gelen olaylar, ekonomide ve kurumlarda bir çöküşe sebebiyet vermiştir. Özellikle 20. yüzyılın başında Osmanlı ekonomisi büyük dış borçlara mahkûm edilmiş, birbiri ardına yaşanan savaşlar, Balkan, Birinci Dünya ve İstiklâl Harbi yıllarında ekonominin çökmesine sebep olmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Osmanlı'dan kalan tarımsal üretim ve hayvancılık

faaliyetleri devam edilmiş olup diğer taraftan yapılan kongreler ve vergilerin düzenlenmesi ile yeni bir ekonomik sürecin temelleri atılmıştır.⁷⁵

Cumhuriyet tarihinin kuruluş yıllarına denk gelen Atatürk dönemi 1923-1938 yıllarını kapsayan 15 yıllık süreçtir. Bu dönemde ulusal sermaye ve teşebbüs gücünden yoksun bir ekonomik yapı devralınmıştır.

1922 yılının sonuna doğru İstanbul da ticaretle uğraşan kişiler, Milli Türk Ticaret Birliğini* kurmuşlardır.⁷⁶ Birliğin amacı yabancı ülkeler ile yapılan ekonomik ilişkileri Türklerin eliyle yeniden sürdürmektir. Milli İktisadın temellerinin atıldığı 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir’de Türkiye İktisat Kongresi toplanmıştır. Tüccar, çiftçi, sanayici ve işçi temsilcilerinden oluşan 1135 kişi katılım sağlamıştır. Kongrenin amacı, savaş sonrası yeniden oluşturulacak ekonomik yapıda yer alan ekonomik grupların birbirlerini tanımasıdır. Kongrede alınan kararlar “*Misâk-ı İktisadi*” ve “*Çiftçi, Tüccar, Sanayici ve İşçi Gruplarına İlişkin Esaslar*” olarak iki bölüme ayrılmıştır. İki bölüm ilerleyen süreçte ekonomik yapılanmanın temellerini teşkil edecektir.⁷⁷ Bu dönemde ikili antlaşmalarda Türkiye ekonomisi yeniden şekillenmeye başlanmıştır.

Cumhuriyet Dönemi’nin iktisadi kırılma noktalarından biri de bu dönemde yapılan antlaşmalar ve ikili ittifaklar olarak kabul edilebilir. Bu minvalde Lozan Barış Konferansı⁷⁸ 20 Kasım 1922’de başlamıştır. Görüşmeler esnasında Musul, kapitülasyonlar, Osmanlı Borçları, İstanbul’un ve Boğazların boşaltılması hususlarında büyük tartışmalar yaşanmıştır. 4 Şubat 1923 tarihinde görüşmeler kesilmiştir. 23 Nisan 1923’te görüşmeler tekrar başladı ve 24 Temmuz’da ise Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Türkiye açısından büyük öneme sahip olan sınırlar mevzusu büyük oranda çözülmüş, Boğazlar statüsü kısmı olarak çözüme kavuşturulmuş ve ekonomik bağımsızlık için olmazsa olmaz olan kapitülasyonlar tamamen kaldırılmıştır. Osmanlı

⁷⁵ O. Murat Koçtürk, Meryem Gölalan, “1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi”, **Üçüncü Sektör Kooperatifçilik**, XLV/5, (2010), s.49-50.

* Milli Türk Ticaret Birliği, Ahmet Hamdi Başar tarafından 1 Aralık 1922’de kurulmuştur. Bu kuruluşun amacı; Müslüman-Türk tüccarlar tarafından Türkiye ekonomisine ulusallık kazandırmaktır. 21-23 Ocak 1923 tarihleri arasında iki toplantı gerçekleştirmiştir. Türkiye İktisat kongresine katılmak için 12 maddelik rapor hazırlamışlardır. Birlik tarafından 5 Kasım 1923 tarihinde bir beyanat hazırlanmış ve İstanbul tüccarı için hafta tatili Cuma günü olarak belirlenmiştir. 21 Ocak 1924’te Türkiye için Cuma günü hafta tatili olarak belirlenmiştir. (Sezen Karabulut, “*Milli Türk Ticaret Birliği*”, Atatürk Ansiklopedisi, s.1-6. 17/03/2023 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/milli-turk-ticaret-birligi/?pdf=3472> adresinden erişilmiştir.)

⁷⁶ Arzu Varlı, Murat Koraltürk, “*II. Meşrutiyet’ten Erken Cumhuriyet’e Milli İktisadın Sürekliliği Ve İzmir İktisat Kongresi*”, **ÇTTAD**, IX/20-21, (2010/Bahar-Güz), s.132.

⁷⁷ Ayşe Afetinan, **İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat- 4 Mart 1923**, TTK, Ankara, 1989, s. 19-55.

⁷⁸ Lozan Barış Antlaşması hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. **Düstur**, Üçüncü Tertip, V, 11 Ağustos 1339-19 Teşrievvel 1340, Necmi İstiklal Matbaası, İstanbul, 1931.

borçları sorun haline gelmiş ve borçlar Osmanlı Devleti'nden ayrılan ülkeler arasında paylaştırılmıştır.⁷⁹

Osmanlı Devleti'nin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalıydı. Osmanlı Devleti'nde “*Aşar Vergisi*”⁸⁰ önemli vergi gelirlerinden biriydi. Tarım ürünlerinden % 10 oranında alınan vergi olarak adlandırılmıştır.⁸¹ Aşar Vergisi 1924 yılının bütçe gelirlerinin % 24'ünü oluşturmakta olup köylü aleyhine olan vergi türü olarak karşımıza çıkmıştır.⁸² İzmir İktisat Kongresi'nde Aşar'ın düzenlenmesi ile ilgili karar birliğine varılmıştır. Aşar Vergisi 17 Şubat 1925 tarihinde, 552 Sayılı “*Aşar'ın ilgası yerine ikâme edilecek Mahsûlât-ı Arziye Vergisi Hakkındaki Kanun*” ile kaldırılmıştır.⁸³

1923 yılında çıkarılan “*Teşvik-i Sanayi Muvakkatı*”, Türkiye Cumhuriyeti döneminde 28 Mayıs 1927'de çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun temellerini teşkil etmiştir. Sanayileşme açısından önemli bir girişim olan bu kanun dönemin koşulları nedeniyle istenilen başarıya ulaşamamıştır. Bunun en büyük sebebinin sermaye birikim azlığı, girişim ve teknik eleman yetersizliği olarak gösterilmektedir.⁸⁴

1929 Dünya Ekonomik Krizi başta ABD olmak üzere dünyanın birçok ülkesini etkilemiştir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras kalan liberal ekonomik politikalar, 1929 buhranı ile birlikte devlet denetimli liberal politikaların hazırlanmasına zemin hazırlamış bu da literatürde Devletçilik olarak yer almıştır. 1929 yılında Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti⁸⁵ kurulmuştur. Bahse konu cemiyet genel ekonomik baskının kırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Buhranın etkilerinin azaltılması için 11 Haziran 1930 tarihinde 1715 Sayılı Kanunla Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası kurulmuştur.⁸⁶ Akabinde

⁷⁹ Hasan Demirci, “24 Temmuz 1923 Tarihli Lozan (Lausanne) Barış Andlaşması'nın Türk ve Dünya Tarihi Açısından Yeri Ve Önemi”, *Anasay*, 2, s.247- 248.

⁸⁰ Aşar Vergisi, Osmanlı Devleti içinde bulunan Müslümanların topraklarında elde ettikleri gayrisafi üretim miktarı için hasat yapıldığı zaman aynı olarak ödedikleri düz oranlı vergidir. Doğan Şenyüz, “*Aşar'ın Vergi Tekniği Yönünden Değerlendirilmesi*”, *Uludağ Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Dergisi*, VI/ 1, (Nisan 1985), s.69-73.

⁸¹ Abdülatif Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İşaret Yayınları, Ankara, s. 132- 140.

⁸² Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908- 2015*, İmge Kitabevi, Ankara, 2019, s.56.

⁸³ *Resmi Gazete*, S. 173, (14.09.1925), s.62-65.

⁸⁴ Kadir Kasalak, “*Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye'de Sanayileşme Etkileri*”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27, (2012), s.65-79.

⁸⁵ Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, TBMM Reisi Kazım Karabekir riyasetinde kurulması kararlaştırılmıştır. Cemiyetin amacı milli tasarrufu sağlamak için çalışmalar yapmaktır. TBMM Reis Vekili Hasan, İzmir Vekili Rahmi, İzmir Vekili Celal, Kırklareli Vekili Fuat, Sinop Vekili Yusuf Kemal, Kocaeli Vekili Saffet, Aksaray Vekili Besim Atalay, Ziraat ve Emlak Bankaları Müdürü Umumileri Şükrü ve Hakkı Saffet Beylerden oluşmuştur. Vekiller kurucu üye olarak kabul edilmiştir. Kısa sürede Türkiye'nin farklı vilâyetlerinde örgütlenmeye başlamıştır. 12-19 Aralık tarihleri arasında Tasarruf ve Yerli Malının kutlama haftası olarak kabul edilmiştir. (*Hakimiyeti Milliye*, 13 Aralık 1929, S.3026, s.1; *Milliyet*, 21 Aralık 1929, S.1336, s.1.)

⁸⁶ *Resmi Gazete*, S.1533, (30 Haziran 1930), s.9168; Cumhuriyet Halk Partisi, *On Beşinci Yıl Kitabı*, Ankara, 1938, s.XII.

sanayileşmenin hızlanması için “Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı” uygulanması için pek çok yabancı ekonomist Türkiye’ye davet edilmiştir. Bu dönemde krizden daha az etkilenmek için yabancı şirketlerin elinde bulunan işletmeler (kömür, demiryolu, elektrik vs...) devletleştirilmiştir. 1930 yılından itibaren ekonomik politikalarda değişimler meydana gelmiştir.⁸⁷ 1930’lu yıllarda sanayiye geliştirecek hamleler atılmıştır. Bu kapsamda 1933 Sümerbank ve 1936’da Etibank kurulmuştur.⁸⁸

1930-1939 yılları arasında iktisadi açıdan iki politik özellik vardır: “Korumacılık ve Devletçilik” bu politikalar ile Türkiye, kendi içine kapanıp milli sanayi denemesi sürecine girmiştir. Devletçilik ilkesini benimsemesinin nedeni olarak; tarıma dayalı ekonomilerde yıkımın fazla olması, Cumhuriyet’in ilk on yılında harcamalar yapılmasına rağmen istenilen sonucun alınamaması, sanayileşme yolunda başarılı olunmaması ve özellikle “Kadro Hareketi”⁸⁹ tarafından Devletçilik fikrinin benimsenmesi ve bu yönde yazılar kaleme almaları etkili olmuştur.⁹⁰

Dünya Ekonomik Buhranı ile Türkiye ekonomisindeki dönüşüm açısından önemli bir yer tutan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1932 yılında hazırlanıp 9 Ocak 1934’te onaylanarak 17 Nisan 1934’te yürürlüğe girmiştir. Bu plan tarım ve hizmet sektörünü içermeyen bir ulusal makro plan olma özelliğini taşımaz fakat sanayi sektörüne plan olarak ön plana çıkmaktadır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile şunlar amaç edinilmiştir;

- Temel tüketim malları ülkeden karşılanmalı
- Yeni kurulacak tesislerin yerli hammaddelere dayalı olması gerekir.
- Yeni kurulan tesislerin işgücü ve hammaddeye yakın olması gerekir.

Planın uygulanması için finansman olarak Sovyetler Birliği, Türkiye’ye 8 milyon altın kredi sağlamıştır. Faizsiz ve 20 yılda lira olarak geri ödemek koşuluyla ve Karabük Demir-Çelik Fabrikası için 1936’da İngiltere’den 3 milyon sterlin kredi alınmıştır. Ayrıca Devlet bütçesinden her yıl 6 milyon liranın bu plana ayrılması kabul edilmiştir. Bankalara da, İş Bankası 2,4 milyon ve Sümerbank’da 41,6 milyon lira bu program için

⁸⁷ Feyzullah Ezer, “1929 Dünya Ekonomik Krizi’nin Türkiye’ye Etkileri”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, XX/1, s.432-435.

⁸⁸ Oktay Yenal, **Cumhuriyet’in İktisat Tarihi**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003, s.54.

⁸⁹ Kadro Hareketi : Ocak 1932- Aralık 1935 tarihleri arasında Kadro Dergisi yayın yapmıştır. Derginin adı aynı zamanda bir hareketin adı olarak kullanılmıştır. Derginin idoloğu Şevket Süreyya Aydemir’dir. Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge ve İsmail Hüsrev Tökin ise dergide önemli roller üstlenmişlerdir. Dergi 36. Sayısıyla yayın hayatına son vermiştir. (Lütfi Sunar, “Kadro Dergisi/Hareketi ve Etkileri”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, II/1, (2004), s.511.)

⁹⁰ İsmet Türkmen, “Doğu Anadolu’ya Bayındırlık Hizmetleri Kapsamında Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1920- 1938)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 45, (2010), s.137.

finansman sağlamıştır. Toplam harcama 135 milyon lira olmuştur. İlk etapta 44 milyon lira tahsis edilmiş fakat daha sonra bu miktar 100 milyon lira'ya çıkarılmıştır.⁹¹

Birinci Beş Yıllık Kalkınma planında, başarı sağlanınca 1936 yılında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı için hazırlıklara başlanılmıştır. 1938 yılında taslak üzerinde çeşitli değişimler yapılmıştır. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın şu özellikleri bulunmaktadır:

- Hammadenin tamamı ülke içinden karşılanmalı,
- Kömür hangarları genişletilmeli,
- Makine endüstrisine önem verilmeli ve Karabük Demir ve Çelik Fabrika'sını destekleyen fabrikalar açılmalı şeklinde planlama yapılmıştır.

1939 yılı Eylül ayında İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine plan İktisadi Savunma Planı⁹²'na dönüştürülmüştür. İlk etapta bu plan doğrultusunda 44 milyon liraya meydana getirilmesi gereken tesisler 100 milyon liraya mal edilmiştir.⁹³

İkinci Dünya Savaşı yılları, Türk ekonomisi açısından bir dönüm noktasıdır. Bu süreçte Türkiye'nin dış ticareti ülke içindeki gelişmelerden daha çok uluslararası ekonomik düzenden etkilenmiştir. Savaş yıllarında görev yapan hükümetler ithal güçlüklerinden faydalanarak dış ticaret fazlası elde etmeyi amaçlayan politika gütmüşlerdir. Savaş başladığı dönemde Türkiye'de aktif şekilde çalışan bir milyon kişilik iş gücü üretim çekerek, silah altına alınmıştır. Bu sebeble üretim azalmış ve hükümet bu dönemde ekonomik tedbirler almak zorunda kalmıştır. Üretim azalınca vergi kalemlerinde peyderpey artışlar meydana gelmiştir.⁹⁴ Savaş koşulları nedeniyle Refik Saydam Hükümeti'nin almış olduğu bazı tedbirler kapsamında 26 Ocak 1940 tarihinde çıkarılan 3780 Sayılı “*Milli Korunma Kanunu*” bu politikanın temeli teşkil etmiştir. Kanun kapsamında ücretli iş hükümlülüğü, çalışma süresi uzatılması ve ihracatta asgari

⁹¹ Hasan Özyurt, “Atatürk Dönemi Birinci Ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları Ve Türk Ekonomisindeki Yapı Değişikliğine Etkileri (1933- 1938)”, **Sosyoloji Konferansları**, 19, (1981), s.128-130; Ömer Metin Çiftçioğlu, **1945-1960 döneminde Dünya Konjonktüründe Türkiye Ekonomisinin Gelişme ve Değişme Eğilimleri**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Bölümü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı,(Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Tiğınçe Oktar), İstanbul, 2008, s.55-57.

⁹² İktisadi Savunma Planı,İktisat Vekâleti Başmüsaviri Kemal Süleyman Vaner tarafından hazırlandığı için Vaner Planı olarak adlandırmıştır. 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı ile dengeli bir büyüme amaç edinilmiştir.Tarımın geri kalmışlığını gidererek tarım ekonomisini büyütmek için çalışmalar gerçekleştirilmiştir. 1948-1952 yılları arasında tarım, su, ulaştırma, enerji, demir-çelik sanayi, çimento, imalat ve madencilik alanlarında yatırım harcamaları yapılmıştır. (Ahmet Öztürk, **Ekonomik Planlama**, Örnek Kitabevi, Bursa, 1987, s.134-135.

⁹³ Rahmi Deniz Özbay- Sema Yılmaz Genç, “Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı”, **Atatürk Ansiklopedisi**, s. 1-2; Ö. M. Çiftçioğlu, **1945-60 Döneminde Şekillenen Dünya Konjonktüründe Türkiye Ekonomisinin Gelişme ve Değişme Eğilimleri**. s.57.

⁹⁴ Mahmut Arslan, “2. Dünya Savaşı ve Türkiye’de Savaş Ekonomisi”, **Aydın Toplum ve İnsan Dergisi**, 2, (2016), s.1-4.

fiyatları saptama yetkisi sunmuştur. Refik Saydam Hükümeti döneminde tüketimi dengelemek ve gerekli stok sağlamak için, Milli Korunma Kanunu'na dayanarak, bütün mal stoklarının kamu kuruluşlarına devredilmesini sağlayan bir karar alınmıştır. Bu kapsamda 1940 yılının sonlarından itibaren tüccarlardan, pamuk, yün ve tahıl stoklarını, hükümetçe saptanan fiyatlarda satmaları istenmiştir.⁹⁵

Savaş yıllarında ekonominin durağanlığı Türk Hükümetlerini etkilemiştir. Bu minvalde savaş koşullarında bazı kesimler, haksız kazânçlar elde etmeye başlamıştır. Bunun üzerine karaborsacılık, stokculuk ve vurgunculuk sebebiyle hükümet yeni tedbirler almaya başlamış ve Varlık Vergisi Kanunu çıkarılmıştır. Savaş yıllarında kamu harcamaları ve yatırımlarının bütçe açığı vermeden karşılanabilmesi için oluşturulmuştur. Varlık Vergisi'nde 315 milyon lira gelir elde edilmiştir. Bahse konu vergi bütçe harcamalarının % 34,4'ünü oluşturmuştur.⁹⁶

Türkiye, Savaş yıllarında özellikle Saraçoğlu Hükümeti döneminde 1944 yılında “*Harp Sonrası Kalkınma Plan ve Programı*” hazırlanmasına karar verilmiştir. Bu dönemde Planlama Komisyonu (Maliye Bakanı Nurullah Esat Sümer, İktisat Bakanı Fuat Sirmen, Ticaret Bakanı Celal Siren ve Ziraat Vekili Şevket Raşit Hatipoğlu) oluşturulmuştur. Bu heyet tarafından 7 Mayıs 1945'te plan ilan edilmiştir. Bu plan Türkiye'nin 1930 yılında başlayan Devletçilik uygulamasının bir devamı niteliğindedir. Böylece Türkiye savaş döneminde hıazırladığı “*Kalkınma Planı*” ile savaşın son dönemine girmiştir.⁹⁷

1947 yılında Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nı hazırlama görevi, Türkiye Ekonomi Kurumu'na verilmiştir. Çalışmanın yürütücüsü Kemal Süleyman Vaner'dir. Söz konusu plan “*Vaner Planı*” olarak bilinmektedir. Plan doğrultusunda 1948-1952 yıllarında zirai kalkınma ön plana alınmıştır. Burada sermayedarlar için özel teşebbüste tam bir serbestlik verilmiştir. Plan doğrultusunda tarım, ulaştırma, su işleri, enerji, maden, endüstri, inşaat maddeleri gibi sahalarda yapılacak bütün çalışmaların hedeflerini belirlenmektedir. 1948-1952 yılları arasında 3.728.8 milyon lira kamu harcaması için bütçe ayrılması kabul edilmiştir.⁹⁸ Çalışma, büyüme hızı bakımından ilk Türk planı olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁹⁵ **Resmi Gazete**, S.4417, (26.01.1940), s.13213- 13217; İbrahim İnci, “*İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Varlık Vergisi Uygulaması*”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, X/2, (2012), s. 273-275.

⁹⁶ İ. İnci, “*İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Varlık Vergisi Uygulaması*”, s. 286-287.

⁹⁷ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2009, s. 1.

⁹⁸ İ. Tekeli, S.İlkin, **Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı**, s. 49-52.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa'yı siyasi ve iktisadi olarak yeniden yapılandırmak için ABD tarafından Marshall Planı hayata geçirilmiştir. Resmi adı “*Avrupa Kalkınma Planı*” olmakla birlikte plan adını ABD Dışişleri Bakanı George Marshall’dan almıştır. “1948 yılından 30 Haziran 1959 tarihine kadar Marshall Planı kapsamında Türkiye’ye 1 milyar 207 milyon 434 bin dolara varan yardım yapılmıştır. Bunun 988 milyon 76 bin doları direkt yardım, 195 milyon 402 bin doları endirekt yardım ve 23 milyon 936 bin doları teknik yardım kapsamındadır. 1962 yılına gelindiğinde Amerikan yardımı miktarı 1,5 milyar dolardan biraz fazla olup, bunun yaklaşık üçte biri borç, üçte ikisi ise hibe yoluyla verilmiştir.”⁹⁹

Türk ekonomisinin 1923-1950 yıllarının genel olarak ele alındığı bu bölümde Kars, Erzurum ve Erzincan’a olan yansımaları dönemsel olarak farklılık göstermektedir. İktisadi yapı veya ülke ekonomisi ile bu üç vilâyete yapılan kamu harcaması ve yatırımları genellikle doğru orantılı olmuştur. Bazı yıllarda artış meydana gelirken bazı yıllarda ise azalmalar meydana gelmiştir. Özellikle bu üç vilâyetin ekonomisi de ülke ekonomisiyle genel olarak aynı doğrultuda olmuştur. Fakat bölge açısından Erzurum her daim farklı bir konumda yer almıştır. Erzurum’a yapılan yatırımlar genel olarak diğer vilâyetlerden fazla olmuştur. 1939 Erzincan Depremi ile Erzincan’a ayrılan bütçe ve harcamalarda artışlar meydana gelmiştir. Kars’ta ise genel olarak belli bir doğrultuda harcamalar meydana geldiği görülmüştür. Harcamalar yapılırken o vilâyetlerin idari yapısında görevli olan vali ve belediye başkanlarının bilinmesi çalışmanın hangi dönemlerde daha fazla arttığını göstermesi açısından önemlidir.

⁹⁹ Tuğba Belenli, “*Marshall Planı*”, **Atatürk Ansiklopedisi**, s.1-5.

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE KARS, ERZURUM VE ERZİNCAN’IN İDARİ YAPISI (1923- 1950)

A-OSMANLI’DAN CUMHURİYET’E İDARİ YAPILANMA

Osmanlı Devleti’nde sınırların genişlemesi, daralması veya ihtiyaç halinde taşra idaresinde birtakım düzenlemeler yapılmıştı. Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde dönemin ihtiyaçlarına cevap verilmesi için taşra idaresinde köklü değişikliklere gidilmiştir. Esasen bu durum merkezileşmek isteyen devlet mekanizmasının doğal bir refleksidir. Taşradaki ayan ve mütegalibenin etkisini kırmak, taşra karşısında merkezi güçlendirmek isteyen Sultan II. Mahmud bu hususta ciddi mücadeleler vermiş ve bu konuda –Mısır hariç- başarılı olmuştur.¹⁰⁰ Bu açıdan bakıldığında Osmanlı Devleti’nin XIX. yüzyılı hem modern bir devlet aygıtına geçiş hem de merkezileşme yüzyılıdır denilebilir. Bu noktada modernleşmenin temel hususiyetlerinden birisi de standartlaşmadır. Sultan II. Mahmud eskiden beri süre gelen ve yeknesak olmayan uygulamalara son verip taşra idaresine standart bir uygulama pratiğine gidişin önünü açmıştır.

XIX. yüzyılın ilk yarısında iç ve dış politikada sıkışan Osmanlı Devleti bazı arayışlara girmiş ve büyük devletlerin desteğini almak maksadıyla 3 Kasım 1839’da Tanzimat Fermanı’nı ilan etmiştir. Liberal yönü ağır basan ferman taşra yönetimine herhangi bir düzenleme getirmese de sonraki süreçte yapılacak düzenlemelerin önünü açmıştır. Bu çerçevede 1840 yılında Muhassıllık Meclisleri¹⁰¹ oluşturulmuştur.¹⁰²

1842 yılında idari yapıda yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Bu süreçte yeni bir idari birim oluşturulmuş ve bu yapı birkaç köyün birleşmesi ile oluşan kazâdır. Kazâ birimi, sancak ile köy arasında bir idari yapıdır. 1842 düzenlemesi ile beraber eyaletleri valiler; sancakları, kaymakam; kazâları, kazâ müdürü ve köyleri ise muhtarlar idare etmişlerdir. Eyalet yönetiminde 1842 düzenlemesiyle beraber köklü ve kalıcı değişiklikler meydana gelmiştir.¹⁰³

¹⁰⁰ Bülent Tanör, **Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri**, YKY, İstanbul, 2019, s. 66.

¹⁰¹ Muhassıllık Meclisleri: Arapça’da tahsil masterından türeyen, “*Tahsil Edici*” anlamına gelen Muhassıllık kelimesi Anadolu’da Osmanlı Devleti döneminde vergilerin narh ve tahsilinde görev yapan kişiler için kullanılmıştır. 1840 yılında Muhassıllık Meclisleri oluşturulmuş Meclis muhassıl, hâkim, müftü, asker zabiti, mahallin ileri gelenlerinden dört kişi ve iki kâtipten oluşmuştur. Haftada iki üç gün toplanılmasına karar verilmiştir. 1842 yılında ise kaldırılmıştır. (Yücel Özkaya, Ali Akyıldız, “*Muhassıl*”, **TDVİA**, XXXI, s. 18-20.)

¹⁰² Selda Kılıç, “*1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa*”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, XXIV/ 37, s.100.

¹⁰³ Musa Çadırcı, **Tanzimat Sürecinde Türkiye**, Ülke Yönetimi, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s.61.

Sonraki süreçte idari yapıda 1849'da yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. 1849 düzenlemesiyle beraber Eyalet Meclisleri oluşturulmuş, Vali, Defterdâr, Kaymakam ve Kazâ Müdürlerinin görevleri yeniden düzenlenmiştir.¹⁰⁴ 1849 yılındaki Talimatname giriş kısmı dışında 9 kısım ve 60 maddeden oluşmaktadır. Talimatnâme ile eyalet, sancak, kazâ ve köy idaresi yeniden düzenlenmiştir.¹⁰⁵ Taşra idaresi ile ilgili 28 Kasım 1852 tarihinde yeni bir ferman yayınlanmıştır. Bu fermana göre hükümlerin uygulanması ve uygulamaya konulması konusunda daha merkeziyetçi bir politika izlenilmesi öngörülmüştür. Ferman ile taşra idaresindeki bütün memurların görev ve sorumluluk bağlamında valiye tabi olmaları öngörülmüş ve bu konuda vali mutlak amir konumunda telakki edilmiştir. Vali istediği zaman idari görevlileri azledilme yetkisine sahip olmuştur. Fakat Kırım Savaşı (1853-1856) nedeniyle istenilen başarı sağlanamamıştır.¹⁰⁶

22 Eylül 1858 tarihli Talimatnâme ile ülkenin herhangi bir yerinde ve yapısında düzenleme veya değişiklik padişah fermanına bağlanmıştır. Talimata göre idari taksimat eyalet, liva, kazâ ve köy şeklinde oluşturulmuştur. İhtiyaç hâlinde bölgenin idari yapılarında çeşitli değişimler olmuştur.¹⁰⁷ Taşradaki etnik ve dinsel gelişmeler dolayısıyla taşra idaresinde değişikliğe gidilmiştir. Bu çerçevede Lübnan örneği kayda değerdir. 1861 yılında Cebel-i Lübnan'ın statüsü değiştirilmiş olup Beyrut hariç bu bölge özel bir statüye kavuşturulmuştur. 1864'den itibaren Osmanlı'da 27 vilâyet'te bu sistem uygulanmıştır.¹⁰⁸

8 Kasım 1864'de Fransızların “*Departman*” yönetmeliklerini ve onların özetini içeren bir kanun taslağı, Heyet-i Vükela tarafından onaylamış ve yeni kanun olarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla beraber idari taksimatta mühim değişiklikler yapılmıştır. Eyaletlerin ismi değiştirilip vilâyet yapılmıştır. Her vilâyet sancağa, her sancak kazâlara, her kazâ ise köylere bölünmüştür.¹⁰⁹

Yeni düzenlemelerin uygulanmasında pilot bölge olarak Tuna Vilâyeti seçilmiştir. Bu vilâyet, Silistre, Vidin ve Niş Eyaletlerinden meydana getirilmiştir. Tuna Vilâyeti,

¹⁰⁴ S. Kılıç, “1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa”, s.100.

¹⁰⁵ Mehmet Güneş, **Osmanlı Döneminde Vilayet İdaresinin Esasları**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2015, s.12.

¹⁰⁶ Engelhardt, **Tanzimat ve Türkiye**, Kaknüs, İstanbul, 1999, s.108-109

¹⁰⁷ İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, Ankara, 2017, s. 428; M. Güneş, **Osmanlı Döneminde Vilayet İdaresinin Esasları**, s. 20.

¹⁰⁸ İ. Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, s.429; Cebel-i Lübnan'daki gelişmelerin detayı için bkz. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri 1856- 1861**, VI, TTK, Ankara, 2011, s.29- 42.

¹⁰⁹ Engelhardt, **Tanzimat ve Türkiye**, s.185; Muzaffer Sencer, “ *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Sonrası Siyasal ve Yönetmel Gelişmeler*”, **Amme İdare Dergisi**, Ankara, XVII/3, (1984), s.54; Roderich H. Davison, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform**, I, s.168; Kemal Gözler, “ *Osmanlı Mülki İdare Sistemi Üzerinde Fransız Etkisi: 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri Fransa'dan mı İktibas Edilmiştir*”, **Amme İdare Dergisi**, LII/ 1, (2019), s.1- 32.

oluşturulduğu zaman 7 sancak ve 48 kazâya bölünmüştür. Tuna Vilâyeti'nden sonra bu şekilde örgütlenen Bosna, Erzurum, Edirne, Halep, Suriye ve Trablusgarp olmuştur.¹¹⁰

1864 Nizâmnâmesi, Tanzimat'tan sonra taşranın idari taksimatı için yapılan ilk sistemli düzenlemedir.¹¹¹ 1864 yılında ilan edilen Vilâyet Nizamnâmesi yeniden bütün ülkeyi kapsayacak şekilde uygulamaya koyulmuştur. Sonraki süreçte tespit edilen aksaklıkların giderilmesi için 1867 yılında Vilâyet-i Umûmîye Nizamnâmesi ilan edilmiştir.¹¹² Tanzimat Fermanı'ndan önce Osmanlı Devleti'nin taşra yönetimi “*Eyalet Sistemine*” dayanırken Tanzimat'tan sonra ise “*Vilâyet Sistemine*” geçilmiştir.¹¹³

1864 Nizâmnâmesi, 22 Ocak 1871 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır. Yeniden düzenlendikten sonra İdare-i Umûmîye-i Nizâmnâmesi adı altında ilan edilmiştir.¹¹⁴ 1871 vilâyet düzenlemesi ile çeşitli memur ve meclislerin yetkileri açık hale getirilmiştir. Bu düzenleme ile valinin yetkisi artırılmıştır. Nahiye'nin statüsü bu dönemde yeniden düzenlenmiş ve kazâ ile köy arasındaki birim olarak tanımlanmıştır. Nahiye'nin yönetimine ise nahiye müdürü atanmıştır.¹¹⁵

1871 İdare-i Umûmîye-i Nizamnâmesi ile merkez liva mutasarrıf ve kaymakamlıkları da kaldırmıştır. 1871 Nizamnâmesiyle, vilâyet idaresindeki iş bölümü daha belirgin ve etkin bir hale getirmiştir.¹¹⁶ 1864, 1867, 1871 düzenlemeleri idari yapıya bir düzen verme amacı taşımaktadır. Fakat devletin içinde bulunduğu şartlar, Avrupalı güçlerin müdahaleleri sebebiyle istenilen başarı elde edilememiştir.

1871 Nizamnâmesi, 1913 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 1871 tarihli vilâyet düzenlemesi 4 idari birimi öngörmüştür. Vilâyet, sancak, kazâ, nahiye ve köy olarak ayrılmıştır. 1877- 1878 Mebusan Meclisinde 101 Maddeden oluşan yeni bir kanun tasarısı oluşturulmuştur. Fakat Ayan Meclisi kabul etmediği için yürürlüğe girmemiştir.¹¹⁷ 1871

¹¹⁰ R. H. Davison, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform**, I, s.172-178.

¹¹¹ Muzaffer Sencer, **Türkiye'nin Yönetim Yapısı**, İstanbul, 1986, s.79.

¹¹² İlber Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840- 1880)**, TTK, Ankara, 2011, s. 62.

¹¹³ Bekir Parlak, “*Osmanlı Devleti'nin Son Yüzylında Taşra Yönetimine İlişkin Anayasal- Yasal Gelişmeler ve Cumhuriyete Yansımaları*”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, 11, (2002), s.2. <http://kaynakca.hacettepe.edu.tr/eser/367289/osmanli-devleti-nin-son-yuzyilinda-tasra-yonetimine-iliskin-anayasal-yasal-gelismeler-ve-cumhuriyete-yansimalar/> Erişim Tarihi: 29.04.2020.

¹¹⁴ Musa Çadircı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Vilâyetlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, TTK, Ankara, 1997, s. 251.

¹¹⁵ Musa Çadircı, **Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Vilâyetleri**, Der:Tülay Erçoşkun, İmge Kitabevi, Ankara, 2011,s.57; R.H. Davison, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform**, I, s.179.

¹¹⁶ İ. Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, s.64.

¹¹⁷ Carter V. Findley, **Modern Türkiye Tarihi İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 99; Recep Sanal, “*Tarihi Gelişimi İçerisinde Türk Anayasalarında Genel Yönetimin Taşra Örgütüne İlişkin Düzenlemeler ve Yönetim Desenindeki Değişmeler*”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara, VI/ 22, 1998, s.174.

Nizamnâmesi 129 maddeden ibaret olup nahiyelelere ayrı bir önem verilmiştir. 22 madde nahiyelelerle ilgilidir. Nahiye birimi ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.¹¹⁸

5 fasıl, 40 madde ve hatimeden oluşan 21 Şubat 1876 tarihli “*İdare-i Umumiye-i Vilâyat*” hakkında Talimât-nâmede vilâyetlerin yapısı, valilerin ıslah çalışmaları, valilerin görev ve yetkileri, vilâyetlerde bulunan idarecilerin görevleri belirtilmiştir.¹¹⁹ Ancak yürürlükte bazı aksaklıkların çıkması, Avrupalı bazı devletlerin taşra idaresine müdahalesi üzerine 6 Nisan 1876 tarihinde “*İdare-i Nevahi*” Nizâm-nâmesi yayınlanmıştır. Nizâm-nâme, 4 fasıl ve 28 maddeden oluşmaktadır. İçeriği genel olarak nahiyelelerin oluşturulması ve idarecilerin yetki ve görevleri hakkındadır.¹²⁰

19. yüzyıl süresince Osmanlı Devleti’nde, taşra idaresinde yapılan değişiklikler neticesinde 1907 yılında 124 sancak, 551 kazâ, 1.195 nahiye ve 68.780 köy bulunmaktaydı. 1908 yılı başlarında ise idari taksimatta 31 vilâyet, 7 müstakil sancak ve 7 eyalet-i mümtazeden oluştuğu görülmektedir. 1908’de müstakil mutasarrıflık sayısı 7 iken, 1916’da 21 olmuştur. 1908’de 31 olan vilâyet sayısı ise 1916’da 24’e düşmüştür.¹²¹

1871 İdare-i Umumiye-i Vilâyet Nizamnâmesi yerine 1913’te İdare-i Umuûmîye-i Vilâyat Kânun-ı Muvakkatı kabul edilmiştir. Bahse konu kanun Türkiye Cumhuriyeti’nin mahalli idareler sisteminin temelini oluşturmuştur.¹²² 1912 yılında mülki idare ile ilgili yeni bir kanun hazırlanmış olup 79 maddeden oluşmaktadır.¹²³ Bu kanun vilâyetlere kısmî açıdan serbestlik tanıyan muvakkat bir Kanundur. 26 Mart 1913 tarihinde “*İdare-i Umumiye-i Vilayât*” kanunu ilan edilmiştir.¹²⁴ Kanun iki temel kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım İdare-i Umumiye-i Vilayât ile il genel idaresi ikinci kısım olan İdare-i Hususiye-i Vilayat ile de, İl Özel İdaresi düzenlenmiştir.¹²⁵

Milli Mücadele yıllarında da Osmanlı taşra idaresinin özüne dokunulmadan savaş şartlarına göre bazı değişiklikler yapılmıştır. Genel olarak ülke vilâyetlere, vilâyetler livalara, livalar kazâlara, kazâlar nahiyelelere, nahiyeleler ise köylere taksim edilerek yönetilmiştir. 1924 yılına gelindiğinde sancaklar kaldırılmıştır.¹²⁶ TBMM’nin

¹¹⁸ N. Önen- C. Reyhan, **Mülkten Ülkeye...** s. 205.

¹¹⁹ M. Güneş, **Osmanlı Döneminde Vilayet İdaresinin Esasları**, s.108-114.

¹²⁰ M. Güneş, **Osmanlı Döneminde Vilayet İdaresinin Esasları**, s.114-116.

¹²¹ Nejdî Bilgi, “*Cumhuriyet’in İlk Döneminde Mülki Yapının Gelişimi (1920- 1950)*”, Ed: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, **Türkler Ansiklopedisi**, XVII, Ankara, 2002, s. 334.

¹²² Carter V. Findley, **Modern Türkiye Tarihi...**, s. 197

¹²³ N. Önen- C. Reyhan, **Mülkten Ülkeye...**, s. 330

¹²⁴ M. Güneş, **Osmanlı Döneminde Vilayet İdaresinin Esasları**, s.130.

¹²⁵ M. Güneş, **Osmanlı Döneminde Vilayet İdaresinin Esasları**, s.130; N. Önen- C. Reyhan, **Mülkten Ülkeye...** s. 331.

¹²⁶ Kamil Erdeha, **Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s.41-42; M. Güneş, **Osmanlı Döneminde Vilayet İdaresinin Esasları**, s.167-168.

kurulmasını izleyen süreçte mülki idarenin yapılanması Meclisin önemli konularından biri olmuştur. 20 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'nden sonra ülke toprakları üzerinde 15 vilâyet, 35 bağımlı sancak ve 17 bağımsız sancak yer almaktaydı.¹²⁷

Tablo-3: Mondros Mütarekesi'nden Sonra Anadolu'da Yer Alan Vilâyetlerin Adları ve Vilâyetlere Bağlı Sancaklar ¹²⁸

Vilâyetin Adı	Vilâyetin Merkezi	Livalar
Adana	Adana	Mersin, Kozan, Cebel-i Bereket
Aydın	Aydın	Denizli, Saruhan.
Ankara	Ankara	Kırvilâyet, Çorum, Yozgat.
Bitlis	Bitlis	Muş, Siirt, Genç
Diyarbakir	Diyarbakir	Ergani, Mardin, Siverek.
Edirne	Edirne	Gelibolu, Kırkkilise, Tekfurdağı
Erzurum	Erzurum	Erzincan, Bayazıt.
Hüdevendigar	Bursa	Ertuğrul.
İstanbul	İstanbul	Beyoğlu, Üsküdar.
Kastamonu	Kastamonu	Sinop, Çankırı.
Konya	Konya	Isparta, Burdur.
Mamuretülaziz	Elazığ	Malatya, Dersim.
Sivas	Sivas	Amasya, Tokat, Karahisar-ı Şarki
Trabzon	Trabzon	Rize, Gümüşhane.
Van	Van	Hakkari.

Ayrıca herhangi bir vilâyete bağlı olmayan sancaklar da bulunmaktadır. Bunlar; Antalya, Biga, Bolu, Canik, Eski vilâyet, Niğde, Silifke, Karahisar-ı Sahip, Kütahya, Menteşe, Çatalca, Karesi, İzmit, Kayseri, Urfa, Maraş ve Ayıntap'dır.

TBMM, 31 Mayıs 1920'de, Tokat, Amasya, Malatya, Denizli; Haziran 1920'de ise, Lazistan, Burdur, Isparta, Zonguldak; Temmuz 1920'de, Mardin ve Bilecik; Ağustos 1920'de, Karahisar-ı Şarki, Gümüşhane, Aydın, Bayezid; Eylül 1920'de, Siirt; Ekim 1920'de, Cebelibereket ve Kozan; Kasım 1920'de, Muş; Aralık 1920'de ise, Genç bağımsız sancak haline getirilmiştir. ¹²⁹ Doğu Harekatı sonrası tekrar anavatan

¹²⁷ N. Önen- C. Reyhan, **Mülkten Ülkeye....**, s. 369.

¹²⁸ K. Erdeha, **Milli Mücadelede Vilâyetler ve Valiler**, s.42-44.

¹²⁹ N.Önen C. Reyhan, **Mülkten Ülkeye....**, s.370.

topraklarına tekrar dâhil edilen Kars, Ardahan ve Artvin, Teşkilat-ı Mülkiye Kanunu ile 7 Temmuz 1921 tarihinde sancak olarak kurulmuştur.¹³⁰

20 Ocak 1921’de kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu¹³¹, Cumhuriyet dönemi Türkiye’inde idari yapının hukuki temelini oluşturmaktadır. Bu Kanunun 10. Maddesine göre; “*Türkiye’nin coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet nokta-i nazarından Vilâyetlere, Vilâyetler kazâlara münkasım olup, kazâlar da nahiyelerden terekküp eder*” şeklinde belirtilmiştir.¹³² Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun idare kısmında yer alan 10- 23 maddeleri kapsayan kısım vilâyet, kazâ, nahiye ve umumi müfettişlikler hakkında teferruatlı bilgiler içermektedir.¹³³ Fakat 1913 tarihli “*İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanunu*” 1929 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.¹³⁴

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu savaş koşullarının bir ürünü olarak bünyesinde oldukça fazla eksikliği barındırmaktaydı. Savaş bittikten sonra devletin temel kuruluşunu, devletin topluma, toplumun da devlete karşı sorumluluklarını belirleyecek yeni bir anayasaya ihtiyaç hissedilmekteydi. Bunun için 1924’de yeni bir anayasa ilan edilmiştir.¹³⁵ 20 Nisan 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu klasik anayasa anlayışına göre yapılmış¹³⁶ ve Türkiye Cumhuriyeti’nin taşra idaresi hakkında yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu kanuna göre; “*Türkiye’nin coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet nokta-i nazarından Vilâyetlere, Vilâyetler kazâlara, kazâlar nahiyelere münkasımdır. Nahiyeler de kasaba ve köylerden terekküb eder*” ifadeleri yer almaktadır. Anayasanın bu kararı ile liva ve sancak teşkilatı kaldırılmış ve livalar vilâyete dönüştürülmüştür.¹³⁷ 20 Nisan 1924’te yürürlüğe giren Anayasa’nın 6. Bölümü’nün 89-91¹³⁸ Maddeleri “*Vilâyet*”

¹³⁰ Resmi Gazete, S. 21, (18.07.1921), s. 2.

¹³¹ Düstur, 3. Tertip, C.I, s.196- 199.

¹³² Resmi Gazete, S.1, (07.02.1921), s.2; B. Tanör, **Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 263.

¹³³ Resmi Gazete, S.1, (07.02.1921), s.2; Suna Kili, Şeref Gözübüyük, **Sened-i İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s.106-108; Rıdvan Akın, **Türk Siyasal Tarihi (1908- 2000)**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.139; 20 Ocak 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun taşra idaresinde öngördüğü değişikliklerin bir değerlendirilmesi için bkz: B. Tanör, **Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri**, s.263- 267.

¹³⁴ N. Bilgi, “ *Cumhuriyet’in İlk Döneminde Mülkî Yapının Gelişimi (1920- 1950)*”, s. 335.

¹³⁵ İsmet İnönü, **Hatıralar**, 2. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, s. 189-190.

¹³⁶ B. Tanör, **Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 294.

¹³⁷ N. Bilgi, “ *Cumhuriyet’in İlk Döneminde Mülkî Yapının Gelişimi (1920- 1950)*”, s. 335.

¹³⁸ 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (1924 Anayasası) Anayasanın 89-91 Maddeleri vilayet ile ilgili bilgiler içermektedir. 89. Maddeye bakacak olursak” *Türkiye coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet naktai nazarından vilayetlere, vilayetler kazâlara, kazâlara nahiyelere münkasımdır ve nahiyeler de kasaba ve köylerden terekküp eder.*” 90. Madde “*vilayetlerle vilâyet, kasaba ve köyler hükmî şahsiyet haizdir.*” 91 madde “*vilayetler umuru tevsii mezuniyet ve tefriki vezaif esası üzerine idare olunur.*” Şeklinde vilayetler üç madde şeklinde anayasa da yer almıştır. (<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/> Erişim Tarihi: 04. 07. 2020; Resmi Gazete, S. 71 (24.05.1924), s.7; S. Kili, Ş. Gözübüyük, **Sened-i İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri**, s.148.

başlığını taşımaktadır. Anayasaya göre; vilâyet, kazâlara, kazâlar da nahiyelere bölünmüştür.¹³⁹

1926 yılına gelindiğinde ise Mülki Teşkilat düzenlemesi ile Ardahan, Beyoğlu, Çatalca, Dersim, Genç, Gelibolu, Ergani, Kozan, Muş, Siverek ve Üsküdar Vilâyetleri kazâ haline dönüştürülmüştür. Ülkede vilâyet sayısı 11 azalarak 63 olmuştur.¹⁴⁰ Esasen bu vilâyetlerin, kazâyâ dönüştürülmesinin bir dizi sebebi vardı. Bunlar; iktisadi, idari, demografik, coğrafi vb. etkenlerdir.¹⁴¹

Yeni kurulan devletin ihtiyaç halinde ya da gerekli görüldüğü durumlarda taşra idaresinin yapısında değişikliğe gittiği görülmektedir. Esasen bu durum merkezi devlet mekanizmasının taşrada da kendisini hissettirmek istemesinin gayet normal bir tezahürüdür. Nitekim bu çerçevede; Vilâyet İdaresi ile ilgili 18 Nisan 1929'da “*Vilâyet İdaresi Kanunu*”¹⁴² kabul edilmiştir. Bu kanuna göre 1913 tarihli “*İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanun-ı Muvakkatı'nın*” birinci kısmında yer alan İl Genel İdaresi değiştirilmiştir.¹⁴³ 18 Nisan 1929'da “*Vilâyet İdaresi Kanunu*” çıkarılması Cumhuriyet yönetiminin merkezîyetçi yapısını yansıtmıştır.

Türkiye'de dönemden döneme; vilâyet, kazâ ve nahiye sayısında değişimler meydana gelmiştir. 1928 yılında Türkiye Cumhuriyeti sınırları dâhilinde 63 vilâyet, 338 kazâ ve 750 nahiye bulunmaktaydı.¹⁴⁴ 1928 yılından 1935 yılına kadar Türkiye'de vilâyet sayısında değişiklikler meydana gelmiştir. Vilâyet statüsünü kaybeden yerleşim yerleri: Aksaray, Şebinkarahisar, Cebel-i Bereket (Osmaniye) ve bu süreçte Artvin ve Rize Vilâyetleri birleşerek Çoruh Vilâyetini meydana getirmişlerdir. Bitlis Vilâyeti de bu dönemde kazâ olmuştur. Hakkâri kazâ, haline getirilmiştir. Mersin ve İçel Vilâyetleri birleştirilip İçel Vilâyeti kurulmuştur. 1927-1935 yılları arasında vilâyet sayısı 57'ye gerilemiştir. 1935-1940 yılları arasında Türkiye'de yapılan idari taksimat sonucunda, Bingöl, Bitlis, Rize, Tunceli, Hakkâri ve Hatay Vilâyet olmuştur. Vilâyet sayısı bu dönemde 63 olmuştur. 1940- 1950 yılları arasında vilâyet sayısında herhangi bir değişim meydana gelmemiştir.¹⁴⁵

¹³⁹ S. Tuncer, “*II. Meşrutiyet Döneminde Bir İdari Reform: 1913 İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanun-ı Muvakkatı*”, s. 596.

¹⁴⁰ **Resmi Gazete**, S.404,(26 Haziran 1926), s.1065.

¹⁴¹ N. Önen, C. Reyhan, **Mülkten Ülkeye...**, s. 482.

¹⁴² Vilâyet İdaresi Kanunu hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. **Resmi Gazete**, S.1184, (5 Mayıs 1929), s.7159.

¹⁴³ N. Önen- C. Reyhan, **Mülkten Ülkeye...** s. 539.

¹⁴⁴ **İdare Dergisi**, İdare Taksimatı, 1929, S. 11, s. 236.

¹⁴⁵ Veysi Günel, M. Sait Şahinalp, Fatma Altuğ, “*Türkiye'deki İdari Taksimattaki Değişimin İl Nüfuslarına Etkisi*”, **Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 13, (2017), s. 102-104.

1929 yılında çıkarılan “ *Vilâyet İdaresi Kanunu*”ndan sonra, 1949 yılında idari yapıyı yeniden düzenleyecek 10 Haziran 1949’da yeni bir kanun kabul edilmiştir. 5442 Sayılı, “*İl İdaresi Kanunu*”, idari taksimatta yeni birtakım değişiklikler meydana getirmiştir. 1949 tarihli kanuna göre “*Türkiye coğrafya durumu ve ekonomi ilişkileri bakımından illere, iller kazâlara, kazâlar bucaklara bölünmüştür ve bucaklarda kasaba ve köylerden meydana gelir*” şeklindedir. Vilâyet: il, Kazâ: kazâ, Nahiye: Bucak şeklinde düzenlenmiştir. İdari birimlerin başında vali, kaymakam, müdür ve muhtar bulundurulması kararlaştırılmıştır.¹⁴⁶

B-KARS’IN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ

Kars, Doğu Anadolu Bölgesi’nin, Kuzeydoğu Bölgesinde 42°, 10’ ve 44°, 99’ Doğu meridyenleri ile 39°, 22’ ve 41°, 37’ kuzey paralelleri arasında yer almaktadır.¹⁴⁷ vilâyet deniz seviyesinden yüksekliği ise 1750 metredir.¹⁴⁸ Mezkûr yerleşim birimi kuzeybatıda Artvin Vilâyeti, Şavşat ve Ardanuç Kazâları, güney ve güneydoğuda, Ağrı’nın Eleşkirt, Merkez, Taşlıçay ve Doğubayazıt Kazâları, batıda ise Erzurum’un Olur, Şenkaya ve Horasan Kazâları ile çevrilidir.¹⁴⁹

Kars, adının anlamına bakacak olursak Bulgar Türklerinin MÖ 130-127 yılları arasında Kafkasya’dan göç ederek bölgeye yerleşen “*Velentur*” boyunun “*Karsak*” oymağından aldığı düşünülmektedir. Kars adı Türkiye sınırları içinde bulunan yerleşim yerleri içinde en eski olanıdır.¹⁵⁰

Osmanlı Devleti’nin hâkimiyetine Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1536-1537 yıllarında girmiştir. 1568-1574 yılları arasında Erzurum Eyaletine bağlı bir Sancak durumundadır. Kars, Eylül- Ekim 1580’da Osmanlı idari yapısında sancak konumundan beylerbeylik seviyesine çıkarılmış, Silistre Sancak Beyi Hızır Bey’de ilk Beylerbeyi olarak atanmıştır.¹⁵¹ Kars Beylerbeyliği, Kars, Ardahan-ı Küçük, Kağızman, Zaruşad, Geçivan ve Hoçuvan’dan oluşmaktadır.¹⁵²

¹⁴⁶ N. Aysal, “*Cumhuriyeti’in İlk Döneminde Mülkî Yapının Gelişimi (1920- 1950)*”, s. 337.

¹⁴⁷ **Yurt Ansiklopedisi**, “Kars”, VI, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982- 1983, s. 4471.

¹⁴⁸ M. Fahreddin Kırzioğlu, “*Kars*”, **İslam Ansiklopedisi**, VI, MEB Yayınları, Ankara, 1976, s. 360.

¹⁴⁹ **Yurt Ansiklopedisi** “Kars”, VI, s.4471.

¹⁵⁰ Mehmet Fahrettin Kırzioğlu, **Kars Tarihi I**, Işıl Matbaası, İstanbul, 1953, s.15.

¹⁵¹ Oktay Kızılkaya, **XIX. Yüzyılda Kars Sancağı’nda Sosyal ve Ekonomik Durum (1830-1877)**, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Sakıp Selçuk Günay), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s.60.

¹⁵² Tuncer Baykara, **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu’nun İdari Taksimatı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1988, s. 108.

1717-1730 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin İdari yapısı içinde Kars Eyaleti şu sancaklardan oluşmaktadır: Zâruşâd, Geçivân, Ardahan-ı Kûçek, Kağızman, Göle-i Ardahan'dan ibarettir.¹⁵³

1831 yılında Kars Eyaleti şu sancaklardan oluşmuştur. Kars, Kağızman, Keçvan, Şuregil ve Zâruşâd'dır.¹⁵⁴ Kars önemli bir stratejik eyalettir. 29 Eylül 1855 tarihinde Ruslar Kars'a saldırmış, yedi buçuk saat süren muharabe tarihe Kars Zaferi olarak geçmiştir.¹⁵⁵ Kırım Savaşı (1853- 1856) esnasında Rus Ordusu Kars'ı ele geçirmiş olsada Paris Barış Antlaşması hükümlerine göre Osmanlı Devleti'ne geri bırakmıştır.¹⁵⁶

1864 yılında Vilâyet Nizâmnamesi'nin kabul edilmesiyle beraber idari yapıda birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Eyaletlerin yerlerini vilâyetler almıştır. Bu taksimat ile mevcut Osmanlı toprakları 16 vilâyet 36 sancak ve 16 özel statülü sancağa bölünmüştür. Kars Sancağı ise Erzurum Vilâyeti'nin 7 sancağından biri olmuştur.¹⁵⁷

1871 ve 1874 tarihli Erzurum Vilâyet Salnâmelerinde Kars Sancağı, Erzurum Vilâyetine bağlıdır. Kars Sancağı; Merkez, Şuregel, Zarşat, ve Kağızman'dır.¹⁵⁸ 19 Kasım 1877 tarihinde Kars, Ruslar tarafından işgal edilmiştir.¹⁵⁹ 1877- 1878 Osmanlı-Rus Savaşında, Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmesi üzerine, 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Adlaşması'nın 19. Maddesine göre Elviye-i Selâse, 3 sancak – Kars, Ardahan ve Batum- dört yüz milyon ruble karşılığı savaş tazminatı olarak Rusya'ya bırakılmıştır.¹⁶⁰

1877- 78 Osmanlı- Rus Savaşı'ndan sonra bölgeye hâkim olan Çarlık Rusya, kısa sürede yeni bir idari yapı oluşturmuştur. Batum kurulmuş geniş bir Oblast/İkinci derecede bölge olarak ve Kars Oblastı iki bölgeden oluşturulmuştur. Kars Sancağı, bu süreçte genişletilip direk Genel Valiliğe bağlı hale getirilmiştir. Osmanlı toprağı iken, Erzurum Eyaletine bağlı Kars Sancağı, Merkez, Kars, Şuregel, Zaruşad, ve Kağızman Kazâlarından oluşmuşken Çarlık Rusya yönetiminde Oltu ve Ardahan Kazâları da Kars'a

¹⁵³Fahmeddin Başar, **Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717- 1730)**, TTK, Ankara, 1997, s. 22.

¹⁵⁴Fazıla Akbal, “ 1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus”, **Belleten**, XV/ 60, (Ekim 1951), s.625.

¹⁵⁵M. Fahrettin Kırzioğlu, **100. Yıldönümü Dolayısıyla 1855 Kars Zaferi**, Işıl Matbaası, İstanbul, 1955, s.2.

¹⁵⁶Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, VIII, Ankara, TTK, 1995, s. 30.

¹⁵⁷Sinan Kocaman, “Kars İli'nin İdari Coğrafya Analizi”, **İnternational Journal of Social Science**, 29, (2014), s. 277.

¹⁵⁸Esin Derinsu Dayı, “*Milli Mücadele'de Elviye-i Selâse/ Üç Sancak Meselesi Kars, Ardahan, Batum*”, Ed: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, **Türkler**, XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, (2002), s. 290.

¹⁵⁹E. Z. Karal, **Osmanlı Tarihi**, VIII, s. 52.

¹⁶⁰Esin Derinsu Dayı, “ *Milli Mücadele Döneminde Elviye-i Selâse Ve Nahçıvan*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XXII/ 64,65-66, (2006), s. 92.

bağlanmıştı. Bu durumda Kars Oblastı Kars, Kağızman, Ardahan, Oltu olmak üzere dört Okrug'tan meydana gelmiştir. Kars Oblastı'nda “*Askeri Halk İdaresi*” kurulmuştur. Vilâyetin Valisi Tümgeneral rütbesinde olup bir yardımcısı bulunmaktadır. Alt birimlerde ise albay rütbesinde veya bu rütbeye denk bir memur atanmıştır. Nahiye’de ise müdürler halk tarafından seçilmişlerdir. Burada görev alan müdürler Ermeni veya Rum tebasından olmuştur. Kars, bu dönemde doğrudan Kafkasya Genel Valisine bağlı durumdaydı ¹⁶¹

3 Mart 1918 tarihinde Brest- Litovsk Antlaşması ile Elviye-i Selâse tekrar Osmanlı topraklarına dahil edilmiştir. Antlaşma'nın 4. Maddesi Elviye-i Selâse ile ilgili idi: “*Rusya, Doğu Anadolu Vilâyetlerinin çabuk boşaltılması ve düzenle Türkiye'ye geri verilmesi için, elinden geleni yapacaktır. Ardahan, Kars ve Batum bölgeleri de gecikmeksizin Rusya'ca boşaltılacaktır. Rusya gerek amme, gerekse devletler hukuku bakımından oradaki yeni duruma karışmayacaktır ve orada yeni durumun tespiti, komşu devletler ve hele Türkiye ile anlaşacak olan yerli halka bırakılacaktır*”¹⁶² şeklindedir.

25 Nisan 1918’de Osmanlı ordusunun ileri harekatı kapsamında Kars işgalden kurtarılmıştır. Fakat 11 Kasım 1918’de Kars ve Batum Sancaklarından oluşan Batum Vilâyeti, hukuken kurulmasına rağmen, Mondros Ateşkes Antlaşması ile boşaltılan bölge bir süre Ermeni işgali altında kalmıştır. ¹⁶³

Batum Vilâyeti, 14 Eylül 1918’de Meclis-i Vükelâ tarafından hazırlanan bir kararnâme ile Batum, Kars ve Ardahan yerleşim birimleri Batum ve Kars Sancakları oluşturulup Batum Vilâyeti teşkil edilmiştir. Kars Sancağı; Akbaba, Ardahan, Çıldır, Göle, Horasan, Kağızman, Nahçıvan, Nefs-i Kars, Oltu, Posof, Sarıkamış, Şüregel, Tavuskerd ve Zaruşad Kazâları ile altmış beş nahiyeden oluşmuştur. ¹⁶⁴

5 Kasım 1918’de Piroğlu Fahrettin Bey, Başkanlığında Borçalılı Kepenekçi Emin Ağa, Sarıkamışlı Piroğlu Fahrettin Bey, Kağızmanlı Ali Rıza (Ataman), Karşlı Sarıhaliloğlu Muhlis (Ataman), Orenburglu Karşlı Mamiloğlu Tevhüddîn, Yakup Sevki Paşa ile Mutasarrıf Hilmi (Uran) Bey tarafından “*Kars İslâm Şûrâsı*” kurulmuştur. ¹⁶⁵ Kars Milli İslam Şurası’nın İkinci Kars Kongresi 30 Kasım 1918’de 60 delegeyle Kars’ta yapılmıştır. Kongre sonucunda “*Milli Şura Hükümeti*” kurulmuştur. ¹⁶⁶

¹⁶¹ İsmail Eyyüpoğlu, **Elviye-i Selâse’de İdarî Teşkilatlanma (1918- 1921)**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü , (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. S. Esin Dayı), Erzurum, 2003, s. 6-7.

¹⁶² Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, III, K. IV, TTK, Ankara, 1991, s. 136.

¹⁶³ Kazım Karabekir, **Birinci Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik- Sarıkamış, Kars Ve Ötesi**, IV, Emre Yayınları, İstanbul, 1994, s.183-185.

¹⁶⁴ E. D. Dayı, “ *Milli Mücadele Döneminde Elviye-i Selâse Ve Nahçıvan*”, , s. 95- 96.

¹⁶⁵ Fahrettin Kırzioğlu, **Milli Mücadele’de Kars**, Hamle Matbaası, İstanbul, 1960, s.8.

¹⁶⁶ F. Kırzioğlu, **Milli Mücadele’de Kars**, s.8.

Milli İslam Şurası Hükümeti'nin Başkanlığına Cihangiroğlu İbrahim Bey, yardımcılığına da Kepenekçi Emin Bey getirilmiştir. Kars İslam Şurası tarafından oluşturulan 8 kişilik heyet, kongre sonucunda 12'ye çıkarılmış: Karşı Cihangiroğlu Hasan Bey, Sarıkamışlı Piroğlu Fahrettin Bey, Çıldır Dr. Esad Bey, Akbabalı Hacı Abbasoğlu Kerbelayı Mehmet Bey, Karaçantalı Hacıoğlu Ahmet, Oltulu Molla Bilal Efendi, Erivanlı Ahundoğlu Taki Bey, Iğdırlı Alibeyoğlu Mehmet Bey, Gümrülü Hacıoğlu Yusuf Bey, Borçalılı Kepenekçi Emin Ağa, Kağızmanlı Ali Rıza Bey, Digorlu Camadanlı Aşiretinden Maksut Ağaoğlu Hasan Ağa kişilerden oluşmuştur.¹⁶⁷

III. Kars Kongresi 17- 18 Ocak 1919'da toplandığı zaman - Ardahan, Kars, Batum Sancakları ve Kazâları, Culfa, Ordubad, Nahçıvan, Ahıska- , Cenûb-i Garbi Kafkas Hükümeti Muvakkata-i Milliyesi adını almıştır. Hükümetin Reisi Cihangiroğlu İbrahim Bey'dir.¹⁶⁸

Cenûb-i Garbi Kafkas Hükümeti Muvakkata-i Milliyesi; Parlamento Reisi; Çıldır Dr. Esat Bey, Dâhiliye Nazırı; Kağızmanlı Ali Rıza Bey, Adliye Nazırı; İrevanlı Hâkim Ağabababeyoğlu Abbas Ali Bey, Hariciye Nazırı; Divriğili Piroglu Fahrettin Bey, Harbiye Nazırı; Cihangiroglu Hasan Bey, Maliye Nazırı; Gümrülü Hüdaibeyoglu Mehmed Bey, Maârif Nazırı; Kocaoglu Mehmed Bey, İaşe Nazırı; Hasanbeyoglu Mehmed Bey, Nâfia Nazırı; İrevanlı Mühendis Mahmud Bey, Ziraat ve Orman Ticaret Nazırı; Ali Ekber Nazım Bey adlı kişilerden oluşmuştur.¹⁶⁹

10 Mart 1919'da Kafkasya'ya tayin edilen General Thomson'un gelişiyile olaylar Cenûb-i Garbi Kafkas Hükümeti'nin aleyhine dönüşmüştür. Cenûb-i Garbi Kafkas Hükümeti'nin tehlikeli propagandalar yaptığını İstanbul'daki Genel Karargâh'a bildiren Thomson, Kars'taki İngiliz Garnizonu'nun takviyesini istemiştir. İngilizler, hazırlıklarını zamanında tamamlayarak 13 Nisan 1919'da parlamentoyu basıp başta Cumhurbaşkanı olmak üzere parlamento üyesinden 8 kişiyi tutuklayarak Malta'ya sürgün etmişlerdir. ¹⁷⁰

Erzurum Kongresi (23 Temmuz-7 Ağustos 1919)¹⁷¹ toplandığı zaman Kars Merkezi adına Piroğlu Fahrettin Bey, Sarıkamış'tan Kubadoğlu Bekir Sıtkı Bey, Ardahan'dan Haşımoğlu Rasim (Acar) Bey ve Kağızman'dan Ali Rıza Bey delege olarak seçilmişlerdi.¹⁷² Milli Mücadele döneminde XV.Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir

¹⁶⁷ S. Esin Dayı, *Elviye-i Selâse'de Milli Teşkilatlanma*, Erzurum, 1997, s. 94.

¹⁶⁸ S. E. Dayı, *Elviye-i Selâse'de Milli Teşkilatlanma*, s.99.

¹⁶⁹ N. Arslan, S. Tekir, “ *Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti'nden, TBMM'ye Fahrettin Erdoğan*”, s. 5

¹⁷⁰ Cevat Dursunoğlu, *Milli Mücadele'de Erzurum*, Ankara, Kaynak Yayınları, 2000, s.45.

¹⁷¹ Kazım Özalp, *Millî Mücadele 1919- 1922*, TTK, Ankara, 1971, s.39.

¹⁷² E. D. Dayı, “ *Milli Mücadele Döneminde Elviye-i Selâse Ve Nahçıvan*”, s.110.

Paşa Sarıkamış tarafından 28 Eylül 1920’de taarruza geçmiştir. 29 Eylül’de Sarıkamış kurtarılmıştır. 30 Ekim tarihinde ise Kars’a ulaşılmıştır.¹⁷³ 20 Kasım tarihinde Ermeniler ile görüşmeler başlamış, 3 Aralık 1920’de Gümrü Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma doğrultusunda Kars anavatana katılmıştır. Gümrü Antlaşması sırasında Gürcistan ile yapılan antlaşma sonucunda 23 Şubat 1921 tarihinde Ardahan ve Artvin anavatana dahil edilmiştir.¹⁷⁴ 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması ile Batum elimizden çıkmış fakat Kars, ulusal sınırlar içerisinde yer almıştır.¹⁷⁵ 7 Temmuz 1921’de “ *ana vatana iltihak eden arazide icra edilecek teşkilatı mülkiyeye dair Kanun*” ile Kars kurulmuştur.¹⁷⁶ Kars Antlaşması 13 Ekim 1921’de imzalanmıştır. Kars ve Artvin sınırları ile ilgili düzenlemeler yapılmış ve günümüze kadar devam eden sınırlar çizilmiştir.¹⁷⁷

I-Cumhuriyet Dönemi’nde Kars’ın İdari Yapısı (1923-1950)

1920-1950 yılları arasında Kars’ın idari yapısında ihtiyaca ve gelişen durumlara göre kazâ, nahiye ve köy sınırlarının değişmesi, yeni yerleşim birimlerinin -kazâların, nahiyelerin, köylerin ve mahallerin- kurulması gibi birtakım değişiklikler olmuştur. 7 Temmuz 1921 tarihinde 133 numaralı kanun ile anavatan iltihak eden Kars’ta Sancak teşkilatı kurulmuştur. Bu kanuna göre Kars Sancağı: Kars, Kağızman, Zaroşat ve Sarıkamış’tan meydana getirilmiştir.¹⁷⁸ 20 Eylül 1923 tarihinde Kars isminin, Adana Vilâyeti’ne bağlı Kars, isimli yerleşim yerinin isimlerinin karıştırılması sebebiyle Adana Vilâyeti’ne bağlı mezkûr yerleşim yerinin Kars Zülkadriye yazılması kararlaştırılmıştır.¹⁷⁹ Bu dönemde Kars’ın idari yapısında birtakım değişiklikler meydana getirilmesi için 14 Ekim 1923 tarihinde Kars Mebusları Ağaoğlu Ahmet Bey ve Ömer Lütfü Bey tarafından Iğdır ve Kulp Kazâlarının yeni teşkil edilecek Kars Vilâyeti’ne bağlanması hakkında önerge verilmiştir.¹⁸⁰ Fakat önergeleri olumsuz sonuçlanmıştır.

1923’den itibaren Türkiye genelinde idari alanda birçok önemli düzenlemeler yapılmıştır. Bu süreçte Kars Vilâyeti’nde bahsi geçen idari taksimat ve değişiklikler hemen göze çarpmaktadır. 20 Nisan 1924 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun 85. Maddesinde değişiklik yapılarak “ *Vilâyet Teşkilatı*” kabul edilmiştir. Bu değişiklik ile

¹⁷³ İskender Yılmaz, **Gümrü Antlaşması**, Ankara, 2001, s.53.

¹⁷⁴ Fahrettin Kırzioğlu, **Kars Tarihi**, Işıl Matbaası, İstanbul, 1953, s.558-559.

¹⁷⁵ R. Sanal, “ *Tarihi Gelişimi İçerisinde Türk Anayasalarında Genel*”, s.17.

¹⁷⁶ **Resmi Gazete**, S.21, (18.07.1921), s.2; N. Önen, C. Reyhan, **Mülkten Ülkeye...** s. 477;

¹⁷⁷ Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, İstanbul, 1969, s.961.

¹⁷⁸ N. Bilgi, “*Cumhuriyet’in İlk Döneminde Mülki Yapının Gelişimi (1920- 1950)*”, s. 338; N. Önen, C. Reyhan, **Mülkten Ülkeye...** s.477; **Resmi Gazete**, S.21,(18.07.1921), s.2.

¹⁷⁹ **BCA**.51.0.0.0 8.65.23.

¹⁸⁰ **BCA**. 30.10.0.0.6.31.31.

71 olan vilâyet sayısı 74 çıkarılmıştır. Yapılan idari düzenleme ile Kars, Erzurum'dan ayrılmıştır. Kars Vilâyeti, Merkez, Arpaçay, Kağızman ve Sarıkamış kazâlarından meydana gelmiştir.¹⁸¹ 1925 yılında Kars Vilâyeti Kars, Sarıkamış, Zaroşad (Arpaçay), ve Kağızman Kazâlarından oluşmaktaydı.¹⁸² 1926 yılında da Kars Vilâyeti'ne bağlı Kars, Sarıkamış, Zaroşad ve Kağızman Kazâları bulunmaktadır.¹⁸³ Cumhuriyet'in ilk yıllarında idari yapıda birtakım değişiklikler olduğu dönemin kaynaklarına yansımıştır.

Ülkenin idari yapısında meydana gelen değişiklikler sonucunda bazı yıllarda vilâyet olan yerleşim birimleri kazâ hâline dönüştürülmüştür. Bu kapsamda 1927 yılında Ardahan Vilâyeti kaldırılıp, Ardahan'a bağlı olan, Posof, Çıldır ve Göle, Kars Vilâyetine bağlanmıştır.¹⁸⁴ 1927 'de Kars Vilâyeti, Kars, Kağızman, Çıldır, Posof, Sarıkamış, Göle, Ardahan ve Arpaçay olmak üzere 8 kazâdan oluşturulmuştur. Kars Kazâsı, Susuz ve Digor iki Nahiye, Kağızman, Kötek Nahiyesi, Arpaçayı Kazâsı, Başgedikler ve Kızılçakçak isimli iki nahiye; Sarıkamış Kazâsı, Selim, Karakurt, Bardiz ve Karaorgan olmak üzere dört nahiye; Posof Kazâsı, Cilvana, Gayniya olmak üzere iki nahiye; Ardahan Kazâsı, Hanak ve Yalnızçam olmak üzere iki nahiye; Göle Kazâsı Hocevan ve Okam isimli iki nahiye; Çıldır Kazâsı, Cala ve Kurtkale olmak üzere iki nahiyeden oluşmaktadır.¹⁸⁵

1928'de Kars Vilâyeti Kars, Kağızman, Sarıkamış, Posof, Ardahan, Göle Arpaçay, ve Çıldır Kazâlarından oluşmaktadır. Kars Kazâsı'nın, Susuz ve Digor adıyla iki Nahiyesi; Kağızman Kazâsı'nın, Kütek adıyla bir Nahiyesi; Arpaçay Kazâsı'nın Başgedikler; Kızılçakçak adında iki Nahiyesi; Sarıkamış Kazâsı'nın, Selim, Karakurt, Bardız, Karaorgan adıyla dört Nahiyesi, Posof Kazâsı'nın, Cilvana, Gınya Nahiyeleri, Ardahan Kazâsı'nın; Hanak ve Yalnızçam Nahiyeleri, Göle Kazâsı'nın, Hocevan ve Okam Nahiyeleri, Çıldır Kazâsı'nın ise Calave, Kurtkale Nahiyeleri bulunmaktadır.¹⁸⁶

¹⁸¹ S. Kocaman, “*Kars İli'nin İdari Coğrafya Analizi*”, s.281.

¹⁸² T.C. Devlet Salnamesi 1925-1926, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1926, s.697.

¹⁸³ T.C. Devlet Salnamesi 1926-1927, Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi Neşriyatı:2, İstanbul, Tarih Yok, s.1032.

¹⁸⁴ Selçuk Ural, İlyas Topçu, “*İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Kars'ın Nüfusu*”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, (Temmuz 2017), s. 388.

¹⁸⁵ T.C. Devlet Salnamesi 1927- 1928, Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi Neşriyatı: 3, İstanbul, Tarih Yok, s.1021.

¹⁸⁶ T.C. Devlet Yılığ 1928-1929, Matbuat Umum Müdürlüğü, Devlet Matbaası, İstanbul, 1929, s. 580.

Tablo-4 : 1927-1950 Döneminde Kars ve Kazâlarına Bağlı Köylerin Sayısı

Kazâlar	1927 ¹⁸⁷	1935 ¹⁸⁸	1940 ¹⁸⁹	1945 ¹⁹⁰	1950 ¹⁹¹
Merkez Kazâ (Kars)	105	98	100	97	98
Ardahan	71	66	87	87	87
Arpaçay	88	88	88	84	88
Çıldır	51	46	46	46	45
Göle	78	75	54	56	56
Iğdır	-	63	66	60	60
Kağızman	95	70	64	64	64
Posof	79	67	68	70	69
Sarıkamış	143	129	134	132	111
Tuzluca	-	54	72	75	80
Toplam	710	758	777	771	758

Tabloya baktığımızda; 1927-1935 yılları arasında Kars Vilâyeti'nde 8 kazâ ve 710 yerleşim birimi bulunmaktadır. 1934 yılında Iğdır ve Tuzluca'nın Kars Vilâyeti sınırlarına dahil edilmesi ile 1935 yılında vilâyet dahilinde 10 kazâ 758 yerleşim birimi oluşmuştur. 1940 yılında kazâ sayısında herhangi bir değişiklik meydana gelmemiş, fakat yerleşim yeri sayısı 777 olmuştur. 1945'de kazâ sayısında artış veya azalma gerçekleşmemiş ama yerleşim yeri ise 771'e düşmüştür. 1950'de kazâ sayısı yine aynı kalırken yerleşim sayısı tekrar azalarak 758'e düşmüştür.

1-Merkez Kazâ (Kars)

Kars Merkez Kazâsı, Anadolu'nun en eski yerleşim alanlarından biridir. Kars Merkez Kazâsının yüksekliği 1750 metredir.¹⁹² 4 Mayıs 1933 tarihinde Kars Vilâyeti,

¹⁸⁷ İstatistik Umum Müdürlüğü, **İstatistik Yıllığı 1930**, İstatistik Umum Müdürlüğü Neşriyatı, S.9, Ankara, 1930, s. 25.

¹⁸⁸ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (TCBİGM), **20 Ekim 1940 Genel Nüfus Sayımı**, Başbakanlık Yayınları, Ankara, 1943, s. LI,

¹⁸⁹ TCBİGM, **20 Ekim 1940 Genel Nüfus Sayımı**, s.346.

¹⁹⁰ Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Müdürlüğü (TCBİM), **22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı, Vilâyet , Kazâ, Nahiye ve Köyler İtibariyle** Nüfus, No: 359, 30 Mart 1951, s.36.

¹⁹¹ TCBİM, **22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı**, s.36.

¹⁹² **Kars İl Yıllığı 1967**, Tisa Matbaacılık Sanayi, Ankara, 1967, s. 81; M. Fahreddin Kırzioğlu, “Kars”, **İslam Ansiklopedisi**, C.VI, MEB Yayınları, Ankara, 1976, s. 360.

Merkez Kazâsına bağlı Susuz Nahiyesi'nin Merkezi aynı nahiye sınırları içinde bulunan Cılavuz'a nakledilmiştir.¹⁹³

26 Mayıs 1934'de Çıldır Kazâsı'na bağlı Meryem ve Bayram Hatun köylerinde ikamet eden 12 aile geçim zorluğu çektiği için Kars Vilâyeti'nin, Merkez Kazâsı'na bağlı emval-ı metruka alanlarına yerleştirilmişlerdir.¹⁹⁴

14 Ocak 1941'de Kars Vilyeti, Merkez Kazâsı'na bağlı Büyük Zavut ve Küçük Zavut Merkez Kazâdan alınıp Göle Kazâsına bağlanmıştır.¹⁹⁵ Böyle bir düzenlemenin yapılmasının sebebi kuvvetle muhtemel iklim şartları gösterilebilir. Kışın yağan kar sebebiyle ulaşım yolları aylarca kapalı olmasına sebebiyet verdiği için çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarında yapılması planlanan işlerin gecikmesine sebebiyet vermiştir.

10 Nisan 1945'de Kars Vilâyeti, Merkez Kazâsı'nın Digor Bucağına bağlı Acmetaşlık Köyü'nün ismi “*Türktaşlık*” olarak değiştirilmiştir.¹⁹⁶ Ulusallaşma politikası kapsamında isim değişikliğine gidilmiştir. 30 Mart 1949 tarihinde Kars Vilâyeti, Merkez Kazâsı Andos Köyüne bağlı Tıkoş Mahallesi aynı isimle köy haline getirilmiştir.¹⁹⁷ Merkez Kazâsı, 3 bucaktan oluşmuştur. 1950 yılı itibariyle Merkez 35, Digor 29, Susuz 34 olmak üzere 98 yerleşim birimi bulunmaktadır.¹⁹⁸

2-Ardahan

Ardahan Kazâsı'nın doğusunda Ermenistan, kuzeyinde Gürcistan, batısından Artvin, güneyinde Kars ve Erzurum bulunmaktadır.¹⁹⁹ Ardahan Kazâsı, dört nahiyeden oluşmaktadır. Merkez Nahiyesi 23, Hanak 26, Hocuvan 20 ve Yalnızçam ise 18 yerleşim biriminden meydana gelmektedir..²⁰⁰

3-Arpaçay

Arpaçay Kazâsı'nın kuzeyinde Çıldır, güneyinde Digor, batısında Kars merkez ve Susuz Kazâları, doğusunda ise Akkaya bulunmaktadır. Kazâ merkezinin denizden yüksekliği 1625 m. yüksekliktedir.²⁰¹

¹⁹³ BCA.30.11.1.0.77.13.11; **Resmi Gazete**, S. 2402, (16 Mayıs 1933),s. 2474.

¹⁹⁴ BCA.30.18.1.2.45.37.10.

¹⁹⁵ BCA.30.11.1.0.144.2.2; **Resmi Gazete**, S. 4714, (22 Kanunusani 1941), s. 345.

¹⁹⁶ **Resmi Gazete**, S. 5998, (5 Mayıs 1945), s. 8606.

¹⁹⁷ **Resmi Gazete**, S. 7185, (18 Nisan 1949), s.15978.

¹⁹⁸ TCBİM, 22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı, s. 220- 221.

¹⁹⁹ Abdullah Topcuoğlu, İbrahim Orkun Oral, Mesut Demir, “ *Ardahan İlinin Sosyo- Ekonomik Yapısının Görünümü* “, **Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 3, (2016), s. 132.

²⁰⁰TCBİM, 22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı, s. 221- 222.

²⁰¹ Akın Bingöl, “ *Arpaçay'da Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar*”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1, 2008, s. 57.

Arpaçay Kazâsı, 1927’de Şüregel ile Zarşat Kazâlarının birleştirilmesi ile kazâ olmuştur. Kazâ bugünkü adını doğusunda geçen Arpaçay Irmağı’ndan almaktadır.²⁰² Bazı dönemlerde ihtiyaç dahilinde yeni yerleşim birimleri lağvedilip, yerine daha büyük bir yerleşim birimi oluşturulmuştur.

Arpaçay Kazâsı, üç nahiyeden oluşmaktadır. Merkez Nahiyesi 33, Başgedikler Nahiyesi 27 ve Kızılçakçak Nahiyesi 28 yerleşim biriminden oluşmaktadır.²⁰³ Arpaçay Belediyesi 1927 yılında kurulmuştur.²⁰⁴ 12 Mart 1942 tarihinde Arpaçay Kazâsı’na bağlı Uzunahmet ve Murat köyleri kaldırılarak yerine Atçılar adıyla yeni bir köy kurulmuştur.²⁰⁵

4-Göle

Göle Kazâsı, Kars Vilâyeti’nin batısında yer almaktadır. Kuzeyde Ardahan, doğuda Susuz, güneyde Selim ve batıda Artvin ve Erzurum Vilâyetleriyle çevrilidir.²⁰⁶ Göle Kazâsı iki bucaktan oluşmaktadır. Merkez Bucağı 30 ve Okam ise 26 köyden oluşmaktadır.²⁰⁷ Göle Kazâsı’nda belediye ise 1924 yılında kurulmuştur.²⁰⁸

5 Ekim 1936 tarihinde Göle Kazâsı’na bağlı olan Hoçuvan Nahiyesi’nin, bu kazâya 55 km uzak olduğu ve kışın Gedik Dağı sebebiyle kazâ ile irtibatın tamamen kesilmesi sebebiyle, köyleriyle beraber Ardahan Kazâsı’na bağlanmasına karar verilmiştir.²⁰⁹

5-Çıldır

Çıldır Kazâsı, Kars Vilâyeti’nin kuzey doğusunda bulunmaktadır. Çıldır’ın Kuzeyinde ve doğusunda Rusya, güneyinde Susuz ve Arpaçay Kazâları, batısında Ardahan ve Hanak Kazâları bulunmaktadır.²¹⁰

²⁰² Zeki Daşçı, **Arpaçay’da Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar**, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilimdalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Akın Bingöl), Kars, 2011, s. 6.

²⁰³ TCBİM, 22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı, s. 222- 223.

²⁰⁴ **Yurt Ansiklopedisi**, “Kars”, s. 4528.

²⁰⁵ **Resmi Gazete**, S. 5064, (23 Mart 1942), s. 2501.

²⁰⁶ **Yurt Ansiklopedisi**, “Kars”, s. 4529.

²⁰⁷ TCBİM, 22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı, s. 223- 224.

²⁰⁸ **Yurt Ansiklopedisi**, “Kars”, s. 4529.

²⁰⁹ **BCA.30.11.1.0.107.35.19; Resmi Gazete**, S. 3431, (10 Teşrinievvel 1936/10 Ekim 1936), s. 7201.

²¹⁰ **Yurt Ansiklopedisi**, “Kars”, s. 4528.

Çıldır Kazâsı'nın, üç Nahiyesi bulunmaktadır. Merkez Nahiyesi 23, Cala 9 ve Kurtkale ise 13 köyden oluşmaktadır.²¹¹ Çıldır Belediyesi 1924'te kurulmuştur.²¹² 8 Eylül 1930 tarihinde Kars Vilâyeti'nin, Çıldır Kazâsı merkezinin, Çıldır Gölü kenarında tesisiyle ilgili kanuni yönetmelik kabul edilmiştir.²¹³ 4 Kasım 1930 tarihinde Çıldır Gölü'nün sevimli sahilinde kazânın temeli atılmıştır. 13 Kasım 1930 tarihinde ise tesis ve nakil törenleri gerçekleşmiştir.²¹⁴

Çıldır Kazâ Merkezi'nin taşınma durumu 1939 yılında yeniden gündeme gelmiştir. Nakil edileceği alanda bir hükümet konağı yeni devlet kurumları yapılmadığı için nakil işlemi gerçekleşmemiştir. Bunun üzerine bir müteahhit tarafından Hükümet Konağı inşa edilmiştir. Bina yaklaşık 100.000 liraya mal olmuştur. Akabinde memur evleri ve askeri lojmanlar inşa edilmiştir.²¹⁵

8 Eylül 1944 tarihinde Çıldır Kazâsı'nın, Cala Nahiyesi'ne bağlı Pekreşen köyü buradan alınarak Çıldır Kazâsı Merkez Nahiyesine bağlanmıştır.²¹⁶ 30 Kasım 1944 tarihinde Kars Vilâyeti'ne bağlı Çıldır Kazâsı'nın Merkezi göl kenarında bulunan Zurzuna köyüne nakline karar verilmiştir.²¹⁷ 8 Nisan 1949 tarihinden itibaren Kars Vilâyeti Çıldır Kazâsı Kurtkale Bucağı'na bağlı Kenarbel köyü, Çıldır Kazâsının Merkez Bucağına bağlanmıştır.²¹⁸

6-Iğdır

Iğdır Kazâsı'nın, 39'-41' kuzey enlemleri ile 43'-45' doğu boylamları arasında yer alan kuzey ve kuzey doğusunda Aras Nehri, doğu ve güneydoğusunda Nahçıvan ve İran, güneyinde Ağrı, batı ve kuzeybatısında ise Kars bulunmaktadır.

Iğdır Kazâsı, üç nahiyeden oluşmaktadır. Merkez Nahiyesi, 42 köyden oluşmaktadır. Aralık, 6 köy ve Cennetabat ise 12 köyden oluşmaktadır.²¹⁹ Mezkûr kazâda belediye örgütü ise 1924 yılında kurulmuştur.²²⁰

²¹¹ TCBİM, 22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı, s. 233.

²¹² Yurt Ansiklopedisi, "Kars", s. 4529.

²¹³ BCA.30.11.1.0.57.25.4; Resmi Gazete, S. 1611, (2 Teşrinievvel 1930/2 Ekim 1930), s. 9401.

²¹⁴ BCA.30.10.0.066.441.3; Resmi Gazete, S. 1611, (2 Teşrinievvel 1930/2 Ekim 1930), s. 9401.

²¹⁵ C. Atlı, Kars'ta Siyasi Hayat, s.215-216.

²¹⁶ Resmi Gazete, S. 5823, (5 Teşrinievvel 1944/5 Ekim 1944), s. 7701.

²¹⁷ BCA. 30.11.1.0.171.34.2; Resmi Gazete, S.5880, (15 Kanunuevvel 1944/15 Aralık 1944), s. 8031.

²¹⁸ Resmi Gazete, S. 7244, (28 Haziran 1949), s. 16.495.

²¹⁹ TCBİM, 22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı, s. 224

²²⁰ Yurt Ansiklopedisi, "Kars", s.4529.

20 Nisan 1924'te kabul edilen anayasal düzenleme ile Iğdır, Beyazıt Vilâyeti'ne bağlanmıştır.²²¹ 1934 yılında idari yapıda yapılan düzenlemeler sonucunda Iğdır Kazâsı, Beyazıt Vilâyeti'nden tekrar alınıp Kars Vilâyeti'ne bağlanmıştır.²²²

Iğdır'ın Kars'a bağlanmasıyla birlikte Doğubayazıt'a bağlı çok sayıda yerleşim yeri de Iğdır'a bağlanmıştır. Bu düzenleme neticesinde Merkez Kazâsı'ndan alınarak Iğdır'a dahil edilen yerleşim yerleri şunlardır: Akçukur, Dertenk, Gökçebulak, Karasüfla, Harmancık, İlanlı, Masakan, Surbehan-i Süfla, Surbehan-i Ülya ve Tepegil yerleşim birimleridir.²²³

7-Kağızman

Kağızman, Kars yöresinde yer almaktadır. Kağızman, kuzeydoğuda, Kars Vilâyeti'nin Digor, kuzeyde Kars Merkez ve Selim, batıda Sarıkamış, doğuda Tuzluca, güneyde ise Ağrı Vilâyeti'nin Merkez ve güneybatıda Ağrı Vilâyeti'ne bağlı Eleşkirt Kazâlarıyla komşudur.²²⁴

20 Nisan 1924 tarihinde, 85 Sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda değişiklik yapılarak 71 olan il sayısı 74'e çıkarılmıştır. Bu düzenleme ile Kars, Erzurum'dan ayrılmıştır. Bu düzenleme ile Kağızman da Kars'ın Kazâsı durumuna getirilmiştir.²²⁵

Kağızman Belediyesi 1923 yılında kurulmuştur. İdari yapısında 1924- 1950 yılları arasında önemli bir değişiklik meydana gelmemiştir. Kağızman Kazâsı, Merkez ve Kötek Nahiyyelerinden oluşmuştur.²²⁶ Kağızman Kazâsı Merkez Nahiyyesi'nde 41 ve Kötek 'de ise 23 yerleşim birimi bulunmaktadır.²²⁷

3 Nisan 1932 tarihinde Kağızman Kazâsına bağlı olan Alaca, Türksöğütlü, Kızılkule, Acem, Harabetaşnik, Kuzluca, Hasancan köylerinin Kars'a bağlı Digor Nahiyyesine bağlanmasına karar verilmiştir.²²⁸

²²¹ Faruk Kaya, "Iğdır İli'nin İdari Coğrafya Analizi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VIII/ 41,(2015), s. 703-708.

²²² *Resmî Gazete*, S.2727, (14 Haziran 1934), s. 3981.

²²³ Fatih Özçelik, Bilal Tunç, " *Demokrat Parti Döneminde Ağrı'da İdari Alanda Yapılan Düzenlemeler (1950- 1960)*, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, (Kasım- 2017), s.464; *Kanunlar Dergisi*, XIII, s. 754.

²²⁴ Mucip Demir, "Kağızman İlçe Merkezinde Yerleşimin Yatay Yönlü Gelişimi ve Fonsiyonel Arazi Kullanımı", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, (Sonbahar- 2019), s. 288.

²²⁵ S. Kocaman, " *Kars İli'nin İdari Coğrafya Analizi*", s. 281.

²²⁶ M.Şaşmaz, *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920- 2013)*, VIII, s. 386- 388.

²²⁷ TCBİGM, *20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı*, s.354; TCBİM, *22 Ekim 1950 Umumî Nüfus Sayımı*, s. 225

²²⁸ *BCA*. 30.11.1.0.69.10.13; *Resmî Gazete*,S.2084, (28 Nisan 1932), s. 1379.

8-Posof

Posof Kazâsı, kuzey ve doğudan Türkiye- Gürcistan sınırı, batıda Şavşat, güneyde Hanak, güneydoğuda Damal Kazâlarıyla çevrilidir.²²⁹ Bu kazânın merkezi Digor köyüdür. Posof Kazâsı, Posof, Cilvana ve Damal Nahiyelerinden oluşmaktadır.²³⁰

Posof Kazâsı'nın, Merkez Nahiyesi, 26 yerleşim biriminden oluşmaktadır. Cilvana, 23 yerleşim biriminden oluşurken, Damal ise 20 köyden oluşmaktadır.²³¹ Posof Kazâsı'nda ilk belediye teşkilatı 1923 yılında kurulmuştur.²³²

3 Nisan 1932 tarihinde Posof Kazâsı'nın, Damal Nahiyesine bağlı olan Derindere, Satkabel, Çıldıret, Arile, Cancak, Yeniköy ve Sakra köylerinin ise Cilvan Nahiyesine bağlanmasına karar verilmiştir.²³³

21 Mayıs 1934 tarihinde arazi darlığı sebebiyle geçimlerini sağlayamayan Posof Kazâsı'na bağlı Nunus Köyü halkından ve Türk olan 13 haneden 66 kişi Kars Merkez'e yerleştirilmiştir.²³⁴ 21 Haziran 1949 tarihinde Kars Vilâyeti, Posof Kazâsı Cüvana Bucağına bağlı Pala Köyü'nün tüzel kişiliği kaldırılarak Badela Köyüne bağlanmıştır.²³⁵

9- Sarıkamış

Sarıkamış Kazâsı, Kars Vilâyeti'nin önemli yerleşim birimlerinden biridir. Vilâyet merkezine uzaklığı 57 km'dir. Doğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük üç kazâsı'ndan biridir. Kars Vilâyeti'nin güneybatısında yer almaktadır. Kuzeyinde Selim, doğusunda Kağızman, güneyinde Ağrı ve batısında ise Erzurum Vilâyetleri ile çevrilidir.²³⁶

Sarıkamış Kazâsı, dört nahiye'den oluşmaktadır. Merkez Nahiyesi'nin 12, Karakurt'un 30, Karaurğan'ın 16 ve Selim Nahiyesi'nin ise 53 köyü bulunmaktadır.²³⁷ Sarıkamış Kazâsı'nda ilk belediye örgütü, 1923 yılında kurulmuştur.²³⁸

²²⁹ Günay Kaya, **Posof İlçesi'nin Coğrafyası**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Erzurum, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Hayati Doğanay), Erzurum 2014, s.1.

²³⁰ Musa Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920- 2013)**, VIII, TTK, Ankara, 2014, s. 393-394.

²³¹ TCBİM, **22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı**, s.225- 226.

²³² **Yurt Ansiklopedisi**, “ Kars”, s.4530.

²³³ **BCA**. 30.11.1.0.69.10.13; **Resmî Gazete**, S.2084, (28 Nisan 1932), s. 1379.

²³⁴ **BCA**.30.18.1.2.45.35.15..

²³⁵ **Resmî Gazete**,S.7254, (9 Temmuz 1949), s. 16.561.

²³⁶ **Yurt Ansiklopedisi** “ Kars”, s.4530.

²³⁷ TCBİM, **22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı**, s.226.

²³⁸ **Yurt Ansiklopedisi**,” Kars”, s.4531.

27 Mayıs 1933'de Erzurum Vilâyeti'nde lağvedilen, Örtülü Nahiyesine bağlı Posik, Ehriz ve Metindir köyleri Sarıkamış Kazâsına bağlanmıştır.²³⁹ Mezkur köylerin Sarıkamış'a bağlanması ile kazânın yüzölçümü genişlemiştir.

10-Tuzluca

Tuzluca Kazâsı, doğusunda Iğdır, güneyinde Ağrı Vilâyetine bağlı Doğubayazıt ve Taşlıçay Kazâları, batısında Kağızman Kazâsı, kuzeybatısında Dığor Kazâsı ve kuzeyinde ise Ermenistan bulunmaktadır.²⁴⁰

1924 Anayasası ile Tuzluca Kazâsı, Beyazıt Vilâyeti'ne bağlanmıştır. Yapılan idari taksimat sonucunda 1934 yılında Kars Vilâyeti'ne bağlanmıştır. 1934 yılından 1992 yılına kadar Kars'a bağlı kalmıştır.²⁴¹

Tuzluca'nın 2 Nahiyesi bulunmaktadır. Merkez Nahiyesi'nin 47 ve Pernavut'un ise 33 köyü bulunmaktadır.²⁴² Tuzluca Kazâsı, Kars'a uzaklığı 120 km'dir. Kazâ'nın Belediye Teşkilatı 1923 yılında kurulmuştur.²⁴³

1923- 1950 yılları arasındaki süreçte Doğu Anadolu Bölgesi'nin önemli vilâyetlerinden biri olan Kars'ta mülki alandaki düzenlemeleri ile kazâ, nahiye, bucak ve köylere yeni hukuki statüler kazandırılmıştır. İdari taksimatta yapılan değişiklikler ile devlet hizmetlerinden yerleşim birimlerinin daha fazla faydalanabilmesi amaç edinilmiştir. Bu dönemde yapılan idari değişikliklerde bazen aynı vilâyet sınırları içinde gerçekleşirken bazı yıllarda yakın vilâyetler ile sınır değişiklikleri ve kazâ değişiklikleri meydana getirilmiştir. Bu şekilde devlet hizmetlerinde daha fazla yararlandıkları söylenebilir.

II-Cumhuriyet Dönemi Kars Valileri (1923-1950)

1923-1950 arası dönemde Kars'ta toplamda on üç vali görev yapmıştır. En uzun süre Kars'ta görev yapan Vali ise Esat Onat, en kısa süre görev yapan vali ise, Süleyman Sami Kepenek'dir. Kars'ta görev yapmış Cumhuriyet döneminde görev yapan ilk vali ise Hasan Faiz Ergün'dür. 1923-1950 arası dönemde, Kars'ta sırayla görev yapmış valiler ve kısa özgeçmişleri aşağıda verildiği gibidir.:

²³⁹ BCA.30.11.1.0.77.15.17; **Resmî Gazete**, S.2478, (15 Ağustos 1933), s. 2941.

²⁴⁰ Oğuz Şimşek, “ *Tuzluca İlçesinde Nüfusun Gelişimi* “, **Kafdağı**, II/ 1, 2017, s. 39.

²⁴¹ **Resmî Gazete**, S.2727, (14 Haziran 1934), s. 3981.

²⁴² TCBİM, **22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı**, s. 227.

²⁴³ **Yurt Ansiklopedisi**, “ *Kars*”, s. 4530- 4531.

1-Hasan Faiz ERGÜN (2 Mayıs 1923- 2 Şubat 1924)

1884 yılında Bulgaristan'ın Karinâbâd kasabasında doğmuştur. Babası Ahmet Tayyip Efendi, Annesi Münire Hanım'dır.²⁴⁴ 1908 Temmuz ayında Mülkiye'den “*pekiyi*” derecesi ile mezun olmuştur. 1908 yılında Konya Vilâyeti'nde Maiyyet Memuru stajını tamamlayarak, kaymakamlığa terfi etmiştir. 11 Mart 1920'de Elmalı, 2 Şubat 1913 'de Ereğli Kazâlarında kaymakamlık görevini ifa etmiştir. 1918 yılında Yenivilâyet (Bursa), 8 Nisan 1919'da Gemlik, 29 Nisan 1920'de Lâpseki, 25 Ekim 1921'de ise Oltu Kaymakamlığı görevinde bulunmuştur.²⁴⁵ Hasan Faiz Efendi, 9 Mayıs 1923'te Kars Sancak Mutassarrıfı olmuş Kars'ın vilâyet olmasıyla beraber Kars Valisi olmuştur.²⁴⁶ Cumhuriyet döneminde Kars'a atanan ilk vali olmuştur.²⁴⁷

Kars Valisi olarak 2 Mayıs 1923 tarihinde göreve başlamıştır. Valilik görevinden 2 Şubat 1924'de ayrılmıştır. Kars Vilâyeti'nde valilik yaptığı gün sayısı 276'dır.²⁴⁸ Kars Valiliğinden sonra ise Erzincan'a vali olarak 16 Aralık 1924 tarihinde atanmıştır. 27 Temmuz 1957'de vefat etmiştir.²⁴⁹

2-Süleyman Sami KEPENEK (Nisan 1924- Kasım 1924)

Süleyman Sami Kepenek, 1881 yılında Çanakkale'de doğmuştur. Çanakkale Belediye Reislerinden Ali Beyzâde Mehmed Rasim Efendi ile Hatice Hanım'ın oğludur. Çanakkale İdadisi'nde orta ve lise öğrenimini tamamlamıştır. 1903 yılında Mülkiye'nin Yüksek Kısmında “*iyiye yakın*” derece ile mezun olmuştur. 20 Ekim 1903'de Kosova Maiyyet Memurluğu'na atanmış burada stajını tamamladıktan sonra kaymakamlığa atanmıştır. 1905 – 1913 yılları arasında sırasıyla Koloşin, Tergovişte, İştip, Volçetirin ve Uzunköprü Kaymakamlıkları görevini ifa etmiştir. Daha sonra ise Mutasarrıflıklığa yükseltilmiştir. 1914- 1918 yılları arasında Lazistan, Gümüşhane, Tekirdağ ve Çorum Sancaklarında Mutasarrıflık görevlerini yerine getirmiştir. Şubat 1921 'de Çanakkale Mebusu olarak TBMM'ye girmiştir. 17 Şubat 1921'de İkinci Sınıf Mülkiye Müfettişi 28

²⁴⁴ Erdem Yavuz, **Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923- 1960)**, Arı Sanat, Yayınevi, İstanbul, Kasım-2017, s. 37.

²⁴⁵ Ali Çankaya, “ Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte” **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1860- 1923)**, III, Mars Matbaası, 1968- 1969. s. 1196.

²⁴⁶ Hasan Akar, **Cumhuriyet Döneminde Tokat Valileri (1923-2018)**, Berikan Yayınevi, Tokat, 2018, s. 59.

²⁴⁷ E. Yavuz, **Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923- 1960)**, s. 37.

²⁴⁸ Ali Galip Baltaoğlu, **Atatürk Dönemi Valileri**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Süleyman Arslan), Konya, 1992, s. 132.

²⁴⁹ BCA. 30.18.1.1.8.46.7.

Nisan 1921’de ise Birinci Sınıf Mülkiye Müfettişliğine getirilmiştir. 3 Haziran 1921’de Bitlis, 17 Aralık 1921’de El-aziz Valilikleri görevini yerine getirmiştir. Nisan 1924 Kars Valisi olarak atanmıştır. Kısa süre bu görevi yerine getirmiştir. Daha sonra 2 Kasım 1924’te İstanbul Valisi olarak atanmıştır. 23 Aralık 1927’de yeniden Kars Valiliğine atanmıştır. Fakat bu görevi kabul etmeyerek memurluktan istifa etmiştir.²⁵⁰ Akabinde 30 Temmuz 1928 tarihinde Sivas Valiliğine atanmıştır. Sivas Valiliği 1928- 1935 yılları arasında yürütmüştür.²⁵¹ 24 Nisan 1935’de Sivas’ta Vali iken Kepenek içme suyu tesisi yaptığı için “*Kepenek*” soyadını almıştır. 1945 yılından 1949 yılına kadar İller Bankası İdare Heyeti Üyesi olarak görev yapmıştır. 6 Aralık 1955 tarihinde vefat etmiştir.²⁵²

3-İbrahim Ethem AYKUT (25 Temmuz 1924 – 10 Ocak 1927)

1888’de Eyüp (İstanbul) doğumlu olan İbrahim Ethem Aykut, Vefa İdadisi’nden sonra Mülkiye’den 1910’da “iyi” derece ile mezun olmuştur. Babası Eyyüb Efendi’dir. İngilizce, Fransızca, Almanca ve Ermenice bilmekte idi. ²⁵³ 1910- 1913 yılları arasında memurluk yapmış, 1914’de Enez, 1916’da Kavaklı, 1917’de Cisir-i Mustafa Paşa, 1919’da Beyvilâyet, 1919’da Akseki, 1920’de Saitelli, Kazâları Kaymakamlıklarına atanmıştır. Birinci Bozkır İsyanı’nda (26 Eylül- 4 Ekim 1919) yakalanmış, Milli Kuvvetlerin isyanı bastırması üzerine kurtulmuştur. 1921’de Çine Kaymakamlığına atanmıştır. 1922’de Mürefte, 1923’de Lapseki, 1924’de Mudanya Kaymakamlıkları görevini yerine getirmiştir. 13 Mayıs 1924’de Dersim Vali Yardımcılığı görevine getirilmiştir. Vekâleten bu süreçte iki aylığına Ankara Belediye Başkanlığı görevini icra etmiştir.²⁵⁴ İbrahim Ethem Bey, Kars Valiliği’ne vekâleten, 4 Haziran 1924 tarihinde atanmıştır.²⁵⁵ Kars Valiliği görevine 25 Temmuz 1924 tarihinde başlamış olup 10 Ocak 1927 tarihine kadar bu görevi yerine getirmiştir. Kars Valiliği görevi, 899 gün sürmüştür.

256

İbrahim Ethem Aykut, Kars Valiliği görevinden sonra akabinde Sinop 24 Ocak 1927- 17 Kasım 1928; Urfa 29 Aralık 1928- 12 Ekim 1931; Gümüşhane 03 Kasım 1931- 17 Nisan 1935; Erzurum 18 Nisan 1935 - 30 Ağustos 1936; Balıkesir 06 Eylül 1936- 29

²⁵⁰ A. Çankaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, III, s.982- 983.

²⁵¹ A. G. Baltaoğlu, **Atatürk Dönemi Valileri**, s.155.

²⁵² Mithat Atabay, “ *Hayri İnönü’nün Dedesi Çanakkale Belediye Başkanı ve İstanbul Valisi Bir Şahsiyet*”, **Aynalı Pazar Gazetesi**, 09.08. 2015.

²⁵³ A. Çankaya, “ **Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte**” **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, (1909- 1923), IV, Mars Matbaası, 1968- 1969, s.1281-1283.

²⁵⁴ A. Çankaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, IV, s.1281-1283.

²⁵⁵ **BCA**. 30.18.1.1.10.28.16.

²⁵⁶ A. G. Baltaoğlu, **Atatürk Dönemi Valileri**, s.135.

Mayıs 1939; İzmir 29 Mayıs 1939- 27 Temmuz 1940 ve Samsun 26 Mayıs 1941- 1 Mart 1942 valilikleri görevini yerine getirmiştir. 1 Mart 1942 tarihinde vefat etmiştir²⁵⁷

4-Nazif ERGİNBAY (1927- 1928)

1927 - 1928 yılları arasında Kars Valiliği yapmış olan Nazif Erginbay'ın²⁵⁸ hayatı ile ilgili herhangi bir resmi belge ve bilgiye ulaşılamamıştır.

5-Ahmet Şevki Bey (6 Ocak 1927-13 Ekim 1927)

Ahmet Şevki Bey, Van Valiliği, 07 Eylül 1923- 08 Temmuz 1924 tarihleri arasında görev yapmıştır. Kars Valiliği ise 06 Ocak 1927- 13 Ekim 1927 tarihleri arasında olmuştur. Şevki Bey'in, Kars Valiliği süresi 280 gündür. Daha sonra Bilecik Valiliği 1 Kasım 1927- 11 Nisan 1931 tarihleri arasında bu görevi yerine getirmiştir.²⁵⁹ Bundan sonraki durumu ve vefatı hakkında bilgilere ulaşılamamıştır.

6-Salih Salim GÜNDOĞAN (28 Kasım 1927- 11 Ekim 1931)

Salih Salim Gündoğan, 1927 yılında Kars'a Valisi olarak atanmıştır.²⁶⁰ Salih Salim Gündoğan, 28 Kasım 1927 tarihinde atanmış olup 11 Ekim 1931 tarihine kadar görev yapmıştır. Kars Valiliği görev süresi 1413 gün sürmüştür. Daha sonra sırasıyla 1931- 1932 Samsun, 1932- 1933 Mersin (İçel), 1934- 1936 Balıkesir, 1936- 1939 Bolu, 1940- 1942 Tekirdağ ve 1943- 1948 Aydın Vilâyetleri'nde Valilik görevlerini ifa etmiştir.²⁶¹

Salih Salim Gündoğan'ın, “*Köy Kitabı ve Köycülük*” ve “*Köy Davası Hakkında Bir Etüd*” adlı iki eseri vardır. “*Köy Kitabı*” 287 sayfa olup 1934'te Balıkesir'de basılmıştır. “*Köycülük ve Köy Davası Hakkında Bir Etüd*” adlı eseri ise 132 sayfa olup 1944'de basılmıştır.²⁶²

7-Ahmet Cevdet ERTUĞRUL (17 Ekim 1931- 27 Temmuz 1935)

1879 yılında Manisa'nın Turgutlu Kazâsı'nda dünyaya gelmiştir. Babası Hüseyin Ağadır. ²⁶³ Ahmet Cevdet Ertuğrul, İzmir İdadisinden “*pekiyi*” derecesi ile mezun

²⁵⁷ A. G. Baltaoğlu, *Atatürk Dönemi Valileri*, s.135.

²⁵⁸ T.C. Devlet Salnamesi 1927- 1928, s.1020.

²⁵⁹ A. G. Baltaoğlu, *Atatürk Dönemi Valileri*, s.127; T.C. Devlet Salnamesi 1926- 1927, s.1032.

²⁶⁰ T.C. Devlet Salnamesi 1927- 1928, s.1020.

²⁶¹ A. G. Baltaoğlu, *Atatürk Dönemi Valileri*, s.171.

²⁶² A. G. Baltaoğlu, *Atatürk Dönemi Valileri*, s.209.

²⁶³ A.Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, III, s. 998.

olmuştur.²⁶⁴ 1903 yılı temmuz ayında Mülkiye'nin yüksek kısmını “iyi” derece ile bitirmiştir. 1903 yılında Sivas Maiyyet Memurluğunda staj yapıp kaymakamlığa terfi etmiştir. 1905 Nisan'ında Suşehri, 1906'da Koyulhisar, Eylül 1909'da Bor, Haziran 1910'da Ropçoz, Ağustos 1913 'de Trabzon Vilâyeti Maçka Kazâlarında, Aralık 1913'de Of'da; Haziran 1914'de Maçka'da; Temmuz 1915 ise Zonguldak Kaymakamlığı görevlerini ifa etmiştir. 1921 yılında Ömerli, 1923'te Develi Kaymakamlıkları görevlerini yerine getirmiştir.²⁶⁵ Çorum Valisi iken Ahmet Cevdet Bey, 30 Mayıs 1926 tarihinde Erzincan Valiliği görevine atanmıştır.²⁶⁶

10 Kasım 1929- 14 Ekim 1931'de Artvin Valisi olarak atanmıştır. Daha sonra Kars Valisi olarak 17 Ekim 1931 tarihinde göreve başlamış ve 27 Temmuz 1935 'de ise görevden ayrılmıştır. Kars Valisi olarak 1379 gün çalışmıştır. Akabinde 1 Ağustos 1935- 4 Haziran 1937'de ise Çoruh Valilikleri görevlerini yerine getirmiştir.²⁶⁷ 4 Haziran 1937'de emekliye ayrılmıştır. 16 Ağustos 1937'de vefat etmiştir.²⁶⁸

8- Ali Akif EYİDOĞAN (26 Ekim 1935 - 9 Aralık 1939)

Ali Akif İyidoğan, 1895 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası Erkan- ı Harb Miralaylarından Beyzat Bey'dir. İstanbul Sultaniyesi mezunudur. Mülkiye'den Temmuz 1914'de “ *pekiyi*” derece ile mezun olmuştur. Devleti hizmetine Eylül 1914'te Dâhiliye Nezâreti Mahallî İdâreler Şubesi Üçüncü Sınıf Kâtipliğine tayin edilerek göreve başlamıştır. Nisan 1918'de Şu'be Hesap İşleri 2. Mümeyyizliği'ne, Mart 1919 'da Müdür Muavinliğine terfi etmiştir. 1923 Şubat ayında TBMM İktisat Vekâleti teşkilatına geçerek Samsun Mıntika Ticaret Müdürlüğüne nakledilmiştir. 1924 Ocak ayında Nüfus İşleri Müdürlüğü Azınlık İşleri Şubesi Müdürü olmuştur. Daha sonra 1926 Kasım ayında Mahalli İdareler Umum Müdürlüğüne getirilmiştir. Ağustos 1927 'de ise ek olarak Ankara Belediyesi Başkanı olarak görevlendirilmiştir. Ekim 1927'de ise Zonguldak Valiliğine, Eylül 1930'da Nüfus İşleri Müdürlüğüne atanmış; Ağustos 1932'de Gaziantep Valisi, 1935'de Sivas Valisi olarak görev yapmıştır.²⁶⁹

Kars Valisi Akif Eyidoğan döneminde vilâyet dahilinde bulunan su sorunlarının çözüme kavuşturulması için vilâyete 25 km. uzaklıkta bulunan Borluk kaynağından

²⁶⁴ A.G. Baltaoğlu, *Atatürk Dönemi Valileri*, s. 39.

²⁶⁵ A.Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, III, s. 998.

²⁶⁶ BCA. 30.18.1.1.19.36.13.

²⁶⁷ A. G. Baltaoğlu, *Atatürk Dönemi Valileri*, s. 123.

²⁶⁸ A. Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, III, s. 999.

²⁶⁹ A. Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, IV, s. 1615.

içme suyu getirilmesine için proje hazırlanmıştır.1938 yılında proje için çalışmalar başlanmıştır.²⁷⁰

Kars Valisi olarak 26 Ekim 1935 göreve başlamış olup 9 Aralık 1939 görevden ayrılmıştır. Kars Valiliği süresi 1505 gün sürmüştür. Daha sonra sırasıyla 12 Aralık 1939- 13 Mayıs 1942 ikinci kez Sivas Valisi, 19 Mayıs 1942-03 Haziran 1942 Manisa ve son olarak da 13 Haziran 1942- 2 Ağustos 1946 tarihleri arasında Adana (Seyhan) Valiliği görevini yerine getirmiştir.²⁷¹ TBMM'nin 8. Döneminde 1946 yılında Kars Vilâyeti'nden Mebus seçilip Meclis'e girmiştir.²⁷² Fransızca ve Almanca bilmektedir. Evli ve 1 çocuk sahibi idi. 16 Aralık 1974 tarihinde vefat etmiştir. ²⁷³

9-Ömer Cevat ÖKMEN (27 Aralık 1939- 21 Aralık 1940)

Ömer Cevat Ökmen, 1891 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası Hacı Mahmut Efendi, annesi Azmidil Hanım'dır. Mercan İdadisi'nde lise öğrenimini tamamlamıştır. 1912 Temmuz ayında Mülkiye'den “ iyi” derecesi ile mezun olmuştur. 1 Kasım 1912'de İstanbul Vilâyeti Maiyyet Memurluğuna atanmıştır. 14 Şubat 1914'de Kırkkilise Sancağı Maiyyet Memuru olmuş. 14 Mart 1914'de Mecidiye, 6 Aralık 1914'de Zarif Nahiyeleri Müdürlüklerini ifa etmiştir. 28 Ekim 1917'de kaymakamlığa terfi etmiştir. 20 Ocak 1918'de Ordu, 15 Mart 1921'de İskilip, 4 Aralık 1922'de İnebolu, 6 Haziran 1923'te Gerze, 13 Mayıs 1924'te Ünye, 7 Aralık 1925'de Babeski Kazâlarında Kaymakam olarak görev yapmıştır. 3 Kasım 1927'de Üçüncü Sınıf Mülkiye Müfettişi olmuştur. 15 Mayıs 1932'de ise valiliğe terfi etmiştir. ²⁷⁴

Ömer Cevat Ökmen, valilik görevine ilk olarak Muğla'da başlamıştır. Muğla Valisi olarak 30 Mayıs 1932- 12 Şubat 1936, Mardin Valisi, 26 Haziran 1938- 21 Aralık 1939, Kars Valisi olarak ise 27 Aralık 1939 yılında başlamış, 21 Aralık 1940 yılına kadar Kars'ta vali olarak görev yapmıştır. Kars Valiliği süresi 360 gündür. ²⁷⁵ Kars Valisi iken 4 Aralık 1940 tarihinde Ordu Valisi olarak atanmıştır.²⁷⁶ Daha sonra Ordu 30 Aralık 1940- 18 Nisan 1942, Diyarbakır 06 Mayıs 1942- 04 Şubat 1944 Denizli 10 Şubat 1944-

²⁷⁰ Tarhan Toker, “Kars, Su ve Elektrik Gibi İki Devrimsel Esere Kavuştu”, **Doğuş Dergisi**, Kars, 1938, s.6.

²⁷¹ A. G. Baltaoğlu, **Atatürk Dönemi Valileri**, s. 128.

²⁷² Cengiz Atlı, **Kars'ta Siyasi Hayat**, ATAM, Ankara, 2014, s. 232.

²⁷³ TBMM Albümü (1920- 1950), **VIII. Yasama Dönemi Milletvekillerini Özgeçmişleri (1946- 1950)**, C. I (1920- 1950), s. 479.

²⁷⁴ A. Çankaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, s. 1505.

²⁷⁵ A. G. Baltaoğlu, **Atatürk Dönemi Valileri**, s. 152.

²⁷⁶ **BCA**. 30.18.1.2.93.112.11.

09 Mart 1946 yılları arasında yapmıştır.²⁷⁷ Akabinde 18 Mart'ta Kırvilâyet, 29 Kasım 1946'da Bingöl Valisi olarak atanmıştır. 29 Ağustos 1947'de Beşinci Genel Müfettişlik Baş Müşavirliğine getirilmiş ve Temmuz 1946'da emekli olmuştur. 10 Nisan 1968 tarihinde vefat etmiştir.²⁷⁸

10-Mehmet Hudai KARABATAN (4 Aralık 1940- Eylül 1943)

Mehmet Hudai Karabatan, 1896 yılında Muğla'da doğmuştur. Babası Muğla Vilâyeti'nin ileri gelenlerinden Ali Efendi, annesi ise Gülsüm Hanım'dır. Muğla İdadîye'sinin Rüşdiye kısmında orta öğrenimini, İzmir İdadisi'nde ise lise öğrenimini tamamlamıştır. 1915 yılının Temmuz ayında Mülkiye'den “iyi” derece ile mezun olmuştur. Ağustos 1915'te 3. Sınıf Katipliğe tayin edilmiştir. 1916 yılının nisan ayında ise askerliğe alınmış olup Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar yedek subay olarak silah altında kalmıştır. Nisan 1919'da Muğla Rüştîyesi Riyaziye Mualimliği'ne ve Müdür Yardımcılığı'na tayin edilmiştir. 1926 yılında Konya, 1927'de İstanbul Tahrirat Müdürlüğü görevini yapmıştır. 1930'da ise Sarıyer Kaymakamlığı yapmıştır. 1933 yılında Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü Birinci Şube Müdür Muavinliğine, 1935'de ise İstanbul Vali Muavinliğine atanmıştır.²⁷⁹ İstanbul Vali Muavini olduğu dönemde 4 Aralık 1940 tarihinde Kars Valisi olarak atanmış; 1943 yılına kadar bu göreve devam etmiştir..²⁸⁰

11-Ahmet İhsan AKSOY (11 Eylül 1943- Ocak 1945)

Ahmet İhsan Aksoy, 1889 yılında Köprülü'de doğmuştur. Babası Mehmet Necip Efendi, annesi Ayşe Hanım'dır. Köprülü Rüştîyesi'nde orta, Üsküp İdadisi'nde lise öğrenimini tamamlamıştır. 1911 Ekim ayında Mülkiye'den “pekiyi” derecesi ile mezun olup 26 Kasım 1911'de Ticaret ve Ziraat Nezâreti Veteriner Dairesi Katipliğine atanmıştır. 16 Temmuz 1913'de Kudüs Müstakil Sancağı Maiyyet Memuru olmuş ve stajını tamamlayarak 28 Temmuz 1916'da Havza, 27 Aralık 1917'de Gürün, 24 Kasım 1920'de Elbistan, 19 Mayıs 1921'de Aziziye, 30 Mart 1924'de Safranbolu, 5 Haziran 1926'da Iğdır Kazâlarında Kaymakamlık yapmıştır. 10 Kasım 1927'de Üçüncü Sınıf Mülkiye Müfettişi, 29 Ekim 1933'te ise Birinci Sınıf Mülkiye Müfettişliklerine terfi

²⁷⁷ A. G. Baltaoğlu, **Atatürk Dönemi Valileri**, s. 152.

²⁷⁸ A. Çankaya, **Yeni Mülkiye Tarih ve Mülkiyeliler**, s.1505- 1506.

²⁷⁹ A. Çankaya, “ Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte” **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, V, Mars Matbaası, 1968- 1969, s. 1664.

²⁸⁰ **BCA**. 30.18.1.2.93.112.11.

etmiştir. 31 Mayıs 1939'da Kırklareli Valiliğine, 17 Aralık 1941'de Mülkiye Başmüfettişliği'ne atanmıştır.²⁸¹

Ahmet İhsan Aksoy, 11 Eylül 1943 tarihinde Kars Valisi olarak atanmıştır.²⁸² Kars Valisi olarak 13 Ekim 1943'de göreve başlamıştır. 23 Ocak 1945'de İçişleri Bakanlığı Müsteşar Muaviniğine, 11 Kasım 1946'da ise Bakanlık Müsteşarı olmuştur. Evli olup iki erkek ve bir kız çocuğu sahip idi. Fransızca ve Bulgarca bilen Aksoy, 1 Ekim 1962'de İstanbul'da vefat etmiştir.²⁸³

12-Mehmet Esat ONAT (22 Şubat 1945- 18 Temmuz 1949)

Mehmet Esat Onat, 31 Ağustos 1926 tarihinde Mektebi Mülkiye'den mezun olmuştur. İlk görev yeri İstanbul Maiyet Memurluğu olup, 30 Temmuz 1929'da göreve başlamıştır. 1 Eylül 1930'da Beyazıt Nahiye Müdürlüğü görevine getirilmiştir. 1931-1932 tarihleri arasında Heybeliada Nahiyesi Müdürlüğü görevlerine atanmıştır. Kaymakamlık görevine ise 1932 yılından 1937 yılına kadar yerine getirmiştir. Bu süre zarfında Demirci, Erdek, Garzan ve Vize Kaymakamlıklarını yapmıştır. Akabinde Seferbelik Umum Müdürlüğünde İkinci Şube'nin Müdürlüğü'nü yaptıktan sonra yeniden kaymakamlık görevlerini yerine getirmiştir. Bu süreçte Tosya, Hendek ve Ödemiş Kaymakamlığı yağımıştır. 22 Şubat 1945 tarihinde Kars Vilâyeti'ne vali olarak atanmıştır. 18 Temmuz 1949 tarihinde kadar Kars Valiliği görevini ifa etmiştir.²⁸⁴

13-Rıfat BİNGÖL (18 Temmuz 1949-21 Temmuz 1950)

Rıfat Bingöl, 1901 yılında Erzurum'da doğmuştur. Babası Hamdi Bey, annesi Sabire Hanım'dır. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. Fransızca bilmektedir.²⁸⁵

İlk görevi 20 Ocak 1928 tarihinde Galatasaray Lisesi'nde Muallim Muaviniği Vekâleti'dir. Akabinde Adana Maiyet Müdürlüğü ve Konya Nüfus Müdürlüğü görevlerini yerine getirmiştir. 1933- 1941 yılları arasında Kadirli, Çıldır ve Marmaris Kaymakamlığı yapmış ve Mahalli İdareler Genel Müdürlüğünde Şube Müdürlükleri

²⁸¹ Ali Çankaya, “ Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte” Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1909- 1923), IV, Mars Matbaası, 1968- 1969, s.1411-1412.

²⁸² BCA.30.18.1.2.103.68.13.

²⁸³ A. Çankaya, Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, IV, s.1412.

²⁸⁴ İlyas Topçu, 1946- 1960 Yılları Arası Kars'ta Siyasi ve Sosyal Hayat, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi: Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nebahat Oran Arslan) Kars, 2014, s. 118.

²⁸⁵ TBMM Albümü (1920 – 2010), XI. Yasama Dönemi (1957-1960), II (1950-1980), s. 700.

görevlerini yerine getirmiştir. Kars Vilâyeti'ne ise ilk kez 18 Temmuz 1949'da vali vekili olarak atanmıştır. 21 Temmuz 1950 tarihine kadar Kars Vilâyeti'nde vali olarak görevini ifa etmiştir.²⁸⁶ Kars Valiliği görevinden sonra Mardin, Urfa, Kırklareli, Sivas ve Bitlis Vilâyetleri'nde vali olarak görev yapmıştır.²⁸⁷

Rıfat Bingöl, 1957 Milletvekilleri seçiminde aday olmak için Bitlis Valiliği görevinden istifa edip Demokrat Parti'ye kayıt olmuştur.²⁸⁸ 1957 seçimlerinde Bitlis Vilâyeti'nde 19.275 oy alarak;²⁸⁹ XI. Dönem (1957- 1960) Bitlis Mebusu olmuştur. Evli olup 3 çocuğa sahip idi . 9 Mart 1974 tarihinde vefat etmiştir.²⁹⁰

III-Cumhuriyet Dönemi Kars Belediye Başkanları (1923- 1950)

Kars Belediyesi 1920 yılında kurulmuştur. İlk Belediye Başkanı Akif Çiçek'tir.²⁹¹ 1923 yılından 1950 yılına kadar altı belediye başkanı görev yapmıştır. En uzun süre Kars'da görev yapan Belediye Başkanı Mehmet Rüstem Bahadır (1938-1946) olup; en kısa süre görev yapan ise, Hafız Kurban Yurtseven (1930-1932) olmuştur. 1923-1950 arası dönemde, Kars'ta sırayla görev yapmış belediye başkanları ve kısa özgeçmişleri aşağıda değinilmiştir:

1- Cihangiroğlu İbrahim AYDIN (9 Temmuz 1921-1927)

Cihangiroğlu İbrahim Aydın, babası Aydınogullarından Mehmet Bey, annesi ise Muğan - Beğleri ailesinden Şarabanı Hanım'dır. 1874 yılında Gümrü'de doğmuştur. Aziz, Hasanhan, Tükezbân ve Aydın adında dört kardeşi vardır. Cihangiroğlu İbrahim Bey 8 yaşında ailesiyle birlikte Kars'a göçmüşlerdir. Kars'da Yusuf Paşa Camii'nde medrese tahsili görüp, vilâyet mektebinde üç yıl Rusça eğitimi almıştır.²⁹²

Kars'ta, Türk Birliği Cemiyeti içinde Türkçülük ve birleşme propagandasını, İbrahim Bey, kardeşleri Aziz, Hasanhan ve Aydın Beylerle yapmıştır.²⁹³ 1909 yılında Türkçülük faaliyetleri içinde yer aldıkları için Cihangiroğlu İbrahim Bey, Cihangiroğlu Hasanhan, Ali Bey, Atbaşoğlu Asaf Bey, Hoca Halil Efendi ve ailesi, Volga üzerinden

²⁸⁶ İ. Topçu , **1946- 1960 Yılları Arası Kars'ta Siyasi ve Sosyal Hayat**, s. 119.

²⁸⁷ TBMM Albümü, **XI. Yasama Dönemi (1957-1960)**, s.700.

²⁸⁸ **Tasvir-i Efkar**, 23 Eylül 1957, S. 4, s.1- 3.

²⁸⁹ **Dideban**, 30 Ekim 1957, S.17, s.1

²⁹⁰ TBMM Albümü, **XI. Yasama Dönemi (1957-1960)**, s.700.

²⁹¹ Selçuk Ural, Hazine Doğualp, **Kars Belediyesi Tarihi (1920- 1970)**, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, XII/ 12, (2012), s.65.

²⁹² Fahretin Kırzioğlu, “ *Cihangiroğlu İbrahim Aydın (1874- 1948)'daki Milli – Mücadele'de Kars ve Atatürk İle İlgili Belgeler*”, **Belleten**, XLVIII/ 189-190, (Ocak-Nisan 1984), s. 120.

²⁹³ Fahrettin Erdoğan, **Türk Elllerinde Hatıralarım**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1998, s. 26.

Estergan/Esterhan'a sürgün edilmişler.²⁹⁴ Altı ay sürgünde kalan Cihangiroğlu Aydın Bey, sürgün sonrası Göle Orman Muhafaza Memurluğu'na atanmış olup dört buçuk yıl bu görevi yapmıştır.²⁹⁵

30 Kasım 1918'de Kars İslam Şurası'nın ikinci toplantısı yapılmıştır. Toplantıya yetmiş delege katılmıştır. Alınan kararlar neticesinde Kars Millî İslâm Şûrâsı Hükümeti kurulmuş ve Başkanlığına Cihangiroğlu İbrahim (Aydın) Bey, Kepenekçi Emin Ağa ise yardımcısı olmuştur. ²⁹⁶ 17-18 Ocak 1919 tarihinde Kars Millî Şûrâsı öncülüğünde Kars'ta yapılan bölgesel kongre ile Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti-i Muvakkata-i Milliyesi adını almıştır. Cihangiroğlu İbrahim Bey'de Başkanlığa getirilmiştir. 9 Temmuz 1921 yılında Kars Mutasarrıfı Hatunoğlu Behçet Bey tarafından Belediye Başkanı olarak atanmıştır.²⁹⁷ 1927 yılında çıkan Ağrı İsyanı'nda, isyanı desteklediği iftirası atılmış bunun üzerine İbrahim Bey, Belediye Başkanlığından istifa edip Ankara'ya gitmiş, 19 Mayıs 1948 yılında bağırsak kanserinden vefat etmiştir.²⁹⁸

Cihangiroğlu İbrahim Aydın'ın belediye başkanlığı döneminde genel olarak vilâyetin su ve elektrik sorunları çözüme kavuşturulmuştur. Bu kapsamda çeşitli projeler hazırlanmıştır.²⁹⁹

2-Hüseyin Han TALINLI (1927- 1930)

Hüseyin Han Talınlı, Kars Belediyesi'nin Cumhuriyet döneminde seçilen ikinci Belediye Başkanıdır. 1921 yılında doğmuştur. Doğum tarihi gerçek değildir. İlk ve Lise eğitimini Erivan'da almıştır. 1918 yılında Erivan'dan Kars'a göç etmiştir. 1919 yılında tutuklanıp Malta'ya sürgün edilmiştir.³⁰⁰ 1927 yılında Kars Belediye Başkanı seçilmiştir. ³⁰¹ 1927 yılından 1930 yılına kadar iki devre Belediye Başkanı olarak görev yapmıştır. 22 yıl aralıksız İl Genel Meclisi üyeliği yapmıştır.³⁰² Hüseyin Han Talınlı Kars Belediye

²⁹⁴ F. Erdoğan, **Türk Elllerinde Hatıralarım**, s.46.

²⁹⁵ F. Kırzioğlu, "*Cihangiroğlu İbrahim Aydın (1874- 1948)'daki Milli Mücadele'de Kars ve Atatürk İle İlgili Belgeler*", s. 121.

²⁹⁶ Esin Derisu Dayı, "*Milli Mücadele Döneminde Elviye-i Sel'se Ve Nahçıvan*", s. 99; Nurhan Aydın, Elif Ergün, "*Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti Ve Bölgedeki Faaliyetleri*", **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi**, II/ 5, (Yaz -2019), s. 310.

²⁹⁷ F. Kırzioğlu, "*Cihangiroğlu İbrahim Aydın (1874- 1948)daki Milli Mücadele'de Kars ve Atatürk İle İlgili Belgeler*", s. 128-148.

²⁹⁸ C. Atlı, **Kars'ta Siyasi Hayat**, s.52; Murat Küçükugurlu, **Cihangiroğlu İbrahim Bey**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü , (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. S. Esin Dayı), Erzurum, 2000, s. 189-191; S .Ural, H. Doğualp, "*Kars Belediyesi Tarihi (1920-1970)*", s. 79.

²⁹⁹ S. Ural- H. Doğualp, "*Kars Belediyesi Tarihi (1920-1970)*", s.70.

³⁰⁰ S. Ural- H. Doğualp, "*Kars Belediyesi Tarihi (1920- 1970)*", s. 80.

³⁰¹ **T.C. Devlet Salnamesi 1927- 1928**, s. 1020.

³⁰² S. Ural- H. Doğualp, "*Kars Belediyesi Tarihi (1920-1970)*", s. 80.

Başkanlığı döneminde vilâyetin çöp sorunlarını çözmüş, Kars esnafını denetlemiş hijyen kuralalrın uyulmasını istemiştir. Ekmek fiyatlarını düzenlemiştir. Vilâyetin elektrik ve su sorunlarının çözüme kavuşturulması için çalışmalar yapmıştır.³⁰³

1922 -1931 tarihleri arasında Kars Türk Ocağı Şubesinde çalışmıştır. 10 Mart 1935 tarihinde Kars Halkevi Başkanı seçilmiştir. 20 Haziran 1942 tarihinde sağlık sebepleri nedeniyle Halkevi Başkanlığı görevinden istifa etmiştir.³⁰⁴

3-Hafız Kurban YURTSEVEN (1930-1932)

Hafız Kurban Dağlı, Akif Efendi'nin oğlu olup 1883'te doğmuştur. Rusça eğitimi almıştır. Albayrak, Açıkgoz, İkbâl ve Basiret gazetelerinde yazılar yazmıştır. Eğitimi tamamladıktan sonra “*Hafız*” unvanı almıştır. 1930-1932 yılları arasında Kars Belediye Başkanlığı görevini yerine getirmiştir. 13 Haziran 1972 tarihinde Eskivilâyet’de vefat etmiştir. Cenazesi 1980 yılında Kars’a getirilmiştir.³⁰⁵

4- Hayrullah DAĞLI (1932-1938)

1932-1938 yılları arasında Hayrullah Dağlı, Kars Belediye Başkanlığı görevini yerine getirmiştir. Yenigazili olduğu ve Kars Milli Şura’sında görev aldığı bilinmektedir. Hayatı hakkında resmi bir belge ve bilgi bulunmamaktadır.³⁰⁶

Bu dönemde Kars’a belediye tarafından yapılan kamu harcama ve yatırımları baktığımızda ilk olarak belediye binasının dış kısmın tamir edilmiştir. Vilâyetin temizlik sorunu çözülmüştür. İtfaiye Teşkilatı’nın eksiklikleri giderilmiştir.³⁰⁷

5- Mehmet Rüstem BAHADIR (29 Kasım 1938-1946)

Mehmet Rüstem Bahadır, 1891 yılında Ağrı Vilâyetine bağlı Tutak Kazâsı’nda doğmuştur. Babası Kahraman Bey, annesi Feride Hanım’dır. Adana’da Polis Memurluğu yapmıştır. Akabinde Kars Türk Ocağı Yönetim Kurulu Başkanlığı’na, Kars Belediyesi Sandık Eminliği ve İl Daimi Encümenliği yapmıştır.³⁰⁸ 1938 tarihinde Kars Belediye Başkanlığına Mehmet Bahadır’ın seçilmesi onaylanmıştır.³⁰⁹

³⁰³ **Kars Gazetesi**, 12 Ocak 1930, S.4, s.2.

³⁰⁴ C. Atlı, **Kars Halkevi ve Faaliyetleri**, s. 54.

³⁰⁵ S. Ural- H. Doğualp, “ *Kars Belediyesi Tarihi (1920-1970)*”, s. 80.

³⁰⁶ S. Ural- H. Doğualp “ *Kars Belediyesi Tarihi (1920-1970)*”, s. 81.

³⁰⁷ C. Atlı, **Kars’ta Siyasi Hayat**, s. 152.

³⁰⁸ TBMM Albümü(1920-2010), **VIII Yasama Dönemi (1946-1950)**, I, s. 479.

³⁰⁹ **BCA**. 30.11.1.0.126.42.3.

Kars Belediye Başkanı olarak görev Mehmet Bahadır, II. Dünya Savaşı yıllarının ekonomik olarak durumu yetersiz olan ailelerin çocuğu askerlik görevini yerine getiriyorsa, onlara 19 Aralık 1939 tarihinde asker ailelerine “ *Bekçi ücretlerinin bir misli oranında*” yardım yapılmasını kararlaştırmıştır.³¹⁰

Elektrik idaresinin Kars Belediyesine devredilmesi üzerine santral ve şebeke için çalışmalara başlanmıştır. Proje kapsamında 260.000 lira maliyet olması hesaplanmıştır. Projede santral inşaatı ve montaj malzemeleri dahil edilmiştir.³¹¹

1 Ekim 1942 tarihinde yapılan belediye seçimlerinde, Kars Belediye Başkanı olarak Mehmet Rüstem Bahadır yeniden seçilmiştir.³¹² Evli olup dört çocuk babasıdır. 8. Dönem (1946-1950) Kars Mebusu olarak Meclise girmiştir. 03 Aralık 1954 tarihinde vefat etmiştir.³¹³

6- Tahir BARLAS (24 Haziran 1946- 1950)

1886 yılında İstanbul’da doğmuştur. Ali Efendi’nin oğludur. İlk ve orta öğrenimi bitirdikten sonra Mülkiye Mektebi, İdadi kısmından mezun olmuştur. 30 Kasım 1908’de Anamur Kazâsı Mal Müdürü vekili olarak çalışmıştır. 1909’da İslahiye Mal Müdürlüğü, 1910’da Erzurum Defterdarlığı Tahsilât Müdürlüğüne getirilmiştir. Tutak ve Bayburd Kaymakamlığı yapmıştır. 1911’de Pasinler, 1914’de Kemah, Hınıs, 1916’da Mazgird, Arapgir, Taşköprü Kazâlarında idarecilik yapmıştır.³¹⁴ Birinci Dönem (1920- 1923) İzmir Mebusu olarak Mecliste yer almıştır.³¹⁵

1946 tarihinde Kars Belediye Başkanı seçilmiştir.³¹⁶ Kars Belediye Başkanlığı, 3 Temmuz 1946 tarihinde onaylanmıştır.³¹⁷ Evli olup bir çocuk sahibi idi.³¹⁸ Tahir Barlas, 8 Temmuz 1953 tarihinde vefat etmiştir.³¹⁹

Kars Belediye Başkanı Tahir Barlas döneminde vilâyetin elektrik sorunun çözüme kavuşturulması için, İstanbul’da 77.000 liraya SKODA marka 150 kilovatlık bir

³¹⁰ C. Atlı, **Kars’ta Siyasi Hayat**, s.197.

³¹¹ **Kars Gazetesi**, 14 Mayıs 1938, s.2.

³¹² **Ulus**, 18 Ekim 1942, s.2

³¹³ TBMM Albümü (1920-2010), **VIII Yasama Dönemi (1946-1950)**, I, s. 479.

³¹⁴ Enver Konukçu, “ *Adapazarı Kaymakamı Tahir (1919-1920)*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 38, Temmuz -1997, s. 522.

³¹⁵ TBMM Albümü (1920- 2010), **I. Yasama Dönemi (1920-1923)**, s. 37.

³¹⁶ İ. Topçu, **1946-1960 yılları Arası Kars’ta Siyasi ve Sosyal Hayat**, s. 127.

³¹⁷ **BCA**. 30.11.1.0.184.23.8.

³¹⁸ TBMM Albümü (1920-2010), **I. Yasama Dönemi (1920-1923)**, s. 37.

³¹⁹ E. Konukçu, “ *Adapazarı Kaymakamı Tahir (1919- 1920)* “, s. 535-536.

motor satın alınmıştır. 15 Ağustos 1948 tarihinde Kars'a getirilmiştir. Vilâyetin elektrik sorunu bu dönemde çözüme kavuşturulmuştur.³²⁰

C- ERZURUM'UN COĞRAFI KONUMU VE TARİHÇESİ

Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde yer alan Erzurum, 40° 57' ve 42° 35' derece kuzey enlemi ile 40° 15' ve 42° 35' derece doğu boylamı üzerinde yer almaktadır. Vilâyete komşu olan yerleşim birimleri şunlardır: kuzeyde Artvin-Rize, batıda Gümüşhane- Erzincan, güneyde Bingöl- Muş, doğuda Ağrı- Kars ile çevrilidir. Vilâyet'in yüzölçümü 24.768 km²'dir.³²¹

Erzurum Vilâyeti, Erzurum ovasının güneydoğusunda, Palandöken Dağlarının kuzey yamacında, kurulmuştur. Yerleşim yeri olarak Erzurum Kalesi'nin çevresi seçilmiş, ortalama yüksekliği 1850-2000 metre arasında değişmektedir.³²² Erzurum'da ulaşım kuzey ve güneye doğru uzanan sıradağların geçit verdiği yörelerden sağlanmaktadır. İpekyolu'da vilâyetin sınırları içinde geçmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük vilâyetidir. Yeryüzü şekilleri platolar, ovalar ve dağlık bölge şeklindedir.³²³

415-422 yılları arasında Erzurum'a hâkim olan Bizans İmparatoru II. Theodosius'un komutanlarından Anatolius tarafından vilâyete "*Theodosiopolis*" adı verilmiştir.³²⁴ Erzurum Vilâyeti, 651 yılında Müslümanların eline geçince "*Kalikala*" adını almıştır. Türkler döneminde Erzurum "*Erzen al – Rum*" adıyla anılmış ve zamanla Erzurum'a dönüşmüştür.³²⁵ Sakalar Döneminde Erzurum Ovası'nın adı "*Karun-Karannist*" olarak isimlendirilmiştir.³²⁶ Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Erzurum için "*Erzalum*" ifadesi kullanmıştır. Dede Korkut Destanı'nda Erzurum Vilâyeti adı "*Karun*" diye geçmektedir.³²⁷

³²⁰ **Kars Gazetesi**, 25 Ağustos 1948, s.3.

³²¹ Hayati Doğanay, **Erzurum'un Genel Coğrafi Özellikleri**, Erzurum Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 1988, s.245; **Erzurum İl Yıllığı 1967**, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul, 1968,s.139, **Cumhuriyetin 50. Yılında Erzurum 1973 İl Yıllığı**, Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1974, s. 51.

³²² Besim Darkot, "*Erzurum*", **İA**, IV, İstanbul, 1977, s.340; Cevdet Küçük, "*Erzurum*", **DİA**, XI, İstanbul, 1995, s. 321; İbrahim Hakkı Konyalı, **Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi**, İstanbul, 1960, s. 9.

³²³ Selma Pehlivan, "*Erzurum'un İlkçağ Tarihi Araştırmalarına Bir Bakış*", **History Studies**, VI/ 2, (Mart-2013), s. 387.

³²⁴ **Yurt Ansiklopedisi**, "*Erzurum*", IV, s. 2693.

³²⁵ K. Arınç, **Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri**, s.113-114

³²⁶ **Cumhuriyetin Ellinci Yılında Erzurum 1973 İl Yıllığı**, Kervan Kitapçılık, 1974, İstanbul, s.26.

³²⁷ Elif Çolakoğlu, "*Vilâyet Tarihi ve Yerel Yönetim İlişkisi Yönüyle Erzurum*", **Türk İdare Dergisi**, 479, (Aralık- 2014), s.30.

Erzurum'un tarihi M.Ö 4000'li yıllara dayanmaktadır. Şehre çeşitli dönemlerde farklı medeniyetler hâkim olmuştur. Osmanlıya kadar Erzurum'u hakimiyeti altına alan devletler şunlardır; Hurriler, Urartular, Sakalar (İskitler), Medler, Persler, Partlar, Romalılar, Bizanslılar, Sasaniler, Ermeniler, Halifeler, Emeviler, Abbasiler, Hamedan Oğulları, Büyük Selçuklular, Saltuklular, Anadolu Selçukluları, İlhanlılar, Çoban Oğulları, Eretna Oğulları, Timurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Gürcü Beyleri hakim olmuştur.³²⁸

Erzurum, Araplar tarafından 652 yılında fethedilmiştir.³²⁹ Fakat bir yıl sonra 653 yılında Bizans İmparatorluğu şehri geri almıştır. Emevi hükümdarı I. Muaviye döneminde İslam ordusu Erzurum alarak Erzincan, Bayburt, İspir ve Pasinleri içine alan İslam valiliği kurmuşlardır. Araplar Erzurum'u 947 yılına kadar merkez edinmişlerdir.³³⁰

Selçuklu Sultanı Rükneddin Süleyman Şah, 1202'de Erzurum'u Selçuklu topraklarına katmıştır. 1225 yılına kadar buraya melik ünvanıyla Tuğrul Şah hüküm sürmüştür. Daha sonra Togaylılar, Çobanlılar, Eretnalılar, Karakoyunlular, Timurlular ve Safeviler vilâyete hakim olmuştur.³³¹

Erzurum, Yavuz Sultan Selim Döneminde Çaldıran Savaşı (1514) ile Osmanlı egemenliği altına alınmıştır.³³² Çaldıran Savaşı sonucunda Tebriz'e kadar olan birçok bölge Osmanlı topraklarına katılmıştır.³³³ Fakat bölgede İran nüfuzunun fazla olması sebebiyle Osmanlı hâkimiyeti 1518 yılında tesis edilmiştir.³³⁴ Erzurum Vilâyeti, 1520 yılında gerçekleştirilen Osmanlı tahrir defterinde, Nef-i Erzurum Nahiyesi, adıyla Bayburt Sancağı'nın Aşkale Kazâsına bağlanmıştır.³³⁵

Osmanlı idaresinin kesin olarak Erzurum'da kurulması Kanuni Sultan Süleyman döneminde,1534 yılında gerçekleştirmiştir. Birinci İran Seferi sırasında Erzurum'da Beylerbeyliği kurulmasını emretmiştir.³³⁶ Erzurum'da ilk Beylerbeyliği 1535 yılında

³²⁸ İ. H. Konyalı, **Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi**, s. 25; Mehmet Nusret, **Tarihçe-i Erzurum**, Yayına Hazırlayan: Ahmet Fidan, İstanbul, 2005, s. 40-47; **Cumhuriyetin 50. Yılında Erzurum 1973 İl Yılığ**, s.25.

³²⁹ Mehmet Nusret Som, **Tarihçe-i Erzurum**, s.35.

³³⁰ Duygu Özdoğan, **Başlangıcından Osmanlı Hakimiyetine Kadar Erzurum ve Çevresi**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Füsün Kara), Elazığ, 2008, s. 30.

³³¹ **Hayat Tarih Mecmuası**, "Erzurum", II/7, İstanbul, (1967), s.53-54.

³³² M. Nusret, **Tarihçe-i Erzurum**, s. 55.

³³³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, II, TTK Basımevi, Ankara, 2011, s. 265-269.

³³⁴ Mehmet İnbaşı, " 1642 Tarihli Avarız Defterine göre Erzurum Şehri", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, İstanbul, 4, (2001), s. 11.

³³⁵ Halil İnalcık, " Erzurum" , **İA**, IV, MEB, Eski Vilâyet, 2001, s. 353.

³³⁶ İsmet Parmaksızoğlu, " Erzurum", **Türk Ansiklopedisi**, Ankara, 1968, XV, s.373; T. Baykara, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı**, s.96.

Kanuni Sultan Süleyman tarafından tesis edilmiştir. İlk Beylerbeyi olarak Dulkadiroğlu Mehmet Han görevlendirilmiştir.³³⁷ Bu süreçte Erzurum Beylerbeyliği; Paşa Sancağı, Şarki-Karahisar, Trabzon, Kığı, Eyalet-i Çemişkezek, Kız- Uçan Sancağı, Mazgird, Pertek, Sağman, İspir, Erzurum, Pasin, Hınıs, Namervan, Akçakale, Oltu, Batum, Tortum, Pert-Ekrek, Kemhıs, Tavuskâr, Peneskird, Ardanoç, Livane, Ardahan, Kars (Bardız), Tekman, Yeni Kale, Kurtkale, Şavşat, Malazgirt, Küçük Ardahan, Acara, Maçehil, Faş ve Micinkerd Sancak ve Ocaklarından oluşmaktaydı.³³⁸

Erzurum Beylerbeyliği'nin sınırları, Doğu Karadeniz'in ve Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmını kapsamaktadır.³³⁹ 2 Nisan 1538 - 18 Ocak 1539 tarihleri arasında İcmal Defterlerinde, Erzurum sınırları şöyle gösterilmektedir: Livâ-i Pasın- Âbâd, Livâ-i Livana, Livâ-i Tırabuzon, Liva-ı Karahisar-i Şarkî, Livâ-i İspir, Livâ-i Erzurum- âbâd, Livâ-i Keği sonraki süreçte Kemah ve Erzincan Sancakları, ardından Çemişkezek'de Erzurum Beylerbeyliği sınırları içine alınmıştır.³⁴⁰

1717- 1730 yılları arasında Osmanlı idari yapısı içinde Erzurum Eyaleti, şu sancak oluşmaktadır: Karahisâr-ı Şarkî, Pasin, Hınıs, Malâzgird, Tortum, Mecingerd, Kuzucan, Bayburd, Kığı, İspir, Kal'a-i Bayezid, Eleşkirt, Tekmân, Revân Köy'dür.³⁴¹

1800'lü yıllarının başında Erzurum'un önemi artarken, askeri bakımdan zayıf durumdaydı. Bu dönemde İran, Erzurum'a saldırmıştır. Fakat İran'da ortaya çıkan Kolera Salgını nedeniyle barış istemek zorunda kalmıştır. Taraflar arasında 28 Temmuz 1823 tarihinde Erzurum Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma ile İran'a transit ticarete gümrük kolaylığı sağlanmış karşılığında ise İran, almış olduğu yerleri geri vermiştir.³⁴²

1831 yılında Erzurum şu sancaklardan oluşmaktaydı; Erzurum (Paşa Sancağı), Erzincan, Hınıs, Kelkit, Malazgirt, Tortum, Karahisar-ı Şarki, İspir, Kuruçay, Pasin, Mamervan, Kozucan, Kığı, Mecengerd'dir.³⁴³

1850- 1857 yılları arasında yılında Erzurum beş sancaktan oluşan bir eyaletti. Erzurum Eyaleti, Erzurum, Çıldır, Kars, Bayezid ve Dersim Sancaklarından oluşuyordu.³⁴⁴

³³⁷ Fahrettin Kırzioğlu, **Osmanlılar'ın Kafkas – Elleri'ni Fethi (151- 1590)**, TTK, Ankara, 1998, s.160.

³³⁸ Dündar Aydın, **Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı, Kuruluş ve Genişleme Devri (1535- 1566)**, TTK, Ankara, 1998, s. 225- 296.

³³⁹ Bilgehan Pamuk, **XVII. Yüzyılda Bir Serhad Şehri Erzurum**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.55.

³⁴⁰ F. Kırzioğlu, **Osmanlılar'ın Kafkas – Elleri'ni Fethi (1451- 1590)**, s.163.

³⁴¹ F. Başar, **Osmanlı Eyâlet Tevcihatı (1717- 1730)**, s. 21.

³⁴² H. İnalcık, “ *Erzurum* ”, s. 355-356.

³⁴³ F. Akbal, “ *1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus*”, s. 623- 624.

³⁴⁴ N. Önen- C. Reyhan, **Mülkten Ülkeye...**, s. 601.

Erzurum Valiliğine, Kırım Savaşı (1853-1856) başlamadan önce 1852 yılında Zarf Mustafa Paşa atanmıştır.³⁴⁵ Kırım Savaşının başlamasıyla beraber Ruslar, Kars'ı ele geçirmiştir. Erzurum'da aynı tehlikeyi yaşamıştır. 1856'da Paris Antlaşmasının imzalanmasıyla beraber Erzurum işgalden kurtulmuştur. Bu süreçte 1859 yılında Erzurum'da büyük bir deprem meydana gelmiştir.³⁴⁶

1864 Vilâyet Kanunu'na göre Erzurum'un idari yapısında değişiklikler yaşanmıştır. 1865 yılında Erzurum, sekiz sancak ve 48 kazâdan oluşmaktaydı. Erzurum Vilâyeti, Erzurum, Çıldır, Muş, Kars, Karahisar-ı Şarki, Bayezid, Erzincan, Van ve Hakkâri Sancaklarından oluşuyordu. 1869'da Erzurum Vilâyeti'nde, idari düzenlemeler kapsamında Şarkikarahisar Sancağı, Sivas'a bağlanmıştır. 1882 yılında Erzurum Vilâyeti; Erzurum, Bayburt, Bayezid ve Erzincan Sancakları, 1899'da ise sancak sayısı azalmış Erzurum, Erzincan ve Bayezid sancaklarından oluşmuştur.³⁴⁷ 93 Harbi nedeniyle Erzurum Vilâyeti'nin sınırlarında önemli değişimler meydana gelmiştir. 1878 yılında Elviye-i Selâse Ruslara bırakılmıştır.³⁴⁸

Mülki idarede yapılan değişimler sonucunda Erzurum Vilâyeti'nde sancak sayısında değişiklikler meydana gelmiştir. 1890 yılında Erzurum, Erzincan ve Bayezid Sancakları bulunmaktadır.³⁴⁹ 1897 yılında ise Erzurum üç sancak ve 19 kazâdan oluşturulmuştur.

Tablo-5 : 1897 Yılında Erzurum Vilâyetine Bağlı Sancak ve Kazâlar³⁵⁰

Sancak	Kazâlar
ERZURUM	Bayburt
	Pasinler
	Hınız
	Kığı
	Tercan
	Keskim (Yusufeli)
	İspir
	Tortum

³⁴⁵ Enver Ziya Karal, “ Zarf Paşanın Hatıratı 1816- 1862”, **Belleten**, IV/13, Ankara, (1940), s. 473.

³⁴⁶ Selahattin Tozlu, Murat Küçükogurlu, “ Erzurum Evleri (Tarihi Kayıt ve Şahitlere Göre)”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 20, (2002), Erzurum, s. 313.

³⁴⁷ C. Küçük, “ Erzurum”, s. 328.

³⁴⁸ S. Esin Dayı, **Erzurum Kongresi ve Elviye-i Selâse Meselesi**, Atatürk Üniversitesi Yayınları No:88 Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları No:8 Araştırma Serisi No:8, Erzurum, 1997, s. 1

³⁴⁹ N. Önen- C. Reyhan, **Mülkten Ülkeye...** s. 604

³⁵⁰ N. Önen- C. Reyhan, **Mülkten Ülkeye...** , s. 618.

	Namarvan (Narman)
ERZİNCAN	Erzincan
	Kemah
	Refahiye
	Kuruçay(İliç)
	Kuzucan (Pülümür)
BAYEZİD	Bayezid
	Dişadin
	Karakilise
	Eleşkirt
	Tutak

1905 yılında Erzurum Vilâyeti, Erzurum, Erzincan, Bayezid ve Hınıs Sancaklarından oluşmuştur. Erzurum Sancağı'nın, 7 kazâsı, 33 Nahiyesi ve 1424 köyü vardır. Erzincan Sancağı, 4 kazâ, 20 nahiye ve 512 köyden oluşmaktadır. Bayezid Sancağı, 4 kazâ, 12 nahiye ve 550 köyden; Hınıs Sancağı'nda ise kazâ bulunmamakta olup 5 nahiye ve 276 köyden oluşmaktadır. Erzurum Eyaleti, 4 sancak, 15 kazâ, 70 nahiye, 2762 köy ve toplam 2851 yerleşim biriminden ibarettir.³⁵¹

Erzurum, Birinci Dünya Savaşı yıllarında (16 Şubat 1916) Ruslar tarafından iki yıl kadar işgal altında kalmıştır. Mart 1918'den itibaren ise yeniden Türk hâkimiyetine geçmiştir.³⁵² Milli Mücadele yıllarında Erzurum önemli bir vilâyetdir. Mustafa Kemal Paşa, Sivas'ta kurulan heyetle gerekli çalışmaları yaptıktan sonra 27-28 Haziran gecesinin sabahında Sivas'tan Erzurum'a hareket etmiş ve 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a varmıştır.³⁵³ Milli Mücadele'nin dönüm noktalarından biri olan Erzurum Kongresi, 23 Temmuz'da 1919'da toplanmış Erzurum, Trabzon, Diyarbakır, Elazığ, Bitlis ve Van'dan delegeler katılmıştır. ³⁵⁴ Kongre 7 Ağustos'ta son bulmuştur. 10 maddelik karar yayınlanmıştır. ³⁵⁵

³⁵¹ N. Önen- C. Reyhan, **Mülkten Ülkeye...**, s. 635; T. Baykara, **Anadolu'nun İdari Taksimatı I**, s. 138

³⁵² Tolga Başak, **Milli Mücadele Günlerinde Cevat Dursunoğlu**, ATAM, Ankara, 2010, s.33; Tolga Başak, **Erzurum'un Yüzleri Cevat Dursunoğlu**, Zafer Medya, Erzurum, 2016, s. 32.

³⁵³ Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber I**, TTK, Ankara, 2009, s. 23; Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü I (Açıklamalı Kronoloji) Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918- 22 Temmuz 1919)**, TTK, Ankara, 1993, s. 361.

³⁵⁴ M. Fahrettin Kırzioğlu, **Bütünüyle Erzurum Kongresi**, Ankara, 1993, s.46-52; Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal 1919- 1922**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018, s.106; Ahmet Necip Günaydın, **Milli Mücadelede Sivas 108 Gün 2 Eylül- 18 Aralık 1919**, Sivas, 2019, s. 219.

³⁵⁵ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk Söylev**, I, TTK, Ankara, 2012, s.87- 91.

I- Cumhuriyet Dönemi'nde Erzurum'un İdari Yapısı (1923- 1950)

1923'den itibaren Türkiye genelinde idari alandan birçok önemli düzenlemeler yapılmıştır. Bu süreçte Erzurum Vilâyeti'nde, bahsi geçen idari taksimat ve değişiklikler hemen göze çarpmaktadır. 1925 yılında Erzurum Vilâyeti'nin Erzurum, Bayburt, Pasinler, Tercan, İspir, Yusufeli, Kığı, Hınıs, Narman ve Tortum isimli kazâları vardır.³⁵⁶ 1926 yılında ise Erzurum Vilâyeti, Erzurum, Tortum, Hasankale, Tercan, Hınıs, İspir ve Oltu olmak üzere yedi kazâ on dokuz nahiye'den oluşmaktadır.³⁵⁷ 1927 yılında Erzurum Vilâyeti'nde Erzurum, İspir, Oltu, Pasinler, Tercan, Tortum ve Hınıs olmak üzere 7 kazâ bulunmaktadır.³⁵⁸

1928'de Erzurum Vilâyeti, Erzurum, İspir, Oltu, Pasinler, Tercan, Hınıs ve Tortum olmak üzere yedi kazâ'dan oluşmaktadır. Erzurum Kazâsı'nın, Aşkale, Ovacık, Ilıce ve Dumlu, İspir Kazâsının, Kırık, Karataş, Nurkâh Nahiye'leri ; Oltu Kazâsı'nın ,Olur, Örtülü (Şenkaya), Petiker, Kosur, Kömürlü ve Muşih olmak üzere beş kazâsı; Pasinlerin, Pasin-i Süfla, Çobandere, Karayazı ve Aras adıyla dört Nahiyesi, Tercan Kazâsı'nın, Karakulak, Gülviran, Mansi ve Yavi adıyla dört nahiye ; Tortum Kazâsı'nın, Azort, Kisha ve Narman ismiyle üç nahiye; Hınıs'ın, Halilçavuş, Söylemez, Taşkesen, Karaçoban, Gökoğlan ve Göksu olmak üzere 6 Nahiyesi bulunmaktadır.³⁵⁹

Tablo-6: 1927-1950 Döneminde Erzurum ve Kazâlarına Bağlı Köylerin Sayısı

Kazâlar	1927 ³⁶⁰	1935 ³⁶¹	1940 ³⁶²	1945 ³⁶³	1950 ³⁶⁴
Merkez Kazâ (Erzurum)	177	346	124	154	152
Aşkale	-	-	99	69	71
Çat	-	60	-	-	-
Hınıs	234	191	162	162	102
İspir	147	140	141	141	141

³⁵⁶ T.C. Devlet Salnamesi 1925-1926, s. 393-394.

³⁵⁷ T.C. Devlet Salnamesi 1926- 1927, s. 596-597.

³⁵⁸ T.C. Devlet Salnamesi 1927- 1928, s. 526-527.

³⁵⁹ T.C. Devlet Yıllığı 1928- 1929, s. 268.

³⁶⁰ İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1930, s. 24.

³⁶¹ TCBİGM, 20 Ekim 1940 Genel Nüfus Sayımı, s. XLIX- L

³⁶² TCBİGM, 20 Ekim 1940 Genel Nüfus Sayımı, s. 237.

³⁶³ TCBİM, 22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı, s. 41.

³⁶⁴ TCBİM, 22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı, s. 35.

Karayazı		-	80	78	67
Oltu	184	169	164	162	106
Örtülü (Şenkaya)	-	-	-	-	75
Pasinler	225	152	141	143	143
Tekman	-	-	-	-	70
Tercan	179	-	-	-	-
Tortum	108	100	101	101	101
Toplam	1254	984	1012	1010	1028

Tabloyu incelediğimizde kazâlar kurulduktan sonra onlara bağlı olan yerleşim birimleri verilmiştir. 1927-1935 yılları arasında Erzurum Vilâyeti'nde, 7 kazâ ve 1254 yerleşim birimi bulunmaktadır. 1933 yılında Yusufeli, Erzurum sınırlarına dâhil edilmiş olup; 1935 yılında ise yeniden Artvin Vilâyeti'ne bağlanmıştır. 1935'de Erzurum Vilâyeti'nde, yeni bir kazâ olarak Çat kurulmuşken; Tercan ise Erzincan'a bağlanmıştır. Fakat bu dönemde 7 kazâ 984 yerleşim yeri mevcuttur. 1940 yılında ise Aşkale ve Karayazı'nın statüleri değişmiş bunlar kazâ olmuşken; Çat Kazâsı'nın statüsü ise nahiye olarak değiştirilmiştir. 1940 yılında Erzurum Vilâyeti'nin 8 kazâ ve 1012 yerleşim yeri mevcuttur. 1945 yılında kazâsı sayısında artış veya azalma olmamıştır. 8 kazâ ve yerleşim yeri sayısı azalarak 1010 olmuştur. Tekman ve Örtülü'nün kazâ olmasıyla beraber 1950'de Erzurum Vilâyeti'nde 10 kazâ ve 1028 yerleşim yeri bulunmaktadır.

1- Merkez Kazâ (Erzurum)

Doğu Anadolu Bölgesi'nin, kuzeydoğusunda yer alan, Erzurum Merkez Kazâsı'nın, yüzölçümü 2982 Km² 'dir. Yüksekliği ise 1950 m. Olup, 5 bucak 128 köyü vardır. Köylerde halk genellikle tarla ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. ³⁶⁵ Erzurum Vilâyeti, nahiyeleri ise Merkez 31; Çat 31; Dumlu 18; Ilıca 37 ve Ovacık Bucağı 35 olmak üzere 142 yerleşim biriminden oluşmaktadır. ³⁶⁶

15 Nisan 1944 tarihinde, Aşkale Kazâsı'na bağlı olan Çat Nahiyesi'nin bu kazâdan alınıp Erzurum Merkez Kazâsı'na bağlanması kabul edilmiştir. Çat Nahiyesi'nin

³⁶⁵ Erzurum İl Yıllığı 1967, s. 43.

³⁶⁶ TCBİM, 22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı, s.168- 169.

merkeze bağlanmasının sebebi, yedi ay kışın olması ve Aşkale Kazâsı'na ulaşmak için öncelikle Erzurum'a gelindikten sonra Aşkale'ye geçilme durumu gösterilebilir.³⁶⁷

18 Ağustos 1949'dan itibaren Erzurum Merkez Kazâsı'nın, Dumlu Bucağına bağlı Kızılkilise Köyü'nün adının "*Güzelyayla*" olarak değiştirilmesine karar verilmiştir.³⁶⁸ Ulusallaşma politikası kapsamında farklı dinleri simgeleyen yerleşim adlarının isimleri değişime tabi tutulmuştur.

2- Aşkale

Aşkale Kazâsı, Doğu Anadolu Bölgesi'nin, Erzurum- Kars Bölümü sınırları içinde yer almaktadır. Kazânın doğusunda Ilıca, güneyinde Çat, batısında Erzincan Tercan, kuzeyinde Bayburt, Erzurum ve İspir ile çevrilidir. Mezkûr kazânın yüzölçümü 1500 Km² dir.³⁶⁹

Aşkale, Fatih Sultan Mehmet döneminde 1473 Otlukbeli Savaşı ile Osmanlı topraklarına dâhil edilmiştir.³⁷⁰ Çeşitli dönemlerde idari yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. 1896 yılında Aşkale, Erzurum Vilâyeti'nin Merkez Kazâsına bağlı bir nahiye'dir.³⁷¹

Cumhuriyet döneminde Erzurum Vilâyeti'ne bağlı bir nahiye konumunda iken 20 Mayıs 1937 tarihinde Erzurum'un Çat Kazâsı merkezi, Çat Köyü'nden kaldırılarak Aşkale Nahiyesi'nin merkezine ve Aşkale Nahiyesi'nin ise Çat Köyü'ne kaldırılması kabul edilmiştir. Eski Çat'ın Gökoğlan Nahiyesi'nin, Hınıs Kazâsı'na, Golviran Nahiyesi ve Çat'ın bütün köyleri Aşkale'ye bağlanmıştır.³⁷² Bu karar doğrultusunda hem Aşkale'nin statüsü değişikliğe uğramış, hem de Çat'ın statüsü değişmiştir. Çat Nahiye, Aşkale ise kazâ konumuna getirilmiştir. Aşkale Kazâ olduğu zaman üç nahiyesi bulunmaktaydı. Merkez Nahiyesi'nde 44, Çat'ta 30 ve Gölveren'de ise 25 yerleşim birimi bulunmaktaydı.³⁷³ Yeni bir kazânın oluşturulmasıyla yeni yerleşim birimleri bu yeni kurulan kazâyı bağlanmıştır.

³⁶⁷ BCA. 30.11.1.0.167.11.7; **Resmî Gazete**, S.5695, (2 Mayıs 1944), s. 6825.

³⁶⁸ **Resmî Gazete**, S.7297,(3 Eylül 1949),s. 16815.

³⁶⁹ Serkan Doğanay, **Aşkale'nin Fonksiyonel Özellikleri**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Abdullah Köse), Erzurum, 1998, s.1.

³⁷⁰ **Cumhuriyetin 50. Yılında Erzurum 1973 İl Yıllığı**, s. 84.

³⁷¹ Selahattin Tozlu, İskender Yılmaz, "*Erzurum (Ova) Kazâsının Nüfusu (1896)*", **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 53, (Aralık- 2014), s. 34.

³⁷² BCA. 30.11.1.0.112.13.9; **Resmî Gazete**, S.3614, (26 Mayıs 1937), s. 8130.

³⁷³ TCBİGM, **20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı**, s.240- 241.

12 Temmuz 1945 tarihinde Erzurum'a bağlı Aşkale Kazâ'nın sınırları içinde bulunan Karabıyık Hanları ve ona bağlı mahallerde Karabıyık Bucağı kurulmasına karar verilmiştir.³⁷⁴

Tablo-7: Aşkale Kazâsına Bağlı Kurulan Karabıyık Nahiyesine Bağlanan Köyler

375

Nahiye	Eski Kazâ	Yeni Kazâ	Köy Adı
Merkez	Aşkale	Aşkale	1.Karabıyıkhanları(B. M)
Merkez	Aşkale	Aşkale	2.Hinzik
Merkez	Aşkale	Aşkale	3.Yoncalık
Merkez	Aşkale	Aşkale	4. Serçeme
Merkez	Aşkale	Aşkale	5. Ziravank
Merkez	Aşkale	Aşkale	6. Gölveren
Merkez	Aşkale	Aşkale	7. Meymansur
Merkez	Aşkale	Aşkale	8. Şakav
Merkez	Aşkale	Aşkale	9. Ergemansır
Merkez	Aşkale	Aşkale	10. Pırtıkomu
Merkez	Aşkale	Aşkale	11. Abdalcık
Merkez	Aşkale	Aşkale	12. Merdivan
Merkez	Aşkale	Aşkale	13. Cinis
Ilıca	Erzurum	Aşkale	14. Zuvans
Ilıca	Erzurum	Aşkale	15. Tazgül
Ilıca	Erzurum	Aşkale	16. Evreni
Ilıca	Erzurum	Aşkale	17. Düzyurt

Tablodaki verilerden de açık bir şekilde görülebileceği üzere; yeni kurulan Karabıyık Nahiyesi'ne, Aşkale Kazâsı Merkez Nahiyesi'nde 14 yerleşim yeri, Erzurum Kazâsına bağlı Ilıca Nahiyesi'nden ise 4 yerleşim birimi bağlanarak yeni bir nahiye meydana getirilmiştir. Muhtemelen böyle bir değişikliğin olmasının sebebi uzak olan köylerin idari işlerini yapmakta zorluk yaşamalarıdır.

5 Ocak 1948'de Erzurum Vilâyeti, Aşkale Kazâsı'nın Gölveren Bucağı'na bağlı Zazalar köyü Çat Bucağına bağlanmıştır.³⁷⁶ Zazalar Köyü'nün Çat Bucağı'na

³⁷⁴ BCA. 30.11.1.0.176.18.6.

³⁷⁵ BCA. 30.11.1.0.176.18.6; **Resmî Gazete**, S.6071, (31 Temmuz 1945), s. 9133-9134.

³⁷⁶ **Resmî Gazete**,S.7097, (5 Ocak 1948), s. 15.341

bağlanmasının sebebi Gölveren Bucağın'a, 40 km Çat Bucağı'na ise 15 km uzaklıkta olmasıdır.³⁷⁷

17 Şubat 1948'de Erzurum Vilâyeti'ne bağlı Aşkale Kazâsı'nın, Karabıyık Bucağı'na bağlı Mezrea Köyü Merkez Bucağı'na bağlanmıştır.³⁷⁸ 27 Aralık 1948 tarihinde Erzurum'un, Aşkale Kazâsı, Gölveren Bucağı'na bağlı Zazalar Köyü'nün Merkez Kazâsı, Çat Bucağı'na bağlanmıştır.³⁷⁹

3- Çat

Çat Kazâsı, doğusunda Tekman, kuzeyinde Aşkale ve Palandöken, batısından Erzincan-Tercan, güneyinde ise Bingöl, Karlıova ve Yedisu bulunmaktadır. Yüzölçümü 1386 Km², yüksekliği ise 1960 metredir.³⁸⁰

Çat Kazâsı, sınırları içinde yer alan Yavi'de XVIII. yüzyılda kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Kığı Kazâsı sınırları içindeydi.³⁸¹ 13 Ağustos 1934 tarihinde 2529 Sayılı Kanunun 1. Maddesi'ne göre Erzurum Vilâyeti'ne bağlı olarak Çat Kazâsı kurulması karar verilmiştir.³⁸²

Çat Kazâsı, kurulduğu zaman Çat ve Gökoğlan Nahiyeleleri oluşturulmuştur. Çat Nahiyesi'nin 110 köyü bulunmaktadır.³⁸³

Tablo-8: Çat Kazâsına Bağlanan Köyler³⁸⁴

1. Yavi	29. Baktaşıkumu	57. Kerinkes	85. Aşağıbastık
2. Tiryakıkumu	30. Hacıbekirkumu	58. Çilehane	86. Bayındır
3. Ağaköyü	31. Çirişli	59. Yukarıkırınkes	87. Çotokumu
4. Pizveren	32. Poğınperdek	60. Tazekumu	88. Hamzankiği
5. Söğütlükumu	33. Hüseyinağakumu	61. Salköyü	89. Hamzanhınıs
6. Oyuklu	34. Aliusta	62. Karır	90. Hasansığı
7. Güzme	35. Ponğan	63. Gökçeşeyh	91. Hatunan
8. Babaderesi	36. Gülşengözleri	64. Alibeysalı	92. Hadokumu
9. Bardakçı	37. Haraba	65. Güllüce	93. Hırbesor
10. Bağlıca	38. Şorak	66. Köseler	94. Şakan

³⁷⁷ BCA. 30.11.1.0.202.34.12.

³⁷⁸ Resmi Gazete, S.6865, (24 Mart 1948), s. 13.777.

³⁷⁹ BCA. 30.11.1.0.202.34.12.

³⁸⁰ Yurt Ansiklopedisi, "Erzurum", s. 2690.

³⁸¹ Yurt Ansiklopedisi, "Erzincan", IV. s. 2721.

³⁸² BCA. 30.18.1.2.44.30.4.

³⁸³ Musa Şaşmaz, Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920- 2013), VI, TTK, Ankara, 2014, s.164.

³⁸⁴ Resmi Gazete, S.2846, (5 Teşrinisani 1934/5 Kasım 1934), s. 4457.

11. Merziye	39. Şeyhasen	67. Küçüklezgi	95. Dürnagöl
12. Venedik	40. Pençilik	68. Göl	96. Tayarkomu
13. Yeniköykumu	41. Şükruağakomu	69. Göbekveren	97. Abukomu
14. Süleymenağakomları	42. Karabaş	70. Mağara	98. Alimor
15. Belikankomu	43. Bahçe	71. Yıkılhan	99. Kolikhan
16. Millokumu	44. Hıranı	72. Kumaşlı	100. Kalaycı
17. Başköy	45. Kırdanık	73. Direk	101. Kabalakhan
18. Barmaksız	46. Gölköyü	74. Kumaşlıhülya	102. Korica
19. Kanımurik	47. Cemalköy	75. Hölenk	103. Girsorik
20. Çördek	48. Sarıkayaiülya	76. Hacıyusufkumu	104. Gökova
21. Kot	49. Hacıömerkumu	77. Yarmak	105. Geçelan
22. Konçikan	50. Taşağıl	78. Gölyusuf	106. Mamukomu
23. Kaledere	51. Karaşih	79. Zeynelbey	107. Mama
24. Tuysuz	52. Kızılhase	80. Beşiktaş	108. Mescitli
25. Çat	53. Alibeykumu	81. Gökoğlan	109. Merhük
26. Çayri	54. Geçikomu	82. Kırıkhan	110. Yukarıbastık
27. Dereçayırı	55. Kızılcaiülya	83. İbrahimağakomu	
28. Çökender	56. Kortukarakilise	84. Altunan	

Tabloya baktığımızda Erzurum Vilâyeti dâhilinde kurulan Çat Kazâsına bağlanan köyler 110 tanedir. Yeni bir kazânın tesis edilmesiyle beraber hızlı bir şekilde idari yapısında önemli düzenlemeler yapılmıştır. Bu süreçte kazâya yakın olan yerleşim yerleri yeni kurulan Çat'a bağlanmıştır.

20 Mayıs 1937 tarihinde Erzurum'un Çat Kazâsı, merkezi bulunduğu Çat köyünden kaldırılarak Aşkale Nahiyesi'nin merkezine ve Aşkale Nahiyesi'nin ise Çat'a köyüne kaldırılması kabul edilmiştir. Eski Çat'ın Gökoğlan Nahiyesi'nin Hınıs Kazâsı'na, Gölviran Nahiyesi ve Çat'ın bütün köyleri Aşkale'ye bağlanmıştır.³⁸⁵ Yeni kurulan kazâ kısa sürede geniş bir alanda teşekkül edilmiştir.

4- Hınıs

Hınıs Kazâsı, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat- Van Bölümü'nde yer almaktadır. Günümüzde Erzurum'un güney ucunda bulunmaktadır. Güneyde Bitlis

³⁸⁵ BCA. 30.11.1.0.112.13.9; Resmi Gazete, S.3614, (26 Mayıs 1937), s. 8130.

Vilâyeti, doğuda Ağrı, kuzeyde Pasin, batıda Tercan ve Kığı Kazâları ile çevrilidir. Osmanlı döneminde Erzurum'a bağlı bir yerleşim birimidir. Bazı dönemlerde kazâ bazı dönemlerde ise sancak olarak idare edilmiştir. 1871'de kazâ olarak idare edilmişken; 1904 – 1909 yılları arasında sancak olarak idare edilmeye başlanmıştır. Bu süreçte Hınıs, Madrak, Hacı Halil, Söylemez ve Karaçoban Nahiyeleri'nden oluşmaktadır.³⁸⁶

Hınıs Kazâsı, Cumhuriyetin ilk yıllarında günümüze kadar Erzurum Vilâyeti'ne bağlı bir kazâ olarak varlığını devam etmiştir. 1927 yılından 1950 yılına kadar yerleşim birimlerinde azalmalar meydana gelmiştir. 1927 yılında 234 yerleşim birimi vardır. 13 Şubat 1946'da Erzurum Vilâyetine bağlı Hınıs Kazâsı'nda, Kolonko Komu adıyla bağımsız bir köy kurulması kararlaştırılmıştır.³⁸⁷ 1950 yılında bu sayı 102 olmuştur. 1950 yılında Hınıs Kazâsı, üç bucaktan oluşmaktadır. Merkez Bucağı 51, Halilçavuş 25 ve Karaçoban ise 26 olmak üzere Hınıs 102 yerleşim biriminden oluşmaktadır.³⁸⁸

5- İspir

İspir Kazâsı, doğusunda Tortum (Erzurum), güneyinde Aziziye (Erzurum), batısında Pazaryolu (Erzurum), kuzeyinde Ardeşen (Rize) ile Çamlıhemşin (Rize), kuzeydoğusunda Yusufeli (Artvin), kuzeybatısında İkizdere (Rize) ve güneybatısında ise Bayburt ile çevrilidir. Yüzölçümü 75 km² dir.³⁸⁹

İspir Kazâsı, 1514 yılında Osmanlı topraklarına dâhil edilmiştir. Osmanlı idaresine alındıktan sonra 1520 yılında Bayburt Sancağına, bağlı bir kazâ haline getirilmiştir. 1535 yılında Erzurum Beylerbeyliği'nin kurulmasıyla beraber İspir, Erzurum'a bağlanmıştır. 1535 yılından 1836 yılına kadar Erzurum'a bağlı durumdadır. 1866 yılında Erzurum'a bağlı bir nahiye olmuştur. 1878 yılında Bayburt Sancağı'nın oluşturulmasıyla beraber buraya bağlanmıştır. Bu sancağın lağvedilmesiyle beraber Erzincan Sancağı'na bağlanmış daha sonra ise Erzurum'a dâhil edilmiştir.³⁹⁰

Cumhuriyetin ilk dönemlerinden günümüze kadar İspir, Erzurum sınırları içinde kazâ olarak yer almıştır.³⁹¹ 1927 yılından 1950 yılına kadar idari yapısında birtakım

³⁸⁶ Yakup Karataş, Mehmet Kerem Karasu, “ XX. Yüzyıl Başlarında Hınıs Sancağı'nın İdari Statüsü”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 54, (2015), s. 675-678.

³⁸⁷ *Resmî Gazete*, S.6549, (6 Mart 1947), s.11.966.

³⁸⁸ TCBİM, 22 Ekim 1950 Umumî Nüfus Sayımı, s.170- 171.

³⁸⁹ Muhsin Yazar, *İspir Kasabasının Kalkınmasını Güçleştiren Coğrafi Faktörler*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yaşar Gök), Erzurum, 2011, s. 3.

³⁹⁰ İbrahim Etem Çakır, “ 1642 Tarihli Avarız Defterine Göre İspir Sancağı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, II/8, (2009) , s.110-111.

³⁹¹ M. Şaşmaz, *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920- 2013)*, VI, s. 156.

değişmeler meydana gelmiştir. 1927 yılında 147 yerleşim yeri varken 1950 yılında ise yerleşim sayısı 141'e düşmüştür. İspir Kazâsı, dört bucaktan oluşmaktadır. Merkez Bucağı 50; Hunut 18; Kırık 26 ve Norgah ise 47 yerleşim biriminden oluşmaktadır.³⁹²

Karataş Nahiyesi'nin kaldırılması ile İspir Kazâsı'na bağlanan köyler şunlardır: Karakafur, Dişana, Vahnas, Pokisor ve Kağans köyleridir. Nurkah Nahiyesine bağlanan köyler ise şunlardır; Ergücek, Abrana, Ekikar, Orsor, Tıraht, Köpürkens, Hırdemuz, Danzodu Ülye, Süleyman Bağı, Sidona, Sadaka, Katmir, Kocukturu Sağır, Kocukturu Kebir, Kındis, Ali Kaana, Modlisor, Vakşen, Vahnas, Korkut, Bahnes ve Mikans'dır.³⁹³

6- Karayazı

Karayazı Kazâsı, Erzurum'un 158 km. kadar güneydoğusunda yer almaktadır. Kazâ, batıda Erzurum'a bağlı Tekman, güneyde Hınıs ve Karaçoban, kuzeyde Köprüköl ve Horasan Kazâları ile , doğuda Tutak (Ağrı) ve Malazgirt (Muş) Kazâlarıyla çevrilidir. 1937 yılına kadar “*Bayraktar*” adıyla anılan Hınıs'a bağlı bir nahiyedir.³⁹⁴ 9 Ağustos 1937 tarihinde Erzurum Vilâyeti'ne, bağlı olan Karayazı Nahiyesi kaldırılarak.³⁹⁵ Başvekil İsmet İnönü'nün 1935 tarihinde gerçekleştirdiği Doğu ziyareti kapsamında bölgede asayiş ve güvenliği sağlanması için idari taksimatta değişikliğe gidilmiştir. Bu kapsamda 23 Aralık 1937 yılında 3223 Sayılı Kanun ile Erzurum Vilâyeti dâhilinde Karayazı Kazâsı kurulmuştur.³⁹⁶

Tablo-9: Karayazı Kazâsının Merkez Nahiyesi'ne Bağlanan Köyler ³⁹⁷

Nahiye	Eski Kazâ	Yeni Kazâ	Köy Adı
Merkez Nahiyesi	Eski Karayazı	Karayazı	Bayraktar (K. M)
Merkez Nahiyesi	Eski Karayazı	Karayazı	Teco
Merkez Nahiyesi	Eski Karayazı	Karayazı	Kucuz
Merkez Nahiyesi	Eski Karayazı	Karayazı	Turna göl
Merkez Nahiyesi	Eski Karayazı	Karayazı	İsakomu
Merkez Nahiyesi	Eski Karayazı	Karayazı	Güllüçimen
Merkez Nahiyesi	Eski Karayazı	Karayazı	Tahtaravan
Merkez Nahiyesi	Eleşkirt	Karayazı	Avbeze

³⁹² TCBİM, 22 Ekim 1950 Umumî Nüfus Sayımı, s.171- 172.

³⁹³ BCA. 30.11.1.0.88.23.4; Resmi Gazete, S.2779, (16 Ağustos 1934), s. 4225-4226.

³⁹⁴ Akın Bingöl, “*Karayazı'da Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar*”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 28- 29, (2002), s. 173.

³⁹⁵ BCA. 30.11.1.0.114.25.1.

³⁹⁶ BCA. 30.18.1.2.81.103.10.

³⁹⁷ Resmi Gazete, S.3829, (8 Şubat 1938), s. 9354.

Merkez Nahiyesi	Eleşkirt	Karayazı	Cihanbeyiuyla
Merkez Nahiyesi	Eleşkirt	Karayazı	Güzeldede
Merkez Nahiyesi	Tutak	Karayazı	Espireş
Merkez Nahiyesi	Eski Karayazı	Karayazı	Bayraktar
Merkez Nahiyesi	Eski Karayazı	Karayazı	Kirnako
Merkez Nahiyesi	Eski Karayazı	Karayazı	Yekmal
Merkez Nahiyesi	Eski Karayazı	Karayazı	Bezirhane
Merkez Nahiyesi	Eski Karayazı	Karayazı	Zorova
Merkez Nahiyesi	Eski Karayazı	Karayazı	Küfri
Merkez Nahiyesi	Eski Karayazı	Karayazı	Aliboçayırı
Merkez Nahiyesi	Eski Karayazı	Karayazı	Çatalveren
Merkez Nahiyesi	Eski Karayazı	Karayazı	Kırgındere
Merkez Nahiyesi	Elaşkirt	Karayazı	Mahmutkomu
Merkez Nahiyesi	Elaşkirt	Karayazı	İsakomu
Merkez Nahiyesi	Tutak	Karayazı	Mevanlıkumu
Merkez Nahiyesi	Tutak	Karayazı	İsakomu

Yeni kurulan Karayazı Kazâsına bağlı Merkez Nahiyesi'ne 26 köy bağlanmıştır. Bağlanan köylerden bazıları Erzurum Vilâyetine bağlı olan yerleşim birimleri bazıları ise komşu vilâyet olan Ağrı köyleridir.

Tablo-10: Karayazı Kazâsına Bağlı Söylemez Nahiyesine Bağlanan Köyler ³⁹⁸

Nahiye	Eski Kazâ	Yeni Kazâ	Köy Adı
Eski Karayazı	Hınıs	Karayazı	Mescitli
Eski Karayazı	Hınıs	Karayazı	Kürtkalmaz
Eski Karayazı	Hınıs	Karayazı	Karakoç
Eski Karayazı	Hınıs	Karayazı	Kindagot
Eski Karayazı	Hınıs	Karayazı	Hasankomu
Eski Karayazı	Hınıs	Karayazı	Aşağıkızılkale
Eski Karayazı	Hınıs	Karayazı	Abdikan
Eski Karayazı	Hınıs	Karayazı	Yukarıçıkıhan
Eski Karayazı	Hınıs	Karayazı	Sebokomu

³⁹⁸ Resmi Gazete, S. 3829, (8 Şubat 1938), s. 9354.

Eski Karayazı	Hınıs	Karayazı	Eyüpler
Söylemez	Hınıs	Karayazı	Mollamehmet
Eski Karayazı	Hınıs	Karayazı	Çullu
Eski Karayazı	Hınıs	Karayazı	Topçu
Eski Karayazı	Hınıs	Karayazı	Yemlik
Eski Karayazı	Hınıs	Karayazı	İlanlı
Eski Karayazı	Hınıs	Karayazı	Yukarıkızıl kale
Eski Karayazı	Hınıs	Karayazı	Seydokumu
Eski Karayazı	Hınıs	Karayazı	Aşağıçıkılhan
Eski Karayazı	Hınıs	Karayazı	Aşağıkarakalı
Eski Karayazı	Hınıs	Karayazı	Bisikli
Söylemez	Hınıs	Karayazı	Tepecik
Söylemez	Hınıs	Karayazı	Gürgür
Söylemez	Hınıs	Karayazı	Susuz
Söylemez	Hınıs	Karayazı	Köle
Söylemez	Hınıs	Karayazı	Çevirme
Söylemez	Hınıs	Karayazı	Küllü
Söylemez	Hınıs	Karayazı	Elbaşı
Söylemez	Hınıs	Karayazı	Günrevi
Söylemez	Hınıs	Karayazı	Derbekomu
Söylemez	Hınıs	Karayazı	Cirikkomu
Söylemez	Hınıs	Karayazı	Dervişkomu
Söylemez	Hınıs	Karayazı	Dibekli
Söylemez	Hınıs	Karayazı	Söylemezsüfla
Söylemez	Hınıs	Karayazı	Nimetkomu
Hasankale	Hınıs	Karayazı	Ağzehir
Söylemez	Hınıs	Karayazı	Çatak
Söylemez	Hınıs	Karayazı	Handekan
Söylemez	Hınıs	Karayazı	Şakşak
Söylemez	Hınıs	Karayazı	Gölveren
Söylemez	Hınıs	Karayazı	Hacıömer
Söylemez	Hınıs	Karayazı	Körsu
Söylemez	Hınıs	Karayazı	Hittik

Söylemez	Hınıs	Karayazı	Şeyhokomu
Söylemez	Hınıs	Karayazı	Halefan
Söylemez	Hınıs	Karayazı	Söylemezülya
Söylemez	Hınıs	Karayazı	Nedo
Söylemez	Hınıs	Karayazı	Kışo
Hasankale	Hınıs	Karayazı	Marifet

Tablodaki verilerden de açık bir şekilde görülebileceği üzere; Hınıs Kazâsına bağlı olan Söylemez Nahiyesi, Karayazı Kazâsına bağlanmıştır. Karayazı Kazâsına bağlı Söylemez Nahiyesine 48 köy bağlanmıştır.

Tablo-11: Karayazı Kazâsına Bağlı Göksu Nahiyesi'ne Bağlanan Köyler ³⁹⁹

Nahiye	Eski Kazâ	Yeni Kazâ	Köy Adı
Göksu	Hınıs	Karayazı	Kıskanlı (N. M.)
Göksu	Hınıs	Karayazı	Alıkullek
Göksu	Hınıs	Karayazı	Alucar
Göksu	Hınıs	Karayazı	Bayro
Göksu	Hınıs	Karayazı	Çavuş
Göksu	Hınıs	Karayazı	Çokreş
Göksu	Hınıs	Karayazı	Dündar
Göksu	Hınıs	Karayazı	Geveri
Göksu	Hınıs	Karayazı	Hacıbayram
Göksu	Hınıs	Karayazı	Kaksutkomi
Göksu	Hınıs	Karayazı	Kami
Göksu	Hınıs	Karayazı	Kapanlı
Göksu	Hınıs	Karayazı	Karagiviç
Göksu	Hınıs	Karayazı	Kazbel
Göksu	Hınıs	Karayazı	Keşişan
Göksu	Hınıs	Karayazı	Koçan
Göksu	Hınıs	Karayazı	Kopal
Göksu	Hınıs	Karayazı	Kösehasan
Göksu	Hınıs	Karayazı	Mollabadın

³⁹⁹ Resmi Gazete, S. 3829, (8 Şubat 1938), s. 9354.

Göksu	Hınıs	Karayazı	Sancaktar
Göksu	Hınıs	Karayazı	Süleymanhatto
Göksu	Hınıs	Karayazı	Şakir
Göksu	Hınıs	Karayazı	Yahya
Göksu	Hınıs	Karayazı	Zeyno

Tablodaki verilerden de açık bir şekilde görülebileceği üzere; Hınıs Kazâsına bağlı olan Göksu Nahiyesi yeni kurulan Karayazı Kazâsına bağlanmıştır. Mezkûr yerleşim biriminin 24 köyü Karayazı Kazâsı'na bağlanmıştır.

Tablo-12: Karayazı Kazâsına Bağlı Elmalidere Nahiyesi'ne Bağlanan Köyler ⁴⁰⁰

Nahiye	Eski Kazâ	Yeni Kazâ	Köy Adı
Elmalidere	Tutak	Karayazı	Mollaosman (N. M.)
Elmalidere	Tutak	Karayazı	Torgut
Elmalidere	Tutak	Karayazı	Aşağısını
Elmalidere	Tutak	Karayazı	Karı
Elmalidere	Tutak	Karayazı	Delialo
Elmalidere	Tutak	Karayazı	Çını
Elmalidere	Tutak	Karayazı	Dilediz
Elmalidere	Tutak	Karayazı	Karakaya
Elmalidere	Tutak	Karayazı	Keke
Elmalidere	Tutak	Karayazı	Sınıulya
Elmalidere	Malazgirt	Karayazı	Valakor ve komu
Elmalidere	Malazgirt	Karayazı	Nevalsor
Elmalidere	Malazgirt	Karayazı	Hasanabat
Elmalidere	Malazgirt	Karayazı	Mollabekir
Elmalidere	Tutak	Karayazı	Kanciyan
Elmalidere	Tutak	Karayazı	Abdurrahman
Elmalidere	Tutak	Karayazı	Kürdikan
Elmalidere	Tutak	Karayazı	Avhansi
Elmalidere	Tutak	Karayazı	Memitan
Elmalidere	Tutak	Karayazı	Kalo

⁴⁰⁰ Resmi Gazete, S. 3829, (8 Şubat 1938), s. 9354.

Elmalıdere	Tutak	Karayazı	Çorvan
Elmalıdere	Tutak	Karayazı	Geri
Elmalıdere	Tutak	Karayazı	Harabe-i Halit
Elmalıdere	Malazgirt	Karayazı	Kaprılı
Elmalıdere	Malazgirt	Karayazı	Gültepe
Elmalıdere	Malazgirt	Karayazı	Mergehil
Elmalıdere	Malazgirt	Karayazı	Kanisibi

Tablodaki verilerden de açık bir şekilde görülebileceği üzere; Karayazı Kazâsına bağlı olarak yeni kurulan Elmalıdere Nahiyesine 27 köy bağlanmıştır. Bağlanan bazı köyler Ağrı Vilâyeti'ne bağlı Tutak, Muş'a bağlı Malazgirt Kazâsı'nın köyleridir. 1937 yılında Erzurum'a bağlı Karayazı adıyla yeni bir kazâ oluşturulmuştur. Bu yeni kazânın oluşumuyla birlikte Ağrı'ya bağlı bazı yerler Karayazı'ya bağlanmıştır.

17 Nisan 1940 tarihinde 3451 Numaralı Kanuna göre Erzurum Vilâyeti, Karayazı Kazâsı'na bağlı Marifet ve Ağziher köyleri, Pasinler Kazâsına bağlanmıştır. Böyle bir değişikliğin sebebi Karayazı'ya 45-50 km, Pasinler'e ise 15- 20 km uzaklıkta olması ve iklim koşullarının ağır olmasıdır.⁴⁰¹

4 Eylül 1944 tarihinde Ağrı'nın, Tutak Kazâsı'na bağlı olan Osinasi, Kolman, Mollaosman, Taşankomu, İsakomu, Mevalinkomu ve Çepi köyleri 4025 Sayılı Kanun 1. Maddesi “D” fıkrasına göre Erzurum'un Karayazı Kazâsı'na bağlı Elmalıdere Nahiyesi'ne bağlanmıştır.⁴⁰²

3 Mart 1945 tarihinde Ağrı'ya bağlı Tutak Kazâsı, Merkeze Bucağı'na bağlı Kilo, Reşan ve Doka köyleri Erzurum Vilâyeti, Karayazı Kazâsı'nın, Elmalıdere Bucağı'na bağlanmıştır.⁴⁰³ Bu değişikliğin sebebi üç yerleşim yerinin Karayazı sınırları içinde kalması ve gidiş gelişlerde sorunlar yaşamalarıdır.

28 Mart 1946'da Erzurum Vilâyeti, Karayazı Kazâsı, Göksu Bucağına bağlı Çavuş, Kazbil, Bayro köyleri Karayazı Merkez Bucağına bağlanmıştır.⁴⁰⁴

Karayazı Kazâsı, kurulduğu zaman dört nahiyeden oluşmuştur. Merkez Nahiyesi 9; Göksu 22; Elmalıdere 24 ve Söylemez Nahiyesi ise 25 köyden oluşmuş olup Karayazı, toplam 80 yerleşim biriminden oluşmaktadır.⁴⁰⁵

⁴⁰¹ BCA. 30.11.1.0.138.12.8.

⁴⁰² BCA. 30.11.1.0.170.26.16; Resmi Gazete, S.5808, (14 Eylül 1944), s.7629.

⁴⁰³ BCA. 30.11.1.0.173.5.17.

⁴⁰⁴ Resmi Gazete, S.6283, (15 Nisan 1946), s.10.434.

⁴⁰⁵ TCBİGM, 20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı, s. 246- 247.

7- Oltu

Oltu, Erzurum Vilâyeti'nin kuzeydoğusunda yer almaktadır. Oltu yüzölçümünün büyük bir kısmı Doğu Karadeniz bölgesi sınırları içinde kalmıştır.⁴⁰⁶ Mezkûr kazâ kuzeybatıda Yusufeli (Artvin), kuzeyde Olur, doğuda Şenkaya (Örtülü), güneyde Narman, güneybatıda Tortum ve batıda Uzundere Kazâları ile çevrilidir.⁴⁰⁷ Oltu Kazâsı, Osmanlı döneminde 1548-1588 yılları arasında Erzurum Eyaleti'ne bağlı bir sancak, 1632- 1641 yılları arasında ise Kars Eyaletine, 1698-1737 yılları ve 1877 yılına kadar Erzurum'a bağlı kalmıştır. 93 Harbi ile beraber Oltu, Rusya'nın topraklarına dâhil edilmiştir. 1878-1918 yılları arasında ise Oltu'nun idari yapılanması Rusya'nın yönetiminde kalmıştır.⁴⁰⁸ Oltu, 25 Mart 1918 tarihinde Yarbey Mürsel Bey komutasında V. Kafkas Fırkası'nın Oltu'ya girmesi ile işgalden kurtarılmıştır.⁴⁰⁹

Oltu Kazâsı, Erzurum Vilâyeti'ne bağlı iken 7 Temmuz 1921 tarihinde Ardahan'ın vilâyet olmasıyla bu vilâyetin sınırlarına dâhil edilmiştir. 30 Mayıs 1926 tarihinde Ardahan Vilâyeti, kaldırılınca Oltu Kazâsı, Erzurum'a bağlanmıştır.⁴¹⁰ 1926 yılından günümüze idari taksimatında küçük değişiklik meydana gelerek Erzurum'un, kazâsı olarak kalmıştır.⁴¹¹ Fakat 1927 yılında 184 olan yerleşim yeri sayısı 1950 yılında 106'ya düşmüştür.

13 Nisan 1930 tarihinde Erzurum'a bağlı olan Tortum Kazâsı sınırları içinde bulunan Narman Nahiyesi'nin Yeniköy ve Arısti köyleri Tortum Kazâsına üç buçuk saat mesafede iken Oltu Kazâsının Pitğir Nahiyesine ise bir saat mesafe uzaklıktadır. Bu sebeple adı geçen iki köy Tortum Kazâsı, Narman Nahiyesinden alınıp Oltu Kazâsı, Pitğir Nahiyesine bağlanmıştır.⁴¹²

14 Temmuz 1931 tarihinde Erzurum'un Tortum Kazâsının, Narman Nahiyesine bağlı olan Alabalık köyü Oltu Kazâsının, Pitğir Nahiyesine bağlanmıştır.⁴¹³ Alabalık Köyü'nün Pitğir Nahiyesine bağlanmasının sebebi bu nahiyeye daha yakın olmasıdır.

⁴⁰⁶ Selami Kılıç, “ Oltu'nun İşgali, Kurtuluşu Ve Anavatan'a Katılımı (1878- 1920)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 94, (2016), s. 31.

⁴⁰⁷ Hamza Gündoğdu, Ahmet Bayhan, Ali Murat Aktemur, İshak Umut Kukaracı, Adem Çelik, **Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Oltu**, Oltu Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Ankara, 2002, s. 1.

⁴⁰⁸ Ahmet Kalkan, “ Cumhuriyet Döneminde Oltu'da İdari Teşkilatlanma (1923-1950)”, **ETÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, III/7, 2018, s. 139.

⁴⁰⁹ **Oltu Şûrâ Hükümeti ve Yasin Haşımoğlu'nun Hatıraları**, Haz. Erdal Aydoğan, Salkımsöğüt, Konya, 2017, s. 82.

⁴¹⁰ N. Bilgi, “ Cumhuriyetin İlk Döneminde Mülki Yapının Gelişimi (1920-1950)”, s. 338-339.

⁴¹¹ M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920- 2013)**, VI, s. 153.

⁴¹² **BCA**. 30.11.1.0.54.10.9.

⁴¹³ **BCA**. 30.11.1.0.64.18.7; **Resmi Gazete**, S.1874, (16 Ağustos 1931), s.755.

2 Ekim 1935’de Erzurum Vilâyeti, Oltu Kazâsına bağlı Kömürlü Nahiyesi’nin Merkezi, Dölgah Köyü’nden alınıp Göllet köyü yeni merkez olarak tespit edilmiştir. Kömürlü Nahiyesine bağlı, Pertos ve Libi köyleri Kosor Nahiyesine bağlanmıştır. Moznoz, Kaledibi, Mezgerik, Hotitap köyleri ise Olur Nahiyesine, Dölgah, Aşağı Simirdonlar, Yukarı Simirdonlar, Eznisor, Sırdasor, Şoğut köyleri Oltu Kazâsına, Olur Nahiyesine bağlı Kaban köyü ise Kömürlü Nahiyesine, Kosor Nahiyesi’nden alınana Zuvart ve Parik köyleri de Kömürlü Nahiyesi’ne bağlanmıştır.⁴¹⁴

8- Örtülü (Şenkaya)

Örtülü Kazâsı, Erzurum sınırları içinde bulunmaktadır. Örtülü, Erzurum- Kars Bölümü ile Doğu Karadeniz Bölümü sınırları içinde kalmaktadır. Kuzeyinde Olur, batısında ve güneyinde Oltu ve Narman, doğusunda Göle, Selim ve Sarıkamış bulunmaktadır.⁴¹⁵

Cumhuriyet’in kuruluşundan 1933 yılına kadar Örtülü, Nahiye Merkezi idi. 27 Mayıs 1933 tarihinde Erzurum’a bağlı Örtülü ve Muşih Nahiyeleleri kaldırılmış ve bu iki Nahiye yerine Koshor köyü merkez olmak üzere Koshor Nahiyesi oluşturulmuştur. Kaldırılan Örtülü Nahiyesi’nin, Pertos, Kotik, Yukarımernis ve Aşağımernis köyleri Kömürlü Nahiyesine bağlanmıştır. Posik, Ehriz ve Metin köyleri ise Sarıkamış Kazâsına ve Kömürlü Nahiyesi’nin Zuvar ve Penek köyleri ise yeniden kurulan Koshor köyüne bağlanmıştır.⁴¹⁶

13 Şubat 1946’da 4869 Sayılı Kanun ile Erzurum Örtülü Kazâsı kurulmuştur.⁴¹⁷ Kazânın oluşturulma sebebi Erzurum’un Oltu Kazâsı ile Kars’ın Sarıkamış Kazâsı arasında bulunan yerleşme birimlerinin sert kışlar nedeniyle sorunlar yaşamalarıdır. Oltu Kazâsı 4 bucaktan, Sarıkamış Kazâsı ise 4 bucaktan oluşmakta bu iki bölge önemli bir yerleşim alanıdır. Bölgenin genel kalkınması ve işlerin hafifletilmesi ve denetlenmesi için Örtülü Kazâsı kurulmuştur. Örtülü Kazâsına, Oltu Kazâsının Kosor ve Kömürlü ile Sarıkamış Kazâsının Bardız Bucakları bağlanmıştır.⁴¹⁸

⁴¹⁴ **Resmi Gazete**, S.3125, (7 Teşrinievvel 1935/ 7 Ekim 1935), s. 5691.

⁴¹⁵ Yavuz Günaşdı, **Erzurum- Şenkaya’da Tarihi Ve Arkeolojik Araştırmalar**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç.Dr. Alpaslan Ceylan), Erzurum, 2007, s.1.

⁴¹⁶ **BCA**. 30.11.1.0.77.15.17.

⁴¹⁷ **Resmi Gazete**, S.6237, (20 Şubat 1946), s.10.150.

⁴¹⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Kanun no: 4869, XXII, TBMM Basımevi, Ankara, 1946, s. 9.

Tablo-13: Örtülü Kazâsı Merkez Bucağına Bağlanan Yerleşim Yerleri

Bucak	Eski Kazâ	Yeni Kazâ	Köy Adı
Kosor	Oltu	Örtülü	Örtülü (İ.M)
Kosor	Oltu	Örtülü	Pertos
Kosor	Oltu	Örtülü	Eyitkomu
Kosor	Oltu	Örtülü	Ekrek
Kosor	Oltu	Örtülü	Katris
Kosor	Oltu	Örtülü	Kalkos
Kosor	Oltu	Örtülü	Demirkışla
Bardız	Sarıkamış	Örtülü	Metindir
Bardız	Sarıkamış	Örtülü	Posik
Bardız	Sarıkamış	Örtülü	Ehriz

Tablodaki verilerden de açık bir şekilde görülebileceği üzere; Örtülü Kazâsı, Merkez Bucağına 10 yerleşim yeri bağlanmıştır.

Tablo-14: Örtülü Kazâsı Bardız Bucağı'na Bağlanan Yerleşim Yerleri ⁴¹⁹

Bucak	Eski Kazâ	Yeni Kazâ	Köy Adı
Bardız	Sarıkamış	Örtülü	Bardız(İ.M)
Bardız	Sarıkamış	Örtülü	Üskühat
Bardız	Sarıkamış	Örtülü	Çardaklı
Bardız	Sarıkamış	Örtülü	Döşkaya
Bardız	Sarıkamış	Örtülü	Çermik
Bardız	Sarıkamış	Örtülü	Aşağıhamas
Bardız	Sarıkamış	Örtülü	Yukarıhamas
Bardız	Sarıkamış	Örtülü	Akkilise
Bardız	Sarıkamış	Örtülü	Tazeköy
Bardız	Sarıkamış	Örtülü	Dölgah
Bardız	Sarıkamış	Örtülü	Zadrakom
Bardız	Sarıkamış	Örtülü	Zakin
Bardız	Sarıkamış	Örtülü	Kükcü
Bardız	Sarıkamış	Örtülü	Güreşgen

⁴¹⁹ BCA. 30.11.1.0.182.12.14.

Bardız	Sarıkamış	Örtülü	Lüsünk
Bardız	Sarıkamış	Örtülü	Norşen
Bardız	Sarıkamış	Örtülü	Vartanot

Tablodaki verilerden de açık bir şekilde görülebileceği üzere; Örtülü Kazâsına bağlı olarak kurulan Bardız Bucağı'na, Sarıkamış Kazâsı'ndan 17 köy bağlanmıştır.

Tablo-15: Örtülü Kazâsı Kosor Bucağına Bağlanan Yerleşim Yerleri ⁴²⁰

Bucak	Eski Kazâ	Yeni Kazâ	Köy Adı
Kosor	Oltu	Örtülü	Kosor (İ. M)
Kosor	Oltu	Örtülü	Armuşen
Kosor	Oltu	Örtülü	Ağundur
Kosor	Oltu	Örtülü	Caksor
Kosor	Oltu	Örtülü	Diğaskor
Kosor	Oltu	Örtülü	Ersinek
Kosor	Oltu	Örtülü	Hoş
Kosor	Oltu	Örtülü	İdeli
Kosor	Oltu	Örtülü	İğnaki
Kosor	Oltu	Örtülü	İznoz
Kosor	Oltu	Örtülü	Kerkilik
Kosor	Oltu	Örtülü	Kevank
Kosor	Oltu	Örtülü	Kot
Kosor	Oltu	Örtülü	Köşk
Kosor	Oltu	Örtülü	Libi
Kosor	Oltu	Örtülü	Mirhil
Kosor	Oltu	Örtülü	Muşih
Kosor	Oltu	Örtülü	Muşihkişla
Kosor	Oltu	Örtülü	Penek
Kosor	Oltu	Örtülü	Şamkas
Kosor	Oltu	Örtülü	Taht
Kosor	Oltu	Örtülü	Vağaver
Kosor	Oltu	Örtülü	Zatgerek

⁴²⁰ BCA. 30.11.1.0.182.12.14.

Kosor	Oltu	Örtülü	Nazırvans
-------	------	--------	-----------

Tablodaki verilerden de açık bir şekilde görülebileceği üzere; Oltu Kazâsı'na bağlı Kosor Bucağı ve 24 yerleşim birimiyle beraber Örtülü Kazâsına bağlanmıştır

Tablo-16: Örtülü Kazâsı Kömürlü Bucağına Bağlanan Yerleşim Yerleri ⁴²¹

Bucak	Eski Kazâ	Yeni Kazâ	Köy Adı
Kömürlü	Oltu	Örtülü	Göllet (İ.M)
Kömürlü	Oltu	Örtülü	Pernek
Kömürlü	Oltu	Örtülü	Düzkom
Kömürlü	Oltu	Örtülü	Karataş
Kömürlü	Oltu	Örtülü	Alicik
Kömürlü	Oltu	Örtülü	Susuz
Kömürlü	Oltu	Örtülü	Havcala
Kömürlü	Oltu	Örtülü	Toplukom
Kömürlü	Oltu	Örtülü	Keçikom
Kömürlü	Oltu	Örtülü	Baklaya
Kömürlü	Oltu	Örtülü	Kamtek
Kömürlü	Oltu	Örtülü	Zuvar
Kömürlü	Oltu	Örtülü	Deliklitaş
Kömürlü	Oltu	Örtülü	Barık
Kömürlü	Oltu	Örtülü	Kamhis
Kömürlü	Oltu	Örtülü	Soğmun
Kömürlü	Oltu	Örtülü	Recerek
Kömürlü	Oltu	Örtülü	Pertuvan
Kömürlü	Oltu	Örtülü	Panciro
Kömürlü	Oltu	Örtülü	Hikesor
Kömürlü	Oltu	Örtülü	Berdik
Kömürlü	Oltu	Örtülü	Yukarımerinis
Kömürlü	Oltu	Örtülü	Aşağımerinis
Kömürlü	Oltu	Örtülü	Kotik
Kömürlü	Oltu	Örtülü	Çakos

⁴²¹ BCA. 30.11.1.0.182.12.14.

Kömürlü	Oltu	Örtülü	Hanımkom
Kömürlü	Oltu	Örtülü	Kaban

Tablodaki verilerden de açık bir şekilde görülebileceği üzere; Oltu Kazâsına bağlı Kömürlü Bucağı ve 27 yerleşim birimi, yeni kurulan Örtülü Kazâsı'na bağlanmıştır.

Örtülü Kazâsı, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Başbakan Hasan Saka ve İçişleri Bakanı M. Hüsrev Göle onayları sonucunda 28 Mayıs 1948 tarihinde çıkarılan bir kararname ile Örtülü ismi “*Şenkaya*” olmuştur.⁴²²

9- Pasinler

Pasinler Kazâsı, kuzeyden Tortum ve Narman, doğudan Karayazı ve Tekman, batıdan Erzurum Merkez Kazâ ile çevrilidir. Pasinler, Anadolu'nun en eski yerleşim birimlerinden biridir.⁴²³ Kazâ 1855-1866 yılları arasında Hasankale (Pasin-i Ulya) olarak, 1870'en sonra ise Hasankale gibi isimlerde kullanılmıştır.⁴²⁴

Pasinler Kazâsı, Erzurum Vilâyeti'nin en eski kazâlarından biridir. Günümüze kadar da Erzurum Vilâyetine bağlı bir kazâ olarak kalmıştır.⁴²⁵ Erzurum Vilâyeti'ne bağlı Pasinler Kazâsının, Çobandede Nahiye Merkezinin 4 Ocak 1940 tarihinde Emrekom köyünden alınıp Köprü köyüne kaldırılmıştır. Çobandede Nahiye Merkezi'nin değiştirilme sebebi, Emrekom köyünde memurların kalabilecek evlerin olmaması ve ek olarak Köprü köy yerleşim biriminde memurların kalabileceklere yerler olması, fırın ve dükkânların mevcut olması sebebiyle Aynı tarihte Pasinlere bağlı olan, Badıcvan, Çermiksu, Taftikir, Kızılveren, Sülüğü, Haraba ve Pazaçur köyleri Çobandede Nahiyesi'ne bağlanmıştır.⁴²⁶

Pasinler Kazâsı, 1927 yılında 225 yerleşim yerine sahipken 1950 yılında bu sayı 143'e düşmüştür. Pasinler dört bucaktan müteşekkildir. Merkez Bucağı 55, Aras 31, Aşağıpasin 25, Çobandede ise 32 olmak üzere toplam 143 yerleşim biriminden meydana gelmiştir.⁴²⁷

⁴²² **Resmi Gazete**, S.6938, (22 Haziran 1948), s. 14220.

⁴²³ Ümit Kılıç, “*XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Pasinler Ve Köylerinin Demografik Ve İskân Yapısı*”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 42, Erzurum, (2010), s. 243.

⁴²⁴ Tahir Sezen, **Osmanlı Yer Adları**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No:26, Ankara, 2017, s. 334.

⁴²⁵ M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920- 2013)**, VI, s.156.

⁴²⁶ **BCA**. 30.11.1.136.1.7.

⁴²⁷ **TCBİM, 22 Ekim 1950 Umumî Nüfus Sayımı**, s.174- 176.

10- Tekman

Tekman Kazâsı, Erzurum Vilâyetine bağlıdır. Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat- Van Bölümü'nde yer almaktadır. Batıda Çat, doğuda Köprüköy ve Karayazı, kuzeyde Palandöken ve Pasinler, güneyde Varto (Muş), Karlıova (Bingöl) ve Hınıs Kazâlarıyla çevrilidir. ⁴²⁸Yüksekliği 1925 m. olup, yüzölçümü 2197 km² 'dir. 1946 yılına kadar Hınıs Kazâsı'na bağlı bir bucak yapısı şeklinde teşkil edilmiştir. ⁴²⁹

1 Nisan 1946 tarihinde 4869 Sayılı Kanun ile Erzurum Vilâyeti'ne bağlı Tekman Kazâsı kurulmuştur. 1 Nisan 1946 tarihinde Tekman Kazâsı'nın kurulma sebebi, Hınıs'ın alanı geniş ve engebeli olduğu için kuzeydeki Tekman bölgesi yılın altı ay kışı şartları ağır geçmesi sebebiyle bağlantı kesilmesi dolayısıyla devlet işlerinin veya şahsi işlerin yapılmamasıdır. ⁴³⁰

Tablo-17: Tekman Kazâsına, Hınıs Kazâsı, Taşkesen Bucağından Bağlanan Yerleşim Yerleri

Bucak	Eski Kazâ	Yeni Kazâ	Köy Adı
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Tatos (İ.M)
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Mergezer
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Karataş
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Zoğni
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Çermikkomu
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Harabahalil
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Hindiyan
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Rezi
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Kelereş
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Madrak
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Katranlı
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Talo
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Deniz
Taşkesen	Hınıs	Tekman	İncesu

⁴²⁸Muharrem Çelik, **Tekman İlçe Merkezi'nin (Erzurum) Coğrafi Etüdü**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Cemal Sevindi), Erzurum, 2014, s.1.

⁴²⁹ **Erzurum İl Yıllığı 1967**, s. 89.

⁴³⁰ **BCA.30.11.1.0.182.12.14.**

Taşkesen	Hınıs	Tekman	Deliler
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Aşağıhanbeyi
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Yukarıhanbeyi
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Hasanağakomu
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Hüseyinağakomu
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Akçakoca
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Taşkesen
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Hacımeterkomu
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Beyköy
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Şeminkomu
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Düzyurt
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Kasokomu
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Karatepe
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Modo
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Yoncalı
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Aşağıkarapınar
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Yukarıkarapınar
Taşkesen	Hınıs	Tekman	Osmanşadikomu

Tablodaki verilerden de anlaşılacağı üzere; Hınıs Kazâsı, Taşkesen Bucağına bağlı 37 yerleşim birimi ve kazâ merkezinin bağlandığını görülmektedir. Muhtemelen bu durum kamu harcama ve yatırımlarında seyrini değiştirmiştir.

Tablo-18: Tekman Kazâsına, Karayazı Kazâsı, Söylemez Bucağından Bağlanan Yerleşim Yerleri

Bucak	Eski Kazâ	Yeni Kazâ	Köy Adı
Söylemez	Karayazı	Tekman	Çevirme
Söylemez	Karayazı	Tekman	Şakşak
Söylemez	Karayazı	Tekman	Gölveren
Söylemez	Karayazı	Tekman	Dirbokomu
Söylemez	Karayazı	Tekman	Çırıkkomu
Söylemez	Karayazı	Tekman	Gölverenkumu
Söylemez	Karayazı	Tekman	Dibekli
Söylemez	Karayazı	Tekman	Dervişkomu

Söylemez	Karayazı	Tekman	Halefan
Söylemez	Karayazı	Tekman	Hitik
Söylemez	Karayazı	Tekman	Tecekomu
Söylemez	Karayazı	Tekman	Gürsu
Söylemez	Karayazı	Tekman	Günrevi
Söylemez	Karayazı	Tekman	Şihkomu
Söylemez	Karayazı	Tekman	Güllü
Söylemez	Karayazı	Tekman	Kürtkalmaz
Söylemez	Karayazı	Tekman	Susuz
Söylemez	Karayazı	Tekman	Göle
Söylemez	Karayazı	Tekman	Gürgür
Söylemez	Karayazı	Tekman	Mollamehmet
Söylemez	Karayazı	Tekman	Yukarıtepecik
Söylemez	Karayazı	Tekman	Çatak
Söylemez	Karayazı	Tekman	Hacıömer
Söylemez	Karayazı	Tekman	Aşağıtepecik

Tablodaki verilerden de açık bir şekilde görülebileceği üzere; Karayazı Kazâsı, Söylemez Bucağına, bağlı 24 yerleşim birimini yeni kurulan Tekman Kazâsı'na bağlanmıştır.⁴³¹

Tekman Kazâsı, kurulduğu zaman üç bucak oluşturulmuştur Merkez Bucağı, Taşkesen 37 ve Söylemez 24 olmak üzere 61 yerleşim biriminden oluşmaktaydı.⁴³² 1950 yılına gelindiğinde Tekman'da 70 yerleşim birimi olduğu görülmektedir. Bu süreçte Merkez ve Gökoğlan Bucakları bulunmaktadır.⁴³³

11- Tercan

Erzincan, sınırları içinde yer alan bir kazâ merkezidir. Tercan, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer almaktadır. Osmanlı Devleti döneminde Otlukbeli Savaşı (1473) ile Tercan ve çevresi fethedilmiştir. 1516 yılında tahrir

⁴³¹ BCA. 30.11.1.0.182.12.14.

⁴³² BCA.30.11.1.0.182.12.14.

⁴³³ TCBİM, 22 Ekim 1950 U mumî Nüfus Sayımı, s. 176.

olunmuştur. Osmanlı devrinde Erzurum Eyaletine, bağlı bir yerleşim birimiyken Cumhuriyet döneminde Erzurum Vilâyeti'nden alınıp Erzincan'a bağlanmıştır.⁴³⁴

Başvekil Celal Bayar tarafından TBMM'ye 25 Nisan 1938 tarihinde bir kanun nahiyesi verilmiştir. “*Şarkta en mühim bir Türk topluluğu halinde bulunan Erzincan vilayetinin büyüülmesi*” şeklinde bir kanun teklifi verilmiştir.⁴³⁵ Bu kapsamda Erzurum Vilâyetine, bağlı Tercan Kazâsı nahiye ve köyleriyle beraber 13 Mayıs 1938 tarihinde imzalanan bir Bakanlar Kurulu kararı ile 3383 numaralı Kanunla Erzincan'a bağlanmıştır.⁴³⁶ Resmi Gazete’de bu kanun şu şekilde verilmiştir: “Madde 1. *Malatya Vilâyetine bağlı Kemaliye ve Erzurum Vilâyetine bağlı Tercan kazâları mevcut nahiye ve köyleri hali hazır sınırları ile ait oldukları Vilâyetlerden alınarak Erzincan Vilâyetine ve Malatya’nın Arapkir Kazâsına bağlı Ağın Nahiyesi de bütün köyleriyle birlikte bu kazâ ve Vilâyetten alınarak Elâziğ’in Keban Kazâsına bağlanmıştır. Madde 2. Bu kanun neşri tarihinden muteberdir. Madde 3. Bu kanunun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur*”⁴³⁷ şeklindedir.

Erzincan’a bağlı Tercan Kazâsı üç nahiye den oluşmaktadır. Merkez 44, Karakulak 13 ve Mans ise 23 köy olup Tercan Kazâsı 80 yerleşim yerinden müteşekkildir.⁴³⁸

13 Ekim 1929 tarihinde Erzurum’a bağlı Ilıca Nahiyesi’nin Zazalar Karyesi, adı geçen nahiye den alınarak Tercan Kazâsı, Gölviren Nahiyesine bağlanması kararlaştırılmıştır.⁴³⁹

12 Mart 1932 tarihinde Erzincan’a bağlı Başköy Nahiyesi sınırları içinde bulunan Ekrek Göller, Şenular, Çoluk, Gelmezi Komu, Karamelek, Kahnut, Sivkarlar, Çilinger ve Tohlistan köyleri Erzurum’a bağlı Tercan Kazâsının, Mans Nahiyesine bağlanmıştır. Mans Nahiyesine bağlı olan Sosnığa, Gülebağdı, Viranvilâyet, Esverek, Boybeyikomu, Tolosuulya, ve Şebek köyleri ise Erzincan’a bağlanmıştır. Bu şekilde idari taksimatta düzenleme yapılmıştır.⁴⁴⁰

19 Temmuz 1934 tarihinde Erzurum Vilâyetine, bağlı Yavi, İspir ve Karataş Nahiye leri idari yapısı değiştirilmiştir. Yavi Nahiyesine bağlı olan, İğiğli Süfla, İğiğli

⁴³⁴ Yunus Özger, “*XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Tercan Ve Köylerinin Demografik Yapısı (1835 Tarihli Nüfus Defterine Göre)*”, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, X/2, (2008), s. 59- 61.

⁴³⁵ TBMMZC, D.V, XXV, İ.3, s. 9-10.

⁴³⁶ Resmi Gazete, S. 3910, (18 Mayıs 1938), s. 9865.

⁴³⁷ Resmi Gazete, S.3910, (18 Mayıs 1938), s.9865.

⁴³⁸ TCBİGM, 20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı, s. 226.

⁴³⁹ BCA. 30.11.1.0.51.29.9.

⁴⁴⁰ BCA. 30.11.1.0.69.8.8.

Ülya, Pardi-i Süfla, Pardi-i Ülya, Gölce Mezrası, Çerme, Haçköy, Kilisekomi, Arakilkomu, Sağır Mehmetkomu, Şihköyü, Kalecik, Kafrenci ve Komsor köyleri Yavi Nahiyesi'nin kaldırılması ile Tercan Kazâsı'na bağlanmıştır.⁴⁴¹

12- Tortum

Tortum Kazâsı, Erzurum'a bağlıdır. Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü sınırlarında kalmaktadır. Batıdan İspir, kuzeyden Yusufeli, kuzeydoğudan Oltu, doğudan Narman, güneydoğudan Pasinler, güneyden Yakutiye ile çevrilidir.⁴⁴²

Tortum 1549 yılında Osmanlı topraklarına dahil edilmiştir. 1609 ve 1631- 1632 yıllarına ait kayıtlarda Erzurum'a bağlı bir sancak olarak görülmektedir. XIX. yüzyıla kadar Erzurum Vilâyetine bağlı bir sancaktır. 1849 yılı Devlet Salnamesinde Erzurum'a bağlı bir nahiye olarak görülmekte olup; 1869 yılında ise yeniden Erzurum'un kazâlarından biri olmuştur. 1877- 1878 Osmanlı- Rus Savaşı'ndan sonra Osmanlı idari yapısında yeni düzenlemeler yapılmış; Çıldır Sancağı'nın yerine 2 Aralık 1878 tarihinde Bayburd Sancağı kurulmuş ve Tortum'da buraya bağlanmıştır. Halkın tepki vermesi üzerine Valilik kararıyla yeniden Erzurum'a bağlanmıştır.⁴⁴³ Cumhuriyet döneminden günümüze kadar Tortum, Erzurum'a bağlı kalmıştır. 1927 yılında Tortum Kazâsı'nda 108 yerleşim birimi varken 1950 yılında ise bu sayı 101 düşmüştür. Tortum Kazâsı, dört bucaktan oluşmaktadır. Merkez 34; Azort 14; Kisha 15 ve Narman ise 38 yerleşim birimi bulunmaktadır.⁴⁴⁴

1923-1950 yılları arasındaki süreçte Doğu Anadolu Bölgesi'nin önemli vilâyetlerinden biri olan Erzurum'da mülki alandaki düzenlemeleri ile kazâ, nahiye, bucak ve köylere yeni hukuki statüler kazândırılmıştır. Bu süreçte kazâlandırılan hukuki statülerin sebepleri ise devlet hizmetlerinin planlı, programlı ve etkin bir şekilde yürütülmesini sağlamaktır. Mezkur vilâyette yapılan idari düzenlemeler ile alt yapı çalışmalarına ve hazırlıklara da önem verilmiştir. İdari taksimatta yapılan değişiklikleri ile devlet hizmetlerinden yerleşim birimlerinin daha fazla faydalanabilmesi amaç edinilmiştir. Bu dönemde yapılan idari değişikliklerde bazen aynı vilâyet sınırları içinde gerçekleşirken bazı yıllarda yakın vilâyetler ile sınır değişiklikleri ve kazâ değişiklikleri

⁴⁴¹ BCA. 30.11.1.0.88.23.4; **Resmi Gazete**, S.2779, (16 Ağustos 1934), s. 4225-4226.

⁴⁴² Saliha Koday, Kübra Erhan, “ *Tortum Çayı Vadisinde Yer Alan Belediye Örgütlü Yerleşmeler*”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, XIII/ 2, (2009) s. 48.

⁴⁴³ Yunus Özger, “ *XIX. Yüzyılda Tortum'un Nüfus Durumu*”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, VIII/2, (2006), s.114-115.

⁴⁴⁴ TCBİM, 22 Ekim 1950 Umumî Nüfus Sayımı, s.176- 177.

meydana getirilmiştir. Bu şekilde devlet hizmetlerinde daha fazla yararlandıkları söylenebilir

II-Cumhuriyet Dönemi Erzurum Valileri (1923-1950)

Erzurum Vilâyeti’nde 1923 yılından 1950 yılına kadar on bir vali görev yapmıştır. Erzurum’a Cumhuriyet döneminde ilk vali olarak; Mehmet Zühtü Durukan 1923-1928 yılları arasında atanarak görev yapmıştır. Cumhuriyet döneminde en uzun süre görev yapan Vali Cemal Dinç olup; 1945- 1950 yılları arasında valilik görevini ifa etmiştir. 1941 yılında Erzurum Valisi olarak atanan Hasan Fehmi Vural ise en kısa süre valilik görevini yerine getirendir. Erzurum Vilâyeti’nde görev yapan valiler ve kısa biyografileri:

1- Mehmet Zühtü DURUKAN (26 Ağustos 1923-11 Nisan 1928)

1888’de İzmir doğumlu olup; babası Beyt’ül Mal Müdürü Necmeddin Efendi’dir. Fransızca ve Rumca’yı bilmekte idi. İzmir İdadisinden sonra Mülkiye’den Ekim 1911’de “iyi” derece ile mezun olmuştur.⁴⁴⁵ Mehmet Zühtü Durukan, 1912’de Saruhan Sancağı’nda, daha sonra aynı yıl İzmir Maiyyet Memurluklarında stajını bitirdikten sonra, sırasıyla, 1914 ‘de Gülbahçe Nahiyesi Müdürlüğü’nde, 1915-1917 yılları arasında Seferihisar Kaymakam Vekilliği, 1918’de Ödemiş Kaymakamlığı, 1919 ‘da Van Polis Müdürlüğüne, 1922 ‘de ise Van Valilik görevine getirilmiştir. Erzurum Vilâyeti’nde 26 Ağustos 1923 tarihinde vali olarak göreve başlamış, 11 Nisan 1928 tarihinde ise görevden ayrılmıştır. Erzurum Valiliği görevi 1690 gün sürmüştür. 1946-1950 tarihleri arasında ise Adana’da Valilik görevini ifa etmiştir. 11 Ocak 1964’te vefat etmiştir.⁴⁴⁶

2-Mehmet Fevzi DALDAL (11 Nisan 1928- 5 Kasım 1931)

1881 Haymana (Ankara) doğumludur. Babası Musa Mecidi Efendi’dir. Ankara İdadisinden sonra Mülkiye’den 1905’de “iyi” derece ile mezun olmuştur. Fransızca ve Ermenice bilmekte olup; 1905’de Ankara Maiyyet Memurluğunda staja başlamış. 1908’de Demirci, 1911 ‘de Koçhisar Kaymakamlıkları görevini ifa etmiştir. 1912’de İstanbul Umumi Müdürlüğüne, 1913’de Tavaa, 1919’da Anamur, 1920’de Şile Kazâları Kaymakamlıkları görevine getirilmiş. 1920 yılında İstanbul Mebusu olarak seçilmiş.

⁴⁴⁵ A. Çankaya, **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, IV, s. 1393-1394.

⁴⁴⁶ A. G. Baltaoğlu, **Atatürk Dönemi Valileri**, s. 149.

İngilizler bu durumu öğrenince Daldal'ı tutuklamışlar. 1922 yılında İkinci Sınıf Mülkiye Müfettişliğine tayin edilmiş. 1927'de Erzincan Valisi olarak atanmıştır.⁴⁴⁷

Mehmet Fevzi Daldal, Erzurum Vilâyeti'nde vali olarak 11 Nisan 1928- 5 Kasım 1931 tarihleri arasında görev yapmıştır. Erzurum Valisi olarak 1303 gün çalışmıştır. Bu süre zarfında yapmış olduğu hizmetler nedeniyle fahri hemşerilik verilmiştir. Akabinde 1931'de Afyon, 1932'de Isparta Valilikleri görevine atanmıştır.⁴⁴⁸ 1939 yılında Ankara Mebusu olarak iki dönem Mecliste görev yapmıştır.⁴⁴⁹ 10 Kasım 1946 tarihinde vefat etmiştir.⁴⁵⁰

3-Ahmet Necati ŞUMNU (27 Ekim 1931- 3 Nisan 1935)

1881 Edirne doğmuştur. Babası Mehmet Rasim Efendi'dir. Edirne İdadisinden sonra Mülkiye'den 1904'de "iyi" derece ile mezun olmuştur. Arapça, Bulgarca, Fransızca ve Farsça bilmekte olup; 1904'de Edirne Maiyyet Memurluğu'nda staj yapıp, Kaymakamlığa terfi etmiştir. 1908'de Sofulu, 1912 'de Gevgili, 1913'de Taşköprü, 1913'de İzmit, 1914'de Adapazarı, 1915'de Tarsus, 1916'da Kirmastı Kazâları'nda Kaymakamlık yapmıştır. 3 Mart 1918'de 3. Sınıf Mülkiye Müfettişliği'ne atanmıştır.⁴⁵¹

Ahmet Necati Şumnu, Erzurum Vilâyeti'nde vali olarak 27 Ekim 1931 tarihinde başlamış 3 Nisan 1935 tarihinde ise görevden ayrılmıştır. Erzurum Valiliği görevini 1254 gün yerine getirmiştir. Akabinde Urfa Valisi olmuş, 27 Temmuz 1935 ile 5 Kasım 1935 tarihleri arasında 101 gün valilik görevini ifa etmiştir.⁴⁵² Sivil Emekliler Derneği Kurucularından olup Erzurum'da görev yaptığı dört yıllık süre zarfında belediye yapmış olduğu katkılardan dolayı, Erzurum ve Hasankale/Pasinler fahri hemşerilik payelerine verilmiştir. 14 Ağustos 1946'da vefat etmiştir.⁴⁵³

4- İbrahim Ethem AYKUT (18 Nisan 1935- 30 Ağustos 1936)

1888'de Eyüp'de (İstanbul) doğmuştur. Babası Eyyüb Efendi'dir. Vefa İdadisinden sonra Mülkiye'den 1910'da "iyi" derece ile mezun olmuştur. İngilizce,

⁴⁴⁷ A. Çankaya, **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, III, s. 1051.

⁴⁴⁸ A. G. Baltaoğlu, **Atatürk Dönemi Valileri**, s. 145.

⁴⁴⁹ A. Çankaya, **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, III s.151.

⁴⁵⁰ TBMM ALBÜMÜ, **VI. Yasama Dönemi**, I, (1920- 1950), s. 307.

⁴⁵¹ A. Çankaya, **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, III, s.1028, 1029.

⁴⁵² A. G. Baltaoğlu, **Atatürk Dönemi Valileri**, s.126.

⁴⁵³ İ. Hakkı Kubilay, **Elli Yılda Erzurum Belediyesi 1929-1979**, Erzurum, 1979, s. 23; A. Çankaya, **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, III, s.1029.

Fransızca, Almanca ve Ermenice bilmekte olup;⁴⁵⁴ 1910- 1913 yılları arasında memurluk yapmış, 1914’de Enez, 1916’da Kavaklı, 1917’de Cısr-i Mustafapaşa, 1919’da Beyvilâyet, 1919’da Akseki, 1920’de Saitelli Kazâları Kaymakamlıklarına atanmıştır. Birinci Bozkır İsyanında⁴⁵⁵ yakalanmış, Milli Kuvvetlerin İsyanı bastırması üzerine kurtulmuştur. 1921’de Çine Kaymakamlığına atanmış. 1922’de Mürefte, 1923’de Lapseki, 1924’de Mudanya Kaymakamlıkları görevini yerine getirmiştir. 13 Mayıs 1924’de Dersim Vali Yardımcılığı görevine getirilmiş. 11 Ekim 1924’te Kars Valiliğine atanmıştır. Vekâleten bu süreçte iki aylığına Ankara Belediye Başkanlığı görevini icra etmiştir. 1926’ da Sinop, 1928’de Urfa, 1931’de Gümüşhane, Valisi olarak görev yapmıştır.⁴⁵⁶

İbrahim Ethem Aykut, Erzurum Valiliğine başlama tarihi 18 Nisan 1935 tarihi olup 30 Ağustos 1936 tarihine kadar görev yapmıştır. Erzurum’da vali olarak 500 gün çalışmıştır. Akabinde 1936-1939 tarihlerinde Balıkesir’de, İzmir’de 1939-1940 ve Samsun’da 1941- 1942 valilikleri görevini yerine getirmiştir.⁴⁵⁷

5-Süleyman Haşim İŞÇAN (19 Ekim 1936- 4 Mart 1940)

1898’de Edirne doğmuştur. Babası Mirliva’lardan Ahmet Cevdet Paşa’dır. Edirne Sultanisi’nden sonra Mülkiye’den 1921’da “*Pekiye*” derece ile mezun olmuştur. Aynı dönemde fark sınavlarına girip İstanbul Hukuk Fakültesini de bitirmiştir. 1931’de Siverek Kaymakamlığına, 1933’de Emniyet Umum Müdürlüğüne, 7 Kasım 1933’de Üçüncü Sınıf Mülkiye Müfettişliğine, 1935’de Tekirdağ, Valiliğine atanmıştır.⁴⁵⁸

Süleyman Haşim İşçan, Erzurum Vilâyeti’ne, Vali olarak 19 Ekim 1936 tarihinde atanmış, 4 Mart 1940 tarihinde ise bu görevden ayrılmıştır. Erzurum’da vali olarak 1232 gün çalışmıştır. Daha sonra sırasıyla, Antalya 1940-1945, Bursa 1945-1950, Samsun 1950- 1951 ve Balıkesir 1951- 1951 tarihleri arasında görev yapmıştır.⁴⁵⁹ Erzurum’da Vali olarak çalıştığı süre zarfında Erzurum’a 45 km yol, Erzurum, Ilıca mevkiinde 1

⁴⁵⁴ A. Çankaya, **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, IV, s.1281-1283.

⁴⁵⁵ Bozkır İsyanları: Birinci Bozkır İsyanı 26 Eylül- 4 Ekim 1919 tarihleri arasında çıkmıştır. İsyanı Damat Ferit Paşa ve Vali Cemal Bey desteklemiştir. İkinci Bozkır İsyanı ise İstanbul Hükümeti tarafından desteklenmiştir. 22 Ekim- 4 Kasım 1919 tarihleri arasında başlamış. Kuva-yı Milliye birlikleri bastırmıştır. (Taha Niyazi Karaca, “ *Milli Mücadele’de Bozkır İsyanları*”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, I/ 16, (2004), s.1.

⁴⁵⁶ A. Çankaya, **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, IV, s. 1281-1283.

⁴⁵⁷ A. G. Baltaoğlu, **Atatürk Dönemi Valileri**, s. 135.

⁴⁵⁸ A. Çankaya, **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, IV, s.1725- 1727.

⁴⁵⁹ A. G. Baltaoğlu, **Atatürk Dönemi Valileri**, s. 154.

Kaplıca,5 Jandarma Karakolu, 60 dükkân ve 1 sinema binası, 32 Okul, 1 Bulaşıcı Hastalıklar Hastanesi kurmuştur. 11 Mart 1968 tarihinde İstanbul’da vefat etmiştir.⁴⁶⁰

6-Mehmet Burhanettin TEKER (28 Mart 1940-18 Nisan 1941)

Mehmet Burhanettin Teker, 1893 yılında İstanbul’da doğmuştur. 1921 yılında İstanbul Mülkiye Mektebi’ni bitirip İstanbul’da Pul Kontrol Memuru olarak çalışmıştır. 1924 yılında kaymakamlığa yükseltilmiş olup Pötürge, daha sonra ise 1927’de Bozüyük Kaymakamlıklarında bulunmuştur. 1928 yılında Edirne Hukuk İşleri Müdürlüğüne, 1929’da ise İzmir Hukuk İşleri Müdürlüğüne atanmıştır. 1935’de Ağrı, 1939 ‘da İçel’de vali olarak görev yapmıştır.⁴⁶¹

Mehmet Burhanettin Teker, Erzurum’da Vali olarak 28 Mart 1940 tarihinde başlamış 18 Nisan 1941 tarihinde ise görevden ayrılmıştır. Vali olarak 386 gün görev yapmıştır. Daha sonra sırasıyla, Gaziantep’te 1941-1945, Çanakkale’de 1945-1946, Tekirdağ’da 1946- 1949 ve İzmit’te 1950- 1951⁴⁶² yılları arasında görev yapmıştır⁴⁶³

7- Hasan Fehmi VURAL (29 Nisan 1941- 14 Kasım 1941)

1887 yılında Ankara Ayaş’ta dünyaya gelmiştir. Hasan Fehmi Vural’ın, babası Musa Kazım’dır. 05 Ağustos 1909 yılında Beyoğlu Polis Müdürlüğünde Birinci Komiser olarak göreve başlamıştır. Milli Mücadele içinde yer almıştır. Olağanüstü gayretleri sebebiyle “*Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası*” verilmiştir. Ereğli Kazâsı Kaymakamlığından 1921 yılında ayrılmıştır.⁴⁶⁴

Mardin Valisi olarak 9 Temmuz 1935- 23 Haziran 1938 tarihleri arasında görev yapmıştır. 26 Mayıs 1938 tarihinde Sinop Valisi olarak atanmıştır.⁴⁶⁵ Erzurum Valiliği görevine 29 Nisan 1941 tarihinde ataması yapılmış, 1 Mayıs 1941 tarihinde Erzurum’a gelmiştir.⁴⁶⁶ Kısa süre burada görev yaptıktan sonra 14 Kasım 1941’de ise ayrılmıştır. Erzurum Valiliği görevi 199 gün sürmüştür.⁴⁶⁷ Erzurum Valisi Fehmi Vural, Çanakkale

⁴⁶⁰ A. Çankaya, **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, IV, s. 1727- 1729; İ. H. Kubilay, **Elli Yılda Erzurum Belediyesi 1929-1979**, s.13.

⁴⁶¹ <https://www.darussafaka.org/fark-yaratin?c=bagiscilarimizdan#teker/> Erişim Tarihi: 14.05.2020

⁴⁶² **Resmi Gazete**, S.7549, (4 Temmuz 1950), s. 18.714.

⁴⁶³ A. G. Baltaoğlu, **Atatürk Dönemi Valileri**, s. 142.

⁴⁶⁴ Ali Dikici, “*İstiklal Madalyalı Polisler Ve Yüzellilik Polisler*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XXV/ 75, (Kasım- 2009), s. 533-534.

⁴⁶⁵ **BCA**. 30.18.1.2.83.45.13.

⁴⁶⁶ **Erzurum Gazetesi**, 1 Mayıs 1941, S.3690, s.1.

⁴⁶⁷ A. G. Baltaoğlu, **Atatürk Dönemi Valileri**, s. 160.

Valiliğine 10 Kasım 1941 tarihinde atanmıştır. 1945 yılına kadar bu görevi yerine getirmiştir.⁴⁶⁸

8-Asım TÜRELİ (10 Kasım 1941- 19 Ağustos 1942)

Elazığ Valisi olan Asım Türelî, Erzurum’a vali olarak 10 Kasım 1941 tarihinde atanmıştır.⁴⁶⁹ 19 Ağustos 1942 tarihinde Erzurum Valisi Asım Türelî, Seyhan İdare Heyeti Azalığına naklen tayin edilmiştir.⁴⁷⁰ Hayatı hakkında detaylı bilgi bulunamamıştır.

9- Nuri ATAY (12 Eylül 1942- 9 Temmuz 1943)

1903 yılında İstanbul Vilâyeti Üsküdar Kazâsı’nda dünyaya gelmiştir. Babası Abdülvahid Efendi, annesi Şerife Hanım’dır. Yozgat İdadisi’nde lise öğrenimi almıştır. 1926 Temmuz ayında Mülkiye’den “ *pekiyi*” derece ile mezun olmuştur. 18 Temmuz 1926 yılında Balıkesir Maiyyet Memurluğu’nu atanmış burada stajını bitirerek 6 Ağustos 1927’de Kaymakamlığa terfî etmiştir. Sırasıyla 13 Eylül 1927’de Çerkes, 17 Eylül 1931’de Ayancık, 29 Haziran 1933’de Kilis, 20 Nisan 1935’de ise Bahçe kazâlarında kaymakamlık yapmıştır. 16 Ocak 1937’de Üçüncü Sınıf Mülkiye Müfettişliğine, 29 Haziran 1939’da ise İkinci Sınıf Mülkiye Müfettişliğine atanmıştır. 12 Eylül 1942’den Erzurum Vali Vekilliğine atanmıştır.⁴⁷¹ 15 Ağustos 1942 tarihinde Mülkiye Müfettişi Nuri Atay yeniden Erzurum Vali Vekilliğine atanmıştır.⁴⁷² 9 Temmuz 1943 tarihine kadar Erzurum Vali Vekilliği görevini yerine getirmiş ve 15 Temmuz 1943’te Birinci Sınıf Mülkiye Müfettişi olarak Nuri Atay atanmıştır.⁴⁷³ 12 Ocak 1944 tarihinde Burdur Vali Vekilliğine getirilmiş⁴⁷⁴ daha sonra 11 Temmuz 1945 ‘de Isparta, 21 Ağustos 1947’de Maraş ve 4 Ağustos 1949’da ise Kırklareli Valisi olarak görev yapmıştır. Fransızca bilen Atay, Evli olup üç erkek bir kız çocuğu babasıydı.⁴⁷⁵

10- Haluk Nihat PEPEYİ (9 Ağustos 1943- 23 Ekim 1945)

Haluk Nihat Pepeyi, 1898 yılında Selanik’te doğmuştur. Babası Mustafa Ağa, annesi Hayriye Hanım’dır. İstanbul Sultaniyesi Rüştîye kısmında orta, Kadıköy

⁴⁶⁸ BCA. 30.18.1.2.96.92.14.

⁴⁶⁹ BCA. 30.18.1.2.96.92.14.

⁴⁷⁰ BCA. 30.11.1.0156.27.4.

⁴⁷¹ A. Çankaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, V, s. 1845-1846.

⁴⁷² BCA. 30.18.1.2.99.76.10.

⁴⁷³ BCA. 30.11.1.0.161.15.8.

⁴⁷⁴ BCA. 30.18.1.2.104.7.25.

⁴⁷⁵ A. Çankaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, V, s. 1845-1846.

sultanisinde ise lise öğrenimi almıştır. 1921 Haziran ayında Mülkiye'den "iyi" derece ile mezun olmuştur. Eylül 1921 'de Hendek İlk Numune Mektebi Başmualimliğine getirilmiştir. Ekim 1922'de Karasu, Aralık 1922'de Akyazı, Ocak 1924'de Akhisar Nahiye Müdürü olarak görev yapmıştır. Ekim 1924'te Nusaybin, Temmuz 1925'de Sındırgı, Kasım 1926'da Ayvalık, Nisan 1929'da M. Kemal Paşa Kazâlarında kaymakam olarak görev yapmıştır. Eylül 1930'da İstanbul Belediyesi Başmüfettişliğine, Aralık 1930'da Eminönü Kazâsı Kaymakamlığına, Mayıs 1931'de İstanbul Belediyesi Yazı İşleri Müdürlüğüne, Mart 1933'de Fatih, Ekim 1936'da Çankaya Kazâları kaymakamlıkları görevini yerine getirmiştir. Mart 1938'de Ankara Belediyesi Reisi Muavinliğine, Eylül 1939'da İstanbul Vali Muavinliğine atanmıştır. Nisan 1940'da Siirt, Eylül 1942'de Burdur Valisi olarak görev yapmıştır. Aralık 1942'de ise İstanbul Emniyet Müdürü olarak görev yapmıştır.⁴⁷⁶

9 Ağustos 1943 tarihinde Erzurum Valiliği'ne Haluk Nihat Pepeyi, atanmıştır.⁴⁷⁷ Yaklaşık iki yıl görev yaptıktan sonra 23 Ekim 1945 tarihinde Erzurum Valisi Nihat Pepeyi, Antalya Valisi olarak atanmıştır.⁴⁷⁸ Fransızca ve İngilizce bilmektedir. Mayıs 1954 yılından 1960 yılına kadar Kütahya milletvekilliği yapmıştır.⁴⁷⁹ Evli bir çocuğa sahiptir. 27 Mayıs 1972 tarihinde vefat etmiştir.⁴⁸⁰

11-Cemal DİNÇ (23 Ekim 1945- 28 Haziran 1950)

Lice Kaymakamı iken 25 Ekim 1941 tarihinde Keşan Kaymakamlığı'na atanmıştır.⁴⁸¹ Cemal Dinç, 23 Ekim 1945 tarihinde Erzurum Valisi olarak atanmıştır.⁴⁸² Cemal Dinç, Erzurum Valisi iken 28 Haziran 1950 tarihinde İçişleri Bakanlığı Nüfus İşleri Genel Müdürlüğüne atanmıştır.⁴⁸³ Hayatı hakkında detaylı bilgi bulunamamıştır.

III- Cumhuriyet Dönemi Erzurum Belediye Başkanları (1923-1950)

Erzurum Belediyesi'nin kuruluş tarihi 1866 yılıdır. Osmanlı döneminde kurulan ilk belediye teşkilatlarından. ⁴⁸⁴ 1923 yılından 1950 yılına kadar 9 belediye başkanı

⁴⁷⁶ A. Çankaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, IV, s. 1691.

⁴⁷⁷ **BCA**. 30.18.1.2.102.59.5.

⁴⁷⁸ **BCA**. 30.18.1.2.109.63.11.

⁴⁷⁹ A. Çankaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, IV, s. 1591.

⁴⁸⁰ TBMM Albümü (1920- 2010), **X. Yasama Dönemi (1954- 1957)** , II (1950-1980) s. 655.

⁴⁸¹ **BCA**. 30.11.1.0.149.29.15.

⁴⁸² **BCA**. 30.18.1.2.109.63.11.

⁴⁸³ **BCA**. 30.11.1.0215.21.19; **Resmi Gazete**, S.7546, (30 Haziran 1950), s.18.693.

⁴⁸⁴ E. Çolakoğlu, " *Vilâyet Tarihi ve Yerel Yönetim İlişkisi Yönüyle Erzurum*", s.41; Murat Küçükkuşurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi 2**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2011, s.35.

görev yapmıştır. En uzun süre Erzurum'da görev yapan Belediye Başkanı Mehmet Mesut Çankaya (1939-1945) olup; en kısa süre görev yapan ise Zakir Bey (1927-1928) olmuştur. Dönemin şartları nedeniyle belediye ile ilgili yasal düzenlemeler çeşitli tarihlerde yapılmıştır. 1877 yılında çıkarılan Belediye Kanunu'na göre Erzurum Belediye başkanları dört yıllığına atanmıştır. Belediye Meclisi ise bir başkan ve altı üyeden meydana gelmiştir.⁴⁸⁵

3 Nisan 1930 tarihinde 1580 Sayılı Belediyeler Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanun 165 Maddeden meydana gelmektedir. Belediyeler ile ilgili teferruatlı bilgiler mevcuttur.⁴⁸⁶ Belediyede yaşanan çeşitli sorunlar nedeniyle Trabzon ve Erzurum Vilâyetleri, belediye başkanlıkları, 1580 Sayılı Kanunun 91.⁴⁸⁷ Maddesine göre yapılması kararlaştırılmıştır. Bu karar Üçüncü Umumi Müfettişliği'nin⁴⁸⁸ isteğince Dâhiliye Vekilliği'nin 28 Ocak 1937 tarih ve 709 Sayılı tezkere ile İcra Vekilleri Heyeti'nce görüşülüp 2 Şubat 1937 onanmıştır.⁴⁸⁹ Erzurum'da sırayla görev yapmış Belediye Başkanları ve hayatları hakkında kısa bilgiler:

1- Mehmet Nafiz DURLU (1924- 1926)

Mehmet Nafiz Durlu, 1880 (1296) yılında Erzurum'da doğmuştur. Babası Okçuzade Ragip Efendi, annesi Esmâ Hanım'dır. 1904'te Harp Okulundan mezun olmuştur.⁴⁹⁰ Hediye Hanımla evli olup Mahpare, Mehmet Muammer ve Güner adında üç çocuğu sahip idi. 1919 yılında askerlikten istifa edip; 1921 yılında Erzurum Belediye Başkanı seçilmiştir.

1926 yılında TBMM İkinci Dönem Ara Seçimlerine katılıp 19 Aralık 1926 tarihinde yapılan seçimde Manisa/ Saruhan Mebusu seçilmiştir. 6 Ocak 1927'de Mazbatası onaylanmıştır. Altı dönem, 1927-1931, 1931-1934, 1935-1939, 1939-1943, 1943-1946, 1946-1950 yılları arasında altı dönem Erzurum Mebusu olarak görevini ifa

⁴⁸⁵ E. Çolakoğlu, “ Vilâyet Tarihi ve Yerel Yönetim İlişkisi Yönüyle Erzurum”, s. 41.

⁴⁸⁶ **Resmî Gazete**, S.1471, (14 Nisan 1930), s. 8821-8840.

⁴⁸⁷ 1580 numaralı Belediye Kanununun 91. Maddesine bakacak olursak; “Belediye reisleri devre-i intihabiye esnasında ancak A- Vazifeden mütevellit bir hareketten dolayı hafif hapis veya hapis ile mahkumiyet, B- Belediye meclisi azalığına intihabı mani veya ondan sukutu müstelzim ahval vukuunda reislikten sukur ederler”.şeklindedir. **Resmî Gazete**, S.1471, (14 Nisan 1930), s. 8833.

⁴⁸⁸ Üçüncü Umumi Müfettişliği; 6 Eylül 1935'te kurulmuştur. Erzurum Mebusu Tahsin Uzer bu müfettişliğin ilk başkanıdır. Müfettişliğin merkezi Erzurum ve müfettişlik Ağrı, Kars, Artvin, Rize, Trabzon, Gümüşhane, Erzincan ve Erzurum vilayetlerinde sorumlu olacaktır. Kurulma sebebi 1930'lı yıllarda Türkiye'de meydana gelen olaylara karşı tedbir almak. (Erdal, Aydoğan, “ Üçüncü Umumi Müfettişliği'nin Kurulması ve III. Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'in Bazı Önemli Faaliyetleri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 33- 34, (Mayıs- Kasım 2004), s. 1.)

⁴⁸⁹ **BCA**. 30.18.1.2.71.9.12.

⁴⁹⁰ TBMM Albümü, **III. Yasama Dönemi (1927- 1931)**, I, s. 148.

etmiştir. 20 Temmuz 1961’de ise vefat etmiştir.⁴⁹¹ 1924 -1926 yılları arasında Nafiz Dumlu, Belediye Başkanlığı görevini yerine getirmiştir.⁴⁹² Nafiz Bey, mebus olmak için istifa etmiştir. 27 Aralık 1926 tarihinde ise Manisa Mebusluğuna Erzurum Belediye Başkanı Nafiz Bey seçilmiştir.⁴⁹³ 20 Temmuz 1961’de ise vefat etmiştir.⁴⁹⁴

2- Zakir Bey (1927 – 1928)

1927- 1928 yılları arasında Belediye Başkanlığı görevini Zakir Bey yerine getirmiştir.⁴⁹⁵ Başkanlık yaptığı tarih dışında hayatı ile ilgili resmi bilgi ve belgeye ulaşılamamıştır.

3-Müştak Bey (1928- 1930)

1928-1929 yılları arasında Erzurum Belediye Başkanlığı görevini Müştak Bey yerine getirmiştir.⁴⁹⁶ Başkanlık yaptığı tarih dışında hayatı ile ilgili resmi bilgi ve belgeye ulaşılamamıştır.

4- Hafızâde Seyfullah Bey (Kasım 1930- Haziran 1932)

Seyfullah Efendi, 1859 yılında Erzurum’da doğmuştur. Babası Mehmet Şerif Efendidir. Rüştîye mezunudur. 16 Kasım 1908’de Erzurum Mebusu olarak Meclis-i Mebusan’a girmiştir. Birinci Dünya Savaşında oluşturduğu müfreze ile Artvin ve Ardahan’da savaşımıştır.⁴⁹⁷ Cumhuriyet Halk Fırkası Erzurum’da kurulduğu zaman idare Heyeti’nde yer almıştır. 1930 yılından 1932 yılına kadar belediye başkanlığı yapmıştır. 25 Şubat 1984’te vefat etmiştir.⁴⁹⁸

Erzurum Belediye Başkanı Seyfullah görev yaptığı sürede Erzurum’a şu harcama ve yatırımların yapılmasını sağlamıştır;

1.Gazanbarı İnşası

2.Tarım ve hayvancılığın gelişmesi için ambar ve ahırların inşası

⁴⁹¹ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM İkinci Dönem (1923- 1927)**, III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 3, s. 247.

⁴⁹² **T.C. Devlet Salnamesi 1925- 1926**, s.394; **T.C. Devlet Salnamesi 1926- 1927**, s. 596.

⁴⁹³ **BCA**. 30.10.0.0.74.485.16.

⁴⁹⁴ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM İkinci Dönem (1923- 1927)**, III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 3, s. 247.

⁴⁹⁵ **T.C. Devlet Salnamesi 1927- 1928**, s. 526.

⁴⁹⁶ **T.C. Devlet Yılığ 1928- 1929**, s. 272.

⁴⁹⁷ İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi I. Ve II. Meşrutiyet**, II, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:15, Ankara, s. 362.

⁴⁹⁸ M. Küçükuşurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi 2**, s.42.

3.Resmi kurumlara elektrik verilmesi için 50 beygirlik elektrik motorunu hizmete sokmuştur.⁴⁹⁹

5- Mustafa Durak SAKARYA (11 Ağustos 1933- 13 Şubat 1935)

Durak Sakarya, 1876 yılında doğmuştur. Babası Hacı Ahmet Bey'dir. İlk ve orta öğrenimini Erzurum'da tamamlamıştır.7 Ekim 1908'de Erzurum Emniyet Müdürlüğü'nde İkinci Komiserliğine olarak atanmıştır. 9 Mayıs 1909'da Başkomiserliğe yükselmiştir. 4 Şubat 1911 'de Emniyet Müdürlüğü onanmıştır. 6 Ağustos 1913'te Bitlis Polis Müdürlüğüne atanmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında 9 Kasım 1914'te Bitlis Milis Tabur Komutanı olmuştur. 28 Kasım 1915'te Ankara Polis Müdürlüğüne atanmıştır. TBMM'nin Birinci Meclisi'nde (1920-1923) Erzurum Milletvekili seçilmiştir. Kasım ve Aralık 1920 tarihinde vekâleten Kars Valiliği görevini üstlenmiştir. 1933-1935 yılları arasında Erzurum Belediye Başkanlığı görevlerini üstlenmiştir.⁵⁰⁰ Soyadı adı sebebiyle Belediye Başkanı Mustafa Durak Bey ilk başta soyadı olarak “Açabey” soyadını seçmişti. Fakat Bey, Ağa ve Efendi kelimelerinin yasak olması sebebiyle bunu değiştirerek “Sakarya” ismini soyadı olarak kabul etmiştir.⁵⁰¹ Evli olup çocukları yoktur. 21 Ekim 1942'de vefat etmiştir.⁵⁰²

Mustafa Durak Sakarya'nın Belediye Başkanlığı döneminde Erzurum'da bayındırlık ve hayvancılık alanında çalışmalar meydana getirilmiştir. Bu kapsamda;

1. Ilıca'da banyolar inşa edilmiştir.
2. Belediye mağazaları inşa edilmiştir.
3. Çaykara Deresi üzerine köprü yapılmıştır.
4. İmar birliğinin oluşturulmasında yer almıştır.
5. Mezbahane inşaatı için çalışmalar yapmıştır.⁵⁰³

6- Salim ALTUĞ (1935- Mayıs 1937)

Salim Altuğ, 1895 yılında Erzurum'da doğmuştur. Babası Sacid Efendi, annesi Nimet hanımdır. Harp Okulunda mezun olmuştur. Fransızca ve Rusça bilmektedir. Türk Hava Kurumu, Kars Şubesi Başkanlığı görevini yerine getirmiştir. ⁵⁰⁴ Kars Halkevi

⁴⁹⁹ İ. Hakkı Kubilay, **Elli Yılda Erzurum Belediyesi 1929-1979**, Erzurum, 1979, s.13.

⁵⁰⁰ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923)**, III, s. 399-400.

⁵⁰¹ **Varlık**, 3 İkincikanun 1935/3 Ocak 1935, S.1242, s.2.

⁵⁰² TBMM Albümü (1920- 2010), **I. Yasama Dönemi 1920- 1923**, I, s. 28.

⁵⁰³ İ. H. Kubilay, **Elli Yılda Erzurum Belediyesi 1929-1979**, s.13.

⁵⁰⁴ TBMM Albümü (1920- 2010), **VIII. Yasama Dönemi (1946- 1950)**, s. 465.

Başkanlığı (1933- 1934) görevini yerine getirdiği zaman Erzurum Belediye Başkanı seçilmiştir.⁵⁰⁵ Salim Altuğ, 1937 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile Belediye Başkanlığı görevinden ayrılmıştır. Ardında, Üçüncü Genel Müfettişlik Köy Bürosu Şefliğine atanmıştır. 1939'da Erzurum Mebusu olarak Meclise girmiştir. Evli olup, dört çocuk babası idi. 18 Temmuz 1953'te vefat etmiştir.⁵⁰⁶

Vilâyetin en büyük sorunu olan elektrik sorunu ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Erzurum Cumhuriyet Caddesine parke taşı döşenmesini sağlamıştır. Hayvancılığın gelişmesi için Mezbaha'ne inşasının yapımına devam edilmesini sağlamıştır.⁵⁰⁷

7- Şevket ARI (Haziran 1937- Temmuz 1939)

Şevket Arı, Erzurum Belediye Başkanları içinde atanmış ilk kişidir. Genel Müfettiş Tahsin Uzer'in, isteği doğrultusunda Dahiliye Vekâleti aracılığıyla seçilmiş başkan olarak İcra Vekilleri Heyetine sevk edilmiştir. Bakanlar Kurulu, 2 Şubat 1937 tarih ve 2/ 5965 Sayılı kararnâme doğrultusunda Erzurum Belediye Başkanın'ın atanmış olmasını kabul edilmiştir. Kısa bir süre içinde Şevket Arı, Belediye Başkanı olarak atanmıştır. 19 Temmuz 1939 tarihinde kararname ile belediye başkanları yeniden seçimle başa gelmesi kararı alınmıştır.⁵⁰⁸

Erzurum Belediye Başkanı Şevket Arı döneminde Erzurum'da kısa sürede büyük çalışmalar yapılmıştır. aşağıda bu dönemde yapılan kamu ahrcam ve yatırımlar verilmiştir;

- 1.1938 yılında Bakımevi ve Bedesten hizmete açılmıştır.
- 2.Vilâyetin imar planının hazırlanması için çalışmalar yapmıştır.
- 3.Vilâyetin yol sorununun çözüme için 63 yer istimlak edilmiştir.
- 4.Bu dönemde park ve bahçeler inşa edilmiştir.
- 5.Hayvancılığın gelişmesi için hayvan pazarını Ardahan kapı civarında Arabazılar Meydanının olduğu bölgeye taşınmasını sağlıyor.
- 6.Vilâyet bandosu yeniden kurulması sağlanıyor.⁵⁰⁹

⁵⁰⁵ Cengiz Atılı, **Kars Halkevi ve Faaliyetleri**, Salkımsöğüt Yayınevi, Konya, 2013, s.54

⁵⁰⁶ M. Küçükuşurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi 2**, s. 113.

⁵⁰⁷ İ. H. Kubilay, **Elli Yılda Erzurum Belediyesi 1929-1979**, s.13.

⁵⁰⁸ M. Küçükuşurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi 2**, s .163-165.

⁵⁰⁹ İ. H. Kubilay, **Elli Yılda Erzurum Belediyesi 1929-1979**, s.13.

8- Mehmet Mesut ÇANKAYA (Ağustos 1939- Ocak 1945)

Mehmet Mesut Çankaya, 1887 yılında Erzurum’da doğmuştur. Babası Sait Efendi’dir. İstanbul Hukuk Mektebi’nden mezun olmuştur. Erzurum Vilâyet-i Şarkiye Müdafaa Hukuk Cemiyeti Üyesidir. Erzurum Kongresinde aza olarak görev yapmıştır. 1939-1945 yılları arasında Erzurum Belediye Başkanlığı görevini ifa etmiştir. VII. Dönem (1943- 1946) Antalya, VIII. Dönem (1946-1950) ise Erzurum Vilâyeti’nde Mebus seçilmiştir. Evli ve iki çocuğu babasıydı. 7 Mayıs 1950 tarihinde vefat etmiştir.⁵¹⁰

Erzurum Belediye Başkanı Mehmet Mesut Çankaya döneminde Erzurum’a kamu harcama ve yatırımları yapılmıştır. Bu kapsamda;

1. İstasyon Caddesi genişletilmiş,
2. Hükümet Meydanı oluşturulmuş,
3. Sokakların aydınlatılması için elektrik şebekesini yaygınlaştırmış,
4. Tazyikli su şebekesi meydana getirilmiş,
5. Asri Mezarlık kurulmuş,
6. Sinema ve Tiyatro binası yeniden inşası sağlanmıştır.⁵¹¹

9-Kazım YURDALAN (15 Mart 1945 – Mart 1950)

Kazım Yurdalan, 1881/2 yılında Erzurum’un Çortan Mahallesi’nde doğmuştur. Babası Mehmet Emin Efendi olup, annesi Münife Hanımdır. ⁵¹²1902 yılında Harbiye Mektebi’nden mezun olmuştur. 25 Mayıs 1916 tarihinde Erzurum savunmasında fedakârlık gösterdiği için Binbaşılığa terfi etmiştir. 1918’de Trabzon Jandarma Alay Komutanı olarak görev yapmıştır. Erzurum Kongresinde delege seçilmiş Rauf Orbay’ın delege olması için 20 Temmuz 1919’da istifa etmiştir.⁵¹³ 1935 yılında Kars Halkevi Köycülük Komitesi mümessili olarak görev yapmıştır.⁵¹⁴ 1945-1950 yılları arasında Erzurum Belediye Başkanlığı görevini yerine getirmiştir.⁵¹⁵ Kazım Yurdalan, Belediye Başkanı olduktan sonra vilâyetin sorunları ile uğraşmaya başlamıştır. 15 Mart 1945 tarihinde Belediye Başkanı olarak atanmış, fakat Belediye’nin bütçesini oluşturması 12 Şubat 1946’da olmuştur. Daha sonra vilâyetin ihtiyacı olan su yollarının düzene

⁵¹⁰ TBMM Albümü 1920-2010, VIII. Yasama Dönemi (1946- 1950), s. 466

⁵¹¹ İ. H. Kubilay, **Elli Yılda Erzurum Belediyesi 1929-1979**, s.14.

⁵¹² İsmail Eyyüpoğlu, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir İttihatçı Kâzım Yurdalan (1881/2- 1962)**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları No:5- Araştırma Serisi No:5, Erzurum, 2009, s. 17-18.

⁵¹³ M. Küçükkuşurlu, **Erzurum Belediye Tarihi 2**, s.241-242.

⁵¹⁴ C. Atlı, **Kars Halkevi ve Faaliyetleri**, s. 56.

⁵¹⁵ M. Küçükkuşurlu, **Erzurum Belediye Tarihi**, s. 242.

konulması için uğraşmıştır. Akabinde elektrik sorunlarının çözümü için çalışmış ve bu süreçte yakacak sorunu, meyve ve buğday hali'nin yeniden düzenlemesi gibi sorunları çözmüştür.⁵¹⁶

Erzurum Belediye Başkanı Kazım Yuralan'ın beş yıllık başkanlığı döneminde vilâyetin gelişmesi için kamu harcamaları yaptığı görülmüştür. Bu minvalde;

1. Yolların yapımı için çalışmalar yapmış bu kapsamda 12 km parke taşı ile 3 km Arnavut kaldırımı döşenmesi sağlamıştır.
2. Su şebekesini 5 km genişletmiştir.
3. Elektrik abone sayısını 750'den 2.200'lere çıkarmıştır.
4. Zabıta Karakolları inşa edilmiştir.
5. Sulama kanalları yapılması için çalışmıştır.⁵¹⁷

D- ERZİNCAN'IN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ

Erzincan Vilâyeti, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Batı Bölümü'nün, Yukarı Fırat Havzasında yer almaktadır. Vilâyetin sınırları 39° 02' - 40° 05' Kuzey enlemleri ile 38° 16' - 40° 45' Doğu boylamları olduğu alanda bulunmaktadır.⁵¹⁸ Kuzeyden, Giresun, Gümüşhane, Bayburt; doğudan Erzurum, güneyden Bingöl, Tunceli; güneybatıdan Elazığ ve Malatya; batıdan Sivas illeri ile sınırlandırılan Erzincan, Karadeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgelerinin birbirine yaklaştığı bir konumda yer almaktadır.⁵¹⁹ 11.903 km² yüzölçümüne sahiptir.⁵²⁰

Erzincan ismi hakkında; Erzincan'ın ilkçağdaki adı Orasa, Orsa, Orse, Orsene, Urussa ve Urusu biçimlerindedir.⁵²¹ Hititler bu vilâyet için “Arziya” ifadesini kullanmışlardır. ⁵²² Erzincan adının Strabon'a göre İlkçağda bu bölgede bulunduğunu belirttiği Eriza Vilâyeti'nden geldiği söylemiştir; Grek kaynaklarında ise Aziris adıyla gösterilen vilâyetin de Erzincan olması kuvvetle mümkündür. Ermeni kaynaklarında

⁵¹⁶ İ. Eyyüpoğlu, **Kazım Yurdalan (1881/2 - 1962)**, s. 498- 511.

⁵¹⁷ İ. H. Kubilay, **Elli Yılda Erzurum Belediyesi 1929-1979**, s.15.

⁵¹⁸ Haz: Leyla Dolun, Mehmet Oğuzhan Önen, **Erzincan İli Uygun Yatırım Konuları Araştırması**, Ankara, Şubat 2017, s.26.

⁵¹⁹ M. Samet Altınbilek, **Planlama Sorunları Açısından Erzincan'ın Vilâyet Coğrafyası**, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Hayati Doğanay), Erzurum, 1997 , s.18; Ruhi Kara, “ *Erzincan Adı Üzerine*”, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, IX/ 2, (2016), s.25-26 ; Abdulkadir Gül, “*Erzincan Kazâsının Yerleşme Özellikleri (XVI- XX Yüzyıllar Arası)*”, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, VI/ 1,(2013), s. 59-60.

⁵²⁰ Vedat Karadeniz, M. Samet Altınbilek, “ *Erzincan İlinin Topografik Analizi ve İdari Sınırları İlişkisi Bazı Sorunlar* “, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, XI/ 1, (2018), s. 283.

⁵²¹ Bilge Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, İstanbul, 1993, s. 620.

⁵²² Tahir Erdoğan Şahin, **Hayaşa Bölgesi Tarihi I**, Yukarı Ülke Erzincan, Berikan Yayınevi, Ankara, 2014, s. 117- 120.

şehre birden fazla isim verilmiştir. Bunlar Erez, Erzng ve Erznga; Bizans kaynaklarında Aringam, Arsingan. Erzingan; Arap kaynaklarında Erzencan şeklinde isimlendirilmiştir. Selçuklular döneminde ise vilâyetin adı önce Erzingan, daha sonra Ezirgan olarak söylenmiş, ardından da bugünkü şeklini almıştır.⁵²³ Osmanlı kayıtlarında Erzincan için; “*Nefs-i Erzincan*”, “*Kasaba-i Erzincan*”, “*Kazâ-i Erzincan*”, “*Nahiye-i Erzincan*” ile “*Medine-i Erzincan*” olarak ifade edilmiştir.⁵²⁴

Erzincan Vilâyeti’nin tarihsel sürecine bakacak olursak: Erzincan, çevresi M.Ö. 2000’li yıllarda Hurrilerin hâkimiyeti altına girmiştir. İlk Tunç Çağı sonrasında M.Ö. 2000 yılın ilk yarısından itibaren ise Azzilerin ve Hayaşaların egemenliğine,⁵²⁵ daha sonra bölgeye M.Ö. 714-685 yılları arasında Urartular hâkim olmuştur.⁵²⁶ Akabinde Perslerin Doğu Anadolu Bölgesi’ni ele geçirmesi ile Erzincan ve çevresi bu devletin sınırları içinde kalmıştır.⁵²⁷ M.S. I- V. yüzyıllarda ise bu bölge Doğu Roma sınırlarına dâhil olmuştur.⁵²⁸

Roma hâkimiyeti altında yer alan bu bölgeye İslam Devleti tarafından ilk akın Hz. Ömer döneminde gerçekleştirilmiştir. Hz. Osman döneminde ise Erzincan ve çevresi İslam ordularıyla karşılaşmıştır. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, döneminde ise ilk Türk akınları başlamıştır.⁵²⁹ Malazgirt Zaferinden sonra Türk hâkimiyetine girmesi Mengücek Gazi dönemine rastlamaktadır. Sonraki süreçte Selçuklu egemenliği altına girmiştir. Moğol istilası sonucunda ise İlhanlı egemenliğine geçmiştir.⁵³⁰

XIV. asrın ilk yarısında, İlhanlıların zayıf düşmeleri sebebiyle Erzincan, İlhanlı Valileri’nin yerini alan Eretna Bey’in ve kardeşi Burak Bey’in yönetiminde bulunduktan sonra Erzincan ve Sivas Hükümdarı Kadı Burhaneddin’in hedef noktası haline gelmiş (1394-1395). Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devletleri arasında da mücadele bölgesi olmuştur.⁵³¹

Akkoyunlu’ların dağılmasıyla beraber bölge Safevilerin kontrolüne geçmiştir. 1508’de Trabzon Sancağında bulunan Şehzade Selim ona karşı koymak için Erzincan’a kadar harekette bulunmuştur. Akabinde Şah İsmail Erzincan’ı merkez seçip Nûr Ali

⁵²³ İsmet Miroğlu, “*Erzincan*“, TDVİA, XI, İstanbul, 1995, s.321.

⁵²⁴ Abdulkadir Gül, “*Osmanlı Dönemi Erzincan Kazâsının Nüfusu*“, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Y.5, 47, (Haziran 2017), s. 43.

⁵²⁵ Tahir Erdoğan Şahin, *Erzincan Tarihi*, I, Erzincan Hayra Hizmet ve Dayanışma Vakfı, Yayın No: I, Erzincan, 1985, s. 23-24.

⁵²⁶ İsmet Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazâsı (1520-1566)*, TTK Yayınları, Ankara, 1990, s. 2.

⁵²⁷ T.E. Şahin, *Erzincan Tarihi*, s. 61.

⁵²⁸ Enver Konukçu, *Cumhuriyetin 75. Yılında Tercan*, Önder Matbaacılık, Ankara, 1998, s. 37.

⁵²⁹ Erdem Yavuz, *Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923-1960)*, s.14.

⁵³⁰ İ. Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazâsı (1520-1566)*, s. 3-8.

⁵³¹ B. Darkot, “*Erzincan*“, s.339.

Halife'yi tayin etmiştir. ⁵³² Erzincan ve yöresi Osmanlı hâkimiyetine 1514'te Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi ile geçmiştir. ⁵³³

1515 yılında Yavuz Sultan Selim (1512-1520) Kemah'ın fethi için Bıyıklı Mehmed Paşa'yı görevlendirmiştir. Kemah, 1515 yılında Osmanlı topraklarına dahil edilmiştir. ⁵³⁴ Kemah Sancağı, içerisinde bir kazâ konumunda olan Erzincan, 1535'te Erzurum Beylerbeyliği'nin kurulması üzerine, Kemah Sancağı da buraya bağlanmıştır. 1566 tarihin de Kemah'tan ayrılan Erzincan, Paşa Sancağına ⁵³⁵ bağlı bir kazâ haline getirilmiştir. ⁵³⁶

Tanzimat'ın ilânıyla birlikte başlayan idarî yenilikler içerisinde, Erzurum Eyaletine bağlı Erzincan Sancağı'nın bir kazâ merkezi olan Kemah, 1867 Nizamnâmesi'nde yine Erzincan Sancağı'na bağlı bir kazâ merkezi olmuştur. ⁵³⁷ 1897 yılında Erzurum Eyaletine bağlı olan Erzincan Sancağı, Erzincan, Kemah, Refahiye, Kuruçay (İliç), Kuzican (Pülümür) Kazâlarından müteşekkildir. ⁵³⁸ 1914 yılında Kemah; Erzincan Sancağı'nın, Cumhuriyet döneminde de Erzincan'ın bir kazâ merkezi olmuştur. ⁵³⁹

Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) döneminde Ruslar, 31 Ekim 1914 tarihinde Doğubayazıt'ta ilerleyerek Kars'tan Osmanlı sınırlarına girmiş ve 6 Mayıs 1915 tarihinde Van'ı, 16 Şubat 1916 tarihinde Erzurum'u, 3 Mart'ta Bitlis'i ardından Muş'u, 18 Nisan'da Trabzon'u, 11 Temmuz 1916'da ise Erzincan'ı işgal etmişlerdir. ⁵⁴⁰

1917 yılında Rusya'da “*Bolşevik İhtilali*” çıkınca 18 Aralık 1917 tarihinde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Erzincan Mütarekesi imzalanmış olup Erzincan'da Rus işgali son bulmuştur. ⁵⁴¹

Erzincan'da, Rusların geri çekilmesi sürecinden sonra, Ermeniler şehri yakıp yıkmaya, Müslüman ahaliyi katletmeye başlamış. Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa ile aynı gün Batı Dersim Komutanı Halit Bey ve emirlerindeki kuvvetler

⁵³² İ. Miroğlu, “*Erzincan*”, s.320.

⁵³³ İ. H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, II, s. 448

⁵³⁴ İlhan Şahin, “*Kemah*”, **TDVİA**, XXV, TDVY, Ankara, 2002, s. 219-220.

⁵³⁵ Paşa Sancağı: Osmanlı Devletinde valilerin oturduğu eyalet merkezine verilen isimdir. (Y.N)

⁵³⁶ Mehmet İnbaşı, “*Erzincan Kazâsı (1642 Tarihli Avârız Defterine Göre)*”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, XVI/ 41, (2009), s. 189-191.

⁵³⁷ İlhan Şahin, “*Kemah*”, **TDVİA**, XXV, s. 219-220.

⁵³⁸ N. Önen- C. Reyhan, **Mülkten Ülkeye...**, s. 618.

⁵³⁹ İlhan Şahin, “*Kemah*”, **TDVİA**, XXV, s. 219-220.

⁵⁴⁰ Selahattin Tansel, **Atatürk ve Kurtuluş Savaşı (1919- 1922)**, s. 64.

⁵⁴¹ Halil Bal, “*Brest- Litovsk Antlaşması'ndan Sonra Türkiye ve Ermeniler*”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, 5, 2004, s. 25- 26.

ile birlikte Erzincan'a girerek, 13 Şubat 1918 tarihinde Erzincan istilâdan kurtarılmıştır.⁵⁴²

İşgal bittikten sonra Erzincan'ın idari yapısında birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Erzincan 1918 yılında müstakil livâ haline getirilmiş ve Milli Mücadele (1918-1922) yıllarında Seyyid Mehmed Eşref Bey, Ali Rıza Bey, Zühdü Bey ve Hüseyin Hüsnü Bey mutasarrıflık yapmışlardır.⁵⁴³

Milli Mücadele, döneminde Erzincan önemli bir vilâyet konumundadır. Erzurum Kongresine (23 Temmuz-7 Ağustos 1919) Erzincan'ı temsil için Hacı Ahmet Fevzi Efendi, Müftü Osman Fevzi (Topçu) Efendi, Müftü Mehmet Şevki Efendi, Emekli Komiser Abbas Necati Efendi, Taha Kemaleddin Efendi ve Talat Bey katılmıştır.⁵⁴⁴ 4 Eylül 1919 'da başlayan Sivas Kongresine ise Erzincan Vilâyeti'nden, Şeyh Hacı Ahmed Fevzi Efendi katılmıştır. ⁵⁴⁵ Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920'de açıldığı zaman Erzincan Vilâyeti'ni temsil eden kişiler şunlardır; Şeyh Ahmed Fevzi Efendi, Emin Bey, Hüseyin Bey, Osman Fevzi Efendi ve Tefik Bey'dir.⁵⁴⁶

I- Cumhuriyet Dönemi'nde Erzincan'ın İdari Yapısı (1923-1950)

Erzincan Vilâyeti'nin, idari taksimatında Osmanlı Devleti döneminde bazı değişiklikler meydana getirilmiştir. 1620, 1635 ve 1636 tarihli icmal defterlerine göre Erzincan kazâ statüsünde olduğu görülmektedir. 1835 yılında Erzurum Vilâyetine bağlı kazâ, 1837'de kasaba ve 1863'de ise sancak durumuna getirilmiştir. 1867 Teşkil-i Vilâyet Nizâm-nâmesine kadar genel olarak Erzincan Kazâ olarak idare edilmiştir.⁵⁴⁷ Birinci Meşrutiyet'in ilk yıllarında Erzincan Sancağı, Erzurum Vilâyetine bağlı olup 4 kazâ, 20 nahiye ve 512 köyden oluşmaktaydı.⁵⁴⁸

Erzincan, 1915 yılında bağımsız mutasarrıflık konumuna getirilmiştir. Bu süreçte Erzincan; Merkez, Kemah, Kuzucan, Kuruçay ve Gercanis Kazâlarından müteşekkildir.

⁵⁴² Kazım Karabekir, **Günlükler 1906- 1948**, I, YKY, İstanbul, 2017, s. 488.

⁵⁴³ T.E. Şahin, **Erzincan Tarihi**, II, s. 437.

⁵⁴⁴ Fahrettin Kırzioğlu, **Bütünüyle Erzurum Kongresi**, III, Ankara, 1993, s.222-224; T. E. Şahin, **Erzincan Tarihi**, II, s. 430.

⁵⁴⁵ E. Yavuz, **Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923-1960)**, s. 16.

⁵⁴⁶ F. Çoker, **Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919- 1923**, III, s. 25

⁵⁴⁷ Asuman Karabulut, “ *Erzurum Vilayet Salnamelerine Göre Erzincan Sancağı*”, **Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu 26-28 Eylül 2019 Bildiriler**, Erzincan, 2019, s.1081 ; Abdulkadir Gül, “ *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Erzincan ve Köylerinin Demografik ve İskân Yapısı (1835 Tarihli Nüfus Defterine Göre)*”, **Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. XI/2, (2009), s. 167.

⁵⁴⁸ N. Önen- C. Reyhan, **Mülkten Ülkeye**, s. 635.

Daha sonraki süreçte Çarsancak, Bayburt, Mazgirt, Pertek, Şiran, İspir, Eğin, Kığı, Ovacık ve Kelkit gibi kazâlarda kısa süreliğine Erzincan'a bağlanmıştır.⁵⁴⁹

1923'den itibaren Türkiye genelinde idari alandan birçok önemli düzenlemeler yapılmıştır. Bu süreçte Erzincan Vilâyeti'nde bahsi geçen idari taksimat ve değişiklikler hemen göze çarpmaktadır. Erzincan Vilâyeti 1925 yılında Erzincan, Kuruçay, Pülümür, Refahiye, Kemah isimli beş kazâdan oluşmaktadır.⁵⁵⁰ 1926 yılında kazâlar; Erzincan Merkez, Kuruçay, Pülümür, Refahiye, Kemah, Kığı ve Nazimiye ile beraber yedi ve nahiye sayısı ise 20 olmuştur.⁵⁵¹ 1927'de Erzincan Vilâyeti; Erzincan Merkez, Kuruçay, Pülümür, Refahiye, Kemah, Kığı ve Nazimiye olmak üzere 7 kazâdan oluşmaktadır.⁵⁵² 1928 yılında Erzincan Vilâyeti; Erzincan Merkez, Pülümür, Refahiye, Kuruçay, Kemah, Kığı ve Nazimiye kazâlarından olup Erzincan Kazâ Merkezinde Başköy, Cincike, Çemen, Selepur ve Ases Nahiyeleri bulunmaktadır. Pülümür Kazâsının, Danzik ve Şeteri nahiyeleri bulunmaktadır. Refahiye'de Alakilise, Çenkeri, Zuker, nahiyeleri vardır. Kuruçay'da Armudan, Kozkışla nahiyeleri bulunmakta. Kemah Kazâsının Ehtek, Ermenak ve Kamerbey Nahiyeleri bulunmaktadır. Kığı'da Çan ve Husnek Nahiyeleri, Nazimiye'de ise İresek, Haksi ve Kutudere Nahiyeleri bulunmaktadır.⁵⁵³

Cumhuriyet döneminde Erzincan, Vilâyet merkezi konumuna getirilmiştir. Mezkûr vilâyette 1923 yılından 1950 yılına kadar idari yapısında çeşitli farklılık görülmektedir.

Tablo-19: 1927-1950 Döneminde Erzincan ve İlçelerine Bağlı Köylerin Sayısı

İlçeler	1927 ⁵⁵⁴	1935 ⁵⁵⁵	1940 ⁵⁵⁶	1945 ⁵⁵⁷	1950 ⁵⁵⁸
Merkez	150	140	134	136	135
Kazâ (Erzincan)					
İliç	-	48	63	66	66
Kemah	86	68	68	67	67
Kemaliye	-	-	34	50	58

⁵⁴⁹ E. Yavuz, *Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923- 1960)*, s. 32.

⁵⁵⁰ TC. Devlet Salnamesi 1925-1926, s.385.

⁵⁵¹ TC. Devlet Salnamesi 1926-1927, s. 589.

⁵⁵² TC. Devlet Salnamesi 1927- 1928, s. 505-506

⁵⁵³ TC. Devlet Yıllığı 1928- 1929, s.262.

⁵⁵⁴ İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1930*, s.24.

⁵⁵⁵ TCBİGM, 20 Ekim 1940 Genel Nüfus Sayımı, s. XLIX,

⁵⁵⁶ TCBİGM, 20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı, s.226.

⁵⁵⁷ TCBİM, 22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı, s.40.

⁵⁵⁸ TCBİM, 22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı, s.35.

Kığı	201	-	-	-	
Kuruçay	66	-	-	-	
Nazimiye	39	-	-	-	
Pülümür	63	-	-	-	
Refahiye	146	103	105	107	107
Tercan	-	138	80	80	103
Toplam	751	492	484	506	540

Tabloda görüldüğü gibi yıllar içinde Erzincan'ın kazâ sayısında değişiklikler meydana gelmiştir. 1927 yılında vilâyetin 7 kazâsı, 751 yerleşim yeri bulunurken; 1940 yılında İliç, Kemaliye ve Tercan kazâ olmuşken aynı yıl Kığı, Kuruçay, Nazimiye ve Pülümür'ün komşu vilâyete bağlanması ile kazâ sayısı 6'ya, yerleşim yeri ise 484'e düşmüştür. 1945 ve 1950 yılları arasında kazâ sayısında herhangi bir artış veya azalma meydana gelmemiştir. Bu yıllarda kazâ sayısı altı iken köy sayısı 1945'de 506 ve 1950'de ise bu sayı 540'a yükselmiştir. Cumhuriyet döneminde Erzincan'ın, idari yapısında birtakım düzenlemeler meydana gelmiştir. Vilâyet 1923 yılında 1950 yılına kadar kazâ sayılarında değişimler meydana gelmiştir.

1- Merkez Kazâ (Erzincan)

Erzincan Merkez Kazâsı, Erzincan Vilâyeti'nin yönetildiği yerdir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rus ve Ermenilerin işgali altında kalmıştır. Bolşevik İhtilalı'nın çıkması ile kısa bir süre Ermeni milisler tarafından işgal edilmiş daha sonra Türklerin hâkimiyetine geçmiştir.

Erzincan Merkez Kazâsı, 2166 Km² alana, yüksekliği ise 1189 metredir.⁵⁵⁹ Erzincan Merkez Kazâsı'nın 6 bucağı bulunmaktadır. Merkez'de 56, Başköy'de 20, Cimin'de 13, Cincike'de 15, Esesi'de 16 ve Selepür'ün ise 15 yerleşim birimi vardır.⁵⁶⁰

1924 yılında Erzincan'da meydana gelen heyelan sebebiyle Kuzkışla, Kurtbaloğlu ve Orta Mündüm köylerinin yerleri değiştirilmiştir.⁵⁶¹ Doğal afetler nedeniyle bazı dönemlerde yer değişimleri devam etmiştir.

Bu dönemde vilâyetler arası sınır değişiklikleri de meydana gelmiştir. 12 Mart 1932 yılında çıkarılan bir kararname ile Erzincan Başköy Nahiyesine bağlı olan Ekrek,

⁵⁵⁹ Erzincan İl Yıllığı 1967, s. 26.

⁵⁶⁰ TCBİM, 22 Ekim 1950 Umumî Nüfus Sayımı, s.163- 164

⁵⁶¹ BCA. 30.10.0.0.119.837.2.

Göller, Çolluk, Gelemezi, Komu, Şanular, Karamelek, Kahnut, Sıvkarlar, Çılınge, Tohlıstan Erzurum’a bağılı Tercan Kazâsının Mans Nahıyesine; Sosnıga, Gulebağıdı, Viranvilâyet, Esverek, Boybeyıkomu, Tolosuulya, Şebeke adlı Tercan Kazâsı’nın, Mans Nahıyesine bağılı köyler Erzincan’ın Başköy Nahıyesine bağlanmasa kararlaştırılmıştır.⁵⁶²

İdari taksimatta farklılık olmasının bir diğere sebebi de doğıal afetlerin meydana gelmesidir. Erzincan’da 1933 yılında doğıal afet nedeniyle Menden Köyü’nün yeri Sarıtaş Harman köyü sınırlarına dâhil edilmiş olup, Mezkur köyde yaşayanlarda Sarıtaş Harman köyüne yerleştirilmiştir.⁵⁶³

27 Aralık 1939 tarihinde büyük Erzincan Depremi meydana gelmiştir.⁵⁶⁴ Bu süreçte vilâyetin imarı için bir heyet oluşturulmuştur. Yeni Erzincan Vilâyeti’nin kurulması için çalışmalara başlanılmıştır.⁵⁶⁵ Depremden sonra Erzincan, 1 km kuzeyindeki günümüzde halen “*Muvakkat Vilâyet*” diye tabir edilen yere taşınmıştır. Daha sonra ise 1- 1,5 km daha kuzeydeki vilâyetin yerine taşınmıştır.⁵⁶⁶ 1940 Mayıs ayı itibariyle Erzincan’da muvakkat yerleşim birimi hemen hemen kurulmuştur. Yeni vilâyet inşa edilene kadar Erzincanlılar burada yaşamışlardır.⁵⁶⁷

20 Haziran 1942 tarihinde Erzincan Vilâyeti, Başköy Nahıyesi Sosunka köyü’ne bağılı olan Boybeğı Komu müstakil köy haline getirilmiştir.⁵⁶⁸ Bazı yıllarda vilâyetler arası sınır değışiklikleri meydana gelirken bazı yıllarda ise vilâyetin kendi sınırları içinde değışimler olduğı görülmektedir. 2 Mart 1946’da Erzincan Vilâyetine bağılı Esesi Bucağı Hacıalibey Palangası köyüne bağılı, Hacıvelibey Palangası Mahallesi Ağğı köyüne bağlanmıştır.⁵⁶⁹

18 Mart 1946’da Erzincan Vilâyeti, Merkez Kazâya bağılı, Cincige Bucağı Hamzesi Köyü Zatkığı köyüne bağlanmıştır.⁵⁷⁰ 1 Nisan 1946 tarihinde Erzincan Merkeze Kazâsı, Selepür Bucağına bağılı Mantara ve Bulmuş köyleri Tercan Kazâsı’nın, Mans Nahıyesine bağlanmıştır.⁵⁷¹

⁵⁶² **Resmi Gazete**, S.2061, (27 Mart 1932), s. 1318.

⁵⁶³ **BCA**. 30.18.1.1.33.2.20

⁵⁶⁴ **Akşam**, 28 Kânunuevvel 1939/28 Aralık 1939, s.1; **Anadolu**, 28 Kânunuevvel 1939/28 Aralık 1939, s. 1; **Aydın**, 28 BirinciKanun 1939/28 Aralık 1939, s. 1; **Son Posta**, 28 Birincikânun 1939/ 28 Aralık 1939, s. 1; **Tan**, 28 İlkKanun 1939/ 28 Aralık 1939, **Ulus**, 28 BirinciKanun 1939/28 Aralık 1939, s. 1; **Yenigün**, 28 İlkKanun 1939/28 Aralık 1939, s. 1.

⁵⁶⁵ **Cumhuriyet**, 9 İkinciKanun 1940/9 Ocak 1940, s. 5.

⁵⁶⁶ **Erzincan İl Yıllığı 1967**, s. 114

⁵⁶⁷ **Ulus**, 7 Mayıs 1940, S.Yok, s.1.

⁵⁶⁸ **Resmi Gazete**, S. 5156, (13 Temmuz 1942), s. 334.

⁵⁶⁹ **Resmi Gazete**, S. 3257, (15 Mart 1946), s.10.253.

⁵⁷⁰ **Resmi Gazete**, S.6276, (6 Nisan 1946), s. 10.390.

⁵⁷¹ **BCA**. 30. 11. 1. 0182.12.7.

17 Mayıs 1949 tarihinde itibaren Erzincan Vilâyeti, Merkez Kazâsına bağlı Cimin Bucağı bağlı Karakilise Köyü “*Altınbaşak*” olarak değiştirilmiştir.⁵⁷² Ulusallaşma bağlamında bazı köyün isimleri değiştirilmiştir. Özellikle farklı dinleri çağrıştıran isimler değişime tabi tutulmuştur.

2- İliç

Doğu Anadolu Bölgesi’nin, Yukarı Fırat Bölümü sınırları içinde yer almaktadır. Erzincan’a idari yapı olarak bağlıdır. Karasu Irmağı’nın oluşturduğu Kemah boğazı içinde yer almaktadır. Kuzeyinde Refahiye, doğusunda Kemah, güneyinde Kemaliye kazâları ile batısında Sivas Divriği ve güneydoğusunda Tunceli Ovacık bulunmaktadır.⁵⁷³

İliç, yerleşim alanı XVI. yüzyıldan itibaren genellikle Kemaliye Kazâ sınırları içinde yer almıştır. İdari yapısında çeşitli yıllarda birtakım düzenlemeler yapılmıştır. 15 Mayıs 1939 tarihinde çıkarılan bir kararname ile Kemaliye Kazâsına bağlı İliç Nahiyesi bütün köyleriyle beraber Kuruçay Kazâsı’na bağlanmıştır. Kuruçay Kazâsı’nın merkezi İliç adıyla anılmaya başlanmış olup; bu süreçte Kuruçay Kazâsı kaldırılmış İliç Kazâsı kurulmuştur.⁵⁷⁴ Demiryolunun İliç merkezinden geçmesi dolayısıyla böyle bir değişikliğe gidilmiştir.

İliç Kazâsı, kurulduğu zaman 4 nahiye meydana getirilmiştir. Merkez Nahiyesi 14; Armudan 14; Kuruçay 16 ve Kuzkışla’ya bağlı 19 toplam 63 yerleşim birimi olan bir kazâ olarak oluşturulmuştur.⁵⁷⁵

10 Haziran 1942 tarihinde Sivas Vilâyeti, Divriği Kazâsı köylerinden Adatepe, Portepe, Sağırtepe, Zinekar, Nordin ve Dostan, Mezra ve Zımra Erzincan’ın İliç Kazâsına bağlanmıştır.⁵⁷⁶ 3 Mart 1947 tarihinde Sivas Vilâyetine bağlı olan Divriği Kazâsı Hamo Bucağına bağlı bir köy olan Gedenek köyü ve Hırmıge mezarası İliç Kazâsına bağlanmıştır.⁵⁷⁷

17 Şubat 1948 tarihinden geçerli olmak üzere Erzincan Vilâyeti, İliç Kazâsı Merkez Bucağına bağlı Tav Köyü’nün adı “*Doğan*” olarak değiştirilmiştir.⁵⁷⁸

⁵⁷² **Resmi Gazete**, S.7244, (28 Haziran 1949), s. 16.495.

⁵⁷³ Adem Başibüyük, “*Demiryoluna Bağlı Olarak Kurulan Bir İlçe Merkezi: İliç (Erzincan)*”, **Doğu Coğrafya Dergisi**, XI/ 15, (2006), s. 253.

⁵⁷⁴ **BCA.30.11.1.0.131.16.2.**

⁵⁷⁵ **TCBİGM, 20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı**, s. 226.

⁵⁷⁶ **BCA. 30.11.1.0.154.18.13.**

⁵⁷⁷ **BCA. 30.11.1.0.190.6.4.**

⁵⁷⁸ **Resmi Gazete**, S.6865, (24 Mart 1948), s. 13.777.

Ulusallaşma politikası kapsamında 26 Nisan 1948 tarihinden itibaren Zinekar Köyü'nün adı “*Bağlıca*” olarak değiştirilmiştir.⁵⁷⁹

3- Kemah

Kemah Kazâsı, Erzincan Vilâyetine bağlı bir kazâdır. Erzincan Vilâyeti'nin en büyük kazâsı konumdadır. Mezkûr kazâ, kuzeyde Refahiye, batıda İliç, güneyde Tunceli Ovacık ve doğuda Erzincan Merkez Kazâsı ile komşudur.⁵⁸⁰ Tarihte Kemah “*Ani*” olarak zikredilmiştir.⁵⁸¹

Osmanlı idaresine girdikten sonra Kemah Sancak Merkezi haline getirilmiştir. Fakat XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Erzincan'a bağlı bir kazâ merkezi durumuna getirilmiştir. 1867 Vilâyet Nizâm-nâmesinde Kemah, Erzurum Eyaletine bağlı Erzincan Sancağının bir kazâ merkezi olmuştur. Cumhuriyet döneminde de Erzincan Vilâyeti'nin bir kazâsı olarak kalmıştır.⁵⁸²

4 Ekim 1930 tarihinde Dâhiliye Vekâleti tarafından Erzincan Vilâyetine bağlı, Kemah Kazâsı köylerinden Hogus, nahiye haline getirilmiştir.⁵⁸³ Statüleri değiştirilen bu köylerin nahiye olmasıyla beraber önemleri artmaya başlamıştır. 11 Eylül 1941 tarihinde ise Kemah Kazâsına, bağlı Oğuz Nahiyesi'nde Merkezi Üskübürt Köyü'nden Oğuz köyüne taşınmıştır.⁵⁸⁴

Erzincan Vilâyeti'nin, en eski kazâlarından biridir. Kemah Kazâsı, Cumhuriyet döneminde önemli idari düzenlemelere tabi tutulmuştur. 1927 yılında 86 yerleşim birimi varken 1950 yılında bu sayı azalarak 67 olmuştur. 1950 yılında Kemah Kazâsı, 5 nahiye'den oluşmaktadır. Merkez'de 15, Ermelik'de 25, Oğuz'da 10, İhtik'te 9 ve Kamarik Nahiyesi'nde ise 11 köyden oluşmaktadır. Kemah Kazâsı'nın toplam yerleşim birimi 70'dir.⁵⁸⁵

4- Kemaliye (Eğin)

Kemaliye Kazâsı, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer almaktadır. Kuzeyde İliç, güneyde Malatya Arapkir ve Elazığ Ağın, batıda Sivas Divriği,

⁵⁷⁹ **Resmi Gazete**, S.6911, (21 Mayıs 1948), s. 14.066

⁵⁸⁰ Hakkı Yazıcı, Adem Başbüyük, Samet Altınbilek, “*Kemah (Erzincan) Tuzlaları*”, **Türk Coğrafya Dergisi**, 33, İstanbul, (1998), s. 53-54.

⁵⁸¹ A. Kemali, **Erzincan**, s. 321.

⁵⁸² İ. Şahin” *Kemah*”, **TDVİA**, XXV, s.219- 220.

⁵⁸³ **BCA**. 30.11.1.058.29.20.; A. Kemali, **Erzincan**, s.289; **Resmi Gazete**, S.1617, (9 Teşrinievvel 1930), s. 9413.

⁵⁸⁴ **BCA**. 30.11.1.0.148.25.5.

⁵⁸⁵ **TCBİM**, 22 Ekim 1950 **Umumi Nüfus Sayımı**, s.165.

doğuda Çemişkezek ve Tunceli Ovacık Kazâları ile çevrili olup 1168 km² alana sahiptir.

586

Kemaliye Kazâsı, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erzincan Vilâyetine bağlı bir yerleşim birimidir. Kemaliye Kazâsı, tarihsel süreç içinde çeşitli dönemlerde idari yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Mezkur kazâ, XV. yüzyılda Arapgir livasına bağlı bir bucak merkezi iken, 1858- 1859 yılları arasında Arapkir Sancağı'ndan alınıp Harput Vilâyeti'ne bağlı kazâ yapılmıştır. 1878 yılında ise Harput Vilâyeti yerine oluşturulan Ma'mûretü'l Azîz Vilâyeti'ne bağlanmıştır. Cumhuriyet döneminde de idari yapısında değişiklikler meydana gelmiştir. İlk olarak 1926 yılında Malatya Vilâyetine bağlanmıştır.⁵⁸⁷ Mustafa Kemal Atatürk'ten esinlenilerek 21 Ekim 1922 tarihinde Eğin ismi Kemaliye olarak değiştirilmiştir. ⁵⁸⁸ Malatya Vilâyetine bağlı Kemaliye Kazâsı mevcut köy ve nahiyeleri ile 13 Mayıs 1938 tarihinde Erzincan'a bağlanmıştır. ⁵⁸⁹ 1950 yılında Kemaliye Kazâsı üç bucaktan meydana gelmiştir. Merkez'de 21, Aşutka'da 16 ve Başvartanik bucağı ise 21 köyden oluşmaktadır.⁵⁹⁰

13 Temmuz 1944 tarihinde Tunceli Vilâyeti'nin Başvartanik Nahiyesi ve ona bağlı olan 13 köy Erzincan'ın Kemaliye Kazâsına bağlanmıştır.

Tablo-20: Kemaliye Kazâsına Bağlanan Köyler ⁵⁹¹

Köy Adı	Köy Adı	Köy Adı
1.Helmüğe	6.Şihşor	11. Kerçini
2.Hüdü	7.Başekrek	12. Kösar
3.Tama	8.Hinsor	13. Başvartanik
4.Vengük	9.Persor	
5.Cancik	10.Miçingah	

Tablodaki verilerden de açık bir şekilde görülebileceği üzere; Tabloya baktığımızda Kemaliye Kazâsının yüzölçümü ve yerleşim birimi sayısı artış meydana gelmemiştir.

⁵⁸⁶ Erdal Akpınar, “Doğu Anadolu Bölgesi'nde Alternatif Turizm Merkezi Olmaya Aday Bir İlçe: Kemaliye”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, VI/2, (2004), s. 210.

⁵⁸⁷ Erdal Karakaş, “Kemaliye'nin Kuruluşu, Gelişmesi Ve Fonksiyonel Özellikleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XIV/ 2, s. 20- 30.

⁵⁸⁸ Osman Mert, “Kemaliye'de Eski Türk İzleri: Dilli Vadisindeki Petroglif Ve Damgalar”, *Atatürk Üniversitesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 34, Erzurum, (2007), s. 237.

⁵⁸⁹ *Resmi Gazete*, S. 3910, (18 Mayıs 1938), s. 9865.

⁵⁹⁰ TCBİM, 22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı, s. 166.

⁵⁹¹ BCA. 30.11.1.0.168.18.16; *Resmi Gazete*, S.5765, (25 Temmuz 1944), s. 7357.

13 Temmuz 1944 tarihinde Kemaliye Kazâsı’ndan, Tunceli Vilâyeti, Çemişgezek Kazâsı’nın, Germili Nahiyesine 13 köy bağlanmıştır. Aşağıda tabloda bağlanan köyler verilmiştir.⁵⁹²

Tablo-21: Kemaliye Kazâsı’ndan Tunceli Çemişgezek Kazâsının Germili Nahiyesine Bağlanan Köyler

Köy Adı	Köy Adı	Köy Adı
1.Barasorsüfla	6. Tırnık	11.Kürtler
2.Barasorülya	7.Hemmeşe	12. Tırnık
3. Diralor	8. Kizi	13. Gökçe
4. Ahnesor	9. Mansavut	
5.Hastesi	10. Rabat	

Tabloya baktığımızda Erzincan Vilâyeti, Kemaliye Kazâsına bağlı olup çıkarılan kararname sonucunda Tunceli Vilâyeti, Çemişgezek Kazâsı, Germili Bucağına bağlanan 13 köy verilmiştir. Yapılan bu idari değişiklik ile Tunceli’ye yakın olan yerleşim yerleri mezkur vilâyet sınırlarına dâhil edilmiştir.

6 Mart 1946 tarihinde Tunceli Vilâyeti, Merkez Nahiyesi’ne bağlı; Gökçek ,Mansavut, Ternik, Hastesi, İhnesor, Diralar, Barasorsufla ve Barasorulya köyleri Erzincan Vilâyeti, Kemaliye Kazâsına, Başvartanik Bucağı sınırlarına dahil edilmiştir.⁵⁹³

5- Kığı

Kığı Kazâsı, Doğu Anadolu Bölgesi’nin Yukarı Fırat Bölümü’nde yer almaktadır. Mezkûr kazânın doğusunda Bingöl, batısında Tunceli, kuzeyinde Erzurum ve Erzincan, güneyinde Elazığ ve Diyarbakır Vilâyetleri bulunmaktadır. Kığı’nın denizden yüksekliği ise 1700 metredir.⁵⁹⁴

Kığı Kazâsı, Osmanlı idari yapısı içinde Kığı kazâ ve sancak merkezi olarak düzenlenmiştir. Yavuz Sultan Selim’in, 1514 Çaldıran Seferinden sonra ilk olarak Diyarbakır Eyaletine, Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise Erzurum Eyaletine bağlanmıştır. 1907 yılına kadar Erzurum Eyaletine bağlı kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı

⁵⁹² BCA. 30.11.1.0.168.18.16; Resmi Gazete, S. 5765, (25 Temmuz 1944), s. 7357

⁵⁹³ BCA. 30.11.1.0.181.7.4.

⁵⁹⁴ Sedat Gürsu, **Bingöl/ Kığı Yöresi Masal Örnekleri Ve Tahlili**, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Kürt Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi: Danışman: Yrd.Doç. Dr. Mehmet Yazıcı), Bingöl, 2017, s. 8.

yıllarında ise Harput Eyaletinin bir kazâsı durumuna getirilmiştir.⁵⁹⁵ 1926 yılında Erzurum Vilâyetine bağlı Kığı Kazâsı, Erzincan’a bağlanmıştır.⁵⁹⁶ 4 Ekim 1930 tarihinde Dâhiliye Vekâleti tarafından Erzincan Vilâyetine bağlı bazı yerleşim birimlerinin ihtiyaçlar doğrultusunda statüleri değiştirilerek nahiye hâline getirilmiştir. Bu kapsamda Kığı Kazâsı köylerinden Çönek, nahiye hâline getirilmiştir.⁵⁹⁷ Statüleri değiştirilen bu köylerin nahiye olmasıyla beraber önemleri artmaya başlamıştır.

Erzincan, Kığı Belediye Meclis üyeleri 1932 yılında Erzurum’a bağlanmak için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda Meclis üyeleri, Başvekalet’e telgraflar çekmişlerdir.⁵⁹⁸ Bu istekleri olumlu olarak karşılanmamıştır. 1935 sonlarında Bingöl Vilâyeti’nin kurulmasıyla birlikte, Erzincan’a bağlı olan Kığı Kazâsı, Bingöl Vilâyetine bağlanmıştır.⁵⁹⁹

6- Kuruçay

Kuruçay’ın tarihi bir ismi bulunmamaktadır.⁶⁰⁰ Kuruçay Kazâsı, günümüzde Erzincan Vilâyeti, İliç Kazâsına bağlı bir köy durumundadır. Kuruçay, Doğu Anadolu Bölgesi’nin Yukarı Fırat Bölümü sınırları içinde yer almaktadır. Kuzeyde Refahiye, doğuda Kemah, güneyde Tunceli Ovacık ve Kemaliye, batıda Sivas İmranlı Kazâları ile komşudur.⁶⁰¹

İliç Nahiyesi, 15 Mayıs 1939 tarihinde çıkarılan bir kararname ile Kemaliye Kazâsına bağlı İliç Nahiyesi bütün köyleriyle beraber Kuruçay Kazâsı’na bağlanmıştır. Kuruçay Kazâsı’nın merkezi İliç adıyla anılmaya başlanmış olup bu süreçte Kuruçay Kazâsı, kaldırılmış İliç Kazâsı kurulmuştur.⁶⁰² Kuruçay’ın idari yapısında yapılan değişiklik sonucunda eski önemini yitirmiş ve köy haline gelmiştir. Kuruçay Kazâsı’na bağlı sınırları Madendere, Germe, Mezre-i han, Çiçekali ve Eskikoçgeri köyleri Refahiye Kazâsına bağlanmıştır.⁶⁰³

⁵⁹⁵ Yaşar Baş, “*Kığı Demir Madeni Ve Humbarahanesi*”, *Turkish Studies*, VI/4. (2011), s. 411.

⁵⁹⁶ M. Şaşmaz, *Türkiye’nin İdari Taksimatı (1920- 2013)*, VI, s. 101.

⁵⁹⁷ BCA. 30.11.1.058.29.20.; A. Kemali, *Erzincan*, s.289; *Resmî Gazete*, S.1617,(9 Teşrinievvel 1930/9 Ekim 1930), s. 9413.

⁵⁹⁸ BCA. 30.10.0.0.66.441.4.

⁵⁹⁹ M. Şaşmaz, *Türkiye’nin İdari Taksimatı (1920-2013)*, VI, s.102; N. Bilgi, “*Cumhuriyet’in İlk Döneminde Mülkî Yapının Gelişimi (1920- 1950)*”, s. 342.

⁶⁰⁰ A. Kemali, *Erzincan*, s. 347.

⁶⁰¹ İbrahim Fevzi Şahin, Hayati Doğanay, “*Geçmişten günümüze Kuruçay (İliç- Erzincan)*”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, VII/ 5, (2001), s. 351.

⁶⁰² BCA.30.11.1.0.131.16.2.

⁶⁰³ BCA. 30.10.0.0.85.9.15-16

7- Tercan

Erzincan, sınırları içinde yer alan bir kazâ merkezidir. Tercan, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer almaktadır. Osmanlı Devleti döneminde Tercan ve çevresi fethedilmiştir. 1516 yılında tahrir olunmuştur. Osmanlı döneminde Erzurum Eyaletine bağlı bir yerleşim birimiyken Cumhuriyet döneminde Erzurum'dan alınıp, Erzincan Vilâyetine bağlanmıştır.⁶⁰⁴

Erzurum Vilâyetine bağlı Tercan Kazâsı nahiye ve köyleriyle beraber 13 Mayıs 1938 tarihinde Erzincan'a bağlanmıştır.⁶⁰⁵ Erzincan'a bağlı Tercan Kazâsı üç nahiyeden oluşmaktadır. Merkez'de 44, Karakulak'ta 13 ve Mans'ta ise 23 köyden oluşmaktadır. Tercan Kazâsı 80 yerleşim yerinden müteşekkildir.⁶⁰⁶

İkinci Dünya Savaşı devam ederken Erzincan'ın idari yapısında yeni düzenlemelere gidilmiştir. 9 Eylül 1941'de Tercan Kazâsına bağlı Başköy Nahiyesi'nin merkezi olan Başköy değiştirilip Gülebağdı köyüne taşınmıştır.⁶⁰⁷

15 Nisan 1943'de Tercan Kazâsına, bağlı Şor- Mirikal ve Çiftlik komları birleştirilerek Şor köyü kurulmuştur.⁶⁰⁸ 7 Şubat 1948 tarihinde geçerli olmak üzere Erzincan Vilâyetine bağlı Tercan Kazâsı, Kötür Köyü'ne bağlı Tercan İstasyonu Mahallesi bu köyden ayrılarak Mercan ismiyle bir köy hâline getirilmesi kararlaştırılmıştır.⁶⁰⁹

18 Mart 1946'da Erzincan Vilâyeti, Tercan Kazâsına bağlı Büyüksevkâr köyüne bağlı Küçüksevkâr ve Çilingir mahallerinden ayrılarak Küçüksevkâr adında bir köy haline getirilmesi kabul edilmiştir.⁶¹⁰ 21 Mart 1949 tarihinde Tunceli Vilâyetine bağlı Tercan Kazâsı dar topraklı kazâ statüsüne alınmıştır.⁶¹¹ 23 Mayıs 1949'da Erzincan Vilâyeti, Tercan Kazâsı, Merkez Bucağının, Pekerîç köyü ne bağlı Küçükağa Komu Küçükağa adıyla köy haline getirilmiştir.⁶¹²

⁶⁰⁴ Yunus Özger, “ XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Tercan Ve Köylerinin Demografik Yapısı (1835 Tarihli Nüfus Defterine Göre) ”, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, X/ 2, (2008), s. 59- 61.

⁶⁰⁵ *Resmi Gazete*, S.3910, (18 Mayıs 1938), s. 9865.

⁶⁰⁶ TCBİGM, 20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı, s. 226.

⁶⁰⁷ BCA. 30.11.0.0. 148.24.15.

⁶⁰⁸ *Resmi Gazete*, S.5390, (27 Nisan 1943), s. 4921.

⁶⁰⁹ *Resmi Gazete*, S.6846, (2 Mart 1948), s.13.694.

⁶¹⁰ *Resmi Gazete*, S.6276, (6 Nisan 1946), s. 10.390.

⁶¹¹ BCA.30.18.1.2118.1077.

⁶¹² *Resmi Gazete*, S.7244, (28 Haziran 1949), s. 16.496.

8- Pülümür

Pülümür Kazâsı, günümüzde Tunceli sınırları içinde yer alan bir kazâdır. Pülümür'ün güneybatısında Tunceli, doğusunda Kiğı, batısında Ovacık, güneyinde Nazımiye bulunmaktadır. Denizden 1650 m. yüksekliktedir.⁶¹³

Osmanlı döneminde Kuzican/ Kuzacan (Pülümür) 1535- 1848 yılları arasından Erzurum Eyaletine/Beylerbeyliğine bağlı bir yapıdadır. 1894 yılında Kuzican ismi değişmiş ve Pülümür adını almıştır. 1891 yılında Erzincan Sancağına bağlanmış olup Cumhuriyet dönemine kadar bu statü aynı kalmıştır.⁶¹⁴

4 Ekim 1930 tarihinde Dâhiliye Vekâleti tarafından Erzincan Vilâyetine bağlı Pülümür Kazâsı köylerinden Deşt Nahiye haline getirilmiştir.⁶¹⁵ Statüleri değiştirilen bu köylerin nahiye olmasıyla beraber önemleri artmaya başlamıştır.

Pülümür'ün idari statüsünde 25 Aralık 1935 tarih ve 2885 Sayılı Kanunda yapılan değişiklik, 4 Ocak 1936 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu karar doğrultusunda Tunceli Vilâyeti kurulmuştur. Tunceli'nin, 1935 yılında kurulmasıyla Erzincan'a bağlı olan Pülümür Kazâsı, Tunceli'ye bağlanmıştır.⁶¹⁶

9- Refahiye

Refahiye, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer almaktadır. Kuzeydoğuda Gümüşhane Şiran, kuzeyde Giresun Alucra, kuzeybatıda Sivas Akıncılar, batıda Sivas İmranlı, güneybatıda Erzincan İliç, güneyde Erzincan Kemah ve doğuda ise Erzincan Merkez Kazâsı ile çevrilidir. Yüzölçümü 1746 km²'dir.⁶¹⁷ Mezkûr Kazânın yüksekliği 1580 metredir.⁶¹⁸

Refahiye Kazâsı, 1870 yılına kadar “*Gercanis*” adı ile anılmıştır. 1872 yılında ise Refahiye adını almıştır.⁶¹⁹ İdari yapısında zaman içinde birtakım düzenlemeler meydana gelmiştir. 1881 yılına kadar nahiye olarak örgütlenmiştir. 1881 yılında Erzurum Vilâyeti,

⁶¹³ Nurcan Dikme, **Pülümür ve Çevresindeki Halk İnanışları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Durmuş Arık), Ankara, 2018, s. 8

⁶¹⁴ Murat Alanoğlu, “ *1642 Tarihli Avârız Defterine Göre Kızıuşan(Pülümür) Kazâsı* “, **Tarih Okulu Dergisi**, 28, (2016), s. 110.

⁶¹⁵ **BCA**. 30.11.1.058.29.20.; A. Kemali, **Erzincan**, s.289; **Resmi Gazete**, S.1617,(9 Teşrinievvel 1930), s. 9413

⁶¹⁶ M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VI, s.102; N. Bilgi, “ *Cumhuriyet'in İlk Döneminde Mülki Yapının Gelişimi (1920- 1950)*”, s. 342.

⁶¹⁷ İbrahim Fevzi Şahin, **Refahiye'nin Coğrafi Etüdü**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof.Dr. Hayati Doğanay), Erzurum, 1997,s. 1.

⁶¹⁸ **Erzincan İl Yıllığı 1967**, s. 43

⁶¹⁹ A. Kemali, **Erzincan**, s. 354- 355.

Erzincan Sancağına bağlı olan Refahiye'nin statüsü değiştirilip kazâ yapılmıştır.⁶²⁰ Cumhuriyet döneminde Erzincan Vilâyetine bağlı kazâ durumundadır. Günümüzde de halen Erzincan sınırları içinde yer almaktadır.⁶²¹ Mezkûr kazâ dört bucaktan meydana gelmektedir. Merkez 31, Alakilise 19, Gengerli 21 ve Zevker bucağı ise 36 olup; Refahiye toplam 107 yerleşim biriminden oluşmaktadır.⁶²²

4 Mayıs 1933 yılında Refahiye Kazâsının, idari taksimatında yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Gezge, Eskikonak, Gavuryurdu, Halitler ve Kabuller köyleri Merkez Kazâdan alınıp Refahiye Kazâsına dâhil edilmiştir.⁶²³ Sonraki dönemde idari yapısıyla ilgili olarak herhangi bir bilgi veya belgeye rastlanılmamıştır.

10- Nazimiye

Nazimiye Kazâsı, Doğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer almaktadır. İlçe Merkezi 1550 m yüksekliktedir.⁶²⁴ Nazimiye Kazâsı, 1926 yılında Erzincan'a bağlanmış, fakat daha sonra yeni yapılan idari taksimat sonucunda 14 Nisan 1929 tarihinde Nazimiye Kazâsı, Elazığ Vilâyetine bağlanmıştır.⁶²⁵ 1927 yılında Nazimiye Kazâsı'nda 96 köy bulunmaktadır.⁶²⁶

1923- 1950 yılları arasındaki süreçte Erzincan'ın mülki alandaki düzenlemeleri ile kazâ, nahiye, bucak ve köylere yeni hukuki statüler kazandırılmıştır. Statülerinde değişikliklerin gidilmesinin sebepleri ise devlet hizmetlerinin planlı, programlı ve etkin bir şekilde yürütülmesini sağlamaktır. Ayrıca idari yapıda meydana gelen düzenlemeler ile alt yapı çalışmalarına ve hazırlıklara da önem verilmiştir. Devlet hizmetlerinden yerleşim birimlerinin daha fazla faydalanabilmesi için bazı yıllarda yakın vilâyetler ile sınır değişiklikleri ve kazâ değişiklikleri meydana getirilmiştir. Bu şekilde devlet hizmetlerinde daha fazla yararlandıkları görülmüştür.

⁶²⁰ Hüseyin Bulut, Selahattin Tozlu, “ XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Refahiye Kazâsı”, **Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi**, X/2, (2008), s.103.

⁶²¹ M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920- 2013)**, VI, s. 101.

⁶²² TCBİM, **22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı**, s. 166-167.

⁶²³ BCA. 30.11.1.0.77.12.20.

⁶²⁴ Nurşen Açık, **Nazimiye İlçe Merkezi'nin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Ana Bilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: M. Dursun Çitçi), Elazığ, 2009. s. 1.

⁶²⁵ BCA. 30.11.1.0.47.11.4.

⁶²⁶ M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920- 2013)**, VI, s. 101.

II- Cumhuriyet Dönemi Erzincan Valileri (1923- 1950)

Erzincan Vilâyeti, 1923 yılına kadar mutasarrıflar tarafından yönetilmiştir. Erzincan'ın vilâyet olmasıyla beraber valiler bu görevi yerine getirmiştir. Erzincan Vilâyeti'nde, 1923 yılından 1950 yılına kadar toplamda 16 vali görev yapmıştır. En uzun süre görev yapan vali, Mehmet Fahri Özen olup; 1934-1939 yılları arasında Erzincan'da görevini ifa etmiştir. Görev süresi en kısa olan vali ise 1928 yılında yedi ay görev yapan, Ahmet Azmi Heper'dir. 1934 -1940 yılları arasında Erzincan'da görev yapmış Mehmet Fahri Özen, Osman Nuri Tükeli, ve Sukuti Tükel adlı kişiler hem vali hem de belediye başkanlığı görevinde bulunmuşlardır. Erzincan Vilâyeti'nde görev yapan valiler ve biyografileri şöyledir:

1- Hüseyin Hüsnü BERKER (17 Aralık 1922 – 22 Kasım 1923)

1881 yılında Kastamonu, Daday'da doğmuştur.⁶²⁷ Babası Ahmet Ağa, annesi Şerife Hanım'dır. 1904 yılı temmuz ayında Mülkiye'nin Yüksek Kısmı'ndan “ iyi” derece ile mezun olmuştur. Fransızca, Farsça ve Rumca bilmektedir.⁶²⁸

Hüseyin Hüsnü Berker'in, Erzincan Valiliği'ne dair kaynaklarda ihtilaflı bilgiler bulunmaktadır. Görev yaptığı tarih aralığı kaynaklarda birbirine yakın olmakla birlikte şu şekildedir: Ali Kemali , “*Erzincan*” adlı eserinde Hüseyin Hüsnü'nün Erzincan'da 21 Aralık 1922 – 5 Aralık 1923 tarihleri arasında valilik yaptığını ifade etmektedir.⁶²⁹ Fakat Ali Çankaya, “*Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*” adlı eserinde ise Hüseyin Hüsnü Berker'in 22 Aralık 1923 tarihinde Erzincan Mutasarrıflığına*, bu sancağın vilâyet haline getirilmesi ile de valilik görevine getirildiği belirtilmektedir.⁶³⁰ 4 Ocak 1924 tarihinde Kocaeli Bölgesi İskân Müdürlüğüne, 14 Mayıs 1925'te Zonguldak, Nisan 1928 ise Aydın ve Eylül 1930 da ise Gümüşhane Valilikleri görevlerini yerine getirmiştir.⁶³¹

2- Hasan Faiz ERGUN (19 Şubat 1924- 30 Mayıs 1926)

Hasan Faiz Efendi, Cumhuriyet döneminde Erzincan'a doğrudan atanan ilk validir.⁶³² 1884 yılında Bulgaristan'ın Karınâbâd kasabasında doğmuştur. Babası Afyon

⁶²⁷ T.E. Şahin, *Erzincan Tarihi*, II, s. 439.

⁶²⁸ A. Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, III. s.1043.

⁶²⁹ Ali Kemali, *Erzincan*, s.110.

* Mutasarrıf: Osmanlı idari sisteminde sancak veya livanın mülki amiri için kullanılan unvandır. Nizam- ı Cedit sürecinde ise mutasarrıflık ifadesi taşra idaresinde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır..(Ali Fuat Örenç, “*Mutasarrıf*”, TDV, *DİA*, XXXI, İstanbul, 2006, s. 377.

⁶³⁰ Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, III, Mars Matbaası, 1968- 1969, s.1043.

⁶³¹ A. Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, III, s.1043.

⁶³² E. Yavuz, *Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923- 1960)*, s. 37.

Bolvadin naiplerinden Ahmet Tayyip Efendi, annesi Münire Hanım'dır. Hasan Faiz Ergun, Arapça, Farsça, Fransızca ve Bulgarca bilmektedir.⁶³³ 1908 Temmuz ayında Mülkiye'den “*pekiyi*” derecesi ile mezun olmuştur. 1908 yılında Konya Vilâyeti'nde Maiyyet Memuru stajını tamamlayarak, kaymakamlığa terfi etmiştir. 11 Mart 1910'de Elmalı, 2 Şubat 1913 'de Ereğli Kazâlarında kaymakamlık görevini ifa etmiştir. 1918 yılında Yenivilâyet (Bursa), 8 Nisan 1919'da Gemlik, 29 Nisan 1920'de Lâpseki, 25 Ekim 1921'de ise Oltu Kaymakamı olarak görev yapmıştır.⁶³⁴ Kars Valiliği'nden sonra ise Erzincan Vilâyetine vali olarak 16 Aralık 1924 tarihinde atanmıştır. Eğitime büyük önem vermiştir. Bu dönemde Gazi Mektebi yapılmaya başlanmıştır.⁶³⁵

Erzincan Valiliği'nden 30 Mayıs 1926 tarihinde ayrılmıştır. Erzincan Vilâyeti'nde 831 gün görev yapmıştır. Daha sonra Çorum'da 26 Haziran 1926-16 Şubat 1928, Antalya'da 27 Şubat 1928- 2 Şubat 1931, Diyarbakır'da 25 Şubat 1931-14 Mart 1936 son olarak da Tokat'ta, 28 Mart 1936-24 Mayıs 1939 tarihleri arasında görev yapmıştır.⁶³⁶

3- Ahmet Cevdet ERTUĞRUL (1 Temmuz 1926- 31 Temmuz 1927)

1879 yılında Manisa'nın Turgutlu Kazâsı'nda dünyaya gelmiştir. Babası Hüseyin Ağadır.⁶³⁷ Ahmet Cevdet Ertuğrul, İzmir İdadisinden “*pekiyi*” derecesi ile mezun olmuştur.⁶³⁸ 1903 yılı temmuz ayında Mülkiye'nin yüksek kısmını “*iyi*” derece ile bitirmiştir. 1903 yılında Sivas Maiyyet Memurluğunda staj yapıp kaymakamlığa terfi etmiştir. 1905 Nisan'ında Suşehri, 1906'da Koyulhisar, Eylül 1909'da Bor, Haziran 1910'da Ropçoz, Ağustos 1913 'de Trabzon Vilâyeti Maçka Kazâsı'nda, Aralık 1913'de Of'da, Haziran 1914'de Maçka'da, Temmuz 1915 ise Zonguldak Kaymakamlığı görevlerini ifa etmiştir. 1921 yılında Ömerli, 1923'te Develi Kaymakamlıkları görevlerini yerine getirmiştir.⁶³⁹

Çorum Valisi olan Ahmet Cevdet Bey, 30 Mayıs 1926 tarihinde Erzincan Valiliği görevine atanmıştır.⁶⁴⁰ Erzincan valiliği görevini 01 Temmuz 1926 ile 31 Temmuz 1927 yılları arasında 395 gün yapmıştır.⁶⁴¹ 10 Kasım 1929- 14 Ekim 1931 tarihlerinde Artvin

⁶³³ H. Akar, **Cumhuriyet Döneminde Tokat Valileri (1923-2018)**, s. 59-60.

⁶³⁴ A. Çankaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, III, s.1196.

⁶³⁵ BCA. 30.18.1.1.8.46.7

⁶³⁶ A. G. Baltaoğlu, **Atatürk Dönemi Valileri**, s. 132.

⁶³⁷ A.Çankaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, III, s.998.

⁶³⁸ A. G. Baltaoğlu, **Atatürk Dönemi Valileri**, s.39.

⁶³⁹ A.Çankaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, III, s.998.

⁶⁴⁰ BCA. 30.18.1.1.19.36.13.

⁶⁴¹ A. Kemali, **Erzincan**, s. 113

Valiliği, 17 Ekim 1931- 27 Temmuz 1935'de Kars Valiliği, 1 Ağustos 1935- 04 Haziran 1937'de ise Çoruh Valilikleri görevlerini yerine getirmiştir.⁶⁴²

4-Mehmet Fevzi Mecdî DALDAL (11 Ağustos 1927-3 Nisan 1928)

1881 yılında Haymana'da dünya gelmiştir. Babası Musa Mecdi Efendi, annesi Cennet Hanım'dır. Ankara Rüştîyesinde orta, Ankara İdadisinde lise öğrenimini tamamladı. Temmuz 1905'de ise Mülkiye Yüksek Kısmı'nda “ iyi” derece ile mezun olmuştur. Ankara Maiyyet Memurluğu'nda staja başlamış akabinde kaymakamlığa atanmıştır. Eylül 1908'de Demirci, Nisan 1911 'de Koçhisar, kaymakamlıklarını yerine getirmiştir. 1912'de İstanbul Umûmî Hapishane Müdürlüğü'ne atanmıştır. 1913'de Tavas, 1919'da Anamur, 1920'de de Şile Kaymakamlıklarına atanmıştır.⁶⁴³

Erzincan Valiliği'ne, 11 Ağustos 1927 tarihinde göreve başlamış 3 Nisan 1928'de ayrılmış olup 236 gün Erzincan Valiliği görevini yerine getirmiştir.⁶⁴⁴ Akabinde valilik görevlerin yerine getirdiği vilâyetler şunlardır: Erzurum'da 11 Nisan 1928- 5 Kasım 1931, Afyon'da 15 Kasım 1931- 15 Aralık 1932 ve Isparta'da ise 15 Aralık 1932- 1 Nisan 1939 tarihleri arasında vali olarak bulunmuştur. Toplam dört vilâyetde valilik görevini ifa etmiştir.⁶⁴⁵ Evli olup iki kız çocuğa sahip idi. Fransızca ve Ermenice bilmekteydi.⁶⁴⁶

5-Ahmet Azmi HEPER (21 Nisan 1928-12 Kasım 1928)

Ahmet Azmi Heper'in, Erzincan Valiliğine başlama tarihi 21 Nisan 1928'dir.⁶⁴⁷ Ayrılma tarihi ise 12 Kasım 1928'dir. Erzincan Vilâyeti'nde toplam görev süresi 205 gündür. Akabinde görev yapmış olduğu vilâyet şunlardır: Sinop'da 18 Kasım 1928- 1Eylül 1929, Tekirdağ'da ise 5 Şubat 1933- 19 Haziran 1935 tarihleri arasında görev yapmıştır.⁶⁴⁸ Ahmet Azmi Heper, valilik görevini ifa ettiği süreçte dört takdirname ile ödüllendirilmiştir.⁶⁴⁹

⁶⁴² A. G. Baltaoğlu, *Atatürk Dönemi Valileri*, s. 123.

⁶⁴³ A. Çankaya, *Yeni Mülkiye ve Mülkiyeliler Tarihi*, III, s. 1051.

⁶⁴⁴ A. Kemali, *Erzincan*, s.118; *Erzincan İl Yıllığı 1967*, Ayyıldız Matbaa, Ankara, 1968, s. 9.

⁶⁴⁵ A. G. Baltaoğlu, *Atatürk Dönemi Valileri*, s. 145.

⁶⁴⁶ A.Çankaya, *Yeni Mülkiye ve Mülkiyeliler Tarihi*, III, s. 1051.

⁶⁴⁷ A. Kemali, *Erzincan*, s.119.

⁶⁴⁸ A.G. Baltaoğlu, *Atatürk Dönemi Valileri*, s. 157.

⁶⁴⁹ A.G. Baltaoğlu, *Atatürk Dönemi Valileri*, s. 222.

6- Hasan Tahsin BAYATLI (16 Aralık 1928- 19 Ağustos 1930)

Hasan Tahsin Bayatlı, 1877 yılında Bor'da doğmuştur.⁶⁵⁰ Babası ise Hacı Hâmid Bey, annesi Emetullah Hanım'dır. Bor Rüştîyesinde orta, Mülkiye'nin İdadi kısmında ise lise öğrenimini tamamlamıştır. Ekim 1900'de Mülkiye'nin Yüksek Kısmından mezun olmuştur. Kasım 1900'de Konya Maiyyet Memurluğunda staja başlamış ve kaymakamlığa terfi etmiştir. 1904'te Adilcevaz, 1905'te Çölemerik, 1907'de ise ikinci kez Adilcevaz, 1909'da Gevaş, 1910'da Atranos (Orhaneli), Mayıs 1911'de İnegöl Kazâlarında kaymakamlık görevlerini ifa etmiştir. 1912 yılında Üçüncü Sınıf Mülkiye Müfettişi olmuştur. 1918 yılında Salihli Kaymakamı olmuştur. Milli Mücadele yıllarında toplanan Alavilâyet Kongresinde Salihli Kazâsı delegesi seçilmiştir. Menemen Kazâsının, Yunanlılar tarafından işgali üzerine gönüllü olarak Manisa Mutasarrıflığı görevini üstlenmiştir. Mezkûr vilâyette hapisanelerde bulunan mahkûmlara silah verip örgütleyip Yunanlılara karşı konulmasını sağlamıştır. Akabinde ise Bakırköy kaymakamlığına atanmıştır. Milli Mücadele taraftarlarına silah ve cephane yardımında bulunduğu için yargılanıp idama mahkûm edilmiştir. Padişah Vahdettin tarafından affedilmiştir. 1926'da İstanbul Vali Muaviniği görevine getirilmiştir.⁶⁵¹

Hasan Tahsin'in, Erzincan Valiliğine başlama tarihi 16 Aralık 1928, ayrılma tarihi ise 19 Ağustos 1930 olarak belirtmektedir. Görevde kaldığı süre 611 gündür. Akabinde ise Ordu'da 23 Ağustos 1930-20 Eylül 1931 tarihleri arasında görev yapmıştır.⁶⁵²

7- Ali Kemali AKSÜT (27 Ağustos 1930- 15 Mayıs 1932)

1884 yılında Yanya'da doğmuştur. Babası İbrahim Ağa, annesi ise Nebîle Hanım'dır. Yanya İdadisinde orta ve lise öğrenimini tamamlamıştır. 1908 yılı temmuz ayında ise Mülkiye'den "iyi" derece ile mezun olup Yanya Maiyyet Memurluğuna kaymakamlık stajını bitirmiştir. 1908 yılında kaymakam olarak atanmıştır. Yanya İdadisinde Tarih ve Coğrafya Muallimlikleri görevini ifa etmiştir. Yanya'da yer alan İttihad-ı Terakki Mektebi isimli okulun müdürlüğünü görevini de yerine getirmiştir. Eylül 1910'da Filat, Nisan 1912'de Mecidiye, Ekim 1913'de Mucur, Aralık 1916'da Haymana, 1918'de ise Kalecik Kazâlarının Kaymakamlıklarında bulunmuştur. 1918

⁶⁵⁰ A. G. Baltaoğlu, *Atatürk Dönemi Valileri*, s. Ek- 1.

⁶⁵¹ A. Çankaya, *Yeni Mülkiye ve Mülkiyeliler Tarihi*, III, s. 833-834

⁶⁵² A. G. Baltaoğlu, *Atatürk Dönemi Valileri*, s.134.

yılında Ankara Hukuk İşleri Müdürlüğüne (Umûr- ı Hukukiyye) atanmıştır. Bu görevi devam ederken Millî Mücadeleye katılmıştır. 1921’de TBMM tarafından Üçüncü Sınıf Mülkiye Müfettişi olmuştur. 1924’de İkinci Sınıf, 1928’de ise Birinci Sınıf Mülkiye Müfettişliği’ne yükseltilmiştir.⁶⁵³

Ali Kemali, dört vilâyette valilik görevini yerine getirmiştir. Sırasıyla görev yaptığı vilâyetler şunlardır: 12 Mart 1928- 23 Ağustos 1930’da Ordu Valisi olarak görev yapmıştır. 27 Ağustos 1930- 15 Mayıs 1932 tarihleri arasında Erzincan Valiliği görevini ifa etmiştir. Erzincan’da toplam 627 gün valilik görevini yerine getirmiştir. 17 Haziran 1932- 22 Haziran 1933’de Ağrı, 4 Temmuz 1933- 1 Eylül 1934 yıllarında ise Bilecik Valisi olarak görev yapmıştır.⁶⁵⁴ Ali Kemali, İstanbul’da 12 Temmuz 1962 yılında vefat etmiştir. İki kız ve üç erkek çocuğuna sahip idi.⁶⁵⁵

8- Ahmet MUHTAR (31 Mayıs 1932-28 Aralık 1933)

1878’de İstanbul’da doğmuştur. Hacı Süleyman’ın oğludur. Beyazıt Rüstiyesinde orta, Vefa İdadisinde ise lise öğrenimi görmüştür. 1899 yılı ekim ayında Mülkiye’nin Yüksek Kısmı’ndan “ *pekiyi*” derecesi ile mezun olmuştur. 1900 yılında ilk görevi Dâhiliye Nezareti Mektûbi Kalemi Hulefâlığı’na tayin olmuştur. 16 Haziran 1909’da Gördes, 19 Ocak 1910’da Aydonat, 27 Mart 1911’de Filorina, 13 Temmuz 1913’te Zeytun, 24 Mayıs 1914’te Tire Kazâlarında Kaymakamlık görevlerinde bulunmuştur. 16 Temmuz 1914’te Üçüncü Sınıf Mülkiye Müfettişliği’ne, 1915’te ise İkinci Sınıf Mülkiye Müfettişliğine getirilmiştir. 1916 yılında İstanbul Belediyesi’nde (Şehremâneti) İktisat İşleri Müdürlüğüne getirilmiştir. 1929 yılında Üçüncü Sınıf Mülkiye Müfettişliği’ne tayin olmuştur.⁶⁵⁶

Görev yaptığı vilâyetler ve görev tarihleri şu şekildedir: Ağrı, 24 Nisan 1931- 23 Mayıs 1932, Erzincan 31 Mayıs 1932- 28 Aralık 1933 Erzincan Valiliği süresi 576 gündür. Çankırı 20 Ocak 1934- 21 Ağustos 1934 yılları arasında valilik görevini yerine getirmiştir.⁶⁵⁷ Erzincan Valiliği yaptığı dönemde iki takdirname ile ödüllendirilmiştir.⁶⁵⁸

⁶⁵³ A. Çankaya, **Yeni Mülkiye ve Mülkiyeliler Tarihi**, III, s. 1143.

⁶⁵⁴ A. G. Baltaoğlu, **Atatürk Dönemi Valileri**, s.129.

⁶⁵⁵ A. Çankaya, **Yeni Mülkiye ve Mülkiyeliler Tarihi**, III, s.1143; .Rıfkı Kaymaz- Halil İbrahim Özdemir, **Erzincanlılar Ansiklopedisi**, Doğu Yayınları, Erzincan, 2010, s. 32-33.

⁶⁵⁶ A. Çankaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, III, s. 815.

⁶⁵⁷ A. G. Baltaoğlu, **Atatürk Dönemi Valileri**, s. 125.

⁶⁵⁸ A.G. Baltaoğlu, **Atatürk Dönemi Valileri**, s. 222-223.

9- Mehmet Fahri ÖZEN (4 Ocak 1934-29 Mayıs 1939)

Mehmet Fahri Özen, 1887 yılında Arhavi’de doğmuştur. Babası Hacı Mustafa Efendi, annesi ise Hacer Hanım’dır. Arhavi Rüştîyesinde orta, İstanbul, Mercan İdadisinde lise öğrenimi tamamlamıştır. 1910 yılı temmuz ayında Mülkiye’den “*iyiye yakın*” derece ile mezun olup 6 Ekim 1911 ‘de Bursa Maiyyet Memurluğunda staj yapıp devlet memurluğuna geçmiştir. 27 Ekim 1912 tarihinde askerliğe alınmıştır. 9 Ağustos 1914’te Akre, 14 Kasım 1916’da Enez, 11 Temmuz 1917’de Karaağaç, Isparta, 1 Eylül 1919’da Beyvilâyet, 20 Aralık 1920’de Athena/ Pazar (Rize) 1921’de Namervan, 1922’de Silivri azâlarında kaymakamlık görevlerini yerine getirmiştir. 1924 yılında Mersin Vali Vekilliğine, 23 Ağustos 1930’da Siirt, 4 Ocak 1934’te Erzincan Valiliğine getirilmiştir.⁶⁵⁹

1934-1940 yılları arasında valiler, aynı zaman da bulundukları vilâyeti’nde Cumhuriyet Halk Partisi İl Başkanlığı’nı görevini de yerine getirmişlerdir. Mehmet Fahri Özen, 1934 yılından 1939 yılına kadar Erzincan Valisi olarak görev yapmış, akabinde ise Malatya valiliğine tayin olmuştur.⁶⁶⁰ Erzincan’da Valilik görevine başlaması 4 Ocak 1934, ayrılma tarihi 29 Mayıs 1939 tarihleri arasında 1971 gün görev yapmıştır.⁶⁶¹

10- Osman Nuri TEKELİ (Aralık 1939-Temmuz 1940)

1893 yılında Isparta’da doğmuştur. Babası Hattat Ömer Faik Efendi, annesi ise Sıdika Hanım’dır. Isparta Rüştîyesinde orta, Vefa İdadisini okumuştur. 1914 yılı temmuz ayında Mülkiye’den “*pekiyi* ” derece ile mezun olup Eylül 1914 ‘de Atabey Isparta’ya nahiye müdürü olarak atanmıştır. Kasım 1914 tarihinde askere gitmiş Ekim 1918 tarihinde terhis olmuştur. 1919’da İstanbul Emniyet Umumiyye Hususi Kalemi 2 Mümeyyizliği’ne tayin olmuştur. Kaymakamlık görevini ilk olarak Mayıs 1919’da Bayburt’ta, Aralık 1922’de Ödemiş, 1924’te Bayındır Kaymakamlıklarını ifa etmiştir. Mayıs 1925’te Fethiye, Aralık 1925’te Bozdoğan Kaymakamlıkları görevlerini yerine getirmiştir. Aralık 1939 tarihinde Erzincan Valiliğine atanmış 212 gün görev yapmıştır. Erzincan Depremi gerçekleştiği dönemde vilâyetin idari amiri olarak görevde bulunan validir. Vilâyet kamu harcama ve yatırımlarının gelmesine yardımcı olmuştur. Temmuz 1940 ‘da ise Denizli, 1944’te Diyarbakır, 1946’da Bilecik, Kasım 1946 ‘da ise Maraş

⁶⁵⁹ A. Çankaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, IV, s.1260-1261.

⁶⁶⁰ E.Yavuz, **Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923- 1960)**, s. 38.

⁶⁶¹ A. Çankaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, IV, s.144.

Valilikleri görevlerini yapmıştır. Arapça, Farsça ve Fransızca bilmektedir.⁶⁶² Osman Nuri Tekeli, CHP il başkanlığı ile Erzincan Valiliği görevini birlikte yürüten bir diğer validir. 1939 depremi olduğu zaman Erzincan Valiliği görevini yapmaktaydı.⁶⁶³

11- Hasan Sukuti TÜKEL (1 Haziran 1940 –Nisan 1943)

Hasan Sukuti Tükel, 1880 yılında doğmuştur. İlkokulu ve Rüştüyeyi Trabzon’da okumuştur. 16 Ekim 1904’te Askeri Tıbbiye’den mezun olmuştur. 1920 yılında askerlik görevinden istifa edip hekim olarak çalışmaya devam etmiştir. 30 Ekim 1924’te askeriyeden emekli olmuştur. 1934 yılında Maraş Belediye Başkanı olarak görev yapmıştır.⁶⁶⁴

Vilâyet’te görev yapan valilerin aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisi Başkanlığı yapma görevine 1940 yılında son verilmiştir.⁶⁶⁵ Bu süreçte vali olarak Erzincan’a 13 Mayıs 1940 tarihinde Sukuti Tükel atanmıştır.⁶⁶⁶ 1 Haziran 1940 tarihinde Erzincan’da göreve başlamıştır.⁶⁶⁷ 1940-1943 yılları arasında hem vali hem de Erzincan Belediye Başkanlıkları görevlerini yerine getirmiştir.⁶⁶⁸ 1962 yılında İzmir’de vefat etmiştir.

12-Abdullah Dilaver ARGUN (19 Nisan 1943-Haziran 1945)

1902 yılında Ergani’de doğmuştur. Babası Kamil, annesi Münire Hanım’dır.⁶⁶⁹ Mercan İdadisinde lise öğrenimini tamamlamış 1922 Temmuz ayında Mülkiye’den “pekiyi” derecesi ile mezun olmuştur.1922 yılında Görele Rüştüyesi Tarih-Coğrafya Muallimliğine tayin ettirilmiştir. 1923 ‘de ise Rüştüye Müdürü olmuştur. 13 Ağustos 1923’te ise Bulancak Nahiyesi Müdürü olmuştur. 1 Ağustos 1925 tarihinde kaymakam olmuştur. İlk kaymakamlık görevini 4 Ağustos 1925’te Tirebolu Kaymakamı olarak yerine getirmiştir. 21 Kasım 1925 tarihinde bu görevinden ayrılıp 6 Aralık 1925’te Ticaret Vekâleti Şirketler Şubesi Müdürlüğü’ne getirilmiştir. Bu görevi devam ederken 1 Şubat 1926 tarihinde eğitim için Paris Yüksek Mali İlimler Müessesesinde sertifika alıp yurda dönmüştür. Daha sonra 1928 ‘de Borçka, 1931’de Şavsat, 1932’de Vakfıkebir, 1933’de

⁶⁶² A. Çankaya Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, IV, s. 1627- 1628.

⁶⁶³ E. Yavuz, Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923-1960), s. 38.

⁶⁶⁴ R. Kaymaz, H. İ. Özdemir, Erzincanlılar Ansiklopedisi, s. 512.

⁶⁶⁵ E.Yavuz, Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923- 1960), s. 38

⁶⁶⁶ BCA. 30.18.1.2.91.44.17.

⁶⁶⁷ E. Yavuz, Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923- 1960), s. 38.

⁶⁶⁸ BCA.30.18.1.2.91.57.14.

⁶⁶⁹ TBMM Albümü 1950- 1980, II, s. 742.

Kuşadası Kaymakamlıkları görevlerini yerine getirmiştir. 31 Ağustos 1936 ‘da Dördüncü Şube Müdürlüğüne, 19 Temmuz 1939 ‘da Ankara Vali Muavvinliği’ne getirilmiştir. 1942 ise Van Vali Muavinliği görevine, 19 Nisan 1943’te Erzincan Valiliği görevine getirilmiştir.⁶⁷⁰ 1943 yılında Sukuti Tükel’in yerine vali olarak Dilaver Argun atanmıştır.⁶⁷¹ XI. Dönem (1957-1960) Muğla Mebusu olarak görev yapmıştır. Üç çocuğa sahip idi.⁶⁷²

13-Orhan Sami GÜVENÇ (22 Haziran 1945-Kasım 1946)

Orhan Sami Güvenç, 1893 yılında Ordu’da doğmuştur. Hukuk Fakültesi mezun olmuştur. Hukuk Fakültesini bitirip kısa bir süre avukatlık yapmış daha sonra ise Kaymakamlık görevini ifa etmiştir. Mülkiye Müfettiş iken Samsun, Diyarbakır ve Ankara Vali Muavinliği görevlerini yapmıştır.⁶⁷³ 22 Haziran 1945 tarihinde Orhan Sami Güvenç, Erzincan Valisi olarak atanmıştır.⁶⁷⁴ On beş ay boyunca Erzincan Valiliği görevini yerine getirmiştir. Kasım 1946 yılında ise Samsun Valiliğine atanmıştır. 1967 yılında vefat etmiştir.⁶⁷⁵

14- Mehmet Recai TÜRELİ (11 Aralık 1946-1948)

Mehmet Recai Türelî, 1870 yılında Yanya, Iskrapar’da doğmuştur. 1928’de Mehmet Recai Türelî, Orhan Sami Güvenç’ten sonra Erzincan’a Vali olarak atanmıştır. Kaymakamlık yapmış olduğu yerler sırasıyla şunlardır: Uluborlu, Çapakçur ve Sason’dır.

Vali ve Vali vekili olarak görev yaptığı yerler şunlardır: Muş ve Bingöl Vali Vekillikleri ve 1946 yılında Erzincan Valiliği yapmıştır. 11 Aralık 1946 tarihinde Erzincan’a gelerek görevine başlamıştır. Yaklaşık üç yıl Erzincan’da Valilik görevini sürdürmüştür. 1949 yılında ise Çorum Valiliğine atanmıştır. 1966 yılında vefat etmiştir.⁶⁷⁶

15- Ahmet KOÇAK (5 Ağustos 1949-10 Ocak 1950)

Ahmet Koçak, 1913 yılında Erzurum, Pasinler’de doğmuştur. Babası İzzet Bey, annesi Makbule Hanım’dır. 1931 yılında İstanbul Erkek Lisesini iyi derece ile bitirmiştir.

⁶⁷⁰ A. Çankaya, *Yeni Mülkiyeliler Tarihi ve Mülkiyeliler*, V, s. 1751-1752.

⁶⁷¹ E. Yavuz, *Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923- 1960)*, s. 39.

⁶⁷² TBMM Albümü, 1950- 1980, II, s. 742.

⁶⁷³ <https://www.erzincan.bel.tr/eskibaskanlar/5/Orhan+Samii++G%C3%9CVEN%C3%87> (Erişim Tarihi: 12.03.2020)

⁶⁷⁴ E. Yavuz, *Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923- 1960)*, s. 39.

⁶⁷⁵ E. Yavuz, *Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923- 1960)*, s. 39.

⁶⁷⁶ E. Yavuz, *Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923- 1960)*, s. 39.

Mülkiyeyi bitirdikten sonra 26 Ağustos 1934’de Maliye Vekâleti Teftiş Heyeti maiyetinde Birinci Sınıf Tetkik Memuru olarak görev yapmıştır. 29 Nisan 1935’de askerlik görevini yerine getirmek için askere gitmiş ve Kasım 1936 tarihinde yedek subay olarak askerlikten terhis edilmiştir. 9 Şubat 1937’de Trabzon Maiyyet Memurluğuna görevlendirilmiştir. Aralık 1937’de Elazığ Maiyet Memurluğuna atanmıştır. Daha sonra kaymakamlık görevine atanmıştır. Sırasıyla görev yerleri; 18 Mayıs 1939’da Baskil, Eylül 1944’te Lüleburgaz Kaymakamlıkları ve 7 Ocak 1946’da Üçüncü Sınıf Mülkiye Müfettişliğine atanmıştır.⁶⁷⁷

Ahmet Koçak, 5 Ağustos 1949 tarihinde Vekâleten Erzincan’da Valilik görevine başlamıştır.⁶⁷⁸ Erzincan Valisi Ahmet Koçak 10 Eylül 1950 tarihinden, görevinden alınıp İkinci Sınıf Mülkiye Müfettişliğine tayin edilmiştir.⁶⁷⁹ Fransızca bilen Ahmet Koçak, iki kız çocuğuna sahip idi.⁶⁸⁰

16- Ekrem Talat AVŞAROĞLU (26 Temmuz 1950 -28 Ağustos 1950)

Ekrem Talat Avşaroğlu, 5 Aralık 1908’de Erzurum’da doğmuştur. Babası Avşar-zade Talat Efendi, annesi Sıdika Hanım’dır. 1929’da Erzurum Lisesini bitirip akabinde Mülkiye’den mezun olmuştur. Erzurum Nahiye Müdürlüğü’ne 1 Kasım 1932’de atanmıştır. Nisan 1933’de Erzurum Vilâyeti, Dumlupınar Nahiyesi Müdürlüğüne atanmıştır. 4 Ocak 1936’da Kulp Kaymakamı olarak atanmıştır. 31 Ağustos 1939’da Sorgun, 25 Ağustos 1941’de Çatak, 18 Ağustos 1943’de Bigadiç, 26 Kasım 1946’da Manyas Kazâları’nda Kaymakam olarak görev yapmıştır. 27 Haziran 1950 tarihinde ise Erzincan Vali Vekili olarak atanmıştır. Arapça, Fransızca ve Farsça bilmektedir. Evli olup üç kız bir erkek çocuğu sahip idi.⁶⁸¹ Ekrem Talat Avşaroğlu, Erzincan Valisi olarak 26 Temmuz 1950 tarihinde atanmış 28 Ağustos 1950 tarihine kadar görev yapmıştır.⁶⁸²

III- Cumhuriyet Dönemi Erzincan Belediye Başkanları (1923- 1950)

Erzincan Belediyesi, 1923 yılında kurulmuştur.⁶⁸³ 1923 yılından 1950 yılına kadar 6 belediye başkanı görev yapmıştır. En uzun süre Erzincan’da görev yapan Belediye Başkanı Hakkı Altınok olup; en kısa süre görev yapan ise, Orhan Sami

⁶⁷⁷ A. Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, V, s. 2114.

⁶⁷⁸ E. Yavuz, *Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923- 1960)*, s. 40.

⁶⁷⁹ BCA. 30.11.1.217.32.16.

⁶⁸⁰ A. Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, V, s. 2114.

⁶⁸¹ A. Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, V, s. 2041-2042.

⁶⁸² *Erzincan İl Yıllığı 1967*, s. 9.

⁶⁸³ *Yurt Ansiklopedisi*, “*Erzincan*”, s. 2638

Güvenç'tir. Erzincan'da sırayla görev yapmış Belediye Başkanları ve hayatları ile ilgili bilenen bilgiler ise şunlardır:

1-Hakkı ALTINOK (1924- 1940)

Hakkı Altınok, 1884 yılında Erzincan'da doğmuştur. Rüştîye mezunu olup ticaretle uğraşmıştır. ⁶⁸⁴ 1924 yılında, Erzincan Belediye Başkanlığına Hakkı Altınok, seçilmiştir. 1930 yılında kadar kesintisiz bir şekilde bu görevi ifa etmiştir. 1930 yılında 1580 Sayılı Belediye Kanunu ile ikinci kez Belediye Başkanı seçilmiştir. 1934 yılında yapılan seçimlerde üçüncü kez seçilmiştir. Son ve dördüncü Belediye Başkanlığı'na ise 1938 yılında seçilip 1940 yılına kadar devam etmiştir. ⁶⁸⁵

Erzincan Belediye Başkanı Hakkı Altınok döneminde Erzincan'a yapılan kamu harcama ve yatırımları; 1930'lu yıllarda 400 lira harcanarak hububat hali yapılmıştır. Erzincan'a Fenni bir kesim evi inşa edilmiştir. 1935 yılında halk parkı oluşturulmuştur. ⁶⁸⁶ Girlevik Şelalesinden istifade edilerek elektrik projesi hazırlanmıştır. 1937 yılında 2.5 tonluk bir yangın ve sulama makinesi getirilmiş ve garaj inşa edilmiştir. ⁶⁸⁷ Erzincan Belediyesi'nin 1938 bütçesinden elektrik tesisatı yapılmaya başlanmıştır. ⁶⁸⁸ Erzincan Belediye Başkanı olarak toplam 16 yıl görev yapmıştır. 1940 yılında vefat etmiştir. ⁶⁸⁹

2- Sükûti TÜKEL (1940- 1943)

1940-1943 yılları arasında hem Vali hem de Erzincan Belediye Başkanlıkları görevlerini yerine getirmiştir. ⁶⁹⁰ Sükûti Tükel döneminde erzincan'a yapılan kamu harcama ve yatırımları;

1. Memleket Hastanesi 100 yataklı olarak yapılmıştır. Nafia Vekaleti tarafından 30.000 lira bütçe alınmıştır.
2. 7 adet memur apartmanı yapılmıştır.
3. 90 adet halk pavyonu açılmıştır.
4. Park ve Stadyum inşaatı bitirilmiştir.
5. Cimin ve Esesi Jandarma Karakolları bitirilmiştir.

Yapılmakta Olanlar:

⁶⁸⁴ E. Yavuz, **Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923- 1960)**, s. 47.

⁶⁸⁵ E. Yavuz, **Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923- 1960)**, s. 45-46.

⁶⁸⁶ **Belediyeler Dergisi**, Mart 1939, S.43, s.43-44.

⁶⁸⁷ **Belediyeler Dergisi**, Aralık-Ocak 1937, S.28, s.59.

⁶⁸⁸ **Belediyeler Dergisi**, Mart 1939, S.43, s.44-45.

⁶⁸⁹ R. Kaymaz, H. İ. Özdemir, **Erzincanlılar Ansiklopedisi**, s. 52.

⁶⁹⁰ **BCA.30.18.1.2.91.57.14.**

1. İlkokul Binası ihale bedeli 54.414 lira belirlenmiştir.
2. Yeni Vilâyetde 200 kişilik bir cezaevi inşaatına başlanılmıştır. İhale bedeli 48.580.69 liradır.
3. Kazâlarda Hükümet Konağı inşaatına başlanılmıştır.⁶⁹¹

3-Abdullah Dilaver ARGUN (1943- 1945)

19 Nisan 1943'te Erzincan Valiliği görevine getirilmiştir.⁶⁹² Erzincan Valiliği ile Belediye Başkanlığını görevlerini beraber yerine getirmiştir. Bu dönemde Erzincan Hükümet Konağı 681.958.34 lira bedel ile ihaleye çıkarılmıştır. ⁶⁹³ 25 Ağustos 1943 tarihinde evleri yıkılan depremzedelere ev dağıtımı gerçekleştirmiştir. ⁶⁹⁴

4- Orhan Sami GÜVENÇ (1945- 1945)

1945 yılında beş aylığına Erzincan Valisi Orhan Güvenç, Erzincan Belediye Başkanlığı görevini de ifa etmiştir. ⁶⁹⁵

5-Rauf BAYINDIR (9 Ocak 1946- 1948)

1899 yılında Erzincan'da doğmuştur. Babası Sami Bey, annesi Bedriye Hanımdır. Erzincan Orhaniye İlkokulunu bitirmiştir. 1920 yılında İstanbul Erkek Lisesinden mezun olmuştur. Halkalı Yüksek Mektebi'nden mezun olmuştur. Okulu bitirdikten sonra Erzincan Orta Okulu ve Lisesi Müdür Muavini, Kars, Erzurum, Trabzon, İstanbul ve Ankara Vilâyetlerinde, okul müdürlükleri görevlerini yerine getirmiştir. ⁶⁹⁶

10 Aralık 1945 tarihinde çıkarılan bir karar ile Erzincan Belediye Başkanlığı görevi valilik uhdesinden alınmıştır.⁶⁹⁷ Erzincan Vilâyeti'nde görev yapan dördüncü Belediye Başkanı Rauf Bayındır'dır. İlk Belediye Başkanlığı sürecinde atama yolu ile başa geçmiş olup 9 Ocak-26 Mayıs 1946 tarihleri arasında 138 gün görevi yerine getirmiştir. ⁶⁹⁸Erzincan Belediye Başkanı Rauf Bayındır döneminde İsmet İnönü anıtının açılışı gerçekleşmiştir. ⁶⁹⁹ XI. Dönem TBMM'ye (1957- 1960) Erzincan Mebusu olarak

⁶⁹¹ **Yeni Erzincan**, 26 Mart 1942, S.1, s.1-3.

⁶⁹² A. Çankaya, **Yeni Mülkiyeliler Tarihi ve Mülkiyeliler**, s. 1751-1752.

⁶⁹³ **Yeni Erzincan**, 8 Temmuz 1943, S.66, s.1.

⁶⁹⁴ **Yeni Erzincan**, 19 Ağustos 1943, S.72, s.1.

⁶⁹⁵ <https://www.erkincan.bel.tr/eskibaskanlar/5/Orhan+Samii++G%C3%9CVEN%C3%87/> Erişim Tarihi: 10.03.2020.

⁶⁹⁶ TBMM Albümü, XI. Yasama Dönemi (1957-1960), C. II (1950-1980), s.711; R. Kaymaz, H. İ. Özdemir, **Erzincanlılar Ansiklopedisi**, s. 95.

⁶⁹⁷ **BCA**. 30.11.1.0.179.34.11.

⁶⁹⁸ E. Yavuz, **Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923- 1960)**, s. 48.

⁶⁹⁹ **Yeni Erzincan**, 1 Ocak 1948, S.280.s.3.

TBMM'ye girmiştir. Evli olup Almanca bilen Bayındır, 23 Mayıs 1981 yılında vefat etmiştir.⁷⁰⁰

6- Naci Gürkan (6 Şubat 1948- 6 Eylül 1950)

1910 yılında Erzincan'da doğmuştur. İstanbul Yüksek Teknik Okulu mezunu olup 1930 yılında göreve başlamıştır. Yol ve köprü mühendisliği görevlerini yerine getirmiştir.⁷⁰¹

Naci Gürkan, 6 Şubat 1948-6 Eylül 1950 yılları arasında Erzincan Belediye Başkanı olarak görev yapmıştır.⁷⁰² Erzincan Belediyesi'ne ilk kez Naci Gürkan döneminde 17 Ağustos 1948'de Belediye Başkanı Yardımcısı kadrosu tahsis edilmiştir.⁷⁰³ Belediye Başkan Yardımcıları kimlerin olduğu tespit edilememiştir.

7-Nusret Bayındır (1950- 1951)

3 Eylül 1950 tarihinde Erzincan Vilâyeti'nde, Belediye Başkanlığı seçimi yapılmıştır. Seçime, Bağımsız adaylar, CHP ve Demokrat Parti adayları katılmıştır. Yapılan seçim sonucunda Demokrat Parti adayları Erzincan Belediye Meclis Üyeliği'nin hepsini kazanmışlardır. Belediye salonunda bir araya gelen üyeler 22 üyeden 21'i Nusret Bayındır'ı seçmiştir. Cumhuriyet döneminde Nusret Bayındır, 6. Belediye Başkanı Erzincan'da görev yapmış olarak seçilmiştir.⁷⁰⁴ 2 Ocak 1951 tarihinde Belediye Başkanlığı, Dahiliye Vekili tarafından onanmıştır.⁷⁰⁵

Genel olarak Erzincan Belediye Başkanlarına baktığımızda 1923 yılında Belediye kurulmuştur. 1939 Erzincan Depremi ile Erzincan Vilâyeti'nin yeniden inşa edilmesi için Belediye Başkanlık görevleri 1940-1946 yılları arasından vilâyetin valilerine bırakılmıştır. Bu süreçte hem vali hem de belediye başkanı olarak görev yapan kişiler; Sükutî Tükel, Dilaver Argun ve Orhan Sami Güvenç olmuştur.

⁷⁰⁰ TBMM Albümü, XI. Yasama Dönemi (1957-1960), II (1950-1980), s.711; R. Kaymaz, H. İ. Özdemir, **Erzincanlılar Ansiklopedisi**, s. 95.

⁷⁰¹ E. Yavuz, **Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923- 1960)**, s. 48.

⁷⁰² **Erzincan İl Yıllığı 1967**, s.15; R. Kaymaz, H. İ. Özdemir, **Erzincanlılar Ansiklopedisi**, s. 241.

⁷⁰³ BCA.30.18.1.2.117.58.5; E. Yavuz, **Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923-1960)**, s. 49.

⁷⁰⁴ E. Yavuz, **Türk Siyasal Tarihinde Erzincan (1923- 1960)**, s. 49-52.

⁷⁰⁵ BCA. 30.11.1.0.219.43.1

İKİNCİ BÖLÜM
CUMHURİYET DÖNEMİNDE KARS, ERZURUM VE ERZİNCAN'A YAPILAN
BAYINDIRLIK, ASAYİŞ HARCAMALARI VE YATIRIMLAR
(1923-1950)

A-TBMM HÜKÜMET PROGRAMLARINDA BAYINDIRLIK VE BÜTÇE
(1923- 1950)

24 Nisan 1920 tarihinde ülkede bayındırlık işlerinin daha derli toplu bir şekilde icra edilmesi için Meclis'e teklif sunulmuş ve 2 Mayıs 1920'de ise 3 Numaralı Kanun ile kabul edilip TBMM'nin 11 Bakanlığı'ndan biri olarak Nâfia Vekilliği kurulmuştur.⁷⁰⁶ 1923 yılından 1950 yılına kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 18 hükümet kurulmuştur. İlk kurulan hükümet, İsmet İnönü hükümeti iken son kurulan hükümet ise Şemsettin Günaltay Hükümeti olmuştur.

1923 yılı itibarıyla kurulan hükümetlerde Nafia Vekaleti değil de Nâfia Vekilliği bulunmaktaydı. Fakat 1946 yılından itibaren Nâfia Vekilliği yerine Nafia Vekaleti ismi kullanılmaya başlanmıştır.⁷⁰⁷

I. İnönü Hükümeti, 30 Ekim 1923- 6 Mart 1924 tarihleri arasında kurulmuştur. Bu hükümet döneminde Nâfia Vekili olarak Trabzon Vekili Ahmet Muhtar Cilli, 30 Ekim 1923- 19 Ocak 1924 tarihleri arasında görev yapmıştır.⁷⁰⁸ Daha sonra 19 Ocak 1924- 6 Mart 1924'de ise İstanbul Vekili Süleyman Sırrı Bey görev yapmıştır.⁷⁰⁹ Bu hükümet programında bayındırlık ile ilgili bilgiler mevcut değildir.

İnönü Hükümeti'nden, sonra 22 Kasım 1924- 3 Mart 1925 tarihleri arasında Ali Fethi Okyar Hükümeti görev yapmıştır.⁷¹⁰ Nafia Vekili olarak Diyarbakır Vekili Feyzi (Pirinçcioğlu) Bey olmuştur.⁷¹¹ Bu süre zarfında hükümet programında bayındırlık ile ilgili olarak şu ifadeler geçmektedir. “Cumhuriyet idaresinin memlekete bir abidesi olan

⁷⁰⁶ Ferit Yücebaş, **Cumhuriyet Döneminde Güneydoğu Anadolu (Gaziantep- Mardin- Urfa)'Ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1923- 1950)**, Hiper Yayın, İstanbul, 2019, s.35.

⁷⁰⁷ Faik Kırbışlı, **1920- 1972 Döneminde Kalkınmada Öncelikli Yörelere İlişkin Hükümet Politikaları**, Ankara, 1973, s. 26.

⁷⁰⁸ TBMMZC, 30.10.1339, D.2, III, İ.1, s.103.

⁷⁰⁹ TBMMZC, 19 Kânunusani 1340/19 Aralık 1925, D.2, İ.86, C.1, s.195; İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, I. TBMM Basımevi, Ankara, 2013, s. 82; Faik Kırbışlı, **1920- 1972 Döneminde Kalkınmada Öncelikli Yörelere İlişkin Hükümet Politikaları**, Ankara, 1973, s. 11.

⁷¹⁰ TBMMZC, 22.11.1340, D.II, X, İ.II, s.375; İhsan Sabri Balkaya, **Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1880- 7 Mayıs 1943)**, TTK, Ankara, 2005, s.176; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, s. 95.

⁷¹¹ TBMMZC, 22.11.1340, D.II, X, İ.II, s.375; Nâfia Vekâleti, **10 Yılda Türkiye Nâfiası 1923- 1933**, Türk Anonim Şirketi Matbaacılık, İstanbul, 1933, s. 15.

Ankara - Sivas ve Sivas - Samsun hattının emali faaliyetle ikmali inşaaı en aziz bir hedefimizdir. Azim bir serveti tabiiyemiz olan Ergani madeninin milletin pişı istifadesine biran evvel vazımı temin için Arada-Ergani hattı inşaatını ehemmiyetle takip edeceğiz. Karadeniz'den şark vilâyetlerimize doğru yapılacak demiryollarının inşasını temin edecek tedebire tevessül etmek vazifemizdir. Yol ve köprülerin inşasını, sıhhati umumiyeyi ve dolayısı ile iktisadî milliye pek ziyade alakadar eden bataklıkların kurutulması ve ticaretgâh limanlarımızın yapılmasını görmenin ne kadar derin bir ihtiyaca ve ne kadar hararetli bir arzuya mâkes olduğunu zikre hacet görmem. Bu ihtiyaçattan bütçenin istidaatı haricinde kalmak sureti ile gayrı kabili tatmin olanların ecnebi sermayelerinden istifade edilerek teminini daima gözönünde bulunduracağız. Menfi umumiyeye hadim olacak ecnebi sermayesini azami teşkilat ve teminat iraesî Meclisi Âlice muvafık bir hattı hareket telâkki edilir kanaatindeyiz”⁷¹². ifadelerine yer verilmiştir. Hükümetin ilk amacının Ankara-Sivas ve Sivas-Samsun hatlarının kısa sürede bitirilmesi amaç edinilmiştir. Madenlerden daha fazla istifade edilmesi için Adana-Ergani hattının biran önce bitirilmesi amaç edinilmiştir. Bütçe eksik kalırsa dış yardımlara alınmasına karar verilmiştir.

Ali Fethi Okyar Hükümeti’nden sonra yeniden kurulan II. İnönü Hükümeti ,3 Mart 1925-1 Kasım 1927 tarihleri arasında kurulmuştur.⁷¹³ İsmet İnönü Hükümeti döneminde, iki bakan nafia görevini yerine getirmiştir. İlk önce İstanbul Vekili Süleyman Sırrı Beyefendi Nafia Vekili olarak görev yapmış, ⁷¹⁴ 14 Ocak 1926 tarihinde ise İstanbul Vekili Behiç Bey olmuştur.⁷¹⁵ Bu hükümet programında bayındırlık işleri genel bir şekilde ele alınmıştır. “Hükümetin genel politikası bilinmektedir. Dış işlerinde, yabancı devletlerle iyi ilişkilerin korunması, antlaşmaya bağlı olduğumuz konuların iyi niyetle yürütülmesi; bayındırlık, tarım ve memleketin sağlık işlerinin, gerekli tedbirlerin alınmasına özel önem verilerek geliştirilmesi, Cumhuriyetin, verimli ve düzenleyici çalışma şeklinin, maliyede, ticarete, maârifte ve adliyede devamıdır.”⁷¹⁶ İfadelerine yer verilmiştir. Bu hükümet programı Cumhuriyet’in kamucu düşüncesini yaygınlaştırması

⁷¹² TBMMZC, 27.11.1340, D.II, X, İ. II, s. 398-399; TBMMZC, 4 Mart 1925, X, s.133-135; TBMMTD, D.2, C.10, B. 13, s. 399; Afetinan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933**, TTK, Ankara, 1972, s. 99-100; İ. S. Balkaya, **Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1880- 7 Mayıs 1943)**, s.176.

⁷¹³ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (BDAGM), **Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2014)**, (Haz: İbrahim Karaer, vd.), Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2014, s.59.

⁷¹⁴ TBMMZC, 4 Mart 1341, XV, İ.2, s.137.

⁷¹⁵ TBMMZC, D.II, X, İ.III, s.154.

⁷¹⁶ Nâfia Vekâleti, **10 Yılda Türkiye Nâfiası 1923- 1933**, s.15 ; A. İnan, **Devletçilik İlkesi**, s. 102-103.

ve iyi bir şekilde uygulanması noktasında önemli ip uçları vermektedir. Yabancı devletler ile yapılan antlaşmalara bağlı kalınması vurgulanması, daha sonra Atatürk tarafından ifade edilecek üzere “*Yurtta Sulh Cihanda Sulh*” düşüncesiinn temellerinin bu dönemde atılmaya başlandığı göstermesi bakımında kayda değerdir.

III.İsmet İnönü Hükümeti, yeniden 1 Kasım 1927-27 Eylül 1930 tarihleri arasında görev yapmıştır. Nafia Vekili olarak ilk önce İstanbul Vekili Behiç (Erkin) Bey 15 Ekim 1928 tarihinden sonra ise Kütahya Vekili Recep (Peker) Bey görev yapmıştır.⁷¹⁷ Hükümet programında bayındırlık ile ilgili olarak; “*Hükümetin bayındırlık işlerine bilhassa ehemmiyet vermekte olduğunu bilmem tasrihe gerek var mı? Cumhuriyet, ilk gününden beri, başlıca görevinin imar ve bayındırlık olduğu gerçeğini anlamakta gecikmedi. Önümüzdeki yıl, bayındırlık bütçesini 32 milyon göreceksiniz. Bizim ihtiyacımıza göre henüz eksik bulduğumuz bu rakam, bu günkü durumuyla da, Türk milletinin, nasıl bir sulh ve bayındırlık unsuru olduğunu açıklar ümidindeyim. Bütçeden sağlanabilecek araçları, gelecek yıllar içinde Millî Savunma yanında, özellikle memleketin imarına ayırmak düşüncesindeyiz. Umarım ki, bu yıl yalnız altı yönde işleyen demiryolu yapımının gelecek yıllarda daha başka yönlerde de başlatılması; bayındırlık işlerinin özel olarak su işlerinde ve diğer imâr yollarında etkenlik göstermesi olanakları bulacağız. Ekonomik çalışmalarımızı, öncelikle memleketin ekonomik açığını kapama amacıyla toplamağa çalışacağız. Derhal kuracağımız “Yüksek Ekonomi Meclisi’nin”, gerek bu konuda ve gerek hayat pahalılığında, hükümete birçok teknik yardımlar yapabileceğini kuvvetle ümit ediyorum. Hazinesin geliri ve maliyenin sarsılmaz bir halde korunması için Büyük Millet Meclisi’nin, bütün memlekette duyulacak, özel alâka ve yardımlarını diliyoruz”*.⁷¹⁸ Yeni kurulan devletin halkı önelediği bu da halkçı politikalar izleyeceğini göstermesi bakımından oldukça mühimdir. İsmet İnönü Hükümeti döneminde halka ulaşmanın en kestirme yolunun bayındırlık faaliyetlerinden geçtiğini bilen Cumhuriyet’in kurucu kadrosu bayındırlık alanındaki kamu harcama ve yatırımlarına öncelik vermiştir.

IV.İsmet İnönü Hükümeti, 27 Eylül 1930-4 Mayıs 1931 tarihleri arasında görev yapmıştır.⁷¹⁹ Nafia Vekili olarak 27 Eylül 1930’da Diyarbakır Vekili Zekai (Apaydın)Bey 29 Aralık 1930’da ise Adana Vekili Hilmi Bey görev yapmıştır.⁷²⁰ Hükümet programında

⁷¹⁷ TBMMZC, 2 Teşrinisani 1927/2 Kasım 1927, D.III, C.I, İ.I, s.13; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, s.132

⁷¹⁸ TBMMZC,5 Teşrinisani 1927/5 Kasım 1927, D.III, C.I, İ.I, s.23; A. İnan, **Devletçilik İlkesi.** s. 105.

⁷¹⁹ TBMMZC, 27.9.1930, D.3, C.21, İ.3, s.30.

⁷²⁰ **Resmî Gazete**, S.1685, (29 Aralık 1930) , s.135; Nâfia Vekâleti, **10 Yılda Türkiye Nâfiası 1923- 1933**, s.15.

bayındırlık ile ilgili olarak; “Millî iktisatta izleyeceğimiz yol bilinmektedir. Bizim hükümet anlayışımız, her alanda, çalışmaların sonucunun millî ekonomimize ya bir fayda sağlaması, ya da bir engelin giderilmesi gibi ekonomik amaca yöneltilmesidir. Başlıca, İstanbul ve İzmir limanlarımızda uygulanan ve yanlış olarak, geniş anlamli bir söz ile liman tekeli diye adlandırılan, Millî Tahmil ve Tahliye şirketlerinin, bu işlerin serbest sanıldığı zamanlara oranla, bir ilerleme ve gelişme sağladıkları görülmüştür. Liman hizmetlerini biz, serbest işler türünden değil, kamu hizmetleri olarak düşünüyoruz. Bu nedenle, kamu hizmeti görececek örgütler kurma işlemimiz gerçekleşinceye kadar, buna en yakın olan, mevcut millî kuruluşları kaldırmayacağız. Bunların giderlerini azaltmak, araçlarını iyileştirmek ve çoğaltmak amacımızdır. Gitgide, kanun ve anlaşmaların ilgili maddeleri ile gücümüz ölçüsünde de, rıhtım hizmetlerini kamu kuruluşu şeklinde getirmeğe çalışmak, izlemekte olduğumuz yoldur.”⁷²¹ Bu hükümet döneminde millî iktisat politikasının izlenmesi gerektiği fikri savunulmuştur. Bu kapsamda millî kuruluşların desteklenmesi gerektiği bu hükümet programında belirtilmiştir.

V.İsmet İnönü Hükümeti 4 Mayıs 1931-1 Mart 1935 tarihleri arasında görev yapmıştır. Nafia Vekili olarak 4 Mayıs 1931’de Adana Vekili Hilmi (Uran) Bey⁷²² 16 Şubat 1934’de Afyonkarahisar Vekili Ali (Çetinkaya) Bey olmuştur.⁷²³ Hükümet programında bayındırlık ile ilgili olarak; “İmar faaliyeti ve memleketin iktisadî vaziyetinin inkişafı Hükümetimizin başlıca nasbi nazar ettiği mevzulardır. Onun için evvel emirde hem imar ve iktisadın hem alelûmum Devlet hayatının nizamı için mebde ve mesnet olan malî düşüncelerimizden bahsetmeliyim. Bilirsiniz ki satış fiyatlarının beynelmilel pazarlarda süratle tenezzülü her memleket gibi bizi de müteessir etmiştir. Memleketin ihtiyatlı ve mahsullerinin çeşitli olması sayesinde bizim buhrana mukavemetimiz daha ümit bahş ve kudretli bir mahiyettedir. Bununla beraber Devlet sarfiyatında gayet ihtiyatlı tedbirler ile yeni seneyi karşılamak kararını ittihaz ettik. Düşünüyoruz ki bu sayede iktisadî ve malî hayatımızı ciddî sarsıntıya, maruz kılmadan yeni inkişaf safhalarına ve yeni imar programlarına geçebileceğiz (Alkışlar) ve başladığımız işleri tevakkuftan vikaye edebileceğiz. Bu sebeple en büyük tedbir olarak bütçede tasarrufatı, tasavvuru geçen bir azami dereceye çıkardık.”⁷²⁴ Şeklinde bir

⁷²¹ TBMMZC, 2.10.1930, D.3, XXI, İ.3, S.34-35; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950), s.216; A. İnan, Devletçilik İlkesi 109- 110.

⁷²² TBMMZC, 4.5.1931, D.4, I, s.9; Nâfia Vekâleti, 10 Yılda Türkiye Nâfiası 1923- 1933, s.15.

⁷²³ İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950), s.216.

⁷²⁴ TBMMZC, 9.5.1931, D.4, I, s.21.

program hazırlanmıştır. İsmet İnönü Hükümeti programında imar faaliyetlerine gerekli önemin verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ürün çeşitliliğinin artırılması için çalışmalar yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Son olarak bütçede tasarruf tedbirleri alınması gerektiği belirtilmiştir.

VI.İsmet İnönü Hükümeti, 1 Mart 1935-1 Kasım 1937 tarihleri arasında görev yapmıştır. Nafia Vekili olarak Afyonkarahisar Vekili Ali Çetinkaya atanmıştır.⁷²⁵ Hükümet programında bayındırlık ile ilgili olarak; *“İmar faaliyetleri ve memleketin iktisadî vaziyetinin inkişafı Hükümetimizin başlıca nasbi nazar ettiği mevzulardır. Hükümetin şimdiye kadar olduğu gibi sade bir programı vardır. Ancak bu programı uygulamak için sağlam bir azim ve kesin bir karar ile çalışmak zorundadır. Biz, inkılâpların yarattığı yeni Türk toplumunun içeriden ve dışarıdan sulh ve güven içinde çalışıp ilerlemesini ve açılmasını amaç tutuyoruz. Sulh ve huzurun bulanmadan kalacağına ve gereğinde, yeterlikle ve fedakârlıkla korunacağına, güven havası, yurdu imarı ve yurttaşın refahı için birinci şart olduğuna inanıyoruz.”*⁷²⁶ Bu hükümet programında birinci öncelik yurdu mamur hale getirilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda imar faaliyetleri ile iktisadi yapı arasından bir paralellik olacağı ifade edilmiştir.

Celal Bayar Hükümeti, 1 Kasım 1937- 11 Kasım 1938 tarihleri arasında görev yapmıştır.⁷²⁷ Nafia Vekili olarak Afyonkarahisar Vekili Ali Çetinkaya yeniden atanmıştır. Başvekil Celal Bayar tarafından 8 Kasım 1937’de Heyeti Umumiye’de hükümet programı okunmuştur. Hükümet programında bayındırlık ile ilgili olarak belediyeler beş senelik mesai plânı tanzimine sevkedilecek harita, imar plânı, su, ışık, kanalizasyon, kültür ve spor işleri, çocuk bahçeleri ve kısaca vilâyetlerin sıhhat ve güzelliğini alâkadar eden belli başlı işleri, planlaştırılacak ve bu planlar, şefin işaret buyurdıkları veçhile merkezde *“Belediyelerimizi Türelî bir surette aydınlatmak, kılavuzlamak”* vazifesiyle teşkil edilecek olan teknik büronun mütekaddim tetkik ve kontrolüne tâbi olmasına karar verilmiştir.⁷²⁸

⁷²⁵ TBMMZC, 1.3.1935, D.5, I, s.5.

⁷²⁶ TBMMZC, 7.3.1935, D.5, I, s.27.

⁷²⁷ TBMMZC, 1.9.1937, D.5, XX, İ.3, s.10.

⁷²⁸ TBMMZC, 8.9.1937, D.5, XX, İ.3, s.19; **Resmî Gazete**, S.3754, (7 Kasım 1937), s.8936; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, s.256

II. Celal Bayar Hükümeti, 11 Kasım 1938- 25 Ocak 1939 tarihleri arasında görev yapmıştır. Nafia Vekili olarak Afyonkarahisar Ali Çetinkaya yeniden atanmıştır.⁷²⁹ Hükümet programında bayındırlıkla ilgili olarak herhangi bir şey tespit edilmemiştir. Fakat daha önce ilan etmiş olduğu programa devam etmiştir.

Refik Saydam Hükümeti, 25 Ocak 1939- 3 Nisan 1939 tarihleri arasında görev yapmıştır. Nafia Vekili Afyonkarahisar Ali Çetinkaya yeniden atanmıştır.⁷³⁰ Hükümet programında bayındırlık ile ilgili olarak; *“Maliyemizin ana prensibini, Cumhuriyet devrinin ilk olarak memleketimizde temin ve itina ile muhafaza ettiği hakikî ve samimî manası ile denk bütçe esası teşkil edecektir. Taahhüdlerimize olan sadakat, tediyelerimizdeki intizam sayesinde gittikçe artan devlet itibarının takviyesi bu esasın büyük hassasiyetle takibi ile mümkün olabileceği kanaatindeyiz. Memleketimizin her sahada inkişaf ve umranına matuf mesai programlarımızı, bu sahaların her birindeki ihtiyaçları süratle tahakkuk ettirecek şekilde ve malî bakımdan sıkıntısız karşılanabilecek çerçeveler içinde, tanzim etmek azmindeyiz. Umumî hizmetlerin ifasını temin edecek varidat membalarını tanzim ederken istihsal ve vatandaşların tediye kabiliyetlerini tazyik etmemeğe hassaten dikkat edeceğiz.”*⁷³¹

Demiryolu inşaatı Cumhuriyet devrinin çizdiği büyük program dairesinde devam ettirilecektir. Demiryollarımızın iktisadî ve teknik esaslar dâhilinde inkişafı için başlamış olan harekete kuvvetle devam olunacaktır. Memleketin en ziyade muhtaç olduğu ve tahakkuku halinde en yüksek ve feyizli neticeler vereceği tabî bulunan su işlerine Büyük Millet Meclisimizin gösterdiği büyük alâka sayesinde geniş bir plâna başlanmış olduğu malûmunuzdur. Bu mesaiye devam olunacaktır. Diğer Nâfia ve amme hizmetleri üzerindeki çalışmalar da aynı hızla yürütülecektir.⁷³²

II. Refik Saydam Hükümeti, 3 Nisan 1939- 9 Temmuz 1942 tarihleri arasında görev yapmıştır. Nafia Vekili Konya Vekili Ali Fuad Cebesoy atanmıştır.⁷³³ Hükümet programında bayındırlık ile ilgili olarak, *“Nâfia ve İktisad vekâletlerinin ikişer vekâlete ayrılmış olmasıdır. Seneler geçtikçe vazifeleri artan bu iki vekâletin, gördükleri amme hizmetlerine nazaran bir taksime tâbi tutulması ihtiyacı hiss olunuyordu. Bu suretle*

⁷²⁹ TBMMZC, 14.9.1938, D.5, XXVII, İ.4, s.20; Ulus, 12 Sontesrin 1938/12 Kasım 1938, s. 3; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950), s.300.

⁷³⁰ TBMMZC, 25.1.1939, D.5, XXIX, İ.4, s.143; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950), s.318.

⁷³¹ TBMMZC, 27.1.1939, D.5, XXIX, İ.4, s.215.

⁷³² İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950), s.321.

⁷³³ TBMMZC, 3.4.1939, D.6, I, İ.F, s.5; C. Koçak, Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938- 1945), II, s. 47.

şimdiye kadar inşa, nakliyat ve muhabere işlerini gören Nâfia vekâleti, Yalnız inşaatla meşgul bir vekâlet haline getirilmiş, münakale ve muhabereye aid olan hizmetlerle İktisad Vekâleti'ne bağlı deniz nakliyat işleri alınarak (Münakale ve Muhabere vekâleti) ihdas olunmuştur. Keza ticaret ve sanayi işlerini gören İktisad vekâleti, yalnız sanayi ve maadin işleriyle meşgul olmak üzere bırakılmış, iç ve dış ticarete aid vazifeler toplanarak (Ticaret vekâleti) teşkil edilmiştir.”⁷³⁴ Bu dönemde Nâfia Vekâleti ikiye ayrılmıştır. Nâfia ve İktisat Vekilliği şeklinde oluşturulmuştur. Her iki bakanlığın görevleri ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir.

I. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti, 9 Temmuz 1942- 8 Mart 1943 tarihleri arasında görev yapmıştır. Nafia Vekili olarak Konya Vekili Ali Fuad Cebesoy yeniden atanmıştır.⁷³⁵ Hükümet programında bayındırlık ile ilgili olarak herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.⁷³⁶

II. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti, 15 Mart 1943- 18 Ağustos 1946 tarihleri arasında görev yapmıştır. Nafia Vekili olarak Trabzon Vekili Sırrı Day yeniden atanmıştır.⁷³⁷ Başvekil Şükrü Saraçoğlu tarafından 17 Mart 1943 tarihinde Kamutayda Hükümet programı okunmuştur. Hükümet programında bayındırlık ile ilgili olarak; “*Nâfiamızın yollar, sular, köprüler, demiryolları ve iskelelere dair mevcut programı aynen tatbik edilecek ve her yerde bu işlerimiz faal yürüyüşlerini muhafaza edeceklerdir*”.⁷³⁸ Geçmiş hükümet dönemlerinde uygulanan bayındırlık politikası bu dönemde yeniden uygulanma kararı alınmıştır. Bu kapsamda yollar, sular, köprüler ve demiryolları ile ilgili olarak geçmişte uygulanan politikalar aynen devam ettirilme kararı alınmıştır.

Recep Peker Hükümeti, 12 Ağustos 1946- 9 Eylül 1947 tarihleri arasında görev yapmıştır. Nafia Vekili olarak Sinop Vekili Cevdet Kerim İncedayı atanmıştır.⁷³⁹ Hükümet programında bayındırlık ile ilgili olarak;

“ *Ulaştırma işlerini; Milli Savunma, Emniyet ve ekonomi kudreti üzerinde en tesirli bir unsur sayan Hükümetimiz, Devlet Demir, Denizyolları ve Havayolları nakliyatında ve P.T.T hizmetlerinde güven, düzen ve sürati ve tam verimi sağlamayı prensip olarak daima göz önünde tutacaktır. İdarelerin Halkla münasebetinde kolaylık zihniyetini bir itiyat halinde kurmak ve işletme şartlarını memleketin iktisadi ihtiyaçlarına*

⁷³⁴ TBMMZC, 10.4.1939, D.6, I, İ.F, s.20.

⁷³⁵ İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, s.358.

⁷³⁶ TBMMZC, 5.8.1942, D.6, XXVII, İ.3, s.21-34.

⁷³⁷ TBMMZC, 15.3.1943, D.7, I, İ.F, s.10.

⁷³⁸ TBMMZC, 17.3.1943, D.7, C.1, İ.f, s.25; **Resmi Gazete**, S.5358, (18 Mart 1943), s. 4695.

⁷³⁹ TBMM, **Tutanak Dergisi**, D.VIII, C.1, T.O, s.12.

uygun bir hale getirmek hedefimizdir. Bu maksada varmak için Devlet Demiryollarında, Yıpranarak eksilen taşıtları tamamlayacağız. Ve Ulaştırma hacmine uygun olarak sayılarını artıracacağız. Bakımı ve onarımı emniyetle sağlayabilmek için fabrika ve atölyeleri genişletip çoğaltacağız. Vagondan lokomotif kadar ulaştırma vasıtalarını yurt içinde yapmak imkânını elde etmek için gayretlerimizi artıracacağız. En önemli hatlardan başlayarak, bütün şebekeyi, artan ulaştırmaya uygun olarak ıslah edeceğiz.

Devlet Demiryollarında : Yıpranarak eksilen taşıtları tamamlayacağız. Ve Ulaştırma hacmine uygun olarak sayılarını artıracacağız. Bakımı ve onarımı emniyetle sağlayabilmek için fabrika ve atelyeleri genişletip çoğaltacağız. Vagondan lokomotif kadar ulaştırma vasıtalarını yurt içinde yapmak imkânım elde etmek için gayretlerimizi artıracacağız. En önemli hatlardan başlayarak, bütün şebekeyi, artan ulaştırma ya uygun olarak ıslah edeceğiz.

Denizyollarında: Çok yıpranmış olan Devlet ve armatör tonajını tedrici olarak yenileyip artıracacağız. Liman ve iskeleleri modern ulaştırma gereklerine göre en elverişli şekilde cihazlandıracağız. Deniz endüstrisini süratle gemi yapabilecek duruma getirmek imkânlarını araştıracağız. Harp zaruretleri dolayısıyla şahıslara ait deniz taşıtlarının seyrüsefer serbestliği ve navlunları üzerine konulmuş olan kayıtları, ilk önce iç nakliyatımızdan başlayarak, kaldıracacağız. Ve durum fırsat verirse bunu dış seferlere de teşmil edeceğiz. Serbest şilepçiliği teşvik edeceğiz. Ve bunun temini için bir kredi maritim bankasının kurulmasını etüd etmek kararındayız. Kanuni hükümlerde, bu maksada yarayacak değişiklikler yapılması için tekliflerde bulunacağız.

Devlet Havayollarında: Uçaklarımızı çoğaltmak ve mükemmelleştirmek, alanlarımızı Milletlerarası şartlara uygun bir seviyeye çıkarmak, hava hatlarına önemli istikametlerde, her mevsimde işleyebilir bir kabiliyet vermek hedefimizdir.

P.T.T. alanında: Telgraf ve telefon hatlarını genişletip kuvvetlendireceğiz. Kuranportör ve otomatik cihazlarla donatacağız. Vilâyetlerin telefon tesislerini halkın ihtiyacını karşılayabilecek duruma getirmeğe çalışacağız. Dış muhaberede sürat ve emniyeti sağlamak için en uzak memleketlerle muhabere takatını taşıyacak kuvvetli birer telsiz telgraf ve telefon istasyonu kurmak programımızın ilk işlerinden biridir. Posta işlerinde sürati artırmak için gerekli vasıtaları temin edeceğiz. Kara ve deniz taşıtlarımızın tarifelerini genel ekonomik politikamızın icaplarına uygun olarak; kâr ve zarar mülâhazalarının üstünde bir memleket anlayışıyla ayarlayacağız. Ulaştırma işletmeler arasında beraberliği, mesleğe bağlılık ve disiplin zihniyetinin yerleşmesini

üstün tutacağız”.⁷⁴⁰ Recep Peker Hükümeti döneminde ulaştırma alanına ayrı bir önem verildiği görülmüştür. Bu kapsamda ulaştırma, karayolları, demiryolları ve havayolları için ayrı ayrı çalışmalar yapıldığı belirtilmiştir. Bu süreçte personel ve araç sayısının artırılması amaç edinilmiştir.

Hasan Saka Hükümeti 10 Eylül 1947- 08 Haziran 1948 tarihleri arasında görev yapmıştır. Nafia Vekili olarak Seyhan Vekili Kasım Gülek atanmıştır.⁷⁴¹ Başvekil Hasan Saka tarafından 13 Ekim 1947 tarihinde Kamutayda Hükümet programı okunmuştur. Hükümet programında bayındırlık ile ilgili olarak; “ *Millî Ekonomide bir taraftan yolların, diğer taraftan limanların ehemmiyeti meydandadır. Bunun içindir ki, memleketin her tarafını birbirine bağlayan ana demir yol şebekesini tamamlamaya ve yolların müntehi olduğu limanları biran evvel yapmaya çalışacağız. Yol şebekemizin en yeni usullerle ve makineli vasıtalarla yapılmasını ve sistemli bir bakım altına alınmasını esas tutuyoruz. Ulaştırma işlerinde tarife meselesine ehemmiyet vereceğiz. Memleketin ekonomik hayatında büyük rolü olan tarife sisteminin istihsalı teşvik etmek ve kolaylaştırmak için icabında farklı ve seyyal olması imkânlarını araştıracağız. Vergi sisteminde başlamış olan düzeltme faaliyetine devam edecek, vasıtasız vergilerimizi daha adaletli esaslara dayandıracağız. Bu vergileri vatandaşların gerçek gelirleri ve ödeme güçlerine uygun bir hale koymaya çalışacağız. Vasıtalı vergilerimizi de millî hayatı ve ekonomik kaynaklarımızı zorlamayacak şekilde geliştirmeye gayret edeceğiz*”.⁷⁴² Hariciyede, Dâhiliyede, Nâfiada birçok işler vardır ki, bugün lazım olmayan işlerdir. Bunları pekâlâ tasarruf edebiliriz. Mesela bir inşaat faslı vardır. Bu inşaat faslından tasarruf etmek mümkündür. Bundan tasarruf edilenleri memleket için daha faydalı olacak işlere, mesela yollara vesair bu gibi faydalı işlere sarf edebiliriz.⁷⁴³

II. Hasan Saka Hükümeti, 8 Haziran 1948- 15 Ocak 1949 tarihleri arasında görev yapmıştır. Nafia Vekili olarak Kocaeli Vekili İsmail Nihat Erim atanmıştır.⁷⁴⁴ Başvekil Hasan Saka tarafından 18 Haziran 1948 tarihinde Kamutayda Hükümet programı

⁷⁴⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, 14.8.1946, D.8, I, T.0, s.33-35; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, s.420-421.

⁷⁴¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, 8.10.1947, D.8, VI, T.1, s.665; **Resmi Gazete**, S.6782, (14 Ekim 1947), s.13017-13018.

⁷⁴² **Resmi Gazete**, S. 6782, (14 Ekim 1947), s. 13018 ; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, s.490.

⁷⁴³ **TBMM Tutanak Dergisi**, 13.10.1947, D.8, VI, T.1, s.674; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, s.492.

⁷⁴⁴ İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, s.588.

okunmuştur. Hükümet programında, bayındırlık ile ilgili olarak; bütçenin yarısının yıllardır Milli Savunma, masrafları için ayrıldığı belirtilmiştir. Geriye kalan kısmı ise kültür, ekonomi, sağlık ve bayındırlık alanlarında olması kararlaştırılmıştır. Ekonomik kalkınma için doğrudan doğruya verimli olmayan inşaatlardan vazgeçilmesi gerektiği; bu süreçte bütçe kısıtlamaları kısmî şekilde azaltılması yoluna gidilmeli; vergilerin ıslâhı yoluna gidilmesi kararlaştırılmıştır.⁷⁴⁵ Fakat özel olarak bayındırlık ile ilgili olarak herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

Şemsettin Günaltay Hükümeti, 16 Ocak 1949- 22 Mayıs 1950 tarihleri arasında görev yapmıştır. Nafia Vekili olarak İzmir Vekili Şevket Adalan atanmıştır.⁷⁴⁶ Hükümet programında bayındırlık ile ilgili olarak; *“1949 Bütçesine gelince; Hükümetiniz, Büyük Mecliste beliren temayülleri göz önünde tutarak bazı kısıntılara ve yeni tertiplere gitmeyi kararlaştırmıştır. Bu sebeple halen Mecliste incelenmekte olan Lüks Kazanç ve Yol vergileri tasarılarını geri istemek kararındayız. Ancak yol programını aksatmadan tatbik edebilmek için, yüksek huzurunuz başa bir teklifle gelmeyi düşünüyoruz”*.⁷⁴⁷ Şemsettin Günaltay Hükümeti döneminde geçmişte devam eden imar faaliyetlerine devam edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu dönemde bazı ekonomik tedbirler için karar alınmıştır. İhtiyaç halinde yeni vergilerin alınması kararı belirtilmiştir. Yol programlarına devam edildiği ifade edilmiştir.

Tablo-22: 1924-1950 Yılı Nâfia/Nafia Vekaleti’nin Bütçesinin Başlangıç ve Harcamaları ⁷⁴⁸:

Yıl	Başlangıç Ödenekleri	Bütçe Payı %	Yıl Sonu Ödenekleri	Bütçe Payı %	Harcama	Bütçe Payı %
1924	17.385.888	11.2	17.951.546	8.8	14.292.824	10.1

⁷⁴⁵ **Resmi Gazete**, S.6936, (19 Haziran 1948), s.14205-14206; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, s.591.

⁷⁴⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, 17.1.1949, D.8, C.XV, T.3, s.141-142; **Resmi Gazete**, S.7107, (17 Ocak 1949), s. 15395; **Aynı Tarihi**, 1-31 Ocak 1949, S.182, s.8.

⁷⁴⁷ İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, s.683.

⁷⁴⁸ Maliye ve Gümrük Bakanlığı, **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleştirmeleri (1924-1991)**, Ankara, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 1992, s.132-184; **Resmi Gazete**, S.1201, (28 Mayıs 1929) , s.7363-7364; **Resmi Gazete**, S.1502, (25 Mayıs 1930) , s.8945-8946; **Resmi Gazete**, (S.1856), (25 Temmuz 1931), s.635-636; **Resmi Gazete**, S.6020,(1 Haziran 1945) , s.8721-8722; **Resmi Gazete**, S.6194, (31 Aralık 1945), s.9793-9794; **Resmi Gazete**, S.6495, (2 Ocak 1947), s.11617-11618; **Resmi Gazete**, S.6795, (2 Ocak 1948), s.13337-13338; **Resmi Gazete**, S.7144, (1 Mart 1949) , s.15609-15610; **Resmi Gazete**, S.7445, (1 Mart 1950), s.17881-17882.

1925	19,667,285	9,9	26.880.525	9.0	21,887,515	10,2
1926	14,279,631	6,8	19.240.911	7.4	17,494,556	9,1
1927	25,723,043	11,5	31.261.511	11.3	29,465,325	13,2
1928	32,717,798	13,1	32.678.449	11.5	31,974,233	14,0
1929	33,705,976	13,2	36.681.644	13.2	32,803,969	12,9
1930	33,013,867	12,8	38.743.405	13.6	33,716,680	13,5
1931	26,406,377	12,0	31.340.157	12	26,828,710	11,2
1932	10,046,993	5,0	28.013.426	10.7	22,003,498	9,1
1933	14.296.993	7.0	26.195.378	9.7	22.239.374	9.7
1934	12.402.807	5.7	27.777.401	9.6	24.753.370	9.3
1935	12.440.005	5.3	28.821.726	8.8	25.829.472	8.6
1936	14.670.790.	5.8	29.846.231	9.1	27.679.483	8.9
1937	15.773.108	5.6	34.752.343	9.1	32.995.543	9.1
1938	8.892.040	2.9	41.330.232	10.4	40.279.739	10.7
1939	8.143.510	2.4	41.996.093	8.4	41.174.987	8.6
1940	9.047.998	2.6	48.817.943	7.3	47.901.484	7.5
1941	18.666.440	4.6	40.474.131	5.6	38.061.954	5.6
1942	20.166.322	3.8	45.983.644	4.1	41.935.332	3.9
1943	22.621.642	3.4	72.621.209	5.5	71.444.872	5.9
1944	36.558.644	3.1	74.274.298	5.2	70.182.816	5.3
1945	37.442.734	5.0	50.391.388	6.2	45.385.085	6.1
1946	79.394.953	6.3	88.169.835	6.3	80.035.732	6.3
1947	84.501.247	5.7	94.652.225	4.6	89.072.430	4.7
1948	97.436.997	5.8	106.266.547	5.5	94.931.849	5.3
1949	97.436.997	5.8	185.440.187	8.6	94.931.849	5.3
1950	118.239.461	6.7	120.098.205	5.6	161.077.633	7.8

1924 yılından 1950 yılına kadar olan süre zarfında, Nâfia Vekâleti'ne bütçeden ayrılan başlangıç ödenekleri, yıl sonu ödenekleri ve harcamalar yıl yıl ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Bütçede en büyük pay 1928 yılında % 14, en düşük pay ise 1947 yılında % 4.7 olarak gerçekleşmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren ülkede bayındırlık alanında genel olarak bütçenin onda biri ayrılmıştır. 1929 Dünya Ekonomik Buhranında bile bayındırlığa ayrılan bütçeden azalma meydana gelmemiş bilakis artış olmuştur. II.

Dünya Savaşı yıllarından itibaren ise genel olarak bütçenin yüzde beşi ayrılmıştır. 1947 yılından itibaren dış yardımlar ve İller Bankası'nın ödenekleri ile bayındırlığa ayrılan oranda yeniden artış meydana geldiği görülmüştür. Muhtemelen savaş yıllarında ülkede genel bir seferberlik hali olmasından dolayı bütçenin büyük oranda Milli Savunma Bakanlığına ayrılmış olması gösterilebilir. Genel olarak ayrılan bütçe ile yollar, köprüler, hükümet konakları, elektrik, su, park ve bahçelerin kullanımı için bütçeler ayrılmıştır.

B- KARS VİLÂYETİ'NDE BAYINDIRLIK VE ASAYİŞ FAALİYETLERİ

I-Kars Vilâyeti'nde Bayındırlık Faaliyetleri

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Kars'a önemli kamu harcamaları ve yatırımlar yapılmıştır. Bu kapsamda 1923 yılında Kars Milletvekili Mehmet Cavit Erdel, Kars, Ardahan ve Artvin'de birer Ziraat Bankası Şubesi açılması için İktisat Encümenliği'ne bir teklif sunmuştur. İktisat Vekilliği ve Ziraat Bankası Müdürlüğü'yle bu konu konuşulmuş. Ziraat Bankası Kanunu'nun 19. Maddesine göre şube kurulması için kanun çıkarılmasına gerek olmadığı Erzurum Ziraat Bankası Şubesi ile görüşülmesi gerektiği ifade edilmiştir. İktisat Encümenliği tarafından adı geçen 3 yerleşim biriminde şube kurulması ise uygun olacağı ifade edilmiştir. ⁷⁴⁹

1936 yılında Üçüncü Umumi Müfettişi tarafından Kars'ın haritası çizilmesi istenmiştir. 1936 yılı içinde Kars haritası ve imar planı bitmiştir. ⁷⁵⁰ Kars Belediye Başkanı Hayrullah Dağlı tarafından kamu harcamaları kapsamında 1937 yılı bütçesi 40 bin lira olarak hesaplanmıştır. Bütçe ile yapılacaklar:

- 1- Vilâyetin muhtelif noktalarında dört hela
- 2- Belediye binasının tamir edilmesi
- 3- İstimlak edilen hamamın tamir edilmesi
- 4- Vilâyet içinde bulunan harap olmuş dokuz köprünün yeniden yapılması kararı alınmıştır. Temizlik işleri kapsamında 6000 lira ayrılmıştır. ⁷⁵¹

4 Aralık 1939 tarihinde Kars Valisi Akif İyidoğan tarafından Tuzluca Kazâsı'nda Hükümet Konağı açılmıştır. Kağızman Hükümet Konağı 50.000 lira harcanarak 1939 yılında açılmıştır. 30 Ağustos 1939 tarihinde Iğdır'da Hükümet Konağı açılmıştır.

⁷⁴⁹ TBMM, D.2, IV, B.71, s. 300-301.

⁷⁵⁰ Belediyeler Dergisi, IV, S. 15, 1936, s.33.

⁷⁵¹ Belediyeler Dergisi, S. 26-27, Eylül- Ekim 1937, s.80.

Ardahan Kazâsı'nda yeni yapılacak Hükümet Konağı için 497,47 lira keşif bedeli belirlenmiştir.⁷⁵²

1-Kars Vilâyeti'nde Karayolları Faaliyetleri

Kars, uzun yıllar Rusya'nın idaresinde kalmıştır. Daha sonra Türk idaresine geçtiği zaman vilâyetin çeşitli eksikleri tespit edilip bununla ilgili çalışmalar yapılmaya başlanılmıştır. Bu kapsamda Kars Milletvekili Ömer Bey (Tarım) TBMM'ye Kars-Kağızman- Kulp ve Iğdır Şoselerinin ve yollarının “*Umumiye Meyanına*” ithali hakkında bir kanun teklifi vermiştir. Teklif görüşülmek üzere Layiha Encümenliğine sevk edilmiştir.⁷⁵³ Teklif görüşülmek üzere Layiha Encümenliğine sevk edilmiştir.Nafia Vekaleti tarafından yeni hükümet programına alınacağı ifade edilmiştir.

Cumhuriyet döneminde bayındırlık faaliyetlerine büyük önem verilmiştir. Bu minvalde Kars ile Karadeniz Bölgesini birbirine bağlayacak Kars- Hopa- Borçka yolu için 1925 yılında çalışmalara başlanmıştır. 1926 yılında ise yolun bir kısmı bitirilmiş olup 1930 yılında ise 12 yıllık devlet yol programına dahil edilmiştir.⁷⁵⁴ 1927 yılında Kars-Ardahan ve Artvin gibi 3 vilâyetin denize çıkışı sağlamak için Hopa- Borçka yolunun yapımı için çalışmalara devam edilmiştir..⁷⁵⁵

Karadeniz'i Doğu Anadolu Bölgesi'ne bağlayacak olan Hopa- Borçka yolu için Nâfia Vekâleti tarafından 1930 yılında 505.000 lira ödenek ayrılmıştır.⁷⁵⁶ Dünya Ekonomik Buhranı'ndan sonra karayolları çalışmalarına devam edilmiştir. 1930 yılında Erzurum Özel İdaresi tarafından Kars Şoseleri yapılmıştır.⁷⁵⁷

Hopa- Borçka yolu Kars- Ardahan- Artvin çevresi ile Hopa İskeleyi'ne bağlanan 36 km uzunluğundaki bu yol için 655.000 lira Nâfia Vekâleti tarafından 1933 yılında ikmal edilmiştir. Tamirat işleri için ise 6000 lira tahsisat ayrılmıştır.⁷⁵⁸

⁷⁵² **Ayın Tarihi**, 1- 31 İlkAnun 1939/1-31 Aralık 1939, S.73. s.5-7; **Ayın Tarihi**, 1-31 Ağustos 1939, S.69, s.29; **Kars Gazetesi**, 1 Eylül 1939, S.774, s.3.

⁷⁵³ **TBMM**, D.2, XI, B. 20, s. 87.

⁷⁵⁴ Özcan Karacan, **Atatürk Döneminde Yapılan Karayolları, Barajlar ve Lojmanlar (1923- 1938)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Yücel Özkaya), Ankara, 2005, s. 32.

⁷⁵⁵ Mehmet Evsile, “ *Cumhuriyet Döneminde Bayındırlık Faaliyetleri (1923- 1950)*, **History Studies**, 10, İ.4, s. 82.

⁷⁵⁶ **BCA**.30.18.1.2.8.9.8.

⁷⁵⁷ Ahmet Kalkan, **Cumhuriyet Döneminde Oltu: İdari, Sosyal Ve İktisadi Hayat (1923-1950)**, Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Murat Küçükkuşurlu), Erzurum, 2018, s. 56.

⁷⁵⁸ **Bayındırlık İşleri Dergisi**, Eylül 1934, S.4, s. 49- 50; **Vakit**, 8 Ekim 1933, S.5658, s.7.

Kars bölge vilâyetlerine göre önemli bir ulaşım ağına sahiptir. İktisat Vekili Celal Bayar tarafından Hopa-Ardahan- Kars-Iğdır hattının faaliyete geçme fikri ortaya atılmıştır. Bu hat eğer ulaşım kazandırılırsa: Hattın ilk kısmında Murgul ve Kuvarshana madenlerinin bakırlarını, diğer kısımlarda ise Artvin, Ardahan ve Kars mahsullerinin taşınması açısından önemli bir ulaşım ağı olacaktır. Bu yol tamamlanırsa sadece ulaşım açısından değil aynı zamanda iktisadi açıdanda bölge vilâyetleri için fayda sağlayacağı kanısına varmıştır. Bayar tarafından yolun tamamlanması ile sebze, meyve ve maden ihraç konusunda önemli bir faaliyet olacağını belirtmiştir.⁷⁵⁹

Tablo-23: 1935 Yılı İtibariyle Kars ve Kazaları'nda Yer Alan Yollar⁷⁶⁰ :

Yolun Adı	Bütün Yol Uzunluğu	Kırma Taş Şose	Köprüleri Yapılmış Toprak Yol	Köprüleri Yapılmamış Toprak Yol
Kars-Sakaltutan-Ardahan	102	102		
Kars- Meliköy-Göle	69	69		
Meliköy-Uzunyazım-Zarşat	26	26		
Zarşat-Zurzuna	45	45		
Zurzuna - Gölebert	36	36		
Zurzuna-Kenarbel	23	23		
Uzunyazım-Kızılçakçak-Hudut	52	52		
Göle- Konk	38	38		

⁷⁵⁹ C. Bayar, *Şark Raporu*, S. 114.

⁷⁶⁰ BCA.30.10.0.0.65.433.3; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1928- 1929*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1929, s. 583.

Göle – Erzurum Hududu	13	13		
Ardahan- Yalnızçam- Çoruh Sınırı	45	23	22	
Meliköy- İncesu	5	5		
Ardahan- Hanak	23		23	
Hanak- Posof	54			54
Karsönü- Karsağay	13	13		
Kars- Yolgeçmez- Sarıkamış- Erzurum Sınırı	111	111		
Handere- Meçingert	12	12		
Handere- Yazılı	10	10		
Sarıkamış- Karakurt- Başköy	52	52		
Başköy- Erzurum Sınırı	15		15	
Benli Ahmet- Kağızman	63	63		
Kars- Dığor	40	10	30	
Akçayköprüsü- Akçay Köyü- Ağrı Sınırı	22	6		16

Kağızman- Pernavut- Tuzluca	60	60		
Tuzluca- Iğdır	41	41		
Iğdır- Makara- Rus- sınırı	19	19		
Iğdır- Ağrı Sınırı	36	8	28	
Yolgeçmez- Alisofi- Sarıkamış	18	18		
Caksu- Badela	10	10		
Kireçhane- Çakmak	5	5		
Başköy- Kazan- Ağrı Sınırı	17		17	
Kağızman- Zarphane- Başköy	58			58
Toplam	1131.5	868.5	135	128

1935 yılına kadar Kars'ta yol şebekesi 1.131.5 km'ye çıkarılmıştır. Yol şebekesinin 868.5 kilometresi muntazam şose olup ; 135 kilometresinin köprüleri yapılmış ve 128 kilometresi ise köprüleri yapılmamıştır. Vilâyetlerin bütçelerinin yetersiz olması sebebiyle 1937 yılı içerisinde Kars- Artvin yolunun tamirâtı için Çoruh Vilâyetine 10000 lira verilmesi İcra Vekilleri Heyeti tarafından 20 Temmuz 1937'de kabul edilmiştir.⁷⁶¹

1938 yılında Berta- Şavşat- Ardahan yolu için çalışmalar başlanmıştır. Bu yolun bitirilmesiyle ticari ilişkilerin artacağı düşünülmüştür. İlk olarak Şavşat-Ardahan yolu daha sonra ise Şavşat- Berta yolunun bitirilmesi planlanmaktadır. 86 kilometrelik Berta- Şavşat-Ardahan yolunun bitirilmesi ile Hopa- Ardahan- Kars arasında kışın bile yollar

⁷⁶¹ BCA.30.18.1.2.77.67.2.

her daim açık olacağı belirtilmiştir. Kars-Hopa yolunun 1938 yılı içerisinde yapılması için 1938 yılı karayolları çalışmaları programına dahil edilmiştir.⁷⁶²

Ordu Mebusu ve CHP Erzurum Bölge Müfettişi Vehbi Demir tarafından Nâfia Vekâleti'ne, Kars'ın yollarıyla ilgili olarak yazmış olduğu yazıya verilen cevapta; 1941 yılı içinde Nâfia Vekili Ali Fuat Cebesoy, tarafından verilen 77 km'lik uzunluktaki Ardahan- Posof yolunun 23 kilometrelik kısmı bitmiş geriye kalan 54 kilometrelik kısmı için ise 6000 lira tahsisat verilmesi uygun bulunduğu belirtilmiştir.⁷⁶³

Kars- Hopa yolunda 4.649.63 lira keşif bedeli ile 5 tane istinaf duvarı yapımı ve Kars- Hopa yolunun 75. Km'sinde 3.804.56 lira keşif bedeli ile istinat duvarı yapılması da 14 Mayıs 1941'de kabul edilmiştir.⁷⁶⁴

Kars- Hopa yolunun 60+000 km'sinde 8.883.34 lira tutarında istinat duvarı inşası için bir keşif 31 Mayıs 1943'de kabul edilmiştir.⁷⁶⁵ Kars Vilâyeti Daimi Encümeninden, Kars-Iğdır yolunun Tuz barakan mevkiinde 87+578+88+241 kilometrelerinde esaslı bir şekilde şose varyant yapımı için 1944 yılında keşif bedeli 50.305 lira 46 kuruş belirlenmiştir.⁷⁶⁶ 10 Mayıs 1944'de Hopa- Kars yolunun 60+000 km 6.577.97 lira keşif bedeli ile istinat duvarı yapılması kabul edilmiştir. 11 Mayıs'ta ise Kars- Artvin yolunda 1.450.00 lira karşılığında sığınak yapılması kabul edilmiştir.⁷⁶⁷

Nafia Vekaleti tarafından 1946 yılı bütçesine şose köprülerin yapımı için 100.000 lira ödenek koyulmuştur. Kars İl Özel İdaresi tarafından yaptırılacak olan Kars- Erzurum ve Kars- Iğdır yolları yapımına harcanmak için Kars Özel İdaresi hesabına 40.000 lira ödenek tahsis edilmiştir.⁷⁶⁸ İkinci Dünya Savaşı sonrasında da yol ve köprüler için önemli harcamalar yapıldığı görülmektedir.

Bölge Müfettişi Giresun Milletvekili Dr. Galip Kenan Zaimoğlu'nun Kars'a yapmış olduğu inceleme ziyaretinde: Kars-Arpaçay-Çıldır-Ardahan yolunun üç yıllık vilâyet çalışma programına dâhil edildiğini, Ardahan-Göle-Kars yolunun ise 1949 yılı programının, dışında tutulduğunu belirtmiştir. Kars'ın 1949 yılı bütçesine 84540 lira inşaat, 41840 lira ise bakım tahsisatı konulmuştur. 1949 yılı bütçesinde, yapım ödeneği çalışma programından 114.460 lira eksiktir.⁷⁶⁹ Nafia Vekaleti tarafından 1949'da

⁷⁶² Doğu, 1 Mart 1938, S. 74, s.3.

⁷⁶³ BCA.490.1.0.0.648.154.1-3-5

⁷⁶⁴ Bayındırlık İşleri Dergisi, (Haziran 1941), 1, s. 116.

⁷⁶⁵ Bayındırlık İşleri Dergisi, (Ağustos- Eylül 1942), 11, s. 67.

⁷⁶⁶ Cumhuriyet, 8 Ağustos 1944, S.7149, s.2.

⁷⁶⁷ Bayındırlık İşleri Dergisi, (Ağustos- 1945), S.1, s. 92- 94.

⁷⁶⁸ BCA.30.18.1.2.110.29.2.

⁷⁶⁹ BCA.490.1.0.0.667.242.1-3.

Trabzon–İran transit yolu ile Horasan-Kars-Hopa yolunun 650.000 lira ile yapılması kararlaştırılmıştır.⁷⁷⁰ 1949 yılında Horasan-Kars-Hopa yolunun onarılması için ise 25.000 lira Nafia Vekaleti tarafından aktarılması kabul edilmiştir.⁷⁷¹

Kars’a 1946- 1950 yılları arasında Nafia Vekaleti tarafından yapılan harcama miktarı 1.180.919.97, yüzde olarak % 0.67 ve kişi başına düşen harcama ise 3.10 olarak gerçekleşmiştir.⁷⁷²

2-Kars Vilâyeti’nde Karayolu, Köprü ve Şose Alanlarında Yapılan Faaliyetler

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Kars’ın karayollarının durumu pek iç açıcı değildir. 1930 yılında Iğdır-Tuzluca yolunda 12 menfez ile sekiz köprünün tamiri için 6.778,36 kuruş keşif bedeli ile yaptırılmasına karar verilmiştir.⁷⁷³

Tuzluca civarında 1931 yılında yeniden inşa edilecek beton bir köprü için üç bin 58 lira bedel ile keşfi yapılmasına karar verilmiştir.⁷⁷⁴ Kars Vilâyeti’nden 1931’de, Kars-Gümrü yolunun 74/500’nci kilometresindeki 625 mihacikliğinde bulunan kargir ayaklı ahşap döşemeli köprünün keşif bedeli 6495 lira 37 kuruş bedelle ihaleye çıkarılmasına karar verilmiştir.⁷⁷⁵ Kars-Ardahan-Yalnızçam yolu üzerinde 4 adet köprü inşaatı için 24.377,18 kuruş keşif bedeli belirlenmiştir.⁷⁷⁶ Kars-Gümrü yolunun 74-500’nci kilometresinde bulunan 9-25 metre açıklığında kargir ayaklı ahşap döşeme köprünün keşif bedeli 6.495,37 kuruş bedeli yaptırılmasına karar verilmiştir.⁷⁷⁷ 1933 yılında Kars’ta bulunan yolların yapımı için 3.387 lira, yolların tamiri 45.092, köprü yapımı için 17.156 lira, menfezlerin tamiri 240, ve kurum ve kuruluşlar için yapılan harcama 2395 lira harcama yapılmıştır.⁷⁷⁸

⁷⁷⁰ Ü. Bilici, *Cumhuriyet Dönemi’nde Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1923- 1950)*, s. 105.

⁷⁷¹ *Bayındırlık İşleri Dergisi*, Aralık 1949, s.31- 33.

⁷⁷² S. Aşgın, *Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu’ya Yapılan Kamu Harcamaları (1946- 1960)*, s. 139.

⁷⁷³ *Erzurum Gazetesi*, 27 Birinciteşrin 1930/ 27 Ekim 1930, S.3219, s.4.

⁷⁷⁴ *Erzurum Gazetesi*, 20 Temmuz 1931, S. 3253, s.3.

⁷⁷⁵ *Milliyet*, 15 Ağustos 1931, S.1979., s.6.

⁷⁷⁶ *Erzurum Gazetesi*, 13 Temmuz 1931, S.3252, s4.

⁷⁷⁷ *Erzurum Gazetesi*, 24 Ağustos 1931, S.3258, s.4.

⁷⁷⁸ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Vilayet Hususi İdareleri 1929-1933*, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara, 1936, s. 42.

Çoruh Vilâyeti'nden Hopa- Kars yolunun 36'ıncı kilometresinde Borçka kasabası civarında Çoruh nehri üzerinde yapılmış Borçka Köprüsü'nün maliyeti 42.500 liraya ve ahşap döşeme için 7.200 lira harcanmış toplam 49.700 liraya mal olmuştur.⁷⁷⁹

Kars Nâfia Başmühendisliğinden Kars Leninakan şosası üzerindeki Tihnis Köprüsü tamirata muhtaç olduğu pazarlıkla yapılmasına ve keşif bedeli olarak 3.903,73 kuruş olarak belirlenmiş 7 Ağustos 1934 tarihinde karar verilmiştir.⁷⁸⁰

Tablo-24:1928- 1934 Yılları Arasında Yeni Yapılan Köprü ve Tamir Edilen Köprü Sayısı ⁷⁸¹

Yıllar	Yeni Yapılan Köprüler	Tamir Edilen Köprüler	Yapılan Harcama Bin Lira
1928	-	13	43
1929	-	16	66
1930	6	-	85
1931	9	8	107
1932	38	15	88
1933	27	9	80
1934	46	6	70

Yukarıda yer alan tabloda 1928-1934 yılları arasından Kars Vilâyeti'nde yeni yapılan köprü ve tamir edilen köprü sayıları verilmiştir.1928-1929 yılları arasına yeni köprü yapılmamış fakat toplamda 29 köprü tamir edilmiştir. En çok köprü 1934 yılında yapılmış e fazla tamir edilen köprü sayısı ise 1929 yılında gerçekleşmiştir. Köprüler ve yollar için en yüksek harcama 1931 yılında, en az harcama ise 1928 yılında gerçekleşmiştir.

Karayolları tarafından 1935 yılında yazılan rapora göre: Kars'ta sel köprüsü olan yollar 868 kilometre muntazam şose 135 kilometre köprüleri yapılmış toprak düzeltilmesi şeklinde ve 86 kilometre kısmın ise köprüleri halen yapılmamıştır. ⁷⁸²

Kars Belediyesi'nin 1935 yılı bütçesi 3.313,15 lira olup 1935 yılında üç yıllık çalışma programına yol ve köprülerin inşası için 83.500 lira ve Ardahan- Yanlızlık- Çam

⁷⁷⁹ Bayındırlık İşleri Dergisi, S.4,(Eylül-1935), s.55.

⁷⁸⁰ Erzurum Gazetesi, 6 Ağustos 1934,S .3489, s.4;Erzurum Gazetesi, 13 Ağustos 1934, S.3410, s.3

⁷⁸¹ BİUM, İstatistik Yıllığı 1934-35, Ankara, 1935, s. 610-612.

⁷⁸² BCA.30.10.0.0.65.433.3-7.

yol ve köprü tamamlanması, inşası için ise 28.000 lira olmak üzere toplam 115.000 lira ödenek tahsis edilmiştir.⁷⁸³

Kars'ta 10 metreden büyük olmak üzere, 28 demir köprü, 17 beton ve betonarme köprü, 11 kargır ayaklı ahşap köprü, 12 ahşap köprü, 6 taş kemerli köprü olmak üzere toplam 74 köprü bulunmaktadır.⁷⁸⁴

Vilâyet Umumi Meclisi'nin 1938 yılı açılış konuşmasını Kars Valisi Akif İyidoğan yapmıştır. 1937 yılı içerisinde vilâyetle ilgili yapılan çalışmaları ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. 1937 yılında Kars'ta yapılan köprüler ve yol çalışmaları:

Kars – Göle yolunda Çakmak Köprüsü

Tuzluca – Iğdır yolunda Cincavad/Cincavad Köprüsü,

Sarıkamış – Erzurum yolunda Zek köprüsü ve Kurtkale Nahiyesi'ndeki Zigaristav köprüsünün tehlikeli ayağı tamam yeniden yapılmış ve onarılmıştır. Iğdır-Ağrı sınırında muhtelif kilometrelerde yeniden yapılmak suretiyle 10 adet betonarme köprü ve menfez inşa edilmiştir. Kars-Sarıkamış şosesinin 15-70 numaralı köprüleri yıkılmış yerine beton köprü yapılmıştır. Umumi Bütçe'den tahsisat ayrılmış ve boyaları yaptırılan 24 demir köprünün ahşap tabliyeleri hususi bütçe tahsisatı ile onarılmıştır. Bu işlerin genelinin masrafı ise 35.000 lira olmuştur.⁷⁸⁵

Kars Vilâyeti tarafından Iğdır-Ağrı sınırı yolunun 6 zait 00 15 zait 00 kilometresi arasında 10 adet menfez yapılması için 8.777,08 lira keşif bedeli ve ihale tarihi olarak 29 Temmuz 1936 belirlenmiştir.⁷⁸⁶

Kars Vilâyeti tarafından şoseler üzerinde bulunan çeşitli büyük demir köprülerin boyanması için 8341,54 kuruş keşif bedeli belirlenmiştir. 30 Temmuz 1936'da ihale süreci başlamıştır.⁷⁸⁷

Vilâyet Umumi Meclisi'nin 1938 yılı açılış konuşması Kars Valisi Akif İyidoğan tarafından yapılmıştır. İyidoğan tarafından 1937 yılında yapılan işler hakkında bilgiler verilmiştir. Kars-Göle yolu üzerinde bulunan Çakmak köprüsü, Tuzluca-Iğdır yolunda Cincavad Köprüsü, Sarıkamış-Erzurum yolunda ise Zek Köprüsü ve Kurtkale Nahiyesinde Zigaristav Köprüsünün tehlikeli ayakları yenilenmiş, Iğdır-Ağrı yolunda ise 10 betonarme köprü ve menfez yeniden inşa edilmiştir. Kars-Sarıkamış şosesinin

⁷⁸³ **Belediyeler Dergisi**, I/4-5 Ek, Devlet Basımevi, Ankara, 1935, s.52.

⁷⁸⁴ **BCA.30.10.0.0.65.433.3.**

⁷⁸⁵ **Doğu**, 18 İkinci Kanun 1938/18 Ocak 1938, S.40, s.5; **Son Posta**, 23 Ocak 1938, S.2688, s.5.

⁷⁸⁶ **Erzurum Gazetesi**, 23 Temmuz 1936, S.3506, s.4.

⁷⁸⁷ **Erzurum Gazetesi**, 23 Temmuz 1936, S.3506, s.6.

15/70 deki demir köprüsü yıkılarak, yeniden inşa edilmiştir. 24 köprüsünün ise bu yıl zarfında boyları yapılmıştır. Bütün bu işler için ise 35 bin lira harcama yapılmıştır.⁷⁸⁸

1938 yılı içerisinde Karaköse-Van-Kağızman yolları kısmen tesviyesi gerçekleştirilmiş ve yolun kalan kısmının ıslâhına devam edilmiştir. İlkbahar mevsimi olmasıyla beraber çalışmaların kaldığı yerden devam edeceği ifade edilmiştir.⁷⁸⁹ Kars Daimi Encümenliği tarafından Kağızman-Tuzluca yolu üzerinde 13 adet menfez açılması için keşif bedeli 3241 lira belirlenmiştir.⁷⁹⁰ Kars-Iğdır yolunda üç adet betonarme köprü projesi çizilmiş ve Nâfia Vekilliğine yapılması için 1939'da gönderilmiştir.⁷⁹¹ Artvin-Kars yolunda 1941 yılı içinde 2.50 metre açıklığında bir köprü inşa edilmiştir.⁷⁹²

Kars Vilâyeti tarafından 14 ahşap köprünün yenilenmesi için 51605 lira 82 kuruş keşif bedeli belirlenmiştir. 16 Haziran 1942 tarihinde ihaleye çıkarılmıştır.⁷⁹³ Kars-Iğdır yolunun 96+18873, 96+811.77 nci kilometrelerinde Bağum Boğazı mevkinde varyant ve harfiyat işlemi için 17 Kasım 1943 tarihinde keşif bedeli 263.47 lira 36 kuruş olarak belirlenmiştir.⁷⁹⁴

Nafia Vekaleti tarafından 1946 yılı bütçesine şose köprülerin yapımı için 100.000 lira ödenek koyulmuştur. Kars Vilâyeti tarafından yaptırılacak olan Kars- Erzurum ve Kars- Iğdır yolları yapımına harcanmak için Kars Özel İdaresi hesabına 40.000 lira ödenek tahsis edilmiştir.⁷⁹⁵

3- Kars Vilâyeti'nde Demiryolu Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlayan demiryolu faaliyetleri, Cumhuriyet Dönemi'nde de devam etmiştir. 1877- 1878 Osmanlı- Rus Savaşı'ndan sonra Kars ve çevresine hâkim olan Rusya bölgede demiryolu için çalışmalara başlamıştır.

11 Mart 1894'de Kafkasya demiryolunu inşası için gerçekleşen bir toplantıda. Tiflis'i Kars ve Erivan'a bağlamak için 1894 tarihinde incelemeler yapılması ve 1895'de ise hattın inşasına başlanması istenmiştir. İmparator III. Aleksandr tarafından bu girişim

⁷⁸⁸ **Son Posta**, 23 Ocak 1938, S.2688, s.5.

⁷⁸⁹ **Doğu**, 1 İkinci Kanun 1938/ 1 Ocak 1938, s.26, s.2

⁷⁹⁰ **Kars Gazetesi**, 6 Nisan 1938, S.634, s.2.

⁷⁹¹ **Kars Gazetesi**, 27 Haziran 1939, S.755, s.2.

⁷⁹² **Bayındırlık İşleri Dergisi**, 5- 6, (Ekim- Kasım 1942), s. 233.

⁷⁹³ **Erzurum Gazetesi**, 25 Haziran 1942, S.3748, s.3.

⁷⁹⁴ **Erzurum Gazetesi**, 8 Birinci Kanun 1943/8 Aralık 1943, S.3807, s.3.

⁷⁹⁵ **BCA.30.18.1.2.110.29.2.**

onaylanmıştır. Bu hattın önce Kars'a daha sonra ise Gümrü'den Erivan ve Culfa'ya uzanması planlanmıştır.⁷⁹⁶

Osmanlı döneminde Erzurum- Sarıkamış hattı hariç 8.343 km uzunluğunda demiryolu inşa edilmiştir. Milli Mücadele yıllarından sonra bu yolun 4.587 km kısmı ülke sınırları dışında kalmıştır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e 3.756 km'si yabancı şirketlere, 356 km'si Rus işgalinden kurtarılan Erzurum- Sarıkamış hattı olmak üzere 4.112 km demiryolu kalmıştır.⁷⁹⁷ Kars-Erzurum Demiryolları işletme Amirliği tarafından, 1934 yılında demiryolu için 1.5 Milyon traverslik çam tomruğu alınmasına karar verilmiştir.⁷⁹⁸

4- Kars'ta Yaşanan Doğal Afetler

1923- 1950 yılları arasında Kars'ta sel ve deprem sebebiyle birçok ölüm ve yaralanma olayı meydana gelmiştir. Bu süreçte yaşanan doğal afetler nedeniyle mal kaybı da olmuştur. Cumhuriyet döneminde bu olaylar nedeniyle gerekli Kars'a kamu harcamaları ve yatırımlar yapılmıştır.

Cumhuriyet döneminde Kars'ta meydana gelen ilk deprem 1924 yılında olmuştur. Kars'ın Sarıkamış Kazâsı'nın çevresi ile Erzurum'un Pasinler, Tortum, Hınıs Kazâları'nda meydana gelen depremde iki nahiye ve on dört köyün tamamına yakını tahrip olmuştur. Depremden etkilenen halka 20.000 TL tutarında nakdi yardım verilmesi kabul edilmiştir.⁷⁹⁹ Deprem sebebiyle Kars ve Erzurum'a yapılan yardımdan Ardahan'a da tahsisat ayrılması İcra Vekilleri Heyeti tarafından 21 Eylül 310 tarihli toplantıda kabul edilmiştir.⁸⁰⁰ Depremden zarar gören Ardahan halkı için 20.000 lira ek ödeme yapılması 15 Ocak 1925'te İcra Vekilleri Heyeti tarafından onanmıştır.⁸⁰¹

22-23 Ekim 1926 tarihinde Kızılçakçak mevkiinde meydana gelen deprem sabaha kadar 5 defa gerçekleşmiştir. Güneyden gelen sarsıntılar hafif olmuş ve herhangi bir zarara sebebiyet vermemiştir. Deprem, vilâyetin her yerinde hissedilmiş ve Alagöz Dağı ile Arpaçay Kazâsının, Kızılçakçak ve Başgedikler Nahiyesine bağlı 15 köyde yıkımlar meydana gelmiştir. Depremın zarar verdiği köyler:Pirveli'de 47 ev tamamen, Uzunveli'de 21 ev kısmen ve Rüşumat Dairesi yıkılmış, Küçük Ergine'de 4 ev kısmen 27 ev tamamen, Möküz'de 21 ev kısmen 3 ev tamamen, Akbulak'ta 13 ev kısmen

⁷⁹⁶ Sonya Mirzoyan, Candan Badem, **The Construction Of The Tiflis- Aleksandopol- Kars Railway**, The Institute for Historical Justice and Reconciliation Published, USA, 2013, s. 19

⁷⁹⁷ İsmail Yıldırım, **Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950)**, ATAM, Ankara, 2001, s.24.

⁷⁹⁸ **Erzurum Gazetesi**, 15 Ocak 1934, S.3381, s.3.

⁷⁹⁹ **BCA.30.18.1.1.11.43.1.**

⁸⁰⁰ **BCA.30.18.1.1.11.44.5.**

⁸⁰¹ **BCA.30.18.1.1.12.69.2**

yıkılmış, Dalaver'de 10 ev kısmen, Küçük Kımılı'da 12 ev kısmen 1 ev tamamen yıkılmış, Büyük Kımılı'da 18 ev kısmen, Büyük Ergine'de 25 ev kısmen ve 6 ev tamamen, Küçük Aküzüm'de 10 ev yıkılmış, Büyük Aküzüm'de 3 ev kısmen ve 28 ev tamamen, Balananlı'da 21 ev tamamen, Kesikli'de 21 ev tamamen, Murgin'de 12 ev tamamen ve Kızılçakçak'ta 10 ev kısmen 37 ev tamamen yıkılmıştır. 15 köyde 137 ev kısmen, 220 ev ve bir Rüsumat Dairesi ise tamamen yıkılmıştır.⁸⁰²

Kars ve civar kasabalarında 1935 yılında deprem meydana gelmiş 12 kişi kaybolmuştur.⁸⁰³ 1935 yılında Kars'ta meydana gelen deprem sonrasında evleri yıkılanlar için Maliye Bakanlığı tarafından 40.000 bin lira nakit para yardım yapılması önerilmiştir. İcra Vekilleri Heyetince 20 Haziran 1935 tarihinde kabul edilmiştir.⁸⁰⁴ Kars'a bağlı Kağızman'da 26 Mart 1936 tarihinde bir deprem gerçekleşmiştir. Can ve mal kaybı gerçekleşmemiştir.⁸⁰⁵ Fakat Depremin neden olduğu yaraların sarılması ve bu süreçte evsiz kalan afetzedelerin barınma ve iâşe ihtiyaçlarının ayrıca Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından karşılanması için 430 lira para gönderilirken, ilerleyen süreçte 2.000 lira ve yıkılan evlerin tamiri için ise 20.000 lira ek para tahsis edilmiştir. Kars Depremi sebebiyle Sağlık Bakanı ve Kızılay Kurumu Başkanı Doktor Refik Saydam'ın Anadolu Ajansına vermiş olduğu demeçte; *"Deprem bürkanı olmayıp çöküntüden ileri gelmiştir. Sarsıntının merkezi Digor Nahiyesi ve çevresidir. Sarsıntının tesiri takriben elli kilometre nısıf kutrunda bir çevre içinde gösterdiği anlaşılmıştır. Digor Nahiyesi'nin merkezinden itibaren 15 kilometrelik bir çevredeki köyler tamamen harab olmuştur". Şeklinde bir açıklama yapmıştır*.⁸⁰⁶

Kars'a bağlı Digor Nahiyesinde 16-18-19 ve 23 Mart 1936 gecelerinde toplam beş defa yer sarsıntısı meydana gelmiştir. Sarsıntı sonucunda 20 ev yıkılmış ve iki koyun ve üç inek ise telef olmuştur. Bir diğer deprem olayı ise 23,24/Mart /1936 gecesi saat 21.40'da gerçekleşmiş olup Kötek Nahiyesi Ağver köyünde 22, Karakuş köyünde 20, Orta Tabiyede 1, Kızılveran köyünde 24 ev ve 24 koyunla 9 sığır telef olmuştur. Sıhhat Vekâleti ile Kızılay Genel Merkezi bu durum bildirilmiştir.⁸⁰⁷

1936 yılında bir aydan fazla süren geceli gündüzlü yağmur olayı sebebiyle Kars Merkezde 100 ev yıkıldığı ve 100 evin ise yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kalması

⁸⁰² BCA.30.10.0.0.119.837.7.

⁸⁰³ **Ulusal Birlik Gazetesi**, 2 Mayıs 1935, S. 426, s.1.

⁸⁰⁴ BCA.30.18.1.2.56.52.18

⁸⁰⁵ **Ulus**, 27 Sonkanun 1337/ 27 Ocak 1937, S.5542,s.7; **Yeni Asır Gazetesi**, 28 Ağustos 1936, S. 9332, s.3.

⁸⁰⁶ **Ulus**, 4 Mayıs 1935, S.4944, s.2.

⁸⁰⁷ BCA.30.10.0.0.119.840.5.

sebebiyle boşalttığı belirtilmiştir. Bu evlerde yaşayan halk kilise, cami, askeri kışla, polis karakolları ve vagonlara yerleştirilmiştir. Kars'a bağlı Arpaçay'da ise bir ev yıkılmış ve evin içinde bulunan bir kadın ve çocuk ölmüştür. Kızılay mağdur olan halk için 10 bin lira yardım talebinde bulunmuştur.⁸⁰⁸ 27 Mart 1936'da Kars Valisi Akif Eyidoğan tarafından Dahiliye Vekâleti'ne yazılan raporda: Kötek'te 4, Yenice'de 3 ev yıkılmış ve Kötek Jandarma Karakolu'nun duvarları ise çatlamıştır. Kötekte 44 ev, 21 oda, 22 samanlık 43 ahır ve 17 kom tamamen yıkılmış; 32 ev, 39 ahır 53 oda, 24 kom ve 39 samanlığın ise duvarı çatlamıştır. Karakaş köyünde 3 ev, 7 ahır, 6 odave 3 kom ile 6 smanlık yıkılmış iki ahır, dört oda bir kom ve bir samanlığının duvarı çatlamıştır. Ağıveren köyünde 6 ev, 9 ahır, 4 oda, 4 kom ve 4 samanlık yıkılmış; 5 ahır , 4 ev, 11 oda, iki kom ve bir samanlığın duvarları çatlamıştır. Burada mağdur olan halk için barınma ve iâşe tedbirleri alınmıştır.⁸⁰⁹

14 Kasım 1938'de saat 12.51'de Kars'ta deprem meydana gelmiştir. Arpaçay Kazâsı'nda 3, Digor Nahiyesinde beş saniye devam etmiş, 11.57'de Tuzluca'da da hafif bir yer sarsıntısı olmuştur. Digor Nahiyesinde Yeni ve Boyalı köylerinde birer ev yıkılmıştır.⁸¹⁰

1940 yılı Nisan ayında karların erimesi sonucunda Aras Nehri'nin su seviyesi yükselmiş ve bunun sonucunda Iğdır'a bağlı Başköy Nahiyesi'nin Gözdekli ve Aşağı Çiftlik köyleri arasından bulunan su seddi yıkılmış ve Mürşitali Köyü'nü su basmıştır. Kars Çayı'na dökülen Karadere'nin taşması ile Gölyeri tamamen su altında kalmış ve bu bölgedeki dükkanlardan üçü tamamen 12 dükkan ise kısmen yıkılmış olup; 134 ev ve dükkanı ise su basmıştır. Kars Merkezde bu taşkın sonucu zarar görmüş olan 400'e yakın ev ve işyeri ; 12 ev tamamen 15 evde kısmen yıkılmıştır. Bu olay neticesinde insan ölümü gerçekleşmemiş fakat 10 büyükbaş hayvan telef olmuştur. Zarar görenlerin zararların giderilmesi için Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti ile Kızılay Genel Merkezi görevlendirilmiştir.⁸¹¹

Kars Çayı 1940 yılında taşmış ve bu olay sonucunda 400'den fazla ev ve dükkan zarar görmüştür. Maddi hasarlar tespit edilmiştir. Kördere adlı nehir taşmış Gölyeri

⁸⁰⁸ BCA.30.10.0.0.118.823.5; Akşam Gazetesine göre ise 200 evin yıkıldığı haberi yapılmıştır. **Akşam**, 23 Mayıs 1936, S. 6320, s.1.

⁸⁰⁹ BCA.30.10.0.0.119.840.6

⁸¹⁰ BCA.30.10.0.0.119.842.1.

⁸¹¹ BCA.30.10.0.0.118.829.5.

dolmuştur.⁸¹² Kars'ta Mayıs 1940'da hafif bir deprem meydana gelmiş ancak can ve mal kaybı yaşanmamıştır.⁸¹³

16 Nisan 1941'de şiddetli kar ve rüzgâr olması sebebiyle Kağızman-Ahtalaz yolu Akçay Karakolu 20 kilometre mesafedeki 19 ev ve 120 nüfuslu Mustafa köyünden 8 ev yıkılmış, 6 hayvan enkaz altında kalmış; 8 evin halkı Akçay köyüne yerleştirilmiştir.⁸¹⁴ 16 Nisan 1941'de hem sel felaketi hem de deprem felaketi yaşanmıştır. Saat 16.15'de yirmi dakika ile iki yer sarsıntısı meydana gelmiş olup ; depremde herhangi bir can ve mal kaybı meydana gelmemiştir.⁸¹⁵

5-Kars Vilâyeti'nde İçme Suyu Faaliyetleri

Kars, içme suyu kaynakları bakımından zengin bir durumda olmasına rağmen Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında vilâyetin su şebekesi üzerinde su kirlilikleri olması ciddi sorunlara yaşanmasına sebep olmuştur. Cumhuriyet ilk yıllarında vilâyetin su ihtiyacı “*Kars Çayı*” tarafından karşılanmıştır. Fakat karların erimesi ile su kirliliği meydana gelmiş ve bu durumda vilâyetde salgın hastalıkların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.⁸¹⁶

Kars'ta su işleri, Sular Hakkında Kanun ile 1926 yılında suların tedariki vilâyet ve kazâlarda belediye teşkilatına; köylerde ise İhtiyar Meclislerine bırakılmıştır. Bu durum 1937 yılına kadar devam etmiştir.⁸¹⁷ İsmet İnönü'nün Doğu Gezisi sonrasında Üçüncü Umumi Müfettişliği tarafından hazırlanan raporuna göre; “*Erzurum, Kars içme su işlerinin merkezce yapılacağı müjdesi bölge halkını çok sevindirmiştir*” denilmiştir.⁸¹⁸

Rize Halk Partisi Başkanlığı tarafından 21 Ekim 1935 tarihli telgrafta şu ifadeler yer almaktadır: “*Iğdır'a 20 kilometre bulunan bir membadan getirilecek suyun 30.000 lira masrafı mahallince tamamen temin edilmiştir. Nâfia Vekâletince planları yapılıncaya başlanacağı belirtilmiştir.*”⁸¹⁹ Bazı zamanlarda parti müfettişleri bazı zamanlarda ise direk parti yöneticeleri bazı durumlar hakkında bilgiler vermiştir.

1935 yılı içerisinde Kars'a bağlı Kağızman Kazâsı'nda içme suyu ihtiyacının giderilmesi için kasabaya 5 kilometre uzaklıkta bulunan birkaç kaynağın sularının isale

⁸¹² **Erzurum Gazetesi**, 15 Nisan 1940, S.3639, s.1.

⁸¹³ **Kars Gazetesi**, 10 Mayıs 1940, S.841, s.2.

⁸¹⁴ **BCA.30.10.0.0.119.847.1.**

⁸¹⁵ **BCA.30.10.0.0.119.847.1.**

⁸¹⁶ S. Ural, N. O. Arslan, **Cumhuriyet Devri Kars Tarihi 1923- 1950**, s.292.

⁸¹⁷ **Resmî Gazete**, S.368, (10 Mayıs 1926), s.1461.

⁸¹⁸ **BCA 490.1. 0. 0.648. 151. 1.**

⁸¹⁹ **BCA.490.1.0.0.648.151.1-14.**

hattı için 15.000 liraya ihtiyaç duyulmuş olup; bunun için öncelikle, suyun kalitesinin ölçülmesi uygun ise içme suyu için çalışmalar yapılması kararlaştırılmıştır..⁸²⁰

Sular Umum Müdürlüğü tarafından hazırlanan içme suyu raporunda; Kars'a bağlı Iğdır'ın içme suyu noktasında vahim bir durumda olduğu ifade edilmiştir. Aras nehrinden çekilen kanallar ile her eve su verildiğinden dolayı, halk su ihtiyaçlarını bu kanallar yoluyla karşılamaktadır. Fakat sular pistir. Bu su hastalık sebebidir. Iğdır'a en yakın kaynak suyu Orkof kaynağıdır. 10 kilometre mesafede bulunan bu yer yüksekte olup saniyede 40 litre su sağlayabilmektedir. Kaynak için demir borular Rusya'dan getirilirse 30.000 liraya mal olacağı ifade edilmiştir.⁸²¹

1936 yılı itibariyle Kars'ta içme suyu projesinin yapılması ve çalışmalara başlanabilmesi için Nâfia Vekâleti tarafından hazırlıklar yapılması gerektiğini Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer tarafından bildirmiştir.⁸²² 1936'da Iğdır içme suyu hattı projesi Nâfia Vekâleti tarafından hazırlanmış ve kabul edilmiştir.⁸²³

Kars'ta su işleri ile ilgili olarak Simena Şirketi'nin Türkiye Vekili ve Sınai ve Ziraat makinaları Türk Anonim Şirketi mühendislerinden olan Avusturyalı Hogo Yaneysek'in İkinci Yasak Bölgelere girmesi için Dahiliye Vekilliği'nin önerisi Genelkurmay Başkanlığının incelemesi ve İcra Vekilleri Heyeti'nin 15 Ağustos 1936 tarihinde onanması ile uygun görülmüştür.⁸²⁴ Kars'a 16 kilometre mesafede bulunan Borluk kaynağı, Nâfia ve Sıhhat Vekâletleri tarafından 123.062 liralık proje üzerinden isale inşaatı 27 Ağustos 1936 tarihinden itibaren ihaleye çıkarılmıştır.⁸²⁵

Kars'ta su işleri için 1937 yılında çalışmalar yapılmıştır. Bu süreçte muhtelif yerlere su getirilmesi için 123.000 lira harcanmıştır. Kağızman'da su işleri tanzim edilmiştir. ⁸²⁶ Vilâyet Umumi Meclisi'nin 1938 yılı açılış konuşması Kars Valisi Akif İyidoğan tarafından yapılmıştır. 1937 yılında Kars'a 18 km uzakta bulunan Kain borluk kaynağından 21 km fond boru hattı ile Kars'ın su tesisatı ihale edilmiş, beş kaynakta su toplama odaları, kaptajları, maslaklarının yapımı için Nâfia Vekâleti tarafından 88.335 lira keşifli proje kabul edilmiştir. Iğdır için ise Orgof'tan getirilmesi planlanan su için ise 120.000 lira keşif projeleri hazırlanmıştır.⁸²⁷

⁸²⁰ BCA.30.10.0.0.157.106.15.

⁸²¹ BCA.30.10.0.0.157.106.13.

⁸²² BCA.30.10.0.0.70.463.12.

⁸²³ *Belediyeler Dergisi*, IV /15, (1936), s.33.

⁸²⁴ BCA.30.18.1.2.67.69.6.

⁸²⁵ *Ulus*, 10 Eylül 1936, S.5432, s.6.

⁸²⁶ *Belediyeler Dergisi*, Y. III, 29, (Aralık 1938), s.60.

⁸²⁷ *Son Posta*, 23 Ocak 1938, S.2688, s.5.

Yeni Asır Gazetesi'nin manşetten vermiş olduğu “ *Maârif Vekili Kars İçme suyunun Açılma ve Elekterik Tesisatının Temel Atma Törenini Yaptı*” başlıklı haberde 16 Temmuz 1935 tarihinde Kars'ta bulunan Kültür Bakanı Saffet Arıkan, vilâyet makamını ziyaret ettikten sonra İsale edilen içme suyu açılma ve elektrik tesisatının temel atma törenini icra etmiştir.⁸²⁸

1938 yılı itibariyle Kars'ın su sorunlarının çözümü için yıllardır süren çalışmalar devam etmiş ve 22 kilometre tutan isale boru hattı ise tamamen döşenmiştir. Yapılan bütün tesisat 120.000 liraya mal olmuştur. Genel su deposunun bitmesi ile evlere tazyikli su verilmesi planlanmıştır.⁸²⁹ Kars'a bağlı Kağızman'a 4-5 kilometre mesafede bulunan Uluçam'dan su getirilmiştir. Bu hat için 30.000 lira harcama yapılmıştır.⁸³⁰

Kars Valiliği'nin girişimleri sonucunda 1939 yılında Iğdır Merkeze 17⁸³¹ km mesafede bulunan Orkof/Orgof'tan getirilmesi planlanan su ile kazânın içme suyunun çözüme kavuşturulması için çalışmalara başlanılmıştır. Bu kapsamda Belediyeler Bankası ile görüşülmüş, 100.000 liralık bir kredi temin edilmiştir.⁸³² Kars'a bağlı Iğdır Kazâsı'nın su sorunlarının çözümü için 1939 yılında tahliller yapılmış 1940 yılı içinde Orgof Suyu'nun Iğdır'a getirilmesi için Belediyeler Bankası'ndan 100.000 lira borç alınmasına karar verilmiştir.⁸³³

Çataldere Suyu'nun, Sarıkamış İstasyonu'na getirilmesi işi için gerekli malzeme 2490 Sayılı Kanun hükümleri dahilinde tedarik edilmek şartıyla Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü'nce Münakalat Vekilliği'nin 27 Ocak 1944 tarihli ve 1446/48 27192 Sayılı tezkeresiyle İcra Vekilleri Heyeti'nce 4 Mart 1944 tarihinde kabul edilmiştir.⁸³⁴

Ulus Gazetesinin 1 Aralık 1949 tarihli “*Su Tesisatı Yaptırılacak*” başlıklı haberinde İller Bankası tarafından Kars Belediyesi sınırları içinde bulunan Iğdır'da 79.042 lira malzeme ve montaj keşfi, inşaat keşfi bedeli olarak 326.304 lira ödenek tahsis edilmiştir.⁸³⁵

⁸²⁸ **Yeni Asır**, 16 Temmuz 1938, S. 9912, s.1.

⁸²⁹ **Doğu**, 19 İkinci Kanun 1938/19 Ocak 1938, S. 41, s. 2.

⁸³⁰ **Erzurum Gazetesi**, 12 Aralık 1938, S.3572, s.3.

⁸³¹ Orkof'un bazı belgelerde 10 km bazı belgelerde ise 17 km uzaklıkta olduğu belirtilmektedir (Y.N)

⁸³² **Kars Gazetesi**, 1 Eylül 1939, s.771, s.1.

⁸³³ **Kars Gazetesi**, 18 Temmuz 1939, S.761, s.1.

⁸³⁴ **BCA.30.18.1.2.104.15.19.**

⁸³⁵ **Ulus Gazetesi**, 1 Aralık 1949, S.10207, s.7.

6-Elektrik İşleri

Osmanlı Devleti döneminde Kars'ta aydınlatma işleri fenerler vasıtası ile yapılmıştır. Rus yönetiminde kalınan 40 yıl boyunca da bu konuyla ilgili çalışmalar yapılmamıştır. 1920 yılında Kars Belediyesi oluşturulmuş ve bu süreçte vilâyetde elektrik şebekesi bulunmamaktadır. Cuhmuriyet'in ilk yıllarından itibaren vilâyetde bu sorun için çözümler aranmış ve 1931 yılı itibariyle kalıcı çözüm bulunmuştur.⁸³⁶

Kars Vilâyeti'nin elektrikle aydınlanması için var olan elektrik sisteminde kullanılan mazotla mütaharrik motorun eskimiş olması sebebiyle Kars Çayı üzerine Türbin ile 20 elektrik hattı için 2500 liralık bir dinamo, 2000 x liralık bakır tel ve 500 liralık kayış ve 5000 liralık malzemenin satın alınmasına izin verilmesi; Dâhiliye Vekâletinin 26/2/931 tarih ve 419/10 numaralı tezkere ile İcra Vekilleri Heyeti'nin 18 Mart 1931 tarihli içtması ile kabul edilmiştir.⁸³⁷ Kars çayı üzerinde tribünle elektrik üretmek için 18 Mart 1931'de izin verilmiştir.⁸³⁸

Elektrik tesisatı için 1932 yılında çalışmalar başlanmıştır. 30.000 lira sarf edilerek 1934'te bitirilmiştir. Vilâyetde iki adet 110 voltluk dinamo bulunmakta biri 12 diğeri 20 kilovat gücüne sahiptir. Vilâyetin uzak bir noktasında 200 kilovat gücünde de bir su kuvveti ise mevcuttur.⁸³⁹

Kars'ta elektrik ile ilgili çalışmalara devam etmektedir. Rize Halk Partisi Başkanlığı tarafından, 21 Ekim 1935 tarihli telgrafta şu ifadeler yer almıştır; Kars'ta elektrik işine başlamak gerekmektedir. Fakat yapılan girişimler olumsuz sonuçlanmıştır.⁸⁴⁰ 1935 yılında Kars Valisi Ali Akif Eyidoğan, Üçüncü Umumi Müfettişliği'nden elektrik işleri için 300.000 lira ödenek talebinde bulunmuştur.⁸⁴¹

Kars'ta elektrik işleri ile ilgili olarak Simena Şirketinin, Türkiye Vekili ve sınaî ve ziraat makinaları Türk Anonim Şirketi mühendislerinden olan Avusturyalı Hogo Yaneysek'in ikinci yasak bölgelere girmesi için Dahiliye Vekilliği'nin önerisi Genelkurmay Başkanlığının incelemesi ve İcra Vekilleri Heyetinin 15/8/936 tarihinde onanması ile uygun görülmüştür.⁸⁴² Kars Nâfia Müdürlüğü tarafından Sarıkamış

⁸³⁶ S. Ural, N. O. Arslan, **Cumhuriyet Devri Kars Tarihi 1923- 1950**, s. 293.

⁸³⁷ BCA.30.18.1.2.18.19.15.

⁸³⁸ BCA 30.18.1.27.18.19.15.

⁸³⁹ **Belediyeler Dergisi**, Y.1 2, Ankara, (Haziran 1935), s. 48.

⁸⁴⁰ BCA.490.1.0.0.648.151.1-14.

⁸⁴¹ BCA.30.10.0.0.70.463.2.

⁸⁴² BCA.30.18.1.2.67.69.6.

kasabasında devam eden elektrik tesisatı için 80011 lira 71 kuruş keşif bedeli belirlenmiştir.⁸⁴³

Vilâyet Umumi Meclisinin 1938 yılı açılış konuşması Kars Valisi Akif İyidoğan tarafından yapılmıştır. 1937 yılında Kars, Sarıkamış ve Iğdır elektrik tesisatı için 461.104 lira bedel ile ihaleye çıkarılmış herhangi bir talip olmadığı için proje yapılmamıştır.⁸⁴⁴

Almanya teb'asında olan Ferfoz Benzinger'in, Kars, Sarıkamış ve Iğdır'da elektrik inşaat ve tesisatını için ikinci yasak bölgeye girmesi için Genelkurmay Başkanlığının isteği Dahiliye Vekilliği'nin 23/5/938 tarih ve 24461 Sayılı teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti'nce 28 Mayıs 1938 tarihinde onanmıştır.⁸⁴⁵ Kars, Sarıkamış ve Iğdır'ın elektrik tesisatı için proje hazırlanmıştır. Keşif bedeli olarak 296.400 lira belirlenmiştir. Sarıkamış tesisatı 80.000 lira Iğdır ise 84.692 lira ya mal olacağı bildirilmiştir.⁸⁴⁶ Kars, Sarıkamış ve Iğdır elektrik inşaatı için yabancı uyruklu kişilerin çalışması İcra vekilleri tarafından onay verilmiştir.⁸⁴⁷ 1938 yılında Kars Vilâyeti'nin hususi bütçesi 400 bin lira olup Kars, Iğdır ve Sarıkamış elektrik tesisatları eksiltilmeye gidilmiştir.⁸⁴⁸ Kars'da 1938 yılında devam eden elektrik sorunları nedeniyle büyük elektrik santrali devam edinceye kadar Süt Fabrikasından alınan elektrik ile vilâyet aydınlatılmıştır.⁸⁴⁹ 14 Temmuz 1938'de Sarıkamış'ta kurulması kararlaştırılan 86.000 lira keşifli elektrik tesisatının santrallerinin yapımı için dönemin Dahiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından Kars Vilâyetine bildirilmiştir.⁸⁵⁰

Kars'ta devam eden elektrik tesisatı için Üçüncü Umumi Müfettişi Nazif Ergin, 608,500 lira parayı 1945 bütçesinden karşılanması için istekte bulunmuştur. Başbakanlığa yazmış olduğu yazıda İkinci Dünya Savaşı'ndan önce başlanan elektrik tesisatına savaş koşulları nedeniyle devam edilememiş savaşın bitmesiyle beraber yeniden inşaatın devam ettirilmesini talep etmiştir. Talebinde tesisatın Kars Belediyesi tarafından yapılmasının mümkün olmadığı hükümet yardımı ile en azından 1946 bütçesine konulup yapılması gerektiğini ifade etmiştir.⁸⁵¹

⁸⁴³ **Tan**, 26 Temmuz 1937, S.815, s.11.

⁸⁴⁴ **Son Posta**, 23 Ocak 1938, S.2688, s.5.

⁸⁴⁵ **BCA.30.18.1.2.83.47.2.**

⁸⁴⁶ **Doğu**, 9 Şubat 1938, S. 59, s.2.

⁸⁴⁷ **BCA.30.18.1.2.85.106.17.**

⁸⁴⁸ **Belediyeler Dergisi**, Y. III, 29, (Aralık 1938), s.60.

⁸⁴⁹ **Kars Gazetesi**, 27 Eylül 1938, S.680, s.2; **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1938, S.4952, s.10.

⁸⁵⁰ **BCA.30.10.0.0.159.113.21.**

⁸⁵¹ **BCA.30.10.0.0.71.468.15.**

Kars Vilâyeti'ne 1947 yılında ziyarette bulunan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'den halk elektrik sorunlarının çözümünü istemiştir. Bu iş için bütçeden 250 bin lira verilmiştir. Ancak bu para yeterli olmamıştır. İşlerin bitmesi için 400 bin lira daha verilmesi vilâyet tarafından talep edilmiştir.⁸⁵²

II. Hasan Saka Hükûmeti'nin 1949 yılı bütçesine Doğu illerinin kalkınma programı için 10 milyon liralık bir ödenek koyduğunu hatırlanacağı üzere daha önce ifade etmiştik. Bu program ve bütçe hazırlık çalışmaları yapılırken Hükûmetin bu yöndeki çalışmaları 31 Aralık 1948 tarihli Ankara Gazetesi'nde "*Doğu İllerinin Kalkınması*" başlığı ile haber olmuştu. Haberde; Doğu'nun kalkınmasına yeni bir istikamet vermek için Hükûmetçe yeni iş programları hazırlandığı ve 1949 yılının Doğu tesisi olacağı okuyuculara duyurulmuştu. 1949 yılı programında Kars için 5 yeni tesisin kurulmasına yer verilerek; Kars'ta dizel ve hidroelektrik santralleri kurulması kabul edilmiştir. Bunun için Doğu için ayrılacak 10 milyonluk bütçeden ödenek ayrılması uygun görülmüştür.⁸⁵³

7- Telefon İşleri

Kars Merkez ile Posof kazâsı arasında 1938 yılında telefon bağlantısı hattı yapılmıştır.⁸⁵⁴ Sarıkamış Kazâsı'nda'de bir telefon santrali kurulması için 29 Aralık 1948 gün ve 96 Sayılı yazılarında, kazâlarında bir telefon santrali kurulmasını istemişlerdir. Sarıkamış'ın bir devre ile Erzurum'a ve vilâyetlerarası şebekesine bağlanması için 50'lik bir santral kurulması Bakanlıkça uygun görülmüştür. 50'lik santral için Elazığ'dan çıkarılacak malzeme Sarıkamış'a gönderilip kurulma emri verilmiştir.⁸⁵⁵

Kars'ta 1949 yılı itibariyle telefon hattı çekimi için çalışmalar başlamıştır. Bu kapsamda PTT idaresinin 1949 yılı bütçesi yeterli olduğundan Kars'a bağlı Susuz'un Cılavuz Bucağına bir PTT Merkezi açılmasına karar verilmiştir. Cılavuz bulunduğu konum itibariyle Ardahan, Göle ve Posof Kazâlarının güzergâhında bulunmaktadır.⁸⁵⁶

8- Gazi Mustafa Kemal Atatürk Anıtı

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 28 Mart 1930 tarihli "*Kars Vilâyeti Daimi Encümeni*" ilanlı haberinde Mustafa Kemal Paşa'nın 3 metre mermerden ve 2 metre

⁸⁵² BCA.490.1.0.0.667.242.1-63.

⁸⁵³ Ankara, "*Doğu İllerinin Kalkınması*", 31 Aralık 1948, S.2396; **Kars Gazetesi**, 9 Mart 1949, S.1708, s.1.

⁸⁵⁴ **Kars Gazetesi**, 12 Ocak 1938, S.613, s.2.

⁸⁵⁵ BCA.490.1.0.0.1570.386.2-6.

⁸⁵⁶ BCA.490.1.0.0.1570.386.2-5.

bronzdan anıt için 20 Mart- 30 Nisan 1930 tarihleri arasında yarışma yapılmasına kabul edilmiştir. Anıtın masrafı 15,000 lira kıymetinde olmasına karar verilmiştir.⁸⁵⁷

Kars Halkevi Doğuş Dergisi'nin 1 Nisan 1935 tarihli "*Kamal Atatürk'ün Anıtı*" başlıklı yazıda; Kars'ın merkezinde Yusuf Paşa Sementi Vali Konağı karşısında, Hükümet Binası ile Rus Sovyet Konsolosluğu binası arasında küçük bir bahçe içinde 1931 yılında Anıttıraş Ahmet Kenan Bey tarafından yapılmıştır. Beyaz bir mermer kaide üzerine konulmuştur. Yüksekliği üç buçuk, bütün anıt toplamı altı metredir. Atatürk'ün sol elinde kılıç sağ elinde manavra kayışı tutmuş tunçtan gövdesi ile ileriye yürür şekilde yapılmıştır. Anıt'ta göze çarpan hata kafanın büyük yapılmış olmasıdır. Anıt'ta Ey Türk Gençliği yazısı bulunmaktadır.⁸⁵⁸ Daha sonraki yıllarda yeniden anıtın yapımı için girişimlerde bulunulmuştur.

Gazi Mustafa Kemal Anıtı'nın yapımına Anıttıraş Prof. Ahmet Kenan Yontunç⁸⁵⁹ başlamıştır. Fakat rahatsızlanması üzerine 1939 yılında Macar tebaasından olan Szekeres Peter adlı şahsın yasaklı bölgelere girmemek şartıyla Atatürk'ün Anıtı'nın bitimine kadar Kars'ta bulunmasına izin verilmiştir.⁸⁶⁰ 1939 yılında Kars Atatürk Parkında bulunan Atatürk Anıtı aslına uygun yapılmadığı için kaldırılmış, yeni anıtın ne zaman yapılacağı tarihsel olarak belli olmamıştır.⁸⁶¹

9-Kars'ta Park ve Bahçe Faaliyetleri

Kars'ta 1938 yılında "*Kars Parkı*" açılmıştır. Bu alan hem park hem de mesire alanı olarak kullanıma açılmıştır.⁸⁶² Kars Belediye Başkanı Memet Bağıtırın 1938'de yeni belediye seçimi nedeniyle daha önce yapmış olduğu çalışmalardan bahsederken, Kars'ta Gazi Muhtar Paşa Çocuk Parkı yaptırdığını bildirmiştir.⁸⁶³

II- Kars Vilâyeti'nde Asayiş Faaliyetleri

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kars sınırında çeşitli aşiretler tarafından küçük çaplı yağma ve isyan hareketleri olmuştur. Iğdır hududunda ve 7000 kişilik nüfusa sahip olan Celali aşireti öteden beri eşkıyalık ile geçimlerini sağlamaktadırlar. Hudut sınırında olması sebebiyle devamlı olarak sınırdaki çeşitli olaylara karışmaktadırlar ve bu sebeple

⁸⁵⁷ **Hakimiyeti Milliye Gazetesi**, 28 Mart 1930, S.3128, s.6.

⁸⁵⁸ **Doğuş**, 1 Nisan 1935, S.18, s.2.

⁸⁵⁹ Ahmet Kenan Yontunç hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

⁸⁶⁰ **BCA.30.18.1.2.86.26.5.**

⁸⁶¹ **Kars Gazetesi**, 7 Mart 1939, S.724, s.2.

⁸⁶² **Kars Gazetesi**, 28 Mayıs 1938, S.646, s.2.

⁸⁶³ **Kars Gazetesi**, 27 Eylül 1938, S.680, s.3.

asayişsizliğe sebebiyet vermektedirler. Bu da komşumuz olan Ermenistan ile komşuluk ilişkilerini bozabileceği sonucunu doğurabileceğinden acil ve etkili tedbirler alınması Doğu Cephesi Kumandanlığı Vekâleti'nin yazısından bildirilmiştir. Sınırdaki bulunan metruk köylerin ucuza müzayede ile aşiret mensubu kişilere verildiğinden; aynı Vekâlet tarafından, bu hususun problemlere sebebiyet vereceğinden de bahsedilmiştir. Bunun üzerine Maliye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâletlerinin dikkatleri çekilmiş, ancak Celali Aşireti'nin bu hareketlerinin çözümü askeri bir dizi tedbirlerin alınması gerektiği ifade edilmiştir. Bu kapsamda Dâhiliye Vekâleti'nin 14 Aralık 1338 tarih ve İdare-i Umumiyye Müdireyet-i Umumiyye'si 2853/ 31728 numaralı tezkere ile İcra Vekilleri Heyetini'nin 18 Ocak 1339 tarihli içtimalı ile aşiretin sınırdan uzak bir yere iskân edilmesinin ne gibi sonuçlar doğuracağına incelenmesi istenmiştir.⁸⁶⁴ Cumhuriyetin ilk yıllarında Ağrı, Kars ve Van'da sıklıkla böyle olaylar meydana gelmiştir. Bu olaylar sonucunda bazı aileler yurdun batısına göç ettirilmiştir.

12 Eylül 1926 tarihli belgeye göre Kağızman Kazâsı'nda bulunan pavyonların askeri personele kiraya verilmesi, Milli Savunma Bakanlığı talebi ile Maliye Vekâleti'nin 12 Eylül 1926 tarih ve Emlâk-ı Millîye'nin 6476 numaralı tezkereli teklif üzerine İcra Vekilleri Heyeti tarafından kabul olunmuştur.⁸⁶⁵

Kars'a bağlı Digor Nahiyesinde Emval-ı Metrukeye kıymet biçilmesi esnasında bölgede bulunan müfettişlerin gönderdiği rapora göre; Digor Nahiyesi'nde Cumhuriyet aleyhine halkı kışkırtan, yeni rejimin getirmiş olduğu vergilerin yerel halkı ezeceğinden bahisle, Cumhuriyet rejimini bir grup kişi eleştirmişlerdir. Bu isyancı grup Hilafetin tekrar geleceğini ve memurları bunu desteklediğini söyleyen grup insanın faaliyetlerin tahkik edilmesi için Dördüncü Mıntıka Müfettişi Esat Bey'in gönderdiği ön inceleme yapacak Mülkiye Müfettişi Niyazi Bey'e gerekli kolaylıkların sağlanması istenmiştir.⁸⁶⁶

Cumhuriyet Halk Partisi Müfettişi Amasya Mebusu Esat Bey'in Kars ve civarında yapmış olduğu 1926 tarihli teftişin raporuna göre; Ardahan ve civarında Ruslara karşı yakınlık durumu bulunmaktadır. Burada bulunan ahaliden bazıları özellikle Ardahan ve Çıldır'da Ruslara ve Bolşevikliği karşı hizmet ettiği düşünülmektedir. Ardahan'da Ahıska Muhacirlerinden Ağa Ali, Ahılkelek Muhacirlerinden Tahsildar Zekeriya, Ardahanlı Çerkes Ethem, Balzı Kazım, İranlı Ali Ekber, Harizyanlı Mehmet Ali, Harizyanlı Mehmet Ali'nin kayınbiraderi Ahmet,

⁸⁶⁴ BCA.30.18.1.1.6.46.3.

⁸⁶⁵ BCA.30.18.1.1.20.58.20.

⁸⁶⁶ BCA.30.10.0.0.102.667.15.

Yukarıharizyanlıdan Molla Abbasoğlu Şemistan, Cıldır'da ise; Rabat Karyesinden Hazaloğullarından Paşa, Rabat Karyesinden Hüseyinoğlu Osman, Suhara Karyesinden Karzab Muhacirlerinden Emir, Suhara Karyesinden Molla Nebi, Çamdere Karyesinden Kapı Ali, Apor Karyesinden Seferoğlu Abbas ve Zurzuna'dan Kör Haydaroğlu Kasım Bolşevikliğine yakın olup Rus yanlısı bir oluşum içinde olduğu belirtilmiştir.⁸⁶⁷

Kars'ta Hasan adından bir şahsın hükümet aleyhine yapmış olduğu açıklamalar sebebiyle hakkında tahkikat yapılması için Kars Müdde-i Umumiliği'nden gönderilen evrak ile Türk Ceza Kanunu'nun 160. Maddesine göre, hakkında tahkikat yapılması uygun görülmüştür.⁸⁶⁸

CHF Amasya Miletvekili Esat Bey, mezhebi farklılıklar ve huşular konusunda bir rapor hazırlamıştır. Genel Sekreterliğe 1 Mart 1930 tarihinde sunmuş olduğu raporda "*Kars Havalisindeki Kızılbaşlık*" ile ilgili olarak Orta Anadolu'da yoğun olduğu Dördüncü Mıntıkeyi teşkil eden Artvin, Erzincan, Erzurum ve Kars'ta kuvvetli nüfusleri olduğu belirtilmiştir.⁸⁶⁹

Asayiş olayları nedeniyle 1932 yılının Eylül, Ekim, Kasım ve Aralık aylarını kapsayan bir rapor hazırlanmıştır. Rapor doğrultusunda Rusya ve Suriye'den bu aylar zarfında 51 kişinin iltica ettiği belirtilmiş ve Rusya'dan gelenlerin 62'sinin Kars'a iltica ettiği ifade edilmiştir.⁸⁷⁰ 1932 yılı içerisinde Birinci Umumi Müfetişliği tarafından hazırlanan raporda Kars'ta altı soygun bir gasp olayı gerçekleştiği yazılmıştır.⁸⁷¹ 1312 Sayılı⁸⁷² "*Türk Vatandaşlık Kanunu*"nun 9. Maddesine binaen yabancı devlet ordusunda görev alan kişiler, Türk vatandaşlığından çıkarılmışlardır. Bu kapsamda Kars Vilâyeti Arpaçay Kazâsı Arslanhan Köyü nüfusuna kayıtlı Paşa oğlu Kara Mehmet Ali vatandaşlıktan çıkarılmıştır.⁸⁷³

Kars'ta 1938 yılı içinde Cıldır'da Merkez Jandarma Evi ve Merkez Karakol binalarının inşaatı devam edilmiş olup Kars Valisi Ali Akif Eyidoğan inceleme yapmıştır.⁸⁷⁴ 1946- 1950 yılları arasında emniyet ve asayiş alanında Kars'a yapılan kamu

⁸⁶⁷ BCA.30.10.0.0.78.518.10-9.

⁸⁶⁸ BCA.30.10.0.0.39.233.1.

⁸⁶⁹ BCA 490.1.0.0.494.1988.2.

⁸⁷⁰ BCA.490.1.0.0.601.79.1.

⁸⁷¹ BCA.30.10.0.0.128.923.2.

⁸⁷² 1312 Sayılı Kanun, Cumhuriyet'in ilk vatandaşlık kanunu olma özelliğine sahiptir.23 Mayıs 1928 tarih ve 1312 Sayılı Kanun ile kabul edilmiştir. (**Düstur**, Üçüncü Tertip, IX, Devlet Matbaası, Ankara, s.678-681.)

⁸⁷³ BCA.30.18.1.2.52.19.13.

⁸⁷⁴ **Kars Gazetesi**, 30 Temmuz 1938, S.664, s.1.

harcamaları ve yatırımları: Harcama miktarı 3.817.300.02, yüzde olarak % 1.47 ve kişi başına düşen harcama miktarı 10.01 olarak gerçekleşmiştir.⁸⁷⁵

1-Yerleşime Yasak Bölgeler

Kars Yasak Bölgesi içinde bulunan Müstahlem Memnu Mintıkları dahilinde 1933 yılında yapılması planlanan tahlimat işleri için nakliyat ve satın alma işlemlerinin gerçekleşmesi için gizli bir şekilde pazarlık yapılması İcra Vekilleri Heyeti'nce 15 Temmuz 1933 tarihinde kabul edilmiştir.⁸⁷⁶

Kars'ta yasak bölge olarak adlandırılan İkinci Memnu Mıntıka (İkinci Yasak Bölge) içinde bulunan çeşitli gayrimenkullerin Türk olmayan kişilere satılması ileride çeşitli sorunlara sebebiyet verme ihtimali doğuracağından bu yerlerin Türk olan kişilere satılması için Maliye Vekilliği 2 Nisan 1934 tarih ve 3058 Sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyeti tarafından 5 Nisan 1934'te kabul edilmiştir.⁸⁷⁷

Kars Müstahkem Mevkileri, yasak bölge sınırında yer alan 1934 senesinde ve bütçenin 780. faslına göre yaptırılacak 100.000 liralık usta ve amele gündelik malzemeleri İhale Kanunu'nun 18. Maddesinin “ Z” fıkrasına göre pazarlıkla alınıp yapılması ve ihraç edilen ürünlerin memlekete izinli sokulması için Milli Müdafaa Vekilliği'nin 13 Ağustos 1934 tarih ve 374/1420 Sayılı tezkere ile Maliye ve İktisat Vekilliklerinin mütaalası ile İcra Vekilleri Heyeti tarafından 20 Eylül 1934'te kabul edilmiştir.⁸⁷⁸

Kars Vilâyeti sınırları içindeki bölgelerde yabancıların seyahat etmesi Ekim 1946 sonuna kadar yasak edilmesi, 3529 Sayılı Kanunun 3900 Sayılı Kanunla değiştirilen 20. Maddesi Bakanlar Kurulu'nun 18 Eylül 1946 tarihli toplantısı ile kararlaştırılmıştır.⁸⁷⁹

Avusturya vatandaşı kayak antrenörü August Mayer, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü emrinde 3 Ocak 1950 tarihinde başlayarak 3 ay süreyle çalıştırılmasına ve Sarıkamış'ın içinde bulunduğu İkinci Yasak Bölgelere girmesine izin verilmesi Bakanlar Kurulu tarafından 13 Ocak 1950 tarihinde kabul edilmiştir.⁸⁸⁰

⁸⁷⁵ S. Aşgın, *Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları (1946- 1960)*, s. 130.

⁸⁷⁶ BCA.30.18.1.2.38.51.6.

⁸⁷⁷ BCA.30.18.1.2.43.19.4.

⁸⁷⁸ BCA.30.18.1.2.48.64.3.

⁸⁷⁹ BCA.30.18.1.2.111.59.17.

⁸⁸⁰ BCA.30.18.1.2.121.95.13.

2- Çetecilik Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler

Kars'ın Kağızman Kazâsı'nda Ali Beşki Çetesi 30 Ekim 1928 gecesi soygun yapıp Ağrı'ya dönerken müfreze tarafından çete ile çatışma olmuş beş çeteci öldürülmüştür. Bu çetecilere yardım eden köylülerden 2 kişi öldürülmüş, 3 kişi ise yakalanmıştır.⁸⁸¹

1929 yılı Mayıs ayında Kars'a bağlı Digor Nahiyesi'nde eşkıyanın takibi sırasında gerçekleşen çatışmada Hudut Bölük Kumandanı Yüzbaşı Mahir Efendi ile 2 asker şehit düşmüş ve 1 asker ise yaralanmıştır. Eşkıyadan biri canlı olarak 2 kişi ağır yaralı olarak yakalanmıştır.⁸⁸²

Bölge aşiretlerinin karışmış olduğu olaylar nedeniyle Umumi Müfettişlik Mıntıkasında 1930 yılından itibaren 5 yıl boyunca silah toplama programı uygulanmıştır. Bu program dahilinde:

1928 senesinde 280 adet

1929'da 550 adet

1930'da 4070 adet

1931'de 3172 adet

1932'de 14949 adet olmak üzere toplam 22.949 adet silah toplanmıştır. 4437 adeti Bayazıt ve Iğdır mıntıkasından toplanmıştır.⁸⁸³

Kars Vilâyeti'nin Posof Kazâsı'na bağlı Ahşen Köyü'nde Sovyetlerle iyi ilişkileri olan 20 kişilik bir grup Manisa'ya göç ettirilmiştir. Bu kapsamda İcra Vekilleri Heyeti 3 Temmuz 1939 'da bu durumu onaylamışlardır.⁸⁸⁴

3- Kaçakçılık Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler

1 Kasım 1927 tarihinde kurulan IV. İnönü Hükümetinde, kaçakçılık ile mücadele edileceği ifade edilmiştir. Bu kapsamda hükümet programında “*Hazinenin kudreti ve maliyenin sarsılmaz bir halde muhafazası için büyük Meclisin bütün memlekette hiss olunacak alâkayı mahsusasından istiane ederiz. Kaçakçılık ve her nevi suistimalâta karşı mücadeleyi son hadde kadar artırmak kararında olan hükümet müzaharetimize mazhar olursa hem bu mücadeleyi başaracağına, hem de elde edeceği semerelerin hazineyle yeni*

⁸⁸¹ BCA.30.10.0.0.127.912.17.

⁸⁸² BCA.30.10.0.0.127.914.10.

⁸⁸³ Hüseyin Koca, **Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları**, Mikro Basım Yayım Dağıtım, Konya, Basım Tarihi yok, s. 313-314.

⁸⁸⁴ BCA.30.18.1.2.87.62.18.

kudret ve vüsaıt vereceğine 'klanidir'".⁸⁸⁵ Bu program dahilinde kaçakçılık ile mücadelenin ekonomik getiri sağlayacağı dile getirilmiştir.

Kaçakçılık faaliyetleri Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren farklı vilâyetlerde görülmüştür. 1928 yılında Dahiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından Başvekalet'e 3 Aralık 1928 sunulan kaçaklılık raporunda; Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarına ait kaçakçılık istatistikleri sunulmuştur. Bu kapsamda Kars Vilâyeti'nde 16 kaçakçılık olayı gerçekleşmiştir. Bu olaylarda 8 kilo tütün ve 70.134 sayfa sigara kağıdı ele geçirilmiştir.⁸⁸⁶ Asayiş tedbirlerin sıkı bir şekilde uygulandığı ve kaçak ticaretin önünü geçildiği görülmektedir. Ayrıca asayiş tedbirlerinin sıkı bir şekilde uygulanması devletin taşrada da merkezileştiğini göstermektedir.

1930 yılı Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında Türkiye genelinde meydana gelen kaçakçılık olayları Çankırı, Kars, Gümüşhane ve Hakkari Vilâyetlerinde gerçekleşmemiştir. Fakat geri kalan 56 vilâyette gerçekleşmiştir. Genellikle tütün ve silah kaçakçılığı gerçekleşmiştir.⁸⁸⁷

1931 yılı Ocak, Şubat ve Mart aylarını kapsayan üç aylık süre zarfından Türkiye genelinde meydana gelen kaçakçılık olayları Dahiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından Başvekalet'e sunulmuştur. Bu kapsamda vilâyetlerden raporlar gelmiştir. Fakat Kars Vilâyeti herhangi bir rapor sunmamıştır.⁸⁸⁸

1932 yılı itibariyle Doğu'da Van'da ve Kars'ta yoğun kaçakçılık faaliyetleri yaşanmıştır. Kars Muhafız Müdürlüğü'nün hududu 575 km. olup 41 karakol bulunmakta ve adam başına 5.5 km düşmekteydi. Karakol ve personel sayesinde kaçakçılık faaliyetleri azalmış ve kontrol altına alınmıştır.⁸⁸⁹

Kars Vilâyeti'nde halkın büyük bir kesimi hayvancılık ile uğraşmaktadır. 1935 yılında Cumhuriyet Halk Partisi Teşkilatı tarafından yapılan teftiş ve incelemelerde Kars'a görevlendirilen Nazif Bey tarafından yapılan inceleme sonucunda vilâyetin tuz ihtiyacı olduğu ve bu sebeple halkın tuz kaçakçılığına meylettiği ifade edilmiştir. Bunun üzerine tuz bulunmuş ve fiyatlar düşürülmüştür.⁸⁹⁰

⁸⁸⁵ TBMMZC, 5 Teşrinisani 1927/ 5 Kasım 1927, D.III, C.I, İ.I, s.24.

⁸⁸⁶ BCA.30.10.0.0.180.242.23.

⁸⁸⁷ BCA.30.10.0.0.180.243.4.

⁸⁸⁸ BCA.30.10.0.0.180.243.15.

⁸⁸⁹ Resul Köse, "Cumhuriyet Döneminde Doğu Sınırlarında Kaçakçılıkla Mücadele (1923-1950)", **Tarih Okulu Dergisi**, 46, (2020), s.1573.

⁸⁹⁰ BCA.490.1.0.0.724.479.1-166-167; BCA.490.1.0.0.495.1993.1.

C- ERZURUM VİLAYETİ'NDE BAYINDIRLIK VE ASAYİŞ FAALİYETLERİ

I-Erzurum Vilâyeti'nde Bayındırlık Faaliyetleri

Trabzon- Erzurum-İran Hududu yolu Cumhuriyet döneminde Doğu Anadolu Bölgesi'nde yapılan en önemli yollardan biridir. 610 km uzunluğunda olan bu yol Trabzon'dan başlayıp Gümüşhane- Erzurum- Karaköse vilâyetleri ile İran sınırından Pir Ahmet mevkiinde Tebriz yolu ile birleşir. Önemli bir ticaret yoludur. Kars ve havalisi içinde mühim bir güzergah haline gelmiştir. Bu yolun ilk kademesi olan 320 km uzunluğundaki Trabzon- Erzurum yolunun yapımına Tanzimat döneminde başlanılmıştır. Erzurum- İran hududu Erzurum'dan itibaren 90 km kadar şose mevcut olup 200 km ham yoldur. 1931 yılında bu yolun projesi Nâfia Vekilliği tarafından hazırlanmıştır. Yol güzergahı Trabzon'dan başlayıp Kop Dağı bel noktasından Erzurum'a kadar 80 kilometrelik kısmını oluşturmaktadır. Yol boyunca çoğu köprü ve menfez ahşap ve harap durumdadır. Erzurum- Karaköse arasının ıslah edilmesi için 3.250.000 bütçe ayrılmıştır.⁸⁹¹

1935 yılında Erzurum Belediyesi'nin bütçesi 598,406 lira olarak onaylanmıştır; Bu bütçe ile yol, okul ve inşaat yapılmasına karar verilmiştir. Erzurum-Karabıyık-Bayburt sınırı, Erzurum- Pasinler- Kars Sınırını, Karabıyık- Tercan- Erzincan-sınırını, Erzurum-İspir-Rize sınırı, Erzurum-Oltu-Göle sınırı, Alpisor Kapısı, Yusufeli-Erzurum-Çat, Pasinler-Muş-Hınıs sınırı, Erzurum- Palandöken- Hınıs şoseleri ve bunlar üzerindeki köprülerin yapımı için 132,112 lira ve İspir- Bayburt- Sınırı, Oltu- Narman Şilik Kapısı, İspir- Kömürlü- Ulu-Tercan-Pekeriç-Bayburt Sınırı yollarının tamiri ve inşaatının bitmesi için 107,125 lira olmak üzere toplam 239,263 lira ve yeni yapılacak ilkokul için ise 6,500 ve köylerde yapılacak okullara yardım için 4200 ve koşu yeri yapılması için 400, hayır cemiyetlerine 500, Özel Yönetim akar inşaatı için 8000 lira tahsis edilmiştir.⁸⁹² Erzurum'a bağlı Hasankale'de 1938 yılında modern bir mezbahane yapılmış olup kazânın ihtiyacı olan mezarlıkta inşa edilmiştir.⁸⁹³

Erzurum Mebusu Pertev Demirhan'ın Erzincan ve Erzurum Belediyelerine verilen 3.300.000 milyon lira borç kanuna dair TBMM'de yapmış olduğu konuşma şu şekildedir; *“Muhterem arkadaşlar; bundan evvelki devrede ve bu devrede kahraman Erzurumun mebusu ve millet vekili sıfatile buradaki, bu çok yüksek Meclisteki*

⁸⁹¹ Nâfia Vekâleti, 10 Yılda Türkiye Nâfiası 1923- 1933 (Kara Yolları ve Köprüler), s.46- 52.

⁸⁹² Belediyeler Dergisi, I/ 4-5 Ek, Devlet Basımevi, Ankara,(1935), s.53.

⁸⁹³ Belediyeler Dergisi, Y. III, 29, (Aralık 1938), s.60.

arkadaşlarımın arasında bulunuyor ve bundan çok büyük bir şeref ve iftihar duyuyorum. Erzurumun mebusu sıfatile, Erzincana bu sefer Hükümet tarafından ikraz olunacak 2 000 000 liranın, yine Erzuruma da yol ve mesken işleri için 300 000 liranın tahsis edilmiş olmasını fevkalâde musip bir karar olarak telâkki eder ve bunun için çok muhterem Heyeti Vekile Reisimizi ve Dahiliye vekilimizi candan tebrik ederim. Ümit ederim ki, bu para il Erzurumun muhtaç olduğu bu yol ve mesken işleri yoluna konmuş olacaktır. Muhterem arkadaşlar; altı sene evvel arkadaşlarla Erzuruma gittiğimiz zaman büyük bir inkisarı hayale uğramıştık. Evvelce nüfusu 120 000 ne varan şarkın bu çok büyük ve mühim merkezi pek perişan bir halde idi. Nüfusu yirmi otuz bine inmiş, dükkânlar bilmiyorum, yüzde yetmiş seksen kapalı dar sokaklar mülevves bir halde her taraf toz duman içinde yangından çıkmış gibi bir manzara sizi karşılıyor. Sizi temin ederim; sokaklarda dolaştığım zaman gözlerimden yaş akıyor ve kalbim bütün kuvvetile sızlıyor ve kanıyor. O zamandan sonra her sene gittiğimde yavaş yavaş terakki eserleri görüldü, bir şeyler yapılmışa başlandı. İşte bu beş altı sene içinde tedricen vilâyetin içinde ufak tefek binalar yapıldı, yollar tevsî olundu. Sonra dış vilâyet tesis olundu, tafsilâtından vaz geçiyorum, orada hastaneler ve diğer binalar daha sonra büyük makamlara mahsus büyük binalar yapıldı. Hatta bir havuz bile yapıldı. Ağaçlar çoğaldı, yeşillikler, bahçeler, fidanlıklar yapıldı. Nihayet Lamberg isminde değerli bir Fransız mütehassıs da geldi. Trabzonda olduğu gibi Erzurumda da plân yaptı. Asarı atıkaya dokunmamak şartile, şarklılık rengini gaybetmiyecek şekilde vilâyetin ilerlemesini temine çalıştı. Şimendifer de geldi, Erzurum ümran yolunu aldı. Yalnız ihtimal ki, paranm yetişmemesinden, bilmem söylemeye cüret alabilir miyim? göze görünen işler, esaslı, büyük, fakat göze görünmeyen işlere tercih edildiğinden dolayı, bazı esaslı noktalar ihmal edildi. Meselâ bunlardan hatıra gelen en mühim şey; su meselesidir. Erzurum temizliğe muhtaçtır. Bu dahi oraya suyun gelmesile mümkündür. Sonra arazi bataklık halindedir. Bu da Erzurumun sıhhatine zarar vermektedir. Erzurumlular gibi kahraman bir halkı sıhatsızlık ve susuzluk içinde yaşatmak caiz değildir. Ümit olunur ki, bunlara da çok ehemmiyet verilecektir”⁸⁹⁴. Şeklinde imar faaliyetleri ile ilgili olarak geniş bir konuşma yapmıştır. Bu konuşma sonrasında kamu harcama ve yatırımlarının seyrinde kısmi değişiklikler meydana gelmiştir.

Ulus Gazetesi’nin 21 Eylül 1941 tarihli “Erzincan ve Erzurum Vilâyetlerinin İmâr ve İnşası” başlıklı haberde; Dahiliye Vekâleti , Erzurum Belediyesine 1.300. 000

⁸⁹⁴ TBMMZC, 22.9.1941, D.6, XX, B.81, s.200.

Lira verilmesi hazine borç verilmesi kabul edilmiştir. Bu para ile vilâyetin imar ve inşası için kullanılmasına karar verilmiştir. Erzincan'ın yol, mesken inşaatı, mektep, park, elektrik, su, ve lağım işlerinin gerçekleştirilmesi için ayrıldığı belirtilmiştir.⁸⁹⁵ Erzurum Emniyet Müdürlüğü Karakolu'nun tamiri için 12 Şubat 1943 tarihinde eksiltmeye gidilmiş ve keşif bedeli olarak 2,114 lira 61 kuruş fiyat belirlenmiştir.⁸⁹⁶

1944 mali yılı bütçesinden Diyarbakır, Kurtalan, Baykan, Tatvan, Van, Hakkâri, Erzurum, Malazgirt, Karakoçan ve Bingöl'de yapılan 37 memurevi ve apartmanı için 1.115.000 lira harcanmıştı.⁸⁹⁷ Nâfia Vekâleti tarafından hazırlanan Memurevleri için iki milyon liralık bütçe ayrılması için Maliye Bakanlığına yazılarak kısa sürede yapılması planlanmıştır.⁸⁹⁸

1-Erzurum Vilâyeti'nde Yol Faaliyetleri

1919- 1920 döneminde Anadolu'da 5 ana karayolu bulunmaktaydı. İlki Samsun-Amasya- Tokat- Sivas- Harput- Musul yolu idi. İkincisi Ereğli (Konya)-Kayseri- Sivas-yolu, dördüncüsü Halep- Urfa- Diyarbakır yolu ve beşincisi de Trabzon- Bayburt-Erzurum- İran transit yolu idi. Erzurum karayolu bu süreçte bölge açısından önemli bir yol olma özelliğine sahiptir.⁸⁹⁹

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Erzurum bulunduğu konum itibariyle önemli harcamaların ve yatırımların merkezi olmuştur. 1923 yılında Muş- Erzurum yolu hakkında bilgi almak için Muş Mebusları Osman Kadri, Ali Rıza ve İlyas Sami tarafından TBMM'ye bir soru önergesi verilmiştir. Nâfia Vekili Muhtar Bey tarafından önergeye verilen cevapta; Erzurum ile Muş arasında Hınıs yakınlarındaki yolun bozuk kısımları ile köprülerin tamiri için 8000 lira ödenek ayrıldığı bildirilmiştir.⁹⁰⁰

1924 yılında Erzurum-Tortum yolunun Erzurum-Güzelyayla kısmı şose, geri kalan kısım ise tesviye-i turabiye⁹⁰¹ şeklinde olup köprüler ise harap haldeydi. 1930 yılında Erzurum'a bağlı olan kazâlarda yol çalışmaları devam etmiştir. Bu kapsamda

⁸⁹⁵ **Ulus Gazetesi**, 21 Eylül 1941, S. Yok, s.1.

⁸⁹⁶ **Erzurum Gazetesi**, 11 Şubat 1943, S. 3780, s.4.

⁸⁹⁷ Abdulaziz Kardaş, **Cumhuriyet Dönemi'nde Van Gölü Havzası'nda Yapılan Kamu Harcamaları Ve Yatırımlar (1923- 1950)**, AAM, Ankara, 2015, s.243; T.C. Bayındırlık Bakanlığı, Bayındırlık Dergisi, Ekim 1945, 130.

⁸⁹⁸ **Erzurum Gazetesi**, 11 İkinci Kanun 1944/11 Ocak 1944, S.3840,s.1.

⁸⁹⁹ İ. Türkmen, “ *Doğu Anadolu'ya Bayındırlık Hizmetleri Kapsamında Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1920- 1938)*”, s.128.

⁹⁰⁰ A. Kardaş, **Cumhuriyet Dönemi'nde Van Gölü Havzası'nda Yapılan Kamu Harcamaları Ve Yatırımlar (1923- 1950)**, s.43-44.

⁹⁰¹ Tesviye-i Turabiye ifadesi toprağın düzleştirmesi anlamına gelmektedir. (Y.N)

Erzurum-Tortum, Tortum-Yusufeli ve Ahbisor-Oltu yolları Erzurum Özel İdaresi tarafından yapılmıştır.⁹⁰²

1928 yılı itibariyle Erkan-ı Harbiye-i Umumiyesi tarafından çeşitli mıntikalarda büyük köprüler inşa edilmiş ve Erzurum - Erzincan yolu için 36 bin lira tahsis edilmiştir.⁹⁰³ 1928’de Rize- Erzurum yolu için 36.000 lira, İcra Vekilleri Heyeti tarafından 12 Ağustos 1928’de kabul edilmiştir.⁹⁰⁴

Tablo-25: 1928 Yılı İtibariyle Erzurum’daki Yolların Durumu⁹⁰⁵ :

Yolun Adı	Bütün Yol Uzunluğu	Sağlam Kısmı	Tamir Olunan	Tamire Başlanmamış	Yeni İnşa Edilecek Yol
Erzurum-Trabzon	83	75	4	3+200	0
Trabzon-Tebriz	117	5	4	62	0
Erzurum-Hınıs- Muş	126	70	0	56	0
Erzurum-Malazgirt-Van	30	0	0	0	30
Erzurum-Elaziz	83	10	0	73	0
Erzurum-Erzincan	78	28	0	56	0
Erzurum-İspir- Rize	140	18	0	0	0
Hasankale-Mescitli	30	10	0	8	0
Tortum-Tivasor	50	0	0	15	0

⁹⁰² A. Kalkan, **Cumhuriyet Döneminde Oltu: İdari, Sosyal Ve İktisadi Hayat (1923- 1950)**, s. 56-57.

⁹⁰³ BCA.30.18.1.1.30.51.20.

⁹⁰⁴ BCA.30.18.1.1.30.51.20.

⁹⁰⁵ **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yılığ 1928- 1929**, s.271..

Erzurum- Osihanları	45	25	0	15	0
Tortum- Narman- Oltu	55	0	0	55	0
Oltu- Ahposor	40	5	0	35	0
Oltu- Artvin	50	45	0	5	0
Tortum- İspir	60	0	0	60	0
İspir- Bayburt	50	0	0	50	0
Erzurum- Palandöken- Hınıs	90	0	0	40	0
Köprüköy- Zanzak- Kars	35	10	0	25	0
Köprüköy- Horasan	33	18	15	0	0
Horasan- Kars	26	15	0	5	0
Horasan- Bayazıt	15	2	0	13	0
Tercan- Bayazıt	30	0	0	2	0
Tercan – Yavi	45	0	0	0	0

1928 yılı itibariyle yol faaliyetleri bakımından Erzurum’da topyekun bir yatırım programı başlatılmıştır. Bozulan tahrip olan yollar yerine yeni yolların yapımına başlanmıştır. Nâfia Vekâleti tarafından yollar için bütçe ayrılmıştır.

Trabzon-Erzurum-Kızıldize yolunun Gümüşhane tarafındaki 170 kilometrelik kısmının tamir edilmesi için 25.000 lira verilmesi İcra Vekilleri Heyeti tarafından 8 Ekim 1930 tarihinde kabul edilmiştir.⁹⁰⁶

Nâfia Vekâleti'ne yazılan 17 Kasım 1930 tarihli ve 1908 numaralı x tezkerede İcra Vekilleri Heyeti tarafından yapılan görüşmede Ankara-Kızılcahamam yolunun yapımından vazgeçilerek, yerine Trabzon- Erzurum-Karaköse ve Erzurum-Sarıkamış yolunun 3.934.000 lira ile yapılmasına karar verilmiştir.⁹⁰⁷ Cumhuriyet döneminde kurulan hükümetler tarafından 10 yıllık süre zarfında Nafia Vekaleti'nin yapmış olduğu işleri gösteren raporda; Trabzon-Karaköse yolunun Trabzon, Gümüşhane, Erzurum ve Beyazıt vilâyetlerini birbirine bağladığından bahsedilmiştir. Yol için kamu harcama ve yatırımı yapılmıştır. Bu kapsamda 275 km. tamir edilmiş, 1931 yılında 336.408 lira harcama yapılmış 1932'de ise 1.198.669 lira harcanmış toplam yolun yapımı için 1.535.077 lira tutarında harcama gerçekleşmiştir.⁹⁰⁸

Cumhuriyet döneminin en önemli yol çalışmalarından biride transit yol çalışması olmuştur. Transit yolunun başlangıcı Ağrı, bitiş noktası ise Trabzon olmuştur. Trabzon-Karaköse (Ağrı) yolu yaklaşık 512 km'dir. Trabzon, Gümüşhane, Erzurum ve Ağrı için hayati öneme sahip bir yoldur. Bu yol üzerinde 1.078 adet köprü , 48 adet köprü tamiri, 448 adet istinat duvarı, 150 km'de yeni şose inşaatı yapılmış harcanan para ise 3.150.000 lira olmuştur.⁹⁰⁹ Transit yolu, 1934 yılının Ağustos ayında Nafia Baş Müfettişi Süleyman Bey ve Köprü İşleri Umum Müdür Muavini Ali Bey tarafından yol incelenmiştir. 10 kadar bu yol üzerinde incelemeler yapmışlardır.⁹¹⁰ Yolun noksan kısımlarının incelenmesi mühendislere sunmuşlardır. Bu yol hem devlet hemde halk için önemli bir yol haline gelmiştir. İran transit ticaret yolu ile bağlantılıdır. Bu yolun en önemli özelliği transit ticari yol olmasıdır.

1934 yılında vilâyet dâhilinde 1195 kilometre yol ağı bulunmaktadır. 291 kilometresi şose, 159 kilometresi tamire muhtaç ve 163 kilometre imalat sinaiyesi yapılmış Tesviye-i Türiyeli 67 kilometre kaldırım, 49 kilometre ham yoldur. Yolun Erzurum- Kığı- Elaziz istikametinin 75 kilometresi, Ruslardan metruk Karakaya'dan geçen, 90 kilometre ise Palandöken'den Hınıs'a giden yoldur.

⁹⁰⁶ BCA.30.18.1.2.14.65.10.

⁹⁰⁷ BCA.30.18.1.2.15.76.13.

⁹⁰⁸ BCA.30.10.0.0.159.113.31-3.

⁹⁰⁹ Bayındırlık İşleri Dergisi, 5, (Ekim 1938), s. 264- 265.

⁹¹⁰ Varlık, 20 Ağustos 1934, S.1210, s.2.

Erzurum dâhilinde 1934 yılında olan yollar: Erzurum Trabzon, Erzurum-Horasan- Bayazıd- Horasan- Sarıkamış- Karabıyık- Tercan- Erzincan- Hasankale- Hınıs- Muş, Erzurum- Kığı- Elaziz, Erzurum- Palandöken- Hınıs, Erzurum- Tortum- Ahbisor- Oltu- Kars, Erzurum- İspir- Rize- Bayburt- Tortum- İspir yolları mevcuttur. ⁹¹¹

Vilâyet Genel Meclisi'nde 7 Mart 1935 tarihinde vilâyette bulunan bazı yollar hakkında bilgiler verilmiştir. Bu kapsamda Erzurum'da Gürcü Boğazı istikametinde Tortum, İspir, Yusufeli ve Oltu Kazâlarına giden şose bir yol bulunmaktadır. Dumlu Nahiyesi'nin Kızılkilise köyünden yol ikiye ayrılmaktadır. Bir tarafı Çaler Dağı ve Dumlu Dağı eteklerine, diğer yol ise, Tuzla'dan Nikah'tan Os Hanlarına ulaşmaktaydı. Bu yol savaş döneminde gelişigüzel yapılmıştı. Tortum yolunun Pithar köyünden itibaren 6 kilometrelik kısmının yağmurlar sebebiyle tahrip olduğu; yaz ve kış dönemlerinde kullanışlı bir yol olmadığı için Oltu, Tortum, İspir ve Yusufeli geçişlerin sıkıntı olması sebebiyle Erzurum'la olan bağlantılarında sorunlar yaşanmıştır. ⁹¹²

7 Mart 1935'te gerçekleştirilen Vilâyet Genel Meclis toplantısında Erzurum- İspir yolunun daha önce başladığı; bu yıl içerisinde, yolun yapımına devam edileceği belirtilmiştir. ⁹¹³ 11 Mart 1935'te Tortum'un Eğrililer yolunun Kazaris Köyü'nün güneyinden geçirilmesi ve Şipek'ten Pitkar köyüne kadar olan ise derhal yapılması kararlaştırılmıştır. ⁹¹⁴

Erzurum Valisi Ethem Aykut tarafından hazırlanan rapora göre; 1935 yılında Erzurum dahilinde bulunan yollar ⁹¹⁵ :

1. Trabzon- Erzurum- Kızıldize (Karaköse) ,
2. Erzurum- Hasankale- Hınıs- Muş Hududu
3. Erzurum- Hasankale- Kars Hududu
4. Erzurum- Hasankale- Horasan- Kars Hududu
5. Erzurum- Horasan- Karaköse Hududu
6. Erzurum- Sarıkamış
7. Erzurum- Tortum
8. Tortum- Akğınar- Oltu- Kars Hududu
9. Erzurum- Hasankale- Oltu- Göle- Hududu
10. Erzurum- Palandöken- Hınıs

⁹¹¹ BCA.30.10.0.0.65.433.1-8.

⁹¹² **Erzurum**, 14 İkinciteşrin 1935/ 14 Kasım 1935, S.3472, s. 2.

⁹¹³ **Erzurum**, 14 İkinciteşrin 1935/14 Kasım 1935, S.3472, s.2.

⁹¹⁴ **Erzurum**, 28 İkinciteşrin 1935/28 Kasım 1935, S. 3474, s.2.

⁹¹⁵ BCA.30.10.0.065.433.1-63.

11. Erzurum- İspir- Bayburt
12. Erzurum- İspir- Rize Hududu
13. Karabıyık- Tercan- Erzincan
14. Erzurum- Karabıyık- Bayburt
15. Erzurum- Çat- Kığı Hududu
16. Erzurum- Tortum- Yusufeli
17. Ahbisor- Olta- Kars Hudud
18. Oltu- Narman-
19. Tercan- Pekiç- Bayburt
20. İspir- Gömürlü- Olur
21. Ahbisor- Yusufeli bulunmaktadır.

Bu yollar arasında köprüleri tamamlanan yollar: Erzurum- Trabzon, Erzurum- Horasan- Sarıkamış, Karabıyık- Tercan yollarıdır. Köprüleri tamamlanmayan yollar ise: Erzurum- Oltu- Kars, Hasankale- Hınıs- Muş, Erzurum- İspir, Ahbisor- Yusufeli yollarıdır. Kop-Erzurum yolunun eksikliklerinin giderilmesi için Nâfia Vekâleti tarafından 1938 bütçesinden 50.000 lira tahsis edilmiştir.⁹¹⁶ Erzurum'un diğer vilâyetler ile bağlantısının sağlanmasında köprüler hayati öneme sahiptir. Nafia Vekâleti tarafından Erzurum'un ulaşım sorunlarının çözüme kavuşturulması için bazı yıllarda bütçeler tahsis edilmiştir.

1936-1938 yılları arasında Erzurum-Tortum, Erzurum-Kığı ve Erzurum-İspir yollarının vilâyet dahilinde geçen kısımları için 52.289 liralık parke taşı ve 4.000 liralık bordür taşı alınmış ve ortalama 10.000 liralık harcama ile yapılmıştır.⁹¹⁷ Ulaşımın daha konforlu bir şekilde sağlanması noktasında yollar için büyük bütçeler ayrıldığı görülmüştür.

1937'de Erzurum'a bağlı Hasankale'de Belediye binasının önündeki yol Erzurum Valisi Süleyman Haşim İşçan ve Hasankale Kaymakamı tarafından açılmıştır.⁹¹⁸ 1937 yılında Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü tarafından Trabzon-Erzurum- İran hududu güzergahı otobüs ve kamyon tarifleri belirlenmiştir. Bu kapsamda yol iki kısma ayrılmıştır;

Birinci Kısım

Mıntıka

⁹¹⁶ Doğu, 25 Birinci Kanun 1937/25 Aralık 1937, S. 20, s.2.

⁹¹⁷ Şimendiferin Kavuştuğu Gün, s.109.

⁹¹⁸ Doğu, 4 Kasım 1937, S.2, s.2.

1. Trabzon- Hamsiköy
2. Hamsiköy-Torul
3. Torul (Gümüşhane)-Kovanis
4. Kovanis-Bayburt
5. Bayburt-Kophanları takriben 234'üncü kilometre
6. Kophanları-Pırnakapan
7. Pırnakapan-Erzurum

İkinci Kısım Olarak

Mıntika

1. Erzurum-Köprüköy
2. Köprüköy-Tahirköy
3. Tahirköy-Karaköse
4. Karaköse-Diyadin
5. Diyadin-İran Hududu

Hudutlar bu şekilde belirlenmiş olup yolcu ücretleri ve taşıt ücretleri tespit edilmiştir. Bu minvalde yolcu başına birinci kısımda 70 kuruş, ikinci kısımda 150 kuruş, eşya ve hayvan başına birinci kısımda 0,375 kuruş ikinci kısımda 0,625 kuruş olarak tespit edilmiştir.⁹¹⁹

Erzurum'da 1938 yılı itibariyle yolların durumuna bakılacak olunursa; Erzurum'u Karadeniz'e bağlayan yol şose, Erzurum'u İran'a bağlayan yol şose, Erzurum'u İç Anadolu'ya bağlayan yol demir ve şose, Erzurum-Kars yolu Rusya'ya bağlayan yol ise demir ve şosedir. Erzurum Vilâyeti'nde çalışması devam edilen yollar;

Erzurum- Tortum- Oltu- Göle

Erzurum- Palandöken- Hınıs

Hasankale- Hınıs- Muş

İspir- Bayburt

Horasan- Sarıkamış

Karabıyık⁹²⁰-Tercan yollarıdır. Yolların genelini Karasu Nehri üzerinde bulunan Taşköprü'de birleşmektedir.⁹²¹

⁹¹⁹ Resmi Gazete, S.3727, (6 Teşrinievvel 1937/ 6 Ekim 1937), s.8816.

⁹²⁰ Karabıyık, Erzurum'a bağlı bir köydür.

⁹²¹ V. Altuğ, Erzurum ve Civarı, s. 76.

1938 yılı içerisinde Erzurum- Tortum yolu üzerindeki 3.000 mikab ham taşının kırılması için ihaleye çıkarılmıştır. Kısa süre içinde şose yolun yapımına başlanması planlanmıştır.⁹²²

20 Nisan 1938'de Karabıyık- Tercan ile Ahbisor- Oltu yolu üzerinde iki şantiye kurulması kararlaştırılmıştır. Karabıyık- Tercan yolu için 385, Ahbisor- Oltu yolu için ise 2.471 Mükellef Amele⁹²³ çalıştırılması kararlaştırılmıştır.⁹²⁴

Kop- Erzurum Transit yolunun eksikliklerinin tamamlanması için 1938 yılı Nâfia Vekâleti bütçesinden 50.000 lira tahsis edilmiştir.⁹²⁵ 1939 yılı Erzurum bütçesinde Tortum-Erzurum yolunun yapılması ve Tortum-Ahbisor-Şelale-Üngüzek Kapı yolunun yapılması için ise ödenek ayrılmıştır.⁹²⁶

Vilâyet dahilinde 1940 yılında Erzurum Belediyesi tarafından Horasan-Sarıkamış, Karabıyık-Tercan, Erzurum-İspir ve Hasankale, Hınıs-Muş-Ahbisor-Oltu-Kars, İspir-Bayburt yolları için 12 kilometrelik yol yapılmış ve 113 kilometrelik kısım imalatsız tesviye⁹²⁷ edilmiş ve iki köprü bu yollarda yeniden inşa edilmiştir. Bütün işler 7.262 işçi çalıştırılmış ve 25.919 lira 56 kuruş harcama yapılmıştır.⁹²⁸

Erzurum- Tortum yolunun 30. km kadar olan mesafe üzerindeki tamirat işleri bitirilmiştir.Yapılan işlemler sonucunda bu yol yaz-kış hep açık kalması planlanmıştır.⁹²⁹ 1941 yılında Ertun-Erzurum yolunun 1+000-1+000 Km'lerinde 3.270.90 lira keşif bedeli ile istinat duvarı yapılması kabul edilmiştir.⁹³⁰ 1941 yılı itibariyle kazâlarda yolların durumuna bakacak olursak; Oltu Kazâsını Tortum'a ve Göle'ye bağlayan bir yol bulunmakta ve bu yol şosenin düzeltilmesi sonucunda turabiyesi yapılmış olup bir kısmının yapılması gerektiği ifade edilmiştir.⁹³¹ Vilâyet Umumi Meclisi toplantısında

⁹²² Doğu, 29 Mart 1938, S. 98, s.2.

⁹²³ Amele-i Mükellefe veya Mükellef Amele , Osmanlı Devleti döneminde uygulanmıştır..Yol yapımında veya onarımında ücretsiz bir şekilde halkın emeğinden zorunlu olarak yararlanmasına demektir. Mükellef kavramı “*Hükümetin, sanayi ve maadin müesseselerinin üretimini ve diğer iş yerlerindeki mesaiyi, bu Kanunun derpiş ettiği ihtiyacı karşılayabilecek hadde çıkarmak için diğer iş yerlerinde çalışan işçiler, teknisyenler, mühendisler, ihtisas sahipleri ve sair hizmetlileri emsallerine uygun ücret vermek şartıyla zorunlu olarak çalıştırmasına mükellefiyet denir.*” (Mustafa Yüce, **Ücretli İş Mükellefiyeti ve Zonguldak Havzası Uygulaması**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri,, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Metin Kutal), İstanbul. 19; Yakup Akkuş, Kadir Yıldırım, “*Dünyada ve Osmanlı'da Zorunlu Çalıştırma: “Amele-i Mükellefe” Uygulaması ve Tarihsel Gelişini”*, **Çalışma ve Toplum**, 2, İstanbul, 2017, s.509.)

⁹²⁴ Doğu, 29 Mart 1938, S. 98, s.2.

⁹²⁵ Doğu, 25 Aralık 1937, S.20, s.2.

⁹²⁶ Erzurum, 11 İkinciteşrin 1939/11 Kasım 1939, s.2.

⁹²⁷ Tesviye kavramı aynı seviyeye getirme anlamına gelmektedir. (Y.N)

⁹²⁸ Erzurum Gazetesi, 19 Şubat 1942, S.3730, s.2.

⁹²⁹ Doğu, 26 Aralık 1937, S.27, s.2.

⁹³⁰ Bayındırlık İşleri Dergisi, 11, (Nisan 1941), s. 122- 124.

⁹³¹ BCA.490.1.0.0.0.648.154.1-67.

Nâfia işleri kapsamında 1941 mali yılında 2.173 kişi çalıştırılmış ve 223.16 lira 71 kuruş harcanmıştır. Yapılan işler aşağıda verilmiştir ⁹³²;

Horasan-Sarıkamış Yolu: Yolun harap olan 2.656 metre uzunluğundaki kısmında tamirler yapılmış ve beş menfez tamir edilmiştir.

Erzurum-Tortum-Ahbisor Yolu: Bu yolun 80x0007 ile 40x000 ıncı kilometrelerinde bozuk olan kısımlar yapılmıştır.

İspir-Bayburt Yolu: Yolun 25x000-0x000'inci kilometrelerinde bozuk olan yerler tamir edilmiştir.

Ahbisor-Oltu-Kars yolu: Yolun bozuk kısımları yapılmış, 96 metrelik köprü'nün tamiri bitmiştir.

Erzurum Mıntıka Müdürlüğü'nden transit yolun 330+000–390+000 kilometrelerinde arasındaki şosenin tamiri için 225.765 lira ödenek tahsis edilmiştir. ⁹³³

Vilâyet Umumi Meclisi'nin 6'ıncı İntihap devresi üçüncü toplantısında Nâfia İşleri ile ilgili olarak ⁹³⁴;

Erzurum-Palandöken-Hınıs- Muş yolu: 3629 lira ve 547 işçi ile bu yolun 1280 metrelik kısmı parke döşemesi, toprak harfiyat, ve eski kaldırım işinin sökülmesi işi yaptırılmış 219 adet parke 400 metre küp 4559 mikap metre perde harfiyatı yaptırılmıştır. 217 lira nakit harcama ile Hasankale-Hınıs yolu üzerinde 7 menfez yapılmıştır.

Erzurum-Kığı yolu: 37649 lira 80 kuruş ve 1.857 işçi çalıştırılarak tamir işleri yapılmıştır. 350.000 hazır parke temin ettirilmiş, 4.100 metre toprak, 1.800 metrede boru nakli yapılmıştır.

İspir- Bayburt Yolu: 956 işçi ile 6.000 metre şose tamirâtı 1466 metre şose inşası 6000 metre tesviye, 3602 metre mikap ham taş ve 138 metre taş nakliyatı yaptırılmıştır.

Horasan-Sarıkamış Yolu: 461 işçi çalıştırılmış, 34 metre mikap ham taş 626 metre mikap kırma 808 metre mikap kum yaptırılmıştır.

Ahbisor-Oltu Yolu: 1.428 işçi çalıştırılmış 3.000 metre yeni şose inşası ve 17.297 metre toprak harfiyatı 5.000 metrede çeşitli alanlar yaptırılmıştır.

Oltu-Kars Yolu: 602 kişi çalışmış 10.263 metre mikap, 178 metre kuru duvar inşası yaptırılmıştır.

⁹³² **Erzurum Gazetesi**, 4 Şubat 1943, S.3779, s.3.

⁹³³ **Erzurum Gazetesi**, 25 Haziran 1942, S.3748, s.3.

⁹³⁴ **Erzurum Gazetesi**, 6 Mart 1941, S.3682, s.2.

Erzurum-Tortum Yolu: 11.343 lira 65 kuruş nakit ve 1.371 işçi çalıştırılmış, 400 metre kırma taş, 11.250 metre mikap 3.747 metre toprak harfiyatı ve 90 metre duvar inşası yaptırılmıştır.

Ahbisor-Şelale Yolu: 1.160 kişi çalışmış, 11.651 metre mikap toprak harfiyatı ile 1392 metre kuru duvar inşası yaptırılmıştır.

Karabıyık-Tercan Yolu: 1.494 lira harcama yapılarak bu yolun tamirâtı gerçekleştirilmiştir.

Erzurum-İspir Yolu: Bu yol için 9.337 lira 70 kuruş harcama yapılmıştır. 50.000 adet parke taşı 706 metre mikap ve 800 metre mikapta bordor hazır edilmiştir.

1946 yılında İskenderun ve Mersin limanından başlayarak Ulukışla-Niğde, Ankara- Kırılâyet- Kayseri- Sivas, Samsun- Amasya-Tokat- Sivas Yerköy-Yozgat, Çorum- Mecitözü, Sivas- Erzincan- Erzurum güzergâhlarında 3.250.000 lira harcanarak 2.500 kilometrelik yol yapılması planlanmıştır.⁹³⁵

1947’de Amerika’dan sağlanan askeri kredinin 5. 000.000 dolarlık kısmı Şose ve Köprüler Reisliği⁹³⁶ emrine verilmiş; bu kredi ile getirilen iş makinaları ile de İskenderun-Erzurum yolu üzerinde makinalı yol yapımı için kredi tahsis edilmiştir.⁹³⁷

Truman Doktrini bağlamında ABD’nin Türkiye’ye gelen 30 Haziran 1948 itibariyle; 76 milyon doları teçhizat, 24 milyon doları diğer masraflar olmak üzere toplam 100 milyon dolar olarak belirlenmiştir. ABD bu süreçte İskenderun–Ulukışla–Toprakkale ve Erzurum yollarının yapımı için de 5 milyon dolar tahsis etmiştir.⁹³⁸

Erzurum’a 1946- 1950 yılları arasında Nafia Vekaleti tarafından yapılan harcama ve yatırımlar: harcama miktarı 2.669.952.85 , yüzde olarak % 1.53 ve kişi başına düşen harcama 6.74 olarak gerçekleşmiştir.⁹³⁹

2-Erzurum Vilâyeti’nde Karayolu, Köprü ve Şose Alanlarında Yapılan Faaliyetleri

1923 yılında Muş Milletvekili Resul Bey tarafından 15 Aralık 1923’te TBMM’ye bir tezkere verilmiştir. Resul Bey tarafından Erzurum- Muş yolunun Bulanık civarındaki

⁹³⁵ M. Evsile, “ *Cumhuriyet Döneminde Bayındırlık Faaliyetleri (1923- 1950)* , s. 84.

⁹³⁶ Nafia Vekaleti bünyesinde 1929 yılında Şose ve Köprüler Reisliği kurulmuştur. <https://www.kgm.gov.tr/sayfalar/kgm/sitetr/kurumsal/tarihce.aspx/> Erişim Tarihi: 18.05.2023.

⁹³⁷ A. Kardaş, *Cumhuriyet Dönemi’nde Van Gölü Havzası’nda Yapılan Kamu Harcamaları Ve Yatırımlar (1923- 1950)* , s.354.

⁹³⁸ Levent Kalyon, “*Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz*”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C.6, S.11, 2010, 13.

⁹³⁹ S. Aşgın, *Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu’ya Yapılan Kamu Harcamaları (1946- 1960)* , s. 139.

Murat Nehri üzerinde bulunan ve Ruslar tarafından tahrip edilmiş olan köprülerin yapımı hakkında bilgi istemiştir.⁹⁴⁰ Muş Mebusu Osman Kadri Beyin, “*Muş - Hınıs arasındaki köprü ile Muş - Erzurum, Muş - Diyarbakır arasındaki şosenin tamirine dair şifahî sual takriri Nafia Vekâleti’ne*” sevk edilmiştir.⁹⁴² Nafia Vekaletine sorulan sual; “*Muş-Hınıs arasında (Aras) Nehri üzerindeki köprünün Muş - Erzurum, Muş-Diyarbakır arasındaki şoselerin tamirini Nafia Vekâletinden rica eylemiştik. Harbi Umumînin şedaidini, mevcudiyetini ifna etmekle iktiham eden bu muhit için, mevcut rünileyh'aca şimdiye kadar ne yapılmış olduğunu ve gelecek sene ilkbaharda ne yapılmak mutasavvur olduğunu şifahen Nafia Vekili Muhtereminden sual eyleriz*”. Nafia Vekili Muhtar bey tarafından “*Vilâyatı Şarkiyenin yolları evvelden beri noksandır. Onun için bendeniz bu vilâyatı Şarkie yollarının mümkün mertebe çabuk kabili mürur olması için teşebbüsaitta bulundum. Malûmuâliniz bizim teklif Heyeti Vekilece Teşrinievvvelin 31 nci günü görölüp aym dördüncü günü tasdik olundu. Ayın dördünde selefi muhteremim tarafından yapılan teşebbüsâtı İtekiden gerek Muş'a, gerök Erzurum'a gelecek sene mevsimi inşaatın hululünde derhal inşaata İkermiyet verilebilmek üzere şimdiden bütün keşfiyatmı yapıp evrakı ihzar etmelerii ve lâzımgelen ameliyat nevakısım ikmal etmeleri hakkında gerek Erzurum ve gerek Muş mühendislerine tebligat yaptık. Yine Teşrinisaninin sekizinde Erzurum ile Muş arasında bilhassa, Hınıs arasında yolun bozuk kısımlarınıin ve harb zamanında bozulan köprülerin tamirini derhal icra etmelerini işar ettim ve sekiz bin lira da oraya havale igönderdim. Tamirata başladılar*”.⁹⁴³ Şeklinde cevap verilmiştir.

Erzurum Mebusu Rüşdü Paşa'nın, “*Erzurum-Kiği-Elâziz şosesinin tathiri ve Kiği suyu üzerindeki ahşap köprüünün tamiri temenniyatına dair takriri (4/120) (Başvekâlete)*⁹⁴⁴”. Şeklinde vermiş olduğu takrir Başvekâlete sevk edilmiştir.

Nâfia Başmühendisliği tarafından Erzurum-Hasankale- Horasan- Bayazıt yolunun 81+000 km bulunan karkir yapılı ahşap 3x7 m açıklığıda ve keşif bedeli olarak 9.678 lira 97 kuruş olan Zara Köprüsü ile Erzurum-Hasankale-Horasan-Bayazıt yolu 83+000 kilometrede ayakları karkir tableyesi ahşap 10 m açıklığında ve keşif bedeli 8.703 lira 21 kuruş olan Aşağı Tay Hoca Köprüsü ve Horasan- Kars yolunun 0+550'nci km ayakları

⁹⁴⁰ BCA. 30.10.0.0.6.34.11.

⁹⁴¹ A. Kardaş, **Cumhuriyet Dönemi'nde Van Gölü Havzası'nda Yapılan Kamu Harcamaları Ve Yatırımlar (1923- 1950)**, s.39.

⁹⁴² TBMMZC, 13 Aralık 1923, D.2, IV, B.67, s.205.

⁹⁴³ TBMMZC, 26 Aralık 1923, D.2, IV, B.74, s.456.

⁹⁴⁴ TBMMZC, 14.1.1340, D.2, IV, B.83, s.85.

karkir olan kara beton 5 metre açıklığında keşif bedeli 8.459 lira 60 kuruş belirlenmiştir.⁹⁴⁵

Nâfia Başmühendisliği tarafından Erzurum-Hasankale-Horasan-Bayezit-Kars yolunun 60+000'nci kilometresinde dört adet kırk santimlik ve on beş adet altmış santimlik menfez ile bir adet bir metrelik ve iki adet motorink köprücük inşaatı için 3148 lira 12 kuruş keşif bedeli ile yaptırılmasına karar verilmiştir.⁹⁴⁶

17 Kasım 1930 tarihinde 2.755.000 TL ödenek Trabzon- Erzurum- Karaköse ve Erzurum- Sarıkamış yollarının yapılması ayrılmıştır.⁹⁴⁷ Nâfia Başmühendisliği tarafından 1931 yılının sonuna doğru Karabıyık-Tercan-Erzurum yolunun 70-100 ve 80-750'nci kilometrelerinde dörder metre açıklığında keşif bedeli 3043 lira 42 kuruş olan iki adet köprü ile aynı yolun 81-600 ve 28-550 , 83-600'nci kilometrelerinde birer buçuk metre açıklığında keşif bedeli 2724 lira olan üç adet köprü, Erzurum-Tortum yolunun 22-000'nci kilometresinde dört metre açıklığında 1260 lira 98 kuruş masraflı tahta köprülerin yapılması kararlaştırılmıştır.⁹⁴⁸ 1933 yılında Erzurum'da bulunan yolların yapımı için 25.414 lira, yolların tamiri 69.496, köprü yapımı için 3.945 lira tamiri için 585 lira, menfezlerin yapımı 4.194 lira ve tamiri 2.844 lira, kurum ve kuruluş yapıları, kurum ve kuruluşların tamirat için yaptığı harcamalar 1673 lira harcama yapılmıştır.⁹⁴⁹

1934 yılında Karaköse- Erzurum- Trabzon yolu bitirilmesi kararlaştırılmıştır.⁹⁵⁰ Nâfia Vekâleti bütçesinden Erzurum, Kop, Horasan, Karaköse ve Erzurum, İspir, Rize ve Hasankale, Hınıs, Muş ve Horasan yolları üzerinde bulunan köprülerin gidiş ve gelişlerinde tamirat için 6.000 lira ödenek tahsis edilmiştir. Amele-i Mükellefe kabulü için ise 136.330 lira ödenek ayrılmıştır. Bağlanmış yolun bitmesine az kalan Karabıyık, Tercan, Erzincan ve Erzurum-Tortum ve Tortum-Yusufeli ve Ahbisor-Oltu ve Kars yollarının tamiri için 5.000 lira kabul edilmiştir.⁹⁵¹

⁹⁴⁵ **Erzurum Gazetesi**, 21 Temmuz 1930, S.3205, s.2.

⁹⁴⁶ **Erzurum Gazetesi**, 13 Ekim 1930, S.3217, s.4.

⁹⁴⁷ İ. Türkmen, “ *Doğu Anadolu'ya Bayındırlık Hizmetleri Kapsamında Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1920- 1938)*”, s.147.

⁹⁴⁸ **Erzurum Gazetesi**, 24 Ağustos 1931, S.3258, s.2.

⁹⁴⁹ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Vilayet Hususi İdareleri 1929-1933**, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara, 1936, s. 42.

⁹⁵⁰ Nâfia Vekâleti, **10 Yılda Türkiye Nâfiası 1923- 1933 (Kara Yolları ve Köprüler)**, s.41.

⁹⁵¹ **Erzurum Gazetesi**, 28 Mayıs 1934, S.3399, s.3.

Tablo-26: Erzurum’da 1928- 1934 Yılları Arasında Yeni Yapılan Köprü ve Tamir Edilen Köprü Sayısı ⁹⁵²:

Yıllar	Yeni Yapılan Köprüler	Tamir Edilen Köprüler	Yapılan Harcama Bin lira
1928	1	4	68
1929	36	31	163
1930	34	27	189
1931	55	28	175
1932	42	8	22
1933	10	4	129
1934	17	58	143

Yukarıda yer alan tabloda 1928-1934 yılları arasında Erzurum’da yeni yapılan ve tamir edilen köprü sayıları verilmiştir. En çok köprü yapımı 1932 yılında gerçekleşmiş en ise 1928 yılında olmuştur. Tamir edilen köprü sayıları baktığımızda en fazal 58 köprü en az ise 1928 ve 1933 yılları arasında gerçekleşmiştir.

1936 yılında Erzurum Belediyesi tarafından Köşk Yolu üzerindeki köprü ile Dere Mahallesinde Bican Çeşmesi’nin karşısında yer alan köprü, Tebrizkapısında bulunan Polis Karakolu arkasındaki köprü ile polis dairesi önündeki yol da tamir edilmiştir.⁹⁵³

Bölgenin ulaşım olanaklarını geliştirmek masadıyla, Erzurum-Tortum-Oltu-Göle, Erzurum-Palandöken-Hınıs, Hasankale-Hınıs, Muş, İspir-Bayburt, Horasan-Sarıkamış ve Karabıyık-Tercan yolları üzerinde çalışılmıştır. 1936 senesinin sonuna doğru 101 km. uzunluğunda yeniden şose yollar yapılmakla beraber beton ve ahşap olmak üzere 42 köprü ile menfez inşa ve tamir ettirilmiştir.⁹⁵⁴ Tamir ve inşa edilen köprülerin isimleri bilinmemektedir.

Karaköse’den İran sınırına kadar 83 kilometrelik şose kısmında çalışmalar yapılmaya devam ederken 1937 yılında Ağrı ile Erzurum arasındaki 130 kilometrelik şose yol bitmiştir. Transit yol üzerinde Horasan Köprüsü keşif bedeli olarak 150.000 lira

⁹⁵² BİUM, *İstatistik Yıllığı 1934-35*, Ankara, 1935, s. 609-611.

⁹⁵³ *Belediyeler Dergisi*, IV/ 15, (1936), s.43.

⁹⁵⁴ Firdes Temizgüney, *Erzurum’a Demiryolunun Gelişi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. İbrahim Ethem Atnur) Erzurum, 2008, s. 45.

ile yapılmaya başlanmıştır.⁹⁵⁵ Trabzon-İran transit yolunun Horasan-Saçtepe ararsı yol inşaat için Nâfia Vekilliği tarafından yazılan 7 Nisan 1937 tarih ve 3670/4189 Sayılı tezkerede; Trabzon-İran transit yolunun Erzurum Vilâyeti içinde bulunan Horasan-Saçtepe mevkileri arasından 181.108 lira 52 kuruş keşif ile 35 kilometre uzunluğundaki şose inşaatı 15 Kasım 1936 tarihinde Mûteahhidinin mukaveleme şartları yerine getirmemesi üzerine feshedilmiştir. 2490 Sayılı Kanunun 50'inci maddesinin E Fıkrasına göre emaneten yapılmasına İcra Vekilleri Heyetince 6 Mayıs 1937 tarihinde karar verilmiştir.⁹⁵⁶

Palandöken ve Tortum Kazâlarında harap olan köprüler 1937 yılı içinde onarılmaya başlanmıştır. Tortum yolundaki iki köprünün projesi ise bitmiştir.⁹⁵⁷ Erzurum-Ağrı yolu üzerinde yer alan transit yoluna 1937 Aralık ayında Horasan mıntıkasında bir köprü yapılması için ihale yapılmıştır. Erzurum'a 82 kilometre uzaklığında bulunan Horasan köyü civarı Aras nehri üzerinde beton köprünün 142 bin liraya mal olması düşünülmüştür. Köprü üç gözlü ve uzunluğu 110 metre olacaktır. Köprünün 450 günde bitirilmesi istenmiştir. Köprü bitince ahşap bir köprüde yapılması planlanmıştır.⁹⁵⁸ Aşkale'de bulunan Karahasan Çayı üzerindeki Taş Köprü yıkılmıştır. Yerine 1937'de betonarme köprü yapımına başlanmıştır.⁹⁵⁹

2 Şubat 1938'de Erzurum Vilâyet Umumi Meclisi toplanmıştır. Transit yolu hakkında bilgiler vermişlerdir. Bu yolun büyük bir kısmını Nâfia Vekâleti yapmıştır. Horasan'da 3.188 lira sarf edilerek ahşap bir köprü yapılmıştır. Hemen yanında ise 73 metrelik beton köprü 142.410 liraya mal olacak 1939'da bitirilmiş olması planlanmıştır. Kop ile Horasan arasında 6 köprü yaptırılmış ve maliyeti 31.500 liradır. Vilâyet dahilinde 7. Şubeyi tesis eden 23.24.25.26 birimler kurulmuştur.⁹⁶⁰

1938 yılı içerisinde Oltu yolu üzerinde Arduş Köprüsü'nün 2284 liralık Erzurum-Palandöken- Hınıs üzerindeki Çevirme Köprüsü için ise 3978 liralık keşif bedeli belirlenmiştir. Arduş Köprüsü sekiz metre şeklinde olup iki gözlü olacak yani 16 metre boyunda ayakları kargir, üstü ahşap şeklinde olacaktır. Çevirme Suyu Köprüsü ise 31 metre boyunda beş gözlü ve genellikle ahşap olmuştur.⁹⁶¹

⁹⁵⁵ Doğu, 14 Ekim 1937, S.1, s. 3.

⁹⁵⁶ BCA.30.18.1.2.74.37.5.

⁹⁵⁷ Doğu, 10 Aralık 1937, S.6, s.2.

⁹⁵⁸ Doğu, 17 Aralık 1937, S.13, s.1.

⁹⁵⁹ Doğu, 1 Birinci Kanun 1937/1 Aralık 1937, S.4, s.2.

⁹⁶⁰ Doğu, 3 Şubat 1938, S. 54, S.5.

⁹⁶¹ Doğu, 29 Mart 1938, S. 98, s. 2.

Vilâyet Encümenliği tarafından Horasan-Sarıkamış yolunun 92x74'nci kilometresinde bulunan Ahalik Köprüsü'nün 516 lira 40 kuruş ile tamir edilmesine karar verilmiştir.⁹⁶²

Nâfia Vekâleti tarafından Hasankale-Hınıs-Muş yolunun 23+500,28+500, 32+500 ve 42+500 kilometlerinde Aras Nehri üzerinde ahşap 4 köprü için eksiltmeye gidilmesine karar verilmiştir. Keşif bedeli olarak 36.174, lira 83 kuruş ve 3 Mayıs 1940 tarihide ihale çıkarılmıştır.⁹⁶³

Oltu-Kars yolu üzerinde bulunan Dülğah Köprüsü'nün tamir ve inşaatı için keşif bedeli olarak 12.573 lira 19 kuruş belirlenmiştir.⁹⁶⁴ Transit yolu üzerinde Erzurum Mıntıka Müdürlüğü tarafından 363-364 ve 511-513 kilometrelerinde 65.277,77 lira masraf ile 3 ahşap köprü yapılamasına karar verilmiştir.⁹⁶⁵

Vilâyet Encümenliği tarafından Erzurum-Tortum-Oltu yolunda Ardos Köprüsü'nün 1209 lira 32 kuruş bedel ile 27 Nisan 1941'de ihaleye çıkarılmasına karar verilmiştir.⁹⁶⁶

Erzurum'da 1944 yılında İmar Birliği'nin katkıları ile Tortum- Oltu şosesinin inşasına devam ettirilmiş ve Giregösek köyünde bir köprü inşa edilmiştir. Bu köprü için 110 bin lira harcanmıştır.⁹⁶⁷

Erzurum-Kükürtlü kömür madenlerini transit yoluna bağlamak için yol üzerinde bulunan köprülerin 300.000 lira bütçe ile inşası için gerekli inşaat malzemesinin alınması için 2490 Sayılı Kanun hükümlerine göre Nafia Vekaleti'nin teklifi ve Bakanlar Kurulu'nun onayı ile 13 Ekim 1949 tarihinde kabul edilmesine karar verilmiştir.⁹⁶⁸

3-Erzurum Vilâyeti'nde Demiryolu Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ülkenin doğusu ile batısını birleştirmek için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Fakat Rusların baskıları nedeniyle vazgeçilmek zorunda kalınmıştır.⁹⁶⁹ Birinci Dünya Savaşı yıllarında Erzurum- Tercan arasına dekovil

⁹⁶² **Erzurum Gazetesi**, 29 Temmuz 1940, S.3654, s.4.

⁹⁶³ **Erzurum Gazetesi**, 15 Nisan 1940, S.3639, s.3.

⁹⁶⁴ **Erzurum Gazetesi**, 13 Şubat 1941, S.3679, s.3.

⁹⁶⁵ **Erzurum Gazetesi**, 3 Eylül 1942, S.3758, s.3.

⁹⁶⁶ **Erzurum Gazetesi**, 8 Mayıs 1941, S.3691, s.2.

⁹⁶⁷ BCA.490.1.0.0.650.163.1-104.

⁹⁶⁸ BCA.30.18.1.2.120.75.3.

⁹⁶⁹ Mustafa Albayrak, "Osmanlı- Alman İlişkilerinin Gelişimi ve Bağdat Demiryolunun Yapımı", **Osmanlı Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S.6, 1995, s.31.

hattının tesviyesini Ruslar yapmıştır.⁹⁷⁰ Doğu'yu Ankara'ya bağlamak için Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından itibaren demiryolu ulaşımına büyük önem verilmiştir. Bu kapsamda Sivas'a varan hattın Erzurum'a kadar uzanması için girişimlerde bulunulmuştur. 29 Haziran 1933 tarihinde Sivas-Erzurum hattının yapımı ve Divrik-Malatya bağlantı hattı için 58.200.000 lira ödenek ayrılmıştır.⁹⁷¹

1934 yılında Sivas- Erzurum hattının inşası için borçlanma yoluna gidilmiştir. Sivas- Erzurum tahvilleri ilk olarak 2 milyon liralık kısmı, ikinci olarak 4.5 milyon liralık , üçüncü tertipte 4.5 milyon liralık ve son tertipte 1937 yılında satışa çıkarılmıştır.⁹⁷² Bu kapsamda 2463 numaralı kanun çıkarılmıştır. Kanun 12 maddeden oluşmakta olup maddeler aşağıda verilmiştir:

Madde 1 - Hâsılı Sivas - Erzurum hattını inşaya tahsis edilmek ve senelik faiz ve ikramiye yekûnu yüzde yedi olmak ve itibarî kıymeti her sene on milyon lirayı geçmemek ve yirmişer senede itfa edilmek şartile azamî otuz milyon liralık hâmiline muharrer tahvil ihracı suretile dahilî istikraz aktine Maliye Vekili mezundur.

Madde 2 -Bu istikraz tahvillerinin itibarî kıymetleriyle ihraç fiatleri arasındaki fark ve ihraç muamelesi için yapılacak her türlü masraflar yekûnu istikrazın itibarî miktarı baliğinin yüzde sekizini geçemez.

Madde 3 -Bu istikrazın ihraç şartları, tediye servisleri, ikramiye ve itfa plânları Maliye Vekâletile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası arasında aktolunacak bir mukavele ile tayin ve tesbit olunur.

Madde 4 - İtfa plânı mucibince bu istikraz tahvilleri kur' a ile başabaş itfa ve ikramiyeleri de kur'a ile tayin ve tevzi edilir. Kur' a neticeleri Maliye Vekâleti ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından ilân olunur.

Madde 5 -Bu kanuna müsteniden çıkarılacak tahviller ihraç tarihinden itibaren ancak on sene geçtikten sonra itibarî kıymetleri başabaş tediye edilmek şartile tedavülden kaldırılabilir.

Madde 6 -Bu istikrazın ihracına müteallik her nevi ilânlar, muvakkat ve kat'î tahviller ve bunların kuponları ile tediyelelerine müteallik evrak ve senetler, faiz ve ikramiyeler ve diğer muameleler bu istikrazın tamamen itfasına kadar her türlü vergi ve resimden muaftır.

⁹⁷⁰ TBMMZC,1/10,s.118.

⁹⁷¹ Nâfia Vekâleti, **10 Yılda Türkiye Nâfiası 1923- 1933**, s.26.

⁹⁷² Cumhuriyet Halk Partisi, **On Beşinci Yıl Kitabı**, s.344.

Madde 7 -Bu istikraz tahvilleri umumî ve mülhak bütçelerle İdare olunan daire ve müesseselerce, hususî idareleri ve belediyelerce yapılacak müzayede, münakaşa ve mukavelelerde teminat olarak itibarî kıymetleri üzerinden başabaş kabul edilir. Teminatın irat kaydine karar verildiği takdirde karar tarihinden evvel bu tahvillere isabet eden ikramiyeler ve vadesi hulul eden faiz kupon bedelleri tahvil sahiplerine ve ancak ikramiye meyanında tahvilin imha bedeli varsa yalnız o miktar, tahvili teminat olarak alan İdare ve müesseselere ait olur. Bu tahviller hazinece satılmış ve satılacak olan millî emlâk bedellerinin tediyesinde dahi başabaş kabul olunur

Madde 8 - Bu istikrazın senelik faiz, ikramiye ve itfa akçesi karşılıkları her sene düyunu umumiye bütçesinde açılacak bir faslı mahsusa. Tahsisat olarak konur.

Madde 9 -Bu istikraz hâsılı her sene varidat bütçesinde açılacak bir faslı mahsusa irat ve yapılan masrafları karşılayan miktarı Düyunu Umumiye ve mütebakisi Nâfia bütçesine tahsisat olarak kaydedilir. Tahsisatın artan kısmı ertesi seneye devrolunur. İstikrazın ilk masraflarını temin için yukarıki fıkra mevzuubahis tahsisatla mahsubu icra edilmek üzere her tertipte yirmi bin liraya kadar muvakkat sarfiyat icrasına Maliye Vekili mezundur.

Madde 10 -Faiz kupon bedelleri ve ikramiyeler, tediyesi iktiza eden tarihten itibaren beş senelik ve tahvil bedelleri, tediyesi lâzım olan tarihten itibaren on senelik müddet geçtikten sonra Hazine lehine müruru zamana uğrar.

Madde 11 - Bu anun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 12 - Bu kanunun hükümlerini icraya Maliye Vekili memurdur.⁹⁷³

1 Temmuz 1934 tarihi itibariyle inşaatı devam eden Sivas-Erzurum hattında 0-40 km inşaat halindedir. 0-91 km arası aplikasyonu bitmiştir. 0-226 arası etüd çalışmaları bitmiştir.⁹⁷⁴

Sivas- Erzurum hattının Kızılırmak bağlantısı hakkında Sivas- Erzurum Hattı İnşaat Birinci Şube Mühendisi Ertuğrul Kemal Bey'in verdiği bilgilere göre; bu hattın üçüncü ve dördüncü kilometreleri arasındaki üç defa otuzluk boyutunda Kızılırmak köprüsü Ankara'dan Erzurum'a kadar olan kısmın Kızılırmak'tan geçen son köprüsüdür. Bu hat aşıldıktan sonra Fırat Vadisi takibe başlar. Köprü hakkında şu bilgiler verilmiştir. İki ellilik bir demir köprünün ağırlığı 336 ve üç otuzluğun ise 240 tondur. İki ayak ahşap ilk üç ayak sağlam zemine dördüncü ayak ise üzerine oturtulması icap etmiştir. Keson

⁹⁷³ Resmi Gazete, S.3875, (30 Mayıs 1934), s. 3875; Nâfia İşleri Mecmuası, 1, (Haziran 1934), s. 35-36.

⁹⁷⁴ Nâfia İşleri Dergisi, 2, (Temmuz 1934), s. 84.

retretten⁹⁷⁵ dört metre aşağıya indirilmiştir. 6.5 metre uzunluğunda otuz santimlik yuvarlak ahşap kazıklarda 24 tanesi çakılmıştır.⁹⁷⁶

28 Mayıs 1934'de Sivas-Erzurum hattının istikraz edilmesi için çıkarılan kanunun birinci maddesine ekleme yapılarak aşağıdaki fıkra eklenmiştir. *“İşbu istikraz tahvillerini icabı hale göre yalnız fazili olarak ve azami senelik faiz nisbeti % 7 olmak üzere ihraç hususunda Maliye Vekili salahiyyattardır”*.⁹⁷⁷

Ülkemizin doğusu ile batısını birleştirecek olan Sivas-Erzurum hattı, demiryolu güzergahının önemli mevkilerinden biridir. Hattın inşasına 1933 yılında başlanmıştır. Etüdları tamamen ikmal edilmemiş. Fakat 1935 yılı itibarıyla Sivas'dan itibaren 112 kilometre dahilinde inşaat işleri devam etmektedir. Hattın uzunluğu 553 kilometre olup Kemah, Divrik ve Erzincan'dan geçmektedir. Sivas-Erzurum hattının 177. kilometresindeki Divrik'i istasyonun sonra 31 kilometre daha Çaltı Suyunu takip eder. Fıratın sol sahilinden Ilıca'ya geçerek 233. kilometreye ve hatta Erzurum'a kadar devam eder. Çaltı Suyu'nun en uzun kolu 75. kilometresinden itibaren takip eder. Yılanlı Dağından, Karagöl civarından itibaren 100. kilometrede Kangal Suyunu Çetinkaya istasyonundan sonra, Akça Deresi ve 150. kilometrede, Çaltı Suyu güzergahın 208'inci kilometresinde Fırat ile birleşir. Çaltı Suyu'nun bu mntakasinda 24 tünel ve 14 köprü yapılmıştır. Tünellerin uzunluğu 2500 ve köprülerin uzunluğu 840 metredir.

Güzergahın 208. kilometresinde Fırat bir köprü ile geçerek sol sahiline geçer 212+500'üncü kilometrelerde Pingan Boğazına kadar aynı doğrultudadır. Devamında Bağışdaş köyünden boğazdan çıkar. 8.5 kilometre devam eden boğaz. Sarp kayalıklarla çevrilidir. Burada en uzun tünelin uzunluğu 650 metre olmak üzere toplam uzunluğu 1400 metredir. Güzergahın 208'inci kilometresiyle 240. kilometresi arasında fırat üzerinde birisi Pinkanda diğeri ise İliç'ta olmak üzere iki ahşap köprü vardır. Hattın yapımının kamuya maliyeti 42 milyon lira olarak hesaplanmakta olup kilometre masrafı 76 bin liradır. 1940 yılına kadar program bitmiş olması hesaplanmaktadır. Rayların döşenme süresi aşağıda verilmiştir:

1935 senesinde 112'inci km.'deki Çetinkaya İstasyonuna

1937 senesinde 177'inci km.deki Divrik İstasyonuna

1937'de 234'inci km.'deki İliç İstasyonuna

⁹⁷⁵ Keson Retretten kasıt köprünün ayağının suyun içinde kalan kısmı.

⁹⁷⁶ Ertuğrul Kemal, “ Sivas- Erzurum Demiryolunda Kızıl Irmak Köprüsü”, *Nâfia İşleri Dergisi*, 6, (Kasım 1934), s. 27-29.

⁹⁷⁷ *Resmî Gazete*, S.2887, (23.12.1934), s. 4561; *Nâfia İşleri Dergisi*, 8 , (Ocak 1935), s. 7.

1938’de 338’inci km.deki Erzincan İstasyonuna

1940’da 553’inci km’deki Erzurum İstasyonuna varmış olacaktır.⁹⁷⁸ Erzurum demiryolu merkezinin açılması sebebiyle Başvekil İsmet İnönü “*Bu sene, Erzurum demiryolu merkezinin açılması, bütün memleketi candan sevindirdi*”. Şeklinde bir açıklama yapmıştır.⁹⁷⁹

Erzurum’da 1939 yılı 20 Ekim tarihinde Aşkale-Erzurum arasında Kandilli, Çiçekli, Kaplıca ve Erzurum istasyonları işletmeye açılmıştır. Haftada üç defa Erzurum-İstanbul arasında yataklı yemekli vagonlar hizmete açılmıştır.⁹⁸⁰

Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğü tarafından Erzurum’da mağaza binası ve 6 aded lojman yapılmasına karar verilmiştir. Bu işin yapımına 1942 yılı içerisinde başlanılmasına karar verilmiş ve keşif bedeli olarak 230.000 lira belirlenmiştir.⁹⁸¹

a) Erzurum- Sarıkamış Hattı (1923)

Erzurum–Sarıkamış hattı üç aşamalı bir şekilde inşa edilmiştir. İlk aşamasını Gümrü-Kars arasındaki hat 1899 yılında yapılmıştır. İkinci aşaması 60 km’lik Kars-Sarıkamış bölüm 1910 yılında başlanılmış 1913 yılında bitirilmiştir. Yolun üçüncü kısmı 170 km.lik kısmı 1916–1918 yılları arasında yapılmıştır. Bu hat 1930’lu yıllara kadar dar hatlı olarak kullanılmış .⁹⁸²

1925 senesi Nâfia Vekilliği bütçesinin 261. Doğu Bölgesi demiryollarının inşaat ve tamirâtı ve işletmesine yardım faslına Erzurum-Sarıkamış-Kars Demiryolları bütçesine 1925 yılında ek 170.000 lira ödenek tahsis edilmiştir.⁹⁸³ 1925-1926 yılı Erzurum-Kars-Sarıkamış Demiryolları idaresi için ek kanun çıkarılmıştır.⁹⁸⁴

1930 yılında Kars- Sarıkamış- Erzurum hattında incelemek yapmak maksadıyla Ankara Malzeme Reisi Kazım ve Devlet Demiryolları Müfettişi Mahmut Bey görevlendirilmiştir.⁹⁸⁵

Başvekil İsmet İnönü’nün 30 Haziran 1935-8 Ağustos 1935 tarihleri arasında gerçekleştirdiği Doğu Gezisi (Ağrı, Erzurum, Elazığ, Kars, Erzincan, Tunceli, Diyarbakır, Muş, Trabzon, Artvin-Rize (Çoruh), Giresun) sonrasında bizzat yerinde

⁹⁷⁸ Nâfia İşleri Mecmuası, 12, (Mayıs 1935), s. 79-84.

⁹⁷⁹ İnönü’nün Söylev ve Demeçleri I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1946, s. 346.

⁹⁸⁰ Belediyeler Dergisi, Y V, 49, (Eylül 1939), s.61; Ayın Tarihi, 1-31 Ağustos 1939, S.69, s.25.

⁹⁸¹ Resmi Gazete, 11 Mayıs 1942,S.5103, s.2839.

⁹⁸² Mehmet Yavuz, Ali Yalçın Tavukçu, “ Doğukapı- Akyaka- Kars- Sarıkamış- Erzurum Eski Demiryolu Hattı ve Mimari Yapılanması”, Edebiyat Fakültesi Dergisi, XXIX, 1, 2012, s. 295.

⁹⁸³ Resmi Gazete, S.244, (14. 12.1925), s.749.

⁹⁸⁴ Resmi Gazete, S.330, (24.03.1926), s.23.

⁹⁸⁵ Erzurum Gazetesi, 21 Temmuz 1930, S.3205, s.2.

yaptığı incelemeler sonucunda Nâfia Vekili Ali Çetinkaya'ya gönderdiği yazıda; Erzurum-Sarıkamış hattının senelerdir kötü işletildiğini ve bakımsız bırakıldığını, kışın kapanan hattın bir an önce tamir ettirilmesi gerektiği ifade edilmekteydi.⁹⁸⁶

Tablo -27: Erzurum- Sarıkamış 1927-1938 Yılları Arasında ⁹⁸⁷

Yıllar	Gelir	Harcamalar
1927	315	664
1928	357	673
1929	469	861
1930	248	585
1931	132	309
1932	128	258
1933	125	336
1934	87	282
1935	105	394
1936	207	499
1937	414	619
1938	304	623
Toplam	2.891	6.103

Yukarıda yer alan tabloda Erzurum- Sarıkamış hattını 1927-1938 yılları arasında elde gelir 2.891 lira olmuşken yapılan harcamalar 6.103 lira olduğu tespit edilmiştir. Harcamaların fazla olmasının muhtemel sebebi tamir işleri ile hattın genişletilmeye çalışılmasıdır.

Erzurum Sarıkamış hattı 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Programına⁹⁸⁸ dahil edilmiştir. Bu hattın 100 km kısmı bu planın uygulaması sonucu yapılacağı belirtilmiştir.

⁹⁸⁹

⁹⁸⁶ Firdes Temizgüney, **Erzurum'a Demiryolunun Gelişi**, s.67.

⁹⁸⁷ BİUM, **İstatistik Yıllığı 1939-1940**, XI, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, 1941, s. 427.

⁹⁸⁸ 1947 İktisat Kalkınma Programı; 1947 yılında Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nı hazırlama görevi Türkiye Ekonomi Kurumu'na verilmiştir. Çalışmanın yürütücüsü Kemal Süleyman Vaner'dir. Söz konusu plan "*Vaner Planı*" olarak bilinmektedir. Plan doğrultusunda 1948- 1952 yıllarında zirai kalkınma ön plana alınmıştır. Burada sermayedarlar için özel teşebbüste tam bir serbestlik verilmiştir. Plan doğrultusunda tarım, ulaştırma, su işleri, enerji, maden, endüstri, inşaat maddeleri gibi sahalarda yapılacak bütün çalışmaların hedeflerini belirlenmektedir. 1948- 1952 yılları arasında 3.728.8 milyon lira kamu harcaması için ayrılması kabul edilmiştir.(İ. Tekeli, S.İlkin, **Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı**, s. 49-52.)

⁹⁸⁹ İ. Tekeli , S. İlkin, **Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı**, s. 82.

Erzurum- Sarıkamış hattının 100 km kısmı için yapılan plan doğrultusunda bu hat dar olduğu için 1944 yılında hattın genişletilmesi için çalışmalara başlanılmıştır. Bu kapsamda 1947 yılında hattın genişletilmesi için yeni bir plan hazırlanmıştır.

Tablo-28: Erzurum- Sarıkamış Hattı Genişletilmesi İçin Yapılan Kamu Harcaması⁹⁹⁰:

	1948	1949	1950	1951	1952	Toplam
İç	5.100	5.100	5.100	5.200	-	20.500
Dış	4.000	4.000	4.000	-	-	16.000
Toplam	9.100	9.100	9.100	5.200	-	32.500

Yukarıda yer alan tabloda dört yıllık süre zarfında Erzurum-Sarıkamış hattının genişletilmesi iç kısma 20.500 lira dış kısma 16.000 lira olmak üzere 32.500 lira harcama yapılması planlanmıştır.

b) Erzurum- Sivas Hattı

30 Ağustos 1930 tarihinde Ankara-Sivas demiryolu hattı bitmişti. Bu süreçte Sivas-Erzurum hattının yapılması için ilk etapta 48 milyon, lokomotif ve vagonlara yapılan harcamalar ile de hattın masrafı 55 milyonu bulmuştu. İhale yapılmadan hat için kanun tasarısı oluşturulmuştur. Bu kapsamda 23 Nisan 1933 tarihinde 1/641 numaralı Sivas-Erzurum hattı hakkında kanun çıkarılmıştır. Erzincan Mebusu Aziz Samih Bey, kanun Meclis'te konuşulurken bu yolun inşasının, ticari hayatı canlandıracağı ve ulaşımı kolaylaştıracağını ifade etmiştir. Sözleşme 29 Haziran 1933 tarihinde imzalanmıştır.⁹⁹¹

Bu hattın ihale sürecine Amerikan Fox Brothers International Corporation ve Julies Berger şirketleride katılım sağlamıştır. Fakat ihaleyi ilk etapta Abdurrahman Naci Bey'in şirketi Simeryol kazanmıştır. Daha sonra Nuri Bey'in araya girmesiyle ihaleye Nuri Demirağ⁹⁹²'in şirketi kazanmıştır. % 1.60 kar ile bu hattı yapacağını kabul etmiş ve

⁹⁹⁰ İ. Tekeli, S. İlkin, **Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı**, s. 82.

⁹⁹¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, XV, D. 4, İ. 2, s. 211-212; **T.C. Resmî Gazete**, S.2411, (27 Mayıs 1933), s.2513; Fatih Mehmet Dervişoğlu, *"Cumhuriyet Dönemi Demiryolu Tarihinde Bir Şahsiyet: Nuri Demirağ"*, **Cumhuriyet Dönemi Demiryolları Sempozyumu**, Ankara, 2010, s.104- 105.

⁹⁹² Nuri Demirağ: Mühürzade Nuri, 1886 yılında Sivas Divriği'de dünyaya gelmiştir. 1906 yılında Kangal Ziraat Bankasında göreve başlamıştır. 1924 yılında ilk kazandığı ihale Samsun-Sivas demiryolunun 7 km'lik kısmının yapımıdır. Fatih M. Dervişoğlu, **Nuri Demirağ Türkiye'nin Havacılık Efsânesi**, Ötügen Yayınları, Ankara, 2007, s.19-21.

İcra Vekilleri Heyeti Mühürdarzade Nuri Bey'e ihale verildiği 16 Haziran 1933 toplantısında 14537 Sayılı kararla kabul etmiştir.⁹⁹³

Sivas-Erzurum hattının uzunluğu 553 kilometre, geçtiği merkezler Divriği-Kemah, Erzincan'dır. Divriği İstasyonu 177 km yer almaktadır. 31 km kısım Çaltı Suyunu takip etmektedir. İlic'a kadar ise 233 km'ye ve Erzurum'a kadar ise Fırat'ı izlemektedir. Çaltı Suyu'nun bulunduğu kısımda 24 tünel ve 14 köprü bulunmaktadır. Tünellerin toplan uzunluğu 3500 ve köprülerin ise 840 metredir. Bu hatta 153 adet tünel bulunup uzunluğu 31949 metredir.⁹⁹⁴

Başvekil İsmet İnönü, 1935 tarihinde başlatmış olduğu Doğu Gezisi duraklarından biri de Erzurum olmuştur. Burada Erzurum-Sivas demiryolunun Erzurum'da başlanmasına karar vermiştir. Bu kapsamda 18 Mayıs 1936 tarihinde Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer 'in girişimleri ile yolun inşaatına başlanmıştır.⁹⁹⁵

1936 tarihinde Erzurum- Sivas hattı için döşenen 1.215.000 ağaç traversin ağırlığı 99.000 tondur. Bu hatta 160.000 ton ağaç travers, 630.000 ton ray ve küçük yol malzemesi kullanılmıştır. Hat için 22 köprü inşa edilmiş ve 5350 ton demir kullanılmıştır.⁹⁹⁶

Erzurum-Sivas Demiryolu temel atma töreni, 18 Mayıs 1936 tarihi ve saat 12.30'da Aşkale'de gerçekleşmiştir. Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer konuşmasına “ *Tarihi bir safhanın besmelesi*” diye başlamıştır.⁹⁹⁷ Nâfia Vekâleti tarafından 4 Şubat 1937 tarihli ve 1126/1462 Sayılı tezkere ile bu hat için gerekli olan araç ve gereçler 450.000 lirayı aşmamak üzere Rusya'dan alınabilir kararı çıkmıştır.⁹⁹⁸

1938 yılında 3.000 ton çimento 190.000 TL karşılığında Rusya'dan gümrükten muaf tutularak Sivas-Erzurum hattında kullanmak üzere alınmıştır. Sivas-Erzurum hattının birleşme noktalarında yer alan köprülerin montajı içinde aletlerin yurtdışından alınmasına karar verilmiştir.⁹⁹⁹

⁹⁹³ F. M. Dervişoğlu, “*Cumhuriyet Dönemi Demiryolu Tarihinde Bir Şahsiyet: Nuri Demirağ*”, s.105; **Erzurum Gazetesi**, 26 Haziran 1933, S.3352, s.1.

⁹⁹⁴ F. M. Dervişoğlu, “*Cumhuriyet Dönemi Demiryolu Tarihinde Bir Şahsiyet: Nuri Demirağ*”, s.108.

⁹⁹⁵ **Aydın Tarihi**, 18 Mayıs 1936, No. 30.

⁹⁹⁶ F. M. Dervişoğlu, “*Cumhuriyet Dönemi Demiryolu Tarihinde Bir Şahsiyet: Nuri Demirağ*”, s.110-112.

⁹⁹⁷ **Ulus**, 19 Mayıs 1936, S.5318, s. 2.

⁹⁹⁸ F. M. Dervişoğlu, “*Cumhuriyet Dönemi Demiryolu Tarihinde Bir Şahsiyet: Nuri Demirağ*”, s.110.

⁹⁹⁹ İ. Türkmen, “*Doğu Anadolu'ya Bayındırlık Hizmetleri Kapsamında Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1920- 1938)*”, s.145.

28 Temmuz 1939 tarihinde tren Erzurum'un Aşkale Kazâsına girmiştir. Burada büyük bir merasim yapılmış olup Erzurum Valisi Süleyman Haşım İşçan bir kurdele ile bu hattın açılışını gerçekleştirmiştir.¹⁰⁰⁰

Cumhuriyet Gazetesi'nin 30 Ekim 1939 tarihli sayısında Abidin Daver tarafından “ *Hakikat olan Hayal Ankara-Erzurum* ” adlı köşe yazısında; Cumhuriyet tarihinin en önemli eserinin demiryolu olduğunu, yollarda tam bir bütünlük olmadığını; Erzurum, Erzincan ve Diyarbakır'ın birbirlerine yakın vilâyetleri olmalarına rağmen yol sebebiyle çok uzak olduklarını belirtmiştir. Yapılan bu hat ile Doğu'nun Batı ile bütünleştiği ve devletin büyük kamu harcaması ve yatırımı yaptığını ifade etmiştir. Yol güzergahının engebeli olduğu için büyük tünellerin açıldığını ifade etmiştir. Bu hattın Büyük Şef'in millete Cumhuriyet Bayramı hediyesi olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁰¹ Sivas-Erzurum demiryolu inşasında 1938 yılında yoğun işçi istihdam edilmiştir. Bazı yaz günlerinde ortalama 27.000 kişi çalıştırılmıştır. Bu hatta altı yıl boyunca toplam 14.996.300 işçi çalışmıştır.¹⁰⁰²

c) Erzurum- Hasankale Hattı

Erzurum-Sivas hattı, 29 Ekim 1939 tarihinde işletmeye açılmıştır. Sivas-Erzurum hattının Uzunahmedler İstasyonuna kadar olan kısmı için 13 Aralık 1939 tarihinde 3745 Sayılı Kanun çıkarılmıştır. Bu hat için Nâfia Vekâleti tarafından 1940-1941 yıllarına ait geçici taahhüdler ile bono çıkarılmaya karar verilmiştir. Bu hat ile Hasankale'nin bulunduğu güzergah daha işler hale gelmesi amaç edinilmiştir.¹⁰⁰³

İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine alınan ekonomik tedbirler nedeniyle bu hattın inşaatına başlanılamamıştır. Savaş sonrası süreçte hattın inşasına devam edilmiştir.¹⁰⁰⁴

1947 tarihli Türkiye İktisadi Kalkınma Planı doğrultusunda bu hattın yapımı için Amerika'dan travers siparişleri verilmiştir. Fakat siparişlerin zamanında gelmemesi üzerine hattın işletmeye açılması 1949 yılında gerçekleşmiştir.¹⁰⁰⁵ Erzurum-Hasankale hattı daha erken bir tarihte açılma ihtimali olmasına rağmen İkinci Dünya Savaşı'nın

¹⁰⁰⁰ **Aydın Tarihi**, 1-31 Temmuz 1939, S.68, s.35.

¹⁰⁰¹ **Cumhuriyet**, 30 Ekim 1939, S.557, s.3.

¹⁰⁰² İhsan Çalapverdi, **Sivas-Erzurum Demiryolu İnşası 1933-1939**, Divriği Defterleri Yayın No:6, İstanbul, 2008, s.20.

¹⁰⁰³ **T.C. Resmi Gazete**, S.4390, (21.12.1939), s.12982; **TBMM Zabıt Ceridesi**, D.VI, VII, İ.1, s. 55-58.

¹⁰⁰⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, D.8, III, T.1, s. 511.

¹⁰⁰⁵ İsmail Yıldırım, **Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2001, s. 115-116.

başlaması ve Amerika'dan istenilen malzemelerin geç gelmesi sebebiyle açılma tarihi 1949 yılına kalmıştır.

4- Erzurum'da İmar Çalışmaları ve İmar Birliği'nin Kurulması

Erzurum'da imar faaliyetlerinin sistemli bir şekilde yapılması 1930'lu yıllara rast gelmektedir. Temmuz 1930 tarihinde Erzurum Hükümet Konağı, Başmühendis Abdurrahman Bey Başkanlığı'nda bir komisyon tarafından tamir edilmiştir.¹⁰⁰⁶

1930 ile 1932 yılları arasında vilâyetin giriş kısmına 7790 lira harcanarak Arnavut kaldırımları yapılmıştır. Aynı yıllar arasında vilâyetin çeşitli yerlerine ambar ve ahırlar inşa edilmiştir. Mezbahane ve hal binasının inşasına ise bu dönemde başlanılmıştır.¹⁰⁰⁷ Bu dönemde Belediye Başkanı olarak Hafizzâde Seyfullah Bey¹⁰⁰⁸ görev yapmaktadır.

1932 yılında Belediye'nin bütçesi 274.547 lira olarak açıklanmıştır.¹⁰⁰⁹ Belediye'ye ait 1933 yılı kalan para ise 1.617.000 liradır. 1934 yılı Erzurum Belediyesi'nin bütçe geliri 838.971 liradır.¹⁰¹⁰ 1934 yılı bütçesi ile Mumcu Caddesi Kavşağı ile Havuzbaşı Meydanı'na kadar olan bir alanda yeni bir cadde inşa edilmiştir. İsmet Paşa Caddesi üzerinde yer alan Çaykara Deresi üzerine bir köprü inşa edilmiştir.¹⁰¹¹

1934 yılında Erzurum İmar Birliği kurulmuştur. Erzurum Vilâyeti adına beş, Belediye adına dört üye ile teşkil edilmiştir. Kurulduğu süre zarfında Kolordu Kumandanı birliğin fahri başkanı olarak seçilmiştir. Vilâyetin imarı ile ilgili olarak yapılacak çalışmalar İmar Birliği tarafından planlanmış ve bütçe ayrılmıştır.¹⁰¹²

1935 yılı içerisinde imar faaliyetleri kapsamında Mahallebaşı'nda yer alan hayvan pazarı Kilise Kapı'ya taşınmıştır.¹⁰¹³ Hayvan pazarı taşındıktan sonra pazarın içme suyu sorununun çözülmesi için 300 metrelik bir boru hattı döşenmiş ve pazar içine bir çeşme yapılmıştır.¹⁰¹⁴ Erzurum'da imar çalışmalarının daha kapsamlı ve sistemli yapılması için İzmir Bayındırlık Müdürü Mehmet Nuri Bey, Erzurum Bayındırlık Müdürlüğüne nakli Nâfia Vekili Ali Çetinkaya imzası ile 80 lira maaşla 17 Eylül 1935 tarihinde

¹⁰⁰⁶ **Erzurum Gazetesi**, 21 Temmuz 1930, S.3205, s.2.

¹⁰⁰⁷ İbrahim Hakkı Kubilay, **1930 Yılından Günümüze Erzurum Beldesi ve Belediyesi**, Erzurum, 1979, s. 4-13.

¹⁰⁰⁸ Belediye Başkanı Hafizzade Seyfullah Bey hakkındaki bilgi için Erzurum Belediye Başkanları kısmına bakılabilir.

¹⁰⁰⁹ **BCA.30.18.1.2.29.47.10.**

¹⁰¹⁰ **BCA.30.10.0.0.65.433.1**

¹⁰¹¹ İbrahim Hakkı Kubilay, **Elli Yılda Erzurum Belediyesi 1929-1979**, Erzurum, 1979, s.13.

¹⁰¹² **Erzurum Gazetesi**, 1 Ocak 1934, S.3379, s.2.

¹⁰¹³ İ. H. Kubilay, **1930 Yılından Günümüze Erzurum Beldesi ve Belediyesi**, s.13.

¹⁰¹⁴ **Belediyeler Dergisi**, IV/15, (1936), s.43.

gerçekleşmiştir.¹⁰¹⁵ 1927 yılından 1935 yılına kadar Erzurum’a bayındırlık çalışmaları için 1.058.594 lira harcama yapılmıştır.¹⁰¹⁶

Başvekil İsmet İnönü Haziran-Ağustos 1935 tarihleri arasında Doğu Gezisi düzenlemiştir. Gezi sonrasında yazmış olduğu raporda; Erzurum merkezli bir Umumi Müfettişlik kurulmasını istemiştir. Bu kapsamda Erzurum merkezli olmak üzere, Ağrı, Kars, Artvin, Rize, Trabzon, Erzincan ve Gümüşhane vilâyetlerini içine alan bir Üçüncü Umumi Müfettişliği kurulmuştur.¹⁰¹⁷ 25 Haziran 1927 tarih ve 1164 Sayılı Kanunun 1. Maddesine göre 23 Ağustos 1935 tarihinde Üçüncü Umumi Müfettişliği’ne Konya Vekili Tahsin Uzer¹⁰¹⁸ 2/3200 Sayılı kararname ile atanmıştır. 6 Eylül 1935 tarihinde müfettişlik resmen kurulmuştur.¹⁰¹⁹

Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer, göreve başladığı andan itibaren imar çalışmalarını hızlandırmıştır. Vilâyette yer alan kumandan evi, kolordu dairesi ve misafirhane inşaatı için Müteahhit Nuri Bey ile 1935’te İstanbul’da bir görüşme gerçekleştirmiştir. Erzurum’da yapılacak müfettişlik, kolordu binaları ve memur apartmanları için destek istemiştir. Nuri Bey: “*Herkes gibi bende vatanımı çok sevenlerdenim. Bir kumandan yapacağı işi maiyetine emreder, o da yapar. İşte benim içtimai vaziyetim budur*”. Şeklinde beyanda bulunmuştur. Vilâyetin planları kendisine verilmiş ve 15 gün içinde keşiflerin yapacağını bildirilmiştir. Yapılması gereken yapıların 29 Ekim Cumhuriyet Bayramına yetiştirilmesini istenmiştir.¹⁰²⁰

Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer, tarafından Vekâlete yazılan 1936 tarihli yazıda; Erzurum’da yer alan 1000 adet vakıf malının tamiri için belediye bütçesinin ve personelinin yetersiz olduğunu belirterek merkezden görevliler gönderilmesini talep etmiştir. Fakat Evkaf Umum Müdürü Fahri Kiper, vilâyetin şuan bir “*Vilâyet Planı*” olmadığı için böyle bir çalışmanın mümkün olmadığını belirtmiştir.¹⁰²¹

¹⁰¹⁵ BCA.30.11.1.0.98.28.9.

¹⁰¹⁶ Bayındırlık İşleri Dergisi, (Nisan-1936), s. 15; M. Kopar, Cumhuriyet Halk Partisi Döneminde Doğu Anadolu’ya Yapılan Kamu Harcamaları, s. 121.

¹⁰¹⁷ Resmi Gazete, S.3103,(11 Eylül 1935), S.3103, s.5637.

¹⁰¹⁸ Dahiliye Vekili Şükrü Kaya imzası ile sunulan yazıda Üçüncü Umumi Müfettişi olarak Erzurum Saylavı Tahsin Uzer atanmıştır, bilgisi hatalı bir bilgidir. Bu dönemde Tahsin Uzer Konya Saylavı olarak görev yapmaktadır. 23 Ağustos 1935 tarihli kararname’de aynı hata yapıldığı görülmüştür. (BCA.30.18.1.2.57.70.16; BCA.30.10.0.0.70.462.6.)

¹⁰¹⁹ BCA.30.18.1.2.57.70.16.

¹⁰²⁰ BCA.30.10.0.071.467.2

¹⁰²¹ BCA.30.10.0.0.71.464.16.

Tablo-29: Erzurum’da 1936 Yılında Bakıma Alınan Akarlar/Gelir Getiren İşletmeler Şunlardır ¹⁰²²;

Cinsi	Vakıf Sayıları	Heyet Tarafından İdare Edilen Vakıflar	Toplam
Hamam	2	1	3
Kahvehane	11	9	20
Otel	1	0	1
Fırın	4	11	15
Lokanta	5	3	8
Kasap	11	3	14
Dükkan	17	6	23
Han	3	1	4
Toplam	54	34	88

Yukarıda yer alan tabloda 1936 yılında bakıma alınan vakıflar hakkında sayısal bilgiler verilmiştir. Toplam vakıf sayısı 88 olup bunlar tamir edilmiştir. Yerleri hakkında bilgi veya belge bulunmamıştır.

Üçüncü Umumi Müfettişliği tarafından Başvekâlete gönderilen bir yazıda Ilıca’da bir otel, Erzurum’da bir sinema, bir vilâyet kulübü içinde on odalı pansiyon için toplam 100.000 lira ödenek istenmiş ve yapıların yıllık kira gelirinin 15.000 lira temin edileceği bildirilmiştir. Ancak Vakıflar Umum Müdürü Fahri Kiper, tarafından ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumlar sebebiyle kabul edilmediğini bildirmiştir.¹⁰²³

24 Aralık 1937’de Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer, Erzurum’da devam eden grup inşaatlar kapsamında bazı ödemelerin az olduğu hakkında bilgiler vermiştir. Üç sene içinde yapılacak işler için 2.000.000 lira bütçe gerekirken ilk etapta üç yıl içinde kullanılmak üzere 240.000 lira emri verilmiştir. Daha sonra Nâfia Vekâleti tarafından 720 liradan başka yeni mahallenin yolları, meydanlara harcanmak için 150.000 lira, memur ve subay evleri içinde 100.000 lira verileceği bildirilmiştir. İkinci kısım için herhangi bir para gönderilmemiştir. Bu sebeple yapılan işler ya askıya alınmış ya da küçültülmüştür.

¹⁰²² BCA.30.10.0.0.71.466.1-5.

¹⁰²³ BCA.30.10.0.0.71.464.6- 2-3.

Yapılacak işlerin bitirilmesi için 2.000.000 lira tahsis edilmesi gerektiğini bildirmiştir.

1024

1937 yılında Kurun Gazetesi Yazarı Asım Us, Erzurum Gezisi yapmıştır. Bu minvalde Erzurum'da yapılan imar faaliyetleri hakkında bir köşe yazısı kaleme almıştır. Bu yazıda verdiği bilgiler şunlardır; Erzurum Vilâyeti'nde Cumhuriyet Caddesi ile Numune Hastanesi'nin birleştiği noktada 100 metre çapında yeni bir meydan oluşturulmuştur. Cumhuriyet Caddesi'nin her iki tarafına kaldırımlar döşenecektir.¹⁰²⁵

Kurun Gazetesi Yazarı Asım Us, Erzurum'un Hükümet Konağı ile Müstahkem Mevki Kumandanlığı etrafındaki eski ve harabe yapılar yıkılmış ve o alanda yeni geniş bir cadde açılmıştır. Lalapaşa Cami ve Hükümet Konağı arasında kalan alanda yer alan harabe yapılarda yıkılarak yeni bir meydan haline getirilmiştir. Cumhuriyet Meydanı'nın etrafına Kolordu, Umumi Müfettişlik Dairesi, Halkevi ve Jandarma Mıntıka Müfettişliği binalarının yapımına başlanmıştır. Fakat Jandarma binası için ödenek olmadığı için daha sonraki döneme bırakılmıştır. Bu faaliyetlerin gerçekleşmesinde Erzurum İmar Birliği'nin bütçesinde her sene yer alan 75.000 liranın 50.000 lirasının ayrılması ile olmuştur.¹⁰²⁶

1937 yılı itibarıyla Erzurum'da imar çalışmaları devam etmektedir. Bu minvalde Cumhuriyet Caddesi 6000 m. alan kaldırım döşenmiştir. Vilâyetin bütün su yolları yeniden tamir edilmiş. Vilâyette yer alan bütün çöpler 45 bin araba seferi ile vilâyet dışına taşınmıştır. Tahtacılar Caddesi'nden Hal Meydanı'na kadar olan alanda 500 metrelik yeni bir yol yapılmış. İş Bankası önünden Hükümet Konağı önüne kadar yeni bir yol açılmıştır.¹⁰²⁷

1938'de Erzurum'da imar çalışmaları hızla devam etmekte olup Erzurum-Ilıca arasındaki 15 kilometrelik şose yol bitirilmiş; Ilıca'nın kaplıca merkezi haline getirilmesi için numune evleri ve modern bir otelin yapımına başlanmıştır.¹⁰²⁸

İmar Birliği oluşturulması için Erzurum Valisi Necati Şumnu tarafından 1933 yılında bir nizamname hazırlanmıştır. Nizamnâme'ye göre İmar Birliğine Erzurum Valisi¹⁰²⁹ başkanlık edecek, vali yardımcısı ve belediye başkanı birlikte yürütecektir. İmar Birliği, 1934 yılında faaliyete geçmiştir.¹⁰³⁰ Erzurum İmar Birliği'nin bütçesi yıllık

¹⁰²⁴ BCA.30.10.0.0.71.467.2. 1-3

¹⁰²⁵ Asım Us, "Erzurum'un Çifte Minaresi" **Kurun**, 16 İkinciteşrin 1937,/16 Kasım 1937, s.3.

¹⁰²⁶ Asım Us, "Erzurumda İmar Hareketi", **Kurun**, 25 Sontışrin 1937/ 25 Kasım 1937, s.2.

¹⁰²⁷ **Son Posta**, 2 İkinciteşrin 1937/2 Kasım 1937, s.5.

¹⁰²⁸ **Kurun**, 27 Temmuz 1938, s.4.

¹⁰²⁹ Valiler hakkında ayrıntılı bilgi için idari yapı kısmına bakabilirsiniz.

¹⁰³⁰ M. Küçükugurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi II**, s. 24.

75.000 lira olarak belirlenmiştir.¹⁰³¹ İmar Birliği'nin girişimleri ile Erzurum'da Atatürk Anıtı inşası için çalışmalar yapılmıştır. Anıtın yapımı için 1938 yılı içinde Alman Akademi Profesörlerinden Anıttıraş Rudolf Belling'e 200.000 lira verilmiştir.¹⁰³²

Vakit Gazetesi Yazarı Yekta Ragıp Önen, Erzurum'a tren yolunun açılışı için geldiği zaman Erzurum imar çalışmalarını köşe yazısına aktarmıştır. İstasyondan şehre girildiği zaman devlet mahallesi inşaatının 1937 yılında başladığı ve şimdiye kadar bir milyon lira harcama yapıldığı, bu harcamalarla umumi müfettişlik binası, kolordu kumandanlığı, hükümet konağı, halkevi, 12 memur-subay evi, 60 yataklı bir otel ve grup inşaat kapsamında bir dizi çalışmalar yapıldığını bildirmiştir. İnşaatı devam eden yapılar: 1000 kişilik sinema, mağazalar ve kiralık yazıhaneler, gazino, cildiye hastanesi, doğum evi, tayyare cemiyeti binası ve İnönü ilk mektebi olduğunu köşesine taşımıştır.¹⁰³³

Aşkale'de hükümet konağı inşaatı 1937 yılı içerisinde başlanmıştır. Çarşı içinde halkın kullanımı için iki mağaza açılmıştır.¹⁰³⁴ Erzurum Demiryolu'nun açılış töreni için 20 Ekim 1939'da Erzurum'da bulunan Kazım Karabekir, Müfettişliğin çalışmaları ile yapılan yeni binalar ile Erzurum'a 3.000.000 liralık harcama yapıldığı yeni bir modern Avrupa mahallesi kurulduğunu belirtmiştir.¹⁰³⁵ Dönem itibariyle devlet eliyle yapılan kamu harcama ve yatırımları Erzurum Vilâyeti'nin daha modern bir görünüm almasını sağlamıştır.

Üçüncü Umumi Müfettişliği'nin, yaklaşık üç yıldan beri devam ettirmiş olduğu grup inşaat çalışmaları içinde müfettişlik yapısı, kolordu kumandanlığı, halkevi, posta ve telgrafname, 21 adet memur-subay evi ve mahalle inşaatlarının maketleri hazırlanıp Başvekâlete yollanmıştır. Her sene bu yapılar için bütçeden belli bir miktar ayrılması kabul edilmiştir. 3037 Sayılı Kanunla 720 bin lira 1937 senesi bütçesinde ayrılmıştır. Bu tahsisat ile çeşitli yapılar yapıldıktan sonra Erzurum, Gümüşhane ve Kars Vilâyetleri'nin haritaları yaptırılmıştır. 1938 yılı 3420 Sayılı Kanunla 350 bin lira edilerek Erzurum ve Trabzon Vilâyeti'nde başlanmış olan binalara ikmal edilmiş, Erzurum ve Trabzon Vilâyetleri'nin planları bitirilmiştir. 1939 bütçesinde 3628 Sayılı Kanunla 100 bin lira daha ilave edilerek mahallere ait yollar, kanalizasyon çalışmaları, parke ve kaldırım işleri yapılmış. Meydanın etrafına dördüncü bina olan Hükümet Konağının iki katının

¹⁰³¹ Asım Us, “*Erzurumda İmar Hareketi*”, **Kurun**, 25 Senteşrin 1937/25 Kasım 1937, s.2.

¹⁰³² **Kurun**, 25 Ağustos 1938, s.3.

¹⁰³³ Yekta Ragıp Önen, “*Erzurum'da Büyük Bir İmar Hareketi Var*”, **Vakit**, 27 Birinciteşrin 1939/ 27 Ekim 1939, s.3.

¹⁰³⁴ **Doğu**, 1 Aralık 1937, S.4, s.2.

¹⁰³⁵ Kazım Karabekir, **Günlükler 1906- 1948** , II, Çev: Budak Kayabek, Haz: Yücel Demirel, YKY, İstanbul, 2009, s. 1107.

betonarme iskeleti inşa edilmiştir. 1940 yılı bütçesinden ise Erzurum'un imar planları ve bayındırlık çalışmalarının devamı için 500 bin lira olduğunu Üçüncü Umumi Müfettiş Vekili Haşim İşcan ifade etmiştir.¹⁰³⁶ Üçüncü Umumi Müfettişliği'nin kurulmasından sonra başta Erzurum olmak üzere müfettişlik sınırları içinde yer alan diğer vilâyetler ile ilgili olarak çalışmalar yapılmıştır.

1940 yılında Hükümet Konağı inşaatları yeniden başlamıştır. Bu kapsamda Hasankale Kazâsı'ndan yapılmakta olan hükümet konağının 12.459 lira 63 kuruş keşif bedeli ile 29 Temmuz 1940 ihale edileceği bildirilmiştir. Aşkale Kazâsı'nda hükümet konağının 16.679 lira keşif bedeli ile yeniden yapılması için karar verilmiştir. İspir Kazâsı hükümet konağı inşaatı 20.322 lira 89 kuruş ile yeniden yapılmasına karar verilmiştir.¹⁰³⁷

Erzurum Doğu Emniyet Baş Müfettişliği binası yapımı için Erzurum Grup İnşaat sahasında bulunan boş arazi tahsis edilmiştir. Bina inşaatının keşif bedeli 17.372 lira 06 kuruş olarak belirlenerek; 2 Haziran 1942 tarihinde ihaleye çıkarılmıştır.¹⁰³⁸

Erzurum İmar Birliği'nden, 150 bin lira ve Belediyeler Fen Heyeti tarafından, Erzurum Belediyesine istikraz ettiği 250 bin lira ile Karabük'ten borular satın alınarak 11 kilometrelik kanalizasyon şebekesi yaptırılmıştır. 1944 yılı içerisinde mezarlıksız olan, Erzurum'a Kars Kapı civarında 300 bin lira para harcanarak Erzurum'da yeni bir mezarlık yeri açılmıştır.¹⁰³⁹ Yeni şehirleşmeye beraber şehrin içinde kalan eski mezarlıklar yerine şehrin dışında yeni alanlar meydana getirilmiştir. Günümüzde de aynı durum geçerli olmuştur.

1944 yılı içerisinde Gürcü Kapısı mevkiini, Mumcular Caddesine bağlamak için 210 metre uzunluğundaki yol parkeye çevrilmiştir. Aynı alana bir otopark yapılmış ve bu alan için 4200 lira harcama yapılmıştır. Erzincan Çarşısından vilâyetin ana caddelerinden biri olan Yenikapı Caddesine 1200 metre uzunluğunda alan parkeye çevrilmiştir. Buranın kanalizasyon hattı da yapılmış 178 bin lira harcama yapılmıştır. Mumcular Caddesinin 150 metre uzunluğundaki kısmı yapılarak istasyon caddesine bağlanmıştır. 3000 metrelik kısmının parkesi için ise 50 bin lira harcama yapılmıştır. İmar Birliği akabinde Halkevi, Postane, İnhisarlar binalarının önü ile liseye giden yol olduğu alandaki yaya

¹⁰³⁶ BCA.30.10.0.0.71.468.10-4-5.

¹⁰³⁷ Erzurum Gazetesi, 22 Temmuz 1940, S.3653, s.3.

¹⁰³⁸ Erzurum Gazetesi, 14 Mayıs 1942, S.3742, s.4.

¹⁰³⁹ BCA.490.1.0.0.650.163.1-103.

kaldırımlarını yapmışlardır. Yenikapı ve Kongre Caddeleri ile Tebriz kapının açılması için 150 bin lira harcama yapmışlardır. ¹⁰⁴⁰

Tablo-30: İmar Birliği'nin Yapmış Olduğu Kamu Harcama ve Yatırımları (1934-1939) ¹⁰⁴¹

Yapılan İş	Harcama (Lira)
Mezbaha İnşası ¹⁰⁴²	58.550 Lira 13 Kuruş
Parke Taşı	16.795 Lira
İstimlak Edilen Alan	27.217 Lira 66 Kuruş
Ilıca'da Banyo ve Otel İnşaatı	15.023 Lira 72 Kuruş
Altı Dairelik Apartman İnşası	39.236 Lira 47 Kuruş
İki Numune Evi	13.938 Lira 67 Kuruş
Elektrik Tesisatı ve Motor Binası	78.751 Lira 93 Kuruş
Sinema Binası	112.059
Vilâyet Saatleri	5.995
İçme Suyu Hattı	7.791 Lira 30 Kuruş
Pasinlerde Su Yolu İnşaatı	5.273
Park ve Bahçe Kurulması	11.423
Sel Binası İnşası	2.489
Kazâlara Genel Yardım	5.000
Toplam	399.573 Lira 88 Kuruş

Yukarıda yer alan tabloda İmar Birliği'nin girişimleri ile 1934-1939 yılları arasında kurumsallaşma yolunda çok büyük katkıları olmuştur. Kurumsallaşmanın yanısıra bayındırlık faaliyetlerinin tek elden yürütülmesi de yapılacak kamu harcamalarının daha sağlıklı ve yerinde olmasına neden olmuştur.

İmar Birliği kurulduğu yıldan itibaren Erzurum'un gelişimi için hem Hususi Muhasebe'den 1934-1939 yılları arasında 265.626 lira hem de Erzurum Belediyesi tarafından 1934-1939 yılları arasında 78.999 lira İmar Birliğine yardım yapılmıştır.¹⁰⁴³

¹⁰⁴⁰ BCA.490.1.0.0.650.163.1-103.

¹⁰⁴¹ Şimendiferin Kavuştuğu Gün Erzurum, s.120-121.

¹⁰⁴² Erzurum Mezbahane inşası, Gez Mahallesi'nin karşısında bulunan Zühtü Bey Değirmeni civarında yapılmıştır. (Varlık Gazetesi, 12 Temmuz 1934, S.1199, s.4.)

¹⁰⁴³ Şimendiferin Kavuştuğu Gün Erzurum, s.120-121.

Yapılan bu yardımlar ile İmar Birliği'nin hayata geçirmek istediği projeler daha sistemli bir hal almıştır.

5- Erzurum'da Yaşanan Doğal Afetler

Cumhuriyet döneminde Erzurum'da meydana gelen ilk deprem 13 Eylül 1924 tarihinde olmuştur. Depremi şiddeti 6.8 olarak ölçülmüştür. Kars'ın Sarıkamış Kazâsı'nın çevresi ile Erzurum'un Pasinler, Tortum, Hınıs Kazâlarında meydana gelen depremde 2 nahiye ve 14 köyün tamamına yakını tahrip olmuştur. Erzurum, Pasinler, Horasan ve Sarıkamış arasında bulunan bazı köprüler ile Horasan demir yolu köprüsü yıkılmıştır. Arama-Kurtarma ekipleri kurulması için valilik tarafından “İmdat Heyetleri” oluşturulmuştur. Depremden etkilenen halka 20.000 lira verilmesi kabul edilmiştir.¹⁰⁴⁴ Bu süreçte Erzurum'a yeniden Başvekâlet aracılığıyla 50.000 lira yardım yapılmıştır.¹⁰⁴⁵

Erzurum'da 13 Mayıs 1924'te meydana gelen depremde; Erzurum Merkez'de 1 kişi hayatını kaybetmiş 47 ev kısmen, 5 ev tamamen yıkılmıştır. Pasinler Merkez Nahiyesinde 38 kişi hayatını kaybederken, 641 ev ise kısmen yıkılmış, 685 ev tamamen ayrıca 40 hayvan da telef olmuştur. Pasinler'e bağlı Velibaba Nahiyesinde ise 62 kişi hayatını kaybederken, 237 hayvan telef olmuş; Karayazı Nahiyesinde 63 kişi hayatını kaybetmiş ve 176 hayvan telef olmuş; Horasan Nahiyesinde 47 kişi hayatını kaybetmiş ve 1.033 ev tamamen, 127 ev ise kısmen yıkılmıştır. Bu depremde ayrıca Hınıs Kazâsı Söylemez Nahiyesinde 2 kişi hayatını kaybederken, 228 ev kısmen yıkılmış, 46 ev tamamen ve 290 hayvan da telef olmuştu.¹⁰⁴⁶ Kars Merkezli meydana gelen depremde Erzurum'da büyük oranda etkilenmiştir. Vilâyet dahilinde hem manevi hem de maddi kayıplar meydana gelmiştir.

1933 yılında Erzurum'da yoğun yağış sebebiyle dereler taşmış ve birçok köprü ve yol tahrip olmuştur. Bu durum Trabzon tarafından 25 Mayıs 1933 tarih ve 15726/109 numaralı telgraf ile Dâhiliye Vekilliğine bildirilmiştir.¹⁰⁴⁷ Yaşanan bu tür doğal afetler sonrasında valilik ve belediyeler sorunun çözümü için girişimlerde bulunmuştur.

¹⁰⁴⁴ BCA.30.18.1.1.11.43.1; Hâkimiyeti Milliye, 16 Eylül 1924, a.1.

¹⁰⁴⁵ İ. Türkmen, “Doğu Anadolu'ya Bayındırlık Hizmetleri Kapsamında Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1920- 1938)”, s.135.

¹⁰⁴⁶ İbrahim Ethem Atnur, Reis-i Cumhur'un Doğu İncelemeleri (1924 Erzurum Depremi), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, s. 4.

¹⁰⁴⁷ BCA.30.10.0.0.117.820.10.

Hınıs Kazâsı bölgesinde 11 Mayıs 1935 günü saat 20.50'de iki saniye süren bir deprem gerçekleşmiştir. Deprem sonucunda herhangi bir tahribat meydana gelmemiştir.¹⁰⁴⁸ Kısa süreli yaşanan bu deprem can ve mal kaybına sebep olmamıştır.

Aralık 1937'de Erzurum'a bağlı Oltu, Tortum, İspir ve Merkez köylerinde yağın yoğun yağış sebebiyle büyük zararlar meydana gelmiştir. Ziraat Bankası zarar gören köylülere çeşitli yardımlarda bulunmak için girişimlere bulunmuştur.¹⁰⁴⁹ Bu dönemde çiftçilere verilen borçlar ertelenmiştir. Köylü halka araç ve gereç yardımında bulunulmuştur.

Oltu'da 11 Ağustos 1938 tarihinde gerçekleşen şiddetli yağmur sebebiyle gerçekleşen sel sebebiyle bir kısım köyler zarar görmüş. Fakat herhangi bir ölüm gerçekleşmemiştir. Bu durum Sıhhat ve İctimai Muavenet ve Kızılay Genel Merkezine bildirilmiştir.¹⁰⁵⁰

Oltu Kazâsı'nda 9 Eylül 1938 günü dolu ve şiddetli yağmur sebebiyle meydana gelen sel nedeniyle telefon hatları tahrip olmuştur.¹⁰⁵¹ Erzurum'a bağlı Hertev köyünde 13 Eylül 1938'de sel olayı sonrası meydana gelen zarar nedeniyle 11 aileye ücretsiz bir şekilde 110 m³ kereste verilmiştir.¹⁰⁵²

Erzurum'da gerçekleşen bir diğer sel olayı ise 9 Temmuz 1939 gecesi başlayıp yaklaşık on gün süren şiddetli yağmur ve dolu sebebiyle Lispek ve Oruncuk köylerinde 14 ev, 22 ahır ve 1 samanlık tamamen, birçok ahır ise kısmen tahrip olmuştur. Üç köyün bahçeleri ile bir köyün bir kısmı tahrip olmuş insan ölümü gerçekleşmemiştir. Bu sel felaketi sebebiyle Oltu'da 26 sığır, Cucuros köyünden 25 koyun ve keçiyi suların götürdüğü; Kaleboğazı, Cicurus, Orucak ve Zerdenis Köyleri mezarlarında ise büyük zarar meydana gelmiştir. Tortum Kazâsı'nda ise Kışha Nahiyesi ile muhacirlerin olduğu köylerde sel sonucu meyve ve sebze bahçeleri tahrip olmuştur. Kışha köyünden 40 koyun, Kışha ve Kapusu köylerinde köprüler yıkılmıştır. Bu durum Başvekâlete bildirilmiştir. Halka yardım edilmesi için Sıhhat ve İctimai Muavenet ve Kızılay Genel Merkezine bildirilmiştir.¹⁰⁵³

Binus köyünde 7 Temmuz 1940'da saat 5.20'de sel meydana gelmiştir. 3 ev, 17 ahır, 7 samanlık, 1 dükkan zarar görmüş, 157 koyun 17 keçi, 23 tosun ve öküz ve 5 inek

¹⁰⁴⁸ BCA.30.10.0.0.119.841.6.

¹⁰⁴⁹ Doğu, 28 Aralık 1937, S.22, s.2.

¹⁰⁵⁰ BCA.30.10.0.0.118.825.6.

¹⁰⁵¹ BCA.30.10.0.0.118.825.22.

¹⁰⁵² BCA.30.18.1.2.84.81.19.

¹⁰⁵³ BCA.30.10.0.0.118.827.22.

ise boğulmuştur. Sıhhat ve İctimai Muavenet ve Kızılay Genel Merkezine bildirilmiştir.¹⁰⁵⁴

Erzurum'a bağlı Karayazı Kazâsı'nda Mayıs 1941 tarihinin ilk haftasında yoğun yağış sebebiyle sel meydana gelmiştir. Elmalidere Nahiyesine bağlı Karakulak, Karnış, Molla, Esmen, Hasan, Sane, Molla, Bekir, Kanciyan ve Çiviren köylerinde 4 oda, 14 ev, 7 kom, 9 ahır yıkılmış, 9 sığır, 136 koyun ve 42 keçi ölmüştür. Karayazıya bağlı Hacıbayram, Kıdanlı ve Koçan köylerinde 27 ev, 52 ahır, 2 kom, yıkılmış ve 50 koyun ve keçi 20 sığır telef olmuştur. Vali Fehmi Vural tarafından bu durum merkeze bildirilmiştir.¹⁰⁵⁵ Erzurum'da meydana gelen doğal afetler hemen Başvekalete bildirilmiştir. Bu süreçten etkilenen halkın maddi ve manevi zararları giderilmeye çalışılmıştır.

6- Su İşleri

Erzurum'da Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren devam eden bir içme suyu problemi vardı. 1926 tarihli Sular Kanunu¹⁰⁵⁶ ile suların idaresi Erzurum Belediyesine geçmiştir. 1929 yılında ise Erzurum içme suyu ile ilgili olarak su projesi hazırlanmaya başlanmıştır. Pont Amosun Şirketi ile 6.000 lira karşılığında 1929 yılında içme suyu projesi konusunda anlaşma sağlanmıştır. Bu proje 1931 yılında kabul edilerek hayata geçirilmiştir.¹⁰⁵⁷

1927 'de Oltu'da içme suyu gerekliliği nedeniyle Cürcürüs Suyu'nun 3.000 lira masraf ile iki çeşme yaptırılmıştır. Fakat 1937 yılında bu iki çeşme heyelan sebebi ile yıkılmıştır.¹⁰⁵⁸ 1931 yılı Erzurum Belediyesi Meclis Kurulu'nda Hınıs ve Tercan su işleri için 3.000 lira ve Aşkale su yolu için ise 800 lira olmak üzere toplam 3.800 lira bütçe ayrılmıştır.¹⁰⁵⁹

İmar Birliği tarafından 1934 Temmuz ayı toplantısında Ilıca Nahiye Merkezi Ağveren köyünde bulunan kaynaktan iki ay içinde Ilıca'ya su verilmesi kararlaştırılmıştır. Hasankale'de bozulmuş olan su yollarının yeniden bakım yapılacağı belirtilmiştir.¹⁰⁶⁰

¹⁰⁵⁴ BCA.30.10.0.0.118.830.26.

¹⁰⁵⁵ BCA.30.10.0.0.118.834.37.

¹⁰⁵⁶ 1926 Tarihli Sular Kanunu; 28 Nisan 1926 tarihinde 831 numaralı kanun ile kabul edilmiştir. Suların idaresi vilâyet, kasaba ve mahallelerde belediyelere, köylerde ise ihtiyar meclisine bırakılmıştır. Kanun dokuz maddeden oluşmaktadır. (Resmi Gazete, S.368, (10 Mayıs 1926), s.1419; Düstur, Tertip 3, C.7, s.887

¹⁰⁵⁷ M. Küçükkuşurlu, Erzurum Belediyesi Tarihi I, s.372.

¹⁰⁵⁸ Doğu, 28 Aralık 1937, S.22, s.7.

¹⁰⁵⁹ Erzurum Gazetesi, 23 Mart 1931, S.3239, s.2.

¹⁰⁶⁰ Erzurum, 16 Temmuz 1934, S. 3406, s.1.

1934 yılının sonunda İmar Birliği tarafından içme sularının tahlili noktasında çalışmalara başlanılmıştır. Vilâyette bulunan bütün su kaynaklarından bir şişe alınıp 15 sandığa konulup Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâlet'ine yollanmıştır. Tahlil sonuçları ise her su kaynağının üstünde bulunan taş üzerine yazılmasına karar verilmiştir.¹⁰⁶¹

1934 yılından 1936 yılına kadar olan süre zarfından Erzurum'a bağlı Hınıs'ta su getirilmesi için İmar birliği tarafından her sene 1.000 lira bütçe ayrılmıştır.¹⁰⁶² 1935 yılında Erzurum'un içme sorununun çözümü yeniden gündeme gelmiştir. Daha önce Pont Amosun Şirketi tarafından hazırlanan proje ile içme suyu projesinin maliyeti 700 küsur bin lira olarak hesaplanmıştır. Kapukaya ve Şeyhler su kaynaklarından su getirilmesi uygun bulunmuştur. Kapukaya isale hattı 99.000, Şeyhler isale hattı ise 180.000 lira hesaplanmıştır. Şehre 6.5 ve 4.5 kilometre mesafede bulunan kaynaklar yüksek rakımda olduğu için şehre saniyede 20 ve 35 litre su verebilmektedir. Uygun görülen projede ilk etapta Şeyhler kaynağından su getirilmesi istenmiştir. Bu kaynaktan gelecek su kişi başına 50 litre su olmak üzere 60.000 nüfusa yetecek kadardır. Yapılan hesaplama göre Şeyhler isalesi 180.000 lira ve depo inşaatı için ise 40.000 lira olmak üzere 220.000 lira gerekiyordu. Rusya'dan tedarik edilecek borular ile bu masraf 1/3 oranında azalıp 150.000 lira seviyesine getirilmesi hesaplanmıştır. Vilâyet şebekesi yapılmayacağı ancak bazı noktalara çeşmeler yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁰⁶³ 1935'de Erzurum'a bağlı Hasankale'de su yolları için çalışmalar yapılmaktadır. Belediyenin gümrük hisselerinin % 10 'luk kısmı bu iş için ayrılmaktadır.¹⁰⁶⁴

1936 yılı itibariyle Erzurum'da içme suyu projesinin yapılması ve çalışmalar başlanabilmesi için Nâfia Vekâleti tarafından hazırlıklar yapılması gerektiği Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer bildirmiştir.¹⁰⁶⁵ Erzurum-Iğdır-Van ve Erzincan su işleri için 300 bin lira ödenek 1936 bütçesinden ayrılmıştır.¹⁰⁶⁶

Erzurum'da su işleri ile ilgili olarak Simena Şirketinin Türkiye Vekili ve Sınai ve Ziraat Makinaları Türk Anonim Şirketi Mühendislerinden olan Avusturyalı Hogo Yaneysek'in ikinci yasak bölgelere girmesi için Dâhiliye Vekâleti'nin önerisi Genelkurmay Başkanlığının incelemesi ve İcra Vekilleri Heyetinin 15 Ağustos 1936 tarihinde onanması ile uygun görülmüştür.¹⁰⁶⁷

¹⁰⁶¹ Varlık, 15 Teşrinisani 1934/ 15 Kasım 1934, S.1233, s. 2.

¹⁰⁶² CHP, 1936 İl Kongreleri, s.163.

¹⁰⁶³ BCA.30.10.0.0.157.106.14.

¹⁰⁶⁴ Belediyeler Dergisi 4-5 Numaralı Sayıya Ek, Devlet Basımevi, İstanbul, (1935), s. 20.

¹⁰⁶⁵ BCA.30.10.0.70.463.12.

¹⁰⁶⁶ Erzurum Gazetesi, 18 Haziran 1936, S.3501, s.1.

¹⁰⁶⁷ BCA.30.18.1.2.67.69.6.

1936'da Aşkale'de içme suyu kapsamında bazı çalışmalar yapılmıştır. Aşkale'nin yanında geçen Karasu Irmağı halk su içmekte idi. Merdoğlu Gözesi su yolu için Vilâyet bütçesinden 800 lira ve 700 lirada halktan alınarak yaptırılmıştır.¹⁰⁶⁸ Aşkale'de 1936 yılında başlanan içme suyu çalışmaları 1937 yılının sonuna doğru Öğretmen Hasan Kuşçuoğlu ve Merkez İhtiyar Heyetinin çalışma girişimleri ile Aşkale'nin 15 dakika kuzeyinde yer alan çeşme suyu için borular döşenerek Aşkale halkına su temini sağlanmıştır. Aşkale Hükümet Konağı arkasında bulunan Tarlabaşın'da bir çeşme yaptırılmıştır.¹⁰⁶⁹

Üçüncü Umumi Müfetişi Tahsin Uzer'in, Belediyeler Dergisi'ne vermiş olduğu demeçte; 1936 yılında Erzurum'un su sorununun büyük oranda çözüldüğü ve bu suyun Pasinlerden getirildiği ve çok kaliteli bir su olduğunu belirtmiştir. Yeni suyun ise Palandöken'den getirileceği ifade etmiştir.¹⁰⁷⁰

1937 yılında Erzurum'da su işleri için İmar Fen Heyeti tarafından 220.000 lira keşif bedeli ile münakaşaya çıkarılmıştır. Şimdilik 154 bin liralık kısmı belediyenin imkanları ile yapılması kararı alınmıştır.¹⁰⁷¹ 1938 yılında Erzurum'daki su sorunlarının çözümü için tazyikli su tesisatı yapılmıştır ve vilâyetin su ihtiyacı giderilmiştir.¹⁰⁷²

Oltu 'da su sorunları 1938 yılında bile devam ederken 1938 yılı içerisinde Oltu'ya 8 kilometre uzaklıktaki bir kaynaktan 16 bin lira bedel ile su getirilmesi kabul edilmiştir. Su hattına başlanması için 1938-39 belediye bütçesine ödenek konulması planlanmıştır.¹⁰⁷³

1939 yılı itibariyle Erzurum'da bulunan ana su yollarının uzunluğu 12.095 metre, şube yol uzunluğu ise 11.838 metreydi. Günlük kullanılan su miktarı 4.752 metreküptü. Sokaklarda 85 çeşme bulunmaktaydı. 88 ev, 10 hane, hamam ve oteller su abonesi bulunmaktaydı. Erzurum Belediyesi tarafından su ücreti olarak 5 lira belirlenmiş olup bu ilk su tarifi 12 Şubat 1940 tarihlidir.¹⁰⁷⁴

Erzurum Valiliği tarafından 8 Mayıs 1941'de Grup İnşaatı sahasında yer alan Müstahkem Mevki Komutanlığı ve Müfetişlik Numune evlerinin su tesisatı için 798 lira bedelli keşif bedeli çıkarılmıştır.¹⁰⁷⁵

¹⁰⁶⁸ Varlık, 30 Temmuz 1936, S. 1352, s. 1.

¹⁰⁶⁹ Doğu, 28 Aralık 1937, S. 22, s.6.

¹⁰⁷⁰ Belediyeler Dergisi, IV/ 15,(1936), s.33.

¹⁰⁷¹ Belediyeler Dergisi, IV/15, (1936), s.33.

¹⁰⁷² Belediyeler Dergisi, Y. III, 29, (Aralık 1938,) s.60.

¹⁰⁷³ Doğu, 9 Ocak 1938, S.33, s.2.

¹⁰⁷⁴ M. Küçükkuşurlu, Erzurum Özel İdare Tarihi 1913/ 2014, s. 266-267.

¹⁰⁷⁵ Erzurum Gazetesi, 1 Mayıs 1941, S.3690, s.1.

1943 yılında su işleri için 400.000 lira temin edilmiştir. Belediye'nin 250.000 borçlanması ve İmar Birliği'nden gelen 150.000 ile Belediyeler Fen Heyeti Müdürlüğü'nün emrine gönderilmiş ve Karabük'ten borular satın alınmıştır.¹⁰⁷⁶

Erzurum Belediye Başkanı Mesut Çankaya'nın Belediye Başkanı olduğu 1939-1945 yılları arasında vilâyetin su sorununa çözüm bulmak amacıyla su şebekesine eklemeler yapılarak saniyete vilâyete 27 litre su verilmesi sağlanmıştır. Belediye Başkanı Kazım Yurdalan (1945-1950) döneminde ise su şebekesine 5 km'lik eklemeler yapılarak Kapıkaya ve Palandöken'e daha fazla su verilmesi sağlanmıştır.¹⁰⁷⁷

Erzurum su kaynakları iki kısma ayrılmıştır. Birinci kaynak dağdan gelmektedir. “Paşalar” ve “Kapukay” ismi ile anılmıştır. İkincisi ise kaynak olarak adlandırılan yer suları oluşturmaktadır. İkinci kısım suları kaliteli olup Ortaçağ'dan kalma borular ile su işlemi gerçekleştiği için zaman zaman sağlık sorunlarına sebebiyet vermiştir. Kazım Yurdalan'ın belediye başkanlığı döneminde halkın temiz su ihtiyacının karşılanması için 31 adet “Su Taksim Teknesi” kurdurmuş ve “Paşalar Suyu” şehre getirilmesi için borular döşenmesini sağlamıştır. Kanalizasyonu bulunmayan, Mahallebaşı civarında bulunan Burhan, Durakbey, Darağaç, Kadana, Karayazı sokaklarının kanalizasyon sorunları çözülmüştür.¹⁰⁷⁸

7- Elektrik İşleri

1919 yılında vilâyetin bazı binaları elektrik ile aydınlatılması gündeme getirilmiştir. Fakat bu girişim olumlu sonuçlanmamıştır. Erzurum Vilâyeti elektrik ile aydınlatılması meselesi Cumhuriyet'in ilk yıllarında gündeme gelmiştir. 1925 yılında Erzurum'da bazı yerlerde elektrik ile aydınlatılmaya başlanılmıştır. Erzurum Belediyesi tarafından basit gaz lambaları ile vilâyetin bazı noktaları aydınlatılmaya çalışılmıştır. Daha sonraki süreçte iki küçük elektrik motoru alınarak bu sorun çözülmüştür. 1929 yılında ise 50 beygir gücünde bir elektrik motoru satın alınarak vilâyetin bazı noktaları aydınlatılmaya çalışılmıştır. 12 Mayıs 1931 tarihinde yapılan meclis toplantısında elektrik projesi gündeme getirilmiş ve yapımı için 500.000 liraya ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Belediye'nin bunu karşılamayacağı gözönüne alındığı için proje hayata geçirilmemiştir.¹⁰⁷⁹

¹⁰⁷⁶ M. Küçükkuşurlu, *Erzurum Özel İdare Tarihi 1913/ 2014*, s. 268.

¹⁰⁷⁷ İ. H. Kubilay, *Elli Yılda Erzurum Belediyesi 1929-1979*, s.14-15.

¹⁰⁷⁸ İ. Eyyupoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir İttihatçı Kâzım Yurdalan (1881/2-1962)*, s.499-501.

¹⁰⁷⁹ M. Küçükkuşurlu, *Erzurum Belediyesi Tarihi I*, s. 375-379.

1930-1932 yılları arasında Erzurum Belediye Başkanlığı görevini ifa eden Seyfullah Bey tarafından, vilâyetin elektrik sorununun kısmi olarak çözüme kavuşturulması için, 50 beygirlik elektrik motoru alınmış ve resmi kurumlara elektrik verilmesi için hizmete sokulmuştur. 1933-1938 yılları arasından Erzurum Belediyesi tarafından vilâyetin elektrik sıkıntısının çözüme kavuşturulması için 75.000 lira harcama yapılması kararı alınmıştır.¹⁰⁸⁰

Milliyet Gazetesi'nin 23 Kasım 1930 tarihli “*Üzerinde Çok Çalışmaya Mecbur Olduğumuz Bir Vilâyet: Erzurum*” başlıklı haberinde Türkiye'nin köylerine varıncaya kadar elektrik verildiği fakat halen Erzurum'da elektrik sorununun çözülmediği ifade edilmiştir. Vilâyete 22 kilometre yakın olan Sırdasur Suyu'ndan istifade edilerek elektrik sorununun çözüme kavuşturulma imkanı olduğu ifade edilmiştir.¹⁰⁸¹

1932 yılında Erzurum Valisi Necati Bey tarafından vilâyetin aydınlatılması için çalışmalar yaptırmıştır. Bu minvalde üç kısım şebeke oluşturulmuştur:

Birinci kısım: Cumhuriyet Caddesi, Taş Mağazalar, İş Bankası önü, Hafaflar çarşısı

İkinci Kısım: Mumcu Caddesi, Millet Bahçesi önü, Numune Hastanesi, Askeri Hastane, Karakullukçu Köprüsü ve Erzincan Kapısı Çarşısı

Üçüncü Kısım: Hapishane önü, Yenikapı Caddesi, Erkek Lisesi ve Tebriz Kapsı olarak belirlenmiştir.¹⁰⁸²

1934 yılında İmar Birliği'nin yapmış olduğu toplantıda Erzurum'un elektrik sorunu gündeme gelmiş; vilâyetin elektrik projesini İstanbul'da bulunan Elektrik Mühendisi Burhanettin Bey'e yaptırıldığı belirtilmiştir. Proje bitmiş olup Nâfia Vekâleti tarafından kabul edilmiştir. Akabinde Alman Mühendisler tarafından yapılan düzeltmeler ile vilâyetin elektriği Iğdasor Deresi'nden karşılanmasına karar verilmiştir. Bu şekilde projenin maliyeti 200 liraya düşürülmesi hesaplanmıştır. Burhanettin Bey'in yapmış olduğu proje, 150 bin lira olup her sene 20 bin lira mazot masrafı hesaplanmıştır. İmar Birliği tarafından her iki projede incelenmiştir.¹⁰⁸³

1935 yılında Vilâyet Genel Meclisi'nde, Erzurum'un elektrik sorunu gündeme gelmiştir. Erzurum Valisi Necati Bey, elektrik tesisatının İmar Birliği tarafından başlanacağını belirtmiştir. Erzurum'da yeni yapılacak elektrik tesisatının senelik masrafı

¹⁰⁸⁰ İ. H. Kubilay, **Elli Yılda Erzurum Belediyesi 1929-1979**, s.13-43.

¹⁰⁸¹ **Milliyet Gazetesi**, 23 Kasım 1930, S.1719, s.6.

¹⁰⁸² **Erzurum**, 11 Nisan 1932, S.3290, s.1.

¹⁰⁸³ **Erzurum**, 16 Temmuz 1934, S. 1200, s.2.

24.000 liradır. Bunun için ise 2.000 ton kömür yakılması gerekmektedir. Bunun İmar Birliği tarafından tek yapılması mümkün değildir. Belediyenin aydınlatma için büyük miktarda elektrik kullandığı ifade edilmiştir. Bunun için yıllık 4000 lira Belediye'nin elektrik ücreti ödemesi gerektiği ifade edilmiştir. Mecliste yapılan müzakereler sonucunda İmar Birliği aracılığıyla 40.000 lira masraf ile kabul edilmiştir. Meclisin 22 Nisan 1935 tarihli oturumunda elektrik konusunda şu maddeler kabul edilmiştir.

1. 1936 yılına kadar elektrik sorunu çözülecektir.
2. Birlik feshedileceği sürece kadar elektriğin kar ve zararına belediye müdahale etmeyecektir.
3. Belediye kullandığı elektrik karşılığında yıllık 12.000 lira ücret verecektir.
4. Gelen elektrik paralarına belediye karışmayacaktır. Doğrudan İmar Birliğinin hesabına dahil edilecektir.

Elektrik, Haziran 1935'ten itibaren İmar Birliğine devredilmiştir.¹⁰⁸⁴

Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer'in, 1936 yılında Belediyeler Dergisi'ne vermiş olduğu demeçte; Erzurum'daki elektrik sorununun çözülmesi için nâfia, vilâyet ve belediye arasında müşterek bir çalışma yapılacağını ifade etmiştir.¹⁰⁸⁵

Erzurum'da Cumhuriyet Halk Partisi'nin Müzik bandosunun katılımıyla 1936 tarihinde Vali Ethem Aykut, Belediye Başkanları ve halkın katılımı ile elektrik santralinin açılışı gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁸⁶

Erzurum'da elektrik işleri ile ilgili olarak Simena Şirketinin Türkiye Vekili ve sınai ve ziraat makineleri Türk Anonim Şirketi mühendislerinden olan Avusturyalı Hogo Yaneysek'in ikinci yasak bölgelere girmesi için Dahiliye Vekilliği'nin önerisi Genelkurmay Başkanlığının incelemesi ve İcra Vekilleri Heyeti'nin 15 Ağustos 1936 tarihinde onanması ile uygun görülmüştür.¹⁰⁸⁷

Erzurum'daki elektrik işleri için 1936 yılında 12 bin lira Erzurum Belediyesi'ne tahsis edilmiş olup; 80 beygirlik dizel motorun tamirine başlanılmıştır.¹⁰⁸⁸ Erzurum'da uzun yıllar elektrik sorunu devam etmiştir. Sorunun çözümü için Erzurum'dan bir heyet Viyana'da bulunan elektrik santrali için incelemede bulunmuştur. Erzurum'da yapılacak

¹⁰⁸⁴ M. Küçükkuşurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi 2**, s.135-139.

¹⁰⁸⁵ **Belediyeler Dergisi**, 18, (1937), s.51.

¹⁰⁸⁶ **Erzurum Gazetesi**, 2 Nisan 1936, S.3490, s.1.

¹⁰⁸⁷ **BCA.30.18.1.2.67.69.6.**

¹⁰⁸⁸ **Belediyeler Dergisi**, IV/15, (1936), s.45-46.

hidrolik tesisat 6000 kudretinde kışın donmayacak ve kış koşullarında elektrik aksanında sıkıntı çekilmeyecek şekilde vilâyet bu konuda çeşitli girişimlerde bulunmuştur. ¹⁰⁸⁹

1938 yılında vilâyetin elektrik sorununun çözülmesi için elektrik hattı ihale edilmiştir. Erzurum Valisi Haşim İşcan tarafından elektrik işletmesi hizmete açılmıştır.

¹⁰⁹⁰

Avrupa'dan 1939 yılı itibariyle 180 beygirlik bir motor getirilmiştir. Yeni motor Taşhan'a yerleştirilmiştir. Bu yeni tesisat, 62.500 lira keşif bedelinden yüzde 6.5 tenzilat yapılarak 58.437 lira Karadenizli Müteahit Mustafa Topçu'ya ihale edilmiştir. 180 beygirlik motorun getirilmesi ve montajı da 19.000 liraya mal olmuş. 8 Ağustos 1939 tarihinde Erzurum Valisi Haşim İşcan tarafından işletmeye açılmıştır. 1939- 1945 yılları arasında Erzurum Vilâyeti'nin elektrik ihtiyacı artınca yeni tesisatlar yapılmış ve santral binası için 143.000 lira para harcanmıştır. ¹⁰⁹¹

4375 Sayılı Kanunun 1. Maddesi uyarınca Erzurum Belediyesi sınırları içinde bulunan elektrik tüketimi yapan yerlerin ücret tarifesine elektriğin beher kilovatına iki kuruş, muharrik kuvvet olarak sarf olunan elektriği de bir kuruş zam yapıldığı Erzurum Belediyesi Meclis Kararıyla, Dahiliye Vekilliği'nin 14 Mayıs 1943 tarihli ve 622/433/5415 ve 5416 Sayılı tezkereleri ile 25 Mayıs 1943 'de İcra Vekilleri Heyeti'nce kabul edilmiştir. ¹⁰⁹²

Erzurum Belediye Başkanı Mesut Çankaya'nın Belediye Başkanı olduğu 1939-1945 yılları arasında vilâyetin elektrik sorununun çözülmesi için yeni motor satın alınmıştır. Daha fazla sokak ve caddenin aydınlatılması sağlanmıştır. Kazım Yurdalan Belediye Başkanı (1945-1950) seçildiği andan itibaren vilâyetin elektrik sorununu çözmek için çalışmalara başlamıştır. Bu kapsamda vilayette elektrik sorununun çözülmesi için büyük bir elektrik motorunu tamir ettirmiştir. İmar Birliği'nden 180.000 lira borç alarak elektrik sorununu çözmeye çalışmıştır. Elektrik gücü artırılmış, abone sayısı 750'den 2.200'e çıkarılmıştır. ¹⁰⁹³

¹⁰⁸⁹ Doğu, 18 Aralık 1937,S.14, s.4

¹⁰⁹⁰ Belediyeler Dergisi, Y IV, 48, (Ağustos 1939), s. 56; Son Posta, 23 Temmuz 1938, S.2866, s.5.

¹⁰⁹¹ M. Küçükkuşurlu, Erzurum Özel İdare Tarihi 1913/ 2014, s. 265; Erzurum, 7 Aralık 1950, S. 4135, s.3- 4;Aydın Tarihi, 1-31 Ağustos 1939, S.69, s.7.

¹⁰⁹² Resmi Gazete, 3 Haziran 1943,S. 5420, s.5218.

¹⁰⁹³ İ. H. Kubilay, Elli Yılda Erzurum Belediyesi 1929-1979, s.14-15; İsmail Eyyupoğlu, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir İttihatçı Kâzım Yurdalan (1881/2-1962), s.502.

8-Telefon İşleri

Erzurum Belediyesi tarafından telefon hatları için 1931 yılı bütçesinden 1.000 lira ayrılmıştır.¹⁰⁹⁴ Erzurum Meclisi Umumi Vilâyet toplantısı 11'incisi 10 Ocak 1932 tarihinde gerçekleşmiş, telefon hatlarının tamirâtı için 1.500 lira matbaa ve gazete masrafları için 5.746 lira kabul edilmiştir.¹⁰⁹⁵ Erzurum ve Erzincan arasından telefon muhaberesi tesis edilmiş ve iki vilâyet arasında telefon bağlantısı 1932 yılında sağlanmıştır.¹⁰⁹⁶

1937'de yeni kurulan Karayazı Kazâsı Erzurum ile bağlantısının sağlanması için Karayazı ile Erzurum arasına telefon tesisâtı döşenmeye başlanmıştır.¹⁰⁹⁷ Taşkesen Nahiyesi ile Hınıs Kazâ Merkezi arasından yeni bir telefon hattı 1937'de tesis edilmiştir.¹⁰⁹⁸ 1937 yılında Tortum'da 78 kilometrelik yeni bir telefon hattı yapılmıştır. İşlevini yitiren eski telefon makineleri de değiştirilmiştir.¹⁰⁹⁹

2 Şubat 1938'de Erzurum Vilâyet Umumi Meclisi toplanmış. Telefon işleri hakkında şu bilgiler verilmiştir. 1937'de Erzurum dahilinde 444 kilometrelik telefon hattı yapılmıştır. 1938 yılında 235 kilometrelik telefon hattı yaptırılacaktır.¹¹⁰⁰

1938 yılı içinde Erzurum'un merkez köyleri ile merkez arasından telefon bağlantısının tam olarak sağlanması için Erzurum Vilâyet bütçesine 2.000 liralık tahsisat konulmuştur. Hatların tamiri ve tesisi için ise 50 lira alan bir fen memuru, bu iş için görevlendirilmiştir.¹¹⁰¹

4375 Sayılı Kanunun 1. Maddesi uyarınca Erzurum Belediyesi sınırları içinde bulunan telefon abonesi olan yerlerde % 20 zam yapılması Erzurum Belediyesi Meclis Kararıyla, Dahiliye Vekilliği'nin 14 Mayıs 1943 tarihli ve 622/433/5415 ve 5416 Sayılı tezkereleri ile 25 Mayıs 1943 'de İcra Vekilleri Heyetince kabul edilmiştir.¹¹⁰²

1946 yılında ülke genelinde telefon haberleşmesi için çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda Sivas-Samsun, Sivas-Trabzon, Sivas-Malatya Elâzığ-Diyarbakır, Erzurum-Trabzon, Ankara-Konya, İzmir-Balıkesir-Bursa istikametlerinde toplam 2000 kilometrelik yeni hatlar hizmete alınmıştır¹¹⁰³

¹⁰⁹⁴ **Erzurum Gazetesi**, 23 Mart 1931, S.3239, s.2.

¹⁰⁹⁵ **Erzurum Gazetesi**, 11 Nisan 1932, S.3290, s.2.

¹⁰⁹⁶ **BCA**.30.10.0.0.159.116.10.

¹⁰⁹⁷ **Doğu**, 1 Aralık 1937, S.4, s.2.

¹⁰⁹⁸ **Doğu**, 17 Aralık 1937, S. 13, s.2.

¹⁰⁹⁹ **Doğu**, 2 Şubat 1938, S. 53, s.2.

¹¹⁰⁰ **Doğu**, 3 Şubat 1938, s. 54, s.5.

¹¹⁰¹ **Doğu**, 19 Mart 1938, S. 90, s.2.

¹¹⁰² **Resmi Gazete**, S. 5420, (3 Haziran 1943), s.5218.

¹¹⁰³ M. Evsile, " *Cumhuriyet Döneminde Bayındırlık Faaliyetleri (1923- 1950)* ", s. 93.

Posta, Telefon ve Telgraf İşletme Müdürlüğü tarafından yeni otomotik telefon hattı kurulmasına başlanmıştır. 1946 yılında elektrik tesisatına başlanan Ankara-Sivas-Erzincan-Erzurum hatları kısa süre önce tamamlanmıştır. Erzurum-Ankara arasında 19 Mayıs 1947 tarihinden itibaren telefon görüşmelerine başlanacağı bildirilmiştir. Ankara-Erzurum arasında 1030, 11.15, 12.30, 13.30, 14.20, 15.15, 17.30, 18.30, 19.30, 20.30 ve 21.30 saatleride konuşmalar gerçekleşmesine karar verilmiştir.¹¹⁰⁴

9- Gazi Mustafa Kemal Atatürk Anıtı

Gazi Anıtı yapılması fikri Erzurum’da 1920’li yılların sonunda ortaya atılmış bir fikirdir. 1930 yılında ise anıtın yapımı için Erzurum Özel İdaresi ve Belediyesi 20.000 lira bütçe ayırmıştır. Anıtın yapımı için bir komite meydana getirilmiştir. Anıtın yaptırılması için Anıttıraş Kenan Ali Bey¹¹⁰⁵ ile anlaşılmıştır. Gazi’nin anıtı “*Şaha Kalkmış At Üzerinde*” olacak şekilde bronzdan yapılması kabul edilmiştir. Anıtın yapımı dört taksit toplam 20.000 olarak kararlaştırılmıştır. 15 Temmuz 1931 tarihinde bitirilmesi için anlaşmaya varılmıştır. Fakat 14 Temmuz 1931 tarihinde Anıttıraş Kenan Ali Bey, anıtın dökümünü yaptığı anda kırıldığını ifade etmiştir.¹¹⁰⁶ Böylece ilk teşebbüs başarısızlık ile sonuçlanmıştır. 3 yıl aradan sonra yeniden anıt yapımı için girişimlere başlanılmıştır.

1934 yılında İmar Birliği tarafından anıt yapımı yeniden gündeme alınmıştır. Yeni yapılacak anıtın yeri belirlenmiştir. Anıt günümüzde Erzurum Cumhuriyet Caddesi olduğu alanda yapılması kararlaştırılmıştır. Bu alanın içinde dört havuz yapılacak ve vilâyetin en güzel parkları halini alacaktır.¹¹⁰⁷

İmar Birliği tarafından yarışmanın koşulları belirlenmiştir. Yapılacak anıtın şu şartları sağlaması gerekmektedir.:

- Anıt Askeri Üniformalı ve şaha kalkmış olmalı.
- Anıt Erzurum taşından ve bronzdan yapılmalıdır.
- Cumhuriyet Meydanı’nın ortasına konumlandırılacaktır.
- Anıtın yapımı işinde en iyi olana verilecektir.

¹¹⁰⁴ **Ulus**, 16 Mayıs 1947, S.Yok, s.2.

¹¹⁰⁵ Anıttıraş Kenan Ali Bey : 1904 yılında İstanbul’da doğmuş 1994 yılında İstanbul’da vefat etmiştir. Basının adı Mehmet ali, annesiinn adı Fatma İnayet’tir. Sanayii Nefise Mektebi Anıt Bölümünde eğitim almıştır. Ercan Yılmaz, “*Edirne Atatürk Anıtı*”, **Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, II/5, s.59-60.

¹¹⁰⁶ M. Küçükkuşurlu, M. Başkaya, **Erzurum Özel İdare Tarihi 1913/2014**, s.277.

¹¹⁰⁷ **Erzurum**, 9 Temmuz 1934, S. 1199,s.3; **Erzurum**, 16 Temmuz 1934, S. 1200, s.2.

- Yarışmaya katılım sağlayacak kişiler 1 Temmuz 1934-15 Ağustos 1934 tarihleri arasından anıtın bir mimari resmini ve projenin alçıdan yapılmış halini Erzurum İmar Birliği Heyetine getireceklerdir.
- Anıtın etrafında Erzurum Kongresi tasvirleri bulunacaktır. ¹¹⁰⁸

Bu şartları sağlayıp ve ihaleye katılımı yalnız bir kişi sağlamıştır. Fakat bu kişinin yollamış olduğu çalışmada İmar Birliği tarafından uygun görülmemiştir. Güzel Sanatlar Akademisi tarafından bu işin yürütülmesine karar verilmiştir. Akademide bulunan 20 kişi işin yapılmasını kabul etmiştir. ¹¹⁰⁹

Güzel Sanatlar Akademisi tarafından anıtın yapımı için çalışmalara başlanılmıştır. Bu kapsamda akademi hocalarından İhsan Bey¹¹¹⁰ abidenin taslaklarını hazırlamış ve 24.000 lira teklif etmiştir. İmar Birliği ile İhsan Bey arasında Haziran 1935'te yapılan sözleşme sonucunda anıtın 14 ay içinde bitirilmesi ve karşılığında 17.500 lira ücret ödenmesine karar verilmiştir. Fakat Üçüncü Umumi Müfettişliği tarafından anıtın yapılması ileri bir tarihe ertelenmiştir. ¹¹¹¹

26 Nisan 1935 tarihinde Erzurum Belediyesi'nde yapılan toplantıda Cumhuriyet Caddesin yapılması planlanan Atatürk Anıtı'nın inşası için Belediye bütçesinden 8.000 lira verildiği belirtilmiştir. Anıtın yapımı için gerekli olan 24.000 liranın bulunması ve İmar Birliği tarafından yapılması kararı verilmiştir. ¹¹¹²

Erzurum'da yapılacak abide için 1937 yılında bir yarışma düzenlenmiştir. Bu müsabakaya anıttıraş Hadi, Zühtü, ressam Ratip Tahin ve Cemall Tollu katılmıştır. Akademi tarafından yapılan yarışmaya Akademi Müdürü Burhan toprağın riyasetinde Akademi Mimarı Şube Şefi Profesör Taut, Anıt Şubesi Şefi Belling yapmış olduğu inceleme sonucunda Hadi Bey birinci olmuş 1000 lira , Zühtü Bey ikinci olmuş ve 500 lira ödül lmiş ve Nejad Bey ise üçüncü olmuştur. Hadi Bey Atatürk büstü; 13 metre yükseklikte, Müstakil iki basamaklı , Sağında Milli Mücadele'de cephaneye malzeme taşıyan kadınlar, yapı Erzurum taşından ve figürlerin bronz olmasına karar verilmiştir. 100.000 lira harcanarak yapılmasına karar verilmiştir. ¹¹¹³

İmar Birliği'nin girişimleri ile Erzurum'da Atatürk Anıtı inşası için çalışmalar yapılmıştır. Anıtın yapımı için Alman Akademi Profesörlerinden Anıttıraş Rudolf

¹¹⁰⁸ **Erzurum**, 9 Temmuz 1934, S. 3405, s.3.

¹¹⁰⁹ **Varlık**, 15 II. Teşrin 1934, S. 1233, s.3.

¹¹¹⁰ İhsan Bey hakkında gerekli bilgiye ulaşılmamıştır.

¹¹¹¹ M. Küçükkuşurlu, M. Başkaya, **Erzurum Özel İdare Tarihi 1913/2014**, s.278- 283.

¹¹¹² İ. H. Kubilay, **Elli Yılda Erzurum Belediyesi 1929-1979**, s.46.

¹¹¹³ **Haber Gazetesi**, 11 Eylül 1937, S.2032, s. 1-4.

Belling'e 1938 yılında 200.000 lira verilmiştir.¹¹¹⁴ Havuzbaşı Atatürk Anıtı , Erzurum Kongresi 1963 yılında temeli atılmış ve Erzurum Kongresi'nin 46. yıldönümünde anıtın açılışı yapılmıştır. Anıt 3.50 m boyutunda olup Anıttıraş Hakkı Atamulu¹¹¹⁵ tarafından yapılmıştır. Atatürk'ün elinde 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması'nın buruşturulmuş hali vardır.¹¹¹⁶ İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve sonrasında Demokrat Parti iktidarı döneminde Atatürk Anıtı yapılmamıştır. Günümüzde halen Erzurum Merkez Cumhuriyet ve Yenişehir Caddesi'nin birleştiği meydana yer almaktadır. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren yapılması kararlaştırılan Atatürk Anıtı, birkaç olumsuz girişimden sonra 1963 yılında yapılmaya başlanmıştır. 23 Temmuz 1965 tarihinde Cevat Dursunoğlu, Dr. Cemil Şencan ve Dr. Ali Naci Duyduk'un katılımları ile açılmıştır.¹¹¹⁷

10-Erzurum'da Park ve Bahçe Faaliyetleri

Ağaçlandırma faaliyetleri Erzurum Vilâyeti'nde 20. yüzyılın başlarından itibaren hızla bir şekilde devam etmiştir. Bu kapsamda 1903 yılında Vilâyet Merkezi'nde arazisi uygun olan köylerde ağaçlandırma faaliyetlerine başlanılmıştır. Tortum Nahiyesi'ne bağlı köylerde 33.954 adet kavak ve söğüt fidanı getirilip, halka dağıtılmıştır. Halkın kendi temin ettikleri ağaçlar ile bu sayı 80.000'e ulaşmıştır. Halka meyveli ve meyvesiz ağaçlar hakkında bilgiler verilmiştir. Aşkale, Pasinler, Tortum, İspir Kazâlarına ve Keskim'in köylerine 112.061 adet meyvesiz ve Keskim'de 8.835 adet meyveli ağaç dikilmiştir. Ağaçların dikilmesi ile yeni bahçeler meydana getirilmiştir.¹¹¹⁸

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren ülke genelinde ağaçlandırma faaliyetleri hızlı bir şekilde devam etmiştir. Erzurum İmar Birliği tarafından, Ilıca'da yeni yaptırılan banyolar önündeki arazinin park haline getirilmesi için etrafı duvar ile çevrilmiştir.¹¹¹⁹

¹¹¹⁴ **Kurun**, 25 Ağustos 1938, s.3.

¹¹¹⁵ Anıttıraş Hakkı Atamulu: 1912 yılında Nevvilâyet'de doğmuştur. 1938'de Güzel Sanatlar Akademisi anıt bölümünden mezun olmuştur. 1960 yılında Nevvilâyet Belediye Başkanı olmuştur. Yapmış olduğu eserler; Samsun İlk Adım, Nevvilâyet Damat İbrahim Paşa Anıtı, Nevvilâyet Atlı Anıtı ve Erzurum Atatürk Anıtı'nı inşa etmiştir. Ayşe Karataş Karacam, "*Yontucu Hakkı Atamulu ve Anıt Heykelleri Üzerine*", **Malatya Turgut Özal Üniversitesi İnsanat: Sanat Tasarım ve Mimarlık Araştırmaları Dergisi**, 271, 2022, s. 6. ; Emel Coşkun, **Cumhuriyet Dönemi Anıt Etkinlikleri (1950- 1960)**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Turgay Yazar), Sivas, 2010, s.63.

¹¹¹⁶ <https://erzurumportali.com/shf/6304/Erzurum-Havuzbasi-Ataturk-Aniti-Kac-Yilinda-Yapildi> (Erişim Tarihi: 18.11.2022).

¹¹¹⁷ E. Konukçu, **Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Erzurum**, s.359-364.

¹¹¹⁸ Yakup Karataş, **Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde Erzurum (Sosyal, Ekonomik, İdarî ve Demografik Yapı)**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Besim Özcan), Erzurum, 2010,s.156.

¹¹¹⁹ **Varlık Gazetesi**, 16 Temmuz 1934, S.1200, s.2.

Erzurum'da Nisan ayında Cumhuriyet Halk Partisi'nin İl Yönetim Kurulu Başkanlığı tarafından bütün kazâ başkanlıklarına bir yazı yazılarak 1936 yılı içinde ağaç dikimin yapılması istenmiştir.¹¹²⁰ 1936-1938 yılları arasında Kültür Bakanlığı tarafından 17.800 lira ile Çifte Minare tamir edilmiş ve bu abidenin önüne bir bahçe yapılmıştır. 1938 yılında Vilâyet Merkezin'de 35 dekarlık bir fidanlık, ayrıca kazâ ve nahiye merkezlerinde birer kollektif fidanlık meydana getirilmiştir. Bu dönemde Merkez Fidanlığı'nda 52.000 Akasya ve 6.080 meyve fidanı halka ücretsiz dağıtılmıştır. İstanbul'dan 1.800 top Akasya getirilmiş ve Ilıca Nahiyesi'nin yollarına dikilmiştir.¹¹²¹

Akşam Gazetesi'nin 27 Temmuz 1937 tarihli "*Erzurum Mektupları*" başlıklı haberinde Erzurum Valisi Haşim İşçan tarafından her kazâ ve nahiye merkezinde kurulan fidanlıklara hususi önem verilip özenle korunduğu belirtilmiştir.¹¹²² Bu kapsamda Erzurum Valisi Haşim İşçan döneminde Erzurum genelinde ağaç dikme seferberliği başlamıştır.

Vilâyet Umumi Meclisi'nin 6'ncı İntihap Devresi ikinci toplantısında ziraat ile ilgili yapılacak işler hakkında bilgiler verilmiştir. 1938 yılı bütçesine fidanlık ve bahçelerinin tesis işletme ve diğer masrafları için 6.377 lira ödenek ayrılmıştır. Bu ödeneğin 50 lira kısmı Aşkale'ye, 100 lirası Ilıca kollektif fidanlığına, 214 lirası fidanlık için, 359 lirası ağaçların korunması için, 1.640 lirası İstanbul'dan getirilmiş 1.200 adet akasya fidanı ve nakliyesine 3.859 lirası fidanlık ve bahçelerde çalışanların yevmiyesine verilmiş; ağaç tohumu içinde 6.332 lira 7 kuruş harcanmıştır. Vilâyet dahilinde 225700 adet söğüt ve kavak fidanı ile 18.900 adet muhtelif meyve dikilmiştir. Vilâyet Merkezine Lalapaşa, Çifteminareler, Çocuk ve tenis sahası bahçeleri ile Ilıca bahçesinin tarh ve tanzimi yapılmış, Erzurum şoseleri ağaçlandırılmıştır.¹¹²³ Erzurum Vilâyeti'nin ağaçlandırma ve park işlerine 1938 yılında da devam edilmiştir. Bu kapsamda Lalapaşa önüne modern bir park inşa edilmiştir.¹¹²⁴

Erzurum Belediye Başkanı Şevket Arı'nın 1937-1939 yılları arasında görev yaptığı süreçte vilâyette park ve bahçeler için çalışmalar yapılmıştır. Bu minvalde Lalapaşa Camisi'nin kuzeyinde bulunan boş alana bir park ve havuz inşasına

¹¹²⁰ **Erzurum Gazetesi**, 23 Nisan 1936, S.3493, s.3.

¹¹²¹ **Şimendiferin Kavuştuğu Gün Erzurum**, s.111-115.

¹¹²² **Akşam Gazetesi**, 27 Temmuz 1937, S.6743, s.12.

¹¹²³ **Erzurum Gazetesi**, 8 Nisan 1940, S.3638, s.3.

¹¹²⁴ **Akşam**, 18 Ağustos 1938, S. 7126, s. 8.

başlanmıştır. Erzurum Belediyesi tarafından 1933-1938 yılları arasında vilâyet dahilinde park ve bahçelerin daha fazla ağaçlandırılması için 2.500 lira bütçe ayrılmıştır.¹¹²⁵

Erzurum'da 1940 yılında ağaçlandırma faaliyetlerine devam ettirilmiştir. Bu kapsamda 15.783 adet akasya ve 5.213 adet gıladıçya/gladiçya ayrılmıştır. Sene içinde 22.877 akasya ve 40 adet karaağaç dikilmiştir.¹¹²⁶

Vilâyet Umumi Meclisi tarafından 1942 mali yılı içinde ziraat işleri kapsamında 40.000 söğüt ağacı, 8 kilo kayısı, 10 kilo erik, 6 kilo elma ve 6 kilo armut tohumları getirilmiş vilâyetin fidanlığında yetiştirilip 1944 senesinde Erzurum Merkez ve Kazâlarında bulunan halka dağıtımı için çalışmalar başlanmıştır.¹¹²⁷

Erzurum Gazetesinin 29 Ocak 1944 tarihinde Ziraat Vekâleti tarafından Erzurum'un ağaçlandırılması için Posof Kazâsı Orman Mühendisliği tarafından ağaçlandırılma yapılaması için merkeze bildirilmiştir. Erzincan Fidanlığında üç yaşında olan elma, armut, erik, kayısı, ceviz ve kiraz verilmesi kararı alınmıştır. Aynı zamanda Erzurum Vilâyeti'nin ağaçlandırılması için 63.950 adedi 4 yaşında akağaç ve 22.150 adedi ise beş yaşında akağaç ve 13.900 adet dört yaşında akasya fidanı verilmesi için Sivas Orman Fidanlığı'nda alınmasına karar verilmiştir.¹¹²⁸

Erzurum'un ağaçlandırılması için 1944 yılı içinde 4000 akasya, 4000 akağaç, 2000 dişbudak, 500 leylak ve 500 mazı fidanına ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Kars'tan da 500 çam ile 500 huş ağacının alınmasına kabul edilmiştir.¹¹²⁹

Vilâyetin ağaçlandırılması için çeşitli uzmanlar ile Umumi Müfettiş Nazif Ergin, Erzurum Valisi, Ziraat Müdür ile yapılan toplantı sonucunda Erzurum'a 1944 yılı içinde 10.000 bin ağaç dikilmesine karar verilmiştir. Ağaçların dikileceği alanlar; 4600 ağaç, vilâyetin caddelerine ve sahaya, 4700 ağaç Erzurum'a bağlı kazâ ve nahiyelere, 700 ağaç ise vilâyette halkı teşvik etmek için dikilmesine karar verilmiştir.¹¹³⁰

Erzurum ve kazâlarının ağaçlandırılması için Ziraat Vekâleti tarafından Erzurum'un ağaçlandırılması planları Posof Orman Mühendisliği gönderilmiştir. Erzincan Kayısı Fidanlığı'ndan ilkbaharda teslim edilmek üzere üç yaşında elma, armut, erik, kayısı, ceviz ve yüzde beş nisbetinde kiraz,vişne verilmesi kabul edilmiştir. Erzurum Vilâyeti'nin ağaçlandırılması için 100.000 fidan kabul edilmiştir. Bu kapsamda 63.950

¹¹²⁵ İ. H. Kubilay, **Elli Yılda Erzurum Belediyesi 1929-1979**, s.13-43.

¹¹²⁶ **Erzurum Gazetesi**, 19 Şubat 1942, S.3730, s.3.

¹¹²⁷ **Erzurum Gazetesi**, 4 Şubat 1943, S.3779, s.4.

¹¹²⁸ **Erzurum Gazetesi**, 29 İkincikanun 1944/ 29 Ocak 1944, S. 3814, s.1.

¹¹²⁹ **Erzurum Gazetesi**, 1 İkinci Kanun 1944/1 Ocak 1944, S.3840,s.2.

¹¹³⁰ **Erzurum Gazetesi**, 15 İkinci Kanun 1944/15 Ocak 1944, S.3812, s.1.

akağaç, 22.150 adet beş yaşında akağaç, dört yaşında 13.900 akasya fidanı verilmesi Sivas Orman Fidanlığı tarafından uygun görülmüştür.¹¹³¹

II- Erzurum Vilâyeti'nde Asayiş Faaliyetleri

Cumhuriyetin ilk yıllarında Ergani'de çıkan isyan sebebiyle İcra Vekilleri Heyeti 23 Şubat 1341/23 Şubat 1925 tarihli içtması ile Erzurum ve çevresinde 1925 tarihinde sıkıyönetim ilan etmiştir.¹¹³² Erzurum'da ilan edilen sıkıyönetim'in bir ay daha uzatılması için İcra Vekilleri Heyetinin 22 Mart 1341/22 Mart 1925 tarihli kararı ile kabul edilmiştir.

1133

Şeyh Sait İsyanı¹¹³⁴ meydana geldiği dönemde Doğu'da bazı vilâyetlerde müftüler, halifeliği ve saltanatı öven konuşmalar gerçekleştirmişlerdir. Örneğin Erzurum İspir Müftüsü Hacı Ahmet Efendi bayramda ve Hükümet Konağı önünde yapmış olduğu hilafet ve saltanat lehine konuşmasında Mehdi'nin ortaya çıkacağı tarihe kadar şeklinde bir beyanda bulunmuştur. 14 Mayıs 1924 tarihinde Dahiliye Vekâleti'nden alınan bir telgraf ile müftü hakkında soruşturma başlatıldığı ve hemen görevden el çektirildiği; yerine ise yeni müftünün atamasının yapılması gerektiği ve bu tür konuşmaların bir daha yaşanmaması için uyarılması istenmiştir.¹¹³⁵

Şeyh Sait İsyanı nedeniyle ülkede kısmi seferberlik ilan edilmiştir. Seferberlik emri alan birlikler 24 Şubat 1925 tarihinde karargah ve mıntıklara ayrılmıştır. 12. Tümen Karargahı ve Hasankale merkezli olarak kısmi seferberliğe dahil edilmiştir.¹¹³⁶

Şeyh Sait isyanı sonrası bölgede asayiş ve güvenliğin temini ve gelecekte böyle bir durum ile karşılaşmamak için, Dahiliye Vekâleti tarafından 26 Mayıs 1925'te hazırlanan bir genelgede; Mardin, Erzurum, Bayazıt, Siverek, Van, Diyarbakır, Bitlis, Muş, Malatya, Elazığ ve Siirt Vilâyetlerine şu genelge gönderilerek; *“olaylarla ilgisi olan veya Kürtçülük ve irtica ile uğraşan kişi ve grupların ellerinde bulunan silahların toplanması, suç ve cinayetten sanık ve hükümlü olup aşiret nüfuzuna dayanarak kaçak hâlde bulunanların ve firari durumunda olanların yakalanması”* istenilmiştir. Bu süreçte

¹¹³¹ **Erzurum Gazetesi**, 29 İkinci Kanun 1944/29 Ocak 1944, S. 3814, s.1-3.

¹¹³² **BCA.30.18.1.1.12.76.17.**

¹¹³³ **BCA.30.18.1.1.13.15.10.**

¹¹³⁴ Şeyh Sait İsyanı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra ortaya çıkan ilk büyük isyan olma özelliğine sahiptir. 13 Şubat 1925 tarihinde Diyarbakır'ın Eğin Nahiyesine bağlı Piran köyünde Şeyh Sait'in kardeşi Şeyh Abdurrahim'in asker kaçaklarını saklayıp kaçakları teslim almaya gelen askerler üzerine açmış olduğu ateş sonucunda başlamış bir isyandır. 14 Nisan tarihinde ise Şeyh Sait ve adamlarının Varto'nun Çarbohor mevkiinde yakalanması ile isyan bitmiştir. (Abdülhadi Toplu, **Tarih İçindeki Anadolu Sakinleri ve İsyanlar-Ayaklanmalar**, Ocak Yayınları, Ankara, 1996, s.357-358.)

¹¹³⁵ **BCA.30.10.0.0.102.667.1.**

¹¹³⁶ **Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları I**, s.168.

genelge maddelerine uymak istemeyen Beşiri bölgesindeki Raman, Garzan ve Raçkotan aşiretleri ile Kulp ve Silvan Bükran aşiretlerinin çıkardıkları olaylar Raçkotan ve Raman İsyanları 7-12 Ağustos 1925 tarihinde gerçekleşmiştir. Genelkurmay Başkanlığı tarafından bu aşiretlerin silahları toplanmış ve bölgede asayiş sağlanmıştır.¹¹³⁷

1925 yılında Şapka Kanunu aleyhinde Türkiye'nin bazı vilâyetlerinde olaylar çıkmıştır. Bu dönemde Eylül 1925 tarihinde Nafia Vekili Sırrı Bey Erzurum'u ziyaret ettiği sırada halkın kılık kıyadet konusunda hoşnut olduğunu fark etmiştir. Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın Erzurum ziyaretinde bu durumu tespit etmiştir.¹¹³⁸ Erzurum'da şapka nedeniyle bir olay patlak vermiş ve isyan eden kişiler silahlı olup eylem başlatmışlardır. Hadise kısa sürede bastırılmıştır. İsyanı yer alan kişiler Divanı-Harbe sevk edilmiştir.¹¹³⁹ İsmet Paşa Erzurum Olayı sebebiyle *“Erzurum'da bir kısım halk, çarşuyu kısmen kapatmaya çalışırlar, valinin ikametgâhı önüne ve Vilayet Makamının önüne gelirler, “biz gâvur memur istemeyiz” diye bağırırlar, nümayiş yaparlar, zabıta müdahale eder. Zabitanın uyarılarına itaat etmezler, bunun üzerine hükümet kuvvetleri buna cüret gösterenleri dağıtır. Dün akşama kadar 27 kişi tutuklanmıştır. Halkın geneli hâdiseyi nefretle karşılamıştır. Anlaşıldığına göre geçmiş senelerde casuslukla şöhrat kazanmış birtakım adamlar ki içlerinde eski şeyhler vardır. Bunlar genel af kanunundan istifade ederek çıkmışlar, şimdi serbest gezerken yeniden faaliyete geçip hazırlık yapmışlardır. Bunların hepsi tutuklanmıştır. Hâdisenin üzerindeyiz, takibi hızlandırarak bir an evvel meclise malumat verebilmek için Erzurum'da örfî idare ilan edilmemiş yerlerde de örfî idare ilan edilmiştir. Bu işte birkaç kişi, tertipleyen ve bozguncudur. Hızlı tahkikat yaparak onları meydana çıkarmak ve seri icraat göstermek istiyoruz.”*¹¹⁴⁰ Şeklinde bir açıklama yapmıştır.

24 Kasım 1925 tarihinde Erzurum'da halkın bir kısmı çarşuyu kapatmış, Vali'nin konağı önünde *“Biz Gavur Memur İstemiyoruz”* diye bağırarak polislin dağıl uyarısını dikkate almamışlardır. Hükümet 24 Kasım 1925 tarihinden geçerli olmak üzere bir ay süreyle Erzurum'da sıkıyönetim kabul edilmiştir. İstiklal Mahkemesi olmaması sebebiyle sıkıyönetim Mahkemesi kurulmuş ve suçlu bulunanlar asılmıştır.¹¹⁴¹

¹¹³⁷ Nevin Yazıcı, *“Atatürk Döneminde Meydana Gelen Ayaklanmalar (1924-1938)”*, Atatürk Ansiklopedisi, s.6.İnternet adresi; <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-doneminde-meydana-gelen-ayaklanmalar-1924-1938/> (Erişim Tarihi: 18.12.2022)

¹¹³⁸ M. Küçükkuşurlu, *Türk Siyasi Tarihinde Erzurum*, s.478-479.

¹¹³⁹ Cumhuriyet Halk Partisi, *On Beşinci Yıl Kitabı*, s.58; Ferdan Ergut, *Modern Devlet ve Polisi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği*, İletişim yayınları, İstanbul, 2004, s.332.

¹¹⁴⁰ TBMMZC. 25 Teşrin-i Sâni 1341/ 25 Kasım 1925 D.II, XIX, s. 218

¹¹⁴¹ Ergün Baybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Ayraç Yayınları, Ankara, 2009, s. 320.

Erzurum Süvari Kışla Binası'nda meydana gelen yangın sonrası kullanılmayacak hale gelmiştir. Bunun üzerine 23 Nisan 1341/23 Nisan 1925 tarih ve 878 Numaralı Kanun ile emaneten yaptırılması. Milli Savunma Vekâleti tarafından 15 Eylül 1926 tarih ve 1751/123 numaralı tezkiresi teklifi ile İcra Vekiller Heyetine sunulmuş ve kabul edilmiştir. ¹¹⁴²

12 Eylül 1926 tarihli belgeye göre; Ardahan ve Oltu Kazâlarında bulunan pavyonların¹¹⁴³ askeri personele kiraya verilmesi, Milli Savunma Bakanlığı talebi ile Maliye Vekâletinin 12 Eylül 1926 tarih ve Emlak-ı Milliye'ye 6476 numaralı tezkereli teklif üzerine İcra Vekilleri Heyeti tarafından kabul olunmuştur. ¹¹⁴⁴

15 Kasım 1927 tarihinde Sarıkamış'ın 500'üncü metresindeki Şahinler Köprüsü'nün çivilerini söken Benun İbrahimyan, yapmış olduğu hırsızlık nedeniyle tutuklanmış ve ifadesinde komitacılar tarafından gönderildiğini ve karşılığında para aldığını söylemiş ve 400 Ermeni'nin daha Erzurum'a gideceklerini belirtmiştir. ¹¹⁴⁵

Erzurum'a bağlı Sitavuk Köyü ahalisinden olan 1294 doğumlu Ağbiyan oğullarından Artin oğlu Agob ile İğdasor Köyü halkından 1319 doğumlu Hamparsum Vahan Nazarita'nın İstiklal Harbine katılmaması sebebiyle vatandaşlıktan çıkarılması İcra Vekilleri Heyeti'nin 12 Ağustos 1928 tarihli içtması ile kabul olunmuştur. ¹¹⁴⁶

Asiler¹¹⁴⁷ tarafından Erzurum'a bağlı Taşkesen Nahiyesi Müdürü Ali Sırrı Efendi'nin vazife başında şehit edilmiştir. Ailesine 250 bin lira tazminat verilmiştir. ¹¹⁴⁸ 1929 yılı içerisinde Erzurum Silah Tamirhanesi tavanının, akümülatör çatısı ve bekçi kulübesinin emaneten yapılması İcra Vekilleri Heyetinin 12 Eylül 1929 tarihli içtması ile kabul edilmiştir. ¹¹⁴⁹ Erzurum Silah Tamirhanesinin çatısının 5.000 bin lira masraf ile saçla örülmesi Milli Müdafaa Vekâleti'nin 16 Şubat 1930 tarih ve 327 numaralı teklifi ile İcra Vekilleri Heyeti tarafından 12 Mart 1930 tarihli içtması ile kabul edilmiştir. ¹¹⁵⁰

Erzurum'da Binnaz oğlu Rıza Bey'in 1929 yılı içerisinde hükümet hakkında hakaret etmesi sebebiyle hakkında işlem yapılması Adliye Vekilliği tarafından uygun görülmüştür. ¹¹⁵¹ Aynı yıl Erzurum'da Süleyman oğlu Dede hükümet aleyhine yapmış

¹¹⁴² BCA.30.18.1.1.21.60.2.

¹¹⁴³ Pavyon, Kısım kısım ayrılmış, küçük alanı olan, sergi, sunum yapılabilen yerleşim alanıdır. Örneğin İzmir Fuarı'nda İtalyan Pavyonu, İspanya Pavyonu ve Türk Pavyonu vs. gibi.

¹¹⁴⁴ BCA.30.18.1.1.20.58.20.

¹¹⁴⁵ BCA.30.10.0.0.108.710.12.

¹¹⁴⁶ BCA.30.18.1.1.30.51.15.

¹¹⁴⁷ Asilerden kasıt bölgede çetecilik faaliyeti yürüten birkaç kişilik gruplar.

¹¹⁴⁸ BCA.30.10.0.0.68.448.40.

¹¹⁴⁹ BCA.30.18.1.2.44.8.

¹¹⁵⁰ BCA.30.18.1.2.9.11.8.

¹¹⁵¹ BCA.30.10.0.0.35.204.15

olduğu açıklamalar nedeniyle Adliye Vekilliği tarafından hakkından işlem yapılması için inceleme başlatılmıştır.¹¹⁵²

1931 yılı içerisinde hükümet aleyhine yapmış olduğu söylemler sebebiyle Adliye Vekilliği tarafından Erzurum'da Akif oğlu Nurettin hakkında takibat yapılmasına karar verilmiştir.¹¹⁵³ 1932 yılı içerisinde Birinci Umumi Müfettişliği tarafından hazırlanan raporda Erzurum'da bir soygun ve iki gasp olayı gerçekleştiği yazılmıştır.¹¹⁵⁴

13 Temmuz 1932 tarihinde yabancı devletlerin askeri vazifesini kabul etmesi sebebiyle Erzurum nüfusuna kayıtlı olan Yüzbaşı Ahmet Remzi Efendi oğlu Mehmet Ahit Bey, İcra Vekilleri Heyeti kararıyla vatandaşlıktan çıkarılmıştır. Fransa askerliğini kabul ettiği için böyle bir karar alınmıştır.¹¹⁵⁵

1933 yılı içerisinde Erzurum Hınıs Kazâsına bağlı Alucra Köyü'nün eşkıyalar tarafından basıldığı zaman Tahsildar Halil Efendi'nin hazineye ait gelir ve resmi evrakları kurtarması sırasında kişisel olan eşyalarına eşkıyalar tarafından el konulmuştur. Bunun üzerine, Tahsildar Halil Efendi'nin zarar ve ziyanının karşılanması için "200" liranın Maliye Vekilliği tarafından 16 Ocak 1933 tarih ve 646/37 Sayılı tezkeresi ile İcra Vekilleri Heyeti'nce 12 Şubat 1933'te kabul olunmuştur.¹¹⁵⁶

Erzurum Vilâyet Meclisi tarafından 1 Şubat 1934 tarihinde itibaren mahalle ve çarşılarda kadınların peçe ile dolaşmaları yasaklanmıştır. Bu karar Dahiliye Vekâleti tarafından onaylanmıştır.¹¹⁵⁷

1935 yılı itibariyle vatandaşlıktan çıkarılması farklı vilâyetlerde olduğu görülmüştür. Bu kapsamda Erzurumda yaşayan ve oranın nüfusuna kayıtlı olan Nisim, Nisan ve Simon adındaki üç Yahudi 13 Eylül 1935 tarihinde Rusya için casusluk yaptığı sebebiyle vatandaşlıktan çıkarılmıştır.¹¹⁵⁸

Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'in, 1935 yılında gönderdiği raporda; hapisanelerin ıslâhı ve Erzurum Ilıca Nahiye Merkezi'nde 500.000 liralık bir hapisane yaptırılması istenmişti. Bu isteğe Vekâlet, ceza evlerinin ıslâhının Vekâletin en öncelikli işlerinden olduğu, Batı'daki cezaevlerinin teşkili ve idareleri hakkında yaptırılan tetkikat sonuna kadar cezaevleri inşa edilmemesinin kararlaştırıldığı, yeni ceza evlerinin ihtiyaca

¹¹⁵² BCA. 30.10.0.0.36.212.6.

¹¹⁵³ BCA.30.10.0.0.39.236.1.

¹¹⁵⁴ BCA.30.10.0.0.128.923.2.

¹¹⁵⁵ BCA.30.18.1.2.30.51.16.

¹¹⁵⁶ BCA.30.18.1.2.33.8.15.

¹¹⁵⁷ Erzurum Gazetesi, 1 Ocak 1934, S.3379, s.4.

¹¹⁵⁸ BCA.30.18.1.2.58.72.12.

göre kararlaştırılırken Doğu Vilâyetlerinin bu durumunun göz önünde bulundurulacağı yönünde cevap vermiştir.¹¹⁵⁹

Erzurum 1936 yılı itibariyle emniyet ve asayiş bakımından olayların az yaşandığı bir yıl olmuştur. Erzurum Merkez, Hasankale, Hınıs Kazâlarında Polis Teşkilatı bulunmaktaydı. Vilâyette daha az olayın yaşanmasında 1933-1936 yılları arasında kazâlar ile nahiyeler arasında telefon ile bağlantı sağlanmış olması gösterilebilir. Erzurum Merkez de iki Hasankale Merkezde bir olmak üzere bu dönemde üç polis karakolu inşa edilmiştir. Bu yapılar için 5.400 lira bütçe ayrılmıştır.¹¹⁶⁰

1937 yılı içerisinde Erzurum'da casusluk şüphesi nedeniyle soruşturma açılmıştır. Bu kapsamda aslen Kahireli ve Arap olan Lütfi oğlu Ferit sınırda bulunması sebebiyle casusluk şüphesi doğurması, Erzurum'da bulunması emniyet bakımından mahzurlu görülmesi sebebiyle Latife, Leman, Suat ve Cemal adlarındaki dört çocuğu ile Amasya'ya nakil ve iskanları Dahiliye Vekillîği 10 Eylül 1937 ve 2899 sayı tezkere ile istenmiştir. İcra Vekilleri Heyeti tarafından uygun görülmüştür.¹¹⁶¹

Vilâyet Umumi Meclisi 2 Şubat 1938'de toplanmış ve faaliyet raporu şu şekilde açıklanmıştır. 1936 yılında vilâyet dahilinde 40 katil vakası olmuş. 1937'de sayı 16'ya düşmüştür. 1936'da hırsızlık 166 iken 1937'de 140'a inmiştir. 1937'de Ilıca ve Hasankale'de polis teşkilatı kurulmuştur. Aşkale'de ve Hınıs'ta polis teşkilatı kurulması ve merkezde ise Yeni bir Numune Karakol yapılması düşünülmüştür.¹¹⁶²

Erzurum'da dilenciliğin çok yaygın olması sebebiyle Erzurum Yoksullarına Yardım Kurumu kurulmuştur. Bu kurumun amacı gerçekten maddi durumu kötü olan kişileri tespit edip onlara yardımda bulunmaktır. Bu nedenle kurum için Gölbaşı Mansuroğlu hanı kiralanmıştır. Bu kurumun tam faaliyete girmesi ile Erzurum'da dilenciliğin yasaklanması planlanmıştır.¹¹⁶³

Erzurum'da 1938 yılında dilencilik faaliyetleri yasaklanmıştır. Dilencilik edenler polis ve zabıta tarafından yakalanıp düşkünler/yoksullar yurduna gönderilmiştir.

¹¹⁵⁹ BCA 30 10 0 0/ 70 463 6.

¹¹⁶⁰ Şimendiferin Kavuştuğu Gün Erzurum, Marifet Basımevi, İstanbul, 1939, s.101-111.

¹¹⁶¹ BCA.30.18.1.2.78.80.1.

¹¹⁶² Doğu, 3 Şubat 1938, S. 54, s. 5.

¹¹⁶³ Doğu, 14 Ekim 1937, s.2.

dilencilere para vermek isteyenler ise Erzurum Yoksullar Kurumuna¹¹⁶⁴ makbuz karşılığı yardım edilebilecektir.¹¹⁶⁵

Karayazı Jandarma Koutanlığı tarafından Karayazı Kazâsı'nın Bayraktar köyünde Jandarma Numune Karakolu inşaatı için 2480 lira 69 kuruş keşif bedeli belirlenmiştir. İhalesinin ise 2 Eylül 1940'da yapılması planlanmıştır.¹¹⁶⁶

İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra 1947 yılında İngiliz Ataşemiliteri General Clarke de, Erzurum, Ağrı, Van, Muş, Siirt, Bitlis, Diyarbakır ve Urfa güzergahlarında incelemelerde bulunmuştur. Bu alanlar “İkinci Yasak Bölge” olarak adlandırılmaktadır.¹¹⁶⁷

14 Ocak 1948 tarihinde Erzurum'da Ruslara casusluk yaptığı kesinleşen Akçaabad'ın Güzarı Köyünden Kürşat oğlu Ahmet seven hakkında verilen ölüm cezası bu tarihte uygulanmıştır.¹¹⁶⁸

1946- 1950 yılları arasında emniyet ve asayiş alanında Erzurum'a yapılan kamu harcamaları ve yatırımları: Harcama miktarı 3.468.131.67 lira yüzde olarak % 1.33 ve kişi başına düşen harcama miktarı 8.76 lira olarak gerçekleşmiştir.¹¹⁶⁹

1- Üçüncü Umumi Müfettişliğin Kurulması

Umumi Müfettişlikler, Osmanlı Devleti'nin son döneminden itibaren ortaya çıkan kurumlardan biridir. Merkezin taşrayı daha iyi idare edebilmek amacıyla oluşturmuş oldan bu kurum ilk olarak Sultan II. Abdülhamit (1876-1909) döneminde teşkil edilmiştir.¹¹⁷⁰

Sultan II. Abdülhamit, Yaveri Ahmet Şakir Paşa'yı, 1895- 1899 yılları arasında Anadolu Islahatı Umum Müfettişi olarak görevlendirmiştir. Müfettişlik konusunun Uluslararası bir boyut kazanması ise Berlin Kongresi ile olmuştur. Bu Kongre'de Vilayet- ı Sitte'de (Erzurum, Sivas, Van, Bitlis, Mâmuratül- Aziz ve Diyarbekir) uygulanacak bir

¹¹⁶⁴ Yoksullar Kurumu; Bu kurum 1936 yılında Erzurum'da açılmıştır/kurulmuştur. Kurum daha çok, fakir, yaşlı ve engelli olan bireylere yardımlarda bulunulmuştur. 1936 senesinin kış aylarının çetin geçmesi sebebiyle 1100 kişiye dört ay müddetle ekmek ve yoğurt desteği olunmuştur. 1937 ve 1938 yılları arasında 3210 kişiye iâşe yardımında bulunulmuştur. Bu seneler zarfında 400 fakir talebenin elbise, iç çamaşırı ve bir kısmının elbise yaptırılmış ve öğrencilerin okul araç ve gereçleri karşılanmıştır. **Şimendiferin Kavuştuğu Gün Erzurum**, s.128.

¹¹⁶⁵ **Ulus**, 2 Ocak 1938, S. 5901, s.6.

¹¹⁶⁶ **Erzurum Gazetesi**, 19 Ağustos 1940, S.3657, s.4.

¹¹⁶⁷ **BCA**.30.18.1.2.114.55.10.

¹¹⁶⁸ **Ayın Tarihi**, 1-31 Ocak 1948, S.170, S.4.

¹¹⁶⁹ S. Aşgın, **Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları (1946- 1960)**, s. 130.

¹¹⁷⁰ Cemil Koçak, **Umûmî Müfettişlikler (1927- 1952)**, İletişim Yayınları, 2016, İstanbul, s.31.

ıslahat projesi görüşülmüştür. Ahmet Şakir Paşa ile beraberinde bir Teftiş Heyeti bölgeye yollanmış ve Ahmet Şakir Paşa'nın görev ve yetkileri belirlenmiştir. Umumi Müfettiş, doğrudan Sultan II. Abdulhamit'e rapor verecekti.¹¹⁷¹ Anadolu Umumi Müfettişliği, 20 Ekim 1899 yılına aktif bir durumda iken Ahmet Şakir Paşa'nın vefatı ile yerine atama yapılamamıştır. 18 Nisan 1900 tarihinde Sultan II. Abdülhamit, Islahat Teftiş Heyeti'nin görevinin son bulduğunu bildiren bir irade çıkararak bu müfettişliği hukuken ortadan kaldırmıştır.¹¹⁷²

1 Aralık 1902'de Sultan II. Abdulhamit tarafından Hüseyin Hilmi Paşa'nın, Vilâyât-ı Selâse'ye (Selânik, Manastır, Kosova) Müfettiş olarak ataması yapılmıştır. Müfettişin görevinin ekonomiyi ve adliyeyi düzeltmek, maârifî ilerletmek şeklinde sınırları tespit edilmiştir.¹¹⁷³ 1908 yılında idareyi ele geçiren genç subaylar ilk olarak Rumeli Umumi Müfettişliği'ni kaldırmışlardır. 1913 yılında ise yeniden Umumi Müfettişliklerin kurulması gündeme getirilmiştir.¹¹⁷⁴

8 Şubat 1914 tarihinde Osmanlı Hükümeti adına Said Halim Paşa ile Rus Hükümeti adına ise Konstantin Gulkevic arasında Doğu Anadolu'da yapılacak ıslahatlar için Yeniköy Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre; iki Umum Müfettişi'nin Avrupalı olması kararlaştırılmıştır. Müfettiş olarak Binbaşı Nicholas Hoff ile Hollandalı Westernak'ın görev belirlenmiştir. Hoff'un görev alanı Van, Bitlis, Harput ve Diyarbakır iken Westernak'a ise Trabzon, Erzurum ve Sivas mıntkası olarak belirlenmiştir. Dâhiliye Nezareti ise 15 Nisan 1914 tarihinde Hoff ve Westernak'ı Umumi Müfettiş olarak atamıştır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi ile 28 Aralık 1914 'te müfettişlerin görevlerine son verilmiştir.¹¹⁷⁵

Milli Mücadele döneminde 1918 yılında Erzurum, Van, Bitlis Vilâyetleri ile Erzincan Sancağını içine alan Vilâyeti Müstahsile Müfettişi Umumiliği kurulmuş ve 23 Ağustos 1918'de başına da Hasan Tahsin Uzer getirilmiştir. Fakat 23 Eylül 1918'de Uzer'in Suriye'ye vali olarak atanması ile bu görevinden ayrılmış ve yerine de kimse atanmamıştır. Daha sonra 28 Mayıs 1920'de Anadolu Olağanüstü Müfettişliği kurulmuş

¹¹⁷¹ C. Koçak, **Umûmî Müfettişlikler (1927- 1952)**, s.32- 33.

¹¹⁷² Ali Karaca, **Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa 1838- 1899**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 172

¹¹⁷³ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, I, K. I, TTK, Ankara, 1991, s.167

¹¹⁷⁴ Murat Burgaç, **Türkiye'de Umumi Müfettişliklerin Kurulması ve Trakya Umumi Müfettişliği**, ATAM, Ankara, 2013, s. 8-9.

¹¹⁷⁵ M. Burgaç, **Türkiye'de Umumi Müfettişliklerin Kurulması ve Trakya Umumi Müfettişliği**, s. 10- 11.

olup başına da Müşir Zeki Paşa atanmıştır. Fakat 3 Kasım 1920’de Umumi Müfettişlik lağvedilmiştir. Müşir Zeki Paşa’da Genelkurmay Başkanlığına atanmıştır.¹¹⁷⁶

20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat’ı Esasiye Kanunu’nun Umumi Müfettişlik adını taşıyan son bölümünde vilâyetler arası ve üst bir denetim kurumu meydana getirilmiştir. Müfettişlerin görevi, genel olarak asayişin sağlanması, bütün işlemlerin denetlenmesi şeklindedir.¹¹⁷⁷

25 Haziran 1927 tarih ve 1164 Sayılı “*Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair*” bir kanun çıkarılmıştır. Bu kapsamda Birinci Umumi Müfettişliği kurulmuş ve başına Dr. İbrahim Tali Bey atanmıştır. Daha sonraki süreçte Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale’yi içine alan “*Trakya Umumi Müfettişliği*” namıyla II. Umumi Müfettişliği kurulmuş¹¹⁷⁸ ve 18 Mart 1934 tarihinde başına İbrahim Tali Bey atanmıştır.¹¹⁷⁹ 22/3/199 Sayılı kararnameye göre 6 Eylül 1935 tarihinde Üçüncü Umumi Müfettişliği kurulmuş ve başına Tahsin Uzer getirilmiştir.¹¹⁸⁰ 6 Ocak 1936 tarihinde ise 2/3823 Sayılı Dördüncü Umumi Müfettişlik kurulmasına karar verilmiştir.¹¹⁸¹

Rize Gazetesi’nin 14 Mart 1936 tarihli “*B. Tahsin Uzer ve Üçüncü Genel Müfettişlik Teşkilatı*” başlıklı haberinde sekiz vilâyeti içine alan bu müfettişliğin bölgenin ekonomik, sosyal, kültürel gelişimine katkı sağlayacağı doğu bölgesini her açıdan gelişime açık hale getirileceği yazılmıştır.¹¹⁸²

Erzurum Valiliği tarafından Üçüncü Müfettişlik grup inşaatı bölgesinde 1939 yılı içinde Jandarma Müfettişlik Binası inşaatı betonarme si için keşif bedeli 42.962 lira 90 kuruş olarak belirlenmiştir.¹¹⁸³ Milli Şef döneminde güvenlik güçlerini uğraştıran önemli konulardan biri de Arap harfleri ile tedrisat yapılması durumu olmuştur. İçişleri Bakanı, Üçüncü Umumi Müfettişliğine göndermiş olduğu yazıda “*Kanunlarımıza ve rejime aykırı olan bu vak’a faillerinin fenalıklarını yerinde bastırmak ve sari mikroplar gibi yurda dağıtmamak başlıca esastır. Binaenaleyh Halk Partisi ve evleri cihazı ile harekete geçilerek bu kötü propagandalar önlemek ve kötülerini adaletin pençesine vermek lazımdır.*

¹¹⁷⁶ C. Koçak, *Umûmî Müfettişlikler (1927- 1952)*, s. 40-41

¹¹⁷⁷ Bülent Tanör, *Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri*, YKY, İstanbul, 2019, s. 265

¹¹⁷⁸ *Resmi Gazete*, S.2640, (27 Şubat 1934), s. 3485; Erdal Aydoğan, “*Üçüncü Umumi Müfettişliği’nin Kurulması ve III. Umumi Müfettiş Tahsin Uzer’in Bazı Önemli Faaliyetleri*”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 33-34, (Mayıs- Kasım 2004), s.4.

¹¹⁷⁹ *Resmi Gazete*, S.2661, (24 Mart 1934), s.3586.

¹¹⁸⁰ C. Koçak, *Umumi Müfettişlikler (1927- 1952)*, s.169; Cumhuriyet Halk Partisi, *On Beşinci Yıl Kitabı*, s.74.

¹¹⁸¹ Abidin Özmen, “*Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce*” *İdare Dergisi*, (Ocak- Şubat 1947), s.184, s.240; C. Kocak, *Umumi Müfettişlikler (1927- 1952)*, s.247.

¹¹⁸² *Rize Gazetesi*, 14 Mart 1936, S.233, s.1.

¹¹⁸³ *Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1939, S. 5469, s.10.

*Bu yoldaki iyi çalışmalarınızı memnuniyetle takip ediyorum” sözleri ile görevli olan kişileri uyarmıştır. Fakat 1939 yılında Erzurum’un köylerinde bazı şahısların arapça eğitim verildiği görülmüş ve bunlar yakalanmıştır.*¹¹⁸⁴

Erzurum’a bağlı Hınıs Kazâsı’nda Jandarma Numune Karakol binasının yapımı için keşif bedeli 2580 lira 60 kuruş bedeli ile 1 Nisan 1940 tarihinde ihaleye çıkarılmıştır.¹¹⁸⁵ 21 Kasım 1952’de Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun ile ek ve tadilerin yürürlükten kaldırılması hakkında Kanun Tasarısı, TBMM tarafından kabul edilmiştir.¹¹⁸⁶

Üçüncü Genel Müfettişlik Bölgesi tarafından 1947 Ağustos ayına ait hazırlanan raporda; Erzurum Vilâyeti’nde 1 gasp ve soygun, 2 hayvan hırsızlığı, 1 kasten yangın olayı gerçekleşmiştir. Gasp ve soygun vakasından suçlu bulunan 2 kişi ile hayvan hırsızlığı suçundan 1 kişi tutuklanmıştır. Kasten yangın vakasının kimin çıkardığı ise belirlenmemiştir.¹¹⁸⁷

2-Yerleşime Yasak Bölgeler

1110 Numaralı Kanuna göre; Erzurum’da bulunan ve devlet tarafından istimlak edilmiş olan yerlerin sahiplerine, Milli Müdafaa Vekâleti tarafından, 1930 bütçesinde 126.570 liranın arazi verilmesi İcra Vekilleri Heyeti’nin 25 Mart 1931 tarihli içtiması kabul edilmiştir.¹¹⁸⁸

Erzurum Yasak Bölgesi içinde bulunan Müstahlem Memnu Mıntıkaları dahilinde 1933 yılında yapılması planlanan tahlimat işleri için nakliyat ve satın alma işlemlerinin gerçekleşmesi için gizli bir şekilde pazarlık yapılması İcra Vekilleri Heyeti’nce 15 Temmuz 1933 tarihinde kabul edilmiştir.¹¹⁸⁹

Erzurum Müstahkem Mevkileri yasak bölge sınırında yer alan 1934 senesinde ve bütçenin 780’inci faslına göre yaptırılacak 100.000 liralık usta ve amele gündelik malzemeleri İhale Kanunu’nun 18’inci maddesinin “Z” fıkrasına göre pazarlıkla alınıp yapılması ve ihraç edilen ürünlerin memlekete izinli sokulması için Milli Müdafaa Vekilliği’nin 13 Ağustos 1934 tarih ve 374/1420 Sayılı tezkere ile Maliye ve İktisat

¹¹⁸⁴ Ali Dikici, “*Milli Şef Dönemi İç güvenlik Anlayışı Ve Türk Polisi*”, s.423-424.

¹¹⁸⁵ **Erzurum Gazetesi**, 21 Mart 1940, S.3636, s.4.

¹¹⁸⁶ **Resmi Gazete**, S.8270, (29 Kasım 1952), s. 5029; C. Koçak, **Umumi Müfettişlikler (1927, 1952)**, s.301.

¹¹⁸⁷ **BCA.30.1.0.0.65.407.11.**

¹¹⁸⁸ **BCA.30.18.1.2.19.21.7**

¹¹⁸⁹ **BCA.30.18.1.2.38.51.6.**

Vekilliklerinin mütaası ile İcra Vekilleri Heyeti tarafından 20 Eylül 1934'te kabul edilmiştir¹¹⁹⁰

Erzurum Vilâyeti sınırları içindeki bölgelerde yabancıların seyahat etmesi Ekim 1946 sonuna kadar yasak edilmesi, 3529 Sayılı Kanunun 3900 Sayılı Kanunla değiştirilen 20.Maddesi Bakanlar Kurulu'nun 18 Eylül 1946 tarihli toplantısı ile kararlaştırılmıştır.¹¹⁹¹

Elektrik İşleri Etüd İdaresi Jeoloğu Alman H. Kleinsorgein, 1110 Sayılı Kanun hükümlerine uyulması yasak bölgeye geçerken yanına bir subay verilmek koşuluyla Erzurum- Tortum, Azort Bucağı-Tortum Gölü, Öşk ve Tav köylerini civarında 20 gün süreyle jeolojik etüdler yapmasına Bakanlar Kurulu'nca 28 Mart 1947 tarihinde izin verilmiştir.¹¹⁹² Dönem itibarıyla yerleşime yasak bölgeler oluşturulmasının temel sebebi o yerlerin güvenliğini sağlamaktır. Veya bölgede aşiretler arasında sorunlar sebebiyle bölgenin bir kısmı yasaklı hale getirilmiştir.

3- Çetecilik Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler

Erzurum'da 1923'te Cıbranlı Aşireti reislerinden Halit Bey Başkanlığında Erzurum'da Azâdî adını taşıyan bir cemiyet kurulmuştur. Cemiyetin üyeleri: Kürt Teali Cemiyeti¹¹⁹³ Başkanı Seyit Abdulkadir, Eski Bitlis Mebusu Yusuf Ziya, Kör Hüseyin Paşa'dır. Cemiyet tarafından 1924'te yapılan kongreye Şeyh Sait'te katılmıştır. Kongre sonucunda isyanın başlatılması kararı alınmıştır. İsyân, 13 Şubat 1925'te başlamıştır. İsyânın bastırılması için hükümet değişikliğine gidilmiştir. İsyân bölgesinde İdare-i Örfi ilan edilmiştir. İsyân kısa sürede bastırılmıştır.¹¹⁹⁴ 11 Mart 1925 tarihinde Şeyh Sait'in oğlu Ali Rıza komutasında bir grup Hınıs'a taaruz etmişler, ancak bu girişim başarısızlık ile sonuçlanmıştır.¹¹⁹⁵

Erzurum'da Cumhuriyet'in ilanından sonra birtakım çetecilik faaliyetleri meydana gelmiştir. 1929 yılında Ferzende Çetesi ile çatışmalar gerçekleşmiştir. Ferzende

¹¹⁹⁰ BCA.30.18.1.2.48.64.3.

¹¹⁹¹ BCA.30.18.1.2.111.59.17.

¹¹⁹² BCA.30.18.1.2.113.23.3.

¹¹⁹³ Kürt Teali Cemiyeti, 17 Aralık 1918 tarihinde İstanbul'da kurulmuştur. Cemiyet şu kişilerden oluşmaktadır. “Reis, Seyit Abdulkadir Efendi (Şeyh Abdullah Efendizade), Hüseyin Şükrü (Baban) Bey (Katib-i Umumi), Dr. Şükrü Mehmet (Sekban) Bey, Muhittin Nazım Bey, Babanzade Hikmet Bey ve Aziz Bey” oluşmaktadır. Kuruluş amacı Wilson İlkeleri doğrultusunda Kürtlere haklar verilmesidir. Cemiyet 18 Maddelik bir nizamname yayınlamıştır. (Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler C.2 Mütareke Dönemi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.199-215.)

¹¹⁹⁴ A. Kardaş, **Cumhuriyet Dönemi’nde Van Gölü Havzası’nda Yapılan Kamu Harcamaları Ve Yatırımlar (1923- 1950)**, s.72- 74.

¹¹⁹⁵ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyânları I, s. 173.

Çetesi'nin yakalanması için 5. ve 7. Seyyar Alaylardan iki Estersüvar Bölüğü¹¹⁹⁶ Hınıs'a sevk edilmiştir. Bu süreçte Muş Valisi güney tarafı Bayezit Valisi ise Karaköse tarafına korumakla görevlendirilmiş. Erzurum Valisi ise Hınıs mıntıkasında bulunan eşkıya ile doğrudan teması organize etmiştir. 24 Temmuz 1929 günü Hasankale dahilinde yedi buçuk saat süren çatışma sonucunda iki maktul ve 10 kadar yaralı ile 41 hayvan ele geçirilmiş ve iki silah ele geçirilmiştir. Ordunun kaybı ise bir şehit ve bir hafif yaralı ibarettir.¹¹⁹⁷

1930'lu yıllarda Erzurum ve civarında Seyit Han Çetesi çeşitli olaylara karışmışlardır. Kısa sürede jandarma ve polis tarafından bu çete yok edilmiştir. Alicaan Çetesi bu dönemde Erzurum ve çevresinde çeşitli olaylara karışmıştır. Kısa süre içinde bu çete yok edilmiştir. Bir diğer Çete ise Aliko çetesidir. Erzurum ve Erzincan'da çeşitli yağma ve soygun olayları gerçekleştirmişlerdir. Jandarma tarafından yakalanmışlardır.¹¹⁹⁸ Erzurum ve civarında çetecelik faaliyetleri sürdüren Kelereşli Halil ve Rıza çetesi 1932 yılında jandarmanın takibi sonucu yakalanıp etkisiz hale getirilmiştir.¹¹⁹⁹

Birinci Umumi Müfettişlik mıntıkası içinde yer alan vilâyetlerde meydana gelen gasp, soygun ve adam öldürme olayları nedeniyle hazırlanan asayiş raporunda 29 Kasım 1930 gecesi Erzurum'a gitmekte olan bir kamyonun Horasan-Eleşkirt arasında 5 eşkıya tarafından durdurulup şöförün 200 lira kadar parası ve bir miktar eşyası Tahir Çavuş Çetesi tarafından gasp edildiği raporda belirtilmiştir.¹²⁰⁰

Erzurum'a bağlı 8. Daire tahsildarı Hafız Hamdi Efendi, Ziravnak Köyüne tahsilat için gittiği sırada eşkıya tarafından önü kesilerek elinde bulunan makbuz ve evrak-ı resmiyenin yakıldığı ve 70 lira tahsilat ettiği para ve şahsına ait 100 lira kıymetindeki atının ve 50 lira kıymetindeki elbise ve saatinin alındığı ve darp edilerek elli gün tedavi altında kaldığı tespit edilmiştir. Maliye Vekâleti 10 Haziran 1931 tarih ve 7055/409 numaralı tezkeresi teklifi ile İcra Vekilleri Heyeti'nin 10 Haziran 1931 tarihli içtima ile zararın karşılanması kabul edilmiştir.¹²⁰¹

Birinci Umumi Müfettişliği 1932 yılı istihbarat ve asayiş raporunda, müfettişlik mıntıkası içinde bulunan vilâyetler ve bölgede bulunan çeteler hakkında bilgi verilmiştir.

¹¹⁹⁶ **Estersüvar Bölüğü:** Osmanlı Arşiv Belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla 19. Yüzyılın sonlarına doğru kurulan bu birlik, daha çok nakliye işlemlerini yürütmek için teşkil edilmiştir. Kamus-i Türki'de ester kısarak ile erkek eşekten doğma hayvan yani katır anlamına gelmektedir. **BOA, BO**, 1689-126682, 1 Temmuz 1318; Şemsettin Sami, **Kamus-i Türki**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 99.

¹¹⁹⁷ **BCA.30.10.0.0.112.759.1.**

¹¹⁹⁸ Cumhuriyet Halk Partisi, **On Beşinci Yıl Kitabı**, s.69.

¹¹⁹⁹ **BCA.30.10.0.0.128.6.923-28.**

¹²⁰⁰ **BCA.30.10.0.0.128.920.11.**

¹²⁰¹ **BCA.30.18.1.2.21.41.19.**

Bu kapsamda Erzurum'da 1931 yılında Alican Çetesi çeşitli olayları gerçekleştirmiştir. 1932 yılında ise Zaza Hüseyin Çetesi bölgede karışıklık çıkarmıştır. Bu iki çetede bölgede asayiş ve huzuru bozmuştur. Zaza Hüseyin 9 Ekim 1932 tarihinde ölü olarak ele geçirilmiştir. Daha sonra bu çeteler tamamen ortadan kaldırılmıştır.¹²⁰² Birinci Umumi Müfettişliği bölgesinin 1933 tarihli yayınlanan raporunda; Erzurum Vilâyeti dahilinde birçok olaya karışmış olan Eşkîya Feyzullah ve Tevfik çeteleri bölgede çeşitli olaylara karışmışlardır. Çete üyelerinden Celali Nazım ve Mehmet emin ölü olarak ele geçirilmiştir.¹²⁰³

Dersim Hozat Harekâtı 1933 yılında sonlanırken Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından 22 Kasım 1939 tarihinde asayiş durumu ile ilgili olarak bir rapor yayınlanmıştır. Raporda, 1933 yılında Dersimli çeteciler tarafından 3 gasp olayının gerçekleşmiş faillerin sayısının 43 olup ve 5 kişinin yakalandığı; 1934'de ise 7 gasp olayının gerçekleştiği faillerin sayısının 55 yakalanan kişi sayısının ise 6 olduğunu ifade etmiştir.¹²⁰⁴

31 Aralık 1934 tarihinde Erzurum Bölgesi Müfettişi Asım Bey'in CHF Genel Sekreterliğine sunmuş olduğu inceleme raporunda; vilâyet dahilinde asayiş sorunu olduğu dile getirilmiştir. Sivas-Erzincan yolu üzerinden Erzurum'a gelmeyi seçen Müfettiş, Yarhan ile Kıran Karakollarının arasında 20 kişilik bir çete eşkıya grubu tarafından pusuya düşürülmüştür. Asım Bey ailesi ve Kars Saylavı Kâmil Bey, eşkıya tarafından soyulmuştur. Bu olayda jandarmanın ihmali olduğunu dile getirmiştir. Raporda şunlar yazılmaktadır;

- a) Jandarmaların tehlikeli olarak gördükleri mıntıkadaki üç karakolun telefonlarının bozuk olduğu
- b) Karakolda geceleyin nöbet tutan kimsenin olmadığı
- c) Jandarma gerekli desteği vermediği
- d) Soygun olayından sonra karakola gelindiğinde Yarhan Karakolu'nda bulunan jandarmaların uyku halinde olduğunu belirtmiştir. Bu olaya Erzurum Mebusu Nafi Bey'inde tanıklık ettiğini dile getirmiştir.¹²⁰⁵

¹²⁰² BCA.30.10.0.0.69.457.14-31.

¹²⁰³ BCA.30.10.0.0.128.923.4;BCA.30.10.0.0.128.923.6.

¹²⁰⁴ Resul Köse, **CHP ve DP Hükümetleri Dönemlerinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Politikaları**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Cezmi Eraslan), İstanbul, 2019, s. 159.

¹²⁰⁵ BCA.490.1.0.0.730.503.1-79.

Müfettiş Asım Bey tarafından bölgede asayiş probleminin olduğu jandarmanın görevini aksattığı rapor dahilinde belirtilmiştir. Gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini söylemiştir.

1935 yılı içerisinde Hasankale çevresinde Feyzullah çetesinin liderinin kardeşi Hamit, iki çoban ve onun ailesinde dört kişiyi öldürmüştür. Çobanların bakmış olduğu hayvanları çalmışlardır. Daha sonra hayvanlar bu adamın elinden alınmıştır.¹²⁰⁶

Bu dönemde Doğu Anadolu Bölgesi'nde çetecilik faaliyetleri ile uğraşan çeşitli gruplar bulunmaktadır. Şorikli Cafer oğlu Hasan Çetesi ile mücadele edilmiş ve Hasan'ın kardeşi Hüseyin bu çatışmada öldürülmüştür. Şorikli Hasan Çetesi 29 Haziran 1935 gecesi Şahvet Dağından Erzurum- Hasankale transit yoluna sarkarak, Kars'tan gelen bir kamyonette bulunan yolcuları soyup 150 lira para ve eşyalarını gasp etmişlerdir. Daha sonra Hınıs üzerinden Söylemez Nahiyesi Tak köyüne geçerek bir miktar para alınmıştır. 1934 yılı içerisinde çeteçilik faaliyetleri içerisinde olanlara karşı hükümet hareket başlatmış ve 1934 yılı içerisinde Şakı Seyidhan yeğeni Haydaranlı Hüseyin çetesinden iki kişi ölü, Pisiklili Abdullah Karıkanlı, Maruf Reşid, Hüsnü, Mehmed Sıddık, Yusuf, Necmeddin, Mahmud, Ali ve üç arkadaşı diri olarak ele geçirilmiştir. İkinci altı ay içinde ise Çete Reisi Feyzullah ve iki arkadaşı Cafer oğlu Hasan Çetesinden biri ölü Süleyman, Bedih, Hamza, Halid, Akif, Veli, Zeynel, Bahri, Ali, Abdülmecid kişileri ise sağ olarak ele geçirilmiş. 1934 yılı Erzurum dahilinde iki çete vardır. Cafer oğlu Hasan 10 kişilik ve Feyzullah'ın kardeşinin Hamid'in 4 kişilik çetesi kalmıştır. Malazgirt, Hınıs, Karayazı ve Hasankale çevresinde eşkıyalık faaliyetleri yürüten Eşkıya Feyzullah ve çetesi 20-21 Aralık 1934 tarihinde Karayazı'nın Karaağıl Köyü'nde altı saat devam eden bir çatışma sonucunda Feyzullah ve Ali faki ölü olarak ele geçirilmiştir. 1935 yılı içinde asayiş sağlanmıştır.¹²⁰⁷

Birinci Umumi Müfettişlik mıntıkası dahilinde 1937 yılında çeteler ile mücadele edilmiştir. Şorikli Hasan Çetesi Erzurum ve Erzincan civarında faaliyet gösteren bir çetedir. Hınıs ve Varto arasındaki Gümgüm Köyü'nde bu çete sıkıştırılarak çete etkisiz hâle getirilmiştir.¹²⁰⁸

¹²⁰⁶ BCA.30.10.0.0.65.433.1

¹²⁰⁷ BCA.30.18.1.2.57.62.14-2; Varlık, 30 Birincikanun 1934/ 30 Aralık 1934, S.1240, s.3.

¹²⁰⁸ A. Kardaş, Cumhuriyet Dönemi'nde Van Gölü Havzası'nda Yapılan Kamu Harcamaları Ve Yatırımlar (1923- 1950), s.172.

4-Sıkıyönetim İlanı

21 Şubat 1925 tarihinden Başvekil İsmet İnönü, Ankara'ya gelerek. Gazi Mustafa Kemal ile durumun hakkında görüşme gerçekleştirmiştir. Bu sırada Bakanlar Kurulu'nda isyanın bastırılması için toplantı tertiplenmiştir. Aynı gün Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal başkanlığında Başvekil Fethi Bey (Okyar), Meclis Başkanı Kazım Bey (Özalp) ve Halk Partisi Genel Başkan Vekili İsmet Bey (İnönü) tarafında görüşme gerçekleşmiştir.¹²⁰⁹

23 Şubat 1925 tarihli Kararname yayınlanmıştır. Elaziz, Genç, Muş, Ergani, Dersim, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Siverek, Siirt, Bitlis, Van, Hakkari, ve Malatya Vilâyetleri ile Erzurum'a bağlı Kığı ve Hınıs'ta bir ay müddetle sıkıyönetim ilan edilmesi İcra Vekilleri Heyeti tarafından 22 Mart 341'de kabul edilmiştir.¹²¹⁰ 23 Şubat 1925 tarihli belgede Sıkıyönetim Kararnamesine uygun olarak Divan-ı Harbler oluşturulacak ve isyanda bulunan kişilerin cezaları sıkıyönetim mahkemelerinde verilecektir.¹²¹¹ 6-9 Aralık 1925 tarihleri arasında Erzurum'da kurulan İstiklal Mahkemelerinde¹²¹² 5 kişi idama mahkum edilmiş 3 kişi on yıl ceza almış ve bir kişide üç yıl boyunca kalebentlik cezasına çaptırılmıştır.¹²¹³

24 Kasım 1925 tarihinde Erzurum'da Gâvur İmam isminde bir hoca ile Hacı Osman adında birinin girişimleri ile Erzurum'da bir kısım halk çarşığı kısmen kapatmış ve valinin ikametgâhı önüne gelerek gâvur memur istemeyiz diye olay çıkarmışlardır. Olayın büyümesi üzerine müdahale edilmiştir.¹²¹⁴ Olay neticesinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunun 86. Maddesi göre İcra Vekilleri Heyeti tarafından bir aylık sıkıyönetim ilan

¹²⁰⁹ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları I, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012, s. 173

¹²¹⁰ BCA.30.18.1.1.13.15.10.

¹²¹¹ BCA.30.18.1.1.12.76.17.

¹²¹² İstiklal Mahkemeleri: 4 Mart 1925 tarihli Heyet-i Umumiye kararı uyarınca iki İstiklal Mahkemesi heyeti oluşturulmuştur. TBMM tarafından 7 Mart 1925 tarihinde ise mahkemeye üyeler seçilmiştir. İsyân Mıntıkası İstikal Mahkemesi ile Ankara İstiklal Mahkemesi şeklinde iki mahkeme meydana getirilmiştir. İlk etapta altışar aylığına kurulmuşlardır. Bir buçuk ay geçtikten sonra 20 Nisan 341 tarih ve 132 Sayılı “Meclis-i Alinin Altı Ay Müddetle Tatil-i İçtimai hakkında Huk” kararı ile süre uzatılmış. Toplamda üç sefer altı ay daha mahkemelerin süresi uzatılmıştır. M. Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek- Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923- 1931)**,s. 148.

¹²¹³ İdam edilen beş kişi: Demirci Ahmet Usta, Kahveci Halil, “Gavur İmam” Abdülmecit, Gaffarzade Akif ve Bakkalbaş Hacı Ali adlı kişiler idam edilmiştir. Onar yıl küreğe mahkum edilenler: Hızarcı İsmail, Yoncalık Mahallesi İmamı Hacı Hakkı ve Kasap Salih. Üç yıl kalebentlik cezası alan: Manav İshak. M. Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek- Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923- 1931)**,s. 161.

¹²¹⁴ İnönü’nün Söylev ve Demeçleri I, s. 139- 140.

edilmiştir. ¹²¹⁵ İlan edilen sıkıyönetim daha sonra uzatılmamıştır. ¹²¹⁶ Erzurum’da bu olay sonucu, 32 kişi mahkûm edilmiştir. ¹²¹⁷

17 Mart 1926 tarihinde “*Koçgiri İsyanı’nın*” bastırmasında aktif görev alıp başarılı olan Erzurum Valisi Zühtü Bey’e, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından İstiklal Madalyası verilmiştir. ¹²¹⁸

5- Kaçakçılık Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler

1928 yılında Dahiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından Başvekalet’e 3 Aralık 1928 sunulan kaçaklılık raporunda temmuz, ağustos ve eylül aylarına ait kaçakçılık istatistikleri sunulmuştur. Bu kapsamda 23 olay gerçekleşmiştir. 300 kilo tütün ve 52.251 deste sigara kağıdı ele geçirilmiştir. ¹²¹⁹ 1928 yılı istatistiğinde Erzurum Vilâyeti’nde genel olarak sigara kaçakçılığı yapıldığı görülmüştür.

1931 yılında Suriye’ye bağlı kamışlı ve Amude, Karamaniye gibi yerlerden getirelen kaçak ürünlerin güzergahı; Midyat, Savur, Silvan, Diyarbakır, Bitlis, Muş ve Erzurum güzergahı şeklinde olmuştur. ¹²²⁰

Birinci Erzurum Jandarma Müfetişi bölgede meydana gelen kaçakçılık faaliyetleri sebebiyle 5 Aralık 1940 tarihinde Hakkari Vilâyeti’nde ihtiyaç haline gelen gaz ve şeker ihtiyacı için bölgenin teftişi için görevlendirilmiştir. Bu kapsamda Hakkari’de yaşanan kaçakçılığın sebebi olarak vilâyetin ihtiyacı olan ürünlerin karşılanmadığı ve bu sebeble kaçakçılık gerçekleştiği belirtilmiştir. ¹²²¹

D- ERZİNCAN VİLÂYETİ’NDE BAYINDIRLIK VE ASAYİŞ FAALİYETLERİ

I-Erzincan Vilâyeti’nde Bayındırlık Faaliyetleri

1935 yılı içerisinde Erzincan Belediyesi tarafından üç yıllık bir program tahsis edilmiştir. Bu kapsamda yolların yapılması ve onarılması için çalışmalar meydana getirilmiştir. Erzincan- Refahiye- Sivas sınırı, Erzincan- Kemah , Erzincan-Erzurum sınırı ve Erzincan-Sipikör yolları ve bunların üzerinde bulunan köprülerin yapımı olarak

¹²¹⁵ BCA. 30.18.1.1.16.71.9.

¹²¹⁶ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek- Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923- 1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 147

¹²¹⁷ İnönü’nün Söylev ve Demeçleri I, s. 143.

¹²¹⁸ BCA. 30.10.0.0.195.334.4.

¹²¹⁹ BCA.30.10.0.0.180.242.23.

¹²²⁰ Tahir Öğüt, “ *Milli Sınırların Olulumu Sürecinde Güneydoğu Anadolu’da Kaçakçılık Ekonomisi*”, *Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, XXXI/2, s.106.

¹²²¹ BCA.30.10.0.0.182.257.4-6.

22.500 lira ve Çayır-Kığı-Elaziz, Refahiye- Kuruçay, Kemah- Refahiye ve İliç yollarının yapımı için ise 45.447 lira olmak üzere toplam 70.984 lira ve köy okullarının yardım için ise 400 lira tahsis edilmiştir.¹²²²

Erzincan Vilâyeti'nde yapılmakta olan Erzincan Cezaevi için keşif bedeli olarak 51151,05 lira belirlenmiş olup; 5 Eylül 1941'de ihaleye çıkarılmıştır. Bu süreçte Erzincan'a bağlı İliç Kazâsı'nda da cezaevi yapımı için 7.907,77 liralık keşif bedeli belirlenmiştir. Refahiye Kazâsı, cezaevi inşaaatı için 7.914 lira 46 kuruş keşif bedeli belirlenmiştir.¹²²³ Erzincan Valisi Sükûti Tükel 26 Mart 1942 tarihinde Erzincan Gazetesine Erzincan Cezaevi hakkında şu bilgileri vermiştir; yeni vilâyet alanında 200 kişilik bir cezaevi inşaatına başlanılmıştır. İhale bedeli olarak 48.580,69 lira belirlenmiştir. En kısa zamanda bitirilmesi planlanmıştır. Kemah Kazâsı'nda 25 kişilik bir cezaevi inşaatına başlanmıştır.¹²²⁴ Erzincan Cezaevi'nin inşaatının bitirilmesi için Erzincan Mebusu Abdülhak Fırat'ın TBMM'de yapmış olduğu *“Zamanında yapılmadığı için gittikçe artarak, geçen sene sordum, 60 000 lira kadar bir paraya ihtiyaç hâsıl olduğu söylendi. Gerek Cumhuriyet savcılığı, gerek valilik tarafından defaatle de arzedilmiştir. Şimdi Sayın Bakandan rica ediyorum. Belki biraz daha mukadderatına terkedilirse yarın belki de yıkılacaktır. Yeniden yapmağa mecbur olacağız. Geçen seneki manzara bende bu kanaati hâsıl etti. Başı boştur, nazaretsizdir, 4 duvar duruyor. Çok rica ederim; cüzi bir para nereden almak icabediyorsa bu ihtiyaç için alınarak ikmal edilsin”*¹²²⁵ şeklinde bir konuşma gerçekleştirmiştir.

1942 yılında Erzincan'da *“Asri Mezarlık”* inşasına başlanmıştır. 1942 Temmuz ayı itibariyle mezarlığının bekçi odası, duvarları ve önemli bir kısmı bitmiştir. Mezar bitirildiği zaman deprem şehitleri için bir anıt yapılması planlanmıştır¹²²⁶ 1943 yılında Erzincan mezarlığında duvar inşaatı yapılması ve tesfiye işleri için keşif bedeli olarak 17173 lira 75 kuruş belirlenmiş muvakkat bedeli 1288 lira 4 kuruş olarak tespit edilmiştir.¹²²⁷

Erzincan Valisi Dilaver Argun tarafından Haziran 1943 tarihinde Ankara gezisi yaptığı gezi sırasında Başvekil ve Bakanlar ile yapmış olduğu görüşmeler sonucunda

¹²²² **Belediyeler Dergisi**, C.1, S. 4-5 Ek, Devlet Basımevi, Ankara,1935, s..53

¹²²³ **Erzurum Gazetesi**, 28 Ağustos 1941, S.3706, s.4.

¹²²⁴ **Yeni Erzincan**, 26 Mart 1942, S.1, s.3.

¹²²⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, 22.5.1945, D.7, C.17, B.59, s.272.

¹²²⁶ **Yeni Erzincan**, 30 Temmuz 1942, S.19, s.1.

¹²²⁷ **Yeni Erzincan**, 29 Nisan 1943, S. 56, s.3.

Tephirhane, Cezaevi, İlkokul ve Belediye Binasının yapımı için 681.000 lira keşif bedelli Hükümet Konağı, Nâfia Vekâleti tarafından bu yapılar için 1.000.400 lira ayrılmıştır. ¹²²⁸

3849 Sayılı Kanunla “Zelzele Mıntıkasında Yapılacak İşler ve Yardımlar Kanun” adlı fasılda 6 Kasım 1940 tarihli ve 2/14611 Sayılı Kanunla Erzincan Vilâyetine bağlı Refahiye, İliç ve Tercan’da yapılması düşünülen cezaevleri inşaatı için sarfedilecek paranın 17.943 lira 70 kuruşun 12.670 lira 59 kuruşunun Giresunda yapıalcak cezaevine verilmesi İcra Vekilleri Heyeti tarafından 8 Eylül 1944 tarihinde kabul edilmiştir. ¹²²⁹

Erzincan Vilâyeti’nde yapılmakta olan binaların kontrol edilmesi için Nafia Vekaleti tarafından 1947 yılında Erzincan İnşaat Bölge Amirliği kurulmuştur. Kurumun başına Yüksek Mimar Abdülmecit Yaşar Geçici getirilmiştir. ¹²³⁰ Böyle bir yapının meydana getirilmesinin sebebi vilâyete yapılacak veya yapılması planlanan inşaat harcamalarının daha sistemli bir hale getiirilmesi.

1939 Erzincan depreminden sonra Erzincan’a büyük kamu harcamaları ve yatırımları yapılmıştır. 1951 yılında dönemin Nafia Vekili Kmela Zeytinoğlu’na yöneltilen soruda deprem sonrasında 1950 yılına kadar ne tür yardımlar yapılmıştır. Zeytinoğlu’nun vermiş olduğu cevap tablo halinde verilecektir. ¹²³¹

Tablo-31: 1939- 1950 Yılları Arasında Hükümetler Tarafından Yapılan Kamu Harcamaları Ve Yatırımları

İş Adı	Harcama ve Yatırım Tutarı
1. Erzincan Hükümet Konağı İnşası	952 206,64
2.Erzincan Cezaevi İnşası	211 798,38
3.Erzincan Tebhirhane İnşası	196,060,69
4.Erzincan Belediye Binası İnşası	146 053,74
5.Erzincan İlkokul Binası İnşası	341 041,64
6. Erzincan Ortaokul Binası İnşası	178 098,91
7.Erzincan Pansiyon Binası İnşası	7. 890,00
8. Erzincan Vilâyet İçi Yollarının Yapımı	371 679,89
9. Erzincan 196 Daireli Kerpiç Ev (49 aded)	430 000,00
10. Erzincan Otel ve Gazinosunun İkmali	72 000,00

¹²²⁸ **Yeni Erzincan**, 1 Temmuz 1943, S.65, s.1.

¹²²⁹ **BCA**.30.18.1.2.106.63.13.

¹²³⁰ **Yeni Erzincan**, 6 Mart 1947, S.243, s.1.

¹²³¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, 3 Ocak 1951, B.25, C.4, D.IX,s.6-7.

11. Kızılay Pavyonlarının Onarımı (90 aded)	30 000,00
12. Erzincan Ziraat Okulunun tamiri	1 216,53
13. Erzincan Ziraat Okulu Memur İkametgâhı İnşası	775,80
14. Erzincan P. T. T. Binası İnşası	193 588,22
15. Erzincan Tekel Binası İnşası	65 000,00
16. Erzincan Ziraat Bankası ve 8 Aded Ev İnşası	295 181,00
17. Erzincan Ofis Alım Binası ve Lojmanları İnşası	68 780,00
18. Erzincan Yanık Haribiye Kışlası İkmali İnşası	500 000,00
19. Erzincan Erat Pavyonları İnşası	226 529,00
20. Erzincan İki Aded Teçhizat Ambarı İnşası	120 000,00
21. Erzincan Kurs Subay Binaları İnşası	119 000,00
22. Erzincan akaryakıt Deposu İnşası	7 772,00
23. Erzincan Ordu Donatım F. B. Alanının Taş Parkelenmesi	59 534,00
24. Erzincan Ordu Donatım F. B. Baraka ve Blokaj Gru beton	67 627,00
25. Erzincan Ordu Donatım Dış Elektrik Tesisatı	41 984,00
26. Erzincan Ordu Donatım Su Tesisatı	51 645,00
27. Erzincan Ordu Donatım Erat Helaları	12 950,00
28. Erzincan Ordu Donatım İstimlâk İşleri İçin	62 254,80
29. Erzincan Halihazır Harita Alınması İşİ	11 712,48
30. Erzincan Hastanesine Mubayaa Edilen Röntgen	30 000,00
31. Esirgeme Kurumuna Yardım	40 000,00

32. Erzincan'da Yenivilâyet'de Kurulan 652 Aded Avusturya'dan Getirilen Takma Ev	6 000 000,00
33. Erzincan İçin İdari ve Mütferrik Masraflar	92 494,39
Toplam	11.004.874.11 Lira

1939 yılından 1950 yılına kadar tek parti döneminde kurulan Hükümetler tarafından Erzincan'a 33 büyük harcama ve yatırım yapılmıştır. Bu harcamalar bayındırlık, eğitim, sağlık, asayiş vb... alanlarını kapsamaktadır. Toplamda 11.004.874.11 lira harcama yapılmıştır. Vilâyet'in altyapısı, sağlık kuruluşları yaşam alanları imar planları bu dönemde büyük oranda yapılmıştır.

4126 Sayılı Kanun kapsamında Erzincan Belediyesine ikraz edilen ve daha sonra 5586 Sayılı Kanunla hibe edilen 2.000.000 lira Erzincan Belediyesinin yapmış olduğu çalışmalar tablo da verilmiştir.¹²³²

Tablo-32: 1939-1950 Yılları Arasında Belediye Tarafından İkraz Edilen 2.000.000 Lira İle Yapılanlar:

İşin Adı	Harcama ve Yatırım
Otel ve gazino için	288 257
Ev inşasına	763 064
Meydan ve anıt için	153 774
Vilâyet yollarına	-
Pazar yeri yapımına	-
Elektrik tesisatına	164 107
Çeşme ve su yolları yapımına	24 201
Asri mezarlık ve yollarının yapımına	24 618
Dükkân inşasına	7 828
Park bahçe ve bahçelendirmeye	23 611
Deliktaş - Konur ocağı yoluna	17 004
Muvakkat vilâyetde otel ve lokanta yapımına	26 785
Kanalizasyon inşasına	9 564

¹²³² TBMM Tutanak Dergisi, (3 Ocak 1951), B.25, C.4, D.IX,s.7.

Septik çukuru inşasına	7 368
İmar plânının tatbiki ve diğer müteferrik işler	26 702
Toplam	2 000 000

Yukarıda yer alan tabloda Belediye'ye 1939-1950 yılları arasından verilen 2.000.000 lira ile Belediye'nin yapmış olduğu çalışmalar verilmiştir. Belediye şehrin yollarını, anır inşaatı, Pazar yeri kurulumu, su yolları kanalizasyon sistemi gibi yapıları yapmak için bu alınan parayı kullanmıştır. Deprem sonrası süreçte kamu harcama ve yatırımlarının seyrinin değiştiği sayısal olarak tabloya yansımıştır.

1-Erzincan Vilâyeti'nde Yol Faaliyetleri

Birinci Dünya Savaşı yıllarında işgal altında kalıp harap hale gelmiş bir vilâyet görüntüsü olan Erzincan'a yeni devletin kurulmasıyla beraber önemli yatırımlar yapılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda Erzincan, Refahiye, Kemah ve Pülümür Kazâ ve köylerinin inşası için 60 bin lira verilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat Refahiye, Kemah kazâlarına yardım edilmediği; bunun için, Erzincan Vilâyeti'nden 30 bin liranın gönderilmesi istenmiştir. 3 Nisan 1339 ve 319 Numaralı Kanun ile 1.000.000 liralık bakiyenin 104 bin liradan ibaret olduğu Maliye Vekâlet-i Celilesi'nin 7 Kanun-u Sani 1341/ 7 Ocak 1925 tarih ile teklif edilmiş, İcra Vekilleri Heyeti'nin 8 Ocak 1341/ 8 Ocak 1925 tarihli toplantısında uygun görülmüştür.¹²³³

Elâzığ Milletvekili Hüseyin Bey, 1924 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Elazığ- Erzincan yolunun anayol olması için önerge sunmuştur. ¹²³⁴ II. Meclis döneminde de yol yapımı ile ilgili olarak diğer vilâyetlerin de soru önergesi verdiği görülmektedir.

Men-i Hasarat faslındaki 270 bin liranın 30 bin lirasının Erzincan ve Eskerd Çayı bentlerinin inşasına tahsisi için Erzincan Mebusu Sabit Bey tarafından TBMM'ye verilen 12 Mart 1341/12 Mart 1925 tarihli önerge ile Başbakanlığa sunulmuştur. ¹²³⁵

Erzincan Milletvekili Sabit Bey, 1925 yılında Elazığ-Dersim-Erzincan yolunun yapılması için TBMM'ye bir teklif sunmuş; Nâfia Vekâleti tarafından bu yol için 1.000.000 tahsisat verilip çalışmalara başlanılmıştır. ¹²³⁶

¹²³³ BCA.30.18.1.1.12.67.19.

¹²³⁴ BCA.30.10.0.0.6.38.10.

¹²³⁵ BCA.30.10.0.0.7.42.7.

¹²³⁶ TBMM, D.2, B.32, 1 Mart 1925.

Mart 1926 tarihine kadar bitirilmek üzere Erzincan- Erzurum Devlet Yolları üzerindeki Satsa mevkiindeki istinad duvarının Haziran 1926 tarih ve 888 numaralı Kanunun 1. Maddesine göre Nâfia Vekâlet-i Celilesinin 23/29 Kanun-ı Sani 1927 /23/29 Ocak 1927 tarih ve 142/624 numaralı tezkiresi ile İcra Vekilleri Heyetinin 2 Şubat 1927 tarihli toplantısından kabul olunmuştur. ¹²³⁷

Genelkurmay tarafından 1928 yılında inşaları gerçekleştirilecek Erzincan- Kemah ve Eğin yolunun yaptırılması için 27.000 lira verilmesi Nâfia Vekâlet-i Celile'sinin; 24 Temmuz 1928 tarih 1284/4394 numaralı teklifi ile İcra Vekilleri Heyeti 12 Ağustos 1928 tarihli toplantısında onanmıştır. ¹²³⁸

Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1930 yılına kadar olan süre zarfından Erzincan'ın ulaşım yatırımı yetersiz kalmıştır. Gerekli kamu harcaması ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum nedeniyle yeterli olmamıştır. Aşağıda 1932 yılı Erzincan yol durumu verilmiştir.

Tablo-33: 1932 Yılı Erzincan Yol Durumu ¹²³⁹

Güzergah	Toplam	Mevcut Yol	Tamir Edilen Yol	Yeni Yapılan Yollar
Erzincan-Sivas	86	26	60	-
Erzincan-Erzurum	67	32	35	-
Erzincan-Kemah-Malatya	125	23	56	46
Erzincan-Kelkit-Gümüşhane	32	-	-	32
Erzincan-Köse-Gümüşhane	29	14	15	-
Pülümür-Nazimiye	45	-	-	45
Kığı-Elazığ	127	-	-	127
Toplam	511	95	166	250

¹²³⁷ BCA.30.18.1.1.51.115.9.

¹²³⁸ BCA.30.18.1.1.30.51.20.

¹²³⁹ Ali Kemali, *Erzincan Tarihi, Coğrafi, İktisadi, Etnoğrafi, İdari, İhsai Tetkikat Tecrübesi*, s.433.

Erzincan'a bağlı kazâlarda 1934-1936 yılları arasında yol çalışmaları devam etmiştir. Bu süreçte Tercan merkez yolları ve kaldırım ve kanalizasyon hattı için İmar Birliği tarafından her yıl 1000 lira ayrılmıştır.¹²⁴⁰

Erzincan'da Yeni İstasyon Caddesi'nin açılması için 1938 yılı içerisinde Erzincan Belediyesi tarafından 75 ev ve arsa istimlak edilerek bir buçuk kilometre uzunluğunda olacak yolun çalışmalarına başlanılmıştır.¹²⁴¹

Erzincan Vilâyeti tarafından, 13 Ağustos 1938'de Erzincan- Kelkit-Gümüşhane yolunun 0- 623 5-65'inci kilometrelerin arasındaki 7.808 lira 83 kuruş keşif bedeli ile şose yolun ihaleye çıkacağı bildirilmiştir.¹²⁴²

Pirahmet- Kelkit- Pöske- Erzincan yolunda yaptırılacak olan 26788 lira 26 kuruş inceleme bedelli 50 tane betonarme yapının Nâfia Vekilliği'nin 5 Ağustos 1938 tarih ve 7623/11276 Sayılı teklifi ve Maliye Vekilliği'nin 26 Ağustos 1938 tarih ve 4930 Sayılı 2490 Sayılı Kanunun 14'üncü Maddesi ile İcra Vekilleri Heyetince 27 Ağustos 1938 tarihinde onanmıştır.¹²⁴³

Deprem olduktan sonra vilâyetin yolları kullanılmaz hale gelmiştir. Erzincan-Sivas, Erzincan- Gümüşhane, Erzincan- Erzurum yollarının çok bozuk ve kullanılmayacak halde olduğundan yolların ve zirai işlerin devamı için Nâfia Vekâleti'ne 347380 liralık bir ihtiyaç hasıl olduğu bildirilmiştir.¹²⁴⁴

Erzincan'da yer sarsıntısından sonra bozulmuş olan Sivas-Erzincan-Erzurum yolunun Erzincan dahilinde olan yolun eksiltme ve pazarlık ile 30.000 lira keşif bedeli ile 2490 Sayılı Kanun hükümleri kapsamında yapılması, İcra Vekilleri Heyeti tarafından 17 Ağustos 1940 tarihinde kabul edilmiştir.¹²⁴⁵

3849 Sayılı Kanunla verilen 5.000.000 liralık tahsisat bütçesinin 20.000 liralık kısmı Erzincan'da yeni kurulan Yenivilâyet Kızılay Mahallesi'nde yaptırılacak yolun masraflarını ayrıldığı İcra Vekilleri Heyeti tarafından 8 Mayıs 1941'de kabul edilmiştir.¹²⁴⁶

¹²⁴⁰ CHP, 1936 İl Kongreleri, s.163.

¹²⁴¹ Belediyeler Dergisi, Y.III, S. 34, Haziran 1938, s.57.

¹²⁴² Erzurum, 20 Ağustos 1934, S. 3411, s.4.

¹²⁴³ BCA.30.18.1.2.84.77.12.

¹²⁴⁴ BCA.30.1.0.0.117.737.1.

¹²⁴⁵ BCA.30.18.1.2.92.81.1.

¹²⁴⁶ BCA.30.18.1.2.94.38.20.

Sivas-Erzincan-Erzurum yolunun Erzincan sınırları içinde bulunan yeri için şose ve köprü tahsisatı için 5.000 liralık bir bütçe 20 Mayıs 1941 tarihinde ayrılmıştır.¹²⁴⁷ Aynı yolun tamiri için Nâfia Vekilliği tarafından 15.000 lira tahsis edilmiştir.¹²⁴⁸

Erzincan- Kemah yolunun heyelanlı olan kısmı için 1941 yılı bütçesinden ödenek ayrılması İcra Vekilleri Heyeti tarafından 16 Mayıs 1942'de kabul edilmiştir.¹²⁴⁹ 18 Eylül 1942 tarihinde Nâfia Vekili ve İnşaat Diaresi Reisi Ferdi Çağan trenle Erzincan'a gelmiştir. Erzincan yapmış olduğu inceleme neticesinde Kemah-Refahiye yolunun bitirilmesi için Nâfia bütçesinden 10.000 liralık tahsisat verilmesini kabul etmiştir.¹²⁵⁰ 1942 yılında yapımına devam edilen Erzincan- Refahiye yolunun Erzincan'dan itibaren altıncı kilometrelik kısmının kumlanmasına başlanılmış; 1943 yılı Haziran ayında yolun bitmesi planlanmıştır. Erzincan- Kelkit yolunun 26'ncı kilometresinde her biri 4 metre açıklığında 3 adet menfezin inşasına başlanılmıştır.¹²⁵¹

1942 yılında 1938 yılından beri devam eden Pöske- Kelkit şosesi tamamlanmıştır.¹²⁵² Erzincan-Zara yolunda yapılan incelemeler sonucunda etüt ve kaplama işlerinin 8 Eylül 1943'de geçerli sayılması kabul edilmiştir.¹²⁵³ Erzincan-Kelkit, Erzincan-Refahiye yolunda iki adet can kurtaran binası inşası için 21.548 lira Nâfia Vekilliği tarafından ödenek ayrılmıştır.¹²⁵⁴

1943 yılı içinde Erzincan-Erzurum yolunun 7. kilometresinde Betonarme Menfez inşaatına başlanılacaktır. Keşif bedeli olarak 794 lira 70 kuruş muvakkat bedeli olarak 59 lira 60 kuruş belirlenmiştir.¹²⁵⁵ Erzincan Deliklitaş kömür yolu projesi 1943 yılına bitmiş olup Nâfia Vekâleti tarafından yol çalışmasına başlanılmıştır. Erzincan'da bulunan demiryolu ile hastane etrafında yapılacak yol için keşif bedeli 45.908 lira olarak belirlenmiş ve kırma taş şosası ise başlanılmıştır.¹²⁵⁶ Deliktaş Linyit Kömür madeni yolunun tesviyesi için 50 bin liralık bütçe ayrılmıştır.¹²⁵⁷ Erzincan Valisi Dilaver Argun tarafındna Haziran 1943 tarihinde Ankara gezisi yapılmış gezi sonrasında Deliktaş kömür ocağının yapımı için Nâfia Vekilliği 50.000 lira bütçe ayrılmıştır.¹²⁵⁸ Elazığ-

¹²⁴⁷ BCA.30.18.1.2.95.43.20.

¹²⁴⁸ BCA.30.18.1.2.95.64.18.

¹²⁴⁹ BCA.30.18.1.2.98.40.17.

¹²⁵⁰ Yeni Erzincan, 23 Eylül 1942, S. 27, s.1.

¹²⁵¹ Yeni Erzincan, 27 Mayıs 1943, S.60, s.1.

¹²⁵² Yeni Erzincan, 18 Haziran 1942, S.13, s.1.

¹²⁵³ BCA.30.18.1.2.102.64.7.

¹²⁵⁴ Yeni Erzincan, 24 Haziran 1943, S.64, s.1.

¹²⁵⁵ Yeni Erzincan, 1 Nisan 1943, S. 53, s.1.

¹²⁵⁶ Yeni Erzincan, 27 Mayıs 1943, S.60, s.1.

¹²⁵⁷ Yeni Erzincan, 24 Haziran 1943, S.64, s.1.

¹²⁵⁸ Yeni Erzincan, 1 Temmuz 1943, S.65, s.1.

Erzincan yolunun Seyithan Plümür-Muti Köprüsü kısmi inşaatına dair 31 Ağustos 1939 tarihli mukavelenin 23 Aralık 1943 tarih ve 226/238 Sayılı kararı tasfiyesine Devlet Şurası Umumi Heyeti tarafından karar verilmiştir. Bu işlemde Maliye ve Nâfia Vekilliği sorumludur.¹²⁵⁹

Erzincan Belediyesi tarafından Trabzon Caddesi diye adlandırılan ana yolun 1125 metrelik kısmı taş 100 metrelik kısmı ise parke için keşif bedeli 45.900 lira muvakkat bedeli 3.442 lira 50 kuruş olarak tespit edilmiştir. Erzincan- Erzurum yolunda 1.55 metre açıklığında betonarme bir menfez inşa edilmiştir.¹²⁶⁰ Trabzon Caddesinin 70 metrelik yol ve 700 metrelik su inşaatı için 35.430 lira ödenek ayrılmıştır.¹²⁶¹

15 Şubat 1944 tarihinde toplanan Vilâyet Umumi Meclisi'nin altıncı seçim dönemi ikinci içtima senesi zabıtlarında Erzincan- Kemah yolu üzerinde yolu yakın kısımlarda bulunan kayaların yola düşmesi sebebiyle ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca bu yolda 103.42 lira 17 kuruş sarfedilerek köprü ve menfezlerin tabliye ve kargir ayak tamirleri yapılmıştır.¹²⁶²

15 Şubat 1944 tarihinde toplanan Vilâyet Umumi Meclisi'nin altıncı seçim dönemi ikinci içtima senesi zabıtlarında Erzincan- Sivas yolu hakkında bilgi verilmiştir. Bu yolun bozulması ve sellerin olması sebebiyle istinad duvarı yapılmıştır. Bu yolda 4766 lira 43 kuruş harcanmıştır.¹²⁶³

Erzincan-Hah Fidanlığı yolunun bozuk olması nedeniyle Bayındırlık Müdürlüğü tarafından incelenmiştir. 1948 yılında yolun güzergahının değiştirilmesine karar verilmiştir. Erzincan-Sivas yolunun 800x3'ncü kilometresinden ayrılarak Ulalar, Mitini köylerinden geçerek Hozunsu köprüsüne kadar yeni bir güzergah tayin edilmiş ve köy kanununa göre yolun açılmasına karar verilmiştir. Yeni güzergah ile Sivas yolunun 3.800 metre şosesinden istifade edilerek Ulalar, Mitini köylerini ve Esesi Bucağına ana yola bağlayarak, Çardaklı deresinden Sivas yolu üzerindeki köprüden geçerek yeni bir yol güzergahı oluşturulmuştur.¹²⁶⁴

1948 yılı içerisinde Erzincan'da şu yollar tamir edilmiştir; Erzincan-Cencige-Plümür yolu ile Molla köyüne kadar olan kısım, Erzincan-Kelkit yolu üzerinde bir kilometrelik yol tamir edilmiş menfez inşaatına başlanmıştır. Erzincan-Kemah yolunun

¹²⁵⁹ Resmi Gazete, (S.5681), 14 Nisan 1944, , s. 6722.

¹²⁶⁰ Yeni Erzincan, 29 Nisan 1943, S. 56, s.3.

¹²⁶¹ Yeni Erzincan, 24 Haziran 1943, S.64, s.1.

¹²⁶² Yeni Erzincan, 2 Mart 1944, S.97, s.1.

¹²⁶³ Yeni Erzincan, 2 Mart 1944, S.97, s.1.

¹²⁶⁴ Yeni Erzincan, 24 Haziran 1948, S.307, s.1.

25'nci kilometresi ile 116 metre uzunluğunda bir istinat duvarı yapılmıştır. Kemah-Refahiye yolunun başlangıcında bulunan köprü yolu yapılmış ve köprü boyanmıştır.¹²⁶⁵

Son Posta Gazetesi'nin 28 Ekim 1949 tarihli "*Erzincan'ın İktisadi Kalkındırılması*" kazâ yollarının tamir edilmesi hakkında bilgi verilmiştir. Erzincan-Refahiye ve Erzincan-Kemah şoseleri tamir edilerek müsait hale getirilmiştir. Erzincan Milletvekili Abdülhak Fırat yollar hakkında TBMM'da bir konuşma yapmıştır.¹²⁶⁶

1950 yılı Nisan ayında Erzincan'da bulunan köyler, bucaklar, kazâlar arasındaki tali yollarının yapımı ve onarımı için Nafia Vekaleti tarafından vilâyet bütçesine 90 bin lira ödenek ayrılmıştır.¹²⁶⁷

Erzincan'a 1946-1950 yılları arasında Nafia Vekaleti tarafından yapılan harcama ve yatırımlar: harcama miktarı 2.225.182.92 lira , yüzde olarak % 1.27 ve kişi başına düşen harcama 12.95 lira olarak gerçekleşmiştir.¹²⁶⁸

2- Erzincan Vilâyeti'nde Karayolu, Köprü ve Şose Alanlarında Yapılan Faaliyetleri

Erzincan Mebusu Sabit Bey 1 Kasım 1922, Nâfia Vekâleti bütçesinin 262'nci faslının Men'i Hasarat maddesine göre 30.000 liranın Erzincan Vaskirt Çayı'nın bentlerinin inşası için teklifte bulunmuştur. Teklife verilen sözlü cevapta bu takririn bir temenni olduğu ifade edilmiştir.¹²⁶⁹

1923 yılında Dersim milletvekilleri olan Ahmet Şükrü ve Fikri Beyler, Elazığ-Erzincan karayolu ile Pertek Köprüsü'nün inşası için hiçbir faaliyet gösterilmediğini belirten önerge vermişlerdir.¹²⁷⁰ Önergenin cevaplanması sonucunda yakın zamanda çalışmalara başlanılacağı belirtilmiştir.

1928 yılı itibariyle Erkan-ı Harbiye-i Umumiyesi tarafından çeşitli mıntikalarda büyük köprüler yaptırılması için girişimlerde bulunulmuştur. Bu kapsamda Erzincan - Eğin yolu için 27 bin lira tahsis edilmiştir.¹²⁷¹

¹²⁶⁵ **Yeni Erzincan**, 8 Temmuz 1948, S.309, s.1.

¹²⁶⁶ **Son Posta Gazetesi**, 28 Ekim 1949, S.5638, s.6.

¹²⁶⁷ **Yeni Erzincan**, 13 Nisan 1950, S. 394, s.1.

¹²⁶⁸ S. Aşgın, **Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları (1946- 1960)**, s. 139.

¹²⁶⁹ **TBMM**, D.2, XV, B. 75, s. 392.

¹²⁷⁰ **BCA.30.10.0.0.6.34.10.**

¹²⁷¹ **BCA.30.18.1.1.30.51.20.**

Tablo-34: 1928 yılı itibariyle Erzincan'daki Yolların Durumu ¹²⁷² :

Yolun Adı	Bütün Yol Uzunluğu	Sağlam Kısım	Tamir Olunan	Tamire Başlanmamış	Yeni İnşa Edilecek Yol
Erzincan – Gümüşhane – Trabzon Vilâyet	29 km	19 km	0	0	0
Erzincan- Erzurum	66+380	15+800	33+360	0	0
Erzincan- Sivas	88	8	20	0	0
Erzincan- Kemah- Kemaliye- Malatya	115	12	0	0	19+600
Matıköprüsü- Plümür- Elaziz	90	0	0	0	35+835
Refahiye- Kemah	55	0	0	0	28+300
Beyçayırı- Kığı	92	0	0	0	35+600
Erzincan- İkisu- Trabzon	30+976	0	0	0	7+920

Erzincan Vilâyeti tarafından Erzincan, Kelkit, Gümüşhane yolunun kilometreden 23/610'cı kilometreleri arasında yeni yapılması planlanan 20.946 lira 65 kuruş keşif

¹²⁷² Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1928- 1929, s.265.

bedeli ile ayakları kargir, kapakları demirli beton 6 metre açıklığında bir köprü muhtelif açıklıkta 16 menfez yapılmasına karar verilmiştir.¹²⁷³

7/050'nci 1933 yılında Erzincan'da bulunan yolların yapımı için 15.107 lira, yolların tamiri 1.279, köprü yapımı için 7.818 lira tamiri için 958 lira, kurum ve kuruluşların tamirat için yaptığı harcamalar 654 lira olmuştur.¹²⁷⁴

Erzincan-Kelkit-Gümüşhane yolunun 7.050 kilometresinden 23/610 yeniden yapılması planlanan keşif bedeli 20946 lira 65 kuruş ayaklı kargir kapakları demirli beton, altı metre açıklığında köprü ile 16 menfezin inşası 22 Haziran 1933 tarihinden itibaren ihaleye çıkarılmıştır.¹²⁷⁵

Erzincan'da 13 Ağustos 1934 tarihinde Erzincan-Kelkit-Gümüşhane yolunun 0-623 5-65 inci kilometrelerinde arasındaki 7.808,83 üç kuruş bedelli yapılması için ihale yapılmasına karar verilmiştir.¹²⁷⁶

Tablo-35: 1928- 1934 Yılları Arasında Yeni Yapılan Köprü ve Tamir Edilen Köprü Sayısı ¹²⁷⁷:

Yıllar	Yeni Yapılan Köprüler	Tamir Edilen Köprüler	Yapılan Harcama Bin Lira
1928	2	34	143
1929	5	2	102
1930	14	25	76
1931	33	-	63
1932	3	2	69
1933	12	6	83
1934	16	14	80

Yukarıda yer alan tabloda 1928- 1934 yılları arsında yeni yapılan köprü ve tamir edilen köprü sayısı verilmiştir. Erzincan'da yeni yapılan köprü sayısı en fazla 1931 yılında gerçekleşmiş en az ise 1928 yılında gerçekleşmiştir. Tamir edilen köprülere

¹²⁷³ **Hakimiyet-i Milliye**, 28 Haziran 1933, S.4288, s.6.

¹²⁷⁴ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Vilayet Hususi İdareleri 1929-1933**, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara, 1936, s. 42.

¹²⁷⁵ **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1933, S.3295, s.8.

¹²⁷⁶ **Erzurum Gazetesi**, 20 Ağustos 1934, S.3411, s.4.

¹²⁷⁷ BİUM, **İstatistik Yıllığı 1934-35**, Ankara, 1935, s.609-611.

bakıldığı en fazla 1930 yılında en az ise 1931 yılında olmuştur. Bütçede köprüler ve yollar için yapılan en fazla harcama 1928 yılında en az ise 1931 yılında gerçekleşmiştir.

Erzincan'da 1935 yılı itibariyle köprü yapımı devam etmiştir. Bu kapsamda 25 Ağustos 1929 tarih ve 8261 Sayılı kararname ile Ankara- Kızılcahamam yolunun Ovaçayı'na ulaştığı noktada yeni köprü yapılması, harap olan ve yeniden yaptırılması kararlaştırılan Kemah ve İliç Köprüleri'nin yapılması için Nâfia Vekilliği'nin 24/6935 tarih ve 4054/7231 Sayılı tezkere ile İcra Vekilleri Heyetinin 26 Haziran 1935 toplantısı onanmıştır.¹²⁷⁸

Tercan-Erzincan yolu üzerinde bulunan Kötür Köprüsü'nün 4.000 lira keşif bedeli ile tamir edilmesi Şubat 1936'da kabul edilmiştir.¹²⁷⁹ Nâfia Vekâleti tarafından 1937 yılında yapılması planlanan Erzincan-Kığı yolu üzerinde betonarme olarak inşa edilmesi Beyçayırı Köprüsü için keşif bedeli 53.500 lira belirlenmiştir.¹²⁸⁰

Ulus Gazetesi'nin 28 Temmuz 1939 tarihli "*Erzincan-Gümüşhane Arasında Yeni Bir Yol Yapılmaktadır*" başlıklı haberinde; Erzincan-Gümüşhane arasında yapılacak yol için Erzincan kısmında binalar ve arazilerin istimlak edilmeye başlandığı bu işlemler için Erzincan Valisi B. Osman Nuri Tekeli yerinde incelemeler yaptığı belirtilmiştir. Yolun Erzincan kısmında 30 kilometrelik yerin tesviyesi bitmiş ve yol boyunca 40 betonarme köprü yapılmıştır.¹²⁸¹

Erzurum İnhisarlar Başmüdürlüğü tarafından Kemah Kazâsı'na 5 kilometre mesafede bulunan Kemah-Kömür tuzlası yolu üzerinde keşif bedeli 15.442 liralık ahşap köprü inşası 7 Temmuz 1942 tarihinde ihaleye çıkarılmıştır.¹²⁸²

Nâfia Vekili ve İnşaat Diaresi Reisi Ferdi Çağan, 18 Eylül 1942 tarihinde trenle Erzincan'a gelmiştir. Yeni Erzincan'ın imar planı ile ilgili görüşmeler yapılmış ve Erzincan-Kelkit arasındaki Ahmedîye ve Süphanazat köprülerinin keşif projelerinin Erzincan Nâfia Müdürü tarafından hazırlanıp Nâfia Vekilliğine yollanmasını talep etmiştir. Cencige'den karşı tarafa bir köprü yapılmasını kabul etmiş ve köprünün ahşap kısmı vilâyet tarafından demir ayakları ise Nâfia bütçesinden karşılanmasını kabul etmiştir.¹²⁸³ Elazığ-Erzincan yolunun Seyithan-Plümür-Muti Köprüsü kısmı inşaatına

¹²⁷⁸ BCA.30.18.1.2.56.55.11.

¹²⁷⁹ *Erzurum Gazetesi*, 6 Şubat 1936, S.3483, s.4.

¹²⁸⁰ *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1937, S.4778, s.10.

¹²⁸¹ *Ulus*, 28 Temmuz 1939, S.Yok, s.6.

¹²⁸² *Erzurum Gazetesi*, 2 Temmuz 1942, S.3749, s.4.

¹²⁸³ *Yeni Erzincan*, 23 Eylül 1942, S. 27, s.1.

başlanılmasına 23 Aralık 1943 tarih ve 226/238 Sayılı karar verilmiştir. Bu kararnamenin sorumluluğu Maliye ve Nâfia Vekilliği'nde olduğu belirtilmiştir.¹²⁸⁴

Erzincan'da ilkbaharda karların erimesiyle beraber Çardaklı Deresi taşmaktadır. Bu durumda vilâyet ile köylerin bağlantısı kesilmektedir. Bunun önüne geçilmesi için Çardaklı Deresi üzerinde 1943 yılında köprü yapımına başlanması kararlaştırılmıştır. Bunun için Umumi Müfettişlik tarafından 5.000 lira yardımda bulunulmuştur. Köprünün yapımı ilkbahar mevsimine bırakılmıştır.¹²⁸⁵

Erzincan- Pülümür yolunun 6. kilometresindeki köprülerin kargir orta ayaklarından dördü tehlikeli bir durumda olduğu için beton dökülerek tamir edilmiştir.¹²⁸⁶ Erzincan İnhisarlar Başmüdürlüğü tarafından 4.748,35 lira keşif bedeli ile Kömür Köprüsü yapılmasına karar verilmiştir.¹²⁸⁷ Erzincan-Erzurum yolunun 38-52 kilometrelerinde yapılacak ahşap tapliyelili ve üç köprü inşaatının keşif bedeli için 20.052 lira belirlenmiştir.¹²⁸⁸

Erzincan Mebusu Abdülhak Fırat'ın 1946 yılı bütçesi hakkında almış olduğu söz ile Erzincan'ın sorunları hakkında bilgiler vermiştir. Bu kapsamda TBMM'de *“Tercan'dan gelen Tuzla suyu ile Erzurum'dan gelen Karasu üzerinde bir kötür köprüsü vardır. Bu köprü güzergâhın münakalesini temin eder, bu kazânın bueaklariyle irtibatını bu köprü temin eder. Şimendifer köprüsü yapılırken güzergâha verilen istikamet münasebetiyle kötür köprüsünün dört gözünden akan Fırat nehri gözün ikisinin kapanmasından iki gözünden almaktadır. Bu seneki manzara: Köprüünün iki ayağı gitmek üzereydi. Derhal malûmat verdim, sayın vali ehemmiyetle nazarı dikkate aldı. Tamir için 4000 lira tahsisat verdi. Fakat bugün dört bin lirayla yapılır, yarın, köprüünün iki ayağı gittikten sonra 50-60 bin liraya olur¹²⁸⁹”*. Şeklinde bir konuşma gerçekleştirmiştir.

Erzincan Vilâyet Encümenliği tarafından Kemaliye-Arapgir yolunun Miran Çayı üzerinde yaptırılacak köprünün ayakları için 998 lira keşif bedeli belirlenmiştir.¹²⁹⁰ Elazığ- Erzincan yolunun 90+000'inci kilometresinde kurulması planlanan 56 metre açıklığındaki Mameki Köprüsü'ne ait demir malzemesinin alınması için Nafia Vekaleti tarafından 20 Mayıs 1946 tarihli ve 5491/6459 Sayılı yazı ile Maliye Bakanlığı'nın 9 Temmuz 1946 tarihli ve 112189/20-1018 Sayılı mütalaası ile Bakanlar Kurul tarafından

¹²⁸⁴ Resmi Gazete, S.5681, (14 Nisan 1944), s.6722.

¹²⁸⁵ Yeni Erzincan, 31 Birinci Kanun 1942/ 31 Aralık 1942, S.40, s.1.

¹²⁸⁶ Yeni Erzincan, 2 Mart 1944, S.97, s.1.

¹²⁸⁷ Yeni Erzincan, 12 Ağustos 1942, s.71, s.1.

¹²⁸⁸ Yeni Erzincan, 9 Eylül 1943, S. 75, s.2.

¹²⁸⁹ TBMM Tutanak Dergisi, (13.12.1945), D.7, C.20, B.13, s. 138.

¹²⁹⁰ Yeni Erzincan, 30 Eylül 1943, S. 77, s.1.

17 Temmuz 1946 tarihinde araya herhangi bir aracı girmeden direk firmalar ile görüşülerek sipariş bedelleri ve taşıma giderleri ile diğer giderlerin % 20'si sözleşmenin yapılmasından sonra avans olarak % 70'i malzemenin sevk edildiğinde % 10'u da malzeme ülkemize varınca verilmek şartıyla 4097 Sayılı Kanunun 1. Maddesine dayanılarak kararlaştırılmıştır. ¹²⁹¹

Erzincan-Erzurum yolunun 50'nci kilometresinde inşasına başlanan 84 metre açıklığında üç gözlü demir köprünün yapımına 1947 yılında başlanılmıştır. 1948 yılında bu köprünün inşaatı bitmiş araçların kullanımına açık hale getirilmiştir. ¹²⁹²Erzincan-Fidanlık yolu üzerinde bulunan ahşap Hah Köprüsü 1948 yılı içinde tamir edilmesine karar verilmiştir. ¹²⁹³

3- Erzincan Vilâyeti'nde Demiryolu Faaliyetleri

Anadolu'da yer alan demiryollarının tampon bölgesini oluşturacak demiryolu inşaatına 4 Eylül 1933 tarihinde başlanılmıştır. ¹²⁹⁴ Sivas-Erzincan Demiryolu ve Gazi köprüsü inşaatı hakkında yerinde incelemelerde bulunmak amacıyla 1931 yılında Paris'ten gelecek heyet içinde bulunan Rus siyasi mültecisi Robert Kann isimindeki şahsın iki ay süreyle bu hatta incelemelerde bulunması için İcra Vekilleri Heyeti'nin 9 Ağustos 1931 tarihli toplantısında karar alınarak kabul edilmiştir. ¹²⁹⁵

Sivas'ta demiryolu inşaatı 4 Eylül 1933'te başlamıştır. ¹²⁹⁶ Sivas- Tecer arasındaki 43 km'lik alan 19 Aralık 1935'te işletmeye açılmıştır. ¹²⁹⁷ 20 Kasım 1937'de Sivas-Divrik işletmesi açılmıştır. Erzincan- Aşkale bölümünün uzunluğu 158 km'dir. Keşif bedeli olarak 8.500.000 lira 161 km'lik Divrik-Erzincan kısmı için keşif bedeli ise 16.200.000 liradır. ¹²⁹⁸

İlk tren Erzincan'a 8 Ekim 1938'de varmıştır. Nâfia Vekili Ali Çetinkaya tarafından 11 Aralık 1938'de hattın açılışı yapılmıştır. Hattın devlete olan maliyeti 342 milyon liradır. ¹²⁹⁹

¹²⁹¹ BCA.30.18.1.2.111.50.2.

¹²⁹² Yeni Erzincan, 22 Temmuz 1948, S. 310, s.1.

¹²⁹³ Yeni Erzincan, 3 Haziran 1948, S.304, s.1.

¹²⁹⁴ Demiryolları Dergisi, XIV/164-165, (29 Ekim 1938), s.952.

¹²⁹⁵ BCA.30.18.1.2.22.57.7.

¹²⁹⁶ Demiryollar Dergisi, 29 Ekim 1938, s. 952.

¹²⁹⁷ Ayın Tarihi, Haziran 1936, S. 30, s.5.

¹²⁹⁸ Bayındırlık İşleri Dergisi, 5, (Ekim 1937) s.22.

¹²⁹⁹ Akşam, 12 Kanunuevvel 1938/12 Aralık 1938, S. 7240, s.8; Cumhuriyet Halk Partisi, On Beşinci Yıl Kitabı,s.XV.

15 Ağustos 1938’de Divriği-İliç Demiryolu İşletmeye açılmıştır. 24 Ağustos 1938 ‘de Demiryolu Kemah’a ulaşmıştır.¹³⁰⁰ 19 Kasım 1938 tarihinde Kemah- Erzincan hattı yolcu ve taşıma işlemine başlamıştır. İşletme hattı için tamim yayınlanmıştır.¹³⁰¹

Türk Dili Gazetesi’nin 17 Aralık 1938 tarihli “*Erzincan Hattı İçin Tarife Yapıldı*” başlıklı haberinde; Devlet Demiryolları İdaresi, Erzincan İstasyonuna kadar işleyecek tren hattı için yeni bir tarife belirlemiştir. Çetinkaya-Erzincan kısmı haftada dört gün muhtelif bir şekilde yolcu taşıması gerçekleştirmesi planlanmıştır. Pazartesi ve Perşembe günleri saat 7.15’te kalkarak 20.24’te Çetinkaya’ya varacaktır. Diğer Salı ve Cuma günü saat 14.15’te Erzincan’da hareket edecek 5.10’da Çetinkaya’ya varacaktır. Çetinkaya’da ise Çarşamba ve Cuma günleri saat 8’de kalkacak 20.10’da Erzincan’a varacak, diğeri ise Pazartesi ve Perşembe günleri şeklinde düzenlenmiştir.¹³⁰²

1943 yılında Erzincan Dumanlı istasyonunda 50 kişilik bir kapalı pavyon/stant yapılaması için proje başlanmıştır. Keşif bedeli olarak 29710 lira 40 kuruş olup ilk teminat 2228 lira 28 kuruştur.¹³⁰³

4- Erzincan Vilâyeti’nde İçme Suyu Faaliyetleri

Erzincan su kaynakları bakımında iki koldan beslenmektedir. İlki vilâyetin kuzeyinde yer alan Kurutilek Köyü’nün doğusunda ortaya çıkmaktadır. İkinci kaynak ise Vaskirt Köyü’nün kuzeyinde bulunmaktadır. Kemah’ta kuyu ve kaynak suyu içilmektedir. Cumhuriyet döneminde Erzincan’ın su sorunlarının çözümü için çeşitli çalışmalar yapılmıştır.¹³⁰⁴

Erzincan Mebusu Sabit Bey, TBMM’ye sunmuş olduğu takirde “*Nâfia Vekâleti bütçesinin 262 nci faslının Meni haşarat maddesinden otuz bin liranın Erzincan’a Vaskirt Çayının bentlerinin inşasına tefrik ve tahsisi hakkında takriri (4/178)*” vermiştir.¹³⁰⁵

1931 yılında Erzincan su yolu için 2-194 ve 2-199 kilometrelerinde yeniden inşa edilmek üzere 2.764 lira 2 kuruş keşif bedeli iki menfez yapılamasıan karar verilmiştir.¹³⁰⁶ 1936 yılı itibariyle Erzincan’da içme suyu projesinin yapılması ve çalışmalar

¹³⁰⁰ Cumhuriyet Halk Partisi, **On Beşinci Yıl Kitabı**, s. XV.

¹³⁰¹ **Resmi Gazete**, S.4080, (9 Kanunuevvel 1938/ 9 Aralık 1938), s.10961.

¹³⁰² **Türk Dili Gazetesi**, 17 Aralık 1938, S.4059, s.1.

¹³⁰³ **Yeni Erzincan**, 7 İkinci Kanun 1943/ 7 Ocak 1943, S.41, s.1.

¹³⁰⁴ **Doğu Anadolu Coğrafyası (Tabii, Ziraî, Beşeri, Baytari)**, XII, Genelkurmay Matbaası, Ankara, 1938, s. 151.

¹³⁰⁵ **TBMMZC**, 11.3.1341, D.2, C.15, B.75, s.392.

¹³⁰⁶ **Erzurum Gazetesi**, 23 Mart 1931, S.3239, s.4.

başlanabilmesi için Nâfia Vekâleti tarafından hazırlıklar yapılması gerektiğini Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer bildirmiştir.¹³⁰⁷

3037 Sayılı Kanun Çarşamba Ovasının kurutulması ve Van, Iğdır, Erzurum, Erzincan, Erzincan su işlerinin hal edilmesi için 300.000 liralık tahsisatın verilmesi için öncelikli olarak Van ve Erzincan havalisinin su işlerinin hal edilmesi için Nâfia Vekilliği'nin 15 Ağustos 1936 tarih ve 1266/18152 Sayılı tezkere ile İcra Vekilleri Heyeti'nce 18 Ağustos 1936'sa onanmıştır.¹³⁰⁸ Erzurum-Iğdır-Van ve Erzincan su işleri için 300 bin lira ödenek 1936 bütçesinden ayrılmıştır.¹³⁰⁹

1938 yılında Erzincan'a bağlı Kemaliye Kazâsı'nın su sorunlarının çözümü için Kadioğlu üzerinde yer alan yerde fenni bir tesisat meydan getirilmiştir. Bu yapıda borular ile bütün mahallere su verilmesi sağlanmıştır.¹³¹⁰

1939 yılında Erzincan'ın genel durumunu ele alan bir teftiş raporunda: İçme sularının sağlıksız ve suların çeşitli salgın hastalıklara sebebiyet olduğu ifade edilmiştir. Vilâyette içelebilir iki su kaynağı bulunmaktadır. Bu iki kaynak birleştirilerek belli bir noktaya toplatılırsa, Erzincan Belediye'si tarafından 135.000 liraya ikmali mümkün olacağı ifade edilmiştir. Belediyenin bu harcamayı yapacak bütçesi bulunmadığı ifade edilmiştir. Belediyeler Bankası eğer destek olursa su sorunu çözülebilir. Kemah'ta ise içme suları kazâya 3 kilometre mesafede bulunan Iğdıık ve Cennet Pınarı adında iki kaynaktan oluşmaktadır. 4.500 lira harcama ile demir boru ile kazâya içme suyu getirilebilir. Bu husus için Belediyeler Bankası'nın 1.500 lirası mevcuttur. Bu raporu Erzincan Milletvekilleri Aziz Samih İlter ve Abdülhak Fırat, Genel Merkeze sunmuştur.¹³¹¹

Son Posta Gazetesi'nin 6 Temmuz 1939 tarihli "*Erzincan Yakında İyi Suyu Kavuşuyor*" başlıklı haberinde; vilâyet'in içme sularının demir borularla getirilmesi için yapılan projelerin Nâfia Vekâleti'ne tasdik edildiği belirtilmiştir. Proje kapsamında vilâyete yedi kilometre mesafede bulunan Kurutelek Köyü sırtlarında kaynağı bulunan Kurutelek Suyu ile Kara Suyu gözlerinden alınarak demir borular aracılığıyla şehre getirilmesi ve Erzincan'da büyük bir su deposu yapılmak suretiyle vilâyetin her

¹³⁰⁷ BCA.30.10.0.0.70.463.12.

¹³⁰⁸ BCA.30.18.1.2.67.69.17.

¹³⁰⁹ Erzurum Gazetesi, 18 Haziran 1936, S.3501, s.1.

¹³¹⁰ Belediyeler Dergisi, Y. III, 29, (Aralık 1938), s.60-61.

¹³¹¹ BCA.490.1.0.0.646.142.1-77.

noktasına dağıtılması kararlaştırılmıştır. Bu proje için 132.000 liralık bütçe belirlenmiştir. vilâyet tarafından kabul edilmiştir.¹³¹²

Yeniden kurulmakta olan Erzincan Vilâyeti'nin içme ve kanalizasyon projelerinin tanzimi için 5 bin liranın 3849 Sayılı Kanunla Nâfia bütçesine 5 milyon liralık tahsis edilen bütçeden karşılanması İcra Vekilleri Heyeti tarafından 9 Aralık 1940 tarihinde onanmıştır.¹³¹³

1942 yılında Erzincan'da içme su sorununun çözülmesi için Nâfia Vekilliği tarafından yeni bütçeler oluşturulmuş ve şehre yollamıştır.¹³¹⁴ 18 Eylül 1942 tarihinde Nâfia Vekili ve İnşaat Dairesi Reisi Ferdi Çağan, trenle Erzincan'a gelmiştir. Erzincan'ın su sorunları halen devam edildiği tespit edilmiş. Bunun üzerine Su Mühendislerine emirler verilmiş kanalizasyon projelerinin hemen sonuca varılması istemiştir.¹³¹⁵ 1943 yılında içme suyu Erzincan'a tamamen verilmiştir. Bu süreçte güzergah üzerinde bulunan hattın yağmur suyu ve diğer dış etmenlerden etkilenmemesi için tertibat işlemine başlanılmıştır.¹³¹⁶

Erzincan Valisi Dilaver Argun, tarafından Haziran 1943 tarihinde Ankara gezisi yapılmış gezi sonrasında Başvekil ve Bakanlar ile yapmış olduğu görüşmeler sonucunda vilâyetin su hattında çalışacak işçiler ve malzemeler için 800.000 lira Nâfia Vekâleti tarafından ödenek ayrılmıştır.¹³¹⁷

Erzincan Vaşkirt Deresi'nin ıslah edilmesi için 1945 yılında keşif bedeli olarak 688.184.60 lira ihale bedeli olarak 583.167.63 lira kabul edilerek Müteahhit Nafiz Kotan'a verilmiştir.

Erzincan Mebusu Abdülhak Fırat, TBMM'de yapmış olduğu “Önemli son bir şey de: su işi, içme suyu işidir. Bu plânlanmıştır. Depremden sonra Erzincan şehri ve belediyesi kalmadığı için yapma imkânı yoktur. Denir ki; su, hakikaten hayati bir ihtiyaçtır, su insanları toplar, susuzluk dağıtır. Şimdi yeni vilâyet de kıymetli şefkat müessesemiz olan Kızılayın yaptığı barakalarda, tesislerde oturan beş, altı bin vatandaş keزالik ev yapmak suretiyle veya yapılmış olan evlerde oturan bir kaç bin vatandaşın bugün su ihtiyaçları temin edilememiştir. Muvakkat olan vilâyetdeki Erzincanlıları yenivilâyete nakledebilmek için tabii en evvel su tesisatı lâzımdır, hatta inşaat için de yine

¹³¹² Son Posta, 6 Temmuz 1939, S.3209,s.5.

¹³¹³ BCA.30.18.1.2.93.114.4.

¹³¹⁴ Yeni Erzincan, 17 Eylül 1942, S.26, s.1.

¹³¹⁵ Yeni Erzincan, 23 Eylül 1942, S. 27, s.1.

¹³¹⁶ Yeni Erzincan, 27 Mayıs 1943, S.60, s.1.

¹³¹⁷ Yeni Erzincan, 1 Temmuz 1943, S. 65, s.1.

*su lâzımdır. Binaenaleyh, bu içme suyu üzerinde durmalarını, hepsini bütün su işi tahsisatını bir senede alalım ve yarnverelim demiyorum, buna imkân da yoktur. Fakat yetecek miktarda bir parayı gerek genel müfettişliklere verilen ödenekten, yahut deprem yerleri için tahsis edilen paradan bu sene yakabileceği inşaata yeter derecede temin ve tahsis edilmesidir. Buna ait tebşirleri ben.Bölge Milletvekili arkadaşlarımı ve Erzincanlıları sevindirecek ve canlandıracaktır”.*¹³¹⁸ şu şekilde tamamlanmıştır. Yapmış olduğu bu konuşma sonrasında Erzincan’ın su sorununun çözümü için çalışmalar yapılmaya devam edilmiştir.

Erzincan’da devam eden içme sorunları nedeniyle 1947 yılında Vaşkirt Deresi’nin kaynak noktasının ıslah edilmesine karar verilmiştir. İnceleme yapmak amacıyla bir grup Su Mühendisi Erzincan’a gelmiştir. Erzincan 12’nci Şube Müdürlüğü Bölgesi içinde bulunan Vaşkirt Deresi kaynak kısmının ıslâhı inşaatı için 552.433.28 lira keşif bedeli belirlenmiştir.¹³¹⁹

1948 Yılı CHP İl Kongresi 2 Nisan 1948 tarihinde Erzincan Milletvekili Behçet Çağlar Başkanlığı’nda toplanmıştır. Kongrede Erzincan’ın su sorunu gündeme getirilmiştir. Bu minvalde Erzincan Merkez ve köyleri, Kemaliye, Tercan, İliç ve Kemah Kazâları’nın sularının sağlıklı bir şekilde kullanıma hazır hale getirilmesi için İçişleri Bakanlığı bütçesinden Erzincan’a ödenek ayrılması talep edilmiştir.¹³²⁰

Ulus Gazetesinin 1 Aralık 1949 tarihli “*Su Tesisatı Yaptırılacak*” başlıklı haberinde İller Bankası tarafından Erzincan Belediyesi sınırları içinde 312.882 lira malzeme ve montaj keşfi, inşaat keşfi bedeli olarak 638.498 lira ödenek tahsis edilmiştir.¹³²¹

İller Bankası tarafından 1950 yılında Türkiye’nin çeşitli yerlerinde vilâyet suyu tesisatı yapımına başlanılmasına karar verilmiştir. Bu minvalde Erzincan vilâyet suyu tesisatı için 247.962.93 lira keşif bedeli belirlenmiştir.¹³²²

II-Deprem Sonrası Erzincan’a Yapılan Bayındırlık Faaliyetleri

Erzincan’da meydana gelen deprem sebebiyle vilâyetde alınan 19 Kasım 1939 gün ve 2000/280 Sayılı rapora göre; Erzincan’a bağlı Başköy ile Mans Nahiyelerinin bizzat Erzincan Valisi Mehmet Fahri ve Kaymakamların incelemeleri sonucunda lüzumlu olan

¹³¹⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, (24.5.1945), D.7, C.17, B.61, S.347.

¹³¹⁹ **Yeni Erzincan**, 31 Temmuz 1947, S. 263, s.1; **Akşam**, 29 Mayıs 1947, S.10279, s.7.

¹³²⁰ **Yeni Erzincan**, 8 Nisan 1948, S.296, s.1-3.

¹³²¹ **Ulus Gazetesi**, 1 Aralık 1949, S.10207, s.7.

¹³²² **Son Posta**, 10 Mart 1950, S.5638, s.8; **Yeni Erzincan**, 16 Şubat 1950, S.386, s.1.

malzemeleri tespit etmişlerdir. 20-35 liraya temin edilecek metre mikâbı ve 300 metre mikâbı keresteyi yaptırmak istenmiştir. Vilâyette bulunan 50 bin ton zahireye ek olarak 45 bin ton miktarında ek zahire istenmiştir. Sarsıntıda Başköy Nahiyesinde dördü ağır, ikisi hafif, Manas Nahiyesinde ikisi ağır, dördü hafif, Karakulak Nahiyesinde dördü hafif, altı ağır ve elli hafî yaralı tespit edilmiştir. Depremde Başköyün on altı, Manas'ta dört, Karabulağın on üç köyünde büyük hasarlar meydana gelmiştir. Başköy Nahiyesinde Seksen ev tamamen, 300 ev kısmen, 607 ev ise hafif zarara uğramıştır. Nahiye dahilinde 1695 lira kıymetinde eşya ile 783 lira kıymetinde yiyecek ve 390 lira kıymetinde hayvan zayıatı tespit edilmiştir. Mans Nahiyesinde ise 63 ev tamamen 56 ev kısmen ve 163 ev ise az zarar görmüştür. Nahiye'de 31560 kilo yiyecek ve tohumluk mahvolmuştur. Karakulak Nahiyesinde 102 ev tamamen, 472 ev kısmen, 472 ev ise hafif zarar görmüş. 51000 kilo tohumluk ve yiyecek ve 75 baş hayvan ve 17000 kilo hayvan yiyeceği ve 900 lira kıymetinde eşya zayi olmuştur. ¹³²³ 26- 27 Aralık 1939 gecesi ise meydana gelen depremde vilâyetde yer alan bütün devlet kurumları ile vilâyetde yer alan bütün ev ve dükkânlar yıkılmıştır. ¹³²⁴ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından depremle ilgili telgraf çekilmiştir: *“Erzincan'ın uğradığı felaketi pek müteessir oldum. Bütün millet Erzincan'la yakından alakadardır. Cumhuriyet hükümeti felaketin ıstıraplarını hafifletmek için acil tedbirler almıştır. En ziyade ıstırabımızı mucip olan nüfusça uğradığımız pek acı zayıattır. Diğer tahribatı milletimiz pek az zamanda kâmilten tamir ve telâfi edecek ve bugünkü enkaz içinden memleketin güzel bir mamuresi çıkarılacaktır. Bütün devlet memurlarının fedakârlık, vazifeperverlikte birbirleri ile yarış etmelerini beklerim. Halkın ıstırabını teskin için bilhassa manevi ahval ve sükûnet muhafaza edilmelidir. Milletimizin Erzincan'la candan alakadar olduğu halkça bilinmelidir.”*¹³²⁵

Cumhurbaşkanı İnönü tarafından 1 Kasım 1940 tarihinde mecliste yapılan açılış konuşmasında Erzincan Depremiyle ilgili duyduğu üzüntüyü; *“Geçen kış, merkezi Erzincan olmak üzere büyük bir vatan parçasında vukua gelen yer sarsıntısının ne kadar vatandaş hayatına kıydığını esefle gördük. Hükümetçe alman acil tedbirlere ilâveten her smıf Türk vatandaşının, bu felâket ıstırabı içinde kıvranan kardeşlerine yaptıkları asıl yardımları ve bütün medeniyet âleminin bu felâkete karşı gösterdiği yüksek alâkayı, burada şükranla yadederim. Felâkete uğrayan vatandaşlara bütün bir milletin sıcak ve çok samimî yardımı olmasaydı, bu yaranın bu kadar kısa bir zamanda onulmasına imkân*

¹³²³ BCA.30.10.0.0.118.827.33.

¹³²⁴ BCA.30.10.0.0.119.843.4.

¹³²⁵ Cumhuriyet, 28 Birinci Kanun 1939/28 Aralık 1939, S. 5614, s.5.

bulunamazdı. Bu münasebetle teşkil buyurduğunuz Millî yardım komitesinin yüksek hizmetine huzurunuzda teşekkürlerimi ifade ederim. Bütün bu yardım işlerinin tatbikini üzerine alarak feragat ve intizamla çalışan Kızılay cemiyetinin çalışmalarını da şükranla yad etmek isterim".¹³²⁶ şu şekilde dile getirmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Erzincan'da meydana gelen deprem sebebiyle büyük üzüntü duyduklarını ve halka gerekli yardımlar yapıldığını belirtmiştir

Deprem sonrası yeni vilâyet meydana getirilmiştir. Yeni vilâyetde inşaat faaliyetleri başlanmıştır. Bu kapsamda Kızılay tarafından: 40 adet Portatif Baraka, 20 Tek odalı ev, 5 Çift odalı ev, 13 baraka dükkan, 1 büyük lokanta, 1 garaj, 2 Kızılay ambarı, 1 Etüv Dairesi, 1 Meteoroloji İstasyonu, 50 tuvalet olmak üzere toplam 149 yapı inşa edilmiştir. Halk tarafından ise 350 dükkan, 75 ev, 20 dükkan yapılmakta ve 10 ev yapılmakta olup toplam 455 yapı inşa edilmektedir. Kızılay bu süreçte 100 adet baraka daha inşa etmeyi planlamıştır. Bunun için harcama yapılacak 250 adet keser, 200 küçük keser, 8.000 kilo çivi, 8 Şubat 1940 gün ve 418 telleriyle emir edilen 570 metre kereste cam ve saç hakkında bilgi Erzincan Vali Vekili Hilmi Balcı talep etmiştir.¹³²⁷

Ulus Gazetesi'nin 21 Eylül 1941 tarihli "*Erzincan ve Erzurum Vilâyetlerinin İmâr ve İnşası*" başlıklı haberde; Dahiliye Vekâleti, Erzincan Belediyesi'ne 2.000.000 lira verilmesi hazine borç verilmesi kabul edilmiştir. Bu para ile vilâyetin imar ve inşası için kullanılabilecek karar verilmiştir. Erzincan'ın yol, mesken inşaatı, mektep, park, elektrik, su, ve lağım işlerinin gerçekleştirilmesi için ayrıldığı belirtilmiştir.¹³²⁸

3849 Sayılı Kanunla Nâfia Vekilliği tarafından Erzincan'a yatırılan 5.000.000 liradan 2.030.590 liranın 6 Kasım 1940 tarih ve 2/14311 Sayılı kararnameye göre Erzincan'da yaptırılacak olan Belediye Binası için 39.160, Gazhane Binası için 3.760 ve Tephirhane binası 25.000 olmak üzere toplam 70.190 liralık tahsisat ayrılmış İcra Vekilleri Heyeti tarafından 24 Aralık 1941'de kabul edilmiştir.¹³²⁹

Deprem sonrası Erzincan'a yapılan kamu harcamaları ve yatırımlarda büyük artış görülmüştür. Erzincan ve kazâlarında yaptırılacak on tane nahiye Hükümet konağı için 2/14611 Sayılı kararname ile 30.000 liranın 10 hükümet konağı için yeterli olmadığı Selepür, Kamerik, Mans, Esesi, Başköy, Cengerli Nahiyeleri Hükümet konakları için 27.476.04 liraya yapılabileceği anlaşılmış geriye kalan altı binanın yapımı için artan para

¹³²⁶ TBMMZC, (1 Kasım 1940), D.VI, İ.2, XIV, s.5; **İnönü'nün Söylev ve Demeçleri I**, s. 351.

¹³²⁷ **BCA.30.1.0.0.117.737.1.**

¹³²⁸ **Ulus Gazetesi**, 21 Eylül 1941, S. Yok, s.1.

¹³²⁹ **BCA.30.18.1.2.97.103.18.**

ile iki binanın tamiri ve diğer iki binadan vazgeçilmesi karar alınmıştır. ¹³³⁰ 3849 Sayılı Kanunla Erzincan dahilinde yaptırılacak altı hükümet konağına ek olarak Esesi Nahiyesi Hükümet Konağı için 904 lira tahsis edilmesi İcra Vekilleri Heyeti tarafından 17 Nisan 1943 tarihinde kabul edilmiştir. ¹³³¹

Deprem bölgesi olan Erzincan'da 900.000 liranın, inşalarına başlanıp bitirilmeyen Erzincan ve Kemah Cezaevleri, Erzincan Merkez İlkokulu, Tephirhane Binası, Belediye Binası, Refahiye İlkokulu binalarının bitirilmesi için İcra Vekilleri Heyeti tarafından 13 Eylül 1943'de kabul edilmiştir. ¹³³²

Yeni Erzincan Vilâyeti'nde inşa edilecek olan Erzincan Hükümet Konağı inşaatı için keşif bedeli 681.958 lira 34 kuruş belirlenmiştir. ¹³³³ Erzincan Hükümet Konağı malzeme tedariki için 764.653 lira ödenek ayrılmıştır. ¹³³⁴

Deprem sonrası Erzincan'a kamu harcamaları ve yatırımları yoğun devam etmiştir. Bu kapsamda yeni kurulan Erzincan Vilâyeti'nde kanalizasyon tesisatı inşası için 450.000 liralık bir bütçe ayrılmıştır. ¹³³⁵

Erzincan Nâfia Müdürlüğü, tarafından depremde yıkılan Erzincan Belediye binasının yapımı için 102.49 lira 68 kuruş keşif bedeli belirlemiştir. Binanın yapımı için bütçeden bu ödenek karşılanmıştır. ¹³³⁶ 1945 yılında Erzincan Belediye binasının son kısmının yapımı için keşif bedeli olarak 105.086 lira 31 kuruş belirlenmiştir. ¹³³⁷

Erzincan bulunan askeri bina tamiri için keşif bedeli 138.215 lira 68 kuruş belirlenmiştir. Tamiratta kullanılacak çivi, benzin ve lastikler bedele dahil olarak hesaplanmıştır. ¹³³⁸ Erzincan'a bağlı İliç'te Hükümet Konağı için 140.000 lira harcama yapılmış, 1950 yılı Nisan ayında ise faaliyete girmiştir. Tercan Hükümet binasının ise planlarının bakanlıktan geldiği, yapımı için ise bakanlıktan ödenek beklenildiği anlaşılmaktadır. ¹³³⁹

¹³³⁰ BCA.30.18.1.2.97.125.16.

¹³³¹ BCA.30.18.1.2.101.24.19.

¹³³² BCA.30.18.1.2.103.69.4.

¹³³³ Yeni Erzincan, 1 Temmuz 1943, S.65, s.1.

¹³³⁴ Yeni Erzincan, 7 İlkteşrin 1943/7 Ekim 1943, S. 78, s.2.

¹³³⁵ Yeni Erzincan, 7 İlkteşrin 1943/7 ekim 1943, S. 78, s.2.

¹³³⁶ Yeni Erzincan, 28 İlkteşrin 1943/28 Ekim 1943, S. 80, s.2.

¹³³⁷ Yeni Erzincan, 3 Şubat 1945, S. 98, s.2.

¹³³⁸ Yeni Erzincan, 3 Şubat 1945, S. 98, s.2.

¹³³⁹ Yeni Erzincan, 13 Nisan 1950, S. 394, s.1.

1- Geçici Vilâyet Alanındaki İmar Faaliyetleri

Erzincan Vilâyeti tarihsel süreçte birden fazla depreme maruz kalmıştır. Depremler sonucu vilâyetin yeri farklı zamanlarda değiştirilmiştir. Önceleri Fırat'ın kolu Karasu kenarında kurulu iken deprem sonrası süreçte yeri modern Erzincan, 1,5-2 km güneyindeki sahaya intikal ettirilmiştir. 1939 depreminden sonrası ilk olarak vilâyetin 1 km kuzeye daha sonra ise “*Muvakkat Vilâyet*” olarak tabir edilen yere taşınmıştır.¹³⁴⁰ Hükümetin o dönemde böyle bir karar alması büyük kamu harcaması ve yatırımların Erzincan Vilâyetine yapılmasına zemin hazırlamıştır.

1941 yılında Erzincan ve Erzurum Belediyelerine 3.300.000 lira ikrazına¹³⁴¹ dair Kanun kabul edilmiştir. 1. Maddede ; “*İmar işlerine ve mesken inşaatına tahsis edilmek ve ihtiyaca göre Maliye vekâleti bütçesine konulacak tahsisatla tedricen temin edilmek üzere Erzurum Belediyesine 1.300.000 ve Erzincan Belediyesine 2.000.000 liranın ikrazına Maliye vekili mezundur*”. Kabul edilmiştir. 20 yılda ödenmesi kararlaştırılmış olup 20 eşit taksite bölünmesi kabul edilmiştir.¹³⁴²

Geçici Erzincan yerleşim alanı deprem sonrasında halkın deprem alanında toplamış oldukları malzemeler ile kısa süreliğine kurulmuştur. Bu alanı ilk etapta halk kendi gayretleri ile meydana getirmiştir. Erzincan Belediyesi yeni oluşturulan alanda imar planı hazırlamıştır. Depremde yıkılan Mezabahane binası bu alanda yeniden inşa edilmiştir. Ayrıca bu alanda 5 derslikli bir okul, bir spor sahası hayata geçirildi, ve vilâyet matbaası bu alanda Özel İdare tarafında yapıldı.¹³⁴³ Halkın ibadetini yerine getirmesi için geçici vilâyetde bir Cami yapılmıştır. Cami'nin açılışında Mevlüt okunmuştur. Bu dönemde Ticaret Vekâleti tarafından Erzincan'ın yeniden kuruluşu için İnşaat Kooperatifinin Nizamnamesi kabul edilmiştir.¹³⁴⁴

2-Yeni Oluşturulan Alanda İmar Faaliyetleri

Erzincan'ın yeniden inşa edilmesi ve yeni kurulacak vilâyet yerinin istimlaki hakkında kanun layihası 24 Temmuz 1940'da belirlenmiştir.¹³⁴⁵ 22 Temmuz 1940 tarih ve 2/13776 Sayılı kararname ile Yeni Erzincan Vilâyeti'nin kurulacağı yerin sınırları

¹³⁴⁰ Erzincan Valiliği Yayınları, **Erzincan İl Yıllığı 1967**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1968, s.114.

¹³⁴¹ İkraz: Borçlanma.

¹³⁴² **TBMM Tutanak Dergisi**, (22.9.1941), D.6, C.20, B.81, s. 202.

¹³⁴³ Sükütü Tükel, **Yeni Erzincan Nasıl Kuruldu? Ve Niçin Bitirilemedi ?**, Piyasa Matbaası, 1949, s.18-25.

¹³⁴⁴ **Yeni Erzincan**, 7 Mayıs 1942, S.7, s. 2.

¹³⁴⁵ **BCA.30.18.1.2.92.75.10.**

Nâfia Vekilliği'nin 24 Temmuz 1940 tarih ve 7339/9269 Sayılı tezkeresi ile İcra Vekilleri Heyeti'nce kabul olunmuştur.¹³⁴⁶

Doğal afet sebebiyle insanları yaşadıkları yerleri değiştirmesine verilebilecek bir diğer örnek 1939 yılında Türkiye tarihinin gördüğü en büyük felaketlerden biri olan Erzincan depremi olmuştur. Depremden hemen sonra diğer vilâyetlere nakledilmiş olan binlerce kişi için depremin vurduğu eski vilâyetin 5,5 km. kuzeyindeki arazide kurulacak yeni Erzincan Vilâyeti'nin kurulması maksadıyla Hükûmet tarafından 22 Haziran 1940 tarihinde bir kararname çıkartılmıştır.¹³⁴⁷

Erzincan'da deprem sonrası inşa edilecek evlerin yeni bir plan dahilinde olacağı Erzincan Valisi Dr. Sükuti Tükel tarafından Nâfia Vekilliğinden talep edilmiştir. İki odalı: Bir matbah, bir hela, bir banyo yeri, bir depo ve kömürlükten oluşturulacak. Üç odalı evler ise iki odalı evin aynısı gibi olacak. Dört odalı evler ise, bu plandan farklı olarak bir çamaşırlık ilave edilecektir. İki odalı evler bitişik bir kat üzerinde ve çift ev halinde, üç odalı evler bahçe içerisinde tek katlı, Dört odalı evler bahçe içerisinde tek katlı olacak şekilde belirlenmiştir.¹³⁴⁸ 1942 yılında Yeni Erzincan ev inşaatına başlanmıştır. Yeni Erzincan Kuruluş Kooperatif Şirketi, Nâfia Vekâleti'nden tasdikli ev tiplerine göre 50 evin inşasına için ihaleye çıkılmıştır.¹³⁴⁹ Yeni vilâyetde inşaata başlamak üzere Belediye'ye verilecek 2.000.000 liranın ilk taksiti olan 500.000 lira Ticaret Vekilliği tarafından Belediye'ye tahsis edilmiştir. Belediye tarafından bulaşıcı hastalıklardan arınmak için Tebhirhane¹³⁵⁰ inşaatına başlanılmıştır.¹³⁵¹

Belediye Encümenliği tarafından, 20 Nisan 1944 tarihinde Yeni Erzincan Gazetesinde çıkan haberde; Yeni Vilâyetin kesin planı verilmiş ve mahalleler belirtilmiştir: Kızılay, Kara Ağaç, İnönü, Atatürk, Yeni, Cumhuriyet, mahallerine yeni kurulan alanda kurulacaktır. Geçici alanda ise İstasyon, Kızılay, Taksim ve Çarşı mahalleri imar planına dahil edilmiştir.¹³⁵² Bu imar planı ile vilâyetin hudutları tam olarak belirlenmiştir.

1943 yılında Erzincan Belediye Başkanlığı tarafından, Yeni Erzincan Vilâyeti'nin imar planı için bir ihale başlatılmıştır. Keşif bedeli olarak 4.500 lira muvakkat temini 337 lira 50 kuruştur. Talip olanları Nâfia Vekâleti Yapı ve Vilâyetçilik işleri başvuruları

¹³⁴⁶ BCA.30.18.1.2.92.76.2.

¹³⁴⁷ BCA 30 18 1 27 91 60 16.

¹³⁴⁸ BCA.30.10.0.0.81.535.6.

¹³⁴⁹ Yeni Erzincan, 2 Temmuz 1942, S. 15, s.1.

¹³⁵⁰ Tebhirhane, buhar odası demektir.

¹³⁵¹ Yeni Erzincan, 28 Mayıs 1942, S.10,s.1.

¹³⁵² Yeni Erzincan, 20 Nisan 1944, S. 104, s. Ek.

gerekmektedir. Ek olarak yeni vilâyetde yapılacak inşaat için 300 metre mikap çakıl ve 600 metre mikap kum nakliyesi için keşif bedeli 4.500 muvakkat temin ise 337 lira 50 kuruş olarak belirlenmiştir.¹³⁵³

Yeni kurulan Erzincan Vilâyeti'nde, imar ve bayındırlık faaliyetleri hızlı bir şekilde devam etmiştir. Halkın konaklaması için otel ve lokanta yapılması için keşif bedeli 132.820 lira 26 kuruş, muvakkat teminatı ise 6.166 lira 1 kuruş olarak tespit edilmiştir. Bu yerlerin yapımı için Nâfia Müdürlüğü'ne başvurulması kararlaştırılmıştır.¹³⁵⁴

Yeni Erzincan Vilâyeti'nin kurulmasına dair 3908 Sayılı Kanun hükmü gereğince deprem esnasında evleri yıkılan, eski vilâyet alanında tapulu arsa ve mülkleri olanlara tapuları ibraz etmek koşuluyla Erzincan Belediyesi tarafından “*Yeni Vilâyet*” sahasında parasız ev, dükkan ve arsa verilmesi hususunda bütün hazırlıklar tamamlanmıştır. 5 Haziran 1944 tarihinde Erzincan Halkevi'nde valinin, noter ve bir heyetin hazır bulunduğu bir vakitte kuralar çekilmiş ve tapusu olan kişiler ev, arsa, dükkan sahipbi yapılmıştır.¹³⁵⁵

Erzincan Nâfia Vekilliği tarafından, Yeni Erzincan Vilâyeti'nde Tebhirhane Binasının sıhhi tesisatı için keşif bedeli 553.20 lira 97 kuruş muvakkat teminatı ise 6.660 lira belirlenmiştir.¹³⁵⁶

3- Erzincan Şehri Yapı Kooperatifi

Erzincan'da arazi üzerinde ortakların birer ev yaptırmak ve bunun içinde merkezi Erzincan'da olmak üzere 30.000 Lirası sermaye ile kurulması Ticaret Vekilliği'nin 4 Mayıs 1942 tarihli ve 6/2990 Sayılı tezkeresiyle İcra Vekilleri Heyeti'nce 9 Mayıs 1942 tarihinde izin verilmiştir.¹³⁵⁷

Daha sonraki süreçte 11 Nisan 1946 tarihinde 4024 Sayılı kararname ile Ticaret Kanunu'nun 480. Maddesine göre Erzincan Şehri Yapı Kooperatifi kurulmuştur. Bu kooperatif, 30 yıllığına kurulmuş ve 3.500 lirası sermaye ile teşkil edilmiştir.¹³⁵⁸

1946 yılında Kooperatif aktif bir şekilde çalışmalara başlamıştır. Bu kapsamda üyelik için 500 lira talep etmiştir. Yeni vilâyetde üç tip ev ve dükkan yapılmasına karar

¹³⁵³ **Yeni Erzincan**, 4 Şubat 1943, S. 45, s.2.

¹³⁵⁴ **Yeni Erzincan**, 25 Mart 1943, S. 52, s.4.

¹³⁵⁵ **Vakit**, 9 Ağustos 1944, S.9512, s.4

¹³⁵⁶ **Ulus**, 1 Mayıs 1944, S.Yok, s.5.

¹³⁵⁷ **BCA.30.18.1.2.98.40.4.**

¹³⁵⁸ **BCA.30.18.1.2.110.26.13.**

verilmiştir. Üyelerin seçeceği ev ve dükkanda özgür bırakılmıştır. Aldıkları yapılar için 20 yıl süre ile taksit ödenmesi gerekmektedir. Yapım aşamasında, Erzincan Belediyesinin desteğinin alınmasına da karar verilmiştir.¹³⁵⁹

Ağustos 1946 tarihinde Hükümet Konağı, ortaokul, tephirhane, otel, gazino, PTT binası, cezaevi, tekeli binası, stadyum, subay lojmanları inşaatlarının yapımı devam etmiştir. Ziraat Bankası tarafından ise sekiz memur evi, ofis binası ve bir polis karakolunun inşasına başlanılacağı belirtilmiştir.¹³⁶⁰

1947 yılında Erzincan Belediyesi tarafından 5 tane örnek evin yapımına başlanılmıştır.¹³⁶¹ Erzincan İmar faaliyetlerinin hızlanması için Başvekalet bütçesinden Emlak ve Kredi Bankası için ayrılacak 10.000.000 liranın 5.000.000 lirası Erzincan'a ayrılmıştır.¹³⁶² 16 Aralık 1948 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti Kararı ile Nafia Vekaleti'nin bütçesinden Türk Kızılay Genel Merkezi'nde Erzincan'da yapılacak evler için 200.000 lira aktarılmasına karar verilmiştir.¹³⁶³ 1949 yılında Erzincan Valisi Ahmet Koçak hazır bulunduğu bir temel atma töreninde evler, Erzincan'da inşa edilmeye başlanmıştır.¹³⁶⁴

1949 yılında 5287 Sayılı Bütçe Kanunu'na göre; Nafia Vekâleti'ne ayrılan kısımdan 5243 Sayılı Kanun gereğince Erzincan'da yaptırılacak meskenler ve her türlü bina yapımı için 790.500 liradan 204.798 liralık kısmının müteahhitlere verilmesi geriye kalan 585.702 lirasının Maliye ve Nafia Vekâletleri'nce, Türkiye Kızılay Derneği Genel Merkezine devredilmesi kabul edilmiştir.¹³⁶⁵

4- Erzincan'da Yaşanan Doğal Afetler

1924 yılında Erzincan'a bağlı Kuruçay Kazâsı'nda Kuzkışla, Köyçukuru, Kurtbaloğlu ve Orta Mündüm köylerinin heyelan tehlikesiyle karşı karşıya kalması sebebiyle merkezlerinin değiştirilmesi İcra Vekilleri Heyeti tarafından kararlaştırılmıştır.¹³⁶⁶ 16 Nisan 1931'de Erzincan yoğun ve şiddetli yağış nedeniyle vilâyetin her tarafı sulara maruz kalmış; fakat herhangi bir zayiat meydana gelmemiştir.¹³⁶⁷

¹³⁵⁹ **Yeni Erzincan**, 2 Mayıs 1946, S.203, s.1.

¹³⁶⁰ **Yeni Erzincan**, 8 Ağustos 1946, S.218, s.1.

¹³⁶¹ **Yeni Erzincan**, 2 Ekim 1947, S. 270, s.1.

¹³⁶² **Yeni Erzincan**, 8 Ocak 1948, S. 284, s.1.

¹³⁶³ **BCA.30.18.1.2.117.51.13.**

¹³⁶⁴ **Yeni Erzincan**, 28 Nisan 1949, S.347, s.1; **Yeni Erzincan**, 5 Mayıs 1949, s.1; **Ayın Tarihi**, 1-31 Aralık 1949, S.193, s.4

¹³⁶⁵ **BCA.30.18.1.2.118.99.14.**

¹³⁶⁶ **BCA.30.10.0.0.119.837.2.**

¹³⁶⁷ **BCA.30.10.0.0.117.819.3.**

Erzincan'a bağlı Kaleriç köyünde ve buna bağlı Kalolar mezrasında 7 Temmuz 1938'de yağan dolu sebebiyle köyde bulunan binaları, köy camisini ve mektebini sel tamamen götürmüştür. Kalolar mezrasında ise 14 hane tamamen yıkılmış 12 evde büyük yıkım olmuştur. Açıkta kalan kişilerin çadır ve komşu köye yerleşmeleri sağlanmıştır. Kaleriç köyünde 500 kadar hayvan telef olmuş ve 10.000 dönüm arazi zarara uğramıştır. Bu köyde birisi ağır yedisi hafif olmak üzere sekiz yaralı olmuştur. Piskidağ köyü de selden etkilenmiş Kalderesi Çayı'ndan sular nedeniyle köyün camisi , mektebi ve yüz kadar davar, 60 sığır ve 11 eşek telef olmuştur. Sel sularından Gullu köyü de etkilenmiştir. Bağ, bahçe ve tarlalar kum ile dolmuştur. Yedi ev kum ve sudan etkilenmiştir. Açıkta kalanlar için Kızılay gerekli yardımı yapmış, fakat yeterli olmamıştır. Cimin Nahiyesi'nde Kaleriç, Piskidağ ve Kalolar Köyü mezralarında yapılan tahkikatta 19 insanın öldüğü ve 16 cesetin bulunduğu üç cesedin kayıp olduğu, Kaleriç ve Kalolar mezralarında 79 hane ve Piskidağ köyünde 14 hane ve diğer köylerle beraber toplam 93 köy evinin eşyalarıyla beraber sel tarafından götürüldüğü tespit edilmiştir.¹³⁶⁸

25 Haziran 1939 günü şiddetli yağmur yağışı sebebiyle Başköy Nahiyesi ve Güzelsu Köyü'ndeki bazı evlerin su altında kalmıştır. Sel yüzünden 15 hayvan telef olmuş, Şeliğe köyünde üç gözlü beton köprü tamamen yıkılmıştır. Sıhhat ve İctimai Muavenet, Ziraat, Nâfia Vekâletleri ile Kızılay Cemiyetine bildirilmiştir.¹³⁶⁹

Kandilli rasathanesine göre Erzincan Depremi 27 Aralık 1939 tarihinde gece yarısı saat 1'i 57 gece başlamış yaklaşık 3 dakika sürmüştür. Depremi Erzincan Valisi Osman nuri Tekeli ve Ordu Müfettişi Kurmay Başkanı General Muharrem Mazlum İskora, Ankara'ya bildirmiştir.¹³⁷⁰

Tablo-36 : 1939 Erzincan Depremi Sayısal Verileri¹³⁷¹

Zarar Gören Mıntıka	Ölen İnsan	Ağır Yaralı	Yıkılan Bina	Ağır Hasarlı Bina
Erzincan Merkez	9.189	3.464	6.601	605
Merkez Köyleri	4.125	388	5.473	2.019
Pülümür	15	5	15	-

¹³⁶⁸ BCA.30.10.0.0.118.824.31; **Ayın Tarihi**, 1-30 Senteşrim 1939/1-30 Kasım 1930, S.72. s.19; **Ulus**, 12 Temmuz 1938, S.Yok, s. 2; **Haber**, 12 Temmuz, 1938, s.4; **Son Telgraf**, 12 Temmuz 1938, S.483, s.2.

¹³⁶⁹ BCA.30.10.0.0.118.827.19.

¹³⁷⁰ BCA.30.10.0.0.119.843.4.; **Ulus**, 28 Birinci Kanun 1939/28 Aralık 1939, S.Yok, s.1-5.

¹³⁷¹ **Belediyeler Dergisi**, Y.5,54, Ankara, (1940), s.9; **Erzincan İl Yıllığı 1967**, s.114.

İliç	-	3	142	571
Kemah	55	76	606	545
Refahiye	2.204	193	2.688	-
Tercan	12	16	776	1.098
Toplam	15.600	4.125	14.401	4.043

Yukarıda yer alan tabloda görüldüğü üzere 1939 Erzincan Depremi ile vilâyet büyük bir yıkıma maruz kalmıştır. Deprem sebebiyle büyük göç hareketleri başlamıştır. Özellikle Hatay, İskenderun, Adana, Mersin ve yakın vilâyetlere Erzincan'dan göç hızlanmıştır.

Erzincan depremi sebebiyle bölgede harap olan ve iktisaden ekonomisi bozulan mıntikalarda borçların icra yoluyla alınmasının altı ay ertelenmesi için oluşturulan komisyonun 26 Şubat 1940 tarihli raporu ile Adliye Vekilliğine yazılan 26 Şubat 1940 tarihli ve 95/1694 Sayılı tezkere ile İcra Vekilleri Heyeti'nce 6 Mart 1940 tarihinde tetkik edilerek, İcra ve İflas Kanunun 330. Maddesinin verdiği esaslara göre ertelenmesine karar verilmiştir.¹³⁷²

3849 Sayılı Kanunla “*Zelzele Mıntıkasında Yapılacak İşler ve Yardımlar Kanun*” adlı fasılda 6 Kasım 1940 tarihli ve 8/14311 Sayılı Kanunla Erzincan Vilâyetine bağlı Refahiye, İliç ve Tercan'da yapılması düşünülen cezaevleri inşaatı için sarfedilecek paranın 17.943 lira 70 kuruşun 12.670 lira 59 kuruşunun Giresunda yapılacak cezaevine verilmesi İcra Vekilleri Heyeti tarafından 8 Eylül 1944 tarihinde kabul edilmiştir.¹³⁷³

Akşam Gazetesinin 15 Kasım 1941 tarihli “*Erzincanda 9 Köy Tamamen Yıkıldı*” başlıklı haberinde; Erzincan ve Tercan'da 11.55 sıralarında şiddetli bir deprem meydana gelmiş ve Erzincan'a bağlı Esasi, Hanzar, Selike, Ekrek, Kürtkendi, Hamdeki, Haşhaşı, Yalnızba ve Cüveyli köyleri tamamen yıkılmıştır. 25 kişi vefat etmiş, 90 kişi ise yaralanmıştır. Deprem sırasında Ziraat Vekâleti'nin deprem ambarı tamamen yıkılmış, Erzincan-Kemah arasında bulunan üç tünel ise ağır hasar görmüştür. Kızılay Umumi Merkezi'nden 12 Kasım 1941 tarihinden Erzincan Vilâyeti'nde yaşanan deprem sebebiyle Kızılay Cemiyeti tarafından 300 çadır yardım yapılmış ayrıca, halka ilaç ve erzak yardımında bulunulmuştur.¹³⁷⁴

¹³⁷² BCA.30.18.1.2.90.20.4.

¹³⁷³ BCA.30.18.1.2.106.63.13.

¹³⁷⁴ Akşam Gazetesi, 15 Kasım 1941, S. 8286, s.1.

5-Elektrik İşleri

Erzincan Belediyesi tarafından, vilâyetin elektrik sorunlarının çözülmesi için şehre 30 km uzaklıkta bulunan Girlevik Şelalesi'nden istifade edilerek elektrik istihsali projesi çizilmiştir.¹³⁷⁵ 1938 yılında Girlevik Şelalesi elektrik projesi tamamlanarak yapım aşamasına başlanılmıştır.¹³⁷⁶ Erzincan elektrik tesisatı projesi Mühendis Süreyya tarafından çizilmiştir. Bu projeye göre elektrik tesisatı 140 bin liraya yapılması kararlaştırılmıştır. Bu süreçte Erzincan'nın haritası da çizilmiştir. Bunun içinde 6 bin lira ödenek tesis edilmiştir.¹³⁷⁷

Erzincan Valisi'nin girişimleri ile 1 Haziran 1943'de Erzincan ilinin elektrik sorunlarının çözümü için santralla elektrik tesisatı için ayrı ayrı eksiltilmeye gidilmiştir.¹³⁷⁸ 1943 yılında kurulmakta olan yeni vilâyetde yeni elektrik hattının kurulması için keşif tutarı 36.465 lira muvakkat teminat olarak 2.734 lira 88 kuruş olarak tespit edilmiştir. Yeni elektrik hattının yapımına başlanılmıştır. Yeni vilâyetde yapımına başlanan elektrik tesisatı malzemesi için keşif tutarı 42.900 lira ve muvakkat teminatı 3.217 lira 50 kuruş tespit edilmiştir.¹³⁷⁹

1943 yılında Yeni vilâyetde elektrik tesisatına başlanılmıştır. Bu kapsamda Ağustos ayında bitmesi beklenilmektedir. Tesisat için yirmi beş mumluk (2000) lambayı idare edecek kuvvettedir. Sokak aydınlatılması için 60 mumluk lamba tesis edilmiştir.¹³⁸⁰ Erzincan Valisi Abdullah Dilaver Argun'un girişimleri ile 1943 yılında vilâyetin elektriği bitmiştir. Fakat ilerleyen yıllarda yeni bir tesisat için sular faydalanmaya karar verilmiştir. Şimdilik sadece vilâyet merkezinin elektrik işleri bitmiş olup yakın zamanda köylere elektrik verilmesi için çalışmalara başlanacağı ifade edilmiştir.¹³⁸¹ 1943 yılı sonu itibarıyla Erzincan'da kurulan yeni vilâyetde elektrik işlemleri tamamen bitmiştir.¹³⁸²

1944 yılı içerisinde elektrik hattında yaşayan sorunlar nedeniyle Erzincan Belediye Başkanı Abdullah Dilaver Argun girişimleri ile yeni bir motor alınmasına karar verilmiştir.¹³⁸³ Erzincan Mebusu Abdülhak Fırat'ın TBMM'de 1946 yılı bütçesi hakkında söz aldığı vakit Erzincan ile ilgili olarak *"Bir fen memurunun pilâna göre elektrik; şelaleden yani su ceryanı ile, türbinden getirilecek büyük bir enerji yerine iki*

¹³⁷⁵ **Belediyeler Dergisi**, Y. III, 28, (Ekim- Kasım 1937), s. 59.

¹³⁷⁶ **Belediyeler Dergisi**, Y.III, (Şubat 1938), S. 30, s.73.

¹³⁷⁷ **Tan**, 17 Ocak 1938, S.977, s.8; **Ulus**, 17 Ocak 1938, S.977, s.8.

¹³⁷⁸ **Yeni Erzincan**, 13 Mayıs 1943, S. 58, s.2.

¹³⁷⁹ **Yeni Erzincan**, 27 Mayıs 1943, S.60, s.1-2.

¹³⁸⁰ **Yeni Erzincan**, 29 Temmuz 1943, S.69, s

¹³⁸¹ **Son Posta**, 25 Ekim 1943, S.4747, s.6.

¹³⁸² **Yeni Erzincan**, 28 ilkteşrin1943, S. 80, s.2.

¹³⁸³ **Yeni Erzincan**, 2 Mart 1944, S. 97, s.2.

tane mazotla işliyen ve daima arızaya mahkûm olan bir tesisattır. Yandığı zaman daima yanınızda bir mum veya lamba bulundurmağa mecbursunuz. Çünkü her zaman karanlıkta kalabilirsin. Sonra yazın azalacak kışın donacak bir dereye konan türbinden yardım alacak işte bugünkü elektrik bu durumdadır. Çünkü evvelki plânda 30 kilometreden Girlevik şelâlesinden getirilmek mukarrerdi ve on bin beygir kuvvetinde bir enerjiden alınacaktı ozamanki fiyatta 200 bin lira idi”¹³⁸⁴. Şeklinde yapmış olduğu konuşmada Erzincan’ın elektrik sorunu hakkında bilgiler vermiştir.

Erzincan Belediyesi’nin 6 Haziran 1947 yılında yapmış olduğu toplantıda Girlevik Şelalesinde elektrik tesisatı için bir şirket kurulmasına karar verilmiştir.¹³⁸⁵ Erzincan Belediyesi tarafından İller Bankası’ndan yapılan 224 bin liralık borçlanma ile 60 beygerlik ve 750’şer devirli 120 beygir gücünde iki adet dizel motor alınmasına karar verilmiştir. Vilâyet halkının büyük oranda elektrik sorunu çözüme kavuşturulmuş olacaktır.¹³⁸⁶

Erzincan’ın elektrik sorunu uzun yıllar devam etmiştir. 1949 yılında Girlevik Şelalesi’nden istifade edilerek Erzincan’da kurulması planlanan hidroelektrik santrali için Nafia Vekili Şevket Adalan tarafından bu iş için 1.000.000 lira bütçe ayrıldığı Erzincan Milletvekili Sabit Sağıroğlu tarafından belirtilmiştir.¹³⁸⁷ 1949 yılının Şubat ayında Erzincan Belediyesi tarafından Naci Gürkan Başkanlığı’nda, gerçekleşen toplantıda şu kararlar alınmıştır; Girlevik Şelalesi’nden alınacak enerji ile Anonim Şirketi tarafından belediyenin katılımıyla 300.000 liranın verilmesi kabul edilmiştir.¹³⁸⁸

1949 yılı Ekim ayında Erzincan’ın elektrik ihtiyacını karşılayacak hidroelektrik santralinin 2.250 kilovat enerji vereceği ve bu kamu harcamasının 2.5 milyon liraya mal olacağını Nafia Vekili tarafından ifade edilmiştir.¹³⁸⁹ Erzincan Belediye Başkanı Naci Gürkan döneminde elektrik motorlarının ihtiyacı olan 13.000 kilo dökme motorin alınması kararlaştırılmıştır. 38 kuruştan alınacak toplam maliyeti ise 4940 liradır.¹³⁹⁰

¹³⁸⁴ TBMM Tutanak Dergisi, (18.12.1945), D.7, C.20, B.13, s.139.

¹³⁸⁵ Yeni Erzincan, 12 Haziran 1947, S. 256, s.1.

¹³⁸⁶ Yeni Erzincan, 27 Kasım 1947, S. 277, s.1; Yeni Erzincan, 18 Aralık 1947, S.280, s.1.

¹³⁸⁷ Yeni Erzincan, 8 Aralık 1949, S.376, s.1.

¹³⁸⁸ Yeni Erzincan, 2 Şubat 1949, S.335,s.1.

¹³⁸⁹ E. Yavuz, 1939 Depremi (Erzincan Ve Bölgeye Etkisi), s. 119.

¹³⁹⁰ Yeni Erzincan, 17 Şubat 1949, S.337, s.2.

6-Telefon İşleri

1932 yılında Erzincan telefon şebekesi yapılarak Erzurum ile Erzincan arasında telefon haberleşmesi gerçekleşmiştir.¹³⁹¹ 1946 yılında Sivas ile Erzincan arasında karşılıklı başlamış olan telefon devre tesisatı Erzincan Vilâyet sınırlarına ulaşmıştır.¹³⁹²

Posta, Telefon ve Telgraf İşletme Müdürlüğü tarafından yeni otomotik telefon hattı kurulmasına başlanmıştır. 1946 yılında elektrik tesisatına başlanan Ankara-Sivas-Erzincan-Erzurum hatları kısa süre önce tamamlanmıştır. Erzurum-Ankara arasında 19 Mayıs 1947 tarihinden itibaren telefon görüşmeleri başlanacağı bildirilmiştir. Ankara-Erzincan arasında konuşma saatleri şöyledir: 11.15, 11.30, 15.15, ve 22.30 saatlerinde telefon görüşmeleri olacağı bildirilmiştir.¹³⁹³

Erzincan ile Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Samsun, Tokat, Amasya, Gümüşhane, ve Trabzon arasında 1948 yılının ilk aylarında telefon görüşmelerine başlandığı belirtilmiştir.¹³⁹⁴ Erzincan PTT Müdürlüğü 1948 yılında yapılan yeni binaya taşınmıştır.¹³⁹⁵

12 Şubat 1950 tarihinde Ankara'dan bir heyet Erzincan'a gelmiştir.Erzincan'da yapılan incelemeler sonucunda bir kuranportör sistemi kurulmuştur. Telefon ile günün her saatinde konuşma imkanı sağlanmıştır..¹³⁹⁶

7- İsmet İnönü Anıtı

Erzincan'da İnönü Anıtı'nın yapılması fikri Erzincan Depremi'nden sonra gündeme gelmiştir. Cumhuriyet Meydanı'na, İnönü Anıtı, yapılması Vilâyet Genel Meclisi tarafından gündeme alınmıştır. Deprem sonrası Hükümetin yollamış olduğu 2 milyondan 100 bin lira ayrılarak bu anıtın yapılması kararlaştırılmıştır. Güzel Sanatlar Akademisi tarafından anıtın yapılması için Eylül 1942'de yarışma başlamış son tarih olarak 7 Ocak 1943 olarak belirlenmiştir.¹³⁹⁷

İnönü Anıtı için İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Müdürlüğü 15 maddelik bir şartname hazırlamışlardır¹³⁹⁸:

¹³⁹¹ BCA.30.10.0.0.159.116.10.

¹³⁹² **Ayın Tarihi**, 1-1 Ağustos 1946, S.153, s. 1; **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1946, S. 7890, s.3.

¹³⁹³ **Ulus**, 16 Mayıs 1947, S.Yok, s.2.

¹³⁹⁴ **Yeni Erzincan**, 11 Mart 1948, S.292, s.1.

¹³⁹⁵ **Yeni Erzincan**, 26 Ağustos 1948, S.315.

¹³⁹⁶ **Yeni Erzincan**, 16 Şubat 1950, S.386, s.1.

¹³⁹⁷ E. Yavuz, **1939 Depremi (Erzincan ve Bölgeye Etkisi)**, s. 92; **Yeni Erzincan** , 13 Ağustos 1942, S. 21, s.1.

¹³⁹⁸ **Yeni Erzincan**, 17 Eylül 1942, S. 26, s.1.

1. Yarışmaya sadece Türk vatandaşları, anıt mesleği ile uğraşan kişiler katılım sağlayacaktır.
2. Müsabaka süresi 4 aydır. Hazırlanacak projenin maketi en geç 7 Ocak 1943 tarihinde akademi idaresine teslim edilecektir.
3. Erzincan Vilâyeti'nin imar planı yarışmacılara verilecektir.
4. Anıtın yapılacağı alan şimdilik boş olduğundan imar planına bağlı kalınmadan proje yapılabilir.
5. Abide'nin sivil veya askeri olması tamamen sanatkara aittir.
6. Abide inşaatı için 100 bin lira ayrılmıştır. Müsabakada birinci gelen verilecektir.
7. Abidenin fikri yapısı alanın tarihi ve topografik hususiyetler gözönüne alınıp Erzincan imar planı ile Akademi idaresi tarafından belirlenecektir.
8. Birinci 1.000, ikinciye 500 ve üçüncüye 300 lira verilecektir.
9. Maketlerin ölçüsü 1-10 arasında olup tamamen alçı olacaktır. Abidenin nasıl yapılacağı ve hangi malzemeden yapılacağı jüriye mektup ile bildirilecektir.
10. Projeyi yapacak anıttıraş, bir mimar ile bu alanın müstakbel şeklini çizeceklerdir. Bu proje 1- 200 mıkasında olacaktır.
11. Ayrıca Abide Meydanı'nın 1- 200 şeklinde kuş bakışı bir resmi jüriye sunulacaktır. Bu alan tamamen haritada gösterilecektir.
12. Sanatkar lüzumlu gördüğü diğer teklifleri yazılı olarak jüriye sunacaktır.
13. Jüri maket, proje ve teklifleri inceleyip karar verecektir.
14. Jüri Heyeti karar verecektir.
15. Şartname hükümlerine tam şekilde uymayan anıttıraşların teklifleri jüri tarafından tetkik edilemez. 4 Eylül 1942.

Güzel Sanatlar Akademisi Jüri Heyetinden alınan bilgiye göre anıtın 1948 yılı içinde biteceği bildirilmiştir.¹³⁹⁹ Son Posta Gazetesi'nin 25 Ekim 1943 tarihinde "*Erzincan Milli Şefin Anıtı ile Süslenicek*" başlıklı haberinde Hükümet Konağı önüne dikilecek olan anıtın 7.5 metre irtifadında ve 3 metre 30 santim yüksekliğinde olmasına karar verilmiştir.¹⁴⁰⁰ İnönü Anıtı, 1947 yılı Ocak ayında birinci kısmı bitirilmiştir. 1947 yılı Nisan ayında Erzincan'da bulunan yerine konulması planlanmıştır.¹⁴⁰¹ 31 Aralık

¹³⁹⁹ E. Çoşkun, *Cumhuriyet Dönemi Anıt Etkinlikleri (1950- 1960), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, s. 12; *Yeni Erzincan*, 23 Ocak 1947, S.237, s.2.

¹⁴⁰⁰ *Son Posta*, 25 Ekim 1943, S.4747, s.6.

¹⁴⁰¹ *Yeni Erzincan*, 23 Ocak 1947, S.237, s.2.

1947’de törenle resmi olarak açılmıştır. Erzincan Valisi Recai Türeli ve Erzincan Belediye Başkanı Rauf Bayındır tarafından açılışı gerçekleştirilmiştir.¹⁴⁰² Erzincan Anıtı 1948 yılında Ratip Aşir Acudoğu¹⁴⁰³ tarafından yapılmıştır.¹⁴⁰⁴

8- Erzincan’da Park ve Bahçe Faaliyetleri

Akşam Gazetesi’nin 18 Haziran 1935 tarihli “*Erzincanda Halka İyi Tohum Dağıtılıyor*” başlıklı haberinde; Erzincan Ziraat Müdürü Ömer Hilmi Köksoy’un girişimleri ile vilâyette ağaç hastalıkları ile mücadele edildiği, Serom Hazırlama Dairesi’nin etrafında Ziraat Müdürlüğü tarafından park şeklinde bir bahçe yapılmış olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁰⁵

Erzincan’da çiftçilerin kalkınması ve Erzincan meyvacılığının ıslâhı ile meyvelerin ihraç edilmesi için Has/Hah köyünde 222.352 metre alana sahip bölge Ziraat Vekâleti tarafından istimlak edilmiştir. Bu alanda erik, kayısı, ceviz üretimi yapılmasına karar verilmiştir.¹⁴⁰⁶

Ziraat Vekâleti tarafından 1937 yılında Erzincan’da Numune Bahçesi oluşturulması için Hah köyü seçilmiştir. Buraya fidanlık yapılmasına karar verilmiştir. Buray dikilecek fidanlar daha hızlı büyüebilmekte ve rüzgarda daha az etkilenebilmektedir. Üç sene içinde bu alanda kayısı, elma, armut ve çeşitli meyvelerin dikilmesine karar verilmiştir.¹⁴⁰⁷

Ziraat Vekâleti tarafından Erzincan’da 1938 yılında Hah köyü istimlak edilerek numune fidanlığı yapılan saha 220.000 metre uzunluğundadır. Fidanlık tarafından yılda 250.000 aşılı fidan halka ücretsiz bir şekilde dağıtılmasına karar verilmiştir. Buradan Şebinkarahisar, Gümüşhane, Elazığ ve Erzurum Vilâyetleri’ne fidan tahsis edilmesine karar verilmiştir.¹⁴⁰⁸

Tan Gazetesi’nin 2 Temmuz 1939 tarihli “*Erzincanda İmar Faaliyeti*” başlıklı haberde; Yeni Erzincan Valisi Osman Nuri Tekeli’nin vilâyetin işleri ile yakından

¹⁴⁰² **Yeni Erzincan**, 1 Ocak 1948, S.280.s.3.

¹⁴⁰³ Ratip Aşir Acudoğu:1898 yılında İstanbul’da doğmuştur. 1918 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi Heykel/Anıt Bölümüne girmiştir. 1920’de Almanya’ya giderek Münih Güzel Sanatlar Akademisi hocalarından Prof. Beucker’dan eğitim almıştır. Yapıtları: Fahriye Yen’in Başı, Erzincan İnönü Anıtı ve Ankara Ziraat Fakültesi Anıtı’dır. E. Çoşkun, **Cumhuriyet Dönemi Anıt Etkinlikleri (1950- 1960), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)**, s.96.

¹⁴⁰⁴ E. Çoşkun, **Cumhuriyet Dönemi Anıt Etkinlikleri (1950- 1960), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)**, s. 12; **Yeni Erzincan**, 23 Ocak 1947, S.237, s.2.

¹⁴⁰⁵ **Akşam Gazetesi**, 18 Haziran 1935, S. 5985, s.7.

¹⁴⁰⁶ **Tan**, 5 Şubat 1937, S.648, s.8.

¹⁴⁰⁷ **Akşam**, 9 Mart 1937, S.6604, s.12.

¹⁴⁰⁸ **Akşam**, 25 Şubat 1938, S.6952, s.11.

ilgilenmiştir. Vilâyet fidanlığı için 150 bin aşısız ve 35 bin aşılı fidan yetiştirilmiştir. Vali tarafından bu sayının 250 bin olmasına karar verilmiştir. ¹⁴⁰⁹

Erzincan Valisi Dr. Sükûti Tükel tarafından 26 Mart 1942 tarihinde Yeni Erzincan Gazetesine verilen demeçte; İmar planı kapsamında vilâyetin çeşitli noktalarında park ve stadyum inşaatına başlandığı bildirilmiştir. ¹⁴¹⁰

III- Erzincan Vilâyeti'nde Asayiş Faaliyetleri

1923 yılı itibariyle Erzincan Üsera Garnizonu'nda bulunan iki Rus ve bir Gürcü zabıt ile 25 Rus askerin memleketlerine dönmek için yapmış oldukları talep sonucunda Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nin 7.12.1338/7 Aralık 1923 tarih ve Üsera Şubesi 1594 numaralı tezkiresi İcra Vekilleri Heyeti'nin 9.1.339/9 Ocak 1923 tarihindeki toplantısında uygun görülmüştür. ¹⁴¹¹

Erzincan Mebusu Sabit Bey TBMM'de yapmış olduğu konuşmada Erzincan'ın asayiş durumu hakkında şu bilgileri vermiştir. *“26 Haziranda dokuz şaki Refahiye'nin Tuzla konağında meskûn Molla Osman ve refiklerinin çadırlarını basmış ve Molla Osman'ın oğlunu ve kardeşi oğlunu feci bir surette öldürmüşlerdir ve bu şakilerden hiçbirisi tutulamamıştır. 7 Temmuzda Kuruçay'dan Kemah'a gelen Kuruçay Sıhhiye Memuru ve refikleri, oniki şaki tarafından kamilen soyulmuş ve çıplak olarak hükümet merkezine iltica etmişlerdir. Bu şakilerden de gene hiçbirisi tutulmamıştır. 20 Temmuzda Kemah hududunda bulunan Şavaklı'ların 300 tane davarları gasp edilmiş ve gene bu şakiler hakkında hiçbir şey yapılmamıştır. 30 Temmuzda Erzincan'dan askerlikten terhis edilerek. hanesine giden zavallı bir müstebdil, Refahiye'ye bir saat mesafede katledilmiş ve katiller meydana çıkmamış ve tutulmamıştır. 15 Ağustosta gene Şavaklı'larm 800 davar ve bir kısrağı gasp edilmiş ve şakilerden hiçbirisi tutulmamıştır. 2 Eylülde Kemah'ın Ahoş'da, Dereköy, Tımaroğlu karyelerinden yüz re's öküzleri eşkiya tarafından gasp olunmuş, gene hiçbir şey yapılmamıştır. Efendiler! Bu dört köy, bu yüz öküzü nasıl tedarik etmiştir, biliyor musunuz? Hicretten avdet ettikten sonra, bankadan iki üçü bir araya gelerek borç almış ve bu para ile bir öküz almış ve bunu da eşkiyalar gelmiş götürmüş, elleri koynunda kalmış ve bunların arkasından giden iki tanesi de katledilmiştir ve gene, hiçbir şey yapılmamıştır. Efendiler! 10 Eylülde Erzincan'dan Pülümür'e giden yolcular kamilen soyulmuş ve bunlar çıplak olarak merkeze gelmişlerdir. Gene bunların*

¹⁴⁰⁹ Tan Gazetesi, 2 Temmuz 1939, S.yok, s.11.

¹⁴¹⁰ Yeni Erzincan, 26 Mart 1942, S.1, s.3.

¹⁴¹¹ BCA.30.18.1.1.6.44.16.

failleri bulunmamış ve derdest edilememiştir. 15 Eylülde Erzincan'ın Bahik karyesinden öküzlerini satmak için şehre götürenlerden yirmi öküz ve yedlerinde 600 lira aşar tekasiti vesaire getiriyorlarmış, gasp edilmiş ve gene bunlardan bir fert tutulmamıştır. 25 Eylülde Refahiye'den geçmekte olan Edin katırcılarının sekiz kadar katırları zaptedilmiş, götürülmüş ve kimse tutulmamıştır". TBMM'de böyle bir konuşma gerçekleştirmiştir. Mebus tarafından Erzincan'a bekçi ataması yapılması talep edilmiştir.

Haziran 1925 tarihinde Kemah civarında silahlı olarak Erzincan Postasına saldıran eşkiya Mutu oğlu Veli ve adamlarının işlemiş oldukları bu suç nedeniyle İstiklal Mahkemelerinde yargılanmaları, Dâhiliye Vekâlet-i Celile'sinin 10 Haziran 1341/10 Haziran 1925 tarih ve Emniyet Umumiyye Müdüriyeti 984 numaralı tezkiresi ile İcra Vekilleri Heyeti 10 Haziran 1341/10 Haziran 1925 tarihli toplantısında kabul edilmiştir.¹⁴¹² Şapka ile ilgili 1925 yılında yapılan düzenle sonucunda Erzincan'da olaylar çıkmış ve kısa sürede bastırılmıştır.¹⁴¹³ Şeyh Sait İsyanı nedeniyle ülkede kısmi seferberlik ilan edilmiştir. Seferberlik emri alan birlikler 24 Şubat 1925 tarihinde karargah ve mıntıklara ayrılmıştır. 11. Alay ve 3. Topçu Birliği Erzincan'da kısmi seferberliğe dahil edilmiştir.¹⁴¹⁴

Amasya Mebusu olan Esat (Uras) Müfettiş olarak Erzurum, Erzincan, Ardahan ve Beyazıt'a Eylül 1926 tarihinde görevlendirilmiştir. Rapor doğrultusunda "*Dersim vilayetinin ilgasında ve en fena kısmının güzel ve asude Erzincan'a raptından ziyade düşünülecek tedbir-i bilküllîye şimdiye kadar kırkı mütecaviz isyanda bulunmuş ve Hükûmetin en meşgul zamanlarında bile gaileler, isyanlar çıkarmış olan Dersim'i bir daha başkaldırmayacak bir vaziyete ircai ve amil-i fesat ve muharrik olan eşhasın bu mıntikadan uzaklaştırılmasıdır. Erzincan'da bütün halkın istirahatı hemen bu noktada içtima ediyor*".¹⁴¹⁵ Müfettiş Esat Bey tarafından yazılan raporda Dersim'de uzun yıllardan beri süren bir isyan halinin olduğu bunun alınacak tedbirlerle bir daha yaşanmayacağı dile getirmiştir.

18 Kasım 1926'da Erzincan'da ikamet eden Veli oğlu Ali'nin Hükümet'e ve Cumhurbaşkanı'na hakaret ettiği ileri sürülmüş TBMM tarafından tatbikat yapılmasına izin verilmiştir.¹⁴¹⁶ Tatbikat sonucu ile ilgili olarak belge veya bilgiye ulaşılmamıştır.

¹⁴¹² BCA.30.18.1.1.14.37.9.

¹⁴¹³ Cumhuriyet Halk Partisi, **On Beşinci Yıl Kitabı**, s.69.

¹⁴¹⁴ **Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları I**, s.168.

¹⁴¹⁵ BCA.30.10.0.0.78.518.10-19.

¹⁴¹⁶ BCA.30.10.0.0.32.179.6.1.

29 Aralık 1926 tarihindeki kararnamede Erzincan'a bağı Kuruçay Kazâsı'nın Armudal-ı Kebir Köyü'nün 90 numaralı hanesinde 1299 doğumlu Nişan-oğlu Keork namındaki şahsın casusluk yapması sebebiyle Türk vatandaşlığından çıkarılması uygun görülmüştür.¹⁴¹⁷

Hükümete hakaret ettiği tespit edilen Erzincan'a bağı Kuruçay'da ikamet eden Mevlut isimli şahıs hakkında Türk Ceza Kanunu'nun 160. Maddesine göre takibat yapılması için Adliye Vekilliğı tarafından 26 Temmuz 1930 tarihli belge ile uygun görülmüştür.¹⁴¹⁸

17 Ağustos 1930 tarihli Başvekâlet tarafından Erzincan'da yaşayan Bekir adında bir şahsın hükümet adına açıklamalar yaparak halka kin ve düşmanlık oluşturmalarına sebebiyet vermesi dolayısıyla Türk Ceza Kanunu'nun 160. Maddesi uyarınca hakkında tahkikat yapılması için izin talebinde bulunulmuştur.¹⁴¹⁹

Ağrı Harekatı sırasında Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, bölgede yapmış olduğu incelemede Başvekâlet ve Dahiliye Vekâleti'ne 18 Eylül 1930 tarihinde rapor bildirmiştir; Raporda Erzincan Vilâyeti'nde asayişsizlik problemi çıkaran ve vergi vermeyen “Aşkirik, Gürk, Dağbey, Hayri” köylerinin denetim altına alınması veya nakledilmesini istemiştir.¹⁴²⁰ Nakledilmeyle ilgili herhangi bir bilgi veya belgeye ulaşılmamıştır.

Erzincan'da 8 Ekim-14 Kasım 1930 tarihleri arasında Plümür İsyanı çıkmıştır. Plümür aşiretinin bölgede çeşitli asayişlik olaylarının içinde yer alması üzerine Erzincan ve çevresinde inceleme gezisinde bulunan Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak bu durumla ilgili bir rapor hazırlamıştır. Raporda; “*Erzincan ili ve çevresinde güvenlik sorunlarının bulunduğu; Aşkirik, Gürk, Dağbey, Hayri köylerinin potansiyel tehlike oluşturduğu; bu köylerde güvenlik kuvvetlerinin yetersizliğinin halk üzerinde olumsuz etki yaptığı; vergi ve asker verme konusunda ikazda bulunulması ve silahların toplanması gerektiği; Erzincan'ın merkez Kazâsı'ndaki Kürtlerin, Türklere 'Aleviliğın Kürtlüğü ifade ettiği' şeklinde propaganda yaparak onları Kürtleştirmeye çalıştıkları; bu tür faaliyetleri yürüten ve teröristlere yataklık edenlerin batıya nakledilmeleri; bölgedeki bazı reislerin gözetim altında il merkezinde ikamet ettirilmesi, Türk olan Alevilerin konuştukları Türkçeyi devam ettirebilmelerinin sağlanması yönünde çalışmalar*

¹⁴¹⁷ BCA.30.18.1.1.22.81.7.

¹⁴¹⁸ BCA.30.10.0.0.36.217.11.

¹⁴¹⁹ BCA.30.10.0.0.37.218.17.

¹⁴²⁰ Ali Kemali, *Erzincan Tarihi, Coğrafi, İctimai, Etnoğrafi, İdari, İhsai Tetkikat Tecrübesi*, s. 166-167.

yapılması; Kürtçülere destek sağlayan memurların il dışına çıkarılmalarının gerektiğini...” ifade etmiştir. Bölgeye iki defa hareket düzenlenmiş ve 14 Kasım 1930 tarihinde isyan tamamen son bulmuştur.¹⁴²¹

İsyan sırasında isyan mıntıkasında işlenen suçların 20 Temmuz 1931 tarihinde “İsyan Mıntakasında İşlenen Ef’alin Suç Sayılmayacağına Dair Kanun” ile suç sayılmayacağı kabul edilmiştir: “Erciş, Zilan, Ağrıdağ havalisinde vuku bulan isyanla, bunu müteakip Birinci Umumî Müfettişlik mıntıkası ve Erzincan’ın Pülümür kazâsı dâhilinde yapılan takip ve tedip hareketleri münasebetleri ile 20 Haziran 1930’dan 1 Aralık 1930 tarihine kadar askerî kuvvetler ve devlet memurları ve bunlarla birlikte hareket eden bekçi, korucu, milis ve ahali tarafından isyanın ve bu isyanla alâkadar vakaların tenkili emrinde gerek müstakilleri ve gerek müştereken işlenmiş efal ve harekât suç sayılmaz” deniliyordu.¹⁴²²

1933 yılının sonlarına doğru Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, 22 Kasım 1934’te Dersim Hozan Harekâtı ile ilgili olarak bir asayiş raporu hazırlamıştır; Raporda 1933 yılında Erzincan’da, Dersimli çeteler tarafından 48 gasp olayının gerçekleştirdiği, faillerin sayısı ise 583 ve yakalanan kişi sayısının 18 olduğu, 1934 yılında yine 55 gasp olayı gerçekleşmiş 611 faillerin sayısı ve 8 kişide yakalandığı bilgisi verilmiştir.¹⁴²³

1935 yılı içinde Haydar, Hıdır, İrfan, İbrahim, Mehmet, Ethem, Havva, Şevket ve Murtaza adlı kişilerin Türklüğe hakaret ettikleri bildirilmiş fakat haklarında işlem yapılmasına gerek kalmadığı bildirilmiştir.¹⁴²⁴ Erzincan nüfusuna kayıtlı olan ve muhtelif cinayetler işleyen 1340 yılında çıkarılan aftan faydalanıp yurtdışında bulunan Minas 5 Ağustos 1935 tarihinde İcra Vekilleri Heyetinin kararıyla vatandaşlıktan çıkarılmıştır.¹⁴²⁵

Dersim’de isyanı kalkan Seyit Rıza ve arkadaşları 10- 11 Eylül 1937 tarihinde yanında bulunan iki arkadaşıyla beraber Hüseyin ve Battal oğlu Rıza adındaki şahıslar ile Erzincan Jandarma Mıntika Komutanlığı’na teslim olmuşlardır.¹⁴²⁶

1939 yılında düzenlenen Erzincan bölgesi teftiş raporunda; demiryolu sebebiyle 10 bin fazla işçinin çalışmakta olduğu Erzincan Vilâyeti’nde bulunan polis sayısının

¹⁴²¹ Nevin Yazıcı, “Atatürk Döneminde Meydana Gelen Ayaklanmalar (1924-1938)”, Atatürk Ansiklopedisi, s.11, İnternet adresi; <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-doneminde-meydana-gelen-ayaklanmalar-1924-1938/> (Erişim Tarihi: 18.12.2022)

¹⁴²¹ BCA.30.18.1.1.21.60.2.

¹⁴²² Resmi Gazete, S.1859, (29 Temmuz 1931), s.671.

¹⁴²³ R. Köse, CHP ve DP Hükümetleri Dönemlerinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Politikaları, s. 159.

¹⁴²⁴ BCA. 030.10.41.258.15.1-4.

¹⁴²⁵ BCA.30.18.1.2.57.66.17.

¹⁴²⁶ BCA.30.10.0.0.111.745.20; Kurun 13 Eylül 1937, S.7067-1157, s.1.

yetersiz olduğu, bu durumunda güvenlik zaaifiyetine sebep olabileceği Genel Merkeze rapor edilmiştir. Gerekli olan zabıta memurlarından en azında iki veya üç kişinin farklı vilâyetlerden alınıp Kemah’a görevlendirilmesi gerektiğini Erzincan Milletvekilleri Aziz Samih İlter ve Abdülhak Fırat talep etmiştir.¹⁴²⁷

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından, Erzincan’da yaşanan deprem sebebiyle enkaz altında bulunan yaralı ve ölülerin kaldırılması asayiş ve umumi sıhhatin korunması için ikinci bir emre kadar vilâyete tren yolu ile yolcu taşınmasının men edilmesi Münakalat Vekilliği’nin 3 Ocak 1940 tarihli teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti’nce kabul olunmuştur.¹⁴²⁸ Erzincan Askerlik Şubesi Başkanlığı tarafından 6.x11.00 ebadında 15 adet kerpiç bina yapılması için keşif bedeli olarak 26.972 lira 10 kurul belirlenmiştir.¹⁴²⁹

1943 yılında Erzincan’da harap olan Halkevi Binası’nın enkazında demir çalan Yaşar Genç, Sabri Kaya, Mustafa Parlak adındaki çocuklarla, Müteahhit Hasan Türk’ün oğlunun araba ve demirlerini çalmaktan sorumlu Yakup Baydar ile arkadaşı İsmail tutulup Erzurum Adliyesi’ne sevk edilmiştir.¹⁴³⁰

Erzincan’da 1947 yılı itibariyle yaşanan hayvan hırsızlığı sebebiyle Erzincan Vlâyeti Maiyet Memuru S. Turgut Timur “*Hayvan Hırsızlığı*” başlıklı bir yazı Yeni Erzincan Gazetesi’nde kaleme almıştır. Yazı kapsamında Hayvan Hırsızlığı meselesinin idare, kolluk ve adliye makamlarını yakından ilgilendirdiğini belirtmiştir. Hayvan hırsızlığının önüne geçilmesi hususunda caydırıcı cezalar olduğu yazıda ifade etmiştir.¹⁴³¹

1946- 1950 yılları arasında emniyet ve asayiş alanında Erzincan’a yapılan kamu harcamaları ve yatırımları: Harcama miktarı 1.925.122.01, yüzde olarak % 0.74 ve kişi başına düşen harcama miktarı 11.20 lira olarak gerçekleşmiştir.¹⁴³²

1- Dördüncü Umumi Müfettişliğin Kurulması ve Erzincan’daki Çalışmaları

Tunceli’de ortaya çıkan olaylar sonucunda Genelkurmay Başkanlığı’ndan yazılan yazı ile 1 Haziran 1937 tarih ve 16582 Sayılı tezkere ile Milli Müdafaa Vekâleti’nden yazılan 11 Haziran 1937 ve 1275 Sayılı tezkere ile İcra Vekilleri Heyetinin 17 Haziran

¹⁴²⁷ BCA.490.1.0.0.646.142.1-89-90.

¹⁴²⁸ BCA.30.18.1.2.89.124.8.

¹⁴²⁹ **Yeni Erzincan**, 12 Ağustos 1943, S.71, s.2.

¹⁴³⁰ **Yeni Erzincan**, 28 İkinci Kanun 1943/ 28 Ocak 1943,S. 44, s.1.

¹⁴³¹ **Yeni Erzincan**, 16 Ocak 1947, S.235, s.1.

¹⁴³² S. Aşgın, **Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu’ya Yapılan Kamu Harcamaları (1946- 1960)**, s. 130.

1937 toplantısında Erzincan, Dördüncü Umumi Müfettişliği mıntıkası içinde yer almıştır.¹⁴³³

Dördüncü Umumi Müfettişliği döneminde Erzincan'a bir hal binası yapılmıştır. Binanın yapılması için müfettişlik bünyesinde Erzincan Belediyesi'ne 1000 liralık bir yardım yapılmıştır.¹⁴³⁴

Dördüncü Umumi Müfettişliği tarafından 1945 yılında hazırlanan raporda; Müfettişlik mıntıkası içinde yer alan vilâyetlerde güvenlik, eğitim, ziraat, hayvancılık bayındırlık, yol ve sağlık hakkında hazırlanan raporda ; Erzincan ile ilgili olarak , belediye binasının, on dershaneli ilkokul, 22 adet memur evi, Pazar yerleri ve umumi tuvalet inşaatı bildirilmiştir. Devam eden yapılar hakkında bilgi verilmiştir. Bu kapsamında hükümet konağı, şeref meydanı anıtı, orta okul, otel ve gazino inşaatının devam edildiği belirtilmiştir. Tekel ve PTT binasına başlandığı belirtilmiştir.¹⁴³⁵ Erzincan Merkez Cezaevi yapımı için 1946 yılında ihale yapılmıştır. Keşif bedeli 84.072 lira 36 kuruş belirlenmiştir.¹⁴³⁶ Dördüncü Genel Müfettişlik Bölgesi tarafından 1947 Ağustos ayına ait hazırlanan raporda; Erzincan Vilâyeti'nde 1 hayvan hırsızlığı olmuş ve iki kişi tutuklanmıştır.¹⁴³⁷

2-Yerleşime Yasak Bölgeler

Cumhuriyet'in ilanından sonra Anadolu'da meydana gelen isyanlar sonucunda Türkiye'nin bazı bölgelerinde yasaklı bölgeler oluşturulmuştur. Yasaklı Bölgeler genel olarak güvenliği sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu kapsamda Dersim İsyanı olduğu zaman Yasaklı Bölge Hudutları tespit edilmiş; kuzeyde; Bobyazbaba- Karasakal Dağı ve yaylası- Dujikbaba- Kozdağ- Kızıltepe Hattı- Virtinik Köyü, Doğuda; Kutu Deresinden Doğu Kenarı- Guhikar Hattı- Tonaş Köyü- Dar Boğaz Deresi, Güneyde; Seyithan Köy hariç- Kırmızı Dağ Hattı- Bor Deresi – Külenk Dağ hattı, Batıda; Virtenik ve Nanik Dereleri arasındaki Munzur suyunun Batı kıyısı- Nanik Deresi'nin dört kilometre uzunluğundaki doğu kısmı ve oradan Orta Dağı'n en yüksek noktası- Hopik Mezrası ve Külenk Dağına kadar olan kısım yasaklı bölge olarak 1937 yılında oluşturulmuştur.¹⁴³⁸

¹⁴³³ BCA.30.18.1.2.76.56.4.

¹⁴³⁴ **Belediyeler Dergisi**, Y. IV., 41, (İkinci Kanun 1939/Ocak 1939) s. 63

¹⁴³⁵ BCA.30.10.0.0.72.471.12.

¹⁴³⁶ **Akşam**, 9 Mart 1946, S.9838, s.6.

¹⁴³⁷ BCA.30.1.0.0.65.407.11.

¹⁴³⁸ BCA.30.10.0.0.111.745.20-11.

Erzincan'da meydana gelen depremden sonra ölü ve yaralıların tespiti ve asayiş ve umumi sıhhatin korunması için ikinci bir karara kadar Erzincan'a gidilmesinin ve demiryolu ile yolcu taşınmasının yasak edilmesi İcra vekilleri Heyeti'nce 3 Ocak 1940 tarihinde kabul edilmiştir.¹⁴³⁹ Bahse konu yasak 25 Ocak 1940 tarihinde kaldırılmıştır.¹⁴⁴⁰

3-Çetecilik Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler

12 Eylül 1926 tarihinde yazılan bir arşiv belgesinde İran'dan Van ve havalisine yapılan eşkıya akınlarının durdurulmuş olduğu ve Mardin, Erzincan, Bitlis ve Siirt'te ise yapılan çalışmalar sonucunda asayişin sağlandığı ifade edilmiştir.¹⁴⁴¹

Aliko Çetesi, Erzurum ve Erzincan'da çeşitli yağma ve soygun olayları gerçekleştirmişlerdir. Jandarma tarafından yakalanmışlardır.¹⁴⁴² 1932 yılı içerisinde Birinci Umumi Müfetişliği tarafından hazırlanan raporda Erzincan'da 12 soygun ve bir gasp olayını gerçekleştirmiştir. Bu soygun ve gasp olayını Dersimli eşkıyaların yaptığı belirtilmiştir.¹⁴⁴³

1933 yılında bölgede halen çetecilik faaliyetleri devam etmekteydi. Erzincan'ın Dersim sınırındaki, Mercan Boğazı'nda yakalanan Kürt çetelerine gözcü olduğu ortaya çıkan 318 doğumlu Mustafa oğlu Mehmet 319 doğumlu Ali oğlu Ali, 308 doğumlu Mehmet, 312 doğumlu Süleyman ve 45 yaşları civarında olan Cemil adındaki kişiler 885 numaralı İskan Kanunu'nun 3. Maddesine göre batı vilâyetleri'ne sevk edilmesine İcra Vekilleri Heyeti'nce 16 Temmuz 1933'te kabul edilmiştir.¹⁴⁴⁴

Jandarma Teşkilatının 1933 yılı itibariyle hazırlamış olduğu raporda; Muş, Erzurum ve Erzincan mıntıkalarında çetecilik faaliyetleri yürüten Alican Çetesi ile Tevfik Bey'in müfrezesi arasında meydana gelen çatışmada çete lideri Alican öldürülmüş ve çetesi ise dağılmıştır. Çete üyelerin bir kısmı güneye kaçmıştır.¹⁴⁴⁵

1934 yılında Birinci Umumi Müfetişliği mıntıkası dahilinde görevlendirilen Hilmi Ergenel raporunda; çeteler hakkında genel bilgiler vermiştir. Şorikli Hasan Çetesi Muş, Erzurum ve Erzincan mıntıkasında olaylar çıkardığı ve 10 eşkiyadan oluşan bir grup

¹⁴³⁹ BCA.30.18.1.2.89.124.8.

¹⁴⁴⁰ BCA.30.18.1.2.89.131.5.

¹⁴⁴¹ BCA.30.10.0.0.89.592.3.

¹⁴⁴² Cumhuriyet Halk Partisi, *On Beşinci Yıl Kitabı*, s.69.

¹⁴⁴³ BCA.30.10.0.0.128.923.2.

¹⁴⁴⁴ BCA.30.18.1.2.38.51.2.

¹⁴⁴⁵ BCA.30.10.0.0.128.923.6.

olduğu belirtilmiştir. Zeynel ve Esmain çeteleri ise Muş ve Erzincan'da çetecilik faaliyetleri yürüttüğü jandarma tarafından bazı çetelerin yakalandığı belirtilmiştir.¹⁴⁴⁶

Birinci Umumi Müfettişlik mıntıkası dahilinde, 1937 yılında çeteler ile mücadele edilmiştir. Şorikli Hasan Çetesi, Erzurum ve Erzincan civarında faaliyet gösteren bir çetedir. Hınıs ve Varto arasındaki Gümgüm Köyü'nde bu çete sıkıştırılmıştır. Çete burada etkisiz hâle getirilmiştir.¹⁴⁴⁷

Dersim isyanı ortaya çıktığı zaman Yüzbaşı Avni Özerkan tarafından yazılan bir raporda; Erzincan'ın Kismikör köyü ve Mercan Deresi bölgesinde yer alan Mercan-Kismikör Asayiş Karakolu ile Dersim isyancıları arasında bir çatışma meydana gelmiştir. Bu olayda 3 er şehit olmuştur. İsyancılar Mercan Deresi istikametinde takip edilmiştir. Erzincan Valisi Fahri Özen tarafından bu durum 23 Nisan 1938 tarihinde Dahiliye Vekâleti'ne bildirilmiştir.¹⁴⁴⁸

Erzincan Mameki Dağ Tugayı bölgesinde, eşkıyalar tarafından Tugayın sağ tarafına taciz ateşi gerçekleşmiş ve bu civarda bulunan 25 kadar eşkıya/çeteci top ateşi ile dağıtılmıştır. Dördüncü Umumi Müfettişi Abdullah Alpdoğan tarafından Dahiliye Vekâleti'ne 29 Haziran 1938'de bildirilmiştir.¹⁴⁴⁹

4-Erzincan Depremi Sonrası Mahkumların Affı

27 Aralık 1939'da saat 02.00'de Richter ölçeğine göre 7.2 şiddetinde Erzincan'da deprem meydana gelmiştir. Deprem sonrası birçok kişi yaralanmış ve binlerce insan vefat etmiştir. Depremi şiddetiyle Erzincan Hapishanesi'nin duvarları yıkılmıştır. Zarar gören yapıda yer alan mahkumlar yapının açık olmasına rağmen kaçmamışlardır. Erzincan Savcısı İzzet Akçal kararıyla kurtarma çalışmalarında yer almışlardır. Savcı mahkumları toplayıp *“Sizi şimdi kurtarma çalışmalarında görev almak üzere serbest bırakacağım. Aranızda civar köylerden olanlar varsa iki günlüğüne köylerine gidip, ailelerini görebilirler. Ancak bir koşulum var; hiçbiriniz kaçmayacaksınız. Canla başla çalışacaksınız. İşimiz bitince cezaevine döneceksiniz”* demiştir.¹⁴⁵⁰

Mahkumların iyi niyeti karşısında Hükümet Af Kanunu tasarısını hazırlayıp TBMM'ye sunmuştur. Hükümetin kanun tasarısı; *“Zelzelede felâkete uğrayanların*

¹⁴⁴⁶ H. Koca, **Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları**, s.378-379.

¹⁴⁴⁷ A. Kardaş, **Cumhuriyet Dönemi'nde Van Gölü Havzası'nda Yapılan Kamu Harcamaları Ve Yatırımlar (1923- 1950)**, s.172.

¹⁴⁴⁸ BCA.30.10.0.0.111.746.7.

¹⁴⁴⁹ BCA.30.10.0.0.111.747.20.

¹⁴⁵⁰ Can Yavuz, *“1939 Erzincan Depremi Kurtarma Çalışmalarında Yer Alan Mahkumların Affı Bağlamında Türkiye'deki Af Uygulaması”*, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 119, 2015, s.88.

kurtarılması hakkında fevkalâde hizmetleri görülen bazı mahkûmların cezalarının affi hususunda Kanun lâyihası”¹⁴⁵¹

Madde 1: “27 kânunuevvel 1939 tarihinde ve müteakib günlerde vukua gelmiş olan zelzelede Erzincan, Şebinkarahisar, Alucra, Fatsa, Erbaa ve Niksar cezaevlerinde bulunan mahkûmlardan felâkete uğrayanların can ve mallarını kurtarmak hususunda fedakârane hizmetleri sebkettiği tahakkuk eden ilişik listede adve soy adlan ve mahkûmiyet mikdarları ve mahkûm oldukları cürümlerin mahiyetleri yazılı (241) mahkûmdan mahkûmiyet müddetleri on seneyi tecavüz etmeyen 187 mahkûmun cezaları tamamen ye mahkûmiyet müddetleri on seneyi mütecaviz (54) mahkûmun cezalarının onar senesi affedilmiştir.

Madde 2 : *Mahkûmiyet müddetleri ne olursa olsun, bütün mahkûmlar hakkında hükmedilmiş olan para cezaları affedilmiştir. Şu kadar ki tazmini mahiyeti haiz olan para cezaları afdan müstesnadır.*

Madde 3: *Bu kanun hükmü cezaları tamamilen affedilen mahkûmların mahkûmiyetlerinin yalnız medenî neticelerini refeder. Cezaî neticelerine şamil değildir.*

Madde 4: *Bu kanunun cezaları tamamen affedilmiş olan mahkûmlar hakkında inzibatî ve idarî bakımdan Kanunen tatbik edilmiş ve edilecek olan muamele ve tedbirlere tesiri yoktur.*

Madde 5: *Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.*

Madde 6 :*Bu kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur”.*

Yukarıda yer alan kararlar Kanun tasarısı olarak verilir. Fakat Adliye Encümeni’nin değişikliğine uğrar: “27 kânunuevvel 1939/ 27 Aralık 1939 tarihinde ve müteakib günlerde vukubulan zelzelede felâkete uğrayanların kurtarılmasında fevkalâde hizmetleri görülen bazı mahkûmların cezalarının affi hakkında Kanun lâyihası

Madde 1: Bağlı listede adları ve soy adlan yazılı (241) mahkûmun mahkûmiyet müddetlerinin beşte dördü ve hukuku amme ve tazminat kabilinden olan para cezaları affedilmiştir. Bunların muhakeme masrafları ile iâşe bedelinden olan borçları da terkin olunmuştur.

Madde 2: Bu kanunun inzibatî cezalara tesiri yoktur.

Madde 3: Hükümetin beşinci maddesi aynen kabul edilmiştir.

Madde 4: Hükümetin altıncı maddesi aynen kabul edilmiştir.

¹⁴⁵¹ C. Yavuz, “1939 Erzincan Depremi Kurtarma Çalışmalarında Yer Alan Mahkûmların Affi Bağlamında Türkiye’deki Af Uygulaması”, s.90.

19 Nisan 1940 tarihinde kabul edilen ve 27 Kânunuevvel 1339 tarihinde ve Müteakib Günlerde Vukubulan Zelzelede Felâkete Uğrayanların Kurtarılmasında Fevkalâde Hizmetleri Görülen Bazı Mahkûmların Cezalarının Affı Hakkında Kanun adını taşıyan 3804 Sayılı Kanun, 26 Nisan 1940 tarihinde 4494 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.¹⁴⁵² Mahkumların işlemiş oldukları suçlar; adam öldürmek, öldürmeye teşebbüs, tecavüz, hırsızlık, yaralam, gasp, sahte kimlik taşıma gibi suçları içermektedir.

5- Kaçakçılık Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler

Kaçakçılık faaliyetleri Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren farklı vilâyetlerde görülmüştür. 1928 yılında Dahiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından Başvekalet’e 3 Aralık 1928 sunulan kaçaklılık raporunda; temmuz, ağustos ve eylül aylarına ait kaçakçılık istatistikleri sunulmuştur. Bu tarihlerde sadece Maraş ve Urfa Vilâyetleri’nde olay meydana gelmemiş geriye kalan bütün vilâyetlerde kaçakçılık olayları yaşanmıştır. Erzincan’da 7 vaka meydana gelmiş ve 1,5 kilo rakı, 3661 defter sigara kağıdı, 244 kilo tütün, 25 yük kömür ve 1 mavzer ele geçirilmiştir.¹⁴⁵³

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından Başvekalet’e sunulan raporda; 1930 yılı temmuz, ağustos ve eylül aylarını kapsayan üç aylık süreçte meydana gelen kaçakçılık hakkında bilgi verilmiştir. Bu süreçte Çankırı, Erzincan, Aksaray ve Hakkari Vilâyetlerinde kaçakçılık olayı gerçekleşmediği belirtilmiştir.¹⁴⁵⁴

Dahiliye Nezareti’nin 20 Mayıs 1931 tarihli raporunda kaçakçılık olayı ile coğrafi koşulların etkili olduğu belirtilmiştir. Kaçakçılık güzergahları genel olarak Cebelibereket, İslahiye, Antep, Kilis ve Akçakoyunlu güzergahında gerçekleştiği, malların dağıtımının ise Erzincan, Elazığ, Sivas, Tokat ve Kayseri’ye satıldığı belirtilmiştir.¹⁴⁵⁵

¹⁴⁵² Resmi Gazete, S.4494, (26 Nisan 1940), s.13705-13707.

¹⁴⁵³ BCA.30.10.0.0.180.242.23-4.

¹⁴⁵⁴ BCA.30.10.0.0.180.243.5.

¹⁴⁵⁵ T. Öğüt, “ Milli Sınırların Olulumu Sürecinde Güneydoğu Anadolu’da Kaçakçılık Ekonomisi”, s.104.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE KARS, ERZURUM VE ERZİNCAN'A
YAPILAN EĞİTİM VE KÜLTÜR HARCAMALARI VE YATIRIMLARI
(1923- 1950)

A-TBMM HÜKÜMET PROGRAMLARINDA EĞİTİM, KÜLTÜR VE
BÜTÇE (1923- 1950)

I.İsmet İnönü Hükümeti, Cumhuriyet ilan edildikten sonra 30 Ekim 1923- 6 Mart 1924 tarihleri arasında kurulmuştur. Cumhuriyet döneminin ilk Maârif Vekili¹⁴⁵⁶ Adana Mebusu İsmail Safa Bey olmuştur.¹⁴⁵⁷ Mecliste okunan Hükümet Programı'nda eğitim ve kültür ile ilgili bilgi yer almamaktadır. Daha sonraki süreçte 6 Mart 1924-22 Kasım 1924 tarihleri arasında II. İnönü Hükümeti yeniden kurulmuş, Maârif Vekili Saruhan Mebusu Vasıf Bey olmuştur. Ancak Hükümet Programı'nda eğitim ve kültürle ilgili olarak¹⁴⁵⁸ açıkça herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

İnönü Hükümeti'nden sonra 22 Kasım 1924- 3 Mart 1925 tarihleri arasında Fethi Okyar Hükümeti görev yapmıştır. Aydın Mebusu Saraçoğlu Şükrü Beyefendi Maârif Vekili olarak görev yapmıştır.¹⁴⁵⁹ Hükümet programında eğitim ve kültürle ilgili olarak; *“Meclisi Âlinizin yüksek kararı ile tevhidi tedrisat esaslarını kabul ederek selâmet yolunu bulmuş olan marîfinizi aynı yolda yürütmek ve Türk vatanına talim ve terbiyenin muhtaç olduğu intizam ve inzibat altında yeknesak terbiye ve tahsil ile mücehhez, hayat için hazırlanmış gençler yetistirmek gayemiz olacaktır. Halkımızın maârife karşı gösterdiği büyük alâkayı bihakkın tatmin edebilmek üzere muallim noksanının telâfisine çalışmak ve alelûmum mektep programları ile mektep teskilâtlarının istikrarını temin için lüzumsuz tebdülâtan içtinap etmek vazifemizdir”*.¹⁴⁶⁰ ifadelerine yer verilmiştir. Fethi Okyar hükümeti döneminde eğitimin yaygınlaştırılması için 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i

¹⁴⁵⁶ Maârif Vekâleti;3 Mayıs 1920 tarihinde kurulan I. İcra Vekilleri Heyeti'nde Maârif Vekâleti yer almıştır. İlk Maârif Vekili olarak ise Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur (3 Mayıs-13 Aralık 1920) seçilmiştir. Cumhuriyet döneminde bu vekâlet zaman zaman isim değişikliğine uğramıştır. 1923-1935 yılları arasında Maârif Vekâleti, 1935-1941 yılları arasında Kültür Bakanlığı, 1946-1950 yılları arasında ise Milli Eğitim Bakanlığını adını almıştır. (Yenal Ünal, *“Maârif Vekâleti”*, Atatürk Ansiklopedisi,s.1-5. Erişim Tarihi ve adresi: 02/03/2023 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/maarif-vekleti/?pdf=3513> adresinden erişilmiştir

¹⁴⁵⁷ **TBMMZC**, (30.10.1339/30.10.1924), D.II, III, B.44, s.103.

¹⁴⁵⁸ İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, s.83-84.

¹⁴⁵⁹ **TBMMZC**, (22.11.1340/22.11.1925), D.II, X, İ.II, s.375

¹⁴⁶⁰ **TBMMZC**, (27.11.1340/27.11.1925), D.II, X, İ. II, s. 398.

Tedrisat Kanunu kabul edilmiştir. Bu süreçte hem öğrenci sayısı hemde okul sayısının artırılması amaçlanmıştır.

4 Mart 1925-1 Kasım 1927 tarihleri arasında III. İsmet İnönü Hükümeti kurulmuştur. Maârif Vekili olarak önce İstanbul Mebusu Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver) daha sonra İzmir Mebusu Mustafa Necati Bey (Uğural) görev yapmıştır.¹⁴⁶¹ Hükümet programında eğitimle ilgili olarak; “*Hükümetin siyaseti umumiyesi malûmdur. Hariciyede ecnebi devletlerle hüsnü münasebetin muhafazası, ahden muallak bulunan mesailin hüsnü intacı, Nâfia, ziraat ve sıhhati memleket tedabirinin ehemmiyeti mahsusa ile inkisaf ettirilmesi ve cumhuriyetin feyyaz ve ıslâhkârmesaisinin maliyede, ticarete, maârifte ve adliyede devamıdır*”¹⁴⁶² ifadelerine yer verilmiştir. İsmet İnönü’nün yeni kurmuş olduğu hükümette iki Maârif Vekili görev yapmıştır. Bu dönemde Cumhuriyet rejiminin maarif alanında ıslah edici çalışmaların devam edilmesi gerektiği fikri savunulmuştur.

IV. İsmet İnönü Hükümeti 1 Kasım 1927- 27 Eylül 1930 tarihleri arasında kurulmuş ve Maârif Vekili olarak 1 Kasım 1927-7 Ocak 1929 tarihleri arasında İzmir Mebusu Mustafa Necati Bey, 2 Mart 1929’da İzmir Mebusu Vasıf Bey, 13 Nisan 1929 tarihinde ise Gümüşhane Mebusu Cemal Hüsnü Bey görev yapmışlardır.¹⁴⁶³ Hükümet programında maârifle ilgili herhangi bilgi bulunmamaktadır. Fakat bu hükümet döneminde Maârif vekilliği görevini üç bakan yerine getirmiştir.

V. İsmet İnönü Hükümeti, 27 Eylül 1930-4 Mayıs 1931 tarihleri arasında görev yapmıştır. Maârif Vekili olarak Bursa Mebusu Esat Bey (Sagay) 27 Eylül 1930- 4 Mayıs 1931 tarihleri arasında görevlendirilmiştir.¹⁴⁶⁴ Hükümet programında eğitimle ilgili olarak; “*Maârif siyasetimizde mesleki tahsil ve ihtisas, az masrafla çok netice arayan amelî bir mahiyet, mekteplerimizi her türlü menfî tesirattan münezzeh, ahlâk ve intizam cephelerini bilhassa ehemmiyetli tutan bir zihniyet ve yeni bir kuvvetle devam edeceğiz*”.¹⁴⁶⁵ ifadelerine yer verilmiştir. V. İsmet İnönü Hükümeti programında eğitimin daha mesleksel bir hale getirilmesi için uzmanlık ve ihtisas gerektirecek okulların açılması ile olacağı belirtilmiştir.

¹⁴⁶¹ TBMMZC, (4.3.1341), D.II, XV, İI, s.127; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950), s.120.

¹⁴⁶² TBMMZC, 4.3.1341, D.II, C.15, İ.II, s.127; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950), s. 122.

¹⁴⁶³ TBMMZC,(2.12.1927), D.III, I, İ.I, 12-13

¹⁴⁶⁴ TBMMZC, (27.9.1930), D.3, XXI, İ.3, s.30.

¹⁴⁶⁵ TBMMZC, (2.10.1930), D.3, XXI, İ.3, s.34.

VI. İsmet İnönü Hükümeti, 4 Mayıs 1931-1 Mart 1935 tarihleri arasında görev yapmıştır. Bursa Vekili Esat Bey, Maârif Vekili olarak, 4 Mayıs 1931’de Manisa Mebusu Reşit Galip Bey 10 Kasım 1932’te, Manisa Mebusu Yusuf Hikmet Bey 27 Ekim 1933 tarihinde ve 9 Temmuz 1934’te Aydın Mebus Zeynel Abidin Bey olmuştur.¹⁴⁶⁶ Hükümet programında eğitimle ilgili olarak; “*Maârifte gayelerimizin temini için az masrafla çok okutabilmek usullerinin tatbikında bilhassa mesai sarfetmek kararındayız*”.¹⁴⁶⁷ ifadelerine yer verilmiştir. VI. İsmet İnönü Hükümeti döneminde 4 kişi Maârif Vekilliği görevini üstlenmiştir. Hükümetin amacını gerçekleştirmek için az masraf ile çok performans sağlanması gayesini gütmüştür.

VII. İsmet İnönü Hükümeti, 1 Mart 1935-1 Kasım 1937 tarihleri arasında görev yapmıştır. Maârif Vekili olarak 1 Mart 1935’te Aydın Mebusu Zeynel Abidin Özmen¹⁴⁶⁸, 16 Haziran 1935’de ise Erzincan Mebusu Saffet Arıkan olmuştur.¹⁴⁶⁹ Hükümet programında eğitim ile ilgili olarak; “*Maârif siyasetimizin mütebellir bir yol üzerinde yürüyeceği, sıhhat ve ziraat programımızın tatbik edileceği burada mevzubahs olmaması olsa dahi mukaddemede ana hatların esas tutulacağı ve o yolların, tuttugumuz yolların yine azim ile tesbit edilmesi ve semerelerinin iktıaf edilmesi programın yakın bir zamanda tecelliyatından ümitvar olduğumuzu arzederim*”.¹⁴⁷⁰ ifadelerine yer verilmiştir. Hükümet programında eğitim programının net olduğu ifade edilmiştir. Program kapsamında ilerleyen zamanlarda sonuç alınacağı ifade edilmiştir.

I. Celal Bayar Hükümeti, 1 Kasım 1937- 11 Kasım 1938 tarihleri arasında görev yapmıştır. Maârif Vekili olarak 1 Kasım 1937’de Erzincan Mebusu Saffet Arıkan yeniden atanmıştır.¹⁴⁷¹ Hükümet programında eğitimle ilgili olarak; *Meslekî tedrisatın vazifesi bu kabiliyetleri yeni hayatın her sahası için yetiştirmek isini bilir yasama hevesi kırılmaması en yüksek tessebbüs ve hayatla mücadele kabiliyetini haiz basarıcı dayanıklı müsbet sanatkâr ve ihtisas sahibi elemanlar yetistirmektir. Bütün hayat ve faaliyet sahaları için bol, ayrı ayrı, meslekî tedrisat, maârifimizin bel kemigi olacaktır*”.¹⁴⁷² ifadelerine yer verilmiştir. Hükümet programında ihtisas sahibi kişilerin yetiştirilmesi

¹⁴⁶⁶ TBMMZC, (4.5.1931), D.4, I, İ.F, s.9; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**,s.216.

¹⁴⁶⁷ TBMMZC, (9.5.1931), D.4, C.1, İ.F, s.22.

¹⁴⁶⁸ Nâfia İşleri Mecmuası, Mart – 1935, S.10, s. 6.

¹⁴⁶⁹ TBMMZC, (1.3.1935), D.5, C.1, İ.f, s.5; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, s.234..

¹⁴⁷⁰ TBMMZC,(7.3.1935), D.5, C.1, İ.F, s.30

¹⁴⁷¹ TBMMZC, (1.9.1937), D.5, C.20, İ.3,s.10.

¹⁴⁷² TBMMZC, (8.9.1937), D.5, C.20, İ.3, s.32

için mesleki okulların açılması gerektiği fikri ön plana çıkarılmıştır. Eğitim sistemini mesleki okulların oluşturması gerektiği dile getirilmiştir.

II.Celal Bayar Hükümeti, 11 Kasım 1938-25 Ocak 1939 tarihleri arasında görev yapmıştır. Maârif Vekili olarak İzmir Mebusu Hasan Ali Yücel 25 Ocak 1939- 3 Nisan 1939 tarihleri arasında görev yapmıştır.¹⁴⁷³ Programda herhangi bir değişiklik olmamıştır.

I. Refik Saydam Hükümeti, 25 Ocak 1939- 3 Nisan 1939 tarihleri arasında görev yapmıştır. Maârif Vekili olarak İzmir Mebusu Hasan Ali Yücel yeniden atanmıştır.¹⁴⁷⁴ Hükümet programında eğitimle ilgili olarak; “*Memleketimizin maddî refahı ve iktisadî kalkınması ancak kültür seviyemizin bunlarla muvazi olarak yürümesiyle mümkün olacaktır kanaatindeyiz. Türk çocuğunu daha ilk tahsil yasında iken mektebe alarak zekâ, istidad ve faaliyetine uygun bir silsile takib ettirmek memleketin ilim, sanat ve pratik hayat ve teknik faaliyet sahalarında görülen eleman ihtiyacını onların yetiskin varlıklar ile karşılamak maârif islerinde tutacağımız esaslı yoldur. Bu yolda emin yürüyebilmek için, ilk tahsili öğretmen ve egitmenlerimizle vermeğe çalışmakta devam edeceğiz. Mevcud liseleri, keyfiyetçe olgunlaştırmak ve yüksek tahsil müesseselerini tam hazırlayıcı mektebler haline getirmek emelindeyiz. Ankara, İstanbul üniversiteleri ile diğer yüksek tahsil mekteblerinin inkisafı yakından takib edilecektir. Türk çocuğunun ahlâkı temiz, ruhça ve bedence sağlam, milletine, vatanına, Cumhuriyete ve inkılâba sadık yetistirmek maârifimizin başlıca hedefidir, Tarih ve dil inkılâbımızın millî ruhun dogusuna ve kuvvetlenmesine verdiği hızı arttıracaktır*”.¹⁴⁷⁵ ifadelerine yer verilmiştir. Refik Saydam Hükümeti döneminde ülkenin ekonomik olarak kalkınması ile eğitimin doğru orantılı olduğu ifade edilmiştir. Öğretmen ve egitmen yetiştirmeye devam edeceklerini belirtmiştir.

II.Refik Saydam Hükümeti, 3 Nisan 1939- 9 Temmuz 1942 tarihleri arasında görev yapmıştır. Maârif Vekili İzmir Mebusu Hasan Ali Yücel atanmıştır.¹⁴⁷⁶ Hükümet programında eğitimle ilgili olarak ayrıca bilgi verilmemiştir.

I.Şükrü Saraçoğlu Hükümeti 9 Temmuz 1942- 8 Mart 1943 tarihleri arasında görev yapmıştır. Maârif Vekili olarak İzmir Mebusu Hasan Ali Yücel yeniden atanmıştır. Hükümet programında eğitimle ilgili bilgi yoktur.

¹⁴⁷³ TBMMZC, 14, 11.1938, D.5, C.27, İ.4, s.20; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, s.300.

¹⁴⁷⁴ TBMMZC, (25.1.1939), D.5, C.29, İ.4, s.143.

¹⁴⁷⁵ TBMMZC, (27.1.1939), D.5, C.29, İ.4, s.216

¹⁴⁷⁶ C. Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938- 1945)**, II, s. 47.

II.Şükrü Saraçoğlu Hükümeti, 9 Mart 1943-7 Ağustos 1946 tarihleri arasında görev yapmıştır. Maârif Vekili olarak yeniden İzmir Mebusu Hasan Ali Yücel atanmıştır.¹⁴⁷⁷ Hükümet programında bayındırlık ile ilgili olarak;” *En büyük ilâveyi Maârife yaptık. Buraya konan para geçen seneye nazaran 14,5 milyon lira fazladır. Diğer bir tâbirle on sene evvel on milyon lira olan Maârif bütçesi gelecek sene 43 milyon lira olacaktır. Bundan maada, hususî idarelerin Maârif islerine tahsis ettiği paralar on sene evvel 12 milyon lira iken bu miktar içinde bulduğumuz yılda 19 milyon lirayı bulmuştur. Bunlara mukabil yüksek tahsil talebesi on sene evvel 7.000 iken bu sene 16.600’i bulmuştur, Lise talebesi on sene evvel 6,800 iken bu sene 30.000’i bulmuştur. Ortaokul talebesi de on sene içinde 35.000 den 100.000 e çıkmıştır. İlk tahsil talebesi de on sene içinde 525.000 den 970.000’i bulmuştur. Bundan baska Güzel sanatlar akademisinde on sene evvel 157 talebe mevcut iken bu rakam bugün 547’yi bulmuştur. Altı yıl Önce 68 talebesi olan Konservatuvar da bugün 147 talebeye maliktir. Bunlardan maada, Teknik Öğretim talebeleri üç sene İçinde 9.000’den 14.500’e çıkmış, Köy enstitüleri talebesi de dört sene içinde 3.000’den 12.000’e varmıştır. Son senelerde halkımızda ve maârifimizde gördüğümüz hamleleri takviye etmek ve bir an evvel bilgili ve verimli vatandas adedini arttırmak için bütün kuvvetimizle bu cereyana katılmakta vatan ve millet için büyük faydalar gördük ve bu cereyanın hızını azaltmamak için önümüzdeki senenin Maârif bütçesine 14.5 milyon lirayı ilâve ederken cidden haz duyduk”.¹⁴⁷⁸ ifadelerine yer verilmiştir. İkinci defa kurulan Şükrü Saraçoğlu hükümetinde eğitime ayrılan bütçenin artırıldığı ifade edilmiştir.Kısa süre içinde eğitim gören öğrenci sayısının artığı sayısal olarak kanıtlanmıştır.*

I.Recep Peker Hükümeti, 12 Ağustos 1946- 9 Eylül 1947 tarihleri arasında görev yapmıştır. Maârif Vekili olarak Sivas Mebusu Şemsettin Sirer atanmıştır.¹⁴⁷⁹ Hükümet programında eğitimle ilgili olarak; “*Öğretimin her kademe ve nevindeki Türk gençliğinde milli duygunun kuvvetlenmesi ve gençlerimize Türk inkılâbının ana fikirlerinin benimsetilmesi, Türk tarihi mefahirinin öğretilmesi öğretim ve eğitim çalışmalarımızın esası olacaktır.*

– Köy okullarını yapmak isinde köylüyü bizzat çalıştırma sistemine devam edilecektir. Ancak bu okulların kereste, kiremit, cam, çivi gibi para ile satın alınması gereken malzemesini Devlet temin edecektir. Köylülerle, vasıtaları ekip biçme, nadas

¹⁴⁷⁷ TBMMZC, (15.3.1943), D.III, I, İ.F, s.10-11.

¹⁴⁷⁸ TBMMZC, (17.3.1943), D.7, I, İ.F, s. 24-25.

¹⁴⁷⁹ TBMM Tutanak Dergisi, (12.8.1946), D.8, I, T.0, s.12.

zamanlarında serbest kalacaktır. Bütün okulsuz köyleri okula kavuşturma işi, öğretmen yetistirme faaliyetine muvazi ve bununla ahenkli bir şekilde ve ortalama 10 yıllık bir süre içinde tamamlanacak surette Bakanlar Kurulunca teferruatlı bir uygulama plânına bağlanacaktır.

– Şehir ve kasabalardaki ilkokul yapımı da köylerdeki esaslara benzer usullere bağlanacaktır.

– İlkokulları bitiren köy çocuklarını, köyde işe yarar bir meslek sahibi yapmak üzere bölge okullarının teskiline devam edilecektir.

– Köy enstitülerinden çıkan gençlerin kendilerinden beklenen hizmeti basaracak surette bilgi ve tam bir milli duygu için yetismelerine dikkat edilecektir.

– Enstitülerde yetistirilmekte bulunan köy sağlık memurlarının sayısı arttırılacaktır.(

– Okulu bulunmayan yerlerden gelecek öğrencilerin tahsilini kolaylaştırmak için okullu merkezlerde öğrenci yurtlarının çoğaltılmasına çalışılacaktır. Her nevi ve derecedeki okulların öğretim araçlarını ve laboratuvarlarını tamamlama gayretleri arttırılacaktır.

– Öğretimin her derecesi için ihtiyacı karşılayacak sayıda ve ehliyetinde öğretmen yetistirme işini dikkatle göz önünde bulunduracağız. Bu maksatla öğretmen okullarımızın teskilât ve programlarında ihtiyacın bugünkü şekline uygun düzeltmeler yapılacaktır.

– Kasaba ve şehirlerimizin ortaokul ihtiyacını gidermek için gereken öğretmen kadrolarının yetistirilmesine önem verilecektir.

– Liseleri bitirip olgunluk imtihanlarını vermiş olan gençlerin, burslu veya yatılı olanlara, ait müsabaka dışında üniversite fakültelerine ve yüksekokullara girebilmelerini önleyen kayıtlar ve imtihanlar kaldırılacaktır.

Tıp ve kimya gibi laboratuvar ve klinik durumları öğrenci kabulünde bir sınırlamayı zaruri kılmış olan kollarda eksikler giderilerek, yakın yıllarda bu kollara da olgunluk imtihanını vermiş her öğrencinin kabulü sağlanacaktır.

Üniversitelerimize verilmiş olan özerlik içinde gelişmelerine dikkat edeceğiz. Yüksek Ziraat Enstitüleri de Üniversiteler Kanununun sumulü içine alınacaktır. Teknik öğretim kurumlarımızın mevcut plâna göre geliştirilmelerine devam olunacaktır.

Ankara’da büyük bir milli kütüphanenin kurulması için gereken çalışmalara hemen başlanacak ve memlekette artan okuma alâkasını karşılayıcı kitaplıklar açılması ve mevcutların geliştirilmesi planlanacaktır.

*Devlet Opera ve Tiyatrosu Kanun tasarısı hazırlanacak, Ankara Devlet Tiyatrosu binası yapılacak; güzel sanatların türlü dallarında yeni kurumlar vücade getirilecektir. Her türlü spor faaliyetleri, okullar ve kulüpler için öğretici kadroya yetiştirecek olan Yüksek Beden Terbiyesi Enstitüsünün açılmasına çalışacağız. Kapalı ve açık beden terbiyesi ve spor sahaları kurulması isinde tessebbüs alacağız”.*¹⁴⁸⁰ ifadelerine yer verilmiştir. Yoğun bir şekilde eğitim ve kültür politikalarına açıklık getirilmiştir. Recep Peker Hükümeti programında eğitim sistemi büyük yer kaplamaktadır. Türk Tarihi’nin öğretilmesi gerektiği dile getirilmiştir. Köy eğitimine daha fazla pay ayrılacağı belirtilmiş olup Ankara’da milli bir kütüphanenin açılma fikri ile opera ve tiyatro ile ilgili olarak kanun tasarısı meydan getirildiği programda açık bir şekilde görülmektedir. Teknik eleman yetiştirilmesine devam edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

I.Hasan Saka Hükümeti, 10 Eylül 1947- 8 Haziran 1948 tarihleri arasında görev yapmıştır. Maârif Vekili olarak Sivas Mebusu Şemsettin Sirer atanmıştır. ¹⁴⁸¹ Hükümet programında eğitimle ilgili genel bir bilgi verilmemiştir.

II.Hasan Saka Hükümeti, 8 Haziran 1948- 15 Ocak 1949 tarihleri arasında görev yapmıştır. Maârif Vekili olarak Bingöl Mebusu Tahsin Banguoğlu görev yapmıştır. Hükümet programında eğitimle ilgili olarak herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Şemsettin Günaltay Hükümeti, 16 Ocak 1949- 22 Mayıs 1950 tarihleri arasında görev yapmıştır. Maârif Vekili olarak Bingöl Mebusu Tahsin Banguoğlu görev yapmıştır. ¹⁴⁸² Hükümet programında eğitimle ilgili bilgi yoktur.¹⁴⁸³

1923 yılından 1950 yılına kadar olan süre zarfından eğitim alanında yapılan harcama ve yatırımları görmek için aşağıda yer alan okul, öğretmen, öğrenci ve mezun sayısı tablo halinde verilmiştir.

Tablo-37: 1923-1950 Yılları Arası Maârif Vekâleti (1923-1950) ¹⁴⁸⁴

Yıllar	Okul Sayısı	Öğretmen	Öğrenci	Diploma Alanlar
1923-1924	4564	10.238	341.941	-
1924-1925	5.987	13.822	390.368	-
1925-1926	5.975	14.309	406.788	-

¹⁴⁸⁰ TBMM Tutanak Dergisi, (14.8.1946,) D.8, I, T.0, s.34-35.

¹⁴⁸¹ İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, s 486.

¹⁴⁸² TBMMZC, (17.1.1949), D.8, XV, T.3, s.141.

¹⁴⁸³ TBMMZC, (24.1.1949), D.8, XV, T.3, s.162-206.

¹⁴⁸⁴ Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **İstatistik Göstergeler 1923-1995**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1996, Ankara, s.50.

1926-1927	5.995	14.231	435.563	-
1927-1928	6.043	15.194	461.985	-
1928-1929	6.600	15.718	477.569	26.275
1929-1930	6.662	15.308	469.071	19.823
1930-1931	6.598	16.318	489.299	21.179
1931-1932	6.713	16.973	523.611	21.928
1932-1933	6.778	15.064	567.361	24.740
1933-1934	6.383	15.123	591.169	26.680
1934-1935	6.402	15.102	647.360	30.079
1935-1936	6.275	14.949	688.102	37.700
1936-1937	6.202	14.777	714.178	42.208
1937-1938	6.700	15.775	764.691	48.638
1938-1939	7.862	17.120	813.636	55.953
1939-1940	9.418	19.063	905.139	57.054
1940-1941	10.596	20.564	955.957	71.854
1941-1942	10.948	22.042	939.829	68.889
1942-1943	11.404	21.613	940.411	71.107
1943-1944	12.182	22.387	995.999	76.603
1944-1945	12.903	25.687	1.246.818	90.657
1945-1946	14.010	27.317	1.357.740	104.854
1946-1947	15.131	30.206	1.413.983	106.722
1947-1948	15.925	32.081	1.448.093	113.396
1948-1949	16.119	33.185	1.468.382	133.240
1949-1950	17.106	34.822	1.591.039	142.323

Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek başına iktidarda olduğu yıllarda hükümetler tarafından eğitime önem verilmiştir. Yaklaşık 27 yıllık süre zarfında okul sayısında, öğrenci, öğretmen ve mezun olanların sayısında büyük artışlar meydana gelmiştir. Özellikle okul sayısı yaklaşık 3 kat artmış ve öğretmen sayısı da yaklaşık 3 kattan fazla artış göstermiştir. Okul sayısı, öğretmen sayısı ve diploma alanların sayısına bakıldığında sayısal olarak yaşanan artışın boyutu 1923-1950 yılları arasında eğitime verilen önemin göstergesi olarak gösterilebilir. Ayrıca eğitime ayrılan bütçeler ile de kamu harcama ve yatırım boyutlarının ne kadar yüksek olduğunu da göstermektedir

Tablo-38: 1924-1950 Yılı Maârif Vekâleti/Milli Eğitim Bakanlığı'nın Bütçesinin Başlangıç ve Harcamaları ¹⁴⁸⁵:

Yıl	Başlangıç Ödenekleri	Bütçe Payı %	Yıl Sonu Ödenekleri	Bütçe Payı %	Harcama	Bütçe Payı %
1924	6.877.626	4.4	7.952.169	3.9	14,292,824	10.1
1925	7.742.508	3.9	8.961.855	3.0	7,518,436	3.5
1926	7.478.106	3.6	9.004.960	3.5	7,054,023	3.7
1927	6.158,930	2.8	9.577.125	3.5	7,541,526	3.4
1928	6. 615 804	2.6	12.012.552	4.2	9 605 503	4.2
1929	8. 100 009	3.2	12.080.932	4.3	9 316 813	3.7
1930	8. 199 709	3.2	12.819.876	4.5	9 710 713	3.9
1931	6. 593 749	3.0	10.071.681	3.8	7 967 105	3.3
1932	6. 064, 875	3.0	8.765.313	3.3	7 195 324	3.0
1933	6.528.327	3.2	11.214.601	4.1	10.004.433	3.9
1934	8.710.995	4.0	10.857.036	3.7	9 681 316	3.6
1935	9. 058 540	3.9	11.672.017	3.6	10 695 138	3.5
1936	10. 270 690	4.1	11.659.368	3.5	11 260 905	3.6
1937	12. 229 371	4.3	14.880.986	3.9	14 289 181	3.9
1938	14.670.130	4.7	18.039.113	4.5	17 356 652	4.6
1939	16.164.400	4.7	18.653.232	3.7	17.924.326	3.7
1940	17.796.167	5.0	20.068.417	3.0	19.368.960	3.0
1941	19.452.261	4.8	10.950.880	3.5	23.489.459	3.4
1942	28.533.434	5.4	38.603.711	3.4	36.572.575	3.4
1943	43.128.934	6.5	58.958.851	4.5	55.028.545	4.5
1944	62.504.584	5.3	74.915.875	5.3	70.459.332	5.3
1945	51.012.927	6.8	52.821.524	6.5	48.282.292	6.5

¹⁴⁸⁵ Maliye ve Gümrük Bakanlığı, **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleştirmeleri (1924-1991)**, Ankara, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 1992, s.132-184; **Resmi Gazete**, S.1201, (28 Mayıs 1929), s.7363-7364; **Resmi Gazete**, S.1502, (25 Mayıs 1930), s.8945-8946; **Resmi Gazete**, S.1856, (25 Temmuz 1931), s.635-636; **Resmi Gazete**, s.6020, (1 Haziran 1945), s.8721-8722; **Resmi Gazete**, S.6194, (31 Aralık 1945), s.9793-9794; **Resmi Gazete**, S.6495, (2 Ocak 1947), s.11617-11618; **Resmi Gazete**, S.6795, (2 Ocak 1948), s.13337-13338; **Resmi Gazete**, S.71441 Mart 1949, s.15609-15610; **Resmi Gazete**, S.7445, (1 Mart 1950), s.17881-17882.

1946	97.030.428	7.8	111.033.275	7.9	104.936.312	8.3
1947	100.716.321	6.8	106.204.770	5.1	101.017.641	5.3
1948	106.497.248	6.4	163.330.669	8.4	157.152.186	8.7
1949	165.732.843	9.4	196.716.986	9.1	193.459.751	9.4
1950	176.444.347	9.3	184.726.605	8.7	176.878.618	9.0

1924 yılından 1950 yılına kadar olan süre zarfında, Maârif Vekâleti'ne bütçeden ayrılan başlangıç ödenekleri, yıl sonu ödenekleri ve harcamalar yıl yıl ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Bütçede ayrılan ödenekte en büyük harcama 1924'te % 10.1, en düşük harcama ise 1932 ve 1940 yıllarında % 3.0 olarak gerçekleşmiştir. 1925 yılından 1942 yılına kadar olan süre zarfında genel olarak % 3-4 arasında bir harcama bütçesi ayrılmıştır. 1943 yılından itibaren bütçe oranı ve harcama oranı genel olarak artış göstermiştir. Genel olarak ayrılan bütçede İlköğretim, Ortaöğretim, Millet Mektepleri, Öğretmen Okulları, Halkevleri ve Köy Enstitüleri için bütçede harcama yapılmış, fakat bu dönemde genel olarak en büyük bütçe Milli Savunma Bakanlığı'na ayrılmıştır.

B- KARS VİLAYETİ'NDE EĞİTİM VE KÜLTÜR HARCAMALARI VE YATIRIMLARI

I- İlköğretim Faaliyetleri

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kars'la ilgili olarak ilköğretim faaliyetlerine ulaşılamamıştır. En erken tarihli olarak 1926 yılı karşımıza çıkmaktadır. 1926 yılında Kars'ta 1 anaokulu, 2 erkek ve 1 kız ilköğretimi bulunmaktaydı.¹⁴⁸⁶

Milliyet Gazetesinin 2 Aralık 1930 tarihli "*Karsta İrfan Hayatımızı Nasıl Buluyoruz*" şeklinde yer alan haberde; Kars'ın eğitim açısından çok ileride olduğu belirtilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın girişimleri kısa sürede 57 olan mektep sayısı 93 olmuştur. Merkez'de bir orta mektep, bir yatılı mektebi, ve 5 ilköğretim mektebi olduğu ve her sınıfta 60-70 arasında öğrenci olduğu yazılmıştır. Bazı okullar hakkında bilgiler verilmiştir;

Kars Orta Mektep: Bu kurumda 30 kız 226 erkek olmak üzere 256 öğrenci bulunmaktadır. 1929 yılında 2 kız 34 erkek mezun olmuştur. Mektep binası yetersiz ve

¹⁴⁸⁶ Selçuk Ural, "Atatürk Dönemi'nde Kars'ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu", (Haz.: Filiz Özdem), **Kars Beyaz Uykusuz Uzakta**, YKY, İstanbul, 2006 , s. 130.

sıkıntılı olduğundan eğitime Gazi Mektebinde devam edilmekte olup 6 öğretmen görev yapmaktadır.

Ziya Gökalp Mektebi: Merhum Ziya Bey'in ismini taşıyan okul mevcudu 250 kişidir. 32 öğrenci bu okuldan mezun olup ortaokula geçmiştir. Bu okulda görevli olan öğretmenler maaşlarından aylık beşer lira verip ortaokula geçen öğrencileri destek olup okutmuşlardır.

Turan Mektebi: 1930 yılında Milli Eğitim Müdür Şevket Bey'in girişimleri ile İstasyon Mahallesinde 300 lira harcama yapılarak açılmıştır. Bu okul 130 öğrenci ve 4 sınıf şeklinde eğitim veren bir kurum olmuştur.

Merkez Mektebi: Mevcudu 125 kişidir. Okulun binası ilk olarak ev şeklinde yapılmıştır. Öğrencilerin % 95'i yoksuldur sadece % 5'lik kesimin maddi durumu iyidir. Bu okulun derslik sayısı 4 adettir.¹⁴⁸⁷

Tablo-39: 1927- 1947 Yılları Arasında Kars'ta İlkokul Sayıları ve Kars'ın Maârif Bütçesi¹⁴⁸⁸ :

Öğretim Senesi	Merkezde	Köyde	Toplam	Maârif Bütçesi (Lira)
1927-1928	16	47	63	-
1928-1929	30	52	82	-
1929-1930	14	74	88	-
1930-1931	15	73	88	-
1931-1932	13	68	81	-
1932-1933	14	69	83	161.684

¹⁴⁸⁷ **Milliyet**, 2 Aralık 1930, S.1728, s.5.

¹⁴⁸⁸ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü(BİUM), **Maârif 1923-32 İstatistikleri**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933,s.20; BİUM, **Maârif 1932-1933 İstatistiği**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.7-162; BİUM, **Maârif 1934-1935 İstatistiği**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1935, s.240; BİGD, **Kültür 1934-1935 İstatistiği**, Köy Hocası Matbaası, Ankara, 1936, s. XX-184; BİGD, **Kültür 1935-1936 İstatistiği**, Mehmed İhsan Matbaası, Ankara, 1937, s.15-124; BİGD, **Kültür 1936-1937 İstatistiği**, Sakarya Matbaası, İstanbul, 1937, s.18-125; BİUD, **Maârif 1937-1938 İstatistiği**, BİUM Yay. Suhulet Matbaası, İstanbul, 1939, s.18-145; BİUM, **Maârif 1938-1939 İstatistiği**, BİUM Yay. Ulusal Matbaa, Ankara, 1942, s.36-183; BİUM, **Maârif 1939-1940 İstatistiği**, BİUM Yay. Ulusal Matbaa, Ankara, 1942, s.19-151; BİUM, **Maârif 1940-1941 İstatistiği**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1943, s.19-155; BİUM, **Maârif 1941-1942 İstatistiği**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1944, s.19-153; BİGM, **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, Ankara, 1945, s.19-153; BİGM, **Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1943-1944**, Pulhan Matbaası, Ankara, 1946, s.19-145; BİGM, **Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1944-1945**, Pulhan Matbaası, Ankara, 1947, s.225; ; BİGM, **Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1945-1946**, Pulhan Matbaası, Ankara, 1947, s.19-225; BİGM, **Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1946-1947**, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1949, s. 18-229.

1933-1934 ¹⁴⁸⁹	-	76	76	500
1934-1935	-	64	64	112.286
1935-1936	16	64	80	115.068
1936-1937	16	65	81	126.095
1937-1938	15	66	81	167.848
1938-1939	18	69	87	159.220
1939-1940	17	64	81	171.272
1940-1941	14	54	71	198.155
1941-1942	15	53	68	216.303
1942-1943	17	47	64	246.075
1943-1944	18	63	81	299.989
1944-1945	18	109	127	315.996
1945-1946	18	172	190	248.016
1946-1947	18	192	210	511.025

Yukarıda yer alan tabloda toplam olarak gösterilen kısımda; bazı yıllarda 1 sınıflı, 2 sınıflı, 3 sınıflı, 4 sınıflı ve 5 okulların toplamı verilmiştir.

1928- 1929 yılında okul sayısında artışın olmasının muhtemel sebebi o yıllarda başlatılan okuma- yazma seferberliği gösterilebilir. 1927 yılından 1931 yılına kadar genel olarak okul sayısında artış yaşanmışken; 1932 yılında okul sayısında yaklaşık yedi okul azalması vardır. Kuvvetle muhtemel öğretmen sayısının yetersiz olması sebebiyle okulların kapatılması veya öğrenci sayısının yetersiz olması sebebiyle kapatılmış olabilir.

1927- 1928 eğitim ve öğretim yılı içinde öğretmenlere ve çalışanlara ödenen maaş 106.508, ilkokul için yapılan masraf 45.439 toplam 151.947 liradır. 1928-1929'da ise 130.731 lira maaşlara, 83.603 okul masrafı olmak üzere toplam 214.334 liradır. 1929-1930'da maaşlar verilen 151.829, okul masrafı 46.248 toplam 198.077 liradır. 1930-1931'de 149.061 lira maaş 33.818 lira okul için toplam 182.879 lira , 1931- 1932 tarihleri arasında ise maaşlara 116.201 lira ve okul masrafı 19.036 lira olup toplam yapılan harcama 135.237 liradır. ¹⁴⁹⁰ Ödenen ücretler ve okul harcamaları Dünya Ekonomik Buhranından sonra bile Kars'ta eğitime olan önemi göstermektedir.

¹⁴⁸⁹ 1933-1934 eğitim yılında okul sayısı vilâyet ve köy diye ayırım yapılmadan toplam sayı verilmiştir. (Y.N)

¹⁴⁹⁰ BİUM, **Maârif 1923-32 İstatistikleri**, s. 96.

Tablo-40: 1933- 1939 Yılları Arasında Kars'ta İlkokul Sayıları ¹⁴⁹¹ :

Öğretim Senesi	Merkezde	Köyde	Toplam
1932- 1933	13	69	82
1933-1934	15	61	76
1934-1935	16	48	64
1935-1936	17	63	80
1936-1937	17	65	82
1937-1938	17	66	83
1938-1939	19	77	96

1934 yılında Kars'ta ilkokul sayısı 64'e düşmüş 1935-1936 eğitim öğretim yılında ise sayı 80'e çıkmıştır. ¹⁴⁹² Bazı dönemlerde Kars'ta okul sayısında azalma bazı yıllarda ise artış görülmüştür. Özellikle Ağrı'dan idari olarak ayrılan Iğdır ve Tuzluca'nın Kars'a bağlanması ile okul sayısında artış olduğu gözlemlenmiştir. Kars'a bağlı kazâlarda bu dönemde yeni okullar açılmaya devam edilmiştir. 1938'de Ardahan'da 10 ilkokul bulunmaktadır. Kazânın yeni okullara ihtiyacı olduğu belirtilmiştir. ¹⁴⁹³

Vilâyet Umumi Meclisi'nde 1937 yılı bütçesi 420 bin belirlenmiş 1938 yılı bütçesi ise 83 bin lira artırılarak 503 bin lira olmuştur. Kars'ın 1937 yılı Milli Eğitim bütçesi 141 bin, 1938 yılı için ise 23 bin lira ilave edilecek 164.280 lira belirlenmiştir. ¹⁴⁹⁴

Kars Valiliği tarafından İsmet Paşa İlk Mektebi'nin tamirâtı ve ilave edilecek kısmı için 188.19,15 lira ödenek tahsis edilmiştir. ¹⁴⁹⁵ Vilâyet Umumi Meclisi'nin 1938 yılı açılış konuşması Kars Valisi Akif İyidoğan tarafından yapılmıştır. 1937 yılında Kars'ta 85 ilk okulda 173 öğretmen ve 8325 öğrenci eğitim görmüştür. ¹⁴⁹⁶ 1940'da Erzurum'da Üçüncü Umumi Müfettişliği tarafından bölge valiler toplantısı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda eğitim konusu gündeme alınmış. Kars'a bağlı Posof Kazâ merkezinde ilk okul binası olmadığı gündeme getirilmiştir. ¹⁴⁹⁷

Son Posta Gazetesi'nin 1 Ağustos 1944 tarihli "*Sarıkamışın 34 Köyünde İlkokul Binası Yapılıyor*" başlıklı haberinde 3 senelik bir inşaat planı olduğu, kaymakam ve köylülerin okulların açılması için girişimleri olduğundan bahsedilmiştir. Bu dönemde

¹⁴⁹¹ Tarhan Toker, **Kars (Coğrafya, Tarih, Ekonomi)**, Kars, 1939, s.76.

¹⁴⁹² **KARS**, CHP Halkevleri Bürosu Yayınları, İstanbul, 1943, s.78.

¹⁴⁹³ **Doğu**, 1 Ocak 1938, S. 26, s. 4.

¹⁴⁹⁴ **Son Posta**, 3 Şubat 1938, S. 2699, s.5.

¹⁴⁹⁵ **Cumhuriyet**, 2 Aralık 1936, S.4511, s.9.

¹⁴⁹⁶ **Son Posta**, 23 Ocak 1938, S.2688, s.5.

¹⁴⁹⁷ **BCA**.30.10.0.0.71.468.12-25.

kazânın 144 köyü olmasına rağmen sadece 3 nahiye merkezinde 5 sınıflı ilkokul olduğu ve 8 köyde ise öğretmen okulları olduğu belirtilmiştir. Kaymakam Mustafa Bağrıaçık 1944 yılında üç yıllık plan hazırlamış ve 34 köyde ilkokul yapılmasına karar verilmiştir.¹⁴⁹⁸

1945 yılında Kars'ta 31, Ardahan'da 38, Arpaçay'da 12, Çıldır'da 5, Göle'de 4, Iğdır'da 8, Kağızman'da 10, Posof'ta 30, Sarıkamış'ta 42, Tuzluca'da 5 ilkokul bulunmaktaydı.¹⁴⁹⁹

Kars Vilâyeti'nde 19'u kazâ merkezlerinde toplam 354 ilkokul bulunmaktadır. Bu okullarda görevli olan 623 öğretmen bulunmaktadır. Özel İdare'den maaş alan 196 öğretmenin 80'i vekil öğretmen olarak görev yapıp maaş almaktadırlar.¹⁵⁰⁰

1934-1935 ders yılında ilkokuldan 210'u erkek 41'i kadın olmak üzere 251 öğrenci mezun olmuştur. 1939- 1940 ders yılında Toplam diploma alan 517 erkek 79 kız olmak üzere toplam 596 kişidir. 1944-1945 yılları arasında 826 erkek ve 136 kız olmak üzere 962 kişi mezun olmuştur. 1949-1950 ders yılında ise 2.038 kişi mezun olmuştur.¹⁵⁰¹

Kars Valiliği'nin girişimleri sonucunda 1937-1938 ders yılında Sarıkamış'ta bir ortaokul açılmıştır.¹⁵⁰² Aynı yıl Iğdır'da bir ortaokul açılmış ve 1938'de 21 mezun verilmiştir. 1941- 1942 ders yılında Kars'a bağlı Ardahan'da bir ortaokul açılmıştır.¹⁵⁰³ 1947-1948 eğitim yılında bütçeden 597.319 vilayet bütçesine oranı 37.55 tespit edilmiştir. 1948-1949 eğitim yılında 826.494. lira ve 1949-1950 eğitim yılında 1.031.794 bütçe ayrılmıştır.¹⁵⁰⁴

Tablo-41: 1926- 1950 Yılları Arası Öğretmen, Öğrenci ve Diploma Alanların Sayısı:¹⁵⁰⁵

Yıl	Okul	Öğretmen	Öğrenci	Mezun
1926- 27	53	94	3.626	-
1934- 35	64	123	5.838	251
1939- 40	206	306	13.884	596
1944- 45	308	574	23.065	962

¹⁴⁹⁸ **Son Posta**, 1 Ağustos 1944, S.5025, s.6.

¹⁴⁹⁹ S. Ural, "Atatürk Dönemi'nde Kars'ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu",s.134.

¹⁵⁰⁰ **BCA**.490.1.0.0.667.242.1-70.

¹⁵⁰¹ DİE, **Milli Eğitimde 50 Yıl 1923- 1973**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1973, s. 25.

¹⁵⁰² **Doğu**, 4 Ocak 1938, S.28, s.4.

¹⁵⁰³ **KARS** (CHP Halkevleri Bürosu Yayınları), s. 78-79.

¹⁵⁰⁴ BİGM, **Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1947-1948**, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1949, s.257; BİGM, **Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1948-1949**, Yeni Matbaa , Ankara, 1950, s.266; BİGM, **Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1949-1950**, Yeni Matbaa , Ankara, 1952, s.296.

¹⁵⁰⁵ DİE, **Milli Eğitimde 50 Yıl 1923- 1973**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1973, s. 25.

1949- 50	421	767	34.682	2.038
Toplam	1.052	1.864	81.095	3.847

Kars Vilâyeti'nin 1926-1950 yılları arası öğretmen, öğrenci ve diploma alanların sayısı verilmiştir. 1926-1950 yılları arası 1.052, öğretmen sayısı 1.864, öğrenci sayısı 81.095 ve mezun olanları toplam sayısı 3.847 kişi olmuştur.

Kars'ta 1935 yılında okuryazar oranı erkeklerde % 22,3, kadınlarda % 4.0 toplam % 13,7 1945'de bu oran erkeklerde % 40.5 ve kadınlarda % 10,8 olmuş toplam % 26,9, 1950'de ise bu oran erkeklerde % 40,0 ve kadınlarda %11,6 olup toplam % 26,1 olmuştur.¹⁵⁰⁶

II- Ortaöğretim Faaliyetleri

7 Haziran 1925 tarihinde Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu'nun 13'üncü maddesi ile doğu illerinde görev yapacak öğretmenlere verilecek maaşın zamlı olması noktasında bir talimat hazırlanmıştır. Talimatnameye göre: Artvin, Ardahan, Erzurum, Ergani, Bayezıt, Bitlis, Hakkâri, Siirt, Süleymaniye, Kars, Kerkük, Genç, Muş, Musul, Van, Dersim ve Erzincan Vilâyetleri'ne atanan kişilerde ora doğumlu değilse “*fevkalade maaş tahsisatları*” toplamının yarısı kadar zam yapılması öngörülmüştür.¹⁵⁰⁷

1932 yılında Kars Ortaokulu, 100.000 lira değerinde bir bina alınarak Kars Lisesine dönüştürülmüştür. 1934-35 ders yılında devlet bütçesinden Kars Lisesi için 17.462 lira ödenek tahsis edilmiştir.¹⁵⁰⁸ Kars Lisesi ilk mezunlarını 1936 yılında 20 öğrenci mezun ederek vermiştir. Okulun mevcudu ise yaklaşık 200 kişidir.¹⁵⁰⁹

1933 yılında Kars Valiliği tarafından karma eğitime geçilmesi için girişimde bulunulmuştur. Valilik tarafından kızların erkeklerle aynı sınıfta ders alması için şu nedenler öne sürülmüştür:

1. Evliye-i Selase yarım asra yakın Rus işgali altında kalmıştır. Halk bu durum nedeniyle ilkokuldan bile eksik bırakılmıştır. Kars'ın kurtuluşundan beri karma bir şekilde ilkokul eğitimi verilmiştir. Fakat bu yeterli değildir.

¹⁵⁰⁶ Yurt Ansiklopedisi Türkiye İl İl; Dünyü, Bugünü, Yarını, “Kars”, VI, s.4532.

¹⁵⁰⁷ Cemil Öztürk, **Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme** Politikası, TTK, Ankara, 2007, s. 175

¹⁵⁰⁸ Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, **Kültür 1934-1935 İstatistiği**, Köy Hocası Matbaası, Ankara, 1936, s. 303; S. Ural, “Atatürk Dönemi'nde Kars'ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu”, s.130.

¹⁵⁰⁹ **Doğuş**, Temmuz 1936, S.30, s. 14-15.

2. Halkın çoğunluğu Türk'tür. İran kültür ve mezheb, Kafkas unsurlarını tamamen etkisi altına almıştır. Kars'da bu durumdan etkilenmiştir. Mezhep ayrılığını ortadan kaldırmak için eğitim birleştirici bir rol oynamaktadır.
3. Karma eğitime geçilmezse kızlar lise eğitiminden mahrum kalacak ve bu durum cahil kalmalarına sebebiyet verecektir.
4. Halkın aydınlatılması asker ve memur cahil kalmaması için Özel İdare tarafından 100.000 liralık bütçe lise için ayrılmıştır. Lisenin ikinci döneminde kızların eğitim alması Maârif Vekillliği tarafından kabul edilmemiştir. Geleceğin annelerin Cumhuriyet amaçlarına göre yetiştirilmesi ancak eğitimle gerçekleşebilir.
5. Yukarıda özetlenen sebepler dolayısıyla kız öğrencilerin lisede eğitim alması zaruri bir durumdur. Kızlar için ayrı bir lise açılma imkânı yoktur. Bu sebepler nedeniyle kızların lise eğitimi alması talep edilmiştir.

11 Aralık 1933 tarihinde Maârif Vekâlet'ine sunulmuştur. Talep, Milli Talim ve Terbiye Heyeti'nce incelenmiştir. Karma eğitimin lise için şimdilik uygun bulunmadığına karar verilmiştir.¹⁵¹⁰

Kars Lisesinden 1935-1945 yılları arasında 425 öğrenci mezun olmuştur. Bu öğrencilerden 424'ü Devlet Olgunluk Sınavını kazanmıştır.¹⁵¹¹ Mezun olan öğrencilerin hemen hemen % 100 'ünün bu sınavda başarılı olması bu eğitim kurumunda yüksek kalitede bir eğitim verildiğinin göstergesidir.

Kars Lisesi vilâyetin kültürel gelişimi içinde çalışmalar yapmıştır. 1934 yılında lisenin öğrencileri tarafından "Özyurt" adlı tiyatro oyunu sergilenmiştir.¹⁵¹² 26 Eylül 1935'de Kars lisesi Öğretmenlerin olan Yaver Bey tarafından Türk Dili hakkında bir konferans verilmiştir. Kars Lisesi, vilâyet dahilinde olan kültürel (tiyatro ve kurtuluş günleri) ve sportif (futbol ve voleybol) faaliyetlerde etkin rol almaya başlamıştır.¹⁵¹³

16 Şubat 1938 tarihinde Kars Lisesi'nden eğitim gören öğrenciler için bir pansiyon açılmıştır. Aynı zamanda öğrenci sayısının fazla olmasından dolayı Kars Lisesi için yeni bir bina inşaatına başlanacağı belirtilmiştir.¹⁵¹⁴

¹⁵¹⁰ BCA.30.10.0.0.142.20.2.

¹⁵¹¹ S. Ural, "Atatürk Dönemi'nde Kars'ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu", s.135.

¹⁵¹² Selçuk Ural, Nebahat Oran Arslan, **Cumhuriyet Devri Kars Tarihi 1923- 1950**, Eser Basın Yayın Dağıtım Matbaacılık, Kars, 2015, s. 81.

¹⁵¹³ **Doğuş**, 1 Ekim 1935, S.24, s.7.

¹⁵¹⁴ **Kars Gazetesi**, 16 Şubat 1938, S. 622, s.1-3.

6 Mayıs 1939’da Tarih Öğretmeni Fahrettin Çelik,¹⁵¹⁵ Karslı şairleri ve eserlerini tanıtan bir konferans gerçekleştirmiştir.¹⁵¹⁶ Kars Lisesi 1940- 1941 ders yılı içinde çeşitli etkinlikler gerçekleştirmiştir. Tiyatro oyunu olarak “*Lise Müsameresi*” sergilenmiştir.¹⁵¹⁷ 12 Mart 1948’de Kars Lisesi tarafından “*Erzurum Gecesi*” etkinliği düzenlenmiştir.¹⁵¹⁸

Mesleki ve Teknik öğretim faaliyeti gösteren Kars’ta 1944- 45’de 2 okul, 30 öğretmen, 980 öğrenci ve 146 kişi mezun olmuştur. 1949- 50’de ise 4 okul, 45 öğretmen, 964 öğrenci ve 129 kişi mezun olmuştur.¹⁵¹⁹

Tablo-42: 1926- 1950 Yılları Arası Öğretmen, Öğrenci ve Diploma Alanların Sayısı:¹⁵²⁰

Yıl	Okul	Öğretmen	Öğrenci	Mezun
1926- 27	1	8	46	11
1934- 35	1	-	325	43
1939- 40	3	34	1.028	129
1944- 45	4	42	905	126
1949- 50	5	45	649	113

III- Millet Mektepleri’nin/ Ulus Okullarının Eğitim Faaliyetleri

1 Kasım 1928 tarihinde Harf İnkılabı’nın gerçekleşmesinden sonra vatandaşlara okuma yazma öğretilmesi için 8 Kasım 1928’de “*Millet Mektepleri Yönetmeliği* “ hazırlanmış; 11 Kasım 1928’de İcra Vekilleri Heyeti’nin onayıyla kabul edilerek 24 Kasım 1928’de Resmi Gazete’de yayınlanmıştır.¹⁵²¹ Kars Millet Mektebi, 15 Kasım 1929 tarihinde CHF Teşkilatı’nın destekleri ile açılmıştır. İlk etapta A seviyesinde 10 adet dersane açılmıştır.¹⁵²²

Milliyet Gazetesi’nin 2 Aralık 1930 tarihli “*Karsta İrfan Hayatımızı Nasıl Buluyoruz*” şeklinde yapılan haberinde Kars’ta A ve B dershaneleri yoğun bir şekilde

¹⁵¹⁵ Mehmet Fahrettin Kırzioğlu, Kars- Kaleiçi Mahallesi’nden “Kars Kalesi Dizdarı” olan Ana-Dedesi Dağıstan’da Congutat kesiminden gelen Kırzioğullarından Mehmet Derviş Efendi ile Evliya- Câmî mütevellî ve İmâmı Müderris Yemenhalifeoğlu Muhyiddin efendi kızı Hesnâ-Hoca’nın oğlu olup Kars’ın Susuz kazâsine bağlı Mamaş köyünde 10 Mart 1917 tarihinde doğmuştur. Aile 1943 yılına kadar “Çelik” soyadını kullanmış 9 Kasım 1943’de mahkeme kararıyla “Kırzioğlu” soyadını almıştır. S.Esin Derinsu Dayı, “*Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu Özel Sayısı*” Hakkında, *Atatürk Dergisi*, IV/2, (2004), s.1.

¹⁵¹⁶ *Kars Gazetesi*, 12 Mayıs 1939, S.742, s.1.

¹⁵¹⁷ *Kars Gazetesi*, 14 Ocak 1941, S.908, s.1-2.

¹⁵¹⁸ *Kars Gazetesi*, 17 Mart 1948, S.1610.

¹⁵¹⁹ DİE, *Millî Eğitimde 50 Yıl 1923- 1973*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1973, s.77.

¹⁵²⁰ DİE, *Millî Eğitimde 50 Yıl 1923- 1973*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1973, s.46.

¹⁵²¹ Mustafa Albayrak, “*Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları (1928- 1935)*”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, X/ 29, (Temmuz 1994), s. 472-473; *Resmî Gazete*, S.1048, (24 Kasım 1928), s.6101.

¹⁵²² *Kars Gazetesi*, 7 Kasım 1939, S.2, s.2.

kadın ve erkek öğrenci katılımı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca 92 köyde halk okuma odaları açıldığı ifade edilmiştir.¹⁵²³

Tablo-43: Kars Millet Mektebi'nin Faaliyetleri 1928- 1935¹⁵²⁴

YILLAR	Dersane Adedi				Muallim Adedi				Müdavim Adedi			
	A		B		A		B		A		B	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
1928-1929	365	116	39	15	365	116	39	15	18.053	8.957	1.234	1035
1929-1930	309	126	69	13	309	126	69	13	11.102	5.062	2.810	980
1930-1931	283	77	51	17	283	77	51	17	11.525	5.228	1.329	940
1931-1932	211	22	32	4	211	22	32	4	7.006	3.311	900	599
1932-1933	86	15	9	5	86	15	9	5	2.990	1.523	153	89
1933-1934	13	-	-	-	13	-	-	-	541	157	-	-
1934-1935	10	-	5	-	21	-	-	-	467	117	376	53

Kars Millet Mektebi, 1928-1935 yılları arasında dersane/sınıf , öğretmen ve devam eden kursiyer sayısı tabloda verilmiştir. İlk yıllarda dersane sayısı fazla iken yıllar geçtikçe sayı azalmıştır. Öğretmen sayısı ve devam eden sayısı yıldan yıla azalmıştır. Muhtemel sebebi okuma-yazma sayısının yıldan yıla artmış olması gösterilebilir.

1935 yılından itibaren Millet Mektepleri kapatılmış yerine Ulus Okulları açılmıştır. Bu kapsamda Kars'ta A ve B dersaneleri yine eğitim vermeye başlamıştır. Bu okullar sayesinde hem Kars'ın hem'de ülkenin okuma-yazma sürecine katkılar sağlanmıştır.¹⁵²⁵

¹⁵²³ **Milliyet**, 2 Aralık 1930, S.1728, s.5.

¹⁵²⁴ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Maârif 1928-33 Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği**, No:28, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.26; BİUM, **Maârif 1928-35 Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği**, Hüsniyat Matbaası, İstanbul, 1935, s.40.

¹⁵²⁵ Harun Aydın-S. Esin Derinsu Dayı, "Erzurum'da Eğitim Alanında Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımları Üzerine Bir Değerlendirme (1928-1938)", **Journal of History School**, XVI/62, (2023), s. 172.

Tablo-44: Kars Ulus Okulları'nın Faaliyetleri 1935-1950 ¹⁵²⁶

YILLAR	Dersane Adedi				Muallim Adedi		Müdavim Adedi				Bütçe (Lira)
	A		B				A		B		
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	
1935-1936	111	82	51	38	135	6	4368	2287	1559	526	500
1936-1937	280	221	125	66	359	2	13932	7386	3378	865	-
1937-1938	399	294	193	85	571	3	19593	9674	5155	1164	300
1938-1939	279	177	200	88	449	-	15840	8097	6530	2176	500
1939-1940	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	100
1940-1941	-	12	-	-	12	-	322	27	95	30	Bütçesiz
1941-1942	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Bütçesiz
1942-1943	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Bütçesiz
1943-1944	-	-	-	-	-	-	-	-	--	-	Bütçesiz
1944-1945	1	41	-	22	42	-	2331	1785	507	161	Bütçesiz
1945-1946	1	1	-	-	159	-	3370	1366	1025	254	Bütçesiz
1946-1947	120	79	63	45	132	2	2846	2461	1517	794	Bütçesiz
1947-1948	89	51	51	41	104	1	2096	1232	918	571	Bütçesiz

Tabloyu incelediğimizde 1948-1949 ve 1949- 1950 yıllarına ait yapılan faaliyetlerle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır. Bazı yıllarda Ulus Okullarında kurs açıldığını tabloya yansıtmıştır. Sadece 4 yıl ayrı bir bütçe verilmiş fakat diğer yıllarda Kars'ta açılan Ulus Okulları için ayrı bir bütçe ayrılmadığı görülmüştür. Yıldan yıla

¹⁵²⁶ BİGD, **Kültür 1935-1936 İstatistiği**, Mehmed İhsan Matbaası, Ankara, 1937, s.144-148; BİGD, **Kültür 1936-1937 İstatistiği**, Sakarya Matbaası, İstanbul, 1938, s.144; BİUD, **Maarif 1937-1938 İstatistiği**, Suhulet Basımevi, İstanbul, 1939, s.160; BİUM, **Maarif İstatistiği 1938-1939**, Ulusal Matbaa, Ankara, 1942, s.204-212; BİUM, **Maarif İstatistiği 1939-1940**, Ulusal Matbaa, Ankara, 1942, s.175-182; BİUM, **Maarif İstatistiği 1940- 1941**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1943, s. 178-186; BİUM, **Maarif İstatistiği 1941-1942**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1944, s.172; BİGM, **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, Ankara, 1945, s. 172; BİGM, **Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri 1943-1944**, Pulhan Matbaası, 1946, s.164; BİGM, **Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri 1944-1945**, Pulhan Matbaası, 1947, s.254; BİGM, **Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri 1945-1946**, Pulhan Matbaası, 1947, s.252; BİGM, **Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri 1946-1947**, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1949, s.254; BİGM, **Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri 1947-1948**, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1949, s.282; BİGM, **Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri 1948-1949**, Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A. O, Yeni Matbaa, Ankara, 1950, s.

açılan kurs sayılarında farklılık görülmektedir. Muhtemelen okuma-yazmanın artmasıyla bu kurslara olan talep azalmıştır. 1936- 1939 yıllara arasında en fazla kursiyer sayısına ulaşıldığı yıllar olarak akrşımıza çıkmaktadır.

IV-Kars Erkek Sanat Okulu

CHP Beşinci Kurultayı tarafından seçilen, Dilek Encümeni'ne sunulan, Parti Genel Sekreterliği'nin, 29 Mayıs 1939 tarihli ve 2/14681 Sayılı tezkeresinde Vilâyet Kongreleri sonrası alınan kararlar kapsamında Kars (İğdır) Vilâyeti'nde sanat okulu açılması isteği CHP'nin Beşinci Büyük Kurultayı'nda¹⁵²⁷ gündeme gelmiştir.¹⁵²⁸

Kars Erkek Sanat Okulu, için eski Halkevi Binası'nın alınması için, 10.000 liraya Maârif Vekâleti satılması ve paranın Türkiye İş Bankası hesabına aktarılması kabul edilmiştir. 21 Nisan 1944 tarihinde Halkevi Binası, Kars Erkek Sanat Okuluna çevrilmiştir.¹⁵²⁹

21 Ağustos 1944 tarihinde Erkek Sanat Okulu için kayıtlar alınmaya başlanmıştır. Toplam 43 kişi kayıt olmuş, 2-3 Ekim 1944'te ise okul eğitim hayatına başlamıştır. İki atölyelik malzeme okul açılmadan Erkek Sanat Okulu'na teslim edilmiştir.¹⁵³⁰ Erkek Sanat Okulu'nun açılış törenine dönemin Kars Valisi İlhan Aksoy, General Naci Altuğ ve öğretmenler katılım sağlamıştır. ¹⁵³¹ 27 Şubat 1948 tarihinde Kars Erkek Sanat Enstitüsü'nün adı, Maarif Vekâleti'nin onayı ile, Gazi Ahmet Muhtar Paşa Enstitüsü olarak değiştirilmiştir.¹⁵³²

V-Kars Akşam Kız Sanat Okulu

Maârif Vekili Saffet Arıkan'ın 1939 yılında gerçekleştirmiş olduğu Doğu Gezisi sırasında Kars'ta bir Akşam Kız Sanat Okulu açılması fikrini öne sürmüştür. Okulun

¹⁵²⁷ CHP Kurultayları; I. Kurultay 4 Eylül 1919, II. Kurultay 15 Ekim 1927, III. Kurultay 10 Mayıs 1931, IV. 9 Mayıs 1935, I. Olağanüstü Kurultay 1938, V. Kurultay 29 Mayıs 1939, VI. Kurultay 10 Mayıs 1943, II. Olağanüstü Kurultay 10 Mayıs 1946, VII. Kurultay 1947 ve VIII. Kurultay 28 Haziran 1950 tarihinde yapılmıştır. Birinci kurultay Sivas'ta geriye kalan yedi kurultay ve iki olağanüstü kurultay ise Ankara'da yapılmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi, **Millet Hizmetinde 40 Yıl CHP**, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/653>, Erişim Tarihi: 29 Nisan 2023, s.16.

¹⁵²⁸ **CHP Beşinci Büyük Kurultayı**, "*Dilek Encümeni Raporu*", Ankara, 1939, s.17.

¹⁵²⁹ Arzu Boy, **Kars Eğitim Tarihi (Tanzimat'tan 2015'e)**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Yavuz Aslan), Erzurum, 2016, s. 195.

¹⁵³⁰ **Kars Gazetesi**, 9 Eylül 1944, S. 1265, s. 1-2.

¹⁵³¹ Hilmi Uran, **Meşrutiyet, Tek Parti Çok Parti Hatıralarım**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007, s. 352.

¹⁵³² **Kars Gazetesi**, 18 Şubat 1948, s. 1602, s.1; **Kars Gazetesi**, 14 Temmuz 1948, S. 1644, s.1.

açılması için 7 adet dikiş makinası ve alet ve araçlar sağlanmış ve Kars Akşam Kız Sanat Okulu 1939 yılında açılmıştır. ¹⁵³³

Yeni açılan Akşam Kız Sanat Okulu için Milli Eğitim Bakanlığı bina tahsis etmemiştir. Ödenek azlığı sebebiyle Kars Valisi Akif Eyidoğan kiralanacak binanın ücretinin vilâyetin bütçesinden ödeneceğini ifade etmiştir.¹⁵³⁴ Akşam Sanat Okulu'nun Binası CHP'ye aittir. 5000 lira karşılığında Maârif Vekâleti'ne devir edilmiştir. Bu enstitüde şapka , çiçek ve bıçkı eğitimleri verilmiştir.

Kars'lı kızlar bu sanat okuluna büyük ilgi duymuşlardır. Yıldan yıla okulun öğrenci sayısı artmıştır. 1948-49 eğitim yılında birinci sınıfta 120 kişi, ikinci sınıfta 78 kişi olmak üzere toplam 198 kişi eğitim görmektedir. 50 kız öğrenci çamaşır ve nakış derslerini alıp mezun olmuştur. 1948'de ise okulun adı değiştirilip Atatürk Kız Enstitü'süne dönüştürülmüştür. ¹⁵³⁵

VI- Kars Halkevi ve Halk Okuma Odaları Faaliyetleri

1-Kars Halkevi

Kars Halkevi 24 Şubat 1933'de açılmıştır. ¹⁵³⁶ İlk Halkevi Reisi Eyyüp Saygın Bey'dir. ¹⁵³⁷ Halkevi bünyesinde 4 Mart 1933'de Dil- Tarih ve Edebiyat, Kütüphane ve Yayın, Spor, Temsil ve Köycülük Şubesi açılmıştır. 21 Mart 1933'de yeni bir şube olarak Güzel Sanatlar açılmıştır. ¹⁵³⁸

Ülkü Dergisi'nde yayınlanan 1933- 1934 yılı halkevleri açılış konuşmasını yapan Necip Ali Bey konuşmasının sonlarında “*Halkevleri inkişaf ve faaliyetine en yüksek bir iman bağlılığıyla iştirak eden kadın ve erkek muallim vatandaşlara, inkılabın bu mefkureci ve kahraman çocuklarına ve halkevi mensuplarına yüksek huzurunuzda teşekkür etmeği bir borç bilirim. Halkevlerinin bir kısmının altı ay zarfındaki faaliyetini mümkün olduğu kadar kısa bir ifadeyle arzettim. Halkevlerine gönlünü bağlayan bu yüksek ve asil ülkü uğrunda çalışan arkadaşlarımızın mecmuu 18.000 dir. Bunlardan 1392'si kadındır. Halkevlerinde şimdiye kadar muhtelif mevzularda 299 konferans verilmiştir. Ve muhtelif vesilelerle 868 toplantı olmuş ve 227292 kişi bu toplantılara iştirak etmiştir. Aksaray, Adana, Balıkesir, Çankırı, Çorum, Erzincan, Gümüşhane,*

¹⁵³³ **Kars Gazetesi** , 3 Mart 1939, S.723, s.2.

¹⁵³⁴ **Kars Gazetesi**, 3 Mart 1939, S. 723, s.3.

¹⁵³⁵ **Kars Gazetesi**, 15 Haziran 1949, S. 1736 ,s.1-3; S. Ural, N. O. Arslan, **Cumhuriyet Devri Kars Tarihi 1923- 1950**, s.85.

¹⁵³⁶ **BCA.490.1.0.0.1005.879.1.**

¹⁵³⁷ **Doğuş**, 1, (29 Ekim 1933), s.7.

¹⁵³⁸ **Doğuş**, 1, (29 Ekim 1933), s.6.

*Isparta, Kars, Manisa, Mersin, Muğla, Niğde, Sivas, Tokat Vilâyetleriyle Baфра, Boyabat, Alaiye, İnebolu, Urla, Nazilli kazâlarında bugün bu saatte açılmakta olan Halkevlerine yeni adım attıkları bu aziz ülkü yolunda muvaffakiyetler ve zaferler dilerim.”*¹⁵³⁹ gibi ifadeler kullanmıştır. Kars Halkevi’nin açılışı yapıldığını da ifade etmiştir.

Kars Halkevi şubeleri etkin bir şekilde faaliyet içinde bulunmuşlardır. 1934 yılı Kars Halkevi’ne üye sayısı 242 erkek ve 4 kadın olmak üzere 246’dır.¹⁵⁴⁰ Halkevinin 1934 yılından 1950 yılına kadar yapmış oldukları faaliyetler aşağıda verilmiştir:

Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi: Kars Halkevi’nin ilk açılan şubelerinden biridir. 1933 Şubat- Kasım arası olan süreçte Karşlı şairlerin önemli eserleri Vilâyet Gazetesi de neşredilmiştir. Dil derlemesine ise büyük önem vermiştir.¹⁵⁴¹ 1934’te Kars tarihi ile ilgili çalışmalar yapılmış ve halk şarkıları derlenip Doğuş Mecmuası’nda yayınlanmıştır.¹⁵⁴² 1934 yılında Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi tarafından 11 Mart 1934 günü Maârif Salonunda 400’den fazla kişinin katılımı ile Kars Halkevi’nde Erzurum’un Kurtuluş günü kutlanmıştır. Öğretmen Fahri Bey tarafından Erzurum tarihi hakkında bir konferans verilmiştir.¹⁵⁴³ 1934’de 23 Nisan Bayramı kutlamaları Kars’ta yapılmıştır. Altı çocuk (kız-erkek) sıra ile durup 23 Nisan Şiirini okumuştur.¹⁵⁴⁴

1936’da Tarih Heyeti tarafından Kars’ta yer alan Eski Kale ve Yeni Kale incelenmiştir. 13 Haziran 1939’da Kars Halkevi’nde Türklük, Acemlik, İranlılık Kimdir konferansı verilmiştir.¹⁵⁴⁵ Kars’ta 1939’da toplam 31 konferans düzenlenmiştir.¹⁵⁴⁶ 3 Aralık 1941’de Halkevi’nde Hakim Mustafa Öktülmüş Kars, Moskova ve Gümrü Antlaşmalarını anlatan bir konferans vermiştir.¹⁵⁴⁷

Dil, Tarih ve Edebiyat Komitesi tarafından 23 Ağustos 1934 Perşembe günü Ani Harabelerinde incelemeler yapılmıştır. Tetkik heyeti reisi Zihni ve Halkevi Başkanı Eyyüp Bey’de, Doktor Esat bey ve İdare Heyetinden Ziya ve Nusret Beyler katılmıştır.¹⁵⁴⁸ 1936 yılında Ani harabeleri yeniden inceleme amaçlı ziyaret edilmiştir. İnceleme kapsamında Kale Kilise’si, Kale Manastırı’da gezilmiştir.¹⁵⁴⁹ 1938 yılında Türkçe

¹⁵³⁹ Ülkü, , I/2, (Mart 1933), s.114.

¹⁵⁴⁰ Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s.135.

¹⁵⁴¹ Doğuş, I, (29 Ekim 1933), s.6.

¹⁵⁴² Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, s.65

¹⁵⁴³ Doğuş, 6, (1 Nisan 1934), s.1.

¹⁵⁴⁴ Doğuş, 7, (1 Mayıs 1934), 7, s. 3.

¹⁵⁴⁵ Kars Gazetesi, 13 Haziran 1939, s. 751.

¹⁵⁴⁶ Kars Gazetesi, 27 Şubat 1940, S. 821.

¹⁵⁴⁷ Kars Gazetesi, 19 Aralık 1941, S. 1002.

¹⁵⁴⁸ Doğuş, 7/ (1 Eylül 1934), s. 2.

¹⁵⁴⁹ BCA.490.1.0.0.972.762.1-4.

Öğretmeni Nesip Yağmurdereli tarafından Türk dilinin gelişimi hakkında bir konferans düzenlenmiştir.¹⁵⁵⁰

1940- 1941 yılları arasından Fahrettin Çelik (Kırzioğlu) tarafından Kars Tarihi hakkında bir dizi yazı kaleme alınmıştır. Yazdıkları Doğu Dergisi yayınlamıştır. Kars'ın tarihsel süreçte nasıl olaylara maruz kaldığı hakkında tarihi bilgiler verilmiştir.¹⁵⁵¹

1948 yılında ise Tarih Şubesi tarafından Ardahan- Çoruh Gecesi düzenlenmiştir. Açılış konuşmasını Lise Müdürü Adnan Çakmakçioğlu yapmıştır. Fahrettin Kırzioğlu tarafından Ardahan ve Çoruh hakkında tarihsel bilgiler verilmiştir.¹⁵⁵²

Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesine sırasıyla başkanlık yapan kişiler: 4 Mart 1933'de Tarih Öğretmeni İsmail Yaver, 4 Ekim 1933'de Salim Bey, 1935'de Lise Öğretmeni Kenan Fikret, 1941'de Lise Öğretmeni Tahsin Akgün, 1944 'de Lise Öğretmeni Tahsin Akgün¹⁵⁵³ ve 1947'de Lise Öğretmeni Şevket Bohça Beylerdir.¹⁵⁵⁴

Güzel Sanatlar Şubesi: 1933 Şubat- Kasım arası olan süreçte Kars ile ilgili olarak çok önemli eserlerin yer aldığı bir sergi düzenlenmiştir.¹⁵⁵⁵ 1934'te Resim ve Musiki üzerine çalışmalar yapılmıştır.¹⁵⁵⁶

1938'de Güzel Sanatlar Şubesi tarafından Bando Takımı kurulması için öğrenci alımına başlamıştır.¹⁵⁵⁷ Bu süreçte Bando Takımına alınıp başarılı olan kişilere 5 lira maaş bağlanmıştır.¹⁵⁵⁸

1939'da Güzel Sanatlar Şubesi tarafından Bando Takımı tarafından konser verilmiştir. Erzurum barı ve halk oyunları oynanmıştır. Halkın büyük katılımı sağlanmıştır.¹⁵⁵⁹

1940 yılına gelindiğinde Bando Takımı Trabzon, Tuzluca, Kağızman ve Göle'de konserler vermişlerdir. Cumartesi ve Pazar günleri bando takımı konserler vermiştir. 36 Çocuğa ise piyano ve mandolin eğitimi verilmiştir.¹⁵⁶⁰

1941'de Halkevi Genel Merkezi tarafında resim yarışması düzenlenmiştir. Kars Halkevinden katılan Hasan Kara yapmış olduğu resim ile beşinci olmuştur.¹⁵⁶¹ Türkiye

¹⁵⁵⁰ **Kars Gazetesi**, Şubat 1938, S. 618. s.2.

¹⁵⁵¹ **Doğu**, 49, (11 Kanun 1940), s. 1- 7.

¹⁵⁵² **Kars Gazetesi**, 10 Mart 1948, S. 1688.

¹⁵⁵³ **BCA.490.1.0.0.972.762.1-4.**

¹⁵⁵⁴ Cengiz Atlı, **Kars Halkevi ve Faaliyetleri**, Salkımsöğüt, Erzurum, 2013 s. 58.

¹⁵⁵⁵ **Doğu**, 1, (29 Ekim 1933), s.7.

¹⁵⁵⁶ **Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası**, s.65.

¹⁵⁵⁷ **Kars Gazetesi**, 2 Kanun 1938, S. 612.

¹⁵⁵⁸ **Kars Gazetesi**, 19 Şubat 1938, S. 615.

¹⁵⁵⁹ **Kars Gazetesi**, 21 Şubat 1939, S. 720.

¹⁵⁶⁰ **Kars Gazetesi**, 27 Şubat 1940, S. 821.

¹⁵⁶¹ **Ülkü Dergisi**, 97, (Mart 1941), s. 68.

genelinde bazı tarihlerde bu tarz yarışmalar yapılarak diğer halkevleri arasında iletişim sağlanmıştır.

13 Eylül 1944'te saat kulesine hoparlör takılarak halka müzik dinletisi yapılmıştır. ¹⁵⁶²1947 'de CHP İl İdare Kurulu Başkanlığı tarafından Kars Halkevi'ne 1500 lira yardım yapılmıştır. Gönderilen bu para ile Milli Oyunlar ve Keman Kursu açılmıştır. ¹⁵⁶³ Kursların açılması ile halkın kültürel seviyesinin artırılması sağlanmıştır.

Güzel Sanatlar Şubesi'nde sırasıyla başkanlık yapan kişiler: Foto Ar'ın Sahibi Feyzi Sacid Aktagel, 1935'de Ziya Gökalp Mektebi Muallimi Kemal Bey, 1941'de Müfettiş Enver Öztürk, 1944'de Müfettiş Enver Öztürk¹⁵⁶⁴ ve 1947'de Müdür Hasan Özdemir Beylerdir. ¹⁵⁶⁵

Temsil Şubesi: 24 Nisan 1934'de Gürbüz Çocuk Müsabakası düzenlenmiştir. 16 çocuk katılım sağlamıştır. 26 Nisan 1934 günü Halkevi temsil şubesi tarafından Maârif salonunda bir müsamere gerçekleşmiştir. Yayın Şubesi Üyesi Cevat Bey tarafından “Çocuk ve Çocuk Terbiyesi” konulu bir konferans verilmiştir. Daha sonra üç perdelik bir vodvil¹⁵⁶⁶ ve bir perdelik komedi yapılarak halkın eğlendirilmesi sağlanmıştır. ¹⁵⁶⁷ 1934'te üç temsil sergilenmiştir. ¹⁵⁶⁸ Doğu Dergisi incelenmiş Temsil Şubesi ile ilgili olarak bilgilere rastlanmamıştır.

Temsil Şubesi Başkanlığı yapan kişiler kronolojik sıraya göre ; 1935'de İdare Heyeti Üyesi Hüseyin Talınlı, 1939'da Müfettiş Kadri Kara, 1941'de Maârif Müdürü İbrahim Özdal, 1944 'de Maârif Müdürü İbrahim Özdal¹⁵⁶⁹ ve 1945'de Öğretmen Halil Erdoğan Beylerdir. ¹⁵⁷⁰

Spor Şubesi: Spor Şubesinin 1933 yılında Başkanı Muteahhit Ziya Bey'dir. ¹⁵⁷¹ 1935 'de Tüccar Salim Midilli, 1936'da Muzaffer Demirbulak, 1939'da Telgraf Şefi Hakkı Baytara, 1941'de Kars Lisesi Jimnastik ve İdman Öğretmeni Zeki Taner ve 1944 yılında da Zeki Taner ¹⁵⁷² aynı görevi yerine getirmiştir. ¹⁵⁷³

¹⁵⁶² **Kars Gazetesi**, 13 Eylül 1944, S. 1266. s.1.

¹⁵⁶³ C. Atlı, **Kars Halkevi ve Faaliyetleri**, s. 597.

¹⁵⁶⁴ **BCA.490.1.0.0.972.762.1-4.**

¹⁵⁶⁵ C. Atlı, **Kars Halkevi ve Faaliyetleri**, s. 56.

¹⁵⁶⁶ Vodvil müzikli tiyatro oyunu demektir. Oyun süresi genellikle 20-25 dakikadır. Yaygın olarak İtalya, İspanya ve Frans gibi ülkelerde oyunlar sergilenmektedir.

¹⁵⁶⁷ **Doğu**, 7, (1 Mayıs 1934), s. 8.

¹⁵⁶⁸ **Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası**, s.65.

¹⁵⁶⁹ **BCA.490.1.0.0.972.762.1-4.**

¹⁵⁷⁰ C. Atlı, **Kars Halkevi ve Faaliyetleri**, s. 56.

¹⁵⁷¹ **Doğu**, 1, (29 Ekim 1933), s.7.

¹⁵⁷² **BCA.490.1.0.0.972.762.1-4.**

¹⁵⁷³ C. Atlı, **Kars Halkevi ve Faaliyetleri**, s. 55.

1934'te Kars'ta futbol, voleybol sporlarının yaygınlaşması için çalışmalar yapılmıştır.¹⁵⁷⁴ 29 Kasım 1934'de Halkevlerinin girişimleri ile Kars Spor ile İdman Yurdu arasından maç yapılmış ve beraberlik ile sonuçlanmıştır.¹⁵⁷⁵ 1942 yılında folklor ve sanat gecesi düzenlenmesi kapsamında 150 lira CHP Vilâyet İdare Heyeti Reisliği tarafından Kars Halkevine gönderilmiştir.¹⁵⁷⁶ 1944'de Şeker Bayramı nedeniyle Sarıkamış'tan temsil ve spor şubelerinden 31 kişi halkevine gelmiştir. Yardım amaçlı Sarıkamış ile Kars Spor maç yapmıştır. 3 Aralık günü Atatürk'ü anmak için Atatürk koşusu gerçekleştirilmiştir. 3 Haziran 1945'de ise Halkevi Spor Komitesi atlı cirit ve güreş tertip etmiştir.¹⁵⁷⁷ 1947'de Erzurum'da yapılan Şark Grubu kayak müsabakasında Kars Halkevi Kayak Takımı birinci olmuştur.¹⁵⁷⁸

Sosyal Yardım Şubesi: 1933 Şubat- Kasım arası olan süreçte; Sosyal Yardım Şubesi 23 Nisan 1933 bayramında tüccarların yardımları ve terzilerin çalışmaları ile 112 fakir ve kimsesiz çocuk giydirilmiş. Akabinde 124 çocuk daha giydirilmiştir. Bir diğer yardım etkinliği ise hapisanede maddi durumu yerinde olmayan 50 mahkum için çamaşır ve sabun temin edilmiştir. Dul ve kimsesiz kalan kadınlara ise maddi ve erzak gibi yardımlarda bulunulmuştur.¹⁵⁷⁹ Mayıs 1933 itibarıyla Kars Halkevi Sosyal Yardım Şubesi, 100 yoksul çocuğu himayesi altına almıştır. Tayyare Cemiyeti Başkanı Şükrü Bey, "Zehirli Gazlar" hakkında bir konferans düzenlemiştir.¹⁵⁸⁰ 1947 yılında 28 yoksul hastaya tedavi ve ilaç sağlanmış, okullara giden 9 öğrenciye ise yemek verilmiştir. 1947-1951 yılları arasından bütçesi az olduğu için faaliyetleri sınırlandırılmıştır.¹⁵⁸¹

Sosyal Yardımlaşma Şubesi Başkanlığı'na sırasıyla şu kişiler getirilmiştir; 1936'da Naim Ödem, 1939'da Dr. Kamil İnanç, 1941'de Tüccar Ziya Çanakçı, 1944 'de Zeki Çanakçı¹⁵⁸² ve 1947'de Milli Eğitim Müdürü Nazım Esen Beylerdir¹⁵⁸³

Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi: 1934'te Halk Okuma Kursları açılmış ve halka İngilizce, Rusça, Fransızca ve Almanca dil kursları verilmiştir.¹⁵⁸⁴ Bu kurslara halk tarafından katılım sağlanmıştır. Dil kursları sayesinde halkın dil becerileri

¹⁵⁷⁴ Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, s.65.

¹⁵⁷⁵ Doğuş, 13, (1 .Teşrin 1934), s. 8.

¹⁵⁷⁶ BCA.490.1.0.0.1037.989.1-62.

¹⁵⁷⁷ C. Atlı, Kars Halkevi ve Faaliyetleri, s.116.

¹⁵⁷⁸ Kars Gazetesi, 5 Mart 1947, S. 1505.

¹⁵⁷⁹ Doğuş, 1, (29 Ekim 1933) s.6.

¹⁵⁸⁰ Son Posta, 16 Mayıs 1933, S.1007, s.4.

¹⁵⁸¹ C. Atlı, Kars Halkevi ve Faaliyetleri, s. 122.

¹⁵⁸² BCA.490.1.0.0.972.762.1-4.

¹⁵⁸³ C. Atlı, Kars Halkevi ve Faaliyetleri, s. 57.

¹⁵⁸⁴ Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, s.65.

geliştirilmiştir. Kaç kişinin katıldığı ve kursların ne kadar süre devam ettiği hakkında bilgiye ulaşılmamıştır.

1935’de İngilizce, Rusça, Fransızca dil kursları açılmıştır. Bayanlar için okuma yazma ve dikiş kursları açılmıştır.¹⁵⁸⁵ Kadınların etkin bir şekilde yer aldığı bir şubedir.

1950 yılında, 16 yerleşim biriminde okuma yazma kursları açılmıştır. Aşağıda tarihleri ve isimleri verilmiştir.¹⁵⁸⁶

1. Kars Merkez -Büyük Zaim Köyü 12 Mayıs 1950
2. Posof -Alköy 5 Mayıs 1950
3. Posof Sanhulye 23 Mart 1950
4. Posof -Sağra 23 Mart 1950
5. Sarıkamış -Laloğlu 23 Mart 1950
6. Sarıkamış- Issuz 23 Mart 1950
7. Sarıkamış- Karauğran 23 Mart 1950
8. Kars Merkez- Ladikars 23 Mart 1950
9. Kağızman- Kötek 23 Mart 1950
10. Kağızman- Camuslu 23 Mart 1950
11. Arpaçay- Gedere 23 Mart 1950
12. Çıldır- Pekersen 23 Mart 1950
13. Ardahan- Dedegül 23 Mart 1950
14. Göle- Akam 23 Mart 1950
15. Sarıkamış- Başköy 14 Şubat 1950
16. Arpaçay- Kaçköy 14 Ekim 1950
17. Kars Merkez Baş Zaimler 14 Şubat 1950.

Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesine sırasıyla başkanlık yapan kişiler: 1933’de Memur Nusret Feridun Alaydın, 1935’de Öğretmen Celal Aras, 1941’de Nusret Alaydın, 1944 ‘de Nusret Alaydın¹⁵⁸⁷ ve 1947’de Hakkı Göymen Beylerdir.¹⁵⁸⁸

Kütüphane ve Yayın Şubesi: İlk Başkanı Rauf Bey’dir.¹⁵⁸⁹ 1933 Şubat- Kasım arası olan süreçte Türk Ocağında kalan ve yeni temin edilen eserler ile 400 ciltlik bir

¹⁵⁸⁵ Doğuş, 18, (1 Nisan 1935), s. 9.

¹⁵⁸⁶ C. Atlı, **Kars Halkevi ve Faaliyetleri**, s.125.

¹⁵⁸⁷ BCA.490.1.0.0.972.762.1-4.

¹⁵⁸⁸ C. Atlı, **Kars Halkevi ve Faaliyetleri**, s. 57.

¹⁵⁸⁹ Doğuş, 1, (29 Ekim 1933)1, s.7.

kütüphane oluşturulmuştur. Halka açık bir okuma salonu meydana getirilmiştir.1933 yılı itibariyle Doğuş Dergisi'ni çıkarmıştır. ¹⁵⁹⁰

1935'de kütüphanede okuma saatleri oluşturulmuştur. Her ay 40'a yakın gazete ve dergi gelmiştir. 300'den fazla eser ise halkın hizmetine açılmıştır. 1943- 1944 yılı itibariyle Kars, Sarıkamış, Ardahan, Kağızman ve Iğdır'da halkevinin kütüphaneleri faal durumda idi. Kars Halkevinde ki toplam kitap sayısı 2.157 olup, 63 tanesi Arap harfleriyle 2073 tanesi ise yeni Türk harfleriyle ve 21 tanesi ise yabancı dilde yazılmış idi. 1947'de ise kitap sayısı 3.152 olmuştur. ¹⁵⁹¹

Kütüphane ve Yayın Şubesine sırasıyla başkanlık yapan kişiler: İlk başkan Ortaokul Müdürü Ahmet Cevat Gobi, 1935 Kars Lisesi Müdürü Rauf Bey, 1939'da Halit Onur, 1941'de Öğretmen İlhan Oymak ve 1947'de Lise Öğretmeni Halit Gönül Beylerdir. ¹⁵⁹²

Köycülük Şubesi: Halkevi'nin kurulan ilk şubelerinden biridir. 1933 Şubat-Kasım arası olan süreçte Ziraat Bankası ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda köylüye 40.000 lira tohum parası ve Hilal-i Ahmer'den ise 2.000 lira para alınarak maddi durumu kötü olan halka dağıtılmıştır. Ayrıca Komazor köyünde bayrak etkinliği gerçekleştirilmiştir. ¹⁵⁹³

1934'te kuraklık sebebi ile zorluk yaşayan halka tohumluk dağıtılmış ve halka gıda yardımında bulunulmuştur. ¹⁵⁹⁴ 1934'te Köycülük Şubesi Kurban Bayramı'nda 1.200 maddi durumu kötü olan kişiye maddi yardımda bulunulmuştur. Ayrıca mahkûm olan kişiler için iki inek kesilmiş ve 30 kilo ekmek alınarak dağıtılmıştır. ¹⁵⁹⁵

1937 ve 1938 yılları arasında Kars Halkevi, Köycülük Şubesi'nde 19 konferans 15 kişi tarafından verilmiştir. Genelde konferanslar ziraat, hayvancılık ve sağlık üzerine olmuştur. ¹⁵⁹⁶ 1938 senesi içinde 23 köy muhtarına halkın eğitilmesi noktasında eğitim verilmiştir. 1939 yılında Tarhan Toker tarafından "*Köy İnkılabı*" adlı konferans düzenlenmiştir. ¹⁵⁹⁷ 1940- 1947 yılları arasında köylü geceleri, köy gezileri ve kurslar şeklinde faaliyetler gerçekleştirilmiştir. 1947'de Tarım Müdürü Mithat Gözümlü tarafından "*Tahıl Hastalıkları*" hakkında konferans verilmiştir. ¹⁵⁹⁸

¹⁵⁹⁰ Doğuş,1, (29 Ekim 1933), s.6.

¹⁵⁹¹ C. Atlı, **Kars Halkevi ve Faaliyetleri**, s. 102- 105.

¹⁵⁹² C. Atlı, **Kars Halkevi ve Faaliyetleri**, s. 58.

¹⁵⁹³ Doğuş, 1, (29 Ekim 1933), s.6-7.

¹⁵⁹⁴ **Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası**, s.65.

¹⁵⁹⁵ Doğuş, 6, (1934), s.1.

¹⁵⁹⁶ C. Atlı, **Kars Halkevi ve Faaliyetleri**, s. 128.

¹⁵⁹⁷ **Kars Gazetesi**, 10 Mart 1939, S. 725.

¹⁵⁹⁸ **Kars Gazetesi**, 15 Ocak 1947, S. 1492.

Köycülük Şubesine sırasıyla başkanlık yapan kişiler: 1933’de Noter Fahri Hatemoğlu, 1935’de Meteoroloji Müdürü Fuat Güner, 1938’de Sadi Tokcan, 13 Nisan 1938’de Tüccar Sami Bekaroğlu, 1939’da Telgraf Şefi Hakkı Baykara, 1941’de Selim Yatağan, 1944’de Selim Yatağan¹⁵⁹⁹ ve 1947’de Tarım Müdürü Mitat Gözüm Beylerdir.
1600

Müze Şubesi: 1940’da bu şube aktif hale getirilmiştir. Başkanlığına Lise Müdürü Muharrem Esirik, 1944 ‘de Muharrem Esirik¹⁶⁰¹ ve 1947’de Ziraat Mühendisi Haydar Gülüs getirilmiştir.¹⁶⁰²

Tablo-45: Kars Halkevi Başkanları (1933-1951)¹⁶⁰³

Başkanın İsmi	Görev Yaptığı Yıllar
Eyyüp Saygın Bey	1933
Salim Altuğ	1933- 1934
Hüseyin Talınlı	10 Mart 1935- 1942
Semih Atademir	1942
Faik Binal	1942- 1944
Hamdi Turgut	1944 (45 Gün Başkanlık yaptı)
Galip Olgaç	1944- 1946
Ekrem Üçyiğit (Vekâleten)	1946
Rasim İlker	1946- 1947
Nuri Koca	1947- 1948
Asaf Atabaş	1948-1951.

2- Kars Halkevi Binası

Kamu harcamaları ve yatırımları kapsamında Kars’ta inşa edilen yapılardan biri de Halkevi binasıdır. Kars Halkevi açıldığı vakit halkevi binası olarak Yusuf Paşa Mahallesi’nde Gazi Muhtar Paşa Caddesi 496/70 numaralı eskiden Türk Ocağı olan bina kullanılmıştır. Bu bina 3.500 lira karşılığında 15 yıl taksit ile alınmıştır.¹⁶⁰⁴

Cumhuriyet Halk Partisi Merkezi tarafından Kars’ta yapılacak Halkevi binası için hazırlanan proje Umumi Müfettişliğe sunulmuştur. Tahmini bedeli 50.000 lira olan yapı

¹⁵⁹⁹ BCA.490.1.0.0.972.762.1-4.

¹⁶⁰⁰ C. Atlı, **Kars Halkevi ve Faaliyetleri**, s. 56.

¹⁶⁰¹ BCA.490.1.0.0.972.762.1-4.

¹⁶⁰² C. Atlı, **Kars Halkevi ve Faaliyetleri**, s. 57.

¹⁶⁰³ C. Atlı, **Kars Halkevi ve Faaliyetleri**, s. 54

¹⁶⁰⁴ C. Atlı, **Kars Halkevi ve Faaliyetleri**, s. 132.

için, mahallince 10.000 lira yardım yapılması; geriye kalanın ise, merkezden gönderilmesi şeklinde karara varılmıştır.¹⁶⁰⁵

Kars Halkevi'nin binasının inşası için Başvekil İsmet İnönü tarafından Dâhiliye Vekilliği'ne yazılan yazıda Kars Halkevi için 30.000 liranın tahsis edildiğini bildirmiştir.¹⁶⁰⁶ 1938 yılında yapımına başlanan Kars Halkevi'nin Mimarı Belediye Mimarı Celal Bey olmuştur.¹⁶⁰⁷

28 Mart 1938'de yeni yapılacak Kars Halkevi binasının şu şekilde yapılması istenmiştir:

1. Salon
2. Oturma Odası
3. Kitap Odası
4. Gazino
5. Jimnastik Salonu
6. Müzik Odası
7. Dershane
8. Başkan ve Yönetim Kurulu Odası
9. Büro
10. Çalışma Odaları
11. Misafir Odaları

25 Mayıs 1938 tarihli belgede Dahiliye Vekili CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya'nın, CHP Genel Başkanı ve Başvekil Celal Bayar'a yazmış olduğu belgede; Kars Halkevi 49.300 lira keşif bedeli ile Halkevinin inşaatına devam edilmektedir. Bu yıl içinde inşaatın bitirilmesi istenmiştir.¹⁶⁰⁸

23 Eylül 1940 tarihinde Kars Halkevi binası tamamlanmıştır. Teslimden sonra eksik olan kısımların tamamlanması için Müteahhit Şaban Güneş tarafından ikinci keşif bedeli ile 89.25 lira verilmiştir.¹⁶⁰⁹ 1942 yılında Halkevi binasının tamamen bitmesi ile eski bina 15 Haziran 1942'de Orman İdaresi'ne yıllık 840 liraya kiraya verilmiştir.

¹⁶⁰⁵ BCA.30.10.0.0.70.459.1-13; **Erzurum Gazetesi**, 15 Nisan 1937, S.3542, s.4.

¹⁶⁰⁶ BCA.30.10.0.0.79.523.6.

¹⁶⁰⁷ **Son Posta**, 3 Şubat 1938, S. 2699, s.5.

¹⁶⁰⁸ BCA.30.10.0.0.79.524.2; **Erzurum Gazetesi**, 15 Nisan 1937, S.3542, s.4.

¹⁶⁰⁹ C. Ath, **Kars Halkevi ve Faaliyetleri**, s. 135.

3- Iğdır Halkevi

Iğdır Halkevi 23 Şubat 1934'te Ali Rıza Yalçın Başkanlığı'nda açılmıştır.¹⁶¹⁰ Iğdır Halkevi'nin 4 şubesi aktiftir. Iğdır Halkevi'ne 523 erkek üye kayıtlıdır.¹⁶¹¹ 1934 yılında bu şubelerin yapmış oldukları faaliyetler aşağıda verilmiştir.¹⁶¹²

Temsil Şubesi: Bir piyes sergilenmiştir.¹⁶¹³

Spor Şubesi: 1934'te Iğdır merkez olmak üzere çevre vilâyetlerde de futbol, voleybol ve atlı sporun yaygınlaşması için çalışmalar yapılmıştır.¹⁶¹⁴

Sosyal (İçtimai) Yardım Şubesi: 1934'te Halkevi'nde bir bakımevi açılmış ve yoksul halk ücretsiz muayene edilmiştir. Okul ve Koruma Dernekleri kurulmasını sağlanmıştır.¹⁶¹⁵

Köycülük Şubesi: 1934'te köy ziyaretleri gerçekleştirilmiştir.¹⁶¹⁶

1944'da Köycülük, Spor, Sosyal Yardım ve Gösteri şubeleri faal durumda idi. Köycülük Şubesi Başkanı Arif Aytaç, Spor Şubesi Başkanı Kemal Atamer, Sosyal Yardım Şubesi Başkanı Hilmi Baytar ve Gösteri Şubesi Başkanı ise Abbas Akçay'dır.¹⁶¹⁷

25 Şubat 1937'de Ardahan, Kağızman Halkevleri açılmıştır.¹⁶¹⁸ Sarıkamış Halkevi'nin Spor, Görsel Sanatlar, Sosyal, Kütüphane ve Yayın Şubesi bulunmaktadır. Tuzluca Kazâsı'nda Halkevi 23 Aralık 1943 tarihinde, Arpaçay Halkevi 8 Nisan 1948 tarihinde açılmıştır.

4-Sarıkamış Halkevi

Sarıkamış Halkevi 24 Kasım 1936 tarihinde açılmış olup; Kütüphane ve Yayın, Spor, Köycülük, Sosyal Yardım ve Güzel Sanatlar Şubeleri mevcuttur.¹⁶¹⁹

1944 yılında Halkevlerini teftiş etmek amacıyla Sarıkamış'a gelen heyete başkanlık eden Niğde Milletvekili Hüseyin Ulusoy, Sarıkamış Halkevinin binasının olmadığını Belediye binasının bir kısmını kullanıldığı belirtilmiştir. Temsil, Spor, Sosyal Yardım, Halk Dershaneleri, Kütüphane ve Yayın, Köycülük kolları aktif haldedir. En

¹⁶¹⁰ Erdal Aydoğan, “Doğu’da Bir Kültür Ocağı; Kars Halkevi“, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Dergisi, Ocak 2006, s. 105.

¹⁶¹¹ Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, s.135.

¹⁶¹² Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, s.56.

¹⁶¹³ Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, s.56.

¹⁶¹⁴ Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, s.56.

¹⁶¹⁵ Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, s.56.

¹⁶¹⁶ Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, s.56.

¹⁶¹⁷ BCA.490.1.0.0.972.762.1-6.

¹⁶¹⁸ C .Ath, Kars Halkevi ve Faaliyetleri, s. 140.

¹⁶¹⁹ E. Aydoğan, “Doğu’da Bir Kültür Ocağı; Kars Halkevi“, s. 105.

aktif çalışan şube Köycülüktür. Bu şube, kışın kayak yazın at sporları yarışı düzenlemektedir.¹⁶²⁰

VII-Kars Vilâyeti'nde Kurulmuş Halkodaları ve Faaliyetleri

Millet Mektepleri Talimatnamesi'nin 2. Maddesine göre vilâyet, kasaba ve köylerde okuma alışkanlığı kazandırmak için 1929 yılından itibaren “Okuma Odaları” açılmaya başlanmıştır. Kars, Merkez Kazâsı, Ardahan, Arpaçay, Çıldır, Göle, Kağızman, Posof ve Sarıkamış Kazâları'nın merkezlerinde birer tane okuma odaları mevcut idi. Ardahan'ın köyleri de 2, Göle'nin köylerinde 7 ve Sarıkamış'ta 14 olmak üzere toplam 23 köyde okuma odaları mevcut idi. Okuma Odaları için harcanan ücret 340 lira harcanmıştır.¹⁶²¹ Hangi köylerde okuma odaları olduğuna dair bilgiye ulaşılmamıştır.

7 Nisan 1940'da tarihinde: Posof, Al, Arıla, Budela, Çaburgakol, Cilvano, Sars, Sushap, Vahla, Verzina, Yukarıdamla ve Yukarı Gürdeş Halkodaları açılmıştır. 23 Aralık 1943'de Tuzluca Kazâ'sı Gaziler Halkodası açılmıştır. 23 Şubat 1945 tarihi itibarıyla toplam Kars'ta olan halkodası sayısı 100'dür. 18 Nisan 1945'de Kars Arpaçay'da Baş Gedikler, Cedere, Cala, Cebeci, Kızılçalçakçak, Büyük Perkit, Görhane, Koç, Karahan, Hacıeli, Maköz, Sunatan, Uzun kilise, Şahnalar, Veneze, Yeniersine ve Zehrap Halkodaları açılmıştır.

25 Aralık 1945'de Iğdır'da Başköy, Çıldır, Cala, Kurtkale, Calit, Tata, Suhara, halkevleri, 1946'da Digor Halkodası açılmıştır. Ardahan'da Sirdikzan, Beberak, Boğdat, Büyükmizol, Dedegöl, Sügübe, Kadiskera, Hasköy, Perkresen, serzapı, Soskale halkodaları açılmıştır.

Göle Kazâsı'nda ise Çardaklık, Dedehasan, Hive, Karavinik, Türkeşe Halkodaları açılmıştır. Iğdır'da Dize, Kacardoğansenli, Karakoyun, Küllük, Melekli, Halkodaları açılmıştır.

Kağızman'da: Ağveren, kötek, Böcükli, Camuşlu, Cengili, Saban halkodaları açılmış. Sarıkamış'ta: Karakurt, Karaorgan, Selim, Alisofu, Aşağı Mıcingirt, Bozkuş, Benli Ahmet, Bölükbaşı, Divik, Gülantep, Issuyu, Laloğlu, Yolgeçmez ve Zellice Halkodaları açılmıştır. 1948 yılına kadar Kars'ta toplam 123 Halkodası açılmıştır.¹⁶²²

¹⁶²⁰ BCA. 490.1.0.0.999.860.1-13.

¹⁶²¹ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Maârif 1933- 34 Halk Okuma Odaları Ve Umumî Kütüphaneler** İstatistiği, Devlet Matbaası, İstanbul, 1935, s. 5.

¹⁶²² C .Atlı, **Kars Halkevi ve Faaliyetleri**, s. 140-141.

VIII-Mesleki Kursların Faaliyetleri

Gezici Köy Kadınları Kursu dönem itibariyle Iğdır, Sarıkamış ve Tuzluca'da açılmıştır. İhtiyaca göre köylerde açılmıştır. Yaygınlık kazanması 1945 yılından sonra olmuştur. Sarıkamış Halkevi Başkanı Menduh Çalkavur tarafından CHP Genel Merkezine gönderilen 17 Nisan 1945 tarihli yazıda Halkevi bünyesinde okuma-yazma, biçki ve dikiş kursları açıldığı belirtilmiştir. Bu kurslar haftanın dört günü devam etmiş olup Öğretmen Nazmiye Türeli tarafından verilen eğitime 14 kişi devam etmiştir. Bu dönemde Sarıkamış'ta halı dokuma kursu açılmıştır. 1947 yılında Iğdır Halkevi bünyesinde Gezici Köy Kadın Kursları açıldığı belirtilmiştir. Eğitimci olarak Behice Yıldızkaya görev almıştır. 1948 'de ise Tuzluca Kazâsı'nda ise 8 aylık Biçki-Dikiş Kursu açılmış 25 öğrenciye diplomam verilmiştir.¹⁶²³1949- 1950 eğitim- öğretim yılında Kars'ta 3 tane Köy Kadınları Gezici Kursu açılmıştır.¹⁶²⁴

IX-Cılavuz Eğitimci Kursu'ndan Cılavuz Köy Enstitüsü'ne Faaliyetler

1937 yılında Türkiye'de köylüyü bilinçlendirmek amacıyla eğitimci kursları açılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda Adana Düziçi, Ankara Hasanoğlan ve Kars Cılavuz Eğitimci Kursları açılmıştır.¹⁶²⁵

Kars Eğitimci Kursu, Kars, Ağrı ve Çoruh Vilâyetleri'nin eğitimci ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuştur. İlk yıl 50 eğitimci mezun etmiş, 1937-1938 eğitim yılında kadrosu 65 çıkarılmıştır. Bu okulda eğitim veren kişiler Kars, Ağrı ve Samsun'da görevli olan öğretmenlerin getirilmesi ile oluşturulmuştur.¹⁶²⁶ Cılavuz Eğitimci Kursuna, Kars'tan 50, Ağrı ve Çoruh'tan 80 olmak üzere toplam 130 öğrenci kabul edilmiştir.¹⁶²⁷ Cılavuz Köy Eğitimci Kursu'nun, ilk Öğretmeni Halit Ağanoğlu olmuştur. Eğitimci Kursunun kurulduğu yer, karayoluna yakın bir mevkidir. Kısa sürede bu alan ve kurum eğitimci kurs yönetmeliğine göre dizayn edilmiştir. Yaklaşık üç yıl sonra ise enstitü kurulması için adımlar atılmıştır. Enstitünün kurulma aşaması ve sonrasında yapılan harcamalar tablo hâlinde verilmiştir.

¹⁶²³ Mehmet Korkud Aydın, "Tek Parti Döneminde Doğu Anadolu İllerinde açılan "Gezici Köy Kadınları Kursu" Ve Etkinlikleri", *Turkish Studies*, XIII/ 26 (2018), s.139-140.

¹⁶²⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, D.8, XXIV, Toplantı: 4, TBMM Matbaası, Ankara, 1950, s. 308; Meslek kursları ile ilgili olarak 1923-1950 yılları arasında yeterli bilgi veya belgeye ulaşılamamıştır. (Y.N)

¹⁶²⁵ Volkan Payaslı, "Belleklerde Bir Çınar : Düziçi Köy Enstitüsü", **Tarih Okulu Dergisi**, 21, (Mart 2015), s.321.

¹⁶²⁶ **Kars Gazetesi**, 20 Temmuz 1938, S.661, s.1-3.

¹⁶²⁷ **Kars Gazetesi**, 7 Nisan 1939, S.733, s.2.

Tablo-46: Cılavuz Köy Enstitüsü İçin Yapılan Harcamalar (1939-1941)¹⁶²⁸

Sene	Yapılan İş	Harcanan Para(lira)
1939	Hamam	1345
1939	Mutfak	150
1939	IV. Nolu Büyük Bina	5192,20
1940	Yemekhane	4961,87
1940	Tavla	607,68
1940	Büyük Aile Evi	2494,17
1940	Aile Evi	282,60
1940	Misafirhane	573
1941	Küçük Aile evi	693,20
1941	Büyük Aile evi	2422,10
1941	I.Bolu Büyük Bina	16702
1941	Fırın	591
	Toplam	35.713,02

Yukarıda yer alan tabloda Cılavuz Eğitim Kursu'ndan Cılavuz Köy Enstitü'sü kurulmasına giden süreçte 1939-1941 yılları arası buraya yapılan kamu harcama ve yatırımları verilmiştir. Toplam harcama 35.713 lira olmuştur.

1940 yılında Cılavuz Köy Enstitüsü kurulmuştur.¹⁶²⁹ Cılavuz'a açılan köy enstitüsünün inşaat işleri için Maârif Vekillliği tarafından 1500 lira ek kaynak aktarımı olmuştur. ¹⁶³⁰Kars Cılavuz Köy Enstitüsü, Kars- Artvin yolu üzerinde Susuz Nahiyesi merkezinin bulunduğu "Cılavuz" tabir edilen yerde kurulmuştur. Kars'a uzaklığı 24 Km'dir.¹⁶³¹ Kazâ'nın yüzölçümü 645 km. kazâ'nın % 43'ü çayır ve meralardan oluşmaktadır.¹⁶³² Kurucu Müdür, Halit Ağanoğlu'dur. Kars, Artvin(Çoruh) ve Bayezid/Ağrı ve Erzurum Vilâyetleri'nde Cılavuz Köy Enstitüsüne öğrenci kabul edilmiştir.¹⁶³³ 10.000 dönümlük arazi üzerinde eğitim ve uygulama yapılmıştır.

¹⁶²⁸ Firdevs Gümüşoğlu, **Sözlü ve Yazılı Belgeler Işığında Cılavuz Köy Enstitüsü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s.88.

¹⁶²⁹ **Kars Gazetesi**, 12 Mart 1940, S.827, s.1; Niyazi Altunya, **Köy Enstitüsü Sistemi Toplu Bakış**, Cumhuriyet Kitapları, 2014, İstanbul, s.32.

¹⁶³⁰ **Kars Gazetesi**, 24 Mayıs 1940, S. 845.

¹⁶³¹ **Köy Enstitüleri I**, Maârif Vekâleti, İstanbul, 1941, s.44.

¹⁶³² F. Gümüşoğlu, **Sözlü ve Yazılı Belgeler Işığında Cılavuz Köy Enstitüsü**, s.37.

¹⁶³³ **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1940, S.5724, s.5.

Kars Cılavuz Köy Enstitüsünde bir müdür, bir müdür yardımcısı, on üç öğretmen, iki memur ve bir daktilo görevlisi çalışmaktadır.1939- 1940 yılları arasında enstitüye ek binalar olarak;

*Bir Atölye

* İki Tavla

* Bir Hamam

*İki Öğretmen Evi yapılmıştır.¹⁶³⁴

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi, sınırları içerisinde yer alan Cılavuz, otlak ve mera bakımından zengindir.1940'lı yıllarda bu enstitüye baktığımızda büyük ve küçükbaş hayvanları ve yüzlerce de kovan bulunmaktadır.¹⁶³⁵

Enstitü bünyesinde tarım ve hayvancılık çalışmaları yapılmıştır. Bu kapsamda 1942'de 11 ton buğday, 5 ton arpa, 17 ton patates, 30 ton saman, 70 ton ot, 2 ton yonca, 206 kilo süt ve 330 kilo peynir üretilmiştir.¹⁶³⁶

Kars Cılavuz Köy Enstitüsü, ilk yıl öğrenci sayısı 450 kişidir. İlk mezunları 1943-1944 eğitim- öğretim yılında 3'ü kız olmak üzere 143 erkek ile verilmiştir. 1952 yılına kadar toplam 17 kız, 948 erkek mezun olmuştur.¹⁶³⁷

Cılavuz Köy Enstitüsü'nde tarımsal ürünler, buğday, arpa, patates, soğan, yonca, saman, sebze, hayvansal üretim ise peynir, süt ürünleri, büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık yapılmıştır.¹⁶³⁸ 1944'de Kars Valisi Ahmet İhsan Aksoy girişimleri sonucunda Cılavuz Köy Enstitüsü elektriğe kavuşmuştur.¹⁶³⁹ 1944 yılında Enstitüde müdür, öğretmen ve öğrencilerin ortak çalışmasıyla, 40 beygir gücünde Fransız tipi türbünlü elektrik santrali kurulmuştur.¹⁶⁴⁰ 1945 yılında Kars- Cılavuz Köy Enstitüsü mezunlarının çalıştıkları köylerdeki okullarda 420 inek ile 250 öküz ihale ile alınmıştır.

1641

Cılavuz Köy Enstitüsü'nde mezun olanlara 1946 yılına kadar gitikleri köyleri kalkındırmaları için tarım araç-gereçler verilmiştir. Bu kapsamda “147 Öğretmene ziraat aletlerini, hayvanlarını temin için gayretle çalışılmaktadır. Şimdiye dek 210 inek, 74

¹⁶³⁴ Köy Enstitüleri I, s.45.

¹⁶³⁵ Firdevs Gümüşoğlu, *Sözlü Ve Yazılı Belgeler Işığında Cılavuz Köy Enstitüsü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s.108

¹⁶³⁶ Maarif Vekillliği, 1944, s.143.

¹⁶³⁷ F.Gümüşoğlu, *Sözlü ve Yazılı Belgeler Işığında Cılavuz Köy Enstitüsü*, s.90-94.

¹⁶³⁸ F.Gümüşoğlu, *Sözlü ve Yazılı Belgeler Işığında Cılavuz Köy Enstitüsü*, s.103;G.Şimşek, C.Mercanoğlu, “ Bir” Planlama Örneği” Olarak Köy Enstitüleri Deneyimi, s.276.

¹⁶³⁹ Kars Gazetesi, 10 Haziran 1944, S.1239, s.1.

¹⁶⁴⁰ Nebahat Arslan, “Türk Eğitim Sisteminde Köy Enstitülerine Bir Örnek: Kars Cılavuz Köy Enstitüsü”, *History Studies*, V. (4.1.2012), s.34.

¹⁶⁴¹ BCA.30.18.1.2.109.51.1.

*pulluk, 9 kremo makinesi alınmış, bölgelere bir enstitü öğretmeni ve bir enstitü talebesi nezaretinde gönderilmiştir. Hayvan ve alet işlerinde devam edilmektedir” . şeklinde bir bilgi yer almaktadır.*¹⁶⁴²

1948 yılında ise enstitü için 2 biçerdöver, 1 çayır biçme makinesi, harman makinesi, 1 otobüs, 3 kamyon satın alınmış, ve Sanat Atölyesi de tamamlanmıştır. Enstitü’nün su sorununu çözmek içinde Enstitü merkez binalarının 2000 metre uzaklıkta olan “*Telli Pınar*” adı verilen kaynakta borular yolu ile su getirilmiştir.¹⁶⁴³

Tablo-47: Cılavuz Köy Enstitüsü’nde Eğitim Gören Öğrenci Sayıları ve Mezun Olanlar:¹⁶⁴⁴

Öğretim Yılı	Kız Öğrenci	Erkek Öğrenci	Mezun
1943-1944	3	143	146
1944-1945	3	143	146
1945-1946	4	77	81
1946-1947	3	98	101
1947-1948	1	150	151
1948-1949	2	201	209
1949-1950	1	80	81
1950-1951	0	73	73
Toplam	17	965	988

Tabloyu incelediğinde vakit kız öğrenci sayısında yıldan yıla azalmalar görüldüğü 1950-1951 eğitim-öğretim yılında ise sıfır olduğu görülmektedir. Erkek öğrenci sayısı kızlara oranla yüzde yüze yakın bir oranda olmuştur. Bazı yıllarda erkek öğrenci sayısında artış bazı yıllarda ise düşüş meydana gelmiştir.

Kars’ta 1949 yılı itibariyle bir lise, bir Erkek Sanat Enstitüsü, bir Akşam Sanat Okulu, Ardahan, Sarıkamış, Iğdır Kazâları’nda ise birer ortaokul ve Cılavuz Köy Enstitüsü olmak üzere yedi ortaöğretim kurumu mevcuttur.¹⁶⁴⁵

¹⁶⁴² F. Gümüşoğlu, *Sözlü ve Yazılı Belgeler Işığında Cılavuz Köy Enstitüsü*, s.113.

¹⁶⁴³ *Kars Gazetesi*, 9 Ekim 1948, S. 1668. S.2.

¹⁶⁴⁴ F.Gümüşoğlu, *Sözlü ve Yazılı Belgeler Işığında Cılavuz Köy Enstitüsü*, s.94.

¹⁶⁴⁵ *BCA.490.1.0.0.0.667.242.1-68.*

1946 ile 1950 yılları arasında Kars'a yapılan eğitim harcamaları ve yatırımlar ; 8.780.442.94 lira ve yüzde olarak % 2.14, kişi başına yapılan harcama olarak 23.04 lira olarak gerçekleştirilmiştir. ¹⁶⁴⁶

C- ERZURUM VİLAYETİ'NDE EĞİTİM VE KÜLTÜR HARCAMALARI VE YATIRIMLARI

Cumhuriyetin ilan edildiği yıllarda, 1923-1924 ders yılında Erzurum vilâyet merkezinde lise, darülmualimin, darüleytam, idadi mektebi dışında, vilâyet genelinde 78 erkek ve 9 kız ilk mektebi olmak üzere 87 mektep bulunuyordu. Bu mekteplerin 69'u tek derslik şeklinde idi. Yapıların 60'a yakını eğitim kurumları için yapılmamıştır. İlkokullarda okuyan öğrenci sayısı 4607 idi. 1925 yılında ise Erzurum genelinde bir lise, beş ortaokul ve sadece 102 ilkokul vardı. Toplam öğrenci sayısı ise 5567 idi. ¹⁶⁴⁷

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulanması için 2 Mart 1926'da kabul edilen "*Maârif Teşkilatı Hakkında Kanun*"la Talim ve Terbiye Kurulu ve Maârif Eminliklerinin¹⁶⁴⁸ kurulması yer almıştı. Maârif Eminliği uygulamasına göre ;Ülke Ankara, Antalya, Adana, İstanbul, Edirne, Elazığ, İzmir, Konya, Gaziantep, Sivas, Erzurum, Trabzon ve Van mıntıkları olarak belirtilmiştir. ¹⁶⁴⁹

1935 yılı içerisinde Özel bütçe destekli olarak halk tarafında yapılacak okullar: Merkeze bağlı köylerde, İğdasor, Ortuzu ve Umudum/Ümidim , Ilıca Nahiyesi'nde Ilıca, Emrecik, Mürdülük ve Titkir köylerinde, Dumlu Nahiyesi, Tufanç, Kızılkilise ve Arzıtı, Aşkale Nahiyesi, Ergemansur , Pasinler Kazâsı, Hertev, Çögender, Iğırbaş ve Azab köylerinde, İspir Kazâsı, Norgah Nahiyesi, Vercins, Kan Köyü, Kilen ve Karakoç köyleri, Hınıs Kazâsı, Başköy, Mirseyid, Taşkesen ve Söylemez köyleri, Yusufeli Kazâsı, Sarıgöl Köyü, Oltu Kazâsı Örtülü köylerine ve Tortum Kazâsı, Aha, Ödük, Kisha, Haho, ve Liskav köyleri olmak üzere 37 yerleşim birimine okul yapılması planlanmıştır. ¹⁶⁵⁰ Erzurum'da sadece devlet eliyle okullar yapılmamış aynı zamanda vilâyetin ileri gelenleri ve halkın desteği ile yeni okullar açılmıştır.

¹⁶⁴⁶ S. Aşgın, **Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları (1946-1960)** , s. 160.

¹⁶⁴⁷ M. Küçükkuşurlu, **Erzurum Belediyesi 1**, s.325.

¹⁶⁴⁸ Maârif Eminliği, bulundukları yerleşim birimlerinde eğitim işlerinde sorumlu olan birimlerdir. Türkiye bu dönemde 13 mıntıkaya ayrılmıştır.

¹⁶⁴⁹ A. Kardaş, **Cumhuriyet Dönemi'nde Van Gölü Havzası'nda Yapılan Kamu Harcamaları Ve Yatırımlar (1923- 1950)** , s 100.

¹⁶⁵⁰ BCA.30.10.0.0.65.433.1-27-28.

1934-1935 yılı eğitim öğretim yılı içerisinde Erzurum Cumhuriyet Okulu 108 liralık bir keşifle pazarlık edilmiş; Yoncalık ve Dumlupınar Okulu'nun onarılması için Nâfia'dan destek istenmiştir. Veysi Efendi, İsmet Paşa, Çağlayan Okulu ve Gazi Okulu onarılmıştır. Pasinler Kazâsı'na bağlı Pasinler Merkez Okulu'nun onarılması için Nâfia'dan keşif istenmiştir. İspir Kazâsı, İspir Merkez Okulu'nun onarılması için 1935 bütçesinden 2.768 liralık tahsisat ayrılmıştır. Hınıs Merkez Okulu, Oltu Merkez Kazâsı, Tercan Merkez Kazâsı'nın onarılması için Nâfia'dan keşif istenmiştir.¹⁶⁵¹

1935 yılında Erzurum dahilinde 1 Erkek Lisesi, 1 Erkek Muallim Mektebi, 1 Kız Orta Mektebi, 17 Tam Devreli İlk Mektep ve 79 Birinci Devreli¹⁶⁵² İlk Mektep bulunmaktadır.¹⁶⁵³ Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan eğitim kurumları itibariyle önemli bir konumda idi. Sadece Erzurumlular burada eğitim görmemiş aynı zamanda Erzurum'a yakın vilâyetlerde eğitim almak amacıyla öğrenciler eğitim görmek amacıyla gelmişlerdir.

1935 yılında Erzurumlu halkı Başvekil İsmet İnönü'den çeşitli taleplerde bulunmuştur. Bu kapsamda halk, Erzurum Vilâyeti'nde bir teknik okulun bulunmadığını ve Erzurum dahil yakın 13 vilâyetde de bu okul bulunmadığı en kısa sürede Erzurum'da açılması gerektiği şeklinde istekte bulunmuşlardır. Bir diğer istek ise Oltu Kazâsı'nın nüfusu 48.460 'dır. Oltu merkezde beş sınıflı bir ilkokul, Örtülü Köyünde beş sınıflı ikinci bir okul vardır. Oltu'nun dokuz köyünde üç sınıflı ilk okul vardır. Fakat kazâ'da ortaokul bulunmamaktadır. Halkın Başvekil'den talebi bir ortaokul yaptırılmasıdır. Hınıs Merkezde biri 2 ve diğeri 5 sınıflı olmak üzere iki ilk okul bulunmaktadır. Nahiye ve bağlı köylerde ise 9 ilkokul bulunmaktadır.¹⁶⁵⁴

1946 yılından 1950 yılına kadar Maarif Vekaleti tarafından Erzurum'a yapılan eğitim harcamaları ve yatırımlar şu şekildedir: Harcama miktarı 11.180.415.33 lira yüzde olarak % 2.72 ve kişi başına düşen harcama ise 28.24 olarak gerçekleşmiştir.¹⁶⁵⁵ Türkiye geneli düşündüğümüzde bu oranın yüksek olduğu görülmektedir. Harcama ve yatırımların artması ile hem nitelik hem nicelik açısından Erzurum'da bulunan okullar bölgenin en iyi okulları hâline gelmiştir.

¹⁶⁵¹ BCA.30.10.0.0.65.433.1.

¹⁶⁵² 1926 İlk Mektep Müfredat Programında, ilkokulun ilk üç sınıfı birinci devre olarak adlandırılmıştır.

¹⁶⁵³ BCA.30.10.0.0.65.433.1-78.

¹⁶⁵⁴ BCA.30.10.0.0.65.433.1; Erzurumluların Büyük Başbakanımız General İsmet İnönü'nüden Dilekleri, Varlık Matbaası, Erzurum, 1935, s.1-2.

¹⁶⁵⁵ S. Aşgın, Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları (1946- 1960), s. 160.

I-İlköğretim Faaliyetleri

Cumhuriyet'in ilk yıllarında okullaşma oranının artırılması için 20 vilâyetde Darüleytam ve Yatılı ilkokullar açılmıştır. Bu okulların 14 tanesi Doğu'da açılmıştır. Erzurum'a bu süreçte bu okullar açılmıştır.¹⁶⁵⁶ 1923 yılında Erzurum'da 1 sınıflı 12, 2 sınıflı 21, 3 sınıflı 19, dört sınıflı 9, 5 sınıflı 8, 6 sınıflı 18 olmak üzere 9 kız ve 78 erkek mektebi bulunmaktaydı. 1925 yılında ise 58 erkek ve 9 kız olmak üzere 67 ilk mektep mevcuttu.¹⁶⁵⁷ Erzurum'da yıldan yıla okul ve okullaşma oranında artışlar meydana gelmiştir. Bazı okullarda sadece bir sınıf mevcut iken bazı okullarda ise beş sınıfın mevcut olduğuna dönemin kayıtlarında ulaşmak mümkündür.

1926-1927 ders yılında Erzurum'da 133 yatılı kontenjana sahip şehri Yatı Mektebi ile 872 öğrencili 7 ilk kız ve erkek mektebi mevcuttur. Ayrıca kazâ merkezine bağlı köylerde 315 öğrencili 9 erkek mektebi, Aşkale Nahiyesi merkezinde de 5 yatılı 70 gündüzlü öğrenci kapasitesine sahip bir köy yatılı mektebi mevcuttur.

Tercan Kazâsı'nda 148 öğrencili üç erkek bir kız, Hınıs Kazâsı'nda 89 öğrencili iki erkek, İspir Kazâsı'nda 246 öğrencili dört erkek, Tortum Kazâsı'nda 338 öğrencili yedi erkek iki kız, Pasinler Kazâsı'nda 178 öğrencili iki erkek bir kız ve Oltu Kazâsı'nda da 287 öğrencili altı erkek bir kız mektebi vardır.¹⁶⁵⁸ Eğitim Erzurum'da sadece merkez ile sınırlı kalmamış aynı zamanda kazâ ve köylerde hem okullaşma oranının artırılması hemde yeni yapıların yapılması için vilâyet bütçesinden hatırı sayılır bütçeler eğitime tahsis edilmiştir.

Tablo-48:1927-1947 Yılları Arasında Erzurum'da İlkokul Sayıları Ve Maârif Bütçesi¹⁶⁵⁹

¹⁶⁵⁶ A. Kardaş, *Cumhuriyet Dönemi'nde Van Gölü Havzası'nda (Van- Bitlis- Muş) Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar(1923- 1950)*, s. 90.

¹⁶⁵⁷ M. Küçükkuşurlu, M. Başkaya, *Erzurum Özel İdare Tarihi 1913/2014*, s.166- 167.

¹⁶⁵⁸ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926- 1927*, Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi, s.523.

¹⁶⁵⁹ BİUM, *Maârif 1923-32 İstatistikleri*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933,s. 16; BİUM, *Maârif 1932-1933 İstatistiği*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.2-160; Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *Kültür 1934-1935 İstatistiği*, Köy Hocası Matbaası, Ankara, 1936, s.XX- 184; BİGD, *Kültür 1935-1936 İstatistiği*, Mehmed İhsan Matbaası, Ankara, 1937, s.11-124; BİGD, *Kültür 1936-1937 İstatistiği*, Sakarya Matbaası, İstanbul, 1937, s.125; BİUD, *Maârif 1937-1938 İstatistiği*, BİUM Yay. Suhulet Matbaası, İstanbul, 1939, s.13-145; BİUM, *Maârif 1938-1939 İstatistiği*, BİUM Yay. Ulusal Matbaa, Ankara, 1942, s.24-182; BİUM, *Maârif 1939-1940 İstatistiği*, BİUM Yay. Ulusal Matbaa, Ankara, 1942, s.12-150; BİUM, *Maârif 1940-1941 İstatistiği*, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1943, s.12-154; BİUM, *Maârif 1941-1942 İstatistiği*, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1944, s.12-152; BİGM, *Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943*, Ankara, 1945, s.13-152; BİGM, *Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1943-1944*, Pulhan Matbaası, Ankara, 1946, s.13-144; BİGM, *Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1944-1945*, Pulhan Matbaası, Ankara, 1947, s.13-224; ; BİGM, *Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1945-1946*, Pulhan Matbaası, Ankara, 1947, s.13-224; BİGM, *Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1946-1947*, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1949, s.13-228; BİGM, *Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1947-1948*, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1949, s.256; BİGM, *Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1948-1949*, Yeni

Öğretim Senesi	Merkezde	Köyde	Toplam	Maârif Bütçesi
1927-1928	13	50	63	-
1928-1929	32	50	82	-
1929-1930	14	68	82	-
1930-1931	14	74	88	-
1931-1932	13	78	91	-
1932-1933	16	88	104	191.861
1933-1934	-	74	74	3194
1934-1935	14	82	96	155.148
1935-1936	14	82	96	164.897
1936-1937	17	80	97	184.810
1937-1938	17	79	96	164.296
1938-1939	16	69	85	230.205
1939-1940	18	72	90	326.014
1940-1941	18	63	81	210.608
1941-1942	15	45	60	225.795
1942-1943	15	45	60	277.444
1943-1944	15	60	75	321414
1944-1945	16	89	105	400429
1945-1946	6	105	111	239.176
1946-1947	21	123	142	475.405

Yukarıda yer alan tabloda toplam olarak gösterilen kısımda; 1 sınıflı, 2 sınıflı, 3 sınıflı, 4 sınıflı ve 5 okulların toplamı verilmiştir. 1927-1932 yılları arası Erzurum’da eğitime ayrılan bütçeye ulaşılmamıştır. Fakat sonraki süreçte eğitime ayrılan bütçe tabloda belirtilmiştir.

1927- 1928 eğitim ve öğretim yılı içinde öğretmenlere ve çalışanlara ödenen maaş 86.670, ilkokul için yapılan masraf 12.268 toplam 98.398 liradır. 1928-1929’da ise 132.206 lira maaşlara, 125.167 okul masrafı olmak üzere toplam 257.373 liradır. 1929-

Matbaa , Ankara, 1950, s.264; BİGM, **Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1949-1950**, Yeni Matbaa , Ankara, 1952, s.296.

1930'da maaşlar verilen 152.289, okul masrafı 60.536 toplam 212.825 liradır.1930-1931'de 149.476 lira maaş 82.173 lira okul için toplam 231.649 lira , 1931-1932 yılında ise maaşlara 27.160 lira ve okul masrafı 152.333 lira olup toplam yapılan harcama 179.493 liradır. ¹⁶⁶⁰ Erzurum Kız Orta Mektepi'nin tamirat işleminin yapılması için 28 Ekim 1933 tarihinde 1.200 liralık bütçe ayrılmıştır.¹⁶⁶¹

Erzurum Vilâyet Umumi Meclisi'nin 18 Aralık 1933 tarihli toplantısında maârif bütçesi belirlenmiş. Yeniden inşa edilecek ilk mektep için 20.000 lira ödenek ayrılmıştır. Köy mektepleri için ise 200 lira ödenek tahsis edilmiştir.¹⁶⁶²

31 Aralık 1934 tarihinde Erzurum Bölgesi Müfettişi Aziz Akyürek, CHF Genel Sekreterliğine sunmuş olduğu inceleme raporunda; vilâyette yüksek kadrolu bir kültür dergisi çıkarılıp ve eğitilmiş memurların vilâyete atanması gerektiği dile getirilmiştir.¹⁶⁶³

Erzurum'da 1935 yılı itibariyle bir lise, bir erkek muallim ve bir kız orta ve Muvazene-i Hususiye ye dâhil 79 tam devreli ve 79 birinci devreli olmak üzere 96 ilkokul vardır. İspir'in Fisirik köyünde bir ilkokul mevcuttur. Fakat okulun öğretmeni askerde olduğu için 1935 yılında faaliyet vermemektedir. ¹⁶⁶⁴

1934 yılından 1936 yılına kadar Erzurum'a bağlı Tortum, ve Pasinler okullarının tamirleri gerçekleşmiş; Horasan bulunan okul beş sınıflı hale getirilmiş; Taşkesen, Karaçoban ve Söylemez'de birer okul açılmıştır. ¹⁶⁶⁵

Kültür Direktörlüğü tarafından verilen bilgiye göre Erzurum Gazi İlkokulu'nda bir Kız Sanat Okulu açılmıştır. Bu okulda, eğitim görmek için ilk okul mezunu olup; 16 yaşından 45 kadar olan kadınlar alınması bildirilmiştir. 22 Ekim 1936 tarihinde kayıt almaya başlamıştır.¹⁶⁶⁶

1936 yılında Erzurum'da 101 ilkokul bulunmaktaydı. 1936 yılında Erzurum Merkez ve Kazâlarında 32 ilkokulun inşasına başlanmıştır. Bu süreçte ; Dokuz derslikli İnönü, Ilıca, Aşkale, Pırnakapan, Hunut, Kân, Varkes, Yukarı Norgah, Aşağı Norgah, Baksi, Karakoç, Kırık, Fisirik, Tortum Merkez'de Haho, Ödük, Kisni, Oltu'nun Bahçeçik, Örtülü, Kosor, Pasinlerin Azap, Pertev, Enek, Çökender, Iğırbağır, Hısnı'nın Başköy, Çevirme Karapazni, Karaköprü ve Söylemez okullarının yapımı bitmiştir. 1936

¹⁶⁶⁰ BİUM, **Maârif 1923-32 İstatistikleri**, s. 97; BİUM, **Maârif 1934-1935 İstatistiği**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1935, s.240.

¹⁶⁶¹ **Erzurum Gazetesi**, 11 Aralık 1933, S.3376, s.4.

¹⁶⁶² **Erzurum Gazetesi**, 28 Mayıs 1934, S.3399, s.2.

¹⁶⁶³ **BCA.490.1.0.0.730.503.1-79.**

¹⁶⁶⁴ **BCA.30.10.0.0.65.433.1-4.**

¹⁶⁶⁵ **CHP, 1936 İl Kongreleri**, s.163.

¹⁶⁶⁶ **Erzurum Gazetesi**, 29 Birinci Teşrin 1936/ 29 Ekim 1936, S.3520, s.4.

senesinde 1938 senesine kadar kültür işlerine adî bütçeden harcama 496.922 liradır. Fevkaledde bütçeden 193.800 lira olup toplam 690.722 lira harcama ve yatırım yapılmıştır.¹⁶⁶⁷

Akşam Gazetesi'nin 27 Temmuz 1937 tarihli "*Erzurum Mektupları*" başlıklı haberinde 1937 yılı içerisinde vilâyette eğitimde seferberlik başlatıldığı Erzurum Valisi Haşim İşçan tarafından 24 mektep yapımına başlandığı belirtilmiştir. Erzurum Valisi Süleyman Haşim İşçan'ın girişimleri ile yeni eğitim kurumlarının açılması planlanmıştır.¹⁶⁶⁸

14 Ekim 1937 tarihli Doğu Gazetesi'nde Erzurum'da ilkokul sayısının yetersiz olduğu, fakat öğrenim gören öğrenci sayısının fazla olması sebebiyle yeni okulların açılması gerektiğini içeren bir haber yayınlanmasından eğitim imkanlarının durumu anlaşılmaktadır.¹⁶⁶⁹ Erzurum'a bağlı Oltu'nun Kosur Nahiyesi Merkezi Örtülü Köyü'nde beşer sınıflı ve sıhhi iki ilkokul yapımına başlanmıştır. Bu okulların inşası 1937 yılında başlanmış Kaymakam Fevzi Bey ve Nahiye Müdürü Tefik Bey'in önemli yardımları olmuştur.¹⁶⁷⁰

1938 yılı içerisinde Erzurum dahilinde Ilıca, Aşkale ve Dumlu'da eğitimci okulları açılması kararlaştırılmıştır.¹⁶⁷¹ Kültür Bakanı Saffet Arıkan'ın 1938 yılında gerçekleştirmiş olduğu "*Doğu Seyahati*" gezisinde kapsamında bir dizi ziyaretlerde bulunmuştur. Bakan'dan Erzurum halkı çeşitli taleplerden bulunulmuştur. Erzurum'da bir kız enstitüsü, bir kütüphane, bir de sanat mektebi açılmasına karar verilmiştir. 130 bin liralık modern bir ilkokul yapılmasına karar verilmiştir.¹⁶⁷²

1939 mali yılı bütçesinde inşaat yapımı için ödenek ayrıldığı bildirilmiştir. Bu kapsamda İnönü binasının inşaatı ikmal edilmiştir. Cumhuriyet ilk okulunun 25 bin liralık kısmı yapılmış ve bu arsanın istimlakı için 2.300 lira verilmiş, 600 lira Kosor Okuluna, 250 lira Pitkir Okuluna, 200 lira Örtülü Okuluna, 250 lira Norgah Okuluna, 300 lira Tortum Okuluna, 800 lira Pırnakaban Okuluna yardım edilmiş ve 4.501 liraya Gez köyünde yeni bir mektep binası yapılmıştır.¹⁶⁷³

¹⁶⁶⁷ Şimendiferin Kavuştuğu Gün, s.107.

¹⁶⁶⁸ Akşam Gazetesi, 27 Temmuz 1937, S.6743, s.12.

¹⁶⁶⁹ Doğu, 14 Ekim 1937, S.1, s.2.

¹⁶⁷⁰ Doğu, 1 Aralık 1937, S.4, s.7.

¹⁶⁷¹ Doğu, 28 Mart 1938, S.98, s. 2.

¹⁶⁷² Son Posta, 23 Temmuz 1938, S.2866, s.5.

¹⁶⁷³ Erzurum Gazetesi, 8 Nisan 1940, S.3638, s.3.

1939 yılında Özel İdare tarafından İnönü İlkokul binası yaptırılmıştır. Okul 12 sınıflı bir okuldur.¹⁶⁷⁴ 1940 yılında Erzurum'da Üçüncü Umumi Müfettişliği tarafından bölgeler valiler toplantısı gerçekleşmiştir. Erzurum'a bağlı Hınıs'ta ilk okul olmadığı, Hasankale merkez ile Erzurum Merkez Yoncalık Mahallesi ve Sürmene Merkezi ile Beşikdüzü Nahiye Merkezlerine ikinci okulların yapılması gerektiği gündeme getirilmiştir.¹⁶⁷⁵

Aşkale Kazâsı'nda yeniden yaptırılan ilkokul binasının sıva, yağlı boya ve bunun gibi inşaat malzemesi için keşif bedeli 4820 lira 75 kuruş belirlenmiştir. 30 Mart 1940 tarihinde ihaleye çıkarılmıştır.¹⁶⁷⁶

1941 yılı itibariyle Tortum'da 12 ilkokul bulunmakta olup eğitimci teşkilatı yoktur. Oltu'da 14 ilkokul ve 18 öğretmen görev yapmaktadır.¹⁶⁷⁷ 1941 yılı itibariyle Hasankale'de biri beş diğeri üç sınıflı iki ilkokul bulunmaktadır. Hasankale'ye bağlı nahiye ve köylerde 17 ilkokul ve 42 Eğitimci Okulu bulunmaktadır. İspir Kazâsı'nda birisi merkezde olmak üzere 12 ilkokul vardır. Aşkale'de kazâ merkezinde beş sınıflı ve 4 öğretmenli bir ilkokul vardır. Merkez kazâyâ bağlı 4 tane beş sınıflı ve Çat Nahiyesinde 5 sınıflı bir ilkokul ve 17 Eğitimci Okulu vardır.¹⁶⁷⁸

Erzurum Belediyesi 1942 Mali yılı bütçesinden 1892 lira bedelle Merkez, Aşkale, Oltu, Tortum ilkokulları için 50 adet kömür sobası alınmıştır.¹⁶⁷⁹ Vilâyet Umumi Meclisi tarafından 1940 yılı bütçesine Maârif için ayrı bir bütçe ayrılmıştır. Fevkalade bütçe ise 8.000 lira olarak belirlenmiştir. Pasinler İbrahim Hakkı ilkokul çatı tamiri için Fevkalade Bütçesinin 80 lirası, 200 lirası Velibaba ve 50 lirası Köprüköy okulları inşasına ayrılmıştır. İspir Merkez okulu tamir için 200 bin, Hınıs Taşkesen okulu için 500 lira yardım yapılmıştır. 2351 lira Erzurum Merkezde bulunan İnönü ilkokul binasının toprak harfiyatına, 411 lira 64 kuruş İnönü okulu su tesisatına ayrılmıştır. 3590 lira Palandöken, 497 lira Veyis Efendi, 737 lira Cumhuriyet, 365 lira Çağlayan, 129 lira İsmet Paşa, 297 lira Yoncalık ve 187 lira da Dumlupınar okullarının tamiratına ayrılmıştır. 1941 yılı bütçesinde Çiftlik ve Kızılkilise okullarının yapımı için, 200 lira Pasinler İbrahim Hakkı ilkokul tamiri ve Aşkale Cinis Köyü okulu içinde 1.000 lira ayrılmıştır.¹⁶⁸⁰

¹⁶⁷⁴ M. Küçükşurlu, M. Başkaya, **Erzurum Özel İdare Tarihi 1913/2014**, s.143.

¹⁶⁷⁵ **BCA.30.10.0.0.71.468.12-25.**

¹⁶⁷⁶ **Erzurum Gazetesi**, 21 Mart 1940, S.3636, s.4.

¹⁶⁷⁷ **BCA.490.1.0.0.648.154.1-65-67.**

¹⁶⁷⁸ **BCA.490.1.0.0.648.154.1-74-90.**

¹⁶⁷⁹ **Erzurum Gazetesi**, 4 Şubat 1943, S.3779, s.3.

¹⁶⁸⁰ **Erzurum Gazetesi**, 19 Şubat 1942, S.3730, s.2.

1934-1935 ders yılında 192 erkek 67 kadın olmak üzere 259 öğrenci mezun olmuştur. 1939- 1940 ders yılında 392 erkek 122 kız olmak üzere 514 kişidir. 1944- 1945 yılları arasında 675 erkek ve 159 kadın olmak üzere 834 kişi mezun olmuştur. 1949-1950 ders yılında ise 1.834 kişi mezun olmuştur. ¹⁶⁸¹

Erzurum’da 1935 yılında okuryazar oranı erkeklerde % 15,1, kadınlarda % 3.1 toplam % 8,9, 1945’de bu oran erkeklerde % 30,7 ve kadınlarda % 7,5 olmuş toplam % 19,5, 1950’de ise bu oran erkeklerde % 33,8 ve kadınlarda % 10,7 olup toplam % 22,7 olmuştur. ¹⁶⁸² Erzurum’da okuryazar oranı dönemsel olarak genel bir artış göstermiştir. Genel olarak erkek okuryazarlığı kadınlarda fazla olmuştur.

Tablo-49: 1926- 1950 Yılları Arası Öğretmen, Öğrenci ve Diploma Alanların Sayısı.¹⁶⁸³

Yıl	Okul	Öğretmen	Öğrenci	Mezun
1926- 27	43	107	2.770	-
1934- 35	96	185	6.768	259
1939- 40	135	259	10.714	514
1944- 45	241	386	17.003	834
1949- 50	387	673	25.152	1.834

Erzurum’a 1926 yılında 43 ilkokul mevcut iken 1950 yılına gelindiğinde bu sayı rekor artışla 387 olmuştur. Öğrenci sayısında yıldan yıla büyük oranda artış göstermiştir. Bu tabloda gösteriyorki Cumhuriyet döneminde Erzurum’da okullaşma oranı ve okullara büyük önem verilmiştir.

II- Ortaöğretim Faaliyetleri

7 Haziran 1925 tarihinde Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu’nun 13. Maddesi ile doğu illerinde görev yapacak öğretmenlere verilecek maaşı zamlı olma noktasında bir talimat hazırlanmıştır. Talimâtname’ye göre: Artvin, Ardahan, Erzurum, Ergani, Bayezıt, Bitlis, Hakkâri, Siirt, Süleymaniye, Kars, Kerkük, Genç, Muş, Musul, Van, Dersim ve Erzincan lerindeki atanan kişilerde ora doğumlu değilse “*fevkalade maaş tahsisatları*” toplamının yarısı kadar zam yapılması öngörülmüştür. ¹⁶⁸⁴

¹⁶⁸¹ DİE, **Milli Eğitimde 50 yıl 1923- 1973**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1973, s. 23.

¹⁶⁸² **Yurt Ansiklopedisi Türkiye İl İl; Dünyü, Bugünü, Yarını**, “Erzurum”, IV, s.2759.

¹⁶⁸³ DİE, **Milli Eğitimde 50 Yıl 1923- 1973**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1973, s. 23.

¹⁶⁸⁴ C. Öztürk, **Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası**, s. 175

1 Aralık 1930 tarihli Erzurum Gazetesinde, İsmet Paşa Mektebinde El İşleri Muallimi Zakir Bey tarafından “*El İşleri*” ile ilgili olarak bir konferans verildiği yazılmıştır.¹⁶⁸⁵ Bu yıllarda Erzurum’da 40 gündüz öğrencili kız orta mektebi bulunmaktadır.¹⁶⁸⁶

Tablo-50: Erzurum 1926-1950 Yılları Arası Öğretmen, Öğrenci ve Diploma Alanların Sayısı¹⁶⁸⁷

Yıl	Okul	Öğretmen	Öğrenci	Mezun
1926- 27	2	16	208	36
1934- 35	2	9	497	57
1939- 40	2	23	896	73
1944- 45	3	25	617	105
1949- 50	6	43	812	119

1926 yılından 1940 yılına kadar okul sayısı aynı kalmış, fakat öğretmen sayısında değişiklik meydana gelmiştir. 1940 yılından 1950 yılına kadar ise okul sayısında yaklaşık 3 katlık bir değişim meydana gelmiştir. Öğretmen sayısında ise 1940 yılından 1950 yılına kadar yaklaşık %100’lük bir artış meydana gelmiştir. Mezun sayısı da 1926-1950 yılları arasında hep artış göstermiştir. Erzurum Erkek Lisesine 1934- 1935 ders yılı için devlet bütçesinden 37.874 lira tahsis edilmiştir.¹⁶⁸⁸

Erzurum Lisesi, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e intikal eden bir kurumdur. Lisenin ilk açılış tarihi 1889 yılıdır. İlk açıldığında beş sınıflı olup daha sonra sınıf sayısı 7’ye çıkarılmıştır. Lise 1910 yılında alınan vilâyetlerdeki liselerin , sultanîyelere çevrilmesi ile 12 yıl haline getirilmiştir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında okul kapanmış, 1918 yılında yeniden açılmıştır. Cumhuriyet Döneminde 1927 yılında Nenehatun Kız Anadolu Lisesi binasında eğitime devam etmiştir. 1939 yılından itibaren bugün ki bulunduğu yere taşınmıştır. 1939 yılında Lise ana binası bitirilmiştir. Bina dört bölümden oluşmaktadır.¹⁶⁸⁹ 1944 yılında Erzurum Lisesi için gerekli olan su isalesi için Maârif Vekâleti

¹⁶⁸⁵ **Erzurum Gazetesi**, 1 Aralık 1930, S.3224, s.3.

¹⁶⁸⁶ **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926- 1927**, Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi, s.523.

¹⁶⁸⁷ DİE, **Millî Eğitimde 50 Yıl 1923- 1973**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1973, s. 44.

¹⁶⁸⁸ BİGD, **Kültür 1934-1935 İstatistiği**, Köy Hocası Matbaası, Ankara, 1936, s.302.

¹⁶⁸⁹ Hikmet Yıldız, **Erzurum Lisesi Üzerine Tarihî Bir İnceleme**, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ahmet Aydın), Erzurum, 2017, s.22- 24.

tarafından 9.500 liralık tahsisat ayrılmıştır. Bina için Kapıkaya suyundan hat çekilmesine karar verilmiştir.¹⁶⁹⁰

Tablo-51:1926-1950 Yılları Arasında Mesleki ve Teknik Öğretim’de Öğretmen, Öğrenci ve Diploma Alanların Sayısı:¹⁶⁹¹

Yıl	Okul	Öğretmen	Öğrenci	Mezun
1926- 27	1	9	139	19
1934- 35	1	7	94	24
1939- 40	1	7	203	46
1944- 45	7	62	967	76
1949- 50	9	98	1.415	210

Erzurum’da 1926 yılında 1940 yılına kadar bir tane Meslek ve Teknik okul bulunurken 1950 yılı itibariyle bu sayı 9’a çıkmıştır. Öğretmen sayısı 1926 yılından 1940 yılına kadar 9-7 arasında iken 1950 itibariyle sayı 98 olmuştur. Mezun sayısı ise yıldan yıla artış göstermiştir.

III- Millet Mektepleri’nin/ Ulus Okullarının Eğitim Faaliyetleri

Cumhuriyet’in ilk yıllarında itibaren okuma yazma seferberliği başlatılarak, bu kapsamda ülkenin her tarafına Millet Mektepleri açılmıştı. 1928 yılında Maarif Vekilliği tarafından A ve B kursları açılmıştır. Bu yılın yazında İstanbul, İzmir, Edirne, Erzurum, Konya, ve Sivas’ta birer A kursu açılmasına karar verilmiştir.¹⁶⁹²

1928-29 yıllarında Erzurum’da da 69 Millet Mektepi açılmıştır. 1930- 1931 yılları ise kırsal kesimlerde hızlı bir şekilde Millet Mekteplerinin açıldığı görülmüştür. Bu dönemde toplam dersane sayısı 176’a yükselmiştir.¹⁶⁹³

Erzurum’da okuma yazma seferberliği devam edilmiştir. 1934 yılında İsmet Paşa ve Cumhuriyet okullarında kadınlar için Millet Mektepleri açılmıştır. Bu iki okulda Pazartesi ve Perşembe günleri ders verilmiştir.¹⁶⁹⁴ Erkekler için ise Palandöken, Çağlayan, Veyis Efendi, Gazi Mektepleri’nde kurslar açılmıştır. 1935 yılında ise Millet Mektepleri tamamen kaldırılmıştır.¹⁶⁹⁵

¹⁶⁹⁰ **Erzurum Gazetesi**, 22 İkinci Kanun 1944/ 22 Ocak 1944, S.3813, s.3.

¹⁶⁹¹ DİE, **Milli Eğitimde 50 Yıl 1923- 1973**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1973, s. 75.

¹⁶⁹² Cemil Öztürk, **Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası**, TTK, Ankara, 2007, s. 120..

¹⁶⁹³ M. Küçükkuşurlu, M. Başkaya, **Erzurum Özel İdare Tarihi 1913/2014**, s.200.

¹⁶⁹⁴ **Erzurum**, 10 Birincikanun 1934/10 Aralık 1934, S.3427, s.4.

¹⁶⁹⁵ M. Küçükkuşurlu, M. Başkaya, **Erzurum Özel İdare Tarihi 1913/2014**, s.200;

Tablo-52: Erzurum Millet Mektebi'nin Faaliyetleri 1928- 1935 ¹⁶⁹⁶

YILLAR	Dersane Adedi				Muallim Adedi				Müdavim Adedi			
	A		B		A		B		A		B	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
1928- 1929	125	11	13	2	125	11	13	2	4.381	398	512	115
1929- 1930	99	17	44	8	100	16	45	7	3.335	579	1.234	164
1930- 1931	156	17	57	7	161	12	59	5	5.402	440	1.523	165
1931- 1932	56	14	42	4	60	10	44	2	2.040	368	1.262	89
1932-1933	52	7	25	3	55	4	27	1	2.242	168	682	52
1933-1934	12	2	14	5	15	-	15	-	458	54	114	-
1934-1935	21	4	25	6	25	6	25	6	497	85	117	36

Yukarıda yer alan tabloda 1928-1935 yılları arasında Millet Mekteplerinin Erzurum'daki faaliyetleri verilmiştir. Tabloya baktığımızda dersan adedi , öğretmen sayısı ve devam edenlerin sayısının yıldan yıla azaldığı görülmüştür. Muhtemel sebebi okuma yazma bilenlerin sayısının artmış olması gösterilebilir.

Tablo-53: Erzurum Ulus Okulları Faaliyetleri 1935-1950 ¹⁶⁹⁷

YILLAR	Dersane Adedi				Muallim Adedi		Müdavim Adedi			
	A		B				A		B	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
1935-1936	8	2	1	-	9	2	420	52	64	-
1936-1937	19	4	8	2	29	4	829	142	269	23
1937-1938	26	2	1	1	27	3	845	45	35	20
1938-1939	18	-	2	-	19	-	481	-	25	-
1939-1940	22	6	9	-	28	1	557	146	162	-

¹⁶⁹⁶ BİUM, Maârif 1928-33 Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği, s.16; BİUM, Maârif 1928-35 Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği, Hüsniyatı Matbaası, İstanbul, 1935, s.30; H. Aydın-S. E. Derinsu Dayı, "Erzurum'da Eğitim Alanında Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımları Üzerine Bir Değerlendirme (1928-1938)", s.171.

¹⁶⁹⁷ BİGD, Kültür 1935-1936 İstatistiği, s.140; BİGD, Kültür 1936-1937 İstatistiği, s.142; BİUD, Maarif 1937-1938 İstatistiği, s.158; BİUM, Maarif İstatistiği 1938-1939, s. 202; BİUM, Maarif İstatistiği 1939-1940, s.172; BİUM, Maarif İstatistiği 1940- 1941, s.176; BİUM, Maarif İstatistiği 1941-1942, s.170; BİGM, Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943, s.170; BİGM, Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri 1943-1944, s.162; BİGM, Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri 1944-1945, s.252; BİGM, Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri 1945-1946, s.250; BİGM, Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri 1946-1947, s.252; BİGM, Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri 1947-1948, s.280; BİGM, Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri 1948-1949, s.

1940-1941	7	7	-	-	7	-	91	92	-	-
1941-1942	-		-	-	-	-	-	-	-	-
1942-1943	-	3	1	-	-	3	-	27	-	6
1943-1944	1	-	-	-	1	-	68	-	-	-
1944-1945	12	6	1	1	13	7	569	227	55	43
1945-1946	3	4	5	-	9	4	121	77	153	-
1946-1947	5	1	-	-	5	1	94	115	-	-
1947-1948	16	3	13	2	16	1	247	35	119	11

Erzurum’da bölge itibariyle en fazla okullaşma ve okul sayısının olduğu vilayetlerin başına gelmektedir. Okuma-yazma oranı genel olarak yüksek olduğu için sınırlı sayıda kurs açılmıştır. Hem öğretmen sayısı hem de dersane sayısı genel olarak paralellik göstermektedir. Erkek öğretmen sayısı kadın öğretmen sayısından hep yüksek olmuştur. Aynı durum açılan kurslar içinde geçerlidir. 1941-1942 tarihinde Ulus Okulları Erzurum’da eğitim vermemiştir. Devam eden kişi sayısı ise yıldan yıla farklılık göstermektedir. 1948-1949, 1949-1950 yıllarına ait herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

IV-Erzurum Öğretmen Okulu ve Faaliyetleri

Erkek Öğretmen Okulu, Erzurum’da yeniden 1918 yılında açılmış ve 1920-21 yılında Çağlayan İlkokulu binasında eğitime devam etmiştir. Okulda 1924-25 yıllarında 6 gündüzlü 106 yatılı öğrenci eğitim almıştır. 15 öğretmen görev yapmaktadır. 6 öğrenci okuldan mezun olmuştur. 1925- 1926 yılında eğitim süresi altı yıla çıkarılınca okul mezun vermemiştir.¹⁶⁹⁸ 1926-1927 ders yılında Erzurum’da 78 yatılı 135 yatılı olmayan kontenjana sahip bir erkek lisesi, 121 yatılı 1 erkek öğretmen okulu bulunmaktadır.¹⁶⁹⁹

Erzurum Milletvekili Salim Altuğ’un Erzurum ile ilgili olan raporunda Hasankale Kazâsı’nda açılması düşünülen Ziraat Teknik Okulu ile ilgili olarak etüt çalışmaları yapıldığı ve okul için 30- 40 bin dekar arazinin mevcut olduğu bildirilmiştir.¹⁷⁰⁰

Maarif Vekili Necati Bey döneminde öğretmen yetiştirme ve öğretmen politikasının finansman kaynakları belirlenmiştir. Maarif Vekilliği 1926 yılında öncelikli olarak şu vilâyetlerde öğretmen okulları açmaya karar vermiştir; Ankara, Konya,

¹⁶⁹⁸ M. Küçükkuşurlu, *Erzurum Özel İdare Tarihi 1913/ 2014*, s. 203.

¹⁶⁹⁹ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926- 1927*, Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi, s.523.

¹⁷⁰⁰ BCA.490.1.0.0.650.163.1-83.

Erzurum ve Çorum’da yapılmasına karar verilmiştir.¹⁷⁰¹ Erzurum Öğretmen Okulu’nun inşa edilmesi planlanan arsa ise savaştan zarar gören ailelere verilmesine karar verildiği için Maarif Vekilliği’ne terk edilmeyeceğine karar verilmiştir.¹⁷⁰² 1926’da ilk kayıt işlemleri başlamıştır.¹⁷⁰³

Erzurum Öğretmen Okulu İnşaatına 1930 yılında başlanılmıştır. Okul için yurtdışından alınacak malzeme için asgari olarak % 14 indirim yapıldıktan sonra mecmu 92000 lira için nisfi gümrük, nakliyat için 40-50 bin lira olacağından bu yıl yapımına başlanması için ecnebi malzemelerine ihtiyaç duyulmadığı mektebin 2 Temmuz 1930 tarih ve 9682 numaralı kararname göre Maarif Vekilliği 24 Temmuz 1930 tarih ve 5667 numaralı tezkeresi ile Maliye Vekâleti tarafından 29 Temmuz 1930 tarihli mütaleanamesi üzerine Bakanlar Kurulu 29 Temmuz 1930’da kabul edip uygun görmüştür.¹⁷⁰⁴

Milliyet Gazetesi’nin 23 Kasım 1930 tarihli “*Üzerinde Çok Çalışmaya Mecbur Olduğumuz Bir Vilâyet: Erzurum*” başlıklı haberinde Erzurum’da Kız ve Erkek Muallim Mektepleri bulunduğu belirtilmiştir. Erzurum Kız Muallim Mektebi, Vali Zühtü Bey tarafından yaptırılmıştır. Okulun Müdürü Lütfi Bey ve Müdür Yardımcısı Meliha Hanım’dır. Okulun yapımı 200.000 liraya mal olmuştur.¹⁷⁰⁵

1933 tarihinde okul işinde çalışacak usta bulunmadığı, yapımın bitirilmesi için bir yabancı usta çalıştırılması için Maarif Vekilliği 29 Mart 1933’te bir tezkere vermiştir. Bakanlar Kurulu tarafından 29 Mart 1933’te kabul edilmiştir.¹⁷⁰⁶ 1934 yılında Milli Emlaktan kiralanan binada yangın çıkmış ve binanın dersane kısmı yanmıştır.¹⁷⁰⁷ Erzurum Öğretmen Okulu’nu yapımına üstlenen müteahid mukaleveyi feshedmesi üzerine keşif bedeli olarak 268.904 lira 95 kuruş belirlenmiştir.¹⁷⁰⁸

Erzurum Kız Öğretmen Okulu’na Artvin, Bayazıt, Erzincan, Gümüşhane, Kars, Şebinkarahisar, Rize ve Trabzon’dan öğrenci kabul edilmesine karar verilmiştir. 1932 yılında muallim mektebi için sadece dördüncü ve beşinci sınıflarına öğrenci alınması kabul edilmiştir.¹⁷⁰⁹ 1933 yılında Erzurum Kız Öğretmen Okulu’na öğrenci kabul edilmemiştir. Bu mıntıka dahilinde bulunan vilâyetlerde eğitim görmek isteyen kızların

¹⁷⁰¹ Cemil Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, TTK, Ankara, 2007, s. 106.

¹⁷⁰² BCA.30.10.0.0.143.27.17.

¹⁷⁰³ BCA.180.9.0.0.78.384.1.

¹⁷⁰⁴ BCA.30.18.1.2.13.53.19.

¹⁷⁰⁵ *Milliyet Gazetesi*, 23 Kasım 1930, S.1719, s.6.

¹⁷⁰⁶ BCA.30.18.1.2.35.21.4.

¹⁷⁰⁷ BCA.30.10.0.0.120.854.34.

¹⁷⁰⁸ BCA.30.18.1.2.53.26.10.

¹⁷⁰⁹ *Akşam*, 24 Ağustos 1932, S.4983, s.10

İstanbul Kız Öğretmen okuluna başvurulması istenmiştir.¹⁷¹⁰ Vakit Gazetesi'nin 23 Ağustos 1933 tarihli “*Erzurum Kız Muallim Mektebi Lağvedildi*” başlıklı haberinde Erzurum Kız Muallim mektebi talebisinin az olması sebebiyle ve öğrenci başına masrafın fazla olması okulun lağvedilme kararı alınmış yerine bir kız orta mektebi kurulmasına karar verilmiştir. Yeni açılacak okul ise lise binasında açılmasına karar verilmiştir.¹⁷¹¹

Erzurum Erkek Öğretmen Okulu'na 1933 ders yılında Bayazıt, Erzurum, Kars, Muş, Van ve Erzincan Vilâyetlerinde bulunan kişilerin kabul edileceği belirtilmiştir.¹⁷¹² Öğretmen Okulunun 4-5-6. Sınıfları için sınav ile öğrenci alınmasına karar verilmiştir. Bu okula girebilmek için 15 yaşında küçük olmamak 20 yaşından ise büyük olmayıp ortaokul bitirmiş olmak şartı aranmıştır. Bir diğer şart, uzvi kusurları bulunmamak; Pepeme, kekeme, kör, sağır, şaşı, topal, çolak ve kambur olmamak.¹⁷¹³

Erzurum Valiliği tarafından 31 Ağustos 1936'da Erzurum Erkek Öğretmen Okulu'nun ikmal inşaatı için bir ihale düzenlemiştir. Keşif bedeli 242.671 lira 48 kuruş olarak belirlenmiştir.¹⁷¹⁴

1939'da Erzurum Öğretmen Okulu'ndan mezun olanlar, Erzurum başta olmak üzere, Sivas, Erzincan, Van, Amasya, Rize, Trabzon, Diyarbakır, Çorum gibi yurdun dört bir yanına görevlendirilmişlerdir.¹⁷¹⁵ Erzurum Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından, 1947 yılında Erzurum Öğretmen Okulu'nun tamir edilmesi için 50.000 lira keşif bedeli olarak belirlenmiştir.¹⁷¹⁶

V-Doğu Üniversitesi ve Üniversite Haftası Etkinlikleri

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra eğitime büyük önem vermiştir. Bu kapsamda üç kültür merkezi oluşturmak için çalışmalara başlanılmıştır. 1933 yılında modern tarzda İstanbul Üniversitesi kurulmuş, daha sonra ikinci merkez olarak Ankara Üniversitesi kurulmaya çalışılmıştır. Üçüncü merkez olarak Doğu Üniversitesi fikri ortaya çıkmıştır.¹⁷¹⁷

Mustafa Kemal Atatürk, 1 Kasım 1937'de TBMM'nin V. Devre 3. Yılı açılış konuşmasında; “*Büyük davamız, en uygar ve en refaha kavuşmuş ülke olarak varlığımızı*

¹⁷¹⁰ **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1933, s.3339, s.7; **Vakit**, 5 Ağustos 1933, S.5596, s.6.

¹⁷¹¹ **Vakit**, 23 Ağustos 1933, S. 5614, s.6.

¹⁷¹² **Vakit**, 17 Ağustos 1933, S.5608, s.10; **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1933, S.3336, s.7.

¹⁷¹³ **Kurun**, 7 Temmuz 1935, S.6283, s.4.

¹⁷¹⁴ **Kurun**, 13 Eylül 1936, S.6709, s.8.

¹⁷¹⁵ **Ulus**, 15 Eylül 1939, S.Yok, s.5.

¹⁷¹⁶ **Akşam**, 28 Temmuz 1947, S.10339, s.4.

¹⁷¹⁷ Yücel Namal, Hasan Karakuzu, “*Türkiye’de Üniversite Açma Politikasına Bir Örnek: Doğu Üniversitesi Fikrinden Atatürk Üniversitesi’ne*”, **Tarih Okulu Dergisi**, XXVII., s.481.

yükseltmektir. Bu, yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde köklü bir inkılap yapmış olan büyük Türk Milletinin dinamik ülküsüdür. Bu ülküyü en kısa bir zamanda başarmak için, düşünce ve eylemi birlikte yürütmek zorundayız. Bu girişimden başarı, ancak hukuki bir planla ve en verimli bir biçimde çalışmakla gerçekleşebilir. Bu nedenle, okuyup yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak, ülkenin büyük kalkınma savaşının ve yeni yapısının istediği teknik elemanları yetiştirmek, ülke davalarının ideolojosini anlayacak, anlatacak, nesilden nesile yaşatacak, kişi ve kurumları yaratmak, işte bu önemli ilkeleri en kısa sürede sağlamak, Kültür Bakanlığı'nın üzerine aldığı büyük ve ağır görevler arasındadır. Belirttiğim ilkeler, Türk gençliğinin beyninde ve ulusun bilincinde her zaman canlı tutmak, üniversitelerimize ve yüksek okullarımıza düşen başlıca görevdir. Bunun için ülkeyi şimdilik üç büyük kültür bölgesine ayırarak, batı bölgesi için İstanbul Üniversitesinde başlanmış olan reform programının daha köklü bir biçimde uygulanmasıyla Cumhuriyete gerçekten modern bir üniversite kazandırmak, merkez bölgesi için, Ankara Üniversitesini az zamanda kurmak gerekir. Doğu bölgesi için Van gölü sahillerinin en güzel bir yerinde, her aşamadaki okulları ve bunlara ek olarak üniversitesiyle modern bir kültür şehri yaratmak yolunda şimdiden harekete geçilmelidir. Bu yararlı girişimin, doğu illerimiz gençliğine vereceği verimlilik Cumhuriyet hükümeti için en mutlu bir eser olarak kalacaktır.”¹⁷¹⁸. Diyerek Doğu’da ilk üniversitenin Van’da açılması isteğini dile getirmiştir.

Erzurum’da, Üniversite Haftası etkinliği Temmuz 1940’da düzenlenmiştir. Bu minvalde İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel ve bir heyet Erzurum’a gelmişler ve İlk Üniversite Etkinliği Haftası programını Erzurum’da açmışlardır. Çeşitli konferanslar ve etkinlikler düzenlenmiştir. Toplam yedi gün süren programda Üçüncü Umumi Müfettişliği binasında on mesleki konuşma yapılmıştır. ¹⁷¹⁹

Demokrat Parti iktidarı döneminde, Doğu Üniversitesi fikri yeniden dile getirilmiştir. Üniversitenin resmi olarak Erzurum’da kurulacağını duyurulmasının ardından TBMM’de “Atatürk Üniversitesi Kanunu” Kanun Numarası 6990 ve kabul tarihi olarak 31 Mayıs 1957 tarihinde 13 maddeden oluşmuştur. 1. Madde ile Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yönetileceği belirtilmiştir. Madde iki de ise Üniversite Müşavirler Heyeti kurulmuştur. Altı üyeden oluştuğu belirtilmiştir. ¹⁷²⁰

¹⁷¹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, (1 Kasım 1937), D.V., XX, s.3.

¹⁷¹⁹ Erzurum Gazetesi, 22 Temmuz 1940, S.3653, s.1.

¹⁷²⁰ Atatürk Üniversitesi Kanunu; “**Madde 1-**Atatürk Üniversitesi Erzurum’da kurulmuştur. Atatürk Üniversitesi, bu kanuna ve 4936 sayılı Üniversiteler kanununun bu kanuna aykırı olmıyan hükümlerine göre Maarif Vekâleti tarafından yönetilir. **Madde 2-**Atatürk Üniversitesinde Maarif Vekili tarafından

seçilen altı azadan müteşekkil «Üniversite Müşavirler Heyeti» adı altında bir organ kurulmuştur. Her âza altı yıl için seçilir ve azaların ikisi iki yılda bir değişir. Ancak, bu değişmeyi tanzim etmek için ilk vazifelendirilecek azalardan ikisi iki yıl, ikisi dört yıl ikisi altı yıl için seçilir. Bu müddetlerin sonunda Maarif Vekili, senatonun her âzalık için göstereceği iki namzet arasından birini âza olarak seçer. Hizmet müddeti biten azaların yeniden seçilmesi mümkündür. Herhangi bir sebeple inhilâl eden âzalığa yukardaki usule göre ve bu âzalığa ait müddeti tamamlamak üzere seçim yapılır. **Madde 3** -Üniversite Müşavirler Heyet i azaları, üniversite bölgesinin kültürel, iktisadî ve meslekî hayat ve faaliyet sahalarını temsil eden kimseler arasından seçilirler. Aylık veya ücretleri kanunla tesbit edilen daire ve müesseselerden aylık veya ücret alanlarla üniversite mensupları, Üniversite Müşavirler Heyetinde vazife alamazlar. Üniversite Müşavirler Heyeti azalarına vazifeleriyle ilgili seyahatleri için harcırah ve toplantı halinde bulundukları her gün içinde (100) lira huzur hakkı verilir. Üniversite Müşavirler Heyeti muayyen zamanlarda ve senede en az dört defa rektörün başkanlığında toplanır. Bu toplantılar dışında lüzum hâsıl oldukça rektör, heyeti fevkalâde toplantıya çağırabilir. **Madde 4** -Üniversite Müşavirler Heyet i halkın Atatürk Üniversitesine karşı olan ilgisini temsil eder. Müşavirler Heyeti: a) Üniversitenin uzun vadeli öğretim, araştırma ve yayma politikasının hazırlanmasında düşünce ve tavsiyelerini, b) Üniversite faaliyetlerinin esas gaye ve vazifelerine ne dereyeye kadar uyduğunu tesbit eder ve bu husustaki görüş ve tavsiyelerini Maarif Vekiline ve rektöre bildirir. Rektör, bu görüş ve tavsiyeleri senatoya arzeder. c) Üniversitenin iyi bir şekilde faaliyette bulunmasına ve gelişmesine hizmet edecek hususi ve resmî yardımlar temini hususunda gayret sarfeder **Madde5**-Atatürk Üniversitesi rektörü Ord. profesör veya profesörlerden Maarif Vekilinin göstereceği namzetler arasından icra Ve killeri kararıyla beş yıllık bir müddet için tâyin edilir. Müddeti biten rektör yemden tâyin olunabilir. **Madde 6** -Atatürk Üniversitesinde dekanlar Ord. profesör veya profesörlerden rektörün göstereceği namzetler arasından Maarif Vekilinin tasdiki ile dört yıllık bir müddet için tâyin edilirler. Müddeti biten dekanların yeniden tâyini caizdir. Her fakültede lüzumu kadar dekan yardımcısı bulunur. Bunlar Ord. profesör veya profesörler arasından dekanın teklifi üzerine rektör tarafından tâyin olunurlar. **Madde 7** -Öğretim ve araştırma bakımından bir bütün teşkil ve bünyesinde ilgili kürsüleri ve dersleri ihtiva eden bölümler «Bölüm Başkanları» tarafından idare edilirler. Bölüm başkanları, ilgili fakülte dekanının teklifi üzerine rektör tarafından tâyin, olunurlar. Bunların hizmet müddetleri üç yıldır. Müddeti biten bölüm başkanları yeniden tâyin olunabilirler. **Madde 8** -Öğretim ve araştırma işlerinin idaresi ve mesuliyeti ilgili bölüm başkanının teklifi ve fakülte dekanının tasyibi ile Ord. profesör, profesör veya doçentlere verilebilir. B u mesuliyetin tevdiinde akademik paye ve kıdem nazarı itibara alınmaz. **Madde 9** -Atatürk Üniversitesinde öğretim üye ve yardımcılığıyla araştırma personelinin ve idari memurlarla müstahdemlerin bedeli mukabilinde üniversite lojmanlarından istifadeleri ve üniversitece işeleri, Maarif ve Maliye Vekâletlerince müştereken hazırlanacak bir talimatname gereğince temin edilir. **Madde 10** -Bütçeye konulacak tahsisattan üniversiteye beş milyon liraya kadar döner sermaye verilir. Her sene hasıl olacak kâr, döner sermaye bu miktara balığ oluncaya kadar bu sermayeye ilâve edilir. Döner sermayenin fakülte, enstitü ve kurumlar arasında dağıtılması veya birinden diğerine aktarılması Üniversite Yönetim Kurulu kararı ile yapılır ve Maliye Vekâletine bildirilir. Üniversite bu sermayeyi kendi çalışma ve faaliyet sahası içine giren işletmelerin idaresinde ve bu işletmeler ile ilgili alet, makina, malzeme, ham madde ve saire ile bunların nakli için lüzumlu canlı ve cansız nakil vasıtalarının mubayaasında kullanabilir. Mütedavil sermayeden imal veya istihsal olunan maddeler dışında, herhangi bir madde ve malzeme, bedeli mukabilinde de olsa üniversiteye devredilmez. Döner sermayenin hesap senesi malî senedir ve bu sermayenin muameleleri 2490 sayılı Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunu ile 1050 sayılı Muhasebel Umumiye Kanunu hükümlerine tabi değildir. Döner sermayenin hesapları ve bu sermayeden yapılacak harcamalarla İlgili muameleler Maliye Vekâleti ile Maarif Vekâleti arasında müştereken tesbit olunacak esaslar dairesinde icra olunur. Döner sermayenin hesabı sene sonundan itibaren dört ay zarfında evrakı müsbiteleri ile birlikte Divanı Muhasebatın tektikma sunulur ve bir nüshası Maliye Vekâletine gönderilir. Kendilerine ek görev olarak döner sermayede vazife verilen üniversitenin aylıklı veya ücretli memurları ile üniversite mensuplarına döner sermayeli işin gelirinden ödenmek üzere ayda 30 liradan 300 liraya kadar ücret verilebilir. **Madde 11** -Atatürk Üniversitesinin öğretim üyeleri ile yardımcılara ve idari personeline ait olup bu kanuna bağlı (1) sayılı cetvelde gösterilen kadrolar 4926 sayılı kanuna bağlı (1) sayılı cetvele, yine bu kanuna bağlı (2) sayılı cetvelde gösterilen ek görev tazminatına ait kadrolar da aynı kanuna bağlı (2) sayılı cetvele eklenmiştir. Muvakkat madde 1 -Atatürk Üniversitesinde ilk merhalede vazife alacak öğretim üyeleri, eğer varsa, ilgili fakülteler bölüm başkanlarının da iştirakiyle, dekanların ve rektörün müşterek teklifi üzerine, Maarif Vekili tarafından tâyin olunurlar. Kurullar teşekkül ettikten sonra bu tâyinler 10 yıllık müddet içinde profesörler kurullarının teklifi, rektörün tasvibi ile Maarif Vekili tarafından yapılır, Öğretim üyelerinin seçiminde 4936 sayılı Üniversiteler Kanununun bu husustaki hükümleri gözönünde bulundurulur. Ancak, ilk 10 yıl zarfında doçentlik, ve profesörlük için konulmuş olan müddetler, namzedin liyakati ve çalışmaları nazarı itibara alınmak suretiyle ik i yıldan fazla olmamak üzere kısaltılabilir. Muvakkat madde 2 - İlk 10 yıl içinde

VI- Halkevi ve Halk Okuma Odaları Faaliyetleri

1-Erzurum Halkevi

Erzurum Halkevi, 23 Şubat 1934 senesinde Doğu Sineması'nda yapılan bir gösterim ile açılmış, Nurlu Şükrü'nün evinde faaliyete geçmiştir. 1935 Mayıs'ında Çakıroğlu'nun evine nakledilmiş ve 1939 yılında halkevi binası bitirilmesi ile binanın yapımı için ise 160.800 lira para harcanmıştır.¹⁷²¹ Erzurum Halkevi Başkanlığına getirilen ilk kişi CHP Vilâyet İdare Heyeti Üyesi Namık Efendizade Ahmet (Erverdi) olmuştur.¹⁷²² Ancak 2 Mart 1938'de vefat etmesi üzerine yerine Hadi Erverdi geçmiştir.¹⁷²³ 30 Aralık 1940'ta yapılan Halkevi İdare Heyeti seçiminde Avukat Ömer Olgun yeni başkan seçilmiştir.¹⁷²⁴ 1942 CHP İl Kongresi'nde Halkevi Başkanı Avukat Ömer Olgun'un hastalık nedeniyle istifa etmiş; yerine Murat Uraz Erzurum Halkevi Başkanı olarak seçilmiştir.¹⁷²⁵

Erzurum Halkevi'nin esas binaya taşınma süreci 1937'de başlamıştır. 17 Şubat 1937'de Cumhuriyet Halk Partisi Merkezi tarafından yapılan inceleme sonucunda Erzurum Halkevi projesinin hazırlandığı keşif bedeli olarak 65.000 lira belirlendiği fakat eksiltmeye gidilerek ödenecek tutarın 10.000 lira olduğu belirtilmiştir.¹⁷²⁶ Erzurum Halkevi'nin inşası için vilâyetin batısında bulunan kabristan sahası seçilmiştir. Bu alan 7.625 metrekarelik bir kısımda CHP tarafından satın alınmış ve Erzurum Halkevi binasının yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁷²⁷ CHP tarafından binanın yapılması için 27

*Öğretim yardımcıları, de kanların teklifi ve rektörün tasdiki ile tâyin olunurlar. Ancak asistanlık ve doktora için 4936 sayılı Üniversiteler Kanununa konmuş olan müd detlerde değişiklik yapılabilir. Muvakkat madde 3 -İlk 10 yıl içinde genel sekreter, rektörün teklifi ve Maarif Vekilinin tasdiki ile, zatişleri, yazı işleri, kitaplık müdürleri ve fakülte sekreterleri üniversitede genel sekreterin, fakültelerde dekanların teklifi, rektörün tasvibi ve Maarif Vekilinin tasdiki ile tâyin edilirler. Diğer bütün memur ve hizmetliler üniversitede genel sekreterin, fakültelerde dekanların teklifi ile rektör tarafından tâyin olunurlar. Muhasebe müdür ve memurları Maliye Vekâletince tâyin edilirler. Muvakkat madde 4 -İlk 10 yıl içinde Atatürk Üniversitesi öğretim üye ve yardımcılarından 4489 ve 4936 sayılı kanunlar hükümlerine göre yabancı memleketlere gönderilecekler verilecek yolluklar, hakikî yol masrafları Ödenmek ve gündelikleri memleket içi gündeliklerinin iki mislini aşmamak üzere Maarif Vekâletince tesbit edilir. Muvakkat madde 5- Bu kanuna bağlı (3) sayılı cetvelde gösterilen kadrolar 1957 malî yılı Bütçe Kanununa bağlı (L) işaretli cetvelin Maarif Vekâleti kısmına eklenmiştir. Muvakkat madde 6 -Bu kanuna bağlı (4) sayılı cetvelde gösterilen hizmetli kadroları 1957 malî yılı bütçesine bağlı (D) işaretli cetvelin Maarif Vekâleti kısmına eklenmiştir. **Madde 12-** Bu kanun neşri tarihinden itibaren mer'idir. **Madde 13-** Bu kanun hükümlerini icraya icr a Vekilleri Heyeti memurdur." **Resmi Gazete**, S.9627, (7 Haziran 1957), s. 17246-17247.*

¹⁷²¹ BCA.490.1.0.0..1005.879.1; **Yayla, Erzurum Halkevi Kültür Dergisi**, 1, (19 Şubat 1944), s.47; **Erzurum Gazetesi**, 26 Şubat 1934, S.3387, s.1.

¹⁷²² Murat Küçükuşurlu, Mehmet Okur, **Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri**, Kitap Matbaası, 2007, s. 45.

¹⁷²³ M. Küçükuşurlu, M. Okur, **Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri**, s. 66.

¹⁷²⁴ M. Küçükuşurlu, M. Okur, **Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri**, s. 77.

¹⁷²⁵ M. Küçükuşurlu, M. Okur, **Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri**, s.82.

¹⁷²⁶ BCA.30.10.0.0.70.459.1-13.

¹⁷²⁷ M. Küçükuşurlu, M. Okur, **Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri**, s.71.

Mayıs 1937’de 95.000 lira keşif bedeli ile eksiltmeye konulmuştur. Bu yapının Müteahhidi Mustafa Topçuoğlu olmuştur. Temmuz 1937 ‘de ise halkın ve kurum amirlerinin katılımı ile Erzurum Halkevi’nin temeli atılmıştır.¹⁷²⁸ 10 Haziran 1937’de binanın yapılması için ilk ihale yapılmıştır. Erzurum Halkevi’nin binasının inşası için Başvekil İsmet İnönü tarafından Dâhiliye Vekilliğine yazılan yazıda; Erzurum Halkevi için 60.000 liranın tahsis edildiği bildirmiştir. ¹⁷²⁹ 1938 yılının ilk yarısında 73.795 lira merkezden gelmiş, Erzurum’dan ise 11.000 lira gelmiş toplam 84.793 lira olmuştur. Binanın bitmesi gereken paranın ise Erzurum halkı tarafından karşılanması istenmiştir.¹⁷³⁰

Temmuz 1939’da İmar Birliği tarafından Erzurum Halkevi’nin bitirilmesi için ödenek ayrılmıştır. ¹⁷³¹20 Ekim 1939’da Erzurum Halkevi binası açılmıştır. Açıldıktan sonra binanın kaloriferleri ve noksanlıkların giderilmesi için Erzurum Hususi Muhasebesi 10.000 lira tahsis etmiştir. ¹⁷³²

Tablo-54: Erzurum Halkevi’nin 1934- 1943 Yılları Arası Bütçesi ¹⁷³³

Yıl	Bütçe Lira	Kuruş
1934	1930	58
1935	2549	90
1936	2594	09
1937	6085	84
1938	3746	79
1939	4239	90
1940	7670	49
1941	8082	28
1942	13029	43
1943	10380	00

Erzurum Halkevi’nin 1934’de bütçesi 1853 lira olmuştur. 1935 senesinde 2.580 lira harcama yapılmıştır. Faaliyet olarak da yoksullara yardım, fakir talebe okutma ve sekiz halk dershanesinin masrafları gösterilebilir. 1936 ‘de ise Halkevi’nin bütçesi 6000

¹⁷²⁸ Kurun, 11 Temmuz 1937, S. 7003, s.7

¹⁷²⁹ BCA.30.10.0.0.79.523.6.

¹⁷³⁰ M. Küçükkuşurlu, M. Okur, Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri, s.71.

¹⁷³¹ Erzurum, 22 Temmuz 1939, S. 3603, s.1.

¹⁷³² Yayla, Erzurum Halkevi Kültür Dergisi, (19 Şubat 1944), s.47.

¹⁷³³ Yayla, Erzurum Halkevi Kültür Dergisi, (19 Şubat 1944), s. 47.

lıradır. ¹⁷³⁴ Tabloda gösterilen bütçeler dahilinde Erzurum Halkevleri ve şubeleri vilâyetin gelişimi için çalışmalar içinde yer almışlardır.

Erzurum Halkevi şubeleri etkin bir şekilde faaliyet içinde bulunmuşlardır. Erzurum Halkevine 461 erkek, 28 kadın olmak üzere 489 kişi kayıtlıdır.¹⁷³⁵ Erzurum Halkevi'nin 1948 yılında yeniden yaptırılması gündeme gelmiştir. Bu kapsamda şu çalışmalar yapılmıştır;

Tablo-55: Erzurum Halkevi 1948 Yılı İnşaat Keşfi¹⁷³⁶

İşin İsmi	Alanı	Fiyatı
1.Toprak Kazılması ve Düzeltilmesi	511.0x0.3	153.30
2.Temel Kazılması	135.0x0.5	67.50
3.Temel Semel Kantinu	120.0x30.0	3600.00
4.Temel 15 Duvar altına Beton	12.0x12.0	144.00
5.Taş Duvar	1254.0x6.0	7524.00
6.Tuğla Duvar	2070.0x12.0	2474.00
7.Zemin Betonu	1800.0x2.0	3600.00
8.Mozayik	2000.0x3.0	6000.00
9.Asfalt 2 Kat	980.0x2.0	1960.00
10.Betonarme Kolon	0.3x50.0	15.00
11.Betonarme Döşeme	2053.0x7.0	14371.00
12.Dahili Sıva	6018.0x1	6018.00
13.Rabiç	60.0x2	120.00
14.Harici Sıva	1496x0.2	2992.00
15.Meşe Döşeme	47.1x30.0	1413.00
16.Kapı	184.0x12.0	2208.00
17.Pencere	196.0x11	2156.00
18.Demir Pencere	36.0x12.0	432.00
19.Merdiven Mozayik	233.0x4.0	932.00
20.Korkuluk Demir	153.0x7.0	107.100

¹⁷³⁴ CHP, 1936 İl Kongreleri, 1937, s. 164.

¹⁷³⁵ Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hülâsası, s.135.

¹⁷³⁶ BCA.490.1.0.0.1706.936.2.

21.Mermer Kaplama	28.0x25.0	700.00
22.Fayans Döşeme	170.0x10.0	1700.00
23.Boyama İşlemleri	593.0x1.0	593.00
24.Banyo Emaye	-	250.00
25.Tuvalet Alfranga	2x30.0	60.00
26.Tuvalet Alaturka	11.x50.0	550.00
27.Lavoba	12.x30.0	360.00
28.Yağmur Oluğu	194.0x2.0	388.00
29.Yağmur Borusu	90.0x2.0	180.00
30.Yağmur Kutusu	15.0x15.0	225.00
31.Dofen	15.0x4.0	60.00
32.Lağam Borusu	106.0x3.0	300.00
33.Lağam Çukuru	-	300.00
34.Zil Tesisatı	32 adet 3.0	96.00
35.Elektrik Tesisatı	110.x10.0	2000.00
36.Priz	20.x7.0	140.00
37.Su Tesisatı	-	400.20
38. Saat	-	2000.00
39. Kalorifer Tesisatı	-	16000.00
40.Görölmeyen Masraf	-	1547.00
Toplam	-	74500.00

Yukarıda yer alan tabloda Erzurum Halkevi'nin projesi fenni şartları ve keşfi için yapılan incelemelerde malzemelerin genel bir hesabı çıkarılmıştır. Projeler yapılmış ve Erzurum Halkevi'nin değerlendirilmesi yapılmıştır..

Erzurum Halkevinin 1934- 1950 yılları arasındaki faaliyetler;

Dil ve Edebiyat Şubesi: Başkanlığını Lise Edebiyat Öğretmeni Sıtkı Dursunoğlu yapmıştır. ¹⁷³⁷ 1934'te Erzurum tarihinin yeniden neşri için faaliyetler yapmışlardır. Etkin bir şekilde dil derlemeleri yapılmıştır. ¹⁷³⁸ 1935'de Dil Kurultayına temsilci göndermişlerdir. 93 Harbi nedeniyle tabyalarda bir gösteri düzenlenmiştir. 3 Temmuz

¹⁷³⁷ BCA.490.1.0.0.0.984.815.2-22; M. Küçükuşurlu, M. Okur, **Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri**, s. 47.

¹⁷³⁸ BCA. 490.1.0.0.0.984.815.2-9 ; **Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası**, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s. 42.

günü Erzurumlular tarafından Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'a geldiği için bayram kabul edilmiştir. Bu şube tarafından 1936 yılında çıkarılmak üzere Erzurum Salnamesine başlanmıştır. ¹⁷³⁹ 1937'de yılında da etkin bir şekilde faaliyetlere devam eden şube, 3 Temmuz tarihinde çeşitli etkinlikler yapmıştır. ¹⁷⁴⁰ 1941 yılında bu şubede etkinlik yapılmamış fakat üç üye kayıt olmuştur. ¹⁷⁴¹

Dil ve Edebiyat Şubesi tarafından 1 Mart 1941'de Türk Dil Kurumu Üyesi Nurullah Ataç tarafından “*Fuzuliden Bugüne Kadar Türk Şairleri*” adlı bir konferans verilmiştir. ¹⁷⁴² Türk Şairlerinin tanıtılması için Dil ve Edebiyat Şubesi farklı tarihlerde konferanslar düzenlemiştir.

Erzurum Halkevi, Dil ve Edebiyat Şubesi tarafından orta tahsil çağına gelmiş talebeler için inşaat, hitabet ve yazı müsabakaları yapılmıştır. Dereceye giren kişilere ödüller verilmiştir. ¹⁷⁴³ 19 Şubat 1943'den 19 Şubat 1944 yılına kadar olan süre zarfında tarih, arkeoloji, ziraat, sağlık vb konularda 37 konferans düzenlenmiştir. Milli Bayramlarda gösteriler ve yarışmalar tertip edilmiştir. ¹⁷⁴⁴ 1945- 1946 yılında 36 konferans düzenlemiştir. 9-13 Şubat 1946'da “*Erzurum Şairleri Gecesi*” düzenlenmiştir. ¹⁷⁴⁵

Güzel Sanatlar Şubesi: Başkanlığını Öğretmen Hulkiye Hanım yapmıştır. ¹⁷⁴⁶ 1934'te ulusal musikinın halk tarafından yaygınlaşması sağlanmıştır. 11 Kişilik bir bando takım oluşturulmuştur. ¹⁷⁴⁷ 1935 yılında bu şubenin üyesi az olduğu için yeterince faaliyet gerçekleştirememiştir. Bando takımı oluşturulmuştur. ¹⁷⁴⁸ Şube vilâyetin kültürel yaşamına katkılar sağlamak için Öğretmen Tefvik Medet Gil tarafından kadınlara nakış kursu, Öğretmen Saadet Güzel tarafından ise musiki dersleri verilmiştir. ¹⁷⁴⁹

19 Şubat 1943'den 19 Şubat 1944 yılına kadar olan süre zarfından başkan olarak hukuk fakültesi mezunu Reşat Budak görev yapmıştır. Yöresel oyunlar çalışılmış ve halka öğretilmişti; Millî oyunlar ve Türkü gecesi tertip edilmiştir. 1943 Şubattında

¹⁷³⁹ BCA. 490.1.0.0.0.984.815.2.

¹⁷⁴⁰ M. Küçükkuşurlu, M. Okur, **Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri**, s. 64.

¹⁷⁴¹ BCA.490.1.0.0.649.156.1-71.

¹⁷⁴² **Erzurum Gazetesi**, 27 Şubat 1941, S.3681, s.4.

¹⁷⁴³ **Erzurum Gazetesi**, 25 Şubat 1943, S.3782,s.3.

¹⁷⁴⁴ **Yayla, Erzurum Halkevi Kültür Dergisi**, (19 Şubat 1944), s.49.

¹⁷⁴⁵ **Erzurum Halkevi Kültür Dergisi**, 8-9, (19 Şubat 1946), s.59.

¹⁷⁴⁶ BCA.490.1.0.0.0.984.815.2-22; M. Küçükkuşurlu, M. Okur, **Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri**, s. 47.

¹⁷⁴⁷ BCA. 490.1.0.0.0.984.815.2-10; **Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası**, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s. 42.

¹⁷⁴⁸ BCA. 490.1.0.0.0.984.815.2.

¹⁷⁴⁹ **Erzurum Gazetesi**, 24 Nisan 1943, S.3790, s.3.

Öğretmen Saadet Güzeldere tarafından nakış kursu açılmıştır. Mart ayında Tarık Rona tarafından keman dersleri verilmiş ve kurs üç ay devam etmiş 22 kişi katılım sağlamıştır. Sabahattin Oy ve Mustafa Attar tarafından keman, Tarık Rona tarafından piyano, Zeki Irmak idaresinde de mandolin dersleri verilmiştir. Halka hizmet etmek ve halkı bilgilendirmek amacıyla aileler ile 11 toplantı tertip edilmiştir.¹⁷⁵⁰ 1945- 1946 yılları arasında yapılan faaliyetler; 13 Ocak 1945 ve 13 Nisan 1945 tarihlerinde Genel Sekreterliği tarafından, farklı vilâyetlerde yapılmış olan resimler Erzurum'da sergilenmiştir. Sosyal yardım kapsamında 10 Mart 1945'de balo düzenlenmiştir. 12 Mart 1945'de Milli oyunlar ve türküler tertiplenmiştir. 9 Haziran 1945'de Erzurum Lise'si öğrencileri tarafından resim sergisi açılmıştır. 16 Haziran 1945'de Milli ve Mahalli Kültürü göstermek için Erzurum Gecesi düzenlenmiştir. 7 Eylül 1945'de Erzurum Kültür Gecesi tertip edilmiştir.¹⁷⁵¹

Temsil Şubesi: Temsil Şubesinin Başkanı Hususi Muhasebe Müdürü Emin Zeki Coşkun'dur.¹⁷⁵² 1934- 1935 yılları arasında iki piyes sergilenmiştir. Gösteri kadrosu oluşturulmuştur.¹⁷⁵³ 1935'te sinema salonu olmadığı için faaliyet çok az olmuştur.¹⁷⁵⁴ 25 Ocak 1941'de “Kör” adında bir piyes oynanmıştır. Halkın yoğun katılımı ile gerçekleşmiştir. Aynı hafta içinde iki defa müsamere verilmiştir.¹⁷⁵⁵

Erzurum Halkevi Başkanlığı tarafından 21-23 Mayıs 1942 tarihlerinde gece 20'den 21,30 kadar Halkevinde film gösterimi yapılmıştır.¹⁷⁵⁶ 19 Şubat 1943'den 19 Şubat 1944 yılına kadar olan süre zarfından bu dönemde Temsil Şubesi Başkanı olarak Ziraat Müdür Tarık Rona vardır. Bir sene zarfından 16 piyes düzenlenmiş milli oyunlar ve geceler tertip edilmiştir. Merkezden gönderilen filmler halka izlettirilmiştir. 13 defa kukla ve 8 defada Karagöz etkinliği olmuştur.¹⁷⁵⁷ Erzurum Halkevi Temsil Şubesi tarafından 1943 yılında Murat Oraz'ın hazırlamış olduğu “Köroğlu” adlı piyesin 5 Şubat 1944 Cumartesi günü sergilenmesine karar verilmiştir.¹⁷⁵⁸ Temsil Şubesi tarafından

¹⁷⁵⁰ Yayla, Erzurum Halkevi Kültür Dergisi, (19 Şubat 1944), s.49; Erzurum Halkevi Kültür Dergisi, 15 Birinci Kanun 1944, y.1, S. 14-15, s.57.

¹⁷⁵¹ Erzurum Halkevi Kültür Dergisi, 8-9, (19 Şubat 1946), s.59.

¹⁷⁵² BCA.490.1.0.0.0.984.815.2-22; M. Küçükuşurlu, M. Okur, Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri, s. 48.

¹⁷⁵³ BCA. 490.1.0.0.0.984.815.2-10; Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s. 42.

¹⁷⁵⁴ BCA. 490.1.0.0.0.984.815.2.

¹⁷⁵⁵ Erzurum Gazetesi, 30 İkinci Kanun 1941/30 Ocak 1941, S.3677, s.1.

¹⁷⁵⁶ Erzurum Gazetesi, 21 Mayıs 1942, S.3743, s.2.

¹⁷⁵⁷ Yayla, Erzurum Halkevi Kültür Dergisi, (19 Şubat 1944), s.50; Erzurum Halkevi Kültür Dergisi, 15 Birinci Kanun 1944/15 Aralık 1944, s. 57.

¹⁷⁵⁸ Erzurum Gazetesi, 28 İkinci Kanun 1943/28 Ocak 1943, S.3778, s.3.

Erzurum’da bulunan maddi durumu kötü olan kişi ve aileler için 23 ve 24 Nisan 1943 tarihlerinde bir piyes ve komedi türünde oyun sergilenmiştir.¹⁷⁵⁹

Erzurum Halkevi Temsil Şubesi, okullarda düzenli bir şekilde müsamere düzenlemiştir. On beş günde bir, cumartesi günleri 17.00-19.00 saatleri arasında müsamere gösterileri yapılmıştır. Temsil Şubesi tarafından “Kızıl Gün”, “Koroğlu”, “İtaat İlâmı”, “Devrim Yolcuları”, “Fermanlı Deli”, Azarya ve Hisse-i Şayia oyunları sergilenmiştir.¹⁷⁶⁰

1945’de 45 piyes düzenlenmiştir. Halkevi sahnesinde 27 Haziran 1945’den itibaren on üç gün Atif kaptan’ın temsilleri sergilenmiştir. Sadi Tek grubunda yer alan Vedat Tek tarafından makyaj kursu verilmiştir. 25’i askerlik olmak üzere 2 defa kültür ve kayak filmleri 15 defa kukla gösterimi olmuştur.¹⁷⁶¹ 1946 yılı itibariyle Temsil Şubesi’nin 94 üyesi bulunmaktadır. Bu yıl içerisinde 45 oyun sergilenmiştir. 7 kez “Karagöz”, 15 defa “Kukla” gösterisi yapılmıştır.¹⁷⁶²

Spor Şubesi: Öğretmen Tahsin Bey Başkanlık görevini yerine getirmiştir.¹⁷⁶³ 1934’te halkın spora olan ilgisinin artırılması için futbol, cirit, binicilik ve kayak faaliyetleri yapılmıştır.¹⁷⁶⁴ 1935’te kayak malzemesi için girişimlerde bulunulmuştur. Bu şube etkin bir şekilde çalışmamıştır.¹⁷⁶⁵ Bu şube için 1935’de 250 liralık futbol topu İstanbul’dan getirilmiştir.¹⁷⁶⁶ 1941 yılında Spor Şubesi tarafından Kayak Kursu açılmıştır. Bölgede bulunan bazı vilâyetlerde katılımda sağlanmıştır. Van’dan bir esnaf kayak kursuna katılmak için Erzurum’a gelmiştir. Burada almış olduğu eğitim ile Van Halkevi Spor Şubesi’nde Kayak Kursunun açılmasını sağlamıştır.¹⁷⁶⁷ Erzurum Halkevi açmış olduğu kurslara sadece Erzurum’da bulunan kişiler katılmamıştır. Burada bulunan Halkevine bölgeden katılımlar sağlanmış olup buradan alınan kurslar ile gittikleri vilâyetlerde halkevlerinin daha aktif hale gelmesi sağlanmıştır.

Spor Şubesi tarafından, 1943 yılında birkaç kurs düzenlenmiştir. Bu kapsamda Ziraat Müdürü Tevfik Roman, eskrim kursu, Öğretmen Ahmet Yağızkurt tarafından ise

¹⁷⁵⁹ **Erzurum Gazetesi**, 24 Nisan 1943, S.3790, s.3.

¹⁷⁶⁰ Bünyamin Aydemir, **Anılarda ve Tanıklarla Erzurum’da Tiyatro**, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 1342, Erzurum, 2023, s. 18.

¹⁷⁶¹ **Erzurum Halkevi Kültür Dergisi**, 8-9, (19 Şubat 1946), s.59.

¹⁷⁶² B. Aydemir, **Anılarda ve Tanıklarla Erzurum’da Tiyatro**, s.19.

¹⁷⁶³ **BCA.490.1.0.0.0.984.815.2-22.**

¹⁷⁶⁴ **BCA. 490.1.0.0.0.984.815.2-10;Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası**, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s. 42.

¹⁷⁶⁵ **BCA. 490.1.0.0.0.984.815.2**

¹⁷⁶⁶ **BCA.30.10.0.0.65.433.1-21.**

¹⁷⁶⁷ Volkan Tunç, **1946- 1960 Yılları Arasında Van Gölü Havzası’nda Kamu Yatırımları Ve Harcamaları**, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. Mehmet Pınar), Van, 2019,s.194.

güreş dersi vermiştir.¹⁷⁶⁸ Erzurum Halkevi tarafından Mayıs 1943'te Alafranga ve Serbest Güreş müsabakaları düzenlenmiştir.¹⁷⁶⁹

19 Şubat 1943'den 19 Şubat 1944 yılına kadar olan süre zarfında Spor Şubesi başkanı olarak lise Müdürü Bahattin Örnekol bulunmaktadır. Kayak sporunun gelişmesi için faaliyetlerde bulunulmuştur. Bu süreçte Ankara'dan gelen 48 kayak takımı kayakçılara dağıtılmıştır. Şubat ayında bir güreş takımı oluşturulmuştur. 1 Mayıs 1943'de Halkevi mensupları arasında 16 takımlık bir güreş etkinliği yapılmıştır. 25 Haziran 1943'den itibaren ise atletizm çalışmaların ağırlık verilmiştir. 1944 senesi başında 50 kayak takımı gelmiştir. Bunlarda kayakçılara dağıtılmıştır.¹⁷⁷⁰ 1945 yılında Spor Şubesi tarafından her pazar akşamı halk gecesi tertiplenmiş. 17 Ocak 1945'de Beden Terbiyesi Öğretmeni Ahmet Yağızkurt tarafından yedi kayakçı Sarıkamış'ta yapılacak müsabakaya katılmıştır. Bu ekip ferdi olarak birinci, takım olarak ikinci olmuşlardır. 29 Şubat 1945'de spor gecesi düzenlenmiştir. 25 Şubat 1945'de kayak müsabakası düzenlenmiştir. Spor Salonuna hoparlör kurulmuştur. Şube bünyesinde bulunan sporcular Kayseri Kayak Kursuna iştirak edilmiştir.¹⁷⁷¹ Bölge itibariyle günümüzde bile kayak sporu önemli başarılar elde edildiği spor dallarının başında gelmektedir.

Sosyal Yardım Şubesi: Bu şubenin Başkanlığını Numune Hastanesi Başhekimi Sabri Tahsin Sidal yapmıştır.¹⁷⁷² 1934'te maddi durumu yetersiz olan yoksul halk ücretsiz muayene edilmiştir. 550 çocuk sünnet ettirilmiştir. Ankara ve İstanbul'da yaşayan yoksul Erzurumlu gençler için dernekler kurulmasına çalışılmıştır.¹⁷⁷³ 1935'te 187 maddi durumu kötü hastaya bakılmış ve 98 lira tutarında olan masrafları ödenmiştir. Erzurum Lisesi öğrencilerinden fakir olanların 80 liralık kitap masrafları karşılanmıştır. Okula giden maddi durumu kötü olan 10 çocuk için yurt tahsis edilmiştir. Erzurum Cezaevi'nde bulunan mahkumlar için 40 don, 40 gömlek ve 60 mintan alınmıştır.¹⁷⁷⁴

1937 yılında Sosyal Yardım Şubesi üyelerinden olan doktorlar, Salı ve Cuma günleri ücretsiz bir şekilde halkı muayene etmişlerdir. Muayene ve ilaçlar ücretsiz bir

¹⁷⁶⁸ **Erzurum Gazetesi**, 24 Nisan 1943, S.3790, s.3.

¹⁷⁶⁹ **Erzurum Gazetesi**, 1 Mayıs 1943, S.3791, s.4.

¹⁷⁷⁰ **Yayla, Erzurum Halkevi Kültür Dergisi**, (19 Şubat 1944), s.50; **Erzurum Halkevi Kültür Dergisi**, (15 Birinci Kanun 1944), s.57.

¹⁷⁷¹ **Erzurum Halkevi Kültür Dergisi**, 19 Şubat 1946, Y.3, S. 8-9, s.60.

¹⁷⁷² **BCA.490.1.0.0.0.984.815.2-22**; M. Küçükkuşurlu, M. Okur, **Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri**, s. 48.

¹⁷⁷³ **Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hülâsası**, s. 42.

¹⁷⁷⁴ **BCA. 490.1.0.0.0.984.815.2**.

şekilde Halkevi tarafından karşılanmıştır.¹⁷⁷⁵ 1937 ‘de 485 yoksul hasta tedavi edilmiş 580 liralık ilaç ücreti Halkevi tarafından karşılanmıştır. Bu şube yetim ve yoksul olan 27 öğrencinin barınma ve yemek ihtiyacını karşılamıştır. Yoksul olan kişilere de 200 liralık yiyecek yardımında bulunulmuştur.¹⁷⁷⁶ 1941’de 4 yeni üye kaydı olmuştur.¹⁷⁷⁷

19 Şubat 1943’den 19 Şubat 1944 yılına kadar olan süre zarfında Başkan olarak Dr. İbrahim Budak görülmektedir. 1943 Şubat ile Mart ayları arasından maddi durumu kötü olan 175 hasta muayene edilmiştir. 361 lira ilaç parası bu şube tarafından ödenmiştir. 1943 yılı haziran ayına kadar ise fakirlere 690 liralık ilaç ile 478 lira maddi yardımda bulunulmuştur. Maddi durumu kötü olan 6 talebeye maddi yardımda bulunulmuştur. Erzurum’da bulunan fakir ve maddi durumu kötü olanlara 50 kat don ve gömlek verilmiştir. ¹⁷⁷⁸Bu şubeye hem devlet eliyle hem de halk tarafından yapılan maddi ve kıyafet yardımları olmuştur. Bunlar ihtiyaç sahibi aile ve kişilere dağıtılmıştır.

Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi: Öğretmen İhsan Bey Başkan olarak görev yapmıştır.¹⁷⁷⁹ Erzurum Cezaevi’nde bulunan 60 mahkuma okuma eğitimi verilmiştir. ¹⁷⁸⁰ 1935’te Medeni Bilgiler Kursu açılmıştır. 1935 yılı içerisinde gece dersleri verilmeye başlanmıştır. ¹⁷⁸¹ 1937 yılında 4 gece sınıfı açılmış ve 338 kişi bu derslere katılım sağlamıştır. Bu kişilerin okul araç ve gereçleri bu şube tarafında karşılanmıştır. 1937 yılının Şubat ayında açılan gece dersleri Mayıs 1937’nin sonunda bitmiş, 175 kişi başarılı olmuştur. Belgelerini ise dönemin Valisi Haşim İşçan vermiştir.¹⁷⁸² 1938’de Halkevi’nde ilköğretim dersleri ve Fransızca kursu açılmıştır. Fransızca kursuna 32, ilköğretim kursuna ise 45 kişi katılım sağlamıştır. ¹⁷⁸³ 1940 yılında Halkevi’nin açılış yıl dönümünde 150 köylüye zirai konularda 2 konferans verilmiştir.¹⁷⁸⁴ 1941’de 4 yeni üye kayıt olmuştur. Kurs açılmış fakat ödenek olmadığı için kapatılmıştır.¹⁷⁸⁵ 19 Şubat 1943’den 19 Şubat 1944 yılına kadar olan süre zarfında Başkan olarak Bahri Tekiner bulunmakta toplam 4 kurs açılmış, 3 erkek ve 1 kadın kursu şeklinde oluşmuştur. Halk Dershaneleri’nde 60 erkek ve 35 kadın okumuş ve devre sonunda 30 erkek ve 15 okur

¹⁷⁷⁵ Doğu, 14 Ekim 1937, s.2.

¹⁷⁷⁶ Doğu, 14 Kasım 1937, S.2, s.5.

¹⁷⁷⁷ BCA.490.1.0.0.649.156.1-71.

¹⁷⁷⁸ Yayla, Erzurum Halkevi Kültür Dergisi, (19 Şubat 1944,)s.51; Erzurum Halkevi Kültür Dergisi, (15 Birinci Kanun 1944/15 Aralık 1944), s.58.

¹⁷⁷⁹ BCA.490.1.0.0.0.984.815.2-22.

¹⁷⁸⁰ BCA.490.1.0.0.0.984.815.2.

¹⁷⁸¹ BCA. 490.1.0.0.0.984.815.2; Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hülâsası, s. 42

¹⁷⁸² M. Küçükkuşurlu, M. Okur, Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri, s. 63.

¹⁷⁸³ M. Küçükkuşurlu, M. Okur, Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri, s. 67.

¹⁷⁸⁴ M. Küçükkuşurlu, M. Okur, Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri, s.74.

¹⁷⁸⁵ BCA.490.1.0.0.649.156.1-71.

yazar vesikası almıştır. 1 Ekim 1943’de dördü erkeklere ve biri kadınlara olmak üzere 5 halk dershanesi açılmıştır. Bu dershanelerde 203 erkek ve 32 kadın okuma yazma öğrenmiştir.¹⁷⁸⁶ 1945 yılında Fransızca ve İngilizce kursu başlatılmıştır. Fransızca’ya 56, İngilizceye ’de 32 öğrenci devam etmiştir. 8 halk dershanesi açılmıştır. Bu dershanelerin 6 erkek 2 kadın içindir. 11 Ocak 1945’de ilkokul öğretmenleri için resim, musiki, milli oyunlar kursu açılmıştır.¹⁷⁸⁷

Kütüphane ve Neşriyat Şubesi: Lise Müdürü Arif Şükrü Başkan olarak görev yapmıştır.¹⁷⁸⁸ 1935’te 300 ciltlik bir kütüphane meydana getirilmiş olup Varlık Gazetesi neşredilmiştir.¹⁷⁸⁹ 1941 yılında Şubenin Başkanı Salim Turfan’dır.¹⁷⁹⁰ 19 Şubat 1943’den 19 Şubat 1944 yılına kadar olan süre zarfında Ilıca’da bir Okuma Odası açılmıştır. Halkevi binası içinde gazete ve mecmua Okuma Salonu açılmıştır. 10 Temmuz 1943’te Halkevi dahilinde bir sergi açılmıştır.¹⁷⁹¹ 1945 yılında beşinci kitap sergisi açılmış. 937 kitap halka sergilenmiştir. Cevat Dursunoğlu tarafından bu şubeye 154 kitap hediye edilmiştir.¹⁷⁹²

Köycülük Şubesi: Bu şubenin Başkanı Sıhhiye Müdürü Salim Cimilli’dir.¹⁷⁹³ Şube, 1934’te köylüler ile merkezi ve mülki idare arasındaki işleri takibini yapmışlardır.¹⁷⁹⁴ 1935’te maddi durumu kötü halk ile devlet arasında aracı olmuş ve ilaç tedariki konusunda yardımcı olmuşlardır.¹⁷⁹⁵ 1937’de Köycülük Şubesi tarafından kazâlardan gelen lise eğitimi gören maddi durumu kötü olan öğrenciler için 1 pansiyon açılmış ve 3 öğün yemek verilmiştir. Bu iş için harcanan para 327 liradır. 1938’de ise açılan bu pansiyon Yoksullar Kurumu’na devredilmiştir.¹⁷⁹⁶ 1941’de şubeye bir üye eklenmiş bu yıl içinde yapmış olduğu bir etkinlik tespit edilmemiştir.¹⁷⁹⁷ 19 Şubat 1943’den 19 Şubat 1944 yılına kadar olan süre zarfında Şube Başkanı Müfettiş Ahmet Yeşiloğlu’dur. 3.000 bin kadar sıhhi (Bulaşıcı hastalıklar)broşür dağıtılmıştır. Şube’de

¹⁷⁸⁶ Yayla, *Erzurum Halkevi Kültür Dergisi*, (9 Şubat 1944), s.51; *Erzurum Halkevi Kültür Dergisi*, 15 Birinci Kanun 1944/15 Aralık 1944, s.57.

¹⁷⁸⁷ *Erzurum Halkevi Kültür Dergisi*, 8-9, (19 Şubat 1946), s.61.

¹⁷⁸⁸ BCA.490.1.0.0.0.984.815.2-22.

¹⁷⁸⁹ *Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası*, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s. 42.

¹⁷⁹⁰ BCA.490.1.0.0.0.649.156.1-71.

¹⁷⁹¹ Yayla, *Erzurum Halkevi Kültür Dergisi*, (19 Şubat 1944), s.51.

¹⁷⁹² *Erzurum Halkevi Kültür Dergisi*, 8-9, (19 Şubat 1946), s.61.

¹⁷⁹³ BCA.490.1.0.0.0.984.815.2-22; M. Küçükuşurlu, M. Okur, *Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri*, s. 49.

¹⁷⁹⁴ *Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası*, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s. 42.

¹⁷⁹⁵ BCA. 490.1.0.0.0.984.815.2.

¹⁷⁹⁶ M. Küçükuşurlu, M. Okur, *Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri*, s. 64.

¹⁷⁹⁷ BCA.490.1.0.0.0.649.156.1-71.

İki tezgâh kurulmuş ve altı köylü kıza dokuma öğretilmiştir. ¹⁷⁹⁸ 5 Haziran 1945-2 Temmuz 1945 tarihlerinde Ilıca Köyüne geziler düzenlenmiştir. Bu şube tarafından Ağrı'ya, Kars, Cılavuz ve Sarıkamış'a geziler düzenlenmiştir. 35 defa Halk Gecesi tertip edilmiştir. ¹⁷⁹⁹

Müze ve Sergi Şubesi: Tarihçi Abdurrahim Şerif Beygu başkandır. ¹⁸⁰⁰1934'te bu kolun çalışmaları henüz istenilen düzeye ulaşmamıştır. ¹⁸⁰¹ 1935'de Tutum ve Ekonomi Cemiyeti tarafından yerli mallar sergisi düzenlenmiştir. ¹⁸⁰² 1941 yılı içerisinde 10 toplantı gerçekleştirmiş ve yeni 10 üye kaydı yapılmıştır. ¹⁸⁰³ 19 Şubat 1943'den 19 Şubat 1944 yılına kadar olan süre zarfında Başkan Ali Oğuzman'dır. 1943 Mayıs'ında Erzurum'da yeni bir müze açılmıştır. Eski kıyafetler, kitabeler, ve Erzurum'a ait tarihi eserler sergilenmiştir. ¹⁸⁰⁴ 1945 yılı içinde vilâyet kültürünün yaşatılması için mahalli kıyafetler tedarik edilmiş. Evlerde bulunan çeşitli süs eşyaları temin edilen müzeye konulmuştur. Erzurum Tarihine ait yazılar Erzurum Halkevi Dergisi'nde yayınlanmıştır. ¹⁸⁰⁵

Tablo-56: Erzurum Halkevi'nin 1934'teki Şube ve Üye Sayıları Şöyle Olmuştur:

¹⁸⁰⁶

	Avukat	Doktor	Muallim	Tüccar	İşçi	Çiftçi	Güzel Sanatlar	Bayan	Bay	Toplam
Dil, Tarih, Edebiyat Şubesi	-	-	12	15	-	17	0	4	40	44
Güzel Sanatlar Şubesi	-	-	12	10	7	5	2	2	34	36
Temsil Şubesi	-	1	4	5	6	2	-	2	16	18
Spor Şubesi	-	-	7	14	23	35	0	3	76	79

¹⁷⁹⁸ Yayla, Erzurum Halkevi Kültür Dergisi, (19 Şubat 1944), s.51.

¹⁷⁹⁹ Erzurum Halkevi Kültür Dergisi, 8-9, (19 Şubat 1946), s.61.

¹⁸⁰⁰ M. Küçükkuşurlu, M. Okur, Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri, s. 48.

¹⁸⁰¹ Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s. 42.

¹⁸⁰² BCA.30.10.0.0.65.433.1-23.

¹⁸⁰³ BCA.490.1.0.0.649.156.1-71.

¹⁸⁰⁴ Yayla, Erzurum Halkevi Kültür Dergisi, (19 Şubat 1944), s.53.

¹⁸⁰⁵ Erzurum Halkevi Kültür Dergisi, 8-9, (19 Şubat 1946.), s.61.

¹⁸⁰⁶ BCA.490.1.0.0.0.984.815.2-22

Sosyal Yardım Şubesi	3	6	10	35	22	15	0	8	103	111
Halk Dersaneleri ve Kurslar Şubesi	-	-	16	-	0	9	0	4	21	25
Kütüphane ve Neşriyat Şubesi	-	-	9	10	0	5	0	0	24	24
Köycülük Şubesi	2	3	9	35	20	53	-	3	119	122
Müze ve Sergi	-	-	3	10	3	3	-	-	11	11
Toplam	5	10	82	134	80	164	2	26	151	477

1937 yılında Kızılay'ın kuruluşunun 60. yılı olması sebebiyle Erzurum Halkevi'nde Kızılay Erzurum Merkezi Başkanı Dr. Sabri Sidal ve Dr. Cevat Bill Kızılay'ın önemi ve toplumsal faydaları hakkında bir konferans gerçekleştirmişlerdir.¹⁸⁰⁷

2-Pasinler Halkevi

Pasinler Halkevi, 22 Şubat 1937'de kurulmuştur. İlk başkanı Mehmet Nuri Baykal'dır. Pasinler Halkevi açıldığı zaman Spor Şubesi, Dersane ve Kurslar Şubesi, Kütüphane ve Yayın Şubesi, Köycülük Şubesi kurularak faaliyete geçmiştir. Spor Şubesi Başkanlığı'na Saffet Tüzün, Dersane ve Kurslar Şubesi Başkanlığı'na Kazâ Kaymakamı Hüsnü Gören'in Eşi Afife Gören, Kütüphane ve Yayın Şubesi Başkanlığı'na Sadrettin Aksu, Köycülük Şubesi Başkanlığı'na Nüfus Memuru İlhami Aras getirilmiştir.¹⁸⁰⁸

Pasinler Halkevi ilk olarak Genel Sekreterliğe radyo alınması için başvuruda bulunmuştur. 1940 yılı itibarıyla Pasinler Halkevi Başkanı Hüseyin Karayal görevi ifa etmektedir. Halkevi'nin tek gelir kaynağı Pasinler Belediyesidir. 1940 yılının sonunda

¹⁸⁰⁷ Doğu, 25 Aralık 1937, S. 20, s. 1.

¹⁸⁰⁸ M. Küçükuşurlu, M. Okur, **Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri**, s.163.

kazâda bulunan gençleri bir arada tutmak için spor kulübü kurulmuştur. 1941’de Başkanlığa Cabbar Pasin getirilmiştir. 30 adet dokuma tezgahı İktisat Vekilliği tarafından Pasinlere yollanmıştır. 57 kız çocuğuna dokuma eğitimi verilmiştir. Atölyede çeşitli giyim araçları üretilmiştir. Halkevi binası inşaatı 75.000 lira bedelle keşfe çıkarılmış. 16 Haziran 1944’de Müteahit Mehmet Kesim’e ihale edilmiş ve 1945 yılında tamamlanmıştır. 1946 yılında ise açılmıştır. ¹⁸⁰⁹

3-Aşkale Halkevi

Aşkale Halkevi, 1938 yılında açılmıştır. İlk Başkanı Gezici Başöğretmen Mithat Kuşçuoğlu’dur. İlçe merkezinde 42.000 liraya masraf ile Halkevi, belediye ve parti binası olarak tasarlanan bir proje hazırlanmıştır. ¹⁸¹⁰

28 Aralık 1939 tarihli CHP Erzincan Bölgesi Müfettişi Balıkesir Mebusu Muzaffer Akpınar tarafından, Aşkale Halkevi incelenmiştir. Aşkale Halkevi’nin 42.000 liralık bir bina projesi ellerinde bulunmaktadır. 6.000 lira harcanıp temel atılmıştır. 36.000 liraya ihtiyaç duyulmaktadır. Yapılacak bina Belediye, Parti ve Halkevi olarak planlanmıştır. ¹⁸¹¹

Aşkale Halkevi’nin kendi binası yoktur. Eski bir mektep binası tahsis edilmiştir. Spor, Kütüphane ve Yayım, Köycülük ve Sosyal Yardım Şubeleri bulunmaktadır. Halkevi’nin bütçesi senelik 1150 liradır. ¹⁸¹²1941 bütçesinden Aşkale Halkevi için 300 lira bütçe konulmuştur. Halkevi Başkanı Baş Öğretmen Abdulkadir Çağlar’dır. ¹⁸¹³

1940 yılında İktisat Vekâleti tarafından Aşkale’ye 10 tezgah yollanmıştır. 4 tanesi Halkevi bünyesinde kurulmuş ve bir öğretmen nezaretinde çalışmalara başlanmıştır. Kurulan 4 tezgahta iki eğitmen , bir öğretmen ve Halkevi kütüphanesinde çalışanların katkısıyla 26 kadın ve 4 erkek dokumacılık eğitimi almıştır.

1942 yılında Aşkale Kaymakamı Kemal Gürsel tarafından yapılan inceleme sonucunda Halkevi çalışmalarını baltalayan Memurin Kulübü kapatılmıştır. ¹⁸¹⁴

¹⁸⁰⁹ M. Küçükkuşurlu, M. Okur, **Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri**, s.167- 169.

¹⁸¹⁰ M. Küçükkuşurlu, M. Okur, **Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri**, s.185.

¹⁸¹¹ BCA.490.1.0.0.646.142.1.

¹⁸¹² BCA.490.1.0.0648.154.-82.

¹⁸¹³ BCA.490.1.0.0.649.156.1-74.

¹⁸¹⁴ M. Küçükkuşurlu, M. Okur, **Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri**, s.186- 188.

4- Hasankale Halkevi

28 Aralık 1939 tarihli CHP Erzincan Bölgesi Müfettişi Balıkesir Mebusu Muzaffer Akpınar tarafından Hasankale Halkevi incelenmiştir. Halkevi'nin Spor, Köycülük, Kütüphane ve Yayın ve Halk Dershaneleri olmak üzere dört aktif kolu mevcuttur. Belediye, hükümet, parti ve halkevi aynı binada birer odada teşkilatlanmıştır. Genelde faaliyet olarak radyo yayını görülmektedir. ¹⁸¹⁵

1941 yılı itibariyle Hasankale Halkevi'nde Spor, Temsil, Kütüphane ve Yayın, Köycülük, Sosyal Yardım Şubeleri bulunmaktadır. Halkevi'nin ayrı bir binası bulunmamaktadır. ¹⁸¹⁶Hasankale Belediye binası içinde bir odada Halkevi bulunmaktadır. Aktif Şubeler Spor, Kütüphane ve Yayın, Köycülük, Sosyal Yardım şubeleri bulunmaktadır. Hasankale Halkevi Şubesi Başkanı Abdulkadir Çağlar'dır. ¹⁸¹⁷ 1941'de Halkevi bünyesinde dokumacılık atölyesi açılmıştır. ¹⁸¹⁸

Hasankale Halkevi, Köycülük, Kütüphane, Halk Dershaneleri, Spor ve Sosyal Yardım Şubeleri 1943 yılında aktif bir şekilde çalışmaktadır. 10 Nisan 1943'te "*Bir Gönül Masalı*" adlı müsamere düzenlenmiştir. Büyük bir kalabalık bu oyunu seyretmeye gelmiştir. ¹⁸¹⁹

5-Oltu Halkevi

28 Aralık 1939 tarihli CHP Erzincan Bölgesi Müfettişi Balıkesir Mebusu Muzaffer Akpınar tarafından Oltu Halkevi incelenmiştir. Bulunduğu bina Halkevi için uygun olmadığı raporda belirtilmiştir. Spor, Köycülük ve Kütüphane ve Yayın şubeleri aktiftir. ¹⁸²⁰

1940'da Oltu Halkevi Başkanı CHP İdare Heyeti Üyesi Sırrı Acar'dır. Halkevi'nin yıllık bütçesi 1.150 lira olup; Kütüphanesi'nde 1974 kitap ve 462 mecmua vardır. Oltu Halkevi'nin kendi binası yoktur. Yıllık 100 liraya kiralanmıştır.

Parti Müfettişi Vehbi Demir'in ısrarları sonucu 1941'de Sırrı Acar istifa etmiş ve yerine Başöğretmen Hakkı Kürekol seçilmiştir. 1944'de ise Halkevi Başkanlığı'na Nazım Önder getirilmiştir. Bu dönemde Oltu Belediyesi'nden 1.250 liraya satın alınan binada Oltu Halkevi faaliyette bulunmuştur.

¹⁸¹⁵ BCA.490.1.0.0.0.646.142.1.

¹⁸¹⁶ BCA.490.1.0.0.648.154.1-72.

¹⁸¹⁷ BCA.490.1.0.0.649.156.1-74.

¹⁸¹⁸ BCA.490.1.0.0.649.156.1-73.

¹⁸¹⁹ Resmi Gazete, S.3790, (24 Nisan 1943) , s.1.

¹⁸²⁰ BCA.490.1.0.0.646.142.1.

Halkevi'nin en aktif şubesi köycülüktür. Voleybol ve futbol ekipleri oluşturulmuştur. 14 Şubat 1946'da CHP Genel Sekreterliği tarafından elektrik motoru Oltu Halkevi'ne gönderilmiştir.¹⁸²¹

6-Erzurum Vilâyeti'nde Kurulmuş Halkodaları ve Faaliyetleri

1945 yılına kadar Erzurum Merkezi'nde, Hasankale'de, Aşkale'de, Oltu, ve Örtülü 'de beş halkevi ile Pasinler, Köprüköy, Horasan, Velibaba, Ketvan, ve Azap'ta ise beş Halkodası açılmıştır.¹⁸²²

Tablo-57: 1945 Yılında Açılan Halkodaları Bulunduğu İlçe, Bucak ve Köy İsimleri Aşağıda Verilmiştir:¹⁸²³

Yer	Bucak	Köy	Yer	Bucak	Köy
İlçe Merkezi	Dumlu	His	Tortum	Merkez	Sager
İlçe Merkezi	Dumlu	Sitavuk	Tortum	Merkez	Tortumkale
İlçe Merkezi	Dumlu	Tufanç	Tortum	Merkez	Yukarı Liskav
İlçe Merkezi	Ilıca	Ilıca	Tortum	Azort	Azort
İlçe Merkezi	Ilıca	Alaca	Tortum	Azort	Öşk
İlçe Merkezi	Ilıca	Gez	Tortum	Azort	Öşvank
İlçe Merkezi	Ilıca	Emrecik	Tortum	Azort	Üngüzenk
İlçe Merkezi	Ilıca	Karaz	Tortum	Kisha	Kisha
İlçe Merkezi	Ilıca	Tazegül	Tortum	Kisha	Haho
İlçe Merkezi	Ilıca	Titkir	Tortum	Kisha	Yukarı Ödük
İlçe Merkezi	Ilıca	Zıvans	Tortum	Narman	İd
İlçe Merkezi	Ovacık	Üçkilise	Tortum	Narman	Aha
İlçe Merkezi	Çat	Yavi	Tortum	Narman	Şekerli
Aşkale	Merkez	B. Kağdariç	Tortum	Karaçoban	Karaçoban
Aşkale	Merkez	Cinis	Tortum	Taşkesen	Taşkesen
Aşkale	Merkez	Ergemansur	İspir	Merkez	İspir
Aşkale	Merkez	Karahasan	İspir	Merkez	Ahpirik
Aşkale	Merkez	Koşapınar	İspir	Hunut	Hunut

¹⁸²¹ M. Küçükkuşurlu, M. Okur, **Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri**, s.174- 178.

¹⁸²² **Erzurum Halkevi Kültür Dergisi**, 6, (19 Şubat 1945),, s. 3.

¹⁸²³ **Erzurum Halkevi Kültür Dergisi**, 6, (19 Şubat 1945), s. 3-4.

Aşkale	Merkez	Meymansur	İspir	Kırık	Kırık
Aşkale	Merkez	Nerdüvan	İspir	Norgah	Yukarı Norgah
Aşkale	Merkez	Pırtın	İspir	Norgah	Ahpumus
Aşkale	Merkez	Pırnakaban	İspir	Norgah	Bakst
Aşkale	Merkez	Şekav	İspir	Norgah	Kındısı
Aşkale	Merkez	Taşağıl	İspir	Norgah	Kilins
Aşkale	Merkez	Yeniköy	Oltu	Merkez	Kıgık
Aşkale	Merkez	Çiftlik	Oltu	Merkez	Orcuk
Pasinler	Merkez	Alvar	Oltu	Kosur	Kosur
Pasinler	Merkez	Badıçıvan	Oltu	Kosur	Arsinik
Pasinler	Merkez	Çögender	Oltu	Kömürlü	Kömürlü
Pasinler	Merkez	Hertev	Oltu	Kömürlü	Konik
Pasinler	Merkez	Keyvank	Olur	Merkez	Olur
Pasinler	Merkez	Sülüğü	Olur	Merkez	Aşağı Neneskert
Pasinler	Aras	Cirasun	Olur	Merkez	Karnavas
Pasinler	Aras	Endek	Olur	Merkez	Ori
Pasinler	Aras	Iğrıbgır	Olur	Merkez	Tavuskert
Pasinler	Aşağı Pasin	Azap	Olur	Pitkir	Pitkir
Pasinler	Aşağı Pasin	Horasan	Olur	Pitkir	Kan
Pasinler	Çobandede	Emrekom	Olur	Pitkir	Ortuzu
Pasinler	Çobandede	Köprüköy	Olur	Pitkir	Ümidim
Tortum	Merkez	Tortum	Hınıs	Merkez	Hınıs
Tortum	Merkez	Ahbisor	Hınıs	Merkez	Gökoğlan
Hınıs	Merkez	Çögender	Hınıs	Halilçavuş	Halilçavuş

Erzurum Vilâyeti'ne bağlı Tekman Kazâsı merkeziyle bu kazâya bağlı Gökoğlan Bucak Merkezi'nde birer halkodası açılması Tekman Kazâ'sı İdare kurulunca teklif edilmiş ve açılması uygun görülmüştür.¹⁸²⁴ Halkodalarının açılmasıyla beraber o yörede

¹⁸²⁴ BCA.490.1.0.0.955.698.2-16.

bulunan kişilerin hem kültürel hem de sosyal açıdan gelişim gösterdikleri dönemin kaynaklarına yansımıştır.

a) Hınıs Halkodası

Hınıs'ta okuryazar oranının artırılması için 1937 yılında Halk Dershanesi açılmıştır. İlk olarak Halil Çavuş ve Taşkesen Köyleri'nde birer Halk Dershanesi faaliyete girmiştir.¹⁸²⁵

Hınıs Kazâsı'nda Halkevi açılma imkanı olmadığı için 1945 yılında Halkodası açılmıştır. 1946 yılında Hınıs CHP İlçe İdare Başkanlığı'ndan 27 Ekim 1948'de Genel Sekreterliğe bir elektrik motoru gönderilmesi istenmiştir. Bu dönemde Hınıs Halkodası , Belediyeden 360 lira karşılığında kiralanmıştır.¹⁸²⁶

b) İspir Halkodası

28 Aralık 1939 tarihli CHP Erzincan Bölgesi Müfettişi Balıkesir Mebusu Muzaffer Akpınar tarafından İspir'de bir dizi incelemeler yapılmıştır. Burada Halkevi bulunmamaktadır. Halkodası ise aktif çalışmamaktadır.¹⁸²⁷

Şubat 1945 'de İspir Halkodası açılmıştır. 1948 yılında Başkanlığını İlçe Ziraat Bankası Müdürü Zeki Ünsal'ın yaptığı, 40 kişilik bir odaya sahip olan bir binada faaliyet içinde bulunmuştur. Binada sadece 50 kitaplık bir kütüphane, radyo ve radyum lambası dışında herhangi bir şey yoktur.¹⁸²⁸

7-Mesleki Kursların Faaliyetleri

1931-1932 eğitim yılında Erzurum'da hususi dikiş, biçki, nakış, beyaz işleri ve temizlik kursları açılmıştır. Bu kapsamda Erzurum'da toplam 3 kurs açılmış 58 kadın kayıt olmuş 37 kadın başarılı olmuştur. 1 erkek 4 kadın eğitim vermiştir.¹⁸²⁹ Mesleki kursların açılmasıyla beraber kadınların yoğun talebi olmuştur. Eğitimcilerin çoğunluğunu kadınlar oluşturmuştur.

1932-1933 eğitim yılında Erzurum'da “İpekçilik ve Böcekçilik” kursu açılmıştır. Birinci devreye 20 erkek katılmış ikinci devreye sadece 10 erkek öğrenci katılım hakkı elde etmiştir. Toplam 10 öğrenci bu kurstan mezun olmuştur. Bir öğretmen gönderilmiş

¹⁸²⁵ Doğu, 21 Aralık 1937, S.16, s.4.

¹⁸²⁶ M. Küçükkuşurlu, M. Okur, **Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri**, s.192- 194.

¹⁸²⁷ BCA.490.1.0.0.646.142.1.

¹⁸²⁸ M. Küçükkuşurlu, M. Okur, **Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri**, s.194-195.

¹⁸²⁹ BİUM, **Maarif 1923-32 İstatistikleri**, s.62.

olup kurs kapsamında toplam 1.447 lira harcama yapılmıştır.¹⁸³⁰ Erzurum’da açılan kurslar ile meslek edinimi sağlanmıştır.

Erzurum’da Mesleki Kurslar kapsamında 1948 yılında “Köy Kadınları Gezici Kurslar” aktif bir şekilde bulunmaktaydı.¹⁸³¹ 1949- 1950 yılında ise Erzurum’da bir tane “Köy Kadınları Gezici Kursu” açılmıştır.¹⁸³²

8- Erzurum Pulur Köy Enstitüsü’nün Kuruluşu ve Faaliyetleri

13 Ağustos 1942 tarihinde Erzurum’da kurulmuştur. Kurucu Müdürleri, Aydın Arıkök, Osman Yalçın ve Ahmet Korkut’tur. Gümüşhane, Erzurum ve Ağrı Vilâyetleri bu enstitüye bağlıdır. 2.000 dönüm arazi üzerine kurulmuştur.¹⁸³³

Maârif Vekili Hasan Ali Yücel, 1943 yılı bütçesi ile ilgili yapmış olduğu konuşmada Köy Enstitülerine ne kadar önem verdiğini şöyle dile getirmişti; “İlköğretim için dört milyon liradan fazla bir para almış bulunuyoruz; Bunun 3.996.000 lirası Köy enstitüleri içindir. Elimizdeki programa göre önümüzdeki yıl içinde Köy enstitüleri talebe adedi on beş bini bulacaktır. Bu on beş bin, esaslı bir had olarak alınmıştır. Ondan sonra üçer bin mezun vermeye bağlayacağız. Köy enstitülerinin yalnız talebe adedini arttırmakla kalmıyoruz. Onları yerleştireceğimiz mntıkaları da dikkate alarak kendi adetlerini de arttırmaktayız. Diyarbakır’da bu sene yeni bir Köy enstitüsü açılacaktır. Birinci Umumî Müfettişlikle muhabere halindeyiz. Şarkları için geçen sene Erzurum’da bir Köy enstitüsü açmıştık. Diyarbakır’dan sonra Van ve Muş’u da düşünmekte ve tetkikatını yapmaktayız.”¹⁸³⁴

Pulur Köy Enstitüsü kurulduğu zaman arazinin tespiti sırasında Enstitü Müdürü Ahmet Korkut şu hususlara dikkat edilmesini istemiştir:

- 1.Pulur çayı arazinin ortasında geçecektir.
- 2.Hayvanlar için yeteri kadar çayır alanı olacaktır.
- 3.Arazinin bir kısmı transite yakın olacaktır.
- 4.Enstitü suyu Pulur çayından temin edilecektir.

Enstitü Müdürü Ahmet Korkut Bey tarafından, akabinde ise bir memur ve Nahiye Müdürünü talep etmiştir. Fakat müdür gelmemiştir.17/10/1942 tarihinde araziye el

¹⁸³⁰ BİUM, 1932-1933 Maarif İstatistikleri, s.245.

¹⁸³¹ TBMM Tutanak Dergisi, D.VIII, XVI, T. 8, TBMM Matbaası, Ankara, 1949, s. 208- 209.

¹⁸³² TBMM Tutanak Dergisi, D.8, XXIV, T.4, TBMM Matbaası, Ankara, 1950, s. 308.

¹⁸³³ M. Uğurlu, “Köy Enstitüsü Yerleşkelerinin Bugüne Dönüşümlerine Örnek Olay: Göl köy Enstitüsü ve hukuk Süreci” s.195.

¹⁸³⁴ TBMM ZC. VII/2, İ. 28, 26.5.1943, s. 246.

konularak enstitüye dahil edilmiştir. Bu şekilde arazi 2.000 dönüme ulaşmıştır. Kurulan 18. enstitü olmuştur.¹⁸³⁵

1942-1954 yılları arasında görev yapan müdürler; Ahmet Korkut, Aydın Arıkök, Nihat Salgur, İsmail Vural ve Enver Uganeke görev yapmıştır.¹⁸³⁶ Pulur Köy Enstitüsü yapım işini ise mimar Mualla Eyüpoğlu Anhegger üstlenmiştir. Enstitülerin tek kadın mimarıdır. Cılavuz (Kars), Dicle (Diyarbakır), Ernis (Van), Ortaklar(Aydın), Pulur(Kars) ve Kızılçullu Köy Enstitüleri'nin yapımı için yarışma düzenlenmemiştir. Bu enstitülerin projeleri “*kurum içinden proje yöntemi*” yolu ile elde edilmiştir¹⁸³⁷

Enstitü ilk öğrencilerini 1942-1943 eğitim yılında almıştır. Altı öğretmen elli bir öğrenci ile eğitim öğretim başlamıştır.¹⁸³⁸ Bu enstitüde çalışacak öğretmenlerin çeşitli özellikleri sahip olması gerekmektedir. Bu özellikler:

- 1.Kış hayatını seven ve kış sporlarına meraklı olmalıdır.
- 2.Kış şartları ağır olduğu için kışın her yere giden, at ve kızığa binen bir öğretmen olmalıdır.
- 3.Kış şartları ve yabani hayvanlar, öğretmeni korkutmamalıdır. Günün her saatinde öğrencileri kontrol edebilmelidir.
- 4.Enstitüde bir sanat dalında uzman olmalıdır.
- 5.Ziraat işleri bilmeli ve bu işlerden zevk almalıdır.
- 6.Öğretmen örnek bir kişiliğe sahip olmalıdır.
- 7.Pulur Köy Enstitüsünün gelişmesi için her türlü hizmeti yerine getirebilmelidir.¹⁸³⁹

1944 yılında Pulur Köy Enstitüsü tarafından vilâyetin kültürüne katkı sağlamak maksadıyla; 23 Nisan 1944 tarihinde bir müsamere düzenlenmiştir. Erzurum Vali Muavini ve halkın yoğun katılımı ile “*Himmet'in oğlu*” piyesi oynanmıştır.¹⁸⁴⁰

Pulur köyünde Temmuz 1943 tarihinde başlanan Yeşilköy Enstitü binasının 7 pavyonu yapılmıştır. Kısa sürede bittikten sonra öğrencilerin, Ilıca Nahiyesi okul binasından buraya taşınması kararlaştırılmıştır.¹⁸⁴¹

¹⁸³⁵ **Köy Enstitüleri II**, Maârif Vekilliği, Maârif Matbaası, Ankara, 1944, s. 233-236.

¹⁸³⁶ İsmail Eyyupoğlu “ *Köy Enstitülerinin Kuruluşu Ve Pulur Köy Enstitüsü Öğrencilerinden Muammer Genç'in Anıları*”, **Atatürk Dergisi**, VI/1, 2017, s.10-14.

¹⁸³⁷ Melis Akay, **Köy Enstitülerinde Yetişen Kadın Öğretmenlerin Türk Toplumuna Etkileri**, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Adil Adnan Öztürk), Aydın, 2017.s.23.

¹⁸³⁸ İsmail Eyyupoğlu, “*Köy Enstitülerinin Kuruluşu Ve Pulur Köy Enstitüsü Öğrencilerinden Muammer Genç'in Anıları*”, **Atatürk Dergisi**, C.6, S.1, 2017, s.9.

¹⁸³⁹ **Köy Enstitüleri II**, s.239.

¹⁸⁴⁰ **Erzurum Gazetesi**, 29 Nisan 1944, S.3827, s.1.

¹⁸⁴¹ **Erzurum Gazetesi**, 8 Birinci Kanun 1943/8 Aralık 1943, S.3807, s.1.

1945-1946 yıllarında toplamda 78 kişi mezun olmuştur.¹⁸⁴² Pulur Köy Enstitüsünü 1946 yılından ziyaret eden Erzurum Milletvekili Salim Altuğ (1946-1950), enstitüye giden yolun bozuk olduğunu ve enstitü yolunun yapımı için 1946 yılında çalışmalar olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁴³

Erzurum Pulur Köy Enstitüsü Müdürü Nihat Salkur, Van Ernis Köy Enstitüsü'nün binalarının ve yerleşme alanının uygun olup olmadığını kontrol etmek amacıyla görevlendirilmiştir. 1948 yılında Ernis Köy Enstitüsü kurulduğu vakit Pulur Köy Enstitüsünden 110 öğrenci bu enstitüye nakledilmiştir. Ayrıca bu enstitünün sıra, masa ve büro malzemeleri de bu enstitüde yapılmıştır.¹⁸⁴⁴

1949-1950 ders yılında 23 öğretmen Pulur Köy Enstitüsü'nde görev yapmaktaydı. Öğrenci mevcudu ilk dört sınıf dahil 603 kişiydi. 1951- 1952'de 71 öğretmen mezun olmuştur. 1952'ye kadar 401 kişi mezun olmuştur. 1952- 1953 ders yılında 620 öğrenci 30 öğretmen görev yapmaktaydı. 1954'te Köy Enstitüleri ile İlköğretmen Okullarının Birleştirilmesi hakkında 6234 Sayılı Kanun 27 Ocak 1954 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından kabul edilmiştir. Pulur İlk Öğretmen Okuluna dönüştürülmüştür.¹⁸⁴⁵

D- ERZİNCAN VİLAYETİ'NDE EĞİTİM VE KÜLTÜR HARCAMALARI VE YATIRIMLARI

Erzincan depreminden sonra kullanılmayacak durumu gelen Erzincan Maârif Müdürlüğü teşkilatı geçici olarak Kemah Kazâsına nakline Maârif Vekilliği tarafından 17 Şubat 1940'da karar verilmiştir.¹⁸⁴⁶

Vilâyetde depremde yıkılan okullar için Erzincan Vilâyeti'nde bir, Kemah ve Refahiye merkezlerde ise 250 kişilik birer mektep ile yirmi köyde birer mektep yapılmak zaruri olduğu bildirilmiştir.¹⁸⁴⁷

3849 Sayılı Kanuna göre 2/14611 Sayılı kararname ile Erzincan Merkezde yapılacak iki okul için ayrılan 60.000 liranın ancak bir okul yapımına yeteceği için bu bütçenin bir okulun yapımı için tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁸⁴⁸

¹⁸⁴² İ. Eyyupoğlu “ Köy Enstitülerinin Kuruluşu Ve Pulur Köy Enstitüsü Öğrencilerinden Muammer Genç'in Anıları”,s.11.

¹⁸⁴³ BCA.490.1.0.0.650.163.1-85.

¹⁸⁴⁴ V. Tunç, 1946- 1960 Yılları Arasında Van Gölü Havzası'nda Kamu Yatırımları Ve Harcamaları, s.150-151.

¹⁸⁴⁵ Resmi Gazete, S. 8625, (4 Şubat 1954), s. 8093-8094; İ. Eyyupoğlu “ Köy Enstitülerinin Kuruluşu Ve Pulur Köy Enstitüsü Öğrencilerinden Muammer Genç'in Anıları”,s.13.

¹⁸⁴⁶ BCA.30.10.0.0.143.24.17.

¹⁸⁴⁷ BCA.30.1.0.0.117.737.1.

¹⁸⁴⁸ BCA.30.18.1.2.96.73.6.

Maarif Vekilliği tarafından Erzincan'a 1948 yılında Erzincan merkez kazâya 5, Kemah'a 2, Refahiye'ye 3, Kemaliye'ye 4, Tercan'a 3 olmak üzere 17 enstitü mezunu öğretmenin tayin edileceği bildirilmiştir.¹⁸⁴⁹ Enstitü mezunu olan kişilerin okullara atanmasıyla beraber okulların niteliksel olarak değişimi sağlanmıştır.

1946-1950 yılları arasında Maarif Vekaleti tarafından Erzincan'a yapılan harcama ve yatırımlar şu şekilde olmuştur: Yapılan harcama miktarı 3.186.116.88 lira olup yüzde olarak % 0.78 ve kişi başına düşen harcama 18.54 olarak gerçekleşmiştir.¹⁸⁵⁰

I- İlköğretim Faaliyetleri

1924'te Cimin Bucağı Merkez Okulu ve Radik Okulu, 1925'te Kiy Okulu ve Pülümür Kazâsı'nda Dereköy Okulu açılmıştır. 1924 yılında Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından Kemah'ta İhtik Okulu, 1925'te Refahiye'de Altköy Okulu, aynı tarihte Kuruçay'da Erhami Okulu ve Merkez Okulu inşa edilmiştir. Refahiye'de Divir Okulu açılmıştır.¹⁸⁵¹ Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitilmiş kişi sayısını artırmak için yeni okullar açılmıştır. Bu krumlar sayesinde nitelikle insan sayısının artması sağlanmıştır. Yıllar içinde açılan okul sayısında artış meydana gelmiştir.

Erzincan'da 1926- 1927 ders yılında 1893 öğrencili 28 ilk erkek ve kız mektebi mevcuttur. Erzincan'a bağlı idari birimlerde de 1226 öğrencili 31 ilkokul bulunmaktadır.¹⁸⁵²

Tablo-58: 1927- 1947 Yılları Arasında Erzincan'da İlkokul Sayıları¹⁸⁵³ :

¹⁸⁴⁹ Yeni Erzincan, 24 Haziran 1948, S.307, s.1.

¹⁸⁵⁰ S. Aşgın, Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları (1946- 1960), s. 160.

¹⁸⁵¹ Ali Kemali, Erzincan Tarihi, Coğrafi, Toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1992, s.353-368.

¹⁸⁵² Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926- 1927, Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi, s.503.

¹⁸⁵³ BİUM, Maârif 1923-32 İstatistikleri, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933, s. 16; BİGD, Kültür 1934-1935 İstatistiği, Köy Hocası Matbaası, Ankara, 1936, s.184; BİGD, Kültür 1935-1936 İstatistiği, BİGD Yay. Mehmet İhsan Matbaası, Ankara, 1937, s.10-124; BİUM, Maârif 1932-1933 İstatistiği, Devlet Matbaası, 1934, s.2-160; BİUM, Maârif 1934-1935 İstatistiği, Devlet Matbaası, İstanbul, 1935, s.240; BİUM, Kültür 1936-1937 İstatistiği, BİUM Yay. Sakarya Matbaası, 1938, s.12; BİUM, Kültür 1936-1937 İstatistiği, BİUM Yay. Suhulet Matbaası, 1938, s.12-125; BİUD, Maârif 1937-1938 İstatistiği, BİUM Yay. Suhulet Matbaası, 1938, s.12-145; BİUM, Maârif 1938-1939 İstatistiği, BİUM Yay. Ulusal Matbaa, Ankara, 1942, s.22-23-182; BİUM, Maârif 1939-1940 İstatistiği, BİUM Yay. Ulusal Matbaa, Ankara, 1942, s.12-150; BİUM, Maârif 1940-1941 İstatistiği, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1943, s.12-154; BİUM, Maârif 1941-1942 İstatistiği, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1944, s.12-152; BİGM, Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943, Ankara, 1945, s.12-152; BİGM, Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1943-1944, Pulhan Matbaası, Ankara, 1946, s.12-144; BİGM, Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1944-1945, Pulhan Matbaası, Ankara, 1947, s.12-224; BİGM, Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1945-1946, Pulhan Matbaası, Ankara, 1947, s.13-224; BİGM, Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1946-1947, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1949, s.12-227; BİGM, Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1947-1948, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1949, s.256; BİGM, Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1948-1949, Yeni

Öğretim Senesi	Merkezde	Köyde	Toplam	Maârif Bütçesi
1927-1928	12	53	65	-
1928-1929	23	44	67	-
1929-1930	11	55	66	-
1930-1931	11	56	67	-
1931-1932	11	43	54	-
1932-1933	11	33	44	71.617
1933-1934	12	31	43	0
1934-1935	12	30	42	74.871
1935-1936	10	22	32	69586
1936-1937	10	24	34	68.613
1937-1938	13	37	50	61.797
1938-1939	23	31	54	108.080
1939-1940	3	13	16	141.830
1940-1941	7	36	43	125.574
1941-1942	8	36	44	120.120
1942-1943	9	41	50	136.620
1943-1944	8	37	45	179.346
1944-1945	8	66	74	272.587
1945-1946	8	76	84	147.270
1946-1947	8	92	100	350.436

Yukarıda yer alan tabloda toplam olarak gösterilen kısımda; 1 sınıflı, 2 sınıflı, 3 sınıflı, 4 sınıflı ve 5 sınıflı okulların toplamı verilmiştir. 1927-1947 yılları arasında Erzincan ve Kazâları'nda bulunan okul sayıları ve vilâyet için ayrılan ödenekte eğitime ayrılan kısım verilmiştir. 1939 Erzincan Depremi sonrası okul sayısında azalmalar meydana gelmiştir. Eğitime ayrılan bütçeler ile kısa sürede okul sayısında artış yaşandığı tabloda görülmektedir.

Matbaa , Ankara, 1950, s.264; BİGM, **Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1949-1950**, Yeni Matbaa , Ankara, 1952, s.296.

1927- 1928 eğitim ve öğretim yılı içinde öğretmenlere ve çalışanlara ödenen maaş 5.433 lira , ilkokul için yapılan masraf 3.819 lira toplam 9.252 liradır. 1928-1929'da ise 96,931 lira maaşlara, 24.762 lira okul masrafı olmak üzere toplam 121.153 liradır. 1929-1930'da maaşlar verilen 84.759 lira , okul masrafı 7.260 lira toplam 92.019 liradır. 46.142 lira maaş 8.676 lira okul için toplam 94.818 lira , 1931- 1932 yılında ise maaşlara 78.041 lira ve okul masrafı 2.467 lira olup toplam yapılan harcama 80.508 liradır.¹⁸⁵⁴

Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından Kemah Kazâsı'nda Tan Okulu ve Kerer Okulu inşa edilmiştir. Tan Okulu için 2.000 lira bedelle satın alınmıştır. Kerer Okulu 2.500 lira bedelle yarım kâgir olarak inşa edilmiştir. Refahiye'de ise 400 lira bedelle Divir Okulu yapılmıştır.¹⁸⁵⁵

Cumhuriyetin ilk yıllarına okullaşmaya büyük önem verilmiştir. Bu kapsamda Erzincan'da ilkokul binaları inşa edilmiştir. 1928'de Erzincan Merkez Gazi Paşa, Merkeze bağlı Kiy 1925'de, Bakırbirastik 1926'da, Yalnızbağ 1927'de Küpesi 1930'da Cimin Nahiyesine bağlı Radık'ta 1924'de, Cengice Nahiyesi Kismikör'de 1928'de , Refahiye Kazâsına bağlı Divir'de 1926'da Kemah Kazâsı Kerer'de 1927, Tan 1927, Pülümür Kazâsına bağlı Dereköy 1925, Kiği Kazâsı Mizikan'da ise 1929 'da ilkokullar inşa edilmiştir.¹⁸⁵⁶

Son Posta Gazetesinin “*Erzincanda Kültür, Nâfîa ve Ziraat Faaliyeti*” başlıklı haberinde;Erzincan Valisi Mehmet Fahri Özen tarafından 1937 yılında 29 köy mektebinin açıldığı belirtilmiştir.¹⁸⁵⁷

1939 Depreminden sonra Yenivilâyet'de ilkokul inşasına başlanmıştır. İlkokul için 54.414 lira ihale bedeli belirlenmiştir.¹⁸⁵⁸1942 yılı içerisinde Erzincan'da yapılacak ilkokullar için Karabük'ten 5 ton arma demir getirilmiştir.¹⁸⁵⁹ Keleriç köyünde halkın yardımıyla tam dereceli bir ilkokul binası yapılmaya başlanmıştır. Kışa doğru biteceği belirtilmiştir. Erzincan Valisi Sükütü Tükel okul inşaatını ziyaret etmiştir. Okul inşaatı için 20 kilo çivi verilmiştir. İliç'e bağlı Erhemü köyünde 5 sınıflı bir ilkokulun yapımına başlanmıştır.¹⁸⁶⁰

¹⁸⁵⁴ BİUM, **Maârif 1923-32 İstatistikleri**, s. 96.

¹⁸⁵⁵ Ali Kemali, **Erzincan Tarihi, Coğrafi, Toplumsal, Etnografi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi**, s.357-370.

¹⁸⁵⁶ Erdem Yavuz, “ *Erzincan'da Eğitim ve Eğitim Kurumları (1923- 1960)*, **Turkish Studies**, XI/6, 2016, s. 83.

¹⁸⁵⁷ **Son Posta Gazetesi**, 22 Kasım 1937, S.2628,s.5.

¹⁸⁵⁸ **Yeni Erzincan**, 26 Mart 1942, S.1, s. 3.

¹⁸⁵⁹ **Yeni Erzincan**, 18 Haziran 1942, S.13, s.1.

¹⁸⁶⁰ **Yeni Erzincan**, 9 Temmuz 1942, S. 16, s.1.

Erzincan Vilâyeti merkezinde yapılmakta olan ilkokul binası için keşif bedeli 60,000 lira belirlenerek, 2 Teşrinievvel 1941/2 Ekim 1941’de ihale sürecine çıkarılmıştır.¹⁸⁶¹ Erzincan Nâfia Müdürlüğü tarafından Refahiye Kazâsı’nda beş sınıflı ilkokulun ikinci ve son kısım inşaatları için keşif bedeli 44164 lira 88 kuruş belirlenmiştir.¹⁸⁶²

1934-1935 ders yılında 174 erkek 46 kadın olmak üzere 220 öğrenci mezun olmuştur. 1939- 1940 ders yılında 65 ilkokulda ders işlenebilmiştir. 111 öğretmen görev yapmış toplam öğrenci sayısı 2.064 erkek , 916 kız olmak üzere 2980 kişidir. Toplam diploma alan 63 erkek 10 kız olmak üzere 73 kişidir.1944- 1945 yılları arasında 581 erkek ve 101 kadın olmak üzere 682 kişi mezun olmuştur. 1949- 1950 ders yılında ise 1.263 kişi mezun olmuştur.¹⁸⁶³

Erzincan Nâfia Müdürlüğü tarafından 1940 yılında yapılmak üzere Erzincan Vilâyet Merkezinde ilk okul inşası için 60.000 Lira bedel ile yapılmasına karar verilmiştir.¹⁸⁶⁴

Erzincan’da 1935 yılında okuryazar oranı erkeklerde % 23,3, kadınlarda % 5.0 toplam % 13,8 1945’de bu oran erkeklerde % 41,1 ve kadınlarda % 13,0 olmuş toplam % 26,4, 1950’de ise bu oran erkeklerde % 42,9 ve kadınlarda %16,5 olup toplam % 29,2 olmuştur.¹⁸⁶⁵ Erzincan’da okuryazar oranı dönemsel olarak genel bir artış göstermiştir.

Tablo-59: 1926-1950 Yılları Arası Öğretmen, Öğrenci ve Diploma Alanların Sayısı¹⁸⁶⁶

Yıl	Okul	Öğretmen	Öğrenci	Mezun
1926- 27	62	97	3.043	-
1934- 35	42	89	3.681	220
1939- 40	65	111	2.980	73
1944- 45	201	290	11.493	682
1949- 50	274	409	16.321	1.263

Yukarıda yer alan tabloda 1926-1950’li yılları arasında Erzincan Vilâyeti’nde bulunan okul, öğretmen, öğrenci ve mezun sayısı hakkında bilgi verilmiştir. Tabloya

¹⁸⁶¹ **Erzurum Gazetesi**, 25 Eylül 1941, S.3710,s.3.

¹⁸⁶² **Akşam**, 8 Kasım 1944, S.9360, s.6.

¹⁸⁶³ DİE, **Milli Eğitimde 50 Yıl 1923- 1973**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1973, s. 23.

¹⁸⁶⁴ **Vatan Gazetesi**, 1 Ekim 1941, S. 397, s.4.

¹⁸⁶⁵ Yurt Ansiklopedisi Türkiye İl İl; Dünyü, Bugünü, Yarını, “*Erzincan*”, IV, s.2642.

¹⁸⁶⁶ DİE, **Milli Eğitimde 50 Yıl 1923- 1973**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1973, s. 23.

baktığımızda bazı yıllarda okul sayısında azalmalar meydana gelmiştir. Bunun sebeplerinde biri taşra idaresinde meydana gelen değişiklikler gösterilebilir. 1939 Erzincan Depremi sonrasında okul, öğretmen, öğrenci ve mezun sayısında artış meydana gelmiştir. Kuvvetle muhtemel depreme sonra eğitime ayrılan bütçenin artmış olması gösterilebilir.

II-Ortaöğretim Faaliyetleri

İcra Vekilleri Heyeti'nin 7 Haziran 1925 tarihli toplantısında Şark Vilâyetleri'nde görev yapacak öğretmenlerin maaşlarının zamlı olarak verilmesine dair 2049 Sayılı kararname kabul edilmiştir. Zamlı maaş alacak vilâyetlerin içinde Erzincan'da bulunmaktadır.¹⁸⁶⁷

1927 yılında Erzincan'da bir ortaokul bulunmaktadır.¹⁸⁶⁸ Erzincan Askeri Orta Mektebi'nde yapılacak tamirat için on bin liralık bir ödenek ve tamir işinin de tatil sürecince bitirilmesi zaruri olduğundan İhale Kanunu'nun 18. Maddesinin "Z" fıkrasına göre pazarlıkla yapılması M. .M. Vekâletinin 20/7930 tarih ve 878/2685 numaralı teklifiyle İcra Vekilleri Heyeti'nin 24 Temmuz 1930 tarihli içtimasın ile kabul edilmiştir.¹⁸⁶⁹ Fakat kışın uzun sürmesi ve mektebin bir an önce tamiri ihtiyaç duyması sebebiyle emaneten yaptırılması için İcra Vekilleri Heyetinin 4 Ekim 1931 tarihli toplantısında kabul edilmiştir.¹⁸⁷⁰

1930 yılında Erzincan Askeri Orta Mektebi'nde 10 bin liralık bir tamir işlemi için yaz tatilinin beklenip işe başlanması İcra Vekilleri Heyeti tarafından kararlaştırılmıştır.¹⁸⁷¹ Erzincan Askeri Orta Mektep binasının okulda okuyan talebeler için yetersiz olduğundan ve mevcut verilecek ödemenin yetersiz olması sebebiyle pavyon yaptırılma imkanı olmadığından harap halde bulunan birkaç yapının 878 numaralı Kanunun "X" Maddesine göre tamir edilerek; mektep ihtiyacının giderilmesi için Milli Müdafaa Vekâletinin 13 Temmuz 1932 tarih ve 1067 numaralı tezkeresi ile Maliye Vekâleti'nin teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti 20 Temmuz 1932 tarihli toplantı ile kabul etmiştir.¹⁸⁷²

¹⁸⁶⁷ BCA.30.18.1.1.14.36.1.

¹⁸⁶⁸ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926- 1927, Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi, s.503.

¹⁸⁶⁹ BCA.30.18.1.2.13.51.19.

¹⁸⁷⁰ BCA.30.18.1.2.23.69.2.

¹⁸⁷¹ BCA.30.18.1.2.13.51.19.

¹⁸⁷² BCA.30.18.1.2.30.56.5.

Erzincan Nâfia Müdürlüğü tarafından Yeni vilâyetde 1945 yılı içerisinde yapılmakta olan bir ortaokulun ikinci kısım inşaatının yapımı için keşif bedeli 22.308 lira belirlenmiştir.¹⁸⁷³

Erzincan Ortaokulu'nun müsamere salonu inşası 35 bin liraya ihale edilmiş olup 1948 yılında inşası bitmiştir. Müsamere salonu hem okula hemde vilâyetin ihtiyacının karşılayacak şekilde inşa edilmiştir.¹⁸⁷⁴

Tablo-60: 1926- 1950 Yılları Arası Öğretmen, Öğrenci ve Diploma Alanların Sayısı ¹⁸⁷⁵

Yıl	Okul	Öğretmen	Öğrenci	Mezun
1926- 27	1	9	94	22
1934- 35	1	10	262	70
1939- 40	1	12	326	46
1944- 45	3	25	383	57
1949- 50	5	36	639	108

Yukarıda yer alan tabloda 1926-1950 yılları arasında öğretmen, öğrenci, ve diploma alanların sayısı verilmiştir. 1926-1927 eğitim yılında bir olan okul sayısı 1949-1950 yılında ise sayı beş kat artıp 5 olmuştur. Öğretmen sayısı 3 katı artmıştır. Mezun sayısında 5 arttığı görülmektedir.

III-Erzincan Askeri Ortaokulları ve Faaliyetleri

Erzincan Askeri Rüşdiyesi/Okulu, Osmanlı döneminde taşrada açılan ilk rüştiyelerden biridir. Binası, Erzincan'da bulunan Dördüncü Ordu Karargahı ile Hükümet Konağı arasında bulunan kargir olarak inşa edilen yapıdır. Okulun açılış tarihi bazı kaynaklarda 1882 bazı kaynaklarda ise 1884 olarak yazılmıştır. 19. yy sonlarında Erzincan'da bulunan Süvari Karakolu'na taşınmıştır. 1927 yılına kadar hem lise hem de ortaokul olarak faaliyette bulunmuştur. 1927 yılında lise kısmı kapatılmış ve öğrenciler Kuleli Askeri Lisesi'ne gönderilmiştir.¹⁸⁷⁶ Fakat bu dönemde ortaokul kısmı eğitime devam etmiştir. Lise'ye öğrenci olmadığı için kapatılma yoluna gidilmiştir. Yaklaşık 40 yıl lise eğitimi verilmiştir.

¹⁸⁷³ Cumhuriyet, 19 Şubat 1945, S.7364, s.4.

¹⁸⁷⁴ Yeni Erzincan, 9 Eylül 1948, S.317, s.1.

¹⁸⁷⁵ DİE, Milli Eğitimde 50 Yıl 1923- 1973, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1973, s. 44.

¹⁸⁷⁶ Efdal As, "Erzincan'da Açılan Askeri Okullar", Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu 26-28 Eylül 2019, Ed: Kemal Taşçı, Kader Altın, Salih Kaymakçı, Erzincan, 2019, s.836-841.

Erzincan Askeri Ortaokulu için 1936-37 yılı içinde öğrenci alınmasına karar verilmiştir. Okulun ihtiyacı olan Tarih, Coğrafya, Fen Bilgisi, Almanca, Fransızca ve İngilizce Öğretmeni alınmasına karar verilmiştir.¹⁸⁷⁷ Uzunca bir süre gazetelere ilan verilmiştir. Öğretmen bulmak biraz zaman almıştır.

Milli Müdafaa Vekâleti tarafından, 1937-1938 ders yılı için Erzincan Askeri Ortaokulu bütün sınıfları için öğrenci alımı yapılması ilan edilmiştir. Okulun kayıt süresi 1 Temmuzdan başlayıp 10 Ağustos'ta bitmesi kararlaştırılmıştır. Bu okula girmek için başvurular Erzincan Askeri Şubesine başvurması istenmiştir.¹⁸⁷⁸ Bölge açısından önemli bir okul konumunda bulunan bir okuldur.

Tablo-61: Erzincan Askeri Ortaokulu Sınıf, Öğrenci ve Öğretmen Sayıları¹⁸⁷⁹:

Yıllar	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Sınıf	Topla m	Mezuniyet Sonrası		Öğretmen Sayısı
	Ort a1	Ort a2	Ort a 3	Lise 1	Lise 2	Lise 3		Kuleli	Harbiye	
1923-24	74	43	20	20	9	7	173	-	7	22
1924-25	93	52	42	26	14	9	236	-		22
1925-26	52	96	58	35	25	12	278	-		22
1926-27	41	72	62	47	30	11	263	-	-	22
1926-27	143	75	61	62	37	22	400	146	-	22
1927-28	135	245	79	-	-	-	459	61	-	22
1928-29	160	134	156	-	-	-	450	135		14
1929-30	143	195	106	-	-	-	444	82	-	14
1930-31	46	150	106	-	-	-	-	302	102	9

Tabloyu incelediğimizde, 1923-24 ders yılından başlayıp 1930-31 yılına kadar olan süre zarfında Erzincan Askeri Okulunda yer alan sınıflar görevli öğretmen sayısı ve eğitimi gören öğrenci sayısı ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. 1927-28 ders yılından itibaren lise kısmı kapatılmıştır. Öğrenciler eğitim görmek için Kuleli ve Harbiye Okulu'na gönderilmişlerdir. Fakat tabloda güvenilirliği azaltan veri ise 1926-27 yılının iki defa yazılmış olmasıdır.

¹⁸⁷⁷ Tan, 22 Haziran 1936, S.422, s.11.

¹⁸⁷⁸ Akşam, 21 Temmuz 1937, S.6738, s.10.

¹⁸⁷⁹ Ali Kemali (Aksüt), Erzincan, s. 419.

Ulus Gazetesi'nin 26 Mayıs 1938 tarihli “*Erzincan Orta Okuluna Pavyon İlavesi*” başlıklı haberinde ; Orta okul binasının yetersiz olması sebebiyle iki yıldan beri ikili eğitime geçilmiş olduğu, okul binasının yanına birkaç pavyon yapılma suretiyle genişletilmek istendiği belirtilmiştir. Bu durum idare tarafından Kültür Bakanlığı'na bildirilmiş ve bazı arsaların istimlak edilmesiyle bir proje hazırlanmıştır. 30 bin liralık proje 1937 bütçesinden 5.000 lira tahsis edilmek suretiyle ilk pavyon yapımına başlanmıştır.¹⁸⁸⁰

IV- Millet Mektepleri'nin/ Ulus Okullarının Eğitim Faaliyetleri

Tablo-62: Erzincan Millet Mektebi Faaliyeti 1928-1935 ¹⁸⁸¹

YILLAR	Dersane Adedi				Muallim Adedi				Müdavim Adedi			
	A		B		A		B		A		B	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
1928- 1929	145	57	19	7	157	20	15	7	5.356	1.760	573	157
1929- 1930	91	41	68	18	78	6	17	5	2.132	1.040	1.231	328
1930- 1931	56	20	31	3	61	8	14	1	1.576	556	770	57
1931- 1932	43	20	28	3	50	5	10	-	1.011	374	515	18
1932-1933	26	10	9	5	24	3	9	2	649	282	224	121
1933-1934	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1934-1935	24	12	36	9	27	-	4	-	499	203	171	68

Erzincan Millet Mektebi 7 yıllık süre zarfında binlerce kişinin okuma-yazma öğrenmesini sağlamıştır. Bu kurumunda A ve B şeklinde iki kurs oluşturulmuştur. En yoğun katılım 1928-1929 yılında olmuş en az öğrenci ise 1934-1935 yılında olmuştur. Kurslarda yoğun olarak erkek öğretmenler eğitim vermiştir. Kadın öğretmen sayısı sınırlı kalmıştır.

Tablo-63: Erzincan Ulus Okulları Faaliyetleri 1935-1950 ¹⁸⁸²

¹⁸⁸⁰ **Ulus**, 26 Mayıs 1938, S.Yok, s.6.

¹⁸⁸¹ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Maârif 1928-33 Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği**, No:28, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.16; BİUM, **Maârif 1928-35 Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği**, Hüsniyat Matbaası, İstanbul, 1935, s.28.

¹⁸⁸² BİGD, **Kültür 1935-1936 İstatistiği**, s. 140; BİGD, **Kültür 1936-1937 İstatistiği**, s.142; BİUD, **Maarif 1937-1938 İstatistiği**, s.158; BİUM, **Maarif İstatistiği 1938-1939**, s.202; BİUM, **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.172; BİUM, **Maarif İstatistiği 1940- 1941**, s.174; BİUM, **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.170; BİGM, **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s. 170; BİGM, **Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri 1943-1944**, s. 162; BİGM, **Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri 1944-1945**, s. 250; BİGM, **Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri 1945-1946**, s.250; BİGM, **Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri 1946-1947**, s.252; BİGM, **Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri 1947-1948**, s.280; BİGM,

YILLAR	Dersane Adedi				Muallim Adedi		Müdavim Adedi			
	A		B				A		B	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
1935-1936	-	1	-	1	-	2	-	60	-	29
1936-1937	2	-	-	1	3	-	60	-	35	-
1937-1938	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1938-1939	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1939-1940	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1940-1941	11	2	3	-	11	1	315	58	90	-
1941-1942	1	-	1	-	1	-	11	-	27	-
1942-1943	1	-	-	1	1	-	14	-	4	-
1943-1944	1	3	1	-	3	3	35	164	65	1
1944-1945	5	-	5	1	6	-	165	-	51	-
1945-1946	4	1	-	-	2	1	185	40	225	-
1946-1947	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1947-1948	-	-	-	-	-	-	-	-	--	
1948-1949	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1949-1950										

Erzincan'da açılan Ulus Okulları 1935- 1946 yılları arasından eğitim vermiştir. Genel itibariyle hem açılan kurs sayısı hem de öğretmen sayısı sınırlı olmuştur. Devam eden kursiyer sayısı ise yıldan yıla farklılık göstermiştir. Erkek öğretmen sayısı da kadın öğretmen sayısında genel olarak yüksek olmuştur. Erzincan Ulus Okulları'nın 1946-1950 yılları arasında faaliyetleriyle ilgili bilgiye ulaşılmamıştır.

V- Lise Eğitimi Faaliyetleri

1948-1949 ders yılında Erzincan Ortaokulu'ndan lise birinci sınıfının açılması için Milli Eğitim Bakanlığı'na başvurulmuş ve uygun görülmüştür. Öğrenci kayıt ve kabulü başlanmıştır.¹⁸⁸³ 1949- 1950 eğitim yılında Erzincan'da mesleki ve teknik öğretim okulu iki tane bulunmaktadır. Toplam 13 öğretmen 188 öğrencisi olup mezun olan 27 öğrenci bulunmaktadır.¹⁸⁸⁴

Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri 1946-1947, s.252; BİGM, Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri 1948-1949, s.292;

¹⁸⁸³ Yeni Erzincan, 23 Eylül 1948, S.319, s.1.

¹⁸⁸⁴ DİE, Milli Eğitimde 50 Yıl 1923- 1973, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1973, s. 75.

VI- Halkevi ve Halk Okuma Odaları Faaliyetleri

1-Erzincan Halkevi

24 Şubat 1933'de Erzincan Halkevi açılmıştır.¹⁸⁸⁵ 1933- 1935 yılları arasında Halkevi Başkanlığı görevini Şerif Atabey yapmıştır. Erzincan Halkevi çalışma binası Eski Erzincan semtindedir. İlk bina 800 lira kira bedeli ile tutulmuştur. Birkaç odadan ibaret bir yapıdır. 28 Şubat 1934'de Ankara Oteli Erzincan Halkevi için tahsis edilmiştir.

1886

Tablo-64: Erzincan Halkevi'nin 1935 Yılı Kayıtlı Üye Sayısı¹⁸⁸⁷:

	Avukat	Doktor	Muallim	Tüccar	İşçi	Çiftçi	Güzel Sanatlar	Bayan	Bay	Toplam
Dil, Tarih, Edebiyat Şubesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Güzel Sanatlar Şubesi	-	1	32	22	52	15	30	4	148	152
Temsil Şubesi	-	1	22	17	13	7	12	5	67	72
Spor Şubesi	1	2	33	12	45	22	19	0	134	134
Sosyal Yardım Şubesi	2	3	7	23	30	13	7	2	83	85
Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi	-	-	14	20	32	35	37	7	131	138
Kütüphane ve Neşriyat Şubesi	1	-	12	5	12	9	6	1	44	45

¹⁸⁸⁵ BCA.490.1.0.0.1005.879.1; BCA. 490.1.0.0.848.354.1.; Nurcan Toksoy, **Halkevleri/ Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak**, Orion Yayınları, Ankara, 2007, s. 42.

¹⁸⁸⁶ E. Yavuz, **Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923- 1960)** s. 142.

¹⁸⁸⁷ BCA.490.1.0.0.984.815.1.

Köycülük Şubesi	1	-	0	29	35	75	37	10	167	177
Müze ve Sergi	-	-	11	5	1	3	3	1	22	23
Toplam	5	7	131	133	220	179	151	30	796	826

17 Şubat 1937’de Cumhuriyet Halk Partisi Merkezi tarafından yapılan inceleme sonucunda projesi Aydın Mebusu Mithat Aydın tarafından, hazırlanan keşif bedeli olarak 65.000 lira belirlenen Halkevi Binası için 10.000 liranın mahallince temini düşünülmüştür. Fakat yer konusunda 18.000 liranın istenmesi üzerine, Umumi Müfettişlik tarafından yeni bir arsa bulunması kararlaştırılmıştır. ¹⁸⁸⁸

Erzincan Halkevi’nin binasının inşası için Başvekil İsmet İnönü tarafından Dâhiliye Vekilliği’ne yazılan yazıda Erzurum Halkevi için 1937’de 60.000 liranın tahsis edildiğini bildirmiştir. ¹⁸⁸⁹ Erzincan Halkevi, 16 Temmuz 1937’de büyük bir kalabalığının eşliğinde açılmıştır. Halkevi binası İstasyon Caddesi ve Şerefiye Caddesi çocuk parkının karşısında açılmıştır. Bu binanın keşif bedeli 124.000 liraydı. 1939 Depreminde Erzincan Halkevi bodrum katı hariç tamamen yıkılmıştır. Bodrum katı ise bir dönem orta okul olarak kullanılmak üzere verilmiştir. 12 Kasım 1941 tarihinde gerçekleşen ikinci deprem ile tamamen yıkılmıştır. Deprem sonrası yeni Halkevi binası olarak Trabzon Caddesi üzerinde bulunan bir ahşap yapı kiralanmıştır. Bu yapıda 80 kişilik bir salonda bulunmaktaydı. ¹⁸⁹⁰

1939 yılına gelindiğinde Erzincan Halkevi binasının inşası tamamen bitmemiştir. Binanın bitmesi için 40.000 liraya daha ihtiyaç olduğu Genel Merkeze bildirilmiştir. ¹⁸⁹¹ Halkevi binasının kalorifer ve su tesisatı inşası için keşif bedeli 215.10 lira 38 kuruş belirlenmiştir. ¹⁸⁹² Erzincan Halkevi şubeleri etkin bir şekilde faaliyet içinde bulunmuşlardır. Erzincan Halkevine 439 erkek, 1 kadın olmak üzere 440 kişi kayıtlıdır. ¹⁸⁹³ CHP Erzincan Bölgesi Müfettiş Balıkesir Mebusu Muzaffer Akpınar

¹⁸⁸⁸ BCA.30.10.0.0.70.459.1-13.

¹⁸⁸⁹ BCA.30.10.0.0.79.523.6.

¹⁸⁹⁰ E. Yavuz, **Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923- 1960)** s. 148-151.

¹⁸⁹¹ BCA.490.1.0.0.0.646.142.1.

¹⁸⁹² **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1939, S.5457, s.12.

¹⁸⁹³ **Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası**, s.134.

tarafından yapılan Halkevi incelemesinde Kütüphane, Güzel Sanatlar, Temsil ve Sosyal Yardım Şubeleri deprem sonrası yeniden faaliyete geçirilmiştir. ¹⁸⁹⁴

1941 yılında Erzincan, İliç, Refahiye Kemah, Tercan ve Kemaliye'ye Merkez ve Köylerde 35 konferans verilmiştir. ¹⁸⁹⁵ 1944-1946 yılları arasında aktif olan şubeler Temsil, Köycülük, Kütüphane ve Yayın Şubeleridir. ¹⁸⁹⁶

Erzincan Halkevi depremden zarar görüp yıkılmıştır. 1944 yılında yeni binanın yapılması için CHP Müşavir Mimarı A. Sabri Oran tarafından binanın yapılması için ilk etapta 5.000 lira verilmesi istenmiştir. Yıkılan bina inşaatından tahmini 90 ton demir, 1000 metre moloz taş, 8000 adet tuğla ve 30 ila 35 çağında pencereler kullanılabilir vaziyette olduğu ifade edilmiştir. Binanın tamamen yıkılabilmesi için 15 işçi 45 gün çalışması gerektiği ve usta ve amale yevmiyesi 2037.50 ücretin gerektiği belirtilmiştir. Müteahhit'in yıkım karı ile beraber toplam 2.445 lira ihtiyaç olduğu CHP Mimarlarından Cavit Tamkan ifade etmiştir. ¹⁸⁹⁷ 1947 yılında Halkevi inşaatı yeniden gündeme getirilmiştir. CHP İl İdare Kurulu Başkanlığı tarafından 1946 yılından 1947 yılına aktarılan 202 lira 43 kuruş bütçe tasarrufu ile 18076 Sayılı cari hesapta bulunan 23.369 lira 03 kuruş toplam 23.571 lira 46 kuruş 1947 bütçesinin çeşitli gelirler ile 202 lira 43 kuruşun ve çeşitli giderler ile 23.369 lira 03 kuruş Yapı ve Onarma Maddesine eklenerek Genel İdare Kurulunda 26 Haziran 1947 tarihinde kabuledilmiştir. ¹⁸⁹⁸

Erzincan Halkevleri'nin Şubelerinin 1934-1950 yılları arasındaki faaliyetleri:

Dil ve Edebiyat Şubesi: 1934'te Türk dilinin zenginliğini ve önemini anlatan konferanslar düzenlenmiştir. ¹⁸⁹⁹ Şubenin Başkanı yoktur. 1935'te İdare Heyeti tam olarak oluşmadığı için çalışma içinde yer alamamıştır. ¹⁹⁰⁰ 4 Eylül 1936 tarihinde Erzincan Halkevi Başkanı Mustafa Asım Altunok ve Erzincan Valisi Mehmet Fahri Özen tarafından CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilen bir telgrafta Üçüncü Dil Kurultayı'nın açılması sebebiyle Erzincan Vilâyeti'nde radyo yayını ile kurultay'ın açılış konuşmalarını halka dinlettirildiği ve vilâyetin dört bir yanını ise bayraklarla süslendiğini belirtmiştir. ¹⁹⁰¹ İçel Milletvekili Hamdi Ongun, Erzincan'da 6 Mayıs 1936 İnkılap 7 Mayıs 1936'da ise "*İstiklal*" konulu iki konferans vermiştir. ¹⁹⁰²

¹⁸⁹⁴ BCA.490.1.0.0.997.853.1-30.

¹⁸⁹⁵ BCA.490.1.0.0.1009.895.1.

¹⁸⁹⁶ BCA.490.1.0.0.833.289.1.

¹⁸⁹⁷ BCA.490.1.0.0.1706.934.1.

¹⁸⁹⁸ BCA.490.1.0.0.1490.79.1.

¹⁸⁹⁹ Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, s. 42.

¹⁹⁰⁰ BCA.490.1.0.0.984.815.1.

¹⁹⁰¹ BCA.490.1.0.0.1167.100.2.

¹⁹⁰² BCA.490.1.0.0.1009.895.1-15.

Güzel Sanatlar Şubesi: 1934'te Halk müziği ile ilgili olarak 5 konser verilmiştir.¹⁹⁰³ Süel Orta Okulu Öğretmeni Münir Atasev'dir. 1935'te şube dâhilinde bulunan subay ve öğretmenler tarafından bir musiki grubu oluşturulmuştur. Konserler ve halk günü düzenlenmiş ve yoğun katılım sağlanmıştır.¹⁹⁰⁴

Erzincan Halkevi 1935 yılında iki balo düzenlemiştir. İlk balo Erzincan Halkevi'nde ikinci balo ise Gazi Okulu Salonu'nda olmuştur.¹⁹⁰⁵ 1944 yılında Erzincan Belediyesi ile Erzincan Halkevi birlikte Bando Takımı kurmuştur.¹⁹⁰⁶

1948 yılında Halkevleri Başkanı Osman Erkal'ın CHP Genel Sekreterliği'ne yazmış olduğu telgrafta verilen bilgiye göre: Halkevi'nde musiki teşkilatı yoktur. Fakat on iki parçadan oluşan bir bando takımı vardır. Ücretsiz çalışacak kimse bulunmadığı için Bando Takımı pasiftir.¹⁹⁰⁷

Temsil Şubesi: 1934'te beş temsil gerçekleştirilmiştir.¹⁹⁰⁸ Temsil Şubesi Başkanı Orta Mektep Spor Öğretmeni Halil Vural'dır. 1935'te halktan oluşan ve ortaokul öğretmenlerinden teşekkül edilen şubedir. Temsil Şubesi tarafından okullarda ve halka açık alanda gösteriler yapılmıştır. Halkın seversik izlediği “*Mete Piyesi*” sergilenmiştir.¹⁹⁰⁹ 1935 yılında Erzincan Halkevi temsil şubesi tarafından 3500 izleyicinin katıldığı 28 piyes gösterilmiştir. Askeri sinema aracılığı ile 1200 izleyiciye 4 film gösterimi yaptırılmıştır.¹⁹¹⁰ 1938 yılında bu şube pasif haldedir. Parasızlık yüzünden çalışma yapılamamıştır.¹⁹¹¹

13- 19 Şubat 1943 tarihlerinde Erzincan Halkevi'nde, lise mezunları tarafından müsamere gösterisi yapılmıştır.¹⁹¹² Erzincan Halkevi Genel Sekreterliği 9 Temmuz 1943'de bir telgraf yazmış ve 24 Temmuz 1943'de “*Lozan Günü*” kutlamaları yapılacağını belirtmişlerdir.¹⁹¹³ 9 Nisan 1949'da İlkokul öğretmenleri tarafından Erzincan Halkevi'nde “*Gönüllerin Şarkısı*” piyesi sahnelenmiştir. Akabinde Sabri Çoş tarafından “*Yurdumuza Göz Dikenlere*” şiiri okunmuştur.¹⁹¹⁴ 19 Nisan 1949 tarihinde Erzincan Halkevi'nde Namık Kemal'i anmak için Lise Edebiyat Öğretmeni Mustafa

¹⁹⁰³ Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, s. 42.

¹⁹⁰⁴ BCA.490.1.0.0.984.815.1.

¹⁹⁰⁵ BCA.490.1.0.0.984.815.1.

¹⁹⁰⁶ Yeni Erzincan, 17 Şubat 1944, s.1.

¹⁹⁰⁷ BCA.490.1.0.0.966.738.3.

¹⁹⁰⁸ Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, s. 42.

¹⁹⁰⁹ BCA.490.1.0.0.984.815.1.

¹⁹¹⁰ BCA. 490.1.0.0.984.815.1.

¹⁹¹¹ BCA.490.1.0.0.984.815.1-24.

¹⁹¹² Yeni Erzincan, 4 Şubat 1943, S. 45, s. 2.

¹⁹¹³ BCA.490.1.0.0.920.584.1.

¹⁹¹⁴ Yeni Erzincan, 14 Nisan 1949, S. 345, s. 1.

Baydar, Namık Kemal ‘i anmak için bir program tertip edilmiştir. Anma programına, Vali Recai Türel, General Azmi Türkay ve halk katılım sağlamıştır.¹⁹¹⁵

Spor Şubesi: Spor Şubesi Başkanı Tüccar Nazım Malatyalı’dır 1934’te etkin bir çalışma içine girmiştir. Erzincan halkı futbol, voleybol, atletizm, binicilik ve cirit hakkında bilgilendirilmiştir.¹⁹¹⁶. 1935’te spor şubesi futbol, bisiklet, avcılık, binicilik, izcilik gibi faaliyet ile uğraşmıştır. 1935’te iki defa şube dâhilinde at yarışları düzenlenmiştir. Üyeler genellikle ortaokul öğrencileridir. Yıl içinde sergiler açılır ve at koşuları ile tenis ve avcılık fotoğrafları sergilenmiştir.¹⁹¹⁷ Mayıs 1935’te Erzincan Halkevi Spor Şubesi tarafından, Erzincan Spor şenlikleri düzenlenmiştir. Bu kapsamda Voleybol, Sürat koşuları, çival koşuları, yüksek atlama, bisiklet yarışları ve at yarışları düzenlenmiştir. Halkevi’nin bu çalışması halkı ve sporcuları menmün etmiştir.¹⁹¹⁸

1935’de 7 gezi düzenlenmiş ve 312 katılımcı yer almıştır.¹⁹¹⁹ CHP Genel Sekreteri Zonguldak Milletvekili Halit Türkmen, 1 Şubat 1943’de Erzincan Halkevi’ne yazmış olduğu yazıda; Spor Şubesi’nin kayak etkinliği hakkında bilgiler istemiştir.¹⁹²⁰ Bu telgrafa Erzincan Halkevi Başkanı Mustafa Ağca 5 Şubat 1943’de bu sene iklimin sıcak olması sebebiyle kayak sporu yapılmadığını belirtmiştir.¹⁹²¹

Sosyal (İçtimai) Yardım Şubesi:1934’te sağlık alanında konferanslar verilmiş, maddi durumu kötü olan ailelere 200 çocuk ücretsiz tedavi edilmiş ve üç doğuma yardım edilmiştir. Erzincan’da bulunan okullarda öğrenim gören yoksul öğrencilerin ellisine ders senesi sonuna kadar yiyecek yardımı verileceği bildirilmiştir.¹⁹²² Erzincan Halkevi Sosyal Yardım Şubesi, 1934 yılında, halkevi mekteplerinde okuyan yoksul 50 çocuğa ders senesi boyunca yiyecek yardımı yapılması kararı alınmıştır.¹⁹²³ Sosyal Yardım Şubesi Başkanı Memleket Hastanesi Doktoru Hadi Kiper’dir. 1935’te köylere geziler düzenlemiş olan bu şube, genellikle halkın sağlık işleri ile ilgilenmiştir. Haftada iki gün Dr. Hadi ile Doktor Numan tarafından maddi durumu kötü olan halk ücretsiz tedavi edilip ilaçları temin edilmiştir. Halkevi bünyesinde yoksul çocukların sünnet olayı da

¹⁹¹⁵ **Yeni Erzincan**, 21 Nisan 1949, S.346, s. 1.

¹⁹¹⁶ **Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası**, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s. 42.

¹⁹¹⁷ **BCA**.490.1.0.0.984.815.1.

¹⁹¹⁸ **Akşam**, 21 Mayıs 1935, S.5957, s.6.

¹⁹¹⁹ **BCA**. 490.1.0.0.984.815.1.

¹⁹²⁰ **BCA**. 490.1.0.0.1101.23.1.

¹⁹²¹ **BCA**. 490.1.0.0.1101.23.1.

¹⁹²² **Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası**, s. 41; **Ulus**, 27 Aralık 1934, S.4823, s.3.

¹⁹²³ **Varlık**, 30 Birincikanun 1934/ 30 Aralık 1934, S.1240, s.1.

gerçekleşmiştir. İlkbahar ayında ise köyleri gezip ücretsiz tedavi girişiminde bulunulmuştur.¹⁹²⁴

16 Mayıs 1942 tarihinde Trahomla Mücadele Başkanı Dr. Naşit Sonay , “Cumhuriyet Devrinde Sıhhat Mücadeleleri” konulu bir konferans düzenlemiştir.¹⁹²⁵

Erzincan Halkevi’nde, 1941- 1942 yıllarında trahom ve iç hastalıkları muayenesi yaptırılmıştır. Halka ücretsiz ilaç dağıtılmış barakalarda yaşayanlara yardım edilmiştir. 1942 yılında Halkevi’ne ait olan tarla kiraya verilmiş ve parası fakir halka dağıtılmıştır.¹⁹²⁶

Eylül 1948 tarihinden itibaren Erzincan Halkevi’nde tarafından asker ve sivil doktorlar tarafından fakir ve muhtaç kimseleri tedavi etmek için cumartesi saat 15.00’den 18.00’a kadar muayene edilmesine karar verilmiştir.¹⁹²⁷

Halk Dersaneleri ve Kurslar Şubesi:1934’te dil kursları açılmış ve İngilizce, Fransızca ve Almanca eğitimler verilmiş. Kadınlara yönelik Dikiş ve Nakış Kursu açılmıştır.¹⁹²⁸ Halk Dersaneleri ve Kurslar Şubesi Başkanı Kültür Direktörü Behri Ahışalı’dır. Bu şube kurslara önem vermiştir. 1935’te dikiş ve nakış kursu açılmıştır. 40 talebesi ve iki öğretmeni olan bir kurstur. İngilizce Öğretmeni Celil ile Fransızca bilen eczacı Şefik ve Mektupçu Şevket dersler vermektedir. Bu şube kapsamında okuma yazma atölyesi açılmıştır.¹⁹²⁹

Kütüphane ve Yayın Şubesi: Kütüphane ve Yayın Şubesi Başkanı Belediye Merkez Memuru Mustafa Hatunoğlu’dur. Bu şube 1935 yılında kütüphane dahilinde bulunan kitapları halka okutmayı amaç edinmiştir. Bu şubede, köylülerin bilinçlenmesi için köy muhtarlarına konferanslar verilmiştir. Haftanın bazı günlerinde kahvelere ve mahalle odalarına gidilip kitap ve sağlık konularında konferanslar verilmiştir.¹⁹³⁰ Halkevi’nin kütüphanesinde 1935 yılında 3290 kitap, gazete ve dergi bulunmaktaydı.¹⁹³¹

1938 yılı içerisinde her ay birer konferans düzenlemiştir.¹⁹³² Kütüphane ve yayın şubesinde 461 tarih- coğrafya, 444 ziraat, 812 edebiyat, 150 piyes, 10 hukuk olmak üzere toplam 1877 kitap bulunmaktadır.¹⁹³³

¹⁹²⁴ BCA.490.1.0.0.984.815.1.

¹⁹²⁵ Yeni Erzincan, 14 Mayıs 1942, S.8, s.2.

¹⁹²⁶ E. Yavuz, Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923- 1960) s.152.

¹⁹²⁷ Yeni Erzincan, 2 Eylül 1948, S. 316, s.1.

¹⁹²⁸ Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, s. 41.

¹⁹²⁹ BCA.490.1.0.0.984.815.1.

¹⁹³⁰ BCA.490.1.0.0.984.815.1.

¹⁹³¹ BCA.490.1.0.0.984.815.1.

¹⁹³² BCA.490.1.0.0.984.815.1-32.

¹⁹³³ BCA.490.1.0.0.833.289.1.

Köycülük Şubesi:1934'te köylünün eğitim seviyesinin artırılması için seyahatler düzenlenmiştir.¹⁹³⁴ Köycülük Şubesi Başkanı Faik Erdoğan'dır. 1935'te köylü halka tohum verilmesi için Ziraat Bankası ile birkaç girişimde bulunmuştur. Bu girişimler sonucunda tohum alıp yoksul köylüye dağıtılmasını sağlamıştır. Milli Bayramlar da vilâyetde toplanan köylü halk ile çay partisi düzenlenip konferanslar verilmiştir.¹⁹³⁵ 1938 yılında köycülük şubesi parasızlık yüzünden çalışmamıştır. ¹⁹³⁶

1941 yılında CHP Genel Sekreterliği Tercan Halkodasına bir adet Köy ve Köycülük diye eser yollamıştır. 1942 yılında ise 30 bin lira tutarında masraf ile Kemaliye Dokumacılık Kooperatifi kurulmuştur. Ve akabinde dokumacılık kursu açılmıştır. ¹⁹³⁷

Müze ve Sergi Şubesi:1934'te Erzincan ve havalisinde bulunan kıymetli taşlar Ulusal Kütüphaneye nakledilmiştir.¹⁹³⁸ Müze ve Sergi Şubesi Başkanı Kütüphane Memuru Hamdi Hatunoğlu'dur. 1935'te ulusal bilincin uyanması için Milli Mücadele yılları ile ilgili sergiler açılmıştır. ¹⁹³⁹

Tablo-65: Erzincan Halkevi 1933- 1950 Yılları Arasında Başkanlık Yapmış Kişiler¹⁹⁴⁰:

Halkevi Başkanı	Görev Süresi
Şerif Atabey	1933- 1935
Mustafa Asım Altınok	1935- 1939
Vehbi Köksal	1939- 1943
Mustafa Ziya Ağça	1943- 1944
Osman Erkal	1944- 1946
Mahmut Doran	1946- 1947
Ragıp Şefik Çalkavur	1947- 1949
Osman Erkal	1949- 1951

Yukarıda yer alan halkevi tablosunda 1933-1951 yılları arasında Erzincan Halkevi'nde görev yapmış başkanların göreve geliş ve ayrılış tarihleri verilmiştir. En uzun süre Mustafa Asım Altınok ile Vehbi Kösal görev yapmış en kısa süre ise Mustafa

¹⁹³⁴ Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, s. 41.

¹⁹³⁵ BCA.490.1.0.0.984.815.1.

¹⁹³⁶ BCA.490.1.0.0.984.815.1-24.

¹⁹³⁷ Yeni Erzincan, 9 Nisan 1942, S.3, s.1.

¹⁹³⁸ Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, s. 41.

¹⁹³⁹ BCA.490.1.0.0.984.815.1.

¹⁹⁴⁰ E. Yavuz, Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923- 1960) s. 160.

Ziya Ağça ve Mahmut Doran görevi yerine getirmiştir. Toplam sekiz başkan görev yapmıştır.

2-Kemaliye Halkevi

Kemaliye Halkevi, 20 Şubat 1938 tarihinde açılmıştır.¹⁹⁴¹ Halkevi binası, 1930 yılında yapılmış bir bina olup; yarı kerpiç ve üç katlıdır. 300 kişilik bir salonu ve sinema salonu bulunmaktadır.¹⁹⁴² Kemaliye Halkevi'nin Köycülük, Temsil, Kütüphane ve Yayın şubesi aktif haldedir. Halkevi binasının bir kısmı Askerlik Şubesine bir kısmı da Ziraat Bankasına kiraya verilmiştir. Buradan yılda 250 lira gelir elde edilmektedir. Çok aktif bir halkevi değildir.¹⁹⁴³

Kemaliye Halkevi'nin Başkanlığını Şakir Aziz yapmış, üyeler ise ; Mehmet Gür, Hilmi İpekgil ve Tevfik Aziz'dir. Temsil Şubesi Başkanı Terzi Mehmet Gür, Üyeler: Şevki Karadede, Halim Turgut. Kütüphane ve Yayın Şubesi Başkanı Terzi Hilmi İpekgil, üyeler: Hüseyin Alptekin, Haydar Haznedar. Köycülük Şubesi: Başkan Tevfik Aziz, üyeler Cemil Özgül ve Mustafa Bilgiç'tir.¹⁹⁴⁴

1938 yılında Kemaliye Halkevi kütüphanesinde 108 kitap bulunmaktadır. Kütüphanede okumaya gelen 220 kişi bulunmaktaydı.¹⁹⁴⁵

CHP Erzincan bölgesi Müfettiş Balıkesir Mebusu Muzaffer Akpınar tarafından yapılan Halkevi incelemesinde. 1939 depreminde Kemaliye Halkevi zarar görmüştür. Tamir masrafları için CHP Genel Sekreterliği tarafından 2.000 lira ödenek yollanmıştır. Aynı yıl için 500 lira ile Kış festivali gerçekleştirilmiştir.¹⁹⁴⁶

3-Kemah Halkevi

6 Şubat 1939 tarihinde CHP Yönetim Kurulu tarafından yapılan tetkiler sonucunda Kemah'ta bir halkevi kurulmasına karar verilmiştir.¹⁹⁴⁷ Kemah Halkevi 19 Şubat 1939 tarihinde kurulmuştur.¹⁹⁴⁸ Kemah Halkevi'nin Temsil, Spor ve Köycülük olmak üzere üç şubesi bulunmaktadır. Köycülük Şubesi, aktif halde çalışmakta ve

¹⁹⁴¹ BCA.490.1.0.0.848.354.1.

¹⁹⁴² E. Yavuz, **Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923- 1960)** s. 161.

¹⁹⁴³ BCA.490.1.0.0.0.646.142.1.

¹⁹⁴⁴ BCA.490.1.0.0.984.815.1-20.

¹⁹⁴⁵ BCA. 490.1.0.0.984.815.1.

¹⁹⁴⁶ BCA.490.1.0.0.997.853.1-31.

¹⁹⁴⁷ **Aydın Tarihi**, 1-28 Şubat 1939, S.63, s.2.

¹⁹⁴⁸ BCA. 490.1.0.0.848.354.1.

köylere ziyaretlere bulunmaktadır. Halkevinin en önemli faaliyeti radyo yayınıdır. Kemah Halkevi salonlu bir binada aktif halde faaliyet yapmıştır.¹⁹⁴⁹

Kemah Halkevi'nin Başkanlığını Emekli Yüzbaşı Niyazi Pasin yapmıştır. 1939 yılında Erzincan Belediyesine ait bina 150 lira karşılığında kiralanmıştır. Bina dört artı bir yapıya sahiptir.¹⁹⁵⁰ 1939 yılında spor şubesine kayıtlı 5'i öğretmen, 12 sporcu bulunmaktadır.¹⁹⁵¹

Kemah Halkevi binası 1939 depreminden zarar görmemiştir. Deprem sonrası Kaymakamlık ve Mahkeme Salonu olarak kullanıldı.¹⁹⁵² 1940 'da Kemah Halkevi Başkanı Niyazi Pasin girişimleri ile konferanslar düzenlenmiştir. 3 Temmuz 1940 tarihinde halkı bilinçlendirmek için “*Zehirli Gazlardan Korunma*” konulu konferans verilmiştir. 15 Temmuz 1940'da ise “*Dünya Ahvalinin Son Hali*” konulu yeni bir konferans tertip edilmiştir.¹⁹⁵³ İkinci Dünya Savaşı sırasında kullanılan kimyasal ve kitle imha silahlarından korunmanın yollarını bu vesile ile halka öğretmek istemiştir. Çünkü Rusya'nın kuzeyden girip bu bölgeleri işgal etme fikri ve buralarda kimyasal silah kullanma durumu ihtimaller dahilindedir.

1945 yılında Erzincan Milletvekili Şükrü Sönmezşüer, Kemah'ta bir halkodası açılması gerektiğini belirtmiştir.¹⁹⁵⁴ 1947'de Kemah Halkevi için bina girişimlerinde de bulunulmasına rağmen herhangi bir sonuç alınmamıştır.

4-Cimin Halkevi

6 Şubat 1939 tarihinde CHP Yönetim Kurulu tarafından yapılan tetkikler sonucunda Cimin'de bir halkevi açılmasına karar verilmiştir.¹⁹⁵⁵ Erzincan Merkez Kazâsına bağlı bir olan bu nahiye Cimin Halkevi 19 Şubat 1939'da açılmıştır.¹⁹⁵⁶ Erzincan Bölgesi Müfettişi Muzaffer Akpınar Erzincan Halkevi ve Kazâlarda bulunan Halkevleri hakkında yer alan raporunda; Cimin Halkevi için, bir binada Belediye, Hükümet, Parti ve Halkevi birer odaya sığdırılmıştır. Halkevi'nin faaliyeti genelde haber dinletmek şeklinde olmuştur.¹⁹⁵⁷

¹⁹⁴⁹ M. Küçükuşurlu, M. Okur, **Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri**, s.

¹⁹⁵⁰ BCA.490.01.833.289.163.

¹⁹⁵¹ BCA.490.1.0.0.646.142.1.

¹⁹⁵² BCA.490.1.0.0.997.853.1-33.

¹⁹⁵³ E. Yavuz, **Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923- 1960)**, s. 165- 166.

¹⁹⁵⁴ BCA.490.1.0.0.647.150.1-20.

¹⁹⁵⁵ **Ayın Tarihi**, 1-28 Şubat 1938, S.63, s.2.

¹⁹⁵⁶ BCA.490.1.0.0.848.354.1.

¹⁹⁵⁷ BCA.490.1.0.0.997.853.1-34.

Erzincan Müfettişi Balıkesir Milletvekili Muzaffer Akpınar tarafından 16 Temmuz 1942 tarihli raporda: Halkevi İdare Heyeti ile CHP Nahiye Teşkilatı aynı kişilerden oluşmaktadır. Halkevi'nin bütçesi daha çok Erzincan Halkevi tarafından yollanan 50 lira ile sağlanmaktadır. Bu gönderilen ücret sadece radyo masrafına yetmekteydi. Kütüphane ve Yayın Şubesi aktif halde çalışabilmiş diğer şubeler ise pasif kalmıştır. 1942 yılında Halkevi Başkanı Ahmet Karabudak'tır. Aynı zamanda Belediye Başkanlığı görevini yerine getirmektedir.¹⁹⁵⁸

5- Erzincan Vilâyeti'nde Kurulmuş Halkodaları ve Faaliyetleri

Genel Sekreterliğe yazılan yazıda; Hüda Köyü Halkodası'nın, 16 Ağustos 1939 tarihli belgede yapmış oldukları faaliyetler hakkında bilgiler verilmektedir. Köy halkına kültürel katkılar, iktisadi kalkınma hakkında bilgiler, köyün güzelleştirilmesi için ağaçlandırma ve Köyde sağlık teşkilatı meydana getirmişlerdir.¹⁹⁵⁹

CHP Genel Sekreterliği tarafından 20 halkodasının bina yapım işi için Türkiye İş Bankası Ankara Merkez Müdürlüğüne 14 Eylül 1944 tarih ve 12240 Sayılı havale ile 15.000 lira maddi yardım gönderilmiştir.

Tablo-66:1944 Yılında Erzincan'da Açılan Halkevleri¹⁹⁶⁰ :

Açıldığı Yer	Halkodası İsmi	Açıldığı Yer	Halkodası İsmi	Açıldığı Yer	Halkodası İsmi
Merkez	Esesi	Merkez	Hah	Tercan	Alirik
Merkez	Hozunsu	Merkez	Kiy	Kemah	Ermenik
Merkez	Cenciğe	Tercan	Karakulak	Kemah	Tan
Merkez	Selepur	Tercan	Kargin	Kemah	Üsküfurt
Merkez	Yalnızbağ	Tercan	Pelegöz	Kemah	İhtik
Merkez	Norkah	Tercan	Pekeriç	Refahiye	Zevker
Merkez	Keleriç	Tercan	Mans		

¹⁹⁵⁸ E. Yavuz, **Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923- 1960)**, s. 167-168.

¹⁹⁵⁹ BCA.490.1.0.0.984.815.1.

¹⁹⁶⁰ BCA. 490.1.0.0.1706.936.3.

1944 yılında Refahiye'ye bağlı Zevker Halkodası için bina yapım işine başlanmış; 1948 yılında bina tamamlanmıştır. İlk Başkanı ise Selahattin Kırtıoğlu olmuştur.¹⁹⁶¹

1945 yılında Erzincan genelinde açılan Halkodaları: Erzincan Merkez İlçeye bağlı Selepür, Keleriç, Norkah, Kiy, Esesi, Cencige, ve Yalnızbağ: Tercan İlçesine bağlı Kargın, Çiğniz, Peleköz: Kemaliye İlçesine bağlı Asunka, Ahçağa ve Liceğü Halkodalarıdır.¹⁹⁶²

16 Şubat 1945 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne yazılan bir telgrafta Çıknis'te bir Halkodası kurulması istenmiştir. İlçe Heyetinin yapmış olduğu toplantı sonucunda Halkodası açılması kararı alınmıştır. Genel Sekreterlik tarafından verilen cevapta Çıknis'te halkodasının açılması uygun olmadığı ifade edilmiştir.¹⁹⁶³

1946 yılında Halkodaları inşaatı devam etmektedir. Halkodaları için ayrılan bütçe 1947 yılında devredilen 10.136 lira, yeni yapılacak Halkodaları'nda kullanılması kararlaştırılmıştır.¹⁹⁶⁴

25 Şubat 1947 tarihinde Genel Sekreterlik tarafından yazılan bir yazıda Erzincan'a bağlı Hah Köyü, Halkodası inşaatı için 500 ve Hozuncu Köyü Halkodası için 250 lira ve olmak üzere toplam 750 lira yardım yapılması kabul edilmiştir.¹⁹⁶⁵

10 Şubat 1949'da CHP Genel Sekreteri ve Erzurum Milletvekili Cevad Dursunoğlu tarafından CHP Erzincan İl Başkanlığına çekilen telgrafta Cencige Bucağı'na bağlı Karatuş Halkodası'nın açılmasının uygun olduğu ve 20 Şubat tarihinde açılmasını gerekli malzemenin ise kendileri tarafından göndereceklerini belirtmiştir.¹⁹⁶⁶ Cencige Halkodası, Erzincan Merkezde açılmış olan demirci, marangoz, dikiş kursları sergisini 30 Nisan 1949 günü açmıştır.¹⁹⁶⁷

6-Mesleki Kursların Faaliyetleri

Erzincan'da mesleki kurslar kapsamında 1930 yılında Ülkü Bıçki-Nakış Kursu açılmıştır. Kursun 1 öğretmeni, 1 sınıfı, 11 kız öğrencisi bulunup 141 lira masrafı

¹⁹⁶¹ BCA.490.1.0.0.1706.936.3.

¹⁹⁶² E. Yavuz, **Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923- 1960)**, s. 169-170.

¹⁹⁶³ BCA. 490.1.0.0.1706.936.3.

¹⁹⁶⁴ BCA.490.1.0.0.1706.936.3- 25.

¹⁹⁶⁵ BCA.490.1.0.0.1706.936.3-24.

¹⁹⁶⁶ BCA.490.1.0.0.955.698.1.

¹⁹⁶⁷ **Yeni Erzincan**, 5 Mayıs 1949, S.348, s.1.

olmuştur.¹⁹⁶⁸ Açılan kurslar sayesinde Erzincan'da bulunan kişilerin daha modern bir şekilde mesleki eğitim almaları sağlanmıştır.

1931-1932 eğitim yılı içinde Erzincan'da İpekböcekçiliği Kursu açılmıştır. Kursun 1 öğretmeni, 35 talebesi olup mezun şartını sağlayan 8 öğrenci olmuş ve kurs kapsamında 2.456 lira harcama yapılmıştır.¹⁹⁶⁹ 1932-1933 eğitim yılında Erzincan'da bir tane İpek Böcekçiliği Okulu bulunmakta, okulun 1 Öğretmeni olup 10 erkek öğrenci eğitim almıştır.¹⁹⁷⁰

1949-1950 eğitim-öğretim yılında Doğu illerinde açılan Köy Kadınları Gezici Kurs sayısı 45 olmuştu. Kursların açıldığı yerler ve sayıları şu şekildeydi: Kars'ta 3, Çoruh'da 2, Ağrı'da 4, Van'da 4, Bitlis'te 2, Hakkâri'de 3, Siirt'te 4, Muş'ta 2, Mardin'de 3, Malatya'da 2, Diyarbakır'da 3, Bingöl'de 2, Urfa'da 2, Elâzığ'da 1, Gümüşhane'de 2, Tunceli'de 4, Erzincan'da 1 ve Erzurum'da 1 kurs açılmıştır.¹⁹⁷¹

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1949-1950 ders yılında Doğu illerinin kalkınması için 18 vilâyette Gecici Köy Demircilik ve Marangozluk kursları açılmıştır. Bu kursta çalışacak ustalar Ankara'da 1949 Temmuz başından 1949 Ağustos sonuna kadar eğitim almışlardır.¹⁹⁷² Bölgenin insan ekonomik olarak kalkınması için bölge insanın yapabileceği işler çerçevesinde biçki-nakış kurslar açılmıştır. İklim koşulları sebebiyle İpekböcekçiliği ve halkın yeni iş alanlarına sahip olması için ise demircilik ve marangozluk kursları açılmıştır.

¹⁹⁶⁸ T. E. Şahin, **Erzincan**, s.507.

¹⁹⁶⁹ BİUM, **Maarif 1923-32 İstatistikleri**, s.61.

¹⁹⁷⁰ BİUM, **Maarif 1932-33 İstatistiği**, s.245.

¹⁹⁷¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, D.8, XXIV, T.4, TBMM Matbaası, Ankara, 1950, s. 308.

¹⁹⁷² **Yeni Erzincan**, 30 Haziran 1949, S. 355, s. 1.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
CUMHURİYET DÖNEMİNDE KARS, ERZURUM VE ERZİNCAN'A YAPILAN
SAĞLIK HARCAMALARI VE YATIRIMLARI
(1923-1950)

A-TBMM HÜKÜMET PROGRAMLARINDA SAĞLIK BAKANLIĞI VE
SAĞLIK BÜTÇESİ (1923-1950)

İsmet İnönü Hükümeti, Cumhuriyet ilan edildikten sonra 30 Ekim 1923- 6 Mart 1924 tarihleri arasında kurulmuştur. İlk hükümette Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili¹⁹⁷³ olarak İstanbul Mebusu Dr. Refik (Saydam) Bey¹⁹⁷⁴ görevlendirilmiştir.¹⁹⁷⁵ Cumhuriyet döneminde kurulan ikinci hükümet 6 Mart 1924- 22 Kasım 1924 tarihleri arasında görev yapan İnönü Hükümeti yeniden olmuştur. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili İstanbul Vekili Refik Bey olmuştur.¹⁹⁷⁶ Hükümet programında sağlıkla ilgili olarak herhangi bir bilgi rastlanılmamıştır.

II. İnönü Hükümeti'nden sonra 22 Kasım 1924- 3 Mart 1925 tarihleri arasında Ali Fethi Okyar Hükümeti, görev yapmıştır. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Aydın Vekili Dr. Mazhar Beyefendi olmuştur.¹⁹⁷⁷ Hükümet programında sağlıkla ilgili olarak; *“Halkımızın bünye-i içtimaiyesini yıpratan sıtma ile ciddi bir suretle mücadeleye girişmek sıhhiye vekâletinin; en esaslı umdesidir. Bundan maada frengi ve verem tahribatına, nüfus itibarı ile pek sayanı tetemmül olan çocuk hastalıklarına ve vefiyatına karşı koymak için bir taraftan teskilâtı sıhhiyemizin taazzuv ve tevessülüne azamî zarfı gayret edilecek, diğer taraftan da teskilâtı hususiyeye bu gayeleri teminen muavenet ifa olunacaktır. İklim ve meskenlerini tebdil sebebi ile ve bittabi sıhhi meskenlerden mahrumiyet itibarı ile hastalıklara daha ziyade maruz bulunan muhacirlerin ve harikzedelerin ahvali sıhhiyesine itina etmek ve bu mıntikalarda sıhhi tedabiri teksif eylemek cümle-i mesaimizden olacaktır.”*¹⁹⁷⁸ ifadelerine yer verilmiştir. Ali Fethi Okyar Hükümeti döneminde açıklanan hükümet programında Cumhuriyet döneminin ilk

¹⁹⁷³ Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti, Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Büyük Millet Meclisini açtıktan kısa bir süre sonra 3 Mayıs 1920'de Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'ni kurmuştur. İlk Sağlık Bakanı olarak Dr. Adnan Adıvar atanmıştır. 1930 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ismini almıştır.

¹⁹⁷⁴ Refik Saydam, 30 Ekim 1923-25 Ekim 1937 tarihleri arasında Sağlık Bakanlığı görevini yerine getirmiştir.

¹⁹⁷⁵ TBMMZC, 30.10.1339, D.2, III, B.44, s.103; **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1973, s.59.

¹⁹⁷⁶ TBMMZC, 6.3.1340, D.2, VII, İ.1, s.147.

¹⁹⁷⁷ TBMMZC, 22.11.1340, D.II, X, İ.II, s.375.

¹⁹⁷⁸ TBMMZC, 27.11.1340, D.II, X, İ. II, s. 399.

yıllarından itibaren ülkede salgın haline gelen sıtma ve bulaşıcı hastalıklar ile mücadeleye devam edilmesi kararı alınmıştır. Yangınzede ve muhacirlerin sağlık durumlarına dair tedbirler alınması amaç edinilmiştir.

4 Mart 1925-1 Kasım 1927 tarihleri arasında III. İsmet İnönü Hükümeti kurulmuştur. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili İstanbul Vekili Dr. Refik Beyefendi olmuştur. Hükümet programında sağlıkla ilgili olarak herhangi bir bilgi mevcut değildir.¹⁹⁷⁹ Fakat 1925 yılında Sağlık Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu ilk programda sağlık sorunlarının çözülmesi için şu konular/maddeler yer almıştır:

1. Sağlık Örgütünü genişletmek
2. Sağlık Personeli (Hekim, Sağlık Memuru ve Ebe) yetiştirmek
3. Numune Hastaneleri ve Doğum ve Çocuk Hastaneleri açmak
4. Bulaşıcı ve salgın hastalıklar ile mücadele etmek
5. Sağlık Kanunu çıkarmak
6. Sağlık ve Sosyal Yardım örgütlerini ülkenin her kesimine taşımak
7. Merkez Hıfzısıhha Enstitüsü¹⁹⁸⁰ ve Hıfzısıhha Okulu¹⁹⁸¹ açmak

Bu amaçlar doğrultusunda 1925 yılından itibaren çalışmalara başlanılmıştır. 7 madde farklı tarihlerde uygulanıp sağlık sisteminin işlevinin oluşturulması sağlanmıştır.¹⁹⁸²

IV. İsmet İnönü Hükümeti, 1 Kasım 1927- 27 Eylül 1930 tarihleri arasında görev yapmıştır. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili İstanbul Vekili Dr. Refik Beyefendi olmuştur. Hükümet programında sağlıkla ilgili olarak herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.¹⁹⁸³ Ancak Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Refik Beyefendi döneminde 14 Nisan 1930 tarihinde 1593 Sayılı “*Umumi Hıfzısıhha Kanunu*” kabul edilmiştir. Bu kanun 15 bap 309 maddeden oluşmuştur. Sağlık ve sosyal Yardım

¹⁹⁷⁹ TBMMZC, 4.3.1341, D.II, XV, İ.II, s.127; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, s.123- 124.

¹⁹⁸⁰ Refik Saydam Merkez Hıfzısıhha Enstitüsü: 17 Mayıs 1928 gün ve 1267 Sayılı “ *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzısıhha Müessesesi Hakkında Kanun*”, ile Bakanlığa bağlı olarak kurulmuştur. 4 Ocak 1941 tarihinde ise görev ve sorumlulukları yeniden tespit edilmiştir. Halil İbrahim Aksakal, “ *Dr. Refik Saydam Önderliğinde Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetlerini Modernleştirme Çabaları*”, **Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, XXVII/1, s.227.

¹⁹⁸¹ Hıfzısıhha Okulu: Kuruluşu 17 Mayıs 1928 gün ve 1267 Sayılı Kanun ile kurulması kararlaştırılmıştır. Fakat okul fiilen 2 Kasım 1936’da kurulmuştur. 4 Ocak 1941 tarihinde ise görev ve sorumlulukları yeniden tespit edilmiştir. **BCA**. 30.18.1.2.64.39.12; **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1973, s.56.

¹⁹⁸² **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, s. 38.

¹⁹⁸³ TBMMZC, 2 Teşrinisani 1927/ 2 Kasım 1927, D.III, I, İ. I, s. 13; TBMMZC, 5 Teşrinisani 1927/5 Kasım 1927, D.III, C.1, İ.1

Bakanlığı'nın tüm yurttan yapacağı sağlık hizmetlerini, görev ve yetkilerini belirtmektedir.¹⁹⁸⁴

V. İsmet İnönü Hükümeti, 27 Eylül 1930-4 Mayıs 1931 tarihleri arasında görev yapmıştır. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili tekrar İstanbul Vekili Dr. Refik Beyefendi olmuştur.¹⁹⁸⁵ Hükümet programında sağlıkla ilgili olarak “*İçtimai hastalıklarla mücadele etmek başlıca farikası olan sıhhat ve içtimai muavenet faaliyetimiz idame ve tevsi olunacaktır.*”¹⁹⁸⁶ ifadelerine yer verilmiştir. Hükümet programında sosyal hastalıklar ile mücadele etmek başlıca gaye olarak benimsenmiştir. Daha önceki hükümet döneminde kabul edilen program devam edeceği ve gerçekleştireceği ifade edilmiştir.

VI. İsmet İnönü Hükümeti, 4 Mayıs 1931-1 Mart 1935 tarihleri arasında görev yapmıştır. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili olarak İstanbul Vekili Dr. Refik Beyefendi olmuştur.¹⁹⁸⁷ Programda sağlıkla ilgili olarak; “*Sıhhat mücadelelerimiz her müskülât içinde başlıca islerimizden olmakta devam edecektir. İçtimai muavenet hizmetlerinin her vasıta ile tesvik ve tevsi etmeğe çalışacağız.*”¹⁹⁸⁸ ifadelerine yer verilmiştir. VI. İsmet İnönü hükümet programında ülkede sağlığın daha yaygın hale getirilmesini sağlamak amaç edinilmiştir.

VII. İsmet İnönü Hükümeti, 1 Mart 1935-1 Kasım 1937 tarihleri arasında görev yapmıştır. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili İstanbul Vekili Dr. Refik Saydam¹⁹⁸⁹ olmuştur.¹⁹⁹⁰ Hükümet programında sağlıkla ilgili olarak bilgi mevcut değildir.¹⁹⁹¹ 1936 yılında 3017 Sayılı Kanun ile “*Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Teşkilat ve Memurin Kanunu*” çıkarılmıştır. Bu kanun 524 maddeden oluşmaktadır.¹⁹⁹²

I. Celal Bayar Hükümeti, 1 Kasım 1937- 11 Kasım 1938 tarihleri arasında görev yapmıştır. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili olarak Aydın Vekili Hulusi Alataş görev yapmıştır.¹⁹⁹³ Hükümet programında sağlıkla ilgili olarak; “*Sağlık İşleri: Her zaman üzerinde ehemmiyetle durduğumuz millî meselemizdir. Bu husustaki çalışmalara bir plân dahilinde genişlik vermek siyasetine devam edeceğiz. Ana ve çocuk hayat ve sıhhatinin korunması için şimdiye kadar tesis edilmiş olan doğum ve çocuk bakım evleri ile çocuk*

¹⁹⁸⁴ Resmi Gazete, S.1489,(6 Mayıs 1930), s.8897-8910.

¹⁹⁸⁵ TBMMZC, 27.9.1930, D.3, C.XXI, İ.3, s.30.

¹⁹⁸⁶ TBMMZC, 2.10.1930, D.3, C.XXI, İ.3, s.34.

¹⁹⁸⁷ TBMMZC, 4.5.1931, D.4, I, İ.F, s.9.

¹⁹⁸⁸ TBMMZC, 9.5.1931, D.4, I, İ.F, s.21.

¹⁹⁸⁹ Dr. Refik Saydam Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı görevini 14 yıl 5 ay ve 24 gün yapmıştır. Cumhuriyet döneminde bu görevi en uzun süre yürüten kişi olmuştur. **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, s.59.

¹⁹⁹⁰ TBMMZC, 1.3.1935, D.5, İ.F, s.5.

¹⁹⁹¹ TBMMZC, 7.3.1935, D.5, I, İ.F, s.27-35.

¹⁹⁹² Resmi Gazete, S.3337,(23 Haziran 1936), s.6696- 6720.

¹⁹⁹³ TBMMZC, 1.11.1937, D.5, İ. 3, XX, s.10.

*bakım dispanserleri ve süt çocukları müşahade evlerinin sayılarının arttırılması. Köylerde dogum yardımlarını temin edecek köy ebesi yetistirmek için köy ebe mektepleri tesisi. Kazâ merkezlerinin doktorsuz kalmamasının temini yolunda doktor sayısını ihtiyaç derecesine çıkarmak için alınmış tedbirlerin hızlandırılması, vilâyet, kasaba ve köylerimizin sıhhi vaziyetlerini ıslah için içilecek su tesisatı, fennî mezbahalar tesisi ve saire gibi umumî sıhhat islerinin tanzimi ve belediye hastanelerinin sayı ve yatak adedlerinin çoğaltılması. Sıtma, trahom, frengi ve verem gibi hastalıklara karşı yapılmakta olan fennî mücadelelerin teknik imkânların müsaid olduğu nisbette inkisaf ettirilmesi. Programlaştıırıp tahakkuklarına hız vereceğimiz başlıca işlerimizdir. Aynı vekâlete verilmiş olan göçmen işlerinin bu günkü plânlı vaziyetini idame ve yurd dışından gelecek Türklere malî vaziyetimizin imkân verdiği yardım ve kolaylığı göstereceğiz. Sureti umumiyede geniş ve etraflı bir nüfus politikasını programlaştııracağız”.*¹⁹⁹⁴ ifadelerine yer verilmiştir. Celal Bayar’ın birinci hükümeti döneminde halk sağlığına dair önemli bazı girişimler olmuştur. Özellikle bebek ölümleri ve doğum esnasında anne ölümlerinin önüne geçmek için kurulan hastane, müşahade odaları, doğum-çocuk bakımevleri ile buradaki ölümlerin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Yeni Cumhuriyet’in bulaşıcı hastalıklara karşı almaya çalıştığı önlemler bu dönemde devam etmiştir. Ülke nüfusunun artmasına zemin hazırlamıştır.

II. Celal Bayar Hükümeti, 11 Kasım 1938- 25 Ocak 1939 tarihleri arasında görev yapmıştır. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili olarak Aydın Vekili Ahmet Hulusi Alataş görev yapmıştır.¹⁹⁹⁵ Hükümet programında sağlıkla ilgili olarak herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

I.Refik Saydam Hükümeti, 25 Ocak 1939- 3 Nisan 1939 tarihleri arasında görev yapmıştır. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili olarak Aydın Vekili Ahmet Hulusi Alataş görev yapmıştır.¹⁹⁹⁶ Hükümet programında sağlıkla ilgili olarak ayrıca bilgi verilmemiştir.

II.Refik Saydam Hükümeti, 3 Nisan 1939- 9 Temmuz 1942 tarihleri arasında görev yapmıştır. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili olarak Aydın Vekili Ahmet Hulusi Alataş görev yapmıştır.¹⁹⁹⁷ Hükümet programında sağlıkla ilgili bilgi yoktur.¹⁹⁹⁸

¹⁹⁹⁴ TBMMZC, 8.11.1937, D.5, XX, İ.3, s.20.

¹⁹⁹⁵ TBMMZC, 14.11.1938, D.5, XXVII, İ.4, s.20.

¹⁹⁹⁶ TBMMZC, 25.1.1939, D.5, XXIX, İ.4, s.143.

¹⁹⁹⁷ C. Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938- 1945)*, II, s. 47.

¹⁹⁹⁸ İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)*, s.340- 342.

I.Şükrü Saraçoğlu Hükümeti, 9 Temmuz 1942- 8 Mart 1943 tarihleri arasında görev yapmıştır; Ahmet Hulusi Alataş Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili olarak görev yapmıştır. Hükümet programında sağlıkla ilgili olarak bilgi verilmemiştir.¹⁹⁹⁹

II.Şükrü Saraçoğlu Hükümeti 15 Mart 1943- 18 Ağustos 1946 tarihleri arasında görev yapmıştır. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili olarak Aydın Vekili Hulusi Alataş görev yapmıştır.²⁰⁰⁰ 19 Ocak 1945 tarihinden itibaren ise Dr. Sadi Konuk görev yapmıştır. Hükümet programında sağlıkla ilgili olarak bilgi verilmemiştir.²⁰⁰¹

Recep Peker Hükümeti, 12 Ağustos 1946- 9 Eylül 1947 tarihleri arasında görev yapmıştır. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili olarak Denizli Vekili Dr. Behçet Uz görev yapmıştır.²⁰⁰² Hükümet programında sağlıkla ilgili olarak; Milletçe varlığımızın temellerinden olan Sağlık ve Sosyal Yardım işlerine gelince: *“Bulaşıcı hastalıklarla, trahom, sıtma verem, frengi gibi sosyal derilere karşı koruyucu savaş vasıtalarımızı ve tesekküllerimizi kuvvetlendirecek ve tekemmül ettireceğiz. Sağlık müesseselerimizi mahalli ihtiyaçlara uygun ve teskilâtta çalışanların görevlerini daha verimli kılacak tarzlarda tertipleyeceğiz. Bu yoldaki çalışmalarımızı hekim ve vasıtalarımızın yettiği kadar kasabalara ve köy gruplarına kadar götüreceğiz. Sağlık kurullarına lüzumlu uzman hekim, eczacı, hastabakıcı, ebe ve hemşire gibi elemanların yetistirilmesini devamlı olarak takip edeceğiz. Kimsesiz çocukları koruma isini lâyük olduğu önemle ele alacağız. Nüfus politikamızın kıymetli ve zaruri bir yardımcısı olan sosyal yardım işlerimizi günün gereklerine uygun şekilde düzenleyeceğiz.”*²⁰⁰³ ifadelerine yer verilmiştir. Recep Peker Hükümeti döneminde bulaşıcı hastalıklar ile mücadeleye devam edilme kararı alınmıştır. Sağlık müesseseleri günün koşullarına göre yeniden şekillendirilme kararı alınmıştır. Sosyal yardım işlerinin ise yeniden düzenlenmesi kararı alınmıştır.

Hasan Saka Hükümeti, 10 Eylül 1947- 8 Haziran 1948 tarihleri arasında görev yapmıştır. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili olarak Denizli Vekili Dr. Behçet Uz görev yapmıştır. Hükümet programında sağlıkla ilgili olarak; *“Hükümetin ehemmiyetle üzerinde duracağı başlıca işleri Yüksek Heyetinize bu suretle bildirmiş oluyorum. Hükümetin sürekli genel vazifeleri hakkında tafsilata girmeyi faydalı bulmadık. Hiç şüphe yok ki, bütün icraatında Partimiz programına bağlı kalan Hükümetiniz sağlık işlerinin ve Millî Eğitimin gelisme şartları üzerinde ehemmiyetle duracağı gibi, işçi ve*

¹⁹⁹⁹ TBMMZC, 5.8.1942, D.6, XXVII, İ.3, s.21-34.

²⁰⁰⁰ TBMMZC, 15.3.1943, D.7, I, İ.F, s.11

²⁰⁰¹ TBMMZC, 17.3.1943, D.8, I, İ.F, s. 22-33.

²⁰⁰² TBMMZC, 12.8.1946, D.8, I, T.0, s.12.

²⁰⁰³ TBMM Tutanak Dergisi, 14.8.1946, D.8, I, T.0, s.35.

*çalışma hayatını nizamlama ve sosyal emniyeti sağlama meseleleri ile de çok yakından alakadar olacaktır.”*²⁰⁰⁴ ifadelerine yer verilmiştir. Hasan Saka dönemi hükümet programında sağlık ile milli eğitimin gelişmesinin paralellik gösterdiği ifade edilmiştir. Bu dönemde sağlık personeli yetiştirilmesine önem verilmesi gerektiği programda anlaşılmaktadır.

II. Hasan Saka Hükümeti 8 Haziran 1948- 15 Ocak 1949 tarihleri arasında görev yapmıştır. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili olarak Maraş Vekili Dr. Kemali Bayazıt görev yapmıştır. Hükümet programında sağlıkla ilgili bir şey yoktur.²⁰⁰⁵

Şemsettin Günaltay Hükümeti 16 Ocak 1949- 22 Mayıs 1950 tarihleri arasında görev yapmıştır. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili olarak Maraş Vekili Dr. Kemali Bayazıt görev yapmıştır.²⁰⁰⁶ Hükümet programında sağlıkla ilgili olarak; “ *Çalışma Bakanlığı yapacağına Ticaret Bakanlığı yapsın. Onun için bendenizce Çalışma Bakanlığı da zaittir, bu Bakanlığın da lağvedilerek Sağlık Bakanlığına bir Umum Müdürlük olarak ilâvesi çok faideli olur kanaatindeyim. Güneydoğu Anadolu'muzun müzmin, dertlerinin en başında yollardan mahrumiyet gelir. Yol mahrumiyeti; bir de hekim, eczane, dispanser gibi sağlık vasıtalarının kıtlığı ile birleşince büsbütün dehşet verici bir vahamet peyda etmektedir. Hele bu mevsimde hemşehserimiz aralarında yaşanmadıkça tasavvur dahi edilmeyecek bir yalnızlık, imkânsızlık, biçarelik içinde, gazete okuyamadan, radyo dahi dirûryemeden; ışığa, sıcaklığa, hattâ temiz havaya hasret bugünkü telâkkilerimize göre ev dahi denilemeyecek bir takım barınaklarda ömür geçirmekte ve tabiat kuvvetlerinin zebunu eski insanlar gibi yazın gelmesini beklemektedirler. Halbuki yaz kendilerine ne getirecektir? Bütün bu hüsranlı vaziyetlerine rağmen millete, Devlete, Hükümete sadakatte daima ön plânı işgal etmiş olan bu sadık vatandaşlar her türlü alâka, muhabbet ve yardımımıza lâyıktır arkadaşlar”.*²⁰⁰⁷ ifadelerine yer verilmiştir. Şemsettin Günaltay Hükümeti döneminde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde doktor ve eczane sayısı yetersiz olduğundan bahsedilmiştir.

1923-1950 yılları arasından görev yapan Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti; Refik Saydam, Hulusi Alataş, Behçet Uz ve Kemali Bayazıt bu görevleri yerine

²⁰⁰⁴ İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, s.490.

²⁰⁰⁵ TBMMZC, 9.6.1948, D.8, XII, T.2, s.149; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, s.589- 592.

²⁰⁰⁶ TBMM Tutanak Dergisi, 17.1.1949, D.8, XV, T.3, s.141.

²⁰⁰⁷ TBMM Tutanak Dergisi, 24.1.1949, D.8, XV, T.3, s.180-183.

getirmiştir. Bu dört bakanda, doktorluk mesleğinden gelmiştir. Görevlerini hükümetler değişmesine rağmen devam ettirmişlerdir.

Tek parti döneminde kurulan hükümetler tarafında sağlık alanına önem verilmiş dönemsel olarak bütçede sağlığa % 1 ile % 4 arasında genel bütçeden pay ayrılmıştır. Aşağıda yer alan tabloda ayrıntılı bir şekilde ayrılan bütçeler verilmiştir.

Tablo-67: 1924-1950 Yılları Arasında Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti/ Sağlık Bakanlığı'nın Bütçesinin Başlangıç ve Harcamaları ²⁰⁰⁸:

Yıl	Başlangıç Ödenekleri	Bütçe Payı %	Yıl Sonu Ödenekleri	Bütçe Payı %	Harcama	Bütçe Payı %
1924	2,968,331	1,9	3.204.806	1.6	2,275,331	1,6
1925	4,860,205	2,5	5.312.190	1.8	3,788,993	1,8
1926	3,649,005	1,7	3.738.544	1.4	3,338,081	1,7
1927	3,203,400	1,4	3.385.029	1.2	3,124,399	1,4
1928	3,396,553	1,4	3.438.809	1.2	3,058,161	1,3
1929	4,395,678	1,7	4.517.997	1.6	3,899,094	1,5
1930	4,502,216	1,8	4.638.589	1.6	4,186,994	1,7
1931	3,721,043	1,7	4.270.749	1.6	4,036,560	1,7
1932	3.501.884	1.7	3.826.220	1.5	3.672.441	1.5
1933	4.196.884	2.1	4.280.867	1.6	4.123.913	1.6
1934	4.742.884	2.2	5.045.862	1.7	4.763.279	1.8
1935	4.820.587	2.1	4.955.831	1.5	4.676.049	1.5
1936	5.458.180	2.2	8.662.583	2.6	8.199.750	2.6
1937	6.498.737	2.3	4.485.457	3.8	13.830.915	3.8
1938	7.901.780	2.6	12.596.396	3.2	12.265.106	3.3
1939	8.471.000	2.5	12.328.873	2.5	11.710.392	2.4
1940	8.179.424	2.3	11.970.260	1.5	11.253.967	1.8
1941	11.969.424	3.0	12.378.426	1.7	11.303.030	1.6

²⁰⁰⁸ Maliye ve Gümrük Bakanlığı, **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleştirmeleri (1924-1991)**, Ankara, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 1992, s.132-184; **Resmi Gazete**, S.1201, (28 Mayıs 1929), s.7363-7364; **Resmi Gazete**, S.1502, (25 Mayıs 1930), s.8945-8946; **Resmi Gazete**, S.185625 Temmuz 1931, s.635-636; **Resmi Gazete**, S.60201, (Haziran 1945), s.8721-8722; **Resmi Gazete**, S.6194, (31 Aralık 1945), s.9793-9794; **Resmi Gazete**, 2 Ocak 1947, S.6495, s.11617-11618; **Resmi Gazete**, S.6795, (2 Ocak 1948), s.13337-13338; **Resmi Gazete**, S.7144, (1 Mart 1949), s.15609-15610; **Resmi Gazete**, S.7445, (1 Mart 1950), s.17881-17882.

1942	14.991.832	2.8	20.882.794	1.9	15.424.599	1.4
1943	15.474.588	2.3	17.424.621	1.3	15.590.109	1.3
1944	21.146.389	1.8	25.825.042	1.8	22.909.146	1.7
1945	17.907.024	2.4	19.488.256	2.4	16.940.069	2.3
1946	32.791.707	2.6	33.408.275	2.4	28.112.224	2.2
1947	42.007.455	2.8	42.847.628	2.1	38.231.146	2.0
1948	47.718.377	2.9	47.358.923	2.4	42.836.173	2.4
1949	52.555.908	3.0	61.516.839	2.8	57.190.365	2.8
1950	56.721.916	3.0	55.192.711	2.6	52.192.315	2.7

1924-1950 yılları arasında Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti'ni bütçeden ayrılan pay ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Bütçede yıldan yıla farklı oranlarda sağlık alanına bütçe ayrıldığı görülmüştür. Fakat bütçenin içinde genel % 1 ile % 3 arasında bütçeden pay aldığı görülmüştür. Bazı dönemlerde azalmasında 1929 Dünya Ekonomik buhranı etkisi bütçeye yansımıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında genel bütçenin yüzde ikisinden fazla bir bütçe ayrıldığı görülmüştür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise her yıl düzenli olarak bütçenin arttığı görülmüştür.

Tablo-68: 1923- 1950 Yılları Arası Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti'nin Bütçesi²⁰⁰⁹

Yıl	Devlet Bütçesi	Bakanlık Bütçesi	Bakanlık Bütçesinin Devlet Bütçesine %'de Oranı	Fert Başına Düşen Harcama TL
1923	137.333.471	3.038.226	2.21	0.25
1925	183.932.767	4.860.205	2.64	0.37
1930	222.646.523	4.502.216	2.02	3.31
1935	190.011.053	4.820.587	2.42	0.32
1940	268.476.321	8.185.424	3.04	0.46
1945	603.404.824	18.809.656	3.11	0.99
1950	1.487.208.563	60.615.522	4.07	2.91

²⁰⁰⁹ Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, s.60.

1923- 1950 yılları arasından devlet bütçesi içinde sağlığa ayrılan bütçe %2.02 ile % 4.07 arasında değişiklik göstermiştir. Devlet bütçesi genel olarak artarken sağlığa ayrılan bütçede genel olarak artış meydana gelmiştir.

Tablo-69: 1928-1950 Yılları Arası Sağlık Personeli (1928-1950) ²⁰¹⁰

Yıllar	Doktor	Hemşire	Sağlık Memuru	Ebe
1928	1.078	130	1.059	377
1929	1.090	164	1.189	397
1930	1.182	202	1.268	400
1931	1.123	223	1.224	429
1932	1.188	216	1.246	421
1933	1.211	257	1.306	402
1934	1.217	292	1.303	413
1935	1.243	325	1.365	451
1936	1.287	357	1.405	471
1937	1.391	356	1.497	486
1938	1.379	408	1.604	529
1939	1.514	409	1.638	559
1940	1500	405	1.493	616
1941	1.585	410	1.462	475
1942	1.759	419	1.501	667
1943	1.742	411	1.564	687
1944	1.693	401	1.615	786
1945	1.945	409	1.632	806
1946	2.181	473	2.756	1.110
1947	2.514	519	2.963	1.622
1948	2.617	643	2.938	1326
1949	2.617	643	2.938	1326
1950	3.020	721	4018	1285

²⁰¹⁰ Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **İstatistik Göstergeler 1923-1995**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1996, Ankara, s.41.

1928 yılından 1950 yılına kadar olan süre zarfında personel sayısında genel olarak artış meydana gelmiştir. Doktor sayısı yaklaşık 3 kat artmış, hemşire sayısı iki kata yakın artmış, sağlık memuru yaklaşık dört kat artmış ve ebe sayısında yaklaşık dört katlık bir artış olmuştur. 22 yıllık süre zarfında sağlık sektörüne önemli harcamalar yapıldığı sağlık personeli artışından anlaşılabılır. Cumhuriyet dönemi'nde kurulan hükümetlerin izlemiş oldukları sağlık politikaları sağlık personeli sayısının artışına neden olmuştur. Özellikle sağlık kurumlarının ve sağlık müesseselerini açılmasıyla beraber yeni personele ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultuda personel sayısında artış meydana geldiği tabloya yansımıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra genel olarak doktor ve ebe sayısında artış meydana gelmiştir.

B-KARS VİLAYETİ'NDE SAĞLIK FAALİYETLERİ

I-Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin (Kızılay) Kars'ta Yaptığı Çalışmalar

Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından 1921 yılında Kars ve Iğdır çevresinde bulunan muhacirler için 8.000 lira yardım gönderilmiştir.²⁰¹¹ Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1920'den 1924 yılına kadar Erzurum merkezli olarak 17.023 lira gelir elde etmiştir. Bu gelirden 1.000 lirası Kars'ta bulunan ihtiyaç sahibi ailelere dağıtılmıştır.²⁰¹² Mezkur cemiyet 1923 yılında Kars'ta meydana gelen sel felaketi sebebiyle selzedelere 3.000 lira yardımda bulunulmuştur.²⁰¹³ 1923 yılında Erzurum Hilal-i Ahmer Merkezi Kars'ta bulunan muhacirler için 1.000 lira vermiştir.²⁰¹⁴

1924 yılında Kızılay tarafından Türkiye geneli “*imdad ve muavenet*” için 1.198.500 lira sarf edilmiştir. Bu kapsamda Kars'ta muhtaç olan kişilere 1.000 lira yardım dağıtılmıştır.²⁰¹⁵ 21-22 Aralık 1927 tarihinde ilk defa Kars'ta oluşturulan Hilal-i Ahmer Cemiyetine Başkan olarak İsmail Hakkı Bey seçilmiştir.²⁰¹⁶

1940 yılı Nisan ayında karların erimesi sonucunda Aras Nehri'nin su seviyesi yükselmiş ve bunun sonucunda Iğdır'a bağlı Başköy Nahiyesi'nin Gözdekli ve Aşağı Çiftlik köyleri arasından bulunan su seddi yıkılmış ve Mürşitali Köyü'nü su basmıştır.

²⁰¹¹ Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914- 1928, Haz: Murat Uluğtekin- M. Gül Uluğtekin, Kızılay Yayınları, Ankara, s.191.

²⁰¹² Mesut Çapa, Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914- 1925), Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara, 2010, s.44.

²⁰¹³ M. Çapa, Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914- 1925), s.78; Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914- 1928, Haz: Murat Uluğtekin- M. Gül Uluğtekin, s.530-531.

²⁰¹⁴ Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914- 1928, Haz: Murat Uluğtekin- M. Gül Uluğtekin, s. 354.

²⁰¹⁵ M. Çapa, Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914- 1925), s.79.

²⁰¹⁶ Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası, S. 78, s.3994.

Kars Çayına dökülen Karadere'nin taşması ile Gölyeri tamamen su altında kalmış ve bu bölgedeki dükkanlardan 3'ü tamamen 12 dükkan ise kısmen yıkılmış olup 134 ev ve dükkanı ise su basmıştır. Kars Merkezde bu taşkın sonucu zarar görmüş olan 400'e yakın ev ve işyeri zarar görmüş. 12 ev tamamen 15 evde kısmen yıkılmıştır. Bu olay neticesinde insan ölümü gerçekleşmemiş fakat 10 büyükbaş telef olmuştur. Zarar görenlerin zararların giderilmesi için Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti ile Kızılay Genel Merkezi görevlendirilmiştir.²⁰¹⁷

1950 yılında sıtma ve frengi ilaçları 2767 Sayılı Kanun eki ile Türkiye Kızılay Derneği uhdesine bırakılmıştır. Yeni bir ilaç olan “*Malaerin Soiable 6 amp x 0,30*” gram ve “*Malacrin Soluble 25 amp x 0,30*” gram ilacı sıtma hastalığı için verilmesi Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir.²⁰¹⁸ Bu dönemde hayati öneme sahip bazı ilaçları Bakanlar Kurulu bazılarını ise Kızılay sağlamıştır.

II-Kars Halkevi'nin Sağlık Çalışmaları

Kars Halkevi'nin yayın organı olan Doğu Dergisi, çeşitli sayılarda halkı sağlık konusundan bilinçlendirmek için yazılar yayınlamıştır. Bu kapsamda 1 Haziran 1934 tarihinde Doğu Dergisinde “*En Büyük Varlık Sağlıktır*” başlıklı yazı yazılmıştır. Yazıda; sağlıklı olmak hayatın her alanında daha verimli yaşamayı sağlamaktadır. “*Kötü görüşler, bedeninin ve ruhun hastalığı ile başlar. Ümitsizlik bir insanı, bir cemiyeti fenaya götüren en büyük amildir*” şeklinde bir yazı kaleme alınmıştır.²⁰¹⁹

Kars Halkevi kurulduktan sonra 1934 yılında Köycülük Şubesi tarafından sağlık meseleleri hakkında bir dizi çalışmalar yapılmış ve halk bu konuda aydınlatılmıştır.²⁰²⁰ 24 Aralık 1935 tarihinde Sosyal Yardım Şubesi kuruluşunu tamamlamıştır. Bu süreçte 1944 yılında bölgede çalışan doktorlar Salı, Çarşamba, Perşembe günleri saat 14-16 saatleri arası yoksul halkı ücretsiz muayene etmişlerdir.²⁰²¹

1937 ve 1938 yılları arasında Kars Halkevi, Köycülük Şubesinde 15 kişi tarafından 19 konferans verilmiştir. Genelde konferanslar ziraat, hayvancılık ve sağlık üzerine olmuştur.²⁰²²

²⁰¹⁷ BCA. 30.10.0.0.118.829.5.

²⁰¹⁸ Resmi Gazete, S.7655,(13 Kasım 1950), s.49.

²⁰¹⁹ Doğu, 8, 1 Haziran 1934, s.1.

²⁰²⁰ Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulasası, s. 65.

²⁰²¹ C.Atlı, Kars Halkevi ve Faaliyetleri, s.119-121.

²⁰²² C. Atlı, Kars Halkevi ve Faaliyetleri, s. 128.

III-Kars'ta Açılan Sağlık Kuruluşları ve Faaliyetleri

Kars Milletvekili Ömer (Tarım) Bey, Meclis'te 8 Eylül 1924 tarihinde Darüleytamların bütçesi hakkında yapılan görüşmede söz hakkı almıştır. Kars'ın sağlık açısından yetersiz olduğu; kazâlarda ne doktor ne de teşkilat bulunmadığı ve bu durumun derhal çözülmesini istemiştir.²⁰²³

Ana ve Çocuk sağlığının korunması için 1929 yılında Kars'ta 10 tanesi kadın, 10 tanesi de çocuk olmak üzere 20 yataklı bir Doğum ve Çocuk Bakımevi açılmıştır.²⁰²⁴ Halk sağlığı açısından önemli işler yapılmıştır. 1930 yılında 1249 hasta iyileşmişken, 1931 yılında 2606, 1932'de 2921, 1933'de 3006 ve 1934'te ise 3673 hasta iyileşmiş toplam 13.496 hasta bu hastanede tedavi altına alınmıştır.²⁰²⁵ Cumhuriyet Gazetesinin 21 Eylül 1939 tarihli “*Karsta Açılan Çocuk ve Bakımevi Faydalı Oluyor*” başlıklı haberinde; Kars Doğum ve Çocuk Bakım Evi'nin ihtiyaca cevap veren bir binada yer aldığı,²⁰²⁶ binanın iki kısım halinde olduğu, binada bekleme salonu olduğu ifade edilmiştir. Çocuk Uzman Doktoru Muhiddin Nogo'nun, çocuklara şefkatli bir şekilde yaklaştığı, gülbüz, Cumhuriyet'e yaraşır iyi nesil yetiştirmek için çalıştığı belirtilmiştir. 1939 yılı Temmuz ayına kadar 2111 çocuğun ayakta tedavi edildiği, 114 çocuğun ise yatırıldığı belirtilmiştir. Doğum Uzmanı olarak Dr. Süleyman Kuntalp görev yaptığı hastalarla yeteri kadar ilgilendiği belirtilmiştir. Yedi aylık süre zarfında 712 kadın ayakta 248 kadın ise yatırılmıştır.

Tablo-70: Kars Doğum ve Çocuk Bakımevi'nin Faaliyetleri (1929-1946)²⁰²⁷:

Yıllar	Yatak Sayısı	Yatırılan Hasta	Ayakta Tedavi
1929	20	-	79
1930	20	8	1.290
1931	20	208	2.407
1932	20	183	2.751
1933	20	204	2.808
1934	20	214	3.484
1935	20	269	4.770

²⁰²³ TBMM Tutanak Dergisi, D.2, I, B.15, s.471.

²⁰²⁴ Cumhuriyet Dönemi Yataklı Tedavi Hizmetleri 1923- 1983 ve 1982 yılı Çalışmaları, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Müdürlüğü, Ankara, 1983, s. 31; Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl,s.256.

²⁰²⁵ BCA.30.10.0.0.65.433.-1.

²⁰²⁶ Cumhuriyet, 21 Eylül 1939, S.5518, s.6.

²⁰²⁷ BİUM, İstatistik Yıllığı 1939-1940, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, s.155; Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1948, XVI, Ankara, 1948, s.161.

1936	20	220	5.385
1937	20	311	4.817
1938	20	432	3.657
1939	20	511	4.368
1940	20	462	3.965
1941	20	460	4.016
1942	20	366	2.264
1943	20	320	515
1944	20	337	599
1945	20	480	2.476
1946	20	574	2.310
Toplam	20	5.559	31.448

Kars Doğum ve Çocuk Bakımevi'nin 1929-1946 yılları arasında yatak sayısı 20 ile sınırlı kalmış fakat yatırılan hasta sayısı yıldan yıldan farklılık göstererek toplam 5.559 kişi yatırılmış 31.448 kişi ise ayakta tedavi edilmiştir. Kars'ta Sağlık alanında yapılan büyük kamu harcama ve yatırımlarından birini oluşturmaktadır.

1929 senesi bütçesinde Kars'ta kurulan Doğum ve Çocuk Bakımevleri için alınacak malzemelerin Almanya'da Maquet Fabrikasına sipariş edilmiş ve Fabrika gerekli malzemeyi hazırlamıştır. Malzeme bedeli olarak 21.623 lira Reichamark ücreti ile İhale Kanunu'nun 18. Maddesinin "B" fıkrasına göre 4 Aralık 1929 tarihli kararname göre İcra Vekilleri Heyeti'nin 26 Mayıs 1930 tarihli iktiması ile kabul edilmiştir.²⁰²⁸ Halk sağlığının daha yaygın hale getirilmesi için Cumhuriyet Dönemi'nde Sağlık Müzeleri açılmıştır. Bu kapsamda 1941 yılında Kars'ta Sağlık Müzesi açılmış ve 1947 yılında müzeye yer temin edilmediği için kapanmış ve 1971'de ise yeniden açılmıştır.²⁰²⁹ Sağlık Müzelerinin açılış amacı, öncelikle tıp ile uğraşanların ve halkın tümüne eğitici bilgi sağlamaktır. Sağlık Müzelerinin kurulmasıyla toplumun bu alanda bilinçlenmesi artırılmıştır.

Tablo-71: 1926- 1940 Yılları Arası Kars Memleket Hastanesi'nin Bütçesi : ²⁰³⁰

Yıllar	Bütçe	Yıllar	Bütçe
1926	12.360	1934	13.719

²⁰²⁸ BCA.30.18.1.2.11.34.17.

²⁰²⁹ Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, s. 217.

²⁰³⁰ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü , İstatistik Yıllığı 1940-1941, XII, 1942, s.116.

1927	14.296	1935	23.588
1928	18.818	1936	22.876
1929	21.770	1937	24.635
1930	27.664	1938	22.912
1931	23.036	1939	28.236
1932	31.888	1940	29.060
1933	35.271		

Kars Memleket Hastanesi'nin 1926- 1940 yılları arasında bazı dönemlerde bütçesinde artış meydana gelmişken bazı dönemlerde ise azalmalar olmuştur. Hastane'ye ayrılan bütçe ile çeşitli araç-gereç ve maaşların ödenmesi sağlanmıştır. 1923-1935 yılları arasında hastaneye ayrılan bütçe her daim artmıştır. Bu tarihten sonra azalmış 1938 yılından itibaren yeniden düzenli bir şekilde artış göstermiştir. 1926 yılından 1940 yılına kadar olan süre zarfında Kars Hastanesi'ne ayrılan bütçe iki kattan fazla olmuştur.

Kars Memleket Hastanesi için lüzum görülen araç ve aletlerin 835 lira ücret ile satın alınması için S.İ.M. Vekâletinin 25 Ekim 1931 tarih ve 210/7393 numaralı tezkere ile teklif edilmiştir. İcra Vekilleri Heyeti tarafından 4 Kasım 1931 tarihli içtima ile kabul edilmiştir.²⁰³¹

1932 bütçesinde Kars Memleket Hastanesi için 1170 lira 20 kuruşluk yabancı malı ilaç, ecza ve laboratuvar malzemesinin, 9682 Sayılı kararname ile satın alınması için Sıhhat İctimai Muavenet Vekilliği'nin 7 Şubat 1933 tarih ve 783, 784 Sayılı tezkere ile İcra Vekilleri Heyetince 12 Şubat 1933 kabul edilmiştir.²⁰³² Cumhuriyet Gazetesi'nin 18 Nisan 1933 tarihli "*Kars Kazâları Doktor Bekliyor*" haberinde ; Kars Vilâyeti'nin 7 Kazâsı'nda 3 doktor vardır. Göle, Çıldır, Posof, Zarşat Kazâlarında doktor yoktur. Ardahan tabibi Ziyaettin Bey üç kazânın hastaları ile ilgilenmektedir.²⁰³³

Kars Vilâyeti'nde 1935 yılı itibariyle vilâyetin sağlık durumuna bakılacak olunursa Kars Merkez ve 8 kazâda toplam 2 hükümet doktoru bulunmaktadır. 1935 yılı itibariyle ise toplam 5 doktorun atanması ile sadece bir kazâ doktorsuz kalmıştır. 1935 yılı itibariyle Kars'a bağlı Arpaçay ve Çıldır Kazaları'nda dispanser açılmıştır. 280 bini geçen nüfusa sahip olan Kars'ta, Kars Memleket Hastanesi en aşağı 250 yataklı olması gerekirken 796 Sayılı Kanun hükümlerine göre 1932'de 50 yataklı olan hastane 1933 ve

²⁰³¹ BCA.30.18.1.2.24.74.3.

²⁰³² BCA.30.18.1.2.33.8.19.

²⁰³³ Cumhuriyet Gazetesi, 18 Nisan 1933, S.3212, s.5.

1934'te 25 yatağa indirilmiş ve 1935 bütçesinin yetişmemesi üzerine; İl Genel Kurulu birleşerek yatak kapasitesini 50'ye çıkarılmış. 40 yatak ücretsiz 10 yatak ücretli hale getirilmiştir.²⁰³⁴ Kars Memleket Hastanesi'nde yatak sayısının artırılması ve personel sayısının artırılması 1938 yılında planlanmıştır.²⁰³⁵

Erzurum Bölgesi Müfettişi Bitlis Milletvekili Muhtar Ertan, Sağlık Bakanlığı'ndan Tuzluca'da dispanser açılmasını ve Kars Memleket Hastanesi'ne ise röntgen cihazı alınmasını istemiştir. Bunun üzerine Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan incelemeler sonucunda piyasada röntgen cihazı olmadığı için alım gerçekleşmemiş ve Tuzluca'da açılması düşünülen dispanser için ise bina olmadığı için açılmadığını Kars Valiliği'ne bildirmiştir.²⁰³⁶

1939 yılı Kars Umumi Meclis toplantısında vilâyetin beş yıllık çalışma programı belirlenmiştir. Bu yıl içine Iğdır ve Ardahan Kazâlarında 25 kişilik hastane yapılmasına karar verilmiştir.²⁰³⁷

Kars milletvekilleri TBMM'nin farklı dönemlerinde Kars'ın sağlık açısından yetersiz olduğu sebebiyle Mecliste konuşmalar yapmışlardır. Bu kapsamda 5 Temmuz 1943 tarihinde Dr. Esat Oktay, Meclis'te *“Kazalara kadar iki doktorlu hastaneler açmak. Bir operatörle bir dahiliye mütehassısı bulundurmak, operatörün nisaiyeden anlamasını şart koşturmak ve orada çalışacak hasta bakıcılarla, hemşirelerle, sıhhiye memurlarını bu işlerle tanzif etmek. Bunlar hem köylere gidebilir. O zaman evvelce arzettiğim tehlike ve müşkülât ortadan kalkmış olur”*.²⁰³⁸ şeklinde bir konuşma yapmıştır.

25 Ağustos 1948 tarihinde Kars Milletvekilleri Tezer Taşkiran, Hüsamettin Tuğaç, Şerafettin Karacan, Akif Eyidoğan ve Doktor Esat Oktay'ın yapmış oldukları Kars gezisi sırasında Sağlık Bakanlığı'ndan 60 yataklı olan Kars Memleket Hastanesinin yatak sayısının artırılmasını talep etmişlerdir. Sağlık Bakanlığı tarafından bu istek uygun bulunmuş ve yatak sayısının 100'e çıkarılması uygun görülmüştür.²⁰³⁹

1946-1950 yılları arasında Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'nin Kars'a yapmış olduğu kamu harcaması 1.026.378.34 lira olmuş; yüzdesi ise % 0.86 olarak gerçekleşmiş; kişi başına düşen sağlık harcaması ise 2.69 olarak gerçekleşmiştir.²⁰⁴⁰

²⁰³⁴ BCA.30.10.0.0.65.433-1; CHP, 1936 İl Kongreleri, s.259.

²⁰³⁵ Kars Gazetesi, 23 Temmuz 1938, S.662, s.1.

²⁰³⁶ BCA.490.1.0.0.650.163.1-15.

²⁰³⁷ Cumhuriyet, 19 Mart 1939, S.5332,s.3.

²⁰³⁸ TBMM Tutanak Dergisi, 5 Temmuz 1943, D.7, IV, B.44, s.42.

²⁰³⁹ BCA.490.1.0.0.667.242.1-56.

²⁰⁴⁰ S. Aşgın, Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları (1946- 1960), s. 170.

IV-Bulaşıcı Hastalıklar İle Mücadele

1935 yılı itibariyle Kars'ta zührevi hastalıklar ile mücadele kapsamında Kars Memleket Hastanesi bünyesinde yer alan beş yatağın bulaşıcı hastalıklar için ayrılması kararlaştırılmıştır.²⁰⁴¹

Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Dr. Ahmet Hulusi Alataş, 1939 tarihinde Meclis'teki konuşmasında ; *“Cüzamla mücadele konusunda geçen sene de -1938- arz ettiğim gibi bu hastalık memleketimizde 500 ile 600 arasındadır. Hatta bunun 1000 olduğunu kabul etsek te bundan korkumuz yoktur... mücadelemiz devam etmektedir. Elazığ'da yüz yataklı bir hastaneyi ikmal etmiş bulunuyoruz. 1939'da faaliyete geçecektir. İstanbul'daki bir pavyonu ikiye çıkarıyoruz. Kars'ta 20 yataklı bir pavyon vardır. Endişe edecek hiçbir vaziyet yoktur.”* Konusuna açıklık getirecek bilgiler vererek sözlerini sıtma mücadelesi konusu ile sürdürüp yaptıkları ve yapacakları konusunda meclisi bilgilendirmiştir.²⁰⁴²

1-Frengi ile Mücadele

1932 yılında zührevi hastalıklar ve fuhuşla mücadele kapsamında toplanan heyet tarafından hazırlanan rapor Başvekâlet Yüksek Makamı'na sunulmuştur. Rapor kapsamında Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nun 128. Maddesine göre zührevi hastalıklar hakkında Sıhhiye Vekâleti'nce hazırlanan layihanın umumi evler ve kadınlara dair faslı, Dahiliye Vekâleti tarafından bir komisyon meydan getirilmiştir. Bu kapsamda hastalığın önüne geçmek maksadıyla, vilâyetlerde açılmış birçok randevu evi bulunduğu ve bunlar için önlemler alınması gerektiği bildirilmiştir. Bu kapsamda Kars'ta önlemler alınması gerektiği belirtilmiştir.²⁰⁴³

1930'lu yıllarda frengi hastalığının yoğun olarak görüldüğü vilâyetlerden biri de Kars olmuştur. Burada sıkı tedbirler alınmıştır.²⁰⁴⁴ 1934-1936 yılları arasında Kars'ta Frengi hastalığı ile mücadele edilmesi için diğer vilâyetlerdeki tarama sonuçları sona erdiğinde, Kars'ta çalışmalar yapılması istenmiştir.²⁰⁴⁵

Kars Sağlık ve Sosyal Yardım Direktörlüğü tarafında 1935 tarihli Kars'ın genel durumuna anlatan raporda; Bulaşıcı hastalıklar ile 1935 yılında mücadele edildiği

²⁰⁴¹ BCA.30.10.0.0.65.433.3-2.

²⁰⁴² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1939, D.6, II, B.16, s.231,

²⁰⁴³ BCA.30.10.0.0.177.221.5.

²⁰⁴⁴ M. Pınar, “Fuhuş ve zührevi Hastalıkların(Frengi) TBMM'de Tartışılması ve Resmi Raporlara Yansımaları (1920-1932)”, s.34.

²⁰⁴⁵ CHP, 1936 İl Kongreleri, s.258.

belirtilmiştir. Bu kapsamda Kars'ta frengi hastalığı çok fazla olduğu görülmüştür. 1935 Haziranında hastane defterine kayıtlı 2082 frengili hasta mevcuttur. Frengi hastalığı ile uğraşması için Kars'ın bir doktora ihtiyacı bulunmaktadır.²⁰⁴⁶

Rize Halk Partisi Başkanlığı tarafından 21 Ekim 1935 tarihli telgrafta şu ifadeler yer almaktadır.” *Ardahan, Posof, Çıldır ve Kars Merkez Kazâlarında 1500 Frengili hasta vardır. Bu adedin nısfını ilave etmek icap etse bu dört kazâ için mühim bir yekûn tutar. Ardahan merkez olmak üzere bir frengi hastahanesine ve mücadelesine ihtiyaç vardır.* “²⁰⁴⁷ ifadeleri, bölgedeki frengi hastalığının ciddiyeti hakkında önemli bilgi vermektedir.

1937 ‘de Kars’a bağlı Ardahan’da 25’i kadın olmak üzere toplam 671 frengili hasta bulunmaktaydı. Bunlardan 100 kadarının tedavisi için verilen kür bitmek üzere olduğu Doğu Gazetesi’ne de yansımıştır.²⁰⁴⁸

25 Ağustos 1948 tarihinde Kars Milletvekilleri Tezer Taşkıran, Hüsamettin Tuğaç, Şerafettin Karacan, Akif Eyidoğan ve Doktor Esat Oktay’ın Kars Gezileri sırasında, Kars merkez ve kazâlarında Frengi hastalığının çok fazla olduğu bunun için çalışmalar yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Bunun üzerine Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından gerekli çalışmaların yapılacağını bildirilmiştir. 1947 yılına ait olan raporda frengi hastalığı için tedavi olan hasta sayısı 3.952 kişidir. İklim şartlarının ağırlığı dolayısıyla frengiye istenen müdahale edilememektedir.²⁰⁴⁹

2-Sıtma ile Mücadele

Sıtma ile savaş Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren başlamıştır. Sıtma ile ilgili olarak“*Sıtma Mücadelesi Kanunu*”²⁰⁵⁰ 26 Nisan 1926 tarihli ve 826 sayılı bu kanun yürürlükte kalmıştır. 22 maddeden oluşmaktadır. 1946 yılına kadar Sosyal Hastalıklar İle Savaş Şubesi tarafından bu hizmet yürütülmüş, 4862 Sayılı Kanun ile kurulan Sıtma Savaşı Genel Müdürlüğü’nce devam ettirilmiştir.²⁰⁵¹

²⁰⁴⁶ BCA.30.10.0.0.65.433.3-2.

²⁰⁴⁷ BCA.490.1.0.0.648.151.1-11.

²⁰⁴⁸ Doğu, 9 Kasım 1937, S.3 s.2.

²⁰⁴⁹ BCA.490.1.0.0.667.242.1-66.

²⁰⁵⁰ Sıtma Mücadelesi Kanunu, 22 maddeden oluşmaktadır. İlk maddede çeşitli kurum ve kuruluşlarda çalışan sağlık personelleri için sıtma dersleri açılması, ikinci madde sıtma ile mücadelenin topyekun yapılması, üçüncü madde, maddi durumu yetersiz halka ücretsiz ilaç dağıtımı, madde dört, Sivrisinek üremesine sebep olan su birikintilerinin kapatılması şeklinde toplam 21 maddeden oluşmaktadır. (**Resmi Gazete**, S.384, (29 Mayıs 1926), s.1471-1473.)

²⁰⁵¹ Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, s. 53.

Sıtma Hastalığı, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin yüksek ve engebeli olması sebebiyle en az görüldüğü yerdir. Fakat sıtma Kars'ta genelde Haziran- Eylül aylarında görülmektedir. Bu dönem mevsim sıcaklıklarının en yüksek olduğu aydır.

1930 yılında Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Paşa, sıtma vakalarının Iğdır'da çok görüldüğü buradan gerekli tedbirlerin alınması için Ankara'ya bildirmiştir. Fakat Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği tarafından verilen cevapda bu mntıkada sıtma ile mücadele etmek için bütçenin müsait olmadığı ve mesafenin uzak olduğu ifade edilmiştir.²⁰⁵²

Kars Sağlık ve Sosyal Yardım Direktörlüğü tarafından verilen bilgiye göre 1935 yılında Kars'ta sıtma hastalığı yaygın olarak görülmektedir. 1934'de sıtma hastalığına karşı 737 kişiye Kin'in verilmiştir.²⁰⁵³ 1938-1939 yılları arasında Kars'a bağlı Iğdır'da frengi ile mücadele kapsamında 42 kişi muayene edilmiş, 9 kişiden kan alınmış, 30 kişi tedavi edilmiş olup toplam 218 kilo Kin'in harcanmıştır.²⁰⁵⁴

1938 yılında Kars'ta sıtma hastalığına yakalanmış kişi sayısı fazla idi. Hastalığın tedavisi 58 kilo Kin'in dağıtılmıştır. 1939 yılında halka 160 kilo Kin'in dağıtılmış ve 1940 yılında da 161 kilo Kin'in dağıtılmıştır.²⁰⁵⁵ Tuzluca, Kağızman ve Iğdır'da 1939 yılında sıtma mücadelesine başlanılmıştır.²⁰⁵⁶

Akşam Gazetesi'nin 4 Ağustos 1939 tarihli “*Sıtma İle Mücadele*” başlıklı haberinde ; Sıtma ile ülke çapında bir seferberlik başladığı 1925 yılında 27 kilo Kin'in dağıtılırken 1938 yılında 9.075 kiloya çıkarılmış 18.098 Kin'in ampülü, 11.290 kuvvet ampülü ve 1.599.297 tatlı Kin'in dağıtıldığı belirtilmiştir. Sıtma ile mücadele kapsamında çeşitli bataklıkların kurutulduğu belirtilmiştir. Sıhhiye Vekâleti yeniden sıtma mücadelesi mntıkasına Iğdır Kazâsı'na bağlı Başköy Nahiyesi, Tuzluca, Kağızman, Arese Köyleri'nin dahil edildiği belirtilmiştir. Kars mntıkasına sıtma hastalığı ile mücadele edilmesi için 2 sıhhat memuru görevlendirilmiştir.²⁰⁵⁷

1942 yılında Kars CHP teşkilatını denetlemek ve Kars'ın sorunlarına çözüm bulmak amacıyla Parti Müfettişi Vehbi Demir'in yapmış olduğu ziyaret kapsamında Kars'ın sağlık personeli yetersizliği olduğu bu nedenle sıtma ile mücadele konusunda

²⁰⁵² BCA.30.10.0.0.177.220.17.

²⁰⁵³ BCA.30.10.0.0.65.433.3-2.

²⁰⁵⁴ BİUM, İstatistik Yıllığı 1939-1940, s.169.

²⁰⁵⁵ BİUM, İstatistik Yıllığı 1940-1941, C.12, 1942, s.128.

²⁰⁵⁶ Kars Gazetesi, 27 Haziran 1939, S.755, s.2.

²⁰⁵⁷ Akşam Gazetesi, 4 Ağustos 1939, S.7466, s.6.

yetersiz kaldığını belirtmiştir. Yapılan girişimler sonucunda Kars’a sağlık personeli ataması için çalışmalar başlatılmıştır.²⁰⁵⁸

İkinci Dünya Savaşı yıllarında sıtma hastalığında artış meydana gelmiştir. Sıtma ile mücadele için ülke 1944 yılında 19 bölge ve 199 şube halinde örgütlenmiştir. 4707 Sayılı “*Sıtma İle Olağanüstü Savaş Yapılmasına Dair Kanun*”undan sonra 1945 yılı itibarıyla Bakanlar Kurulu kararıyla sıtma mücadelesinin il bazlı sınırları genişletilmiştir. 1945 yılında gelince 19 olan sıtma savaş alanı 53 (Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çoruh, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hatay, İçel, Isparta, İstanbul, İzmir, Kars, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Maraş, Mardin, Muğla, Niğde, Ordu, Rize, Samsun, Seyhan, Siirt, Sinop, Sivas, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Urfa, Yozgat ve Zonguldak) ilimizi kapsamıştır. Bu illerden biri de Kars olmuştur.²⁰⁵⁹

25 Ağustos 1948 tarihinde Kars Milletvekilleri Tezer Taşkıran, Hüsamettin Tuğaç, Şerafettin Karacan, Akif Eyidoğan ve Doktor Esat Oktay’ın Iğdır’da sıtma hastalığının büyük artış gösterdiğini ve hastalık için tedbirler alınmasını istemişlerdir. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Behçet Uz, bataklıkların kurutularak bu sorunun çözüleceğini belirtmiştir. Iğdır ve Tuzluca Kazâlarında sıtma hasta sayısı çok fazla olduğu için sıtma ile mücadele kapsamında iki kazâda Sıtma Mücadele Teşkilatı çalışmalar yapmıştır.²⁰⁶⁰

Tablo-72: 1938-1946 Yılları Arasında Iğdır’da Sıtma Hastalığı ve Tedavi Olanlar²⁰⁶¹:

Seneler	Muayene Edilenler	Kan Muayenesi	Tedavi Görenler	Kinin Harcaması (Kilo)
1938	8	-	7	58
1939	34	9	23	160
1940	36	4	19	161
1941	18	1	14	130
1942	16	-	17	78

²⁰⁵⁸ C. Atlı, **Kars’ta Siyasi Hayat**, s.185.

²⁰⁵⁹ **BCA.30.18.1.2.107.106.17**; Resmi Gazete, 04 Nisan 1945, S.5973, s.8466.

²⁰⁶⁰ **BCA.490.1.0.0.667.242.1-57-67**.

²⁰⁶¹ Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, **İstatistik Yıllığı 1948**, XVI, Ankara, 1948, s.174.

1943	18	2	15	64
1944	14	-	12	6
1945	123	3	14	-
1946	80	-	14	-
Toplam	347	19	135	657 Kilo

Yukarıda yer alan tabloda 1938-1946 yılları arasında Iğdır’da yaygın olarak görülen sıtma hastalığı hakkında bilgi verilmiştir. Muayene edilenlerin sayısında periyodik bir artış olmamasının nadiren gözüktüğünü göstermektedir. Yapılan harcamaların 1940’lı yıllarda azalması hastalığın denetim altına alındığını göstermektedir. Daha önceki yıllara ait verilere ulaşamamıştır.

3- Trahom ile Mücadele

Trahom hastalığı, Kuzey Afrika ve Mısır’dan Türkiye sınırlarına giren bir hastalıktır. Özellikle Malatya ve Adıyaman’da bu hastalık yoğun olarak görülmektedir. Hastalıkta gözler iltihaplanır, gözlerde akıntı başlar ve bu durum körlüğe sebep olur. Mezkur iki vilâyete ise Körler Memleketi denilmektedir.²⁰⁶²

Trahom hastalığı Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren yoğun görülen bir hastalıktır. Bu hastalık ile mücadele 1925 yılında başlanılmıştır. Sağlık İşleri Genel Müdürlüğü, Trahom Şubesi tarafından hastalık ile mücadele edilmiştir.²⁰⁶³

Trahom hastalığı ile ilgili olarak 1927 yılında Ahmet Rüştü Bey tarafından *Trahom Hastalığının Kesafet İtibariyle Suret-i Tevziini Gösterir Harita* adlı çalışmada Türkiye Trahom hastalığı olarak dört mıntıkaya ayrılmıştır. Kars’ın bulunduğu mıntika ikinci bölge olarak ifade edilmiştir.²⁰⁶⁴

1930 yılında çıkarılan 1593 Sayılı Kanun “*Umumi Hıfzısıhha Kanunu*” nun 99-102’nci maddelerinde Trahom savaşına daha fazla önem verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Hastalık bildirimini zorunlu hale getirilmiş, hastaların toplu yerlerde olmaları yasaklanmış ve Maarif Vekâleti ile yapılacak ortak bir çalışma ile tedbirlerin öğrencilere anlatılması kararlaştırılmıştır.²⁰⁶⁵ 1935 yılı itibariyle Kars’ta halkın %5-10 arasında Trahom vakaları

²⁰⁶² Abdülaziz Kardaş, “Cumhuriyetin İlk yıllarında Bitlis’te Sağlık Hareketleri”, **Bingöl Araştırmaları Dergisi**, Güz 2019, s.152.

²⁰⁶³ **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, s. 56.

²⁰⁶⁴ Sevilay Özer, “Türkiye’de Trahomla Mücadele (1925-1945)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.54, Bahar 2014, s.150.

²⁰⁶⁵ **Resmi Gazete**,S.1489, (6 Mayıs 1930), s.8900.

görülmektedir. ²⁰⁶⁶ Trahom'dan korunma için öncelikle halkın bilinçlendirilmesi , hastalığın önlenmesi için çalışmalar yapılması kararı alınmıştır.

4- Çiçek Hastalığı ve Alınan Önlemler

Çiçek hastalığı bulaşıcı bir hastalık olup üç devreye ayrılmaktadır. Hastalığın ilk devresi kuluçka süresi 10-15 gün sürer. Yayılma devresinde ise hastada titreme, çok ve çabuk yükselen ateş, bel ve sırt ağrısı, kusmalar, bazen hezeyan ve çırpınma (çocuklarda) görülür. Bu devre 4-5 gün sürer. Daha sonra son devre olarak döküntü devresi gelir. Bu devre altı gün sürer. Devrenin ilk zamanlarında düşen ateş, bu sırada tekrar yükselebilir. Son devrede kabarcıklar kurur ve yerlerinde “Çiçek Bozuğu” denen izler kalır.²⁰⁶⁷

1930 yılında kabul edilen 1593 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu ile ülkemizde çiçek hastalığının önemi hakkında bilgi verilmiş ve doğan her çocuğun doğumunu takip eden dört ay içinde aşılandırılması ve 30 yaşına kadar her bireyin beş yılda bir zorunlu olarak bu aşığı yapması kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda Kars'ta çiçek aşısı yapılmıştır.²⁰⁶⁸

5-Tifüs ile Mücadele

Halk arasında tifüs hastalığı için Karahumma denilmektedir. Kars Suyu içildiği için yapılan aşılar etkisiz kalmaktadır. 1934 yılında Kars'ta 67 kişide bu hastalık görülmüştür. Tifüsün artmaması için önemli çalışmalar yapılmıştır.²⁰⁶⁹

Sihhat ve İctimai Muavenet Vekâleti tarafından İcra Vekilleri Heyetine sunulan 5 Şubat 1948 tarihli, 1948 Ocak ayı bulaşıcı ve salgın hastalıklar durumunu gösteren bültende Kars'ta tifüs hastalığına yakalanmış 6 hasta bulunduğu belirtilmiştir.²⁰⁷⁰

1949 yılı içinde bulaşıcı ve salgın hastalıkların durumunu gösterir aylık istatistikte 1949 nisan ayı çizelgesinde Kars'ta 2 kişi tifüs hastalığına yakalandığı belirtilmiştir.²⁰⁷¹

²⁰⁶⁶ Sadet, Altay, “Bulaşıcı ve Müzmin Bir Sosyal Afet: Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Trahom Hastalığı ve Mücadele Çalışmaları (1924-1938)”, **CTAD**, Yıl:12, Sayı 23 (Bahar 2016), s.177. (167-211)

²⁰⁶⁷ Ali Rıza Gönüllü, “Antalya’da Salgın Hastalıklar (1894-1922)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C:24, S:71, Ankara 2008, s.461.(445-486).

²⁰⁶⁸ **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, s. 76.

²⁰⁶⁹ **BCA.30.10.0.0.65.433.3-2.**

²⁰⁷⁰ **BCA.30.1.0.0.77.482.10.**

²⁰⁷¹ **BCA.30.10.0.0.177.224.18.**

6- Tifo Hastalığı ve Alınan Önlemler

Milliyet Gazetesi'nin 2 Aralık 1930 tarihli “*Karsta İrfan Hayatımızı Nasıl Buluyoruz*” başlıklı haberinde Kars, Poshof, Ardahan ve Çıldır'da sular sebebiyle tifo görüldüğü belirtilmiştir.²⁰⁷²

Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Dr. Kemali Bayazıt tarafından İcra Vekilleri Heyetine gönderilen 7 Aralık 1948 tarihli belgede Kasım 1948 tarihi itibarıyla ülkede genelinde bulaşıcı hastalıkların görüldüğü yerlerin yazıldığı bir cetvel hazırlanmıştır. Bu kapsamda Kars'ta 42 kişinin Tifo hastalığına yakalandığı belirtilmiştir.²⁰⁷³

Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti Dr. Kemali Bayazıt tarafından Başbakanlık Yüksek Katına gönderilen 7 Nisan 1949 tarihli, 1949 yılı Mart ayında bulaşıcı hastalıkları gösteren çizelgede Kars'ta tifo hastalığına yakalanmış 17 kişi bulunduğu ve bunların tedavi altına alındığı görülmüştür. Tifo genel olarak kanalizasyon ve su tesisatının olmayan yerlerde yaygın olarak görülen bir hastalıktır. Bu hastalık için alınan önlem Tifo+Tifüs karma aşısı uygulanmaktadır.²⁰⁷⁴

Tifo gibi bulaşıcı hastalıklardan korunmak için alınan tedbirlerin başında halkı korumak için aşı tatbikatı yapılmaktadır. Bu aşamada Sağlık Ocakları aktif bir şekilde çalışmalar yapmıştır.²⁰⁷⁵

C- ERZURUM VİLAYETİ'NDE SAĞLIK FAALİYETLERİ

1936 yılında yayınlanan Belediyeler Dergisi'nde Erzurum'da sağlık işleri hakkında belediye bilgi vermiştir. Belediye'ye bir yıl içinde çeşitli hastalıklar sebebiyle 1.723 kişi müracaat etmiştir. Numune Hastanesi'ne bir kısmı yatırılmış bir kısmı ise ayakta tedavi edilmiştir. Dispanseri'de ise 1.123 esnaf muayene edilmiş ve 281 hasta ise dispanseride tedavi görmüş olup 62 hasta ayakta tedavi edilmiştir.²⁰⁷⁶

Vilâyet Merkezi ile kazâ ve köylerde halkın bulaşıcı hastalıklara karşı aşılansması için kampanya başlanmıştır. Bu kapsamda 1942-1943 yılları arasında Sıhhat Müdürlüğü ve Erzurum Belediyesi'nin işbirliği sonucu 71.621 kişi aşılanmıştır.²⁰⁷⁷

Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti tarafından uygulamaya konulacak olan Türkiye'nin yedi sağlık bölgesine ayrılması planına göre, Erzurum, Kars ve Erzincan 6.

²⁰⁷² Milliyet, 2 Aralık 1930, S.1728, s.5.

²⁰⁷³ BCA.30.1.0.0.77.482.16.

²⁰⁷⁴ BCA.30.10.0.0.177.224.18.

²⁰⁷⁵ Kars İl Yıllığı 1967, s.129.

²⁰⁷⁶ Belediyeler Dergisi, IV/15, 1936, s.34.

²⁰⁷⁷ Erzurum Gazetesi, 7 İkinci Kanun 1943/7 Ocak 1943, S.3775, s.2.

bölge içinde yer almaktadır. Erzurum merkez olarak seçilmiş ve Erzincan, Tunceli, Elazığ, Malatya, Bingöl, Muş, Bitlis, Van, Hakkâri, Ağrı ve Kars Vilâyetleri yer almış ve bu 7 sağlık bölgesi yer almıştır. Bölgede 500 yataklı bölge hastanesi, 300 yataklı Çocuk Hastalıkları Hastanesi 300 yataklı Akıl Hastalıkları Hastanesi, 250-300 Yataklı Verem Hastanesi, 200 Yataklı Dinlenme Yurdu, verem hastalığı için 100 yataklı prevantoryum, 300 yataklı sanatoryum, 100 yataklı bulaşıcı ve Sağlık Hastalıkları Hastanesi inşa edilmesi plânlanmıştı. Bunlara ek olarak 100'er yataklı birer hemşire okulu, 100'er yataklı birer köy ebe okulu ve 100'er yataklı birer sağır-dilsiz ve körler okulunun da açılmasına karar verilmiştir.²⁰⁷⁸

1946- 1950 yılları arasında Sıhhat ve İċtimai Muavenet Vekâleti'nin Erzurum'a yapmış olduğu kamu harcaması 2.373.869.42 lira olmuş yüzdesi ise % 1.98 olarak gerçekleşmiş kişi başına düşen sağlık harcaması ise 6.00 olarak gerçekleşmiştir.²⁰⁷⁹

I- Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Erzurum'da Yaptığı Çalışmalar

Erzurum Kızılay Heyeti, 1919 yılında Bayburt, Erzurum, Bayezid, Eleşkirt, Diyadin, Tercan, Karaköse içinde bulunduğu kazâlarda eczane açmak, hastaları tedavi etmek, yetimhaneler ve yoksullara erzak yardımında bulunmak gibi görevleri üstlenmiştir.²⁰⁸⁰

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Batı Anadolu'da İzmir merkezli iken, Doğu Anadolu'da ise Erzurum Merkezli olarak çalışmalarını yürütmüştür. Erzurum Merkezi 25 Kasım 1920'de Erzurum Sıhhiye Müdürü Şerif Bey'in Başkanvekilliği'nde yeniden oluşturulmuştur. İlk olarak yetim ve öksüzler için merkezden belli bir ücret tahsis edilmiştir. İhtiyaç sahibi ailelere 22.247 kilo zahire yardımında bulunulmuştur.

Erzurum Merkezden 1920'den 20 Ekim 1924'e kadar geçen süre zarfında 17.023 lira gelir toplanmıştır. 1.392 lirasını hayır işlerine, 664 lirasını Çocuk Yurduna 1.000 lirasını Kars'ta bulunan ihtiyaç sahiplerine, 500 lirası ise Pasinler depremedelerine dağıtılmış olup 2.510 lira ise merkeze yollanmıştır.²⁰⁸¹ 13 Eylül 1924 tarihinde Erzurum'da deprem meydana gelmiştir. Depremde Pasinler, Hınıs, Narman, Sarıkamış ve Ardahan etkilenmiştir. Depremin büyüklüğü 6.8 ve 6.9 olarak tespit edilmiştir.²⁰⁸²

²⁰⁷⁸ **Ulus**, 2 Aralık 1946, s.1-4.

²⁰⁷⁹ S. Aşgın, **Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları (1946- 1960)**, s. 170.

²⁰⁸⁰ Mesut Çapa, **Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914- 1925)**, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara, 2010,s.140.

²⁰⁸¹ M. Çapa, **Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914- 1925)**, s. 111.

²⁰⁸² **Varlık**, 8 Eylül 1924, s.1.

Deprem sonrasında Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti Erzurum halkı için yapılan yardımları organize etmiştir. Afetzedeler için 1.000 battaniye, kıyafet ve çadır yardımı yapılmıştır. İkinci etapta 50 çadır, 100 İngiliz malı çadır ve 1.000 battaniye ile ilaç yardımında bulunulmuştur.²⁰⁸³

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 1924 yılında Erzurum depremzedeleri için 19.510.38 kuruş para harcamıştır.²⁰⁸⁴ 1932 yılında Erzurum Belediyesi tarafından, yoksul ve ihtiyaç sahibi kişi veya ailelere dağıtılmak üzere 100 lira Kızılay hesabına tahsis edilmiştir.²⁰⁸⁵

Erzurum Halkevi, Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Himaye-i Etfal Cemiyetinin katılımıyla Erzurum Valisi Ahmet Necati Şumnu katılımıyla 1933 yılında 75 çocuk sünnet edilmiştir. 1934 yılında 300 çocuk için sünnet merasimi düzenlenmiştir. Millet Bahçe'sinde bu etkinlik gerçekleştirilmiştir.²⁰⁸⁶

II-Erzurum Halkevi'nin Sağlık Çalışmaları

Erzurum Halkevi kurulduktan kısa bir süre sonra Vilâyetin ihtiyacı olan sağlık çalışmalarına başlamıştır. Özellikle vilâyetin sosyo-ekonomik yapısı nedeniyle ücretsiz muayene işlemlerine başlanılmıştır.

Erzurum Halkevi'nin 1934 senesi faaliyet raporunda yoksul vatandaşları parasız muayene ettiklerini ve 550 çocuğu ücretsiz bir şekilde sünnet ettirmişlerdir.²⁰⁸⁷

Erzurum Halkevi tarafından 11 Ocak 1941'de Numune Hastanesi Başhekimisi Sabri Sidal tarafından “*Tifo hastalığı ve Korunma Çareleri*” adlı bir konferans düzenlenmiştir.²⁰⁸⁸ 22 Mart 1941'de Halkevinde Operatör Ömer Bican tarafından “*Karın Ağrıları*” hakkında bir konferans verilmiştir.²⁰⁸⁹

Erzurum Halkevi bünyesinde “*Gönüllü Hasta Bakıcı*” kursu 9 Haziran 1941 tarihinde açılmıştır. Kurs dersler haftada 3 gün ikişer saat 10 hafta sürmüştür. Kursu kabul edilenler ilkokul mezunu yaş aralığında 20-45 arasında kadın olmak zorunluluğu bulunmaktadır. Kursu zorunlu devam getirilmiştir.²⁰⁹⁰ Bu eğitimi alan kişiler ilerleyen yıllarda daha profesyonel bir şekilde hasta bakımı işlerini üstlenmişlerdir.

²⁰⁸³ **Cumhuriyet**, 26 Eylül 1924, s.1.

²⁰⁸⁴ M. Çapa, **Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914- 1925)**, s.79.

²⁰⁸⁵ M. Küçükkuşurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi 2**, s. 501.

²⁰⁸⁶ **Varlık**, 2 Ağustos 1934, S.1205, s.1.

²⁰⁸⁷ **Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulasası**, s.42.

²⁰⁸⁸ **Erzurum Gazetesi**, 23 İkinci Kanun 1941/ 23 Ocak 1941, S.3676, s.1.

²⁰⁸⁹ **Erzurum Gazetesi**, 20 Mart 1941, S.3684, s.4.

²⁰⁹⁰ **Erzurum Gazetesi**, 29 Mayıs 1941, S.3694, s.1.

19 Şubat 1943'den 19 Şubat 1944 tarihine kadar Erzurum Halkevi bünyesinde 1943 yılı Şubat ve Mayıs ayları arasında 175 hasta muayene edilmiş 632 liralık ilaç alınmış ve 361 lira yoksul kişilere yardımda bulunulmuştur. Erzurum Ortaokulu'nda eğitim görmüş yoksul talebeleri her ay muayene etmişlerdir.²⁰⁹¹

1944 yılı Erzurum Halkevi faaliyet raporunda; haftada 4 defa yoksul kişileri muayene için Pazartesi, Çarşamba, Cuma ve Cumartesi muayene edildiği bildirilmiştir.²⁰⁹²

Erzurum Halkevi 1945 yılının ilk altı ayında yoksul kişileri muayene etmiş ve 286 hastanın ise reçete ücretlerini ödemiştir.Şubat- Nisan 1945 tarihleri arasında 114 hasta muayene edilmiştir.²⁰⁹³

Erzurum Halkevi, Sosyal Yardım Şubesi 1945-1946 yılları arasında 768 hastayı ücretsiz muayene ettirmiştir. Herhangi bir ani hastalık ortaya çıkma durumu nedeniyle halkevinin muayene odasında bir ecza dolabı yaptırılmıştır. İlaç alma durumu yetersiz olan Zuvans, Şeğav ve Ergemansur Köylerine ücretsiz ilaç dağıtılmıştır. Alaca, Söğütlü, Iğdasor Köylerine sağlık personeli ve doktor götürülmüş halk muayene edilmiştir. Alaca Köyü'nde 157 hasta muayene edilmiş ve 35 hasta sıtmalılı olduğu, bunlara “Atebrin” ve 85 uyuz hastası olan kişiyede ilaç verilmiştir. İlaç ücretlerini de Erzurum Halkevi karşılamıştır.²⁰⁹⁴

III-Erzurum'da Açılan Sağlık Kuruluşları ve Faaliyetleri

Erzurum'da Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal eden iki hastane mevcuttu. Bunlar : Askeri Hastane ve 1904 tarihinde Gureba Hastanesidir. 1924 yılında açılmış olan Numune Hastanesi²⁰⁹⁵ için 1935 yılında halk, Başvekil İsmet İnönü'den hastane binasının Erzurum Belediye'sine ait olduğu ve son süreçte Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti'ne devredildiğini ifade etmişlerdir. Bu hastanedeki personel sayısının artırılması ve yeni üniteler açılması talep edilmiştir.²⁰⁹⁶ Erzurum Doğum ve Çocuk Bakımevi'nde 1 Şubat 1932 tarihinden, itibaren öğleden sonra bir gibi başlayıp üçe kadar muayene işlemi

²⁰⁹¹ Yayla Erzurum Halkevi Kültür Dergisi, 1, 19 Şubat 1944, s.50.

²⁰⁹² Erzurum Halkevi Kültür Dergisi, 4-5, 15 Birinci Kanun 1944/15 Aralık 1944, s.61.

²⁰⁹³ Erzurum Halkevi Kültür Dergisi, 7, 1 Mayıs 1945, s.66.

²⁰⁹⁴ Erzurum Halkevi Kültür Dergisi, 8-9, 19 Şubat 1946, s.60.

²⁰⁹⁵ Erzurum Numune Hastanesi, Erzurum Belediye başkanı Şerif Efendi tarafından 1902 yılında halktan bir miktar para toplanarak temeli atılmış, 1904'te ise Erzurum Gureba Hastanesi adıyla açılmıştır. İlk Başhekim Dr. Salih Cimilli olmuştur. Zehra Tonbul-Özgün Forta, **Tarihi Hastaneler: Gurebâ Hastaneleri'nden Memleket Hastaneleri'ne İlk Sivil Hastaneler**, Novartis Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s.58-67; Cumhuriyet Halk Partisi, **On Beşinci Yıl Kitabı**, s.344.

²⁰⁹⁶ Erzurumluların Büyük Başbakanımız General İsmet İnönü'nüden Dilekleri, Varlık Matbaası, Erzurum, 1935, s.4-5.

yapılacağı belirtilmiştir.²⁰⁹⁷ 1936 yılında Erzurum Numune Hastanesi'nin kalorifer tesisatı için Erzurum Nâfia Müdürlüğü tarafından keşif bedeli olarak 12.700 lira belirlenmiştir.²⁰⁹⁸

Tablo-73: 1926-1940 Yılları Arası Erzurum Numune Hastanesi : ²⁰⁹⁹

Yıllar	Yatak Sayısı	Yatılı Tedavi	Ayakta Tedavi
1926	100	1.239	3.580
1927	100	1.176	3.336
1928	90	1.196	4.044
1929	90	1.195	2.069
1930	90	1.270	2.824
1931	75	1.508	6.471
1932	75	1.240	6.392
1933	75	1.047	5.466
1934	90	1.024	7.540
1935	90	1.170	22.176
1936	90	1.436	11.639
1937	90	1.599	15.319
1938	100	1.516	14.892
1939	120	1.860	17.598
1940	120	2.266	18.648
1941	120	2.388	17.109
1942	120	2.165	28.316
1943	120	2.634	17.887
1944	120	3.384	22.208
1945	120	2.808	21.053
1946	120	2.908	25.926

Yukarıda yer alan tabloda 1926-1940 yılları arası Erzurum Numune Hastanesi hakkında bilgi verilmiştir. Hastane 1926 yılında 100 yataklı iken 1930'lu yılların başında 75'e düşmüş, İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise bu sayı 120 olmuştur. Yatılı olan hasta

²⁰⁹⁷ **Erzurum Gazetesi**, 25 İkinci Kanun 1932/25 Ocak 1932, S.3280, s.4.

²⁰⁹⁸ **Erzurum Gazetesi**, 21 İkinci Kanun 1937/21 Ocak 1937, S.3531, s.3.

²⁰⁹⁹ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü , **İstatistik Yıllığı 1940-1941**, C.12, 1942, s.109; Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, **İstatistik Yıllığı 1948**, XVI, Ankara, 1948, s.162.

sayısı bazı yıllarda azalmış bazı yıllarda ise arttığı görülmüştür. Ayakta tedavi edilenlerin sayısı yıldan yıla artmıştır. 1926-1946 yılları arasında yaklaşık 7 kat artmıştır.

Erzurum Numune Hastanesi 1925’de 45.344 lira, 1926’da 31.102 lira, 1927’de 29.143 lira ve 1928’de ise 29.416 lira, 1929’da 169.000 lira, 1930’da 176.000 lira ve 1931’de 120.000 lira ve 1932’de 125.000 lira sağlık harcaması yapmıştır. ²¹⁰⁰Anne ve çocuk sağlığının korunması, doğum öncesi ve sonrası annelerde, bebek ve çocuklarda meydana gelebilecek hastalıkların önüne geçmek maksadıyla 1929 yılında Erzurum’da Doğum ve Çocuk Bakımevi açılmıştır. ²¹⁰¹ 1938 yılında Kültür Bakanı Saffet Arıkan’ın “*Doğu Seyahati*” kapsamında Erzurum’da bir dizi ziyarette bulunmuştur. Gezi sırasında Erzurum’a 120 bin liralık bir ücret tahsis edildiği ve yeni bir doğumevi binasının inşasına başlandığı ifade edilmiştir. ²¹⁰²

Tablo-74: Erzurum Doğum ve Çocuk Bakımevi’nin Faaliyetleri (1929-1946) ²¹⁰³:

Yıllar	Yatak Sayısı	Yatırılan Hasta	Ayakta Tedavi
1929	20	-	121
1930	20	85	2.160
1931	20	161	2.307
1932	20	163	1.599
1933	20	167	2.300
1934	20	275	4.617
1935	20	277	4.523
1936	20	289	3.478
1937	20	477	5.207
1938	20	459	6.095
1939	20	497	6001
1940	20	698	7246
1941	20	479	4988
1942	20	303	2027

²¹⁰⁰ BİUM, **İstatistik Yıllığı 1929**, II, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1929, s.82; BİUM, **İstatistik Yıllığı 1931/32**, C.5, Devlet Matbaası, İstanbul, s.141; BİUM, **İstatistik Yıllığı 1932/33**, VI, Devlet Matbaası, İstanbul, s.148.

²¹⁰¹ **Cumhuriyet Dönemi Yataklı Tedavi Hizmetleri 1923- 1983 ve 1982 yılı Çalışmaları**, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Müdürlüğü, Ankara, 1983,s.33; **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, s.256.

²¹⁰² **Son Posta**, 23 Temmuz 1938, S.2866, s.5.

²¹⁰³ BİUM, **İstatistik Yıllığı 1939-1940**, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, s.155; BİUM, **İstatistik Yıllığı 1948**, XVI, Ankara, 1948, s.161.

1943	20	382	2987
1944	20	476	1045
1945	20	472	1074
1946	20	483	3243

Yukarıda yer alan tabloda 1929-1946 yılları arasında Erzurum Doğum ve Çocuk Bakımevi'nde tedavi olan kişi sayısını ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Yatak sayısı yıllar içinde sabit kalmasına rağmen hasta sayısında yıllar içinde değişiklikler meydana gelmiştir.

Erzurum Doğum ve Çocuk Bakımevi, Aralık 1930 tarihinden itibaren kadın hastalıkları ve çocuk hastalıkları muayenesi yaptıramayacak kadar maddi durumu elverişsiz olan kadınlar için her Cuma öğlen sonra ücretsiz muayene işlemi yapılması çocuklar için ise Pazar ve Çarşamba günleri öğleden evvel muayene edilmesine karar verilmiştir.²¹⁰⁴

Erzurum'da Cildiye ve Zührevi Hastanesi için 1930'lu yılların başında itibaren girişimlere başlanılmıştır. 1931'de tekrar gündeme gelmiştir. 1933 yılında Gölbaşı'nda bulunan Özel İdare'ye ait bir bina 398 lira masraf yapılarak Zührevi Hastanesi haline getirilmiştir. Zührevi Hastanesi 30 yataklı olarak 1934 yılında açılmıştır. Cildiye ve Zührevi Hastanesi binasının yapımına 1937 yılında başlanılmış, keşif bedeli olarak 57.830 lira bedel belirlenmiştir. 16 Haziran 1937'de bu hastanenin temeli atılmıştır. 1938 yılında hastanenin yapımı bitmiştir.²¹⁰⁵

1935 yılı itibarıyla Erzurum'da 90 yataklı Numune Hastanesi, 20 Yataklı Doğum ve Çocuk Bakımevi ve Zührevi Hastanesi, Belediye'ye ait 1 Dispanser olmak üzere 4 Sıhhi Müesese vardır. Hasankale'de Umumî Muvazeneye ait Muayene Evi bulunmaktadır. Tortum'da 10 Yataklı Muayene Evi bulunmaktadır. Oltu'da Muayene Evi mevcuttur. İspir'de bir Muayene Evi mevcuttur. Bunların dışında vilâyet bünyesinde sağlık kuruluşu yoktur. Numune Hastanesi bünyesinde Kuduz, Röntgen, Harici, Göz, Kulak, Boğaz, Burun, Dâhili ve Laboratuvarla servisleri mevcuttur.²¹⁰⁶

1935 yılında Başvekil İsmet İnönü, Erzurum'un Hastanesi'nin ihtiyaçları için Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Refik Saydam'dan 1.500 lira gönderilmesini

²¹⁰⁴ **Erzurum Gazetesi**, 22 Aralık 1930, S. 3225, s.4.

²¹⁰⁵ **Ulus Gazetesi**, 19 Nisan 1937, S.5647, s.7; M. Küçükuşurlu, M. Başkaya, **Erzurum Özel İdare Tarihi 1913/2014**, s. 222- 224.

²¹⁰⁶ **BCA.30.10.0.065.433.1-7.**

istemıştır. Bu ödenek ile Röntgen Dairesi'nin yenilenmesi sağlanmıştır.²¹⁰⁷ Refik Saydam Merkez Hıfzısıhha Enstitüsüne bağlı olarak Türkiye'de Erzurum, Adana, İzmir ve Diyarbakır'da 4 bölge enstitüsü bulunmaktadır.²¹⁰⁸

1935-1938 yılları arasında Erzurum ve Kazâları'nda yapılan ve yapılması planlanan çalışmalara baktığımızda; Erzurum, Pasinler, Oltu, Tortum, İspir ve Aşkale'de birer hükümet doktoru görevlendirilmiştir. Numune Hastanesinde; Hariciye, dahiliye, kulak, göz, baktariyoli, akliye, kuduz, ve röntgen şubeleri aktif durumda idi. Doğum ve Çocuk Bakımevi'nde ise doğum ve çocuk uzmanları, 1 ebe ve 1 hemşire görevliydi. Zührevi hastanesinde 1 uzman, 3 seyyar, 1 sabit sağlık memuru ve 1 ebe görev yapmaktaydı. Erzurum Belediyesi'nde 1 doktor, 1 ebe ve sağlık memuru görevlendirilmişti. Sağlık kuruluşları olarak; Mareşal Fevzi Çakmak Askeri Hastanesi, 120 yataklı Numune Hastanesi, 20 yataklı Belediye dispanseri, 40 yataklı Zührevi Hastanesi, 20 yataklı Erzurum Çocuk ve doğum Bakımevi, Hasankale'de Trahom Dispanseri, Oltu, Hasankale, İspir ve Hınıs'ta ise birer muayene evi bulunmaktaydı. 1938 yılında zührevi Hastanesi inşaatı için 110.000 lira, ve Çocuk ve Doğum Bakımevi için 60.000 lira bütçe ayrılıp yapılmaya başlanmıştır. 1936 yılından 1939 yılına kadar sağlık işleri ve sağlık kuruluşları için 236.620 harcama yapılmıştır.²¹⁰⁹

Erzurum Zührevi Hastanesi'nin 1941 yılı bütçesi 18,503 lira, yatak sayısı 25 ve tedavi edilen hasta sayısı 254 olmuştur. 1942 yılı bütçesi 13,740 lira yatak sayısı 25 ve tedavi edilen hasta sayısı 133 kişidir.²¹¹⁰

IV-Bulaşıcı Hastalıklar İle Mücadele

Kuduz ve kuduz şüphesi hastalarının tedavisi için Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Kuduz Hastaneleri açılmıştır. Bu kapsamda 1925 yılında Erzurum'da Kuduz Hastanesi açılmıştır.²¹¹¹

²¹⁰⁷ BCA.30.10.0.0.13.75.20.

²¹⁰⁸ Hilal Dikmeli, **Türkiye'de Sağlık Teşkilatının Geliştirilmesi Çalışmaları (1923-1938)**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Mehmet Çevik), Elazığ, 2013, s. 38.

²¹⁰⁹ **Şimendiferin Kavuştuğu Gün Erzurum**, Marifet Basımevi, İstanbul, 1939, s.102-103.

²¹¹⁰ Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, **İstatistik Yıllığı 1948**, XVI, Ankara, 1948, s.166.

²¹¹¹ **Cumhuriyet Dönemi Yataklı Tedavi Hizmetleri 1923- 1983 ve 1982 yılı Çalışmaları**, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Müdürlüğü, Ankara, 1983,s.32; **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, s.89.

1- Frengi ile Mücadele

Erzurum’da 1930’lu yılların başında Frengi hastalığı görülmeye başlanmıştır. İlk defa 1931 yılında gündeme gelmiş ve Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti 27 Aralık 1931’da Erzurum Gazetesi’nde, Frengi hastalığı ile ilgili olarak yazılar çıkmış ve 40 yataklı bir Zührevi ve Cildiye Hastanesi açılacağı ifade edilmiştir.²¹¹²

Erzurum Gazetesi’nin 11 Aralık 1933 tarihinde sağlıkla ilgili olan haberde; Sıhhat ve İctimai Muavenet Müdürlüğü’nden, Muhasebe-i Hususiye Bütçesi’nden frengi hastalığı için alınacak iki ilaç (Neosalvarsan ve Mezurol) için 5.800 liralık ödenek ayrıldığı belirtilmiştir.²¹¹³

1934 yılında Erzurum’da 608 frengili hasta tespit edilmiştir. Tortum’da 1.256, Yusufeli ve Ovacık’ta 1.205 frengili hasta vardı. 1935 yılında sadece vilâyet merkezinde 1.300 kayıtlı hasta mevcuttu. Hastalığın tedavisi için 1 seyyar doktor ve 3 seyyar sıhhat memuru mücadele etmiştir.²¹¹⁴ 31 Aralık 1934 tarihinde Erzurum Bölgesi Müfettişi Aziz Akyürek, CHF Genel Sekreterliği’ne sunmuş olduğu inceleme raporunda; vilâyet dahilinde frengi hastalığının yoğun bir şekilde görüldüğü kurumların yetersiz olduğu personel ve kurum sayısının üçe çıkarılması gerektiğini dile getirmiştir.²¹¹⁵

Rize Halk Partisi Başkanlığı tarafından 21 Ekim 1935 tarihli telgrafta şu ifadeler yer almaktadır. Dr. Fuad’ın Erzurum hakkında yazdığı cümle şudur: “ *Vilâyet dahilinde mühim bir yekun tutan trahom ve frengi için ciddi tedbir almak zamanı gelmiştir.. Oltu da 3000, Tortum’da 1250, Erzurum’da 1240 Frengili mukayyet varsa da daha fazla olduğu iddia edilmektedir.* ”²¹¹⁶

1935 yılında Erzurum ve kazâlarında frengi hastalığı belli kişilerde tespit edilmiştir. Seyyar sağlık personelleri ile bu hastalığa müdahale edilmeye çalışılmıştır. Tortum Kazâsı dahilinde 1.256 kişi frengi hastalığına yakalanmıştır. İspir, Yusufeli ve Erzurum’un Ovacık Nahiyesi’ne giden sağlık personelleri burada 1.205 frengiliyi tedavi altına almışlardır. Erzurum merkezde açılan Cildiye ve Zührevi bölümlerinde ise 994 frengili hasta ayakta tedavi edilmiş 15 hasta ise yatırılmıştır. Bu hastalık için bir hastanın üç ay tedavi edilmesi gerektiği ifade edilmiş bu süre zarfında 15 ile 18 şırınga aşı yapılması gerekmektedir.²¹¹⁷

²¹¹² M. Küçükkuşurlu, M. Başkaya, **Erzurum Özel İdare Tarihi 1913/2014**, s.222.

²¹¹³ **Erzurum Gazetesi**, 11 Aralık 1933, S.3376, s.4.

²¹¹⁴ M. Küçükkuşurlu, M. Başkaya, **Erzurum Özel İdare Tarihi 1913/2014**, s.235.

²¹¹⁵ **BCA.490.1.0.0.730.503.1-79.**

²¹¹⁶ **BCA.490.1.0.0.648.151.1-11.**

²¹¹⁷ **Erzurum Gazetesi**, 13 Mayıs 1935, S. 3447, s.3.

1935 yılının Haziran ayında Erzurum Vilâyet Meclisinde salgın hastalıklar görüşülmüş. Frengi hastalığının tedavisi için iki sağlık memuru görevlendirilmiş ve 1934 yılı içinde ova köylerindeki çoğu hasta tedavi altına alınmıştır. Çiftlik, Salasor ve Evrenli köylerine haftada iki defa Mayıs ve Ağustos ayları içinde seyyar sıhhat memuru tarafından tatbikatlar gerçekleştirilmiştir. Eylül ilk haftasındna itibaren ovacıkta frengili Toprakkala, Kotanis ve İspir'in Kırık Nahiyesinde Koşnişat köyündeki poliklinikleri sevk edilip tedavi altına alınmışlardır.²¹¹⁸ Vilâyet Umumi Meclisinin 4'üncü toplantısında Erzurum'da Zühreviye Hastanesi'nde 43 frengili olduğu ifade edilmiştir.²¹¹⁹

1936-1938 yılları arasında Oltu, Tortum ve İspir Kazâları'nda Frengi ile mücadele kapsamında 2 seyyar doktor ile 4 seyyar sağlık memuru görevlendirilmiştir. 1936 yılından 1938 yılına kadar olan dönemde Hususi Muhasebe'den 6200 liralık yardımla frengi ilacı alınmış ve frengi hastalığı olan 14.466 kişi tedavi edilmiştir.²¹²⁰

Erzurum'da 1939 yılında bir seyyar doktor tek başına 21 köyü gezmiş ve 325 frengili hasta tespit etmiştir. 56 hastanın Hınıs'ta tedavisini takip etmiştir. Oltu ve Tortum kazâlarında 37 muhtelif köyde frengi tedavi merkezi açılmıştır.²¹²¹ 1939 yılında Erzurum Gazetesi "*Erzurumun Sıhhi Durumu Hakkında*" bir köşe yazısında Erzurum'da frengi hastalığının yoğun olduğu ifade edilmiştir.²¹²²

1941 yılında Hasankale Kazâsı'nda tedavi altında olan 150 frengili bulunmaktadır. İspir Kazâsı'nda 937 frengili hasta bulunmaktadır. Aşkale'de 30 Frengili hasta bulunmaktadır. Hınıs Kazâsı'nda çok az sayıda frengili hasta vardır. Hastalık muhacir olarak gelip buraya yerleşen kişilerden bulaşmıştır.²¹²³

Erzurum Belediyesi tarafından frengi ile mücadele etmek amacıyla Oltu kazâsı'ndan seyyar Erzurum merkezde sabit olmak üzere 2 sıhhat memuru frengi hastalığı için görevlendirilmiştir. 1941 yılı içinde Erzurum Merkezde 396, Oltu'da 590, Tortum'da 354, Pasinlerde 24, İspir'de 45, Hınıs'ta 10, Aşkale'de 17, Karayazı'da 1 kişinin tedavileri yapılmıştır. Erzurum Merkezde 1102, Pasinlerde 242, Tortum'da 587, Oltu'da 1727, İspir'de 644, Hınıs'ta 52 ve Aşkale'de 13 hasta tedavi altına alınmıştır. 1941 yılı bütçesinden frengi için; 2000 liradan 200 lira 75 kuruş ile 447 gram Neo Mubayaa alınmış, 1940 yılında 442 gram 54 santigram Neo da 1941 yılına

²¹¹⁸ **Erzurum Gazetesi**, 6 Haziran 1935, S. 3450, s.3.

²¹¹⁹ **Erzurum Gazetesi**, 19 Şubat 1942, S.3730, s.3.

²¹²⁰ **Şimendiferin Kavuştuğu Gün Erzurum**, Marifet Basımevi, İstanbul, 1939 s.104.

²¹²¹ **Erzurum Gazetesi**, 12 Mart 1941, S.3683, s.2.

²¹²² **Erzurum Gazetesi**, 21 İkinci Teşrin 1939, S. 3618, s.4.

²¹²³ **BCA.490.1.0.0.648.154.1-74-90.**

devredilmiştir. Bu ilaçlarda 350 seri Merkeze, 54 seri Belediye'ye, Hınıs hükümet doktoruna 15, İspir'e 50, Pasinlere 20, Aşkale Kazâları'na 25 seri 859 gram 35 santigram ilaç gönderilmiştir.²¹²⁴

Erzurum Vilâyet Umumi Meclisi'nin 7'inci intihap devresi toplantısında sağlık işleri ile ilgili olarak; 1943 yılı sonuna kadar Erzurum ve kazâlarında Frengi hastalığına yakalanmış 5.700 kişi olduğu bu hastalığın yoğun olarak Oltu ve civarında olduğu bildirilmiştir. Hastalık için merkezden bir tarama heyeti talebinde bulunulmuştur. 1942 yılında bu hastalıkla mücadele kapsamında 1 kilo 102 gram 50 santigram Neosalvarsan ve 130 şişe "*Bizmöjenol*" alınmış ve hastalara dağıtılmıştır.²¹²⁵

Erzurum Milletvekili Salim Altuğ'un raporunda Tortum Kazâsı'nda en büyük sağlık sorunu frengidir. Mücadele noktasında eksik kaldığını, Tortum Kazâsı'nda acilen bu hastalık için tedavi evinin açılması gerektiğini bildirmiştir.²¹²⁶ 1949 yılında Erzurum merkezde 794, Tortum'da 454, Oltu'da 502, İspir'de 140, Aşkale'de 119, İspir'de 140 ve Hınıs'ta 100 frengili hasta mevcuttu.²¹²⁷

2-Sıtma ile Mücadele

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Erzurum'da sıtma hastalığı görülmeye başlanmıştır. 1-3 Eylül 1925'te toplanan Birinci Milli Türk Tıp Kongresi'nde sıtma ile ilgi olarak Dr. Abdülkadir Lütfü ve Dr. Ahmet Fikri tarafından kongreye sunulan raporda: Anadolu'da sıtma ile ilgili olarak genel bilgiler verilmiş ve Anadolu çeşitli sınıfları ayrılmıştır. Anadolu'da sıtmanın yaygın olmasının sebebi olarak Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Irak, Suriye ve Filistin Cepheleri'nden gelenlerin vilâyetlere bu hastalığı taşıdıkları ifade edilmiştir. 1925 yılında ülke genelinde sıtma hastalığının tedavisi için 600 bin lira harcandığı belirtilmiştir.²¹²⁸

13 Şubat 1933 tarihli Erzurum Gazetesi'nin manşette vermiş olduğu "*Bataklıkları Kurutmadaki Lüzum*" adlı yazıda sıtma hastalığı hakkında yararlı bilgi verilmiştir. Bu hastalığın sivrisinek yolu ile insanlara geçtiği ve bataklıkların olduğu alanlarda bu

²¹²⁴ **Erzurum Gazetesi**, 15 Mayıs 1943, S.3793, s.3.

²¹²⁵ **Erzurum Gazetesi**, 19 Şubat 1944, S.3817, s.3.

²¹²⁶ **BCA.490.1.0.0.650.163.1-73.**

²¹²⁷ M. Küçükkuşurlu, M. Başkaya, **Erzurum Özel İdare Tarihi 1913/2014**, s.235.

²¹²⁸ Yadiğar Paçacı, **Türkiye'de Tek Parti Döneminde Salgın Hastalıklar: Sıtma Örneği (1923- 1950)**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Dr. Öğr. Üyesi. Oktay Gökdemir), İzmir, 2018, s. 196-197

hastalığın daha yaygın olduğu belirtilmiştir.Hastalık için bataklıkların kurutulması gerektiği belirtilmiştir.²¹²⁹

1934 yılı içinde Oltu, İspir, Yusufeli ve Tortum da sıtma vakaları görülmüştür. Vaka sayılarının yüksek olmasının sebebi olarak Tortum Gölü'nün bataklığı ve başka ülkelerden gelen göçmenlerin hastalığı taşımaları olarak gösterilmiştir.²¹³⁰

Erzurum ve kazâlarında sıtma vakaları yoğun bir şekilde 1934 yılında görülmekteydi. Hastalığın tedavisi için 1933 yılından kalma 8 kilo ve 1934 yılında Sıhhat Vekâleti tarafından 10 kilo kin maddesinin 4 kilosu Tortum, 4 kilosu Oltu, 5 kilosu Yusufeli, 1 kilosu İspir, 2 kilosu Tercan, 1 kilosu Hınıs ve 1 kilosu ise Erzurum'daki hastalar için sevk edilmiştir.²¹³¹

1937 yılında Erzurum'da sıtma ile mücadele etmek için saz bataklığının kurutulması için 25 köyden 1300 işçi çalıştırılarak bentler yapılmış ve sıtma hastalığı bu şekilde azalmıştır.²¹³² 1938 yılında Erzurum genelinde yoğun bir şekilde sıtma hastalığı görülmüştür. Erzurum'da 300, Pasinler'de 642, Tortum'da 1.263, Oltu'da 1.156, Hınıs'ta 450, İspir'de 996, Aşkale'de 178 ve Karayazı'da 93 olmak üzere toplam 5.578 kişi sıtma hastalığını tutulmuş tedbir olarak 44 kilo kinin dağıtılmıştır.²¹³³ Vilâyet Umumi Meclisi'nin almış olduğu karar sonucundan 1938 yılında 27 kilo Kin'in alınmış ve Sıhhat Vekâleti tarafından ayrıca 20 kilo Kin'in sevk olunmuştur. 9 kilosu Erzurum'a, dört kilosu Hınıs'a 6 kilosu İspir'e, Tortum'a on kilo, Oltu'ya on bir kilo, Pasinler beş kilo toplam 45 kilo Kin'in dağıtılmış ve 5.097 sıtmalı köylüye dağıtılmıştır.²¹³⁴ 1936-1937-1938 yıllarında Hususi Muhasebe'den 97 kilo ve sıhhiye Teşkilatından 44 kilo Kin'in alınarak 11.248 kişi tedavi edilmiştir.²¹³⁵

Erzurum civarında bulunan Karasu Nehri üzerinde saz bataklığı namıyla anılan bir bataklık mevcut olup bu bataklık sebebiyle Erzurum ve köylerinde sıtma hastalığının yaygınlaşmasına sebebiyet vermektedir. Bu kapsamda 1938 yılında bataklığın kurutulması için çalışmalara başlanmıştır.²¹³⁶

1939 yılında Erzurum Gazetesi tarafından halkı bilinçlendirmek maksadıyla sıtma ile ilgili olarak köşeyazısı yayınlanmıştır. Sıtma'nın nasıl insana geçtiği, sıtmanın akıbeti

²¹²⁹ **Erzurum Gazetesi**,13 Şubat 1933, S.3333, s.1.

²¹³⁰ **BCA.30.10.0.0.65.433.1-8.**

²¹³¹ **Erzurum**, 13 Mayıs 1935,S.3447, s.3.

²¹³² M. Küçükkuşurlu, M. Başkaya, **Erzurum Özel İdare Tarihi 1913/2014**, s.231.

²¹³³ M. Küçükkuşurlu, M. Başkaya, **Erzurum Özel İdare Tarihi 1913/2014**, s.231.

²¹³⁴ **Erzurum Gazetesi**, 22 Nisan 1940, S.3640, s.3.

²¹³⁵ **Şimendiferin Kavuştuğu Gün Erzurum**, Marifet Basımevi, İstanbul, 1939, s.104.

²¹³⁶ **Şimendiferin Kavuştuğu Gün Erzurum**, s.111.

ve nasıl tedbirler alınması gerektiği hakkında bilgiler verilmiştir.²¹³⁷ Erzurum'da 1939 yılında seyyar 1 doktor 81 köyü dolaşmış ve 865 sıtmalılı kişiyi tedavi etmiş ve bunlara kinin ilacı vermiştir.²¹³⁸ Sıtma salgınının Türkiye genelinde hızlı bir şekilde yayılması üzerine 4707 Sayılı Kanun çıkarılmış ve Bakanlar Kurulu Kararı ile 53 vilâyet sıtma ile olağanüstü savaş bölgesi olarak ilan edilmiştir. Bu vilâyetlerin içinde Erzurum'da bulunmaktadır.²¹³⁹

1943 yılı Vilâyet Kongresi'nde Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti tarafından vilâyet etrafından geçen Karasu nedeniyle Erzurum'un 40 köyü'nde ve Oltu'da sıtma hastalığı olduğu vilâyete, Kin'in verilmediği yerine "Atebrin" adı verilen ilacın verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Sıhhat Vekâleti Erzurum'a 1200 kutu atebrin yollandığını belirtmiştir. Vilâyet ve Kazâlarda yer alan muayene ve tedavi evlerine parasız olarak 150'şer gram "Atebrin" verebilecektir. Vekâlet ise personel sayısının yetersiz olmasını gerekçe gösterip doktor taleplerine olumlu cevap verememekteydi. Eldeki kısıtlı olan tahsisat imkânları ölçüsünde kinin ve atebrin gönderilmeye çalışılmıştır.²¹⁴⁰

Erzurum Mebusu Salim Altuğ TBMM'de 1945 yılı yedi aylık Bayındırlık Bütçesi hakkında sözleri kapsamında; *"Muhterem arkadaşlar, ben seçim çevremi ilgilendiren bir konuya temas edeceğim. Sıtma afeti 2000 rakımlı yaylada bile tahribat yapmaya başlamıştır. Erzurum şehri ve ovasının sıhhatini tehdit eden aynı zamanda münbit araziye de içine alarak her gün sınırlarını biraz genişlendiren bir kara su bataklığı vardır. Erzurum için hayatî ehemmiyette bir dâvadır, ötedenberi mahallî kongrelerde hattâ kurultayda mevzuubahis edilen bir konudur. Temenni mahiyetinde olmakla beraber burada tekrar ederek hükümetin yüksek dikkatini çekmek istiyorum. Zaman, zaman yap-' tığımız teşebbüsler kurutulması yolunda ki temenniler vekâlete de intikâl etmiş, fakat aldığımız cavapta eleman kıfayetsizliğinden inceleme bile yapılamıyacağı bize bildirilmiştir. Maalesef bugüne kadar bir etüd bile yapılamadı. Ben buna kani değilim çünkü Erzurum'un yanı başında Fırat'ı kurutan teşkilâtın memur edilecek iki arkadaş pekâlâ bu işte bir etüd yapabilir. Bu sıtma yuvası baki kaldıkça hakikaten, bugün rengi solmuş olan yayla çocuklarınm sıhhati daha çok bozulacaktır. Büyük bir bölgenin sıhhati*

²¹³⁷ **Erzurum**, 20 Birinciteşrin 1939/ 20 Ekim 1939, S. 3617, s.6.

²¹³⁸ **Erzurum Gazetesi**, 12 Mart 1941, S.3683, s.2.

²¹³⁹ Recep Akdur, "Sıtma Ve Sıtma Salgınları", **Bilim Tarihi Araştırmaları**, S.2, 2006, s.7

²¹⁴⁰ **BCA.490.1.0.0.499.2006.1.**

namına bu sene hiç olmazsa bu mıntakada bir etüd yapılmasını Nafia Vekaletinden istemiştir”²¹⁴¹. Şeklinde ifade etmiştir.

Erzurum Halkevi, Sosyal Yardım Şubesi, 1945-1946 yılları arasında 768 hastayı ücretsiz muayene ettirmiştir. Bu kapsamda muayene amacı ile gitmiş oldukları, Alaca köyünde 157 hasta muayene edilmiş ve 35 hasta sıtmalılı olduğu, bunlara atebrin ilacı verdikleri belirtilmiştir.²¹⁴²

1946 yılı Nafia Vekaleti bütçesi münasebetiyle söz alan Kars Milletvekili Zihni Orhon; Erzurum Vilâyeti’nin yakınlarında büyük bir bataklık bulunduğu; Erzurum gibi bir yayla içinde –vilâyetde-, Hükümet Konağı’nın çevresi nedeniyle sıtma halk tarafından görülmektedir. Bataklığın uzunluğunun 17 km. ve eninin ise 3 kilometredir. Nafia Vekaleti’nin bu bataklığı kurutması için 900.000 lira ödenek ayrılmasının yeterli olacağını, fakat bir tahsisat ayrılmadığını dile getirmiştir.²¹⁴³

3-Trahom ile Mücadele

Trahom hastalığı Erzurum’a ilk olarak Yavuz Sultan Selim’in Mısır seferi sonrasında Anadolu’ya saldıran İbrahim Paşa komutasındaki orduyla gelmiş ve I. Dünya Savaşı yıllarında Hindistan ve Mısır’dan gelen esir askerler ile yayılmıştır. Erzurum’da halk bu hastalığa “Çıkma” adını vermiştir.²¹⁴⁴

1925 yılında Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti’nin emriyle trahom hastalığı ile ilgili olarak mücadele başlamıştır. Bu kapsamda hazırlanan raporda, Erzurum’da bu hastalığın yoğun olarak görüldüğü ifade edilmiştir. Hastalığın sebebi olarak kaplıca ve ılıcalar gösterilmiştir.²¹⁴⁵

1925 yılında Ahmet Halil Bey tarafından ele alınan yazıda Erzurum’un kışın soğuk yazın ise toz ile mücadele etmek zorunda kaldığını belirtmiş ve şu ifadeleri kaleme almıştır. : “...Diğer bir dert de trahomdur. Erzurum’da bu hastalık müthiş surette hükümfermâdır. Erzurum’a geldiğiniz ilk günde sizi işgal edecek, bu sıhhat meselesidir. Memleketin iktisadiyatı gibi hıfzıssıhhası da kimsesizdir. Erzurum’da belediyeyi görmek istiyorsanız, gözlere bakınız. Gözlerdeki trahom, size belediyenin faaliyetinden bir numunedir. Erzurum’da gözlerin yüzde 75’i bu hastalığa müpteladır denebilir. Vilâyet

²¹⁴¹ TBMM Tutanak Dergisi, 24.5.1945, D.7, XVII, B.61, S.340.

²¹⁴² Erzurum Halkevi Kültür Dergisi, 19 Şubat 1946, S.8-9, s.60.

²¹⁴³ TBMM, D.7, XX, B.18, s385-386.

²¹⁴⁴ M. Küçükkuşurlu, M. Başkaya, Erzurum Özel İdare Tarihi 1913/2014, s.228.

²¹⁴⁵ Sadet Altay, “Bulaşıcı ve Müzmin Bir Sosyal Afet: Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Trahom Hastalığı ve Mücadele Çalışmaları (1924-1938)”, CTAD, Yıl:12, Sayı 23 (Bahar 2016), s.173.

toz içerisinde. Hem bu toz, tabiatın temiz tozu olsa idi ne ise. Bütün vilâyetin mülevvesâtının (pisliğinin) tozudur. Sıcaktan terleyen gözlere ve çehrelere böyle bir toz konunca, göz hıfzıssıhhası ne vaziyet alır. Hastalığın yegâne müsebbibi belediyedir. Belediyenin cadde ile müzehrefât ve mülevvesât ile bir alakası yoktur. Bunun içindir ki Şarkî Anadolu dağlarından gelen hayvanâtın müzehrefâtı Erzurum caddelerine dolup sonra kavruk ve toz olur. Diğer taraftan evlerde su yolu yoktur. Sokaklar hanelerden dökülen pis sularla dolmuştur. İşte tabiatın güneşi, bu müzehrefâtı ve suları kuruttuğu, bir de ilaveten hafif bir rüzgâr estiği zaman, trahom afeti başlamış demektir. Şüphesiz belediyenin bu hal ile bir alakası yoktur. O yalnız nargile çekmekle meşguldür.”²¹⁴⁶

Trahom hastalığı ile ilgili olarak 1927 yılında Ahmet Rüştü Bey tarafından “Trahom Hastalığının Kesafet İtibariyle Suret-i Tevziini Gösterir Harita” adlı çalışma da Türkiye trahom hastalığı olarak dört bölgeye ayrılmıştır. Erzurum’un bulunduğu bölge “İkinci Bölge” olarak ifade edilmiştir.²¹⁴⁷

Erzurum’da 1933 yılında Vilâyet Hususi Bütçesi’nden ayrılan 200 liralık trahom mücadele tahsisatı ile Hasankale’de 1 dispanser açılmış ve buraya iki ay zarfında gelen 200 hastanın bir kısmı ayakta, bir kısmı da yatırılmak suretiyle tedavi edilmiştir. 16 hastaya da ameliyat yapılmıştır.²¹⁴⁸

1934 yılında Erzurum ve Pasinlerde Trahom vakası görülmüş; Trahom Hastalığının sebebi olarak Karasineğin bolluğu gösterilmiştir. Erzurum Numune Hastanesinde Özel Muhasebe tahsisatı ile Trahomla mücadele yapılmıştır.²¹⁴⁹ 31 Aralık 1934 tarihinde Erzurum Bölgesi Müfettişi Aziz Akyürek, CHF Genel Sekreterliği’ne sunmuş olduğu inceleme raporunda; vilâyet dahilinde trahom hastalığının yoğun bir şekilde görüldüğü kurumların yetersiz olduğu personel ve kurum sayısının üçe çıkarılması gerektiğini dile getirmiştir.²¹⁵⁰

Erzurum’un havasının iyi olması ve kışın uzun sürmesi sebebiyle Trahom hastalığı ile mücadele edilmektedir.²¹⁵¹ Rize Halk Partisi Başkanlığı tarafından 21 Ekim 1935 tarihli telgrafta şu ifadeler yer almaktadır. Dr. Fuad’ın Erzurum hakkında yazdığı cümle şudur: “Erzurum mekteplerinde bu sene 2599 çocuk muayene edilerek 667

²¹⁴⁶ Murat Küçükogurlu, **Erzurum Belediyesi Tarihi-I Osmanlı’dan Cumhuriyet’e (1866-1930)**, Erzurum Kitaplığı, Dergâh Yayınları, İstanbul, Eylül 2008, s. 332.

²¹⁴⁷ Sevilay Özer, “Türkiye’de Trahomla Mücadele (1925-1945)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.54, Bahar 2014, s.150.

²¹⁴⁸ **Erzurum Gazetesi**, 12 Şubat 1934, s. 2.

²¹⁴⁹ **BCA.30.10.0.0.65.433.1-7**

²¹⁵⁰ **BCA.490.1.0.0.730.503.1-79.**

²¹⁵¹ **BCA.490.1.0.0.648.151.1-10.**

Trahomlu tesbit edilmiştir. ki, nisbeti %23 dür., ve çoktur. Erzurum Numune Hastahanesi Göz Polikliniği 1933 senesinde 942 erkek 1074 kadın olmak üzere 2016 Trahomlu kaydedilmiştir. ²¹⁵²

1935 yılında Erzurum Vilâyet Merkezi ve civar köylerinde trahomlu hastaları tedavi etmek üzere Erzurum Numune Hastanesi Göz Mütahassısı Nihat Bey görevlendirildi. Vilâyet Hususi Bütçesi'nden Dr. Nihat Bey'e ayda 40 lira ek ücret ödenmesi, Nisan Mayıs aylarında Hasankale'ye giderek, oradaki trahomluları tedavi etmesi uygun görüldü. ²¹⁵³

Bulaşıcı hastalıklar Erzurum ve Kazâları'nda farklılık göstermektedir. 1938 yılı itibariyle Hasankale mıntıkasında trahom yaygın bir şekilde görülmektedir. Bu hastalık ile mücadele kapsamında Genel Bütçe'den Hasankale'de bir trahom dispanserisi açılmış ve kısa sürede hastaları tedavi etmeye başlamışlardır. ²¹⁵⁴

21 Ekim 1939 tarihli Erzurum Gazetesi'nde vilâyetin sıhhi durumu hakkında kaleme alınan birköşeyazısında, trahom hastalığının Erzurum ve civarında halen çok yoğun olduğu belirtiliyordu. ²¹⁵⁵ 1939 yılında Erzurum ve Kazâları'ndan sadece Hasankale'de trahom hastalığı görülmüştür. Burada dispanser sayısı 1 olup, muayene edilen kişi sayısı 714 ve ayakta tedavi edilen 9.145 kişi olmuştur. ²¹⁵⁶

1941 yılında Hasankale'de/Pasinler trahom hastalığı fazladır; ve bu sebeple kazâda bir trahomla mücadele doktoru bulunmaktadır. ²¹⁵⁷ Hasankale Kazâ'sı Trahom Doktoru Muhtar Hız çeşitli sorunlar nedeniyle istifa etmiş Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti ise istifasını kabul etmiştir. ²¹⁵⁸ Pasinler Kazâsı'nda 1946 yılı itibariyle kazâ merkezinin yüzde yirmiye yakını trahom hastasıdır. Trahomlu ve trahomsuz öğrenciler bir arada eğitim görmekte ve hastalık artmaktadır. Pasinler Kazâsı'nda yeniden doktor ataması yapılması ve Trahom Dispanserisi yeniden aktif hale getirilmelidir. ²¹⁵⁹

Güneydoğu ve Doğu'da sonradan olma körlüklerin esas sebebi olan trahomun oranı genellikle yüksek olmuştur. Bu bölgede trahomluların sayısının 1 milyondan fazla olduğu tespit edilmişti. Elde edilen son rakamlara göre umumi nüfusa göre trahomluların oranını Urfa'da yüzde 56, Malatya'da yüzde 49, Mardin'de yüzde 45, Bingöl'de yüzde

²¹⁵² BCA.490.1.0.0.648.151.1-11.

²¹⁵³ Erzurum Gazetesi, 13 Mayıs 1935, S.3447, s.3.

²¹⁵⁴ Şimendiferin Kavuştuğu Gün Erzurum, Marifet Basımevi, İstanbul, 1939, s.103.

²¹⁵⁵ Erzurum Gazetesi, 21 Birinciteşrin 1939,S. 3618, s.4

²¹⁵⁶ BİUM, İstatistik Yıllığı 1939-1940, C.11, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, 1941, s. 171.

²¹⁵⁷ BCA. 490.1.0.0.648.154.1-74.

²¹⁵⁸ Erzurum Gazetesi, 22 İkinci Kanun 1944/ 22 Ocak 1944, S.3813, s.3.

²¹⁵⁹ BCA.490.1.0.0.650.163.1-80.

21, Elazığ ve Diyarbakır'da yüzde 20, Muş, Erzurum ve Van'da yüzde 15, Tunceli'de yüzde 14, Bitlis'te yüzde 7, Kars'ta yüzde 8,52016 olarak göstermişti.²¹⁶⁰

Tablo-75: 1941-1946 Yılları Arasında Pasinlerde/Hasankale'de Trahom Hastalığı ve Tedavi Edilenler ²¹⁶¹;

Sene	Dispanser Sayısı	Mauyene Sayısı	İlaçlama
1941	1	404	12.839
1942	1	323	11.561
1943	1	274	26.374
1944	1	-	31.877
1945	1	-	32.585
1946	1	-	40.931
Toplam	1	1001	156.167

Yukarıda tabloda Pasinler Kazâsı trahom hastalığı hakkında ayrıntılı bir bilgi verilmiştir. 1941-1946 yılları arasında dispanser sayısı bir olarak karşımıza çıkmaktadır. İlaçlama ise 1941 yılından 1946 yılına kadar 3 kattan fazla bir artış gösterdiği tabloda açıkça görülmektedir.

1947 yılında Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'nin bulaşıcı hastalıklar ile mücadele kapsamında hazırlamış olduğu raporda; 1947 yılı itibarıyla trahomla mücadelede daha başarılı olunduğu, mücadele kapsamında bazı yerlerde kurulan köy evlerinin sayısının artırıldığı Erzurum Trahom Savaş Dispanseri'nin aktif hale getirildiği belirtilmiştir.²¹⁶²

4-Çiçek Hastalığı ve Alınan Önlemler

19.yüzyılın başlarında itibaren Erzurum'da çiçek hastalığı görülmeye başlamıştır. Bu hastalık ile mücadele edilmesi için 36 Aşı Memuru ve 400 kuruş maaş ile Sağlık Memurları atanmıştır. ²¹⁶³

²¹⁶⁰ A. Kardaş, *Cumhuriyet Dönemi'nde Van Gölü Havzası'nda Yapılan Kamu Harcamaları Ve Yatırımlar (1923- 1950)*, s.372.

²¹⁶¹ Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1948*, XVI, Ankara, 1948, s.176.

²¹⁶² BCA.30.10.0.0.14.80.18.

²¹⁶³ Abdulkadir Gül, *"XIX. Yüzyılda Erzincan Kazâsı'nda Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek Ve Kızamık)"*, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi , 41, (Erzurum, 2009), s. 264.

1938 mali yılında Tortum'da çalışan Hususi Muhasabe Seyyar Sıhhat memurlarından birisi Çat Nahiyesi'ne gönderilmiş; İran ve Beyazıt'ta ortaya çıkan çiçek hastalığına karşı tedbir almak maksadıyla 19 köyde 914 çocuğa aşı yapılmıştır.²¹⁶⁴

Ağrı Vilâyeti'nde başlayan salgın nedeniyle Erzurum'da “Çiçek Hastalığı” tedbiri alınmıştır. Bu kapsamda 109.186 kişiye aşı yaptırılmıştır. Vilâyetteki 40 çeşmede bu kapsamda ıslah edilmiş ve hasta olan kişilere ilaç yardımında bulunulmuştur.²¹⁶⁵

Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekilliği tarafından 1940 yılı ile 25 Kasım 1942'ye kadar çiçek hastalığının bazı yerlerde görüldüğü belirtilmiş; bu durumun sebebi olarak Suriye'de şiddetle hüküm süren çiçek hastalığı Türkiye'nin güney vilâyetlerini etkilemeye başlamıştır. Bunun üzerine Türkiye genelinde köy köy taramalar yapılmıştır. Bu tarihte Erzurum'da bir kişinin bu hastalığa yakalandığı tespit edilmiştir.²¹⁶⁶ Dönem itibarıyla sadece bir kişinin bu hastalığa yakalanmış olması, kuvvetle muhtemel aşının başarılı olması gösterilebilir.

Ağustos 1941 tarihinde İran'ın Büyük Britanya ve Sovyet Rusya tarafından işgaline başlanması üzerine, 27 Ağustos 1941'de İranlı mülteciler arasında asker olan kişilerin Erzurum'a geldiklerinde sağlık muayenelerinin yapılması, hasta olanların ise Askeri hastaneye sevk edilmesi kararı alınmıştır. İran'da gelen kişilerde bulaşıcı hastalık riskine karşı Erzurum'da bulunan İranlı mültecilere “Çiçek Aşısı” yapılması kararı alınmıştır.²¹⁶⁷

Erzurum Belediyesi tarafından 1942 mali yılı içinde Erzurum Merkezde 11 Çiçek hastası, Hınıs'ta 4 çiçek, İspir'de 16 çiçek hastası tedavi altına alınmıştır.²¹⁶⁸ Erzurum Sıhhat Müdürlüğü tarafından anne ve babalar yeni doğan çocukları için ilk dört ay içinde 30 yaşına kadar olan her şahıs ise beş senede bir çiçek aşısı tekrar ettirmek zorunluluğu getirilmiştir. Aşığı Hükümet ve Belediye doktorları ücretsiz olarak yapmaktadır.²¹⁶⁹ Aşı zorunluluğu sonrası Erzurum'da 1942 yılında 5 vaka, Hınıs'ta 3 vaka görülmüştür.²¹⁷⁰

Erzurum Vilâyet Umumi Meclisi'nin 7. intihap devresi toplantısında sağlık işleri ile ilgili olarak; Pasinlerde 58 kişide çiçek hastalığı olduğu bildirilmiştir. Karayazı'da 42 kişi, Tortum'da 6 kişi ve Hınıs'ta 45 kişide çiçek hastalığı görülmüştür.²¹⁷¹

²¹⁶⁴ **Erzurum Gazetesi**, 8 Nisan 1940, S.3638, s.3.

²¹⁶⁵ **Erzurum Gazetesi**, 13 Mart 1941, S.3683, s.2.

²¹⁶⁶ **BCA.30.10.0.0.177.223.16.**

²¹⁶⁷ **BCA.30.10.0.0.55.366.3.**

²¹⁶⁸ **Erzurum Gazetesi**, 4 Şubat 1943, S.3779, s.3.

²¹⁶⁹ **Erzurum Gazetesi**, 26 İkinci Teşrin 1942/26 Kasım 1942, S.3769, s.5.

²¹⁷⁰ **Erzurum Gazetesi**, 17 İkinci Kanun 1942/17 Kasım 1942, S.3772, s.3.

²¹⁷¹ **Erzurum Gazetesi**, 19 Şubat 1944, S.3817, s.3.

5-Tifüs Hastalığı ve Alınan Önlemler

1934 yılı itibariyle Erzurum, Oltu ve Tortum kazâlarının birkaç köyünde 60 kişide tifüs vakası görülmüş olup; hastalığa karşı alınan önlemler kapsamında 7.000 kişiye tifüs aşısı yapılmıştır.²¹⁷² 1934 yılı itibariyle Erzurum’da tifüs hastalığı yaygın bir şekilde görülmektedir.

1939 yılının kış aylarında Erzurum Vilâyet Merkezi’nde ve köylerde tifüs hastalığı görülmüştür. Vilâyet Gazetesi’nde hastalık sebebiyle halkı bilgilendirmek için bilgi haberler yapılmıştır. Hastalığın sebebi olarak bit gösterilmiştir. Hastalıktan korunmak için saçların kısa kesilmesi gerektiği, elbiselerin kızgın ütü ile ütülenmesi ve kadınların saçlarını keskin sirke ile sık sık yıkamaları tavsiye edilmiştir.²¹⁷³

Tifüs hastalığının 1940’lı yıllarda yaygınlaşması üzerine Özel İdare tarafından çeşitli tedbirler alınmıştır. Hastalığın ortaya çıktığı bazı bölgelerde karantina uygulaması yapılmış, seyyar ütü merkezleri kurulmuş, buğu sandıkları gönderilmiş ve yoksul mahallerde ise düzenli olarak bit taraması yapılmıştır.²¹⁷⁴

Vilâyet Umumi Meclisi’nin 4’üncü toplantısında Narman Nahiyesi’nin Kutmur Köyü’nde tifüs hastalığı görülmüş ve alınan tedbirler sonucunda hastalık kontrol altına alınmıştır.²¹⁷⁵

Erzurum Belediyesi tarafından 1942 mali yılı içinde Erzurum 35 kişide, Tortum’da 7 kişide tifüs hastalığı tespit edilmiş ve tedavi altına alınmıştır.²¹⁷⁶ 1943 yılının başında Sıhhat Vekilliği tarafından tifüs hastalığı için gerekli tedbirlerin alınması için çalışmalara başlanılmıştır. Halka ücretsiz sabun ve yoksul kişilere ise çamaşır verilmiştir. 1943 yılında Erzurum’da 65 kişi tifüs hastalığına yakalanmıştır.²¹⁷⁷ Tifüs hastalığı 1943 yılında Erzurum ve kazâlarında devam etmektedir ve 15 Buğu Bidonu önlemler kapsamında gönderilmiştir.²¹⁷⁸

Erzurum Gazetesinin 29 Ocak 1944 tarihinde “*Vilâyet Hıfzısıhha Meclisi Kararları*” başlıklı haberinde; Vilâyet Hıfzısıhha Meclisi Erzurum Valisi Haluk Nihat Pepeyi Başkanlığında Sıhhat Müdürü Vekili Dr. Lütü Oğultürk, Veteriner Müdürü , Hükümet Tabibi, Belediye Tabibi, Ordu hıfzısıhha Müşaviri ve Belediye Başkanı

²¹⁷² BCA.30.10.0.0.65.433.1-7.

²¹⁷³ Murat Küçükogurlu, Ersoy Zengin, “ 1965 Erzurum (Tekman, Çat, Ilıca, Hınıs) Kızamık Salgını”, *Türkiyet Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 61, (Ocak 2018), Erzurum, s. 503.

²¹⁷⁴ *Erzurum Gazetesi*, 6 Mart 1939, S. 3583, s.4; Murat Küçükogurlu, Muzaffer Başkaya, *Erzurum Özel İdare Tarihi 1913/2014*, İl Özel İdaresi Yayınları, Erzurum, 2014, s. 131.

²¹⁷⁵ *Erzurum Gazetesi*, 19 Şubat 1942, S.3730, s.3.

²¹⁷⁶ *Erzurum Gazetesi*, 4 Şubat 1943, S.3779, s.3.

²¹⁷⁷ *Akşam*, 26 Mayıs 1943, S.8835, s.1-2.

²¹⁷⁸ *Erzurum Gazetesi*, 17 Birinci Kanun 1943 /17 Aralık 1943, S.3808, s.2.

toplantı gerçekleşmişlerdir. Toplantıda ilk konu bit sorunu olmuştur. Tifüs ile mücadele edilmesi için temizleme evine bitlerin sevk edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Emniyet Müdürlüğü bu hastalık sürecinde halka yardımcı olması gerektiği belirtilmiştir.²¹⁷⁹

Erzurum Gazetesi'nin 19 Şubat 1944 sayılı gazete nüshasında tifüs hastalığı için bir köşe ayrılmıştır. Bu hastalığın insandan insana geçtiği, sirke ile temizlik yapılması hakkında bilgiler verilmiştir. İspir Kazâsı'nda hastalığın artması üzerine Umumi Müfettişlik Sıhhat Müşaviri B. Salim Cimilli, İspir Kazâsı'na görevlendirilmiştir. Hastalığın önlemi için her köye birer tane buğu bidonu/evi²¹⁸⁰ alınmıştır.²¹⁸¹ Hastalığın yaygınlaşması üzerine daha kalıcı tedbirler alınma yoluna gidilmiştir. Bu kapsamda özellikle “*Buğuevi*” kurulmasıyla hastalık kontrol altına alınmaya başlanmıştır.

1944 yılı itibariyle Türkiye geneli 490 kişide tifüs hastalığı görülmüştür. Erzurum'da bu hastalığa yakalanan 41 kişi bulunmaktadır. 1944 yılı itibariyle Türkiye geneli vaka sayısı azalmıştır.²¹⁸²

6-Tifo Hastalığı ve Alınan Önlemler

Tifo hastalığı 1930 yılının başında Erzurum'da bireysel bir şekilde bulunmaktadır. Erzurum Gazetesi 13 Ekim 1930 tarihinde tifo hastalığı ve alınması gereken önlemler hakkında bir yazı yayınlamıştır. Yazıda tifo'ya dikkat çekilmiş ve beş önlemden bahsedilmiştir:

- 1- Dağ sularının kaynatılmadan içilmemesi gerekirse el bile değdirilmemeli
- 2- Vilâyetin alt bölgesinde bulunan (tarlalar) sebzelerin çiğ bir şekilde yenmemesi gerekmekte
- 3- Her yemekten evvel ellerin sabun ve su ile bolca yıkanması
- 4- Mideyi bozmamak için abur cubur yememek ve bu hastalıktan korunmak için tifo aşısı olunması gerekmektedir. Bu hastalığa yakalanan kişilerin acilen haber verilmesi gerekmektedir.²¹⁸³

1931 yılında Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Refik Bey tarafından Cumhuriyet Halk Fırkası grup toplantısında tifo hastalığı ve alınan tedbirler hakkında bilgi verilmiş; bu hastalık için su yollarının ıslah edilmesi gerektiği de ifade edilmiştir.²¹⁸⁴

²¹⁷⁹ **Erzurum Gazetesi**, 22 İkincikanun 1944/22 Ocak 1944, S.3814, s.2.

²¹⁸⁰ Buğu Evi, mikropplardan arındırma yeri anlamına gelmektedir.

²¹⁸¹ **Erzurum Gazetesi**, 19 Şubat 1944, S.3817, s.2.

²¹⁸² **Tasviri Efkar**, 3 Mayıs 1944, S.5725, s.1-2.

²¹⁸³ **Erzurum Gazetesi**, 13 Ekim 1930, S.3217, s.3.

²¹⁸⁴ **Erzurum Gazetesi**, 9 Mart 1931, S. 3237, s.4.

1931 yılı Eylül ayında Erzurum’a bağlı Vani Efendi Mahallesi’nde 2 kişide tifo hastalığı görülmüş ve bu tarihte hastanada 4 kişide bu hastalıktan yatmakta olduğu sıhhat müdüriyeti tarafından belirtilmiştir. Gerekli önlemlerin alınması istenmiştir.²¹⁸⁵

11 Aralık 1933 tarihli Erzurum Gazetesi’nde “Sağlık Öğütleri” kısmında Hükümet Doktoru Rıfkı Bey tarafından kaleme alınan “*Tifo (Kara Humma)*” başlıklı yazısında hastalıkla ilgili olarak bilgiler verilmiştir. Erzurum Vilâyeti’nde kanalizasyon tertibatının olmaması ve su yollarının modern bir şekilde yapılmamış olması nedeniyle vakaların bazı dönemlerde artış gösterdiği belirtilmiştir. Bu hastalığın soğuk havalarda uzun süre yaşayabildiği ve kirli sularda hızlı yayıldığı; hastalığın etkisinin azaltılması için ise kaynar suyun kullanılması gerektiği ifade edilmiştir. Hastalığa hazırlayıcı sebepler; sefalet, izdiham, pislik, yorgunluk ve yaş gösterilmiştir. Hastalığın içecekler yolu ile de bulaştığı ifade edilmiştir. Bu hastalığı kendi mahallesinde veya köyünde tespit eden muhtarların, Sıhhat Dairesine bildirmesi gerektiği aksi halde cezai işlem uygulanacağı belirtilmiştir.²¹⁸⁶

1938 Mali yılında Sıhhat Dairesi kadrosunda 2 seyyar doktor ve 4 seyyar memur bulunmaktaydı. Hınıs’ta tifo hastalığı ortaya çıkmış ve 1200 kişi tifo aşısı olmuştur.²¹⁸⁷ Tifo hastalığı Erzurum’da 21, Tortum’da 15, Oltu’da 8, Hınıs’ta 1, Aşkale’de 1 ve İspir’de 7 hasta bulunmaktadır.²¹⁸⁸ Erzurum’da tifo münasebetiyle 1939 yılında vilâyet, kasaba ve köylerde 14.293 kişiye tifo aşısı yapılmıştır.²¹⁸⁹ Aşının yapılmasıyla beraber bu hastalığın hem etkisi hem de tifo hasta sayısı azalmıştır.

Erzurum Halkevi tarafından 11 Ocak 1941’de Numune Hastanesi Başhekimisi Sabri Sidal tarafından “*Tifo hastalığı ve Korunma Çareleri*” adlı bir konferans düzenlenmiştir.²¹⁹⁰

Vilâyet Umumi Meclisi’nin 4. toplantısında Tortum’un Ahbisor ve Şekerli köylerinde tifo hastalığı ortaya çıktığı belirtilmiş, tedbir amacıyla aşı ve tecrit uygulaması uygulanmıştır.²¹⁹¹ Erzurum Belediyesi tarafından 1942 mali yılı içinde Erzurum Merkezde 84 tifo, Hınıs’ta 4 tifo hastası tedavi altına alınmıştır.²¹⁹² Bu dönemde hem

²¹⁸⁵ **Erzurum Gazetesi**, 14 Eylül 1931, S.3261, s.2.

²¹⁸⁶ Hükümet Doktoru Rıfkı Bey, “Sağlık Öğütleri”, **Erzurum Gazetesi**, 11 Aralık 1933, S.3376, s.2.

²¹⁸⁷ **Erzurum Gazetesi**, 8 Nisan 1940, S.3638, s.3.

²¹⁸⁸ **Erzurum Gazetesi**, 22 Nisan 1940, S.3640,s.3.

²¹⁸⁹ **Erzurum Gazetesi**, 12 Mart 1941, S.3683, s.2.

²¹⁹⁰ **Erzurum Gazetesi**, 23 İkinci Kanun 1941/23 Ocak 1941, S.3676, s.1.

²¹⁹¹ **Erzurum Gazetesi**, 19 Şubat 1942, S.3730, s.2.

²¹⁹² **Erzurum Gazetesi**, 4 Şubat 1943, S.3779, s.4.

sağlık kuruluşları hem de belediyeler bulaşıcı hastalıklar ile mücadele etmek için tedbirler almışlardır.

Erzurum Vilâyet Umumi Meclisi'nin 7'inci intihap devresi toplantısında sağlık ileri ile ilgili olarak; 1944 yılında Oltu Kazâsı'nda 1 kişide ve Tortum Kazâsı'nda ise bir tifo hastalığı görüldüğü belirtilmiştir.²¹⁹³ Bu hastalık giderek etkisini yitirmeye başlamıştır.

D- ERZİNCAN VİLÂYETİ'NDE SAĞLIK FAALİYETLERİ

Erzincan depreminde vilâyetde büyük yıkım meydana gelmiştir. Çok sayıda ölü ve yaralı olmuştur. Bunun üzerine Erzincan Valisi Osman Nuri Tekeli tarafından vilâyete ihtiyacı olan doktor ve ilaç talep edilmiştir.²¹⁹⁴

Deprem sonrası yaralı olan kişiler Sivas'a tren yolu ile taşınmışlardır. Bazı yaralıların ise Malatya, Elâzığ ve Diyarbakır'a sevk edileceği bildirilmiştir.²¹⁹⁵ Erzincan'a ihtiyaç olduğu için 1 göz doktoru 4 Ocak 1940 tarihinde tahsis edilmiştir.²¹⁹⁶

6 Aralık 1940 gün, 24212 Sayılı tezkere ile Erzincan'daki Askeri Hastanesi'nin faaliyet geçmiş olmasına rağmen, Kızılay'ın orada bulunan 150 yataklı hastanesinin 30 yataklı bir kadro ile devam etmesinin uygun olduğunu bildirilmiştir.²¹⁹⁷ 1924 yılında Erzincan Vilâyet bütçesine Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekilliği tarafından 1.920 lira aktarılması kabul edilmiştir.²¹⁹⁸

3849 Sayılı Kanun uyarınca Erzincan Memleket Hastanesi için 200,000 liranın tahsis edildiği ve yapımı tamamlanan hastaneye için Röntgen ve Laboratuvar malzemesi alımı için 2.000 liralık ek bir tahsisat yapılması İcra Vekilleri tarafından 11 Ekim 1941'de kabul edilmiştir.²¹⁹⁹

Erzincan'da salgın hastalık ile mücadele için Tepbirhane/ Bakteriyelohane Erzincan Belediyesi tarafından 23.086 lira 74 kuruş bedeli ile ihaleye çıkarılmış; Projenin şartnamesini Nâfia Müdürlüğü belirlemiştir. Teminat olarak 1.731 lira 52 kuruş yatırılması gerektiği ifade edilmiştir. Fakat hiç kimsenin ihalede yer almaması üzerine ihale bir ay askıda kalmıştır.²²⁰⁰

²¹⁹³ **Erzurum Gazetesi**, 19 Şubat 1944, S.3817, s.3.

²¹⁹⁴ **BCA.30.10.0.0.119.843.4.**

²¹⁹⁵ **BCA.30.10.0.0.119.843.10.**

²¹⁹⁶ **BCA.30.10.0.0.119.844.6.**

²¹⁹⁷ **BCA.30.10.0.0.178.234.16.**

²¹⁹⁸ **BCA.30.11.1.0.6.21.18.**

²¹⁹⁹ **BCA.30.18.1.2.96.86.17.**

²²⁰⁰ **Yeni Erzincan**, 7 Mayıs 1942, S.7, s. 2.

1948 yılında Erzincan'a bağlı Başköy Bucağı'nın Sosunga, Espeverek, Tolos ve Şebge köylerinde kızamık salgını meydana gelmiş Erzincan Valisi Mehmet Recai Türeli tarafından köy okullarının kapatılmasına karar verilmiştir.²²⁰¹ Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti'nin uygun görmesi üzerine 1948 yılında Veremle Savaş Derneği, Erzincan'da kurulmuştur.²²⁰²

1946- 1950 yılları arasında Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti'nin, Erzincan'a yapmış olduğu kamu harcaması 1.220.166.14 lira olmuş; yüzdesi ise % 1.02 oranında ve kişi başına düşen sağlık harcaması ise 7.10 olarak gerçekleşmiştir.²²⁰³

I-Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Erzincan'da Yaptığı Çalışmalar

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Erzincan Şubesi, 1923 yılında oluşturulmuştur. Cemiyetin Başkanı Süleyman Enveri Bey, İkinci Başkan Şükrü Bey, Hatip Fuat Naili Bey, Veznedar Arapzâde Ahmet Efendi ve Veznedar Yardımcısı Eczacı Şefik Bey olmuştur.²²⁰⁴

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Erzincan mıntıkasında iskân edilen mübadiler için 200 battaniye, 60 kaput, 40 ceket, 35 pantolon, 23 mintan, 27 palto, 12 takım çocuk elbisesi, 126 çocuk çamaşırı, 124 fanila, 151 metre pazen, 15 deste iğne, 10 makara tiresi, 183 Amerikan don, 152 amerikan gömlek, 105 atkı, 100 karavana ve 50 tava gönderilmiştir.²²⁰⁵

Cemiyetin 1925 yılı bütçesine göre; 90.183 kuruş gelir elde edilmiş ve 34.540 kuruş merkeze yollanmıştır. 1926 yılında Erzincan'a bağlı Kuruçay, Pülümür, Kığı, Selepür, Kemah, Refahiye, Cimeke, Cimin ve Asas'ta Hilal-i Ahmet Cemiyeti'nin şubeleri mevcuttur.²²⁰⁶

Erzincan'da 1929 yılının kış aylarının çok şiddetli geçmesi ve vilâyete bağlı merkez ve kazâ yollarının kapalı olması sebebiyle, muhtaç olanlara yapılan yardım dolayısıyla edilmesi için Erzincan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, genel merkez aracılığı ile de 2.500 lira dağıttı. Erzincan Cumhuriyet Halk Fırkası ve Belediye Reislerinden 19 Mart 1929 tarihinde bir telgraf gönderildi. Telgraf sûretinde; "*Hilâl-i Ahmer Riyâseti Umûmiyesine; Hilâl-i Ahmer şefaât yardımınızın, fukara halkımızın hayatlarını kurtaran*

²²⁰¹ **Yeni Erzincan**, 5 Şubat 1948, S.287, s.1.

²²⁰² **Yeni Erzincan**, 19 Şubat 1948, S.289, s.1.

²²⁰³ S. Aşgın, **Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları (1946- 1960)**, s. 170

²²⁰⁴ **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları**, s.195.

²²⁰⁵ **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları**, s.413.

²²⁰⁶ **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları**, s.562.

*kıymetli yardımlarınızdan dolayı memleket nâmına arz-ı teşekkür ve tarzimat dileriz efendim. Cumhuriyet Halk Fırkası Reisi Kâmi, Belediye Reisi Hakkı” şeklinde teşekkür edilmiştir.*²²⁰⁷

10 Aralık 1930’da Erzincan’da deprem meydana gelmiştir. Depremde Erzincan, Kemah ve Refahiye etkilenmiştir. Deprem sonrası Hilal-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi tarafından 5.000 lira Erzincan’a yardım edilmiştir. 1.000 lira Memleket Hastanesinin yapımını ve depremzedelere ise 4.000 lira yardım yapılmıştır.²²⁰⁸

Erzincan’da 1931 yılında meydana gelen depremde sadece Erzincan Merkez Kazâsı’nda bulunan yerleşim yerleri etkilenmiştir. Bu kapsamda Kızılay Cemiyeti Merkezi, etkilenen kişiler için 9.000 lira ödenek ayırmıştır.²²⁰⁹

Tercan’da 22 Eylül 1939 tarihinde dolu olayı gerçekleşmiştir. Hem tarım alanları hem de insanlar bu durumdan etkilenmiştir. Kızılay Genel Merkezi tarafından 2.075 lira yardım Erzincan’a gönderilmiştir.²²¹⁰ 1939 yılında Deprem sonrasında Erzincan’a ilk etapta 300 çadır Kızılay tarafından gönderilmiştir.²²¹¹ Erzincan Depremi’nden sonra Kızılay Merkezi tarafından Ziraat Kızılay Şubesi Reisi olayın gerçekleştiği yere varılmış ve Ziraat’a 200 çadır ve 2.000 lira ve Erzincan ve havalisine 500 çadır ve 5.000 lira yardım gönderilmiştir. İkinci yapılan yardım ile Erzincan Kızılay Merkezine 10.000 lira 1.000 don ve 1.000 gömlek ve 1.000 battaniye yardım edilmiştir.²²¹²

Erzincan Depreminden sonra Kızılay tarafından bölgeye 300 çadır gönderilmiş. 7 Aralık 1939’da 150 çadır ve 4.000 lira Ziraat Bankası aracılığıyla Kızılay’a gönderilmiştir.²²¹³ Erzincan’da kurulması planlanan Kızılay Hastanesi için İngiliz Profesör Jan Garstanj ve ekibinin Erzurum’a gitmesi için İcra Vekilleri Heyeti’nce 22 Mayıs 1940 tarihinde karar verilmiştir.²²¹⁴ Depremden sonra 300 yataklı Erzincan 1 Nolu Kızılay Yardım Hastanesi kurulmuştur. Depremin etkisinin azalmasıyla yatak sayısı 150’ye düşürülmüş günlük ortalama 130 hasta tedavi edilmiş olup daha sonra yatak sayısı 30 düşürülmüş, 3 yıl boyunca aktif bir halde Erzincan’da çalışmalar yapılmıştır. 1942 Temmuz ayında hastane görevini Erzincan Sağlık Örgütüne bırakmıştır.²²¹⁵

²²⁰⁷ **Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkezi Umumisi 1929 Senesi İcraatına Ait Rapor**, Hilâl Matbaası, İstanbul 1940, s. 26.

²²⁰⁸ **Türkiye Hilal-i Ahmer 1930-1931 Hesap Devresine Ait Merkezi Umumi İcraat Raporu**, Hilal Matbaası, İstanbul, 1932 s.19-20.

²²⁰⁹ **BCA.30.10.0.0.119.837.17.**

²²¹⁰ **BCA.30.10.0.0.119.843.3.**

²²¹¹ **Ayın Tarihi**, 1-30 Senteşrim 1939/1-30 Kasım 1939, S.72. s.27.

²²¹² **Cumhuriyet**, 28 Birinci Kanun 1939/28 Aralık 1939, S. 5614, s.5.

²²¹³ **BCA.30.10.0.0.119.843.3.**

²²¹⁴ **BCA.30.18.1.2.91.49.6.**

²²¹⁵ **BCA.30.10.0.0.178.234.16; Yeni Erzincan**, 23 Temmuz 1942, S. 18, s.1.

Kızılay, Erzincan depreminden sonra Erzincan’da Seyyar bir hastane kurmuşlardır. Kızılay’ın kurmuş olduğu hastane 150 yataklı olup 6 Aralık 1940 tarihinden itibaren 30 yataklı bir kadro ile devam edilmesine karar verilmiştir.²²¹⁶

Meclis’te Nafia Vekili Kemal Zeytinoğlu’na yöneltilen Kızılay aracılığıyla hangi yardımlar yapılmış ve ne kadar olduğuna dair Zeytinoğlu’nun 1951 tarihinde Meclis’te vermiş olduğu cevap: Erzincan’a deprem sonrası Kızılay Genel Merkezi aracılığıyla yapılan yardımlar

Nakdi yardım: Yurt içinden : 4.788.545.83 lira

Hükümetçe :2.500.000 lira

Yurt dışından : 1.483.222.94

Toplam : 8.771.768.77

Aynı yardım:

Yurt İçinden : 1.061.578.79

Yurt Dışından Olmak Üzere: 1.073.379.83

Toplam 2.134.379.83 lira olduğunu açıklamıştır.²²¹⁷

II-Erzincan Halkevi’nin Sağlık Çalışmaları

Erzincan Halkevi kurulduktan sonra İhtimai/Sosyal Yardım Şubesi tarafından sağlıkla ilgili olarak çeşitli konferanslar düzenlenmiştir.Yoksul vatandaşlar ve 200 çocuk, ücretsiz bir şekilde muayene edilmiştir. Üç doğum olayında ise yardım edilmiştir.²²¹⁸

Sosyal Yardım Şubesi, özellikle sağlık sorunları ile yakından ilgilenmiş; Halkevinde yoksul aileler muayene edilerek tedavi edilmiştir. Hastalara ücretsiz ilaç dağıtımı gerçekleşmiştir. Memleket Hastanesi doktorlarından Operatör Halil ve Doktor Numan tarafından haftada iki gün ücretsiz poliklinik hizmeti verilmiştir.²²¹⁹

1939 yılında Erzincan Bölgesi Müfettişi Balıkesir Mebusu Muzaffer Akpınar tarafından hazırlanan raporda; Sosyal Yardım Şubesi tarafından trahom taraması yapıldığı ve hastalara ücretsiz ilaç dağıtıldığını ifade edilmiştir.²²²⁰

²²¹⁶ BCA.30.10.0.0.178.234.16.

²²¹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, 3 Ocak 1951, B.25, IV, D.IX, s.5.

²²¹⁸ Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulasası, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s.41.

²²¹⁹ E. Yavuz, Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923-1960), s.145-146.

²²²⁰ BCA.490.1.0.0.646.142.1.

1941-1942 yılları arasında Erzincan Halkevi bulaşıcı hastalıklar nedeniyle trahom ve iç hastalıkları muayeneleri yapılmış, ücretsiz ilaç dağıtımı yapılmıştır.²²²¹ 16 Mayıs 1942’de Erzincan Halkevi’nde Trahomla Mücadele Başkanı Dr. Naşit Sonay, “*Cumhuriyet Devrinde Sıhhat Mücadeleri*” adlı konferans vermiştir.²²²² Konferansın içeriği hakkında hem dergiye hem de yerel basına baktığımızda herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır.

Erzincan Halkevi tarafından, 1 Şubat 1947 tarihinde sağlık konusunda bir konferans verilmiştir. Toplantıya Erzincan’da bulunan aileler davet edilmiştir.²²²³ Erzincan Halkevi, sağlık alanında vermiş oldukları konferanslar sonucunda halk bulaşıcı hastalıklar ve korunma yolları hakkında bilgiye sahip olmuşlardır.

III-Erzincan’da Açılan Sağlık Kuruluşları ve Faaliyetleri

1924 yılı başlarında Türkiye’de genel bütçeden idare edilen 7 hastane ve 8 dispanser bulunmaktaydı. Hastaneler Bolu, Çankırı, Erzincan, Erzurum, Trabzon, Zonguldak ve Kastamonu Vilâyetleri’nde bulunmaktaydı.²²²⁴

1924 yılı Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâletini’nin bütçesinden artan 2.500 liranın 1.920 lirası Erzincan Vilâyeti sağlık işlerine ayrılmasına karar verilmiştir.²²²⁵ 1930 yılında Erzincan Sıhhat ve İctimai Muavenet Müdürlüğü görevini vekâleten yerine getiren Doktor Derviş Bey 45 lira maaş ile asaleten bu göreve atanmıştır.²²²⁶ 1931 yılında Gümüşhane Sıhhat ve İctimai Muavenet Müdür Doktor Vasfi Bey Erzincan’a aynı görev şeklinde atanmıştır.²²²⁷ Erzincan Sıhhat ve İctimai Muavenet Müdürlüğüne, Adapazarı Hükümet Tabibi Dr. Cudi Bey tayin edilmiştir.²²²⁸ 1939 yılında Gönen Hükümet Tabibi Dr. Celal Baysun, Erzincan Sıhhat ve İctimai Muavenet Müdürlüğüne tayin edilmiştir.²²²⁹ 1940 yılında Kütahya Sıhhat ve İctimai Muavenet Dr. Reşit Talimcioğlu, Erzincan’a atanmıştır.²²³⁰ 28 Eylül 1940 tarihinde Niğde Sıhhat ve İctimai Muavenet Müdürü Dr. Naci Kaşiray, Erzincan’a atanmıştır.²²³¹ Alaca Hükümet Tabibi Dr. Refet Onur, 1942

²²²¹ E. Yavuz, *Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923-1960)*, s.152.

²²²² *Yeni Erzincan*, 14 Mayıs 1942, S.8, s.2.

²²²³ *Yeni Erzincan*, 6 Şubat 1947, S.239, s.2.

²²²⁴ M. Küçükkuşurlu, M. Başkaya, *Erzurum Özel İdare Tarihi 1913/2014*, s.219.

²²²⁵ BCA.30.11.1.0.6.21.18-5.

²²²⁶ BCA.30.11.1.0.54.7.7.

²²²⁷ BCA.30.11.1.0.65.26.1.

²²²⁸ BCA.30.11.1.0.102.7.14.

²²²⁹ BCA.30.11.1.0.128.1.21.

²²³⁰ BCA.30.11.1.0.137.9.7.

²²³¹ BCA.30.11.1.0.142.31.14.

yılında Erzincan Sıhhat ve İçtimai Muavenet Müdürü olarak atanmıştır.²²³² 22 Haziran 1943 tarihinde Hâkkari Sıhhat ve İçtima Müdürü Dr. İzzettin Özden, Erzincan'a atanmıştır.²²³³ 1947 yılında Çubuk hükümet tabibi Dr. Hayali Nalıncioğlu, Erzincan Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürlüğü görevine atanmıştır.²²³⁴ 1948 yılında Erzincan Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürlüğü görevine Orhangazi Hükümet Tabibi Talat Bilginer atanmıştır.²²³⁵

1939 yılında Genel Merkezi için hazırlanan raporda Erzincan Mebusu Salih Başotaç vermiş olduğu bilgilere göre: Erzincan'da 30 yataklı bir hastane bulunmaktadır. Bu hastane Erzincan'a yetmemektedir. Vilâyet için en az 75 yataklı bir hastane yapılmaması gerekmektedir. Erzincan'a bağlı Tercan ve İliç'te doktor bulunmamaktadır.²²³⁶

Cumhuriyet'in ilanından sonra 1938 yılına kadar inşa edilen memleket hastanelerinden biri de Doğu Vilâyetlerinde Van'da inşa edilmişti. 1938 yılında inşası bitirilmekte olan hastanelerden Doğu'da Malatya Memleket Hastanesi ve Erzurum Cilt ve Zühreviye Hastanesi sayılabilir. Bu yıl Elâzığ Memleket Hastanesi'nin de temeli atılmıştı. Projesi hazırlanmakta olan hastaneler arasında Erzincan, Kars ve Mardin Memleket Hastanesi sayılabilir.²²³⁷

Tablo-76: 1926- 1940 Yılları Arası Erzincan Hastanesi Bütçesi : ²²³⁸

Yıllar	Bütçe	Yıllar	Bütçe
1926	12.000	1934	12.616
1927	16.440	1935	12.923
1928	16.316	1936	12.436
1929	14.266	1937	12.286
1930	14.880	1938	11.771
1931	14.278	1939	15.171
1932	13.145	1940	18.256
1933	14.266		

²²³² BCA.30.11.1.0.157.35.2.

²²³³ BCA.30.11.1.0.161.13.7.

²²³⁴ BCA.30.11.1.0.192.19.8.

²²³⁵ BCA.30.11.1.0.200.21.8.

²²³⁶ BCA.490.1.0.0.646.142.1-63.

²²³⁷ Cumhuriyet Halk Partisi, **On Beşinci Yıl Kitabı**, s. 348; DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1950**, C. 18, s. 73.

²²³⁸ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü , **İstatistik Yıllığı 1940-1941**, XII, 1942, s.115.

Erzincan Memleket Hastanesi'ne 1926 yılından 1940 yılına kadar olan süre zarfından bütçe tahsis edilmiştir. Bazı dönemlerde bütçede artış bazı dönemlerde ise ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum sebebiyle azalma meydana gelmiştir. Bu durumun sebebi ülkenin ekonomik durumu gösterilebilir. Özellikle Erzincan Depremi sonrası buraya ayrılan bütçe artmıştır.

Erzincan Mebusu Abdülhak Fırat , “*Erzincan Hastanesinin yapımı ile ilgili olarak Sıhhiye vekilimiz bize bir tebşirde bulundular. Erzincan hastanesini muvazenei umumiyeye almış olduklarını tebşir ettiler. Bu hastane hakikaten Kızılay'ımız tarafından büyük bir hüsnüniyet ve şefkatle inşa edilmiş güzel bir hastanedir. Diyebilirim ki, Cumhuriyetin Erzincan'da yaptığı âbidattan biri olmuştur. Bu güzel hastaneyi yapıldığı gibi yaşatmak için de Sıhhat vekâletimizin evvelce vâdedip de göstermiş olduğu alâka cidden şayanı şükrandır. Bundan dolayı gerek Erzincanlı'lar namına ve gerek kendi namına şükranlarımı arz etmek ve bunun çok yerinde olduğunu söylemek için söz almış bulundum*”.²²³⁹ Şeklinde TBMM'de bir konuşma gerçekleştirmiştir.

22 Temmuz 1941 tarihinde Erzincan Hastanesi için demir alınması kararı verilmiştir.²²⁴⁰ Büyük Millet Meclisi 26 Mayıs 1942 tarihli bütçe görüşmelerinde çeşitli öneri ve eleştiriler dinlendikten sonra Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Dr. Hulusi Alataş söz alarak bütçenin artırılması yolunda gösterilmiş olan memnuniyet verici teşebbüsler için Meclis üyelerine bilhassa teşekkür ettikten sonra, “*1942 yılında verilen bütçe ile 175 hükümet tabibi, 136 sıhhat memuru, 49 asistan, 22 mütehassıs ve muavini kadrosu almış olduk. Erzincan hastanesine genel bütçeye alıyoruz, Aydın'da da bir doğum evi açacağız. Bunların ifade ettiği mana memleketin sıhhati üzerinde daha geniş ve vüsatlı çalışma imkanlarını aradığımızı ve bu sayede ölümü azaltarak nüfusumuzu artırmaya doğru çalıştığımızı gösterir*”.²²⁴¹ 1942 bütçesinde Erzincan Hastanesi dahil edilmiştir. Erzincan depreminden sonra Erzincan'da 100 yataklı Memleket Hastanesi inşa edilmiştir. Nâfia Vekâletinden 30 bin lira bütçe alınarak malzeme tedariki yapılmıştır.²²⁴²

²²³⁹ TBMM Tutanak Dergisi, 26.5.1942, D.6, XXV, B.63, s.301.

²²⁴⁰ BCA.30.10.0.0.183.260.11.

²²⁴¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, D.6, XXV, B.63, 1942 , s.298.

²²⁴² Yeni Erzincan, 26 Mart 1942, S.2, s.3.

Tablo -77 : Erzincan Memleket Hastanesi Faaliyetleri (1935-1940) ²²⁴³

Yıl	Bütçesi	Yatak Sayısı	Yatırılan Hasta	Ayakta Hasta
1935	12.923	30	617	1634
1936	12.436	30	686	3030
1937	12.286	30	518	3518
1938	11.771	30	448	3851
1939	15.171	30	424	3217
1940	18.256	30	-	-
Toplam	83.000	30	2693	15.250

Yukarıda yer alan tabloda 1935-1940 yılları arasında Erzincan Memleket Hastanesi'nin bütçesi ve hasta sayıları verilmiştir. Kamu harcamalarına ayrılan bütçe önemli bir işlev unsurudur. Bu kapsamda bazı yıllarda bütçeye yarılan pay artmışken bazı yıllarda sağlık bütçesi azaltılmıştır. Yatırılan hasta sayısı toplam 2.693 kişi olurken ayakta hasta sayısı 15.250 kişi olmuştur.

11 Ekim 1941 tarihli belgede Erzincan Devlet Hastanesi için röntgen ve laboratuvar malzemesi alınması için 30.000 lira ödenek ayrılmasına karar verilmiştir.²²⁴⁴ 1944 yılı içinde Erzincan Hastanesi'nin su tesisatında oluşan arızalar nedeniyle 1.410 lira 76 kuruş ödenek ayrılmıştır.²²⁴⁵

Tablo-78: Erzincan Memleket Hastanesi Faaliyetleri (1943-1946) ²²⁴⁶

Yıllar	Yatak Sayısı	Yatırılan	Ayakta Tedavi
1943	75	936	3972
1944	75	913	3973
1945	75	932	4825
1946	75	977	5690
Toplam	75	3.758	18.460

Yukarıda yer alan tabloda Erzincan Memleket Hastanesi faaliyetleri hakkında sayısal bilgiler verilmiştir. Tabloda 1943-1946 yılları arasında yatak sayısı 75 ile sınırlı

²²⁴³ Tahir Erdoğan Şahin, **Erzincan Tarihi**, II, Erzincan, 1987, s.501.

²²⁴⁴ **BCA**.30.18.1.2.96.86.17.

²²⁴⁵ **Yeni Erzincan**, 23 Mart 1944, S.100, s.2.

²²⁴⁶ Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, **İstatistik Yıllığı 1948**, C.16, Ankara, 1948, s.163.

kalmıştır. Yatırılan hastaya baktığımızda bu sayı toplamda 3.758 kişi olup her ay ortalama 78 kişi hastaneye yatırılmıştır. Bu durumda yatak sayısının yetersiz olduğu görülmektedir. Ayakta tedavi edilen kişi sayısı dört yıllık zaman zarfında 18.460 olmuştur. Yıllar itibariyle hastanenin aktif bir şekilde hizmet verildiği anlaşılmaktadır.

IV-Bulaşıcı Hastalıklar İle Mücadele

19. yüzyılda Erzincan’da salgın hastalıklar görülmeye başlanmıştır. Hastalıkların geniş alanlara yayılmasının sebebi bölgeler arası gezici olan kervanlar, çerçiler, asker sevkıyatı, göçler ve hac seyahatları gösterilebilir. Hastalıkların bazen sadece bir kazâda yayılmasında ise törenler, bayramlar, kışla hastane ve insanların toplu olarak kullandıkları yerlerde aynı kaptan su içmeleri veya hastalıktan ölen kişilerin eşyalarının veya kıyafetlerinin kullanılması gösterilebilir.²²⁴⁷ Cumhuriyet’in ilk yıllarından 1950 yılına kadar muhtelif yıllarda Erzincan’da bulaşıcı hastalıklar meydana gelmiştir.

1-Frengi ile Mücadele

Anadolu’da, frenginin yayılması Kırım Savaşı’ndan sonra, Anadolu’da frenginin ilk görüldüğü yerlerden biri Erzincan olmuştur.²²⁴⁸ 1939 yılında CHP Genel Merkezi için hazırlanan raporda Erzincan Mebusu Salih Başotaç’ın vermiş olduğu bilgilere göre: Erzincan ‘da frengili 1.123 kişi vardır. Erzincan Merkez kazâda 224, Tercan’da 244, İliç’te 533 kişi frengi hastalığına tutulmuştur. İliç ‘ta yoğun bir şekilde bu hastalık vardır. Vilâyetde ve kazâlarda bu konuda uzman doktor olmadığı için tam olarak hasta kişi sayısı bilinmemektedir. Vilâyetde 2 eczane bulunmaktadır. Kazâlar’da ise eczane yoktur.²²⁴⁹

2-Sıtma ile Mücadele

Erzincan Valisi Ali Kemali’nin yazmış olduğu “*Erzincan*” adlı eserde vilâyet dahilinde bataklıkların bulunduğu ve bu sebeble sıtma hastalığının görüldüğünü ifade etmiştir. Vilâyet dahilinde bulunan bataklıklar; Şıhlı Sazlığı, Bulanık, Nurgah,Suluçayır ve Beytahtı’dır.²²⁵⁰

²²⁴⁷ Abdulkadir Gül, “XIX. Yüzyılda Erzincan Kazâsı’nda Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek Ve Kızamık)”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi , 41, (Erzurum 2009), s. 240- 241.

²²⁴⁸Eminalp Malkoç,” *Erken Cumhuriyet Döneminde Kucaklaşmayı Unutturan Hastalık Frengiyle Mücadele*”, **Toplumsal Tarih**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 78.

²²⁴⁹ BCA.490.1.0.0.646.142.1-70.

²²⁵⁰ Ali Kemali, **Erzincan...**, s.284.

Trabzon Saylavı Mithat Aydın ve Erzincan Saylavı Abdülhak Fırat'ın Erzincan'a 1935 yılında yaptıkları gezide Erzincan'da bataklıkla fazla olması sebebiyle vilâyetde sıtma hastalığı yaygın olduğu belirtilmiştir. Bu hastalığın tedavisi için zengin fakir fark etmeksizin Kin'in dağıtılması gerekmektedir.²²⁵¹

1936 yılında Başvekil İsmet İnönü'nün Doğu Gezisinde Erzincan Ovasının dörtte üçünün bataklık arazi olduğu ve bu sebeple Erzincan'da sıtma vakalarının yaz aylarında arttığı belirtilmiştir. 5.000 hektarlık bataklık arazi kısa süre içinde ıslah edileceği Başvekil İsmet İnönü tarafından belirtilmiştir.²²⁵²

Tan Gazetesi'nin 2 Temmuz 1939 tarihli "*Erzincanda İmar Faaliyeti*" başlıklı haberde; Yeni Erzincan Valisi Osman Nuri Tekeli'nin, vilâyetin işleri ile yakından ilgili olduğu, Sıhhat Vekâleti tarafından sıtma heyeti gönderileceği ifade edilmiştir. Köylüde genel olarak sıtma hastalığı bulunduğu hastalar için ise kinin dağıtıldığı ifade edilmiştir.²²⁵³

Meclis'in 24 Mayıs 1939 tarihli müzakeresinde Erzincan'daki sıtma mücadelesinin yetersiz olduğu gündeme gelmişti. Erzincan Milletvekili Abdülhak Fırat seçim bölgesi Erzincan'da hükûmetin sıtma ile mücadelesinin sürdüğünü, bataklıkların kurutulduğunu söylemiş ancak bu mücadelenin yetmediğini hükûmetin Erzincan için daha çok tedbir alması gerektiğini söylemişti.²²⁵⁴

Erzincan Mebusu Abdülhak Fırat'ın TBMM'de yapmış olduğu konuşmada "*Sıtma vaziyetine gelince: evvelki sene gönderilen kinin kâfi gelmedi. Devlet kinini de kâfi gelmiyor. Para ile almak için de eczahanelerde bazan kinin bulunmuyor. Sıtmanın en şiddetli zamanında kinin yok. Gerçi şimdi kendileri tebşir ediyorlar. Kinin imali Devletçe çoğaltılmış. Ben de kendilerinden rica ediyorum. Erzincana fazla kinin göndersinler. Orada bataklık kurutuluyor. Bari müzmin hastalık da beraber kurusun*".²²⁵⁵ Şeklinde bir konuşma meydana getirmiştir.

Sıtma salgınının Türkiye genelinde hızlı bir şekilde yayılması üzerine 4707 Sayılı Kanun çıkarılmış ve Bakanlar Kurulu Kararı ile 53 vilâyet sıtma ile olağanüstü savaş bölgesi olarak ilan edilmiştir. Bu vilâyetlerin içinde Erzincan'da bulunmaktadır.²²⁵⁶

²²⁵¹ BCA.30.10.0.0158.110.1-13.

²²⁵² Cumhuriyet, 27 İkinciteşrin 1936/27 Kasım 1936, S.4506, s.7.

²²⁵³ Tan Gazetesi, 2 Temmuz 1939, S.yok, s.11.

²²⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 6, II, İ. F, TBMM Matbaası, Ankara, 1939, s. 235-237

²²⁵⁵ TBMM Tutanak Dergisi, 24.5.1939, D.6, II, B.16, s.236.

²²⁵⁶ Recep Akdur, "*Sıtma Ve Sıtma Salgınları*", Bilim Tarihi Araştırmaları, S.2, 2006, s.7

1940 yılı sıtma açısından vakaların yoğun olduğu bir yıl olmuştur. Sıtma hastalarının artışı engellemek için Erzincan ovasındaki bataklıklar kurutulmaya başlanılmıştır.²²⁵⁷ 1945-1946 yılları arasında Erzincan görülen sıtma vakaları; 15 kişi tespit edilmiş, 12 kişi tedavi edilmiş, 1 kişiye Kin'in verilmiş ve 113 kişiye ise ilaç verilmiştir.²²⁵⁸

Doğu'da, Dördüncü Genel Müfettişlik Bölgesi'ndeki salgın hastalıklar 18-25 Temmuz 1947 tarihleri arasında toplanan Dördüncü Genel Müfettişlik Bölge Valileri Toplantısında gündeme gelmişti. 23 Temmuz 1947 tarihli toplantıda Elâzığ Palu, Erzincan Tercan ve Bingöl Genç Kazâları'nın, birçok köyünde sıtmalık miktarının fazla olduğundan bu kazâlarda da sıtma savaş teşkilatı kurulması lüzumu üzerinde durulmuştu. Adı geçen bu yerlerde 1948 yılında sıtma savaş teşkilatı kurulması konusunun Sağlık ve Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'ne arz edilmesi muvafık görülmüştür.²²⁵⁹

Erzincan'da sıtma ile mücadele etmek amacıyla 1948 yılında Sıtma ile Savaş Doktorluğuna Muammer Nartur tayin edilmiştir.²²⁶⁰ Yeni Erzincan Gazetesi'nde Mazlum Usluata tarafından çevrilen “*Sıtmaya Karşı Kütle Savaşı*” başlıklı yazıda, sıtmanın tarihsel sürecinden ve halkın korunması için gerekli önlemlerden bahsedilmiştir.²²⁶¹

3-Trahom ile Mücadele

Trahom hastalığı ile ilgili olarak 1927 yılında Ahmet Rüştü Bey tarafından “*Trahom Hastalığının Kesafet İtibariyle Suret-i Tevziini Gösterir Harita*” adlı çalışma da Türkiye Trahom hastalığı olarak dört mıntıkaya ayrılmıştır. Erzincan'ın bulunduğu mıntika “*İkinci Bölge*” olarak ifade edilmiştir.²²⁶² 1929 yılı itibariyle Erzincan ve kazâlarında trahom hastalığı gittikçe artış göstermiştir. Bunun üzerine Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'ne gönderilen bir yazıda; Mez-kûr yerleşim biriminde trahom hastalığı ile mücadele edilmesi gerektiğini bildirmiştir. 22 Temmuz 129 tarih ve 4596 numaralı tezkire ile mücadele edilmesi istenmiştir.²²⁶³

²²⁵⁷ **Ulus**, 11 Ağustos 1941, S. yok, s.4.

²²⁵⁸ **BİUM, İstastitik Yıllığı 1948**, XVI, s.175.

²²⁵⁹ **Doğu Anadolu'da Cumhuriyet**, s. 103-105.

²²⁶⁰ **Yeni Erzincan**, 8 Nisan 1948, S.296, s.1.

²²⁶¹ **Yeni Erzincan**, 3 Haziran 1948, S.304, s.3.

²²⁶² Sevilay Özer, “*Türkiye’de Trahomla Mücadele (1925-1945)*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 54, Bahar 2014, s.151.

²²⁶³ **BCA.30.10.0.0.177.220.9.**

Rize Halk Partisi Başkanlığı tarafından Genel Merkeze 21 Ekim 1935 tarihli telgrafta şu ifadeler yer almaktadır: “*Erzincan’ın mühim görülen hastalığı Trahomdur. Erzincan’ın sokaklarını dolaşan bir yabancı birçok trahomlu çocuklara ve büyüklere rastlar. 932 senesinde Vekâletin emriyle Erzincan Merkezinde beş ilk mektepte yapılan umumi muayene neticesinde 1044 çocuktan 193’ü trahomlu çıkmıştır. Bunların aile efradı hesap edilirse hastalığın sirayet göre oldukça mühim bir yekune varır. Erzincan sıhhat müdürünün ifadesine göre bazı köylerde trahom yüzde altmış olduğu tahakkuk ederse ciddi bir mücadeleye girişmek lüzumdur.*”²²⁶⁴ şeklinde ifadeler yer almıştır.

Trabzon Saylavı Mithat Aydın ve Erzincan Saylavı Abdülhak Fırat Erzincan’ı ziyaret etmişlerdir. 1935 yılında Erzincan ve köylerini ziyaret ettikleri esnada çok fazla kişinin trahom hastası olduğunu görmüşlerdir. Bu hastalığın önüne geçmek için Kin’in ve şehre bir göz doktoru gönderilmesini talep etmişlerdir. Hastalığın tedavisi için bütçeden 150.000 lira ayrılması istenmiştir.²²⁶⁵ Hem o vilâyetin milletvekilinin hem de bölgeyi bilen bir milletvekilin birlikte yollanmasının muhtemel sebeplerinden biri teftişin daha sağlıklı ve tarafsız olmasını sağlamaktır.

Tan Gazetesi’nin 2 Temmuz 1939 tarihli “*Erzincanda İmar Faaliyeti*” başlıklı haberde; Yeni Erzincan Valisi Osman Nuri Tekeli’nin, vilâyetin işleri ile yakından ilgili olduğu, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti tarafından bir trahom heyeti gönderileceğini belirtmiştir. Zira vilâyette trahom hastalığı fazladır. Okul çağında olan kişilerde çok fazla göz rahatsızlığı olduğu yazılmıştır.²²⁶⁶

Erzincan Mebusu Abdülhak Fırat’ın TBMM’de yapmış olduğu konuşmada “*Erzincanda bundan başka bir de trahom hastalığı görülmektedir. Fakat buraya gelmeden evvel bendeniz zannederim ki on, on beş sene evvel Sıhhat vekâleti memleketin muhtelif yerlerinde etüd yapmış o etüdlere aldığı malûmat üzerinde oranm mücadele vaziyetini bir liste haline koymuş. O vakit Erzincanda bulunan bir doktor arkadaş - ismini söylemeyeceğimeyne eski bir zihniyetle gayretkeşliğe kapılarak Vekâleti’ne hoş görünmek için hastalık mikdarını küçültmüş, çok küçültmüş meselâ % 10 sitma, % 10 trahom demiş ve cedvele de bu suretle geçmiş*”.²²⁶⁷ Şeklinde bir konuşma meydana getirmiştir.

1939 yılında Erzincan ile ilgili olarak Genel Merkez’e yazılan raporda: Erzincan’da Trahom % 15 seviyelerinde kazâlarda % 2’dir. Merkezde bulunan göz

²²⁶⁴ BCA.490.1.0.0.648.151.1.11.

²²⁶⁵ BCA.30.10.0.0.158.110.1-13-14.

²²⁶⁶ Tan Gazetesi, 2 Temmuz 1939, S.yok, s.11.

²²⁶⁷ TBMM Tutanak Dergisi, 24.5.1939, D.6, II, B.16, s.235-236.

doktoru haftanın bir günü ücretsiz bir şekilde halkı muayene etmektedir. Raporda vilâyetde müstakil bir trahom merkezi kurulması gerekliliği bildirilmiştir.²²⁶⁸

Sağlık ve Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti'ne 1939 yılı bütçesi için Meclisin 24 Mayıs 1939 tarihli görüşmelerinde Erzincan'daki trahom mücadelesinin yetersiz olduğu Meclis gündemine getirilmişti. Erzincan Milletvekili Abdülhak Fırat, bu eksikliği belirtirken aynı zamanda geçmiş yıllarda Vekâlete yaranmak için ismini vermediği sivil bir doktorun bilerek vilâyetteki trahom sayısını az gösterdiğinden de yakınmıştı. Fırat'a göre sivil doktorun gösterdiği vilâyetteki trahomlu sayısı %10'dan çok fazla, % 40'lar civarındaydı. Fırat, askeri hastane hekiminden aldığı bu oranla vekâletin Erzincan için daha çok gayret etmesini istemişti. Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili Dr. Hulusi Alataş vekile verdiği cevapta vekâlet olarak bu istekler konusunda daha geniş davranacaklarını söylemiştir.²²⁶⁹

1939 yılında Erzincan Bölgesi Müfettişi Balıkesir Mebusu Muzaffer Akpınar tarafından hazırlanan raporda; Sosyal Yardım Şubesi, tarafından trahom taraması yapıldığı ve hastalara ücretsiz ilaç dağıtıldığı ifade edilmiştir.²²⁷⁰ Erzincan'a ihtiyaç olduğu için 1 göz doktoru 4 Ocak 1940 tarihinde tahsis edilmiştir.²²⁷¹ 1941-1942 yılları arasında Erzincan Halkevi tarafından ücretsiz trahom ve iç hastalıkları muayeneleri ve ilaç dağıtımı yapılmıştır.²²⁷²

Sağlık ve Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti'ne Dr. Hulusi Alataş, 1942 yılı Vekâlet bütçesinde Trahom ile mücadele kapsamında Erzincan'da bir Trahom Dispanseri açılmasının kararlaştırıldığı belirtilmiştir.²²⁷³ 1942 yılında Erzincan Trahom Mücadele Reisi Doktor Naşit Sumay tarafından 16 Mayıs 1942 tarihinde "*Cumhuriyet Devrinde Sıhhat Mücadelesi*" isimli bir konferans verilmiştir.²²⁷⁴

Erzincan'da 1942 yılında trahom ile mücadele kapsamında "*Trahom Bakımevi*" kurulmuştur. Trahom Mücadele Reisi Doktor Naşit Sunay bu işle ilgilenmiştir. Hastanede bu hastalık için bir birim ayrılmıştır.²²⁷⁵

1943 yılında Erzincan'da trahom ile daha aktif bir şekilde mücadele edilmesi için Erzincan Valisi Abdullah Dilaver Argun'un girişimleri ile Sıhhat ve İctimai Muavenet

²²⁶⁸ BCA.490.1.0.0.646.142.1-70.

²²⁶⁹ TBMM ZC D. 6, II, İ.F, 1939, s. 235-237.

²²⁷⁰ BCA.490.1.0.0.646.142.1.

²²⁷¹ BCA.30.10.0.0.119.844.6.

²²⁷² E. Yavuz, *Türk Siyasi Tarihinde Erzincan (1923-1960)*, s.152.

²²⁷³ *Akşam Gazetesi*, 28 Mayıs, 1942, S. 8477, s.1.

²²⁷⁴ *Yeni Erzincan*, 14 Mayıs 1942, S. 8, s.2.

²²⁷⁵ *Yeni Erzincan*, 14 Mayıs 1942, S.8, s.1.

Vekâleti tarafından Trahom Mücadele Reisi Erzincan'a gönderilmiştir. Hastanada trahom için bir kısım ayrılmıştır. Burada trahom doktoru ile 2 sıhhiye memuru görevlendirilmiştir.²²⁷⁶

Erzincan'da trahom hastalığının olması sebebiyle Yeni Erzincan Gazetesi tarafından trahom hastalığı ile ilgili olarak köşe yazıları ve haberler yapılmıştır. Yazının içeriğinde ağır bir göz hastalığı olduğu mikropla bulaştığı; İlk hastalık ortaya çıktığı zaman etkisinin az olduğu daha sonra ise etkisini artırdığı ifade edilmiştir. Hastalığı tedavi edilmesi için 1925 yılında Adıyaman ve Malatya'da birer trahom mücadele merkezi açıldığı ve hastalık için gerekli malzemelerin bu vilâyetde tedarik edildiği ifade edilmiştir.²²⁷⁷ Erzincan'da 1942- 1946 yılları arasında trahomlu sayısında artış meydana gelmiştir. Bu kapsamda çeşitli harcamalar yapılmıştır. Bu durum aşağıda verilen tabloda görülmektedir.

Tablo-79: Erzincan'da Trahom Hastalığı (1942-1946) ²²⁷⁸

Yıllar	Muayene Sayısı	İlaçlama	Ameliyat
1942	-	28273	-
1943	2335	39416	50
1944	568	46487	117
1945	1142	31468	248
1946	996	47760	178
Toplam	5.041	193.404	593

Yukarıdaki tablo da Erzincan Vilâyeti'nde trahom hastalığına yakalanan kişilerin muayene edilmiş ve onlara yapılan yardımlar hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. 1942-1946 yılları arasında muayene edilen hasta sayısı 5.041, ilaç ile tedavi edilen 193.404 ve ameliyat edilen kişi sayısı 593 olmuştur.

Erzincan Vilâyeti'nde trahom hastalığı 1947 yılı itibariyle devam etmiştir. Bu kapsamda Erzincan Askeri Hastanesi göz doktorluğuna birinci sınıf Göz Doktoru Binbaşı Sabit Öztan atanmıştır. Göz hastalıklarına yakalanan kişileri hergün 15.30'da muayene etmeye başlamıştır.²²⁷⁹

²²⁷⁶ **Yeni Erzincan**, 21 İkinci Kanun 1943/21 Ocak 1943, S.43, s.1.

²²⁷⁷ **Yeni Erzincan**, 14 Teşrin 1943, S. 79, s.1.

²²⁷⁸ Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, **İstatistik Yıllığı 1948**, XVI, Ankara, 1948, s.175

²²⁷⁹ **Yeni Erzincan**, 6 Şubat 1947, S.239, s.2.

4-Çiçek Hastalığı ve Alınan Önlemler

19.yüzyılda Anadolu coğrafyasında çiçek hastalığı ile mücadele yoğun bir şekilde görülmektedir. Erzincan'a bağlı Kelkit'te 26 Ekim 1889 tarihinde çiçek hastalığı görülmüştür. Hastalığın önlemi için 300 adet çiçek aşısı taraması yapılmıştır. 1900'lü yıllarının başında hastalığın salgın haline gelmesi sebebiyle Erzurum ve Erzincan'da 4.527 çocuk taranmış ve aşılanmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Anadolu'da bu hastalık yeniden etkisini göstermeye başlamıştır.²²⁸⁰

1930 yılında kabul edilen 1593 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu ile bulaşıcı hastalıklar ile mücadelede yapılması gerekenler ve aşı-serumun devlet tarafından hazırlanması kararı alınmıştır. Bu kapsamda doğan her çocuğa aşı yapılması ve 30 yaşına kadar her 5 yılda bir ise tekrar bu kişilere aşı yapılması kararı alınmıştır.²²⁸¹

1942 yılında Erzincan'da çiçek hastalığı yayılmaya başlamıştır. Bu kapsamda Vilâyet Sıhhat Heyeti tarafından “Çiçek Aşısı” tatbikatına önem verilmiş; köyler için Seyyar Sıhhat Memurları ve Merkezde, Hükümet ve Belediye doktorları tarafından ise aşı kontrolleri yapılmıştır. 1942 yılının Nisan ayının son haftasında Belediye Doktoru tarafından Erzincan Han, Otel, Lokanta ve vilâyetde bulunan kahvehaneler gezilerek çiçek aşısı tedbirlerine uymayan 1 otel, 1 kahvehane ve 3 fırın geçici süreliğine kapatılmıştır.²²⁸²

5- Tifüs Hastalığı ve Alınan Önlemler

1943 yılında Yeni Erzincan Gazetesi tarafından halkı bilinçlendirmek için Lekeli Humma/ Tifüs hastalığı hakkında Yazar Burhan Eltan tarafından yazılar kaleme alınmıştır. Hastalık hakkında bit ile bulaştığı; bit insanın ısırması ile insan vücuduna bu hastalığın geçtiğini belirtilmiştir. Bu hastalıkta bit kişiden kişiye geçmektedir. İlkokul ve öğretmen okullarından bu konularda mücadele başlanılmıştır. Tifüs'ün Kuluçka Süresi 12- 14 gün arasında olup kişinin ateşi 39-40 dereceye çıkmaktadır.²²⁸³

1948 yılında Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti tarafından Erzincan Vilâyeti'nde 962 kişiye tifüs aşısı yapılmıştır.²²⁸⁴ Bu dönemde tifüs hastalığı yaygın olmamasına rağmen tedbir amacıyla bazı kişilere aşı yapılmıştır.

²²⁸⁰ A. Gül, “XIX. Yüzyılda Erzincan Kazası'nda Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek Ve Kızamık)”, s.264.

²²⁸¹ A. Kardaş, “Cumhuriyet Döneminde Çiçek Salgınları ve Alınan Önlemler”, s.312.

²²⁸² **Yeni Erzincan**, 20 Nisan 1944, S. 104, s.1.

²²⁸³ **Yeni Erzincan**, 24 Haziran 1943, S.64, s.1; **Yeni Erzincan**, 2 Eylül 1943, S.74, s.1.

²²⁸⁴ **Yeni Erzincan**, 29 Ocak 1948, S.286, s.1.

BEŞİNCİ BÖLÜM
CUMHURİYET DÖNEMİNDE KARS, ERZURUM VE ERZİNCAN'A YAPILAN
TARIM VE HAYVANCILIK HARCAMALARI VE YATIRIMLARI
(1923- 1950)

A-TBMM HÜKÜMET PROGRAMLARINDA TARIM, HAYVANCILIK
VE BÜTÇE (1923- 1950)

I.İsmet İnönü Hükümeti, 30 Ekim 1923-06 Mart 1924 tarihleri arasında kurulmuştur. Ziraat Vekaleti /Ziraat Bakanlığı²²⁸⁵ ilk hükümet oluşumunda yoktur.²²⁸⁶ Fakat Başvekil İsmet İnönü'nün kurmuş olduğu İkinci İnönü Hükümeti'nde 6 Mart 1924-22 Kasım 1924 Ziraat Vekili olarak Aydın Vekili Zekai (Apaydın)Bey, 20 Ağustos 1924'de ise Menteşe Vekili Şükrü Kaya görev yapmıştır.²²⁸⁷ Hükümet programında; *“Memleketimizin en önemli ekonomik bölümünün tarım olduğu açık bir gerçektir. Tarımın korunması ve gelişmesini sağlamak için, bir Tarım Koruma Kanunu tasarısı önerilecek ve tarım endüstrisinin gelişmesi için uzmanlar yetiştirilecek, Tarım Okulları açılacaktır. Memleket sekiz tarım bölgesine bölünmüş olup, her bölgede yavaş yavaş tarım okulları, ziraat aleti ve parçalarını onarabilecek sanatkâr yetiştirecek okullar v.s. açılacak ve bu bölgelerde, çiftçilerimizin modern tarım araçları ile güçlendirilmesine çalışılacaktır. Tarımımızı dışarıya tanıtmak ve uluslararası ilişkileri kuvvetlendirmek için, tarım sergileri açılacaktır. 1924 yılı içinde bu amaçla Adana'da bir sergi açılması hazırlıkları yapılmaktadır. Çiftçi ve sanayicilerimize para gücü sağlamak için özel çiftçi sandıkları ve köy bankaları açmak ve Ziraat Bankası kanalıyla bu sandıklara yardım etmek ve çiftçiler arasında alım-satım ortakları şirketlerinin, kooperatiflerin kurulmasına yardımcı olmak ve ihtiyacı olan çiftçilere tohumluk ve tarım araçları dağıtım ve hayvanların çoğaltılması için damızlık ahırlar açarak halkın hayvanlarını ücretsiz olarak*

²²⁸⁵ Mayıs 1920'de İktisat Vekâleti kurulmuş ve bünyesinde Ziraat, Orman ve Baytar Umum müdürlükleri kurulmuştur. 5 Mart 1924 tarih ve 432 Sayılı “Ziraat ve Ticaret Vekâleti teşkili hakkında Kanun” ile İktisat Vekâleti kaldırılarak Ziraat ve Ticaret Vekâleti kurulmuştur. 16 Ocak 1928'de kabul edilen 1200 Sayılı “Ticaret ve Ziraat Vekâletlerinin Tevhidile İktisat Vekâleti Teşkili Hakkında Kanun” ile Ziraat Vekâleti sona erdirilmiştir. 29 Aralık 1931 tarih ve 1910 Sayılı “Ziraat Vekâleti Teşkiline Dair Kanun” ile yeniden Ziraat Vekâleti kurulmuştur. 7 Ağustos 1946 tarihine kadar Ziraat Vekâleti adıyla faaliyet göstermiştir. Zamanla Tarım Bakanlığı, Ziraat Vekâleti, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı son olarak 10 Temmuz 2018'de Tarım ve Orman Bakanlığı adını almıştır. **Resmi Gazete**, 30 Kanunuevvel 1931, S.1989, s.1097-1098; Serkan Tuna, “Ziraat Vekâletinin Kuruluşu, Teşkilat Yapısı ve Görevleri”, **Atatürk Ansiklopedisi**, s.1-5.Erişim tarihi ve adresi: 22/02/2023 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ziraat-vekâletinin-kurulusu-teskilat-yapisi-ve-gorevleri/?pdf=3256> adresinden erişilmiştir

²²⁸⁶ **TBMMZC**, 30.10.1339, D.2, III, B.44, s.103.

²²⁸⁷ **TBMMZC**, 6.3.1340/6 Mart 1924, D.II, VI, İ., s.134.

aşlamak ve hayvan hastalıklarına karşı savaşın şiddetini arttırmak, Ekonomi Bakanlığı'nın işleri arasında olacaktır.”²²⁸⁸ İfadelerine yer verilmiştir. İkinci İnönü hükümeti döneminde iki Ziraat Vekili görev yapmıştır. Hükümet programında Yeni kurulan Cumhuriyet'in temel geçim kaynaklarından birinin tarım olduğu belirtilmiştir. Tarım hem korunması hem de daha uygun koşullarda yapılması için Tarım Koruma Kanunu'nun çıkarılması gerektiği fikri üzerinde durulmuştur. Tarım okullarının açılmasıyla beraber daha modern bir tarım metodu hayata geçirilmesi amaç edinilmiştir. Bu kapsamda tarımın ve hayvancılığın desteklenmesi için Ziraat Bankası aracılığıyla çeşitli krediler verilmesinin sağlanmasının yolu açılmıştır. Hayvanların ücretsiz bir şekilde tedavi ettirilmesi ve hayvan hastalıklarına karşı tedbirler alınması programda yer almıştır.

II. İnönü Hükümeti'nden sonra, 22 Kasım 1924- 3 Mart 1925 tarihleri arasında Ali Fethi Okyar hükümeti görev yapmıştır. Ziraat Vekili, Gümüşhane Vekili Hasan Beyefendi olmuştur.²²⁸⁹ Hükümet programında tarım ve hayvancılıkla ilgili olarak; *“Memleketimizin başlıca servet kaynağı ve halkımızın en büyük iş ve geçim yolu olan tarımın desteklenmesi, iç ürünlerimizde üretimin artırılması, korunması, gerekli araçların çoğaltılması; tarımdaki bazı işlemlerin kaldırılması, hayvan ve bitkilere zararlı olan hastalıkların giderilmesi konusunda kesin tedbirlerin alınması ile tarım okullarımızın daha pratik bir şekle getirilerek, imkân elde edildikçe adetlerinin çoğaltılması emelindeyiz. Memleketimizin önemli kazânç kaynağı olan, ehli hayvanlarımızın çoğaltılması ve cinslerinin geliştirilmesi konularında malî kolaylıkların, fedakârlıkların gösterilmesi gereğine inanıyoruz. Ormanlarımızda ciddi bir koruma yapabilmek için, yeni bir kuruluşa gitmek amacıyla, köylere ve şahıslara ait bölümleri ayırarak, devlet ormanlarının korunma alanlarını kesin şekilde sınırlamak ve orman kuruluşlarını da bu esasa göre düzenlemek ve teknik şartlarla, orman işletmeğe girecek olan teşebbüs sahiplerine, kolaylık sağlanması yoluna gidilecektir.”*²²⁹⁰ İfadelerine yer verilmiştir. Ali Fethi Bey hükümeti programında tarımın desteklenmesi ve ürün çeşitliliğinin artması için çalışmalar yapıldığı, hayvan ırkının ıslâhı noktasından çalışmalar meydana getirildiği dile getirilmiştir.

²²⁸⁸ Afetinan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933**, s. 93-94.

²²⁸⁹ **TBMMZC**, 22.11.1340, D.II, X, İ.II, s.375.

²²⁹⁰ **TBMMZC**, 27.11.1340/27 Kasım 1924, D.II, X, İ.II, s. 398-399; Afetinan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933**, s. 100.

III. İsmet İnönü Hükümeti, 4 Mart 1925- 1 Kasım 1927 tarihleri arasında görev yapmıştır. Ziraat Vekili Saruhan Vekili Mehmet Sabri (Toprak) Beyefendi olmuştur.²²⁹¹ Hükümet programında tarım ve hayvancılıkla ilgili olarak; *“Hükümetin siyaseti umumiyesi malûmdur. Hariciyede ecnebi devletlerle hüsnü münasebetin muhafazası, ahden muallak bulunan mesailin hüsnü intacı, Nâfia, ziraat ve sıhhati memleket tedabirinin ehemmiyeti mahsusa ile inkisaf ettirilmesi ve cumhuriyetin feyyaz ve ıslâhkâr mesaisinin maliyede, ticarette, maârifte ve adliyede devamıdır.”*²²⁹² ifadelerine yer verilmiştir. III. İsmet İnönü Hükümeti programında Cumhuriyet döneminde yapılması planlanan çalışmalarının süreklilik arz etmesi gerektiği bu doğrultuda memleketin gelişimi için tarıma önem verilmesi gerektiği belirtilmiştir.

IV. İsmet İnönü Hükümeti, 1 Kasım 1927- 27 Eylül 1930 tarihleri arasında görev yapmıştır. Ziraat Vekili²²⁹³ İzmir Vekili Mustafa Rahmi (Köken) Bey olmuştur. Hükümet programında tarım ve hayvancılıkla ilgili olarak genel bilgi verilmemiştir.²²⁹⁴ Fakat bir önceki hükümet programının devam ettirilmesi düşüncesi hâkimdir.

V. İsmet İnönü Hükümeti, 27 Eylül 1930- 4 Mayıs 1931 tarihleri arasında görev yapmıştır. Ziraat Vekili olarak kimse atanmamıştır. Fakat bu görevi İktisat Vekili Burdur Milletvekili Mustafa Şeref Özkan yürütmüştür.²²⁹⁵ Hükümet programında tarım ve hayvancılıkla ilgili olarak; *“Umumî iktisat siyasetine gelince bu hususta da sarıh bir fikir edinmek istedim ve hükümetin geçen nisanda nesrettiği iktisat programını gözden geçirdim. İtiraf edeyim ki, Hükümetin aylarca çalışması mahsulü olan bu vesika bir programdan ziyade mütearife kabilinden umumî malûmatı ve nasihatleri ihtiva eden bir risaledir. Bastan basa bir takım tavsiyelerden ibaret olan bu vesika yolların, limanların ve simendiferlerin yapılması lüzumundan memlekette emniyet ve asayis tesisi iktisadiyatın inkisafı için esas olduğundan ve sair her kesin bildiği bedihiyattan bahsetmekte ise de muhteviyatında hangilerinin yapıldığına ve hangilerinin yapılacağına ve bilhassa nasıl yapılacağına ve ne gibi tedbirler alındığına dair tek bir kelime yoktur. Son para buhranı üzerine büyük bir itina ve ehemmiyetle bu buhrana çare bulmak için tanzim edilen iktisat programının mahiyeti bundan ibarettir. Bir buhran iktisat*

²²⁹¹ TBMMZC, 4.3.1341/4 Mart 1935, D.II, XV, İ.II, s.127-129.

²²⁹² İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, s. 122.

²²⁹³ Meclis zabıtlarında Ziraat ve Ticaret Vekâleti olarak geçmektedir.

²²⁹⁴ TBMMZC, 2 Teşrinisani 1927/2 Kasım 1927, D.III, I, İ.I, s.13; TBMMZC, 5 Teşrinisani 1927, D.III, C.I, İ.I, s.22-24; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, s. 133- 135.

²²⁹⁵ TBMMZC, 27.9.1930, D.3, XXI, İ.3, s.30.

kitaplarında münderiç umumî malûmatı bir araya toplamakla hallolunmaz. Bu buhranın izalesi ve memlekette iktisadiyatın inkisafı için ne gibi tedbirler alınmıştır ve ne gibi tedbirler alınacaktır. Bunu sarahaten söylemek ve bunun icraat ve tatbikatına girmek suretile hallolunabilir. İktisat programından bir misal ister misiniz? 36'ncı maddeyi okuyalım.

Madde 36: Hububattan bugday ithali vakidir. En fazla ithal olunan da pirinçtir memleketin bugday ve pirinç ihtiyacını temin etmek güç olmamak lâzımdır.

Diger bir madde;

Madde 38: Balıkçılar ve alelûmum deniz istihsalâtı her suretle tesvik ve himaye edilmege lâyiktir. Bu mevzu memleketin mühim bir istihsâl istikameti addolunmak icap eder.

Bir madde daha okuyalım.

Madde 35: Hayvani mahsulâtta yumurta istihsâl ve ihracı memlekete büyük kazânç teminine müstaittir.

Madde 39: Hayvani mahsulâtta deri ve sanayii memleketin müstait olduğu ve süratle semere alabileceği bir mevzudur. Dericiligin büyük noksanı esasen hayvanlarımızın ıslâhı nisbetinde bertaraf edilecektir. Ancak bugünkü derilerimizin ve sanayiinin yapa bildikleri derecede millî ve resmî istihlâklerde tesvik edici tedabir alınmak faideli ve müessirdir. Dericilikte büyük bir servet köylümüzün tabaklanmamış çarık geymesinden gayboluyor. Halkın tenviri ve dahilde ufak tabak esnafının takviye ve tesviki geyilen çarığın tabaklanmış kullanılmasını temin etse büyük bir millî servet tasarruf edilmiş olur.”²²⁹⁶ İfadelerine yer verilmiştir. V. İsmet İnönü Hükümeti Dünya Ekonomik Buhranı'ndan sonraki süreçte kurulmuştur. Bu buhran Avrupa'yı etkilediği gibi Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. Tarım ve hayvancılığın desteklenmesi gerektiği hükümet programında açıkça yer almıştır.

VI. İsmet İnönü Hükümeti 4 Mayıs 1931 -1 Mart 1935 tarihleri arasında görev yapmıştır. Ziraat Vekili/ Ticaret olarak Kütahya Milletvekili Muhlis Erkmen olmuştur.²²⁹⁷ Hükümet programında tarım ve hayvancılıkla ilgili olarak; “Malî ve ekonomik konulardaki çalışmalarımızda prensibimiz: çiftçilerimizin durumu ile ürünlerimizin korunmasının sağlanmasıdır. Bu konuda, memleketin ihtiyaç duyduğu ekonomik kuruluşların güçlenmesine ve çoğalmasına çalışıyoruz. Gerek kredi örgütlerinde, gerek ekonomi kuruluşlarında, tarım işlerimizle özel olarak ilgilendiğimize yakından tanık

²²⁹⁶ İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950), s. 153- 154.

²²⁹⁷ TBMMZC, 4.5.1931, D.4, I, İ.F, s.9.

olacaksınız. Memleket ekonomisinde iş hayatımızı düzenleyecek olan kanun tasarısı hazırdır.”²²⁹⁸ ifadelerine yer verilmiştir. VI. İnönü hükümetinde tarım ve hayvancılık yapan çiftçilerin desteklenmesi gerektiği ve çiftçilere uygun kredi imkanları verilmesi gerektiği programda dile getirilmiştir.

VII.İsmet İnönü Hükümeti, 1 Mart 1935-1 Kasım 1937 tarihleri arasında görev yapmıştır. Ziraat Vekili/Ziraat ilk olarak Kütahya Vekili Muhlis Erkmen, 1 Haziran 1937’de ise Tekirdağ Vekili Şakir Kesebir atanmıştır.²²⁹⁹ Hükümet programında tarım ve hayvancılıkla ilgili bilgi yoktur.²³⁰⁰

I.Celal Bayar Hükümeti, 1 Kasım 1937-11 Kasım 1938 tarihleri arasında görev yapmıştır. Ziraat Vekili olarak Tekirdağ Mebusu Şakir Kesebir görev yapmıştır.²³⁰¹ Hükümet programında tarım ve hayvancılıkla ilgili olarak; *“Türkiye’de teknik ve rasyonel tarım gelişmesi sorunu, Türkiye, endüstrileşme savaşına gireli, şimdiye kadar Türk tarihinde hiçbir devrede görülmemiş özel bir önem kazanmış bulunuyor. Biliyorsunuz ki, bugünün tarım tekniği, yalnız en fenni şekilde toprağın verdiğini üretmek değil, piyasanın istediğini, istediği oranda ve şekilde topraktan almak demektir. Bu bakımdan modern çiftçilik en çok bilgiye, özene ihtiyaç gösteren, en asil beşerî çalışmalar arasına girmiştir. Böyle bir tarımsal kalkınmayı, her şeyden önce çoğunluğu köylü ve çiftçi olan halkımızın, radikal kalkınması için; geniş topraklarımızın, iklimimizin ve coğrafi durumumuzun sağladığı büyük imkânı, ticaret dengemizde en güçlü eleman haline getirmek için ve son olarak endüstrileşme yolunda ilerleyen memleketimizde, köylünün satınalma gücünü arttırmak için, geri bırakılmayacak bir zorunluluk sayıyoruz. Böyle bir sonuca varmak için, bu büyük millî işin bütün bölümlerini içine alacak, sağlam ve geniş çapta bir plan üzerinde ısrarla çalışmak kararındayız. Bu plân, yürürlükteki kanunlar ve eğitim programlarımızda yapılacak değişiklikleri, ana tarım endüstrilerini, en başta buğday olmak üzere toprak ürünlerini politikamızın esaslarını, hayvancılık ve bunlarla ilgili sorunları, orman işlerini içine alacak ve köylünün ayağına ileri tekniği ve sonuçlarını en kısa zamanda ulaştırmak ve millî ekonomi gereklerimize en uygun gelecek ve halkça sevilip benimsenecek rasyonel bir tarım rejimi kurmak ana fikri üzerine bina edilmiş bulunacaktır. Şef “Milli ekonominin temeli tarımdır” buyurmuşlar ve çeşitli*

²²⁹⁸ TBMMZC, 9.5.1931, D.4, I, İ.F, s.23; Afetinan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933**, s.115.

²²⁹⁹ TBMMZC, 1.3.1935, D.5, I, İ.F, s.5.

²³⁰⁰ TBMMZC, 7.3.1935, D.5, I, İ.F, s.27-35.27.

²³⁰¹ TBMMZC, 1.11.1937, D.5, XX, İ.3, s.10.

direktifler vermişlerdir. Plâna bağlanarak tamamen yerine getirilecek olan bu direktifler, aşağıdaki gruplarda toplanabilir:

- Topraksız çiftçiye bırakmamak; parti programının 34. Maddesine dayanır. Her Türk çiftçisini yeteri kadar toprak sahibi yapmak ve topraksız çiftçiye toprak dağıtmak için özel kamulaştırma kanunları çıkarmak bu maddenin hükmüdür. Her Türk çiftçi ailesinin çalışarak geçinebileceği bir toprağa sahip olmasını, vatan için sağlam bir temel ve imar esası saymaktayız. Memlekette her bölgenin özel şartlarına göre, bir çiftçi ailesinin geçinebilmesi için yeteri kadar toprağa sahip olmasını, her ne olursa olsun sağlamak ve bu aile toprağının hiçbir neden ve şekille parçalanmasına ve elden çıkarılmasına meydan vermemek gerekir. Her bölgenin nüfus yoğunluğuna ve toprak verim derecesine göre, büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin, işletebilecekleri toprak genişliğini sınırlandıracağız. Buna ait bir kanun tasarısını biran önce hazırlayarak Büyük Meclise sunmak kararındayız.

- İş araçlarını arttırmak, iyileştirmek ve korumak; iş araçlarına gelince genellikle büyük küçük çiftçilerin iş araçlarını arttırmak, iyileştirmek ve korumak için gereken kanunî ve teknik tedbirler alınacaktır. Öncelikle at almak üzere, en küçük çiftçi ailesinin belli bir çift hayvanına sahip edilmeleri olanaklarının sağlanmasına çalışılacaktır. Bunun için kredi kolaylığı, vergi ve haciz dışı bırakma gibi çarelere başvurulacaktır. Çiftçi elindeki ilkel tarım aletlerinin, bir program dâhilinde, teknik aletlerle değiştirilmesi için çalışacaktır.

- Tarım bölgelerine göre özel tedbirler almak; Şef “memleketi, iklim, su ve toprak verimi bakımından tarım bölgelerine ayırmak gerekir” buyurmuşlardır. Rasyonel tarım kalkınmasını kolaylaştıracak olan bu yol izlenecek ve her bölgenin özel şartları ve bu şartlara en uygun tarım şekli, ürün türleri tespit edilerek programlarını hazırlamak ve bunları gerçekleştirmek üzere gereken kanunî, teknik tedbirler alınacaktır. Kuvvetli, planlı bir rasyonalizasyon savaşı, tarımda kalkınma davamızın en önemli başarı unsurudur.

- Çok, iyi ve ucuz ürün elde etmek; üreticiye çok çeşitli fakat azar azar değil, her üründen yeterli oranda, az çeşitli fakat çok sayıda üretim eğitimini vermek ve bunun teknik ve ekonomik şekilde nasıl yapılabileceğini ve piyasaya nasıl sürüleceğini öğretmek gerekir.

Taze meyve ve sebze ticaretini, iç ve dış piyasa bakımından, örgütlendirmeyi, özellikle taze meyve ihracatımızı teşvik, koruma ve hızlandırmayı gerekli ve yararlı görüyoruz.

Tarım endüstrisi, özellikle üzerinde duracağımız konu olacaktır. Bu arada sütçülüğe ve süt endüstrisine özel önem vermekteyiz. Sırasıyla vilâyet ve kasabalarımızın temiz ve ucuz süt ve ürünleri ihtiyacını sağlayacak fabrikalar kurulmasına ve buna uygun olarak, köylerdeki sütleri değerlendirecek ve satışı kolaylaştıracak kooperatifler açılmasına çalışılacaktır.

Hayvancılıkla ilgili olarak; hayvancılığın teşvikine, hayvan cinsinin düzenlenmesine ve çoğaltılmasına ve hayvan ürünleri endüstrisine ait olarak, Parti programının yüklediği görevi dikkatle yerine getirmeğe çalışacağız.

Ormancılıkla ilgili olarak; Şef, “Orman servetimizin korunması gereğine ayrıca işaret etmek isterim. Ancak, bunda önemli olan, koruma esaslarını memleketin türlü ağaç ihtiyaçlarını sürekli olarak karşılanması gereken ormanlarımızı, dengeli ve teknik bir şekilde işleterek, yararlanma esasıyla, akla uygun bir surette birarada ele alma zorunluluğu vardır” buyurmaktadır. Bu direktifi izleyerek ve orman işletme ve yönetiminde ucuzluğu, kolaylığı sağlayacak esasları arayacağız.”²³⁰² ifadelerine yer verilmiştir. I. Celal Bayar Hükümeti programında tarım ve hayvancılığa geniş bir şekilde yer verilmiştir. Günün koşullarına göre modern tarım yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Bu dönemde topraksız çiftçi bırakmamak için çalışmalar yapıldığı dile getirilmiştir. Tarımsal üretimi artırmak için tarım bölgelerine göre ürün çeşitliliği kazandırılması için modern tarım yapılaması gerektiği dile getirilmiştir. Türkiye ekonomisi açısından hayvancılığın çok önemli ekonomik bir uğraş olduğu bu sebeple ekonominin canlanması için hayvancılığın gelişmesi için desteklemeler yapılacağı ve hayvan ıslâhı konusunda çalışmalar yapılacağı belirtilmiştir.

II. Celal Bayar Hükümeti, 11 Kasım 1938- 25 Ocak 1939 tarihleri arasında görev yapmıştır. Ziraat Vekili olarak ikinci defa Manisa Vekili Faik Kurdoğlu görev yapmıştır. Hükümet programında tarım ve hayvancılıkla ilgili olarak bilgi verilmemiştir.²³⁰³ Genelde aynı hükümette aynı bakan olduğu zaman bir önceki program aynı şekilde uygulanmıştır.

I. Refik Saydam Hükümeti, 25 Ocak 1939- 3 Nisan 1939 tarihleri arasında görev yapmıştır. Ziraat Vekili olarak ikinci defa Kütahya Vekili Muhlis Erkmen görev yapmıştır.²³⁰⁴ Hükümet programında tarım ve hayvancılıkla ilgili olarak; “Her vesile

²³⁰² TBMMZC, 8.11.1937, D.5, XX, İ.3, s.21; Afetinan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933**, s.135- 140.

²³⁰³ TBMMZC, 14.11.1938, D.5, XXVII, İ.4, s.21; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, s.301- 304.

²³⁰⁴ TBMMZC, 25.1.1939, D.5, XXIX, İ.4, s.144.

ile çiftçi ve köylü vatandaşlarımızın vergi yükünü tahfif ve köylerimizin iktisaden süratle kalkınmasını temin etmek ve hayat ucuzluğuna matuf tahfifleri iktisad kaidelerinin salim istikametlerinde mütemadiyen tahakkuk ettirmek en samimî emellerimiz arasındadır. Ziraat işleri, üzerinde önemle, itina ile duracağımız büyük davalarımızdan biridir. Çiftçinin emek ve vaktini kıymetlendirmek, istihsal kudret ve kabiliyetini artırmak, kazâncını ve yaşama seviyesini yükseltmek ziraat programımızın esas gayeleridir. Ormancılık siyasetimizde halk ihtiyaçlarını daima ve basiretle göz önünde tutarak, koruma ve Devlet işletmesi ana prensiplerimizdendir.”²³⁰⁵ İfadelerine yer verilmiştir. I. Refik Saydam Hükümeti programında çiftçiler için yük olan vergilerin azaltılması günün koşullarına göre düzenlemeler yapılacağı ifade edilmiştir.

II. Refik Saydam Hükümeti, 3 Nisan 1939- 9 Temmuz 1942 tarihleri arasında görev yapmıştır. Ziraat Vekili olarak üçüncü defa Kütahya Vekili Muhlis Erkmén görev yapmıştır.²³⁰⁶ Hükümet programında tarım ve hayvancılıkla ilgili olarak;

I.Şükrü Saraçoğlu Hükümeti, 9 Temmuz 1942- 8 Mart 1943 tarihleri arasında görev yapmıştır. Ziraat Vekili/Ziraat olarak Afyonkarahisar Vekili Şevket Reşit Hatipoğlu görev yapmıştır.²³⁰⁷ Hükümet programında tarım ve hayvancılıkla ilgili olarak; “İlk işe, en mühim gördüğümüz hububatla başladık. Gördük ki bu memleket, sulh zamanında bile kendisine ancak kifayet edebilen hububatı yetiştirmiş ve pek müstesna senelerde pek az ihracat yapmıştır. Fakat harple beraber koskoca bir Türk ordusu buğday sarfiyatını yüz binlerce ton artırdığı gibi Türk ordusunun hayvanları da arpa ve yulaf sarfiyatını yüz binlerce ton arttırmıştır ve münhasıran bu yüzden muvazenede koskoca bir açık peyda olmuştur. Bu açık ancak şu üç şekilde kapatılabilir:

1. Çiftçiyi memnun ederek istihsali arttırmak;

2. İstihlâki azaltmak;

3. Hariçten buğday getirmek. Biz bu üç tedbirin üçünü birden aldık... Ümit ediyoruz ki, buğday için almış olduğumuz tedbirlerin hepsi iyi işleyecek olursa buğday buhranı tamamen zail olacak ve hattâ yer yer buğday fiyatlarının, Hükümetin % 25’er için tespit ettiği fiyat dununa düşebilecektir. Arpa ve yulaf açığımızı kısmen hariçten tedarik etmekle fakat bilhassa bizde çok bol olan ve iyi bir gıda olduğu anlaşılan pancar ve pamuk çekirdeği küsbelerinin mühim kısmını ordunun hayvanlarına tahsis etmek suretiyle kapatmaya çalışacağız.”

²³⁰⁵ TBMMZC, 27.1.1939, D.5, XXIX, İ.4, s.215.

²³⁰⁶ C. Koçak, Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938- 1945), II, s. 47.

²³⁰⁷ TBMMZC, 3.8.1942, D.6, XXVII, İ.3, s.4.

1. Hububat fiyatlarını % 25'lere, tahdidlere ve ithalâta,
2. Bakliyat fiyatlarını bu sene mahsulünün berekerine ve ihraç memnuniyetine,
3. Yağ fiyatlarını zeytinyağının ihraç mekanizmasına,
4. Kumaşların fiyatını arttıracığımız ekiplere ve bir elden idarenin vereceği faydalar ve tezgâhlara,

5. Et fiyatlarını da memleketimizdeki mevcuda ve devam ettireceğimiz ihraç memnuniyetine güvenerek mutedil ve ahenkli bir seviyede tutabileceğimizi ümit ediyoruz.”²³⁰⁸ I. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti programında ülkede tarım ürünlerinin çok az bir şekilde ihracatı yapıldığı bazı dönemlerde ise ülkeye bile yetmediği dile getirilmiştir. Ülkede eksik olan bazı tarım ürünlerinin ithal yolu ile alınması gerektiği dile getirilmiştir. Et fiyatlarının ise belli bir seviyede tutulması gerektiği dile getirilmiştir.

II. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti, 15 Mart 1943- 18 Ağustos 1946 tarihleri arasında görev yapmıştır. Ziraat Vekili olarak ikinci defa Manisa Vekili Şevket Reşit Hatipoğlu görev yapmıştır. Hükümet programında tarım ve hayvancılıkla ilgili olarak; “*Harbin dördüncü yılı başlarında memleketimiz iki büyük sıkıntı ile karşı karşıya kalmış bulunuyordu. İaşe ve para sıkıntısı. Bu iki sıkıntıyı yenmek için o zamana kadar birçok tedbirler almış, sert kararlar vermiş ve birçok mallara el koymuştuk. Bütün bunlar sıkıntıyı azaltmak şöyle dursun, koskoca bir kara pazarın memlekette yerleşmesine sebep oldu. Bunun üzerine herkeste, eğer biraz serbestlik verilecek olursa her şeyin daha iyi olacağı kanaati hüküm sürmeye başladı.*”²³⁰⁹ İkinci Dünya Savaşı yıllarda ülke ekonomisinin zor süreçlerde geçtiği ekonominin biraz serbest bırakılması ile çözümler olabileceği II.Şükrü Saraçoğlu hükümetinde dile getirilmiştir.

I. Recep Peker Hükümeti, 12 Ağustos 1946- 9 Eylül 1947 tarihleri arasında görev yapmıştır. Ziraat Vekili ilk önce üçüncü defa Faik Kurdoğlu, daha sonra 5 Eylül 1947’de ise Şevket Adalan olmuştur.”²³¹⁰ Hükümet programında tarım ve hayvancılıkla ilgili olarak; “*Prensipler itibariyle ihtiyaçları, dertleri vaktinden önce görüp tam zamanında tedbirlerimizi almaya ve hizmete koşturmayla çalışacağız. Bilhassa tohumluk, damızlık hayvan, ilâç ve hastalıklarla ilgili işlerimiz bu prensip dâhilinde ayarlanacaktır. Toprak Kanununun adaletli ve vukuflu şekilde tatbik edilmesine itina edeceğiz. Müstahsili, en elverişli fiyat ve şartlarla sağlanan tarım araçlarıyla donatmak, ihtiyacı olan istihsal ile*

²³⁰⁸ TBMMZC, 5.8.1942, D.6, C.27, İ.3, s.22-23.

²³⁰⁹ İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950), s.389.

²³¹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, 12.8.1946, D.8, C.1, T.0, s.12.

ilgili ilâç ve vasıtaları vaktinde, yeterli miktar ve vasıfta sağlamak, aydınlatmak ve istihsal kudretini artırmak yolundaki tertipleri verimini kuvvetlendirecek tedbirler alacağız. Halen beş ilimizde kurulu bulunan teknik ziraat teşkilâtını, teknik yardım ve bilgiyi daha iyi temin edecek şekil ve istikametlerde geliştirecek ve peyderpey diğer illerimize de yayacağız. Köylünün yakacak, yapı araçlık ihtiyaçlarını daha ucuza sağlayacağız. Halkın odun kömür işiyle uğraşacağız.²³¹¹ Recep Peker Hükümeti, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuştur. Bu süreçte tarım ve hayvancılığın bir prensip doğrultusunda yapılması gerektiği fikrini programa yerleştirmiştir. Ziraat Teşkilatının bütün ülke sathına yayılması için çalışmalar yapılması gerektiği fikrini savunmuştur.

I. Hasan Saka Hükümeti ,10 Eylül 1947- 8 Haziran 1948 tarihleri arasında görev yapmıştır. Ziraat Vekili olarak Kastamonu Vekili Tahsin Çoşkan görev yapmıştır.²³¹² Hükümet programında tarım ve hayvancılıkla ilgili olarak; “Ziraat meselesi ile ilgili olarak, baslanmış olan çiftçiye topraklandırma işine adalet dairesinde devam edilecek ve Devlete ait arazinin ilk önce dağıtılması göz önünde tutulacaktır. Memlekette ziraatın temeli olan su işlerine lazım gelen ehemmiyeti vermekteyiz. Büyük su işlerinde şimdiye kadar baslanmış olan konuları biran evvel toparlamaya ve tamamlamaya gayret edeceğiz. Ufak masraf ve yardımlarla önemli faydalar sağlayan küçük su işlerini, daha geniş ölçüde devam ettireceğiz. Endüstride istihsalin artmasına ve rasyonel hale konmasına çalışmak büyük emelimizdir. Fabrikalarda maliyetin indirilmesine ve kalitenin yükselmesine çalışacağız. Hükümetin bu meselede ehemmiyet vereceği bir nokta da Devletçilik sahası ile hususi sermaye ve teşebbüslere ayrılan yerin uzun vadeli bir planla kesin olarak kararlaştırılıp ilân edilmesi olacaktır. Devletin hususi teşebbüslerle kendi sahası arasında rekabete girişmemesine dikkat edeceğiz. Ziraatle ilgili olarak; Türkiye ekonomi hayatının temeli olan toprak istihsellerini artırmak için ilk iş ziraatı iptidai vasıtalardan kurtarmaktır. Bu yolda gereken tedbirleri alacağız. Devletin elinde bulunan işletme çiftliklerini istihsal müesseseleri halinden çıkarıp, bulundukları ziraat bölgelerinde müstahsile modern usulleri öğretecek bir mektep vazifesi gördürmek ve çiftçilerin muhtaç oldukları tohumları sağlayacak örnek müesseseler haline getirmek kararındayız. Ziraat meselesi ile ilgili olarak, baslanmış olan çiftçiye topraklandırma işini adalet dairesinde devam edilecek ve Devlete ait arazinin ilk önce dağıtılması göz önünde tutulacaktır. Memlekette ziraatın temeli olan su işlerine lazım gelen ehemmiyeti

²³¹¹ TBMM Tutanak Dergisi, 14.8.1946, D.8, I, T.0, s.32; Neziroğlu, T. Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950), s.419.

²³¹² TBMM Tutanak Dergisi, 8.10.1947, D.8, VI, T.1, s.666.

vermekteyiz. Büyük su işlerinde şimdiye kadar başlanmış olan konuları biran evvel topralamaya ve tamamlamaya gayret edeceğiz. Ufak masraf ve yardımlarla faydalar sağlayan küçük su işlerini, daha geniş ölçüde devam ettireceğiz.²³¹³ I. Hasan Saka hükümeti programında tarımın gelişmesi için su sorununun çözüme kavuşturulması gerektiğini dile getirilmiştir. Bu kapsamda sulama kanalları yapılmaya başlanmıştır. Tarımın gelişmesi ve modern yöntemlerle yapılması içinde tarım ve ziraat okullarının açılması gerektiği dile getirilmiştir.

II. Hasan Saka Hükümeti, 8 Haziran 1948- 15 Ocak 1949 tarihleri arasında görev yapmıştır. Ziraat Vekili olarak Seyhan Vekili Cavit Oral görev yapmıştır. Hükümet programında tarım ve hayvancılıkla ilgili olarak herhangi bir bilgi yer almamıştır.²³¹⁴ I. Hasan Saka Hükümeti döneminde uygulanan tarım ve hayvancılık politikası devam ettirilmiştir.

Şemsettin Günaltay Hükümeti, 16 Ocak 1949- 22 Mayıs 1950 tarihleri arasında görev yapmıştır. Ziraat Vekili olarak Seyhan Vekili Cavit Oral görev yapmıştır. Hükümet programında tarım ve hayvancılıkla ilgili olarak; *“Hükümet, memleket iâşesini karşılamak, milli endüstriye gerekli hammadelerle işletme malzemeleri sağlamak, döviz kaynaklarımızı kuvvetlendirmek ve iktisâdi kalkınmamızın temelini teşkil etmek ve istihşâli arttırmak üzere ziraatimizi beş yıllık bir gelişme programına bağlayacaktır. Ormanlarla ilgili olarak; Orman Kanununun esas prensiplerini muhafaza edecek ve fakat halkımıza kolaylıklar sağlayacak yeni tadil tasarısını yakında Büyük Meclise sunacağımızı bildirmek isteriz.”*²³¹⁵

Tablo-80:1924-1950 Yılı Ziraat Vekâleti/Tarım Bakanlığı’nın Bütçesinin Başlangıç ve Harcamaları ²³¹⁶:

Yıl	Başlangıç Ödenekleri	Bütçe Payı %	Yıl Sonu Ödenekleri	Bütçe Payı %	Harcama	Bütçe Payı %
-----	-------------------------	-----------------	------------------------	-----------------	---------	-----------------

²³¹³ TBMM Tutanak Dergisi, 13.10.1947, D.8, VI, T.1, s.674.

²³¹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, 11.6.1948, D.8, XII, T.2, s.153; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950), s.589- 592.

²³¹⁵ İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950), s.682.

²³¹⁶ Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleştirmeleri (1924-1991), Ankara, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 1992, s.132-184; Resmi Gazete, S.1201, (28 Mayıs 1929) , s.7363-7364; Resmi Gazete, S.1502, (25 Mayıs 1930), s.8945-8946; Resmi Gazete, S.1856, (25 Temmuz 1931) , s.635-636; Resmi Gazete, S.60201 Haziran 1945, s.8721-8722; Resmi Gazete, 31 Aralık 1945, S.6194, s.9793-9794; Resmi Gazete, , S.6495, (2 Ocak 1947), s.11617-11618; Resmi Gazete, S.6795, (2 Ocak 1948), s.13337-13338; Resmi Gazete, S.71441 Mart 1949, s.15609-15610; Resmi Gazete, S.7445, (1 Mart 1950) ,s.17881-17882.

1924	5,406,682	3.5	8.849.682	4.3	3,828,055	2.7
1925	6,555,421	3.3	10.665.174	3.6	5,730,072	2.7
1926	3,852,790	1.8	5.143.165	2.0	3,810,651	2.0
1927	3,727,268	1.7	4.803.703	1.7	3,429,761	1.5
1928 ²³¹⁷	4,994,523	2.0	9.013.077	3.2	7,807,540	3.4
1929	8,351,094	3.3	8.536.308	3.1	7,241,058	2.8
1930	13,326,534	5.2	11.609.176	4.1	8,465,229	3.4
1931	8,515,280	3.9	8.686.698	3.3	7,727,342	3.2
1932	3.973.691	2.0	5.014.655	1.9	3.833.685	1.6
1933	4.487.611	2.2	5.856.203	2.2	5.537.192	2.2
1934	4.987.611	2.3	5.166.123	1.8	4.910.693	1.8
1935	5.079.251	2.2	6.069.863	1.9	5.743.111	1.9
1936	8.040.830	3.2	11.757.831	3.6	8.066.899	2.6
1937	6.112.962	2.2	11.138.584	2.9	10.408.333	2.9
1938	7.143.700	2.3	7.971.544	2.0	7.233.661	1.9
1939	7.330.000	2.1	8.950.767	1.8	8.126.092	1.7
1940	6.931.131	2.0	7.138.691	1.1	6.589.199	1.0
1941	7.350.819	1.8	7.448.882	1.0	6.964.300	1.0
1942	8.950.847	1.7	9.484.627	0.8	8.761.349	0.8
1943	13.512.347	2.0	13.805.240	1.1	12.753.430	1.0
1944	18.868.740	1.6	20.184.766	1.4	18.750.071	1.4
1945	14.513.245	1.9	15.197.775	1.9	13.619.062	1.8
1946	26.880.124	2.1	27.728.966	2.0	25.076.631	2.0
1947	29.211.860	2.0	29.086.987	1.4	27.256.219	1.4
1948	33.441.897	2.0	31.351.656	1.6	28.606.485	1.6
1949	36.303.070	2.1	40.456.050	1.9	38.759.389	1.9
1950	43.405.712	2.3	41.815.492	2.0	35.070.722	1.8

Tabloya baktığımızda 1924 yılından 1950 yılına kadar olan süre zarfında devlet bütçesinde Ziraat Vekâleti'ne ayrılan, başlangıç ödenekleri, yıl sonu ödenekleri ve harcamaların sayısal olarak verilir bütçeyi payı belirtilmiştir. Bu vekâlete genel bütçe

içinde ayrılan en yüksek oran 5.2 ile 1930 yılında gerçekleşmiş en az ise 1944 yılında bütçedeki payı 1.6 olarak kalmıştır. Bütçedeki payı bazı yıllarda azalmış bazı yıllarda ise artış göstermiştir. Fakat Dünya Ekonomik buhranından sonra bütçedeki payının artışı 1930'lu yıllarda tarım ve hayvancılığa verilen önemi göstermesi bakımında önemlidir.

B-KARS VİLÂYETİ'NDE TARIM VE HAYVANCILIK FAALİYETLERİ

I-Kars'ta Tarım Faaliyetleri

Kars Vilâyeti bulunduğu konum itibarıyla halk tarafında tarım ve hayvancılığın yaygın olarak yapıldığı ve ekonomik uğraşların başında gelmektedir. 20.yüzyılın başından itibaren Anadolu coğrafyası yoğun bir şekilde göçe maruz kalmıştır. Bu durumdan Kars da nasibini almıştır. 1922 yılında Kars'ta bulunan mülteciler için 5 bin liralık tohum yardımı yapılmıştır.²³¹⁸ 1922 yılında Artvin, Kars ve Ardahan livalarında ithal olunacak tahıl ürünleri için kanun çıkarılmıştır. Alınacak ürünlerden sadece gümrük vergisi alınmasına karar verilmiştir.²³¹⁹

1924 yılında Muamelat Genel Müdürlüğü tarafından tarım işleriyle uğraşan kesimin içinde bulundukları yıl içinde Ardahan, Artvin ve Kars'a 20.000 liranın parayı faizsiz bir şekilde üç yıl taksit ile verilmesi kararlaştırılmıştır.²³²⁰

Kars Milletvekili Ömer Lütfü (Tarım) , Kars'ın ekonomik uğraşlarından biri olan tarım ve hayvancılık sektörünün önemli geçim kaynaklarından biri olduğunu, Kars ekonomisinin geliştirilmesi için çeşitli ürünlerin maliyetlerinin düşürülmesi gerektiği ifade edilmiştir.” Ot fiyatlarının “*Hakikatte Kars havalisinin yegâne varidatı ottur. Rusya zamanında yalnız Kars her sene iki yüz vagon kadar ot ihracatı yapabiliirdi. Bunlar Batum ve Baku cihetlerine sevkediliyordu. Bu itibarla Kars'ın yegâne varidatı ottur diyebiliriz. Şimendifer İdaresi beher ton için on beş kuruş ücret koyuyor. Halbuki otun kendi kıymeti on para ediyor. Ücreti nakliyesi ise kırk para iki santim kadar bir şey ediyor. Demek ki aslında dört misli daha ziyade ücreti nakliyesi var. İdare altmış sekiz kilometre için - umum değil - Kars'tan Gümrüğe kadar kiloda kırk para gibi bir ücret alıyor ki bu fazladır. Bunun için bir takrir verdim ve hiç olmazsa kilometre başına beher ton için beş kuruş alınmasını teklif ettim. Kabulünü Heyeti Celileden istirham ediyorum. İkinci bir şey daha vardır ki ot havaleli bir eşyadır diye fazla fiyat konmuş. Bittabi bunu da takririmde*

²³¹⁸ BCA.30.18.1.1.4.50.5.

²³¹⁹ BCA.30.18.1.1.4.54.20.

²³²⁰ BCA.30.10.0.0.184.266.3.

zikrettim” şeklinde bir konuşma gerçekleştirmiştir. Nakliye fiyatların düşürülmesini talep etmiştir.²³²¹

Ardahan Mebusu Halit Paşa tarafından, Ardahan ahalisinin ekimlik tohum hususunda sıkıntı çektikleri; Rusya’dan gelen tohumun gümrük vergisinin geçici bir surette kaldırılmaması durumunda bu sıkıntıları çeken çiftçilere yardımcı olmak üzere Rusya’da ithal edilecek tohumluk buğday ve arpanın gümrük vergisinden bakanlık bütçesinden verilmesi teklif edilmiştir. İcra Vekilleri Heyeti tarafından 13.8.1340 tarihli içtima ile kabul edilmiştir.²³²² Kars tarım bölgesi olarak beşinci bölge içinde yer almaktadır.²³²³ 1927 yılı itibariyle Kars’ta 15.262 adet tarım alet ve makinası bulunurken bunların 382 tanede traktör/ biçer/ çayır makinesi bulunaktaydı.²³²⁴

Kars’a bağlı Çıldır civarında bulunan ve Çarlık Hükümeti zamanında halka kiralanmış 42 yaylanın yarısının başka kimseler tarafından kiralanmaması için İhale Kanunu’nun 18. Maddesinin “Z” fıkrasına göre 7 yıl boyunca muhtaç halka kiralık olarak verilmesi İcra Vekilleri Heyeti 30 Ocak 1929 tarihli içtimas ile kabul edilmiştir.²³²⁵

Kars Vilâyeti’nde kışın uzun sürmesi ve kuraklık sebebiyle Ziraat Vekilliği tarafından yazılan 7 Mart 1934 tarih ve 6184 Sayılı tezkere ile Kars’ta sonbahardaki iklimsel etki nedeniyle ve kışı uzun sürmesi nedeniyle çiftçiler büyük zarara uğramış ilkbahar mevsiminde bile tarlaların karla kaplı olması sebebiyle tohumlar tarlaya ekilememiş ve halk bunu kendisinin ve hayvanlarının yiyeceğine sarf etmiştir. 1933 senesi harmanında yeterli kadar verim alınamamış; bu durum da vilâyette kıtlığa sebebiyet vermiştir. Ziraat Bankası aracılığıyla hükümet tarafından buğdayın alınıp halka dağıtılması Maliye Vekilliği tarafından teklif edilmiş İcra Vekilleri Heyeti’nce 2 Nisan 1934 te kabul edilmiştir.²³²⁶

1934 yılı içerisinde çiftçilere dağıtılan ödünçlük tohumun Göle Kazâsı’na bağlı köylerin ekimlerine dolunun yaptığı zararlar sebebiyle ödemeleri gereken buğday ücretlerinin devlet tarafından bir yıl ertelenmesi Ziraat Vekilliği tarafından önerilmiş ve İcra Vekilleri Heyeti tarafından 19 Mart 1935’de ise onanmıştır.²³²⁷

²³²¹ TBMMZC, 5.4.1340, D.II, VIII, , İ.II, s.309.

²³²² BCA.30.18.1.1.10.39.10.

²³²³ DİE, 1927 Tarım Sayımı, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1970, s. 2.

²³²⁴ DİE, 1927 Tarım Sayımı, s.101.

²³²⁵ BCA.30.18.1.2.1.14.11.

²³²⁶ BCA.30.18.1.2.43.18.1.

²³²⁷ BCA.30.18.1.2.52.19.10.

1934 yılı içerisinde Ziraat Vekili Muhlis Bey ve beraberinde bulunan heyet 30-40 günlük Doğu Gezisine çıkmıştır. Geziyi bitirdiği yer Trabzon olmuştur. Trabzon’da vermiş olduğu beyanat: “Gezdiğim yerlerde bilhassa hayvancılık, sütçülük ve meyvacılık hakkında tetkikat yaptım. Kars ve Erzurum’da sütçülük, peynircilik ve hayvan bakımı müesseseleri açacağız. Pasinler ovası ve Bayburt’a tohumları temizlemek için makineler göndereceğiz. Fındık ziraatı meselesine de ehemmiyet vermekteyiz. Bu husustaki teşkilatı genişleteceğiz ve araştırma müesseseleri açacağız.” açıklamalarıyla tarıma vermiş olduğu önemi görmekteyiz.²³²⁸

Kars dahilinde toprağı olmayan köylünün topraklanması için 1505 Sayılı Kanunun maddelerine göre halk toprak dağıtılması İcra Vekilleri Heyeti tarafından Mart 1935’de kabul edilmiştir.²³²⁹ Bu kapsamda 1936 yılında Iğdır Merkez kasabasında 326 evde 1639 nüfusa, 134 ev, 48 kişi için ev yeri, 10 dükkân ve 8 dükkân yeri ile 13.503 dekar arazi ve kazânın diğer köylerinde 3473 nüfusa 27 dükkân, 573 ev, 58 ev yeri ile 33.523 dekar toprak tapuları ile dağıtılmıştır.²³³⁰

1936 yılında genel olarak Erzurum, Kars ve Ağrı’da bulunan arazilerin 1500 ile 2.000 dönüm arasında bulunması ve bu yıl içinde devam eden olumsuz iklim koşulları sebebiyle tarlaların halen oraklanmadığı; bu durumda çiftçilerin zarar edeceğini, tarım faaliyetlerinin daha modern bir şekilde yapılması için Kars’a beş adet ziraat harman makinesi, verilmesi için Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer Başvekâlet’e başvurmuştur.²³³¹

Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer, 13 Ağustos 1937’de, Erzurum, Kars ve Ağrı’da 1937 yılında bu vilâyetlerin bereketli olduğu, buğdayın bol olduğu ve bu buğdayın Trabzon’a ve diğer vilâyetlere nakli durumunda; devlet demiryolları, kamyonlarının istediğinin fiyattan daha düşük bir fiyatla nakil isteğini Başvekâlet’ten istekte bulunmuştur. Başvekil yerine müsteşar 28 Eylül 1937’de verdiği cevapta; bölgeden transit yolu otobüs ve kamyon servisinin eşya nakil tarifesinin esasen % 40 indirimli olduğu ve daha fazla indirime gidilemeyeceğini Nâfia Vekâleti’nin 25 Eylül 1937 tarihli yazısına atfen bildirmiştir.²³³²

Kars’ta 1938 yılında yaşanan kuraklık sebebiyle yeterli miktarda buğday hasadı gerçekleşmemiştir. Bunun üzerine halka uygun fiyata buğday satılması için Mülkiye

²³²⁸ **Akşam**, “Zirai Faaliyet”, 8 Eylül 1934, S. 5717, s.2.

²³²⁹ **Ulus**, 27 Mart 1936, S.5265, s.2.

²³³⁰ **BCA**.30.10.0.0.70.463.10.

²³³¹ **BCA**.30.10.0.0.71.465.7.

²³³² **BCA** 30.10. 0. 0.154.87.10.

amirlerinin teklifi ve Belediyelerin fiyat tespiti için Ziraat Bankası mal olacağı bedel üzerinden Ofis'in depolarına teslim şartı ile İktisat Vekilliği'nin 30 Kasım 1938 tarih ve 2183 Sayılı teklifi ve Maliye Vekilliği'nin 22 Aralık 1938 tarih ve 51135/5/ 18597 Sayılı incelemesi ile 30 Aralık 1938 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından onanmıştır.²³³³

1940 yılında Erzurum'da Üçüncü Umumi Müfettişliği tarafından bölgeler valiler toplantısı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda, Kars'ın bulunduğu yer itibariyle yüksek ve engebeli bir yapıya sahip olduğundan yaylalarda kullanılan pullukların arazi şartlarına uygun olmadığı ve çiftçide bu sebeple bu pulluklardan yeterince istifade etmediği konuşulmuş. Bölgenin arazi şartlarına uygun pullukların gönderilmesi talep edilmiştir.²³³⁴

Son Posta Gazetesi yazarlarından Yüksek Ziraat Mühendisi Fuat Batur tarafından *"Kars İlinin Yurd Ziraatindeki Yeri ve Önemi"* başlıklı köşe yazısında, Kars'ta yoğun olarak arpa, buğday, çavdar, darı ve patates üretimi yapıldığından bahsedilmiştir. Ot satımının ise önemli bir yer tuttuğundan bahsedilmiştir.²³³⁵ 1945 yılında Kars'a bağlı Iğdır'da 3 hektar ve 1107 metre bataklık kurutulmuş, 1946 yılında 2 hektar 28 metre bataklık kurutulmuştur.²³³⁶

1943 yılından 1950 yılına kadar olan süre zarfında Bandırma, Ceyhan, Kars ve Erzurum'da Ticaret Borsaları açılmıştır. Kars Vilâyet'i dahilinde borsa aracılığı ile hayvansal üretim satışları gerçekleştirilmiştir.²³³⁷

1946- 1950 yılları arasında Ziraat Vekâleti tarafından Kars'a yapılan harcama ve yatırımlar: Harcama miktarı 1.160.126.02, yüzde olarak % 1.27 ve kişi başına düşen 3.04 olarak gerçekleşmiştir.²³³⁸

1- Tarım Ürünleri

Kars Vilâyeti coğrafi konumu, yüzey şekilleri ve iklim bakımından daha çok zirai ve hayvansal üretime olanak tanıyan bir coğrafyada bulunmaktadır. Bundan dolayı genel olarak Kars gelir kalemleri tarım ve hayvancılıkta elde edilen verilerden oluşmaktadır. 1927 yılı tarım verilerinde Kars'ta ekilen zirai ürünler: tahıl ekildiği alan 663.497,

²³³³ BCA.30.18.1.2.85.108.15.

²³³⁴ BCA.30.10.0.071468.12-11-12.

²³³⁵ Son Posta, 9 Temmuz 1945, S.5362, s.4-6.

²³³⁶ Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1948*, C.16, Ankara, 1948, s.180.

²³³⁷ Ü. Bilici, *Cumhuriyet Dönemi'nde Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1923- 1950)*, 380.

²³³⁸ S. Aşgın, *Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları (1946- 1960)*, s.177.

baklagiller 690 ve sınai bitkiler ise 18.926 ve ekilen toplam dönüm ise 683.113 dönümdür. Beşinci Bölge içinde yer alan Kars'ta 1927 yılı itibariyle buğday ekili saha hektarı 31.784, Buğday üretimi vilâyet olarak 187.360 ve bir hektar alandan ne kadar üretim yapıldığı 5.89 olarak yapıldığı görülmektedir. Üretilen tahıl 34.899.145 kilo ve 1.373.452 lira değerindedir. Baklagiller kilo olarak 17.370 ve değeri 2.256 TL'dir. Sınai bitkiler 1.268.323 kilo ve değeri 585.653 lira'dır.²³³⁹ 1927 yılında Kars ve kazâlarında üretilen kaplıca, pirinç, darı ve mısır bitkilerine bakılacak olunursa: Arpaçay'da 23 dönüm arazide 2.470 kilo, Posof'ta 61 dönüm arazide 2.184 kilo kaplıca bitkisi üretilmiştir. Pirinç üretiminde Arpaçay'da 1.057 dönüm arazide 16.450 kilo, Kağızman'da 228 dönüm arazide 14.419 kilo pirinç üretilmiştir. Darı üretiminde Posof'ta 16 dönüm arazide 1.440 kilo üretim gerçekleşmiştir. Posof'ta 496 dönüm mısır arazisinde 34.940 kilo ve Sarıkamış'ta ise 327 dönüm arazide 15.384 kilo mısır üretilmiştir.²³⁴⁰

Kars'ta genel olarak üretilen hububat ürünlerin merkez ve kazâlarının göre dağılımı; arpa ve buğday, Kars Merkez, Arpaçay, Çıldır, Göle, Kağızman, Posof, Sarıkamış, Iğdır, Tuzluca, Çavdar; Ardahan, Posof, Iğdır, Tuzluca, Mahlut sadece Iğdır'da üretilmektedir. Kaplıca bitkisi sadece Posof Kazâsı'nda üretilmektedir. Mısır üretimi Kars Merkez, Kağızman, Posof, Iğdır ve Tuzluca'da yapılmaktadır. Darı, Iğdır ve Tuzluca'da, Pirinç, Kağızman, Iğdır ve Tuzluca'da üretimi yapılan ticari getirisi yüksek zirai bir üründür.²³⁴¹

Tablo-81: 1927 Yılı Cinslerine Göre Hububat Üretimi²³⁴²

İl ve İlçe	Buğday		Arpa		Yulaf		Çavdar	
	Dönüm	Kilo	Dönüm		Kilo		Dönüm	Kilo
Arpaçay	184.042	11.084.060	85.066	2.722.708	1.539	46.828	-	-
Ardahan	12.627	873.832	55.185	3.161.333	-	-	278	27.570
Posof	2.122	133.207	107.764	878.269	10	405	3.708	123.829
Çıldır	516	72.090	16.105	1.984.475	444	130.050	-	-
Sarıkamış	35.266	1.645.045	22.396	1.440.663	-	-	-	-
Kars	36.959	3.735.946	36.640	3.601.941	75	2.238	204	8.016
Kağızman	17.451	1.000.502	11.212	545.323	-	-	331	3.926

²³³⁹ DİE, 1927 Tarım Sayımı, s. 6-9.

²³⁴⁰ DİE, 1927 Tarım Sayımı, s.39.

²³⁴¹ BİUM, Tarım İstatistikleri 1928-36, s. 33-69; BİUM, Tarım İstatistikleri 1934-37, s. 94-110; BİUM, Tarla Ziraatı Ürünleri İstatistiği 1937-39, s. 24-36; BİUM, Tarla Ziraatı Ürünleri İstatistiği 1938-40, s. 6-62; BİUM, Tarla Ziraatı Ürünleri İstatistiği 1940-42, s. 9-64; Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Tarla Mahsulleri İstatistiği 1940-45, s. 2-19.

²³⁴² DİE, 1927 Tarım Sayımı, s.28.

Göle	2.615	191.287	26.684	1.388.027	-	-	50	10.288
------	-------	---------	--------	-----------	---	---	----	--------

1927 yılında Kars ve kazâlarında genellikle buğday ve arpa üretimi gerçekleşmiştir. Yulaf ve çavdar ise bazı kazâlarda az sayıda üretilmiştir. Cumhuriyet döneminde tarıma yapılan yatırım ve harcamalar ile ilerleyen dönemlerde üretim miktarında önemli artışlar meydana gelmiştir.

Tablo-82: 1927 Yılı Cinslerine Göre Bakliyat Üretimi ²³⁴³

İl/ İlçe	Dönüm Kilo	Arpaçay	Posof	Sarıkamış	Kars	Kağızman
Bakla	Dönüm	-	-		45	
	Kilo	-	-		270	
Bezelye	Dönüm	-	-		-	
	Kilo	-	-		-	
Nohut	Dönüm	-	-	1	-	
	Kilo	-	-	10	-	
Fasulye	Dönüm	3	430	1	152	
	Kilo	196	9.810	20	1.184	
Fığ	Dönüm	-	-	4	9	-
	Kilo	-	-	906	-	-
Mercimek	Dönüm	26	-	14	9	5
	Kilo	2.895	-	437	900	82

Bakliyat üretimi genel olarak çok az bir alanda gerçekleşmiştir. Üretim ve bakliyat için ayrılan alanlar genelde az olmuştur. Yoğunluk olarak mercimek ve fasulye üretimi gerçekleşmiştir. En az üretim nohutta olmuştur.

Tablo-83: 1927 Yılı Cinslerine Göre Sınai Bitkiler ²³⁴⁴

İl/ İlçe	Dönüm Kilo	Arpaçay	Ardahan	Posof	Çıldır	Sarıkamış	Kars	Göle
Patates	Dönüm	4.511	1163	7.005	150	1.263	4.735	5
	Kilo	270.462	204.348	362.153	35.787	53.568	334.141	506

²³⁴³ DİE, 1927 Tarım Sayımı, s.50-60.

²³⁴⁴ DİE, 1927 Tarım Sayımı, s. 70-80.

Pancar	Dönüm	37	11	-	-	1	-	-
	Kilo	3.640	2.394	-	-	120	-	-
Soğan	Dönüm	1	-	-	-	36	1	-
	Kilo	4	-	-	-	360	450	-
Susam	Dönüm	7	-	-	-	--	-	-
	Kilo	390	-	-	-	--	-	-

1927 yılında üretilen sınai bitkiler içinde en fazla üretim patatesten gerçekleşmiş olup; en fazla ürün Kars Merkezde alınmıştır. En az üretim ise susamda gerçekleşmiş ve üretim sadece Arpaçay'da gerçekleşmiştir.

Tablo-84:Kars'ta 1935 yılı itibariyle var olan tarım ürünleri ve miktarları aşağıda tabloda verilmiştir: ²³⁴⁵

Ekin	Hektar	Ton	Ettiği Fiyat (Lira)
Buğday	49062	103363	3-4
Arpa	34297	68516	2
Yulaf	55	160	0
Pirinç	377	750	20
Mısır	47	250	0
Bakla	21	5	5
Nohut	63	18	0
Fasulye	60	15	15
Mercimek	82	16	0
Fiğ	15	5	0
Patates	522	250	5
Soğan	500	25	4
Sarımsak	13	4	15
Pamuk	357	450	50

1935 yılında üretilen tarım ürünleri içinde en büyük üretimi ve alanı buğday ve arpa kapsamaktadır. En az üretim ise sarımsak ile gerçekleştiği tabloda görülmektedir. İlerleyen yıllarda tarıma verilen artış ile üretimin daha fazla arttığı görülmüştür.

²³⁴⁵ BCA.30.10.0.0.65.433.3-8.

Cumhuriyet döneminde kurulan hükümetler, Iğdır Ovası'nın tarımsal ürün sayısını arttırıp ve pamuktan yeteri oranda verim almak için 1927 yılında Serdarbad Barajı'nın yapılması için Sovyet Rusya ile 8 Ocak 1927'de Kars'ta Türkiye ile Sovyetler birliği arasında Kars'ta Sular İtilafnamesi ve Serdarbat Barajının inşasına dair bir protokol imzalanmıştır.²³⁴⁶

6 Aralık 1930 yılında Serdarabat Kanalı açılmış ve açılış törenine Rus Hudut Komutanları ve Lenikan Valise davet edilmiştir.²³⁴⁷ Aras nehri üzerinde ve Karakale nehrin kaynağına doğru 750 metre mesafe dâhilinde Serdarabad'da bir baraj yapma konusunda ortak karara varılmıştır. 1935 yılına gelindiğinde Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer'in girişimleri ile bölgede pamuk üretiminin artırılması ve kalitesinin yükseltilmesi için pamuk tarımı için yakından ilgilenilmiştir.

Bu kapsamda 1936 yılında Iğdır'a Iğdır Kazâ merkezleri ile Cennetabat ve Aralık Nahiye Merkezlerinde 4 adet Pamuk Tarım Kooperatifi kurulmuş ve aynı yerlerde birer satış kooperatifi ve merkezde de Pamuk Tarım Birliği kurulmuştur.²³⁴⁸

İktisat Vekili Celal Bayar'ın 1936 yılında hazırlamış olduğu Şark Raporu'nda; Kars'ın Iğdır Kazâsı pamuk üretimi noktasında önemli bir merkez konumunda olduğu; Iğdır Ovası'ndaki pamuk üretiminin artırılması için Serdarabat Barajı'ndan istifa edilmesi gerektiği; bu durum gerçekleşirse üretimin kısa sürede artırılacağı gibi ifadelerine yer verilmiştir.²³⁴⁹

Serdarabat²³⁵⁰ Barajı'ndan Iğdır Ovası'na açılacak olan Aras Nehri'nin suyu için ihale yapılmıştır. Ve bu sayede Iğdır'da pamuk üretiminin artırılması amaç edinilmiştir. 1938 yılında kurulan Celal Bayar Hükümeti için pamuk meselesi önemlidir. Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer tarafından pamuk kooperatiflerin açıldığı ve pamuk üretimine büyük önem verildiği belirtilmiştir.²³⁵¹

1939 yılında Kars'a bağlı Iğdır'da pamuk kampanyası başlatılmıştır. Pamuk üretiminin artırılması için Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Birliğine, 1500 ortak yeniden yazılmıştır. Kısa sürede burada pamuk için fabrika açılması planlanmaktadır.²³⁵²

²³⁴⁶ Çağatay Benhür, **Stalin Dönemi Türk- Rus İlişkileri (1924-1953)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. Osman Akandere) Konya 2008 ,s.137.

²³⁴⁷ BCA. 30.10.0.0.248.675.29.

²³⁴⁸ C. Bayar, **Şark Raporu**, s. 85.

²³⁴⁹ C. Bayar, **Şark Raporu**, s. 84.

²³⁵⁰ Belediyeler Dergisi, Y.III, S. 34, Haziran 1938, s.57.

²³⁵¹ **Doğu Gazetesi**, 4 Ocak, 1938, s. 1.

²³⁵² **Aydın Tarihi**, 1-30 Senteşrim 1939, S.72. s.13

1940 yılında Erzurum'da Üçüncü Umumi Müfettişliği tarafından bölgeler valiler toplantısı gerçekleşmiştir. Bu toplantıda Kars'a bağlı Iğdır'da pamuk üretiminin artırılması için Pamuk Islah İstasyonu Tesisi gündeme getirilmiş ve Ziraat Vekâleti'ne bildirilmiştir.²³⁵³

1949 yılında TBMM'de Kars Milletvekili Ahmet Hüsamettin Tuğaç, Serdarabad Barajı ile ilgili olarak bir soru önergesi sunmuştur.²³⁵⁴ Önergesinde Kars'ın Iğdır Kazâ'sında Sovyet Rusya topraklarıyla sınırimızı teşkil eden Aras Nehri üzerinde 1927 Anlaşması gereğince yapılmış olan Serdarabat Barajından, bizim topraklarımız faydalanamamıştır. Başvekil'in, bu konuda aşağıdaki sorulara sözlü cevap vermesini saygılarımla dilerim:

“1. Anlaşma gereğince barajın temin ettiği sudan yarı yarıya istifademiz icab ederken, şimdiye kadar bu cihetin sağlanamamış olmasının sebepleri nelerdir?

2. Anlaşma mucibince ödenmesi gereken paranın 1950 senesinde temini için ne tedbir alınmıştır ve ne düşünülmektedir?

*3. Tarafımızdan yerine getirilmesi gereken taahhütler sağlandığı takdirde dahi mukabil taraf müşkülât çıkarmakta devam eder ve taahhüdünü yapmazsa, bu takdirde Hükümetçe ne gibi çarelere başvurmak düşünülebilir?”*²³⁵⁵

Başvekil adına Dahiliye Vekili Necmettin Sadak sözlü soru önergesini cevaplandırmıştır:

“Sovyet Rusya ile Türkiye Cumhuriyeti hudutları arasında Aras Nehri üzerinde 1927 senesinde bir baraj inşa edilmiştir. Daha doğrusu o sene inşasına başlanmıştır. Sovyet Rusya ile Türkiye Hükümeti arasında imzalanan bir Sulama Mukavelesi mucibince bu barajın inşa ve tamir masraflarını Sovyet Rusya Hükümeti temin edecek ve bilâhara bu masrafın yarısını Türkiye Hükümeti tediye edecektir. Bu şartlar dâhilinde her iki toprak karşılıklı olarak bu sulamadan istifade edeceklerdir.

1937 yılında Sovyet Rusya Hükümeti, bu barajın inşa ve tamiri işinde Türkiye hissesine düşen miktarın bir milyon ruble olduğunu bildirmiş. O zaman bu para tediye edilememiş. Araya harb girmiş. Harb esnasında bu borcumuzun Türk parasıyla veya mal ile tediyesi düşünülmüş. Bu konuşmalardan da bir netice çıkmadığı için hissemiz tediye edilememiş. Son defa Sovyet Rusya Hükümetine borcumuzun miktarı sorulduğu zaman, Sovyet Hükümeti, bu borcumuzun bir rubleden biraz fazla bir paranın bir dolara tekabül

²³⁵³ BCA.30.10.0.0.71.468.12-11.

²³⁵⁴ TBMM Tutanak Dergisi, D: VIII, T:4, XXII, Ankara, 1950, s.330.

²³⁵⁵ TBMM Tutanak Dergisi, D: VIII, T:4, XXII, Ankara, 1950, s.52.

*etmesi suretiyle tediyesinin zaruri olduğu cevabını vermiştir. Hükümet, Nafia Vekaleti ile Maliye Bakanlığı bu fiyatı fahiş bulmuşlardır ve tediye etmemişlerdir. Bunun içindir ki, bu sene Nafia Vekaleti Bütçesine bu hissemizin tediyesi için bir para konulmamıştır. Dışişleri Bakanlığı bu iş üzerinde durmaktadır. Yakında Sovyet Rusya Hükümetine Hükümetimiz tekliflerini yapacak ve bir tesviye şekli bulunacaktır. O zaman Hükümet Millet Meclisinden bu tediye için lâzım gelen tahsisatı isteyecektir ve bu suretle hissemizi ödeyeceğiz”.*²³⁵⁶

Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer, 13 Ağustos 1937 tarihinde, Erzurum, Kars ve Ağrı’da 1937 yılında buğdayın bol olduğu ve bu buğdayın Trabzon’a ve diğer vilâyetlere naklinde devlet demiryolları kamyonlarının istediği fiyattan daha düşük bir fiyatla nakli yönünde Başvekâletten istekte bulunmuştur. Başvekil yerine Müsteşar 28 Eylül 1937’de verdiği cevapta; bölgeden transit yolu otobüs ve kamyon servisinin eşya nakil tarifesinin esasen %40 indirimli olduğu ve daha fazla indirimle gidilemeyeceğini Nâfia Vekâleti’nin 25 Eylül 1937 tarihli yazısına atfen bildirmiştir.²³⁵⁷

Kars Vilâyeti’nde buğday önemli bir satış ürünüdür. Tan Gazetesi’nin 14 Şubat 1937 tarihli “*Karsta İstanbula Buğday Geliyor*” başlıklı haberinde Kars bölgesinden buğdaylar İstanbul’a sevk edilmeye başlandığı yazılmıştır. Zahire Borsasında 350 ton Kars Buğdayı 6,35 liradan satıldığı belirtilmiştir. Bu buğdayları Polatlı pamuk ayarında olduğu beyaz ve yumuşak olduğu ifade edilmiştir.²³⁵⁸

Türk Ofisi’nin 1935-1937 yıllarından ihraç edilen maden ve tarım ürünleri ile ilgili yazmış olduğu raporda; Iğdır için ayrı bir başlık açılmıştır. Iğdır pamuğunun değerli olduğu bu pamuğun işletilmesi için Erzurum veya yakın bir alanda tesis kurulması gerektiği ifade edilmiştir. Malatya Vilâyeti’nde kombina fabrikasını kuran şirket Erzurum’da kurulması planlanan Pamuk Fabrikası işini üstlenebilecek bir güçte olduğu belirtilmiştir. Tesisin yapılması için Sümerbank’ın 200-300 bin arasından bir yardım yapması gerektiği belirtilmiştir.²³⁵⁹

Serdarabat Barajı 1927 yılında başlanmış fakat iki ülke arasında ekonomik sebebler nedeniyle uzun yıllar sorun haline gelmiştir. Tarihler 1949 yılını gösterdiğinde bile bu sorun halen çözüme kavuşturulamamıştır. Demokrat Parti döneminde bu sorun çözüme kavuşturulmuştur.

²³⁵⁶ TBMM Tutanak Dergisi, D: VIII, T:4, XXII, Ankara, 1950, s.52.

²³⁵⁷ BCA. 30.10.0.0.154.87.10.

²³⁵⁸ Tan Gazetesi, 14 Şubat 1937, S. 657, s.9.

²³⁵⁹ BCA.30.10.0.0.161.132.1.

Tablo-85:1935-1944 Tarım İstatistik Verileri : ²³⁶⁰

Yıllar	Arpa	Buğday	Mısır	Çavdar	Pirinç	Mahlut	Darı	Kaplıca	Yulaf
1935	33.137	37.797	117	-	422	-	-	-	88
1936	98.597	83.978	504	-	480	-	-	-	-
1937	86.379	103470	54	1505	800	-	-	2	-
1938	145.542	109.308	4.319	1.560	2.926	-	-	13	-
1939	155.060	102.475	9.740	2.517	790	-	-	10	-
1940	82.000	74.998	7.675	2.783	1.487	-	-	5	-
1941	59.760	40.595	5.011	1.401	435	-	-	2	35
1942	26.736	23.949	5.074	2.122	1.023	-	-	77	9
1943	18.524	22.516	2.927	918	779	-	-	147	10
1944	43.954	48.068	563	865	593	-	-	388	34
Toplam	749.689	610.577	35.984	13.671	9.735	0	935	644	176

1935-1944 yılları arasında Kars'ta ürün çeşitliliğinin değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Düzenli olarak üretilen ürünler; arpa, buğday, mısır ve pirinç iken üretimi yıldan yıla en çok değişkenlik gösteren ürün yulaf olmuştur. 1936- 1940 yılları arasında yulaf üretimi gerçekleşmemiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında genel olarak azalma olsa da 1944 yılından itibaren yeniden artış olduğu gözlemlenmiştir.

II-Kars Halkevi'nin Tarımsal Faaliyetleri

Kars bulunduğu coğrafi konum ve iklim koşulları nedeniyle geniş çaplı bir tarım faaliyetlerine uygun değildir. Genellikle soğuğa dayanıklı ürünlerin üretimi yapılmaktadır. ²³⁶¹ Kars Halkevi, Köycülük Şubesi kurulduğu vakit Kars'ta hem hayvancılık hem de ziraat konusunda çeşitli sorunlar yaşanmaktaydı. Köycülük Şubesi'nin görüşmeleri sonucunda Ziraat Bankası tarafından köylüye 40.000 lira tohum parası ve “*Hilal-i Ahmer*” den ise 2.000 lira alınmak yoluyla yoksul köylüye

²³⁶⁰ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Tarım İstatistikleri 1928-36**, Mehmet Hasan Matbaası Yayın No: 93. Ankara, 1937,s.33-69; Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Tarım İstatistikleri 1934-37**, Recep Ulusoğlu Basımevi Yayın No: 135, Ankara, 1939, s. 94-110; Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü , **Tarla Ziraatı Ürünleri İstatistiği 1937- 39**. Recep Ulusoğlu Basımevi Yayın No. 152, Ankara, 1940, s. 23-36; Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Tarla Ziraatı Ürünleri İstatistiği 1938- 40**. Ankara: BİUM Yayınları No: 175, Ankara, 1940, s.6-62; Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Tarla Ziraatı Ürünleri İstatistiği 1940-42**, BİUM Yayınları No: 204, Ankara, 1942, s. 8-64; Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, **Tarla Mahsulleri İstatistiği 1940-45**. BİGM Yayınları No: 264, Ankara, 1947, s. 2-18.

²³⁶¹ İlyas Topçu, “*Demokrat Parti Dönemi Kars'a Yapılan Kamu Harcamaları*”, **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İİBF Dergisi**, C.8, S.15, 2017, s.140

dağıtılmıştır. Doğuş Dergisi aracılığıyla tarım ve hayvancılık ile ilgili olarak yazılar yazılmıştır.²³⁶²

Kars Halkevi yayın organı olan Doğuş Dergisi'nde A. Cevat Gobi tarafından kaleme alınan “*Tarım Fenni*” başlıklı yazıda; bir ürün yetiştirmek için öncelikle o bitki hakkında bilgi sahibi olunması gerektiğini dile getirmiştir. Toprağın ürün verimini artırmada önemli bir işlevi olduğuna değinilmiştir. Toprak ıslah konusunun bu süreçte önemli olduğu bunun içinde “*Kireçleme ve Alçılama*” işleminin yapılması gerektiği belirtilmiştir. Kireç sayesinde toprağın azot miktarının belli olduğu, alçılama ile de fakir toprağın daha faydalı hale geldiği yazılmıştır.²³⁶³

Kars Halkevi tarafından halkın tarımsal konularda bilgilendirmeleri için bir dizi etkinlikler yapılmıştır. Bu kapsamda Halkevleri şubelerinden biri olan Köycülük biriminin çalışmalarında Kazım Yurdalan'da yer almıştır. Köycülük Şubesi'nin girişimleri sonucunda Ziraat Bankası, ihtiyaç sahibi olan çiftçilere 40.000 lira tohum parası Kızılay ise ihtiyaç sahibi olan köylülere 2.000 lira yardımda bulunmuştur. Kars Halkevi'nin yayın organı olan Doğuş'ta tarım ve hayvancılık ile ilgili olarak yazılar yazılmıştır. Kazım Yurdalan 1 Nisan 1934 tarihli “*Kars'ın Vaziyeti Zürraiyesine Müessir Olan en Büyük Sebep*” başlıklı yazısında şunları yazmıştır; “*Kars'ın yüzyıllar boyunca bir savaş bölgesi olması sebebiyle askerlerin toplanma alanı olduğu, 1934 yılındaki gibi nakliye araçlarının gelişmemiş olmasından ötürü başka yerlerden tahıl ürünü getirme imkânının da olmamasına rağmen, aylarca kalabalık orduları besleyecek miktarda hububata Kars yöresinin sahip olduğunu ifade ediyordu. Hatta çok eskilere de inmeye gerek yoktu. 1927'de Kars'tan İstanbul'a "On iki milyona yakın" tahıl gönderilmişti. Birkaç yıl öncesine kadar ürettiği hububatı satan Kars, 1934 yılında İstanbul ve Samsun'dan ithal etmek zorunda kalmıştı.*”²³⁶⁴ Şeklinde ifadeleri içeren bir yazı kaleme almıştır.

Kars Halkevi tarafından, 1934 yılında Kars'ta kuraklık sebebiyle kıtlık meydana gelmesi nedeniyle köylüye tohumluk dağıtılmış ve bu konuda çeşitli konferanslar verilmiştir.²³⁶⁵

²³⁶² Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulasası; s. 65; İsmail Eyyupoğlu, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir İttihatçı Kâzım Yurdalan (1881/2-1962)**, 470-471.

²³⁶³ **Doğuş Dergisi**, 24, 1 B.Teşrin 1935, s.3.

²³⁶⁴ İ. Eyyüpoğlu, **Osmanlıdan Cumhuriyete Bir İttihatçı Kâzım Yurdalan**, s. 470-472; **Doğuş**, 29 Birinciteşrin 1933/29 Ekim 1933, S.1, s. 6.

²³⁶⁵ C. Atlı, **Kars Halkevi ve Faaliyetleri**, s.127.

Doğuş Dergisi'nde Tarhan Toker tarafında yazılan “Kars” adlı çalışmanın değerlendirilmesi yapılmış ve Kars'ın ziraat bölgeleri anlatılırken; Kağızman, Tuzluca ve Iğdır'ın sebze ve meyve bahçesi halinde olduğu ifade edilmiştir. ²³⁶⁶

1938 yılında tarım alanı ile ilgili olarak konferanslar düzenlenmiştir. Naim Ökten tarafından 10 Ocak 1938'de “Iğdır Pamukçuluğu”, 15 Nisan 1940'da “Sunî ve Tabîî Gübreler”, “Çiğ”, “Kırağı”, “Dal”, 25 Mart 1940'da “Türk Köylüsü” başlıklı konferanslar M. Çetiner tarafından düzenlenmiştir. ²³⁶⁷ 1940-1947 yılları arasında köylü geceleri, köy gezileri ve kurslar şeklinde faaliyetler gerçekleştirilmiştir. 1947'de Tarım Müdürü Mithat Gözümler tarafından “Tahıl Hastalıkları” adlı bir konferans verilmiştir. ²³⁶⁸

III- Kars'ta Hayvancılık Faaliyetleri

TBMM'inde 24 Mayıs 1928 tarihinde “Gürcistan Sosyalist Şûralar Cumhuriyeti Hükümeti ile mün'akit meralar mukavelenamesinin meriyet müddetinin dört ay daha temdidini hakkında (1/264) numaralı Kanun Lâyihası ve Hariciye Encümeni mazbatasını.” Görüşülürken Kars Milletvekili Ağaoğlu Ahmet Bey söz hakkı almıştır. Gürcü halkı için hayvancılığın önemli olduğunu aynı şekilde Kars içinde hayvancılık sektörünün büyük önem taşıdığı ifade etmiştir. ²³⁶⁹

1929 yılında Kars Valisi Salih Salim Gündoğan başkanlığında Erzurum, Beyazıt, Kars ve Artvin Vilâyetleri Baytar Müdürlükleri'nden bir komisyon meydana getirilmiştir. Uyuz hastalığı ve Kene sebebiyle Sarıkamış ve Kars'ta Muayene İstasyonları kurulmuştur. Özellikle Kars'ın hayvan yetiştirme hususunda önemli bir merkez olduğu da ifade edilmiştir. ²³⁷⁰ 1929 yılında Kars Vilâyeti'nde, İstanbul ve Kayseri gibi vilâyetlerin hayvan ihtiyacını karşılamak için bir sergi açılması kararlaştırılmıştır. ²³⁷¹

Hayvancılığın bir diğer sorunu bu sektörde çok önemli bir yere sahip olan tuz meselesiydi. Bu konu, Kars Vilâyeti 1930 Yılı Parti Kongresi dileği olarak parti yönetimine iletilmişti. Buna göre hayvancılık bölgesi olan Kars'ta halk yemeklerine dahi katacak tuz bulamamaktaydı. Tuz, hayvanların ürünlerinin kalitesi ve hayvan hastalıkları için olmazsa olmaz olduğundan halk, tuz kaçakçılığına meyletmekteydi. Bu da hazinenin

²³⁶⁶ Doğuş, Ağustos 1939, S.3(44), s.37.

²³⁶⁷ C. Atlı, **Kars Halkevi ve Faaliyetleri**, s.127.

²³⁶⁸ **Kars Gazetesi**, 15 Ocak 1947, S. 1492, s.1-3.

²³⁶⁹ **TBMMZC**, 24.5.1928, D.3, IV, B.82,s. 374.

²³⁷⁰ **Milliyet**, “Hayvan Hastalıklarına Karşı”, 16 Kasım 1929, S. 1351, s.3.

²³⁷¹ **BCA**.30.10.0.185.278.14.

zararına sebep olduğundan bunun için tuz ihtiyacının ucuz bir şekilde karşılanması isteniyordu.²³⁷² Kars'ta 1936 yılında tuz fiyatları düşürülmüştür.²³⁷³

Hayvancılık sektörünün geliştirilmesi için Kars'ta Zarşat Yaylası'nın, hayvan yetiştiriciliği ile uğraşan Arpaçay Kazâsı'nın Kemah Köyü'nde yaşayan Hayvan Yetiştiricisi Hüseyin Paşa'ya, Maliye Vekâleti'nin 10 Haziran 1931 tarih ve 291 numaralı tezkeresi ile İcra Vekilleri Heyeti'nin 21 Haziran 1931 tarihli içtimaları ile 7 yıllıkına 1.000 lira ücretle kiraya verildiği kabul edilmiştir.²³⁷⁴

1931 yılında 11656 numaralı kararname “*Hayvan Sağlık Zabıtası Nizamnâmesi*” kabul edilmiştir. Nizamname 8 fasıl 517 maddeden oluşmaktadır. Madde 1 ve 2’de Kars’ın da yer aldığı onlarca vilâyet yazılmış ve bunlar için Kars’a bağlı Bedella, Kenarbel ve Kızılçakçak adlı yerleşim birimlerinde yer alan sınır kapıları açık olması kararı alınmıştır.²³⁷⁵

1933 yılında ülkedeki süt azlığı nedeniyle Kars’ta süt tozu ve öz süt üretmek maksadıyla bir iş adamı tarafından fabrika kurulmasına karar verilmiştir. Kutular içinde üretilen sütün ülkenin çeşitli noktalarına dağıtılması kararlaştırılmıştır. Üretim için öncelikle Almanya’ya gidilip bu fabrikaların incelenmesi kararlaştırılmıştır.²³⁷⁶

Kars Halkevi Köycülük Şubesi, yayın organı olan Doğuş Dergisinde Baytar Müdürü Kemal Bey, “*Şarkın Müstesna Göle, Çıldır, Sığırırır*” başlıklı yazısı ile halkın bilgilendirilmesi için çalışmalar yapılmıştır.²³⁷⁷ Köycülük Şubesi, Kars’ın hayvansal üretiminin daha modern koşullarda yapılması için çeşitli yazılar kaleme almışlardır.

Tablo-86: Kars’ta 1935 Yılı İtibariyle Var Olan Hayvansal Ürünler ve Miktarları Aşağıda Tabloda Verilmiştir ²³⁷⁸:

Cinsi/Ürün	Miktarı	Fiyatı
Tiftik	68.500 kilo	0
Yapak/Yapağı	1.150.000 kilo	35
Keçi Kılı	1.000.000 kilo	0
Tereyağı	250.000 kilo	40
Kaşar	25.000 kilo	25/27.5
Koyun ve Keçi Derisi	30.000 tane	0

²³⁷² BCA.490.1.0.0.495.1992.1..

²³⁷³ BCA.490.1.0.0.724.479.1.

²³⁷⁴ BCA. 30.18.1.2.21.44.9.

²³⁷⁵ Resmi Gazete,S.1901, (17 Eylül 1931),s. 813-843.

²³⁷⁶ Akşam, 22 Ocak 1933, s. 1-2.

²³⁷⁷ İ. Eyyupoğlu, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir İttihatçı Kâzım Yurdalan (1881/2-1962), s.474.

²³⁷⁸ BCA.30.10.0.0.65.433.3-8.

Manda ve sığır Derisi	5.000 tane	0
-----------------------	------------	---

1935 yılı itibariyle Kars'tan Rusya'ya ihraç edilen ürünler; kasaplık hayvan, inek, öküz, koyun, yapağı, pamuk ve av derisi: İstanbul'a satılan ürünler: kasaplık hayvan, kaşar, peynir çeşitleri, hayvan derileri: İç Anadolu'ya: pastırmalık öküz, inek, koşu hayvanatı, öküz ve tosun, yağ ve peynir satılmıştır. Rusya'dan alınan ürünler: Manifatura, demir, ziraat aleti, şeker, petrol ve benzin, İstanbul'dan: pamuklu ürünler, ipekli ürünler, yünlü ürünler ve çay ve tuhafiyeye maddeleri.²³⁷⁹

Kars'ta hayvancılığın daha iyi bir şekilde yapılması ve ihracat maddeleri arasında yer alması sebebiyle İktisat Vekilliği'nin 25 Eylül 1936 tarih ve 4914/41177 Sayılı tezkeresi ile yapılan teklif sonucunda İcra Vekilleri Heyeti tarafından 29 Eylül 1936'da Hayvan Borsası kurulması onanmıştır. Kars Hayvan Borsası Talimatnâmesi 59 maddeden oluşturulmuştur.²³⁸⁰ Doğudan ihraç edilecek hayvanlarda Kars'taki Hayvan Birliği ile Hayvan Borsası, İktisat Vekâleti tarafından aracı olarak tanınmıştır. Bundan sonra Erzurum, Van, Bitlis ve Muş Vilâyetlerinden Avrupa'ya yapılacak ihracatta aracı olarak Kars olacaktır.²³⁸¹

1936 yılı itibariyle Kars'ta yer alan mezbahane modern bir görünüme sahiptir. Mezbahane vilâyetin kuzeyinde yer almaktadır. Hayvan kesim noktası merkez bina içinde yer alan kanal üzerine kurulmuş havuz şeklindedir. Kanlar Kars Çayı'na akıtılmaktadır. Mezbaahenede hayvanat ahır, barsak imalethanesi ve deri tuzlama ve kurutma atölyeleri emvuttur. Bu yıl içinde Belediye tarafından 4.000 lira harcanıp tamir işlemi gerçekleşmesi planlanmıştır. Senelik 2.700 koyun ve 3.600 sığır potansiyeline sahiptir.²³⁸²

Kars, ziraattan daha çok hayvancılık için daha elverişli bir yapıya sahiptir. Bu durum nedeniyle Cumhuriyet döneminde hayvancılığın gelişmesi için Kars'ta özellikle bir inekhane açılması için çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda 15 Eylül 1936 tarih ve 5318 Sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Göle Kazâsı Şeref Köyü sınırları içinde Göle İnekhanesi kurulmaya başlanılmıştır. Bu müessesinin amacı Doğu Anadolu ırkının en yoğun olarak bulunduğu 2280 rakımlı yaylası olan Göle'de ırkın geliştirilmesi ve veriminin artırılmasıdır. 1936 yılından 1943 yılına Doğu Anadolu ırkının gelişmesi için

²³⁷⁹ BCA.30.10.0.0.65.433.3-9.

²³⁸⁰ Resmi Gazete, S.3457, (12 Kasım 1936), s.7293- 7299; BCA.30.18.1.2.68.78.16.

²³⁸¹ Doğu, 29 Aralık 1937, S.23, s.2.

²³⁸² Belediyeler Dergisi, C.4, S. 15, 1936, s.59-60.

bu kuruluştaki çalışmalar yapılmıştır. 1943- 1950 yılları arasında Göle İnekhanesine 50.000 lira devlet desteği gerçekleşmiştir.²³⁸³

Fuad Araslı'nın Son Posta Gazetesi'nden "*Kars'ta Hayvancılık*" başlıklı köşeyazısında Kars'ın hayvancılığı ile ilgili olarak önemli bilgiler içermektedir. Kısa süre önce açılan hayvan borsasının vilâyetin ekonomik hayatını canlandırdığı bildirmiştir. Kars'ın senede 100 bine yakın sığır ve koyun ihraç ettiği belirtilmiştir. Kars'ta 1929'da canlı kilosuna 25 kuruştan satılan öküz 27,5 kuruştan satılan koyun sistematik bir şekilde fiyatının azaldığı 1936'da öküzün 7,67 ve koyunun 9,76 kuruşa düşürüldüğü ifade edilmiştir. Kars'ın hayvan pazarının üç önemli müşterisi vardır; İstanbul, Orta Anadolu ve Sovyetler.²³⁸⁴

Göle İnekhanesi için 1937 yılında Ziraat Vekâleti tarafından 100.000 lira sarf edilerek bitirilmesi planlanmıştır.²³⁸⁵ Göle İnekhanesi kurulduktan sonra inkişaf ve tesis planına göre 32.325 lira 74 kuruş keşif bedelli iki memur evi ile bir buzağı ahırının inşaatı yapılması ve mevsim itibarıyla 15.000 liralık kısmının yaptırılabilmesi 1938 mali bütçesi ile yapılması İcra Vekilleri Heyeti tarafından uygun görülmüştür.²³⁸⁶ Göle İnekhanesi kurulduktan sonra yapmış oldukları ıslah çalışmaları ile bozulmuş hayvan neslinin düzelmesini süt ve et bakımından daha kaliteli hayvanlar üretilmesini sağlamıştır. Hayvanların kalitesi artınca da Kars, sığır ve inek ihracatında önemli bir konuma gelmiştir.²³⁸⁷

Kars'ta hayvancılığının daha sistemli bir şekilde yapılması için her türlü canlı hayvan alım satımı yapmak ve bu malları iç ve dış piyasada satmak için merkezi Kars olmak üzere 30 sene suretiyle 150.000 Türk lirası sermaye ile Doğu ve Cenup Vilâyetleri Mıntıkası Canlı İhracatçıları Birliği Türk Anonim Şirketi'nin kurulması 16 Temmuz 1937 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından kabul edilmiştir.²³⁸⁸

1938 yılında Kars'ta hayvanlardan hayvanlara geçen bir hastalık olan Ruam Beygir hastalığı görülmüştür. Köpek, tavuk ve kediler bu hastalığa yakalanmıştır. Hastalık 20- 25 gün devam edip hayvanın telef olmasına sebebiyet vermektedir. Kars'ta oluşan hastalık sebebiyle Kars'ın 51 köyünde 1607 tek ve 140.176 çift tırnaklı hayvan

²³⁸³ Kars İl Yıllığı 1967, s. 159.

²³⁸⁴ Son Posta, 24 Temmuz 1937, S.2507, s.12.

²³⁸⁵ Doğu, 14 Ekim 1937, s.3.

²³⁸⁶ BCA.30.18.1.2.84.87.14.

²³⁸⁷ Doğu, 19 Aralık 1937, S.15, s.1.

²³⁸⁸ BCA.30.18.1.2.77.65.9.

muayeneden geçirilmiştir. Bu hastalığın tedavisi için Adıyaman merkez seçilip seyyar laboratuvar kurulmuş ve hayvanlar tedavi altına alınmıştır.²³⁸⁹

1940 yılında Erzurum'da Üçüncü Umumi Müfettişliği tarafından gerçekleştirilen bölge valiler toplantısında hayvancılığın teşviki ve geliştirilmesi için 1 Ağustos 15 Ağustos tarihleri arasında her yıl düzenli olarak Kars'ta hayvan ve hayvan mahsulleri panayırıları kurulması kararlaştırılmıştır.²³⁹⁰

1941 yılında Gümrük ve İnhisarlar Vekilinin doğu gezisi sırasında Erzurum ve Kars Vilâyetleri'nde yaşanan kuraklık sebebiyle geçen yıllara göre daha az ot olması hasebiyle köylülerin endişe duyduğunu bu sebeple zarar edebileceklerinin göz önüne alınarak hayvanların bir kısmının devlet tarafından satın alınması ve yurtdışına ihraç edilmesi talep edilmiştir.²³⁹¹

Kars'ta Viladikars köyünde bazı hayvanlarda dalak hastalığı meydana gelmiş gerekli tedbirler alınmıştır. Kars Merkezin bazı köylerinde koyunlarda kelebek hastalığı çıkmış, Kızıloğlu köyünde ise koyun ve keçilerde antraks hastalığı çıkmış, Ardahan'ın Yalnızçam Nahiyesi Konk köyünde sığırlarda uyuz hastalığı meydana gelmiş ve fenni tedbirler alınmıştır.²³⁹²

Erzurum Bölgesi Müfettişi Bitlis Milletvekili Muhtar Ertan'ın 1946 yılında yazmış olduğu raporunda; Ardahan halkının hayvancılık ile hayatlarını idame ettiği hayvancılığın gelişmesi için çalışmalar yapılmasını gerektiği ve Ardahan'a hayvan sağlık memuru ataması yapılması gerektiğini ifade etmiştir.²³⁹³

Son Posta Gazetesi yazarlarından Yüksek Ziraat Mühendisi Fuat Batur tarafından “Kars İlinin Yurd Ziraatindeki Yeri ve Önemi” başlıklı köşe yazısında, Kars'ta nüfusun % 79'u çiftçidir. Vilâyet dahilinde önemli ihraç malları koyun, yün ve hayvansal ürünler olduğu ifade edilmiştir. Kars'ta koyun ve keçi yetiştiriciliği çok ileri seviyededir. Göle, Malakat, Sıhtaj, Kars ve Şuviç sığırlarının meşhur olduğundan bahsedilmiştir.²³⁹⁴

25 Ağustos 1948 tarihinde Kars Milletvekilleri Tezer Taşkiran, Hüsamettin Tuğaç, Şerafettin Karacan, Akif Eyidoğan ve Doktor Esat Oktay tarafından Kars Vilâyeti'nin bütün kazâları ve 14 bucağı gezilerek Kars hakkında genel bilgiler elde edilmiştir. 1947 yılında Kars Vilâyeti'nde ot azlığı ve hayvan ihracatının az olması ve

²³⁸⁹ BCA.30.10.0.0.186.282.18-4.

²³⁹⁰ BCA.30.10.0.0.71.468.12-13.

²³⁹¹ BCA.30.10.0.0.184.268.4..

²³⁹² Erzurum Gazetesi, 22 İkinci Kanun 1944/ 22 Ocak 1944, S.3813, s.3.

²³⁹³ BCA.490.1.0.0.650.163.1-37.

²³⁹⁴ Son Posta, 9 Temmuz 1945, S.5362, s.4-6.

iklimsel koşullar sebebiyle hayvanlarda yüzde 30- 40 telefata gerçekleşmiştir. 1947 yılında yapılan hayvan sayımına göre bütün vilâyet ve kazâlarda 1.343.439 baş hayvan mevcuttur.²³⁹⁵

1949 yılında Veteriner ve Zootehni İşleri Genel Müdürlüğü tarafından hayvan hastalıkları hakkında bilgi verilmiştir: Kars ‘ta “Ruam” ve “Kıl Kurdu” ile mücadele edildiği belirtilmiştir.²³⁹⁶

1-Hayvan Islâhı

Ziraat Vekilliği tarafından 8 Ağustos 1341/ 8 Haziran 1925 tarih ve Baytar Müdüriyeti 11090 numaralı tezkiresi ile Doğu ve Orta Anadolu’da Büyükbaş hayvanların ıslâhı için sığır açısından önemli bir yer kaplayan Göle ve Çıldır boğalarının Sivas, Malatya, Tokat, Amasya, Ankara ve Çankırı Vilâyetlerine ve çift öküzleri ise Ankara ve Eski vilâyet gönderilmesi İcra Vekilleri Heyeti tarafından 8 Ağustos 1341/8 Ağustos 1925 tarihli içtimai ile kabul edilmiştir. ²³⁹⁷

Hayvan ıslâhı çalışmalarına Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren başlanılmıştır. Bu kapsamda Doğu ve Orta Anadolu’daki hayvanların ıslah edilmesi için Kars ve Ardahan bulunan Göle ve Çıldır boğalarından satın alınmak için Hükûmetçe 59.000 lira tahsis edilmiştir Bu hayvanların pazarlık suretiyle satın alınmasına 8 Haziran 1925’te karar verilmişti.²³⁹⁸

Hayvan Islâhı konusunda Celal Bayar, Şark Raporu’nda ; “ *Kars ve hinterlandının hayvan durumunun ehemmiyeti dolayısıyla burada hayvan iyileştirmesine fazla faaliyet verilmesi icap ettirmektedir. Ziraat Vekâleti’nin elinde bulunan Göleşeref Köyü mera, yayla ve çayırı ile merkezin diğer Nahiyesinde bulunan Akpınar, İsaçayırı ve Nalband yaylaları ve Gılavuzçayır ve yaylası hayvan iyileştirmesi ve çoğaltılması , Türkiye’nin en müsait yerleri gözüyle bakılabilir. At iyileştirmesi için en çok Malakan hayvanlarına önem vermek gerektir. Şimdiki halde bu cins hayvanlar büyük cüsseli olmaları itibariyle bir taraftan kendi aygırları, bir taraftan Nonyüs ve Ardenlerle çiftleştirilmekte ise de bunların doğrudan doğruya Rusya’dan alınacak Orlof aygırlarıyla iyileştirilmeleri daha doğru olacağı düşünülmektedir*” gibi ifadeler kullanılmıştır.²³⁹⁹

²³⁹⁵ BCA.490.1.0.0.667.242.1-30.31.

²³⁹⁶ S. Bulan, *Türkiye’de Hayvancılık (1923- 1950)*, s.142

²³⁹⁷ BCA.30.18.1.1.14.36.4.

²³⁹⁸ BCA 30.18.1.1.14.36. 1.

²³⁹⁹ C. Bayar, *Şark Raporu*, s.81.

1936 yılında Ziraat Vekâleti tarafından hazırlanan bir raporda; hayvan ıslâhı için Erzurum'un uygun bir vaziyette olduğu buralarda çalışmalar yapılabileceği ifade edilmiştir. Beş sene içinde burada kurulacak bir inekhane ile yeni hayvanları ırklarının daha kaliteli olabileceği et ve süt veriminin artırılabilceği ifade edilmiştir.²⁴⁰⁰

Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer tarafından, Doğu Anadolu Bölgesi'nde hayvancılığının geliştirilmesi için bir rapor hazırlanmıştır. Bu rapor, 16 Ekim 1936 tarihinde Başvekil İsmet İnönü'ye sunulmuştur. Rapor doğrultusundan

1. At soyları
2. Sığır soyları
3. Koyun soyları

Bu üç hayvan çeşidi hakkında Tahsin Uzer bilgiler vermiştir. At soyları mıntıka yetiştiriciliği üzerinden düzeltilmesi ve artırılması gerektiğini belirtmiştir. Bu amaç doğrultusunda Kars'ta “*Ağır Koşum atı*” yetiştirilmesi ve çift koşum olarak ise “*Ardene Yarım Kanları*” ve “*Orlof Saf Kanları*” takip edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ardenelerin artırılması için ellerinde altı aygır mevcut olduğu ve Baytar Teşkilatı'nın sayısının artırılması gerektiği belirtilmiştir. Orloflar için ise Malakan kısrakları iyi ve hazır durumudan olduğu Rusya'dan 15 baş safkan Orlof Aygır 1500 lira karşılığında alınması gerektiği belirtilmiştir. Orduda kullanılması fayda sağlayacak 120 Kıbrıs Eşeginin 3.000 lira karşılığında alınması gerektiği belirtilmiştir. Göle'de yer alan Şeref İnekhanesi için 50 baş malakan kısrağı alınması 5.000 lira ücrete mal olacağı tavsiye edilmiştir. Sığır soyları için ise Rusya ve Yunanistan'da yeni alıcıların bulunması gerektiği, Kars'tan İstanbul'a götürüle sığırların nakliye ve taşınma ücretlerinde hayvancılık ile uğraşanları maddi olarak yıpratdığı İktisat Vekili Celal Bayar tarafından da belirtilmiştir. Son olarak Ordunun ihtiyacının karşılanması için “*Et Konserve Fabrikası*” ve “*Sığır Yetiştirme Çiftliğinin*” kurulması gerektiği ifade edilmiştir. Koyun soylarının ile ilgili oalrak raporda; koyun soylarının artırılması ve düzeltilmesi, “*Hirik*” adı verilen koyunların yünlerinden istifade edilmesi, safkan koyun ırklarından faydalanılması gerektiği belirtilmiştir.²⁴⁰¹

1936 yılında at, koyun ve sığırların ıslâhı noktasında baytarlık teşkilatı tarafından birtakım önlemler alınmıştır. Kars'ta Ardenen yarımkan ve Orlof safkan ırkları geliştirilmeye çalışılmalı, baytarlığa bu bölgelerde yatırımlar yapılmalı, Bu ıslahın daha sağlıklı olması için Rusya'dan safkan Orlof Aygırı ve Kıbrıs'tan merkep aygırı alınması

²⁴⁰⁰ BCA.30.10.0.0.166.155.2-6-8.

²⁴⁰¹ BCA.30.10.0.0.71.465.5.

gerekmektedir. Bu süreçte ordunun at ve konserce ihtiyacının karşılanması için Göle İnekhane, Mareşal Fevzi Çakmak tarafından gezilmiştir. Gezi sonrasında Amerika’da var olan kösele denilen derilerin buraya getirilmesi kararlaştırılmıştır. Koyunların ıslâhı için ise Karaman safkan koyunlar ve Herik koyunlarının yapılması kararlaştırılmıştır.²⁴⁰²

Sığır yetiştiriciliği, bölge açısından büyük ehemmiyeti sahiptir. Islah noktasında Bir Damızlıkhane kurulması gerekmektedir. Damızlıkhane için 152 inek danalarıyla beraber alınmış olup gelecek 1937 yılında ise inşaat ve tesisat malzemesi yapılacaktır. Bu tesiste elde edilecek boğalar, hayvan döllerı diğer örnek ahırlardaki hayvanlara birleşmesi sağlanıp hayvan ıslâhı gerçekleşmesi amaç edinilmiştir. Taylar ve damızlık erkek danalar için ise depo tesisi meydana getirilmelidir.²⁴⁰³

Kars’ta koyun ırkı iyi durumdadır. Burada yapılacak ıslah çalışmalarında daha çok kürk hayvanı yetiştirmekte noktasında Mor Karamanların, Karagöl Koçları ile çiftleştirilmesi ile iyileştirme gerçekleştirilebilir.²⁴⁰⁴

Doğu Bölgesinde yer alan hayvanların ıslah edilmesi için Kars’a bağlı Cılavuz mevkiinin Akpınar ve İsa Çayırının, İnekhane, Tay Çiftliği ve boğa büyütmeye istasyonları tesis edilmek için 904 Sayılı ıslâhı Hayvanat Kanunu’nun 5. Maddesi’ne göre; Ziraat Vekilliği’ne tahsisi, İcra Vekilleri Heyeti tarafından 15 Eylül 1936’da uygun görülmüştür.²⁴⁰⁵

2-Veba-i Bakari’ye Karşı Alınan Tedbirler

Kars hayvancılığın yoğun olarak yapıldığı vilâyetlerin başında gelir. Fakat bazı dönemlerde Kars’ta sığır vebası sebebiyle hayvancılık sekteye uğramıştır. Vilâyetin ulaşım araçlarından biri olan sığır arabaları veba olayı patlak verince ulaşımın aksamasına sebebiyet vermiştir.²⁴⁰⁶

1926 yılından Kars’a bağlı Posof Kazâsı’nda meydana gelen Veba-i Bakari kısa sürede kazâyı etkilemiştir. Bunun üzerine tetkik yapmak amacıyla 19 Mayıs 1926 tarihinde Marsolat Nehrini geçerken attan düşmek kaydıyla boğulan Ardahan ve Artvin Vilâyetleri Mücadele Reisi İsmail Hakkı Bey’in kimsesiz kalan ailesine 200 lira ikramiye verilmesi uygun görülmüştür.²⁴⁰⁷

²⁴⁰² BCA.30.10.0.0.71.465.5.

²⁴⁰³ C. Bayar, **Şark Raporu**, s.81-82.

²⁴⁰⁴ C. Bayar, **Şark Raporu**, s.82.

²⁴⁰⁵ BCA.30.18.1.2.68.75.17.

²⁴⁰⁶ C.Atılı, **Kars’ta Siyasi Hayat**, s.71.

²⁴⁰⁷ BCA.30.18.1.1.20.46.11.

9 Aralık 1929 tarihli Vakit Gazetesi'nin "*Kars'ta Hayvan Hastalığı*" başlıklı haberinde Kars ve havalisinde yoğun bir şekilde vebayı bakari hastalığı görüldüğü ifade edilmiştir. Bu hastalığın tedbiri için hayvan sağlık komisyonları oluşturulmuştur. 21 Baytar Vilâyetinde görevlendirilmiştir.²⁴⁰⁸

1928- 1930 yılları arasında Kars'ta Sığır Vebası yoğun bir şekilde görülmüştür. Bu süreçte hastalığın tedavisi için bazı hayvanlar itlaf edilmiştir. Bu hastalık Kars, Artvin ve Erzurum'da da görülmüştür. 2.037 hayvana bulaşmış 108 tanesi itlaf edilmiş ve 1.637 hayvan ise yok edilmiştir. ²⁴⁰⁹

Veba-i Bakari, İran ve Kafkasya'dan Kars, Erzurum, Bayezit ve Van 'a bulaşmış olup 1930 yılı itibarıyla etki alanını arttırmıştır. Hastalık çıkan köylerde veya hastalığa yakalanan hayvanlara, hastalığın bulaşması muhtemel olan civar köylere ve güzergâh üzerinde bulunan köy hayvanlarına serum verilmek suretiyle hastalıkla mücadele edilmiştir. Bu bölgelerde 15 gün süreyle öküz arabaları ile yapılan nakliyat ve hayvan alım-satımı yasaklanmıştı. Bu dönemde hastalığı ilerleyen hayvanların itlafı ve bedelleri karşılığı çiftçilere tazminat ödenmiş ve hayvan kaçakçıları şiddetle takip edilerek cezalandırılmıştı.²⁴¹⁰

1931 yılında İran ve Kafkasya'dan meydana gelen sığır vebası kısa sürede Erzurum Vilâyetinde görülmeye başlanmıştır. Erzincan'da bulunan Erzincan Serum Müessesesi, sığır vebası için çalışmalar yapmış ve çevre illere serum yollamıştır.

Rusya'da meydana gelen veba salgını dolayısıyla, Rusya'nın Karabağ mıntıkasında Türkiye sınırına yakın Culfa ve Nahçıvan havalisine kadar sirayet eden veba hastalığı sebebiyle Artvin ve Riza Vilâyet sınırları hariç Rusya hududumuza yakın Bayazıt Vilayeti, Iğdır köprüsü dahil yol ile Kars mıntıkasından Kars tren hatının ilk istasyonu Kızılçakçak dahil gelecek insan veya hayvanların aşılması kararı İcra Vekilleri Heyeti tarafından 7 Mart 1931 tarihinde onaylanmıştır.²⁴¹¹

1939 yılında da Erzurum, Kars, Erzincan ve Artvin Vilâyetlerini teftiş eden Dördüncü Mıntika Müfettişi Amasya Mebusu Esat (Uras), 22 Şubat 1939 tarihli raporunda; hayvan hastalıkları konusunda bölgedeki sıkıntıları ve Hükûmetin yanlış politikalarını eleştirmişti. Esat Bey'e göre Erzurum, Kars, Erzincan ve Ardahan Vilâyetlerinin en mühim derdi sığır vebasıydı. "*Bu hastalığa karşı senelerden beri*

²⁴⁰⁸ Vakit, 9 Aralık 1929, S.4280, s.10.

²⁴⁰⁹ Sümeyra Bulan, *Türkiye'de Hayvancılık (1923- 1950)*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Sivas, 2019,s.35.

²⁴¹⁰ Cumhuriyet, 18 Teşrinisani 1930, S.2347, s.3.

²⁴¹¹ BCA.30.18.1.2.18.14.6.

zevahir kurtarmaktan başka ciddi tedbirler alınmamıştı." "Hükûmet bu soruna kökten çözüm bulmalı"ydı. Esat Bey, Erzurum Vilâyeti'nde 3-4, bütün Türkiye'de 160 baytar olduğunu bunların da birçoğunun sabit illerde, iskele ve gümrüklerde olup işbaşında faal olarak çalışan baytar sayısının ancak 70 tane olduğunu belirtmişti. Görülüyor ki birkaç sene evvel Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'in Ankara'dan isteği baytar kadrosu 3 yıl geçmiş olmasına rağmen henüz Doğu'ya gönderilememişti. Esat Bey, hayvan hastalıklarıyla mücadelede önemli bir yere sahip olan Erzincan'daki Küçük Zabıtai Sıhhiye Memurları Mektebi'nin kaldırılması politikasını da eleştirmişti. Rapora göre birkaç sene evvel Erzincan'da fakir çocuklardan alınan talebe ile vebada çalışmak üzere küçük zabıtai sıhhiye memurları yetiştirilmekte iken iki sene zarfında 30'dan fazla talebe yetiştirilmişti. Bu mektep hiçbir sebep yokken Pendik'e nakledilmişti. Orada açılan mektep talebesiz kalmış, Doğu Vilâyetleri de mahrum kalmıştı. Bu mektebin yeniden Erzincan'a nakli gerekiyordu. Yine tüm Doğu Vilâyetlerine üretim yapan Erzincan serum laboratuvarının takviye edilmesi istenmişti.²⁴¹²

Kars Mebusu Kahraman Arıklı tarafından TBMM'de 1941 mali yılı Ziraat bütçesi görüşülürken Kars ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir. "*Kars Vilâyeti'nde her sene binlerce hayvan telef olmaktadır. Yalnız geçen bir sene zarfında 80 bine yakın hayvan telef olmuştur. Bu da çiçek, kılkurdu kelebek hastalıklarından ileri gelmiştir. Bu, tesbit edilen miktardır, belki tesbit edilmeyen de bunun yarısı kadar vardır. Şimdiye kadar alınan tedbirlerin kâfi olmadığı anlaşılmıştır. Asrımızda hayvanata arız olan bu hastalıklar bizde köyliye zarar vermekle kalmamış, millî servetin ve Devlet varidatının ehemmiyetli surette azalmasına sebep olmuştur*". Şeklinde ifadeleri kullanmıştır. Kahraman Arıklı tarafından, Kars'ın sadece sığır vebası ile değil aynı zamanda çiçek, kılkurdu ve kelebek hastalıkları sebebiyle telef olduğu dile getirilmiş alınan tedbirlerin ise yetersiz olduğu belirtilmiştir.²⁴¹³

1-15 Ağustos 1941 tarihleri arasında hayvanlarda bulunan bulaşıcı hastalıklara karşı muayene gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Kars Merkeze bağlı 1 köyde 30 hayvanda Ruam hastalığı görülmüştür.²⁴¹⁴

²⁴¹² BCA.490.1.0.0.494.1988.2.

²⁴¹³ TBMMZC, 28 Mayıs 1941, D.6, C.18, B.58, s.259.

²⁴¹⁴ BCA.30.10.0.0.186.283.1.

3- Büyükbaş Hayvancılık

Kars, yaz aylarında yüksek yağış alması dolayısıyla gür otlaklara sahiptir. Bu da bölgede büyükbaş hayvancılığın gelişmesine neden olmuştur. Kars'a bağlı Iğdır Kazâsı'nda 1.893,15 kuruş bedel ile Iğdır'ın Markara Köprüsü'nde bir “*Sığır Muayene*” istasyonu kurulmasına karar verilmiştir.²⁴¹⁵

Tablo-87: 1927 Yılı Kars'ta Bulunan Büyükbaş Hayvan Sayısı ²⁴¹⁶

İl	Öküz	Manda	At	Kısarak	Ester (Katr)	Toplam
Kars	65.772	6.442	2.645	3.240	133	78.212

Celal Bayar'ın 1936 yılında hazırlamış olduğu Şark Raporu'nda ; Kars'a yeteri kadar yatırım yapılırsa ve iklim şartları da göz önüne alındığında yurdun hayvan deposu olma özelliğine sahip olabileceği şeklinde bir tespiti vardı.²⁴¹⁷

Kars'ta büyükbaş hayvancılık önemli bir gelir kaynağıdır. Özellikle Kars mıntıkasında “*Simental Irkına*” mensup boz renkle ve büyük cüssede hayvanlar yetiştirilmektedir.²⁴¹⁸

1946 yılı Ağustos ayında Kars'a bağlı Arpaçay'ın bir köyünde şap hastalığı görülmüş olup; 150 sığır tedavi altına alınmıştır. Kağızman'ın 4 köyünde bu hastalık görülmüş ve 44 hayvan bu hastalığa yakalanmıştır. Sarıkamış'ta ise bir köyde şap hastalığı görülmüş ve 33 sığır ve 45 koyun ve keçi tedavi altına alınmıştır.²⁴¹⁹ Kars'a bağlı Tuzluca'nın bir köyünde 24 keçi ve koyunlarda Çiçek hastalığı görülmüş olup 6 hayvan telef olmuştur.²⁴²⁰

4- Küçükbaş Hayvancılık

Küçükbaş hayvancılık ülkemizde genel olarak Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu bölgelerinde küçükbaş hayvancılık ekonomik faaliyetlerin başında gelmektedir. Türkiye'de küçükbaş hayvancılık genel olarak meralarda gerçekleştirilmektedir. Koyunlar her türlü iklime uygun olduğu için her yerde hayvan

²⁴¹⁵ **Erzurum Gazetesi**, 26 Kasım 1934, S.3425, s.4.

²⁴¹⁶ DİE, **1927 Tarım Sayımı**, s.87.

²⁴¹⁷ C. Bayar, **Şark Raporu**, s. 71.

²⁴¹⁸ Vefik Altuğ, **Erzurum ve Civarı**, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1941, s.58

²⁴¹⁹ T. C .Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Umum Müdürlüğü, **15- 27 Ağustos 1946 Salgın Hastalıkları Vaziyeti**, Akın Basımevi, Ankara, 1946, s.1.

²⁴²⁰ T. C .Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Umum Müdürlüğü, **1- 15 Mayıs 1946 Salgın Hastalıkları Vaziyeti**, Akın Basımevi, Ankara, 1946, s.2.

yetiştiriciliği yapılmaktadır. Kars'ta ekstantif yöntemle küçükbaş hayvancılık yapılmaktadır. Kars'ta Morkaraman, Akkaraman ve Tuj koyunları yetiştirilmektedir. Bu koyunlar ırklarına göre verimsizdir. Küçükbaş hayvancılık genel olarak Sarıkamış, Arpaçay ve Digor'da yapılmaktadır.²⁴²¹

Kars'a, bağlı Iğdır Kazâsı'nda 919.99 kuruş bedel ile Iğdır'ın Markara Köprüsü'nde bir Koyun Muayene İstasyonu kurulmasına 1934 tarihinde karar verilmiştir.²⁴²²

Ticaret Bakanlığı tarafından 1948 yılında yaşanan kuraklık sebebiyle Van, Ağrı, Kars, Muş ve Erzurum menşeli koyunların Suriye'ye satılması için Londra'da açılacak Türk hesabına sterlin üzerinde ödeme şartı ile satışına karar vermiştir. Kars ve Mersin menşeli koyunlar için 250.000 bin adetlik kontejan ayrılmıştır.²⁴²³

5-Kümes Hayvancılığı

Kars Vilâyeti'nde kümes hayvancılığı aile ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. Burada kümes hayvancılığının gelişmemesinde en büyük etken iklim gösterilebilir. Kars'ta büyük oranda tavukçuluk yetiştiriciliği yapılmaktadır. Vilâyette yoğun olarak tavuk ve kaz yetiştiriciliği yapılmaktadır.

Tablo-88: 1927 Yılı Kars'ta Bulunan Kümes Hayvan Sayısı ²⁴²⁴

İl	Tavuk Horoz	Hindi	Kaz	Ördek	Toplam
Kars	112.351	2.066	29.191	3.507	147.115

Tabloda görüldüğü üzere Kars'ta tavuk, horoz, hindi, kaz ve ördek yetiştiriciliği yapılmaktadır. En fazla tavuk yetiştiriciliği yapılırken en az hindi yetiştiriciliği yapılmaktadır. Özellikle kaz iyi bir gelir kapısıdır.

Tablo-89: 1935- 1941 Yıllara Arasında Kars'ta Bulunan Kümes Hayvanları ²⁴²⁵

Sene	Tavuk ve Horoz Sayısı	Hindi Sayısı	Tavuk Yumurtası Sayısı
1935	351.800	2.395	33.421.000

²⁴²¹ Ahmet Necdet Sözer, **Kuzeydoğu Anadolu'da Yaylacılık**, İş Matbaacılık, Ankara, 1972, s.30.

²⁴²² **Erzurum Gazetesi**, 3 Aralık 1934, S.3426, s.4.

²⁴²³ **Akşam**, 5 Eylül 1948, s.10738, s.1.

²⁴²⁴ DİE, **1927 Tarım Sayımı**, s.97.

²⁴²⁵ DİE, **Tavukçuluk Arıcılık İpekböcekçiliği İstatistikleri 1935-41**, s. 8.

Kars	1936	460.555	6.000	38.052.725
	1937	228.960	4.190	21.751.200
	1938	233.272	4.364	11.074.350
	1939	172.342	6.800	9.170.020
	1940	135.980	11.679	7.374.000
	1941	107.331	10.535	4.649.449

Yukarıda yer alan tabloda Kars Vilâyeti'nin 1935-1941 yılları arasında mevcut olan tavuk, horoz ve hindi sayısı hakkında sayısal bilgiler verilmiştir. Kars'ta 1935-1941 yılları arası genel olarak tavuk-horoz sayısında büyük azalmalar meydana gelmiştir. 1935 yılından 1941 yılına kadar olan süre zarfında 3 kattan fazla tavuk-horoz sayısı azalmıştır. Aynı şekilde yumurta sayısında azaldığı görülmüştür. Fakat hindi sayısında değişiklik bulunmaktadır. Bazı yıllarda artmış bazı yıllarda azalmıştır.

6-Arıcılık Faaliyetleri

Arıcılık bitki örtüsü ile doğru orantılıdır. Türkiye'nin tüm bölgelerinde arıcılık yapılmaktadır. Arıcılık Kars'ta sınırlı bir dönemde yapılmaktadır. Özellikle ilkbahar ve yaz mevsiminde arıcılık faaliyetleri yapılmaktadır. Kars'ta yaygın olan arı türleri "Kafkas" ve "Kılıç" olup Kafkas türünde bal verimi yüksektir.²⁴²⁶

Tablo-90: 1935- 1941 yılları Arasında Arıcılık Faaliyetleri ²⁴²⁷ :

	Sene	Eski Kovan	Yeni Kovan	Bal Kg.	Balmumu Kg.
Kars	1935	7.795	604	146.370	33.525
	1936	8.500	7.900	160.400	24.600
	1937	9.410	14.403	459.000	14.530
	1938	9410	14.403	439.500	13.766
	1939	8.763	14.178	239.474	24.196
	1940	5.678	11.257	123.769	7.965
	1941	4.771	11.356	73.987	4.622

²⁴²⁶ Mucip Demir, "Kars İlinin Arıcılık Potansiyeli Ve Değerlendirme Durumu", *Eastern Geographical Review*, 32, 2009, s. 32.

²⁴²⁷ DİE, *Tavukçuluk Arıcılık İpekböcekçiliği İstatistikleri 1935-41*, s.14.

1935-1941 yıllarına kapsayan süreçte Kars Vilâyeti'nde bulunan arıcılık hakkında tabloda sayısal bilgiler verilmiştir. Eski kovan sayısı yıldan yıla farklılık göstermesine rağmen 1935 yılından 1941 yılında kadar yarı yarıya azaldığı görülmüştür. Muhtemel sebebi eski kovanda hem verimin az olması hemde arıların kısa sürede telef olmalarına sebebiyet vermesidir. Arıdan alınan verimde genel olarak yıldan yıla azalma göstermiştir.

Son Posta Gazetesi'nin 28 Şubat 1938 tarihli “*Karsın İktisadi Vaziyeti Gitgide İnkişaf Ediyor*” başlıklı haberinde Kars arıcılığının yavaş yavaş önemli hale geldiği Kars ballarının çok değerli olduğu ifade edilmiştir.²⁴²⁸

Arıcılık Kars'ın önemli gelir kaynaklarından biri olmuştur. Cılavuz Köy Enstitü'sü bulunduğu konum itibariyle “*Arıcılık*” dersleri verilmiştir. Enstitü öğretmenlerinden biri enstitü çevresinde kokulu bir çiçek yetiştirmiş ve Cılavuz Köy Enstitüsü bunun üzerine arı kovanları istemiştir. Deneme yapılmış ve 1951-1954 yılları arasında üretilen bal İstanbul'a satılmıştır.²⁴²⁹ Deneme amaçlı olarak Cılavuz Köy Enstitüsü'nde başlanan arıcılık kısa sürede Kars'ta hem arıcılığın hem de bal üretiminin artmasını sağlamıştır.

7- Hayvansal Ürünler

Kars, hayvansal ürün bolluğu açısından önemli bir vilâyettir. Kars'ta 1929 yılında Nâfia Mûteahhiti ve Makine Mühendisi Şevki, tarafından 2 Ekim 1929 tarihinde hazırlanan raporda;

Maliye Vekilliği tarafından, 13 Mart 1933 yazılan 11326 Sayılı tezkere ile Kars'a bağlı Cılavuz yaylasında yer alan askeriye tarafından kullanılan bina ve barakaların kurulacak olan sütçülük ve peynircilik müessesince kullanılmak üzere mülkiyeti Kars Hususi İdaresince Milli Müdafaa Vekilliği bu taşınmazların mülkiyeti hazine kalmak şartıyla adı geçen baraka ve binaların 661 Sayılı Kanunun 18. Maddesinin “Z” fıkrasına göre kiraya verilmesi istenmiştir. İcra Vekilleri Heyeti 18 Mart 1933 tarihinde pazarlıkla kiraya verilmesini uygun görmüştür.²⁴³⁰

²⁴²⁸ Son Posta, 28 Şubat 1938, S.2721, s.5.

²⁴²⁹ F. Kirby, *Türkiye’de Köy Enstitüleri*, 376.

²⁴³⁰ BCA.30.18.1.2.34.17.10.

1934 yılında Kars hayvancılığı için çok önemli bir yatırım olan Süt Tozu Fabrikası²⁴³¹,nın kurulumu hayata geçirilmişti. Kurulan Süt Tozu Fabrikasının mevcut durumu ve bu fabrikadan beklenti 25 Haziran 1934 tarihli Kars Gazetesine haber olmuştu. Fabrikadan elde edilen süt tozu Hollanda, Danimarka ve Almanya fabrikalarında üretilen süt tozlarından kalite bakımından farklı değildi. Fabrikaya Boğatepe köylüleri günde 2.500 ile 3.000 kilo arasında süt göndermekteydiler. Haberde; bu yıllarda Türkiye’de 12 çikolata fabrikasının bir senede sarf ettiği süt tozu miktarının 250.000 kilo, tahmini tutarının da 250.000 lira olduğu ve bunun Hollanda ve Danimarka’dan ithal edildiğine vurgu yapılarak; Bursa ve Kars’ta açılan bu iki yeni fabrika sayesinde ithalata harcanan paranın yurtta kalacağı ifade edilmişti. Yine bu sayede, birçok aile geçinecek ve bu vesile ile sığır ırkı ıslah görerek deri endüstrisinde kullanılan dayanıklı deriler veren ve her birinden yarım ton et alınan kasaplık sığırlar da yetiştirilecekti.²⁴³²

Kars, hayvansal ürünlerin yapımı ve satımı noktasında önemli bir ticaret merkezidir. Burada tereyağcılık, yağcılık ve peynircilik noktasında önemli bir merkez konumundadır. Son zamanlarda ürün kalitesinin düşürülmesi ile Kars Peyniri, Mısır ve İstanbul pazarında yeteri kadar yer alamamaktadır. Gerekli çalışmalar yapıp ürün kalitesinin artırılması gerekmektedir.²⁴³³

Akşam Gazetesi’nin 28 Kasım 1935 tarihli “*Borsa ve Piyasa*” başlıklı haberinde ;1930’lu yıllardan itibaren Kars yağı ülke genelinde önemli bir yer tutmuştur. Kars’ta 1935 yılında 40 kuruşa satılan yağ 1936 yılının kurak geçmesi sebebiyle fiyatlar 60 kuruş olmuştur. Bunun sebebi de Kars yaylalarında kuraklık olduğu için hayvanların beslenmesinin zorlaşmasıdır.²⁴³⁴ Kars’ın iklimi veya dönemsel olarak almış olduğu yağış bile hayvansal ürünlerin üretimlerinin artışına ve azalmasına sebebiyet vermektedir.

1940 yılında Erzurum’da Üçüncü Umumi Müfettişliği tarafından gerçekleştirilen bölge valiler toplantısında; Kars’ta yapılmakta olan kaşar peynirinin inek ve manda sütü ile yapıldığı için Balkan kaşarları ile rekabet etme noktasında eksik olduğu belirterek çözüm olarak da kaşar peyniri üretiminin, koyun sütü ile olması teşvik edilmesi kararlaştırılmıştır. ²⁴³⁵ Kaşar peyniri günümüzde bile Kars’ın en önemli hayvansal

²⁴³¹ 26 Ocak 1933 tarihinde, 60.000 liralık sermaye ile Kazım ve Halim Aksel, ve Vahit Recepoğlu tarafından ‘Süt Limited Şirketi’ kurulmuş, 18 Haziran 1934 yılında üretime başlamış, süt tozu yapımında 1933 model makinalar kullanılmıştı. (Y.N)

²⁴³² **Ayın Tarihi**, Temmuz 1934 S. 8,

²⁴³³ C. Bayar, **Şark Raporu**, s. 83.

²⁴³⁴ **Akşam**, 28 Kasım 1935, S.6148, s.7.

²⁴³⁵ **BCA.30.10.0.0.71.468.12-11.**

ürünlerinden birini oluşturmaktadır. Kaşar'ın standartlarının artırılması için çalışmalar yapıldığı ve çeşitli girişimler olduğu aşıkardır.

25 Ağustos 1948 tarihinde Kars Milletvekilleri Tezer Taşkiran, Hüsamettin Tuğaç, Şerafettin Karacan, Akif Eyidoğan ve Doktor Esat Oktay'ın yapmış oldukları gezide Kars Vilâyeti'nde 1947 yılında 1200 ton yağ satışı yapıldığını belirtmişlerdir. ²⁴³⁶ Milletvekillerinin yapmış oldukları geziler vilâyetlerin eksiklikleri ve gelişime açık yönlerini ortaya koyma açısında büyük öneme sahiptir.

C-ERZURUM VİLÂYETİ'NDE TARIM VE HAYVANCILIK FAALİYETLERİ

I-Erzurum Vilâyeti'nde Tarım Faaliyetleri

Erzurum tarım bölgesi olarak beşinci bölge içinde yer almaktadır. ²⁴³⁷ 1927 yılı itibariyle Erzurum'da 30.980 Tarım alet ve makinası bulunurken 437 tanede traktör/ biçer/ çayır makinesi bulunaktaydı. ²⁴³⁸

13 Şubat 1933 tarihli Erzurum Gazetesi'nin manşette vermiş olduğu "*Ekin Zararları Hububat Sineği*", adlı haberde; Ziraat Fen Memuru Musa Bey'in adı geçen sineğin tarlalara büyük zarar verdiği; dişi sinek buğday, çavdar ve arpa üzerine yüz yavru bıraktığı bu yavruların o mahsülün işlenemez hale gelmesine sebep olduğu, bu durumda çözümü olarak anızı yakmak ve son bahara doğru tarlayı sürerek yeni çimlenmiş olan vesaireyi toprağa gömerek bir yıl nadasa bırakmak olduğu bir çözüm olarak verilmiştir. ²⁴³⁹

Erzurum Vilâyeti'nde kışın uzun sürmesi sebebiyle Ziraat Vekilliği tarafından yazılan 7 Mart 1934 tarih ve 6184 Sayılı tezkere ile Kars'ta sonbaharda ki iklimsel etki nedeniyle ve kışı uzun sürmesi nedeniyle çiftçiler büyük zarara uğramış ilkbahar mevsiminde bile tarlaların karla kaplı olması sebebiyle tohumlar tarlaya ekilememiş ve halk bunu kendisi ve hayvanlarına yiyeceğine sarf etmiştir. 1933 senesi harmanında yeterli kadar verim alınamamış bu durumda vilâyette kıtlığa sebebiyet vermiştir. Ziraat Bankası aracılığıyla hükümet tarafından buğdayın alınıp halka dağıtılması Maliye Vekilliği tarafından İcra Vekilleri Heyeti'nce 2 Nisan 1934 te kabul edilmiştir.

²⁴³⁶ BCA.490.1.0.0.667.242.1-61.

²⁴³⁷ DİE, 1927 Tarım Sayımı, s. 2.

²⁴³⁸ DİE, 1927 Tarım Sayımı, s.101.

²⁴³⁹ Erzurum Gazetesi,13 Şubat 1933, S.3333, s.1.

Başvekil İsmet İnönü'nün Doğu vilâyetlerine yapmış oldukları gezide Erzurum Merkez Kazâsı'nın arazi vergisi olarak 76 bin lira ödeme yaptığı fakat Erzincan Merkez Kazâsının arazi vergisi olarak 17 bin lira ödeme yaptığını; bölgede bulunan diğer vilâyetlerde ise bu oranın bazı yerlerde yüksek bazı yerlerde az olduğunu tespit etmiştir. Bunun üzerine arazi vergisi üzerinde düzenlemeler yapılmasını istemiştir. ²⁴⁴⁰

1934 yılı içerisinde Ziraat Vekili Muhlis Bey Doğu Gezisine çıkmıştır. Geziyi bitirdiği yer Trabzon olmuştur. Trabzon'da vermiş olduğu beyanat: *“Gezdiğim yerlerde bilhassa hayvancılık, sütçülük ve meyvacılık hakkında tetkikat yaptım. Kars ve Erzurum'da sütçülük, peynircilik ve hayvan bakımı müesseseleri açacağız. Pasinler ovası ve Bayburt'a tohumları temizlemek için makineler göndereceğiz. Fındık ziraatı meselesine de ehemmiyet vermekteyiz. Bu husustaki teşkilatı genişleteceğiz ve araştırma müesseseleri açacağız.”* ifadeleri tarıma vermiş olduğu önemi görmekteyiz. ²⁴⁴¹

1936 yılında genel olarak Erzurum, Kars ve Ağrı'da bulunan arazilerin 1.500 ile 2.000 dönüm arasında bulunması ve bu yıl içinde devam eden olumsuz iklim koşulları sebebiyle tarlaların halen oraklanmadığı; bu durumda çiftçilerin zarar edeceğini. Tarım faaliyetlerinin daha modern bir şekilde yapılması için Erzurum'a beş adet ziraat harman makinesi, verilmesi için Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer, Başvekâlete başvurmuştur. ²⁴⁴² Çiftçilerin içinde bulunmuş oldukları zor durum nedeniyle Ziraat Bankasına olan borçları 15 seneye taksite bağlanmıştır. ²⁴⁴³

1936-1938 yılları arasında Erzurum'da tohum ıslâhı alanında kamu harcamaları ve yatırımları olmuştur. Bu kapsamda Erzurum'a bağlı Gez Köyü'nde örnek bir tohum temizleme istasyunu kurulmuş ve yapımını Vilâyet Hususi Muhasebesi'nden karşılanmıştır. Transit yolunun Erzurum- Gez Köyü arasında bulunan şose yolun yapımını da Vilâyet Hususi Muhasebesi 15.000 lira ile karşılamıştır. 1938 yılında ise tohum Islah İstasyonu yapılmış ve inşaatı için 10.500 lira harcanmıştır. ²⁴⁴⁴

1-15 Ocak 1938 tarihleri arasında Ziraat Bakanlığı tarafından yaban domuzu, tarla faresi ve zararlı böcekler ile mücadele etmek amacıyla başlatılan çalışmada Erzurum'da 17 domuz öldürülmüştür. Rastık ve Sürme hastalıklarına karşı mücadele etmek amacıyla Gümüşhane ve Erzurum'da 24.700 kilo tohum ilaçlanmıştır. ²⁴⁴⁵

²⁴⁴⁰ BCA.30.10.0.0.70.462.5.

²⁴⁴¹ Akşam, "Zirai Faaliyet", 8 Eylül 1934, S.5717, s.2.

²⁴⁴² BCA.30.10.0.0.71.465.7.

²⁴⁴³ CHP, 1936 İl Kongreleri, s.162.

²⁴⁴⁴ Şimendiferin Kavuştuğu Gün Erzurum, s.111.

²⁴⁴⁵ Ulus, 1 Ocak 1938 S. 5900, s.9.

Türkiye geneli Ziraat Vekâleti'nce 1938'de tarım bölgelerine ayrılmıştır. Erzurum Bölgesi A ve B olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Bu bölgede Erzurum, Kars, Ağrı ve Van bulunmaktadır.²⁴⁴⁶

Erzurum Ziraat Müdürlüğü tarafından 1941'de 200 liradan 3 taksitle ödenmek üzere çiftçi halka orak makinası verilmiştir.²⁴⁴⁷ Çiftçiye destek olmak amacıyla 1941'de on bin adet tırpan 100 kuruştan halka satışa sunulmuştur.²⁴⁴⁸

Ziraat Vekâleti tarafından vilâyet dahiline 200 ton buğday ve 100 ton arpa tahsis edilmiştir. Dolu, don, kurak, sel gibi nedenlerle zarar gören çiftçi ailelere verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda Merkez, Aşkale, İspir ve Hınıs Kazâlarına tohumluklar dağıtılmıştır.²⁴⁴⁹

1946-1950 yılları arasında Tarım Bakanlığı tarafından Erzurum'a yapılan harcama ve yatırımlar: Harcama miktarı 1.210.338.59, yüzde olarak % 1.33 ve kişi başına düşen 3.06 lira olarak gerçekleşmiştir.²⁴⁵⁰

1-Tarım Ürünleri

Erzurum'da tarım ve hayvancılık Cumhuriyet'in ilk yıllarında önemli gelir kalemlerinden biri olmuştur. 1927 yılı Erzurum'da üretilen tarım ürünlerine bakılacak olunursa; tahıl için ekilen alan 980.820 dönüm, baklagiller için 8.623 dönüm, Sınai bitkiler için 7.373 dönüm toplam ekilen dönüm ise 996.816 dönümdür. Beşinci Bölge içinde yer alan Erzurum'da 1927 yılı itibariyle buğday ekili saha hektarı 78.187, Buğday üretimi vilâyet olarak 161.675 ve bir hektar alandan ne kadar üretim yapıldığı 2.07 olarak yapıldığı görülmektedir. Üretilen tahıl 28.360.856 kilo ve 1.630.099 tl değerindedir. Baklagiller kilo olarak 290.572 ve değeri 22.413 TL'dir. Sınai bitkiler ;787.450 kilo ve TL karşılığı 32.858 TL'dir.²⁴⁵¹ 1927 yılında Erzurum'da ve kazâlarında pirinç, darı ve mısır üretimi ve dönümüne bakılacak olunursa: İspir'de 7 dönüm arazide 312 kilo pirinç, 224 dönüm arazide 2.142 kilo darı ve 551 dönüm arazide 17.574 kilo mısır üretilmiştir. Erzurum'da 226 dönüm arazide 31.563 kilo mısır üretimi olmuştur. Oltu'da 1 dönüm arazide 180 kilo pirinç üretilmiştir. 9 dönüm darı tarlasında 4.200 kilo üretim olmuştur. 583 dönüm mısır tarlasında 39.728 kilo üretim olmuştur. Tercan'da 64 dönüm darı

²⁴⁴⁶ **Türkdili**, 22 Mart 1938, S. 3809, s.1.

²⁴⁴⁷ **Erzurum Gazetesi**, 12 Haziran 1941, S.3696, s.4.

²⁴⁴⁸ **Erzurum Gazetesi**, 3 Temmuz 1941, S.3699,s.4.

²⁴⁴⁹ **Erzurum Gazetesi**, 17 Birinci Kanun 1943 /17 Aralık 1943, S.3808, s.2.

²⁴⁵⁰ S. Aşgın, **Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları (1946- 1960)**, s. 177.

²⁴⁵¹ DİE, **1927 Tarım Sayımı**, s. 6-9.

arazisinde 5.124 kilo üretime ulaşılmıştır. Tortum’da 15 dönüm darı tarlasında 1.989 kilo ürün elde edilmiştir. ²⁴⁵²

Erzurum Vilâyeti ve kazâlarında üretilen tarım ürünlerine bakılacak olunursa; arpa, buğday ve çavdar, Erzurum Merkez, Hınıs, İspir, Oltu, Aşkale, Pasinler, Tercan, Tortum ve Karayazı da üretimi yapılmaktadır. Yulafın sadece Erzurum Merkez ile Pasinlerde üretimi yapılmaktadır. Mahlut düzenli olarak İspir, Oltu, Aşkale, Tortum Karayazı kazâlarında üretilmektedir. Mısır İspir, Oltu, Aşkale, Tortum ve Karayazı kazâlarında, Darı ise Hınıs, İspir ve Oltu’da üretilmektedir. ²⁴⁵³

Tablo-91: 1927 Yılı Cinslerine Göre Tarım Ürünleri Üretimi ²⁴⁵⁴

İl ve İlçe	Buğday		Arpa		Yulaf		Çavdar	
	Dönüm	Kilo	Dönüm	Kilo	Dönüm	Kilo	Dönüm	Kilo
İspir	9.020	807.590	67.915	1.262.585	3	199	3.009	346.437
Erzurum	531.256	4.902.584	66.602	2.727.386	1.119	160.339	3.260	382.870
Oltu	18.180	1.380.999	17.760	1.633.520	67	5.772	3.363	187.553
Pasinler	68.502	3.855.770	37.151	1.881.102	3.247	96.725	1.171	87.640
Tercan	42.229	2.312.585	19.395	877.422	168	27.276	5.818	324.427
Hınıs	34.243	1.799.703	4.900	317.776	-	-	1.654	143.442
Tortum	13.875	1.108.281	18.921	1.206.493	201	6.650	6.111	414.918

Yukarıda yer alan tabola 1927 yılı itibariyle Erzurum ve Kazâları’nda tarımı yapılan buğday, arpa, yulaf ve çavdar hakkında sayısal bilgi verilmiştir. En fazla tarımı yapılan buğday ve arpa olurken en az olan yulaf olmuştur.

Tablo-92: 1927 Yılı Cinslerine Göre Bakliyat Üretimi ²⁴⁵⁵

İl/ İlçe	Dönüm	İspir	Erzurum	Oltu	Pasinler	Tercan	Hınıs	Tortum
Bakla	Kilo							
	Dönüm	4.577	3					
Bezelye	Kilo	54.816	280					
	Dönüm	24	7					348

²⁴⁵² DİE, 1927 Tarım Sayımı, s.39.

²⁴⁵³ BİUM, Tarım İstatistikleri 1928-36, s. 33-69; BİUM, Tarım İstatistikleri 1934-37, s. 94-110; BİUM, Tarla Ziraatı Ürünleri İstatistiği 1937-39, s. 24-36; BİUM, Tarla Ziraatı Ürünleri İstatistiği 1938-40, s. 6-62; BİUM, Tarla Ziraatı Ürünleri İstatistiği 1940-42, s. 9-64; Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Tarla Mahsulleri İstatistiği 1940-45, s. 2-19.

²⁴⁵⁴ DİE, 1927 Tarım Sayımı, s.28.

²⁴⁵⁵ DİE, 1927 Tarım Sayımı, s.50-60.

	Kilo	1026	900					46.990
Nohut	Dönüm							
	Kilo							
Fasulye	Dönüm	583	21	43		2		
	Kilo	31.813	1360	3.677		6		
Fiğ	Dönüm	537	958	5	99	214	-	17
	Kilo	32.371	39.194	150	4.174	16.838	-	1.495
Börülce	Dönüm	25	-	-	-	-	-	-
	Kilo	1862	-	-	-	-	-	-
Mercimek	Dönüm	227	21	27	24	6	1	28
	Kilo	6.139	9.753	2.124	1.187	393	22	1.682
Burçak	Dönüm	232	336	31	11	31	-	28
	Kilo	7.016	12.547	2.222	1.087	1.256	-	2.860

1927 yılı itibariyle cinslerine göre bakliyalara baktığımızda; ürün çeşitliliği fazla olmasına rağmen her ürün her yerleşim biriminde tarımı yapılamamaktadır. Burçak, mercimek ve fiğ hemen hemen Erzurum ve Kazâlarının hepsinde tarımı yapılabilmektedir.

Tablo-93: 1927 Yılı Cinslerine Göre Sınai Bitkiler²⁴⁵⁶

İl/ İlçe	Dönüm Kilo	İspir	Erzurum	Oltu	Pasinler	Tortum
Patates	Dönüm	1.290	2.553	968	89	873
	Kilo	185.592	202.150	147.870	5.519	150.940
Pancar	Dönüm	43	60	75	3	37
	Kilo	5.898	2.951	3.041	75	9.490
Soğan	Dönüm	58	914	48	132	200
	Kilo	3.357	50.575	4.249	8.417	3.438
Sarımsak	Dönüm	12	-	1	-	17
	Kilo	1164	-	81	-	2.643

²⁴⁵⁶ DİE, 1927 Tarım Sayımı, s.70-80.

Cinslerine göre 1927 yılı Erzurum ve kazâlarında bulunan sinai bitkiler; patates, pancar, soğan ve sarımsaktır. Bu dört ürünün de genel olarak merkez ve kazâlarda tarımı yapılmaktadır.

1934 yılında Erzurum'da bulunan Orman alanı: Oltu'da 85.000 Hektarlık Köknar ve Çam Öğdem'de, 12.000 hektarlık Çam ve Köknar; Tercan'da 10.000, Çat'ta 6.000, Aşkale'de 2.000 hektar Meşe; Hasankale'de 5000 hektarlık kavak ve meşe olmak üzere toplam 120.000 hektarlık orman vardır.²⁴⁵⁷

Tablo-94: 1933 ve 1934 yılları arasında Erzurum ve kazâlarında yoğun bir şekilde Tütün tarımı yapılmaktadır. Aşağıda yer alan tabloda Tütün miktarı verilmiştir. ²⁴⁵⁸

TÜTÜN								
	1933				1934			
	Kilo	Gram	Lira	Kuruş	Kilo	Gram	Lira	Kuruş
Erzurum	80393	500	206117	44	63540	230	185333	93
Tercan	10704	655	25249	66	7983	650	21408	87
Aşkale	9968	620	26333	11	7322	220	18809	48
Oltu	7019	210	16274	92	6337	280	16600	39
Tortum	12621	290	27979	27	7998	490	20351	89
Hasankale	28278	220	63796	20	20979	120	53729	01
Hınıs	4764	860	11259	33	3007	-	8095	87
İspir	5111	250	11789	27	5124	300	13417	15
Yekun	158861	575	388799	20	122342	290	337746	59

1933 ve 1934 yılları arasında tütün için verilen destekler ve harcamalar sonucunda önemli bir tütün tarımı yapılmıştır. 1934 yılı iklimsel sebepler sonucunda ise Tütün miktarında azalma olduğu görülmüştür.

Erzurum merkez ve kazâlar olmak üzere farklı ürün türleri yetiştirilmektedir. Erzurum Merkez , Pasinler, Hınıs, Karayazı ve Aşkale'de daha çok buğday, arpa ve çavdar; sinai ürünlerde ise patates, sarımsak ve soğan; bakliyat olarak fasulye, mercimek ve fig ziraatı yapılmaktadır. Tarım ürünleri içinde en çok buğday tarımı yapılmaktadır. Buğdayın yazın kurak kışın şiddetli geçen, yağmurları az olan yörelerde üretimi fazladır. 1938 yılında Erzurum'da üretilen ürünlerin tahmini rakamları şunlardır: 176.615 ton

²⁴⁵⁷ BCA.30.10.0.0.65.433.1-14.

²⁴⁵⁸ BCA.30.10.0.0.65.433.1.-51.

Buğday, 148.419 ton arpa, 42.440 ton çavdar, 2726 ton mısır, 139 ton yulaf ve 31 ton darı üretilmiştir. Aynı yıl 1390 ton fasulye, 900 ton fig ve 182 ton ise Mercimek üretilmiştir. 1938 yılı senelik mahsulünde 2785 ton patates, 926 ton soğan, 108 ton sarımsak ve 12 ton pancar üretimi yapılmıştır.²⁴⁵⁹

Erzurum'a bağlı Tortum, İspir, ve Oltu Kazâlarında meyve bahçeleri ve bağları mevcuttur. Meyve türleri; Kızılcık, elma, erik, kayısı, ceviz, vişne, ayva, şeftali, armut, kiraz, yaş üzüm ve badem'dir.²⁴⁶⁰

Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer 13 Ağustos 1937 tarihinde, Erzurum, Kars ve Ağrı'da 1937 yılında buğdayın bol olduğu ve bu buğdayın Trabzon'a ve diğer vilâyetlere naklinde devlet demiryolları kamyonlarının istediği fiyattan daha düşük bir fiyatla nakli yönünde Başvekâletten istekte bulunmuştur. Başvekil yerine müsteşar 28 Eylül 1937'de verdiği cevapta; bölgeden transit yolu otobüs ve kamyon servisinin eşya nakil tarifesinin esasen %40 indirimli olduğu ve daha fazla indirimle gidilemeyeceğini Nâfia Vekâletinin 25 Eylül 1937 tarihli yazısına atfen bildirmiştir.²⁴⁶¹

Devlet destekli olarak 1938 yılında 225.700 kavak ve söğüt ağacı ile 18.900 meyve ağacı halka dağıtılmıştır. Tohum Islah İstasyonları'nda 3000 kilo yulaf, 7650 kilo 1000 kilo buğdayı, 300 kilo yonca ve 60 kilo şeker pancarı tohumu getirilip halka dağıtılmıştır. 700.000 kiloya yakın tohumluk selektör makinelerinden geçirilip ilaçlanmıştır.²⁴⁶²

Bu dönemde son üç yıl (1938- 1941) içinde zirai kalkınma amacıyla çiftçilere, 163 pulluk, 3 tınaz, 2 biçer bağlar ve 1 adet pültiryör makinesi verilmiştir. En önemli tarım merkezlerinde ise yonca, yulaf, buğday ve şeker pancarı getirilmiştir. Aynı zamanda Erzurum merkeze 35 hektarlık bir fidanlık kazâ ve nahiye merkezlerinde ise birer kolektif fidanlık tesisi edilmiştir. 1938 yılında Ziraat Vekâleti tarafından bir Tohum Islâhı ve Deneme İstasyonu kurulmuştur.²⁴⁶³

Erzurum Tohum Islah İstasyonu, için ambar ve hangar binalarının yapılmasına karar verilmiştir. Bu kapsamda 20 Şubat 1943 tarihinde açık artırmaya çıkarılmış, bu yapıların yapımı için 8600 lira bedel belirlenmiştir.²⁴⁶⁴

²⁴⁵⁹ V. Altuğ, *Erzurum ve Civarı*, s. 52- 54.

²⁴⁶⁰ V. Altuğ, *Erzurum ve Civarı*, s. 55; *Doğu*, 28 Aralık 1937, S. 22, s.11.

²⁴⁶¹ *BCA.30.10.0.0.154.87.1*.

²⁴⁶² *Şimendiferin Kavuştuğu Gün Erzurum*, s.115.

²⁴⁶³ V. Altuğ, *Erzurum ve Civarı*, s.56; *Şimendiferin Kavuştuğu Gün Erzurum*, s.115.

²⁴⁶⁴ *Erzurum Gazetesi*, 6 Mart 1943, S.3783, s.3.

Tablo-95: Erzurum’da 1935-1944 Tarım İstatistik Verileri ²⁴⁶⁵

Yıllar	Arpa	Buğday	Mısır	Çavdar	Pirinç	Mahlut	Darı	Kaplıca	Yulaf
1935	27130	37207	1160	3965	69	-	7	-	-
1936	20181	221145	1057	30540	4	948	24	30	74
1937	89960	198490	792	35.593	-	1644	15	-	-
1938	148419	176615	2726	13770	-	753	31	-	139
1939	104000	61000	3100	11650	-	1350	20	-	15
1940	87000	55000	4150	8950	-	1360	56	-	80
1941	67533	67723	14488	13200	-	5489	37	-	16
1942	26096	36774	5436	7968	-	-	-	-	357
1943	28350	36363	5446	9136	-	2988	6	-	-
1944	32400	45660	2964	14000	-	4175	9	-	112
1945	30750	50700	4230	18170	-	4200	70	-	196

1935-1944 yılları arasında Erzurum’da tarımsal ürün çeşitliliğine bakıldığında her daim arpa ve buğdayın yoğun olarak tarımı yapıldığı görülmektedir. Kaplıca ve pirinci ise sınırlı bir şekilde üretimi gerçekleştirilmektedir.

II-Erzurum Halkevi’nin Tarımsal Faaliyetleri

Erzurum bulunduğu konum itibariyle tarım ve hayvancılık yaygın bir şekilde yapılmaktadır. İklimsel koşullar nedeni ile ürün çeşitliliği sınırlıdır. Cuhmuriyet’in ilk yıllarında itibaren Erzurum’a tarım ve hayvancılık ile ilgili olarak çeşitli harcamalar yapılmıştır.

Erzurum Halkevi tarafından 6 Mart 1943 tarihinde Ziraat Müdürü Tarık Bora tarafından “*Tohumluk Meselesi ve Arpa Ekiminin Esasları*” hakkında bir konferans verilmiştir. ²⁴⁶⁶

Köycülük Şubesi tarafından Tohum İslah İstasyonu traktörlerinden ve harman makinelerinden faydalanılarak 1943 yılında çeşitli numune tarlalar ekilmiş ve köylülere öğretilmiştir. ²⁴⁶⁷

²⁴⁶⁵ BİUM, *Tarım İstatistikleri 1928-36*, s. 33-69; BİUM, *Tarım İstatistikleri 1934-37*, s. 94-110; BİUM, *Tarla Ziraatı Ürünleri İstatistiği 1937-39*, s. 24-36; BİUM, *Tarla Ziraatı Ürünleri İstatistiği 1938-40*, s. 6-62; BİUM, *Tarla Ziraatı Ürünleri İstatistiği 1940-42*, s. 9-64; Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *Tarla Mahsulleri İstatistiği 1940-45*, s. 2-19.

²⁴⁶⁶ *Erzurum Gazetesi*, 6 Mart 1943, S.3783, s.1.

²⁴⁶⁷ *Yayla Erzurum Halkevi Kültür Dergisi*, 19 Şubat 1944, S.1, s. 48.

Erzurum'da Halkevi'nin, şubelerinden olan Köycülük Şubesi ile köylerde zirai konularda konferanslar düzenlenmiştir. ²⁴⁶⁸ Erzurum ve köylerinde o dönem vilâyet dahilinde üretilmeyen yeni sebze ve meyve türleri üretilmeye çalışılmıştır. Köylü halka bu konuda gerekli desteği vermişlerdir.²⁴⁶⁹

III- Erzurum Vilâyeti'nde Hayvancılık Faaliyetleri

Cumhuriyet Dönemi'nde Erzurum'da hayvancılık önemli geçim kaynaklarından biriydi. Doğu Anadolu'da Erzurum, hayvan ticaretinin merkezi konumundaydı. Buradaki Erzurum yaylası bir hayvancılık yöresi olmakla birlikte özellikle koyun ve sığır civar merkezlerden gelmekteydi. Erzurum'a hayvan satan başlıca merkezlerin başında Bitlis, Van, Muş Vilâyetleri ve bunların kazâlarından oluşan Van Gölü Havzası'ndaki merkezler gelmişti. Bu merkezler için Erzurum bir toplanma ve pazar merkezi konumundaydı.²⁴⁷⁰

Erzurum, Doğu Anadolu Bölgesi içinde hayvancılık itibarı ile önemli bir merkez konumundadır.1929 yılında uyuz hastalığı ve kene sebebiyle Erzurum'da Muayene İstasyonu kurulmuştur.²⁴⁷¹

“*İlca Aygır Deposu*” inşaatına 1931 yılında başlanmıştır. Bu tarihte sadece İdare-i Hususiye'nin hayvanları bulunmaktaydı. 1932'de İdare-i Umumiye'nin hayvanları da bu depoya alınmıştır. Depo bünyesinde şu hayvanlar yer almaktadır: İdare-i Hususiye'ye ait 3 yarım kan Arap Atı, 7 Merkeb Kıbrıs cinsi at , 11 Arıkan Arap Atı, 5 Yarı Kan Arap Atı, 3 Ardene Fransız Hayvanı bulunmaktadır.²⁴⁷²

1931 yılı içerisinde at neslinin ıslâhı için Avrupa'dan damızlıklar getirilmiştir. Özellikle atların ıslâhı için Urfa civarından alınan damızlıklar Erzurum Aygır Deposuna getirilmiştir.²⁴⁷³

Erzurum'da 15- 19 Eylül 1931 tarihleri arasında Hayvan Sergisi düzenlenmiştir. Sergiye aygırlar, kısıraklar, boğalar, inekler vd. hayvan katılmıştır. Katılım sağlayanlara ödüller verilmiştir.²⁴⁷⁴

²⁴⁶⁸ **Erzurum, Halkevi Kültür Dergisi**, 15 Birinci Kanun 1944/15 Aralık 1944, S.4-5, s.59.

²⁴⁶⁹ Fahriye Emgili, “*Halkevlerinin Köy ve Köycülük Faaliyetleri*”, **Tarih ve Günce Dergisi**, S.8, 2021, s.218.(195-226)

²⁴⁷⁰ A. Kardaş, **Cumhuriyet Dönemi'nde Van Gölü Havzası'nda Yapılan Kamu Harcamaları Ve Yatırımlar (1923- 1950)**,s.238.

²⁴⁷¹ **Milliyet**, “*Hayvan Hastalıklarına Karşı*”, 16 Kasım 1929,S. 1351, s.3.

²⁴⁷² **BCA**.30.10.0.0.65.433.1-13.

²⁴⁷³ **Hakimiyet-i Milliye**, “*At Neslinin Islahı*”, 3 Ağustos 1931, s.2.

²⁴⁷⁴ **Erzurum Gazetesi**, 21 Eylül 1931, S.3262, s.4.

1933 yılında Ziraat Vekâleti tarafından Erzurum Aygır Deposunda bulunan aygırların sıfat faaliyeti nedeniyle batı'da bulunan bazı merkezlere yollanması kararlaştırılmıştır.²⁴⁷⁵

Erzurum'da 1934 yılı içerisinde Mahan'da Köyü'nde sığırlarda uyuz tespit edilmiş; İspir'in Harsor ve Hortik köylerinde keçilerde Pastiroloji Hastalığı çıkmış ve tedavi altına alınmıştır.²⁴⁷⁶

Oltu Kazâsı'nda Belediye tarafından 1935 yılında mezbahane çalışmalarına başlanılmıştır.²⁴⁷⁷ 1937'de ise Hasankale Belediyesi tarafından kazâ sınırları içinde bir mezbahane açılmıştır. Açılışını Erzurum Valisi Haşim İşcan gerçekleştirmiştir.²⁴⁷⁸

Ilıca Aygır Deposunda safkan arap, yarımkan arap ve nonius gibi türler yetiştirilmiştir. Yaklaşık 20 yıl aktif çalışan bu hara 14.494 kısırakla aşım yapılmış ve 1.993 tay damızlık yavru alınmıştır.²⁴⁷⁹

Erzurum'da hayvansal üretimin artırılması için 1938 yılında peynir ve yağ imalatının kalitesinin artırılması için 49 Krema Makinesi ve 17 Yayık Makinesi köylüye parasız bir şekilde verilmiştir.²⁴⁸⁰

1940 yılında Erzurum'da Üçüncü Umumi Müfettişliği tarafından gerçekleştirilen bölgeler valiler toplantısında hayvancılığın teşviki ve geliştirilmesi için 1 Ağustos 15 Ağustos tarihleri arasında her yıl düzenli olarak Erzurum'da hayvan ve hayvan mahsulleri panayırı kurulması kararlaştırılmıştır.²⁴⁸¹

1941 yılında Gümrük ve İnhisarlar Vekilinin Doğu Gezisi sırasında Erzurum Vilâyeti'nde yaşanan kuraklık sebebiyle geçen yıllara göre daha az ot olması hasebiyle köylülerin endişe duyduğunu; bu sebeple zarar edebileceklerinin göz önüne alınarak hayvanların bir kısmının devlet tarafından satın alınması ve yurtdışına ihraç edilmesi talep edilmiştir.²⁴⁸²

1950 yılında hayvan hastalıkları sebebiyle bütçeden Van, Erzurum ve diayrbakır illerinde birer hayvan hastanesi açılması için karar verilmiştir. Veteriner harcamaları kapsamında 435.000 lira ödenek ayrılmıştır.²⁴⁸³

²⁴⁷⁵ Akşam, 4 Şubat 1933, s.5.

²⁴⁷⁶ BCA.30.10.0.0.65.433.1-9.

²⁴⁷⁷ BCA.30.10.0.0.65.433.1-25.

²⁴⁷⁸ Doğu, 4 Kasım 1937, S.2, s. 2.

²⁴⁷⁹ S. Bulan, *Türkiye'de Hayvancılık (1923- 1950)*, s. 44-45.

²⁴⁸⁰ Şimendiferin Kavuştuğu Gün Erzurum, s.115.

²⁴⁸¹ BCA.30.10.0.0.71.468.12-13.

²⁴⁸² BCA.30.10.0.0.184.268.4

²⁴⁸³ TBMM TD. VIII/24, B. 45, 13.2.1950, s. 170.

1-Hayvan Islâhı

1930 yılı içerisinde Erzurum’da ve İnanlı’da hayvan ıslâhı için birer Aygır Deposu ve İnekhane kurulması ve bunlar içinde gerekli damızlıkların alınması Karacabey ve Sultansuyu Haralarıylı, Çifteler ve Uzunyayla Depoları’nın damızlık mevcudunun artırılması için damızlık, aygır, kısarak, boğa, inek ve tavukların alımı için 190.450 lira bütçe ayrılmıştır.²⁴⁸⁴ Hayvan Islâhı kapsamında çeşitli hayvan ırkları halka dağıtılmıştır. Bu kapsamda Erzurum ve kazâlarında mevcut boğa sayısı ve verilen boğa miktarı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo-96: Erzurum’da Boğa Mevcudu Dağıtılan Köy Cetveli:²⁴⁸⁵

Sıra No	Kazâsı	Nahiyesi	Köyün İsmi	Köyün İnek ve Düğе Mevcudu	Verilen Boğa Miktarı
1	Merkez	Merkez	Kan	325	5
2	Merkez	Merkez	Iğdasor	284	4
3	Merkez	Ilıca	Norşin	200	3
4	Merkez	Ilıca	Haydari	250	4
5	Merkez	Ilıca	Müdürlük	150	3
6	Merkez	Ilıca	Kümbet	250	2
7	Merkez	Dumlu	Hıns	300	4
8	Merkez	Dumlu	Köşk	250	4
9	Merkez	Dumlu	Dinarkom	250	4
10	Merkez	Aşkale	Nahiye Merkezi	285	4
11	Merkez	Aşkale	Yeni köy	340	5
12	Merkez	Aşkale	Pırtın	275	4
13	Merkez	Aşkale	Nerdiban	145	2
14	Merkez	Aşkale	Cinis	225	4
15	Hasankale	Merkez	Alvar	338	5
16	Hasankale	Merkez	Hertev	304	4
17	Hasankale	Merkez	Sürbahan	198	3

²⁴⁸⁴ BCA.30.18.1.2.13.54.4.

²⁴⁸⁵ BCA.30.10.0.0.65.433.1-48.

18	Hasankale	Merkez	Badicivan	330	5
19	Hasankale	Merkez	Tizgi	137	2
20	Hasankale	Merkez	Çökender	167	3
21	Hasankale	Merkez	Küçük Tuy	193	3
22	Hasankale	Merkez	Büyük Tuy	220	4
23	Hasankale	Veli Baba	Emrekom	376	5
24	Hasankale	Veli Baba	Mindivan	222	4

Hayvan ıslâhı kapsamında Erzurum Merkez ve kazâlarının köylerine damızlık boğa verilmiştir. Toplam verilen boğa sayısı 90 olmuştur. İlerleyen yıllarda boğa sayısının artmasında ve kalitesinde artmasında dağıtılan boğaların etkisi olduğu söylenebilir.

1931 yılı içerisinde hayvan neslinin ıslâhı için Macaristan’da bir heyet Türkiye’ye gelmiş hayvan ırkları incelemiştir. Karacabey Harasına, Merinos türüne ait 35 koyun verilmiştir. Hayvancılık için önemli bir konumda olan Erzurum’da mezbahane açılmasına karar verilmiştir.²⁴⁸⁶

1933 yılında Türkiye geneli hayvan ıslâhının daha verimli olarak gerçekleşmesi için Peşta Yüksek Baytar Mektebi Zeotekni Müderris ve Rektörü Profesör Vehman Macaristan’dan Ankara’ya getirilmesi için gerekli ücretin verilmesi İcra Vekilleri Heyeti tarafından 5 Ağustos 1933’te kabul edilmiştir.²⁴⁸⁷

Tablo-97: Vilâyet Dâhilinde Bulunan Hayvan Sayısı 1934 Yılı ²⁴⁸⁸ :

Cinsi	Merke z	Hasan kale	Oltu	Hını s	İspi r	Tortu m	Terc an	Çat	Yusuf eli	Yekûn
Aygır	671	448	342	300	165	545	160	0	331	3162
Kısrak	1449	423	288	600	651	548	680	500	0	5589
İdiç	111	7	6	100	38	180	55	100	0	585
Tay	1183	1027	312	765	295	649	320	500	0	5056
Merkep	467	76	780	1000	1762	1546	945	0	1156	7660
Katır	10	3	5	10	105	57	4	0	251	445

²⁴⁸⁶ Hakimiyet-i Milliye, “Hayvan Islahı Faaliyeti”, 15 Ocak 1931, s.2.

²⁴⁸⁷ BCA.30.18.1.2.38.56.8.

²⁴⁸⁸ BCA.30.10.0.0.65.433.1-49.

Boğa	568	228	2668	250	289	280	1665	500	0	7058
İnek	16005	14902	9047	1100 0	8115	8267	1546 5	1000	2622	56522
Öküz	10410	10714	3300	7000	5274	6639	9562	1000	2622	56522
Dana/Dü ge	11292	25513	6548	7500	3162	13103	8312	700	0	76130
Koyun	23748	65340	9813	3200 0	8909	15220	1450 0	40000	5609	215135
Koç	724	2613	1656	1000	976	269	1305	2000	0	10543
Burma Kuzu	14845	66987	1668 5	4100 0	1336 2	14190	1058 0	25000	0	203650
Teke	400	311	2005	1100	562	400	1160	3000	0	8838
Geçi	6846	6947	8458	7000	1029 4	10840	6766	5000	9867	72018
Oğlak	5256	6747	5458	1400	3782	10000	3554	4000	0	40197
Manda/ Dügesi	123	20	78	30	8	20	263	0	0	542
Manda/ Öküzü	576	1376	104	350	89	180	186	0	0	2861
Manda İneği	525	665	285	650	35	404	375	0	0	2939
Malak	396	516	211	470	23	600	171	0	0	2392
Deve	216	0	0	0	0	0	0	0	0	216
Yekûn										808700

1936 yılında Ziraat Vekâleti tarafından hazırlanan bir raporda hayvan sılahı için Erzurum'un uygun bir vaziyette olduğu buralarda çalışmalar yapılabileceği ifade edilmiştir. Beş sene içinde burada kurulacak bir inekthane ile yeni hayvanları ırklarının daha kaliteli olabileceği et ve süt veriminin artırılabileceği ifade edilmiştir.²⁴⁸⁹ Erzurum ve kazâlarında bulunan hayvanların ıslah edilmesi için köy bütçesine 1944 yılı içinde 100'er lira konulmasına karar verilmiştir.²⁴⁹⁰

²⁴⁸⁹ BCA.30.10.0.0.166.155.2-6.

²⁴⁹⁰ Erzurum Gazetesi, 29 İkinci Kanun 1944/ 29 Ocak 1944, S.3814, s.3.

2-Veba-i Bakari ve Karşı Alınan Tedbirler

1922 yılında 1.951 köyde sığır vebası nedeniyle 26 binden fazla hayvan telef olmuştur. Bu nedenle Erzurum’da serum ve aşı şubeleri açılmıştır. Burada açılan şube daha sonra Ankara’ya taşınmıştır.²⁴⁹¹

Erzurum’da ortaya çıkan sığır vebasından dolayı İstanbul’a sığır ihracının yasaklanması dolayısıyla Hacı Halilzade Şevki ve arkadaşları tarafından gönderilen telgrafta sığır vebasına karşı alınan önlemler neticesinde veba’nın son bulunduğu ve sığırların 12 Temmuz 1925- 11 Ocak 1926 tarihleri arasında Trabzon yoluyla İstanbul’a nakledileceğinden bahsedilmiştir. Daha sonra ise Meclis-i Ali Baytarı tarafından 11 Ocak 1926 tarihinden itibaren söz konusu yasağın kaldırıldığından bahisle gerekli sevkiyatların yapılabileceği Ziraat Vekili tarafından BMM arz edilmiştir.²⁴⁹²

1926 yılında Erzurum Sığır Vebası Mücadele Reisi Ali Rıza Bey 51 köyde 32.913 hayvanın bu hastalığa yakalanmış olduğu ve 841 telef olmuştur. 894’ü ise kendi kararları ile itlaf edilmiş; 21.487 hayvana ise 1.238 litre serum uygulanmış; 23 köyde ise hastalığın başlama imkânının yüksek olduğu için 4.575 hayvana 253 litre serum yollanmıştır.²⁴⁹³

Veba-i Bakari, İran ve Kafkasya’dan Kars, Erzurum, Bayezit ve Van ‘a bulaşmış olup 1930 yılı itibariyle etki alanını arttırmıştır. Hastalık çıkan köylerde veya hastalığa yakalanan hayvanlara, hastalığın bulaşması muhtemel olan civar köylere ve güzergâh üzerinde bulunan köy hayvanlarına serum verilmek suretiyle hastalıkla mücadele edilmiştir. Bu bölgelerde 15 gün süreyle öküz arabaları ile yapılan nakliyat ve hayvan alım-satımı yasaklanmıştı. Bu dönemde hastalığı ilerleyen hayvanların itlafı ve bedelleri karşılığı çiftçilere tazminat ödenmiş ve hayvan kaçakçıları şiddetle takip edilerek cezalandırılmıştı.²⁴⁹⁴

Veba-i Bakari hastalığının tedavisi için 6.000 liralık kuru serum cihazının alınması için İthalât Kanunu’nun 18. Madesinin “Z” fıkrasına göre pazarlık ile alınması için üç taksit halinde alınması İktisat Vekâleti’nin 24 Ağustos 1930 tarihli ve 29079/516 numaralı tezkeresi ile teklif edilmiş ve İcra Vekilleri Heyeti’nin 3 Eylül 1930 tarih toplantısında kabul edilmiştir.²⁴⁹⁵

²⁴⁹¹Sümeýra Bulan, **Türkiye’de Hayvancılık (1923-1950)**, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Sevilay Özer), Sivas, 2019, s. 34.

²⁴⁹²BCA.30.10.0.0.186.282.11.

²⁴⁹³S. Bulan, **Türkiye’de Hayvancılık (1923- 1950)**, s. 34.

²⁴⁹⁴Cumhuriyet, 18 Teşrinisani 1930/ 18 Kasım 1930, S.2347, s.3.

²⁴⁹⁵BCA.30.18.1.2.13.59.6.

1939 yılında da Erzurum, Kars, Erzincan ve Artvin Vilâyetlerini teftiş eden Dördüncü Mıntika Müfettişi Amasya Mebusu Esat (Uras), 22 Şubat 1939 tarihli raporunda; hayvan hastalıkları konusunda bölgedeki sıkıntıları ve Hükûmetin yanlış politikalarını eleştirmişti. Esat Bey'e göre Erzurum, Kars, Erzincan ve Ardahan Vilâyetlerinin en mühim derdi sığır vebasıydı. *"Bu hastalığa karşı senelerden beri zevahiri kurtarmaktan başka ciddi tedbirler alınmamıştı."* *"Hükûmet bu soruna kökten çözüm bulmalı"*ydı. Esat Bey, Erzurum Vilâyeti'nde 3-4, bütün Türkiye'de 160 baytar olduğunu bunların da birçoğunun sabit illerde, iskele ve gümrüklerde olup işbaşında faal olarak çalışan baytar sayısının ancak 70 tane olduğunu belirtmişti.²⁴⁹⁶

1941 yılı Temmuz, Ağustos ve Eylül ayları içinde bulaşıcı hastalıkları gösteren cetvelde Erzurum'a bağlı Aşkale'de 1 köyde 23 sığırda veba görülmüştür. Aynı tarihte Koyun ve keçilerde veba görülmüştür. Sığır vebasına karşı Erzurum'da 34 köyde 166.736 çift tırnaklı 2653 tek tırnaklı hayvan muayeneden geçirilmiştir.²⁴⁹⁷

3- Büyükbaş Hayvancılık

Erzurum yaylası hayvan beslemek bakımından birinci derece bir alandır. Bu yayla büyükbaş hayvan yetiştirmeye müsait bir sahadır. Erzurum ve civarında damızlık boğa ve iyi cins hayvan yetiştirilmektedir. Erzurum ve civarında hayvan yetiştiriciliği konusunda en önemli yerler şunlardır; Hınıs, Karayazı ve Pasinlerdir. Bu havalide yetiştirilen sığırlar küçük, kırmızı, alaca, boz ve siyah renkte olup, yerli ırktır.²⁴⁹⁸

Tablo-98: 1927 Yılı Erzurum'da Bulunan Büyükbaş Hayvan Sayısı²⁴⁹⁹

İl	Öküz	Manda	At	Kısarak	Ester (Katr)	Toplam
Erzurum	69.810	4.219	1.826	2.701	113	78.678

Büyükbaş olarak üretilen ve ticareti yapılan bir başka hayvan türü ise at'tır. At yaylanın yabancısı olmayan hayvandır. Yörede hemen hemen her köyde bulunmaktadır. Atlar büyük özveri ile yetiştirilir. Koşum, binek ve koşu hayvanı olarak beslenmektedir. Köylü için en değerli hayvan konumundadır. Beygir cinsleri olarak yerli, yarım kan arap ve saf kan arap ırkları mevcuttur. Atların en iyisi Hınıs Kazâsı'nda yetiştirilir. Atlar Ilıca

²⁴⁹⁶ BCA.490.1.0.0.494.1988.2.

²⁴⁹⁷ BCA.30.10.0.0.186.283.1.

²⁴⁹⁸ V. Altuğ, **Erzurum ve Civarı**, s.57.

²⁴⁹⁹ DİE, **1927 Tarım Sayımı**, s.87.

Kazâsı'nda bulunan damızlık tesiste ıslah edilmektedir. 1937 yılında Erzurum genelinde hayvan miktarları; 415.484 Koyun, 266.874 Sığır, 131.688 Kıl Keçisi ve 15.992 at olarak istatistiksel olarak verilmektedir.²⁵⁰⁰

Erzurum Belediye Daimi Encümenliği tarafından etlere narh uygulaması getirilmiştir. 27 Haziran 1934 tarihi itibarıyla koyun etinin kilosu 14, keçi et 10 ve sığır etinin kilosu 8 kuruş olarak belirlenmiştir.²⁵⁰¹

1946 yılı Ağustos ayında Erzurum merkezde 4 köy ve Aşkale'de bir köyde Şap Hastalığı görülmüştür. Merkezde 53 sığır bu hastalık nedeniyle tedavi altına alınmıştır. Aşkale'de ise Koyun ve Keçi olmak üzere 63 hayvan tedavi edilmiştir.²⁵⁰² Erzurum'da hayvanlarda Şap hastalığı görülmüştür. Aşkale'de 2 köyde 156 sığır, Hasankale'de 139 sığır ve 34 koyun ve keçi şap hastalığına yakalanmıştır.²⁵⁰³

Erzurum'a bağlı Aşkale'nin bir köyünde Proplazmoz Hastalığı görülmüştür. 6 sığır bu hastalığa yakalanmış ve 4 sığır ise telef olmuştur.²⁵⁰⁴ 1946 yılında Erzurum'a bağlı İspir'de bir köyde Dalak hastalığı 4 sığırdan görülmüştür.²⁵⁰⁵

4- Küçükbaş Hayvancılık

Erzurum'da küçükbaş hayvan olarak İran'ın beyaz renkli koyunları ile mor Karaman ırkı bulunmaktadır. Karaman ırkı tüylerinin sıkı ve nispeten kalın ve cüsselerin iri ve kuyruklarının büyük olması sebebiyle tercih edilir. Bu tür canlı olarak 55- 60 kilo gelmektedir. Koyun besleme noktasında en uygun yerler Hınıs, Pasinler ve Karayazı'dır. Burada yetiştirilen koyunlar İstanbul, Halep ve Rusya'ya sevk edilmektedir. Sığırlar ise İstanbul, Kayseri ve Rusya'ya ihraç edilmektedir.²⁵⁰⁶

Oltu'da koyun yetiştiriciliği önemli bir ekonomik faaliyet koludur. Koyun ırkı olarak Karaman cinsi mor koyunlar bulunmaktadır. Ağırlıkları 55- 60 kilo arasında gelmektedir. Keçi türü olarak ise Tiftik keçisi bulunmaktadır. Kazânın kuzeyinde ise Biricik denilen Dağlıç Koyunları bulunmaktadır.²⁵⁰⁷

²⁵⁰⁰ V. Altuğ, **Erzurum ve Civarı**, s. 59-60.

²⁵⁰¹ **Varlık**, 2 Temmuz 1934, S.1196, s.2.

²⁵⁰² T. C .Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Umum Müdürlüğü, **15- 27 Ağustos 1946 Salgın Hastalıkları Vaziyeti**, Akın Basımevi, Ankara, 1946, s. 1.

²⁵⁰³ T. C. Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Umum Müdürlüğü, **1- 15 Eylül 1946 Salgın Hastalıkları Vaziyeti**, Akın Basımevi, Ankara, 1946, s.1.

²⁵⁰⁴ T. C .Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Umum Müdürlüğü, **1- 15 Ağustos 1946 Salgın Hastalıkları Vaziyeti**, Akın Basımevi, Ankara, 1946, s.5.

²⁵⁰⁵ T. C .Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Umum Müdürlüğü, **1- 15 Temmuz 1946 Salgın Hastalıkları Vaziyeti**, Akın Basımevi, Ankara, 1946, s.1.

²⁵⁰⁶ V. Altuğ, **Erzurum ve Civarı**, s. 58-59.

²⁵⁰⁷ **Doğu**, 28 Aralık 1937, S.22, s. 11.

Ticaret Bakanlığı tarafından 1948 yılında yaşanan kuraklık sebebiyle Van, Ağrı, Kars, Muş ve Erzurum, menşeli koyunların Suriye'ye satılması için Londra'da açılacak Türk hesabına sterlin üzerinde ödeme şartı ile satışına karar vermiştir.²⁵⁰⁸

5- Kümes Hayvancılığı

Erzurum'da kümes hayvancılığı yaygın olmamakla beraber tesadüfî bir şekilde yapılan tavukçuluk, hindi, kaz ve ördek yetiştiriciliği vardır. ²⁵⁰⁹ Erzurum Saylavı Aziz Akyürek, hazırladığı Teftiş Raporu Umumi mütalaasında; 1934 yılında Erzurum'da Tavukçuluk faaliyetlerinin artırılması için çeşitli tedbirler alınması gerektiğini belirtmiştir. ²⁵¹⁰

Tablo-99: 1927 Yılı Erzurum'da Bulunan Kümes Hayvan Sayısı²⁵¹¹

İl	Tavuk Horoz	Hindi	Kaz	Ördek	Toplam
Erzurum	119.871	765	1.583	552	122.771

Tablo-100:1935- 1941 Yıllara Arasından Erzurum'da Bulunan Kümes Hayvan

²⁵¹²

	Sene	Tavuk ve Horoz Sayısı	Hindi Sayısı	Tavuk Yumurtası Sayısı
Erzurum	1935	255.088	5.365	14.540.016
	1936	218.580	493	12.459.060
	1937	832.279	3.182	47.439.903
	1938	542.238	6.491	31.381.351
	1939	295.000	1.200	12.000.000
	1940	319.000	1.530	13.400.000
	1941	279.441	1.826	12.401.163

²⁵⁰⁸ Akşam, 5 Eylül 1948, s.10738, s.1.

²⁵⁰⁹ V. Altuğ, Erzurum ve Civarı, s. 60-61.

²⁵¹⁰ BCA.490.1.0.0648.151.1-35.

²⁵¹¹ DİE, 1927 Tarım Sayımı, s.97.

²⁵¹² DİE, Tavukçuluk Arıcılık İpekböcekçiliği İstatistikleri 1935-41, s. 7.

1935- 1941 yılları arasından Erzurum’da tavuk, horoz ve hindi sayılarında bazı yıllarda artış bazı yıllarda ise azalma meydana gelmiştir. Bunun muhtemel sebebi hayvanlarda görülen hastalıklar gösterilebilir.

20 Şubat 1933 tarihli Erzurum Gazetesi’nin manşette vermiş olduğu “*Tavukçuluk ve Yumurtacılık*” adlı yazıda bu konu hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Ziraat Fen Memuru Musa Bey tarafından bu yazı kaleme alınmıştır. Tavuk ve ördeklerin 1-3, hindi ve kazları ise 3-4 yaşları arasında damızlığa ayrılması hakkında bilgi verilmiştir. Yazıda kuluçka süresi hakkında teferruatlı bilgide verilmiştir.²⁵¹³

1946 yılında Ankara ve çevresinde tavuklarda hastalık çıkması üzerine Etlik Bakteriyoloji Enstitüsü ellerinde bulunan aşılı uygulamak için tavuk bulamadığı için Erzurum’dan tavuk getirmek zorunda kalmışlardır.²⁵¹⁴

6- Arıcılık Faaliyetleri

20. yüzyılın başında Erzurum Valisi Nazım Paşa 1904 tarihinde hazırlamış olduğu raporda; Erzurum’da arıcılığın daha modern koşullarda yapılması için 3 adet arı kovani temin edilmiştir. Orman, Maadin ve Ziraat Nezâreti tarafından arıcılık için özel aletler Erzurum’a gönderilmiştir.²⁵¹⁵

Arıcılık Erzurum ve civarında halen eski yöntemlerle yapılmaktadır. Arı besleyenler köylerde çoktur. Kovanlar baş aşağı bir şekilde sepetlerle ibarettir. Bazı yerlerde ise “*Dadan*” denilen çift satırlı kovanlar ile arı ve bal üretimi yapılmaktadır.²⁵¹⁶

Tablo-101: 1935- 1941 Yılı Arıcılık²⁵¹⁷

Erzurum	Sene	Eski Kovan	Yeni Kovan	Bal Kg.	Balmumu Kg.
	1935	23.397	-	120.680	24.731
	1936	18.583	44	92.650	5.565
	1937	21.515	30	102.485	26.568
	1938	16.407	1007	107.934	5.828
	1939	36.400	253	80.200	8.300
	1940	31.200	310	145.500	14.350

²⁵¹³ **Erzurum Gazetesi**, 20 Şubat 1933, S.3334, s.1.

²⁵¹⁴ Yunus Nadi, “*İstanbul’a Tavuk İthalı Yasak Edildi*”, **Cumhuriyet**, 16 Aralık 1946, s. 1-3.

²⁵¹⁵ Y. Karataş, **Sultan II. Abdülhamid Dönemi’nde Erzurum (Sosyal, Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)**, s.155.

²⁵¹⁶ V. Altuğ, **Erzurum ve Civarı**, s. 61.

²⁵¹⁷ DİE, **Tavukçuluk Arıcılık İpek böcekçiliği İstatistikleri 1935-41**, s. 13.

	1941	30.109	253	39.747	4.837
--	------	--------	-----	--------	-------

Yukarıda yer alan tabloda 1935-1941 yılları arasında Erzurum Vilâyeti’nde arıcılık hakkında bilgiler verilmiştir. Erzurum’da arıcılık sektöründe üretim noktasında büyük dalgalanmalar olmuştur. En yüksek üretim 1940 yılında en az üretim ise 1941 yılında gerçekleşmiştir.

1938 yılında 120 adet “*Dodan Kovanı*” ücretsiz bir şekilde arıcılık ile uğraşan kişilere dağıtılmıştır.²⁵¹⁸ Erzurum Vilâyeti’nde arıcılık yoğun bir şekilde Oltu, İspir ve Tortum’da yapılmaktadır. Erzurum’da arıcılığın geliştirilmesi için dönemin Belediye Başkanı Zakir Bey Rusya’da 60 petek getirilmiş halka dağıtılmıştır. 1939 yılında ise Erzurum Özel İdaresi bir miktar numune arı kovanı yaptırıp halka hibe etmiştir.²⁵¹⁹

Vilâyet Umumi Meclisi’nin 6. İntihap devresi ikinci toplantısında Erzurum’da arıcılığın desteklenmesi için arıcılık için 300 lira otuz adet yeni usul daldan kovan yaptırılmıştır.²⁵²⁰

Erzurum’da arıcılığın gelişimine katkı sağlamak için Erzurum Halkevi Kültür Dergisi tarafından arıcılık ile ilgili olarak bazı köşeyazıları kaleme alınmıştır. 20 Ekim 1946 tarihinde Emekli Öğretmen İğdasorlu Şevket avcı tarafından “*Erzurumda Arıcılık*” isimli bir köşeyazısı yazılmıştır. Yazıda Erzurum’un arıcılık yapılması için uygun bir vilâyet olduğundan bahsedilmiştir. Buranın her yerinin bal kaynağı olduğu sıcakların sert olmadığı için çiçeklerin uzun ömürlü olduğundan bahsedilmiştir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında arı kovanlarının yok edildiğinden bahsedilmiştir. Her kovandan 50 kilo bal alma potansiyeli olunduğu, eski ve yeni kovanlar arasındaki ölüm farkından bahsedildiği yazıda anlatılmıştır. Arıcılığın başarılı olunmamasını üç sebebe bağlamıştır; 1. Açlıktan, 2. Çeşitli böceklerden ve 3. Anasızlıktan dolayı arıcılıkta başarılı olunmadığını ifade etmiştir.

Tablo-102 : Erzurum’da Bulunan Eski Usullü Kovanların 21 Senelik Ölüm Sayısını Gösteren Cetvel²⁵²¹

Yıllar	İlkbaharda Mevcut Kovan Sayısı	Oğul İle Dolan Kovan Sayısı	Toplam Kovan	Sönen Kovan Sayısı
--------	--------------------------------------	--------------------------------	-----------------	-----------------------

²⁵¹⁸ Şimendiferin Kavuştuğu Gün Erzurum, s. 115.

²⁵¹⁹ Erzurum, 20 İkinci Teşrin 1939, S.3620.

²⁵²⁰ Erzurum Gazetesi, 8 Nisan 1940, S.3638, s.3.

²⁵²¹ Erzurum Halkevi Kültür Dergisi, 29 Ekim 1946, S.11, s.20-23.

1925	124	54	174	40
1926	134	47	181	34
1927	147	3	150	38
1928	112	95	207	33
1929	174	57	231	43
1930	188	30	218	51
1931	167	124	291	61
1932	230	1	231	83
1933	148	34	182	41
1934	141	61	202	53
1935	149	13	162	49
1936	113	93	206	59
1937	147	50	197	63
1938	134	36	170	45
1939	125	27	152	31
1940	121	105	226	104
1941	122	16	138	29
1942	109	103	212	38
1943	174	5	179	91
1944	88	24	112	41
1945	71	20	91	56

Yukarıda yer alan tabloda 1925-1945 yılları arasında Erzurum Vilâyeti'nde bulunana eski usüllü kovanlar hakkında sayısal bilgi verilmiştir. Eski kovanla ile yapılan arıcılığın çok ilkel yöntemlerle yapıldığı için arılardan yeteri kadar verim alınmadığından bahsedilmiştir. İlkbaharda mevcut kovan sayısı yıldan yıla farklılık göstermektedir. Toplam kovan sayısına göre yeni yılın ilkbaharına kalan kovan sayısından büyük fark olduğu tabloda görülmüştür.

D-ERZİNCAN VİLÂYETİ'NDE TARIM VE HAYVANCILIK FAALİYETLERİ

I-Erzincan Vilâyeti'nde Tarım Faaliyetleri

Erzincan tarım bölgesi olarak beşinci bölge içinde yer almaktadır.²⁵²² Erzincan'ın ekonomik faaliyetlerinin başında tarım ve hayvancılık gelmektedir. Erzincan nüfusunun % 76'sı tarım ile uğraşmaktadır. 1927 yılı itibariyle Erzincan'da 13.816 Tarım alet ve makinası bulunurken; 42 tane de traktör/ biçer/ çayır makinesi bulunmaktaydı.²⁵²³

Erzincan Rasat İstasyonu'nda görevli olan Ziraat Mühendislerine ücret olarak 1452 numaralı Kanunun 15. Maddesi'ne göre maaş verilmesi İcra Vekilleri Heyeti tarafından 24 Temmuz 1930 tarihli oturumda kabul edilmiştir.²⁵²⁴

Erzincan tarım ve hayvancılık üzerine dayalı bir ekonomiye sahiptir. 1934 yılında Erzincan'da ceviz büyüklüğünde yağan dolu sonrasında yapılan incelemeler ile Esesi Nahiyesi köylerinde tarlaların büyük zarara uğradığı; Esesi, Gitmana, Has, Payık, Palanka, Sipyatağı, Kermeli, Aggi, Gecurdek, Cerme, Zara köylerinde yağmur ve sonrasında oluşan sel sonucunda büyük zayıat meydana geldiği; Dahiliye Vekilliğine bildirilmiştir.²⁵²⁵

Başvekil İsmet İnönü'nün Doğu illerine yapmış oldukları gezide Erzincan Merkez Kazâsı'nın arazi vergisi olarak 17 bin lira ödeme yaptığını; bölgede bulunan diğer vilâyetlerde ise bu oranın bazı yerlerde yüksek bazı yerlerde az olduğunu tespit etmiştir. Bunun üzerine arazi vergisi üzerinde düzenlemeler yapılmasını istemiştir.²⁵²⁶

Dördüncü Umumi Müfettişliği tarafından Dâhiliye Vekâleti'ne yazılan bir telgrafta; Erzincan'ın doğu vilayetleri arasında merkezde bir konumda olduğu ve bu sebeple Erzincan'ın 5.000 hektarının kurutulmakta olduğu ve burada Ziraat Vekâleti tarafından bir numune fidanlığı 1937 yılında yapıldığı aynı zamanda bölgede zirai hapishanenin kurulmasının bölge için faydalı olabileceği zikredilmiştir. Erzincan Vilâyeti'nin 30 kilometre doğusunda Girlevik 1/200000 ölçülü haritada yer alan şelale 5.000 beygir kuvvetinde elektrik üretebilecek güce sahip olduğu; bu güçten faydalanılarak ziraai ürün çeşitliliğinin artacağı ifade edilmiştir.²⁵²⁷

²⁵²² DİE, 1927 Tarım Sayımı, s.23620, s.

²⁵²³ DİE, 1927 Tarım Sayımı, s.101.

²⁵²⁴ BCA.30.18.1.2.13.52.11.

²⁵²⁵ BCA. 30.10.0.0.117.821.9.

²⁵²⁶ BCA.30.10.0.0.70.462.5.

²⁵²⁷ BCA.30.10.0.0.72.470.5.

Erzincan'da yetişen kayısı, erik, ceviz gibi meyvelerin kurutularak ticari ürün hâline getirmek için 1937 yılında örnek bir fidanlığın kurulması kararlaştırılmıştı.²⁵²⁸ İklimsel sebepler nedeniyle 1937 yılında Erzincan'daki bazı çiftçilerin mahsulleri zarar görmüştür. Bu sebepler nedeniyle Zirat Bankasına borçlu olan çiftçilerin kredilerinin ertelenmesi İcra Vekilleri Heyeti'nce 25 Ocak 1937'de ertelenmesi onaylanmıştır.²⁵²⁹

Son Posta Gazetesi'nin 28 Ağustos 1938 tarihli "*Erzincan Günden güne Büyük İnkişaf Gösteriyor*" başlıklı haberinde Erzincan'da bataklıkların kurutulmaya başlandığı ifade edilmiştir. Erzincan'da bulunan bataklıkların kurutulması ile 8 bin dönüm araziden istifade edilmesi planlanmaktadır.²⁵³⁰

1939 yılının son günlerinde gerçekleşen deprem sonrasında Erzincan'ın hususi ziraat kuruluşları ve depoları yıkılmıştır. Yeniden kuruluşları yapmak için 347.379 liralık yardıma ihtiyaç duyulmaktadır.²⁵³¹ Muhtaç olan çiftçilere Kızılay tarafından tohumluk 311.258 kilo tohumluk verilmiştir. Mahmutlu, Şıhlar, Balıbeyi, Karadiğin, Güllüce, Ganiefendi Çiftliği, Hancı Çiftliği, Süleymanlı, Karakilise, Büyük Kadaganve Küçük Kadagan köyleri arazileri tamamen su altında kalmıştır. Bu su taşkınının engellenmesi için dört veya beş adet ekskavatöre ihtiyaç duyulmaktadır.²⁵³²

1939 depremi sonrası Erzincan'da tarımsal faaliyetler kısmi olarak sekteye uğramıştır. Deprem sonrası tarım çalışmalarının devam ettirilmesi için devlet tarafından çiftçiye tohumluklar vermeye başlanmıştır. Kızılay Genel Merkezi tarafından 311.258 ton tohum çiftçilere verilmiştir.²⁵³³

1942 yılına Erzincan Merkez ve Cimin Nahiyesi'nde 24.000 ağacın dikimine başlanılmıştır. Ziraat Mektebi'nde bulunan aşılı ve aşısız kayısı ağaçlar halka dağıtılmıştır. 1942 Nisan ayının son haftasında ise köylüye dağıtılmak üzere tohumluk arpa dağıtımına başlanılacaktır.²⁵³⁴ 1945 yılında Erzincan'da 5158 metre, 1946'da ise 583 metre arazi kurutulmuştur.²⁵³⁵ Erzincan Merkezi'nde "*Tohum Temizleme*" evi 1948 yılında kurulmuştur.²⁵³⁶

²⁵²⁸ **Ayın Tarihi**, 04.02.1937, S.39.

²⁵²⁹ **BCA.30.18.1.2.71.5.14.**

²⁵³⁰ **Son Posta**, 28 Ağustos 1938, S.2902, s.5.

²⁵³¹ **BCA.30.1.0.0.117.737.1.**

²⁵³² **BCA.30.1.0.0.117.737.1.**

²⁵³³ **BCA.30.1.0.0.117.737.1-3.**

²⁵³⁴ **Yeni Erzincan**, 20 Nisan 1944, S. 104, s.1.

²⁵³⁵ Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, **İstatistik Yıllığı 1948**, C.16, Ankara, 1948, s.180.

²⁵³⁶ **Yeni Erzincan**, 4 Mart 1948, S.291, s.1.

1946- 1950 yılları arasında Ziraat Vekaleti tarafından Erzincan’a yapılan harcama ve yatırımlar: Harcama miktarı 768.229.62 lira , yüzde olarak % 0.84 ve kişi başına düşen 4.47 lira olarak gerçekleşmiştir.²⁵³⁷

1-Sulama Faaliyetleri

Erzincan Vilâyeti’nde en önemli tarımsal alan Erzincan Ovasıdır. Ovanın yıllardır devam eden sulama sorunu mevcuttur. Erzincan Ovası 35 kilometre uzunluğunda 13 kilometre genişliğinde, ortalama yükseltisi 1100 metredir. Ovanın tüm sahası 50.000 hektar olmasına rağmen ekilen alan 20.000 hektardır. Ovanın nüfusu ise 50.000 kişidir. Bu ovanın sulanması için daha önce Mühendis Mithat Aydın tarafından ovanın tetkikleri yapılmış ve ovanın sulanması için kaynaklar olarak Yanık ile Mihar arasındaki kaynaklardan su getirilerek saniyede 155 litreye tekamül etmektedir. Ancak bu miktar su ile 375 hektar arazi sulanabileceği ve suyu tedarik etmek için çok fazla inşaat ile yeraltı bentleri yapılması gerektiği için 370.000 lira ihtiyaç gösterilmiştir. Fırat Nehri üzerinden Sana Boğazı’nda ovaya 40 metre yükseklikte bir regülatör yaparak suyu ovaya almak uygun görülmüştür. Regülatör ile 60 kilometre tulinde ana kanalın 600.000 liraya olacağı tahmin edilmiştir.²⁵³⁸

Erzincan Ovası’nda daha fazla verim almak için sulama faaliyetleri ile ilgili olarak önemli çalışmalar yapılmıştır. Aksuyun Erzincan’a akıtılması için ve ovanın ıslâhı konusunda Trabzon Saylavı Mithat Aydın ve Erzincan Saylavı Abdülhak Fırat incelemeler yapmak için alanı gezerek rapor ve harita planlarını oluşturmuşlardır. Erzincan Ovasının ıslah edilmesi için şu üç ihtiyacın göze çarptığını belirtmişlerdir;

1. Cinbi derelerinin su ile getirmiş olduğu kum, çakıl ve taşlar ovanın ve ovadaki köyleri kötü hale getirdiğini ve bu yüzden derenin ıslah edilmesi gerektiği,
2. Erzincan’da bulunan bataklıklarının kurutulması,
3. Ovanın suyunun fazla olduğunu ekilebilir alana yetecek kadar su verilmesi gerektiği,

Ovanın tahribata uğramasının en büyük sebebi Hani Deresi ve Naskirt Dereleridir. Bu kaynaklardan saniyede 60 litre su verilebilmektedir. Su bendi oluşturulur ve yeraltı suları da tutulursa, bu miktar 70 litre olabilir. Aksu Deresinin Hani Deresine getirilmesi için 133.5371.60 lira paraya ihtiyaç duymaktadır. Ovanın sel sularında kurtarılması için

²⁵³⁷ S. Aşgın, *Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu’ya Yapılan Kamu Harcamaları (1946- 1960)*, s. 177

²⁵³⁸ BCA.30.10.0.0.70.462.5-2-3.

ise Nürghah Bataklığını kurutulması için ise 21.462.40 lira harcama yapılması gerekmektedir.²⁵³⁹

Hani Deresi'nin ıslâhı için ortalama 155.000.00 liraya ihtiyaç duyulmaktadır. Vaskirt Deresi'nin ıslâhı için ise Ova tahribatının azaltılması ve su miktarının azaltılması için 60000.0 liraya ihtiyaç duyulmaktadır. Çardaklı Boğazı için ise burada su toplanması için 60.000 lira gerekmektedir. Ovanın genel olarak ıslah edilmesi için gerekli olan miktar 458500.00 liradır. Erzincan'da su şebekesi sorunludur. Vilâyette Su idaresi bulunmamaktadır. Su sorununun çözümü için 505 bin liraya ihtiyaç duyulmaktadır.²⁵⁴⁰

Erzincan Ovası civarında yer alan bataklıkların kurutulması için Aral Şirketi tarafından Amerika'dan getirilen ekskavatörlerin kullanılması İcra Vekilleri Heyeti tarafından 15 Ekim 1937'de kabul edilmiştir.²⁵⁴¹ Bataklığın kurutulma alanı 25 bin hektar olup; bu bataklığın kurutulması için ilk etapta 155 lira tahsis edilmiştir. Kanallar açılmış ve çalışma ekipmanları getirilmiştir. 25 köyden 1500 mükellef Erzurum'dan geçen Karasuyun temizlenmesi için çalıştırılmıştır. Arazinin sulanma ihtiyacının giderilmesi için ise Erzincan civarından Sansa deresi ve Fırat'ın en dar noktasında olan Keban boğazında bir baraj yapılması planlanmıştır. Yapılacak baraj ile ovanın sulanması amaçlanmıştır.²⁵⁴²

CHP Erzincan Bölgesi Müfettişi Balıkesir Mebusu Muzaffer Akpınar'ın raporuna göre: Erzincan ile civar köylerinin bostan ve tarlalarının sulama meselesi hayati bir öneme sahiptir. Erzincan'a bağlı Geçit, Gönye, Vaskert, Çardaklı, Mercanderesi ve Kirlevik gibi yerleşim yerlerinin tarla ve bostanları çok az bir su ile sulanmaktadır. Nâfia Vekâleti tarafından Vaskert Deresinin etüdü yapılmış; keşif bedeli olarak 117.000 lira Nâfia Vekâleti'nden talep edilmiştir. Yıl içinde ödenek verilirse bu sorun çözüleceği ifade edilmiştir. Erzincan'da sulama faaliyetleri sıkıntılı olduğu topraktan yeteri kadar verim alınamamaktadır. Gönye, Vaskert, Çardaklı, Mercan Deresinin sulama sorunlarının çözümü için her birine en az 35.000 lira en çok 50.000 lira ayrılarak baraj yapılırsa sulama sorunu çözülebilecektir.²⁵⁴³

Erzincan Ovası'nda bataklıkların kurutulması için bir yıllık hazırlık yapılmış. Bataklığın kurutulması için büyük bir merasim düzenlenmiştir. Bu kapsamda Erzincan Valisi Mehmet Fahri Özen, komutanlar ve halk büyük bir katılım sağlamıştır. Nurgah ve

²⁵³⁹ BCA.30.10.0.0.158.110.1-8.

²⁵⁴⁰ BCA.30.10.0.0.158.110.1-8-9.

²⁵⁴¹ BCA.30.18.1.2.79.86.15.

²⁵⁴² Doğu, 21 Aralık 1937, S.16, s.4.

²⁵⁴³ BCA.490.1.0.0.646.142.1-78.

Çermik bataklıklarını oluşturan 3.000 hektarlık alanda kanallar açılacak ve kurutma işlemi gerçekleştirilecektir. 2.000 hektarlık alan ise iskân için hazır hale getirilecektir. Kanalların açılma işi 17 ay sürecek ve bunun içinde iki ekskavatör çalıştırılacaktır.²⁵⁴⁴

18 Ağustos 1938’de çıkarılan bir karnâme ile Erzincan, Çarşamba ve Van Ovalarının etüt, inşaat ve diğer işlerde harcamalar yapılması için 300.000 liralık bir ödenek ayrılmıştır.²⁵⁴⁵

1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı doğrultusunda Erzincan’da bulunan bataklığın kurutulması için plan doğrultusunda 16.760 hektar, 117.500 korunma ve 272.000 alan ise sulama olarak plana dahil edilmiştir. Planın uygulanması ile Erzincan’da tarım alanlarında daha fazla verim alması öngörülmüştür.²⁵⁴⁶

Erzincan Ovasının sulama sorunu 1948 yılında da devam etmiştir. Avni Karsan tarafından Yeni Erzincan Gazetesi’nde köşe yazısı olarak yazılan “*Erzincan Ovasının Su Konuları*” adlı yazıda; ortalama 40.000 hektar verimli araziden oluşan Erzincan Ovası’nın önemli bir sulamaya ihtiyacı vardır. Erzincan’a yıllık 750 mm yağış gerekirken 350 mm yağış yağmaktadır. Vilâyetin suya ihtiyacı olduğu belirtilerek. Vaşkirt Deresi’nden kanal yapılarak su sorunun çözüm gerçekleşebileceği ifade edilmiştir.²⁵⁴⁷

Son Posta Gazetesi’nin 28 Ekim 1949 tarihli “*Erzincan’ın İktisadi Kalkındırılması*” başlıklı haberinde Girlevik Şelalesi’nin istihsal edilecek elektrik hattı ile ikinci bir sulama tesisinin projesinin yapılmaya başlandığı ifade edilmiştir.²⁵⁴⁸

2-Tarım Ürünleri

Erzincan bulunduğu konum ve coğrafi yapı itibarıyla tarım ürünleri bakımından çeşitlilik göstermektedir. 1927 yılı tarım sayımlarında ekilen arazi ve ürün olarak bakılacak olunursa tahıl 256.305, baklagiller 5.980; Sınai Bitkiler 1.281 ve toplan ekilen alan ise 263.566 dönümdür. Beşinci Bölge içinde yer alan Erzincan’da 1927 yılı itibarıyla buğday ekili saha hektarı 18.970, Buğday üretimi vilâyet olarak 104.900 ve bir hektar alandan ne kadar üretim yapıldığı 5.53 olarak yapıldığı görülmektedir. Üretilen tahıl 13.619.354 kilo ve 1.236.601 tl değerindedir. Baklagiller kilo olarak 568.291 ve değeri

²⁵⁴⁴ **Cumhuriyet**, 19 Birinciteşrin 1937/19 Ekim 1937, S.4826, s.3.

²⁵⁴⁵ A. Kardaş, **Cumhuriyet Dönemi’nde Van Gölü Havzası’nda Yapılan Kamu Harcamaları Ve Yatırımlar (1923- 1950)**, s.235.

²⁵⁴⁶ İ. Tekeli , S. İlkin, **Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı**, s.106.

²⁵⁴⁷ **Yeni Erzincan**, 19 Şubat 1948, S.289, s.1.

²⁵⁴⁸ **Son Posta Gazetesi**, 28 Ekim 1949, S.5638, s.6.

51.370 TL'dir. Sınai bitkiler 147.101 kilo ve TL karşılığı 13.646 TL'dir.²⁵⁴⁹ Erzincan'da 112 dönüm arazide 31.080 kilo üretim yapılmıştır. Pülümür'de darı 9 dönüm ve 180 kilo üretilmiştir. Kemah'ta 102 dönüm arazide 8.254 kilo darı üretimi olmuştur. Kığı'da 89 dönümde 9.901 kilo ve 2 dönüm mısır arazisinde ise 315 kilo üretim yapılmıştır. Nazimiye'de ise 110 dönüm arazide 7.212 kilo üretilmiştir.²⁵⁵⁰

Erzincan iklimi ve jeolojik yapısı nedeniyle Anadolu coğrafyasında yetişebilen her türlü tarımsal ürünün yetişmiş olduğu nadir vilâyetlerden biridir. Erzincan ve Kemah'da elma, üzüm, dut, ayva, vişne, badem, erik ve nar yetişmektedir. Üretimi az olan tütün, pamuk, haşhaş ve keten de yetiştirilen diğer ürünler olarak gösterilebilir.²⁵⁵¹

Erzincan Vilâyeti ve kazâlarında üretimi yapılan ürünler; arpa ve buğday, Erzincan Merkez, İliç, Kemah, Refahiye, Kemaliye ve Tercan'da , çavdar; Erzincan Merkez, Kemaliye, Tercan'da, yulaf; sadece Erzincan Merkez'de, mısır ve mahlut bitkisi; Erzincan Merkez ve Tercan'da, darı; Erzincan Merkez, Kemah ve Tercan'da üretilmektedir.²⁵⁵²

Tablo-103: 1927 Yılı Cinslerine Göre Hububat Üretimi²⁵⁵³

İl ve İlçe	Buğday		Arpa		Yulaf		Çavdar	
	Dönüm	Kilo	Dönüm	Kilo	Dönüm	Kilo	Dönüm	Kilo
Erzincan	41.350	3.106.711	40.080	731.244	27	5.040	1.192	28.448
Pülümür	8.409	649.827	2.035	112.501	-	-	-	-
Refahiye	15.981	1.235.619	12.450	553.158	145	774	-	-
Kuruçay	22.600	888.661	10.021		-	-	-	-
Kemah	70.606	2.746.226	10.953	623.125	-	-	-	-
Kığı	12.298	1.430.479	2.889	286.707	-	-	91	5019
Nazimiye	2.798	432.497	1.956	227.572	-	-	-	-

Erzincan'da 1927 yılında üretilen ürünlere baktığımızda; Erzincan ve kazâlarında yoğun olarak arpa ve buğday üretimi yapıldığı görülmektedir. En az üretilen ürün ise

²⁵⁴⁹ DİE, 1927 Tarım Sayımı, s. 6-9.

²⁵⁵⁰ DİE, 1927 Tarım Sayımı, s.39.

²⁵⁵¹ T.C. Devlet Salnamesi 1925-1926, s.586.

²⁵⁵² BİUM, Tarım İstatistikleri 1928-36, s. 33-69; BİUM, Tarım İstatistikleri 1934-37, s. 94-110; BİUM, Tarla Ziraatı Ürünleri İstatistiği 1937-39, s. 24-36; BİUM, Tarla Ziraatı Ürünleri İstatistiği 1938-40, s. 6-62; BİUM, Tarla Ziraatı Ürünleri İstatistiği 1940-42, s. 9-64; Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Tarla Mahsulleri İstatistiği 1940-45, s. 2-19.

²⁵⁵³ DİE, 1927 Tarım Sayımı, s.28.

yulaf olmuştur. Erzincan ve Refahiye’de yulaf üretimi gerçekleşmiştir. Coğrafi konumu ve iklimi ürün çeşitliliğini sağlamıştır.

Tablo-104: 1927 Yılı Cinslerine Göre Bakliyat Üretimi²⁵⁵⁴

İl/ İlçe	Dönüm Kilo	Erzincan	Refahiye	Kemah	Kığı	Kuruçay
Bakla	Dönüm	11	-	-	-	-
	Kilo	240	-	-	-	-
Bezelye	Dönüm	-	-	-	-	-
	Kilo	-	-	-	-	-
Nohut	Dönüm	544	1	78	19	-
	Kilo	58.572	160	19.915	2.274	-
Fasulye	Dönüm	112	-	12	9	-
	Kilo	222.378	-	985	200	-
Fığ	Dönüm	1.620	1.912	-	-	1093
	Kilo	80.292	111.311	-	-	36.891
Börölce	Dönüm	-	69	-	-	-
	Kilo	-	3.737	-	-	-
Mercimek	Dönüm	-	9	-	3	-
	Kilo	-	462	-	58	-
Burçak	Dönüm	6	-	-	-	-
	Kilo	252	-	-	-	-

Yukarıda yer alan tabloda Erzincan Vilâyeti’nde üretimi yapılan baklagiller verilmiştir. Erzincan ve yöresi tarım faaliyetlerine büyük önem vermiştir. Klimin müsait olması nedeniyle farklı baklagillerin tarımı yapılmıştır. Bu kapsamda 1927 yılında Erzincan ve Kazâlarında genellikle nohut, fasulye ve fığ üretimi yapılmıştır. Bakla ve Burçak sadece Erzincan merkezde tarımı yapılmıştır.

Tablo-105: 1927 Yılı Cinslerine Göre Sınai Bitkiler²⁵⁵⁵

İl/ İlçe	Dönüm Kilo	Erzincan	Refahiye	Kuruçay	Kemah	Kığı

²⁵⁵⁴ DİE, 1927 Tarım Sayımı, s.50-60

²⁵⁵⁵ DİE, 1927 Tarım Sayımı, s.70-80.

Patates	Dönüm	248	26	6	310	1
	Kilo	40.402	3.319	1.092	9.814	52
Pancar	Dönüm	9	18	-	-	-
	Kilo	480	3.687	-	-	-
Soğan	Dönüm	268	6	-	330	14
	Kilo	78.636	589	-	6.693	1.785
Sarımsak	Dönüm	2	-	-	-	-
	Kilo	213	-	-	-	-
Keten	Dönüm		-	-	6	-
	Kilo		-	-	115	-
Pamuk	Dönüm	8	-	-	29	-
	Kilo	97	-	-	127	

Türkiye’de ilk tarım sayımının gerçekleştiği yıl olması itibariyle 1927 yılı önemlidir. Yukarıda yer alan tabloda Erzincan ve Kazâlarında bulunan sınai bitkiler hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Genellikle patates ve soğan, Erzincan ve Kazâlarında yoğun olarak üretimi sağlanan sınai ürünlerden olmuştur. En az ise keten ile pamuk olduğu görülmüştür.

Akşam Gazetesi’nin 18 Haziran 1935 tarihli “*Erzincanda Halka İyi Tohum Dağıtılıyor*” başlıklı haberinde; Erzincan Ziraat Müdürü Ömer Hilmi Köksoy’un girişimleri ile Erzincan havalisinde pek iyi yetişen cinslerinin bozukluğu yüzünden para değeri olmayan fasulye ve nohutu iyileştirmek için Edirne, Niğde ve ülkenin çeşitli vilâyetlerinde getirilen tohumluklar halka dağıtılmış ve 15 yerde ise deneme tarlaları yapılmış ve Ziraat Memurları ekim sırasında görevlendirilmiştir. Vilâyette buğdayın yanında mısır yetiştirilmesi için Adapazarı İslah İstasyonu’nda tohumluklar getirilip denemeye başlanılmıştır.²⁵⁵⁶

Tablo-106: 1936- 1938 Yılı Hububat Ürünleri ve Miktarı ²⁵⁵⁷

	1936	1937	1938
Buğday	30.795	35.649	57.884
Arpa	14.359	12.476	20.404

²⁵⁵⁶ Akşam Gazetesi, 18 Haziran 1935, S. 5985, s.7.

²⁵⁵⁷ Recep Mutlu Özbayık, **Atatürk Döneminde Erzincan (1923- 1938)**, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Salim Gökçen), Erzincan, 2018, s. 151.

Çavdar	255	269	2.540
Yulaf	69	41	25
Mısır	11	4	29
Darı	64	50	60
Mahlut	301	328	1800
Toplam	45.854	48.817	82.742

1936- 1938 yılları arasında Erzincan’da farklı hububatlar üretilmiştir. Üretimi en fazla yapılan ürün buğdaydır. En az yapılan ise Mısır olmuştur. Ürün çeşitliliği bakımından zengin bir vilâyettir. Yıllık üretim olarak ise 1936 yılından 1938 yılına kadar yaklaşık iki kat artış göstermiştir. Yıllara göre ürün üretiminde artış görülmüştür.

Tablo-107: 1936- 1938 Yılı Hububat Ürünleri ve Miktarı²⁵⁵⁸

	1936	1937	1938
Nohut	164	443	466
Fasulye	517	713	806
Mercimek	-	-	1
Fık	602	487	475
Burçak	94	72	60
Toplam	1.377	1.715	1.808

1936- 1938 yılları arasında Erzincan’da üretilen hububatlar arasında 1936 yılında en fazla üretilen fık 602 ton, 1937’de 713 fasulye 713 ton ve 1938’de fasulye 806 ton üretim yapılmıştır. Üretimi en az yapılan ürün ise 1 ton ile mercimek olmuştur. Toplam ürün miktarı yıldan yıla artış göstermiştir.

1942 yılı Mart ayında Erzincan ve genelinde tarımla ulaşan çiftçilere tohumluk buğday ve arpa verilmiştir. Tarım Bakanlığı’ndan 3 ton Mısır getirilmiş dağıtımına hazır hale getirilip halka verilmiştir..²⁵⁵⁹ Tarım Bakanlığı Erzincan’da deprem sonrası dönemde tarımın yeniden gelişmesi için farklı tarımsal ürünleri Erzincan’a hibe etmiştir. Bu ürünlerin başında arpa ve buğday gelmektedir. Hibe edilen ürünler genellikle vilâyette üretimi yoğun bir şekilde gerçekleşen tarımsal ürünler olmuştur.

²⁵⁵⁸ R.M. Özbayık, *Atatürk Döneminde Erzincan (1923- 1938)*,s.151.

²⁵⁵⁹ *Yeni Erzincan*, 26 Mart 1942, S.1,s.2.

Tablo-108:Erzincan’da 1935-1944 Tarım İstatistik Verileri ²⁵⁶⁰

Yıllar	Arpa	Buğday	Mısır	Çavdar	Mahlut	Darı	Kaplıca	Yulaf
1935	9999	29029	64	240	624	126	-	26
1936	14359	30795	11	255	301	64	-	69
1937	12476	35649	4	269	328	50	-	41
1938	20404	57884	29	2540	1800	60	-	25
1939	20799	59252	34	2690	1800	61	-	66
1940	21013	59985	24	2771	1905	48	-	70
1941	13261	44858	22	1784	1785	34	-	65
1942	28311	65296	766	5601	2517	834	-	-
1943	28299	68774	774	5726	2662	837	-	-
1944	13497	38707	179	4141	2176	322	-	-
1945	8959	31340	176	4530	5000	215	-	-

Yukarıda yer alan tabloda Erzincan’ın 1935-1944 yılları arasında üretimi sağlanan tarımsal ürünler hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Tabloya baktığımızda 1939 depremi sonrası ürünlerde azalmalar meydana geldiği görülmüştür. Muhtemel sebebi tarım sahaarın zarar görmesi ve iş gücü kaybının yaşanmış olması gösterilebilir. Ayrıca 1939-1945 İkinci Dünya Savaşı sebebiyle ülke genelinde ilan edilen seferberliğin üretimi etkilemiş olduğu kuvvetle muhtemeldir. Ürünlerin genelinde bazı yıllarda artış bazı yıllarda azalmalar olduğu görülmüştür.

II-Erzincan Halkevi’nin Tarımsal Çalışmaları

Erzincan Vilâyeti bulunduğu konum itibarıyla her türlü tarımsal ürünün yetiştiği bir alandır. Erzincan Halkevi bünyesinde açılan Köycülük Şubesi ile çiftçi halkın bilinçlenmesi için bir dizi çalışmalar meydana getirmiştir.

1935 yılında Köycülük Şubesi tarafından, maddi durumu kötü olan çiftçilere tohum verilmesi hususunda Ziraat Bankası ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Halkın

²⁵⁶⁰ BİUM, Tarım İstatistikleri 1928-36, s. 33-69; BİUM, Tarım İstatistikleri 1934-37, s. 94-110; BİUM, Tarla Ziraatı Ürünleri İstatistiği 1937-39, s. 23-36; BİUM, Tarla Ziraatı Ürünleri İstatistiği 1938-40, s.6-62; BİUM, Tarla Ziraatı Ürünleri İstatistiği 1940-42, s. 9-64;Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Tarla Mahsulleri İstatistiği 1940-45, s. 2-16.

daha modern bir şekilde tarla işleri yapması için numune tarlalar seçilip zirai çalışmalar yapılmıştır. Buradan gelen gelir ile yoksul ailelere yardım edilmiştir.²⁵⁶¹

Bu kapsamda Erzincan Halkevine bağlı Hüda Köyü Halkodası,1938-1939 yılları içinde köyün güzelleştirilmesi, köylü halk zirai çalışmaya hazırlamak ve iktisadi kalkınma noktasında çalışmalar yapmıştır.²⁵⁶² Köycülük Şubesi tarafından köy kooperatifleri kurulmuş ve köy hesabına arazi ektirilerek köylünün zenginleşmesi sağlanmıştır.²⁵⁶³

III- Erzincan'da Hayvancılık Faaliyetleri

Erzincan'da bulunan ve ziraat için çift sürececek hayvan satın alınması için sekiz 8.500 lira tahsisi buyurulmuş ise de Vilâyet Mal Sandığı'nın bu parayı karşılamaya gücünün olmadığından dolayı satın alınıp dağıtılması planlanan çift hayvanları dağıtılmamıştır. Muhacirler gelmeden önce bölgenin asli ahalisinin arazi-i metrukeden zirai faaliyetler yürütmesinden dolayı muhacirlerin hâlihazırdaki işlerinin temini noktasında oldukça yardımcı olmuştur. Arazi-i Metrukeden elde ettikleri geliri muhacirler ile bölüşmek zorunda kalan ahali bu yıl ortakçılığa rağbet göstermeyip zirai araçların en önemlisi olan çift hayvanlarından muhacirlerin mahrum kalması ve bunlara tahsis edilen arazilerin boş kalması sonucunu doğurmuştur. Muhacirlerin iskân edildiği bazı köylerin asıl sakinlerinin Hristiyan olması dolayısıyla bu köylerdeki muhacirlerin ahaliden tümüyle yardım alamamasına neden olmuştur. İlkbahardan ziraat mevsimine kadar bunlara çift hayvanı verilmeyecek olur ise gelecek yıl vaziyetleri kötü olacaktır. İhtiyacın şiddetli olması nedeniyle 8.500 liranın naklen gönderilmesi Erzincan Valisi Hasan Faiz Ergün tarafından 18 Ocak 1926 istenmiştir.²⁵⁶⁴

Tablo-109:1927- 1928 Yılı Erzincan'da Hayvan Sayısı²⁵⁶⁵

	Beygi r	Kısr ak	Merk ep	Katı r	Deve	İnek	Öküz	Mand a	Koyu n	Keçi
Erzinca n	729	772	3.520	47	128	11.45 2	10.03 5	1.504	38.61 3	14.993
Kemah	164	357	1.109	0	62	3.465	3.583	13	8.684	15.905

²⁵⁶¹ BCA.490.1.0.0.984.815.1-10.

²⁵⁶² BCA.490.1.0.0.984.815.1-2.

²⁵⁶³ Fahriye Emgili, "Halkevlerinin Köy ve Köycülük Faaliyetleri", *Tarih ve Günce Dergisi*, S.8, 2021, s.218.(195-226)

²⁵⁶⁴ BCA.272.0.0.11.22.109.7.

²⁵⁶⁵ T.C. Devlet Salnamesi 1927- 1928, s. 498- 499.

Refahiye	357	0	455	0	904	4.758	4.983	1.084	1.077	12.477
Kuruçay	47	128	1.123	110	0	2447	3287	7	4.848	16.014
Pülümür	65	119	371	84	0	2.132	1.386	3	4.480	13.519
Kığı	194	316	795	0	0	3.780	3.651	114	13.827	24.118
Nazimiye	31	27	138	68	0	1772	922	0	2403	14.021
Toplam	1.587	1.720	7.511	309	1.094	29.806	27.847	2.725	73.635	111.047

1927- 1928 yılları arasından Erzincan ve kazâlarında büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar bulunmaktaydı. Erzincan genelinde yoğunluk olarak keçi fazla iken en az olan hayvan türü katırdır.

Tablo-110:1927- 1928 Yılı Erzincan’da Hayvansal Ürün Miktarı²⁵⁶⁶

	Süt Kilo	Yün ve Yapağı Kilo	Keçi Kılı Kilo
Erzincan	9.006.960	48.266	11.418
Kemah	3.366.240	10.959	12.603
Refahiye	238.760	13.412	9.628
Kuruçay	2.797.080	6.060	13.222
Pülümür	2.415.720	5.916	11.413
Kığı	5.007.000	16.892	19.462
Nazimiye	2.177.520	17.316	11.202
Toplam	25.009.280	108.814	88.948

Hayvansal ürün bakımından önemli bir yer edinen Erzincan 1927- 1928 yılında önemli miktarda hayvansal ürün üretimi sağlayabilmiştir. Erzincan ve Kazâlarında süt üretimi, yün ve keçi kılı ürünleri üretilmiştir.

²⁵⁶⁶ T.C. Devlet Salnamesi 1927- 1928, s. 499.

Tablo-111: 1935- 1938 Yılları Arası Erzincan’da Hayvan Sayısı²⁵⁶⁷

	1935	1936	1937	1938
Koyun	119.349	104.312	110.545	115.944
Kıl Keçisi	103.154	70.301	73.050	71.303
Tiftik Keçisi	1.780	3.715	4.719	2.503
Manda	2.677	3.729	3.916	4.329
Sığır	50.150	44.800	46.862	52.122
At	4.366	3.910	4.585	-
Katır	933	792	886	-
Eşek	5.966	5.810	5.974	-
Toplam	288.375	237.369	230.537	246.201

Erzincan’ın yer şekilleri nedeniyle otlaklar fazla olduğu için tabloda görüleceği üzere koyun sayısı fazladır. Hayvan türü olarak farklılık gösterebilir bazı yıllarda hayvan sayısında azalmalar meydana gelmiştir.

1939 depremi sonrası vilâyette büyük oranda hayvancılık bitmiştir. Deprem sonrasında yapılan incelemelerde 5160 Öküz, 6704 İnek, 1339 Manda olmak üzere 13.203 büyükbaş hayvan, 29.164 koyun ve 6248 keçi olmak üzere toplam 35.412 küçükbaş hayvan, 948 at ve 779 merkep olmak üzere 1.727 binek hayvanı olmak üzere toplam 50.342 hayvan telef olmuştur. Kızılâyet tarafından hayvancılık ile uğraşanlara 2.000 çift hayvan verilmiştir.²⁵⁶⁸ Daha sonraki süreçte Kızılâyet yeniden çift hayvan yardımında bulunmuştur. Toplam verilen çift hayvan sayısı 3.475 olmuştur. 2.321 ‘i Erzincan merkez ve nahiyelerine 1009’u, Refahiye’ye, 72’si Tercan’a , 73’ü Kemah’a ve 5 ‘i ise İliç tahsis edilmiştir.²⁵⁶⁹

Yeni Erzincan Gazetesi tarafından S. Turgut Timur tarafından “*Hayvan Hırsızlığı*” konusunda bir köşe yazısı kaleme alınmıştır. Hayvan hırsızlığı konusu, idare, kolluk, adliye makamları ve halkın ne yapması gerektiği konusunda bilgiler vermiştir.²⁵⁷⁰

²⁵⁶⁷ R.M. Özbayık, *Atatürk Döneminde Erzincan (1923- 1938)*,s.154.

²⁵⁶⁸ BCA.30.1.0.0.117.737.1; *Yeni Erzincan*, 2 Nisan 1942, s.2.

²⁵⁶⁹ *Yeni Erzincan*, 2 Nisan 1942, s.2.

²⁵⁷⁰ *Yeni Erzincan*, 16 Ocak 1947, S.236, s.1.

1-Hayvan Islâhı

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren hayvan ıslâhı alanında çalışmalara başlanılmıştır. Bu kapsamda yurt dışından uzmanlar getirilmiştir. Özellikle bu dönemde hayvan ıslâhı konusunda uzmanları olan Macaristan'da Jneral Heyni 800 lira maaş karşılığında istihdam edilmes ilcra Vekilleri Heyeti'nin 29 Temmuz 1930 tarihli kararıyla kabul edilmiştir.²⁵⁷¹ İlk olarak Aygır Depoları ve Hara kurulması için çalışmalar meydana getirilmiştir. Hayvan hastalıklarıyla mücadele bağlamında Erzincan'da serum hazırlama evi kurulmuştur.²⁵⁷²

Akşam Gazetesi'nin 18 Haziran 1935 tarihli "*Erzincanda Halka İyi Tohum Dağıtılıyor*" başlıklı haberinde; Erzincan Ziraat Müdürü Ömer Hilmi Köksoy'un girişimleri ile Erzincan'da bulunan at cinslerinin ıslâhı noktasında çalışmalar yapıldığı, bu kapsamda yulaf tohumlukları halka ücretsiz dağıtıldığı belirtilmiştir.²⁵⁷³

Hayvan ıslâhı konusunda Erzincan'da 1948 yılı temmuz ayında çalışmalar yapılmıştır. Sığırcılığın ıslâhı noktasında Göle'den getirilen Doğu Kırmızı ırkından 37 baş boğa getirilmiştir. Erzincan Merkez'e 4, Tercan'a 9 ve İliç'e ise 24 Doğu Kırmızı ırkı yollanmıştır.²⁵⁷⁴

2-Veba-i Bakari'ye Karşı Alınan Tedbirler

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet Muamelat Müdüriyeti tarafından, Diyarbakır ve Erzincan'da Veba-yı Bakari mintiklarından 80 lira ücretle çalıştırılacak bir memur için Muvâzene-i Umûmiyye Kanunu'nun 8. Maddesi göre İcra Vekilleri Heyetince 21 Ağustos 1928 tarihinde sığır vebası ile mücadele etmeleri için 11 veteriner kadro ayrılmasına karar verilmiştir.²⁵⁷⁵

Diyarbakır ve Erzincan'da ortaya çıkan Veba-ı Bakari alanlarında mücadele etmek için 80 lira ücretle 11 veterinerin ücretleri Muvâzene-i Umûmiyye Kanunu'nun 8. Maddesine göre yapılması ve bu durumun bütçeye eklenmesi İktisad Vekâlet-i Celilesi'nin 11 Ağustos 1929 tarih ve 31/22764 numaralı teklifi ile Maliyye Vekâlet-i Celilesi'nin 20 Ağustos 1928 tarih ve 4439/72 numaralı teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti tarafından 21 Ağustos 1928 tarihinde onanmıştır.²⁵⁷⁶

²⁵⁷¹ BCA.30.18.1.2.13.53.17.

²⁵⁷² TBMMZC, D.2, C.3, F. İ. 30, 18.07.1931, s.179.

²⁵⁷³ Akşam Gazetesi, 18 Haziran 1935, S. 5985, s.7.

²⁵⁷⁴ Yeni Erzincan, 29 Temmuz 1948, S.311, s.1.

²⁵⁷⁵ BCA.30.18.1.1.30.54.6.

²⁵⁷⁶ BCA.30.18.1.1.30.54.6.

1930'lu yıllarda Kafkaslarda ve İran'da sığır vebası görülmüştür. Kısa sürede Doğu Anadolu bölgesinde sığır vebası görülmeye başlanmıştır. 1933 yılında Erzincan serum müessesesi , sığır vebası için aşı üretmeye başlamıştır. Bu müessese diğer vilâyetlerde ortaya çıkan vaba-i bakri için serum üretim diğer illere sevk edilmiştir. 1933 yılı içerisinde 4.881 litre serum üretmiştir.²⁵⁷⁷ Erzincan'da sığır vebasının ortaya çıkmasının muhtemel sebebi Kars'tan ve Erzurum'dan batıya sevk edilen hayvanların transit merkezi olması gösterilebilir.

Ziraat Vekilliği'nin 9 Kasım 1936 tarih ve 40093/49 Sayılı tezkeresi ile :31 Aralık 1936 tarihinde, 15.971.1 liraya Ankara Etlik Bakteriyolojihanesi, Erzincan Serum Laboratuvarları ve Karacabey Harası'ndaki virüslü cesetlerin kısa zamanda az bir masrafla yakılmasını sağlayacak 3 adet Kori İhrak Fırını satın alınması kararlaştırılmıştır. fırınların Nâfia Vekilliği tarafından alınacak fırınların bedeli Etlik için 5.115.10, Erzincan için 5.626.81, Karacabey için 5.229.10 lira olarak tespit edilmiştir.²⁵⁷⁸

Dördüncü Mıntıka Müfettişi Amasya Mebusu Esat Uras Erzurum, Erzincan, Kars ve Artvin vilâyetlerini teftiş ettikten sonra hazırlamış olduğu 22 Şubat 1939 tarihli raporunda, hükümeti eleştirip yanlış politikalar izlediğini belirtmiştir. Bu vilâyetlerin en büyük sorunu sığır vebasıdır. *“Bu hastalığa karşı senelerden beri zevahiri kurtarmaktan başka ciddi tedbirler alınmamıştı. Erzurum ve Karsın yegane servet menbaı olan ahyvanatı bu elim afet yüzünden bir taraftan mahv olmakta ve her sene ilk baharında... Hükümet bu soruna kökten çözüm bulmalı”* şeklinde bir değerlendirme yapmıştır. Türkiye geneli baytar azlığı olduğunu raporda yazmıştır. Hayvan hastalıkları konusunda Erzincan'da bulunan Küçük Zabıta Sıhhiye Memurları Mektebi'nin kapatılmasını eleştirmiş olup bu okulun hayvan hastalıkları açısından önemli olduğunu belirtmiştir. Sığır Vebasına karşı *“Rus Sisteminin”* uygulanması gerektiğini *“Ruslar hayvanlara hem serum ve hem de mikrop telkihi suretiile vücutta mukavemet ve müdafaa kuvveti ihzar ediyorlar”*.²⁵⁷⁹

1941 yılı Temmuz, Ağustos ve Eylül ayları içinde bulaşıcı hastalıkları gösteren cetvelde Erzincan'a bağlı Merkezde 1 köyde 4 sığırda, Tercan'da ise 1 köyde 79 sığırda sığır vebası görülmüştür.²⁵⁸⁰

²⁵⁷⁷ Akşam, “Erzincan Serum Müessesesi ve Mühim Hizmetleri”, 18 Ekim 1933, S.5397, s.12.

²⁵⁷⁸ BCA.30.18.1.2.70.99.3.

²⁵⁷⁹ BCA.490.1.0.0.494.1988.2-24.

²⁵⁸⁰ BCA.30.10.0.0.186.283.1.

3- Büyükbaş Hayvancılık

Erzincan'da büyükbaş hayvancılık önemli geçim kaynaklarından biridir. Erzincan iklim yapısı ve yer şekilleri sebebiyle genellikle koyun ve keçi yetiştiriciliği yapılmaktadır. Meralar sayesinde hayvan yetiştiriciliği yapılmakta, fakat Türkiye'de yaygın olarak sürdürülen ekstansif koyun ve keçi yetiştiriciliğine devam edilmektedir.

Tablo-112: 1927 Yılı Erzincan'da Bulunan Büyükbaş Hayvan Sayısı²⁵⁸¹

İl	Beygir	Kısırak	Merkep	Katır	Deve	İnek	Öküz	Manda	Koyun	Keçi
Erzincan	729	772	3.520	47	128	11.452	10.035	1.504	38.613	14.993
Kemah	164	357	1.109	0	62	3.465	3.583	13	6.684	15.905
Refahiye	357	0	455	0	904	4.758	4.983	1.084	1.077	12.477
Kuruçay	47	128	1.123	110	0	2.447	3.287	7	4.848	16.014
Pülümür	65	119	371	84	0	2.132	1.386	3	4.480	13.519
Kığı	194	316	795	0	0	3.780	3.651	114	13.827	24.118
Nazimiye	31	27	138	68	0	1.772	922	0	2.403	14.021
Toplam	1.587	1.719	7.511	309	1.094	29.806	27.847	2.725	73.932	111.04

Erzincan'da 1927-1928 yılı itibariyle beygir, kısırak, merkep, katır, deve, inek, öküz, manda, koyun ve keçi gibi hayvanların besiciliği yapılmıştır. Erzincan Merkez ve kazâlarında yoğun olarak koyun ve keçi, en az ise kısırak ve katır bulunmaktaydı. Erzincan açısından büyükbaş hayvancılık ekonomik bir gelir kaynağı olmuştur.

1939 Erzincan Depremi Erzincan ve Kazâlarında hayvancılığı kötü etkilemiştir. Deprem sebebiyle Erzincan Merkez, Refahiye, Tercan, Kemah ve İliç Kazâlarında 13.203 büyükbaş hayvan(öküz, inek, manda), 1.727 binek hayvanı(atve merkep) ve 35.412 küçükbaş hayvan(Koyun ve keçi) toplam 50.342 hayvan telef olmuştur.²⁵⁸²

Tablo-113: Erzincan Depremi Sonrası Çiftçilere Dağıtılan Çift Hayvanı

Kazâ İsmi	Çift Hayvanı	Kazâ İsmi	Çift Hayvanı
Erzincan Merkez	153	Merkez Nahiye	797
Esesi	239	Cimin	167
Cencige	128	Başköy	38
Refahiye	299	Kemah	87
Toplam		2.000	

²⁵⁸¹ T.C Devlet Salnamesi 1927-1928, s.498-499.

²⁵⁸² BCA.30.1.0.0.117.737.1.

Yukarıda taploda Erzincan Depremi sonrası Erzincan ekonomisini bir nebze olsun yeniden güçlendirmek maksadıyla çiftçilere çift hayvanı ücretsiz bir şekilde dağıtılmıştır.

Ağustos 1946'da Erzincan'a bağlı Refahiye'nin bir köyünde 62 sığırdan Şap Hastalığı görülmüştür.²⁵⁸³ 1946 yılında Erzincan'da hayvanlarda Yanıkara hastalığı görülmeye başlanmıştır. Erzincan iline bağlı Tercan Kazâsı'nda bir köyde 31 sığır bu hastalığa yakalanmış ve 27 sığır ise telef olmuştur. ²⁵⁸⁴ Erzincan'a bağlı Kemah'ın bir köyünde proplazmoz hastalığı görülmüştür. Yedi sığır bu hastalığa yakalanmıştır.²⁵⁸⁵

4- Küçükbaş Hayvancılık

1938 yılında Erzincan'a bağlı Tercan'da Mezgeyik köyü koyunlarında çiçek hastalığı görülmüştür. Köyde 427 koyun ve 70 keçi hastalığa kapılmıştır. Hastalıkla ilgili muayeneler gerçekleşmiş ve tedbir alınmıştır. ²⁵⁸⁶ Erzincan Vilâyeti'nde 1942 yılında merkeze bağlı Küçük Çakırman Köyü ile Sürbahan Köyü'nde 801 baş koyun ve kuzuya serumlu çiçek aşısı yapılmıştır. Merkeze bağlı Büyük Köşünker köyünde ise çiçek salgını nedeniyle karantinaya alınmış olup karantina 20 Nisan tarihinde kaldırılmıştır. İliç Kazâsına bağlı Dostal Köyü hayvanlarda bu hastalık çıkmış ve veterinerler görevlendirilmiştir. ²⁵⁸⁷

Erzincan Vilâyeti'nin deprem sonrası süreçte hayvancılık sektörünün sekteye uğramasındaki bir diğer sebep olarak vilayette meydana gelne bulaşıcı hastalıkların etkisi olarak gösterilebilir. 1944 yılında Erzincan'a bağlı Cencige Nahiyesi'nde çiçek hastalığı görülmüştür. Yıl içinde alınan tedbirler kapsamında karantina ve tedbirler kaldırılmıştır. Cencige Nahiyesine bağlı Sırnaş Köyü hayvanlarında Kelebek Hastalığı çıktığından dolayı 309 koyun ve keçi distofajin ilacı yutturulmuştur. Kalecik Köyünde keçilerinde uyuz hastalığı görülmüş köy karantina altına alınmıştır. Erdene köyünde koyun çiçeğine karşı 270 koyun ve kuzuya çiçek aşısı yapılmıştır. Kalecik, Girlevik, Sırnas, Erdene ve

²⁵⁸³ T. C .Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Umum Müdürlüğü, **1- 15 Ağustos 1946 Salgın Hastalıkları Vaziyeti**, Akın Basımevi, Ankara, 1946, s. 1.

²⁵⁸⁴ T. C .Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Umum Müdürlüğü, **15- 27 Ağustos 1946 Salgın Hastalıkları Vaziyeti**, Akın Basımevi, Ankara, 1946, s.3.

²⁵⁸⁵ T. C .Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Umum Müdürlüğü, **1- 15 Ağustos 1946 Salgın Hastalıkları Vaziyeti**, Akın Basımevi, Ankara, 1946, s.5.

²⁵⁸⁶ **Doğu**, 8 Ocak 1938, S.32, s.2.

²⁵⁸⁷ **Yeni Erzincan**, 20 Nisan 1944, S. 104, s.1.

Cenciğe köylerinde damızlığa elverişli olmayan 372 baş koç, teke ve boğa kısırlaştırılmıştır.²⁵⁸⁸

Erzincan için 1944 yılı hayvancılık sektöründe bulaşıcı hastalıkların farklı tarihlerde görüldüğü bir yıl olmuştur. Cencige Nahiyesi Kismiköt Köyü keçilerinde “*Ciğer Ağrısı*” hastalığı görülmüştür. Köy karantina altına alınarak hayvanlar tedavi edilmiştir. Merkezin Kıy ve Esesi köyleri koyunlarında Propilazoz/Propilazmoz hastalığı görülmüştür. Hasta hayvanlar tedavi edilmiştir. Tercan Kazâsı Bahçecik komu koyunlarında Propilazoz hastalığı görülmüş ve hastalık için köye veteriner görevlendirilmiştir.²⁵⁸⁹ Esasi Nahiyesi Merkezi sığırlarında sığırlarında propilazmoz hastalığı tesbit edilmiştir. Köye kordon çekilmiştir. Tercan’a bağlı Humlar köyü, Bahçecik, Mustafa Bey, Hacı Bayram, Rıza Bey komlarında Propilazoz hastalığı görülmüştür. Bu kapsamda hayvanlar koruma altına alınmış ve tedavi edilmiştir.²⁵⁹⁰

Erzincan’a bağlı İliç Kazısı Armudan Nahiyesi’ne bağlı Boyalık ve Haneke köylerinde koyun ve keçilerde “*Antraks hastalığı*” görülmüştür. Kankurut Köyü’nde çıkan hastalığa karşı 1944 yılında 230 koyun, 100 keçi ve 200 baş sığira aşı yapılmıştır.²⁵⁹¹

Tablo-114: 1945-1948 Yılları Arasında Erzincan’da Meydana Gelen Bulaşıcı Hastalıklar²⁵⁹²

Hastalık Tarihi	Hastalığın Adı	Hayvan Cinsi	Hastalığın Görüldüğü Alan
1945	Kelebek	Koyun, Keçi, Sığır	Kığarı Köyü
1945	Ciğer Aşısı	Keçi	Urfat Köyü
1946	Şap	Koyun, Keçi, Sığır	Kırıktaş Köyü
1948	Tavuk Vebası	Kanatlı Hayvan	Erzincan, Tercan

1945-1948 yılları arasından Erzincan Merkez ve Kazâları’nda bazı yıllarda farklı bulaşıcı hastalıkların ortaya çıktığı görülmüştür. Bazen sadece bir köyü bazende vilâyetin genelini etkilediği görülmüştür. Görülen bulaşıcı hastalıklar sebebiyle hayvancılık etkilenmiştir.

²⁵⁸⁸ Yeni Erzincan, 11 Mayıs 1944, S.107, s.1.

²⁵⁸⁹ Yeni Erzincan , 29 Haziran 1944, S.114, s.1.

²⁵⁹⁰ Yeni Erzincan, 5 B.Teşrin 1941/5 Ekim 1941, S. 127, s.1.

²⁵⁹¹ Yeni Erzincan, 19 B.Teşrin 1944/19 Ekim 1941, S.129, s.1.

²⁵⁹² E. Yavuz, Türk İktisat Tarihinde Erzincan (1923-1960), s.51-52.

5- Kümes Hayvancılığı

Erzincan’da kümes hayvanı bakımından zengin olan vilâyetlerden biridir . Kümes hayvanı olarak; tavuk, horoz, hindi, kaz, ördek üretimi yapılmaktadır. Aşağıda tabloda 1927 yılında Erzincan’da mevcut kümes hayvanları hakkında bilgiler verilmiştir.

Tablo-115: 1927 Yılı Erzincan’da Bulunan Kümes Hayvan Sayısı²⁵⁹³

Vilâyet	Tavuk Horoz	Hindi	Kaz	�rdek	Toplam
Erzincan	42.450	504	419	62	43.435

Tabloda 1927 yılında Erzincan ve Kaz larında bulunan kümes hayvanlarının sayısal olarak verilmiştir. Kümes hayvanı olarak sayısı en az olan ördek en fazla olan ise tavuk-horoz olmuştur.

Tablo-116: 1935- 1941 Yıllara Arasından Erzincan’da Bulunan Kümes Hayvan²⁵⁹⁴

	Sene	Tavuk ve Horoz Sayısı	Hindi Sayısı	Tavuk Yumurtası Sayısı
Erzincan	1935	136.497	2.470	5.050.389
	1936	124.820	1.925	4.618.340
	1937	124.370	3.300	4.601.690
	1938	148.190	4.200	6.186.650
	1939	150.600	4.405	4.244.400
	1940	167.500	4.435	4.450.000
	1941	183.264	4.648	4.228.750
Toplam				

Erzincan iklim koşulları ve vilâyetin coğrafi yapısı nedeniyle tavuk ve horozun 1935 yılından 1941 yılına kadar düzenli olarak artış olduğu tabloda g r lm ştir. Yumurta sayısında ise bazı dönemlerde artış bazı dönemlerde ise azalış olduğu g r lm ştir.

Erzincan Vilâyeti’nde 1948 yılında tavuk vebası başlamış. Bunun  zerine Tarım Bakanlığından “*Tavuk Vebası*” aşısı istenmiştir. Mart 1948’de aşı Erzincan’a yollanmıştır. Veteriner Müdürlüğü tarafından tavukların aşılanmasına başlanılmıştır.²⁵⁹⁵

²⁵⁹³ D E, 1927 Tarım Sayımı, s.97.

²⁵⁹⁴ D E, Tavuk luk Arıcılık İpek cek liği İstatistikleri 1935-41, s. 7.

²⁵⁹⁵ Yeni Erzincan, 11 Mart 1948, S.292, s.1.

6- Arıcılık Faaliyetleri

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 5-14 Ocak 1931 tarihleri arasında I. Türkiye Ziraat Kongresi'ni düzenlemiştir. Kongreye ziraat dallarından uzman kişiler katılım sağlamış arıcılığın gelişmesi için Doktor Fuat Ali Örsan, İsmail Hakkı Arıcı, Celal Davut Arıbal, Avukat Kemal Şağban ve tarafından birer rapor verilmiştir. Doktor Fuat Ali Örsana göre, Anadolu'da arıcılığın gelişmesi için en uygun yerler saptanmalı ve oralarda arıcılık istasyonları kurulmalıydı. İsmail Hakkı Arıcı'ya göre, arıcılık kursları düzenlenmeli, öğretmenler yetiştirilmeli ve bu öğretmenlerin bilgilerini köylülere aktarmasını öneriyordu. Avukat Kemal Şağban ise, şekerin yurtdışından alınması sebebiyle milyonlarca liranın dış ülkelere gittiğini söylüyor, şeker yerine bal kullanılmasını sağlamak için bal üretiminin artırmanın zaruretini dile getiriyordu. Celal Davut Arıbal göre, arıcılığın kovan başına öğrenilmesi lüzumuna dikkat çekiyordu. Gerçekleştirilen bu kongre ile arıcılığın kalkındırılması yolunda önemli bir adım atılmıştır.²⁵⁹⁶

Arıcılık Türkiye'nin her bölgesinde yapıldığı görülmektedir. Erzincan'da yoğun olarak Merkez Kazâsı Cileyli köyünde ve Kemah Kazâsı'nda arıcılık gelişmiştir. Burada bulunan bal kaliteli ve özel bal üretimi yapılmıştır.²⁵⁹⁷

Tablo-117:1935- 1941 Yılı Erzincan'da Arıcılık²⁵⁹⁸

	Sene	Eski kovan	Yeni kovan	Bal Kg	Balmumu Kg
Erzincan	1935	22.855	12	63.508	2.167
	1936	13.550	12	34.350	1.841
	1937	12.280	12	27.000	1.820
	1938	16.430	62	24.200	2.385
	1939	16.500	62	59.000	2.670
	1940	16.600	62	60.100	2.665
	1941	16.150	62	45.900	1.940
	1942	18.050	110	58.800	3.280

²⁵⁹⁶ Nadir Yurtoğlu, “Cumhuriyet Türkiye’sinde Arıcılık Faaliyetleri (1923-1960)”, **Journal of History School**, XXX, (Haziran 2017), s.191.

²⁵⁹⁷ **Doğu Anadolu Coğrafyası (Tabii, Ziraî, Beşeri, Baytari)**, c. XII, Genelkurmay Matbaası, Ankara, 1938, s.193.

²⁵⁹⁸ BİGM, **Tavukçuluk Arıcılık İpekböcekçiliği İstatistikleri 1935-41**, s. 13; BİGM, **Tavukçuluk Arıcılık İpekböcekçiliği İstatistikleri 1935-43**, Ankara, 1945, s.13.

	1943	18.050	110	58.500	3.625
--	------	--------	-----	--------	-------

Arıcılık Erzincan’da önemli bir ticari uğraşıdır. 1935 yılından 1943 yılına kadar olan süre zarfında Erzincan’da üretilen bala baktığımızda en çok üretim 1935 yılında gerçekleşmiş; en az ise 1938 yılında gerçekleştiği görülmektedir. Yeni kovan olarak 1935-1941 yılları arasında 42, 1942 ve 1943 yıllarında ise 110 yeni kovan sayısına ulaşılmıştır.

Erzincan’a bağlı Tercan Kazâsı’nda arıcılık için önemli bir konumdadır. 1944 yılında Erzincan’da arıcılık ile uğraşanların sayısı 2520, yıllık bal üretimi 12.500, balmumu miktarı 1500 kilogramdır.²⁵⁹⁹

23 Ocak 1947 tarihinde Yeni Erzincan Gazetesi’nde Ziraat Yüksek Mühendisi Hadi Demirsoy tarafından “*Arıcılık*” ismiyle bir köşeyazısı kaleme alınmıştır. Yazı kapsamında kovanlara bakılırken dikkat edilmesi gereken hususlar dile getirilmiştir. Ayrıca arı sokmasına karşı tül maskeler ile tel maskeler kullanılması gerektiği ifade edilmiştir.²⁶⁰⁰ Gazetede farklı tarihlerde bu tür yazılar yazılmıştır. Muhtemelen vilâyetde arıcılığın yaygın olması sebebiyle ve halkın bilinçlendirilmesi için yazılmıştır.

Yeni Erzincan Gazetesi tarafından bazı sayılarda halkı bilgilendirmek amacıyla çeşitli köşe yazıları kaleme alınmıştır. 4 Kasım 1948 tarihinde “*Arıcılık- Bal*” adlı bir yazı kaleme alınmıştır. Kars, Sarıkamış ve Ardahan havalisinde kaliteli bal üretimi yapıldığı 100 kovandan 5000 kilo bal alınmadığı, arıcılığın bir ortak ile yapılması gerektiği iyi bir kazanç kapısı olduğu ifade edilmiştir.²⁶⁰¹

²⁵⁹⁹ İsmail Hakkı Arıcı, “*Tercan Arıcılığı*”, *Arı*, III/8, (Ağustos 1947), s.113.

²⁶⁰⁰ *Yeni Erzincan*, 23 Ocak 1947, S.237, s.1.

²⁶⁰¹ *Yeni Erzincan*, 4 Kasım 1948, S.324, s.2.

ALTINCI BÖLÜM
CUMHURİYET DÖNEMİNDE KARS, ERZURUM VE ERZİNCAN'A YAPILAN
MADENCİLİK HARCAMALARI VE YATIRIMLARI
(1923-1950)

A-TBMM HÜKÜMET PROGRAMLARINDA MADENCİLİK (1923-1950)

I. İsmet İnönü Hükümeti, 30 Ekim 1923-6 Mart 1924 tarihleri arasında kurulmuştur. II. İnönü Hükümeti, 6 Mart 1924- 22 Kasım 1924 tarihleri arasında yeniden kurulmuştur.²⁶⁰² Hükümet programında madencilikle²⁶⁰³ ilgili olarak; mali ve ekonomik düzenlemelerin yapılması gerektiği hakkında bilgiler verilmiş ve memleketin ekonomik durumu hükümet programını şekillendireceği belirtilmiştir. Özellikle madenle ilgili bir bilgiye yer verilmemiştir.²⁶⁰⁴

II. İnönü Hükümeti'nden sonra 22 Kasım 1924- 03 Mart 1925 tarihleri arasında Ali Fethi Okyar Hükümeti görev yapmıştır. Hükümet programında, ticaret ve madencilikle ilgili olarak; *“Vatanın mebzûl ve tabîî servetlerini isletecek iktisadiyatımızı inkisaf ettirmek cümle-i amâlimizdendir. Bilhassa ihracatımızı tezyit ve mahsulâtı milliyenin revacını temin için ihracat pazarları tedarik ve harici piyasalardan tüccarlarımızı vaktiyle haberdar edecek vesaik ihzar eyleyerek yerli tüccarlarımızın dünya piyasaları ile doğrudan doğruya münasebet ve alâkasını tesis etmeye çalışacağız. (Bravo sesleri) Ticaret hayatı üzerinde büyük tesir icra eden nakliyat umurunun ve hususi ile limanlardaki tahmil ve tahliye âmâliyatının tanzimi ve mevcut müşkilâtın izalesi çarelerini temmül edeceğiz, Sanayiinin terakki ve inkisafı için fabrikalar insaa ve tesisine devam olunmakla beraber sanayii beytiyenin tesvik ve ihyası ve sanatkârlara uzun vadelerle makineler tedarik ve itasını düşünmekteyiz. Derdesti müzakere bulunan mesai kanununun biran evvel intacını Meclisi Âlinizden rica etmekteyiz. Ticaret ile ilgili olarak bu ifadeler yer almış maden ile ilgili olarak; Cumhuriyet idaresinin memlekete bir abidesi olan Ankara - Sivas ve Sivas - Samsun hattının kemali faaliyetle ikmalî inşaa en aziz bir hedefimizdir. Azim bir serveti tabiiyemiz olan Ergani madeninin milletin pişi istifadesine*

²⁶⁰² TBMMZC, 30.10.1339, D.2, C.3, B.44, s.103.

²⁶⁰³ Maden Meselesi hükümet programlarından önce, sistemli bir şekilde İzmir İktisat Kongresi'nde (17 Şubat-4 Mart 1923) ele alınmıştır. Kongrede dokuz madde madenlerle ilgili olmuştur. Madenlerin değeri, ihale edilmesi, maden afları ve komşu ülkeler ile maden konusunda rekabet halinde olunması şeklinde dokuz maddelik bir içerik ayrılmıştır. (A. Afetinan, **İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)**, TTK, Ankara, 1989, s.34-35.)

²⁶⁰⁴ TBMMZC. D.2, İ.1, III, s.103-104; Afetinan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933**, s. 97.

*biran evvel vazımı temin için Arada - Ergani hattı inşaatını ehemmiyetle takip edeceğiz”*²⁶⁰⁵

III.İsmet İnönü Hükümeti 3 Mart 1925- 1 Kasım 1927 tarihleri arasında görev yapmıştır. Hükümet programında madencilikle ilgili olarak herhangi bir bilgi yer almamıştır. Fakat 15 Mart 1926 tarihli meclis oturumunda Ticaret Vekilliği’ne 18 milyon lira demir ve kömür madenlerini işletmek maksadıyla ödenek ayrılması istenmiştir. ²⁶⁰⁶

IV.İsmet İnönü Hükümeti 1 Kasım 1927- 27 Eylül 1930 tarihleri arasında görev yapmıştır.Hükümet programında madencilikle ilgili olarak herhangi bilgiye rastlanılmamıştır. ²⁶⁰⁷

V.İsmet İnönü Hükümeti 27 Eylül 1930- 4 Mayıs 1931 tarihleri arasında görev yapmıştır. Hükümet programında madencilikle ilgili olarak herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. ²⁶⁰⁸

VI. İsmet İnönü Hükümeti 4 Mayıs 1931-1 Mart 1935 tarihleri arasında görev yapmıştır. Hükümet programında madencilikle ilgili olarak; *“Maden Kanunu lâyihasını Büyük Meclise takdim için hazırlıyoruz. Esas fikir maden işletilmesine mani görülen eski usullerin ve resimlerin islâhıdır. Yerli sanayiın inkisafı için kanunî ve içtimâî tedbirlerimize devam edeceğiz.”*²⁶⁰⁹ VI. İnönü hükümeti programında Maden Kanun’un Meclise getirilmesi gündeme getirilmiştir. Maden aramaların daha modern şekillerde yapılması için çalışmalar yapılması gerektiği dile getirilmiştir.

VII. İsmet İnönü Hükümeti, 1 Mart 1935-1 Kasım 1937 tarihleri arasında görev yapmıştır. Hükümet programında madencilikle ilgili olarak herhangi bir bilgi verilmemiştir. Fakat kömür çimento gibi ürünlerin fiyatlarında indirim yapılması planlanmıştır.²⁶¹⁰

I.Celal Bayar Hükümeti, 1 Kasım 1937- 11 Kasım 1938 tarihleri arasında görev yapmıştır.Hükümet programında madencilikle ilgili olarak; *“Maden istihsali programımıza göre seneden seneye artacak olan sütun ve travers ihtiyaçlarını daha emniyetle karşılayabilmek için elverişli bölgelerde yeniden Okalıptüs ormanları yetistirmege ve diger bazı lüzumlu yerlerde de agaçlıklar vücuda getirmege çalışacağız.*

²⁶⁰⁵ TBMMZC, 27.11.1340, D.II, X, İ.II, s.398-399.

²⁶⁰⁶ TBMMZC, 27.11.1340, D.II, X, İ. II, s.397-400;TBMMZC, 15.03.1926, D.II, C.23, İ.III, s.169.

²⁶⁰⁷ TBMMZC,5 Teşrinisani 1927, D.III, .I, İ, I, s.22-24;

²⁶⁰⁸ TBMMZC, 27.09.1930, D.3, C.21, İ.3, s.30; TBMMZC, 2.10.1930, D.3, XXI, , İ.3, s.34-72.

²⁶⁰⁹ TBMMZC, D.4, İ.2, C.1, s.23.; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, s.219.

²⁶¹⁰ İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, s.235- 236.

Parti programının Devletçilik prensibi için baslıca tatbik mevzuu olarak işaret ettiği orman işletmelerinde ana olacak bir malî müessese kurmagı da önde islerden sayıyoruz. ”

Gibi ifadeler yer almış ve madencilige geniş yer ayrılmıştır. Demir, bakır, kömür, kurşun gibi madenlerin çıkarılmasına yönelik planlar yer almıştır. 3 yıllık maden programı belirlenmiştir.²⁶¹¹ I. Celal Bayar Hükümeti programında maden konusu dile getirilmiştir. Maden üretiminin gelişmesi için çalışmalar yapılması gerektiği belirtilmiştir.

II. Celal Bayar Hükümeti, 11 Kasım 1938- 25 Ocak 1939 tarihleri arasında görev yapmıştır. Hükümet programında madencilikle ilgili olarak herhangi bir bilgi verilmemiştir.²⁶¹²

Refik Saydam Hükümeti, 25 Ocak 1939- 3 Nisan 1939 tarihleri arasında görev yapmıştır. Hükümet programında madencilikle ilgili olarak; *“İktisadî sahadaki çalışmalarımız, istikametini her işimizde olduğu gibi Parti programının ana hatlarından alacaktır.Devletçilik prensibine dayanan mevzılarda faaliyetimiz ihtiyaçları, ehemmiyetlerine ve bu bapta imkânlar göre sıraya koyarak temin etmek ve Devletin iktisadî teşekküllerinin işlemelerini ve bunların üzerindeki kontrolleri kuruluşlarındaki maksada cevap verecek şekilde ve şartların müsaadesi nisbetinde tekemmül ettirmek yolunu takip edecektir. Toprak altı servetlerinin istismarını kalkınma plânımızın bilhassa tediye muvazenesi bakımından Hazineye kuvvet verici ehemmiyeli bir mevzu olarak telâkki etmekteyiz. Alelûmum ticarî mübadelelerde normal yolları takiben taraftar olmakla beraber aynı zamanda dünya iktisadî şartlarının icabı olarak karşılıklı menfaatler ve mücadeleler yolu ile tediye bilançosunun mütevacin olmasına dikkat edeceğiz. Diğer taraftan mahsullerimizin dış piyasada revaç ve itibarını arttırmak için mühim ihraç mallarımızın standartlanması yolundaki faaliyetlere vüsat vermek kararındayız. Normal faaliyetler ile memleketin iktisadî nizamına faydası olan hususî teşebbüslere kıymet ve kuvvet vereceğiz. Gibi ifadeleri yer almıştır.”²⁶¹³*Refik Saydam Hükümeti programında maden kaynaklarının çıkarılması gerektiği ve ülke ekonomisine kazandırılması gerektiği dile getirilmiştir.

²⁶¹¹ **Ulus**, 12 Aralık, 1937, S.yok, s.1; **TBMMZC**, D.5, İ.3, C.20, s.19-34; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, s.262.

²⁶¹² İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, s.301-304.

²⁶¹³ İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, s.321.

II. Refik Saydam Hükümeti, 3 Nisan 1939- 9 Temmuz 1942 tarihleri arasında görev yapmıştır. Hükümet programında madencilikle ilgili olarak herhangi bir şey yoktur.”²⁶¹⁴

Şükrü Saraçoğlu Hükümeti, 9 Temmuz 1942- 8 Mart 1943 tarihleri arasında görev yapmıştır. Hükümet programı 5 Ağustos 1942’te TBMM’de okunmuştur. Hükümet programında madencilikle ilgili olarak; *“İpek ve ipekli ve diğer lüks esyaların fiyatlarını serbest bırakacağız. Bunları kim ve nasıl isterse öyle alır ve satar. Bundan baska pancar gibi alıcısı tamamen hükümet olan, seker ve kömür gibi satıcısı tamamen Hükümet olan maddeler için alım ve satım hususunda tek düşüncemiz bunlara, bunlarla alâkadar sınıflar göz önünde tutularak, ahenkli ve mutedil bir fiyat tesbitinden ibaret olacaktır. Bunları tesbit ederken iki taraftan birinin devlet olduğunu da daima göz önünde bulunduracağız.”*²⁶¹⁵ Şükrü Saraçoğlu hükümet programında yeni maden sahaları ortaya çıkarmaktan ziyade devlet ile üretici arasında bulunan maden ve çeşitli ürünlerin fiyatlarının belirlenmesi açısından devletin misyonu hakkında programda bilgi verilmiştir.

II. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti, 15 Mart 1943- 18 Ağustos 1946 tarihleri arasında görev yapmıştır. Hükümet programında madencilikle ilgili olarak; *“Eski dertlerimizden biri de kömürdür. Çünkü kömür üretimi, artan ihtiyaçlara paralel olarak artmıyor. Ayrıca geçen sene iki ay kadar çalışmadı. Bu iki sebepten memleketin her tarafında kömür ihtiyacı tatmin edilemedi. Kömürün en yüksek iki üretim senesinden biri 1941’dir. O sene üretim 3 milyon tonu biraz geçmiştir. 1942 de bu miktar arz ettiğim sebebe binaen 2,5 milyon tona düşmüştür. Fakat yapılan gayretler neticesinde geçen senenin son aylarındaki günlük kömür üretimi daima sekiz bin tonun üstünde kalmıştır. Bundan başka içinde bulunduğumuz senenin ilk ayı içinde yapılan üretim çok ümit vericidir. Belki de en yüksek bir rakam bu senenin üretimi olacaktır. Bundan başka, ılımlı ve yardımcı tedbir olarak garp linyitlerini daha esaslı işletmek için tedbirler alıyoruz ve bu iş için icap eden parayı bütçeye koyduk... Ayrıca Etibank ve Sümerbank’ın meydana getirdiği müesseselerin devamını sağlamak için ne lazımsa yapılacaktır.”*²⁶¹⁶ II.Şükrü Saraçoğlu hükümeti döneminde ülke içinde sorun haline gelen kömür ihtiyacının çözülmesi için daha fazla çalışmaya ve üretim yapmaya ihtiyaç duyulduğu dile getirilmiştir.

²⁶¹⁴ TBMMZC, 10.4.1939, D.6, I, İ.F,s.20-28.

²⁶¹⁵ TBMMZC,D.7, İ.1, C.1, s.24; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950), s.365.

²⁶¹⁶ TBMMZC, 17.3.1943, D.7, I, İ.F, s.24.

Recep Peker Hükümeti, 12 Ağustos 1946- 9 Eylül 1947 tarihleri arasında görev yapmıştır. Hükümet programında madencilikle ilgili olarak; *“Sanayi ve madenlerle ilgili olarak; Kalkınmamızı sağlamak amacıyla Halk Partisi Hükümetleri tarafından girişilmiş olan sanayileşme hareketine yeni şart ve imkânlardan faydalanarak, etraflı incelemelere müstenit, birbirini tamamlayıcı program ve plânlar dairesinde, hızla devam edeceğiz. Yer altı servetimizi ve su mahsullerimizi değerlendirme konusundaki çalışmaları artıracacağız. Memleketin türlü bölgelerindeki kömür kaynaklarımızı işleterek mahrukat karşılamaya, büyük enerji santralleri inşa programımıza biran evvel tahakkuk ettirmeye hususi bir dikkatle çalışacağız. Geniş halk tabakalarının ihtiyacına tekabül eden konuları ve bu arada kadın ve erkek için hazır elbise ve çamaşır fabrikaları kurma ve teşvik etme işini önemle ele alacağız. İstihsal ve ithal imkânlarının mahdud oluşu dolayısıyla yeter miktarda elde edemediğimiz iplik hariç olmak üzere ince yünlü kumaşlar, basma, kaputbezi gibi mamullerimiz üzerindeki takyitleri de kaldıracacağız. Fabrikalarımızın hammadde ihtiyacını sağlamada el koyma tedbirlerine başvurmayacağız. Devlet iktisadi teşebbüslerinin ticari ve iktisadi esaslar dairesinde tam muhtariyetle idaresi, dikkat edeceğimiz işlerdendir. Bunların Devlet teşebbüsü olmalarından doğan ve arz esaslarına aykırı olan murakabe zaruretlerini de ihmal etmeyeceğiz. Balıkçılık işiyle meşgul olacağız.”*²⁶¹⁷ Recep Peker Hükümeti programında ülke ekonomisinin daha da gelişmesi için maden kaynakları için çalışmalar yapılması gerektiği yeraltı kaynaklarının artırılması için çalışmalar yapılması gerektiği dile getirilmiştir.

I.Hasan Saka Hükümeti, 10 Eylül 1947- 8 Haziran 1948 tarihleri arasında görev yapmıştır. Hükümet programında madencilikle ilgili olarak; *“Su kuvvetinden ve linyitlerden elektrik enerjisi elde etmekle milli endüstrinin en verimli şekilde ilerleyeceğine inanıyoruz. Bu suretle, hem maliyet fiyatlarını indirmek kabil olacak, hem de geniş ölçüde yakıt ve bilhassa ulaştırma tasarrufu elde edilecektir. Bu işi önemle takip edeceğiz. Madenlerle ilgili olarak; istihsalı artırma bahsinde madenlerimizin milli servet ve ihracat bakımından çok ehemmiyetli mevkiini göz önünde tutarak en modern şekilde makineleşmiş rasyonel bir işletmeye kavuşmasını ön plana alacağız Bu sahada memleketin istikbalde büyük bir servet kaynağı olmaya namzet Kömür Havzamızı en basta düşünmekteyiz. İstihsal seviyesini çok yakın bir zamanda yükseltmek kararında olduğumuz Havzanın, bu gayeye erismesi için bütün lüzumlu vasıtalarla teçhiz edilmesine*

²⁶¹⁷ İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)**, s.418- 419.

çalışmak kararındayız.”²⁶¹⁸ I. Hasan Saka Hükümeti programında linyitin elektrik enerjisi açısından önemli olduğu maden aramalarının sıklaştırılması gerektiği belirtilmiştir.

II.Hasan Saka Hükümeti 8 Haziran 1948- 15 Ocak 1949 tarihleri arasında görev yapmıştır. Hükümet programında madencilikle ilgili olarak; İkinci Hasan Saka Hükümetinde yeni programında maden ile ilgili olarak herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir.²⁶¹⁹

Şemsettin Günaltay Hükümeti, 16 Ocak 1949- 22 Mayıs 1950 tarihleri arasında görev yapmıştır. Madencilikle ilgili olarak hükümet programında şu ifadeler yer almaktadır; *“Devlet sermayesiyle girilen teşebbüslerde mali imkânlarımızın müsaadesi nisbetinde, başta kömür havzası olmak üzere, madenlerimizi modern teknik vasıtalarla mücehhez, rasyonel çalışır ve istikrarlı bir döviz kaynağı teşkil eder hale getirmek için planlı olmak kararındayız. Yurdumuzun yakıt ihtiyacını mümkün olduğu kadar linyit kömürüyle karşılayarak maden kömürlerimizi önemli istihsal faaliyetlerinin hammaddesi ve döviz kaynağı olarak kıymetlendirmek amacımızdır Hususi sermayenin iktisâdi sahalarda gireceği teşebbüsleri tesvik etmek ve kolaylaştırmak Hükümetin başlıca siari olacaktır.”*²⁶²⁰ Şemsettin Günaltay Hükümeti programında ülkenin yakıt ihtiyacının linyit kaynakları ile giderilmesi gerektiği dile getirilmiştir. Bu kapsamda maden aramalarına destek verilmesi gerektiği hükümet programında yer almıştır.

B- KARS VİLÂYE’TİNDE MADENCİLİK FAALİYETLERİ

Kars Milletvekili Ömer (Tarım) Bey tarafından, 19 Mart 1924’te Muvazene-i Umumiye Kanununu konuşulurken, Kars’ta bulunan Sünger Taşı Madeni hakkında bir konuşma gerçekleştirmiştir. Konuşmasında uzun süredir bu madenin işletilmediği, vaktiyle Rusların bu madeni işlettiği madenin çok değerli olduğu sadece İtalya ve Kars’ta bulunduğunu belirterek, Eğer kapalı kalacaksa satılmasını talep etmiştir.²⁶²¹ Kars Vilâyeti maden çeşitliliği bakımından zengin bir vilâyet değildir. Sınırlı sayıda madeni bulunan bir yerleşim birimidir. Bazı yıllarda farklı maden türleri mevcut iken bazı dönemlerde ya o madenin değer kaybetmesi ya da madenin azalması veya bitmesi sebebiyle o madenlerden istifade edilmediği görülmüştür.

²⁶¹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, 13.10.1947, D.8, VI, T.1, s. 674.

²⁶¹⁹ TBMM Tutanak Dergisi, 9.6.1948, D.8, XII, T.2, s.149.

²⁶²⁰ TBMM Tutanak Dergisi, 24.1.1949, D.8, XV, T.3, s.164.

²⁶²¹ TBMM, Tutanak Dergisi, D.2, XVI, B.81, s.6-7.

I-Kömür Madeni İşletmesi

Ulus Gazetesi'nin 26 Eylül 1935'te “ *Karstaki Kömür Madenlerimiz İşletilecek*” şeklinde manşetten vermiş olduğu haberde; Başvekil İsmet İnönü'nün doğu Gezisi sırasında halk tarafından Kars'ın Sarı Orman ve Göl ormanlarını kurtarmak için eskiden kapatılan Kömür Madeni Ocağı'nın yeniden açılmasını talep edilmiştir. Başvekil İsmet İnönü tarafından bu alanın yeniden incelenmesi için Türkofis ve Maden Genel Direktörlüğü'ne etüd çalışmaları yapılması istenmiştir.²⁶²²

Kars 'da bulunan kömür madenlerinin incelenmesi için Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü²⁶²³ Kömür Grubu Direktörü Mühendis Nadir Önen ile Fen Müşaviri Alman tebasından Müller, Kars sınırları içinde bulunan İkinci Yasaklı Bölgeye girişleri için izin verilmesi hususunda Genelkurmay Başkanlığının muvafakatına atfen İktisat Vekilliği'nin 5 Haziran 1936 tarih ve 2222/22588 Sayılı tezkeresi ile kabul edilmiştir.²⁶²⁴ Çeşitli incelemeler yapılmasına rağmen Kars'ta kömür araması yoluna gidilmemiştir. Bu girişimler başarısızlık ile sonuçlanmıştır.

II- Arsenik Madeni

Kağızman Kazâsı'nda beş dönümlük Arsenik madeni bulunmaktadır. İcra Vekilleri Heyeti Kararıyla 26 Mayıs 1929 tarihinde Rus tebasına mensup Markofeski tarafından işletilmek üzere verilmiştir.²⁶²⁵ Bazı yıllarda bölgede bulunan madenlerin Türk vatandaşları tarafından işletilmemesi üzerine yabancı uyruklu kişiler tarafından işletilmesine izin verilmiştir.

Kars'ın Kağızman Kazâsına bağlı Mali Zırnık ve Bolşevi Zırnık Köylerinde bulunan ve imtiyazları Sovyet Rusya halkından olan Markofski ve ortağı sorumluluklarında olan maden imtiyazının fesih işleri, İcra Vekilleri Heyeti tarafından 21 Şubat 1939 tarihinde onaylanmıştır. Maliye ve Nafia Dairesi tarafından 2 Kasım 1928 tarihinde Başvekâlet tarafından 6-4491 Sayılı tezkere ile sevk edilen Kağızman'da beş kıt'a arsenik madeni sözleşmesi feshi hakkında bulunan yazıda; mezkur köylerde bulunan madenin imtiyazlarının feshi hakkında İktisâd Vekâleti'nin 28 Ekim 1938 tarih

²⁶²² **Ulus**, 26 Eylül 1935, S.5089, s.1.

²⁶²³ Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, 14 Haziran 1935 tarihinde 2804 Sayılı kanun ile “Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Kanunu” kabul edilmiştir. 24 maddeden oluşmaktadır. (**Resmî Gazete**,22.06.1935, S.3035, s. 5378-5380)

²⁶²⁴ **BCA.30.18.1.2.65.49.4.**

²⁶²⁵ **BCA.30.18.1.2.4.32.11.**

ve 4871-45579 Sayılı tezkeresinde bu konunun tetkik edilmesi istenmiştir. Maadin Umum Müdürlüğü'nün fesih mazbatasında; *“İmtiyazları 29/5/1929 tarihli kararnamelerle adı geçenler uhdelerine ihale ve 15/6/1931 tarihinde teslimi icra kılınmış olan mevzuubahs beş kıta arsenik madeni için mültezimler tarafından Maadin Nizamnamesinin 2818 numaralı kanunla tadil edilen 59 uncu maddesi mucibince itasına mecbur oldukları vesikalar kanunun tayin eylediği müddet içinde verilmemiş olduğundan bahisle muaddel altmışıncı maddeye tevfikan imtiyazların feshi hususunun Yüksek Başvekâlete arzı ve bir diyecekleri varsa 60 güü içinde Devlet Şûrasına müracaatta serbest bulunduklarının madenin mesul müdürüne tebliği istenilerek, keyfiyetin 22 Eylül 1938 tarihinde Mesul Müdür Ahmede tebliğ edilmiş olduğu görülmüştür”*. Şeklinde yer alan açıklama sonucunda yukarıda zikredilen sebepler doğrultusunda feshin uygun bulunduğu kararına varılmıştır. Bu kararın Heyet-i Umimeye-de görüşölmek üzere Yüksek Riyasete yollanmasına 29 Kasım 1938 tarihinde karar verilmiştir. Umumi Heyet tarafından 263/255 numara ile Başvekâlet Yüksek Makamı'ndan buyrulan 2 Kasım 1938 tarih ve 6/4491 Sayılı tezkerede feshin şartlarının sağlanmadığı ve 29 Aralık 1938 tarihinde ortak alınan karar sonucunda kabul edilmiştir.²⁶²⁶ Maden feshinin yabancı birine verilip belli bir süre işletildikten sonra sözleşme şartlarının yerine getirilmemesi üzerine feshedilmesi Bakanlar Kurulu tarafından ortak bir şekilde karara bağlanmıştır.

III- Iğdır ve Kağızman Tuz Madenleri

Tuzluca ve çevresinde yer alan madenlerin işleme açılması 1828 yılında Rusların buraları işgali ile başlamış 1920'lere kadar bu maden işletilmiştir. 1927 yılında Tuz İnhısarı(Tekel) Umumi Müdüriyeti'nin kurulmuş; Erzurum'da Başmüdürlük açılmıştır. İlk önce Erzurum'a bağlanmış daha sonra ise Kars'a bağlanmıştır.²⁶²⁷

Tuzluca Kazâsı'nda bulunan tuz madeni, 35 dönümlük bir alanı kaplamaktadır. Yerin 270 metre altında tüneller bulunmaktadır. 1923 yılında Tekel Müdürlüğü tarafından işletilmeye alınmıştır.²⁶²⁸

Kars'ta bulunan madenlerden tuz madeni dikkat çekmektedir. 1863 yılında Kağızman'da bulunan Kağızman Tuz Madeni belli bir süre işletilmiştir. Bu madenden çevrede bulunan vilâyet ve yerleşim birimleri tuz ihtiyacını karşılamıştır. Fakat uzun

²⁶²⁶ Resmi Gazete, S.4198,(3 Mayıs 1939), s.11671.

²⁶²⁷ Hakan Güngörmez, “İktisadi Açidan Bir Faaliyet : Tuzluca Kaya Tuzlası”, *Coğrafya Dergisi*, 30, 2015, s. 33.

²⁶²⁸ Ziya Zakir Acar, *Kültür ve Turizm Yönleriyle Iğdır*, Aralık Kaymakamlığı Kültür Yayını, 2005, s.44.

yıllar kapalı halde bırakılmıştır. Kağızman Kazâsı'nın 4 kilometre batısında bulunan tuzla 93 Harbinden sonra belli bir süre Ruslar tarafından işgal edilip işletilmiştir.

Tablo-118: Kulp Tuzlasında Üretim ve Tüketim²⁶²⁹

Sene	Üretim kilo	Tüketim kilo	İzahat
1920	19700	1500	
1921	151600	99600	
1922	261000	330000	
1923	2213000	602000	400000 kilosu Ruslara satılmıştır.
1924	537000	759500	
1925	576700	672700	
1926	600000	678000	
1927	450000	656000	
1928	692000	696000	
1929	686000	635000	
1930	668600	594800	
1931	721000	707400	
1932	1005700	936000	
1933	1203700	1235700	

1920 yılından 1933 yılına kadar Kulp Tuzlası'nda üretim gerçekleşmiştir. Genelde üretim tüketimi karşılamamıştır. Üretilen tuzlardan 400.000 kilosu Rusya'ya 1923 yılında ihraç edilmiştir. Bu tuzlada üretilen tuzlar genel olarak hayvancılıkta kullanılmıştır. Özellikle Kars- Erzurum Vilâyetleri bu tuzladan tuz alım yoluna gitmişlerdir.

Günümüzde bile halen bu bölgede tuz üretimi gerçekleşmektedir. Büyük bir alanı kaplayan ve yüksek tuz potansiyeline sahip bir tuz madeni olma özelliğine sahiptir. Kullanım alanı olarak kışın buzlanma sebebiyle karayollarında, deri sanayisinde, tarımsalve hayvansal işletmelerde madenden çıkarılan tuzdan istifade edilmiştir.

²⁶²⁹ Doğuş, 29 Birinciteşrin 1933/29 Ekim 1933, s.6

IV-Kağızman Altın Madeni

Akşam Gazetesinin 10 Haziran 1933 tarihli “*Altın Madenlerimizde Tetkikata Başlanıyor*” başlıklı haberde; İktisat Vekilliği tarafından Amerika’dan getirtilen altın uzmanları getirilmiştir. Kars Vilâyeti dahilinde Kağızman civarında altın madenleri bulunmaktadır. Buraya gelecek Amerikalı Heyeti, Aras Vadisi’nde bulunan altın madeninin işletilip işletilmemesi hakkında bir karar verilmesi istenmiştir.²⁶³⁰ Kağızman Vilâyeti’nde bulunan altın madeni için yabancı bir heyetten görüş alınma yoluna gidilmesi dönem itibariyle Türkiye’de yapılan maden işlemlerinin daha sistemli bir hâle getirilip, olumsuzlukların önüne geçilmek istenmesidir.

Kars’ın Kağızman Kazâsı sınırları içinde bulunan alanda maden aramak için ruhsat ve izin isteyen Şirzat Cengiz ile Canip Derman’ın istekleri güvenlik sebebiyle reddine, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı’nın 21 Ekim 1949 tarihli ve 26317-17333-5 Sayılı yazısı üzerine Maadin Nizamnâmesinin 10. Maddesi göre İcra Vekilleri Heyeti tarafından 11 Nisan 1950 tarihinde kararlaştırılmıştır.²⁶³¹ Bazı yıllarda maden arama talepleri dönemin siyasi yapısı ve bölgenin güvenliği sebebiyle red olmasına sebebiyet verdiği görülmüştür. Red olunduğunda bile sadece o vilâyatte bulunan bürokrasi tek karar almamış aynı zamanda Bakanlıklar ve Bakanlar Kurulu Kararı ile bağlamıştır.

C- ERZURUM VİLÂYETİ’NDE MADENCİLİK FAALİYETLERİ

1922 yılında Societe Omnium Internationale de Petrole hesabına Profesör Granjean, Erzurum’da Çımağıl, Pulk, Hasankale’de, Van’da Kürzot, Mardin’de Cizre ve Siirt bölgelerinde tetkiklerde bulunmuştur.²⁶³² Erzurum yeraltı kaynakları bakımından zengindir. Erzurum Merkez ve kazâlarında farklı maden türleri bulunmaktadır.

Tablo-119: 1935 Tarihli Rapora Göre Erzurum’da Bulunan Madenler²⁶³³:

Kazâların İsmi	Yoğun Olarak bulunan Madenler		Kazâların İsmi	Yoğun Olarak Bulunan Madenler	
	Bölge	Maden		Bölge	Maden
Tercan	Polik Karyesi	Petrol	Oltu	Havkas Dağı	Siyah Kehribar

²⁶³⁰ Akşam, 10 Haziran 1933, S.5267, s.1.

²⁶³¹ BCA.30.18.1.2.122.40.3.

²⁶³² Kemal Lokman, "Memleketimizde Petrol Araştırmaları", *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni*, C: 6, Sayı: 2, 1958, s..222.

²⁶³³ BCA.30.10.0.0.65.433.1-50.

Tercan	Varnik Karyesi	Kömür	Erzurum Merkez	Ağız Açık	Kömür
Yusufeli	Dört Kilise	Bakır	Erzurum Merkez	Kükürtlü	Linyit
Yusufeli	Dört Kilise	Kurşun	Hasankale	Kasaba Dahilinde	Mazot
Yusufeli	Dört Kilise	Çinko	Hasankale	Kasaba Dahilinde	Kömür
Yusufeli	Dört Kilise	Demir	Hasankale	Kasaba Dahilinde	Petrol
Yusufeli	Dört Kilise	Çinko	Hınıs	Divan Hüseyin	Petrol
Yusufeli	Dört Kilise	Kurşun	Hınıs	Katranlı	Petrol
Yusufeli	Moshorunkezdan	Demir	Hınıs	Kilise Deresi	Kömür
Yusufeli	Moshorunkezdan	Bakır	Tortum	Otha	Siyah Kehribar
Yusufeli	Milo Karyesi	Bakır ve Çinko	Tortum	Çamlıdere	Kömür
Yusufeli	Milo Karyesi	Demir ve Kurşun	İspir	Vank Karyesi	
Yusufeli	Hudu Süfla	Bakır ve Çinko	İspir	Mesans	
Yusufeli	Paket Karyesi	Bakır, Çinko ve Kurşun	İspir	Kehreki Ülya	
			İspir	Karahan	Kömür
			İspir	Fansi	Kömür
			İspir	Ekikrek	Bakır

			İspir	Salaçor	Bakır
			İspir	Kaban	Küherçile
			İspir	Kirik	Petrol

Doğu Anadolu Bölgesi'nin önemli merkezlerinden biri olan Erzurum maden çeşitliliği bakımından zengin bir alana sahiptir. Erzurum ve kazâlarında farklı türde madenler bulunmaktadır. Fakat 1923-1950 yılları arasında sınırlı sayıda maden araması yapılmıştır. Bu durumda muhtemel ülkenin ekonomik durumu ve maden arama için başvuranların yeterli donanımına sahip olmaması gösterilebilir.

14 Kasım 1935 tarihinde Metal Grubu Direktörü Hadi Yenr tarafından, Dr. Oelsnerin, Türkçeye çevrilerek yazılan raporunda; Gümüşhane Vilâyeti'nin maden kaynakları bakımından zengin olduğu, aynı zamanda Erzurum'da yapılan incelemeler sonucunda ise birkaç madenin incelendiği fakat; bu madenlerin genel olarak göçtüğünden dolayı oradan alınan maden örneklerinde yeterli oran sağlanamadığı ifade edilmiştir.²⁶³⁴

Hükûmet, Doğu Vilâyetlerinin bir kısmında işlettiği yasak bölge kuralını petrol arama faaliyetleri kapsamında esnetmişti. Örneğin Erzurum Vilâyeti bağlı Hasankale ve Tercan'da Hollanda tebaasından Y.Roothan'ın araştırma yapmasına 31 Temmuz 1939 tarihinde izin verilmiştir.²⁶³⁵

Vilâyet İdare Heyeti'nden Oltu Kazâsına Şamhi ve Hanege Köyleri'nde Linyit madeni aramak için ruhsat alan Oltulu Sevkettin oğlu Mustafa ve Hürrem oğlu Hüsnü namlarına verilmiş, 19 Mart 1936 gün ve 1-2 numaralı ruhsatnamenin süresi 6 Ekim 1939'da bitmiştir. Vilâyet İdare Heyeti'nce 26 Şubat 1940 tarihinde yeni ihaleye katılımda bulunmadıkları için iptal edilmiştir.²⁶³⁶

İnhisarlar Umum Müdürlüğü tarafından Erzurum Ak Tuzlasında 66 adet göletin inşasına karar verilmiştir. İşin bedeli olarak 25,840,11 liradır. 10 Temmuz 1940 tarihinde ihaleye çıkılımsına karar verilmiştir.²⁶³⁷ Erzurum bölgede tuz madeni açısından zengin olan vilâyetlerden biridir. Bölgede tuzdan daha fazla verim alınması için devlet eliyle yeni göller inşa edilip tuz miktarı artırılmaya çalışılmıştır.

²⁶³⁴ BCA.30.10.0.0.175.210.7-2.

²⁶³⁵ BCA.30.18.1.2.88.75.4.

²⁶³⁶ Erzurum Gazetesi, 11 Mart 1940, S.3635, s.4.

²⁶³⁷ Erzurum Gazetesi, 24 Haziran 1940, S.3649, s.3.

Türkiye’de madenler bulunuş durumuna göre Batı Anadolu Linyitleri ve Doğu Anadolu Linyitleri olarak ikiye ayrılmıştır. Erzurum’un bulunduğu linyit grubu Doğu Anadolu linyitlerini oluşturmaktadır ve kendine yetecek durumdadır.²⁶³⁸

İngiliz uyruklu Cunningham Craig’in Erzurum’un Palandöken mevkiinde araştırma yapmasına İcra Vekilleri Heyeti tarafından 15 Temmuz 1941’de izin verilmiştir.²⁶³⁹ 1943 yılında Erzurum Vilâyeti’nin Tortum ve Oltu Kazâsı’ndan gelen yeni tuzlalar açılması yönündeki isteklere Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti olumlu yaklaşmıştı. Bu konuda Vekâlet, Birinci Dünya Savaşı’nda kapatılmış olan Oltu Pitkir Nahiyesi’ndeki tuzlanın geçici tesisat ile yeniden açılmasını sağlamıştı. Tortum Kazâsı’nda da tetkikler yaptırarak yeni tuzlalar açtırmıştı.²⁶⁴⁰ 1940’lı yıllarda Erzurum’da yeni tuzlalar açılmıştır. Bu durumda bölgenin tuz ihtiyacı kısmi olarak buradan karşılanmıştır.

1949 yılında Erzurum ve kazâlarında maden aramak amacıyla ruhsat talebinde bulunan kişilerin askeri mahkeme tarafından reddi, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı’nın 21 Ekim 1949 tarihli ve 17334-5/26318 Sayılı yazısı üzerine Maadin Nizâm-nâmesi’nin 10. Maddesine göre, İcra Vekilleri Heyeti tarafından 11 Nisan 1950 tarihinde kararlaştırılmıştır. Başvuran kişiler ve rededilenler²⁶⁴¹:

Tablo-120: Erzurum’da Maden Arama Yapmak İsteyenler ve Red Cevabı Alanlar

Adı-Soyadı	Müracaat Tarihi	İl	İlçesi	Bucak	Köy	Müracaat Numarası
Yusuf Ziya Atılgan	29.1.1949	Erzurum	Şenkaya	Bardis	Kızıлтаş	4545/2398
Yusuf Ziya Atılgan Fikret Aktan Mustafa Ürkmez	29.1.1949	Erzurum	Oltu	Merkez	Eğrikilise	4544/2397
Yusuf Ziya Atılgan Mihriinnisa Bayram	11/2/1949	Erzurum	Tortum	Kisha	Ödük	4540/2393
Yusuf Ziya Atılgan Mustafa Ürkmez Tahir Sarıoğlu	11/2/1949	Erzurum	Tortum	Haho	Haho	4539/2392

²⁶³⁸ N. Yurtoğlu, **Cumhuriyet Türkiye’sinde Maden İşletmeciliği ve Maden Politikaları (1923- 1960)**, s.108.

²⁶³⁹ BCA.30.18.1.27.95.61.16.

²⁶⁴⁰ BCA. 490.1.0.0.499.2006.1..

²⁶⁴¹ BCA.30.18.1.2.122.34.13.

Yusuf Ziya Atılğan Mustafa Ürkmez Necati Köksal	11/2/1949	Erzurum	Tortum	Merkez	Pişingöz	4538/2395
Yusuf Ziya Atılğan Abit Atay Mustafa Ürkmez	11/2/1949	Erzurum	Tortum	Kisha	-	4534/2367
Yusuf Ziya Atılğan Mustafa Ürkmez Necati Köksal	11/2/1949	Erzurum	Tortum	Kisha	Abrinis	4533/2386
Yusuf Ziya Atılğan Fikret Aktan	29/1/1949	Erzurum	Şenkaya	Merkez	Kotik	4532/2385
Yusuf Ziya Atılğan Fikret Aktan Mustafa Ürkmez	29/1/1949	Erzurum	Örtülü	-	Karnaboz	4534/2384
Yusuf Ziya Atılğan Fikret Aktan Mustafa Ürkmez	29/1/1949	Erzurum	Şenkaya	Bardis	Norşin	4530/2383
Yusuf Ziya Atılğan Fikret Aktan Mustafa Ürkmez	29/1/1949	Erzurum	Şenkaya	Bardis	Norşin	4529/2382
Yusuf Ziya Atılğan Mustafa Ürkmez	29/1/1949	Erzurum	Örtülü	Bardis	Çılhan	4528/2381
Yusuf Ziya Atılğan	29/1/1949	Erzurum	Şenkaya	Bardis	Kilise	4546/2372
Zehra Talay	11.4.1949	Erzurum	Hasankal e	Merkez	Kırtabaz	14753/887 9
Zehra Talay	12.4.1949	Erzurum	Merkez	Merkez	Marifet	14753/888 1

Zehra Talay	12.4.1949	Erzurum	Merkez	Merkez	Katranlı	14753/888 0
Zehra Talay	12.4.1949	Erzurum	Hasankal e	Merkez	Tortan	14753/881 1
Yusuf Ziya Atılğan Tevfik Bukan Necati Köksal Mustafa Ürkmez	11.2.1949	Erzurum	Tortum	Merkez	Ahbisor	4536/2389
Yusuf Ziya Atılğan Tevfik Bukan Necati Köksal Mustafa Ürkmez	11.2.1949	Erzurum	Tortum	Azort	Hatha	4537/2390
Yusuf Ziya Atılğan Fikret Atgan Necati Köksal Mustafa Ürkmez	11.2.1949	Erzurum	Tortum	Azort	Eşkisor	4535/2388
Yusuf Ziya Atılğan Zehra Talay	11.4.1949	Erzurum	Merkez	Merkez	Taşkesen	14753/887 8

1949 yılı içerisinde onlarca maden arama başvurusu gerçekleşmiştir. Arama ruhsat isteyen çoğu kişiler genelde aynı kişiler olmuş Bakanlık tarafından hepsinin maden aramak istemeleri olumsuzluk ile sonuçlanmıştır. Şaşırtıcı olan durum kadınlarında maden arama isteklerinin olmasıdır.

I- Ağzıaçık Linyit Madeni İşletmesi

Erzurum Vilâyeti'nin Ağzıaçık mevkiinde bulunan linyit madeni 25 Aralık 1932 tarih ve 58 Sayılı kararnameye göre işletme imtiyazı 18 Mart 1933 tarihinde Hürrem Bey'e verilmiştir.²⁶⁴²

Kars Valisi Ahmet Cevdet Ertuğrul tarafından 1935 yılında hazırlanan bir raporda; Erzurum'da iyi cins linyit bulunduğu; Rusların işgal döneminde bu madeni kullandığı; fakat günümüzde iklimsel sebepler nedeniyle kullanımını olmadığı, İş Bankası tarafından

²⁶⁴² BCA 30 18 1 2/ 34 17 18; Resmi Gazete, 9 Nisan 1933, S.2371, s. 2355.

burdaki madenin işletilmesi gerektiğini , gerekli ekipman ve kadro verilirse kısa sürede madenin bulanacağını belirtmiştir.²⁶⁴³

14 Eylül 1938 tarihinde madenin, Ağzıaçık Kömür Limited Şirketi sahipleri Hürrem oğlu Sabri ve Hüsnü Ergene'ye satılması uygun görülmüş ve İcra Vekilleri Heyeti 14 Eylül 1938 tarihinde bu kararı onaylamıştır.²⁶⁴⁴

Ağzıaçık Linyit Madeni, Erzurum sınırları içinde bulunmaktadır. 1940 yılı içinde Ağzıaçık Ltd tarafından 1194 ton üretim gerçekleştirilmiştir. ²⁶⁴⁵ 1941 yılında Ağzıaçık Ltd Ağzıaçık linyit madeninde 1.394 ton üretim gerçekleştirmiştir. ²⁶⁴⁶ Bazı yıllarda özellikle kış mevsiminin ağır geçmesi nedeniyle üretim azalmaktadır.

Kazım Yurdalan Belediye Başkanlığı döneminde Ali Şeref Suyu, Kükürtlü ve Ağzıaçık Linyit Kömürü yataklarını incelemek amacıyla uzman bir heyetin 1945 yılında Erzurum'a getirilmesi için çalışmalar yapmıştır. ²⁶⁴⁷ Fakat bu girişimler olumsuzlukla sonuçlanmıştır.

II- Erzurum Maden Kömürü İşletmeleri

Erzurum Vilâyeti, kömür madeni bakımından zengin durumda bulunmasına rağmen işletmeler hem az hemde yetersizdir. Bu durum 1892 tarihli İrade'de “*Erzurum Vilayeti'nin sekizinci defa neşredilen salnâmesinde Padişah'ın dikkatini çeken bazı fıkralarda, Erzurum'da bulunan madenler hakkında bilgiler verildiği ve bu madenlerin neden tam anlamıyla işletilmediği, işletilmesi için gerekli vasıtaların en kısa zaman da temin edilmesinin önemi...*” hakkında bilgiler içermektedir.²⁶⁴⁸

Erzurum'da bulunan kömür madenlerinin incelenmesi için Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Kömür Grubu Direktörü Mühendis Nadir Önen ile Fen Müşaviri Alman tebaasından Müller, Erzurum sınırları içinde bulunan maden yatağını incelemeleri için izin verilmesi hususunda Genelkurmay Başkanlığı'nın muvafakatin atfen İktisat Vekilliği'nin 5 Mayıs 1936 tarih ve 2222/22588 Sayılı tezkeresi ile kabul edilmiştir.²⁶⁴⁹

²⁶⁴³ BCA.30.10.0.0.65.433.1.

²⁶⁴⁴ Resmi Gazete, 4 Ekim 1938, S.4028, s.10699.

²⁶⁴⁵ “Umumi Maden Durumu: Türkiye” Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, S.24, 1941, s. 262.

²⁶⁴⁶ “Umumi Maden Durumu: Türkiye” Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, S.25, 1941, s. 431.

²⁶⁴⁷ İsmail Eyyupoğlu, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir İttihatçı Kâzım Yurdalan (1881/2-1962), s.503.

²⁶⁴⁸ Y. Karataş, Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde Erzurum (Sosyal, Ekonomik, İdarî ve Demografik Yapı), s.169.

²⁶⁴⁹ BCA.30.18.1.2.65.49.4.

1-Kırık Karahan Madeni

Ovacık Nahiyesi ile İspir Kazâsı arasında bulunan bir linyit madenidir. Bazı dönemlerde askeriye tarafından işletilmiştir. ²⁶⁵⁰ Erzurum Kırık Karahan'da maden kömürü ruhsatı 5 Kasım 1934 tarihinde verilmiştir.²⁶⁵¹ Üretimi sınırlı olmuştur.

2-Henege Madeni

Narman 'a bağlı Henege mıntıkasında bulunan zengin bir kömür madenidir. Maden civarında küçük ormanlar mevcuttur.²⁶⁵²

3-Kırtabaz Kömür Madeni

Hasankale Kazâsı'nın 5 kilometre batısında Kırtabaz mevki civarında bulunmaktadır. Bu maden kömür değil de daha çok linyit madeni özelliği gösterir. ²⁶⁵³ Bu madenle ilgili herhangi bir belgeye bulunamamıştır.

4-Ohannes Kömür Madeni

Narman Kasabasının Henege mıntıkasının 10 km güneybatısında bulunmaktadır. Değerli ve parlak bir kömür madenidir. Maden kömürü kükürtlüdür. ²⁶⁵⁴

5-Sivişli Kömür Madeni

Sivişli Kömür Madeni Erzurum Merkeze yarım saat mesafede bulunmaktadır. Erzurum'a bağlı Sivişli mevkiinde bulunmaktadır. 1936 yılından 1938 yılına kadar bu madende 8.200 ton kömür üretilmiştir. Tonu 7.5 lira olarak satılmıştır. ²⁶⁵⁵

6- Aşkale Kükürtlü Kömür Madeni

Erzurum'da bulunan kömür madenleri Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde özellikle 1897 tarihli Erzurum Vilâyet Salnâmesinde Aşkale civarında kömür madenleri olduğu belirtilmiştir. ²⁶⁵⁶ Erzurum'da 1899 tarihinde araştırma yapan Abdullah Kazım

²⁶⁵⁰ V. Altuğ, **Erzurum ve Civarı**, 63.

²⁶⁵¹ **BCA.310.10.0.25.1034.1468.1.**

²⁶⁵² V. Altuğ, **Erzurum ve Civarı**, s. 62.

²⁶⁵³ V. Altuğ, **Erzurum ve Civarı**, s. 62.

²⁶⁵⁴ V. Altuğ, **Erzurum ve Civarı**, s. 63.

²⁶⁵⁵ **Şimendiferin Kavuştuğu Gün Erzurum**, s.124; V. Altuğ, **Erzurum ve Civarı**, s.63.

²⁶⁵⁶ **Salnâme-i Vilâyet-i Erzurum**, H.1315/ M.1313/1897, Erzurum Vilâyeti Matbaası, s.169.

Kükürtlü Köyü’nde kömür madeni olduğunu tespit etmiş ve ısınmaya elverişli olduğunu ifade etmiştir.²⁶⁵⁷

Erzurum Vilâyetine bağlı Aşkale Kazası’nın 15 km Batısında bulunmaktadır. 1949 yılında Etibank tarafından linyit üretimine başlanılmıştır.²⁶⁵⁸ Erzurum Yeniköy İstasyonu civarında bulunmaktadır. Demiryolu idaresi bazı zamanlarda buradan ürün tedarik etmektedir.²⁶⁵⁹ Madende 5 ay çalışılarak toplam 6.804 ton maden istihsal edilmiştir.²⁶⁶⁰ 1949 yılında Aşkale Kükürtlü linyit madeninde 6.204 ton üretim gerçekleşmiştir. Bu üretimin 3.247 tonu satılmış ve 60.062 lira gelir elde edilmiştir.²⁶⁶¹

Erzurum-Kükürtlü kömür madenlerini transit yoluna bağlamak için yol üzerinde bulunan köprülerin 300.000 lira bütçe ile inşası için gerekli inşaat malzemesinin alınması için 2490 Sayılı Kanun hükümlerine göre Nafia Vekaleti’nin teklifi ve Bakanlar Kurulunun onayı ile 13 Ekim 1949 tarihinde kabul edilmesine karar verilmiştir.²⁶⁶² Aşkale Kükürtlü Madeni’e 5 ay boyunca ortalama 6.804 ton üretim sağlanmıştır.²⁶⁶³

7-Balkaya Kömür Madeni

Erzurum Vilâyeti, Oltu Kazâsı, Kömürlü Nahiyesine bağlı Göllet, Hanımkom, Balkaya, Aşağı Susuz, Aşağı Soğan, Alıcık, Penek ve Kemhis köyleri sınırları içinde yer almaktadır. Erzurum’a bağlı Oltu Kazâsı’nda, Kars’ın 125 km batısında ve Erzurum’un 178 Km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Linyitin ısı gücü ise 4.400-5.400 kalori ve rezervi 3 milyon ton olarak tespit edilmiştir.²⁶⁶⁴

Balkaya Yatağı’nın işletilmesi için ilk olarak Pancorotlu Dursun Ağa adında bir aşiret lideri araştırmalar yaptırmış akabinde Rus Hükümeti bölge memurlarından Augustin oğlu Dojktor Gadoımiski işle ilgilenmiştir. Bölgenin imtiyazını Doktor Gadoımiski almıştır. 1909 senesi itibariyle esaslı çalışmalara başlanılmıştır. 6 Şubat 1911 tarihinde İngiliz Mühendis Corc Kovel bölgeyle ilgili bir rapor hazırlamıştır. Bölgede

²⁶⁵⁷ Y. Karataş, **Sultan II. Abdülhamid Dönemi’nde Erzurum (Sosyal, Ekonomik, İdarî ve Demografik Yapı)**, s.169.

²⁶⁵⁸ N. Yurtoğlu, **Cumhuriyet Türkiye’sinde Maden İşletmeciliği ve Maden Politikaları (1923- 1960)**, s.108.

²⁶⁵⁹ V. Altuğ, **Erzurum ve Civarı**, s. 63.

²⁶⁶⁰ “ Türkiye Madencilikinin 1949 Bilançosu” , **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, XI/40, 30.04.1950, s. 7.

²⁶⁶¹ Nadir Yurtoğlu, **Cumhuriyet Türkiye’sinde Maden İşletmeciliği ve Maden Politikaları (1923- 1960)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2019, s.108.

²⁶⁶² **BCA.30.18.1.2.120.75.3.**

²⁶⁶³ “*Umumi Maden Durumu*”, (1949), s.7.

²⁶⁶⁴ N. Yurtoğlu, **Cumhuriyet Türkiye’sinde Maden İşletmeciliği ve Maden Politikaları (1923- 1960)**, s.108.

maden kömürünün zengin olduğu belirtilmiştir.Balkaya 1938’de MTA Enstitüsü etüdlerinden sonra askeri birliklerin olduğu alanda işletilmeye başlanılmıştır.²⁶⁶⁵

Doğu Gazetesi’nde Oltu’nun maden potansiyeli ile ilgili olarak bir köşe ayrılmıştır. Bu kısımda Oltu hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Maden ile ilgili olarak ;

*“Oltu her maden cihetinden zengindir. Fakat işlenmiyor. Balkaya ve Sivri kömür madenleri eski başvekil zamanında tetkik ettirilmiş ve iyi neticeler alınmıştır. Birinci kömür sapa bir yerde olduğundan işletilmiyor. Sivri kömürün imtiyazı Oltulu Mustafa Kömürcü ve arkadaşlarına verilmiştir. Bu kömürden halen Erzurum istifade etmektedir. Fakat işletme vesaiti iptidai olduğundan kömür hakkıyla işlenememektedir. Bakır, hatta gümüş ve halen işletilmekte olan siyah kehribar Oltu’nun müstakbel servetini teşkil etmektedir. Baruthane denilen mevkide borat dösut madeni su halinde Oltu çayına akmaktadır. Halk bundan yıkanmak suretiyle istifade ediyor. Egzamalıları her yaz yıkanmak için bu suya girerler camkerten namıyla maruf hamızı karbonlu su Oltu’ya yarım saat mesafededir. Doktorlar bu suyun Afyonkarahisar maden suyu ayarında mükemmel bir su olduğunu söylüyorlar. Bu su mide hastalıklarından mustarip olanların bir hayat arkadaşıdır. Bundan başka diğer maden suları da vardır”.*²⁶⁶⁶ İfadelerini içeren bir yazı kaleme alınmıştır.

Erzurum’un Oltu Kazâsı Balkaya mevkiindeki linyit madeni imtiyazı ise Etibank’a 20 Nisan 1940 tarihinde kabul edilen 2/13331 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile verilmişti.²⁶⁶⁷ Balkaya Madeni % 1 nisbi resme tabi tutulması İktisat Vekilliği tarafından karar verilmiştir.²⁶⁶⁸

Etibank’a geçen Balkaya Linyit Madeni’nde bulunan kömürlerin Sarıkamış ve Kars garnizonlarının kömür ihtiyacının temini için Etibank tarafından Mahrukat Bürosu şefi 16 Ağustos 1940 tarihinde tayin edilmiştir. Dahiliye Vekilliği tarafından ormanların tahrip edilmemesi odun yetine Kars ve Sarıkamış Garnizonları’nın kömür kullanması istenmiştir. Başvekâlet tarafından yazılın yazıya karşılık Etibank tarafından verilen cevapta Balkaya Linyit Madeni bir yıldır Etibank’a geçmiş. Bir yıllık süre zarfından madende 6000 liralık bir zarar meydana gelmiştir.Vekâlet tarafından madenin işletilmesine devam edilme kararı alınmıştır. 1940 yılı sonbaharına kadar 10.000 ton

²⁶⁶⁵ Ömer H. Barutoğlu, “Balkaya Linyit Yatağı ve Kuzeydoğu Anadolu Yakıt Problemi”, s.649-665. <https://www.maden.org.tr/resimler/ekler/141.pdf>

²⁶⁶⁶ **Doğu Gazetesi**, 28 Birinci Kanun 1937/28 Aralık 1937, S.22, s.7.

²⁶⁶⁷ **BCA** 30. 18. 1. 2. 90. 38. 11; Erzurum ine bağlı Oltu Kazâsı’nın Balkaya mevkiindeki linyit madeninin imtiyaz kararnamesine bağlı mukavelename şartları için BKZ. (**Resmi Gazete**, S.4621,(25 Eylül 1940), s.14745-14748.)

²⁶⁶⁸ **Resmi Gazete**,S.4503, (8 Mayıs 1940), s.13761.

kömür elde edilmiştir. Kars ve Sarıkamış Garnizonları için 8.000 ton verileceği bildirilmiş ve bu yıl 2 ton fazla üretim gerçekleşmiştir.²⁶⁶⁹

Erzurum Vilâyeti Oltu Kazâsı'nın Balkaya mevkiinde bulunan hükümete aid olan linyit madeninin üretiminin % 1 nisbi resme tabi tutulması için İktisad Vekilliği'nin 20 Şubat 1940 tarih ve 5/1473 Sayılı tezkeresiyle İcra Vekilleri Heyetince 20 Nisan 1940 tarihinde kabul edilmiştir.²⁶⁷⁰ Balkaya Ltd şirketi tarafından 1941 yılında Erzurum Balkaya Madeninde 2.146 ton maden elde edilmiştir.²⁶⁷¹ 1944 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın koşulları nakliye ve tüketim durumu göz önüne alınarak faaliyetlerini durdurmuştur.²⁶⁷²

1948 yılında CHP Genel Sekreterliği tarafından yazılan ve 14 Şubat 1948 tarih ve 7507 Sayılı mektuptan *“Yurdda hangi işlerin, nerelerde, ne kadar ve hangi ölçüde yapılmasının milli ihtiyaçlar bakımından zaruri ve uygun olduğunun belli plan ve programlarla ilan edilmesi”* hakkında alınan kalan doğrultusunda 10 senelik endüstri, maden ve enerji planları hazırlanmıştır. *“On Yıllık Milli İhtiyaç Planı”* olarak adlandırılmıştır. Bu kapsamda kömür madenleri konusunda; yalnızca taşkömürü ile ilgili olarak Soma, Seyitömer, Tunçbilek, Ağaçlı, ve Balkaya linyit madenlerinin devlet eliyle işletilmesine karar verilmiştir.²⁶⁷³

III-Kara Kehribar Madeni

Erzurum Vilâyeti Oltu Kazasının Havkas mevkiinde siyah kehribar/oltu taşı²⁶⁷⁴ madeni mevcuttur. 1927-1928 yılı itibariyle, Hankas Dağı'nda çıkarılan kehribar madeni, önemli maden kaynaklarından biridir.²⁶⁷⁵ Halilzade Süleyman tarafından 12 Eylül 1929 tarihinde Geçik Köyü kehribar madeni ruhsatı alınmıştır.²⁶⁷⁶

Erzurum Vilâyeti dahilinde bulunan Geçik köyünde siyah kehribar madeni Halilzade Süleyman Efendi namına verilen 19 Şubat 1929 tarihli ½ numaralı ruhsatnamenin iptali için Maden Umum Müdürlüğünün 4 Haziran 1929 tarihli mazbatasına göre İktisat Vekâletinin 27 Haziran 1929 tarih ve 38/20626 numaralı tezkere

²⁶⁶⁹ BCA.30.10.0.0.174.204.8.

²⁶⁷⁰ Resmi Gazete, S.4503, (8 Mayıs 1940), s.13761.

²⁶⁷¹ “Umumi Maden Durumu Türkiye Madencilikinin 1941 Bilançosu”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, 27, 1942,s.194.

²⁶⁷² N. Yurtoğlu, **Cumhuriyet Türkiye'sinde Maden İşletmeciliği ve Maden Politikaları (1923- 1960)**, s.58.

²⁶⁷³ BCA.30.1.0.0.76.479.4-15.

²⁶⁷⁴ **Oltu Taşı**, 4 Haziran 1985 tarihinde kabul edilen Maden Kanunu ile Oltu Taşı Kıymetli taşlar arasına alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. **Resmi Gazete**,15 Haziran 1985, S.18785, s.2.

²⁶⁷⁵ **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928**, s. 515.

²⁶⁷⁶ Enver Konukçu, **Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Erzurum**, Erzurum,1999, s. 349.

ile teklif edilmiş İcra Vekilleri Heyeti tarafından 12 Eylül 1929 tarihinde kabul etmiştir.²⁶⁷⁷

Buradaki maden 1936 yılı itibariyle çok bakımsız haldedir. Civarda bulunan esnaf tarafından kolye, teşbih, düğme, bilezik ve ziynet eşyaları yapılmaktadır. Madenden elde edilen kehribar bilimsel yöntemlerden uzak gelişigüzel bir şekilde temin edilmektedir. Bu madenin daha aktif kullanımı için Etibank himayesinde yeniden oluşturulması gerekmektedir.²⁶⁷⁸ Erzurum'da bir diğer Kehribar Madeni ise Tortum Kazâsı'nda yer almaktadır.²⁶⁷⁹

IV- Erzurum Bakır Madenleri

1- Tunkis Bakır Madeni

Erzurum bağlı Yusufeli Kazâsı'nın Tunkis Köyü'nde bulunmaktadır. 3.6 santim tabakalar halinde görünmektedir. Levha plakaları % 87.5 bakır içermektedir. Bu madende külçe halinde bakır çıkarılmıştır.²⁶⁸⁰ Bu madenler ile ilgili olarak yeterli bilgi ve belge mevcut olmadığı için çalışmada kullanılamamıştır.

2- Kobalkomu Bakır Madeni

Erzurum Vilâyeti'nde bulunan ikinci Bakır Madeni Pasinlerin güneyinde, Palandöken Dağları olduğu silsilede yer almaktadır. Burada maden toprak ile karışıktır. Madendeki bakır oranı % 12- 15 civarındadır.²⁶⁸¹

V- Petrol Madenleri

1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Türkiye'de sanayi ve maden sektörünün gelişmesi için önemli bir adım atılmıştır. Maden ve sanayi yatırımlarını finanse etmek maksadıyla bu banka kurulmuştur. Banka kurulduktan sonra ülke genelinde maden aramaları başlanılmıştır. Bu kapsamda Doğu'da Van'da Kürzot ile Erzurum Mamahatun ise petrol araştırmaları için maden mühendisleri bölgeye yollanmıştır. Fakat bölgeye gönderilen uzmanlar mevsimin kış olması sebebiyle görev yerinden ayrılıp Antalya'da çalışmaya başlamışlardır.²⁶⁸²

²⁶⁷⁷ BCA.30.18.1.2.5.45.16.

²⁶⁷⁸ C. Bayar, **Şark Raporu**, s. 109.

²⁶⁷⁹ V. Altuğ, **Erzurum ve Civarı**, s. 65.

²⁶⁸⁰ V. Altuğ, **Erzurum ve Civarı**, s. 63.

²⁶⁸¹ V. Altuğ, **Erzurum ve Civarı**, s. 64.

²⁶⁸² A. Kardeş, **Cumhuriyet Dönemi'nde Van Gölü Havzası'nda Yapılan Kamu Harcamaları Ve Yatırımlar (1923- 1950)**, s.118.

Akşam Gazetesi “*Petrol Damarları*” bulundu şeklinde vermiş olduğu haberin içeriğinde 1929 yılı içerisinde petrol araştırmaları yapılması plandıkları belirtilmiştir. Bu kapsamda Özellikler Erzurum ve Tercan havaliisinde çok kaliteli petrol olduğu belirtilmiştir. Burada bulunan bir perol kaynağı vilâyetin sularına karışmakta ve suların içilmez hale geldiği ifade edilmektedir.²⁶⁸³ Erzurum dahilinde petrol aramak ve kaynak tesbiti yapmak maksadıyla Temmuz 1930 tarihinde Petrol Uzmanları Numan, Cevat ve Recep Beyler Erzurum ve Hınıs’ta incelemelerde bulunmuşlardır.²⁶⁸⁴

1931 tarihinde hazırlanan Türkiye’de madencilik rapor ve cetvelinde; Erzurum Vilâyeti’nde ümit verici petrol kaynakları olduğu belirtilmiştir. Kısa zaman içinde burada petrol araması yapılmaya başlanacaktır.²⁶⁸⁵

Erzurum ve Erzincan arasında bulunan Mamahatun civarında 1932 yılında petrol kaynağı bulunmuştur. 1931 yılında İktisat Vekilliği tarafından bu bölgede incelemeler yapılmıştır. İnceleme sonucunda petrol damarına ulaşıldığı bildirilmiştir. 1932 yılında ise İş bankası bu kaynakla ilgili olarak inceleme yapmaya başlamıştır.²⁶⁸⁶

1-Katranlı Gaz Madeni

Hınıs Kazâsı’nın Taşkesen Nahiyesi’nde bulunmaktadır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Ruslar bu madeni kullanmıştır. Maden civarında bulunan halk bu petrolden istifade etmiştir.²⁶⁸⁷

2-Hasankale Petrolleri

Erzurum’un Hasankale Kazâsı’nda yer alan petrol madenidir. Küçük kaynaklar halindedir.²⁶⁸⁸ 1925 yılında Hasankale’de petrol aramaları için M. Lucius hükümet tarafından görevlendirilip petrol mıntıkasında incelemelerde bulunmuştur.²⁶⁸⁹ Hasankale’de 1936 yılında yer alan maden kasabanın güneyinde kasabaya 600 metre uzaklıktadır. Sıcak, hamızı karbonlu su çıkmakta ve bol miktarda petrol bulunmaktadır.²⁶⁹⁰

²⁶⁸³ Akşam, 29 Mayıs 1929, S.3814, s.3.

²⁶⁸⁴ Erzurum Gazetesi, 21 Temmuz 1930, S.3205, s.2.

²⁶⁸⁵ BCA.30.1.0.0.39.233.12.

²⁶⁸⁶ Akşam, 23 Ağustos 1932, S.4982, s.1.

²⁶⁸⁷ V. Altuğ, Erzurum ve Civarı, s. 64.

²⁶⁸⁸ V. Altuğ, Erzurum ve Civarı, s. 65.

²⁶⁸⁹ Cevat Eyüb Taşman, “Türkiye ve Petrol”, Maden Tetkik ve Arama Dergisi, S.8, 1937, s. 11.

²⁶⁹⁰ “Türkler ve Maden”, Maden Tetkik ve Arama Dergisi, 5, 1936, s. 32.

1939 yılında Erzurum-Hasankale sahasında petrol araması yapılması için İktisat Vekilliği tarafından görevlendirilen Hollanda Vatandaşı Y. Rootha'nın Genelkurmay Başkanlığının kabulü ve Dahiliye Vekilliği'nin 24 Temmuz 1939 tarih ve 38964 Sayılı tezkeresiyle İcra Vekilleri Heyeti 31 Temmuz 1939 tarihinde kabul etmiştir.²⁶⁹¹

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Petrol Jeologlarından İngiliz vatandaşı Cunningham Craig, tetkik programı kapsamında Erzurum Palandöken mevkinde petrol araması yapması için İktisat Vekilliği tarafından 5 Temmuz 1941 tarih ve 14/2786 Sayılı tezkeresi ile İcra Vekilleri Heyeti 15 Temmuz 1941'de kabul etmiştir.²⁶⁹²

D- ERZİNCAN VİLAYETİ'NDE MADENCİLİK FAALİYETLERİ

Erzincan ve kazâları farklı türde madenler bulunmaktadır. Demir, civa, linyit, kurşun madeni vilâyetin farklı lokasyonlarında yer almaktadır. Erzincan'a bağlı Karataş köyünde Refahiye'ye bağlı Biçer, Kayı ve Kabuller köyünde linyit madeni vardır. Demir madeni Refahiye'ye bağlı Yazı köyünde, pirit, Erzincan'ın Vaskirt köyünde kurşun ise Gümüştepe mevkinde bulunmaktadır.²⁶⁹³

T.C. Devlet Salnamesi 1926-1927 yılı adlı yıllıkta vilâyette bulunan madenler ve bulundukları yerler hakkında bilgiler vermiştir; Sipikör Dağları civarında demir ve kömür madeni, Selepür Nahiyesi yakınında pirit, Kemah'a bağlı Erkeğan köyünde kömür ve Refahiye'de simli kurşun bulunduğu bahsedilmiştir.²⁶⁹⁴

I- Erzincan Erkeğan Linyit Madeni

Erzincan mıntıkası cevher yatakları bakımından iki kısma ayrılmıştır. Bunlar rusubî ile magmatik yataklarıdır. Erzincan linyit madeni de rusubi yatak grubuna girmektedir. Bu cevherin oluşumu Oligosen devrine denk gelmektedir. Erkeğan linyit madeni Erzincan mıntıkasında bulunan en zengin linyit kaynaklarının başında gelmektedir. Bu yatak Kemah'ın 11 km. kuzeydoğusunda Erkeğan Köyü'nün 2,5 km kuzeyinde yer almaktadır. Yatak Oligosene yapısındadır. Linyit tabakası kuzey-güney yönlü bir kilometre boyunca uzamaktadır. Kömürün kalitesi % 84 saf kömür, % 3 su ve saf kömürün değeri 7541 kalori olup önemli bir kaynaktır.²⁶⁹⁵

²⁶⁹¹ BCA.30.18.1.2.88.75.4.

²⁶⁹² BCA.30.18.1.2.95.61.16.

²⁶⁹³ **Doğu Anadolu Coğrafyası (Tabii, Ziraî, Beşeri, Baytari)**, c. XII, Genelkurmay Matbaası, Ankara, 1938, s.90-97.

²⁶⁹⁴ **T.C. Devlet Salnamesi 1926-1927**, s.587.

²⁶⁹⁵ V. Stchepinsky, **Erzincan Mıntıkasının Jeolojisi ve Maden Zenginlikleri**, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1941, s.19-25.

Erzincan Erkeğan madeni işletmesi ruhsatnâmesi 12 Nisan 1925 tarihinde Erzincan Belediyesine verilmiştir.²⁶⁹⁶ 1939 yılı haziran ayında Türkiye Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü tarafından Doğu Anadolu Bölgesi'nde jeolojik incelemelerde bulunmak amacıyla Mühendis Dr. V. Stchepinsky görevlendirilmiştir. Görev mıntıkası içinde Erzincan, Kelkit, Bayburt ve Plümür mıntıkları bulunmaktaydı. Bu kapsamda Erzincan ve kazâlarının köy, kasaba, mahalle, maden yataklarını gezmiştir. Gezi sonrası yapmış olduğu incelemeleri Maden Tetkik ve Arama Dergisi'nde yayınlanmıştır. Makaleye göre: Erzincan mıntıkasında linyit madenlerinin yaygın olduğunu belirtmiştir. Erzincan'a bağlı Refahiye, Başköy- Mıns, Bayburt, Tercan, Kuruçay, Kemah ve Pülümür'de linyit kaynaklarının olduğunu ifade etmiştir. Erkeğan Linyit Madeni ile ilgili olarak; Kemah'tan 11 km. mesafede ve NNE istikametinde olup önemli bir linyit yatağı olduğunu ifade etmiştir. Burada bulunan kömürlerin taşınması için 16 km. bir yol inşa edilmiştir. Bir metre kalınlığında olan linyit tabakası derenin doğu yamacında bulunmaktadır. Linyit'in kalitesi % 84 saf kömür, % 3 su ve saf kömürün kalorisi 7541'dir. Her bir metrede 1000 ton linyit verebilecek kapasitededir.²⁶⁹⁷

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Jeologu Mühendisi Doktor V. Stchepinsky tarafında 1941 yılında Erzincan ile ilgili olarak yapılan maden araştırması raporuna göre; Erzincan Vilâyeti dahilinde bulunan linyit yatakları kısımları ayırmıştır.

Tablo-121: Erzincan Vilâyeti Linyit Sahaları²⁶⁹⁸

Havza	Yataklar	Jeolojik Arazi
Refahiye	Bedri	Oligosen
Refahiye	Bıçer	Oligosen
Refahiye	Ekecik	Oligosen
Başköy-Mıns	Mecidiye	Oligosen
Başköy-Mans	Deliktaş	Miosen
Başköy-Mans	Gülebağdı	Miosen
Başköy-Mans	Bozağakomu	Miosen
Bayburt	Ağk	Oligosen
Bayburt	Şingah	Oligosen
Tercan	Aşağı Tolos	Oligosen

²⁶⁹⁶ BCA.310.10.0.24.993.1412.1.

²⁶⁹⁷ V. Stchepinsky, “ Erzincan Mıntıkasının Rusubi Yatakları”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, S. 19, 1940, s. 215-218.

²⁶⁹⁸ V. Stchepinsky, **Erzincan Mıntıkasının Jeolojisi ve Maden Zenginlikleri**, s.20-21.

Tercan	Vartik	Oligosen
Tercan	Niğdere	Oligosen
Tercan	Gökdere	Eosen
Kuruçay-Kemah	Gümüštepe	Oligosen
Kuruçay-Kemah	Sime	Oligosen
Kuruçay-Kemah	Embiye	Oligosen
Kuruçay-Kemah	Erhami	Oligosen
Kuruçay-Kemah	Kankurut	Miosen
Kuruçay-Kemah	Heneye	Oligosen
Kuruçay-Kemah	Korkop	Oligosen
Kuruçay-Kemah	Aşağı İhtik	Oligosen
Kuruçay-Kemah	Berkisur	Oligosen
Kuruçay-Kemah	Sunguru-Pekeriç	Miosen
Kuruçay-Kemah	Sölümür	Oligosen
Kuruçay-Kemah	Nohutlu	Oligosen

Yukarıda yer alan tabloda Erzincan Vilâyeti dahilinde bulunan linyit yatakları verilmiştir. Erzincan linyit yatakları bakımından zengin bir durumda olmasına rağmen yeterli kaynak ayrılmadığı için bu alanlarda linyit aramasına başlanmamıştır.

II- Tercan (Pülk) Petrol Madeni

Erzincan Vilâyeti bağı Tercan Kazâsı'nın kuzeyinde Dumanlı Tepe Dağları civarında çıkarılmaktadır. Bu petrol, küçük bir dere halinde akmaktadır.²⁶⁹⁹ 1923 yılında Rüştü Paşa, Mecliste yapmış olduğu bir konuşmada; “*Tercan civarında bulunan gazocakları için vaktiyle müracaat edilmiş ve amele verilmiştir. Tercan civarında gaz ve petrol kaynaklarından istifade edilmesi ve bu kaynaklardan gaz çıkarmak için askeriye harekete geçerek, Bakü'den gaz ihracına mahsus büyük makineler getirildi. Bu makineler büyüktü bunları, Tercan civarında Yeni köye kadar getirmiştir. Sonra gayet ağır olduğundan gaz kaynaklarına kadar götürülemediştir*” şeklinde bir konuşma yapmıştır.²⁷⁰⁰ 24 Mart 1926'da vakıflara ait olan petrol alanları 792 Sayılı Kanunla

²⁶⁹⁹ V. Altuğ, *Erzurum ve Civarı*, s. 64.

²⁷⁰⁰ TBMMZC, D.II, I, İ.30, s.431.

devlete intikal etmiştir. Bu kapsamda Pülk Petrol Maden sahasıda devlete intikal ettirilmiştir.²⁷⁰¹

Tercan Petrol Madeni ilk zamanlarda Erzurum Vilâyeti'ne bağlı olmuştur. Tercan Kazâsı Pulk Nahiyesi'nde bulunan petrol, neft, zift benzin madenleri için Evkaf Hazereti Celilesi ile Mûteahhit Hacı Necip Bey arasından anlaşma sağlanmıştır. Anlaşma tarihinden itibaren 1.5 ay içinde bu alana bir Petrol Mühendisi ataması yapılması kararı alınmıştır. Mühendis ve Petrol Uzmanı Mösyö Lion Pulk Gaz Madeni hakkındaki raporu; Burada bulunan petrol ile Kafkasyada bulunan petrol yapısı aynıdır. Burada bulunan ilk petrol tabakası 80 ile 100 metre derinlikte bulunmaktadır. Bu alan yaklaşık 5000 hektar alanı kaplamaktadır. Burada açılan kuyuda 30-40000 ton arasında petrol çıkarılması amaç edinilmiştir. Burada yeniden kuyuların açılması için;

10,000 Lira bedel ile iki sondaj makinesinin alınması

600 Lira bedelle Üç kuyu için iskele alımı

4,000 Lira bedelle 900 metre derinliğinde sondaj çalışması

500 Lira bedelle su masrafı

3.500 Lira bedelle Mühendis, Memur evleri ve depo inşası

2.500 Lira bedelle ilki 1000 ikincisi 500 ton oalcak şekilde iki mahzen inşası yapılması

6.000 Lira bedelle iki sene içinde Başmühendise ve çeşitli harcamalar yapmak

1.000 Lira bedelle , 500 hektarlık mahallin iki senelik resmi masrafı

28.100 lira toplam harcama yapılaması kararı alınmıştır.²⁷⁰²

Erzincan'ın Tercan Kazâsı'nda petrol olduğuna dair 1931 yılında Hacı Memet Beyzade tarafından Başvekâlete yazılan yazıda; Tercan Kazâsı'nda bir gazyağı madeni olduğu, bu madeninde Bakü'deki gazyağlarının devamı olduğu 9. Kolorduya iltica eden Bakü eşraflarından Aziz Bey'in 30-40 kişilik bir askeri grup emrine verilerek Aziz Bey bulmuş olduğu bu gaz yağın Erzurum'a incelenmek üzere göndermiştir. Doğu demiryolları ile taşınması daha kolay olacağı ifade edilmiştir.²⁷⁰³ Bu durumun araştırılması için bir grup mühendis görevlendirilmiş ve gerekli incelemeye başlatılmıştır.²⁷⁰⁴ Bir grup mühendisin yapmış olduğu inceleme sonucunda Ruslar tarafınan bir dönem burada petrol bulunduğu belirtilmiştir. Fakat bölgede yaşanan

²⁷⁰¹ Resmi Gazete, 6 Nisan 1926, S.341, s.1247.

²⁷⁰² BCA.30.10.0.0.241.627.8-16.

²⁷⁰³ BCA.310.10.0.25.1024.1453.1.

²⁷⁰⁴ Son Posta, 6 Temmuz 1932, S.699, s.2.

şiddetli yer hareketleri sebebiyle petrol toplu olarak bir yerde kalmadığı ve buraya getirilmesi planlanan araç ve gereçlerin buradan çıkan petrolün maliyetini karşılamayacağı belirtilmiştir. Sivas- Erzurum demiryolu bitirildikten sonra yeniden bu alanın değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir.²⁷⁰⁵

Cumhuriyet Gazetesi'nin 27 Mayıs 1933 tarihli “*Tercan Petrolleri*” başlıklı haberinde ; Tercan'da zengin petrol yatakları olduğu, yakın zamanda bir heyetin bölgede araştırma yapması beklendiği yazılmıştır. Bu heyetin başında Amerikalı Mühassıs Mr. Südney Paigenin dahil olduğu heyetin bölgede bulunan kaynakların zengin olduğunu ifade etmiştir. İş Bankası katkısıyla bir Türk şirketinin bu alanı işletmesi beklendiği yazılmıştır.²⁷⁰⁶ 1933 yılında Maden Jeoloğu Sidney Paige ve Altın Uzmanı Van Sielen, 12 Nisan 1933 tarih ve 14120 Sayılı kararnameye göre, İcra Vekilleri Heyeti'nce 30 Mayıs 1933 tarihinde Sidney Paige ve Van Sielen görevlendirilmiştir.²⁷⁰⁷ Maden Jeoloğu Sidney Paige, bölgede yapmış olduğu araştırma sonucunda; “ *bu mıntıkayı etiüt ve tetkik etmiştir. Rapora göre, bu mıntika iltivalanmış, faylaşmıştır. Bütün havalide petrol için bir kuyu açılmasını tavsiye ettirebilecek bir bünye görülmemiştir. Hâlihazırda, Pulk havalisinde ticarî petrol keşfi ümidi pek az olduğu kanaatine varılmıştır. Bu havalinin heyeti umumiyesini nazara almak için de mıntıkada sistematik jeolojik tetkiklerin yapılması icap eder*”. Şeklinde bir rapor kaleme almıştır.²⁷⁰⁸

Mühendislerin incelemesi sonucunda daha önce bu alanda birkaç kuyu kazıldığı ve Ruslar tarafından işletildiği belirtilmiş. Yer sarsıntıları nedeniyle bu alanda petrol kalamadığı, Sivas-Erzurum demiryolu yapıldıktan sonra Pulk'ın 25 kilometre güneyinde yeniden araştırma yapılması gerektiği belirtilmiştir.²⁷⁰⁹

Tercan Kazâsı, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Erzurum'a bağlı idi . Daha sonra ki süreçte Erzincan'a bağlanmıştır. Erzurum'a bağlı iken maden araması gerçekleşmiştir. Bu alan Erzurum Vilâyetine Tercan Kazâsı dahilinde yer almaktadır. Erzurum'a 70, Bayburt'a 46 ve Tercan'a ise 16 kilometre uzaklıktadır. Maden Pulk köyüne bir buçuk saat mesafede yer almaktadır. Arazi 50. 000 dönümlük bir arazinin içindedir. 50 metrelik bir sondaj yapılırsa petrol elde edilebilir. ²⁷¹⁰ 1937 yılında Tercan Kazâsı Pulk sahasında

²⁷⁰⁵ BCA.310.10.0.25.1024.1453.1.

²⁷⁰⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 27 Mayıs 1933, S.3251, s.7; Cumhuriyet Gazetesi, 13 Temmuz 1933, S.3298, s.4.

²⁷⁰⁷ BCA.30.18.1.2.37.41.2.

²⁷⁰⁸ Deniz Akpınar, M. Samet Altınbilek, “Pulk-Balıklı (Çayırılı-Erzincan) Petrol Sahasının Tarihi Süreci”, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, VIII/I, 2015, s.44.

²⁷⁰⁹ BCA.310.10.0.25.1024.1453.1.

²⁷¹⁰ BCA.30.10.0.0.182.255.4.

petrol araması amacıyla çalışma yapan Jeolog Maxson'un vardığı sonuç: “*Petrollü horizonların açıkta bulunmaları, kapanışın bulunmayışı ve geniş serpantin intruzyonun bulunuşu dolayısıyla bu mıntika, ticarî değeri haiz olabilecek petrolün bulunmasına katî surette gayri müsaittir. Yalnız kuzey ve doğuya doğru daha genç kayaçlarda bir örtülme olduğundan, depo vazifesi görebilecek bir strüktürün teşekkülüne ihtimal vardır. Müteaddit yerlerde petrol sızıntıları mevcuttur. Pulk civarında, petrol sızıntıları dikkate şayandır*”. Şeklinde olmuştur.²⁷¹¹

1939 yılında Tercan Kazâsı'nda petrol araması yapılması için İktisat Vekillliği tarafından görevlendirilen Hollanda vatandaşı Y. Roothanın, Genelkurmay Başkanlığı'nın kabulü ve Dahiliye Vekillliği'nin 24 Temmuz 1939 tarih ve 38964 Sayılı tezkeresiyle İcra Vekilleri Heyeti 31 Temmuz 1939 tarihinde kabul etmiştir.²⁷¹²

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsünde görevli Jeolog Mühendis Doktor v. Stchepinsky, 1941 yılında Erzincan ve civarında yapmış olduğu inceleme sonucunda; Önemli bir petrol yatağı olduğunu belirtmiştir. Petrol yatağının etrafında tuz yatakları olduğunu dile getirmiştir.²⁷¹³

Erzincan'da bulunan veya bulunması muhtemel petrol kaynakları için 1950 yılında Cevat Eyüp Taşman tarafından bölgede yapılan çalışmada: “*Erzincan ilinin Tercan kazâsının 30 kilometre batısında ve Mans Bucağının 6 kilometre şimalinde olan Pulk köyü civarında öteden beri bilinen bir petrol emareleri bulunmaktadır. Gösteri köyün kuzeyinde açılmış olan iki kuyudadır. Kuyudaki su sathı petrol renkleriyle kaplı olduğu gibi kuyunun duvarları da kuvvetli petrol kokusu vermektedir. Petrol emaresi miosen kesmeleri içinde ve bir doğu batı fayı yakınındadır*” şeklinde bir rapor hazırlamıştır.²⁷¹⁴

III-Deliktaş Linyit Madeni

Deliktaş Linyit Madeni, Başköy Nahiyesi sınırları içinde bulunmaktadır. Erzincan-Trabzon şosesine giden yolun 3 km güneyinde geçmektedir. 8 km kalınlığında bir yataktır. Linyit bakımından zengin bir yatak görünümündedir. Kalite olarak % 72 saf kömürden oluşmaktadır. Yapı olarak güneyden Oligosen arjilleri ile kuzeydeki Orta

²⁷¹¹ D. Akpınar, M. S. Altınbilek, “*Pulk-Balıklı (Çayırılı-Erzincan) Petrol Sahasının Tarihi Süreci*”, s.44.

²⁷¹² BCA.30.18.1.2.88.75.4.

²⁷¹³ V. Stchepinsky, *Erzincan Mıntıkasının Jeolojisi ve Maden Zenginlikleri*, s.26-27.

²⁷¹⁴ D. Akpınar, M. S. Altınbilek, “*Pulk-Balıklı (Çayırılı-Erzincan) Petrol Sahasının Tarihi Süreci*”, s.44.

Miosen Marnları arasında bulunan Bördigalien kalkerı 300-400 metre doğuda çıkmaktadır.²⁷¹⁵

Erzincan mıntıkasında linyit yatakları bakımından çok zengin bir yapıya sahip olup bazı münferit yataklar vilâyetin çeşitli alanlarına dağılmıştır. 1939 yılı haziran ayında Türkiye Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü tarafından Doğu Anadolu bölgesinde jeolojik incelemerde bulunmak amacıyla Mühendis Dr.V. Stchtpinsky görevlendirilmiştir . Deliktaş Linyit Madeni sahası, Deliktaş Erzincan-Trabzon şosesi ile Başköy Nahiye Merkezi arasından bulunup Erzincan’a kuşbakışı 25 Km mesafededir. Bu alanda on binlerce ton linyit kömürü mevcuttur. Bu yatak mühim bir alan olup saf kömür kalitesi %72 olarak hesaplanmıştır. Jeolojik arazi olarak “*Miosen*” olduğunu Mühendis Dr. V. Stchtpinsky belirtmiştir. ²⁷¹⁶

28 Mayıs 1943’de Erzincan Valisi Dilaver Argun Erzincan’a daha fazla kamu harcama ve yatırımları yapılması için Ankara’ya gitmiştir. Yapmış olduğu görüşmeler neticesinde 1943 yılı Temmuz ayında Erzincan Deliktaş Linyit Madeni işletme imtiyazı Erzincan Belediyesine devredilmiş ve maden yolunun yapılması için Nafia Vekaleti’nin bütçesinden 50.000 lira ayrılması kararlaştırılmıştır.²⁷¹⁷

IV-Erzincan’da Bulunan Tuzlalar (Kömür Tuzlası, Hıvır-Ağa, Kör, Göneli ve Yerhan Tuzlası)

Erzincan Oligosen arazisine sahip birkaç kaynağın suyu içinde bulunmaktadır. Geçmişte dokuz tuzla kaynağı mevcut iken cumhuriyet döneminde bu sayı beşe düşmüştür. Tercan Kazâsının tuzlaları Erzurum’a bağlı iken Tunceli ve Erzincan tuzlaları ise Erzincan Vilayetine bağlıdır. Erzincan’da bulunan tuzlalar;

1. Refahiye Kurtlar Tuzlası
2. Kuruçay-Kemah Havzasında Bulunan Yerhan
3. Kuruçay-Kemah Havzasında Bulunan Kömür
4. Kuruçay-Kemah Havzasında Bulunan Tımısı
5. Kuruçay-Kemah Havzasında Bulunan Pülk
6. Pülümür Havzasında Göneli
7. Pülümür Havzasında Hıvır
8. Tercan Havzasında Vartik

²⁷¹⁵ V. Stchepinsky, *Erzincan Mıntıkasının Jeolojisi ve Maden Zenginlikleri*, s.22.

²⁷¹⁶ V. Stchtpinsky, “*Erzincan Mıntıkasının Rusubi Yatakları*”,s.215-216.

²⁷¹⁷ **Yeni Erzincan**, 22 Temmuz 1943, S. 68, s.1.

9. Tercan Havzasında Pekerîç Olmak üzere Erzincan havzasında dokuz tuzla bulunmaktadır.²⁷¹⁸

Erzincan tuzla bakımından zengin kaynaklara sahiptir. Erzincan'da Kömür, Ağa, Kör, Hıvır, Güneli ve Yerhan tuzlaları bulunmaktadır. Kömür tuzlası; Kemah Tuzlasına 6 km. kuzeyinde bulunan bu tuzla jipsten oluşan Oligosene ait kırmızı arazi üzerinde yer almaktadır. Burada bulunan tuzlu su jipsten tepenin yamacından açılan küçük bir galeri vasıtası ile elde edilmektedir. En iyi kaynağa sahip tuzladır. 42,5 metre uzunluğunda bir tüneli geçtikten sonra iki tuzlu kaynağa ulaşılır. 1922 yılında tahlili yapılmış dakikada on kilo tuz çıkarılmıştır. Burada bulunan su miktarı 1939 yılı itibariyle 90 litreden 13 litreye düşmüştür. Bu tuzladan 1938 yılında 2.775 kilo iyi cins tuz çıkarılmıştır.

Ağa Tuzlası: Pülümür Kazâsının dağ yolu ile 25 kilometre doğusunda ve Erzincan'a 68 kilometre uzaklıktadır. Bu kaynaktan az fayda sağlanmaktadır. Kör Tuzlası: Ağa tuzlasının 15 Kilometre kuzeyinde yer almaktadır.

Hıvır Tuzlası: Pülümür Kazâsı'nda yer almaktadır. Erzincan Merkezine 40 Kilometre mesafededir. Volkanik yapısı Oligosen arazi üzerine şekillenmiştir. 15 bome derecesine sahip olup dakikada 15 litre su akıtmakta olup yağmurlu günlerde bile tuz oranı aynı kalmaktadır. Tuzu saf ve temiz bir görünümündedir.

Göneli/Güneli Tuzlası: Bu tuzlanın suyu gayet açık bir yapıya sahiptir. Tuz gayet ince ve iyidir. 1938 yılı itibariyle 417 ton tuz üretimi gerçekleşmiştir. Yerhan Tuzlası: Tuzla Kemah Kazâsının 15 km. batısında yer almaktadır. Tuzla iki su kaynağından beslenmektedir. Tuzlanın etrafında büyük bir mağara yer almaktadır. Tuz almak için buraya gelenler hayvanlarını buraya bağlarlar. Bu tuzlalarda yıllık iki milyon kilo tuz üretilmektedir. Tuz oranı yüksek olup kaliteli bir kaynaktır. Tuzlanın suyu saf ve berraktır. Yerhan Tuzlası'nda 1938 yılında 255 ton tuz üretilmiştir.²⁷¹⁹

Tablo-122: Erzincan Tuzlaları ve Yıllık Üretim²⁷²⁰

Tuzla Adı	Bağlı Olduğu Kazâ	1927	1928	1929	1930	Senelik Geliri	İstifade eden Yerler
Ağa	Pülümür	264775	304551	188684	334745	18.000	Kığı ve Pülümür

²⁷¹⁸ V. Stchepinsky, **Erzincan Mıntıkasının Jeolojisi ve Maden Zenginlikleri**, s.27.

²⁷¹⁹ **Erzincan**, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1932, s.91-92; V. Stchepinsky, **Erzincan Mıntıkasının Jeolojisi ve Maden Zenginlikleri**, s.28.

²⁷²⁰ Ali Kemali, **Erzincan....**, s.429.

Kör	Pülümür	71336	60874	61051	67200	15.300	Dersim ve Erzincan
Kömür	Kemah	299204	630794	990221	737596	57.600	Elaziz ve Malatya
Hıvır	Pülümür	228488	202254	147591	240860	14.400	Dersim ve Erzincan
Göneli	Pülümür	325924	356217	225927	255000	15.300	Dersim ve Erzincan
Kurtlar	Refahiye	103248	61310	59812	60000	3.600	Refahiye ve Suşehri
Timsi	Kemah	192300	225000	218210	225000	11.350	Ovacık ve Erzincan
Yarhan	Kemah	176500	152000	154000	180000	1.080	Kuruçay ve Kemaliye
Toplam		1661775	1993000	2045496	2100401	136630	

Yukarıda yer alan tabloda Erzincan Vilâyeti dahilinde tuzla bulunan yerleşim alanları ile 1927-1930 yılları arası üretilen tuz miktarı, yıllık gelir ve hangi yerlerin tuzlardan faydalandığı hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere bu tuzlulardan sadece Erzincan dahil aynı zamanda yakın olan vilâyetlerde istifade etmiştir.

Son Posta Gazetesi'nin 6 Temmuz 1939 tarihli "*Erzincan Yakında İyi Suyu Kavuşuyor*" başlıklı haberinde; Erzincan İnhisarlar İdaresi tarafından tuzlalarda yeni bina ve pavyonların yapılmasına karar verilmiştir. Pülümür Kazâsı içinde bulunan Ağa Tuzlası yapılacak daire binası 500 liraya nûteahide ihale edilmiştir. Kemah Tuzlası ve civarında tuz almaya gelecek müşteriler için ise Müşteri Pavyonu yapılması ve hayvanları için ise

ahır yapılmasına karar verilmiştir. Burada tuz fiyatı ucuz olup yaz kış beş-beş buçuk kuruş arasında değişmektedir.²⁷²¹

1939 yılı haziran ayında Türkiye Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü tarafından Doğu Anadolu bölgesinde jeolojik incelemerde bulunmak amacıyla Mühendis Dr. V. Stchtpinsky görevlendirilmiştir. Erzincan tuzlarının pek kıymetli olduğunu ifade etmiştir. Erzincan'da bulunan tuzları ziyaret etmiş ve Batı'da Doğu'ya şu tuzlalar olduğunu söylemiştir; Kurtlar, Kömür, Yerhan, Göneli, Tımısı ve Hıvır. Tercan mıntıkasında Vartık ve Pekeriç yatakları bulunmakta olup Pülk tuzlasının kapalı olduğunu belirtmiştir. Aşağıda ziyaret kapsamında gezilen tuzlalar verilmiştir;

Kurtlar Tuzlası: Refahiye Kazâsının 13 km. kuzeybatısındadır. Kaynağın tuz değeri 16 olup tatlı su ile karıştığında derecesi 8'e inmektedir. Yıllar içinde tuzlada elde edilen tuz miktarı. 1934'de 100 ton, 1935'de 137 ton, 1936'da 40 ton ve 1937'de 150 ton gerçekleşmiştir. 1936'da tuz madeni az elde edilmesinin sebebi o dönem yağın yoğun yağıştır. 1938 yılında maden kapatılmıştır. Refahiye'de kapalı olan Kanlıtaş Tuzlası'da bulunmaktadır.

Yerhan Tuzlası: Kemah Kazâsının 15 km. batısından bulunmaktadır. Tuzlada birbirine yakın iki kaynak bulunmaktadır. Birinci kaynağın tuzluluk derecesi 10 derece dakikada akan su miktarı 4 litre ve ikinci kaynağın tuzluluk derecesi 10 derece ve dakikada akan su miktarı 0.5 litredir. Yıllık 250 ton tuz vermektedir.

Kömür Tuzlası: Kemah Kazâsının 6. Km kuzeyinde bulunmakta ve yıllık 2500-3000 ton üretim yapılmaktadır. Su yeterince olmadığı için yıldan yıla üretim azalmaktadır. Alanda birden fazla tuz havuzu bulunmaktadır.

Tımısı Tuzlası: Kemah Kazâsının 7 km. kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Ortalama yıllık 188 ton tuz üretilmektedir. Tuzluluk derecesi 14 derece olup su miktarı dakikada 3 litredir. Tuzlu su 3 metre derinlikte gelmektedir.

Göneli Tuzlası: Plümür Kazâsının 6 km. kuzeybatısında bulunmaktadır. Tuzlu su kaynağı 18 derecedir. Kaynağın su miktarı dakikada 14 litredir. Yıllık ortalama 450 ton tuz üretilmektedir. Tuz beyaz ve iyi cinstir.

Hıvır Tuzlası: Plümür'ün 3 km kuzeybatısından bulunmaktadır. Ortalama tuz üretimi 300 litredir. Su miktarı dakikada 15 litre olarak hesaplanmıştır. Yağmur zamanında bile tuzluluk derecesinde değişim yaşanmamaktadır. Hıvır Tuzlasının tuzu beyaz ve saftır.

²⁷²¹ **Son Posta**, 6 Temmuz 1939, S.3209,s.5.

Vartık Tuzlası: Bu tuzla Erzurum İnhisar İdaresine bağlı olup Vartık Köyü'nün güneyinde bulunmaktadır. Barlık tuzlasının bulunduğu sahada geçmiş yıllarda aktif 3 işletme mevcut iken 1938 yılı itibariyle durmuştur. Bu alanda bulunan Pekerç ve Pülk tuzlaları ise kapalı durumdadır.²⁷²² Bu alanda bulunan tuzlalar genel olarak kaliteli olup milli servetin bir kaynağı olarak düşünülebilir. Bu alanda tuzla sayısı az olmakla beraber tuz iyi kalitedir. Halk tuzlalar sayesinde ucuza tuz almakta hem yemeklik hemde hayvancılık alanında kullanabilmektedirler.

Erzincan Vilâyeti, Hıvır Tuzlasında İnhisarlar²⁷²³ Umum Müdürlüğünü tarafından yaptırılacak idare binası ve bekçi inşaatı için 1943 yılı içinde ihale yapılacaktır. Bunun için keşif bedeli 22.389 lira 13 kuruş olarak belirlenmiştir. Muvakkat teminat tutarı ise 1679 lira 18 kuruştur. Bir diğer tuzlu olan ağa tuzlası yaptırılacak idare binası ve ikmal işleri için keşif bedeli olarak 15.793 lira 17 kuruş belirlenmiştir. Muvakkat teminat bedeli 1.184 lira 49 kuruş tespit edilmiştir. Göneli Tuzlası içinde idare binası ve memur ve bekçi evleri inşaatı yapılacaktır. Tespit edilen keşif bedeli 22389 lira 13 kuruştur. Muvakkat bedeli olarak 1679 lira 18 kuruş belirlenmiştir. Kısa sürede ihalenin bitirilip 1943 yılı içinde bu işler yapılması planlanmıştır.²⁷²⁴

Erzincan'da bulunan Ağa Tuzlası'nın idari işlerinin daha iyi bir şekilde yürütülmesi için Erzincan İnhisarlar Başmüdürlüğü tarafından 8466,99 lira keşif bedeli ile idare binası yapılmasına karar verilmiştir. Ayrıca Göneli Tuzlası'ndan eski idare binasının anbara dönüştürülmesi için 3.000 lira ödenek ayrılmıştır.²⁷²⁵

V-Erzincan Kömür Madeni

Cumhuriyet Gazetesi'nin 3 Ocak 1938 tarihli "*Erzincanda Kültür İşine Ehemmiyet Veriliyor*" başlıklı haberinde Erzincan'ın batısında ve vilâyete elli kilometre uzaklıkta Karadağ'da bir kömür madeni bulunduğu ifade edilmiştir. Madenin işletme imtiyazı Erzincan Belediyesi Azalarından Vehbi Sanalan'a verilmiştir. Madende çıkarılacak kömürler ile Erzincan Vilâyeti'nin kömür ihtiyacının giderilmesi düşünülmüştür. Maden ulaşımının daha rahat sağlanması için ise yol çalışmalarına başlanılmış, geniş bir otomobil yolu yapılmıştır.²⁷²⁶

²⁷²² V. Stchtpinsky, "*Erzincan Mintakasının Rusubi Yatakları*", s.219-221.

²⁷²³ İnhisarlar: İnhisar kelimesi Arapça'dan Türkçe'ye geçmiştir. Tekel anlamına gelmektedir. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2007, s.438.

²⁷²⁴ *Yeni Erzincan*, 28 İkinci Kanun 1943/28 Ocak 1943, S. 44, s.2.

²⁷²⁵ *Yeni Erzincan*, 1 Temmuz 1943, S. 65, s.1.

²⁷²⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Ocak 1938, S.4900, s.7.

SONUÇ

İlkçağdan günümüze insanların önemli yerleşim alanlarından biri olan Doğu Anadolu Bölgesi tarihi, kültürel, ekonomik, askeri, siyasi ve sosyal açıdan her dönemde ilgi odağı olmuştur. Gerek Osmanlı gerekse Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin doğu sınırında bulunan Kars, Erzurum ve Erzincan Vilâyetleri'ne yapılan kamu harcama ve yatırımlarına odaklanılan bu çalışmada; söz konusu yatırım ve harcamaların idari, bayındırlık, asayiş, eğitim, sağlık, tarım-hayvancılık ile madenciliği ilgilendiren kısımları üzerine yoğunlaşmıştır.

Çalışmanın “*Birinci Bölümü*”nde, 1923-1950 yılları arasında Kars, Erzurum ve Erzincan'ın idari yapılarında meydana gelen değişimler incelenmiştir. İdari düzenlemeler kapsamında birtakım köklü değişiklikler yapılmıştır. Söz konusu idari düzenlemeler içerisinde yerleşim alanlarının yeniden düzenlenmesi başta gelmektedir. Bu bağlamda Kars, Erzurum ve Erzincan'da nüfusun ve yüzölçümün artması veya azalması ile idari alanda geniş ve kapsamlı düzenlemeler yapıldığı görülmüştür. Söz konusu düzenlemeler kapsamında bu üç vilâyetde Cumhuriyet ilk yıllarından itibaren yeni yerleşim yerleri tesis edilmiş veya bazı yerleşim yerlerinin idari statüsü değiştirilmiştir. Bu değişikliklerde; dönemin sosyal, siyasi, tarihi, ekonomik, güvenlik, ayrıca uzaklık, yakınlık, ulaşım zorluğu, idari, resmi işlerin yapılmasındaki zorluk, v.s gibi konular değişikliklere sebep olmuştur.

Stratejik olarak önemli bir konuma sahip olan Kars, 1877-1878 (1292-1293) Osmanlı- Rus Savaşı sonrası Ayestefanos (3 Mart 1878) ve Berlin Antlaşmaları (13 Temmuz 1878) ile Çarlık Rusya'sına savaş tazminatı olarak bırakılması sonucu Ruslar tarafından işgal edilmişti. Kars, yaklaşık 40 yıl Rus esaretinde kaldıktan sonra, Brets-Litovsk Antlaşması (3 Mart 1918) ile Anavatana dâhil edilmişti. Anavatana katıldıktan sonra idari yapısında mühim değişiklikler yapılmış ancak Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) ile tekrar Anavatan'dan koparılmış; Milli Mücadele döneminde Doğu Harekatı ile 30 Ekim 1920 tarihinde tekrar Anavatana katılmıştı.

Cumhuriyet'in ilanından itibaren ülkede meydana gelen sosyal, kültürel, ekonomik ve idari düzenlemeler ile Kars, kısa sürede önemli bir vilâyet haline gelmiştir. 1923 yılından 1950 yılına kadar vilâyetin idari yapısında birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Kars'ta o dönemin ihtiyaçları doğrultusunda bazı yerleşim yerleri lağvedilirken; bazı yeni yerleşim birimleri de meydana getirilmiştir. Bu kapsamda, özellikle Iğdır ve Tuzluca Kazâları'nın Bayezid/Ağrı'dan alınıp Kars Vilâyeti'ne

bağlanmasıyla beraber; vilâyetin yüzölçümü artmış ve idari sınırları genişlemiştir. Sınırların genişlemesiyle beraber vilâyete daha fazla kamu harcaması ve yatırımları yapılmasının önü açılmıştır.

Erzurum, Osmanlı Devleti'nin önemli doğu vilâyetlerinden birisiydi. Erzincan, Bayburt ve Beyazıt Sancakları, Osmanlı Devleti döneminde –ufak değişikliklerle birlikte- idari olarak Erzurum'a tabi olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, döneminde vilâyet sisteminin yeniden ele alınmasıyla beraber Erzurum'a bağlı olan bu üç yerleşim birimi bağımsız vilâyetler haline getirilmiştir. Bazı dönemlerde vilâyetlerin ihtiyaçları doğrultusunda idari yapılarında birtakım düzenlemeler ile vilâyet bünyesinde yeni kazâlar, nahiyeler ve köyler meydana getirilmiş veya idari statüsü değiştirilmiştir. Dönemin şartları doğrultusunda kazâ olan bir yerleşim birimi nahiye haline getirildiği görülmüştür. 1923 yılından 1950 yılına kadar olan zaman zarfında vilâyetlerin mülki yapısının başında valiler bulunmuştur. Bu dönemde Erzurum Vilâyeti'nde 11 vali görev yapmıştır. Bazı valiler birkaç ay görev yaparken bazıları ise dört-beş yıl görev yaptığı görülmüş bazıları ise valilik görevini vekâleten yerine getirmişlerdir.

Doğu'nun kadim yerleşim alanlarından biri olan Erzincan, tarihinin çeşitli dönemlerinde farklı devletler tarafından işgal edilmiştir. Türk hâkimiyeti altına girdikten sonra Osmanlı'dan Cumhuriyet'e idari yapısında önemli değişiklikler yapılmıştır. 1923 yılından 1950 yılına kadar olan süre zarfında Erzincan'ın idari yapısında birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bazı yıllarda sınır komşusu olan vilâyetlerin kazâları Erzincan'a bağlanmış; bazı yıllarda ise Erzincan'a bağlı bir kazâ komşu bir vilâyete dâhil edildiği görülmüştür. Özellikle 1939 Erzincan Depremi'nden sonra vilâyetin planlaması yeniden yapılmış ve Erzincan Vilâyeti bulunduğu konumdan kuzey yönünde 1-1,5 Km uzaklığa taşınmıştır. Bu dönemde Erzincan'da 16 vali 7 belediye başkanı görev yapmıştır. Erzincan'da görev yapmış olan valiler vilâyetin içinde bulunduğu çeşitli sebepler nedeniyle kısa süreliğine belediye başkanı olarak da görev yaptığı görülmüştür.

İdari teşkilatmanın ele alındığı *Birinci Bölüm*'de; bu üç vilâyetin 1923-1950 yılları arasında sınırlarının genişlemesi veya daralması durumu, o vilâyete ayrılan bütçenin, kamu harcama ve yatırımında seyrini değiştirmiştir. Örneğin, Kars Vilâyeti'ne, Iğdır ve Tuzluca'nın bağlanması, Erzurum'da yeni oluşturulan Karayazı Kazâsı'nın kurulmasıyla beraber Ağrı Vilâyeti'ne bağlı bazı yerleşim alanlarının bu kazâ sınırlarına dahil edilmesi, Erzurum'a bağlı Tercan'ın Erzincan sınırlarına dahil edilmesi gösterilebilir. Bunun yanında bu vilâyetlerin bazı yerleşim alanlarında ulusallaşma politikası bağlamında yer isimleri de değişikliğe uğramıştır. Sonuç olarak idari yapı,

dönem içeriisinde görev yapan vali ve belediye başkanları hakkında bilgi sahibi olunması çalışmanın daha sağlıklı olmasını sağlamıştır. Ayrıca, bazı valilerin farklı zamanlarda bu üç vilâyette ve Doğu Anadolu Bölgesi'nin farklı vilâyetlerinde görev yaptıkları da anlaşılmaktadır. Bunun nedeni bölgeyi tanımış olduklarından kaynaklandığı düşünülebilir.

Çalışmanın “İkinci Bölümü”nü bayındırlık ve asayiş oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ülkenin dört bir yanının mamur hale getirilmesi için bütçede bayındırlığa önemli bir ödenek ayrılmıştır. Bayındırlık harcama ve yatırımları bağlamında; karayolları, demiryolları, ulaştırma, yol yapım ve onarım çalışmaları, köprüler, bataklık kurutma, su işleri, elektrik, belediye hizmetleri vb. işlerin hal edilmesi için büyük bir faaliyet içine girilmiştir. Bu kapsamda Kars, Erzurum ve Erzincan’a 1923-1950 yılları arasında bayındırlık ve asayiş alanlarında kamu harcama ve yatırımları yapılmıştır.

Kars’ın Anavatana iltihak etmesiyle birlikte vilâyetin bayındırlık alanında bir dizi çalışmalar yapılmıştır. Özellikle TBMM tarafından Nâfia Vekâleti’ne, bayındırlık alanında çalışmalar yapılması için bütçeler tahsis edilmiştir. Bu kapsamda Kars’ta karayolu, demiryolu, köprü ve şose gibi altyapı yatırımları yapılmıştır. Daha yaşanabilir vilâyetlerin meydana getirilmesi için içme suyu, elektrik ve telefon işleri bu dönemde büyük oranda çözüme kavuşturulmuştur. Vilâyet sakinlerinin günlük zamanda vakit geçirebilecekleri park ve bahçeler için projeler yapılmış ve hayata geçirilmiştir. Asayiş kısmında ise özellikle Kars’ın sınıra yakın olması sebebiyle bazı aşiretler bölgede çeşitli çetecilik faaliyetlerine karışmış ve bazı olayların içinde yer almışlardır. Bu kapsamda vilâyetin asayiş sorunlarının çözülmesi için karakollar, polis evleri inşa edilmiş ve personel sayısı artırılmıştır. Asayişsizliğe karışan bazı aşiretler ise ülkenin Batısına göç ettirilerek iskân edilmiştir.

Erzurum Vilâyeti, Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren TBMM’de görev alan hükümetler tarafından önemli kamu harcama ve yatırımlarının yapıldığı bir merkez olmuştur. Hükümetler tarafından kalkınmanın hızlandırılması maksadıyla özellikle demiryoluna ayrı bir önem verilmiştir. Bu dönemde Erzurum’a demiryolu yapılmış (1939) ve batı ile ulaşım sorunu büyük oranda çözüme kavuşturulmuştur. Karayolu çalışmalarına kapsamında, transit ticaretinin geliştirilmesi maksadıyla Trabzon-Erzurum-Bayezid yolu bitirilmiştir. Çalışmaların daha sistemli bir şekilde yapılması için Erzurum’da İmar Birliği kurulmuş; bölgeye yapılacak kamu yatırım ve harcamalarının yapılması ve asayişin sağlanması maksadıyla Üçüncü Umumi Müfettişliği Erzurum

merkezli kurulmuştur (1935) . Tahsin Uzer, Üçüncü Umumi Müfettişi olarak atanmış olup; Ağrı, Kars, Erzurum, Erzincan, Artvin, Rize, Gümüşhane ve Trabzon, Vilâyetlerinden sorumlu olmuştur. Müfettişlik kurulduktan sonra bölgeye kamu harcamaları ve yatırımlarında daha fazla pay ayrılmıştır.

Erzincan Vilâyeti'ne 1923-1950 yılları arasında özellikle 1923-1939 yılları arası bayındırlık alanında yapılan harcamalar birbirlerine paralellik gösterirken; 1939 Erzincan Depremi'nden 1950 yılına kadar olan süre zarfında daha fazla bütçe ayrılmış; bayındırlık ve asayiş alanlarında daha sistemli faaliyetler yürütülmüştür. Deprem sonrası vilâyetin taşınması sağlanmıştır. Erzincan'a demiryolu ve karayolu için gerekli tahsisatlar ayrılmış ve gerekli olan alanlar için çalışmalar yapılmıştır. Vilâyetin ihtiyacı olan içme suyu, elektrik ve telefon işleri büyük oranda çözüme kavuşturulmuştur. Halkın yaşam alanlarının şekillenmesi için Erzincan'da park ve bahçeler kurulmuştur. Asayiş faaliyetleri kapsamında Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren meydana gelen isyanlar sebebiyle asayişe genel bütçeden önemli miktarda pay ayrılmıştır. Bu kapsamda polis evleri, karakollar yapılmış ve personel sayısında artışlar meydana getirilmiştir. Bazı alanlar ise, Şeyh Sait ve Dersim İsyanları nedeniyle, güvenlik gerekçesiyle yerleşime yasak hale getirilmiştir. Bölgede Çetecilik olayları meydana gelmişse de kısa sürede çeteciler yok edilmiştir.

Çalışmanın, İkinci Bölümü'nde üzerinde en fazla durulan yatırım yol yapım ve bakım çalışmaları olmuştur. En çok bayındırlık harcaması ise Erzurum'a yapılmıştır. Özellikle demiryolunun inşa edilmesi ve Trabzon-Erzurum-Bayezid transit yolunun Erzurum üzerinde geçmesi harcaması ve yatırımın seyrini değiştirmiştir. Bu dönemde Üçüncü Umumi Müfettişliği'nin kurulmasıyla beraber vilâyetlerin planlaması ve imar çalışmaları bitmiştir. Kars ve Erzincan'a bayındırlık alanında yapılan kamu harcaması ve yatırımları birbirine paralellik göstermektedir. Fakat asayiş alanına baktığımızda en fazla yatırımın Kars'a yapıldığı görülmektedir. Özellikle Kars'ın sınırda bir vilâyet olması lğdır ve çevresinde bulunan bazı aşiretlerin çeşitli olaylara karışması sebebiyle buraya asayiş için ayrılan bütçe fazla olmuştur. Erzurum ve Erzincan'da ise küçük çaplı çetecilik olayları meydana gelmiştir. Asayiş ve güvenliğin sağlanması için bazı dönemlerde yasaklı bölgeler oluşturulmuştur. Asayiş harcamalarının bir kısmı, vilâyetlere karakollar ve hükümet konakları yapılması şeklinde olmuştur. Erzincan Depremi yaşandığı vakit (1939) Erzincan Cezaevi'nde bulunan mahkumların kaçmaması ve kurtarma çalışmalarında aktif rol almaları sebebiyle bu dönemde kurtarma çalışmalarında görev alan mahkumlar için özel bir af yasası çıkarılmıştır. Bu durum, insani bir şekilde herhangi

bir çıkar beklemeden; halkın kurtarılmasında aktif rol almaları, ülkenin böyle bir zor durumda geçerken birlik ve beraberlik içinde olmasında önemli rol alan etkenlerden biri olmuştur.

Çalışmanın “Üçüncü Bölümü”nü eğitim-öğretim harcama ve yatırımları oluşturmaktadır. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş sürecinde Türkiye’de eğitim alanında köklü değişiklikler meydana getirilmiştir. TBMM’nin ilk kuruluşundan itibaren hükümetler eğitime önem vererek genel bütçelerde ciddi pay tahsis etmiştir. Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren Kars, Erzurum ve Erzincan’a eğitim alanında kamu harcaması ve yatırımları yapılmıştır. 1923-1950 yılları arasında bu vilâyetlerde verilen eğitim, vilâyetlerin gelişmişlik düzeyi ile doğru orantılı olmuştur.

Kars’ın Anavatana katılmasından sonra sistemli bir şekilde vilâyete eğitim alanında kamu harcaması ve yatırımları yapılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda temel ve orta düzey eğitim veren kurumlar açılmıştır. Bu kurumların personel sayısı artırılmıştır. Akabinde Harf İnkılabı’nın kabul edilmesiyle beraber Kars’ta bulunan kurum ve kuruluşlar yeni harflerin benimsenmesi amacıyla çalışmalara başlamıştır. 1929 yılında açılmaya başlanan Millet Mektepleri ile okuma-yazma seferberliği başlamış; bu okullar 1935 yılından itibaren Ulus Mektepleri adıyla eğitim vermişlerdir. Yeni kurulan Cumhuriyet’in mânâ ve mahiyetinin taşrada özümsemişi için kurulan halkevleri okuryazar sayısının artırılması, kırsal nüfusta meydana gelen siyasal, kültürel ve sosyo-ekonomik gelişmelerden haberdar olması bakımından Kars ve Kazâlarında (İğdir, Sarıkamış) kurulan halkevleri önemli bir işleve sahip olmuştur. Kars’ta kurulan halkevleri vilâyetin sosyal, kültürel, ekonomik, sağlık ve eğitim alanlarına büyük katkılar sağlamıştır. Kars Cılavuz Köy Enstitüsü’nün (1940) kurulmasıyla beraber Kars, bölgenin önemli eğitim merkezlerinden biri haline gelmiştir. Enstitü sayesinde Kars ve çevresinde demircilik, tenekecilik, kalaycılık, nalbantlık, marangozluk, dokumacılık ve biçki-dikiş eğitimleri verilmiştir. Bu durum, köyün ihtiyaçlarına cevap verebilen uzman kişilerin yetiştirilmesi noktasında önemli bir işleve sahip olmuştur.

Erzurum, hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde önemli bir merkez olmuştur. Erzurum Vilâyeti’nin gelişmişlik düzeyi ile eğitim kurumları doğru orantılı olmuştur. 1923 yılından 1950 yılına kadar olan dönemde Erzurum Merkez ve Kazâları’nda formel eğitim veren temel ve orta düzey okullar açılmıştır. Harf İnkılâbı’nın kabulünden sonra ise Erzurum’da bulunan kurum ve kuruluşlar yeni harflerin benimsenmesi için çalışmalara başlanılmıştır. Bu kapsamda Millet Mektepleri açılmış; kısa sürede Erzurum ve kazâlarında okur-yazar oranı artmıştır. Erzurum Halkevi’nin

dokuz şubesi ile faaliyetlere geçmesiyle Erzurum'un sosyo-ekonomik ve kültürel yaşamında önemli değişimler meydana gelmiştir. Halkevi sadece Erzurum'da kurulmamış aynı zamanda Kazâlarda da (Aşkale, Pasinler ve Oltu) kurulmuştur. Erzurum Pulur Köy Enstitüsü'nün (1942) kurulmasıyla beraber bölge açısından hem eğitim hem de toplumsal kalkınmaya katkı sağlamıştır. Enstitü bünyesinde sağlıkçı ve ilkokul öğretmenleri yetiştirilmiştir. Bölgenin öğretmen ihtiyacının bir kısmı bu kurum aracılığı ile giderilmiştir.

Erzincan'a, Cumhuriyet ilk yıllarından itibaren eğitim alanında önemli bütçeler tahsis edilmiştir. Erzincan'da var olan eğitim kurumları ile öğrenci sayısı Cumhuriyet'in ilk yıllarında doğru orantılı olmuştur. Erzincan ve Kazâlarında(Cimin, Kemah ve Kemaliye) Halkevi'nin açılmasıyla beraber vilâyetin kültür ve eğitim hayatına olumlu katkıları olmuştur. Bazı yıllarda okul sayısında azalma bazı yıllarda ise artış meydana gelmiştir. Erzincan Depremi'yle beraber Erzincan Merkez Kazâlarında bulunan çoğu okul yıkılmıştır. Bu süreçte Erzincan'a eğitim gören öğrenciler yakın vilâyetlerde eğitim görmek zorunda kalmıştır. Fakat deprem sonrası dönemde Erzincan'a ayrılan ödenek yıldan yıla artmış ve yeni eğitim kurumları açılmaya başlanmıştır.

Üçüncü Bölüm'de ele alınan eğitim ve kültür harcamaları kısmında diğer bölümlerde olduğu için en büyük payı Erzurum almıştır. Erzurum'a eğitim alanında yapılan kamu harcama ve yatırımları ile kısa sürede bölgenin eğitim merkezi haline gelmesi sağlanmıştır. Kars ve Erzurum'da kurulan köy enstitüleri ile bölge bulunan öğrenciler yüksek öğrenim görmek için bu kurumlara gelmiştir. Bu kurumda temel ve mesleki eğitim almışlardır. Bölgenin gelişiminde katkıları olmuştur. Bölgede kurulan halkevleri, dil, gösteri, kütüphanecilik, müzik, spor, gezi vb. alanlarda halka yardımcı olup halkın yetiştirilmesinde aktif rol oynamışlardır. Erzurum Halkevi bölgede var olan halkevleri için çalışmalar yapmış, bölgede istikrarın sağlanması için spor müsabakalarında aktif rol almışlardır. Erzincan Depremi'nden sonra Erzincan'da eğitim durma noktasına gelmiş vilâyet dahilinde eğitim gören öğrencilerin bir kısmı yakın vilâyetlerde eğitim almak zorunda kalmıştır. Fakat Deprem sonrası süreçte hızlı bir şekilde Erzincan'da yeni kurum ve kuruluşlar açılmaya başlanmıştır. Erzincan'da ilk lise 1940'lı yılların sonunda açılabilmiştir. Erzurum'da II. Abdulhamit döneminde kurulmuş Kars'ta ise 1930'lı yıllarda kurulmuştur. Bu durum bile üç vilâyet eğitim düzeyi arasında ipucular vermektedir.

Çalışmanın “Dördüncü Bölümü”nü sağlık harcama ve yatırımları oluşturmaktadır. Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1950 yılına kadar olan süreçte sağlık alanında kamu

harcamaları ve yatırımları yapılmıştır. Bu dönemde özellikle salgın hastalıklar ile mücadele edilmiştir. Bu dönemde yeni Numune Hastanesi, Memleket Hastaneleri, Kadın Doğum ve Çocuk Bakımevleri, Sağlık Ocakları gibi açılmıştır. Ücretsiz sağlık kontrolleri ,aşılar yapılmış; salgın hastalıkların önlenmesi ve yayılmasını engelleyici tedbirler alınmış, uygulamalarda bulunulmuştur. Kars, Erzurum ve Erzincan'a bu dönemde sağlık harcamaları yapılmıştır.

Kars Anavatana dahil edildikten sonra yeni sağlık kuruluşları kurulmaya başlanmış ve personel sayısında artış meydana gelmiştir. Kars Memleket Hastanesi ve Kars Kadın Doğum ve Çocuk Bakımevi, sağlık yatırımları kapsamında en fazla bütçe ayrılan yapılar olmuştur. Kızılay'ın Kars Şubesi salgın hastalıklar ve doğal afetler döneminde sağlık alanında çalışmalar yapmıştır. Kars Halkevi, Kars'ta sağlık alanında çalışmalar ve konferanslar düzenlemiştir. Fakat Kars'ın en önemli sorunu bulaşıcı Hastalıklar (frengi, sıtma, trahom, çiçek hastalığı, tifüs ve tifo) olmuştur. Bu kapsamda Sıtma hastalığı nedeniyle İğdır ve çeşitli kazâlarda bataklıklar kurutulmuştur. Frengi hastalığı nedeniyle Gezici Muayene İstasyonları kurulmuştur. Çiçek hastalığı kontrolleri yapılmış ve önlemler kapsamında halk aşılanmıştır.

Erzurum'da sağlık faaliyetleri kapsamında özellikle 1923 yılının başından itibaren Kızılay, halkı bilgilendirmek amacıyla konferanslar düzenlemiştir. 1924 yılında Numune Hastanesi kurulmuş; akabinde kuduz hastalığı ile mücadele edilmesi için Kuduz Hastanesi açılmış; Erzurum, bölgenin sağlık merkezi haline gelmiştir. Vilâyet dahilinde Memleket Hastanesi, Kadın Doğum ve Çocuk Bakımevleri açılmıştır. Ayrıca Erzurum Halkevi'nin kurulmasıyla beraber halkevi aracılığıyla doktorlar tarafından halk haftanın bazı günlerinde ücretsiz muayene edilmiştir. Erzurum'da sağlık alanında en büyük sorun ise bulaşıcı hastalıklar (frengi, sıtma, trahom, çiçek hastalığı, tifüs ve tifo) olmuştur. Bulaşıcı hastalıklar mücadele kapsamında doktor ve sağlık personeli sayısı artırılmıştır. Hastalıkların tedavi edilmesi için çeşitli ilaçlar ücretsiz verilmiştir.

Ele alınan dönemde ülke genelinde sağlık alanında yapılan kamu harcamalarında yaşanan artış Erzincan'da da yansımıştır. Bu kapsamda vilayete bulunan Kızılay ve Halkevi, halkı sağlık alanında bilgilendirmek için ücretsiz konferanslar ve söyleyişler düzenlemiştir. 1923-1950 yılları arasında yeni sağlık kuruluşları açılmıştır. 1939 Erzincan Depremi'nden sonra vilâyete sağlık alanında ayrılan pay artırılmıştır. Hem personel sayısı hem de sağlık kuruluşlarının sayısında artış meydana gelmiştir. Çalışmanın kapsamında yer alan iki vilâyet gibi Erzincan'da da bulaşıcı hastalıklar (frengi, sıtma, trahom, çiçek hastalığı, tifüs ve tifo) önemli bir halk sağlığı problemi olmuştur.

Hastalıklar sebebiyle ücretsiz ilaç dağıtılmış; Halkevi aracılığıyla doktorlar ücretsiz muayene ve ilaç dağıtımını gerçekleştirmişlerdir.

Sağlık yatırımları kapsamında Erzurum, bayındırlık, asayiş, eğitim alanlarında olduğu gibi sağlık alanında yapılan kamu harcama ve yatırımlarında diğer vilâyetlerden daha fazla bütçeden pay almıştır. Bu bölümde üç vilayette açılan sağlık kuruluşları ve yatak kapasiteleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Erzurum'dan sonra en fazla yatırım Kars Vilâyeti'ne yapıldığı görülmüştür. 1939 Erzincan Depremi'nden sonra ise Erzincan'a yeni sağlık kuruluşları açılmış, personel sayısı artırılmıştır.

Çalışmanın “Beşinci Bölümü”nü tarım-hayvancılık alanlarında yapılan harcama ve yatırımlar teşkil etmektedir. 1923-1950 yılları arasındaki dönemde tarımda yenilikçi bir yaklaşım ön plana çıkmıştır. Bu dönemde tarımın geliştirilmesi için bataklıklar kurutulmuş ve yeni sulama şebekeleri yapılmıştır. Çiftçilerin ürünlerini değerinde satması amacıyla Ticaret Borsaları kurulmuştur. Hayvan hastalıklarına karşı tedbirler alınmış, aşılanmış ve hayvan türleri ıslah edilmiştir. Kars, Erzurum ve Erzincan'da bu süreçte tarımın ve hayvancılığın gelişmesi için bütçeler ayrılmıştır.

Kars, tarım ve hayvancılık alanlarında Türkiye'nin önemli vilâyetlerinden biridir. Ziraî ürün çeşitliliğine (arpa, buğday, kaplıca, mısır, darı, tütün, yulaf vs.) rağmen en çok üretilen ürünün Iğdır ovasındaki pamuk olduğunu görülmektedir. Devlet tarafından Kars'ta tarım ve hayvancılıkla uğraşan çiftçilere krediler verilmiş, araç ve gereç desteğinde bulunulmuştur. Hayvancılık alanında ise özellikle zengin mera ve çayır varlığı nedeniyle Göle İnekhanesi (15 Eylül 1936) kurulmuştur. Vilâyet dahilinde büyükbaş, küçükbaş hayvancılık ile arıcılık ve tavukçuluk faaliyetlerinin geliştirilmesi için devlet destekli çeşitli hibe ve malzeme dağıtılmıştır. Doğu Anadolu'da yetiştirilen hayvanların ıslah amacıyla kurulmuştur. Bu alanda İnekhane, Tay Çiftliği ve Boğa İstasyonları da kurularak; halka ücretsiz araç-gereç dağıtımı sağlanmıştır.

Erzurum, tarım ve hayvancılık iş kolları bakımında bölgenin merkezi konumundadır. Ziraî ürün çeşitliliği (arpa, buğday, mısır, çavdar, pirinç, ve yulaf) bulunmaktadır. Tarımda en büyük sorun olarak karşımıza sulama faktörü çıkmaktadır. Bu dönemde sulama sorununun çözülmesi için kamu harcama ve yatırımları yapılmıştır. Tarımın daha modern koşullarda yapılması için çiftçilere makineler hibe edilmiştir. Ziraî mücadeleler yapılmıştır. Hayvancılık ile ilgili olarak hayvan ıslâhı yapılmıştır. Erzurum ve Kazâlarına iyi ırka sahip boğalar ücretsiz dağıtılmıştır. Sığır Vebası ile bu dönemde mücadele edilmiştir. Dönemin yerel basınında bu konu geniş bir şekilde ele alındığından

basından da, bilgi temininde istifade edilmiştir. Bölgede Büyükbaş, Küçükbaş hayvancılık yaygın olarak yapılmıştır.

Erzincan, doğal ve iklim koşulları bakımından tarım ve hayvancılık bakımında çeşitliğin fazla olduğu vilâyetlerden biridir. Erzincan'da tarımsal üretimi (arpa, buğday, mısır, çavdar, pirinç, mısır vb.) artırmak amacıyla sulama sorunu bu dönemde büyük oranda çözülmüştür. Fakat 1939 Erzincan Depremi dolayısıyla tarımsal ve hayvansal üretimde azalmalar meydana gelmiştir. Erzincan Halkevi, tarımsal üretimin artırılması için çeşitli çalışmalar yapmıştır. Vilâyetle bazı yıllarda Sığır Vebası görülmüş; bu kapsamda Erzincan'a ayrılan bütçeden yararlanılarak bu hastalık ile mücadele edilmiştir.

Kars, Erzurum ve Erzincan'a dönem itibariyle tarım ve hayvancılık alanında bütçeden farklı oranda pay almışlardır. Bu bölümde yine çok yatırımı Erzurum daha sonra Erzincan almıştır. Kars, Erzurum ve Erzincan Halkevleri aracılığıyla halka tarım ve hayvancılık alanlarında eğitimler verilmiştir. Bölgenin bir diğer özelliği ise Tohum Islah (1938) ve Tohum Üretim Merkezleri'nin kurulmasıdır. Vilâyetlerde çıkan gazetelerde bu konularda yazılar kaleme alınmıştır. Özellikle Göle İnekhane'si'nin kurulmasıyla beraber bölgede yer alan hayvanların ıslah edilmesi çalışmaları yapılmıştır. Burada bulunan inek ve boğalar diğer şehirlere hibe edilmiştir. Hayvancılık faaliyetlerinde ön plana çıkan vilâyet, Kars olmuştur. Bunda en büyük faktör olarak vilâyet dahilinde bulunan çayır ve meralar gösterilebilir. Erzurum ve Kars'ta kurulan mezbahaneler ile de hayvanların kesimi daha modern bir şekilde yapılmaya başlanmıştır

Çalışmanın “*Altıncı Bölümü*”nü madencilik oluşturmaktadır. Anadolu yeraltı kaynakları bakımından zengin bir coğrafyadır. Osmanlı Devleti döneminde klasik usullerle maden üretimi gerçekleştirilmiş; XIX. yüzyıldan itibaren bu coğrafyada maden aramak için yabancılara imtiyazlar ve ruhsatlar verilmiştir. Özellikle de Osmanlı Devleti'nin mali iflası ve ardından Düyûn-u Umûmîye'nin kurulmasıyla imtiyazlar, kapitülasyonlara dönüşmüş; devletin yer altı-yer üstü zenginlikleri ve kaynakları yabancılar tarafından sömürülmüştür. Cumhuriyet döneminde beraber millileştirme politikasıyla yabancılara verilen imtiyazlar satın alınmış; madenler ise devletleştirilmiştir. Devlet eliyle kömür, linyit, bakır, petrol işletmeciliği yapılmaya başlanmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren sermaye azlığı sebebiyle çok fazla çalışma yapılamadığı görülmüştür. 1930'lu yıllardan itibaren uygulanan Devletçilik politikasıyla devlet doğrudan sanayi yatırımlarına el koymuştur. Hükümet programlarında madencilik özel olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda 1935'te Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü ile Etibank kurulmuştur. Etibank, maden aramalarında çeşitli destekler sunmuştur. Bu

kapsamda Kars, Erzurum ve Erzincan'a maden alanında kamu harcamaları ve yatırımları yapılmıştır. Madenlerin çıkarılması ve işletilmesinin oldukça maliyetli olması, temkinli davranma ihtiyacından ve ülkede zaman zaman yaşanan güvenlik sorunları gibi nedenlerden dolayı, bu üç vilâyette de yeterli arama yapılmadığı ve ödenek ayrılmadığı görülmüştür. Bunun dışında en önemli sebebler olarak; Lozan Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nde kalan borçlar- 1954'de son taksit ödenmiştir- 1929 Dünya Ekonomik Buhranı, İkinci Dünya Savaşı'nın (1939-1945), iç ve dış etkileri gösterilebilir.

Dönem şartları içerisinde, Kars Vilâyetine baktığımızda maden çeşitliliği sınırlı olan bir yerleşim birimi olduğu düşünülebilir. Kars'ta genel olarak kömür madeni, arsenik ve bazı kazalarda ise altın madeni aramaları gerçekleştirilmiş ise de, maden aramalarına yeteri kadar ödenek tahsis edilemediği görülmektedir. Kars, tuz madeni açısından da zengin bir durumdadır.

Erzurum Vilâyeti maden çeşitliliği (kömür, petrol, tuz) bakımında zengin bir bölgedir. Burada farklı maden (oltu taşı, arsenik) gruplarına rastlanılmaktadır. Burada bazı maden yatakları aktifken bazıları da pasif konumdadır. Erzurum'da bazı yıllarda maden araması için başvurular gerçekleşmiş genel olarak olumsuz sonuçlanmıştır. Oltu kömür madeni en aktif olan madenlerdendir. Özellikle Etibank'a devredilmesiyle burada üretim artmıştır.

Erzincan Vilayeti'nde dönemin mevcut şartlar içinde değerlendirildiğinde maden konusunda zengin bir vilâyet değildir. Sınırlı sayıda maden çeşidi bulunmaktadır. Özellikle Tercan'a bağlı Pülk yerleşim yerindeki petrol madeni hem Osmanlı döneminde hem Cumhuriyet döneminde petrolün arandığı bir alan olmuştur. Burada genel olarak tuz madeni yoğunluğu bulunmaktadır. Bu alanlarda madenlerin çıkarılması için kısmi ödenekler ayrılmıştır. Özellikle Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, Erzincan ve çevresinde maden aramak için çeşitli yabancı uzmanları görevlendirmiştir. Yapılan incelemeler rapor haline getirilmiştir.

Cumhuriyet Hükümetleri, 1923-1950 yılları arasında Kars, Erzurum ve Erzincan'a bayındırlık, asayiş, eğitim, sağlık, tarım-hayvancılık ve maden gibi alanlarda yapmış oldukları kamu harcama ve yatırımları ile hem bu üç vilâyetin, hem de bölgenin iktisadi, sosyo-kültürel alanlarda gelişimini sağlamaya çalışmışlardır. Bu dönemde kurulan hükümetler, iç ve dış koşulların vermiş olduğu imkanlar dahilinde ülkenin bir bütün olarak gelişmesi için çalışmalar yapmışlardır. Fakat Türkiye geneli ile karşılaştırıldığında bu üç vilâyetin her zaman genel bütçeden belli oranda pay aldıkları görülmüştür. Genel olarak bayındırlık ve eğitim alanında istenilen başarı elde edilirken;

maden ve yeraltı kaynakları alanında ise yapılan girişimler istenilen düzeyde olamadığı görülmektedir.

EKLER

BELGELER
KARS

B.1:	Kars ve Erzurum'da meydana gelen depremde zarar görenlere ödenek tahsisi. (BCA.30.18.1.1.11.43.1/10.09.1924)
B.2:	1927- 1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesine Göre Kars Vilayeti.
B.3:	Kars'ta Yaşanan Eşkîyalık Faaliyetleri (BCA.30.10.0.0.127.914.10/15.05.1929)
B.4:	Beyazıt Vilayeti'ne Bağlı Iğdır ve Tuzluca Kazaları'nın Kars'a Bağlanmasına Dair Kanun.
B.5:	Bayezid, Kars, Van, Muş ve Erzurum illerinde köylüye ödünç tohumluk buğday verilmesi.(BCA.30.18.1.2. 43.18.1/02.04.1934).
B.6:	Kars'ın Genel Vaziyetini Bildiren Rapor. (BCA. 30.10.0.0.65.433.3/21.07.1935).
B.7:	1936 Yılında Kars'ta Doğal Afet Olayı
B.8:	Trabzon, Erzurum ve Kars vilâyetlerinin planlarını incelemek üzere getirilecek Uzman Lamber'in Erzurum ve Trabzon'a girmesine dair 2/9082 sayılı Kararname hükmünün uygulanmasının devamı. (BCA.30.18.1.2.84.65.11/ 14.07.1938).
B.9:	Kuraklık sebebiyle yeterli buğday elde edememiş, Kars havalisine mahalli mülkiye amirlerinin teklifi ile buğday satılması ve fiyat tespitinin belediyelerce yapılması. (BCA. 30.18.1.2.85.108-15/ 30.12.1938).
B.10:	Kars ve Kazâları arasında telefon hattı kurulması ve bazı bölgelerinde PTT merkezi açılması.(BCA.490.1.0.0.1570.386.2/ 01.10.1949).

ERZURUM

B.1:	Erzurum-Sarıkaş-Kars ve Şu'abatı Demiryolları İdaresinin 1340 Senesi (Resmi Gazete, 26 Nisan 1924, S.69, s.3.)
B.2:	Erzurum'un Tortum Kazâsı'na bağlı Narman Nahiyesi'nin Yeniköy ve Aristi Köylerinin, Aynı Vilâyeti'n Oltu Kazâsı'na Pitgir Nahiyesine Bağlanması (BCA.30.11.1.0.54.10.9/13.04. 1930)
B.3:	Yeniden Teşkil Edilen Çat, Bingöl, Kavak, Bulancak ve Akcakoca Kazalarına bağlı köyleri Gösteren 5 Cetvelin tasdiki (BCA.30.18.1.2.47.57.6/13.08.1934)
B.4:	Üçüncü Umumî Müfettişliğine Erzurum Saylavı Tahsin Uzer'in Atanmasına Dair Karar (Resmi Gazete, 11 Eylül 1935, S.3103, s.5637)

B.5:	Mareşal Fevzi Çakmak'ın Devlet Demiryolları ve Erzurum-Sarıkamış, Sarıkamış-Leninakan hatları ile ilgili incelemeleri. (BCA.30.10.0.0.149.62.4/01.02.1940).
B.6:	Erzurum Vilayeti'nde tehlikeli durumda olduğu bildirilen kasaplık hayvanların, önceden belirtildiği miktardan daha az olduğu. (BCA.30.10.0.0.117.818.19/ 13.05.1942).
B.7:	Erzurum Valisi Haluk Pepeyi'nin Erzurum-Pulurköy Enstitüsü işlerindeki hizmetlerinden dolayı takdirname ile ödüllendirilmesi. (BCA.30.10.0.0.197.349.17/ 28.03.1944).
B.8:	Erzurum Aygır Deposu için alınacak kuru ot ve yonca ihtiyacının pazarlıkla sağlanması. (BCA.30.18.1.2.109.69.8/03.12.1945)
B.9:	Erzurum Belediye Başkanlığına seçilen Kazım Yurdalan'ın Başkanlığının onayı (BCA30.11.1.0.173.4.12/19.02.1945)
B.10:	Erzurum Elektrik tesisatı işine ait ihalenin kabulü. (BCA.30.18.1.2.114.40.13/ 12.06.1947).

ERZİNCAN

B.1:	Dersim aşiret reislerinden bazılarının Erzincan ve Elazığ'da çiftçiliğe müsait arazilerde iskanı (BCA. 30.18.1.1.15.49.11/05.08.1925).
B.2:	Erzincan'daki muhtaç muhacirlere çift hayvanları satın alınması için gerekli paranın gönderilmesi.(BCA.272.0.0.11.22.109.7/18.01.1926).
B.3:	Erzincan Vilayetine bağlı olan Nazimiye Kazasının Elazığ Vilayetine bağlanmasına dair. BCA.30.11.1.0.47.11.4/ 4 Haziran 1929)
B.4:	Erzincan'da Meydana Gelen Deprem Hakkında Valiliğin Raporu. (BCA.30.10.0.0.118.827.33/08.12.1939)
B.5:	Erzincan depreminden sonra Kızılay'ın kurmuş olduğu hastanenin, askeri hastane inşaatı tamamlanmış olmasına rağmen düşük kapasite ile çalışacağı. (BCA.30.10.0.0.178.234.16/ 09.12.1940).
B.6:	Erzincan Halkevi'nde Verilen Konferanslar. (BCA. 490.1.0.0.1009.895.1/05.05.1941)
B.7:	Elazığ-Erzincan Mameki köprüsüne ait demir malzemesinin pazarlıkla temini. (30.18.1.2.111.50.2/ 17.07.1946).
B.8:	1942 yılında Erzincan'ın kömür tuzlasında yaptırılan köprünün teknik incelemesini yapmış olan Erzincan Bayındırlık Müdürü Y. Müh. Cevat Ersan'a 200 lira ücret verilmesi.(BCA.30.18.1.2.116.38.20/ 02.06.1948).

دولت سالنامہ ۱۰۲۱			
اسامی	مأموریت	اسامی	مأموریت
عبدتوفیق آندی	معنی	کولہ قضاسی	
حلمی بک	آغیر جزا محکمه سی رئیس	علی بہاد بک	قائم مقام
حسن صبری	مدعی عمومی	حسین حسنی	مال مدبری
ادب	اعضا	رضا درویش	حکومت طبیبی
سید نجی		احمد	پست و تلغراف مدبری
مصطفی عالم	اعضا ملازی		
موسی شکیب	مستطقی		
محرر	حکومت طبیبی		
سلیمان نجائی	پست و تلغراف مدبری		
آرہ جانب قضاسی		آردھان قضاسی	
رؤف جاوید بک	قائم مقام	احمد ادب بک	قائم مقام
کمال	مال مدبری	مصطفی فہمی	مال مدبری
ارہم فیسی آندی	معنی		
محمد امین بک	حاکم		
بہاد ناظم	حکومت طبیبی		

نورکہ جہوریہ ۱۰۲۰			
قارص ولایتی			
اسامی	مأموریت	اسامی	مأموریت
مصطفی بک	مستطقی	سالم بک	وال
حسین	حکومت طبیبی	خلوصی	دندار
	پست و تلغراف مدبری	جوہد	نحریات مدبری
چیلدر قضاسی		علی آندی	معنی
احمد فریدون بک	قائم مقام	اسماعیل حق بک	آغیر جزا دائرہ سی رئیس
چند آندی	مال مدبری	ناظم	مدعی عمومی
	معنی	علاء الدین	معاون
اسماعیل حق بک	حاکم	سید محمود آندی	اعضا
صلاح الدین	حکومت طبیبی	زہدی بک	
حامی آندی	پست و تلغراف مدبری	علی آندی	ملازی
پوسخوف قضاسی		شفیق بک	ایکٹیو مستطقی
خلیل رفعت بک	قائم مقام	فکری	اجرا ماموری
احمد طاہر آندی	مال مدبری	مصطفی	زائد ارہ قوماندان
محمد توفیق	معنی	شوکت طرودہ	معارف مدبری
محمد بک	حاکم	اسماعیل حق	صحبہ و معاونت اجنبیہ
علی رضا توفیق	حکومت طبیبی	سالم	سرکتر حکومت طبیبی
محمد فخری آندی	پست و تلغراف مدبری	حکمت	محاسبہ خصوصہ مدبری
صاری قلمبش قضاسی		فہمی	نفوس مدبری
احسان بک	قائم مقام	پونس	طاہر مدبر و کلی
خالد	مال مدبری	طلعت	اوقاف مدبری
بحری آندی	معنی	جال	اوزمان مدبر و کلی
حق بک	حاکم	صدق	بیطر باش مدبری
یقوب	مدعی عمومی	نجفی	اسکان ماموری
لطیف	مستطقی	حسین خان	بلدہ رئیس
قائم مقام		قائم مقام	
محمد طاہر بک	قائم مقام	محمد طاہر بک	قائم مقام
کمال	مال مدبری	کمال	مال مدبری

B.2: 1927- 1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesine göre Kars Vilayeti.

T.C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Umum Jandarma
KUMANDANLIĞI

Ş. Ks.

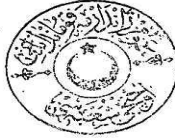
№.....

ANKARA
- - 929

14/5/929 Asayiş raporudur

Karsın Diğur nahiyesi mintakasında eşkiya ile yapılan müsademedede hudut bölük kumandanı yüzbaşı Mahir efendi ile iki neferimizin şehit düştüğü ve bir neferimizin de yaralandığı , eşkiyadan biri diri olarak yakalandığı , bir maktul ve iki ağır yaralı olduğu , diğerleri kuvvetli müfrezelerle şiddetle takip edilmekte bulunmaktadır . 15/5/929

Cevaplarda Şube ve Kısım numrularının derci mercudur

030	10			127	916	10
-----	----	--	--	-----	-----	----

2

B.3: Kars'ta Yaşanan Eşkiyalık Faaliyetleri 15 Mayıs 1929

T.C. Resmî Gazete

Tesis tarihi: 7 Teşrinievvel 1336

<i>İdare ve yazı işleri için Başvekkâlet Neşriyat Müdürlüğüne müracaat olunur.</i>	14 HAZİRAN 1934 PERŞEMBE	SAYI: 2727
--	------------------------------------	------------

KANUNLAR

Bayazıt Vilâyetine bağlı Iğdır ve Tuzluca kazalarının Kars Vilâyetine ve Muş Vilâyetine bağlı Malazgirt kazasını da Bayazıt Vilâyetine bağlanmaları hakkında kanun

Kanun №: 2500

Kabul tarihi: 7/6/1934

Madde 1 — Bayazıt vilâyetinin Iğdır ve Tuzluca kazaları bu Vilâyetten ayrılarak Kars Vilâyetine ve Muş Vilâyetine bağlı Malazgirt kazası da bu Vilâyetten ayrılarak Bayazıt Vilâyetine bağlanmışlardır.

Madde 2 — Bu kanunun hükmü neşri tarihinden başlar.

Madde 3 — Bu kanunun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

9/6/1934

Posta kanununun 21 inci maddesinin salisen fıkrasının tekrar tadiline dair olan 1404 numara ve 2/3/1929 tarihli kanunun birinci maddesine bazı fıkralar ilâvesine dair kanun

Kanun №: 2501

Kabul tarihi: 9/6/1934

Madde 1 — 28 Mayıs 1928 tarih ve 1320 numaralı kanunun 9 uncu maddesi ile tadil edilmiş olan 376 numara ve 26 Teşrinisani 1339 tarihli posta kanununun 21 inci maddesinin salisen fıkrasının tekrar tadiline dair olan 1404 numara ve 2/3/1929 tarihli kanunun birinci maddesindeki paket taşıma ücretine ait fıkranın sonundaki (ücrete tâbi tutulur) cümlesinden sonra şu kısımlar ilâve edilmiştir:

Kıymetli posta paketlerinin beher bin kuruş veya kesrinden 10 kuruş teminiye ücreti alınır.

İhbarnamelerin tebliğleri ve postrestant olanlar dahil vücut-

metli ve kıymetsiz her paket başına üç kuruş ardiye ücreti alınır. Mezkûr ücret her bir kıymetli paket için 1200 ve her bir kıymetsiz paket için de 400 kuruşu tecavüz edemez.

Kıymetli mukadderele mektup veya kıymetli ve kıymetsiz posta paketlerini posta merkezinin tevzi dairesinde ikametgâhında teslim ettirmek isteyen mürşil veya mürşelünleyhten kıymetli mukadderele mektupların beheri için ayrıca 15 ve paketlerin beheri için 25 kuruş ücret alınır.

Madde 2 — Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 3 — Bu kanunun ahkâmını icraya Nafia Vekili memurdur.

10/6/1934

Kars Vilâyetile Bayazıt, Erzurum ve Çoruh vilâyetlerinin bazı parçalarında muhacir ve sığınatların yerleştirilmesi ve yerli çiftçilerin topraklandırılması hakkında kanun

Kanun №: 2502

Kabul tarihi: 9/6/1934

Madde 1 — Kars Vilâyetile Bayazıt Vilâyetinin Iğdır ve Tuzluca (Kulp), Erzurum Vilâyetinin Otlı ve Çoruh Vilâyetinin Artvin, Şavşat ve Borçka kazalarında ve Kemalpaşa Nahiyesinde hiyar haklarını başka bir Devlet hesabına kullanıp buralarını bırakmış bulunan Rus tebaasına ait toprakların ve yapıların mülkiyeti Devlete intikal etmiş bulunmakta olduğundan gerek bunlardan ve gerek Devlete ait başka topraklardan ve yapıardan muhacirlere, mültecilere yerleşmek üzere Hükûmetçe bayağı yerleştirme haddi içinde verilmiş bulunan evler, ahırlar, samanbıklar dükkânlar ve topraklar bunlara parasız temlik olunup tapuya bağlanır. Muhacirlerden ve mültecilerden henüz yerleştirilmemiş olanlar da yerleştirme kanunu hükümlerine göre bu yerlerde parasız yerleştirilirdir.

Madde 2 — Birinci maddede vazih yerler halkından to-

B.4: Bayazıt Vilayeti 'ne Bağlı Iğdır ve Tuzluca Kazaları'nın Kars'a Bağlanmasına Dair Kanun.

KARARNAME

Ziraat Vekilliğinden yazılan 7/3/934 tarih ve 6184 sayılı tezkerede; Bayazıt, Kars, Van ve Muş Vilâyetleriyle Erzurum Vilâyetinin bazı mıntakalarında geçen seneki güzlük zeriyyatın , kışın fazlalı - ğından , pek büyük zararlar gördüğü ve ilkbahar esnasında da tarla - lar uzun müddet karla kapalı kaldığından ve halk elindeki tohumluğu tamamen kendisinin ve hayvanatının yiyeceğine sarf ettiğinden güzlük zeriyyattan görülen zararların telâfi edilemediği ve bundan başka mu - tat yazlık zeriyyatın da yapılamadığı ve bu suretle mezkûr vilâyet - lerde bu senenin ihtiyacını karşılayacak kadar mahsul alınamadığı ve 933 senesi harmanından ihtiyacına yetecek kadar hasılat alamayan çift - tçilerin bu seneki güzlük zeriyyatı noksanı ilkbahar zeriyyatı ile telâ - fi edilemediği takdirde gelecek sene de ihtiyaca yetecek kadar hası - lat alınamayacağı tabîî görüldüğünden bu vilâyetlerdeki darlığın ge - lecek seneye de intikaline mani olabilmek için bu senenin ilkbahar zeriyyatında çiftçilerin tohum tedariki hususunda yardımlanması iktiza etmekte olduğu bildirilmiş ve Ziraat Bankasıncı bunlara yapılan ik - razatın mahallî şubeler menabîinin ve halkın ödeme kudretinin fevkine çıkmaş olmasına göre bu ihtiyacın hükûmet hesabına satın alınan buğ - daylardan temini zarurî görüldüğü cihetle bu vilâyetlerin tohumluk ihtiyaçları , muhitlerine en yakın buğday mübayaâ merkezlerinden - karşılanmak ve nakliyat işi ve masrafları da hususî muhasebelerce deruhte edilmek suretile tahakkuk edecek ihtiyaç nisbetinde olmak ve gelecek sene hasılatından aynen istirdat edilmek şartile tohumluk tevziatı yapılması hakkında bir karar ittihazı istenilmiş ve Maliye

030.18.01.02. 43.18.01

B.5: Bayezid, Kars, Van, Muş ve Erzurum illerinde köylüye ödünç tohumluk buğday verilmesi.(BCA.30.18.1.2. 43.18.1/02.04.1934).

21.7.1935

Kars İlinin Sağlık Durumu

Kars ilinde genel denkleşmeye ilgili Sağlık yönetimi günden güne ilerlemekte ve halkın sağlık ihtiyaçlarını doldurmaya çalışmaktadır .

İki yıl ewel merkezle beraber sekiz ilçeli kars ilinde iki Hükümet doktoru var iken iki senedenberu atanan beş doktorla ilçeler doldurulmuş yalnız bir İlçe doktorsuz kalmıştı . Aynı yıl içinde arpaçay VE Çıldır İlçelerinde de dispanser açılarak buralardada halkın sağlık yolu elde edilmiştir . Tuzluca ve Iğdır İlçelerinin Kars İline bağlanmasile on ilçeli olan kars ilinde halen üç Hükümet Doktoru varsada süel hizmetlerini 935 birinci teğrininde bitirecek olan beş Hükümet doktoru gelince on ilçeden yalnız ikisi doktorsuz kalacaktırki Sağlık bakanlığı bu ilçelerde Okulden çıkacak doktorlardan atanacağını bildirmektedir .

Genel denklige bağlı onu kadın onuda çocuk hastalara ilgili 20 yataklı bir doğum ve çocuk bakım evi 929 yılının son ayında açılmıştır . açıldığından bu güne kadar geçen her senede halkın beğenini kazanarak hasta miktarını artırmış ve 930 yılında 1249 hasta iyilenmişken 931 yılında 2606 , 932 yılında 2921 , 933 yılında 3006 ve 934 yılında da Kilinik ve polikilininke 3673 hasta çocuk ve kadın sağıtmıştırkı 4 senede 13496 hastaya bakılmıştır . Kars ilinin yalnız üç ilçesinde dispanser yoktur bunununda bu yıllarda açılacağı sanılmaktadır .

Özel denklik sağlık yönetime gelince : gün gectikçe ilerlemesi kars ilinin sağlık ihtiyacını elde etmesi gerekirken bütçe düşüncesile yıldan yıla gerilettirilmekdedir . 280 bini geçen halklı kars ilinde en aşağı 250 yataklı hastane bulunması 796 sayılı kanun hükümlerile luzumlu iken 932 yılında elli yataklı olan memleket hastanesi 933 ve 934 yılında 25 yatağa indirilmiş isede 935 bütçe görüşülüşünde 25 yatağın yetişmedigini ve hastaların hastane kapusunda bekledigini gören İl Genkurul üyeleri gündeliklerinin yarisile daimi üyelerin alacakları aylıkların yarisini hastaneye bağışlayarak hastane kadrosunu 40 kı parasız onu paralı olmak üzere elli yatağa çıkarmışlarsada öğretmenlerin orun aylıklarının

030 10 65 435 3

1

B.6: Kars'ın Genel Vaziyetini Bildiren Rapor.(BCA. 30.10.0.0.65.433.3/21.07.1935).

T. C.
Genelkurmay Başkanlığı

1. Şube II. Ks.

Sayı : 10806

İlişiği :

ANKARA

23 / May. / 1936

Özü:

Cok Acele

Baş Bakanlığa

I - Bir aydan fazla zamandanberi geceli gündüzlü yağan yağmurlardan Kars Vilâyet merkezinde Yüz kadar Evin yıkılmışve bir okadarının da yıkılmak üzere bulunduğundan bu binalarda ikamet eden ailelerin Camî ve Kiliselerle kısmen yerleştirildiği ilbaylıktan bildirilmiştir .

2 - Bundan sonra daha bir çok binaların vukuu melhuş yıkılma tehlikesi dolayisile İnsan zayıatının önüne geçilmek üzere Müstahkem Mevkice Muvakkaten verilebilmesi mümkün olan binalardan Vilâyetin hemen istifade ettirilmesi ve daha icap eden yardımın yapılması için İx. Kor Komutanlığına telgrafla emir verilmişse de Hükümetimizce de iktiza eden yardımın yapılmasına emir ve müsaadelerini arz ve istirham ederim .

M.

Lingü

25.5.36

Gnkur. Bşk.

Mareşal

BASVEKALET EVRAKI		
Tarih	Numara	Lef
23-5-36	3063	

Cevaplarda şubenin ismi, tarihi ve numaralarının yazılması lâzımdır.

B.7: 1936 Yılında Kars'ta Doğal Afet Olayı

Karar sayısı

2

9952

Trabzon, Erzurum ve Kars şehirlerinin müstakbel plân -
larını incelemek üzere getirtilmesine lûzum gösterilen Fransız teb'ae
sından mutahassıs Lamber'in Erzurum ve Trabzon'a girmesine izin
verilmesi hakkındaki 2/9082 sayılı kararname hükmünün mutahassısın
bundan sonraki gelişlerine de teşmili; Dahiliye Vekilliğinin 12/7/-
938 tarih ve 34979 sayılı teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince
14/7/938 tarihinde onanmıştır.

14/7/938

REİSİCÜMHUR

K. Atatürk

Bş. V.

C. Başer

Ad. V.

E. Sarıca

M. M. V.

M. M. V.

Da. V.

S. Kaya

Ha. V.

H. P. Atas

Ma. V.

M. V.

Mf. V.

M. V.

Na. V.

A. Çetinkaya

İk. V.

İk. V.

S. İ. M. V.

S. İ. M. V.

G. İ. V.

G. İ. V.

Zr. V.

Zr. V.

1030 18 01 02 84 65 11

B.8: Trabzon, Erzurum ve Kars Vilâyetlerinin planlarını incelemek üzere getirilecek
Uzman Lamber'in Erzurum ve Trabzon'a girmesine dair 2/9082 sayılı Kararname
hükmünün uygulanmasının devamı.(BCA.30.18.1.2.84.65.11/ 14.07.1938).

Kuraklık sebebiyle kâfi miktarda buğday istihsâl edilememiş olan Kars havalisinde buğday fiyatını tanzim maksadile gerek doğrudan doğruya mustahsile ve gerekse ekmek fiyatını tanzim için belediyelerin bildireceği değirmenlere mahallî Mülkiye amirlerinin teklifi ile buğday satılması ve bu buğdayın fiyatının da Ziraat Bankasına mal olduğu bedel üzerinden ve Ofis'in depolarında teslim şartile tesbit edilmesi; İktisat Vekilliğinin 30/II/938 tarih ve 2183 sayılı teklifi ve Maliye Vekilliğinin 22/12/938 tarih ve 51135/5/-18597 sayılı mutalâası üzerine İcra Vekilleri Heyetince 30/12/938 tarihinde onanmıştır.

30/12/938

REİSİCÜMHUR

İsmet İnönü

Bş. V.

C. Başer

Ad. V.

Hilmi Uzun

M. M. V.

K. Çapraz

Da. V.

D. P. Çaylak

Ha. V.

E. Şen

Ma. V.

E. Şen

Mf. V.

T. Arkan

Na. V.

A. Çetinkaya

İk. V.

B. Çetinkaya

S. İ. M. V.

S. H. Alakış

G. İ. V.

K. Çetinkaya

Zr. V.

E. Çetinkaya

080 18 01 85 108 15

B.9: Kuraklık sebebiyle yeterli buğday elde edememiş, Kars havalisine mahallî mülkiye amirlerinin teklifi ile buğday satılması ve fiyat tespitinin belediyelerce yapılması. (BCA. 30.18.1.2.85.108-15/ 30.12.1938).

CUMHURİYET Halk Partisi
GENEL SEKRETERLİĞİ

Ankara: 29.9.1949

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MUDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

10/ 25171

C.H.P. İl İdare Kurulu
Başkanlığına

YAZILDI

Kars

25.7.1949 gün ve 184 sayılı yazıya karşılıktır:

Cıltavuz bucağında P.T.T. merkezi açılması konusunda Ulaştırma Bakanlığı ile görüştük. Bu mevzuda aldığımız cevabın özeti ilişiktir.

Sevgiler sunarım.

C.H.P. Genel Sekreteri
Konya Milletvekili

BAGLISI

T. Fikret Sılay

1. Ekim 1949

490 01 1570 386 2

B.10: Kars ve Kazâları Arasında Telefon Hattı Kurulması ve Bazı Bölgelerinde PTT Merkezi Açılması.(BCA.490.1.0.0.1570.386.2/ 01.10.1949).

برخیزه فقره آنگه ذکر اولان شرائطی حائر دعوی و کثیرینک عددی اوچدن دون اولدی بقیه تقدیرده طالب اولانلرک عدلیه و کالتجه تئیت ایدیهلک اصول و شرائط داخلنده محلی انجمن عدلیه سنجه امتحانلری اجرا و بالکن اوغده اجرایی وکالت ایلترینه قابل استرداد اولقی اوزره عدلیه و کالتجه موقتاً مأذونیت اعطا ایدیهیلور .
بو قبیل پرلرده انضباط مسکینک تأمین و معده الحاقه یکنجی ماده مدمذکور مجازات انتباهیه ترتیبی محلی مدعی موویلرینک سبق ایدیهلک طایرله حکمه اصلیه و قابل اعتراض اولان مقررات حقنده تدقیقات اعتراضیه اجرایی اوغده مواد جناحیه سی رؤیته مأمور حکمه لره مودودر .
اون اوچینجی ماده — حکمک کسوت رسمیه .
لرینه عالم اولان قانونک تطبیق اولدی بقیه محارده عامیه ، عدلیه و کالتجه تعیین قلمه جق قیافت مخصوصه ایله آتای سرافنده آیات وجود انجمنک مجبوردرلر . بالیمه حکمه لره عامیه ایچون بر محلی مخصوص تعیین ایدیهلک کی بارو ایچون دخی بر دایره تفریق مجبوریدر .
اون دردنجی ماده — اشبو قانونده معین اساسات دایره سنده هیئت عمومی و مجلس انضباطک وظائف اداره لرینی معین اولقی اوزره مازو هیئت عمومی سنجه تاریخ تشکیلدن اعتباراً برآی طرفنده تنظیم قلمه جق نظامنامه داخلی عدلیه و کالتک تصویریه عرض اولتور . اشبو قانونک سورتطبیقیه سی معین اولقی اوزره عدلیه و کالتجه تنظیم تدلیاتنامه ایدیهلکدر .
اون پننجی ماده — دعوی و کثیرینه متعلق شعدیه به قدارتسر ایدیلان بالعموم قوانین و نظاماتک اشبو قانونه معار اولان اقسامی مسوخدر .
مادقموقته — ۱۲۹۲ تاریخلی دعوی و کثیرلی نظامنامه سی حکمته توقفا دعوی و کثیرلی جیمین تشکیل ایئتیش اولان محارده اشبو قانونک تاریخ ندرندن اعتباراً ایکی آی طرفنده عدلیه و کالتک رؤسای مأمورین عدلیه دن نصب ایدیهلک برذاتک ریاستنده اولقی و دردی حکم و مأمورین عدلیه دن ، دردی ایکنجی ماده ده مندرج اوصاف و شرائطی جامع محامیلر میاننده عدلیه و کالتجه انتخاب اوله جق ذواندن ترکیب انجمنک اوزره اجتماع ایدیهلک مجلس تفریق جمیت لوحه سنده مقید دعوی و کثیرینک اوصاف و شرائط قانونیه یی حائر اولوب اولمقلرلی تدقیق و حائر اولانلرک قیدلرلی لوحه دن ترقین ایدیهلکدر . لوحه ده ائقا ایدیلنر هان اجتماع ایله مجلس انضباط اتخاضی اجرا ایلر . قیدلرینک ترقینه قرار ویریلنر ترقین قید تاریخندن اعتباراً اون پیش کون طرفنده عدلیه و کالتک سرایستده یوکه بیلیرلر .
اعتراض اوزرینه عدلیه و کالتجه اتخاض اوله جق قرار قطعیدر .
اون آلتینجی ماده — اشبو قانون تاریخ ندرینک فرادسندن اعتباراً سرعیدر .
اون پدنجی ماده — اشبو قانونک اجراسنه عدلیه وکیل مأموردر .
۲۸ شعبان ۱۳۴۲ و ۳ نیشان ۱۳۴۰

نومروسی : ۴۶۱
حکام و مذکورین عدلیه ک رسعی کسوله لی
حقنده قانون
برنجی ماده — ساکله ، مدعی موویلر وضبط کالتلی آتای مجامعه ده عدلیه و کالتجه کوسفرله ک کسوت مخصوصه ایله ضای وظیفه به مجبوردرلر . آلتینجی اشبو مجبورینک نه کی حکمه لره نه زماندن اعتباراً ایغاسی لازمک چکنی تقدیر و تعیینه عدلیه وکالتی صلاحیتدردر .
ایکنجی ماده — ماده سابقه حکمته مخالف حرکت ایدن حکم و مأمورین عدلیه ک ایکنک دفعه سنده مامشک تصق و تکرری حائده نمای قطع اولور .
اوچینجی ماده — اشبو قانون تاریخ ندرندن اعتباراً سرعی الاجرادر .
دردنجی ماده — اشبو قانونک اجرای حکمته عدلیه وکیل مأموردر .
۲۸ شعبان ۱۳۴۲ و ۳ نیشان ۱۳۴۰
نومروسی : ۴۶۲
۴ شباط ۱۳۳۱ تاریخلی تمنا قانونک یتش رسمی
ماده سی مدخل قانون
ماده ۱ — تمنا سمنه تابع اوراق وسندانه ذکر اولان و اشبو ماده ده تعداد ایدیلان مسکوکات اجنبیه مالیه و کالتجه هر آئی آیدیه بر تعیین واعلان ایدیهلک قیثانلر اوزرندن تورک یازمسه تحویل ایدیهلک آکا کوزره تمنا رسمی استیفا اوله یقیدر .
اشبو قیثانلر اعلان اولمقلرلی تاریخندن اولکی آئی آیک حد وسطی اوزرندن تعیین ایدیهلکچکدر .
ذکر اولان مسکوکات اجنبیه شونلردر :
انکیز لیراسی
جامعیه متحده آمریکا دولاری
قناده دولاری
فرانز فرانکی
بالجیقا فرانکی
اسوییره فرانکی
لیرما
نیرما
آلمان مارکی
فلاندا مارکی
قلمنک فلورینی
آوستریا قورونی
چکوسلواکیا قورونی
دراخی
دینار
لوا
لی
روبله
پن
مصر لیراسی
روپیه
بالاده محرر اولیلان مسکوکات اجنبیه سائره پولک الصاق اوله جق کونک قلمیوقیاتی اوزرندن حساب اوله یقیدر .

ماده ۲ اشبو قانون تاریخ ندرندن اعتباراً سرعی الاجرادر .
ماده ۳ — اشبو قانونک اجرای حکمته مالیه وکیل مأموردر .
۲ رمضان ۱۳۴۲ و ۵ نیشان ۱۳۴۰
نومروسی : ۴۶۳
زوقولداق شعدیه و لیان رسومنک
توزیری حقنده قانون
برنجی ماده — حوضه قخمیه ده کرک حکومت وکرک اولکی شرکتی طرفندن ایشله نیلن شعدیه .
قرلر زوقولداق لایاننده طون باشنه آلفنده اولان رسوم نصفه تنزیل ایدیلدر .
ایکنجی ماده — اشبو قانونک اجراسنه تجارت و مالیه و کثیرلی مأموردر .
اوچینجی ماده — اشبو قانون تاریخ ندرندن معتبردر .
۲ رمضان ۱۳۴۲ و ۶ نیشان ۱۳۴۰
نومروسی : ۴۶۴
ارضروم — ساری قامیش — قارص
وشهبانی دمیر پوللر اداره سنک ۱۳۴۰
سنه سی بودجه قانونی
ماده ۱ — حوالی شرقیه دمیر پوللری اداره سنک ۱۳۴۰ سنه سی واردات عمومی سی مربوط (آ) جدولده کوسفرلرلی وجهه (۷۰۸۰۱۵۰) لیرا تخمین ایدیلدر .
ماده ۲ — مذکور دمیر پوللر اداره سنک ۱۳۴۰ سنه سی معاش و مصارقات عمومی سی ایچون مربوط (ب) جدولده کوسفرلرلی اوزره (۷۰۸۰۱۵۰) لیرا تخصیصات ویرلدر .
ماده ۳ — ایکنجی ماده ده محرر (ب) جدولده مندرج قصوبک مادله یی بنده سندن ایجاب متافه اجراسنه ناقه وکالتی ماذوندر .
ماده ۴ — مربوط (ج) اشارتلی تفرقه اعظمی تفرقه اولوب ناقه وکالتی بقیه اشیا ایچون تنزیلی تفرقه تطبیق ایدیهیلیر .
ماده ۵ — اشبو قانون مازت ۱۳۴۰ ایتداسندن اعتباراً سرعی الاجرادر .
ماده ۶ — اشبو قانونک اجرای حکمته ناقه وکیل مأموردر .
۲ رمضان ۱۳۴۲ و ۶ نیشان ۱۳۴۰
ارضروم — ساری قامیش — قارص و شهبانی
دمیر پوللرینک تفرقه سی
برنجی تفرقه
کیلومتر و پوللی باشنه آلتیه جق اجورات
یازم غروش
۲۰ ۳
۰۰ ۲
اوج یاشنه قدر اولان چوققر رفقتنده کی آدمک قوجاننده کورتورولک اوزره بجائاً نقل اولونورلر . اوج یاشندن پدی یاشنه قدر اولان چوققرلر نصف اجرت آا بر . بهرینه برکشیلک محل تخصیص اولونور . شو قدرکه برآزده ایکی

B. 1: Erzurum-Sarkamış-Kars ve Şu'abatı Demiryolları İdaresinin 1340 Senesi (Resmi Gazete, 26.04.1924, S.69, s.3.)

T. C.
Dahiliye Vekâleti
V.İ. M. U.
Sayı

Esbabı mucibe

Erzurum Vilâyetinin Tortum kazasına merbut Narman nahiyesinin Yeniköy ve Aristi köyleri bu nahiye merkezine üç buçuk va aynı - Vilâyetin Oltu kazasına tabi Pitğir nahiyesine birer saat mesafededirler. Mezkûr köylerin coğrafî vaziyetleri itibarile de Pitğir Nahiyesine münasebetleri bulunduğu cihetle gerek bu itibar ile ve - gerek aralarındaki mesafenin yakınlığı dolayısıyla bu nahiyye - ilhak edildikleri takdirde ahalisi hükûmet işleri için kendilerine uzak bulunan Narman Nahiyesine gidip gelmekten ve bu yüzden - fazla zaman zayi etmekten kurtulacaklarından mahallî idare heyeti ile Umumî meclisinin Vilâyet İdaresi Kanununun ikinci maddesine tevfikân muvafık görülen mütaleaları vechile zikrolunan iki köyün Tortum kazasının Narman nahiyesinden alınarak Oltu kazasının Pitğir nahiyesine ilhakı tensip edilmiş ve merbut kararname tanzim olunmuştur .

030	11	1		54	10	9
-----	----	---	--	----	----	---

R. fat

B.2: Erzurum'un Tortum Kazâsı'na bağlı Narman Nahiyesi'nin Yeniköy ve Aristi Köylerinin, Aynı Vilâyeti'n Oltu Kazâsı'na Pitğir Nahiyesine Bağlanması (BCA.30.11.1.0.54.10.9/13.04. 1930)

Erzurum, Muş, Samsun, Giresun ve Bolu Vilâyetleri içinde yeni-
den teşkil edilen Çat, Bingöl, Kavak, Bulancık ve Akçakoca kazalarına bağ-
lanacak köyleri göstermek üzere Dahiliye Vekilliğince hazırlanıp 3518
sayılı tezkere ile gönderilen beş kıta cetvel İcra Vekilleri Heyetince
13/8/934 te tetkik edilerek 2529 sayılı kanunun I inci maddesine göre
bu kazaların hudutlarını gösteren ilişik cetvellerin tasdiki tasvip ve
kabul olunmuştur.

13/8/934

REİSİCUMHUR

Gazi M. Kemal

Bş. V.

[Signature]

Ad. V.

[Signature]

M. M. V.

[Signature]

Da. V.

[Signature]

Ha. V.

[Signature]

Ma. V.

[Signature]

Mf. V.

[Signature]

Na. V.

[Signature]

İk. V.

[Signature]

S. İ. M. V.

[Signature]

G. İ. V.

[Signature]

Zr. V.

[Signature]

030 18 01 02 47 57 6

B.3: Yeniden Teşkil Edilen Çat, Bingöl, Kavak, Bulancık ve Akçakoca Kazalarına bağlı köyleri Gösteren 5 Cetvelin tasdiki (BCA.30.18.1.2.47.57.6/13.08.1934)

T.C. Resmî Gazete

Tesis tarihi: 7 Teşrinievvel 1336

<i>İdare ve gazı işleri için Başvekelet Neşriyat Müdürlüğüne müracaat olunur</i>	11 EYLÜL 1935 ÇARŞAMBA	SAYI: 3103
--	----------------------------------	------------

KARARNAMELER

²
Kararname №: 3199

1 -- 25 Haziran 1927 tarih ve 1164 numaralı kanunun birinci maddesi mucibince ve Erzurum, Kars, Gümüşhane, Çoruh, Erzincan, Trabzon, Ağrı Vilâyetlerini ihtiva etmek üzere üçüncü bir Umumi Müfettişlik kurulması tensib edilmiştir.

2 -- Bu kararnamenin icrasına Dahiliye Vekili memurdur.

REİSİCUMHUR
K. ATATÜRK

Bağvekil Adliye Vekili Millî Müdafaa Vekili Dahiliye Vekili
İSMET İNÖNÜ Ş. SARACOĞLU K. ÖZALP Ş. KAYA

Hariciye Vekâleti V. Maliye Vekili Maarif Vekili Nafia Vekili
Ş. KAYA F. AĞRALI S. ARIKAN A. ÇETİNKAYA

İktisad Vekili Sıhhat ve İltimaî Muavenet Vekili
C. BAYAR Dr. R. SAYDAM

Gümrük ve İhbarlar Vekili Ziraat Vekili
R. TARHAN M. ERKMEN

1164 numaralı kanun, 634 sayılı Resmî Ceride'dedir.

²
Kararname №: 3200

25 Haziran 1927 tarih ve 1164 sayılı kanunun birinci maddesi mucibince kurulan Üçüncü Umumi Müfettişliğe Erzurum Saylavı Tahsin Uzer atanmıştır.

REİSİCUMHUR
K. ATATÜRK

Bağvekil Adliye Vekili Millî Müdafaa Vekili Dahiliye Vekili
İSMET İNÖNÜ Ş. SARACOĞLU K. ÖZALP Ş. KAYA

Hariciye Vekâleti V. Maliye Vekili Maarif Vekili Nafia Vekili
Ş. KAYA F. AĞRALI S. ARIKAN A. ÇETİNKAYA

İktisad Vekili Sıhhat ve İltimaî Muavenet Vekili
C. BAYAR Dr. R. SAYDAM

Gümrük ve İhbarlar Vekili Ziraat Vekili
R. TARHAN M. ERKMEN

B.4: Üçüncü Umumi Müfettişliğine Erzurum Saylavı Tahsin Uzer'in Atanmasına Dair Karar (Resmî Gazete, 11.09.1935, S.3103, s.5637)

T. C.
Genelkurmay Başkanlığı

Kısım :
Sayı : 20125

Ankara
11 / 2 / 1940

Özü:

T. C.
SARIKAMIŞ
DEMİRYOLLARI

Başvekailete

Şark seyahatım esnasında devlet demiryollarını ve bil -
hassa Erzurum - Sarıkamış dar hattı ile Sarıkamış - Leninakan geniş
hattını da inceledim.

1- Sarıkamış - Leninakan hattı Rus inşası olup Kafkas
demiryolu ile aynı açıklıktadır. Bu günkü durumun nezaketi nazarı
dikkate alınırsa bu hat Rusların zırhlı tren baskınlarına ve ya
bu cebbeden taarruzlarında Kars müstahkem mevkiine tesir için bü -
yük çaplı toplar getirmelerine imkana verebilir . bu gibi ahval -
da büyük zararlar dugurabilir.

Mevcut bu hattın nakliyat istatistiklerine bakılırsa ve
Rusyadan bundan böyle Şeker, Demir, ve Çimento gelmeyeceğine göre
senevi ihracatımız 4200 ton ve ihracatımız vasatı 500 ton kadar
olabilir. Pek cüzidir. ve uzun senelerdenberi tamir görmeyen bu
hattın tamir masrafı da bu tarzdaki gelirine tekabül etmez . Bunun
yerini dar hat fazlasıyla temin edebilir.

İlgiği

Erzurum - Sarıkamış dar hattı ise iktisaden , siyaseten as -
kerlik ve Türk tipinde geniş hattın temdidı bakımından takviyeye
muhtağdır. Birinci maddede arz edilen mahzurları dolayısıyla Sarıka -
mışta Leninakana mevcut geniş hat üzerinden geçirilerek Erzurum -
Sarıkamış tipi dar hat temdidı halinde hem maruz zararları ortadan
kaldırır ve hem de Ruslarla mevcut ticari itilaf mucibince yine hu -
dude kadar bir demiryol bulunmuşve bu suretle Rus tipi olan Sarıka -
mış - Leninakan hattının da tedricen kaldırılması füsSATI elde edil -
miş olur.

Bu itibarla:

a) Erzurum - Sarıkamış dar hattının (bilhassa traverslerinin) der -
hal takviyesine.

b) Sarıkamıştan itibaren Karsa doğru dar hat uzatılmasına ve
bağlanmasına.

c) Sarıkamıştan dar hat temdidı ile birlikte Kars ile hudut
arasındaki geniş hat kısmının kaldırılmasını düşünmekteyim.

2- Bu günkü nazik duruma karşı muteyekkız bulunmak üzere Sa -
rıkamış - Leninakan demiryolu ile nakliyatın azami haftada bir tre -
ne indirilmesini ve pek mahrem olarak mahallinde verdiğim emirle de

030 10 104 3 2

B.5: Mareşal Fevzi Çakmak'ın Devlet Demiryolları ve Erzurum-Sarıkamış, Sarıkamış -
Leninakan hatları ile ilgili incelemeleri.(BCA.30.10.0.0.149.62.4/01.02.1940).

T. C.
M. M. V.
Levazım İşleri Dairesi
2. Şube - Kısım

Şube:

Sayı:

Evrak: 2/7369

Ankara

17/ 5 1942

Öz: Erzurum Vilâyetindeki (380.000)
baş hayvan H.

Yüksek Baş Vekâlete

Ankara

21/4/942 gün ve 108/317 sayılı yazıya karşılıktır.

İlişigi

1- Erzurum Vilâyeti dahilinde son derece tehlikeli durumda bulundukları bildirilen (380.000) baş kasaplık hayvan hakkında 3.02/4/942 gün ve 23316 sayılı yazıda bu hayvanlar hakkında verilen maldematın çok mübaleğeli olduğu ve senelik kış zayıflığının Erzurum Vilâyetinde (4188) sığır, (9540) koyun ve keçi ile (213) tek tırnaklı hayvandan ibaret olup bunun da normal mikdar bulunduğu ve açlıktan ölüm tehlikesi kalmadığı için kasaplık hayvan sahiplerinin mallerını bahçe otletmeye çıkardıklarından satışa telip olmadıkları Vilâyetin bu yol daki cevabı üzerine bildirilmektedir. Yüksek bilgilerine arz ederim.

2- Bilgi için Yüksek Baş Vekâlete arzedilmiş ve karşılık olarak Ziraat Vekâletine sunulmuştur.

M. M. V.

M. M. V.

18.5.1942

18.5.1942

18.5.1942

B.6: Erzurum Vilâyeti'nde tehlikeli durumda olduğu bildirilen kasaplık hayvanların, önceden belirtildiği miktardan daha az olduğu. (BCA.30.10.0.0.117.818.19/ 13.05.1942).

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

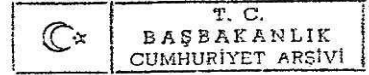
Kararlar Müdürlüğü

Karar sayısı

3

3355

Karar

Erzurum Aygır Deposu için alınacak 60 ton kuru otla 50 ton kuru yoncanın, 2490 sayılı kanunun 46 ıncı maddesinin " R " fıkrasına göre, pazarlıkla sağlanması; Tarım Bakanlığının 2/10/1945 tarihli ve 17/47130 sayılı yazısı ve Maliye Bakanlığının 6/11/1945 tarihli ve 112233-26/1397 sayılı mütalâası üzerine, Bakanlar Kurulunca 3/12/1945 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

İsmet İnönü

Başbakan *İsmet İnönü* Adalet Bakanı *R. Tunalı* Millî Savunma Bakanı *A. B. İhtisap* İçişleri Bakanı *Abdülhak* Dışişleri Bakanı *H. Fakay*
Maliye Bakanı *A. B. İhtisap* Millî Eğitim Bakanı V. *Abdülhak* Bayındırlık Bakanı *Kay. Day* Ekonomi Bakanı *Kudatun* Sa. ve So. Y. Bakanı *D. S. Kömür*
Gümrük ve Tekel Bakanı *İsmet İnönü* Tarım Bakanı *J. R. Hatipoğlu* Ulaştırma Bakanı *A. F. Celal* Ticaret Bakanı *İsmet İnönü* Çalışma Bakanı *İsmet İnönü*

030 18 0 0 105 68 8

B.8: Erzurum Aygır Deposu için alınacak kuru ot ve yonca ihtiyacının pazarlıkla sağlanması.(BCA.30.18.1.2.109.69.8/03.12.1945)

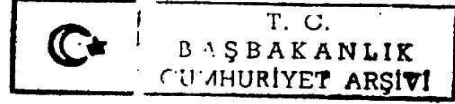
T. C. BAKANLIĞI
DAHİLİYE VEKÂLETİ

U. M.

Ş. M.

Sayı

Özü :

K A R A R

19236

1 - Erzurum Belediye Başkanlığına Kâzım Yurtalan'ın seçilmesi hakkında sözü geçen Belediye Meclisince verilen karar Belediye kanununun 89 uncu maddesine göre onanmıştır.

2 - Bu karar hükmünü yürütmeğe Dahiliye Bakanı Memurdur.

CUMHURBAŞKANI

19 Şubat 1945

BAŞBAKAN

DAHİLİYE BAKANI

Ş. G. G. G.

Halim Uzun

İsmail

030	11	1		173	3	12
-----	----	---	--	-----	---	----

Karşılık yazılacak yazıya, karşılık olduğu yazının gün ve sayısı ile hangi daire ve şubeden yazıldığına konulması rica olunur.

B.9: Erzurum Belediye Başkanlığına seçilen Kazım Yurdalan'ın Başkanlığının onayı (BCA30.11.1.0.173.4.12/19.02.1945)

Eksiltme ilânı 2490 sayılı kanunun 7 inci maddesindeki kayıt ve şartlara uygun olmuştur. Bulunan Erzurum Elektrik tesisatı işine ait ihalenin kabulü; Maliye Bakanlığının 9/6/1947 tarihli ve 112237/14-1053 sayılı yazısı üzerine; adı geçen kanunun 14 üncü maddesine göre Bakanlar Kurulunca 12/6/1947 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

İsmet İnönü

Başbakan *İsmet İnönü* Devlet Bakanı *M. Örmüç* Devlet Bakanı *Adnan Adıyaman* Adalet Bakanı *S. Sevinç* Milli Savunma Bakanı *Kaymak*
İçişleri Bakanı *H. Köprülü* Dışişleri Bakanı *H. Sakay* Maliye Bakanı *İsmet İnönü* Milli Eğitim Bakanı *S. S. S. S.*
Bayındırlık Bakanı *C. K. Y. Y. Y. Y.* Ekonomi Bakanı *A. B. B. B.* Sa. ve So. Y. Bakanı *S. S. S. S.* Gümrük ve Tekel Bakanı *E. S. S. S.*
Tarım Bakanı *S. S. S. S.* Ulaştırma Bakanı *S. S. S. S.* Ticaret Bakanı *S. S. S. S.* Çalışma Bakanı *S. S. S. S.*

030	18	07	114	40	13
-----	----	----	-----	----	----

B.10: Erzurum Elektrik tesisatı işine ait ihalenin kabulü.(BCA.30.18.1.2.114.40.13/12.06.1947).

۱. کتابت مولف
۶

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

۱۹۷۶
۱۱

اصحاب دیوبند
روحانی

561

DAHİLİYE VEKÂLETİ
Vilayetler idaresi umum
müdürlüğü
SAYI —————

Kararname

6/4/29

№ 2213

Madde I Erzincan vilâyeti dahilinde bulunan Nazimiye kazası
mezkûr vilâyetten alınarak Elâziz vilâyetine bağlan-
mıştır .
Madde 2 Bu kararname hükümünü icraya Dahiliye vekili memurdur.

14 17 18
Dahiliye V .

Başvekil

Reisicumhur

S. Kaya

Y. Kaya

Gazi M. Kemal

030 1 1 47 11 4

B.3: Erzincan Vilayetine bağlı olan Nazimiye Kazasının Elazığ Vilayetine bağlanmasına dair. (BCA.30.11.1.0.47.11.4/ 4 Haziran 1929)

8.12.1939

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ

M. S. M. U. M.
Ş. 2. M.

Sayı 24
7401

Hülasa :

Erzincan vilâyetinden alınan
zelzele raporu H.

Başvekâlet Yüksek Makamına

Erzincan bölgesinde vukubulan yer sarsıntısı dolayısıyla
Bu gün vilâyetinden alınan 19.II.1939 gün ve 2000/280 sayılı
raporun bir örneği ilişik olarak sunulmuştur.

Raporda nazara çarpan mühim hususat berveçhiati kaydedilmektedir:

1 - İBATE :

Sarsıntı mıntikasını teşkil eden vilâyet merkezine bağ-
lı Başköy ile Mans nahiyelerini bizzat vali ve Tercan kazasına
bağlı Karakulak nahiyesini de Tercan kaymakamı teftiş ederek fe-
lâketzedelerin iâşe, ibate ve sıhhi müdavatları hususunda yakinen
alâkadar olarak gereken tertibat alındığı ve mevsim hasebile kışın
şiddetle hükümferma olduğu bu mntıkada ibate noktasından fe-
lâketzedelere yapılacak yardımın en muvafıkı felâket gören ahaliye
mevalarını kurmak için hasarları nisbetinde nakdi tevziatta bulun-
mak ve bu yardıma en lüzumlu ihtiyaçları bulunan ve metre mikâbı
20-35 liraya temini mümkün olan 300 metre mikâbı keresteyi de ka-
tarak evlerini halkın kendisine yaptırmak hususunun muvafık olacağı

2 - İAŞE :

Mahallen temin edilen beş bin ve atıyyen tohumlukları
için zarurî görülen 50 bin ton zahireden mada hasar gören halkın
iâşesi için filhal 45 bin ton miktarında üç vagon zahireye âcil
ihtiyaçları bulunduğu ve bunun da en münasibi Sivas veya Aşkale-
den temin ve tedariki mümkün olabileceği ,

3 - PETROL MADENİ:

Sarsıntı bölgesini teşkil eden ve zuhurile beynelâvam
(Gaz madeni) adı verilen bir suyun aynı mntıkada bulunan Neflik
dağının şimal yamaçlarında meydana çıktığı ve bu suyu alan halk

Cevaben yazılacak evrakın : Cevap olduğu muharreratin tarih numarasile hangi daire ve şube ifadesile yazıl-
dığının dercolumması rica olunur.

030 10 118 827 33

B.4: Erzincan'da Meydana Gelen Deprem Hakkında Valiliğin Raporu. (BCA.30.10.0.0.118.827.33/08.12.1939)

**TÜRKİYE
KIZILAY CEMİYETİ
UMUMİ MERKEZİ**

No. 24212
Muhasebe

Başvekâlet yüksek Makamına

Ankara, 1940 194

Telgraf adresi : Kızılay. Ankara
Telefon : Reislük 5924
Umumi kâğıt 5926

1939 senesinde Şark Vilâyetlerinde vukua gelen zelzele üzerine Cemiyetimiz tarafından (1 N°.11 Kızılay Yardım hastanesi) namı altında Erzincan'da üçyüz yataklı bir hastane tesis olunarak, enkaz altından çıkarılan yaralı felâketzedelerle, zelzelede hasara uğradığından dolayı faaliyetine devam edememiş bulunan askerî hastane mevcuduna dahil erlerin tedavileri yapılmış ve bilahare 150 yatağa indirilmiş bulunan Yardım Hastanemizde günde vasatı olarak 130 kişi tedavi edilmiştir ki bunun nısfı daima askerleri teşkil etmekte idi.

Halen sivil hasta mevcudu azaldığı gibi, tamiratı ikmâl edilen askerî hastanenin tekrar faaliyete geçmek üzere olduğu da haber alındığı cihetle, maksadı teşekkülü tamamen zail olmuş bulunan Yardım hastanemizin devamı faaliyetine ihtiyaç kalmadığından seddinin menuhu reyi devletleri olduğunu tazimlerimle arza mûsaraat eylerim.

A. K.

KIZILAY C.UMUMİ MERKEZİ
REİSİ

T. C.
BAŞVEKÂLET
Neşriyat ve Mâdeyyenat
Dairesi M. K. K.
Sayı: 423

yayı işleri m ?
030 10 178 234 16

7-12-940

BAŞVEKÂLET EVRAKI
Tarih Numara Lef
7-12-940 2084

2

B.5: Erzincan depreminden sonra Kızılay'ın kurmuş olduğu hastanenin, askeri hastane inşaatı tamamlanmış olmasına rağmen düşük kapasite ile çalışacağı. (BCA.30.10.0.0.178.234.16/ 09.12.1940).

	konfirans verilen mahal	konfirans kim tarafından	kaç konfir as verildi gi adet
	DEVLET ARSİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ CUMHURİYET ARŞİVİ	Verildiği	
	merkez vilayetde	vilayet idare heyeti reisi riza altınok	
Erzincan	halk evinde	defterdar hikmet koç	
	cimin, piteriç, radık da	öğretmen H. Hüsnü Türkes	
	yalaniz bağ, çukur kuyuda	:::::::::: H. Üzel	
	kiy köyünde	Bekir tunçer	
	hah köyünde	Müyesser Özdağ	
	cencige, şihli, sirnas, erdene tilek, kirlevik, karatug	öğretmen Rafet ergün	
	Zatkiğ, hamzesi, çolhasa da	mehmet ali dinger	(35)
	Ürek köyünde	Ali Özmutlu	
	Rumekrek, pulur, ergan, birastik dacirek, cirzini, handesi, tilhas	2:gezici B.Ö kadir karakaş	
	kismikör, ekrekhumu, miğisi	12:gezici B.Ö: Nazim köksal	
	Bargisor, haşhaşı, til, taraf- larında	1:gezici .B.Ö.yaşar ertuğ	
	Mitini, ulalar, horan, tarafı	4:gezici .B.Ö.Sadık kaymaz	
iliğ kazasi	kaza merkezinde	cafer ekizalp, ve ihsan kaya	
	kuruçay nahiyesinde	remzi yilmaz	
	kuz kışla nahiyesinde	Kadir	(4)
	Armudan nahiyesinde	kadir	
refahiye kazasi	kaza merkezinde parti bina- sile C.meydanında	Ziraat memuru Talı canlı soy, remzi selçuk, derviş yavuz taraflarından	(3)
kemah kazasi	kaza merkezinde	Parti kâtibi kema	
	tan nahiyesinde	muallim nazim	
	kerer nahiyesinde	muallim kemal	(3)
Tercan kazasi	kaza merkezinde	Baş Öğretmen muhyettingürel	
	mans ve karakulak nahiye- sinde	parti başkanı şerafettin erdem	(2)
kemaliye kazasi	kaza halkevinde	parti idare heyeti azasi etem kılıç	(1)

B. 6: Erzincan Halkevi'nde Verilen Konferanslar. (BCA. 490.1.0.0.1009.895.1/05.05.1941)

4493 Elazığ-Erzincan yolunun 90+000 inci kilometresinde kurulması gereken 56 metre açıklığındaki Mameki köprüsüne ait demir malzemenin pazarlıkla satın alınması hakkındaki Bayındırlık Bakanlığının 20/5/1946 tarihli ve 5491/6459 sayılı yazısı ve Maliye Bakanlığının 9/7/1946 tarihli ve 112189/20-1018 sayılı mütalaası Bakanlar Kurulunca 17/7/1946 tarihinde incelenerek:

Sözü geçen köprü malzemesinin, araya aracı veya komisyoncu girmeksizin doğrudan doğruya firmalarla veya kanuni temsilcileriyle sözleşme yapılmak, teminat ve gecikme tazminatı aranmamak, fiyatlarda yükselme ve azalma olursa nazarı itibara alınmak, sipariş bedelleri ve taşıma giderleri ile diğer giderlerin % 20 si sözleşmenin yapılmasından sonra avans olarak, % 70 i malzemenin sevke hazır olduğu zaman, % 10 u da malzemenin memleketimize geldiğinde ödenmek suretiyle pazarlıkla satın alınması; 4097 sayılı kanunun birinci maddesine dayanılarak kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

[Signature]

Başbakan	Adalet Bakanı	Milli Savunma Bakanı	İçişleri Bakanı	Dışişleri Bakanı
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Maliye Bakanı	Milli Eğitim Bakanı	Bayındırlık Bakanı	Ekonomi Bakanı	Sa. ve So. Y. Bakanı
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Gümrük ve Tekel Bakanı	Tarım Bakanı	Ulaştırma Bakanı	Ticaret Bakanı	Çalışma Bakanı
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>

30 00 18 01 02 17 50 2

B.7: Elazığ-Erzincan Mameki köprüsüne ait demir malzemesinin pazarlıkla temini. (30.18.1.2.111.50.2/ 17.07.1946).

7568

1942 yılında Erzincan'ın Kömür tuzlasında yaptırılan köprü-
nün fennî incelemesini, çalışma saatleri dışında tek başına 25 günde
yapmış olan bu yer Bayındırlık Müdürü Yüksek Mühendis Cevat Ersan'a
günde 8 lira üzerinden 200 lira ücret verilmesi; Gümrük ve Tekel
Bakanlığının 10/4/1948 tarihli ve 3485 sayılı yazısı ve Maliye Ba-
kanlığının 21/5/1948 tarihli ve 131125-774/2597 sayılı mütalâası üze-
rine, 3656 sayılı kanunun 22 nci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca
2/6/1948 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

İsmail

Başbakan <i>İsmail</i>	Devlet Bakanı Bağ. Yardımcısı <i>İsmail</i>	Devlet Bakanı <i>İsmail</i>	Adalet Bakanı <i>İsmail</i>	Millî Savunma Bakanı <i>İsmail</i>
İçişleri Bakanı <i>İsmail</i>	Dışişleri Bakanı <i>İsmail</i>	Maliye Bakanı <i>İsmail</i>	Millî Eğitim Bakanı <i>İsmail</i>	
Bayındırlık Bakanı <i>İsmail</i>	Ekonomi Bakanı <i>İsmail</i>	Sa. ve So. Y. Bakanı <i>İsmail</i>	Gümrük ve Tekel Bakanı V. <i>İsmail</i>	
Tarım Bakanı <i>İsmail</i>	Ulaştırma Bakanı <i>İsmail</i>	Ticaret Bakanı <i>İsmail</i>	Çalışma Bakanı <i>İsmail</i>	

15 18 01 02 116 38 20

B.8: 1942 yılında Erzincan'ın kömür tuzlasında yaptırılan köprünün teknik incelemesini yapmış olan Erzincan Bayındırlık Müdürü Yüksek Müh. Cevat Ersan'a 200 lira ücret verilmesi.(BCA.30.18.1.2.116.38.20/ 02.06.1948).

HARİTALAR

KARS

H.1:	Ani Harebeleri Krokisi
H.2:	Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kars
H.3:	1918-1919 Millî Şûra Bölgesi
H.4:	Kars Haritası
H.5:	Birinci Coğrafya Kongresine Göre Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri (1941)
H.6:	Kars Haritası 1946
H.7:	1947, 1948-1949 Yıllarında Bakıma Alınan Yolları Gösteren Harita
H.8:	Kars Haritası 1960'lı Yıllar

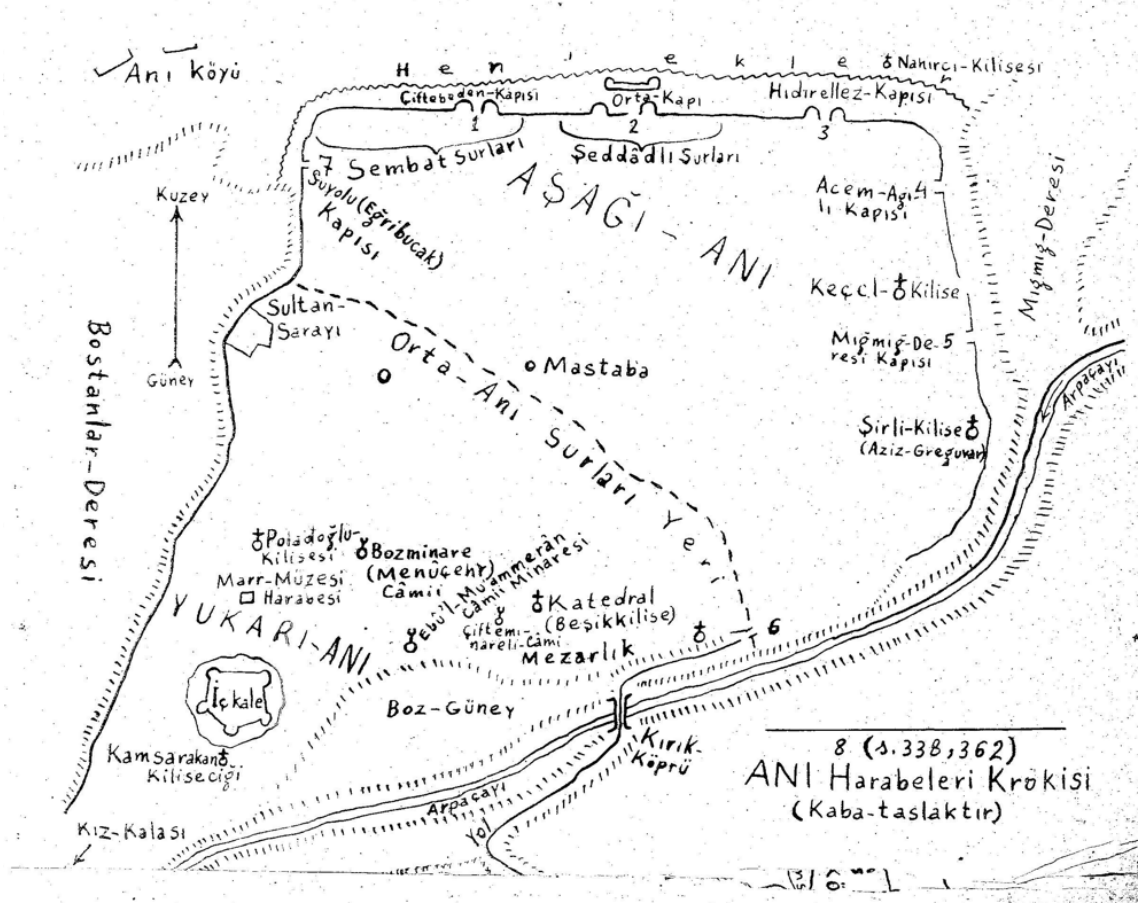
ERZURUM

H.1:	Erzurum Vilâyet Haritası 1904
H.2:	Erzurum'un 1918 Haritası
H.3:	Erzurum ve Çevresinin 1934 Haritası
H.4:	Erzurum Haritası 1960'lı Yıllar

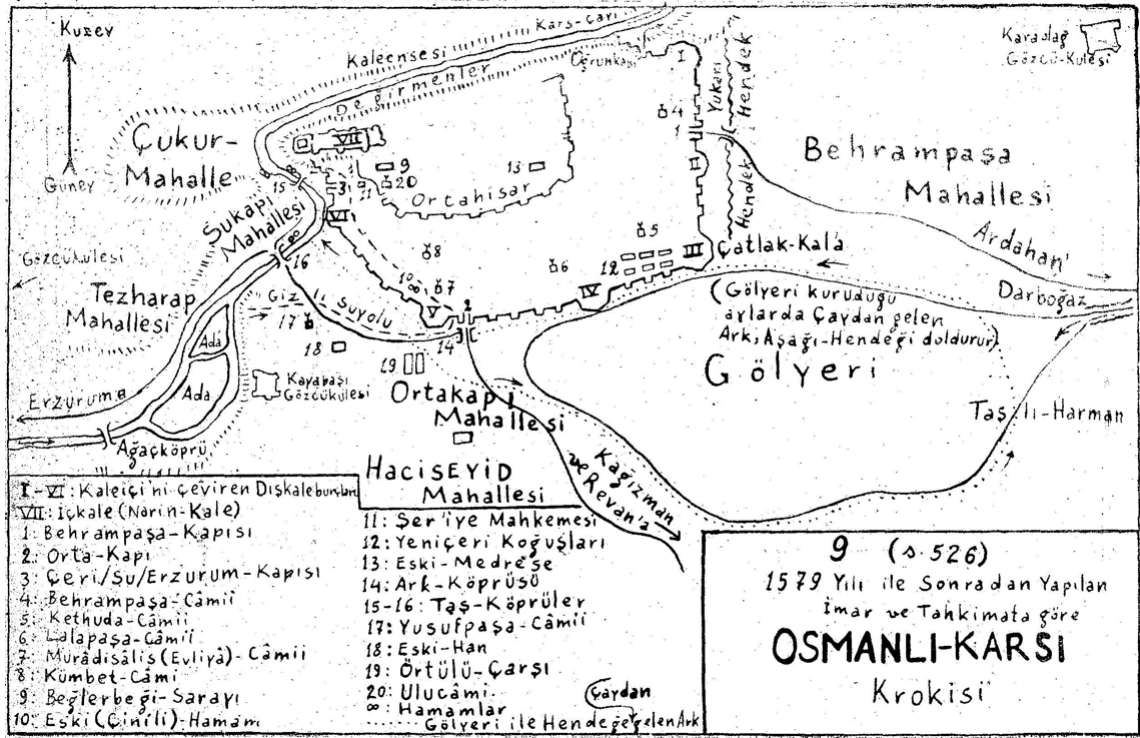
ERZİNCAN

H.1:	Erzincan Haritası 1932
H.2:	Erzincan Krokisi 1932
H.3:	1936-1937 Yılları Arasında 4. Umum Müfettişlik Bölgesi'nde Bayındırlık Haritası
H.4:	Erzincan Haritası 1960'lı Yıllar

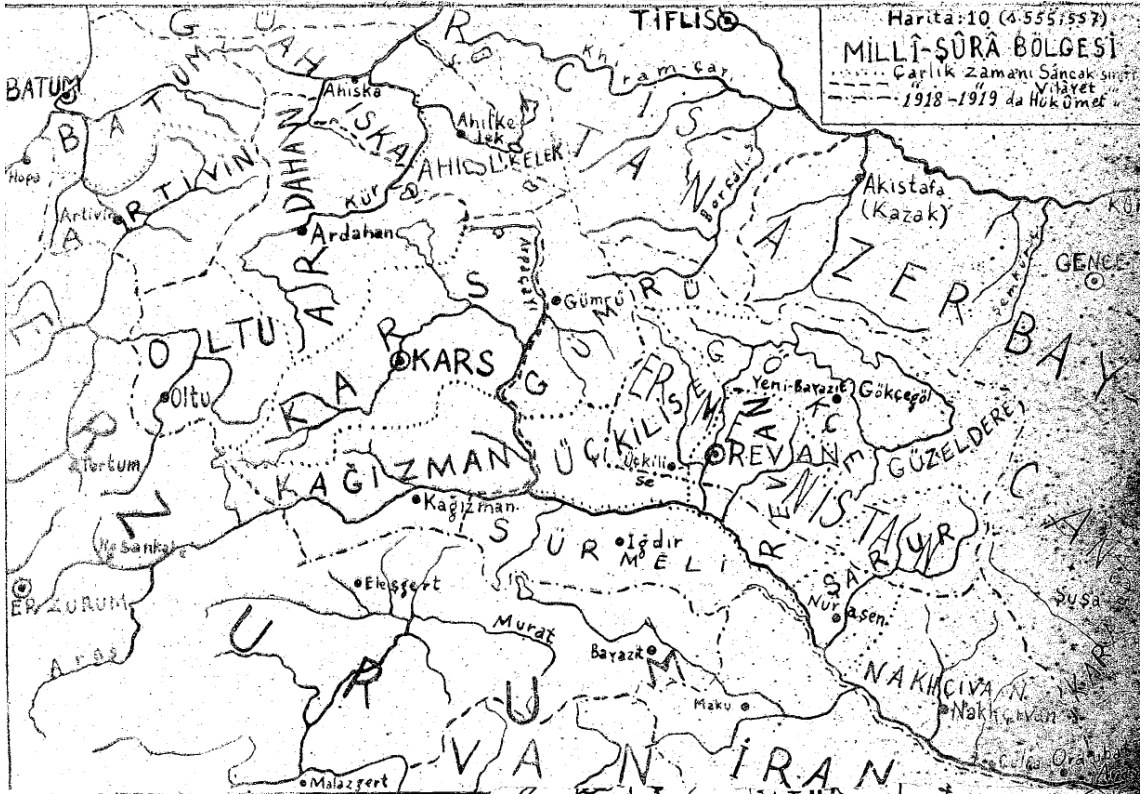
KARS

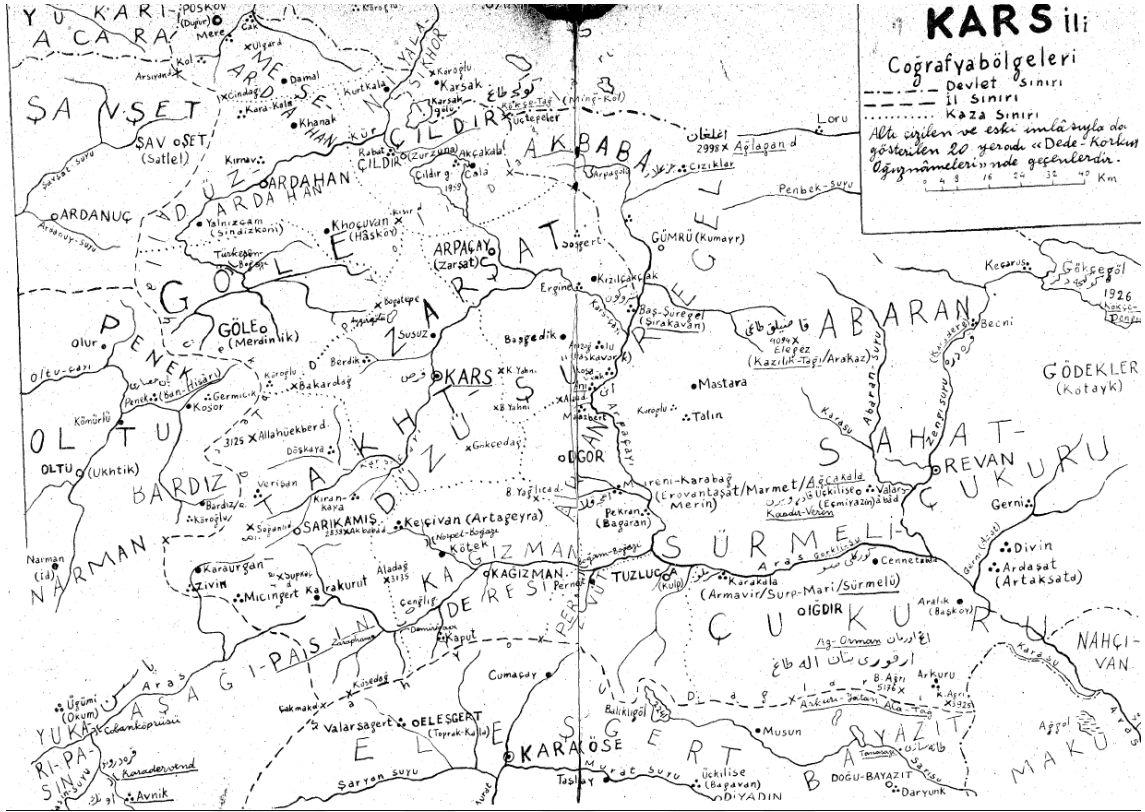
H-1: Ani Harabeleri Krokisi (M. F. Kırzioğlu , Kars Tarihi)

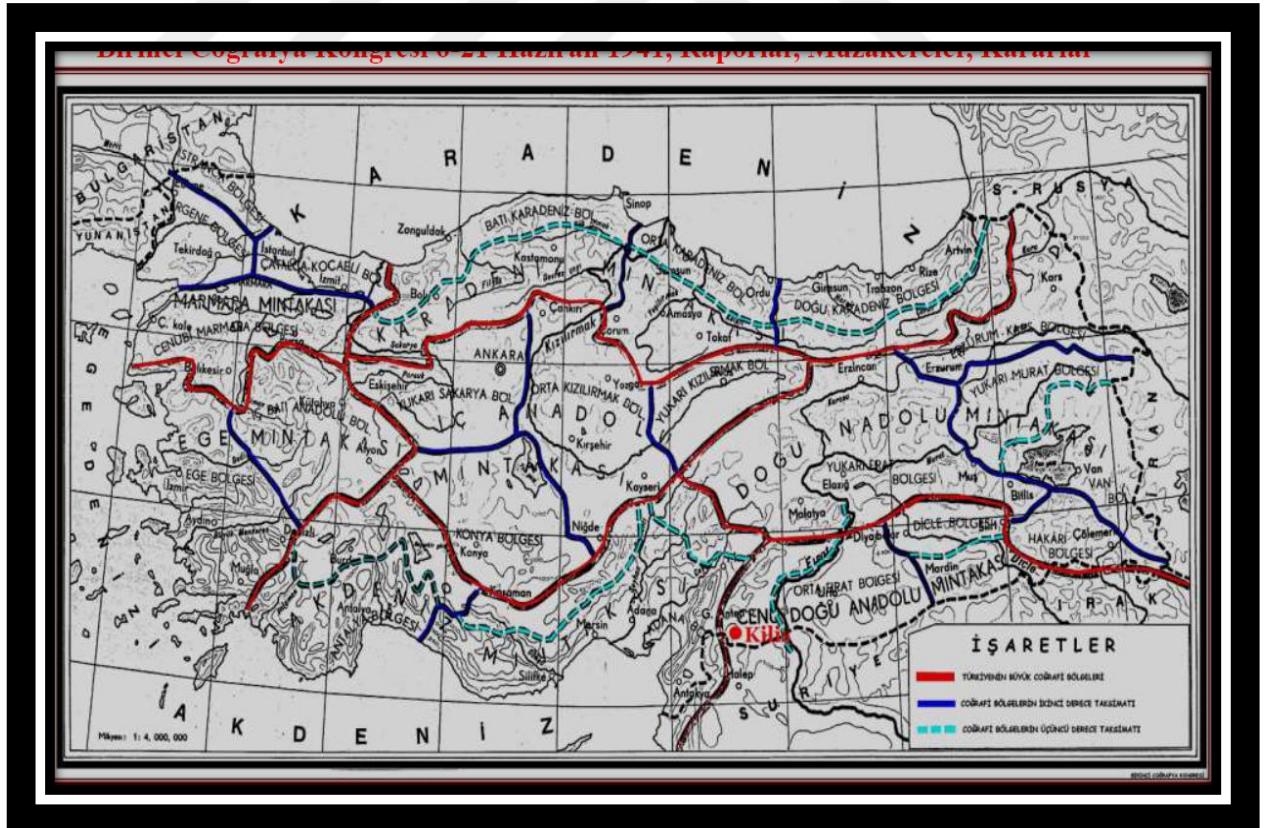
H-2: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kars (M. F. Kırzioğlu , Kars Tarihi)

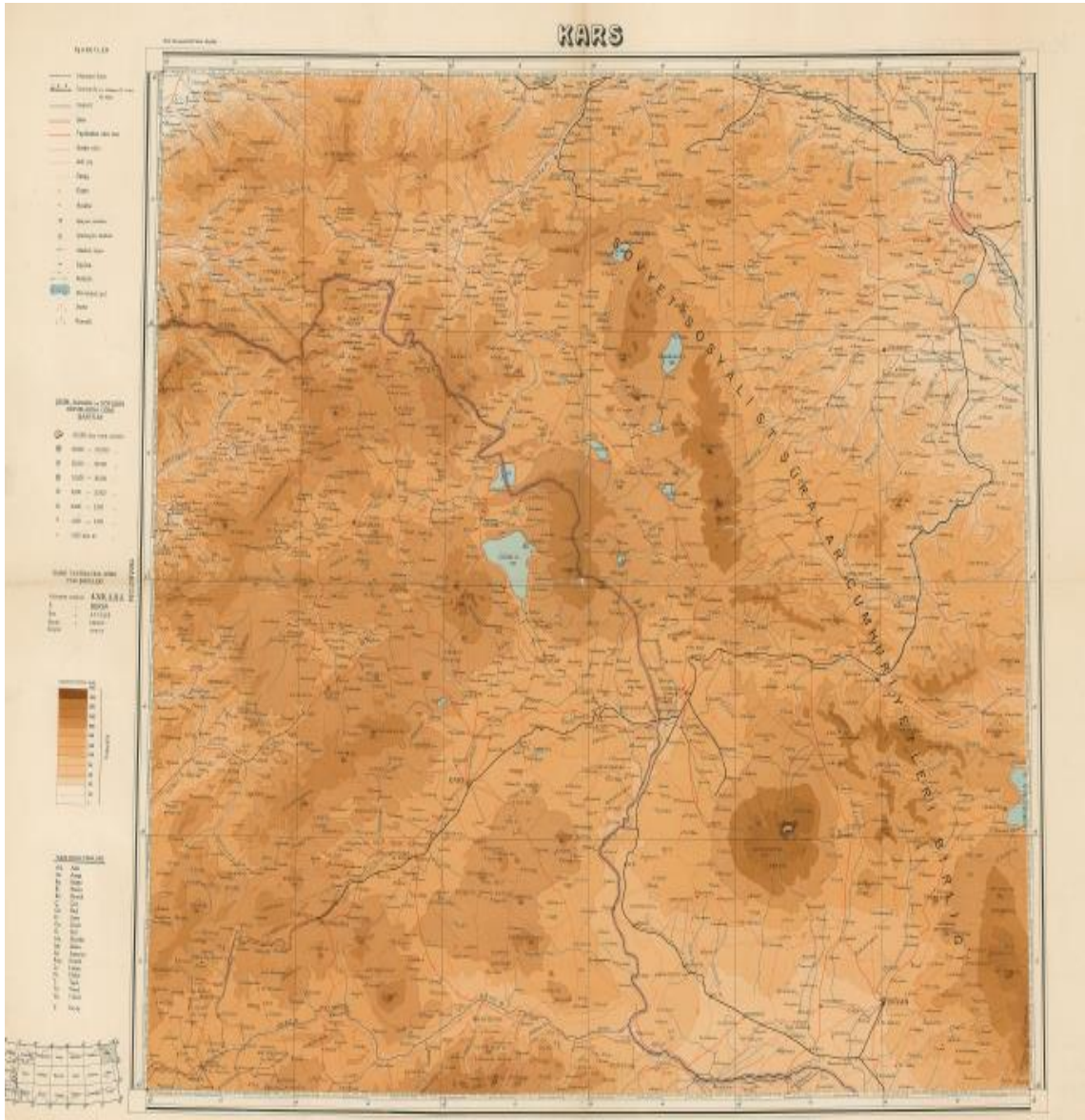
H-3: 1918-1919 Millî Şûrâ Bölgesi (M. F. Kırzioğlu , Kars Tarihi)

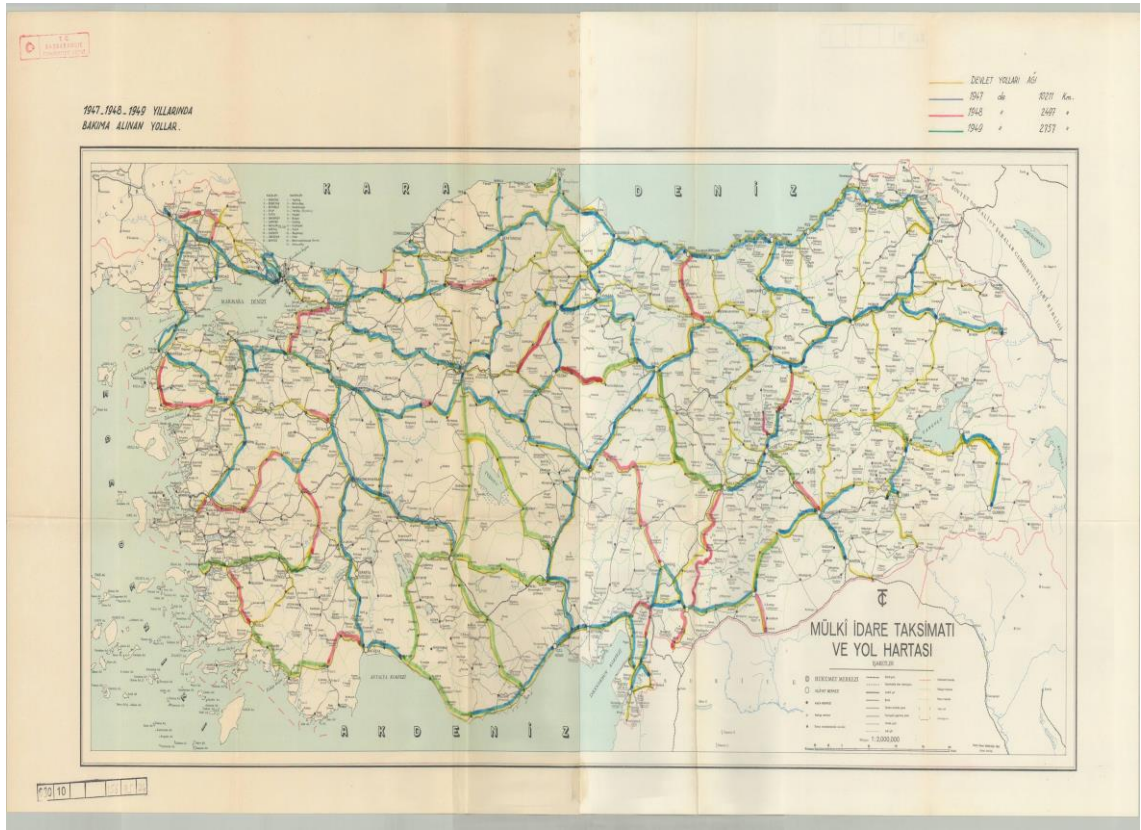
H-4: Kars Haritası (M. F. Kırzioğlu , Kars

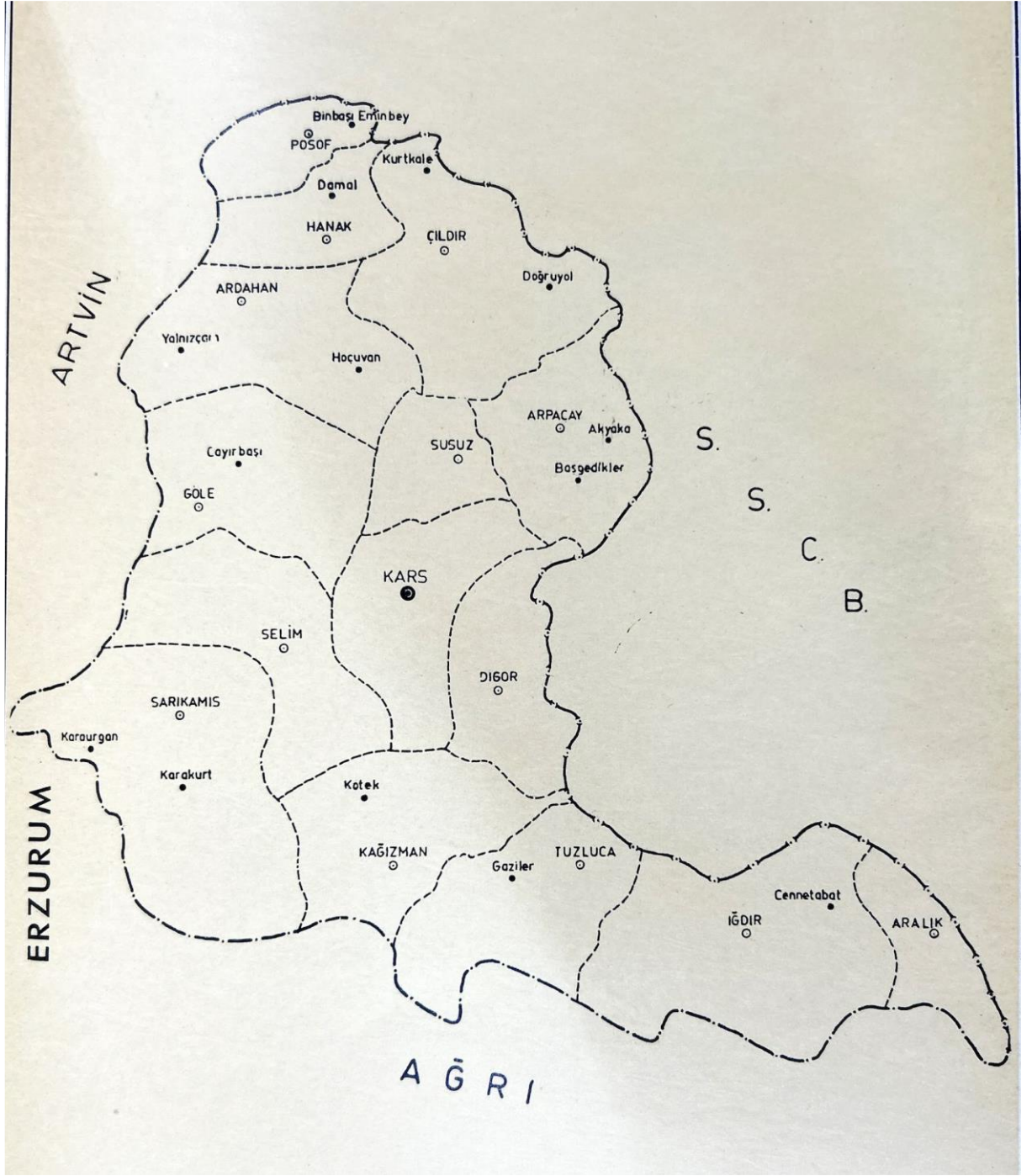
H-5: Birinci Coğrafya Kongresine Göre Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri (Birinci Coğrafya Kongresi, Raporlar, Müzakereler, Kararlar, Maarif Vekilliği Yayınları, Ankara, 1941)

H-6: Kars Haritası 1946 (İBB Atatürk Kitaplığı)

H-7: 1947, 1948-1949 Yıllarında Bakıma Alınan Yolları Gösteren Harita (BCA.30.10.0.0.156.95.24)

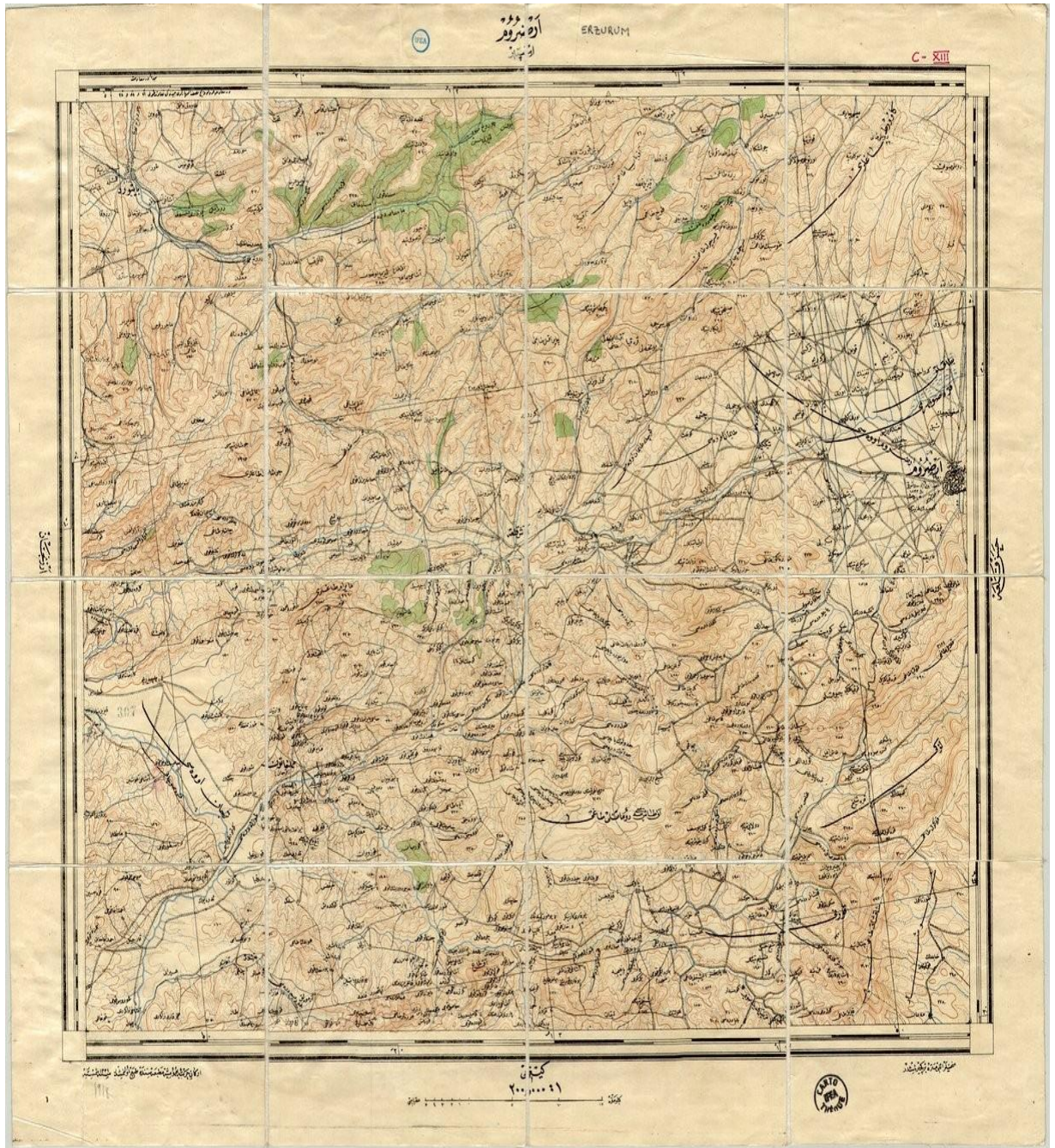

H-8: Kars Haritası 1960'lı Yıllar (1967 Kars İl Yıllığı)

ERZURUM

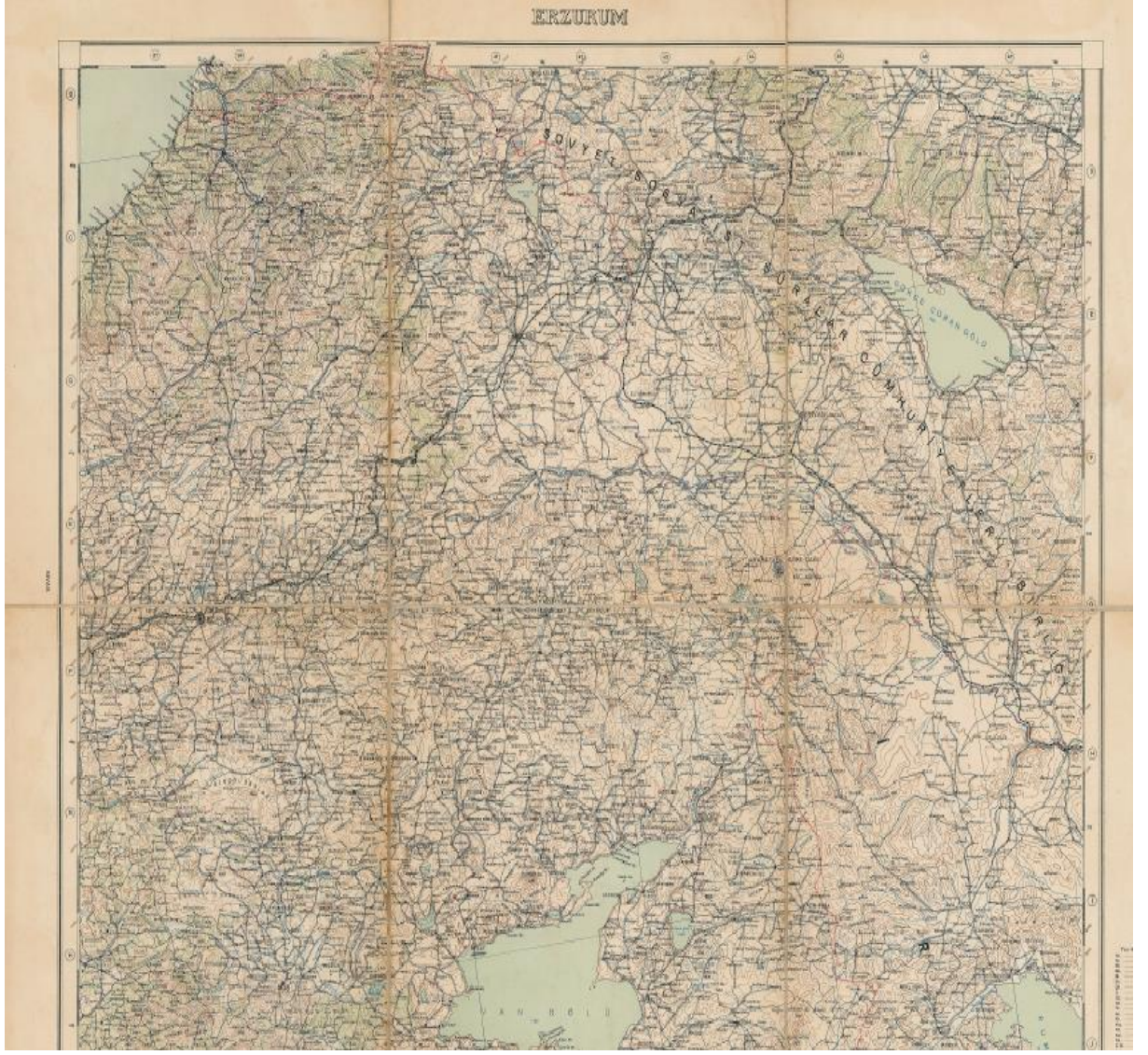

H-1: Erzurum Vilâyet Haritası 1904 (Haz: Murat Küçükuğurlu- Murat Türker Tüfekçi)

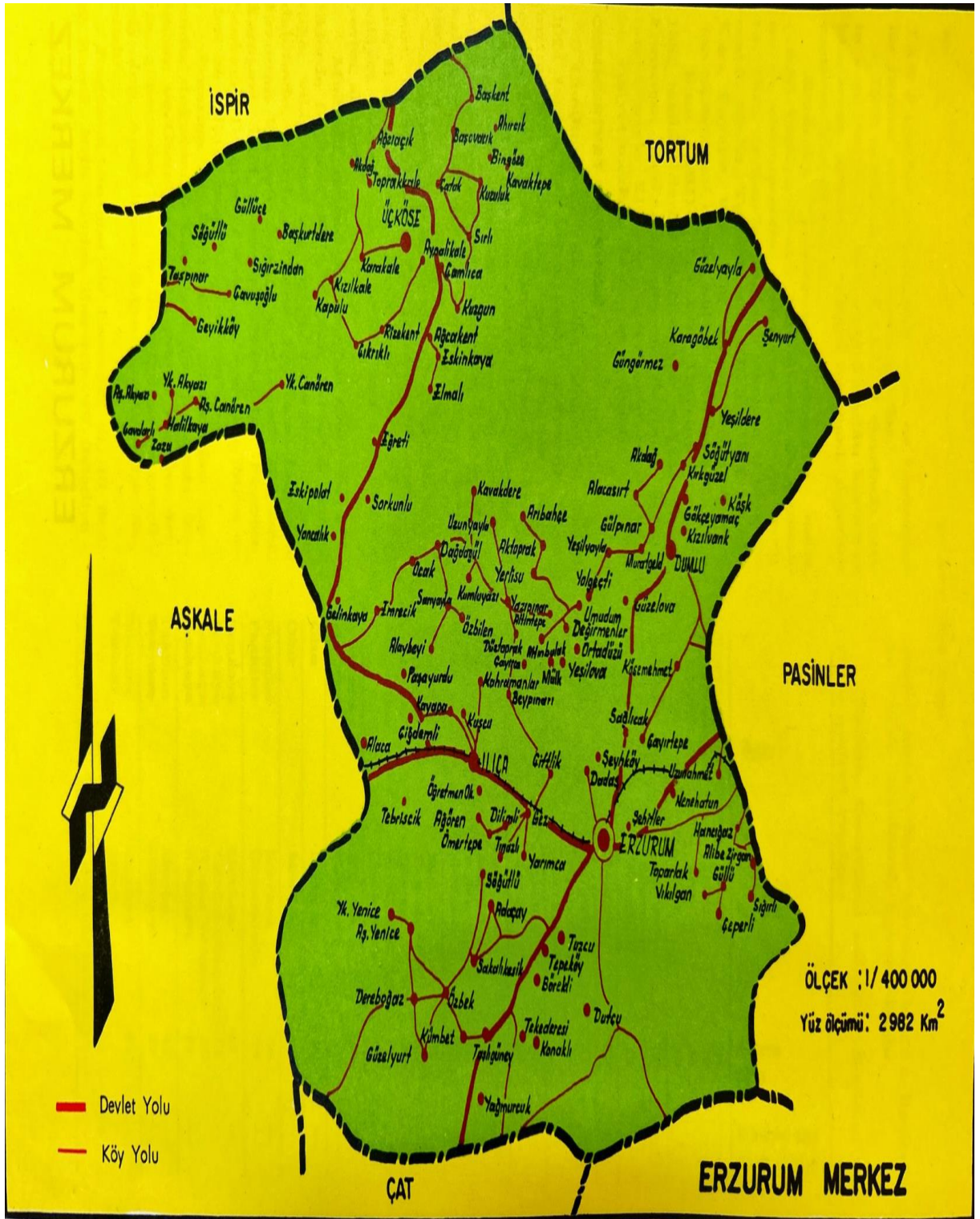

Source gallica.bnf.fr / Institut français d'études anatoliennes

H-2: Erzurum 1918 (Atatürk Kitablığı)

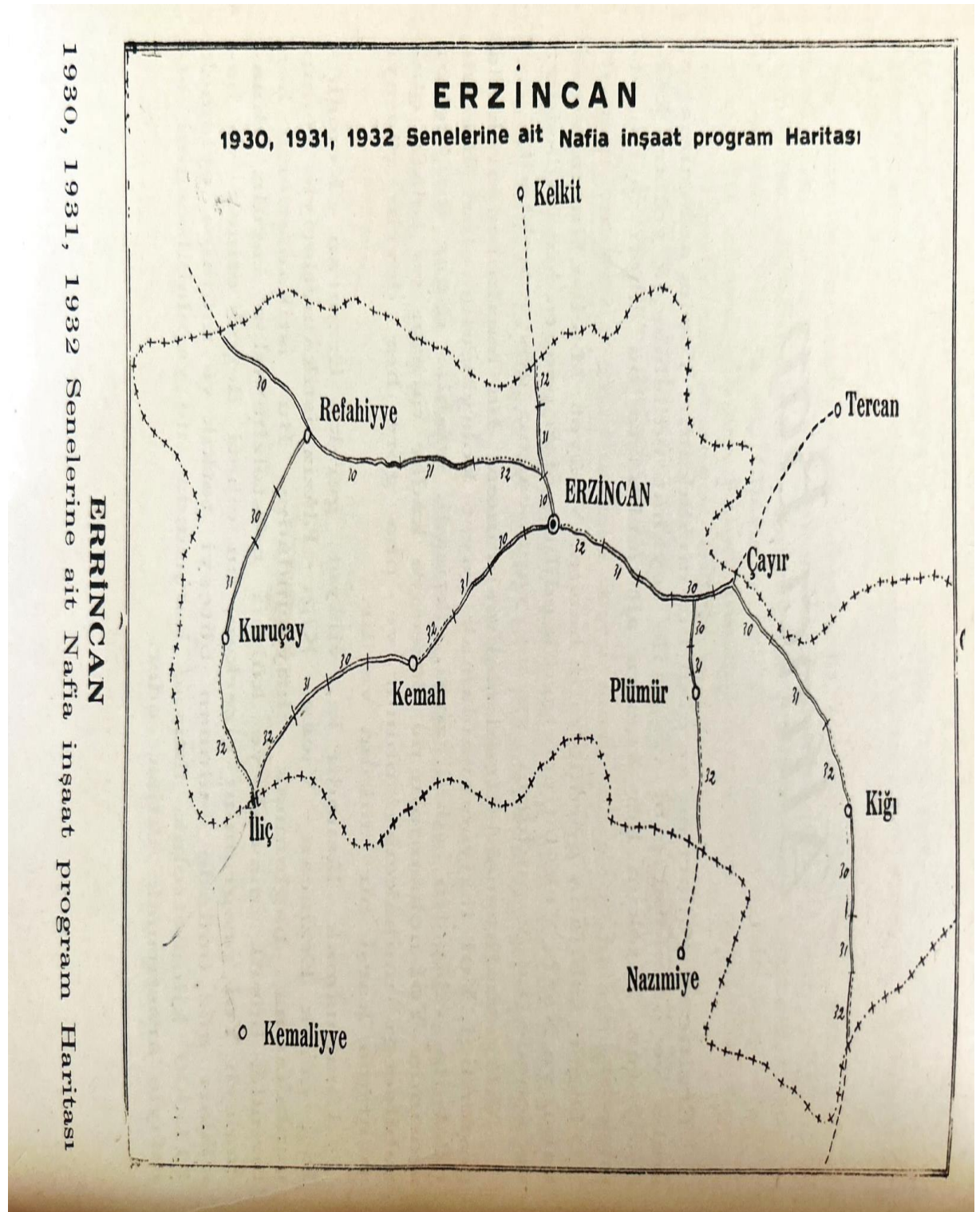

H-3: Erzurum ve Çevresinin 1934 Haritası (Atatürk Kitaplığı)

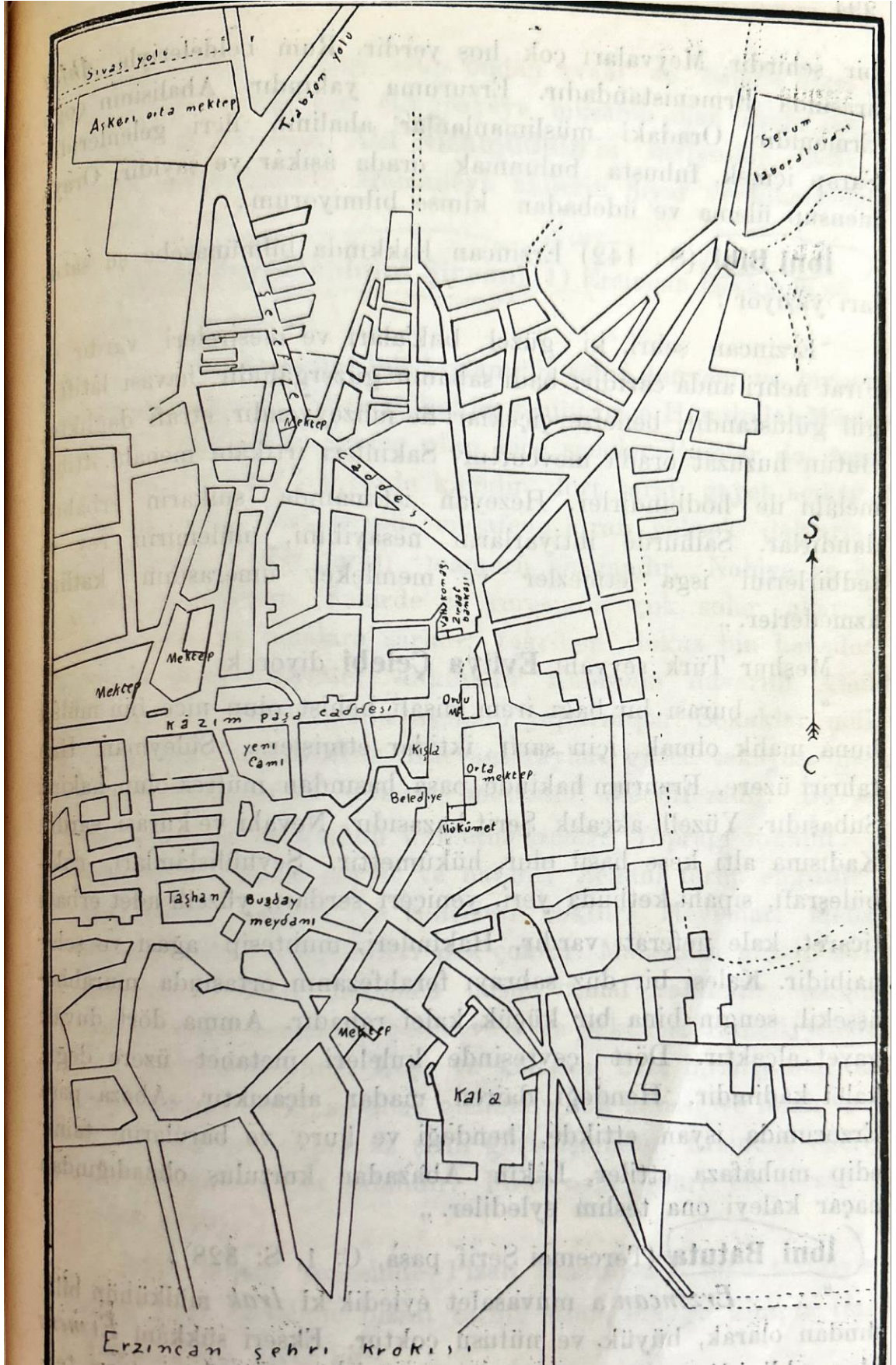

H-4: Erzurum Haritası 1960'lı Yıllar (1967 Erzurum İl Yıllığı)

ERZİNCAN

H-1: Erzincan Haritası 1932 (Ali Kemali, Erzincan (Tarihi, Coğrafi, İctimai, Etnografi, İdari, İhsai Tatkiat Tecrübesi), Resimli Ay Matbaası, 1932.)

H.2: Erzurum Krokisi 1932 (Ali Kemali, Erzurum (Tarihi, Coğrafi, İçtimai, Etnografi, İdari, İhsai Tatkiat Tecrübesi), Resimli Ay Matbaası, 1932.)

H-4: Erzincan Haritası 1960'lı Yıllar (1967 Erzincan İl Yıllığı)

FOTOĞRAFLAR VE RESİMLER

KARS

F-1: Mustafa Kemal Atatürk'ün Kars'a Gelişi 6 Ekim 1924 (Nebahat Arslan, **Kars Türk Ocağı**, Sonçağ Akademi, Ankara, 2020)

F-2: Kars İstiklali Milli Caddesi 1928 ((N. Arslan, **Kars Türk Ocağı**)

F-3: Kars Tren Garı 1929 (Vedat Akçayöz- Yıldırım Öztürkkan, Eski ve Yeni Fotoğraflarla Kars, Anıl Ofset, Kars, 2013)

F-4: 1930'lı Yıllarda Kaleiçi Mahallesi (V. Akçayöz- Y. Öztürkkan, Eski ve Yeni Fotoğraflarla Kars)

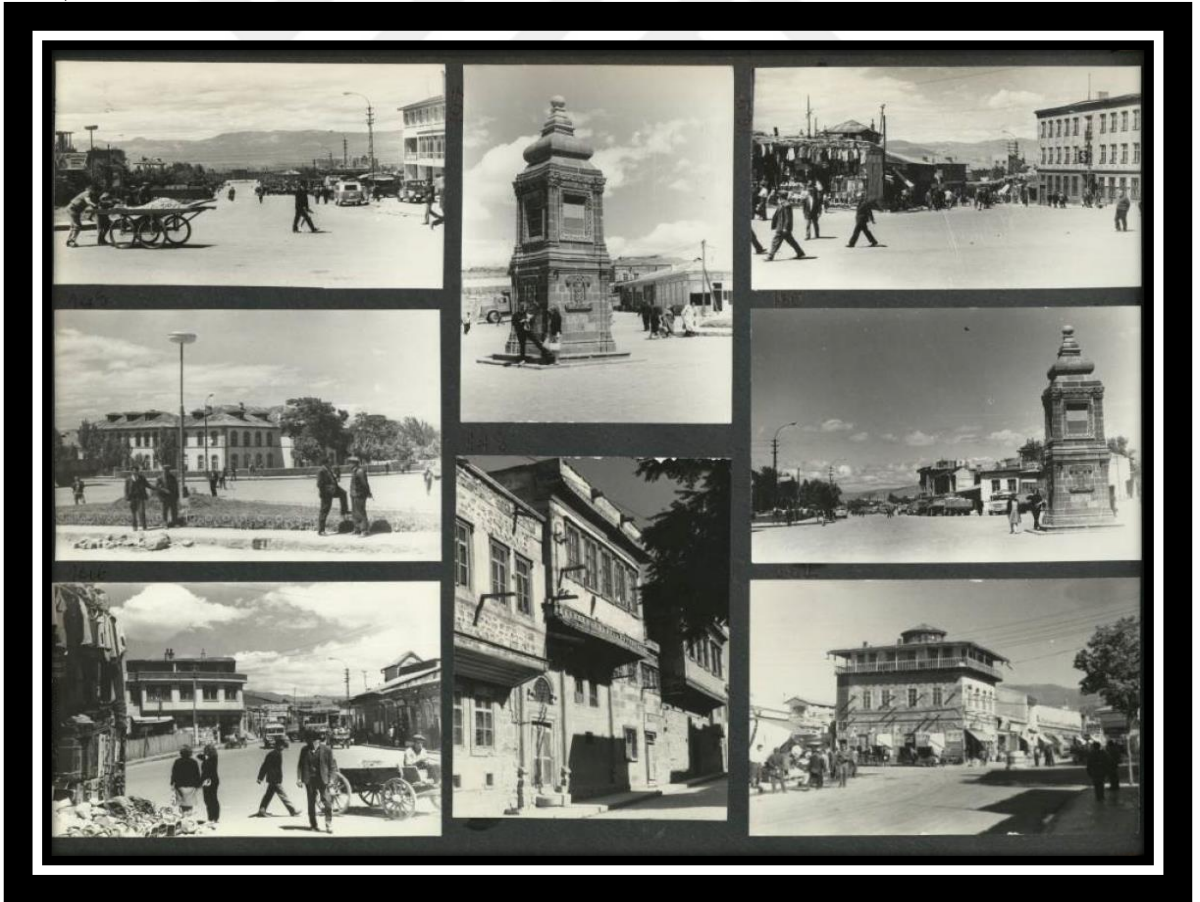
F-5: Cenubi Garb Kafkas Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Cihangirzâde İbrahim Aydın'ın Oturduğu Ev (V. Akçayöz- Y. Öztürkkan, Eski ve Yeni Fotoğraflarla Kars)

F-6: Kars Halk Eğitim Merkezi (V. Akçayöz- Y. Öztürkkan, Eski ve Yeni Fotoğraflarla Kars)

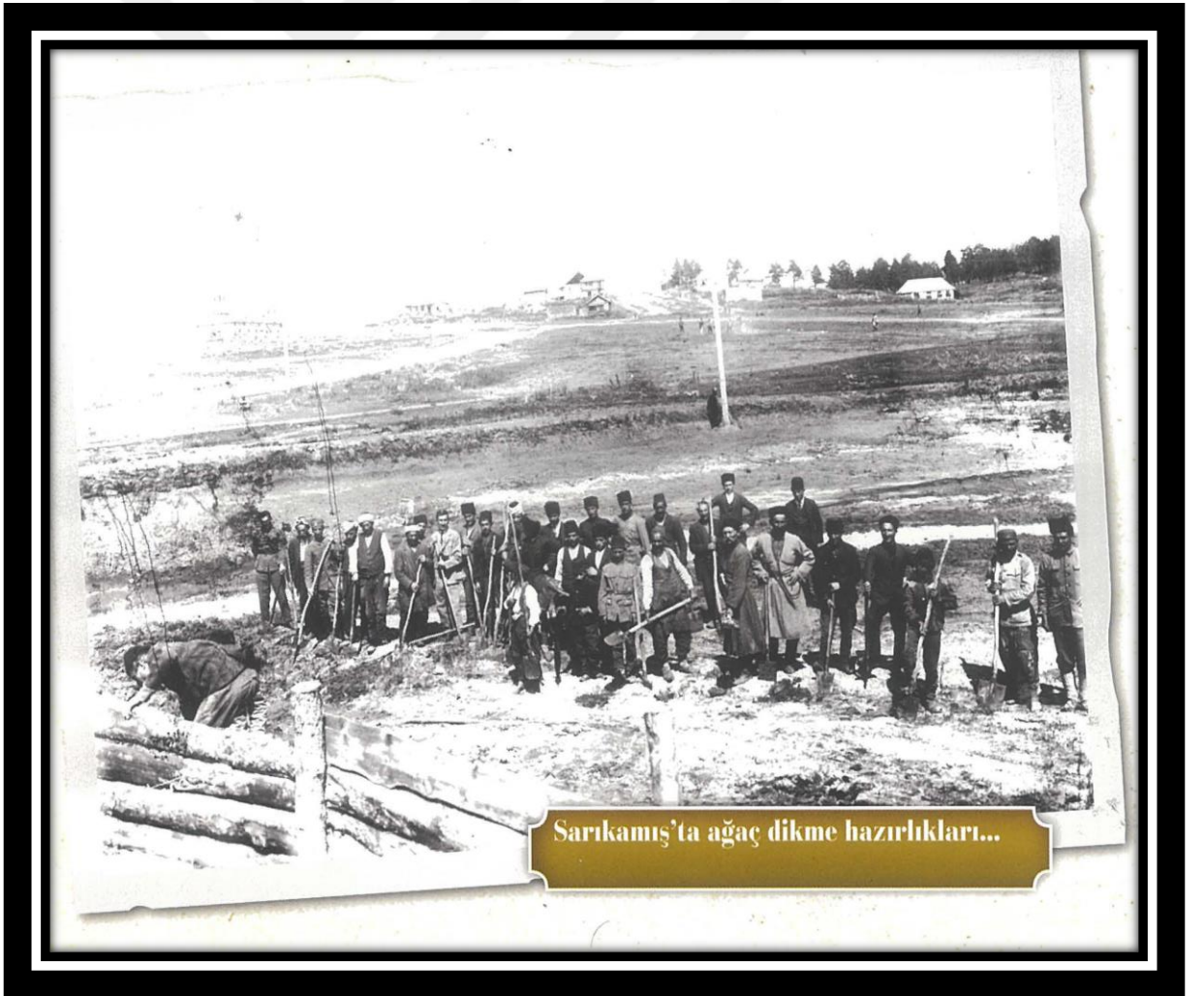
F-7: Askeri Lojmanlar 1929 (V. Akçayöz- Y. Öztürkkan, Eski ve Yeni Fotoğraflarla Kars)

F-8: Cumhuriyet Dönemi Kars (İBB Atatürk Kitaplığı)

F-9: Cılavuz Köy Enstitüsü Öğrencileri (F, Gümüsoğlu, Sözlü ve Yazılı Belgeler Işığında Cılavuz Köy Enstitüsü)

F-10: Sarıkamış'ta ağaç dikme etkinliği (Rumeli'den Anadolu'ya 3 üncü Ordu Komutanlığı, Afşar Matbaacılık, Ankara, 2008)

ERZURUM

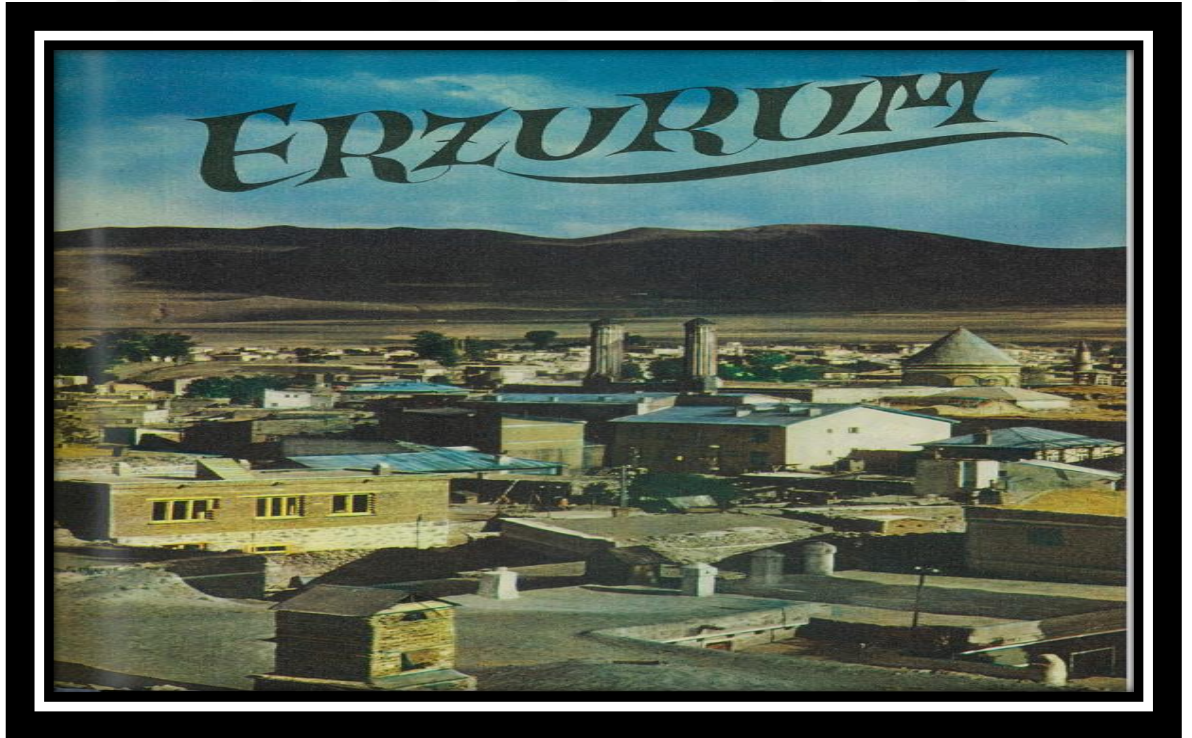
F-1: Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Lalapaşa Camii ve Civarı (Kurtuluşunun 100. Yılında Fotoğraf ve Belgelerle Erzurum, Haz: Murat Küçükuşurlu- Murat Türker Tüfekçi)

F-2: 1930'lı yıllarda Yenikapı Caddesi ve Muallim Mektebi (Haz: Murat Küçükuşurlu- Murat Türker Tüfekçi)

F-3: Erzurum Atatürk Anıtı ve Havuzbaşı (Onur Demircan)

F-4: 1960'lı Yıllarda Erzurum (Hayat Tarih Mecmuası)

F-5: İmar Birliği'nin Faaliyetleri 1934 (Varlık Gazetesi, 12 Temmuz 1934)

F-6: Erzurum- Sivas Hattı (Varlık Gazetesi, 22 Kasım 1934)

F-7: Erzurum'da Üniversite Haftası etkinlikleri (Erzurum Gazetesi, 20 Temmuz 1940)

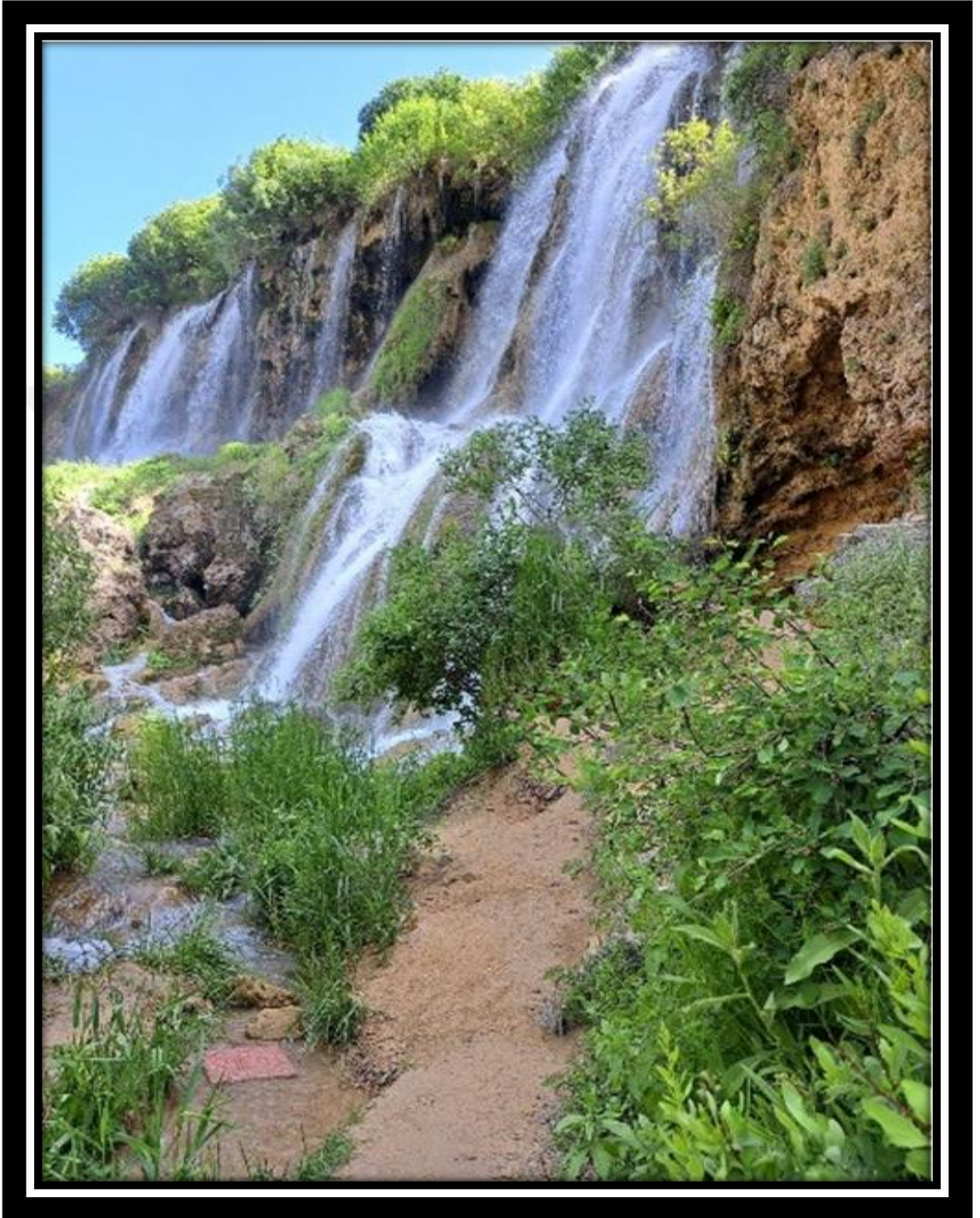
ERZİNCAN

F-1: Erzincan İsmet İnönü Anıtı (Erdem Yavuz)

F-2: Erzincan Halkevi'nin Açılış Töreni (Erdem Yavuz)

F-3: Erzincan Girlevik Şelalesi (Harun Aydın)

Mavisaka

Uphill *adverb* **uphill** *adjective*

F-6: Erzincan'ın Coğrafi Durumu (Yeni Erzincan Gazetesi/24 Mart 1949)

TABLÖLAR DİZİNİ

T.1:	1923-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Genel Bütçesi
T.2:	Vergi Geliri ve Bütçe Giderlerinin GSYH'ya Oranı (1924-1949)
T.3:	Mondros Ateşkes Antlaşmasından Sonra Anadolu'da Yer Alan Vilâyetlerin Adları Ve Vilâyetlere Bağlı Sancaklar
T.4:	1927-1950 Döneminde Kars ve Kazâlarına Bağlı Köylerin Sayısı
T.5:	1897 Yılında Erzurum Vilâyetine Bağlı Sancak ve Kazâlar
T.6:	1927-1950 Döneminde Erzurum ve Kazâlarına Bağlı Köylerin Sayısı
T.7:	Aşkale Kazâsına Bağlı Kurulan Karabıyık Nahiyesine Bağlanan Köyler
T.8:	Çat Kazâsına Bağlanan Köyler
T.9:	Karayazı Kazâsının Merkez Nahiyesine Bağlanan Köyler
T.10:	Karayazı Kazâsına Bağlı Söylemez Nahiyesine Bağlanan Köyler
T.11:	Karayazı Kazâsına Bağlı Göksu Nahiyesine Bağlanan Köyler
T.12:	Karayazı Kazâsına Bağlı Elmalıdere Nahiyesine Bağlanan Köyler
T.13:	Örtülü Kazâsı Merkez Bucağına Bağlanan Yerleşim Yerleri
T.14:	Örtülü Kazâsı Bardız Bucağına Bağlanan Yerleşim Yerleri
T.15:	Örtülü Kazâsı Kosor Bucağına Bağlanan Yerleşim Yerleri
T.16:	Örtülü Kazâsı Kömürlü Bucağına Bağlanan Yerleşim Yerleri
T.17:	Tekman Kazâsına, Hınıs Kazâsı, Taşkesen Bucağından Bağlanan Yerleşim Yerleri
T.18:	Tekman Kazâsına, Karayazı Kazâsı, Söylemez Bucağından Bağlanan Yerleşim Yerleri
T.19:	1927-1950 Döneminde Erzincan ve İlçelerine Bağlı Köylerin Sayısı
T.20:	Kemaliye Kazâsına Bağlanan Köyler
T.21:	Kemaliye Kazâsı'ndan Tunceli Çemişgezek Kazâsının Germili Nahiyesine Bağlanan Köyler

T.22:	1924-1950 Yılı Nâfia/Nafia Vekaleti'nin Bütçesinin Başlangıç ve Harcamaları
T.23:	1935 Yılı İtibariyle Kars ve Kazâlarında Yer Alan Yollar
T.24:	1928- 1934 Yılları Arasında Yeni yapılan Köprü ve Tamir Edilen Köprü Sayısı
T.25:	1928 Yılı İtibariyle Erzurum'daki Yolların Durumu
T.26:	Erzurum'da 1928- 1934 Yılları Arasında Yeni Yapılan Köprü ve Tamir Edilen Köprü Sayısı
T.27:	Erzurum- Sarıkamış 1927-1938 Yılları Arasında
T.28:	Erzurum- Sarıkamış Hattı Genişletilmesi İçin Yapılan Kamu Harcaması
T.29:	Erzurum'da 1936 Yılında Bakıma Alınan Akarlar/Gelir Getiren İşletmeler Şunlardır
T.30:	İmar Birliği'nin Yapmış Olduğu Kamu Harcama ve Yatırımları (1934-1939)
T.31:	1939- 1950 Yılları Arasında Hükümetler Tarafından Yapılan Kamu Harcamaları Ve Yatırımları
T.32:	1939-1950 Yılları Arasında Belediye Tarafından İkras Edilen 2.000.000 Lira İle Yapılanlar
T.33:	1932 Yılı Erzincan Yol Durumu
T.34:	1928 yılı itibariyle Erzincan'daki Yolların Durumu
T.35:	1928- 1934 Yılları Arasında Yeni Yapılan Köprü ve Tamir Edilen Köprü Sayısı
T.36:	1939 Erzincan Depremi Sayısal Verileri
T.37:	1923-1950 Yılları Arası Maârif Vekâleti (1923-1950)
T.38:	1924-1950 Yılı Maârif Vekâleti/Milli Eğitim Bakanlığı'nın Bütçesinin Başlangıç ve Harcamaları
T.39:	1927- 1947 Yılları Arasında Kars'ta İlkokul Sayıları ve Kars'ın Maârif Bütçesi
T.40:	1933- 1939 Yılları Arasında Kars'ta İlkokul Sayıları
T.41:	1926- 1950 Yılları Arası Öğretmen, Öğrenci ve Diploma Alanların Sayısı

T.42:	1926- 1950 Yılları Arası Öğretmen, Öğrenci ve Diploma Alanların Sayısı
T.43:	Kars Millet Mektebi'nin Faaliyetleri 1928- 1935
T.44:	Kars Ulus Okulları'nın Faaliyetleri 1935-1950
T.45:	Kars Halkevi Başkanları (1933-1951)
T.46:	Cılavuz Köy Enstitüsü İçin Yapılan Harcamalar (1939-1941)
T.47:	Cılavuz Köy Enstitüsü'nde Eğitim Gören Öğrenci Sayıları ve Mezun Olanlar
T.48:	1927-1947 Yılları Arasında Erzurum'da İlkokul Sayıları ve Maârif Bütçesi
T.49:	1926- 1950 Yılları Arası Öğretmen, Öğrenci ve Diploma Alanların Sayısı
T.50:	Erzurum 1926- 1950 Yılları Arası Öğretmen, Öğrenci ve Diploma Alanların Sayısı
T.51:	1926-1950 Yılları Arasında Mesleki ve Teknik Öğretim'de Öğretmen, Öğrenci ve Diploma Alanların Sayısı
T.52:	Erzurum Millet Mektebi Faaliyeti 1928- 1935
T.53:	Erzurum Ulus Okulları'nın Faaliyetleri 1935-1950
T.54:	Erzurum Halkevi'nin 1934- 1943 Yılları Arası Bütçesi
T.55:	Erzurum Halkevi 1948 Yılı İnşaat Keşfi
T.56:	Erzurum Halkevi'nin 1934'teki Şube ve Üye Sayıları Şöyle Olmuştu
T.57:	1945 Yılında Açılan Halkodaları Bulunduğu İlçe, Bucak ve Köy İsimleri Aşağıda Verilmiştir
T.58:	1927- 1947 Yılları Arasında Erzincan'da İlkokul Sayıları
T.59:	1926-1950 Yılları Arası Öğretmen, Öğrenci ve Diploma Alanların Sayısı
T.60:	1926- 1950 Yılları Arası Öğretmen, Öğrenci ve Diploma Alanların Sayısı
T.61:	Erzincan Askeri Ortaokulu Sınıf, Öğrenci ve Öğretmen Sayıları
T.62:	Erzincan Millet Mektebi Faaliyeti 1928-1935
T.63:	Erzincan Ulus Okulları'nın Faaliyetleri 1935-1950
T.64:	Erzincan Halkevi'nin 1935 Yılı Kayıtlı Üye Sayısı

T.65:	Erzincan Halkevi 1933- 1950 Yılları Arasında Başkanlık Yapmış Kişiler
T.66:	1944 Yılında Açılan Halkevleri
T.67:	1924-1950 Yılları Arasında Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti/ Sağlık Bakanlığı'nın Bütçesinin Başlangıç ve Harcamaları
T.68:	1923- 1950 Yılları Arası Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti'nin Bütçesi
T.69:	1928-1950 Yılları Arası Sağlık Personeli (1928-1950)
T.70:	Kars Doğum ve Çocuk Bakımevi'nin Faaliyetleri (1929-1946)
T.71:	1926- 1940 Yılları Arası Kars Memleket Hastanesi'nin Bütçesi
T.72:	1938-1946 Yılları Arasında Iğdır'da Sıtma Hastalığı ve Tedavi Olanlar
T.73:	1926-1940 Yılları Arası Erzurum Numune Hastanesi
T.74:	Erzurum Doğum ve Çocuk Bakımevi'nin Faaliyetleri (1929-1946)
T.75:	1941-1946 Yılları Arasında Pasinlerde/Hasankale'de Trahom Hastalığı ve Tedavi Edilenler
T.76:	1926- 1940 Yılları Arası Erzincan Hastanesi Bütçesi
T.77:	Erzincan Memleket Hastanesi Faaliyetleri (1935-1940)
T.78:	Erzincan Memleket Hastanesi Faaliyetleri (1943-1946)
T.79:	Erzincan'da Trahom Hastalığı (1942-1946)
T.80:	1924-1950 Yılı Ziraat Vekâleti/Tarım Bakanlığı'nın Bütçesinin Başlangıç ve Harcamaları
T.81:	1927 Yılı Cinslerine Göre Hububat Üretimi
T.82:	1927 Yılı Cinslerine Göre Bakliyat Üretimi
T.83:	1927 Yılı Cinslerine Göre Sınai Bitkiler
T.84:	Kars'ta 1935 yılı itibariyle Var Olan Tarım Ürünleri ve Miktarları
T.85:	1935-1944 Tarım İstatistik Verileri
T.86:	Kars'ta 1935 Yılı itibariyle Var Olan Hayvansal Ürünler ve Miktarları
T.87:	1927 Yılı Kars'ta Bulunan Büyükbaş Hayvan Sayısı

T.88:	1927 Yılı Kars'ta Bulunan Kumes Hayvan Sayısı
T.89:	1935- 1941 Yıllara Arasında Kars'ta Bulunan Kumes Hayvanları
T.90:	1935- 1941 yılları Arasında Arıcılık Faaliyetleri
T.91:	1927 Yılı Cinslerine Göre Tarım Ürünleri Üretimi
T.92:	1927 Yılı Cinslerine Göre Bakliyat Üretimi
T.93:	1927 Yılı Cinslerine Göre Sınai Bitkiler
T.94:	1933-1934 Tütün Üretimi
T.95:	Erzurum'da 1935-1944 Tarım İstatistik Verileri
T.96:	Erzurum'da Boğa Mevcudu Dağıtılan Köy Cetveli
T.97:	Vilâyet Dâhilinde Bulunan Hayvan Sayısı 1934 Yılı
T.98:	1927 Yılı Erzurum'da Bulunan Büyükbaş Hayvan Sayısı
T.99:	1927 Yılı Erzurum'da Bulunan Kumes Hayvan Sayısı
T.100:	1935- 1941 Yıllara Arasından Erzurum'da Bulunan Kumes Hayvan
T.101:	1935- 1941 Yılı Arıcılık
T.102:	Erzurum'da Bulunan Eski Usüllü Kovanların 21 Senelik Ölüm Sayısını Gösteren Cetvel
T.103:	1927 Yılı Cinslerine Göre Hububat Üretimi
T.104:	1927 Yılı Cinslerine Göre Bakliyat Üretimi
T.105:	1927 Yılı Cinslerine Göre Sınai Bitkiler
T.106:	1936- 1938 Yılı Hububat Ürünleri ve Miktarı
T.107:	1936- 1938 Yılı Hububat Ürünleri ve Miktarı
T.108:	Erzincan'da 1935-1944 Tarım İstatistik Verileri
T.109:	:1927- 1928 Yılı Erzincan'da Hayvan Sayısı
T.110:	1927- 1928 Yılı Erzincan'da Hayvansal Ürün Miktarı
T.111:	1935- 1938 Yılları Arası Erzincan'da Hayvan Sayısı

T.112:	1927 Yılı Erzincan'da Bulunan Büyükbaş Hayvan Sayısı
T.113:	Erzincan Depremi Sonrası Çiftçilere Dağıtılan Çift Hayvanı
T.114:	1945-1948 Yılları Arasında Erzincan'da Meydana Gelen Bulaşıcı Hastalıklar
T.115:	1927 Yılı Erzincan'da Bulunan Kümes Hayvan Sayısı
T.116:	1935- 1941 Yıllara Arasından Erzincan'da Bulunan Kümes Hayvan
T.117:	1935- 1941 Yılı Erzincan'da Arıcılık
T.118:	Kulp Tuzlasında Üretim ve Tüketim
T.119:	1935 Tarihli Rapora Göre Erzurum'da Bulunan Madenler
T.120:	Erzurum'da Maden Arama Yapmak İsteyenler ve Red Cevabı Alanlar
T.121:	Erzincan Vilâyeti Linyit Sahaları
T.122:	Erzincan Tuzlaları ve Yıllık Üretim